TURGUT ÖZAL

Biyografi

Hikmet Özdemir

DK

TURGUT ÖZAL
Biyografi

Yazan: Hikmet Özdemir

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dijital yayın tarihi: Eylül 2014 / ISBN 978-605-09-2251-6

Kapak fotoğrafı *Hürriyet* Arşivi'nden alınmıştır.

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Turgut Özal

Biyografi

Hikmet Özdemir

DK DOĞAN KİTAP

Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi
ve evlatlarına.

Hikmet Özdemir

Siyaset bilimi profesörü Hikmet Özdemir Kahramanmaraş'ta doğdu. Ankara'da Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi lisans programını bitirdi; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden kamu yönetimi ve siyaset bilimi doktoru unvanı aldı.

TÜBİTAK, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığında görev yaptı; daha sonra Kırıkkale, Başkent, Kocaeli üniversitelerinde ve tam zamanlı profesör olarak Türk Tarih Kurumu'nda çalıştı.

British Chevening bursuyla Londra Üniversitesi'nde, Fulbright bursuyla Georgetown Üniversitesi'nde, İngiltere ve ABD devlet arşivlerinde ve İsviçre'de Milletler Cemiyeti arşivinde incelemelerde bulundu.

Türkiye'de hükümet-ordu ilişkileri, harp ve kriz döneminde liderlik; siyaset ve anayasal kurumların gelişimi ile dünya harbinde Ermeniler başlıkları altında 46 kitabı yayımlandı.

Teşekkür

Eserin yayımı sürecinde destekleri için Sayın Taha Akyol ve Doğan Egmont Genel Müdürü Gülgün Çarkoğlu'na, Doğan Kitap Yayın Direktörü Deniz Yüce Başarır ile farklı aşamalardaki değerli katkıları nedeniyle Aslı Güneş (editör), Melike Sıla Arlı (son okuma), Geray Gençer (kapak tasarımı), Lerna Adsız Çalgan (sayfa düzeni) ve basımevi çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Birkaç söz

Bu biyografiyi derin acılar içerisinde yazdım...

Milletimize, ordularımıza, cumhuriyetimize, ebedi saadetler dilerim...

Eserimi “Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi ve evlatlarına” armağan etmemin nedeni merak edilebilir...

17 Nisan 1993 Cumartesi günü Ankara Kocatepe Kültür Merkezi’nde “Hoca Ahmet Yesevi ve Türk Dünyası” konulu toplantıya Cumhurbaşkanı Başdanışmanı sıfatıyla katılıyordum; diğer konuşmacı Başbakan Başdanışmanı Namık Kemal Zeybek’ti. Toplantı henüz başlamıştı; salon kapısı aralandı ve içeriye elinde katlanmış bir kâğıtla giren görevli, bulunduğumuz kürsüye kadar yürüdü... Eski Kültür Bakanı görevlinin uzattığı katlanmış kâğıdı açtığında yüzünün karardığını gördüm. Başını kaldırdı ve salondakilere baktı; “Reisicumhurumuz Özal Hakkın rahmetine kavuşmuştur; mekânı cennet olsun, toplantı bitmiştir” dedi! Arkadaşım Celal’le (Kazdağlı) şiddetli yağmurdan etrafa taşan sel suları arasından koştuk ve nefes nefese Hacettepe Hastanesi’ne vardık...

Ağıtta söylendiği gibiydi:

Hastane önünde herkes ağlıyordu...

O sonsuz sükûnet halinden sonra 8. Cumhurbaşkanı’nın biyografisini yazmak da benim sorumluluklarım arasındaydı...

Biyografi kahramanı evladını elbette Türkistan’a Hoca Ahmet Yesevi’nin âlemine ve bizim ilk vatanın topraklarına götürecekti...

Kahramanın ölümünden önce bir kere daha (ilkinde Türkiye Başbakanı) bu defa Türkiye Reisicumhuru olarak Asya Türk Cumhuriyetlerini, kadim coğrafyada eski Türk devletlerinin ordugâh şehirlerini, kutsal mekânlarını ve Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ni ısrarla tekrar ziyareti bir işaret değil miydi?

Hikmet Özdemir

17 Nisan 2014

Memleket çocukları

Orhan Karabuda Arşivi

Herkes çocukluğunun kuşatması altındadır. Oraya sığınır, oraya koşar, oradan kaçar, oradan beslenir; oradakilere ağlar, orada yaşanan bir anıyla gülümser.

İnsan ne alırsa çocukluğunda alır.

Ne kazanırsa çocukluğunda kazanır, ne kaybederse çocukluğunda kaybeder.

Aslında hayatın öteki bölümleri çocukluğun uzantılarıdır.

Kâmil Aydoğan, *Kısık Vadisi*, (2012)

Anadolu ailelerinde çocuklara verilen isimler, ait olunan kökleri, özlem duyulan tarihi kahramanları ve dramatik hadiseleri hatırlatma arzusunu yansıtır. Cumhuriyet'in genç memurları Hafize ve Mehmet Sıddık çiftinin çocuklarına koyduğu isimlerin Halil Turgut, Korkut ve Yusuf Bozkurt olması da tesadüf değildir: Bu isimler genç çiftin kendilerini ait hissettikleri milli kimliği gururla temsil etme kararlılığını gösterir.

Önce bu Malatyalı orta halli Türk ailesi hakkında bazı bilgileri aktaralım: Baba Mehmet Sıddık (asıl adı Muhammed Efendi), Cinlioğlu lakabı ile tanınıyor ve 1934'te Özal soyadını alıyor. Mehmet Sıddık eski bir Malatyalı aileden geliyor. Onun dedesi İbrahim Efendi uzun yaşamış fakat oğlu Mehmet Sıddık'ın babası 28 yaşında vefat etmiş. Mehmet Sıddık birkaç kardeş arasında yaşayan tek çocuk; annesi Pütürgeli; hem annesi, hem babası genç ölmüşler ve onu halası (Cinlioğullarının bibisi) büyütmüş. On altı sene medrese eğitimi almış; Arapça, Farsça ve Osmanlıcaya vakıf; iyi derecede matematik bilgisi var. Din hocalığı kapısı kapanınca öğretmenlik yapıyor, başarısız ve çocuksuz iki evliliğin ardından Hafize Hanım'la yeni bir yuva kuruyor. Mehmet Sıddık'ın matematik bilgisi, eşi öğretmen Hafize Hanım'ın analık sevgisiyle birlikte çocukları için bulunmaz bir zihinsel gelişim fırsatına dönüşüyor; ailenin ikinci oğlu Korkut, ağabeyi Turgut ve kendisi için küçük matematik yarışmalarının düzenlendiği ev ortamını, "Babam, matematiği çok iyi bilirdi. Medresede çok güzel matematik kültürü almıştı. Hatırlıyorum, o çocukluk yıllarında annemle babam,

ağabeyimle beni oturtup bize zihni hesap yaptırırlardı. Yani en büyük eğlencemiz hesaptı; onlar bize sual sorar, biz hangimiz çabuk cevap vereceğiz diye yarışırdık. O bize çok güzel bir matematik ve düşünme kültürü verdi" diye anlatmıştır.[1] Bu, çocuklar için gerçekten büyük fırsattı.

Anne Hafize Hanım tarafından Turgut Bey'in dayıoğlu olan Hüsnü Doğan, halasının Toma mezrasından olduğunu söylüyor.[2] Korkut Özal da bu bilgiyi doğrulamaktadır:

"Annemin aslı Çemişkezek'ten gelme. Fırat'ın öteki yakasında, Elazığ'ın Çemişkezek kazasının Toma mezrasından gelmişler. Şimdi Keban Gölü'nün altında kaldı Toma mezrası. Dersim'in Kürtleri, gelip gelip basarlarmış. Sonunda bunlar kendilerini kurtarmak için göçmen olmuşlar, dedem gelmiş Malatya'ya yerleşmiş. Orada altı çocuğu olmuş, annem onların üç numarası.

Annem, rahmetli, tahsiline mahalle mektebinde başlamış. Mahalle mektebinde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmişler, biraz da dini terbiye vermişler. Annemin okuduğu şeylerin bazıları hâlâ bende var. Çok yüklü bir programları varmış. Altı seneymiş ilkokul o zaman. Ve altı seneyi bitirdiği zaman onu öğretmen muavini yapmışlar, sonra da öğretmen olmuş. Çok genç yaşta annem öğretmenliğe başlamış, Malatya'da."[3] Öğretmen, eş ve anne olarak Hafize Hanım güçlü bir kişilik; Malatya'dan öğrencisi Hasan Celal Güzel de bunu söylüyor:

"[Malatya'da] o yıllardan şunu hatırlıyorum: Hafize Hoca daha ön plandaydı. Babalarını çok fazla tanıyamadık. Kendi halinde, içine dönük, sessiz sakin bir insandı. Ama Malatya'daki ortama göre oranın eliti arasında, entelektüeli arasında sayılabilirdi. Ama Hafize Hoca her zaman ön plandaydı. O kocaman sesiyle bağırarak konuşur. Tamamen

dışa dönük. Bazen kavga ettiğini bile görürdük. Hatta bana bir tokadı da vardır, yaramazlık ettiğim için.

Çocuklar da annelerinin tesirindeydiler. Mutlaka babalarını da severlerdi ama onları esas anneleri meşgul etmişti. Sonuna kadar da onun tesirinde kaldılar. Ölünceye kadar hem Turgut Bey, hem Korkut Bey, hele hele Yusuf annelerini hem çok sevdiler, hem de adeta ondan korktular."[4]

Hafize Hanım'ın torunu Ahmet Özal'ın aktardığı bir aile meclisi sahnesi bu görkemli anne ve babaanne portresinin bütün renklerini ortaya koyuyor. Torun Ahmet Özal, "Babaannem hayattaydı" diyor ve ekliyor:

"O var. Korkut Amcam var. Yusuf Amcam var, babam var, babaannem söyleniyor babama bir şeyden dolayı. O zaman da babam Başbakan. İşte onu da şöyle yapmadın da, bunu da böyle yapmadın da. Babam da dinliyor. Korkut Amcam dedi ki, 'Yahu yeter anne, amma ağabeyimi sıkıştırıyorsun, o Başbakan' dedi. Babaannem, 'Ben Başbakan falan anlamam, o benim oğlum, ister bağırırım, ister döverim' dedi. Öyle bir kadındı, sert bir kadındı ama çok iyi talebeler yetiştirmiş bir kadındı."[5]

Hafize ve Mehmet Sıddık çiftinin ilk çocuğu Nemide on aylıkken vefat ediyor;[6] Turgut, ikinci çocuktur ve 13 Ekim 1927 doğumludur. Korkut, 29 Mayıs 1929 ve Yusuf Bozkurt ise 21 Ocak 1940 doğumludur.[7] Her Anadolu ailesinin evinde olduğu gibi, Özal çifti de çocuklarını dini iklim ve tutum içinde büyütmeye özen göstermişlerdir. İkinci oğul Korkut'un anlatımı şöyledir:

"Ağabeyim mesela, yaradılışından çok dindar bir insandı. Çocukken oruç tutuyorduk. Bir gece bizi sahura kaldırmadılar ve oruç tutturmadılar. Ağabeyim hüngür hüngür ağladı. 'Bizi niye kaldırmadınız' diye. İlkokuldayken annem bize

amentüyü öğretti. Eğitimimizde annemin çok emeği oldu. Bizimle çok ilgilenmiştir. İtikatlı, imanlı çocuk yetiştirmeye ahdettiğini akrabalarımız da söylerdi. [...] Biz çocukluğumuzdan beri iman çizgisinde yetiştik. Fakat uygulamalarda, özellikle toplum içinde karşılaştığımız şeyler bizi İslam'la buluşturmadı. Buluşmak dediğim, İslam'ı biz yaşayamadık. Mesela orucu tutuyorduk ama namazı kılmada ve İslami esaslara dikkat etmede üstünkörü gidiyorduk."[8]

Burada ilginç olan, "Özellikle toplum içinde karşılaştığımız şeyler bizi İslam'la buluşturmadı" cümlesidir ki bunun açıklaması biraz ileride yapılacaktır. Bu aynı zamanda erken Cumhuriyet döneminde anayasa ve kanunlara uyan bir memur ailesinin çocuklarının yetişkinlik dönemlerinde kendi kamu ve siyaset kariyerlerinde "dindar" tutum ve kişilikleriyle yer almalarının da öyküsüdür.

Malatyalı kalmak

Turgut Bey, (ifademin yadırganmamasını dileyerek başka yerlerde Müsteşar, Başbakan veya Cumhurbaşkanı da diyeceğim ama onu anlatırken kullanmayı en sevdiğim hitap budur) sonraki yıllarda her fırsatta Malatyalı olduğunu, köküne, topraklarına, memleketine bağlılığını vurgulamıştır. Aslında bu coğrafyanın bütün insanlarının ortak yanıdır: Hepsi topraklarına ve doğdukları şehirlere, kasabalara, köylere hatta mezralara sadakatlerini ömür boyu sürdürür; şehirlerini anmak onlar için ecdatlarına Fatiha okumak gibidir. 22 Temmuz 1999 günü, Turgut Bey Başbakan olarak Malatya/Doğanşehirlilere hitaben yaptığı konuşmada kökenlerini ayrıntısıyla açıklıyor:

"Ben Malatyalıyım. [...] Annem de babam da Malatyalı. Bir dedem annem tarafı Elazığ'dan gelmişler. Babamın babası

yani dedem köklü bir Malatya ailesi. Uzun süre araştırdım. Babamın annesi Pütürgeli. Yani sizinle hemşehriliğimiz oldukça yakın. Onu söylemek istiyorum. [...] Tabii Malatya'da dört-beş ay kadar bir lise tahsilim var. Küçük kardeşlerim benden daha çok Malatya'da kaldılar."[9]

23 Temmuz 1999 günü de Pütürgelilere konuşuyor: "Bizim de bir tarafımız Pütürgeli."[10]

Hele bir de Özal'ın, amcasının eşi Kürt diye bahsettiği Pütürgeli Zeynep Hanım var ki, Turgut Bey'in her zaman annesi gibi gördüğü çok hürmete layık bir insan. Zeynep Hanım'ın Türkçe bilmeyen bir de kız kardeşi vardır ve bu aile hikâyesini bütünleyen, tarihi millet hakikatimizin en mütevazı kahramanı da odur.[11]

Turgut Bey, iki-üç yaşlarında ayrıldığı Malatya'dan hiçbir zaman bağını koparmaksızın ömrünü sürdürmüştür. Nitekim memurluk hayatı biten Mehmet Sıddık Bey, ailesiyle birlikte memleketine dönmüş, eşi öğretmenlik, kendisi ise belediye işletme muhasebecisi olarak görev yapmıştır.[12]

Genç Özal çiftinin o yıllarda görev yaptığı kasaba ve şehirlerin etrafında gelişen aile öyküsünü anlatmayı sürdürelim: Mehmet Sıddık Bey'in atandığı kasabalar ve şehirler, ailelerini geçindirdikleri, çocuklarının yetişme ve öğrenimlerini tamamladıkları yerler olmuştur. Sivil veya asker memur çocuklarının ortak kaderidir bu. Mehmet Sıddık Bey, ilk önce Hekimhan'a tayini çıkınca bakmış ki zor olacak, öğretmenlikten ayrılıp 1928-29 yıllarında Malatya'da yeni kurulan Ziraat Bankası'na girmiştir. Daha sonra uygulamalı bankacılık kursunu birincilikle bitirmiş ve Ajans Müdürü olarak Söğüt'e tayin edilmiştir.[13]

Devletin doğduğu yerde: Söğüt'te

Osmanlı Beyliği'nin destani kuruluşunun ve yükselişinin sembolü, erken Cumhuriyet'in yoksul Söğüt kasabası Turgut Bey'in zihin dünyasında nasıl bir yer tutmuştu? Cumhurbaşkanı Özal, 21 Mayıs 1990 günü İzmir'de Büyük Efes Oteli'nde ailesi, çocukluğu ve Söğüt hakkında şöyle konuşmuştur:

"Ben 1930'ları, çocukluğumun geçtiği yılları hatırlıyorum. Benim annem öğretmendi. Babam da banka memuru. Şimdi bugün taşrada annesi öğretmen, babası banka müdürü veya memuru olan bir aile birinci derecede zengin, varlıklı bir aile değildir. Size açık söylüyorum; o devirde, o taşra kasabasının en zengin ailesi bizdik. Çünkü evimize iki maaş birden giriyordu. Diyorum ki, diğerlerinin hali nedir ibretle bir düşününüz. Kaymakam birinci, biz ikinci sırada idik... Çünkü bir onun evinde bir de bizde radyo vardı... Ama şimdi çok sevinçle gördüm. Bilecik'te bir yer, ilçe olmuş, İnhisar kasabası... Nahiye idi o zaman. 8-9 yaşlarında bir çocuktum; rahmetli pederle Ziraat Bankası'nın borçlarını tahsil etmek için o köye gitmiştik... Benim o günkü gözümle büyük büyük evler vardı. Herhalde Rum evleriydi. Sakarya kenarında iklimi fevkalade güzel, mümbit bir yer. Ama bütün ürettiği malı Söğüt'e getiriyor... Söğüt de üç binlik bir kasaba... O zamanlar ne üretecek, ne ekecek... Fakir mi fakir... Yalnızca hatırladığım o gece orada yattık. Tahtakurusu yüzünden hiç uyuyamadık... O zamanlar DDT vs. gibi ilaçlar da yoktu. İnhisar şimdi ilçe oldu. Benim bildiğim 1950'den sonra yol yapıldı. Onlar mallarını İstanbul ve Ankara'ya göndermeye başladılar. Çünkü Sakarya Ovası'nda turfanda sebze yetiştiriyorlar. Şimdi çok güzel kasaba haline geldiler. Eski durumlarıyla mukayese bile edilemezler."

Özal’ın resmini çizdiği, kendi içine kapalı adacıklardan oluşan Türkiye tablosunda, İstanbul ta o zamanlardan taşranın özlemini çektiği büyülü bir şehirdir. Her canlının hayalidir bir gün İstanbul’u görmek. Bazıları bu hayali gerçekleştiremeden ölüp gidecek, bazıları bir kere görüp vurulduğu İstanbul’u akşam uykusuna yatan çocuklara masal niyetine anlatacaktır:

“Buradan bir noktaya gelmek mümkün; ülkemiz 1930’lu hatta 1940’lı yıllarda hemen hemen her şeyi kendi başına yaşayan, izole edilmiş bir memleket görünümündeydi. Birbirimizden haberimiz yoktu. Biz Söğüt’te altı sene kaldık. Söğüt, İstanbul’a çok yakındır. Rahmetli bir yengem vardı, babamın amcasının hanımı, bizimle otururdu. Nasıl bazı insanlar yaşlanınca, sağlıklı iken hacca gitmek isterlerse, yengemizin de bütün arzusu İstanbul’a gitmekti. ‘Ölmeden bir İstanbul’u görsem’ derdi. İstanbul önemli şehir. Yengemiz İstanbul’u göremedi... Annem ve babam bir kere gittiler. On beş gün veya bir ay kaldılar. Dönüşlerinden sonra da iki sene İstanbul hikâyesi dinledik... “Hadi anne anlat, hadi baba anlat...” derdik. Hep onu hatırlarım... Demek ki görme ihtimalimiz de yok. Hep bunları dinledik... Portakal ve muzu hiç görmemiştik. Babam Silifke’ye tayin oldu. Portakal ve muzla orada tanıştık.”[14]

Turgut Bey’in Ankara’yı görmesi ailenin Söğüt’te bulunduğu dönemdedir; İstanbul’u ise ancak üniversiteye gittiğinde görebilmiştir. Başbakan olarak 18 Mayıs 1989 günü yurdun dört yanından başkente gelen gençlere Ankara’yı ilk görüşüne ilişkin anlattıkları, Ankara’nın tarihine de düşülmüş bir not gibidir: “Ankara’yı ben 1937-38’de gördüm. On bir-on iki yaşlarında çocuktum. Ankara’ya getirdiler. Ankara o tarihte ufak şehirdi ama bugünküne göre, bizim kaldığımız yerlere

göre büyük şehirdi. İlk defa büyük şehir görüyorum. Ulus'ta bir sinemaya götürdüler. Çünkü Anadolu şehirlerinde sinema falan yok. Koltuklar o kadar rahat gelmiş ki, sinemayı seyredecek yerde uyumuşuz. Onu hatırlıyorum. İstanbul'a ancak liseyi bitirdikten sonra gidebildik."[15]

Cumhurbaşkanı, 29 Ekim 1991 Cumhuriyet Bayramı mesajında çocukluğunu geçirdiği Söğüt'te Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamalarını anlatmıştır:

"1933 yılında Cumhuriyetimizin 10. yıldönümünü kutlarken altı yaşımı yeni bitirmiştim. Ama onuncu yılı kutladığımızda duyduğumuz mutluluk hafızamda hâlâ taptazedir. O sırada bulunduğumuz Söğüt kasabasında bizim ilk defa gördüğümüz, bugün ise yurdun her tarafında çok daha görkemlileri yapılan zafer takını hatırlıyorum. [...] Elektriğimiz yoktu. Kasabanın tek manyetolu telefonu jandarma karakolunda idi.

Gerçek o ki, 1920'li yıllarda hemen hemen hiçbir şeyimiz yoktu. Yüce Atatürk'ün önderliğinde var gücü ile kurtuluş mücadelesi veren milletimiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri üzerinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüş döneminden itibaren kaynaklarını hızla tüketmiş, Kurtuluş Savaşı ile de gücünü son damlasına kadar harcamış, fakir bir ülke idik.

Cumhuriyetimizin 10. yılını kutlarken bu kısa süre içinde başarabildiklerimizin gururuyla 10. Yıl Marşı'nı "Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan" diye haykırarak söylüyorduk. O tarihte ülkemizin şehirlerini birbirlerine bağlayan, esas itibarıyla demiryolları idi. O günkü demiryollarında sadece buharlı lokomotiflerinin kullanıldığını bilmem hatırlayanınız var mı?"[16]

“Söğüt kasabasında altı yıl kaldık. Biz Söğüt kasabasında iken, hemen hemen dünya ile irtibatımız yoktu. Yani bildiğimiz yer sadece bulunduğumuz kazaydı. Buranın dışarısına çıkmadım altı sene içerisinde. [...]Ama dediğim gibi, 1930’ların Türkiye’sinde her yer izole mahiyetteydi, dışarıya çıkış hiç kolay değildi. Sadece Ankara Radyosu’nu dinleyebiliyorduk. Yurttan sesleri oradan öğrendik. Birçok türküyü, bu yörenin, başka yörelerin türkülerini bize radyo öğretti. Birçok meyveyi tanımazdı Söğütlüler.”[17]

Yıllar sonra Başbakan olarak Söğüt ilçesini ziyaretinde kendisine çocukluk fotoğrafları ve okul karne kayıt defteri gösterilen Turgut Bey’in yaşadığı duyguları ve heyecanı Söğüt Kaymakamı Mehmet Kahraman şöyle anlatmıştır:

“Çocukluk yıllarında o zamanın imkânlarıyla çekilmiş birkaç fotoğraf temin ettik. Resmin bir tanesi sınıfça toplu çekilmişti. Öğretmeni ve sınıf arkadaşları da vardı. Hatta küçük kardeşi Korkut Bey de vardı. Fakat onun dikkatini çeken bir belge daha bulmuştuk. Onu görünce bir hayli ilgilendi. İlkokul ikinci sınıf karne defteriydi. Karne defterine soyadı kanunu çıkmadığı için sadece isimler yazılıydı. Sınıfını pekiyi derece ile geçen sadece kendisiydi. [...] Gazetecilere dönerek, “Bakın çocuklar pekiyi ile geçen sadece benmişim” diye espride bulundu.”[18]

Silifke’de

1937 yılında Korkut ikinci sınıfı, Turgut üçüncü sınıfı bitirdiğinde babaları Silifke’ye tayin olmuştur.[19] Turgut ilkokulu burada bitirmiştir; Korkut son sınıfa geçmiştir.[20] 1992 yılında Dicle Üniversitesi eğitim ve öğretim yılı açılış töreninde konuşurken, “Ben hatırlıyorum: Portakalı, muzu, hiç görmedik. Bu meyveleri babam Silifke’ye tayin

olduğunda orada gördük. Şunu söylersem, bilmem şaşırır mısınız? Silifke deniz kenarında olduğu halde insanlar orada hiç denize girmiyorlardı. Herkes yazın yaylaya gidiyordu. Bugünkü gibi deniz kenarında birtakım lüks veyahut orta halli binalar, sahil tesisleri, öyle şeyler görmek mümkün değildi. Silifke zamanla Riviera olmuştur" diye anlatıyor.[21]

Güzel Silifke o yıllarda beş-altı bin nüfusludur; sonradan ülkenin ünlü yazar ve çizerlerinden olacak İlhan ve Turhan Selçuk kardeşlerin ailesi de kasabanın memur sakinlerindedir.[22] Babaları Kasım Selçuk Silifke ilçe jandarma komutanıdır ve eşi Hikmet Hanım'la çocukları da yanındadır.[23] 1937 yılında Hafize ve Mehmet Sıddık Özal çifti, yeni tayin oldukları Silifke'de bulunurlarken, İlhan bu kasabada ortaokula başlamıştır. Kız kardeşi Ülfet'in kaydı da ilkokula yapılmıştır. Ağabeyleri Orhan ile Turhan ise İstanbul'dadır. Haydarpaşa Lisesi'nde Orhan lise sonda, Turhan lise birdedir. 1937 yılı biterken anne Hikmet Hanım ve baba Kasım Bey sevgili oğulları Orhan'ın cenazesini Haydarpaşa Lisesi'nden alıp Karacaahmet Mezarlığı'nda dayanılmaz acılarla toprağa vermişlerdir.[24]

Özal ve Selçuk aileleri muhtemelen Silifke'de aynı kamu mekânlarını, yolları kullanmış olabilirler ama birbirlerinden haberdar olduklarına dair en ufak bir bilgi yok.

Eşekten düşmeseydi pilot olacaktı

1 Mayıs 1940 günü Turgut'un bu kasabada yaşadığı eşekten düşme hadisesini ve sonrasında ailece başlarına gelen talihsizlikleri unutması mümkün olmayacaktır.

1979 yılında o dönemde Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal, özel bir röportajında aslında hava kuvvetlerinde pilot olmak istediğini, ama küçükken eşekten düştüğü için sağ

kolunun biraz kısa kaldığını, bu yüzden de bu hevesini gerçekleştiremediğini söylemiştir.[25]

1985 yılında Başbakan iken verdiği bir diğer röportajında da vurgulamıştır aynı özlemini.[26]

Silifke, işte bu çocukluk özlemini tümüyle ihtimal dışı bırakan o facianın başına geldiği kasabadır. Kardeşi Korkut'un, ağabeyinin atılganlığı, haşarı çocukluğunda başına gelen kazalar ve özellikle eşekten düşme olayının sonuçları ve dönemin Doğu Akdeniz yaylalarında mesken tutan "Yörük halk hekimleri" ve "tedavi yöntemleri" hakkındaki tanıklığı önemlidir:

"Ağabeyim cesur bir insandı. Çok atılgandı çocukluğunda. Silifke'de üç sene içinde üç kaza geçirdi. Birinci sene ağaçtan düştü. Ağacın uç dallarına kadar kayısı toplamaya çıktı. Dal kırıldı. Altta bir arkadaşımız vardı. Onun üzerine düştü dalla beraber. Orada çok vukuat olmadı. Yalnız bir tetanos aşısı gördüler. Biraz rahatsız oldu. İkinci kazada, maltızın üzerinde kaynar su varken, ağabeyim aceleyle maltızın yanından geçerken kaynar su olduğu gibi aşağıya döküldü. Silifke'de Kale arkası diye bir yer var. Oraya pikniğe gidiliyor. Çamlık, ormanlık. Oraya gittik. Akşamüzeri dönüyoruz artık. Yaya gittik. Ama birkaç arkadaşımız da affedersiniz merkep filan getirmişler. Birisi ağabeyimin sınıfından bize kalmıştı, sınıfta kaldığı için bizimle okuyordu. [...] Ağabeyim ortaokula geçmişti. Biz ilkokul son sınıftaydık. Bana geldi dedi ki, merkeple gidelim. Ben sordum, dedim, kıç atıyor mu? Atıyor, deyince ben binmem dedim. Ağabeyim ben binerim, dedi ve bindi. Onlar merkeple gittiler, biz yaya gittik. Silifke'ye gelince öğrendik. Ağabeyim eşekten düşmüş, sol dirseği sivri bir kayaya vurmuş, düştüğü zaman burası parçalanmış. Yani kol böyle sallanıyordu, etin üzerinde, mafsal kırılmıştı.

Dediler ki bu kol kesilecek. Ve orada hayatının on dört ay süren büyük macerası başladı. O reddetti. Beni öldürün dedi, ben kolsuz yaşayamam. Yani ben olanları gayet iyi hatırlıyorum. Annem çok üzüldü. En son doktorlardan bir şey çıkmayınca bir çıkıkçıya götürelim, dediler. Yani halk hekimlerine. O ara Silifke'de bulamadık. Mersin'e gittiler. Oradaki de bulunamamış. Adana'ya gittiler. Adana'da Beşir isminde birisi kolu yerine oturtmuş, bağlamış. Fakat ondan sonra bir açıldı ki, kol yanlış kaynamış, yani, mafsal çalışmıyor. Doktorlara gidemiyorlar, doktor kesme taraflısı kolu, Silifke'nin yaylaları var. O yaylalarda çok Yörük var. O Yörüklerin de halk hekimleri var. Hayvanların bacakları macakları kırıldı mı onları tamir ediyorlar; dededen kalma bir şey... Hacı Dede diye birini bulmuşlar, bize getirdiler. Ağabeyimin kolunu muayene etti ve dedi ki ben bunu yaparım. Yalnız, şunları, şunları hazırlayın. Hacı Dede üç gün o kaynamış mafsalı yumuşatacak şeyler bağladı. Alabalık bağladı, otlar bağladı. En son günde de bir kazan suyu fokur fokur kaynatarak orayı buhar banyosuna tuttu ve sonra o kaynayan yeri kırdı. Tekrar mafsalı yerine oturttu ve sıkıca bağladı. Kolu kurtuldu. Fakat onun o yüreğinde olan cesareti yine devam etti ve ben onu söyleyeyim mesela onun yaptığı bazı şeylere çok kimse cesaret edemez.

Tabii uzun bir tedavinin sonunda sol kolu oynuyordu ama sağ kol hiç fonksiyon yapamıyordu. Hatta hiç unutmam, pehlivan fıkraları okumayı çok severdi. Yani bizim en büyük zevkimiz Koca Yusuf'ları, Aliço'ları, Osmanlıların güzel pehlivanlarını okumaktı; o pehlivanlar arasında bir de Çolak Molla vardı. Onun da sol kolu, böyle bir kaza geçirmiş. Biz ağabeyime takılırdık, sen de Çolak Molla oldun diye."[27]

Bu çocukluk kazasının, Turgut Bey'in meslek seçimini, bürokratik hayatını ve devlet adamlığı kariyerini etkilediğini söylemek mümkündür.

Mardin'de

Baba Mehmet Sıddık Bey Mardin'e tayin olduğunda, aile onunla birlikte bu kadim şehrin yolunu tutmuştur. Turgut, 1942'de, Korkut ise 1943'te ortaokulu Mardin'de bitirmişlerdir. Fakat o yıllarda Cumhuriyet'in bu vilayetinde lise bulunmamaktadır.[28] Cumhurbaşkanı Özal, 6 Ekim 1992 günü Dicle Üniversitesi eğitim-öğretim yılı açılışında babasının Mardin'e tayin olduğunu ve ortaokulu orada bitirdiğini anlatmıştır:

"Mardin o tarihlerde il merkeziydi, ama gittiğimiz hiçbir yerde elektrik yoktu. Harp seneleriydi. Zannediyorum bir dizel ünitesi varmış, sonra krankı kırılmış, ondan sonra da tamir imkânı yok. İşte bütün o yılları böyle geçirdik.

Nusaybin'e indiğimiz zaman, karşıda Suriye'nin yönetiminde olan Kamışlısı pırıl pırıldı. Biz oralara hayranlıkla bakardık. Kaçak eşya gelirdi oradan, bizden de hayvan kaçırırlardı. Annemin söylediğine göre, Mardin'in çocukları, çok zeki çocuklardı, ama ekseriyeti Türkçe bilmezlerdi. Onlar Arapça konuşurlardı o tarihlerde. Şehir merkezi ekseriyet olarak Arapça bilirdi. İlkokula gelirler, ilkokulda hem öğrenimlerini yaparlar, hem de Türkçe öğrenirlerdi. Onun için çok zeki derlerdi bu çocuklara, iki işi birden ilkokul sıralarında yapabildikleri için. Ben ortaokulu Mardin'de bitirdim. Bir tek ortaokul vardı, lise yoktu.

Diyarbakır'da lise vardı, ama Diyarbakır'la Mardin arası tehlikeli bir yoldu. Yol kesilirdi ara sıra. Altı saat falan sürerdi yol. Zaten pek vasıta falan da gitmezdi o yıllarda."[29]

Mardin’de ortaokulu bitiren Turgut, ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ve lise birinci sınıfı Konya’da okumuştur.[30] Özal ailesi Mardin’de üç yıl kalmıştır.[31] Turgut Bey’in, yakın dostu Dr. Zeynel Abidin Erdem’le tanışıklığı da Mardin yıllarına dayanmaktadır.[32]

Konya’da

Turgut Bey, Konya Lisesi’ne gidişini ve bir yılbaşı tatilinde ailesini görmek için Mardin’e trenle yaptığı yolculuğu anlatmıştır. Bu, onun çocukluk öyküleri arasında en anlamlı bulduklarımdan biridir. 16 yaşındaki bir lise birinci sınıf öğrencisinin tek başına yaptığı bir uzun yol tren seferindeki gözlemleri onun zihin dünyası, ilk gençlik ve olgunluk döneminde ileri teknoloji, hız ve siyasal-toplumsal gelişme projeleri üzerinde doğrudan etkilidir demek abartı sayılmamalıdır. Hele o ilk gençlik döneminin hemen sonunda genç bir elektrik mühendisi olarak yaptığı Amerika Birleşik Devletleri ziyareti varsa... Turgut Bey’i çok etkilediğini sandığım ve bir aralık ayı sonunda Konya-Mardin arasında gerçekleştirilen bu ilginç kara tren hikâyesi kendi anlatımıyla şöyledir:

“Annemin zoruyla babam beni yatılı bir lisede okutmayı düşündü. Başvuru için iki lise seçtik: Kabataş’la Konya’yı düşünmüştük. İyi liselerdendi. Konya Lisesi’nin yıllığı 15 lira daha ucuzdu, orayı tercih ettik. Konya Lisesi’ne gittim. Tabii Konya o tarihe kadar gördüğüm şehirler içerisinde –Adana hariç– fevkalade güzel bir şehir olarak göründü. Ama bugünkü Konya ile o gün benim gördüğüm Konya’yı mukayese etmek mümkün değil. Bugünkü Konya, o Konya’ya göre devasa bir şehir halindedir ve fevkalade muntazam bir şehirdir.

Lisenin ilk senesini orada okudum. Yılbaşında tatil verildi. Harp seneleriydi. Mardin'e gidip ailemi görmek istedim. Daha küçük çocuk sayılırdım. Konya'dan trene bindim. Nasıl gideceğimize kendimize göre karar verdik. Güney hududundan Mardin'deki istasyona ulaşacaktım. Bakın size macerayı anlatayım. Bir kere trenler bugünkü trenler gibi değildi, kömürlü lokomotifler vardı, çekiş gücü fevkalade düşüktü. Bugün dizel ve elektrikli lokomotiflerin fevkalade yüksek çekiş gücü var. Uzun trenlerimiz olabiliyor. O günkü trenler çok kısa idi ve bütün trenler, tuvaletlerine kadar doluydu. Yani kompartımanda yer bulamadık, ta Fevzipaşa istasyonuna kadar ayakta geldik. Fevzipaşa'da aktarma olduk, o sırada güney demiryolumuz bugünkü hudutlarımız içerisinde değildi. Halep'e kadar geliyordunuz, Halep'te tekrar aktarma yapıyordunuz. Ondan sonra uzun müddet Suriye arazisinde gittikten sonra, tekrar Türk arazisine giriyordunuz. Böyle bir yolculuğa girdik. Tabii Halep istasyonunda çok şaşırdım; Halep o günkü ölçülerimize göre çok büyük bir şehirdi. Hele istasyon. Eğer bir dostumuza rastlamasaydık, bineceğimiz treni karıştırabilirdik. Böyle bir istasyon görmemiştik. Bir müddet sonra bineceğimiz treni bulduk. Hepsinde de harmaniyeli Araplar vardı. Sıkıştık bir kenara. Tren de fevkalade yavaş, her istasyonda iki saat durarak gidiyordu. Odunla çalışıyordu. Yani kömür de yok. Neticede Türk hudutlarına girdik. Mardin istasyonuna vardık, tam yirmi dört saat tehirli indik. Tabii Mardin istasyonuyla şehir arasında o tarihte hiç vasıta yok. Arada da çok uzun mesafe var. Yürümek mümkün değil. Ne yapacağımı şaşırdım. Allah'tan gümrük muhafaza askerleri ve jandarma ile kaçakçılar arasındaki çarpışma sonucu yaralanan askerler için bir vasıta gelmiş. Onlar acıdılar, beni aldılar, o şekilde

ailemin yanına gidebildim. Bu hikâyeyi anlatmaktan kastım, 1930-43 arasındaki Türkiye'nin manzarasını çizmek içindir."[33]

"Yol hürriyettir"

İşte bu Turgut Özal ki yıllar sonra Cumhurbaşkanı olarak 21 Mayıs 1990 günü İzmir Efes Oteli'nde konuşurken sözü ulaşıma getirmiş ve özellikle karayolunun bir tür "hürriyet" olduğunu ve ekonomik gelişmeyi sağladığını savunmuştur:

"Yollar yapılmadığı takdirde ekonomi hiçbir şekilde gelişemez. Bunun kesin olarak bilinmesi lazım. Hatta bugün imkânımız olsa daha fazla yol yaparız. Yolun bir memleket ekonomisinde en önemli unsur olduğuna inanıyorum. Özellikle karayolunun... Karayolu aynı zamanda hürriyet demektir. [...] Tren belirli gün ve saatte gelmektedir; eğer taşıt var ise karayolunda ulaşım istediğiniz zaman mümkündür."[34]

"Biraz daha ilerisine gideyim. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1950'de mezun oldum. 1950 yılında Ankara-İstanbul-İzmir arasında demiryollarından başka irtibat yoktu. Bugünkü karayolu mevcut değildi. 1952 yılında biraz karayolu yapıldı. O tarihte Ankara-İstanbul arasını 16-17 saatte alırdınız. 1953 senesinde asfalt yolları sadece Fransızlardan aldığımız Hatay'da görmek kabildi. Türkiye'de hiç asfalt yol yoktu. Bir şehirden diğerine ancak toz toprak içinde gitmek mümkündü. Karayollarının büyük çapta yapılışı, 1950 ile başlar. İlk büyük devrim olarak görüyorum bunu. Altyapı devrimidir. Ötekiler onun devamıdır."[35]

Onun zihin dünyasının oluşumunu ve tercihlerini anlamak için bu bilgiler son derece ilginçtir.

Kayseri'de

Mardin'de lise olmayınca Korkut'un 1943'te ortaokulu bitirmesiyle aile Kayseri'ye yerleşir. Korkut anlatıyor: "Mecbur olduk, babam tayinini istedi ve böylece Konya'dan Kayseri'ye gittik. İkimiz de Kayseri'de bitirdik liseyi. O 1945'te, ben 1946'da."[36]

Aile bir üç yıl daha bu şehirde kalmıştır.[37] Turgut ise yıllar sonra hayıflanmaktadır: "Liseyi Kayseri'de bitirdim. Benim kadar böyle bölük pörçük okuyan kimse pek azdır. Başarılıydım ama hiçbir zaman iftihara geçemedim." Ardından Kayseri Lisesi'nin ünlü hocası Dökmeci Mahmut'u ve başka öğretmenlerini anlatıyor:

"Bu bölük-pörçüklükten dolayı... Hocalara kendinizi tanıtıncaya kadar zaman geçiyor. Bu yüzden çocukluk hatıralarımda çok değişik simalar var. Ama bana tesir eden hocalarımız: İlkokulda bir Kevser Hocanım vardı. Kayseri Lisesi'nde ve Mardin Ortaokulu'nda İbrahim Altıok'tu, sonra soyadını değiştirmiş bir tarih hocamız vardı. O bana tesir eden hocalardan biridir. Tarihi çok severim. Sedat Bey diye bir fizik hocamız vardı. Biraz sadist ruhluydu sevdiği kimseye eziyet ederdi. Çok enteresan bir ceza verme usulü vardı, kızdığı zaman duracaksınız, yanağınızı uzatacaksınız, o gelip şiddetiyle tokadı basacak. Adamın böyle bir huyu vardı. Bir de saçlardan tutarak çekerdi. Ama biz kendisinden epey istifade ettik, dövmeleri yahut dokunmaları önemli değil, onlar unutuluyor. Fakat bize tesir eden hocalarımızdan biridir. Matematiği sevmezdim, çünkü ortaokulda hocalarımız iyi değildi. Kayseri'ye geldikten sonra Dökmeci Mahmut diye meşhur bir matematik hocamız vardı. Altıdan yediden fazla da numara vermezdi. Nitekim ben Konya'dan geldim karnemde sekiz ya da dokuzdu. Onu kabul etmediler. Hepsi ayrı ayrı imtihan yaptı. Bazıları sınava kaldırmadan iki, üç

verdi. Bu hoca sınava kaldırdı, “Ben oraları okumadım” dedim. “Otur üç” dedi. Mezun olduğum zaman ondan dokuz-on numara almıştım. Sınıfın en iyi talebesiydim. Nitekim Teknik Üniversite’ye onlar hazırlamışlardır. Matematiği de orada sevdim, o hocanın tesiri vardır. Bu hocaları hatırlayabiliyorum. Bazıları rahmetli olmuştur, bazıları yaşıyor. Gördüğüm zaman hâlâ ellerini öperim. Başbakan olduktan sonra sadece ilkokul öğretmenimi gördüm.”[38]

Kayseri Lisesi’nde iken bir de askerlik kampı hatırası vardır. Harp yılları olduğu için lise ve üniversite öğrencilerini askerlik kampında eğitime almışlardır. Yatılı öğrencilerin bu şekilde karınları da doymuştur. Yani kıtlık ve karaborsa yatılı öğrencilerin kazanlarını da vurmaktadır:“En son askeri tatbikat soğuk kış şartlarında yapılmış bir tatbikat. Tabii yıllar evvelsi, 1944’lü yıllarda lise tahsili yaparken askerlik kampına aldılar. Giydiğimiz elbise elbise değildi. Ayakkabı ayakkabı değildi. Kullandığımız eski silahlardı. Bir iyi tarafı vardı. O sırada memlekette gençler hatırlamazlar, vesikayla ekmek veriliyordu. Simsiyah bir ekmek vardı, 300 gram. Asker olunca 900 grama çıktı. O vakit karnımız doymuştur. Onu hatırlıyorum.”[39]

Ankara’da 18 Mayıs 1988 günü Başbakan Özal, kendisini ziyaret için 17 ilden gelen öğrencileri kabulü sırasında da şöyle konuşuyor:

“Ben hatırlıyorum lisede okuduğum tarihlerde bize 300 gram ekmek verirlerdi. Ekmek vesikaya bağlıydı. O tarihlerde buradaki küçük arkadaşlarımız gibi benim de boyum kısaydı. Sonra yirmi gün askere aldılar, 900 gram ekmek veriyorlardı. Yani o zaman karnımız doydu, öyle hatırlıyorum.”[40]

İstanbul Teknik Üniversitesi’nde

Turgut Bey'in öğrencilik hayatının en önemli ve tayin edici dönemi hiç kuşkusuz İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencisi olarak İstanbul'da ailesinden ayrı yurtlarda kaldığı dönemdir. Daha önce Konya Lisesi'nde de bir yıl tek başına kalmıştır ama bu sefer İstanbul'dadır. İki imparatorluğun başkenti İstanbul'un sakinlerine sunduğu koskoca bir tarihi vardır ve fırsatları da başka hiçbir şehirle kıyaslanamaz. Bu fırsatların neleri kapsadığını ayrıntılı olarak anlatacağım.

1945 yılında Teknik Üniversite imtihanına giren 1800 kişiden, yalnızca 180'i başarılı olmuştur.[41] Şimdi biraz etrafa bakalım:

"Ben üniversitede leyli meccani okudum. Ailem bana ayda beş lira para gönderirdi. Bazen bu da gelmezdi. Benden az alanlar da vardı, çok alanlar da. Paramız bitince, bazı şeyleri ortaklaşa idare ederdik. Pek borç olmazdı. Mesela sigara içerdik. Para varken, kalitelileri içerdik. 'Gelincik', 'Yenice' gibi... Dolapta da 'Paşa Pantolonu' dediğimiz 'Asker' sigarası olurdu. Paralar suyunu çekince dolaba hücum ederdik."[42]

Marifet değil ama kuvvetli bir sigara tiryakisi üniversiteli öğrenci var karşımızda! Sigara tiryakiliği konusunu Turgut Bey'in anlatımıyla sürdürelim:"Teknik Üniversite ikinci sınıfta sigara içmeye başladım. Demek ki 1947'de başlamışım. 1980 Haziran'ına kadar, otuz üç sene içtim. Yalnız bir kere altı ay, bir kere de bir sene bıraktım. Sonra tekrar başladım. Günde iki paket içiyordum."[43]

Burada anlatacağım olay ise herhalde sigarayı bıraktığı bir "ara dönem" ürünü olmalıdır. Kardeşi Korkut, bir gün Malatya'daki evde gizlice sigara içerken yakalanmış ve bu haber İstanbul'da okuyan Turgut'a ulaşınca ondan bir mektupla uyarı gelmiştir: "Annem sigara içtiğini yazıyor. Sigara içmek büyük bir ahlâksızlıktır, bir an önce bunu

bırak!” Bu mektup, ağabeyinin tiryakiliği döneminde, geçmişi hatırlatacağı bir kanıta dönüşmüştür: “Gel zaman git zaman ben sigarayı bıraktım fakat bu arada ağabeyim sigara içmeye başlamıştı. Yazdığı mektubu saklıyordum, kendisine gösterip, ‘Bak burada sigara içmek büyük bir ahlâksızlıktır’ diye yazmışsın dediğimde, ‘Bırak onu’ derdi, ‘o, o zamandı”[44]

Semra ve Turgut Özal’ın vefakâr dostu ve başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Turgut Bey’in özel doktoru Cengiz Aslan ise sigara konusunda uzman tanıklardandır:

“1980’e kadar iyi bir sigara içicisiydi. Günde üç paket filan. Kendisinden öğrendiğim bu. Bana her zaman derdi ki, ‘Şimdi sigara paketini alsam, dün içiyormuş gibi yeniden sigaraya başlarım.’ Sigarayı çok sevdiğini ve günde iki üç paketten fazla içtiğini kendisinden öğrendim. ‘1980’de ilk enfarktüsü geçirip sebebin de bu olduğunu öğrendikten sonra, yani sebebin bu olduğuna kanaat getirdiğim için, kendi irademle aniden bıraktım’ dedi.”[45]

Turgut Bey’in iradesi güçlüydü ve gerektiği zaman bıçak gibi kesip atabiliyordu... Üniversite yıllarına tekrar dönelim.

Askerlik kampları, lisede başlayan öğrenciler için İstanbul’da, üniversitede de devam etmektedir; elbette bu kampların hem bazı zorlukları, hem de iyi yanları vardır:

“O zamanki standartlara göre çok iyi bir yurtta kalıyorduk. Sıcak suyu vardı, banyo yapabiliyorduk. İlk askerlik kampımızı 1946 senesinde Ayazağa’da yaptık. Ayazağa o zamanlar şehrin dışındaydı. Şişli Camii’nin olduğu yerden sonra bir şey yoktur. Yürüyerek gittik. Tabii yirmi günlük kamp döneminde yıkanma imkânı olmadı. Teknik Üniversite yurduna gelip, orada iyi banyo almak o kadar güzeldi ki... Hayatımın en mutlu günü diye hatırlarım. Kampın disiplinli

havasından çıkıp, bir taraftan da temizliğe kavuşmamızı hiç unutamam.”[46]

Bir başka zaman, Anavatan Partisi’nin grup toplantısında da askerlik kamplarında ayaklarına giydikleri postalları anlatmıştır:

“1946’da da gene aynı şekilde askerlikte bizi kampa götürürlerken hem de I. Ordu ve Trakya’ya giderken Devebağırtan Yokuşu diye bir yokuş var. Şimdi kimse yokuş olup olmadığının farkında değil. Araba çıkamadı. Biz hepimiz arabadan indik, ite ite götürdük. Giydiğimiz postallar, ayağımıza giydiğimiz şeyler ayağımızı vuracak kaba yapılardı. O tarihlerde hatırlıyorum, en güzel ayakkabılara Ruzvelt veya Churchill derlerdi. Onlar da Amerikan yardımı, İngiliz yardımından gelirdi.[...] Tabii bunların hepsi değişti. O gün şöyle ibretle bu tabloları hatırladım. Erlerimizin üzerinde en güzel giyimler var. Ayakları sağlam, sırtları sağlam. Kayak ekipleri, ondan sonra vasıtalar fevkalâde modern. Kamplar modernize edilmiş. Ondan sonra radarlı sistemler kullanılıyor. Atışlar radarla kontrollü sistemle yapılıyor. Uçakların biri geliyor, biri gidiyor.”[47]

“Gizli olarak Arapça ezan okurduk”

1945 İstanbul’unda ünlü futbol takımları vardır: Kasımpaşa, Vefa, Yeşildirek, Adalet, İstanbulspor.[48] Ne var ki, Özal’ın İstanbul’da futbolla ilişkisine dair elimizde bir kanıt henüz yok. Hocası Profesör Adil Duman üniversitede öğrencisi Özal’ı “geniş düşünürdü”, “kurallardan sıkılırdı”, “zeki ve çalışkandı” sözleriyle tanımlamaktadır.[49] Elbette bu, öğrenci Özal’ın görünen özelliklerini verir. Ancak, İTÜ’nün bu öğrenciye açtığı farklı bir dünya vardır ki, o da dindir. Özal bu keşfini sonraları gazeteci dostu Mehmet Barlas’a

anlatmıştır. İşin ilginç yanı, annesi Hafize Hanım da bu yeni dünyayı adeta oğluyla eşzamanlı keşfetmiştir:

“Dini öğrenmem, Teknik Üniversite birinci sınıftan itibaren başladı. Namaz kılanlar vardı. Onları takip ettim. ‘Bana öğretin’ dedim, kitap aldılar, 1930 üniversite (darülfünun) reformunda atılan kıymetli hocalardan, dini bilgileri almaya çalıştık. Beni kademe kademe bunlara götürdüler. Bunların yanında biz dini bilgileri öğrenmeye çalıştık. Hadise şöyle başlar. Ben beş vakit namaz kılmayı Teknik Üniversite’de öğrendim. Orucu evvelce evimde tutuyordum. Ama beş vakit namaz kılmayı, dinin bütün esaslarını, ondan sonra bu işin biraz da tasavvuf taraflarını, o hocalardan öğrendim.

Teknik Üniversite’de bize bu telkini yapıp, yardım eden arkadaş Kemal Selçuker’di. Bizden iki yıl büyüktü, elektrik fakültesindendi. Konyalıydı... Necmettin’i (Erbakan) de tanıyorum.

Benim gibi pek çok dini bilgi edinen vardı o dönemde... Ezan Türkçeydi, biz Arapça ezan okurduk, ama gizli okurduk... Gümüşsuyu binasında bir kulübede namaz kılardık... O da gizliydi... Böyle öğrencilerin bir namaz kılması bayağı tehlikeliydi.

Galiba, Abdurrahman Şeref Bey (Güzelyazıcı) İstanbul Müftüsüydü... İki kere de ona gittik. Onun evinde biz talebeler çömelmiş, dinliyoruz... Sohbetten sonra, Yesari Asım Arsoy, ud çalıp, söylemeye başladı. Tasavvufa meraklıydı... Dini musiki de çalardı. Işığı söndürttü... Ama o çalarken ben yüzüne bakıyorum. “Oğlum, gözünü dikme söyleyemem” dedi. Yesari Asım Bey’le ölümünden kısa süre önce konuştum... Ona bu olayı hatırlattım...

Annem benim kendimi dine vermeme şaşırdı o sırada... Ama o sıralarda (o da) namaza başlıyor... Malatya’da kendi halinde

yaşamakta... Resimleri var, saçı başı açık. Öğretmenliğinin son devrinde buraya geldi, Fatih'te kaldı... Orada hocaefendilere gidip gelmiş. Orada kuvvetlendirdi bu işi."[50]

Kardeşleri Korkut ve Yusuf Beyler ile eşi Semra Hanım ve çocukları için de bazı tespit ve gözlemlerini aktarıyor: "Korkut bizden çok sonra başladı. 1956-57'den sonra, Amerika'dan dönünce ilerletti. Şimdi bizden çok ileride... Amerika'da Mormonların çok olduğu Salt Lake City'de onların inancına takılmış... Fehim Adak diye bir arkadaşı var... Sonradan Ticaret Bakanı olan... Onu da merak sarmış. Öyle başlamış... Elazığ'da bölge müdürüyken, dersler almış. Yani Kuran dersi... Yusuf'a (Bozkurt Özal) gelince, İngiltere'de okuyordu. Ben gidiyorum, Korkut gidiyor... Tesirler yapıyoruz. Yusuf orada bir Alman kızla evlendi. O sırada galiba havailikle uğraşmış. Yıldırım Aktürk de orada, aynı havaya girmiş... Korkut özellikle bastırdı onlara.

Neticede Yusuf dindar ama Korkut gibi koyu dindar değil. Çok zeki çocuktur. Fevkalâde parlak zekâsı vardır... Her şeyin dozunu, ölçüsünü bilir artık.

Semra Hanım, benden iyi Kuran okur, çocukken öğrenmiş çünkü... Ahmet'le, Zeynep'e ben, Ankara'daki camiin hocasını, din öğretsin diye tuttum. Ahmet, Kuran okuyamaz ama namaz kılmasını bilir. Zeynep de namazı bilir ama dersler konusunda dalgacıydı... Hoca gelirken, 'Ben rahatsızım' deyip kaytarırdı. Ahmet de anlamaz ve 'Ben hep gidiyorum... Zeynep rahatsız olup gitmiyor' diye şaşırırdı. [...]

"Neticede ben, Allah'a kuvvetle inanmayı, toplumların sağlığında esaslı bir unsur olarak görüyorum. Dinin esaslarının öğretilmesinde, fayda olduğuna inanıyorum. Ama

bu, yeniye karşı olmaya, dünyaya kapanmaya sebep olmamalı... Araştırma, düşünme ve tartışma eksilmemeli.”[51]

Bu söyledikleri Turgut Bey’in dindarlığını modernlik ile uyumlu bir sentez olarak karşımıza getirmektedir.

Turgut Bey’in İTÜ yıllarını anlatan iki önemli tanık vardır. Biri, ondan iki yıl sonra Malatya Lisesi’nden İTÜ’ye giren hemşerisi ve mahallelisi Recai Kutan, diğeri de kendisinden bir yıl sonra İTÜ’yü kazanan kardeşi Korkut’tur. Kardeşi yıllar sonra bir mülakatında “Biz DP’liyiz” diyor; yani muhalefet partisinden olduklarını söyleyip ekliyor: “Biz okul hayatında [İTÜ] muhafazakâr kesimi temsil ederdik. Okul siyasetindeki talebe siyasetinde çok aktif rol oynadık.”[52]

Recai Kutan o yıllarla ilgili biraz ayrıntılı bir tablo çizerek kendilerini etkileyen önemli entelektüelleri ve din âlimlerini de açıklıyor:

“Turgut Bey’in İTÜ’ye girişinin hemen bir sene sonrasında Korkut Özal İTÜ’ye girdi. Ondan bir sene sonra ben İTÜ’ye girdim. Dolayısıyla bizim ilişkilerimiz hem Malatya’da aynı mahalleden olmak üzere hakikaten çok yakın bir ilişki iken, ondan sonra da İTÜ’de devam etti. Biz, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde okurken aynı zamanda İTÜ talebe yurdunda kalıyorduk.

O zaman Türk Kültür Ocağı diye bir dernek vardı. Bu şimdiki İstanbul Valiliği’nin hemen karşısında o dönemde İzzettin Han diye bir han vardı, onun ikinci katında, iki odalı bir dernekti ve bu aşağı yukarı milliyetçi görüşlerin bütün tonlarının temsil edildiği bir dernekti.

Ben de, Korkut Bey de, zaman zaman Turgut Bey de bu Türk Kültür Ocağı’na devam ederdik. Biz o arada İTÜ Talebe Birliği’ndeydik, ben yöneticilerden biriydim. Korkut Bey de aynı şekilde. O dönemde de talebeler arasında tabiri caizse bir

gruplaşma olmuştu ve bizim temsil ettiğimiz görüş, o zaman İTÜ Talebe Birliği'nin yönetimini eline aldı.

O vakit bu çalışmalar sırasında rahmetli Turgut Bey de, aktif olarak kendisi karışmasa bile, seçim döneminde ve yönetim sırasında bize her yönüyle destek oluyordu. [...] O dönemde, rahmetli Turgut Bey, günün ölçülerine göre dindar sayılacak öğrencilerden biriydi ve Cuma namazlarına giderdi."[53]

"Bu Türk Kültür Ocağı'nda bizim için büyük şans olan bazı fikir adamlarını yakından tanımak imkânımız oldu. Mesela bunlardan bir tanesi, etki altında kalmış olabileceği isimlerden bir tanesi, merhum Doç. Nurettin Topçu idi.

Onun dışında Ali Fuad Başgil'le yakın temaslarımız oluyordu. Tabii o bir Ordinaryüs Profesör, biz talebe. Ancak talebe birliğinde yönetici olduğumuz için merhum Ali Fuad Başgil'i İTÜ'ye zaman zaman konferansa getiriyorduk. O zaman Ali Fuad Başgil Bey bekârdı. Erenköy'de bir köşkte otururdu ve bizi de davet ederdi. Büyük fikir adamlarını da, edebiyat adamlarını da yakından tanıma imkânı oldu. Mesela bunlardan bir tanesi merhum Peyami Sefa'dır. Onu yakından tanımak ve hatta aynı dernekte bir arada olma imkânımız oldu."[54]

Aynı mülakatında Recai Kutan, tam da erken cumhuriyet dönemi biterken ilginç bir analiz yaparak şöyle diyor:

"Şimdi, bir kere o dönemde dini bir eğitim olmadığı için aşağı yukarı herkesin kafasında bir sürü sorular meydana geliyordu. Dolayısıyla herkes bir arayış içerisindeydi. Acaba ben gerçek manada bir din âlimi bulsam ve ondan bu meseleleri öğrensem diye. O dönemde İTÜ talebelerinin bir bölümü, merhum Mehmet Zahit Kotku ile irtibat halindeydi; onun sohbetlerine devam ediyordu. Aslına bakarsanız o dönemde Mehmet Zahit Kotku Bursa'daydı. Ondan evvel

Abdülaziz Bekkine isimli gene Zahit Kotku'nun yakın arkadaşı, bir büyük din âlimi vardı. Onun Zeyrek'teki Camiinde sohbetlere gidilirdi. Belli ölçüde onun da etkisi olmuş olabilir. Asıl diyebildiğim kadarıyla Turgut Bey'in Mehmet Zahit Kotku ile meslek hayatı içinde sıkı bir irtibatı olduğunu tahmin ediyorum."[55]

Kardeşi Korkut Özal'ın aynı konuda tanıklığı şöyledir:

"İTÜ'de ağabeyim dini hususta benden biraz daha ileriydi. Mesela şöyle diyeyim: İTÜ'de o zaman Yüksek Mühendis Mektebi'nden bir tane küçük bina kalmış, o zamanın insanları da bu mescit olsun demişler. Oraya birkaç defa gittik, sohbete de gittik, ağabeyimle de gittik, yalnız da gittiğimi hatırlıyorum. Orada Kemal Selçuk diye Konyalı ağabeylerden bir (de) Sırrı Ağabey vardı.

Onlar güzel dini terbiye almışlar. Cuma geceleri, yani perşembeyi cumaya bağlayan geceler biz oraya birkaç defa gittik ve onlar orada çok güzel Kuran okuyorlardı, hiç unutmuyorum. Biz ilk defa onlarla tanıştıktan sonra Abdurrahman Şeref Hoca'yla tanıştırdılar. Güzelyazıcı'dır soyadı zannediyorum. Abdurrahman Şeref Hoca'nın evine sohbete giderdik. Çok modern bir yaklaşımı vardı, mesela şu meşhur bestekârlardan Yesari Asım, bir iki defa o toplantılarda klasik Türk müziğinden, ayrıca kendi bestelerinden bize bir güzel dinletti. Böyle dini sohbetler sırasında ağabeyim daha çok imanî, itikadî meselelerde orada Abdülaziz Efendi'yi yani Mehmet Zahit Kotku'dan evvelki o dergâhın postnişini olan zatı tanımış, ben tanımadım. Ve diğerleri de, geniş bir mühendis kitlesi onunla tanışmışlar ve Şeyh Efendi onların üzerinde muazzam yönlendirme yapmış.

Onları tanıyarak biz o dergâhla ilişkimizi çok sonraki yıllarda tekrar devam ettirdik, onlarla hoca-talebe

münasebetine girdik.”[56]

Mareşal Çakmak’ın cenaze töreni

Erken Cumhuriyet dönemi biterken en önemli kırılma Mareşal Fevzi Çakmak’ın cenaze töreni ve sonrasında oluşan büyük protestodur. Bu tören, genç Cumhuriyet’in o tarihe kadar gerçekleşen en kalabalık kitle hareketidir. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine dört hafta kala, İstanbul’un caddelerini ve meydanları dolduran kalabalıklar, seçimde iktidarın el değiştireceğinin adeta bir habercisi olmuştur. İTÜ son sınıf öğrencisi Recai Kutan, Fevzi Çakmak’ın ölüm haberini nasıl aldıklarını ve hemen ardından baş gösteren olayları şöyle anlatmıştır:

“Biz bir gün akşamüstüne doğru İTÜ Talebe Yurdu’ndaydık. Radyoda anons edildi. Eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak vefat etti diye.

Dolayısıyla ben de dahil, Turgut Bey, kardeşi de büyük ölçüde üzüldük. Ancak biraz sonra İstanbul Radyosunda tam sanki düğün havaları gibi müzik yayınları yapılmaya başlandı. Bu durum talebede öyle bir organizasyon dahi olmadan büyük bir reaksiyon meydana getirdi. Herkes, Taksim’e doğru Gümüşsuyu’ndan hareket etti. Aynı şekilde İstanbul Üniversitesi’nden de talebeler bir süre sonra Taksim’de toplandılar ve gruplar halinde, Harbiye’deki İstanbul Radyosuna doğru yürüyüşe geçildi.

Polis hemen tedbir aldı. Mesela Gökhan Evliyaoğlu, o dönemde benim Malatya Lisesi’nden sınıf arkadaşımdır. Aynı dernekte de çalışıyorduk. Gökhan Evliyaoğlu da bizimle beraberdi. Gayet iyi hatırlıyorum. Kafasına şiddetli bir cop yediydi. Neredeyse düşüp bayılacak gibi. Ve bu hareket büyük ölçüde tel’in edildi. Ertesi gün Beyazıt Camii’nden

Mareşal Çakmak'ın cenazesinin kalkması söz konusu idi. O zaman bütün İTÜ öğrencisi, yani bazı istisnalar hariç, hep Beyazıt Meydanı'nda toplandık. Tabii mahşeri bir kalabalık vardı. Bizim Beyazıt Camii'ne girmemiz kesinlikle mümkün değildi.

Ve o dönemde hatırlayacaksınız Türkçe ezan okunuyordu. Fakat minareye iki tane müezzin çıktı öğle namazından önce ve 'Allahüekber' diye Kuran diliyle ezan okumaya başladılar. Tabii meydandaki insanlar fevkalâde duygulandılar, heyecanlandılar ve bir süre sonra tabut camiden dışarı çıkarıldı. Omuzlarına aldılar ve ortalık karmakarışık oldu ve o zaman gene herhalde pek de müsaade edilmiyordu, böyle tekbirlerle cenazenin taşınması. Millet, herhalde tam bir duygu seli içerisinde, tekbirlerle yürüdük."[57]

Korkut Özal ise kendisiyle yapılan mülakatta daha öncekilerle birlikte bu büyük kitle hareketinin yönetimini de aktif olarak kendilerinin üstlendiklerini açıklamış, hatta olaylar nedeniyle tutuklanan bazı arkadaşlarının o dönem mezun olamadıklarını vurgulamıştır:

"Benim girdiğim yılın bir sene öncesinde *Tan* matbaası olayı olmuştu; o çok önemli bir olay. Matbaayı tahrip etti talebeler. O *Tan* gazetesi sol eğilimli bir gazete olarak biliniyordu. Hatırlıyorum, bizim güreşçilere haksızlık yapıldı mı gösteri yapardık. Yapanların konsolosluklarının önüne gidip, protesto ederdik. Fakat en büyük olayımız talebeliğimizde ağabeyimin, benim, onu hiç unutmam, Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreniydi. Onun ölümünden sonra İstanbul'da çok önemli olaylar oldu. Bütün İstanbul ayaktaydı, yani o olayları biz organize ettik. Talebeler olarak. Yani orada çok vukuatlarımız oldu. Bir sürü arkadaşımız tutuklandı, içeri atıldı. Mezuniyeti kazanamayanlar oldu."[58]

Başbakan Turgut Özal yıllar sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 216. kuruluş yıldönümünde şöyle konuşmuştur:

"Üniversiteye girerken rahmetli bir hocamızın, biraz da Malatya'dan dolayı bize yakınlığı vardı. İyi bir derece ile üniversiteye girmiştim, yani giriş anında başarılı bir talebeydim. 'İnşaat Fakültesi'ne seni alayım' dedi, rahmetli Mustafa İnan. Derecem çok iyi olduğu için, 'Oraya alayım' dedi. 'Hayır' dedim. 'Ben Elektrik Fakültesi'ne gideceğim' dedim. Değiştirmedim. Çünkü İnşaat Fakültesi'nde o zaman çok iş vardı. Yani memleket inşa halinde, karayolları yapılıyor. Ücretler bayağı güzeldi. Günde yirmi lira veriliyordu. Elektrik mühendisleri de ancak zorlukla devlette iş bulabiliyor.[59]

Fakat bir yanlış yapmışım 'kuvvetli akım' dalını seçtim. Hâlbuki gelecek daha ziyade bu elektronik meselelerde imiş. Elektrik mühendisi olmasaydım, belki bugünkü duruma gelmem imkân dâhilinde olmazdı. Elektrik mühendisliğinin bir planlama tarafı vardır. Yurdun her tarafına elektrik getireceğiz diye makine mühendisliğinden tutun da fabrikaların taleplerine kadar birçok şeyleri, yani planlama tekniklerini o tarihlerde öğrendik. Arkasından da kısmet bugünkü durumumuza gelmekmiş."[60]

İTÜ Elektrik Fakültesi mezunu Turgut Özal, mesleki hayatı boyunca çalışmalarına damgasını vuran "elektrik yüksek mühendisi" kimliğini ilk test ettiği kuruluş olan Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde (EİEİ) "idareci" unvanı ile işe başladığında, takvim yaprağında "28 Ağustos 1950" yazılıdır.[61]

“İlk vazifeye başladığım yılları hatırlıyorum. Bana Diyarbakır’ın Ergani kasabasının elektrik dağıtım şebekesinin projesini yapma vazifesi verildi. Nasıl gidilir bilemiyorum. Malatya’dan trene bindim, yanlışlıkla Maden’de inmişiz. Yani iki yerin isim benzerliği var. Birisi Ergani Osmaniye deniliyor, diğeri Ergani Maden deniliyor. Bir müddet sonra baktım ki yanlış bir yerdeyiz. Nasıl gideceğiz Ergani’ye? Anlattılar, dediler ki, ‘Buradan otuz kilometre mesafedir. Trenle giderseniz üç saatte gidiliyor. Çok arızalı bir yolu var. Ara sıra kamyonlar geçiyor –çok enderdir– onların üstüne binebilirsiniz. Onunla da gidebilirsiniz.’ Biz tren istasyonuna indik, ya tren ya da bir kamyonet gelecek diye bekliyoruz. Neticede bir kamyon geldi. Üstünde yükler var, on beş kişi de ayrıca binmiş. Ön tarafta şoför mahallinde dört kişi var. Tabii bizi biraz da kravatlı İstanbul’dan gelmiş bir insan olarak gördüler, öndekilerden biri yerini bıraktı. Bilhassa Doğu Anadolu’da bir hürmet hissi var. Çok ısrar etmeme rağmen, ‘Yok, üste binebilirim’ dememe rağmen, –o sırada gencim, 23 yaşındayım– bir türlü razı olmadılar, ben de ön tarafa bindim. Bindikten bir müddet sonra pişman oldum. Çünkü bir tarafı uçurum. Şoför de sürekli, ‘İşte şurada filanca uçtu, şurada filanca uçtu’ hikâyelerini anlatıyor. Sözün kısası biz Osmaniye’ye üç saat içinde gelmişiz. Otuz kilometrelik yolu o tarihte üç saatte almışız. Tabii aradan yıllar geçti, 1959 senesinde bir askerlik işi için Diyarbakır’a gitmem icap etti. Elazığ’dan vasıtaya bindik, zannediyorum o tarihte iki buçuk saatte Diyarbakır’a vardık. Şimdi Elazığ-Diyarbakır arası bir buçuk saat civarında sürer. Tabii bu büyük bir gelişmedir, büyük bir değişmedir.”[62]

EİEİ binası, o yıllarda Ankara’da Ziya Gökalp Caddesi’yle Adakale Sokak’ın kesiştiği köşededir.[63] Malatyalı mühendisin

meslek hayatının hemen başında yaptığı ilk iş, evlenip yuva kurmak olur. Kardeşi Korkut Özal da bu eğilimini doğruluyor:

"Ağabeyim evcimen bir insandı, evlenmeyi istiyordu. Üniversiteyi bitirdiği yıl evliliği konuşmaya başladı. İlk eşinin adı Ayhan'dı. [...] Babasını ailece tanıyoruz, saygı duyulan, Hacı Hasan diye biri. Neticede anasına değil, babasına bakıp kızını alıyorlar. Düğün Malatya'da yapıldığında ağabeyim bir yıllık mühendisti. Ağabeyim, 'Sen benim sağdıcım ol' dedi, oldum. Aslında sağdıcın daha büyük, deneyimli biri olması lâzım. Sonra evlilik kısa zamanda bozulunca, 'Beni sağdıç yaptın, olmadı' diye takıldım."[64]

EİEİ'de çalıştığı ilk dönemlerde, genç mühendis Turgut, İzmir'de beraber gezdikleri Amerikalı uzmanların eşyaları çalındığında onlar için tercümanlık yapmak üzere mahkemeye bile çıkmıştır.[65] 1952'de boşandıktan altı ay kadar sonra da eğitim amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir.[66]

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde başdanışmanlığını yapan Engin Güner kendisinden birçok kez dinlediği ve Amerika denince hemen hatırladığı fıkra gibi bir olayı, Özal'ın bana göre Türkiye için adeta bir güvenlik stratejisi diye benimsediği başkanlık sistemi tezi için sıraladığı gerekçelerle birlikte anlatır:

"1950'li yılları hatırlayalım, Amerika bizlere Baytekin kitaplarındaki gerçek ötesi bir ülke gibi görünürdü. Gene bu yıllarda yurtdışına gidenlerin sayısı çok azdı. Onlar da gördüklerini ballandıra ballandıra anlatırlar, bu ülkeyi bizim hiçbir zaman ulaşamayacağımız bir masal diyarı gibi hayal ederlerdi. İşte Özal, bu yıllarda genç bir mühendis olarak birkaç arkadaşıyla uçağa biner. Amerikan uçağındaki ortam

bile değişiktir. Hiçbiri İngilizce bilmemektedir. Belki çat pat birkaç kelime. Amerikalı hostes gelir ve hızlı hızlı bir şey sorar. Hiçbir şey anlamazlar. Ancak bir cevap vermek gerektiğini de düşünürler. Arkadaşları bildikleri ender kelimelerden olan hayır anlamına 'no' derler. Özal ise olumlu davranır ve evet anlamına 'yes' der. Hayatta her olaya olumlu tarafından bakmayı adet edinmiş olan Özal bunun ödülünü alır. Hostes kendisine bir sürü güzel yiyecekler, içecekler getirirken diğerlerine hiçbir şey getirmez. Kendisi bu olayı büyük keyifle anlatır; orada gördüklerinden çok etkilendiklerini, o zamanlar aramızda uçurumlar olduğunu söylerdi."[67]

Engin Güner'in anlatımına göre Özal, Amerika hayranlığını şu analizine dayandırmaktadır:

"Kendisi daha sonra sık sık Amerika'ya gidecekti. Keban'ın yapımı sırasında bu konuda çok çaba harcamış, ardı ardına Amerika'ya gitmişti. Bu, dünyanın en ileri ülkesi her zaman ilgisini çekmişti. Bu temasları kendisine bizdeki eksiklikleri de işaret etmekteydi. Amerika'daki eğitim sistemi, toplum yapısı ve ileri teknoloji ülkemizde de gerçekleştirmek istediği reformlara ışık tutar nitelikteydi. Amerika Avrupa gibi çok uzun bir geçmişe dayanmamaktaydı. Avrupa'daki gibi asalet söz konusu değildi. Cemiyet tabakalara ayrılmamıştı. Amerika, birçok değişik Avrupa [ve Asya, Afrika] ülkesinden gelen yenilikçi insanların yepyeni bir ülke oluşturdukları kıtaydı. Avrupa'daki gibi tek etnik köken esasına dayanmıyordu. Zaten Amerika'da başkanlık sisteminin başarılı olmasının sebeplerinden biri de buydu. Türkiye de bu bakımdan Amerika'yla benzerlik gösteriyordu. Türkiye'de insanlar yirmi altı değişik etnik kökenden geliyorlardı."[68]

Elbette bunlar Engin Güner'in genç Özal'dan değil, Cumhurbaşkanı Özal'dan dinledikleridir. Dolayısıyla onun yaklaşık kırk yılda olgunlaştırdığı bakış açısının ve gözlemlerinin ürünleridir.

Peki, 1952 ve 1953 yıllarında Özal'ın Amerika'sı nasıldı? Bu ülke genç Özal'ı nasıl etkilemişti? Yakın dostu Cengiz Çandar, genç Özal'ın ilk ABD seyahati için şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Mühendis Turgut Özal diyor ki: 'Benim içimden geçen bütün arkadaşların da sanırım içinden geçmişti, aynı anda. Biz bütün çocukluğumuz, gençliğimiz boyunca 'Bir Türk dünyaya bedeldir' fikriyle yetiştirildik. Bir birbirimize baktık, bir o gökdelenlere baktık. Biz her birimiz bir dünyaya bedelsek niye bizim Anadolu'da her yer virane halinde de, bu her bir tanesi dünyaya bedel olmayan bu adamlar bunları nasıl dikiverdiler. Böyle bir şehir, böyle bir uygarlık yarattılar.'

Şimdi tabii burada, [...] Turgut Bey'in dünyaya açıklığı sanırım devreye giriyor. Turgut Özal çok meraklı bir adamdı, her şeyi merak ederdi. Ve o yüzden onun için tabu kavramı yoktu."[69]

Bu durum yalnızca Turgut Özal'ın dünyaya açılması demek de değildir. Türkiyeli mühendisler de, İTÜ'lüler de dünyaya açılmaktadır. Özal, ABD'de aralıklı olarak farklı tarihlerde ve uzun sayılabilecek sürelerde yaşamıştır. Bu ülkeye tam da siyaset alanına ilişkin gözlemler yapmasına yardımcı olacak özellikler taşıyan bir yılda gitmiştir; Amerikan başkanlık seçimlerinin tam ortasında:

"Hatırlıyorum, ABD'de 1952 yılı seçim yılıydı. General Eisenhower'ın seçildiği yıldır. O tarihlerde ABD'de seçim toplantıları bugün veyahut son zamanlarda bizde olduğu gibi

meydanlarda yapılıyordu. Zaman içerisinde bu toplantılar meydanlardan salonlara geldi.”[70]

“Özal, 12 Nisan 1985 günü *The Baltimore Sun* gazetesine verdiği mülakatta 1952’de Denver ve Sacramento’da genç bir mühendis olarak bir yıl geçirdikten sonra Amerika’dan ayrılışını anlatırken oldukça duygusal bir sahne çizer: ‘*Independence* gemisiyle New York’tan ayrılırken sanki kendi ülkemden ayrılıyormuş gibi bir hisse kapılmıştım.’[71]

İlk gidişinden yaklaşık yirmi yıl sonra 1971-1973 yılları arasında Washington’da yaşadığı iki yıl için de yine aynı mülakatında ‘O zaman eşimle beraber gelmiştik. Eşim, o günlerin birlikte geçirdiğimiz en güzel günler olduğunu söyler’ diye konuşmuştur.”[72]

Özal kardeşlerin yurtdışında eğitim amacıyla bulunmalarının etkisini, Korkut Özal şöyle anlatmaktadır:

“Benim ufkumu açan ve dünya görüşlerimi büyük ölçüde rafine eden olay, yurtdışına çıkışım ve gerek dünyaya gerek Türkiye’ye yurtdışından bakışım olmuştur. Bizim tahsil yıllarımızda maalesef Türkiye’nin yetiştirme şartları bizi biraz bağnaz yapmıştır, diyebilirim. Çok kendimize dönük, egosantrik bir eğitimimiz vardı. Çok bağnaz ve ırkçı diyebileceğim bir Türkçülük, milliyetçilik anlayışı vardı. Yurtdışına çıkıp dünyayı tanıyınca ve oradan Türkiye’ye bakınca kafamdaki bütün o yanlış oturmuş kanıları, inançları yavaş yavaş bir zaman boyutu içinde düzelttim. Diyebilirim ki ağabeyim Turgut Özal için de kardeşim Yusuf için de öyle olmuştur.”[73]

“Babamın yarısı annemdir”

Ahmet Özal, bu ilginç sözü, anne ve babasının uyumunu vurgulamak için söylemiştir:

“Annemle babam, ben onlara şöyle diyorum: ‘Tencere düşmüş kapağını bulmuş.’ Birbirlerinin çok iyi frekansını almış, leb demeden leblebiyi anlayan, birbirlerini yakından tanıyan insanlar.

Babamın geldiği noktada annemin çok katkısı vardır. Yani belki babamın yarısı annemdir. Bir Turgut Özal’ın, Anadolu’nun bağrından çıkmış bir insanın, genç mühendis, aklı başında bir insan, en alttan geldiği bir noktada o verilen mücadelede annemin sağduyusunun büyük önemi vardır.”[74]

Semra Hanım, gerçekten cesur bir kadındır ve sevdiği için ölümü tereddütsüz göze alabilecek vefakâr bir hayat arkadaşıdır. 1980 öncesi Türkiye’nin suikastler ve ölümlerle dolu şiddet günlerinde İstanbul’da başlarına gelen şu hadise, onun bu yanını ortaya koymaktadır:

“Bir akşam yine bekliyorum Turgut’u. Balmumcu’daki evimiz, bahçe içinde bir ev. Bahçe kapısının dışında bir gölge gördüm. Bir araba sesi. Fakat ışıksız, gölge. Baktım iki kişi bahçe kapısına çöktüler. Hemen aradım fabrikayı. Çıkma yahut ona göre bir haber vereyim diye. Çıkmış. Ondan sonra bekledim. Yukarıdan onun arabasının döndüğünü görünce, ben kendim işte elime silahı aldım. Herkes biliyordu zaten onu. Elime silahı aldım. Bir elimde de madenci feneri, dışarı çıktım. Beni tabii görünce kaçtılar bunlar ışıksız arabayla. Rahmetli geldi. Beni öyle görünce ‘Ne oluyor’ dedi. Sen, dedim içeri gir. Bir şey yok, olan bir şey yok. Sonra ben aşağıları filan dolaştım. Geldim dedim ki, böyle böyle. Çok kızdı: ‘Deli misin? Ya sana bir şey yapsalar, vursalar!’ Dedim, ‘Ben de onları vururdum.’ Ne yapalım karşılıklı olur bu iş. Korkunun ecele faydası yok.”[75]

Semra Hanım, Turgut Bey’le evlilik kararı almalarının öyküsünü şöyle anlatıyor:

“Aynı işyerinde çalışıyorduk, gayet resmi ve ciddi şekilde iş arkadaşlığımız vardı. Daha sonra ben o daireden ayrılıp İstanbul’a gelmeye karar verdiğim zaman, bir düğünde bana evlenme teklif etti. Ben cevap vermediğim halde, o ‘evet’ kabul etmiş herhalde. Ertesi sabah geldiğim zaman bütün arkadaşları benim odamda buldum. Ellerinde çikolatalar ve likör vardı; nişanımızı tebrik ediyorlardı, şaşırdım. Bir emrivaki oldu aşağı yukarı. Ve çok kısa bir zaman sonra da evlendik. Kafasına koyduğunu mutlaka yapan bir insandı, burada da bunu gösterdi. Aslında iki ailenin de muhalefetine rağmen evlendik.”[76]

Genç çiftin evlerindeki konfor o yıllarda bir mühendis ve ailesi için fazla cazip değildir; Turgut Bey şöyle anlatıyor:

“Benim ilk yaşadığım ev kaloriferli değil, sobalıydı. 1958’e kadar sobalı evde oturduk, bunlardan biri Çankaya’da bir bağ eviydi.

Evin bütün işlerini hanım görürdü. Biz hizmetçi filan kullanmadık. Odunluk, kömürlük, apartmanın en alt katındaydı. Semra Hanım oradan kendisi taşırdı. Asansör filan da yok, üçüncü katta oturuyorduk. Soba daha idarelidir netice itibarıyla belli bir yeri ısıtırsınız.”

Hiçbir şeyimiz yoktu. Ne buzdolabı, ne çamaşır makinesi... Hatta bir gardırop filan da alamadık. Altı sandalye, bir masa vardı. Sonradan üç parçalı bir koltuk takımı ilave ettik. O günkü şartlar böyleydi, Türkiye’nin şartları böyleydi. 1950’lerde, Ankara’da vazifeye başladığım zaman, Kızılay’da öğle yemeği olarak sahanda yumurta, üstüne muhallebi yerdik.”[77]

Önce Ahmet ve Zeynep, daha sonra Efe doğar. Oğlu Ahmet’in çocukluk yılları ile ilgili anlattığı ilginç bir hatırası vardır:

“Biz Ankara’da Yeşilyurt Sokak’ta otururken, yanımızda bir cami vardı. Caminin hocası, Şaban Hoca vardı. O Şaban Hoca haftada bir iki gün biz çocukken gelir, gerekli dini bilgilerle ilgili dersler verirdi. Biraz daha aklımız erdikten sonra, çok ender zamanlarda, zaman bulabildikçe babam, belki on beş-yirmi günde bir, ayda bir bazı Kuran ayetleriyle ilgili yorumlar yapar, onları bize izah etmeye, anlatmaya çalışır, bazı hadis-i şeriflerden bilgiler verirdi.”[78]

Özal ailesinin bütün hayatı boyunca sade bir ev düzenleri olmuştur. Esasen ailenin gelir durumu daha fazlasına elvermemiştir demek de mümkündür. O dönemde başbakan olan Turgut Özal, İstanbul Üniversitesi’nin 1988-89 eğitim ve öğretim yılı açış konuşmasında şunları söylemiştir: “Ben de asistan olmak isterdim. Baktım dışarıda daha iyi para var. Asistan olamadım.”[79] Fakat ortaya çıkmıştır ki, kamuda mühendis olmak da pek iyi bir tercih değildir. O kadarki, Turgut Bey 1960 yılının Ocak ayında askere giderken ailenin mali sıkıntıları da artmıştır:

“Buzdolabını anneme sattım, taksitle... Sonra o da bize çok yardım etti. Yedek subaylığımın ilk altı ayında dışarıdan bazı işler yaptım. Mühendis olduğum için, bazı küçük işler bulabiliyordum. Ondan sonra asteğmen olunca yedek subay maaşı imdadımıza yetişti. Bu sırada Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde dersler veriyordum. Ayrıca Ordonat Okulu’nda da veriyordum.

Ders ücreti olarak beş lira veriyorlardı. Yol parasını ancak karşılıyordu. 1961 Temmuzu’nda askerliğim bitti, Elektrik İşleri Etüt İdaresi’ne döndüm. Orada Genel Müdür Yardımcısı olarak göreve başladım.

İlk araba alışım mezuniyetimden tam on beş sene sonradır. 1965 senesinde aldım, yurtdışında çalıştığımda biriktirdiğim

dövizlerle. O zaman yerli otomobil yapılmıyordu. Fiat 1500 almıştım.”[80]

EİEİ’de çalışmak, mali açıdan pek de iyi koşullar sağlamamıştır, ama bütün bunlara karşın şunu söylemek yanlış olmaz: Genç elektrik mühendisi, 1950’li yıllar boyunca ve 1960’ların hemen başında EİEİ mensubu olarak hatırı sayılır derecede meslek ve devlet tecrübesi kazanmıştır.

Bu tecrübelerin bir kısmı belki yurtdışı seyahatler ve görevler sayesindedir. Öte yandan o yıllarda Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile Devlet Su İşleri veya Karayolları teşkilatında seçkin bir pozisyonda yöneticilik ya da mühendislik yapmak, bir başına Türkiye’nin bütün enerji santrali yatırımlarını, su barajlarını-elektrifikasyonunu ve şehirlerarası ulaşım projeleri ağını ezbere bilmek demektir.

Nitekim 1960’ların hemen başında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı’nın seçkin isimlerinin pek çoğu 1950’li yıllar boyunca söz konusu üç kamu kuruluşunda ve Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası’nda çalışan teknokrat ve bürokratlar arasından yetişmiştir. Bu parlak kadronun önde gelen isimlerinden olup 1965 seçimlerinde Adalet Partisi lideri olarak başbakanlık görevini üstlenen Süleyman Demirel şöyle diyor:

“Ben 1949 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde çalışmaya başladım, devletin verdiği burs karşılığı mecburi hizmetim vardı. Ve bir süre sonra ABD’ye gönderildim. 1950’nin Eylül’ünde oradan döndüm. Döndüğüm zaman birkaç ay sonra, Sayın Özal’ı, Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde görevde buldum. Kardeşimin sınıf arkadaşıdır ama kardeşim inşaat fakültesi mezunudur. Merhum Özal elektrik mezunuydu. Sonra 1950’li yıllarda ben inşaat bölümünde baraj projesi çizmekle meşguldüm. Ve 1951’den itibaren Sayın Özal, o

çizdiğimiz projelerin elektrik kısımlarının hesaplarını yaptı. 1952 senesinde olduğunu sanıyorum, 1951-52 arasında birkaç tane proje yaptık. Onların inşaat kısımlarını hep ben yaptım, elektrik kısımlarını Sayın Özal yaptı."[81]

Süleyman Demirel ve Turgut Özal arasında iki genç mühendis olarak başlayan ilişki pek çok alanda sıkı ve sağlam bir işbirliği şeklinde uzun yıllar sürmüştür. Bu ikili, kendilerine bir şekilde ulaşan öteki genç mühendislerin yetiştirilmesinde de işbirliği yapmıştır. Ali Coşkun bu örneklerden yalnızca bir tanesidir:

"(Turgut Bey'le) tanışmamız üniversite tahsilim sırasında oldu. Yıldız [Teknik] Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği bölümünde okurken aynı zamanda talebe birliği başkanıydım. O zamanlar diploma almadan evvel staj yapma mecburiyeti de vardı. Elektrik mühendisliğini bitiren arkadaşlarımız staj yapacak yer bulma konusunda çok uğraşıyorlardı. Çünkü sanayi bu kadar gelişmemişti; staj yapacak yerler sınırlıydı. Rahmetli Özal da o sırada Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde görevliydi. Kendisiyle o vesileyle 1956-57 yıllarında tanıştık. Öncelikle gençliğe çok önem verirdi. Benim ziyaretimden çok memnun oldu. Bana nasihat ve tavsiyelerde bulundu. Beni birçok kimseye yolladı. Devlet Demiryollarına ve Devlet Su İşleri'ne beni gönderdi ve ilginçtir; Süleyman Demirel'le tanışmamıza da o vesile olmuştur.

Süleyman Bey'e telefon etti: 'Abi, böyle pırıl pırıl bir genç bana staj için geldi, size gönderiyorum' dedi. Süleyman Bey'in yanına onun aldığı randevu ile gittim. İlk tanışmamız böyle başladı. Sonra elektrik mühendisi olduğumuz için çok zaman beraber olduk. DPT'ye Müsteşar olduğu zaman, biz de Elektrik Makineleri Özel İhtisas Komisyonu'nda görevliydik."[82]

Yine Turgut Özal'ın yurtdışı ziyaretlerinden birinde, kardeşi Yusuf Bozkurt'un arkadaşı olarak tanıştığı Ekrem Pakdemirli de sonraki yıllarda yakın mesai arkadaşları arasına kattığı kişiler arasındadır. Turgut Özal ve Ekrem Pakdemirli Londra'da karşılaşırlar:

"Turgut Özal o zaman Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalışıyordu. Ben neden geldiniz diye sordum. Turgut Özal da 'Türkiye'de baraj yapacağız ona para arıyoruz' dedi. Kardeşi Yusuf Özal'ın Türkiye'ye getirilmesini istedi. 'Annem sana hayır duada bulunacak, bilesin' dedi. Turgut Özal, Keban Barajı için aradığı 150 milyon dolar krediyi sonunda buldu."[83]

Yine Süleyman Demirel, Türkiye'nin planlama tarihinin ilk tohumlarını atarken Turgut Özal'la birbirlerine ne şekilde destek olduklarını şöyle anlatıyor:

"Biz rahmetli Adnan Menderes'i bir plan fikrine imale ettik. Rahmetli Menderes plan fikrine yatkın değildi. Çok eleştiriliyordu. O bütçeyi kâfi görüyordu, plan fikrine onu biz imale ettik. Biz derken benim çok mesaim vardır. Benimle birlikte birçok kimse de plan fikrini savundu. Ama rahmetli Menderes bana inanırdı. Plan fikrini benimseyince on kişilik bir heyet kurdu. O on kişi içinde ben de vardım; DSİ Genel Müdürü olarak. Merhum Özal da vardı; Elektrik İşleri Etüt İdaresi Umum Müdür Yardımcısı olarak. Prof. Tinbergen o zaman angaje edilmiştir. Prof. Tinbergen geldi, fakat daha sonra Türkiye ihtilale gitti. İhtilal sonrasında Planlama Teşkilatı'nda biz, hem merhum Özal, hem ben beraberce çalıştık, askerlik görevlerimiz dolayısıyla. Bu, Tinbergen'le beraber çalıştık."[84]

O yılların başarılı bürokratlarından ve 1971'de başbakan yardımcısı olarak görev alan Attila Karaosmanoğlu da Tinbergen'le birlikte çalışan ilk çekirdek ekiptedir:

“Çözümü o sırada Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nin genel müdürü olan İbrahim Deriner bulmuş. Beni Elektrik İşleri Etüt İdaresi’ne *parttime* danışman olarak tayin ettiler. Tingerben’in Hollanda’dan getirdiği danışmanı Koopmans isimli yardımcısı, Nejat Bengül, Ayhan Çilingiroğlu ve ben beraberce çalışmaya başladık.”[85]

Attila Karaosmanoğlu 1960 yılında da DPT’nin kuruluşu çalışmalarına katılmıştır:

“Kim olduğunu bilmiyorum, biri yedek subay okuluna geç girmiş, idarede tecrübeli bazı kimselerin askerliklerini Planlama’da yapmaları için Milli Birlik Komitesi’nden izin alınması fikrini ortaya atmıştı. Biz de, yurtdışında iyi eğitim görüp dönmüş ve yedek subay okulunda bulunan bazı kimseleri buna ilave etmeyi düşünerek bir liste hazırlığına başladık. Listeye Süleyman Demirel, Cevdet Kösemen, Yorgi (daha sonra Demir) Demirgil gibi isimlerle başladık. Listenin tamamlandığını düşündüğümüz bir sırada Ayhan Çilingiroğlu geldi ve listeye eklenebilecek bir mühendis ismi daha olduğunu, fakat benim pek memnun olmayabileceğimi söyledi. Niye memnun olmayabileceğimi sorunca biraz fazlaca sağcıdır, ben Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nden tanıyorum, dedi. Ben, sağcı-solcu ayırımı yapamayacağımızı, eğer bilgili, tecrübeli, çalışkan biri ise alabileceğimizi söyledim ve listeye ilave etmek istediği kişinin ismini sordum. İsim Turgut Özal idi. Onu da listeye ekledik ve Milli Birlik Komitesi’nden izin alınması için Şinasi (Orel) Bey’e götürdük. Hatırladığıma göre listede on dört kişinin ismi vardı. İzin alındı.

Gelen grup çalışmalarına hemen başladı. Çalışmalarını bitirenler daire başkanları ve şube müdürlerinden oluşan bir grubun yaptığı bir toplantıda bulgularını anlatıyorlardı. Özal

kendine verilen çalışmayı ilk bitirenlerden biri idi. İyi bir istatistikî analiz yaparak, her sektörde hangi büyüklüğün üstündeki projeleri Planlama'da inceleyip değerlendirirsek hem işi altından çıkabileceğimizi hem de o sektördeki yatırımların anlamlı bir kısmını değerlendirmiş olacağımızı tespit etmişti."[86]

1960 darbesini gerçekleştiren subaylar Türkiye'nin bütün sorunlarının planlama denilen sihirli değnek yardımıyla çözüme kavuşacağına inanıyorlardı! Attila Karaosmanoğlu'nun anlatımına göre, Milli Birlik Komitesi'nde yapılan görüşmelerde Komite Üyesi Muzaffer Özdağ şöyle konuşmuştur: "Biz planlamayı hükümetin üstünde görmek istiyoruz, siz Yüksek Planlama Kurulu'nu hükümetin altında bir kurul olarak düşünmüşsünüz, niye?"[87]

Şinasi Orel'in yanında bu görüşmelere katılan Attila Karaosmanoğlu devam ediyor:

"Cevabım, 'Planlama'yı hükümetin üstüne koyarsanız o hükümet olur, hükümet ne olur bilemiyorum' şeklinde idi. Aslında Yüksek Planlama Kurulu'nun kanunda o zamanki hali bile (başbakan, üç bakan, Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı ve üç daire başkanı) yabancı siyasal bilimcilerce planlamaya gerçekçi olmayan bir siyasi rol vermek olarak görülüyordu."[88]

(Çok sonra) Turgut Özal, yakın dostu Mehmet Barlas'a mesleki birikiminin oluşum evrelerini şu şekilde özetlemiştir:

"Hayat çizgim, bana çok az politik lidere nasip olan tecrübe ve bilgi kazandırdı... Bunu inkâr edemem.

Bir kere çok genç yaşımda 1952'de Amerika'ya gitmek imkânına kavuştum... Elektrik işleri Etüt İdaresi gönderdi beni... Okulda Fransızca göstermişlerdi. İngilizceyi orada öğrendim... Bir yıl kaldım Amerika'da. Dönünce bir proje

servisi kurduk, onun başına geçtim. Birçok arkadaş yetiştirdim. Bu arada kademe kademe yükselip genel müdür vekilliğine kadar yükseldim. Elektrik Etüt İşleri'nde... 1966 sonuna kadar böyle."[89]

Kuşkusuz bu tür kuruluşların toplantıları, katılımcılar için gerçek anlamda uygulamalı dersler şeklinde geçmektedir. Bir yandan da, söz konusu kişiler arasında yıllarca sürecek mesai arkadaşlıkları kaçınılmaz şekilde oluşmaktadır. Dahası, bazı devlet adamları hakkında kişisel gözlemlerde bulunma fırsatları da çıkabilmektedir. Turgut Özal, dönemin koalisyon hükümetinin başbakanı İsmet İnönü üzerine şöyle bir hatırasını aktarıyor:

"İsmet Paşa, fevkalade tutucu bir adamdı. Bir hatıramı anlatayım: Bir rapor hazırladık. Keban Projesi'nin realizasyonu için... Başımızda Memduh Aytür, Müsteşar... Devlet Su İşleri'nden Selahattin Kılıç, Cafer Tayyar Sadıklar Maliye'den, Arif Onat ve ben, Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nden. Raporda tedbirler var. Birincisi, burada çalışacak mühendis-teknisyenlerin mukaveleleri yapılmalı. Yani bunlara rahat ücret verelim. İkincisi, relokasyon meselesi var... Demiryolunun, şeker fabrikasının, karayolu köprülerinin, baraj gölüne göre, yeniden yerleştirilmesi var... Bunlarla ilgili masrafları, Devlet Su İşleri Bütçesi'ne koyalım dedik. Böylece iş aksamaz. Biri yarım yapar, yapamaz. Ondan sonra barajı bitiririz ama su dolduramayız.

Şimdi bunları İsmet Paşa'ya anlattık. Ben elektrik kısmını anlattım... İtirazsız dinledi. Arif Onat, 'mukaveleli personel' deyince, 'Neden' diye sordu. Kendisine kaliteli insan gereğinden bahsedince kızdı... 'Peki, kötüleri kalitesizleri nerede kullanacağız' diye itiraz etti. Derken relokasyonla ilgili Devlet Su İşleri bütçesine fasıl koyulması olayına

gelince ‘Olmaz öyle şey’ dedi. ‘Siz nasıl olur da Maliye’den ayrı bütçe yaparsınız, devletin tek maliyesi olur!”, Hâlbuki sebep basit... Maliye’nin kontrolü olmaması mümkün mü? [...] Memduh Aytür, ‘Efendim, ben Maliyeciyim... Yapılan iş doğrudur’ diye anlatmaya çalıştı...” Ama İsmet Paşa onu da haşladı: ‘Sen bilmezsin... Benden iyi mi bileceksin’ diye Aytür’ü de azarlayıp teklifi reddetti. Rahmetli İsmet Paşa’nın kafa yapısı buydu... Çok tutucu bir zattı...”[90]

Memduh Aytür’ün müsteşarlığı döneminde önem verdiği stratejik yatırımlardan biri Keban Barajı projesi olmuştur. Bu projenin finansmanı ve uygulamasının aksamadan yürütülmesi için üyeleri arasında Turgut Özal ve Cafer Tayyar Sadıklar gibi isimlerin bulunduğu bir Keban Koordinasyon Komitesi oluşturmuştur.[91]

O yıllarda Ankara’da Elektrik İşleri Etüt İdaresi genç mühendis için inanılmaz bir tecrübe okulu olmuştur. Süleyman Demirel anlatıyor:

“İhtilal sonrasında daha doğrusu henüz ihtilale gitmemişken, Turgut Bey askere gitti. Ve Ordu Donatım Okulu’nda askerlik yapmaya başladı. Ben hâlâ DSİ Genel Müdürü idim. Ben de genel müdürlüğü bıraktım. Ve merhum Özal o okuldan mezun oldu, ben okula girdim, askerlik yapmak üzere, yedek subaylığı yapmak üzere. Aynı mahallede otururduk, birbirimizle Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nden başlamış çok yakın dostluk, arkadaşlık münasebetlerimiz vardı. Ailece vardı, bütün zamanlarımızda çok kere beraber olmuşuzdur. Planlama Teşkilatı’nda beraberce altı ay askerlik yaptık, planlama işleri ile beraber.”[92]

1961 sonbaharında Meclis yeniden açılırken, başkentin stratejik devlet kurumları, görevli bütün üst düzey kadrolar için bir tür yeni okul işlevi üstlenmiştir. Ancak bu yeni okulun

bir kısım dershaneleri ilk zamanlar evlerde toplanmaktadır. Dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden Hasan Celal Güzel, bu evlerden birini ve müdavimlerini şöyle anlatmıştır:

"Korkut Bey'lerin Keçiören'de bir evi vardı. Korkut Bey, Turgut Bey, Doçent Dr. Necmettin Erbakan, Mehmet Turgut, Sadettin Bilgiç, zaman zaman Korkut Bey'in Keçiören'deki evinde toplanırlardı. O zaman AP'nin kuruluş dönemiydi.

Biz de birkaç defa o toplantılara böyle gençlik kesiminden falan iştirak etmiştik."[93]

Şu tanıklıkları alt alta yazdığımızda dönemin yükselen gücünün önde gelen aktörleri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Süleyman Demirel:

Tabii ki birbirimizi çok iyi tanımışızdır ve bu esnada partiler kurulmaya başlandı. Bizim evimiz Buğday Sokak 10 numara, hemen hemen bir toplantı yeriydi. Oraya birçok arkadaşlarımız gelirdi, bizimle konuşurlardı. Turgut Özal da bu arkadaşlar grubunun içindeydi, hep beraber konuşurduk, birçok şeye beraber karar verirdik. Ve daha sonra ben, 1962'de askerliğim biter bitmez devlete dönmedim. Sayın Özal yine Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalışmaya devam etti. Ben siyasete atıldım. [94]

Korkut Özal:

Bir gün (Ali Fuad) Başgil geldi, Barıkan Oteli vardı Ankara'da. Ağabeyimle beraber biz de gittik, karşıladık. O otele indi.[95]

Recai Kutan:

İstanbul'da daha çok buna (AP'nin kuruluşuna) öncülük eden merhum Ali Fuad Başgil, Türkiye Yayınevi'nin sahibi Tahsin Demiray ve bu işte de en büyük oynayanlardan birisi Sayın Erbakan ve Ankara'dan da Turgut Özal, Mehmet Turgut ve arkadaşları, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan vs şimdi o siyasi çalışmalar hakikaten bu ekip tarafından yürütüldü ve AP döneminde o anlayış içerisinde kuruldu ve Turgut Bey'in aktif olarak siyasete katıldığı dönem o dönemdir. Ve gene merhum Ali Fuad Başgil'in cumhurbaşkanlığı meselesinde de en aktif gayret içerisinde olanlardan birisi Turgut Özal'dır.[96]

Faruk Mercan'ın aktardığına göre, 1960'lı yıllarda Yaşar Tunagör'ün Ankara Yeşilyurt Sokak'taki evi de bürokrasi içindeki, dindar ve muhafazakâr kişilerin buluşma mekânıdır. Aralarında Turgut Özal, kardeşi Korkut Özal, Necmettin Erbakan, Recai Kutan, Süleyman Demirel'in kardeşi Hacı Ali Demirel, Fehim Adak, Temel Karamollaoğlu gibi kişilerin bulunduğu 30 kadar siyasetçi ve bürokrat, çarşamba akşamları Tunagör'ün evinde toplanır, onun sohbetini dinlerlerdi. Aynı sohbetler daha sonraları Tunagör'ün Farabi Sokak'taki evinde de sürmüştür.[97]

ODTÜ'de

1961 yılında ODTÜ'nün yeni bir matematik hocası daha kazandığını da vurgulamak gerekir. ODTÜ birinci sınıf öğrencisi Engin Güner, 1961 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi birinci sınıflarına "modern cebir" dersi veren Turgut Hoca'yı şöyle hatırlamaktadır: "Çok hoşgörülü ve sevecen tavırlıydı. Dersini rahat anlatırdı. Problemleri çözerken çok rahattı. Zeki olduğu hemen anlaşılıyordu. Zorlandığımız problemleri çözerken bize de çok mantıklı bir biçimde izah ederdi. Üç

haneli bir rakamı, diğer iki veya üç haneli bir rakamla kafadan çarpıp neticeyi kolaylıkla söyleyebilirdi.”

Malatya doğumlu Engin’le Malatyalı Turgut Hoca’nın ilişkisi, ders çıkışlarında öğrencinin o yıllarda ODTÜ’nün Kavaklıdere Bülten Sokak’ta kaldığı öğrenci yurduna yakın bir apartman dairesinde oturan hocasının evine doğru birlikte yapılan yürüyüşlere dönüşüvermiştir: “Sınavlar sonrasında sonucu merak eden arkadaşlar, beni bir nevi elçi gibi kendisine yollarlardı ve notlarını öğrenmeye çalışırlardı. Bu maksatla birkaç kez evine de gitmiş ve Semra Hanım’ı ilk kez o zaman tanımıştım.”[98]

Turgut Bey’den matematik dersi alan ODTÜ öğrencilerinden biri de Emin Çölaşan’dır: “1960 yılında ODTÜ’ye girdim, İdari Bilimler Fakültesi’ne ve girer girmez çiçeği burnunda bir matematik hocamız oldu. Onun adı Turgut Özal’dı. O sırada ODTÜ millet meclisinin arka bahçesinde, barakalarda eğitim veriyordu. Yeni kurulmuş bir üniversiteydi. Turgut Özal da hemen onun yanında meclis binasında görev yapan DPT’de yedek subaylığını yapıyordu. Bizim matematik derslerimize kaputuyla gelirdi. Böyle uzun asker kaputuyla gelirdi ve biz ona ‘küçük asker’ derdik sınıfta. Kopya çekerdik, matematikten anlamazdım ben şahsen, sınıfımızdaki başka arkadaşlar gibi. Matematik hocamız bizi yakalardı, yakalamaya çalışırdı, olmazdı, uzun hikâyelerdir. En sonunda biz C aldık, yani geçer not aldık. Dışarıya soruları atardık, mühendislikte okuyan ve matematik bilen arkadaşlar da bize cevapları verirlerdi, barakaların penceresinden. Biz onları koynumuza sokup götürüp hocaya verirdik falan. En sonunda uyandı Turgut Bey.”[99]

ODTÜ’de kopyadan söz açılmışken bir de İTÜ kopya anısı anlatalım. Başbakan Turgut Özal, Mert Ali Başarır’ın hiç

kopya çekip çekmediği sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Lisede kopya yapmadım. Üniversitede de yapmadım diyebilirim. Yalnız bizim çocukların bir merakı vardır palamut hazırlarlardı. Kâğıdı iyice yuvarlarlardı ve bu kâğıtların açılma teknikleri var. Onlara merak sardık. Ama ben bunu yapabileceğimi zannetmiyorum, diye düşündüm. Teknik Üniversite’de cebir veya analitik geometri dersiydi. Ferruh Şemin diye bir doçent geliyor. Çok da zor sualler sordu. Benim de iyi bir tarafıma geldi, ben hepsini yaptım. O devirde de en iyi talebeler oraya gidiyor. İki hafta sonra sınav sonuçlarını getirdi, ben 10 almışım, sınıfın gerisi üç, dört almış. Tabii bizim imtihanı saymadılar. Bir ona üzülürüm, bir keresinde de son sınıftayız birisi imtihan oluyor, o zaman 27-28 yaşlarında bir adam, hocalar bile çekiniyor kendisinden... Baha Bey’in hususiyeti, imtihan olurken etrafındakilerin yardım etmesini ister. Bizim bir arkadaşımıza, ‘Ver ulan kâğıdı’ demiş. Arkadaşımız, ‘Vermeyeceğim’ demiş. O kâğıdı almış. Baha Bey böyle sınıf geçiyor. Biraz zorlamayla, biraz iterek. Baha Bey’e çalışkan talebeler yardım ederlerdi. Baha Bey imtihana girince dışarıya sualler gelir. Biz sualleri yapar, Baha Bey’e yollarız, cevaplar kibrit kutusuyla girer Baha Bey onları yapardı. Böyle yardım ettiğimi hatırlıyorum. Bir keresinde de Yüksek Gerilim Tekniği imtihanı diye son sınıf imtihanlarından birisi vardı. Ne sorulur diye biz eski senelerde sorulmuş sualleri bulduk, şöyle bir gözden geçirdik. Ben işaret ettim, ‘Şunlar çıkar’ dedim. Oturdum o sualleri yaptım. Birkaç arkadaş geldi, ‘Bakalım nasıl yaptınız’ dedi. Yahudi bir arkadaşımız vardı Morano diye. Şimdi Fransa’da çalışıyor... Morano geldi baktı. ‘Ben de yazayım’ deyip bizden kopya aldı. İmtihana girdik. Aynen o üç sual çıktı. Ben gayet rahat yaptım. Morano da cevapları her ihtimale karşı bir

kâğıda yazmış, sınavda bakıyor. Mehmet İnan diye bir asistanımız vardı, Yahudilere düşmandı. Mehmet İnan da devamlı Morano'yu gözlermiş; Morano'yu kopya çekerken yakaladılar, sınıfın dışına attılar ve iyi derece ile bitirecekken ikmale kaldı. O imtihanı da hatırlıyorum. Ama hiçbir şekilde kopya yapmadım."[100]

Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un sorusuna verdiği karşılık ise alkol, talih oyunları ve at yarışları üzerinedir:

"İçkiyi vaktiyle içtik tabii... Ama fazla içmedim. 1950'lerle 1960'lar arasında ama ciddi bir şey değil.

Rakıyı hiç sevmem. Allah rahmet eylesin, babam çok rakı içerdi. Rakının kokusundan tiksinirim. Çünkü rahmetli epey içerdi, gelip ondan sonra da affedersiniz istifra ederdi. Onu devamlı hatırlıyorum. Onun için rakıyla hiç başım olmamıştır.

Viski, likör filan...

Bilet filan da almam. Eskiden Spor-Toto oynardım. İlk at yarışına da 1950'lerde Ankara'da gitmiştim. Biraz oynadım ama hep kaybettim."[101]

Turgut Özal'ın Amerika'yı beğenmesi liberalliğinden ise, Japonya'yı beğenmesi de muhafazakârlığından olmalıdır: "Japonya benim yıllardır gittiğim çok enteresan ülkelerden biridir. Hatta zaman zaman misali Japonya'dan almamız gerektiğini söylememin sebebi de birçok zamanlarda bu ülke insanlarıyla bir araya gelmiş olmamızdandır. Japonya bir bakıma muhafazakâr bir ülkedir. Bize uyan, yani örfüne, âdetine, ananesine bağlı bulunduğu bir ülkedir. Evlerin içine terlikle girilme âdeti de orada vardır. Hastanelerde bile kapıda ayakkabıyı çıkarır terlikle girerler. Bu o eski Japon âdetleri olarak söylüyorum. Tabii Japonya teknolojik olarak da tahminlerin ötesinde ilerlemiş bir ülke."[102]

Özal, Washington'da cuma ve bayram namazları için Massachusetts Bulvarı'nda bulunan camiye, 29 Ekim resepsiyonu için de büyükelçilik binasına gitmiştir.[103] Özal ailesini Washington'da Glebe Road üzerindeki evlerinde ziyaret eden dostları, duvarda bir Atatürk resmi bulunduğunu söylemektedir.[104]1980 askeri müdahalesinden önce olmalı, Turgut Özal, başbakanlık müsteşarı ve DPT müsteşar vekili iken, Dedeman Oteli'nde Ankara Filarmoni Derneği'nin yardım toplamak amacıyla düzenlediği bir baloya Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası İdari Müdürü ve Flütist (Semra Hanım'ın dayısı) Mükerrem Berk'in davetiyle Semra ve Turgut Özal çifti de katılmışlar ve orkestra uygun parçalar çaldığında gönüllerince dans etmişlerdir.[105] Turgut Bey, Malatyalı olduğu kadar Söğütlü, Silifkeli, Mardinli, Konyalı, Kayserili, İstanbullu, Ankaralıdır; içimizden biridir; memleket çocuğudur...

1. Korkut Özal, *Devlet Sırrı,* s. 13-14 ve *The Özal,* s. 13.

2. Hüsnü Doğan'la Görüşme.

3. Korkut Özal, *Devlet Sırrı,* s. 13-14 ve "Korkut Özal", *The Özal,* s. 13.

4. "Hasan Celal Güzel", *The Özal,* s. 16-17.

5. "Ahmet Özal", *The Özal,* s. 255.

6. Mehmet Akyol, *Beni Çok Ararsınız,* s. 268.

7. Korkut Özal, *Devlet Sırrı,* s. 13-14.

8. a.g.e., s. 14-15.

9. Başbakan Turgut Özal'ın Malatya Doğanşehir ilçesinde halka hitabı, (Doğanşehir-Malatya, 22 Temmuz 1989).

10. Başbakan Turgut Özal'ın Pütürge'de halka hitaben yaptığı konuşma, (Pütürge, 23 Temmuz 1989).

11. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 75.

12. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'ndeki konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

13. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 14.

14. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (21 Mayıs 1990, Büyük Efes Oteli, İzmir).

15. Başbakan Turgut Özal'ın 67 ilden gelen öğrencileri kabulünde yaptığı konuşma, (18 Mayıs 1989).

16. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı konuşmaları, (29 Ekim 1991, Ankara).

17. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'nde konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

18. "Mehmet Kahraman", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 42-43.

19. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 14.

20. a.g.e., s. 14.

21. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

22. Güngör Yerdeş, *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım*, s. 83-84.

23. Orhan Karaveli, *Kendi Heykelini Yapan Adam İlhan Selçuk*, s. 43.

24. a.g.e., s. 46 vd.

25. "Ertuğrul Akbay", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 99-100.

26. Başbakan Turgut Özal'ın ABD'de Esen Ünür'ün sorularına verdiği cevaplar, (17 Ağustos 1985).

27. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 14-15.

28. a.g.e., s. 14.

29. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

30. Başbakan Turgut Özal'ın Mert Başarır'la yaptığı mülakat, (9 Kasım 1987).

31. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 14.

32. "Dr. Zeynel Abidin Erdem", *TV Net*, 12 Temmuz 2013.

33. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

34. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (21 Mayıs 1990, Büyük Efes Oteli, İzmir).

35. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

36. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 14.

37. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 14.

38. Başbakan Turgut Özal'ın Mert Başarır'la yaptığı mülakat, (9 Kasım 1987).

39. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (14 Şubat 1989, Ankara).

40. Yavuz Donat, "Turgut Özal", *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

41. Başbakan Turgut Özal'ın 17 ilden öğrencileri kabulünde yaptığı konuşma, (18 Mayıs 1988).

42. Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

43. Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

44. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 17-18.

45. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 567.

46. Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

47. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (14 Şubat 1989, Ankara).

48. Başbakan Turgut Özal'ın Galatasaray Kulübü futbolcularının kabulünde konuşması, (23 Mart 1989).

49. "Adil Duman", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 81.

50. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 84-85.

51. a.g.e., s. 84-85.

52. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 18-19.

53. "Recai Kutan", *The Özal*, s. 19-20.

54. a.g.e., s. 20-21.

55. a.g.e., s. 23.

56. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 22-23.

57. "Recai Kutan", *The Özal*, s. 21-22.

58. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 21.

59. Başbakan Turgut Özal'ın İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 216. yıldönümünde yaptığı konuşma, (2 Haziran 1989).

60. Başbakan Turgut Özal'ın İstanbul Teknik Üniversitesi'nin açılış töreninde yaptığı konuşma, (5 Ekim 1987).

61. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın emeklilik hizmet belgesinden.

62. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (5 Ekim 1987).

63. Emin Çölaşan, *Turgut Nereden Koşuyor?*, s. 15.

64. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 18-19.

65. Başbakan Turgut Özal'ın ABD'de Esen Ünür'ün sorularına verdiği cevaplar, (17 Ağustos 1985).

66. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 19.

67. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 56-57.

68. a.g.e.

69. “Cengiz Çandar”, *The Özal*, s. 25.

70. Başbakan Turgut Özal’ın ANAP İstanbul toplantısındaki konuşması, (10 Mart 1989, İstanbul).

71. Ufuk Güldemir, *Texas Malatya*, s. 54.

72. a.g.e., s. 54-55.

73. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 18.

74. “Ahmet Özal”, *The Özal*, s. 28.

75. “Semra Özal”, *The Özal*, s. 55-56.

76. a.g.e., s. 26.

77. Başbakan Turgut Özal’ın Yener Süsoy’un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

78. “Ahmet Özal”, *The Özal*, s. 28.

79. Başbakan Turgut Özal’ın İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı açılış konuşması, (3 Ekim 1988, İstanbul).

80. Başbakan Turgut Özal’ın Yener Süsoy’un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

81. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 23.

82. “Ali Coşkun”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 64.

83. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 51 ve 53.

84. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 24.

85. Attila Karaosmanoğlu, *İzmir Karşıyaka’dan Dünya’ya...*, s. 98.

86. a.g.e., s. 135-136.

87. a.g.e., s. 136.

88. a.g.e,. s. 109.

89. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 80.

90. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 46-47.

91. Günal Kansu, *Planlı Yıllar*, s. 160.

92. "Süleyman Demirel", *The Özal*, s. 29.

93. "Hasan Celal Güzel", *The Özal*, s. 28.

94. "Süleyman Demirel", *The Özal*, s. 30.

95. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 31.

96. "Recai Kutan ", *The Özal*, s. 32.

97. Faruk Mercan, Fethullah Gülen, s. 138-139.

98. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 3.

99. "Emin Çölaşan", *The Özal*, s. 30.

100. Başbakan Turgut Özal'ın Mert Başarır'la yaptığı mülakat, (9 Kasım 1987).

101. Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

102. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (28 Şubat 1989, Ankara).

103. Ufuk Güldemir, *Texas Malatya*, s. 55.

104. a.g.e., s. 56.

105. Ozan Sağdıç, "Sivil Cumhurbaşkanı", *Zaman*, 14 Nisan 2013, Pazar Eki.

Tartışmanın bir parçası olarak kalmak

Ekrem Ceyhun Arşivi

İnsana düşen görev, yazılan tüm senaryolara sırtını dönerek tasallutlarının esiri olduğu dünya görüşlerini baskın kılmak adına kendisinden olmayanı aşağılamak, hor görmek yerine kalb-i selim duygusuyla "tartışmanın bir parçası olmaya" çalışmak değil midir?

Mesele konuşabilmekte. Tartışmanın parçası olmaya devam etme konusundaki ısrarda.

Bir de anlaşamadıklarımıza tahammül edebilsek...

Ali Saydam, *Yeni Şafak*, (25 Haziran 2013).

2010 yılında Cahit Kayra “38 kuşağı” dediği “Cumhuriyet’le Yetişenler” kuşağının bazı önde gelen temsilcilerini anlatırken şöyle yazar: “1950’den sonra Menderes, Demirel ve Özal gibi başbakanlık yapan liderlerin ileriye dönük iddiaları vardı. Bunlara daha sonraları vizyon adını verdik. Hiçbiri başarı değildi ve hepsinde değerli zaman yitirdik. Batı’nın giderek gerisinde kaldık. Erbakan bir geriye doğru atılımın ve acıklı talihsizliklerin lideriydi. Bülent Ecevit’in iddiası da bulanık ve düşseldi.”[106]

Değerli Hocam İlber Ortaylı’nın benim de katıldığım nitelemesiyle “berrak hafızalı, bilgili, titiz yazan”[107] ünlü maliye bürokratımız Cahit Kayra, bu noktada sözü İsmet İnönü’ye ve onun çok partili siyasete geçiş kararına getirmektedir:

“İnönü’yü sağduyulu, stratejilerinde ihtiyatlı ve önlemci, bir anlamda statükocu diye tanımlayabiliyorum. Bu tanımlama içinde ileriyi düşünme ve görme ne kadar yer alıyor? [...] Savaşların içinde yoğrulmuş İnönü, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmesi halinde bundan zararlı çıkacağını, çok büyük kayıplar vereceğini, gerçekçi ve ileriye dönük görüşleriyle değerlendirmiş ve stratejisini Türkiye’nin savaşa girmemesi üzerine kurmuştur. Bu strateji ile Türkiye’ye çok şey kazandırmıştır. [...]İnönü 1945’te Türkiye’de serbest seçime dayalı demokratik bir yönetime gidilmesi kararını vermiş ve yöresindekilerin karşı çıkmasına rağmen, bu kararı uygulamıştır. Bu ileriye dönük bir stratejidir. Böyle bir kararı verirken İnönü gibi bir devlet adamı, serbest seçimli demokratik sistemin Türkiye’yi, sözgelişi yirmi yıl sonra çok

daha varlıklı, huzurlu, itibarlı bir ülke haline getirip getirmeyeceğini düşünüp tartışmış olmalıdır. O günlerin ortamı, koşulları ve değerleri açısından Batı standartlarıyla bir politik düzen kurmanın olanaklı olduğunu düşünmüşse, bugünkü durum bunu doğrulamamaktadır. Demokratik sistem kimi değerlerin bileşiğidir. İnönü bu kararı alırken Türk toplumunun o tarihteki yetişmişlik düzeni, kurumları, bilim ve iletişim olanakları bakımından tartışmasını yapmış mıdır? 1945'te bu karar alınırken, sözgelişi 1965'te bu olanakların hangi düzeylere çıkabileceğini hesaplamış mıdır? Aldığı karardan elli yıl sonra, yaşadığımız yirmi birinci yüzyılda Türkiye'de kadınların okuma yazma bilemeyecek durumda olabileceklerini hesaplarına katabilmiş midir? Toplumumuzun din ve inanç konularında o tarihlerdeki yapısını ve bu yapının serbest bir rejim içinde alacağı niteliğe ileriye dönük girişiminde yer ayırmış mıdır? Köy Enstitüleri kapatılıp yerine imam hatip okullarının temelleri atılırken bunun ileride doğurabileceği sorunları düşünmüş müdür? İleriye dönük planlar yapılırken bu planları uygulayacak kuşakların daha belli bir süre güçlenmesini, artmasını sağlamaya gerek olup olmadığını tartışmış mıdır?"[108]

Yeri gelmişken bu konuda kendi düşüncelerimi de ifade etmek isterim: İsmet İnönü, Atatürk'ün gerçekleştirmekte başarılı olamadığı demokrasi hayalini tamamlayan devlet adamıdır. 1950 seçim yenilgisiyse, hayatının en büyük zaferidir! Bu aynı zamanda cumhuriyetimizin de en büyük zaferidir! Menderes, Demirel, Özal, Erbakan ve Ecevit hep o büyük zaferin eseridir! Elbette çok partili dönemde siyasi hayata yönelik askeri müdahaleler ve Bonapartist anayasal yapının demokratik siyasal hayatın işletilmesine büyük zarar verdiğini bilmek zorundayız. Bununla birlikte çok partili

siyaset olmasa idi bugün bu siyaset ve devlet adamlarının hiçbirisi olamazdı... Burada 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin tartışmasına girecek değilim. O konudaki düşüncemi yıllar önce ifade etmiştim; tekrar ediyorum: 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin Atatürk geleneği ile ilgisi yoktur; maalesef bu (kendisine hep rahmet dilerim, o da bu memleketin bir çocuğudur çünkü) Enver Paşa'nın, yani İttihatçıların mirasıdır. Yöntem, program ve hedefleri itibarıyla da 1960'ın 27 Mayısçıları, 1908'in 10 Temmuzcuları ile bazı benzerlikler içindedir. Özgürlükçü bir yan taşımaları, onların öncekilerle müşterek büyük günahları olan rejimi devirerek kendilerini iktidar ilan etmelerinin meşru sebebi diye gösterilemez. Kaldı ki, iki eylem farklı zaman ve mekânlardadır ve böyle bir benzetmenin de anlamı olmaz. Atatürk'ün siyaset ve yönetim felsefesinde meşruiyet (anayasa) dışı davranışlar kesinlikle makbul değildir.

Şimdi 1960'lı yıllara, Ankara'da Devlet Planlama Teşkilatı'na dönelim. Adalet Partisi çoğunluğuna dayalı hükümetin atadığı yeni müsteşar görevine henüz başlamıştır. Kendisi, bu ilk en önemli devlet görevinin ilk günlerinde izlediği yolu 22 yıl sonra Anavatan Partisi grubunda milletvekillerine şöyle anlatmıştır:

"Planlamayı hatırlıyorum. İlk müsteşar olduğum zaman, Başbakan Demirel bana aynen şöyle bir söz söyledi: Dedi ki, ben Planlama'ya girersem, herkesi temizleyeceğim, tabiri şudur: Elin demir, üzerinde bir eldiven olsun, içi demir olsun, fırsat bulduğun zaman vur. Bu onun karakterini gösteriyor. Hâlbuki biz kimseyi Planlama'da görevden atmadık. Açık ifade ederim. Birkaç kişi vardı, biraz fazla aşırıydı, onlar kendiliklerinden ayrıldılar. Yaptığım iş de genellikle, arkadaşları, milliyetçi bildiğim, o sırada kabiliyetli gördüğüm

çocukları, büyük çapta Planlama'ya aldık, yetiştirdik, yurtdışına gönderdik ve Türkiye'nin önemli kadroları Devlet Planlama Teşkilatı'ndan çıktı. Hatta üç parti de bundan istifade etti. Solda vardı, ortada olan vardı, sağda olan vardı. Netice itibarıyla ahenkli bir çalışma kimseyi de atmadan, incitmeden yapıldı."[109]

İşte Özal'ın bu özelliği, onun herkesi tartışmanın parçası kılmak anlayışından kaynaklanmaktadır. Zira Özal, fıtrat (yaratılış) olarak kimseyi yok saymaz! Turgut Bey'in anlatımında öne çıkan bir diğer hakikat de, o yılların planlama teşkilâtının bir siyaset okulu olup bütün partilerin kadrolarının orada titiz bir eğitimden geçmeleridir. İşte 1960'ların ve hatta 1970'lerin planlama gerçeği budur! Müsteşar Turgut Özal ise, farklı düşüncelerde insanların tartışmanın parçası olarak kalmalarına zemin hazırlayan bir ortamı sürdürme yolunu tercih etmiştir. İşte liderlik için önemli bir öğüt.

Yeni müsteşar ve üç silahı

Turgut Özal, 1 Şubat 1967-1 Mart 1971 tarihleri arasında dört yıldan fazla yürüttüğü birinci müsteşarlık döneminde, DPT'de stratejik öneme sahip üç alanda başarılı olmuştur.

Bunların ilki, mevcut yöneticilerin işine son vermeden kendi ekibini oluşturmasıdır. Oluşturduğu (belirlediği) kadroların 1970'lerde, 1980'lerde ve 1990'larda Türkiye bürokrasisinde en kritik pozisyonlara yükseldiklerini görüyoruz. Bu da Özal'ın bir lider olarak "kişi seçme" konusunda usta olduğunu kanıtlamaktadır. İkincisi, DPT'nin ana hedefini ve fonksiyonunu doğru okumasıdır. Bu ne demektir? Albert Einstein'a atfedilen bir söz vardır. Ünlü fizikçi "Delilik aynı şeyi tekrar tekrar yapmak ve farklı sonuçlar beklemektir" diyor. Özal, ilk planlamacıların yaptığını yapmamıştır, çünkü

delilik olacaktır bu; onların tam tersine planlama fonksiyonunun kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayıp bu kurumun bütün imkânlarını özel sektörün gelişimi için kullanmıştır. Sanayici Sakıp Sabancı'nın tanıklığını bu noktada hatırlatmak isterim: "Turgut Özal Bey, Planlama Müsteşarı oldu. O zamana kadar yarabbi, ne formaliteler, inim inim inleyen insanlar, sanayiciler vardı; onlardan biri benim. [...]Turgut Özal Planlama'ya gelince sanki bir rüya gördük, bir rüya gerçekleşti [...] Çünkü inim inim inliyorduk."[110] Yine Sakıp Sabancı anlatıyor: "Planlama Müsteşarı ilk Adana'ya geldiğinde ben Sanayi Odası başkanıydım. Bir panelde hepimizi şaşırttı. Kim ne yapmak istiyorsa on misli daha büyüğünü istiyordu. Biz diyoruz ki öz kaynağımız yok, biz buna da yetişemeyiz, projelerimiz bu. On misli daha büyük, her konuda ilerici adımlar atardı."[111]

1998 yılında Ergun Sav, *Cumhuriyet Bebeleri* adlı kitabında Özal'ı işaret ederek bu tür bir tercihi eleştirirken şöyle yazmıştır: "Biz 'devletçilik' ilkesiyle büyüdük. 'Zenginleri seven', vizyon ve de televizyon sahibi, uyanık, kulağı kesiklerden olamadık."[112]

Oysa Turgut Bey, DPT Müsteşarlığı'na atandıktan sonra özel sektörü geliştirmeyi kendisine stratejik bir hedef olarak kabul etmiştir. Sanayici Sakıp Sabancı'nın anlatımını Özal'ın yakın mesai arkadaşlarından Ekrem Pakdemirli de doğrulamaktadır:

"Turgut Bey, DPT'yi özel sektöre yönlendirici olarak kullandı. Teşvik Uygulama Daire Başkanlığı, Başbakanlık'a bağlı olarak kurulmasından hemen sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlandı. Özel sektör teşvikleri çok önemliydi. Ford, TOFAŞ, Renault fabrikalarının kurulma kararları alındı. Teşvikler verilerek, dayanıklı tüketim malları imalatı öne çıkarıldı. Çeşitli sektörler (turizm dahil) araştırılarak teşvikte

öncelik verilecek alanlar belirlendi. Sol düşünce bu gelişmelerden bir hayli rahatsız olmuştu. Özel sektörü, Özal sektör diye adlandırıyor, Turgut Bey için takunyalı müsteşar diyorlardı."[113]

Yıldırım Aktürk de onun bu çabasının yakın tanıklarındandır:

"Turgut Bey, özel sektörü geliştirme hevesiyle kurduğu Teşvik Dairesi'ne, bir nevi kendisinin bebeği gibi bakıyor. Amerikan Sefareti'nin karşısında şimdiki Sanayi Odası binasında oturuluyordu. Merkezden, haftada bir veya iki defa gelirdi. Bugün ne proje geldi çocuklar diye, sanki dükkânına iş gelmiş gibi, iş sahibi gibi, heyecanla projeleri alır, karıştırır, bizi yönlendirir, böyle kalın kalın projeleri beş dakika içinde ana noktalarından, şurasına intikal edin diye işaretler, giderdi."[114]

Özal'ın bu dönemde başarılı olduğu üçüncü alan, belki ilginç gelebilir ama "konuşmak" ve "ikna etmek" şeklinde tanımlanabilir. Özal Planlama Müsteşarı olarak dış temaslarda da bu yeteneğinin büyük faydasını görmüştür. Dönemin bürokrasisinin saygın isimlerinden Kemal Cantürk, Özal'ın bu yeteneğine önemli bir uluslararası temas sırasında tanıklık etmiştir:

"Özal 1965 sonunda Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na getirildiği 31 Ocak 1967'ye kadar zamanın başbakanı Süleyman Demirel'in planla ilgili konularda müşaviri gibi bir görev yürütüyordu. Onun, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı oluşu bu müşavirlik hizmetindeki üstün başarısından dolayı idi. O tarihten 1971 Nisan'ına kadarki müsteşarlık döneminde zamanın Merkez Bankası eski başkanlarından Naim Talu, Gelirler Genel Müdürü Adnan Başer Kafaoğlu, Sanayi Dairesi Başkanı Orhan Sorguç ve

Hazine Genel Sekreteri olarak biz [Kemal Cantürk] onunla birlikte, Başbakan Demirel'in emrinde bir ekonomi kurmay heyeti halinde çalışmıştık. Özal'ın bu faaliyet dönemimizde zamanın Dünya Bankası Başkanı Robert McNamara'yla yaptığı tartışma gözlerimizi yaşartmıştı. O yıl Eylül sonunda IMF ve Dünya Bankası toplantıları dolayısıyla gittiğimiz Washington'daki mutat programda yer alan Dünya Bankası Başkanı'nı ziyarette en önemli konu Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nın ilk bölümünün finansmanının sağlanmasıydı. Görüşmede McNamara, tevsii için gereksiz diyor ve kredi talebimize karşı çıkıyordu. Rahmetli eski Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ın da bu görüşmede oldukça üzüntü duyduğu belli oluyordu. Fakat, Özal konuyu öyle güzel anlattı ve talebimizin haklılığını öyle izah etti ki, sonunda McNamara 'tamam' dedi ve (kendisi) eski bir demir-çelik fabrikası yöneticisi olmasına rağmen Özal'ın dediğini kabul etti."[115]

Kemal Cantürk şöyle devam ediyor:

"Özal rakamları severdi. Fakat rakamların yazılı bulunduğu kâğıtları taşıyan 'hukuk çantasından' hoşlanmazdı. 'Çiğ yemedim ki karnım ağrısın' der ve işini bir an önce bitirmek için vakit kaybettirici gibi gördüğü hukuk kurallarına uymak onu sıkardı. Kendisini hep ikaz ederdik. Bilhassa 933 Sayılı Teşvik Kanunu çıktıktan sonra kurallara özellikle riayetini telkin ederdik. Bizim kökenimiz maliye müfettişliği, onunki ise mühendislik olduğu için bu konuda anlaşamazdık. Ama sonunda o da, biz de haklı çıktık.12 Mart 1971'den sonra Dünya Bankası'na 'beynelmilel memur' olarak gitti. Ama ardından yapılan teftişlerde gayet tabiidir ki 'olmayan çiğ'e rastlanmadı."[116]

Kabul edelim ki, dönemin içerden tanıklarından Günal Kansu'nun da yazdığı gibi, Turgut Özal'ın Planlama

Müsteşarlığı'na atanması, "Bir dönemin bitip yepyeni bir çağın başlamasına" yol açmıştır.[117] Günal Kansu, DPT açısından Turgut Özal'ın müsteşarlık dönemini şu şekilde anlatmıştır: "Turgut Özal'dan evvel, Planlama'da ortak bir kültür, ortak bir değer yargıları sistemi, ortak bir kalkınma anlayışı, ekonomi politikası tercihi vardı. Hiçbir değer veya başarı, bir, hatta birkaç kişiye mal edilemezdi. Özal'dan önceki müsteşarlar, bu genel atmosfere, ortak kültüre hem uydular, hem katkı yaptılar. Onlar da 'plancılardan' oldular; onlarla özdeşleştiler. Planlama'nın başarılarının, o yıllarda Türkiye'de bir Planlama 'fırtınası' esmesinin sırrı da buradaydı. Özal'ın birinci müsteşarlığı zamanında ise, DPT, Özal'ın DPT'si oldu."[118]

Günal Kansu bu değerlendirmesini şu sözlerle tamamlıyor: "İtiraf etmek gerekir ki, olaya salt kurumsal açıdan bakınca, Özal damgası DPT'yi uzunca bir süre 'başarılı' da kıldı. Teşkilat onun zamanında tarihinin en prestijli yıllarını yaşamasa da, Türkiye'nin en güçlü ve etkili kuruluşu olmaya devam etti. Başbakanlık mevkiinde, kendisine 'Ağabey' diye hitap ettiği bir kişi vardı. Sırtını iktidarın başına dayayan bir DPT Müsteşarı da, hele Özal gibi bir kişiliğe sahipse, güçlü olurdu."[119]

Özal'ın adamları

Özal'ın iki önemli silahından bir diğeri, hiç kuşkusuz kendi ekibini kurma becerisi ve isabetli kişi seçebilme başarısıdır. Özal, mevcut yapıya pek dokunmayıp kendisi yeni birimler kuruyordu. Kurduğu birimlerin başına da kendine sadakatle bağlı ve yeteneğinden, bilgisinden, birikiminden, kişiliğinden emin olduğu adamları tayin ediyordu! Güngör Uras'ın saptaması da aynı yöndedir: "Turgut Özal, Teşvik ve

Uygulama Dairesi ile Araştırma-Geliştirme Dairesi gibi Planlama'nın kuruluş amacı dışında oluşturduğu kadroları DPT kadroları ile bir arada çalıştırmadı. O kadrolar için iki bina kiraladı. Araştırma-Geliştirme Dairesi'nin başına da kardeşini koydu."[120] Özal, profesyonel yönetici olarak bu ilginç formülü 1980'lerde ve sonrasındaki iktidar yıllarında elbette güç tek başına kendisinde ise daha rahat ve etkili olarak uygulamıştır.

Güngör Uras'ın 1960'ların DPT'sinde Özal'ın "adam seçmek" ve "çalıştırmak" başarısına işaret etmesi de bundandır: "Turgut Özal'ın ilginç bir yönetiş şekli vardı. DPT'nin çekirdek kadrolarına dokunmadı. Aynen korudu. Bu kadro ile Planlama'nın esas işlevlerini yürüttü. Fakat bunun yanında özel birimler kurdu. O özel birimlere kendi seçtiği kişileri görevlendiriyordu. Örneğin özel sektörün teşviki için oluşturulan dairede Yılmaz Ergenekon, Muammer Dolmacı, Ekrem Pakdemirli ile çalışıyordu. Ayrıca bir araştırma birimi kurdu. Başına kardeşi Yusuf Bozkurt Özal'ı getirdi. Daha sonraları Teşvik ve Uygulama Dairesi büyüdü. Maliye'den ve diğer bakanlıklardan çok sayıda eleman alındı. Tekrarda yarar var: Plan-program yapan kadroyu korudu. Plan-program yapan kadroya Turgut Özal'ın eklediği iki isim Nevzat Yalçıntaş ile Ekrem Ceyhun'dur. Ekrem Ceyhun, köy işleri deneyimi olan, 'Garcia'ya mektup götürme' yeteneğine sahip bir mühendisti. Kendisine verilen görevi ne yapar eder, engel dinlemeden yerine getirir, mektubu, hikâyedeki gibi Garcia'ya ulaştırırdı. Nevzat Yalçıntaş, derin tarih ve din kültürü ile kısa sürede Ankara'da sevilen bir kişi oldu."[121]

2013 yılında basılan *Hatıralarım* adlı eserinde Nevzat Yalçıntaş kendisinin Özal tarafından göreve atanmasını şöyle değerlendirmiştir: "Turgut ağabeyin DPT Müsteşarı olması

demek, içinde benim de olduğum yeni bir ekibin kurulması demekti."[122]

1950'li yıllar boyunca Van'da Karayolları Bölge Müdürü olarak meslek hayatına başlayan İTÜ'lü Ekrem Ceyhun'un hatıralarında ise Özal'ın tarzını ortaya koyan biraz ayrıntılı bir anlatım vardır: "Eylül 1967'de YSE Genel Müdürü olarak DPT Müsteşarı Sayın Turgut Özal'ı ziyaret ettim. Ziyaretimin sebebi 1967 yılı programına konmuş bulunan köy elektrifikasyonu parasının arttırılmasıydı. Kendisiyle bir saate yakın sohbet ettik. [...] Bir saatin sonunda bana, 'Ekrem, seni buraya alalım' dedi. 'Ne olarak geleceğim' dedim. 'Koordinasyon Dairesi Başkanı olacaksın' dedi. 'Başbakan Sayın Demirel'in bundan haberi var mı' dedim. 'Evet var' dedi."[123]

DPT Müsteşarı Özal'ın yakın çalışma ekibinde Ekrem Ceyhun (Koordinasyon Dairesi Başkanı), Yılmaz Ergenekon (Teşvik Uygulama Dairesi Başkanı) ve aynı dairede Muammer Dolmacı (Şube Müdürü) ve Ahmet Remzi Hatip ve Ekrem Pakdemirli (bu sonuncu isim müsteşar danışmanıdır ve RCD işleriyle) görevlendirilmiştir.[124]

Özal'ın Planlama'ya etkisi konusunda ilk Plancılardan Günal Kansu'nun da kabul ettiği en temel icraatı şudur: "Özal ve ekibinin ilk icraatları ve Planlama'ya getirdikleri ilk yenilik, devlet bütçesinden aktarılacak paralarla oluşan bir 'Kalkınma Fonu' kurmak oldu. Bu konuda İkinci Plan'a da kısa ve masum bir paragraf konularak, 'Ekonomik gelişme ve özellikle sınaî gelişme ile ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin etkin bir şekilde düzenlenmesi, en yeni teknolojik gelişmelerin izlenebilmesi için' DPT bütçesi yatırım harcamaları bölümünde bir fon tahsis edileceği belirtildi. Tabii, Özal açısından esas amaç, özel firmaların

gerçekleştirecekleri projelere düşük faizli kredi sağlayarak özel sektörü yönlendirmek ve geliştirmekti. Bu konuda, (Başbakan) Demirel'i ikna etmek güç olmadı, fon hemen birkaç ay içinde işler hale getirildi."[125]

Günal, Özal'ın eski planlamacılar tarafından bir türlü benimsenemeyişini de şöyle yorumluyor: "İlk Plancıların Özal'a kanlarının bir türlü kaynamamasının iki temel nedeni vardı: 'Dinciliği' ve özel sektörcülüğü. Teşkilata yeni geldiği günlerdi. Kendinden öncekiler gibi, yeni müsteşar da belirli aralıklarla 'genişletilmiş *staff* toplantıları' yapılması geleneğini sürdürmek istiyordu. Bu toplantıların Ramazan ayına rastlayan ilkinde, gözler gene Özal'ın üzerindeydi. O kadarki, ilk Plancılar arasında ciddi iddiaya tutuşanlar bile olmuştu: Toplantı sırasında çay, kahve, sigara içilecek mi? Merakların tatmin olması, kazananlarla kaybedenlerin belli olması için çok vakit geçmesine gerek kalmadı. Zira toplantı başlayalı henüz 15 dakika olmuştu ki, Özal, yanındaki zile basarak içeri giren odacıya, 'Sorun bakalım, kim çay, kim kahve içecek' demiş ve plancıları, itiraf etmek gerekir, büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Plancılar, hayal kırıklığına uğramışlardı; çünkü bir yandan dillerine dolayacakları bir 'sermayeden' mahrum kalmışlardı, bir yandan da, hayallerinde yarattıkları, dillerine dolayacakları, 'Takunyalı Özal' imajı, çökmese bile zedelenmişti. Neyse ki aradan geçen aylar ve yıllar, Özal'ın hem 'aşırı' dinci izlenimi veren, hem de son derece 'hoşgörülü' olduğu imajını pekiştiren olaylarla doldu da, plancılar kendilerini tam bir düş kırıklığı içinde hissetmediler, birbirlerine anlatacak 'Özal anıları' kıtlığı veya sıkıntısı çekmediler."[126]

Ayhan Katırcıkara'nın Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Turgut Özal'la ilgili önemli bir tanıklığı vardır: "Üniversite

yıllarında Fatih'teki İskender Paşa Camii sık gittiğimiz bir yerdi. Talebeler kadar, bürokratlar, işadamları ve gençler de Mehmet Zahit Kotku Efendi'nin elini öpmeye, duasını almaya, vaazını dinlemeye gelirlerdi. Bu vesile ile onca aydınla da tanışma fırsatı olurdu. 1967 yılının bir cumasında o zaman dişçilik talebesi olan Erman Tuncer (sonra aynı fakültede profesör) 'Gelin, sizi DPT Müsteşarı ile tanıştırayım' dedi. Camiin içinde hemen bir halka oluştu. Turgut Özal'a herkes, 'Hoş geldin' diyordu. Avluda teker teker memleketimizi, nerede okuduğumuzu, burslu olup olmadığımızı, neler yaptığımızı, boş vakitlerimizi nasıl geçirdiğimizi sordu. O günlerde basın acımasızca Turgut Özal'a görüşlerinden dolayı, eylemlerinden dolayı saldırıyor, eleştiriyor. Bunlardan biri de DPT binasının altında mescit açtırmasıydı. Belirli saatlerde DPT binasından 'takunya' sesleri geliyormuş. Ve dindarlara, ibadetlerini ihmal etmeyenlere, inançlarını yerine getiren bürokratlara böyle bir isim takılarak dışlanmak isteniyordu, güç odaklarına ihbar edilmek isteniyordu. Ancak bu saldırılar, sataşmalar, inananların dayanışmasını arttırıyor, davasına olan sadakatini pekiştiriyordu. İlk defa bürokraside önemli bir atılım gerçekleşti o günlerde. DPT için açılan imtihanlarda artık değişik görüşteki gençler de başarı kazanmış, ilk sıralarda puanlar almış ve bir kapı aralamışlardı, sayıları o gün için az da olsa Hüsnü Doğan, Hasan Celal Güzel, Mehmet Dülger, Atilla Peynircioğlu ilk akla gelen uzman yardımcılarıydı DPT'ye girebilen."[127]

Kuşkusuz bu yeni uzmanlarla öncekiler arasında bir uyumsuzluk baş göstermesi de kaçınılmazdı. Sonraki yıllarda milliyetçi-muhafazakâr camianın önemli isimlerinden olan Agâh Oktay Güner'in değerlendirmesi, sonrakilerin

öncekileri ne şekilde algıladıklarını gösterir: “Bize çok yabancı idiler. Garip bir üstünlük duygusu ve kültür farklılığından doğan yabancılık içindeydiler. Çoğunluğu sol ekonomi görüşüne sahip bu arkadaşların, zamanla aştığımız kutuplaşmaları yanında idari hizmet kadrolarının sabotaj denilmeye layık tavırları bizi adeta bunaltıyordu.”[128]

Özal’ın farkı

Faruk Mercan’ın yazdığına göre 1966 kışında Necip Fazıl Kısakürek’in Ankara’da verdiği “Mehmetçik” konferansına Fethullah Gülen’le birlikte Turgut Özal da katılmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Ankara’da Büyük Doğu Fikir Kulübü’nde sohbetlere geliyordu. Özal, ünlü şairin bu sohbetlerinden kendisinin de haberdar edilmesi için arkadaşlarına tembihte bulunmuştur.[129]

Burada “Özal Farkı” başlığı altında Özal’ı anlamak için vurgulamak istediğim bir konu daha var: 1967 Türkiyesi’nde hemen bu noktada Turgut Özal’ın okumuş bir dindar olarak Planlama Müsteşarlığı’na atanmasının bu kurumda ne tür bir algıya yol açtığını da bilmemiz gerekir. Zira, sonradan o ve ekibi hakkında ortaya atılan “takunyalı” tanımlamasının gerçekte tartışmanın parçası kalmak isteyen bu kadroları tartışmanın dışında tutmakla eş anlamlı olduğunu, görünüşte laiklik hassasiyetinin tümüyle bir tür savaş hilesi olarak kullanıldığını ve anayasanın eşit yurttaşlık tanımıyla hiçbir ilgisinin bulunmadığını açıklayabilmemiz için buna ihtiyaç vardır. Dönemin önemli tanıklarından Günal Kansu’nun ilginç bulduğum bir anlatımında bu konuda bazı açıklayıcı sahneler aktarılmaktadır: “Özal, Planlama’ya gelir gelmez, müsteşarlık makamına bir seccade getirtti. Günün belirli saatlerinde odası herkese kapanır oldu. İlk kuruluş yıllarından

beri sekreterliklerini yaptığı müsteşarlarına büyük bir sadakatle bağlı olan Yegâne Özkan'ın yüzündeki inanmazlık ve mahcubiyet ifadesi, 'Beyefendi namaz kılıyor; sizi şimdi kabul edemez' demek zorunda kaldıkça artıyor gibiydi. Özal'ı odasının bulunduğu kattaki tuvalette, herkesin içinde en doğal bir şey yaparcasına, paçaları sıyrılmış, bacakları ortada, çıplak ayakları lavabonun içinde, 'abdest' alırken gören plancılar, gözlerine inanamadılar. Fakat bir süre sonra bu sona erdi. Fakat bu sefer de meraklı plancılar, 'Peki namazı kaçırmadığına göre, bu abdest işini nasıl hallediyor' diye sormaktan, dedikodularına bir de 'takıyye' boyutu eklemekten geri kalmadılar. Ve tabii Özal'a bir ad takmakta gecikmediler: 'Takunyalı.' "[130]

Günal Kansu içtenlik ve sevecenlikle ve dürüst bir tanık olarak şunları da aktarıyor:

"Özal'ın Planlama'ya getirdiği bütün bunlar bugün fazla yadırganmayabilir. 'Ne var bunda' denilebilir. Ancak, 1969'larda bu görülmüş, duyulmuş şey değildi. Nitekim DPT'nin yeni müsteşarının bunları niçin yaptığı konusunda teoriler de ortaya atıldı. Kimisi, 'Canım, bir art niyet yok; adam dindar; yaşam tarzı bu' derken, kimileri de, Özal'ın bu davranışının 40 yıllık Cumhuriyet geleneğine bir meydan okuyuş olduğunu ileri sürdüler. 'Masumiyet' teorisine inanan ilk grup, dini açıdan kişisel ve kamusal alan arasında fark olduğunu algılayamadığını; bu davranışlarının karakterine egemen olan şekilcilikten uzak, laçkalığa varan rahatlığın sonucu olduğunu ileri sürüyorlardı. 'Komplocu' ikinci gruba göreyse, Özal, laikliğin doğal bir sonucu olan kamusal alanda dini 'ritüellere' yer olmadığı ilkesine meydan okuyordu.

Fakat şunu da itiraf etmek gerekiyor. Zamanla dini inançlarını kendi içinde saklamayı daha iyi becermeye, bunu

çevresindekiler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmamaya özen göstermeye başladı. Dinine bütün bağlılığına rağmen, etrafındakilerden ve yanında çalışanlardan aynı şekilde davranmalarını beklemediği, bu konuda hoşgörülü olduğu kendisini yakından tanıyanlar tarafından sıkça dile getirilmiştir."[131]

Güngör Uras'ın güzel, parlak ve özenli bir üslupla aktardığı gözlemler ve yine onun adlandırmasıyla "planlama iftarları" bu karşılıklı saygı ortamı ve ikliminin en çarpıcı örnekleridir: "Müsteşar odasının yanında iki gözlü bir tuvalet vardı. Bu iki gözlü tuvalete müsteşar da girer, bizler de girerdik. Müsteşarın odasından girilen özel bir tuvaleti yoktu. O tuvaletlerin ikisi de alafrangaydı da sonra biri alaturka mı oldu, hatırlayamıyorum, ama biri alafrangaydı, biri alaturkaydı. Ben Turgut Bey'in odasında takunya görmedim. Evlerdeki alaturka tuvaletlerde takunya olurdu ama Planlama'daki tuvalette takunya görmedim. Sonradan çıktı bu takunya lafları. Benim çok iyi bildiğim iki şey var: Turgut Bey namaz kılardı ama hiç kimsenin yanında namaz kıldığını görmedim. İzin isterdi, 'Bir dakika' derdi. Söylemezdi namaz kılacağını, odasının yanında bir oda daha vardı. Oraya girer namaz kılardı. Herkes bilirdi ki o namaz kılmaya gitti; biraz sonra gelirdi. 'Ben namaz kıldım, namaz kılmaya gidiyorum' diye tezahürat yaptığını görmedim. Daire Başkanları Nevzat Yalçıntaş, Ekrem Ceyhun, namaz kılan insanlardı. Ama Planlama binasında onların tek başlarına veya toplu olarak namaz kıldıklarını gören olmadı. Ramazan'da akşam saatlerinde Turgut Bey'in odasına genç bakanlar gelir, orada sohbet edilirdi. Bu sohbetlerin bazılarına ben de katıldım. Odaya pide getirtilir, iftar öncesi biraz ekonomi, biraz politika konularında sohbet edilirdi. Top atıldığında oruçlular

oruçlarını açar, bana, ‘Sen burada otur’ dedikten sonra yan odada namaza geçerlerdi. İçlerinde bir tek ben namaz kılmıyordum. Müsteşarlık odasında namaz kılabilirlerdi ama onlar yandaki odaya geçerek namazlarını kılıp gelmeyi tercih ederlerdi. [...] Bir başka örnek daha vereyim. Müsteşar olduktan sonra Turgut Özal’ın yurtiçi seyahatleri başladı, Adana’ya, İstanbul’a gidiliyor. Özel sektör kuruluşlarına yeni teşvik ve uygulama tedbirlerini anlatmak için ziyaretler yapılıyor. Ben de Turgut Özal’la beraber seyahat ediyorum. İstanbul’a yaptığımız ilk ziyarette nereden icap ettiyse Ülker’in fabrikasına gittik. Uzun bir masanın başında Sabri Ülker oturuyor, çevresinde de diğer yöneticiler. Ben ilk defa görüyorum Sabri Ülker’i, Turgut Bey’in de daha önceden tanıdığını zannetmiyorum. Demek ki Ramazan’mış. Bir ara ‘Efendim namaz vakti’ dediler. ‘Peki, gidelim’ dedi Turgut Bey. Onlar yandaki odaya geçerlerken, Turgut Özal, ‘Güngör oruçsuzdur, onun yemeğini getirin’ dedi. Onlar namaz kıldılar, geldiler. Benim yemeğim henüz gelmemişti. ‘Güngör’ün yemeği ne oldu?’ diye sordu. Bana yemek getirdiler. Onlar oruçlu olduğu halde, onların önünde ben yemek yedim. Turgut Bey’in böyle bağnaz olmayan bir kişiliği vardı. [...] O zamanlar devlet dairelerinde bürokratların namaz kılması olağan bir şey değildi. Bunu Turgut Bey başlattı. Tekrar edeyim, Turgut Bey de şov için namaz kılmadı hiçbir zaman, ‘Ben Cuma’ya gidiyorum’ demedi. Cuma’ya gittiğini de bilmiyorduk biz, çünkü Planlama’dayken Cuma’ya gitmezdi, onu da söyleyeyim.”[132]

Günal Kansu, Özal’ın farklı düşüncede olan mesai arkadaşlarıyla dostluklarının sürekliliği konusunda bilgi vermektedir: “Etrafındakiler, [...] Özal’da, Tanrı’nın çok az kuluna nasip ettiği ‘şeytan tüyü’ bulunduğunu itiraf etmek

zorunda kalırlardı. Galiba da, aynı hamurdan yoğrulmadıklarını bilmesine rağmen, Enver Ergun ve Günal Kansu gibi bazı ilk plancılara özel bir düşkünlüğü vardı. Nitekim dışarıdan bakılınca bir araya gelmeleri güç görünen bu üçlü arasındaki garip ilişki, Özal yüzünden DPT'den istifa etmelerine rağmen, teşkilattan ayrılmalarından sonra da yıllarca devam etti. Özal, yıllar boyu, politikaya atılmadan evvel ve sonra, New York'a her gidişinde, Ergun ve Kansu'yu muhakkak aradı. Bir araya geldiklerinde, herkes gibi Türkiye'nin nasıl kurtulacağını, Planlama'yı, yurda dönüşlerini konuşurlardı. Başbakanlık dönemi dahil, Özal, eski 'mesai arkadaşlarına', ANAP'a katılmaları dışında, belki de kabul etmeyeceklerini bildiğinden, Türkiye'de en üst düzeyde görevler önerdi."[133]

Günal Kansu'nun anlattığı, "İşte Özal bu!" dedirtebilecek bir Özal gerçeğidir! Özal'ın yakın mesai arkadaşı Ekrem Pakdemirli'nin söylediği de Günal Kansu'yu doğrulamaktadır:

"Turgut Bey'in bu dönemde gözlemlediğim en büyük vasfı hoşgörüsü, pragmatik düşünce tarzı ve karizması idi. Aşırı sol düşüncedeki teknisyenlere de iş verir, onları çalıştırırdı. Sağ görüşlü çalışma arkadaşları, özel toplantılarda buna karşı çıkarlar, o da herkesin yapacağı işi var, önemli olan müşterek çalışabilmek derdi. Bu düşünce yapısını siyasete de taşıdı. Dev-Genç'in üst düzey yöneticisi ile Erbakan Hoca'nın Konya'yı teslim ettiği kişiyi ve MHP'nin üst düzey yöneticilerini beraber çalıştırabilirdi."[134]

1967 Ankara'sında bazı çevrelerce "takunyalı" olarak ötekileştirilmek istenen Müsteşar ve eşi Semra Hanım'ın yakın dostu Güngör Uras'ın bir diğer tanıklığı ise o yıllarda Özal çiftinin mesai arkadaşlarıyla ilişkileri ve sosyal hayatları

konusunda da ipuçları vermektedir: “Planlama’da çalıştığım dönemde cumartesi akşamları Turgut Özal ve Semra Özal dahil, sekiz on kişilik bir grup olarak Büyük Ankara Oteli’nin alt katına giderdik. Orası çok hoş olurdu. Turgut Bey ve Semra Hanım’la hiçbir zaman alaturka müzik yapılan bir yere gitmedik. Grup olarak böyle yerlerde eğlenirdik. Turgut Bey Planlama’ya geldikten sonra hanımıyla beraber gruba katıldı. Ayrılıncaya kadar da bu hafta sonu eğlenceleri sürdü.”[135]

Eşi Semra Hanım da, bu dönemde Başbakan Süleyman Demirel’in eşi Nazmiye Hanım’la çeşitli sosyal faaliyetlere katıldıklarını vurgulamıştır: “[1966 yılıydı,] Nazmiye Hanım’la ben gündüz çeşitli yerlere giderdik. Toplantılara, çaylara, çocuk yuvasına, kreşe, çeşitli yerlere, alışverişe beraber giderdik. Yani hemen her gün beraber olurduk. Çok yakın dostluğumuz, arkadaşlığımız vardı. Amerikan Kültür Derneği’nde, Çocuk Sevenler Derneği’nde. O konularda çalışırdık, o konularda dolaşır konuşurduk.”[136]

İlk Plancılar ekibinden Hikmet Çetin ise kendini Müsteşar’ın memurlarıyla birlikte karın doyurma alışkanlığına ve herkesçe bilinen bir özelliğine dikkat çekmekten alıkoyamaz. Çetin, kendisiyle 2013’te Ankara Oran şehrindeki evinde yaptığım görüşmede şöyle konuşmuştur:

“Planlama’da çalışırken Uludağ kebapçısına, Rüyam lokantasına giderdik. Bizler bir veya bir buçuk porsiyon, Turgut Bey ise iki porsiyon söylerdi.”[137] Özal’ın bu yemek iştahı ve bunu sürdürme becerisinin pek çok tanığı vardır ama bir tanesi diğerlerinden ayrılmaktadır. Üstelik Özal’ın arkadaşı, tıp doktoru Saffet Solak’ın bu tanıklığı, 20 yıl öncesinden, 1989 yılında dünyada meydana gelecek dramatik bir değişiklik hakkındadır. Bir dost meclisinde sessizce, fakat iddialı bir bakış açısıyla yapılan mütevazı bir siyasi analiz

olarak kayıtlara geçmiştir: “Turgut Özal’ı 1968’lerde tanıdım. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı iken ziyaret ederdim. İlk gördüğüm zaman hekim gözüyle olacak, şişmanlığı dikkatimi çekmişti. Sonra oturup uzun uzun sohbetler sırasında o ilk nazarda gözü meşgul eden obezitesinin yanında çok enteresan fikirlerinin olduğunu fark ettim. [...] Bilindiği gibi o yıllarda toplumumuzda oldukça yaygın vaziyette bir solculuk modası vardı. Muayyen bir kesim nazarında komünizm ve bunu rejim olarak kabul eden, süper güçlerden biri olan Komünist Rusya pek abartılıyor ve birçok kimse tarafından bütün dünyanın Komünist olacağı iddia ediliyordu. Azılı idealistleri vardı. Yanımızdakilerden birisi, Komünizm ve Komünist Rusya’yı kastederek: ‘Bunu acaba kim yıkabilir, hangi güç ortadan kaldırabilir’ diye bir soru attı ortaya. Turgut Bey de: ‘Bunu yıkacak güç pek bulunmaz ama kendi kendine yıkılırsa, o zaman da kimse mâni olamaz’ demişti. Kendi kendine yıkılacağı kimsenin aklına gelmiyordu ama Turgut Bey devam etti: ‘Evet kendi kendine yıkılacaktır. Zira bu rejim her bakımdan insan yaratılışına aykırıdır. Mevcudiyeti şiddetli baskı ve zulümle devam ettiriyor. İnsan kendi elini yumruk yaparak sıkmaya başlarsa bunu devam ettiremez, bir an gelir yorulur ve açmak zorunda kalır’ diye bir gün yıkılabileceği ihtimalinin izahını yapmıştı. Nitekim öyle oldu.”[138]

İşte bu da Özal’ın realist yanıdır. Yalnız onun realistliği diplomatlarınkinden farklı olarak bir mühendis realistliğidir. Özal’ın farklı dünyaların insanlarıyla kurduğu ilişkiler onun kişilik yapısının, kapsayıcı ve kucaklayıcı liderliğinin kanıtlarıdır.

Güngör Uras’ın, Haşim Akman’ın Özal’ın planlama yıllarıyla ilgili olarak Özal’ın çalışma arkadaşları hakkında yönelttiği soruya verdiği karşılık şöyledir: “Turgut Özal, sağ

görüşlüydü ve aynı görüşte güvendiği birtakım insanlar vardı. Onlara da körü körüne güvenmezdi. Kendi takımını tutardı. Ama buna mukabil, sağcıymış, solcuymuş, komünistmiş, hiç böyle şeylere bakmazdı. Çetin Tokcan isminde bir arkadaşımız vardı. Babası paşaydı. İstanbul Üniversitesi'nde asistanken Sosyal Planlama'daydı. Çetin Tokcan solcu bilinirdi ve o karmaşada değişik nedenlerle kendi ayrıldı. Turgut Özal, Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulurken Maliye Bakanlığı'ndan bir genci getirdi. 'Bunun ailesini annem Malatya'dan tanır. Çok namuslu ailedir. Onun için bu dairenin başına getirdim' dedi. Bir süre sonra beni çağırdı. 'Güngör, annemin komşusunun oğlu namuslu ama beceriksiz çıktı. Sen de Çetin Tokcan'ın arkadaşısın. Ara bakalım, gelir mi' dedi. Ben şaşırdım, 'Çetin Tokcan solcu. Solcu olduğu için ayrıldı. Siz onu tekrar işe alır mısınız' diye sordum. 'Solculuğu, sağcılığı işine bulaştırmadıkça beni ilgilendirmez. Ben iş yapan adam arıyorum' cevabını verdi. Benimle ilişkisi de ilginçtir. Ben solcu tanınırdım. Beni de kendilerinden saymazdı. Ama beni hep yanında çalıştırdı."[139]

Güngör Uras'ın 1960'ların planlama teşkilatında insan ilişkileri iklimine dair izlenimleri önemlidir:

"Aile gibiydik. İş dışında da iyi ilişkiler devam ederdi. [...] O zamanlar teşkilatta kimsenin kapısı kapalı değildi. Sekreter engeli diye bir şey yoktu. Planlama'ya iş takibine kimse gelmezdi. 30 uzmanız. Memduh Aytür, Maliye'den geldiği için odasından çıkmazdı, ağır toptu. Ama Turgut Özal odasından çıkar, kollarını sıvar gelir, benim masamın üstüne – sandalyeye değil masanın üzerine– oturur, odaya toplanan uzmanlarla vatan kurtarmak üzerine sohbetler ederdi. Gündüzleri vatan kurtarma çalışmalarıyla geçerdi. Herkes öğlenleri evine gider, yemeğini yer, öğleden sonra ciddi

çalışma dönemi başlardı. Bizim esas çalışmamız 14.00'ten gece 01.30-02.00'ye kadar devam ederdi. Sabahları daha çok okuma, yazma, tartışma, ufak toplantılarla geçerdi."[140]

"Müsteşar olarak Ziya Müezzinoğlu ve Memduh Aytür ciddi insanlardı. Müsteşar Bey'i gördüğün zaman önünü iliklersin. Onlar odalarından çıkmazlardı. Sonra Turgut Özal müsteşar oldu. Turgut Özal, ceketle gezmiyor ki, beyaz gömleğinin kolu hep sıyrılmış vaziyette. Göbeğinin altında bir pantolon. Eski alışkanlık, müsteşarı gördüğünüz zaman arzı hürmet eder, başınızla selam verirsiniz. Lütfeder elini uzatırsa, elini sıkarsınız. Turgut Özal geldi, biz ilk defa öpüşmeyi öğrendik. Onun meşhur bir harmanlama hareketi vardı. Koridorda gördü mü, sağ eliyle elinizi tutar, sol eliyle insanı sırtından yakalayarak kendine çeker, harmanlayıp langırt diye öperdi. Gel zaman git zaman, nerden çıktıysa bir gün baktım, 'Müsteşar Bey' unvanı 'Turgut Abi' oldu. Ben hiç 'Turgut Abi' diye hitap etmedim. Araştırdım, bir baktım, bu işi başlatan Hikmet Çetin'miş. Bütün bunlara rağmen hiçbir şekilde laubalilik olmazdı."[141]

"Turgut Bey Planlama'ya geldiğinde, yakın çalışma imkânım oldu. Bazen evinde çalışırdık. Semra Hanım Planlama'yla ilgilenir, olan biteni yakından izlerdi. Evde biz Turgut Özal'la çalışırken, Semra Hanım bir köşeye ilişir, dikiş dikerdi. Ama arada dayanamaz, 'Güngör, sen yine bir şeyler yapmışsın, anlat bakalım' der, Turgut Bey çok bozulurdu. 'Çalışıyoruz, sonra sorarsın' derdi. Ama Semra Hanım çok severdi abartılmış aşk hikâyelerimi dinlemeyi."[142]

Güngör Uras'ın Müsteşar Turgut Özal'la karşılıklı güven, saygı ve sevgi çerçevesi içinde sürdürdükleri dostluk, kendisinin bir ara ABD'ye görevli olarak gitmesi sırasında da sürmüştür:

“Washington’dayım. Ankara’dan telefonla DPT Müsteşarı Turgut Özal’ın Washington’a geleceğini bildirdiler. Geliş gününü ve nerede kalacağını bildirdikten sonra benimle görüşmek istediğini söylediler. [...] Turgut Özal’ın geleceği gün, kalacağı bildirilen Mayflower Oteli’ne telefon ettim. Turgut Özal, ‘Gel, seni bekliyoruz’ dedi. Otelde Turgut Özal’ın odasına girdiğimde ilginç bir görüntü ile karşılaştım. Turgut Özal pijamasını giymiş, yatağın üzerinde bağdaş kurmuş oturuyordu. Merkez Bankası Başkanı Naim Talu takım elbisesi içinde kravatlı, elinden hiçbir zaman düşürmediği Yeni Harman [sigarası] paketi ve yakmaya hazır ama uzun süre yakmadığı sigarasıyla ortalıkta dolaşıyordu. Maliye Bakanlığı Müsteşarı Kemal Cantürk ise köşedeki koltukta oturuyordu. Amir-memur mesafesi hemen her üçüyle de yakın ilişkim vardı. İş konuları dışında her konuda sohbet ederdik. IMF ile devalüasyon konusunu tartışmaya geldiklerini söylediler. Sonra da bana, ‘Anlat bakalım, Washington’da ne var ne yok? Sen ne yapıyorsun? Bizi nereye götüreceksin?’ diyerek takıldılar. Ben onlara ‘check-up’ maceramı anlattım.

Prostat kontrolü konusunda anlattıklarım, ilgilerini çekti. Turgut Özal, ‘Arkandan demir çubuk sokmalarına nasıl izin verdin?’ diye takılırken, Naim Talu işi ciddiye alarak check-up konusunda sorular sordu. Ben IMF ve Dünya Bankası ile temasa geldikleri için aynı sağlık programından yararlanıp check-up yaptırabileceklerini, bu konuda deneyimim olduğu için kendilerine yardımcı olabileceğimi söyledim.

Turgut Özal, ‘Naim Abi, hadi biz de yaptıralım’ dedi. (Turgut Özal özel sohbetlerde Naim Talu’ya, ‘Naim Abi’ diye hitap ederdi). Kemal Cantürk, ‘Arkadan demir sokuyorlarmış, ben arkamdan demir sokturmam’ diyerek itiraz etti. Naim

Talu ortada kaldı. Sonuçta üçü de check-up fırsatını kaçırdı. Müzakereler tamamlandı. Türkiye'ye döndüler."[143]

Elbette hayat güllük-gülistanlık gidecek demek değildir; bazen insanları ve kurumları üzen istenmeyen olaylar da yaşanabilir ve insanlar yollarına devam ederler.

Turgut Bey'in 1960'larda ilk müsteşarlık döneminde baş gösteren "Emin Çölaşan Krizi" de böyledir. 1980'lerde bir ara, kısa süreli ateşkes olmuşsa da hayatının en son evresine kadar sürmüştür; bu konuda Güngör Uras'ın tanıklığı ve değerlendirmesi Emin Çölaşan lehinedir ve adaletlidir:

"Emin Çölaşan uzman yardımcısı olarak Turgut Özal müsteşar ve Nevzat Yalçıntaş daire başkanı olmadan kısa bir süre önce Sosyal Planlama Dairesi'nde çalışmaya başlamıştı. Genç, yakışıklı, sevimli, esprili kişiliği ile çok sevilirdi. Kadrolu olmayanların mukaveleleri her yıl Mart'ta yenilenir, mukavelesi yenilenmeyenlerin DPT ile ilişkisi kalmazdı. Emin Çölaşan'ın mukavelesi yenilenmedi. Nedeni planlamadaki çalışmalarının yetersizliği değildi. ODTÜ'de öğrenciyken Hocası Turgut Özal'ı sinirlendirecek davranışları olmuştu. Emin Çölaşan çok üzüldü. Bizler de üzüldük. Emin Çölaşan Danıştay'a başvurdu. Danıştay kararına rağmen, Turgut Özal Planlama'ya almadı. Bu arada Emin Çölaşan dava sırasında bugünkü eşini tanıdı. Turgut Özal'ın Emin Çölaşan'a olan kızgınlığı DPT'den ayrılmasıyla sona ermedi. Emin Çölaşan'ın TPAO ve Maliye'de bulduğu işlerden de ayrılması için baskı yaptı.

Turgut Özal, banker krizinden sonra Ankara'dan ayrılmak zorunda kaldı. Side'ye yerleşti. Bir süre unutuldu. İşte o günlerde Emin Çölaşan, *Hürriyet* muhabiri olarak onu aradı. Söyleşileriyle tekrar gündeme getirdi. Turgut Özal Ankara'ya dönünce Emin Çölaşan'la arası düzeldi. Ne yazık ki bir

Uzakdoğu gezisi dönüşünde Emin Çölaşan'ın gezi sırasında olup bitenleri anlatan röportajına kızan Turgut Özal bu defa bir daha konuşmamak üzere Emin Çölaşan'ı defterden sildi."[144]

Emin Çölaşan olayı bir istisna olarak kabul edilebilir. Müsteşar Özal hakkında anlatılanlar bu yöndedir.

Özal sorunların çözümüne çalıştı

Peki Özal, Planlama Müsteşarı olarak çalıştığı 1967-71 yılları arasında Türkiye'nin hangi sorunlarına el atmış, ne gibi çözüm önerileri geliştirmişti? Müsteşar Özal'ın bu dönemde hizmetlerini iki başlık altında incelemek doğru olacaktır. Birincisi, yüksek bürokrat olarak kendisinin yüklendiği resmi işler, ikincisi de sivil (hayırseverlik) faaliyetleri, Özal'ın bu yönü bilinmeden bir dindar teknokrat olarak portresi eksik olur.

1960'lar Türkiyesi'nde Özal, sivil hayırseverlik faaliyetlerinin güç kazanmasında ciddi sorumluluk almış ve bu faaliyetlere aktif olarak hayatının her döneminde katkıda bulunmuştur.

Hulusi Çetinoğlu'nun aktardığına göre, Özal'ın bu tür sivil hayırseverlik faaliyetlerinin en çarpıcı örneği, Türkiye Milli Kültür Vakfı'dır. 1969 yılında İstanbul'da bir grup sanayici ve öğretim üyesi tarafından kuruluş hazırlıkları yapılan Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın ilk mütevelli heyeti başkanı, aynı zamanda o sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı da olan Ferruh Bozbeyli'dir. Ankara'dan Turgut Özal ve Hulusi Çetinoğlu da kurucular arasına alınmıştır:

"İlk mütevelli heyeti başkanı Sayın Bozbeyli, DP'yi kurunca başkanlıktan ayrıldı. O sırada İstanbul'a, özel sektöre geldiğim için başkanlık bana verildi. O (Turgut Özal),

Amerika'dan, Dünya Bankası'ndan dönünce, başkanlığı almasını, vekil olarak devam edebileceğimi belirttim. Bu başkanlığı 1975'ten, 1982'de ANAP kuruluncaya kadar devam etti."[145]

Bürokrasi ve siyaset alanında başarılı görevleri öne geçtiği için, Özal'ın aktif sivil hayırseverlik faaliyetleri bilinmez. Kanımca bu yanı, onun kişiliğinin en önemli kısmıdır. Özal'ın benimsediği hayat anlayışına göre dindarlık faydalı olmak demektir. Dolayısıyla lisede yatılı okurken ve üniversitede öğrenim gördüğü yıllarda çektiği sıkıntıları unutmamış bir yüksek bürokrat olarak öğrencilerin ve gençlerin okumasına, yurt ve barınma sorunlarına yardımcı olmak, yoksul ve dar gelirli ailelerin çocuklarına burs ve yardımlar sağlamak amacıyla kendisiyle aynı görüşü paylaşan varlıklı şahsiyetlerle bir vakfın kurulmasına öncülük etmesi son derece doğaldır.

Hulusi Çetinoğlu şöyle devam ediyor: "Cemiyet ve millet hayatında, yetişmiş insan gücüne olan inancını, burada imkânları mahdut gençlerin yetiştirilmesinde, beraberce tatbik ettik ve burs sayısını her yıl arttırdık."[146]

Özal, DPT müsteşarı olarak çalıştığı dönemde Türkiye ekonomisinin müzmin sorunlarına adeta el koymuştu. Kendisinin titizlikle kafa yorduğu sorunlar şunlardı:

> **Yabancı sermayenin teşviki:** "Ankara'da Yabancı Sermaye Teşvik Dairesi'nde beraber çalıştığımız dönemde Turgut Özal'ın en büyük hayali Türkiye'de Philips'e fabrika kurdurup üretime geçirtmekti. Dünyanın en büyük şirketi Türkiye'de yatırım yapsın isterdi. Olmaz böyle şey ya, isterdi."[147]

Ege ve Akdeniz'de turizm yatırımları: "Yıl 1967... İkinci Beş Yıllık Plan'ı tanıtma gezileri nedeniyle o günlerin DPT Müsteşarı Turgut Özal başkanlığında bir grup DPT uzmanı Türkiye'yi dolaşıyor. [...] İzmir'deyiz. Müsteşarımız Turgut Özal, 'Tatil köyü, tatil köyü... Nedir şu tatil köyü? Hadi gidip görelim' dedi. O yıla kadar bu tatil köylerine sadece yabancılar kabul ediliyor. Türkler sadece yurtdışından rezervasyon yaptırabiliyor. Koordinasyon Dairesi Başkanı Ekrem Ceyhun gerekli izni sağladı. Ağustos ayının sıcağında bizler üzerimizde koyu renk elbise ve kravat (o yıllarda Turgut Özal da böyle gezerdi) Kuşadası'nda Club Mediterranee'nin işlettiği ve yerli müşterinin henüz kabul edilmediği tatil köyünü ilk defa gezdik, gördük. Çıplaklar arasında siyah elbiseli kravatlı adamların dolaşması (Türkiye'de ilk defa üstsüzleri görüyorduk) bir olay olmuştu."[148]

Toprak reformu sorunu: "Planlama'nın ilk yıllarında sanayileşme konularından çok tarım ve toprak reformu gibi konular öne çıkmıştır. (Attila) Karaosmanoğlu ve arkadaşlarının Planlama'dan ayrılmasına kadarki dönem, daha çok tarım reformuyla ilgili tartışmalarla geçmiştir. Onun dışında Türkiye'nin sanayileşmesi için farklı yaklaşımlar olmamıştır. Türkiye'de nasıl bir tarım ve toprak reformu yapılacağı tartışılmıştır. Karaosmanoğlu ekibi ayrıldıktan sonra bu konular unutulmuştur. Toprak reformu konusu da pek iyi anlaşılamamıştır. Dikkat buyrulursa toprak reformu, halktan gelen bir istek değil, entelektüellerin bir özlemi olarak ortaya çıkmıştır. 'Türkiye'de fakir çiftçi, maraba toprak reformu için ayağa kalktı' falan... Yok, böyle bir şey. Bizde tam

tersine yarıcılar, çalışanlar hayatlarından memnun. Entelektüeller, ‘köylüye bir imkân yaratalım’ arayışında. Bu yapılırken Ankara’da her kesimde bir korku vardı. Ankara, Türkiye’nin doğusunda olanlardan korkuyordu. Doğu’da bir ağalık sistemi var. Bu ağalık sistemi bir, politikacıyı destekleme bakımından; iki, asayişi kontrol etme bakımından; üç, oradaki sosyal huzuru sağlama bakımından ve dört, ekonomi, yani açları doyurma bakımından, yerleşmiş bir düzeni temsil ediyor. Toprak reformu için öncelikle ağalık sistemini ortadan kaldırmalısınız. Ağalık sistemini kaldırırsanız yerine ne koyacaksınız? Toprak reformu konusunda iktidarları endişelendiren hep bu olmuştur. Toprak reformunu iktidarlar, tarımda üretimin artışı olarak görmediler. Toprak reformu olursa müesses nizam değişir korkusu gündeme geldi. Bu değişim nasıl bir sosyal ve asayiş sorunu yaratır korkusu, toprak reformunu önlemiştir.[149]

Araştırma-geliştirme projeleri: “Araştırma-Geliştirme Dairesi’ne, o zamanın şartlarında çok önemli işler, projeler yaptırdı Turgut Özal. Turgut Özal kendi inisiyatifi ile birtakım fonlar bularak, yabancılara çok önemli araştırmalar yaptırdı. Mesela turizm araştırmaları... Örneğin “Side Bölgesi Turizm Araştırması.” Side bölgesini bir cazibe merkezi haline getirmek ve bütün o mevcut yerleşim yerlerini yok ederek, Side’yi ortaya çıkarmak istiyordu. Ne yazık ki uygulanamadı. Side’de yıkılacak evlerden birini de Turgut Özal satın aldı. Sürgün döneminde orda kaldı. Sonra örneğin “Batı Anadolu Kıyı Şeridi Turizm Geliştirme Projesi” ya da “İstanbul-Zeytinburnu-

> Karaköy Geliştirme Projesi.” [...] Zeytinburnu’nda o zaman deri fabrikaları vardı. Onlar nasılsa oradan temizlenecek, orada ön bölüm tamamen rekreasyon alanı olarak, denize girme alanı olarak, aynı Rio’daki gibi yapılacak. O bölge Yeşilköy’e kadar turistik sahil şeridi olacak. Kıyılara hiçbir şekilde bina yapılmayacak. [...] Örneğin İstanbul’dan başlayarak Ege Denizi’nin batı kıyısından aşağıya doğru indirmek için bir proje hazırlandı. Çünkü o zamanki şartlarda İstanbul’a gelen turistleri aşağıya taşıyacak bir imkân yoktu. Diyorlardı ki, Ankara-İstanbul demiryolu önemli değil. Bu iki nokta arasında sadece memurlar gidip gelir. İstanbul’dan İzmir’e, İzmir’den Antalya’ya kadar demiryolu bağlandığında kıyı şeridinde, hızlı demiryoluyla turistler gidip gelir. Turizm ancak böyle gelişir. Bunlar gibi birtakım projeler vardı.

Turgut Özal’ın çok önemli bir başka projesi de, yaş meyve ve sebze ihracatının teşvikini esas almıştı. (Cem) Uzanların sonra batırdığı bütün o enerji yatırımları, Çukurova Bölgesi Geliştirme Projesi’nin bir parçasıdır. Narenciye ihracatını geliştirmek için Amerika’dan özel fidanlar getirildi, narenciyecilere dağıtıldı. Türkiye’de o zaman domates üretimi yoktu. Domates ve hıyar üretip satacaktık.

Turgut Özal’ın bir başka projesi de, ‘Doğu’yu Kalkındırma Azgelişmiş Bölgeleri Geliştirme Projesi’dir. Bunun için özel bir grup kurdu. O grup da araştırma-geliştirme grubuyla beraber ayrı bir binada faaliyet gösteriyordu. Altyapı tamamlandıktan sonra sanayi doğuya çekilecek ve doğu cazibe merkezi haline getirilecekti.

Özal, Türkiye’ye çağ atlatma arayışında ‘Yaş Meyve ve Sebze İhracat Projesi’ni geliştirdi. Projeyi Dünya Bankası’na

kabul ettirdik. Yaş Meyve ve Sebze İhracat Projesi'nin aslı şu: Şarıl şurul akan derelerimizi, parıl parıl parlayan güneşimizi dövize çevireceğiz. Bunun için Batı ve Güney Anadolu'da kıyı şeritlerinde cam ve plastik seralar kurulacak. Tohum ithal edilecek. Bu seralarda hıyar ve domates yetiştireceğiz. Domatesler yusyuvarlak ve aynı boyda olacak. Hıyarlar değişik boyda, değişik kalınlıkta, dümdüz yemyeşil olacak. Frintaş diye bir nakliye şirketi kurulacak. Bu şirket soğuk hava donanımlı TIR'lar, soğuk hava donanımlı gemiler ve de THY'nin elindeki DC-4 uçaklarını satın alacak. Hıyarları harıl harıl Avrupa'ya taşıyacak. Avrupa şehirlerine her mevsim en temiz en taze hıyarları biz ihraç edeceğiz. Türkiye'ye döviz akacak."[150]

Ekonominin tek merkezden yönetimi sorunu:

Özal'ın birinci Planlama Müsteşarlığı döneminde Dışişleri Bakanlığı ile Planlama arasındaki ipleri geren ve 10 yıl sürecek olan kurumlar arası mücadele başlamıştır: Turgut Özal, İkinci Plan'da sözü edilen tedbirlere dayanarak, AET çalışmaları koordinasyonunun Dışişleri'nden alınarak DPT'ye verilmesi girişiminde bulunmuştur. Bu konuda hazırlattığı bir kararname taslağını Başbakan Süleyman Demirel'i ikna ederek, 24 Mart 1968'de Bakanlar Kurulu'nda imzaya açtırmıştır. Gerekçesi, "monşerler" olarak gördüğü, Batı'nın dümen suyuna gireceğine inandığı diplomatların, kalkınma kavramından pek haberli olmadıkları. Diplomatlarsa, bunu hem kendi yetki alanlarına yapılan bir saldırı olarak görmüşler, hem de "takunyalı" olarak bildikleri Özal ve ekibinin Avrupa ile entegrasyon gibi tarihsel ve politik boyutları son

derece kompleks olan bir süreci kavrayamayacaklarından emindirler. Bu yüzden dünyaya kapalı bir kurum olarak gördükleri DPT'den Avrupa'yla bütünleşme yönünde bir karar çıkmayacağını düşünmektedirler. Kararnamedeki imzalar tamamlanmak üzere iken, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Tevfik Saraçoğlu'nun ısrarıyla, önce imzasını geri çekiyor ve sonra da bu işten vazgeçilmediği takdirde istifa edeceği tehdidinde bulunuyor. Uzun, şiddetli kavgalara yol açan bu girişim böylece Dışişleri'nin kararlı tutumu sonucu püskürtülüyor.[151]

Banka ve sermaye düzeni için yeni arayışlar:

Güngör Uras, Haşim Akman'la yaptığı nehir söyleşisinde, Turgut Özal'ın 1967 yılında bir gün, "Banka sistemi için bir uzman getirsek, senin söylediğin bu şeyleri bir bütün olarak incelesek nasıl olur" dediğini ve daha sonra IMF'nin Robert Eisenberg isimli bir Çekoslovakya Yahudisi bankacılık uzmanını Türkiye'ye gönderdiğini anlatırken, bir bakıma müsteşarının gerçekçi ve bir o kadar da basit yöntemini de açıklamıştır:

"Turgut Özal'la İstanbul'a geldik. Turgut Özal bankaların genel müdürlerine, 'Böyle böyle çalışma yapacağız, sizler de bunun içine katılacaksınız. Ben başkanım, hepiniz de bu komitenin üyesisiniz' dedi. 'Genel Politika Komitesi' oluşturuldu. İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Merih Celasun, Turgut Bey'in yardımcısı oldu, ben de projenin genel koordinatörlüğüne getirildim. Ayrıca Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası Genel Müdürü Bülent Yazıcı'nın başkanlığında bir teknik çalışma grubu kuruldu. Sonra Turgut

Özal, ‘Haydi atın bakalım ortaya bir para. Sonra da bu komitenin masrafları için bir fon oluşturun, onu da siz yönetin’ dedi. Bülent Yazıcı’ya, ‘Siz de bu paraları toplayın, masrafları bu fondan karşılarsınız’ dedi.

Eisenberg geldi, İstanbul’da bir ev tuttuk ona. Bütün masrafları Bülent Yazıcı o fondan ödedi. Bankalar kendi uzmanlarını ayırdılar. Teknik çalışma grubu için İstanbul’da bir büro tutuldu. Grubun çalışmalarına Oktay Yenal, Kenan Bulutoğlu, İbrahim Öngüt, Metin Tokpınar, Özhan Eroğuz, Âkil Kitapçı, Burhan Karagöz, Kemal Türkömer destek sağladılar. Ayrıca sermaye piyasası mevzuatıyla ilgili bir çalışma için Columbia Üniversitesi’nden Prof. Cary, Paris Üniversitesi’nden Prof. Houin, Cenevre Üniversitesi’nden Prof. Patry davet edildi. Türkiye’den Prof. Reha Poroy, Haluk Tandoğan, Yaşar Karayalçın, Özhan Eroğuz, Hulki Alisbah çalışmalara katıldı. Çalışmalar iki yıl sürdü. Çok sayıda kanun tasarısı, rapor hazırlandı. 1983-1985 yıllarında başbakanlığı sırasında Turgut Özal’ın uygulamaya koyduğu tedbirlerin çoğu da bu çalışmaların ürünüdür. Merkez Bankası ve Bankalar Kanunu konusunda iyileştirici politikalar belirlendi. Sermaye Piyasası Kanunu’nun temeli, borsa mevzuatı, yatırım fonları, yatırım ortaklıkları gibi yenilikler bu çalışmalarla oluşturuldu.

Teknik çalışma grubu, Eisenberg’in sorumluluğundaydı. Eisenberg bize başka ülkelerde olan bitenleri aktarıyordu.”[152]

Güngör Uras’ın şu aktardıkları ise Türkiye adına hayli düşündürücüdür:

“Bu çalışmalara 1967 yılının Ağustosu’nda başlamıştık, 1969 yılı Şubat ayında tamamlandı ve Robert Eisenberg ve eşi Türkiye’den ayrıldı. Aslında gitmek istemiyordu pek, çünkü çalışmaların sonucunu görmek istiyordu. 12 Mart 1971

askeri müdahalesinden sonra Turgut Özal'ın DPT'den ayrılması, Eisenberg raporlarının ele alınmasını geciktirdi. Eisenberg'in çalışmalarını o sırada kurulan 'Reform Hükümeti'nde ekonomik reformlardan sorumlu Attila Karaosmanoğlu'na duyurduk. Karaosmanoğlu konuya ilgi gösterdi. Bunu duyunca Eisenberg kendi imkânlarıyla Türkiye'ye geldi, günlerce Ankara'da kaldı. 1971 yılının o civcivli günlerinde, 'Reform Hükümeti'nin en saygın döneminde Karaosmanoğlu ile temas şansı bulamadan geri döndü. Fakat Türkiye'yi, özellikle para-banka-kredi konusundaki gelişmeleri devamlı olarak izledi.

1979 yılında Demirel Hükümeti döneminde Turgut Özal'ın sorumluluk almasına çok sevindi. Turgut Özal da Eisenberg'den öğrendiklerini unutmadı, uygulamaya koydu. Uygulamadaki iyilikleri duymak Eisenberg'in yaşlı günlerinde en büyük zevkiydi."[153]

Zoraki ayrılık

Turgut Özal'ın uzun yıllar boyunca en yakın mesai arkadaşlarından olan Hasan Celal Güzel'in 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra DPT üst yönetiminin duruşu hakkında aktardığı ilginç bir tanıklık vardır: "Turgut Bey, her zaman yaptığı gibi kendi sorumluluğunu bilen bir bürokrat olarak 12 Martçı ekibe yani 11'ler Hükümeti'ne çok güzel, kalın bir ekonomi raporu hazırladı. Hepimizi görevlendirdi. Hepimiz gece gündüz çalıştık. 12 Mart'ın ilk haftasında bu raporu çıkarıp zamanın başbakanının ve sayın Karaosmanoğlu'nun önüne koyduk. Ancak bu işe yaramadı. Belki de pek de okumadan Turgut Özal görevinden alındı. Bu ona çok tesir etmiştir."[154]

Bundan sonrasını bu makamların yeni sahiplerinden izleyebiliriz. 12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle kurulan birinci Nihat Erim "Reform" hükümetinde ekonomiden sorumlu devlet bakanı ve başbakan yardımcılığı görevlerini üstlenen Attila Karaosmanoğlu anlatıyor:

"O sırada Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı olan Turgut Özal geldi. Biraz konuştuk. Kendisine Planlama'dan çalışmalarıma yardımcı olabilecek birisini gönderebilirse memnun olacağımı söyledim. Ayrılırken Özal, eğer istersem Planlama'da kalarak benimle çalışmaktan mutlu olacağını söyledi. Kendisine bu konuda bir cevap vermedim."[155]

Özal, makamına döndükten sonra Başbakan Yardımcılığı'na Planlama'da sözleşmeli uzman olarak çalışan Güngör Uras'ı göndermiştir.[156] Belli ki, Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı, başbakan yardımcısının ardından yeni başbakanı da ziyaret etmiştir ve devlet teamülüne göre normal olan budur:

"Turgut Özal, Başbakan'ın da ziyaretine gitmiş. Bir gün çeşitli konular üzerinde ufuk turu yaparken Başbakan, Turgut Özal'ın kendisini ziyarete geldiğini söyledi. Ben de bana da geldiğini ve ayrılırken istersem benimle çalışmaktan mutlu olacağını söylediğini aktardım. Başbakan bana Özal'ı en kısa zamanda Planlama'dan uzaklaştırmamı ve Planlama'daki teşvik tedbirleri ile ilgili uygulamalar konusunda bir soruşturma yapılmasını Maliye Bakanı'ndan isteyeceğini söyledi. Ben, Planlama'dan uzaklaştırılmasının başbakanlığa danışman olarak atanması anlamına geleceğini kendisine hatırlattım. Bu işi bir an önce yaparsan iyi olur dedi. Özal'ın başbakanlık danışmanlığına tayini yapıldı."[157]

Merih Celasun'un da bu görevden alınma öyküsünün Washington ayağına ilişkin bir tanıklığı vardır:

“DPT’den ayrıldıktan sonra akademik çalışmalarını öğretim üyesi olarak ODTÜ’de sürdüren eski İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Merih Celasun, teselli etmek, üzüntülerini bildirmek için eski müsteşarını ziyarete gitmiş. Daha önceki günlerde morali iyice bozulmuş olduğu söylenen Özal’ı biraz toparlamış buluyor. Zira o gün Dünya Bankası başkan yardımcılarından birisinden gelen bir mektupta kendisine iş teklifinde bulunuyormuş. Attila Karaosmanoğlu’nun da on ay kadar sonra, başbakan yardımcılığından istifa etmesi üzerine Dünya Bankası’na geri dönmesi, kaderin bir cilvesi olsa gerek. 12 Mart’ın karşı karşıya getirdiği bu ikiliyi, başka bir diyarda aynı çatı altında gene bir araya getiriyor. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Karaosmanoğlu daha çok kısa bir süre önce aralarında yaşanan tatsızlıkları bir sorun haline getirmemiş. Zira Dünya Bankası üst düzey yöneticilerinden birisi kendisine Özal hakkında ne düşündüğünü sorduğunda olumlu referans vermiş.”[158]

Özal, 21 Nisan 1971 günü yeni askeri iktidara sırtını dayayan Başbakan Nihat Erim hükümeti tarafından DPT müsteşarlığı görevinden alınmayıp ekibiyle birlikte görevine devam edebilseydi, 24 Ocak 1980’de dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in ve başbakanlık müsteşarı Turgut Özal’ın öngördüğü sert ekonomik önlemler paketi belki 10 yıl önce 1971’de uygulanabilirdi. Böylelikle Türkiye, büyük kalkınma hamlesi için kendi öz kaynaklarını on yıl önce hareket ettirmiş olup yol alır; dünya ekonomik sistemi karşısında bocalamaktan on yıl önce kurtulabilirdi.

24 Nisan 1989 günü Turgut Özal, başbakan sıfatıyla partisinin grubunda, “1970 krizinde 10 sene geciktik” diye konuşarak mecliste hükümet bütçesine kırmızı oy (red oyu) veren milletvekillerini suçlamıştır. Gerçekten de oylama

Türkiye tarihinde bir kırılma noktası olmuştur. Özal şöyle demiştir:

"1971, 12 Mart'a götüren, Türkiye'yi istikrarsızlığa götüren sebeplerin başında, o 1969-70 senesinde verilen kırmızı oy gelir. Ben o tarihte size şunu söyleyebilirim, Planlama Müsteşarı idim. Türkiye bir döneme geçmek üzereydi. 10 Ağustos ekonomik kararları alınmıştı. Para operasyonu yapılmıştı, hatırlayacaksınız ondan sonra da Türkiye'de bir döviz bolluğu devresi yaşanmıştır. Üç seneye yakın sürmüştür. Bir süre petrol krizi gelinceye kadar sürmüştür. O zaman bizim ağzımızdan şu laf çıkmıştır: Planlama Müsteşarı olarak, Türk Parasını Koruma Mevzuatı'nı değiştireceğiz, kaldıracağız diye. Buna o zaman Maliye ve Hazine Müsteşarlığı çok büyük itiraz ediyorlardı. Çünkü bürokrasi eline aldığı yetkiyi bırakmıyordu. Ama unutmayın ki, Türkiye'yi dövizsiz bırakan da Türk Parasını Koruma Mevzuatı'dır. [...] Eğer 1970 senesinde o hadiseler olmasa idi, çok muhtemeldir Türkiye 1980'de yaptığı büyük değişikliği, büyük hamleyi 1970'lerde yapardı. 10 sene önce yapardı. 10 sene geciktik. [...] Kore ile mukayese ettim, aramızda tam 10 sene fark vardır."[159]

Türkiye toplumuna gerçekten çok pahalıya mal olan bu dramatik gecikmenin sorumluluğu elbette parlamentoda ve hükümette değil, onların elini kolunu bağlayan dönemin askeri liderliğinde ve ordu güdümünde "reform" peşinde koşan "aceleci" entelektüellerdedir.

Nitekim takvimler 24 Ocak 1980'i gösterdiğinde, on yıl önce 12 Mart 1971'de bir askeri müdahaleyle görevden alınan Müsteşar Turgut Özal'ın ve Başbakan Süleyman Demirel liderliğinde yola devam eden AP'lilerin haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü Türkiye dönüp-dolaşıp aynı yere gelmiştir!

12 Mart 1971'in Silahlı Kuvvetler Yüksek Komuta Heyeti'nin anayasa dışı müdahalesiyle Nihat Erim liderliğinde oluşturulan "Reform" hükümetinde, ilk plancılardan dört kişi vardır. Eski İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Attila Karaosmanoğlu, ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı; DPT'nin ilk müsteşarı Şinasi Orel, milli eğitim bakanı; eski Koordinasyon Dairesi Başkanı Ayhan Çilingiroğlu, sanayi bakanı ve eski Yayın Temsil Şubesi Müdürü Talat Halman da kültür bakanı olarak görev almışlardır.

Fakat, duayen plancılardan Günal Kansu'nun yazdığı gibi, "Erim ve Karaosmanoğlu ikilisinin Özal ile yola devam edeceğini düşünmek, herhalde en azından safdillik olur[du].

Şöyle veya böyle, Turgut Özal, DPT Müsteşarlığı'ndan ayrılması kaçınılmaz olunca ilk aşamada, kızağa çekilen hemen her üst bürokrat gibi, başbakanlıkta müşavirliğe atandı. Böylece Planlama'da 'Birinci Özal Dönemi' sona ermiş oldu."[160]

Özal, daha sonra planlama müsteşarlığında bu ilk dönemini "40 yaşındaydım ve günde 16-17 saat çalışırdım; bu dönemde Türkiye'nin öğrenmediğim konusu kalmadı" diye özetleyip devam eder: "Askerliğimi Planlama'da yapmıştım... Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde matematik dersi verdim. Sonra zamanın başbakanı Süleyman Bey'e müşavir ve planlama müsteşarı oldum. 1967-71 arasında müsteşarlık yaptım.

Bu müsteşarlık 4 yıl ama 15 seneye tekabül eden, çok çalıştığım bir devredir. 40 yaşındaydım ve günde 17-18 saat çalışırdım. Bu dönemde Türkiye'nin öğrenmediğim konusu kalmadı. İcra tarafında kuvvetli olduğumuz için teşvik sistemini de biz kurduk bu dönemde... Türk özel sektörü bu dönemde kalkındı... Daha sonra 12 Mart müdahalesi ve 2,5

yıl süren, Amerika Dünya Bankası uzmanlığı var... Dünyayı daha iyi tanıdım o dönemde.”[161]

Turgut Bey’in görevden alınmasından sonra evinde yakın mesai arkadaşlarıyla yaptığı özel bir toplantıda konuşulanları ve eşi Semra Hanım’ın muhteşem öngörüsünü Nevzat Yalçıntaş yıllar sonra şöyle anlatmıştır:

“O sırada hepimiz ne yapacağımızı bilmez bir durumdaydık. Zaten arkadaşlardan kimisi de vazifeden alınıp bir kenara konmuş vaziyetteydi. [...] Turgut ağabey, içinde benim, Yılmaz Ergenekon’un ve Ekrem Ceyhun’un da bulunduğu on kişilik bir arkadaş grubuyla kendi evinde bir toplantı yaptı. Toplantıdakilerden hepsi de Turgut ağabeye Dünya Bankası’na gitmemesini önerdi. O da haklı olarak, ‘Peki, ne yapalım?’ diye sordu. Ben de –ilk defa açıklıyorum– şöyle cevap verdim: ‘Sizin genel başkanlığınızda bir siyasi parti kuralım. İçinizde tek kaybedecek biri varsa o da benim. Çünkü hepiniz serbestsiniz, ben ise üniversitede hocayım. Siyasete girince mecburen üniversitedeki kürsümü bırakmak zorunda kalacağım. İnanıyorum ki, ilk seçimde iktidardayız’ dedim. Eğer bu ülkenin sosyal ve siyasal yapısını biliyorsam bunun böyle olması gerekiyordu. Muhtırayla milletin iradesini siyaset dışına çıkaranların milletten oy alabilmeyi ummaları boşunaydı.

Benim bu yöndeki önerilerim üzerine Turgut ağabeyin eşi Semra Hanım, ‘Nevzat Bey, ağabeyinizi kandırmayın. Biz en iyisi Amerika’ya gidelim’ dedi. Ben de, ‘Abla, ben önerilerimi bu ülkenin selameti için yapıyorum’ diyerek kendimi müdafaa ettim. Nihayet elbette ki onların aile düzenini bozmak olmazdı. Böylece yıllar sonra gerçekleşecek olan Özal iktidarı belki bu hareket ortaya çıksaydı yıllar önce başlamış olacaktı.”[162]

1971 Türkiyesi’nde Profesör Nevzat Yalçıntaş’ın bu naif parti kurma önerisinin o günün şartlarında başarılı olamayacağını düşündüğümüzü söylemeliyiz.

Washington’da hayat

17 Nisan 1993 günü cumhurbaşkanının vefatı nedeniyle ilk akşam Çankaya Köşkü’nde taziye kabulünde kardeşi Korkut Özal anlatıyor:

“Turgut Bey, DPT’deki müsteşarlık görevinden ayrıldı. Akabinde de Amerika’dan teklif geldi, hemen gel burada işe başla, diye. Hazırlıklarını bitirdi, o güne kadar devlete, millete hizmet veren Turgut Bey, havaalanında bir sürprizle karşılaştı. İstanbul Emniyet Müdürü Şükrü Balcı, pasaportuyla yurtdışına çıkmasına müsaade etmedi. Geri döndü, geldi, çok üzülmüştü. O gün ortak kanaatimiz şöyleydi: Bize bizden başka kimse yardım etmez.”[163]

Turgut Bey’in 1971 askeri müdahalesinden sonra İstanbul’da havaalanından geri çevrilme öyküsü hakkında eşi Semra Özal’ın Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın’ın ortak hazırladıkları *The Özal* belgeseline anlattıkları daha ayrıntılıdır:

“Turgut Bey daha önce planlama müsteşarı olarak İsviçre’de bir toplantıya, uluslararası bir toplantıya davetliydi. O toplantıya gitmesi gerektiğine inandığı için uçağa gitmiş, bagajlarını vermiş, fakat polis kontrolünden kendisini geçirmemişler. Geri gelmiş. Daha doğrusu ben Ankara’daydım. Bu olay İstanbul’da oluyor.

Maalesef bu arada sanki bir kaçak, bir cani gibi bilemiyorum ne olduğunu, o günkü şartlarda, Turgut Bey’i aramaya başlamışlar İstanbul’da. Ve benim ablamın evine gidip, ablamın, annemin evini aramışlar. Turgut Bey burada mı

diye? Hâlbuki o arada Ankara'ya gelmişti Turgut Özal. Tabii ki bu olay onu fevkalade üzdü. Çünkü yapılan, böyle ev aramaya kadar gidecek korkunç bir şeydi bizim için. O da üzüldü. Ben de çok üzüldüm. Ve bu sırada Dünya Bankası Başkanı McNamara ile görüşüldü. McNamara kendisine demiş ki' Hemen atla gel, bir konuşalım.' Daha önceden tanıyordu. Eskiden ahbabıydı, arkadaşıydı. Hemen atla gel, dedi ve gitti.

Rahmetli (Cumhurbaşkanı) Sunay aradı beni. 'Gelsin konuşalım, öyle bir yanlışlık olmuş, bunu hemen düzeltelim, kalsın çalışsın burada' diye. Fakat telefon etti. McNamara hemen işe başla demiş. Benim müşavirim olarak başla. Bana sordu, 'Ne yapacaksın çocuklarla ben kalırsam?' Çünkü o bir çantasını alıp gitmişti. Ben de kendisine başlayabilirsin, ben hallederim buradaki işleri dedim. Ve hakikaten çok zor günler geçirdim. Evde kullandığımız eski güzel eşyalarımızı da oraya götürmek istedim. Çünkü Dünya Bankası ödüyordu bizim nakliyemizi.

Orada kullandığımız halıları bile, neredeyse tarihi, antika halıdır, çıkarılmaz diye bir sürü problem çıkardılar. Çok, çok uğraştım. Ve neticede rahmetli Naim Talu da yardımcı oldu. Onların müsaadelerini aldık, yolladık. Ben de çocukları aldım ve Amerika'ya gittik. İki buçuk seneye yakın orada kaldık."[164]

Hemşerisi ve arkadaşı Recai Kutan ise yurtdışına gitmek zorunda kalan Turgut Özal'ın vekili olarak Ankara'da işlerini takiple görevlendirilmiştir:

"Amerika'ya giderken beni vekil bıraktı. Tabii burada bir sürü işleri var. Karı koca öyle düşündüler herhalde. Dolayısıyla ben bu Ankara'daki işlerini hallettim; mesela bir evi vardı Yeşilyurt Sokak'ta. Ufak bir daireydi. Onun satışı,

arabası vardı vs. O işleri umumi vekil olarak ben halletmiştim.”[165]

Aradan on yıldan fazla zaman geçmiştir. 1983 seçimleri hemen öncesinde, ANAP’ın İstanbul Şehzadebaşı’nda düzenlediği miting, beklentilerin üzerinde bir coşkuyla yapılıyor. Nevzat Yalçıntaş, Turgut Özal’ın yanı başında. “Ağabey” diyor; “İktidara yürüyorsunuz. Ama iş başına geçince, pasaportunu elinden alanların sana yaptıklarını hatırla. Sana yapılan muameleleri ben bile hazmedemiyorum. Bunların hesabını sor.” Turgut Özal, geleceğe güvenle bakıyor, içi iyimserlikle, sevecenlikle dolu. Yanıtlıyor: “Bunlar hatırımdan çıkmış değil. Ama zaman hesap sorma değil, unutma zamanı...”[166]

Yine Semra Özal’dan aktaralım:

“Virginia eyaletinde oturduk. Çok güzeldi Amerika günlerimiz. Şöyle güzel, rahmetli Turgut Bey’in işe gidiş geliş saati çok belliydi. Yani akşam altı oldu mu saat bilirdim ki çıktı geliyor. Hemen sofrayı hazırlayıp bekleyebilirdik. Yani o kadar muntazamdı. Çünkü çocuklar hiç ömürlerinde böyle bir şey görmediler. Babalarını göremezlerdi hafta sonlarında bile. Amerika’daki hayatımızın en güzel tarafı, çocuklar babalarını daha çok görebildi. [...] Ben de oturmadım evde. Ben orada Amerikan-Türk Derneği’nin murakıplığını yaptım. Muhasebesini yaptım. [...] Ayrıca Dünya Bankası’nın kadınlar grubu vardı. Ve orada, o grupta çalıştım. Hatta dikiş-nakış, el işi bölümünde başkan oldum. Hiç boş vaktim yoktu. Yarım gün oraya, yarım gün buraya gidiyordum. Diğer saatlerde evde işlerimi yapıyordum.”[167]

Yıldırım Aktürk ve Kemal Cantürk de o günleri anlatmıştır:

“Dünya Bankası’nda küçük bir odası, bir sekreteri vardı. Yani geniş bir *staff* ile değil, kendisine verilmiş bir proje

üzerinde çalışıyordu. Proje de şuydu: Petrolde olduğu gibi diğer üreticiler de kulüplerini oluşturup dünya piyasalarını etkileyebilirler mi diye, geniş bir madencilik ve dünya tabii kaynakları üzerine bir araştırma yapıyordu."[168]

"1972'de Maliye Müsteşarı olarak Türk heyeti ile birlikte eylül ayında IMF toplantıları için Washington'a gitmiştik. Yurda döneceğimiz cumartesi günü sabahı kaldığımız Sheraton Oteli'ne geldi, bizi öğle yemeğine çağırdı. Üç katlı güzel bir evde oturuyordu. Girişte bahçede Efe'nin üç tekerlekli bisikleti vardı. Yanlış hatırlamıyorsam Zeynep evde yoktu ve Semra Hanım, hayatı öğrensin diye onun bir butikte çalıştığını söylemişti. Ahmet de evde yoktu. Birinci kat oturma ve yemek salonu idi. Bizi orada misafir etti. Salon güzel döşenmişti. Eşyaların bir kısmı Türkiye'den gelmişti. Orada, sanıyoruz sefarette kalan Büyükelçi hariç diğer Türk memurlarından çok daha iyi hayatları vardı."[169]

Turgut Özal, Dünya Bankası'nda 1 Temmuz 1971 - 20 Ağustos 1973 tarihleri arasında toplam 2 yıl 1 ay 20 gün boyunca çalışmıştır.[170]

Özal'dan Demirel'e rapor (1973)

Zeynep Göğüş'ün hayli anlamlı bulduğum bir değerlendirmesi vardır:

"İleride Turgut Özal'ın biyografisini yazacak olanlar, belki de Osmanlı ruhunun canlandığı yerin Amerika olduğunu keşfedecekler. 70'lerin başında Demirel'in Planlama Müsteşarlığı'ndan ayrılarak Amerika'ya giden Turgut Özal'ın Türkiye'ye Washington penceresinden baktığı yıllar, bu biyografi için kilit bir dönem olacaktır.

Dünya Bankası'nda çalıştığı yıllarda, bir yandan serbest piyasa ekonomisine olan inancı pekişiyor, diğer yandan da

Amerikan ‘*melting pot*’unu [potasını] keşfediyordu. Dünyanın dört bir yanından gelen değişik etnik kökenli insanların ‘Amerikan Ulusu’nu yaratmasından, ‘Amerikalıyım’ derken gurur duymasından etkilenmişti.

Turgut Özal, Anadolu coğrafyasının insanı olmanın kıymetini bildi ve ona göre davrandı.”[171]

Bu değerlendirme son derece haklıdır.

1973 yılında Washington’da kazandığı uluslararası tecrübeyle Turgut Özal görüşlerini yazılı bir rapora dönüştürmüştür.

Müsteşar en önemli gözlemini başbakanına (ikisi de eskidir artık) şöyle aktarmıştır:

“Şehirlere çok önem verme mecburiyeti var. Şehirler düzgün olmadığı takdirde, altyapısı sağlam olmadığı takdirde, sosyal bunalımlara sebep olursunuz.

Biz bunları görerek, şehirlere bilerek önem verdik. Benim daha 1973 yılında Dünya Bankası’nda çalıştığım yıllarda, zamanın başbakanına, Sayın Demirel’e yazdığım bir mektupta, bu nokta üzerinde hassasiyetle durduğumu söyleyebilirim. Şehirleşmenin büyük önemi olacağını, bundan sonra partilerin reylerinin şehirlerden geleceğini açıkça söyledim. Bugün dikkat edilirse Anavatan’ın reylerinin ağırlığı da şehirlere doğru kaymıştır. Şehir, köy birbirine çok yakın ama reyin büyüklüğü şehirlere doğru kayıyor.”[172]

Özal, özel sektörde

Sakıp Sabancı’nın bir sözüdür:

“Bir gün ne zaman ki Planlama’dan terhis olma durumları geldi, ziyaret ettim, dedim ki: ‘Allah aşkına müthiş birikimlerini gene Türkiye’de kullanmak için Sabancı Holding’e lütfeder misin? Bizimle beraber el ele verip istifade

etmek, Türkiye'ye sunmak için var mısın?' dedim. 'Düşüneyim, sana bir cevap veririm' dedi. Sonra tekrar bir araya geldik, Semra Hanım da vardı; 'Ben' dedi, 'Süleyman Abi'me gideceğim.' Hep Süleyman Bey'e Süleyman Abi derdi. Süleyman Abisi'yle görüştü, Süleyman Abisi ona, 'Planlama'dan ayrıldıktan sonra özel sektöre gitmek yerine, bir de dış tecrübe toplayabilmek için, Dünya Bankası gibi bir yere gidip, orda da inkişaf ettikten sonra özel sektöre gelmeyi düşünsen daha iyi olmaz mı?' dedi. Öyle dedi diye o da ona uydu; 'Sakıp, ben şimdi böyle bir yola girdim, hele bir Amerika'da Dünya Bankası'nda çalışayım' dedi. Ben yine onu takip ediyordum. Ne zaman Amerika'ya ne sebeple gidiyorsam onu ziyaret ediyordum."[173]

"Özal'a 'Bak ben seni unutmuyorum. Sen de beni unutmuyorsun değil mi? Ne zaman terhis olacaksan beraber çalışacağız' diyordum. Bir işaret geldi. Ben Amerika'ya gidiyorum, Londra'da uçak değiştim. Fakat akşam fazla yemişim. Zehirlenmişim. Perişan bir haldeyim. Yarabbi bir baktım ki suratım mosmor, şişmişim ama randevum var. Turgut Bey Washington'da beni karşıladı Semra Hanım'la birlikte, beni gördüler, ne oldu sana, nasıl bu hale geldin filan dediler. Bak dedim, ben böyleyim, perişanım, doğrudan doğruya bir otele gidelim, otel odasında konuşalım, ben yatayım orada. Anlaştık, bizimle beraber çalışmayı kabul etti. Ben de mutluluktan uçtum, beraberce geldik. Kaygılardan biri şu: Sakıp, diyor, Adana'da çalışıyoruz ama bugün bu holding ve camiayı İstanbul'a taşıyalım. Biz de alışmışız, yöreden ayrılmak yok. Gidilmez, bundan bir şeyler kaybederiz, kaygılar var, filan. Ama o kadar saygın bir insan böyle bir öneri getiriyor ve akılcı yerleri var. Onun hatırı için Sabancı

Holding'i oradan İstanbul'a taşıdık. İstanbul'a yerleştik, geliştik, şükürler olsun.

Genel Koordinatördü. Bir küçük mütevazı ofisimiz vardı Fındıklı'da. Ben üst katta oturuyorum, aşağıda Turgut Özal Bey oturuyor. Ondan sonra dört beş kat daha var, küçük bir yerdi. Arkadaşlarım vardı. Orada genel koordinatör olarak vizyonumuzu açıyor, geleceği planlıyor. Onun zamanında birçok temeller attık."[174]

Turgut Bey de özel sektörde geçen bu dönemini şöyle anlatıyor:

"Dönünce, Sabancı grubunda genel koordinatörlük ve murahhas azalık yaptım... 2-2,5 yıl sürdü bu görev.

Sabancı kardeşler, o güne kadar ilk defa beni almışlardır Hacı Ömer Sabancı Holding'in içine. Hiç yabancı yoktur, kardeşlerden oluşmaktadır holding. Bir beni aldılar. Onların bu lastik fabrikasından SASA'ya kadar birçok eserlerinin çıkmasında çok önemli rolüm vardır. Tabii bunların hepsi tecrübe. İki tarafı da görüyoruz. Bankacılığından sanayiciliğine kadar."[175]

"Oradan ayrıldık gittik Çelik Endüstrisi, Elektro Metal. Ben bizzat kürekle ocağa malzeme atmışımdır. Yani o şeyi detayına kadar biliyorum."[176]

Turgut Özal'ın ABD dönüşü yeniden başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama müsteşar vekili olarak kamu görevine atandığı 3 Aralık 1979 gününe kadar çalıştığı özel sektör kuruluşları ve süreleri şöyledir:[177]

BOSSA	420 gün	01.01.1974 – 30.02.1975
HACI ÖMER SABANCI HOLDİNG	180 gün	01.03.1975 – 31.08.1975
ÇELİK ENDÜSTRİ T.A.Ş.	1200 gün	01.09.1975 – 31.12.1978
ELEKTRO METAL SANAYİİ	210 gün	01.01.1979 – 01.08.1979

Sakıp Sabancı'nın Turgut Özal'la dostluk ilişkisi 1960'ların sonuna doğru iyice ilerlemiştir. Sabancı, o dönemde Necmettin Erbakan'ın Odalar Birliği genel sekreteri olması için Turgut Özal'ın da kendisinden ricacı olduğunu söylemiştir.[178]

Bilindiği gibi bu talep işadamları tarafından bazı tartışmalarla da olsa yerine getirilmiştir. Mehmet Barlas, *Rüzgâr Gibi Geçti* adlı kitabında Sakıp Sabancı ve Turgut Özal'ın her konuda iyi anlaşan iki dost olduklarını yazmıştır:

"Özal ve Sakıp Sabancı arasında, Özal'ın Sabancı Holding Genel Koordinatörlüğü ile başlayan birliktelik, sonra yakın arkadaşlığa dönüşmüştü. Sakıp Sabancı hep, 'Bizi Turgut Bey, Adana'dan İstanbul'a gelmeye ikna etti. Böylece büyüme sürecine girdik' derdi. Her fırsatta tekrar ettiği bir de ortak anıları vardı.

Tokyo'da bir asansöre binmişler. Asansör tıklım tıklım Japonlarla doluymuş. Özal dürtmüş Sabancı'yı: 'Baksana... Burada herkes bizden daha kısa boylu... En uzun biziz, demiş.'

Katıla katıla gülmüşler."[179]

Özal'ın, iş dünyasından bir diğer yakın dostu da Asım Kocabıyık'tır. Özal, Türkiye'nin kalkınmasına aşk derecesinde bağlı bir teknokrattır. Dünya Bankası'nda iken, IFC'de Borusan'a ait Gemlik Projesi'ni incelemiş ve çok heyecanlanmıştır. 1973 sonunda Amerika'dan yeni dönmüştür ve Sabancı Holding'de çalışmaktadır. Bir gün telefonla aradığı Asım Kocabıyık'a IFC tarafından Gemlik Projesi'nde bir gecikme olursa kendisine haber vermesini, orada hatırının geçebileceği arkadaşlarının bulunduğunu söylemiştir. Asım Kocabıyık şunları anlatıyor:

“Ben bu ilgiden çok etkilendim. Kendisini ziyarete gittim. O tarihlerde Sabancı Holding ile bizim binamızın arası 200 metreydi. Dost olduk. Cuma günleri beraber Nüzhetiye Camii’ne cuma namazı kılmaya giderdik. Daha sonra dostluğumuz aile dostluğuna dönüştü.”[180]

Dönemin Planlama Müsteşarı Kemal Cantürk’ün de, Turgut Özal’ın 1970’lerin ikinci yarısında zihin dünyasının kodlarını gösteren bir tanıklığı olmuştur:

“Biz Planlama Müsteşarıyken 1976’da bir gün ziyaretimize geldi. Konuyu açtı. Bir Japon otomotiv sanayi şirketinin Türkiye’deki temsilcisiydi. Şirket, arazide hareket eden bir araç fabrikası kurmayı arzu ediyordu. O zamanki Üçüncü Beş Yıllık Planı’nın 1002. maddesinde otomotiv sanayinin kamu sektörünce gerçekleştirileceği hükmü vardı. Bu madde, aslında kamuya inhisar [tekel] yaratılsın diye değil, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu mutlaka motor ve aktarma organları imal etsin diye konulmuştu. Fakat o zamanın ideolojik baskıları konuyu saptırmıştı. Biz 1973’te Planlama Müsteşarı olduğumuz zaman bu ‘Yabancılar otomotiv sanayi kuramazlar’ şeklindeki emrivakii mevcut bulmuştuk.

İşte bu sebeple kendisine Japon firmasının talebini yerine getiremeyeceğimizi üzülerek söyledik. Bu sözümüz üzerine verdiği cevap şuydu: ‘Kemal, ben biliyorum, bütün motor sanayine karşı çıkanların çoğu kızıl solcular. Düşünceleri çok yanlış. Ama ben karar verdim. Siyasete atılacağım ve mutlaka onlarla politik alanda savaşıp canlarına okuyacağım.’ ”

Kemal Cantürk şöyle devam etmektedir: “Kadere bakın ki, başbakan iken sanıyorum bir başka Japon firmasının Türkiye’de ilk imal ettiği aracın fabrika çıkışında direksiyonda kendisi vardı.”[181]

1976 yılında Türkiye'de tarımsal traktör montaj tesisi kurmak isteyen ünlü Itochu firmasının Türkiye temsilcisi Takashi Morinaga'dır ve o yıllarda hem Turgut Özal'la hem de Şarık Tara ile yakın dosttur.[182] Özal'da ilk parti kurma fikrinin o dönemde oluştuğunu Ekrem Pakdemirli de doğrulamaktadır:

"Turgut Bey'de parti kurma fikri ilk kez 1975 yılında ENKA Holding'de koordinatör olarak çalıştığı dönemde ortaya çıkmıştır. O sıralarda Japonların ortak olduğu bir traktör fabrikası için lisans almışlardı. Fabrikayı Burdur'da kurmuşlar, traktörlere yerli dişli üretmek için proje geliştirmişler. Japonları da bu konuda ikna etmişlerdi. Özal, dosyalarını koltuğuna alıp projesine destek aramak için Planlama'ya gitmişti. Yabancı Sermaye Dairesi ona, Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre aktarma organlarının ancak devlet tarafından yapılabileceğini söylemişti. O da bu duruma fena bozulmuştu. O zaman Bülent Ecevit ile Necmettin Erbakan koalisyon hükümeti vardı. Planlama Necmettin Erbakan Hoca'ya bağlıydı. Özal, Hoca'ya çıkmıştı. Konuyu Hoca'ya anlatmıştı. Hoca, Özal'a yapmak istediği yatırımların ancak devlet tarafından yapılabileceğini söylemişti. İşte Özal, bu toplantı dönüşü bize, siyasete girmeliyiz, bürokrat kalarak, müsteşarlık yaparak Türkiye'yi düzeltemeyiz, demişti.

Tabii ki o zaman aklımıza Adalet Partisi geldi. Oradan siyasete girelim, dedik. Süleyman Bey'e haber gönderdik. Süleyman Bey, Özal'ın Adalet Partisi'nden seçimlere girmesini istemedi. Bu görüşmelerde Prof. Dr. Osman Çataklı, Özal'a arabuluculuk yapıyordu. [...] Sonra Özal, Erbakan ile görüştü ve Erbakan'ın partisinden seçimlere girme kararı aldı."[183]

Ekrem Pakdemirli'nin bu yıllarla ilgili bir diğer tanıklığı da Özal'ın işadamı yönü hakkındadır: "Turgut Özal, Zeki Aytaç, Burhan Özfatura ve benim de ortak olduğumuz sac dilme atölyesi kurduk. IHI Shibauna traktörlerinin Ege bölgesi bayiliğini aldık. Bu şirketlerdeki hisselerimizi 1979 yılı sonunda Devlet Planlama Teşkilatı'na döneceğimiz için sattık."[184]

Acemi aday (1977)

Turgut Bey siyasete atılışını şöyle anlatıyor:

"[Kardeşi Korkut Özal ve bazı özel yakınlarını kastederek] Beni 1977'de yakaladılar. Şimdi o sırada 1977'de Süleyman Bey yine aday gösterecek. Sonradan laf çıkardılar, biz aday gösterecektik oraya gitti diye. Hiç ne aday gösterme oldu, ne bir şey oldu. Ne bana teklif ettiler, öyle hiçbir şey de olmadı. Bunlar geldiler, ısrar ettiler. 'Sen daha evvel söz verdin' diye. Evden istemiyorlar, ben de pek gönüllü değilim. İşim var. Ondan sonra neticede İzmir'den aday olduk! Fakat o da bir tecrübe oldu. Bak açık söyleyeyim yani siyasete ilk bulaşmamdır. Kahvede konuşmak nasıl olur, meydanda konuşmak nasıl olur. Girmem öyledir, bizimkiler [eşi ve çocukları] istemedi, onlar kalktı gittiler. Ben bir ay İzmir'de gezmediğim köy, kasaba bırakmadım. Neticede tabii seçilemedik, işte geldik döndük tekrar."[185]

17 Ağustos 1985 günü ABD'de Houston'da Esen Ünür'e verdiği mülakatta o kampanyada çok heyecanlandığını itiraf etmiştir:

"İnsanın yaşı geliştikçe, biraz da tecrübe kazandıkça heyecanı azalıyor. Ben ilk seçim konuşmalarımı yaptığım zaman çok heyecanlandım. Bacaklarım titredi. Ama ondan sonra yüzlerce konuşma yaptım."[186]

1977 seçim kampanyasında Turgut Özal, MSP İzmir milletvekili adayı olarak tanıtım broşürünün teknik ayrıntıları için dostu Kadir Mısıroğlu'nun aracılığıyla Yılmaz Yalçıner'den istemiş ve bu vesile ile kendisini telefonla aramış ve katkısına da teşekkür etmiştir.[187] Oğlu Ahmet Özal da Özal'ın İzmir'de adaylık kampanyasına katılmıştır: "Ben 15-20 gün kadar babamla beraber İzmir köylerini gezdim. Yani o konvoyun içerisinde bulundum."[188]

Kampanyanın asıl yürütücülerinden Ekrem Pakdemirli ise şunları anlatıyor:

"Turgut Bey, İzmir'de kahvehanelerde konuşuyordu. Biz de onunla beraber kahvehanelere gidiyorduk. O zaman Turgut Bey siyasette yeni olduğu için çok iyi bir siyasi hatip değildi. Konuştuğu şeylerin çoğu teknik şeyler, bunlar da halkın çok ilgisini çekmiyordu. Kahvehanelerde zaten kimisi Özal'ı dinliyor, kimisi dinlemiyordu. Çünkü Süleyman Demirel ortaya bir slogan atıyor, bir hafta boyunca herkes o sloganı konuşuyordu. Turgut Bey'in yaptığı analizler halkın pek ilgisini çekmiyordu. Biz kahveye giderek onu alkışlıyorduk. Böylece motive etmeye çalışıyorduk. Özal'ın çok teknik konuştuğunu, oysa halka hitap ettiğini düşünerek konuşmasının daha faydalı olacağını telkin ediyorduk.

Halk, Özal'a tütüne ne kadar para vereceksiniz, diyordu. Özal ise, ihracatı İngiltere ve Amerika'ya yapıyoruz. Onların tütünü aldığı fiyat önemlidir. Biz cepten para verip de tütünü desteklemeyiz, diyordu. Süleyman Bey ise, siz ne isterseniz biz onun iki katını vereceğiz, diyordu. Bu siyaset diliyle tabii ki Turgut Özal, İzmir'de seçimleri kaybetti.

Turgut Bey, seçim çalışmaları için İzmir'e geldiğinde bizim evde kalıyordu. Bizim ev biraz büyüktü. Dört odası vardı, bir odasında kalıyordu. Seçim çalışması sırasında gidip gelenler

artınca bizim ev yükü kaldırmaz oldu. Haydar Sever diye bir ağabeyimiz vardı, onun evinin üst katı boştu. Turgut Ağabey'i oraya taşıdık. Ona hizmet edecek birini bulduk. Bu ev beş odalıydı, bir odasını yatak odası, diğerlerini toplantı salonu olarak kullanmaya başladık. Burada toplanıyor, gidişat hakkında değerlendirmeler yapıyorduk. Bu değerlendirmelere katılan arkadaşlar Şahin Uğurlu, Haydar Sever, Burhan Özfatura ve bendim. Hemen her gün evde toplanıp seçime dair taktikler hazırlıyorduk. Bu arada ben hemen bir bilgisayar programı yaptım. Turgut ağabeye, ben size kazanıp kazanamayacağımızı saat yediden sonra seçimlerle ilgili gelen sonuçları yorumlayarak söyleyebilirim, dedim. Seçim sonuçları açıklanmaya başladı, ben gelen sonuçların hemen analizini yapıp ağabey maalesef kazanamıyoruz, dedim."[189]

1977'de MSP milletvekili adayı olarak İzmir'de kampanyasını fırsat buldukça izleyenlerden Prof. Dr. Saffet Solak, Özal vefat ettiğinde şöyle yazmıştır:

"Türkiye'nin problemlerine köklü ıslahatlar getirecek fikirler koyuyordu ortaya. Ancak bunları kendi ifadesi ile pek açık seçik anlatmıyordu. Şimdi anlıyorum ki kendisini o partinin içinde yalnız hissediyordu. Genellikle ekonomiden, köylerden şehirlere doğru olan göçlerden, bunların doğuracağı konut sıkıntısından, sanayileşme şartlarına bağlı meselelerin hallinden söz ediyordu. Ancak yabancı hissetmesinden dolayı, söylediklerini birer vaat tarzında ortaya koyamıyordu. Yanında Korkut (Özal) Bey de refakatçi olarak geziyordu. Korkut Bey yeri geldiği zaman konuları daha vülgarize ederek esprilerle de onu telafi ediyordu."[190]

Bülent Çapanoğlu'nun anlatımı ise daha ayrıntılıdır:

"O zaman 1977 seçimleri sırasında Mehmet Zahit Kotku Hocaefendi Teknik Üniversiteli bir profesör aracılığıyla ki bu

Erbakan Hoca'nın aynı zamanda çok yakın akrabasıdır, diyor ki: 'Git Necmettin'e söyle, Turgut Bey'i bir yerden milletvekili adayı yapsın.' O da gidiyor hemen Ankara'ya Erbakan Hoca ile uzun boylu konuşuyorlar. O profesör beyin bana anlattığı: 'Üç saat anlattık adama, üç saat sonra da bana dedi ki sen kefil olursan ben aday gösteririm.' Yahu nasıl kefil olmam ben, Hocaefendi söyledi, kalkmışım buraya gelmişim. Tabii kefilim dedim. Ve onun neticesinde 1977 yılında İzmir'den MSP adayı olarak Turgut Bey seçimlere girdi. Ama benim bildiğim, arada, Turgut Bey'in çok yakınlarından duyduğum, o anda Turgut Bey'e onlar teklif etmişler. O da, 'Henüz hazır değilim siyasete girmeye. Beni bağışlayın' şeklinde mazeret bildirmiş. Ancak Hocaefendi'nin böyle bir arzusu üzerine tabii ki reddetmeden kabul etti. Ve İzmir'den 1000 oyla 1977 seçimlerini kaybetti. Orada da Allah'ın bir hikmeti var, politikaya ısınma açısından tecrübe oldu. Ancak kazanamayınca 12 Eylül'den sonra parti kurmasına vesile oldu. Kazansaydı o zaman, tekrar parti kurması mümkün değildi, yasaklılar sınıfına giriyordu o zaman."[191]

Kardeşi Korkut Özal da adaylık karar süreci konusunda Bülent Çapanoğlu'nun anlatımını doğrulamaktadır:

"Erzurum'da adaydım, gittim ona yardımcı olmaya çalıştım. O ona siyasetin ufkunu da açtı. O birikimi, siyasetle buluşması, topluluklarla diyalog kurması ki o sahada hiçbir şeyi yoktu. O seçim adaylığı ona şey yaptı. O kazanamadı seçimi ama bana sorarsanız çok büyük siyasi derinliği oldu. Ve bu Mehmet Zahit Kotku'nun tavsiyesi üzerinedir, yani gidin, aday olun, halka kendinizi anlatın.

Yani ben bunu şöyle söyleyeyim, rahmetli Hocaefendi (Mehmet Zahit Kotku) ülkeye sahip olunmasını şart koşuyordu. Yani ülke bizimdir, bize emanettir, ülkemize sahip

olalım. Ve sahipliğini de şöyle nitelendiriyordu: Dünya devletleri arasında, bizim seçkin bir yerimiz olması lazım. Biz buna layığız. Ve bunun yolu da dediğim gibi dünya devletlerinin gittiği çizgide, nasıl gitmişlerse, mesela sanayi bunlardan birisidir. Mesela demokrasi mevzuunda da çok güzel bazı öğütleri vardır. Mesela İslam'ın, demokrasiyle olan ilişkisinin, İslam'la demokrasi arasında bir mesele olmadığını biz oralarda öğrendik. Yani, İslam'ın gerçek uygulaması, demokrasiye ters düşmüyor."[192]

Süleyman Demirel ise şunları söylemiştir: "Ben kendisini Kayseri'den milletvekili adayı göstermek istedim. O daha önce İzmir'den senato adaylığına angaje olmuş. Burada sanıyorum ki Korkut'un etkisi olacaktır."[193]

Özal'ın 1977'deki İzmir adaylığının, bir de o bölgede etkinliği bilinen Gülen camiası açısından taşıdığı anlam vardır.

Faruk Mercan'ın aktardığına göre, 1977 yılının Haziran ayında Fethullah Gülen'in sevdiği iki isim Turgut Özal ve Yaşar Tunagör, Milli Selamet Partisi listesinden İzmir milletvekilliği için aday olmuşlardır. Listenin birinci sırasında Özal, ikinci sırasında da Tunagör bulunmaktadır. Özal, bürokrasiden gelmektedir; yıllardır siyasetçilerle iç içedir; o yüzden siyasete girmesi doğaldır ama Gülen, Tunagör'ün siyasete girmesini istememektedir. 5 Haziran 1977 günü yapılan seçimlerde, Milli Selamet Partisi İzmir'den 21 bin oy toplayabilmiştir. Gülen, belki de Tunagör ve Özal hatırına hayatında ilk defa o gün oy kullanmıştır. Ne var ki, MSP teşkilatı, Yaşar Tunagör ve Turgut Özal'ın seçilmesi için yeterince çalışmamıştır. Çünkü ikisi de partinin kendi tabanından gelmemektedir. Nitekim daha sonra senato seçimlerinde MSP İzmir'den 35 bin oy almıştır.[194]

1979: Kalkınmada yeni görüş

1978 ve 1979 yıllarında Turgut Bey'in İstanbul'da iş dünyasıyla ilişkileri ciddi bir aşamaya gelmiştir. Özal'ın bu dönemde MESS ve TÜSİAD ile ilişkileri hakkında Güngör Uras şunları yazmıştır:

"Turgut Özal ABD'den dönerken Zeki Aytaç vasıtasıyla Ara Kuyumcuyan ile tanışmıştı. Sabancı Holding'de genel koordinatörlük görevi yanında Ara Kuyumcuyan'ın Çelik Endüstrisi Şirketi'nde de ortaklık tesis etmişti. Bu ortaklık 1987 yılına kadar devam etti. Kâğıthane'de Demir-Döküm Fabrikası'nın yanındaki Çelik Endüstrisi Şirketi'nin tesislerini kullanarak, rulo saçları düzeltip sac levha şeklinde sattı. O yıllar düz levha kıtlığı vardı. Sanayiciler için rulo levha ithali mümkündü. Çelik Endüstrisi Şirketi, ithali mümkün rulo levhaları, tesislerinde kesip düz levha haline getirip satarak çok para kazandı. Turgut Özal, bu şirketi temsilen MESS'e üye oldu. Sonra MESS'e başkan seçildi. Ama bu işler Turgut Özal'ı manen doyurmuyordu. Onun aklı fikri 'vatan kurtarmakta'ydı.

TÜSİAD'ın başlattığı çalışmalar o sırada büyük ilgi görüyordu. TÜSİAD'da, DPT çalışmalarına benzer çalışmalar yapılıyordu. Konjonktür raporları hazırlanıyor, alternatif bütçe dengeleri kuruluyor, ekonomi politikalarıyla ilgili öneriler geliştiriliyordu. Turgut Özal, bu çalışmalara büyük ilgi gösterirdi. Raporların ne durumda olduğunu izler, çalışmalar baskıya hazır hale geldiğinde, TÜSİAD'a uğrar, masanın başına geçer, çalışmaları okur, 'Şurası olmamış, burası yanlış, şöyle yapın, böyle yapın' diye tartışır, sonra da 'Ne oldu, söylediklerimi düzelttiniz mi, yaptınız mı, ettiniz mi' diyerek izlemeyi sürdürürdü. Genelde akşamları saat

22.00-23.00 arasında telefonla arar, o günün olaylarını tartışırdı. Tartışmalar, ‘Ah biz olsak şöyle yapardık, böyle yapardık...’ şeklinde ‘fikir jimnastiği’ydi. Olaylara yön verememenin, olaylara yön veren kadronun dışında kalmanın üzüntüsünü yaşıyordu.”[195]

Bülent Çapanoğlu’nun anlatımına göre Turgut Özal, hayatı boyunca hazırladığı en özgün ve en önemli raporlardan sonraki yıllar boyunca da uygulanan “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” başlıklı istikrar programını ilk defa Türkiye Milli Kültür Vakfı toplantısında açıklamıştır: “1979 yılında hazırladığı ‘Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları’ adlı raporu ilk defa, Aydınlar Ocağı’ndan önce Nisan ayında Türkiye Milli Kültür Vakfı’nın salonlarında bizimle tartıştı.”[196]

Bu raporun o sırada milliyetçi muhafazakâr camiada üne kavuşmasıysa, Ankara’da düzenlenen bir sempozyumda olmuştur. Aydınlar Ocağı, 28-29 Nisan 1979 günlerinde Ankara Dedeman Oteli’nde “Türkiye’nin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Meseleleri” başlıklı tartışmalı bir toplantı düzenlemiştir. Hulusi Çetinoğlu bu toplantıyı şöyle anlatır:

“1979’da Aydınlar Ocağı’nın tertiplediği bir toplantıda “yeni görüşler” tebliğini anlatırken Sayın Aydın Bolak’la ben yorumcu idik. 24 Ocak Kararları’nda, daha sonra ANAP seçim bildirisi ve hükümet programlarında bu tebliğde yer alan hususlar hayata geçirildi.”[197]

Turgut Bey’in bizzat kendisi de cumhurbaşkanı iken Necla Zarakol ve Soli Özel’in yaptığı mülakatta 1979’da Ankara’da sunduğu tebliğde bireyin esas alınması gerektiğini savunduğunu ve o sırada Peter Drucker’in ünlü kitabının da henüz yayımlanmadığını vurguluyor.[198]

Taha Akyol, Özal'ın "Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları" başlıklı tebliği sunduğu toplantıyı şöyle anlatmıştır:

"Tarih 28 Nisan 1979'dur. CHP iktidardadır. Terörden kan gövdeyi götürmekte, ekonomi çökmekte, benzin, gaz, şeker, yağ, ilaç bulunmamaktadır. Aydınlar Ocağı Ankara Dedeman'da bir seminer düzenlemiştir. Konuşmacılar arasında Turgut Özal da vardır. Dinleyicilerin ön sırasında Celal Bayar, ana muhalefet lideri (Süleyman) Demirel, (İhsan Sabri) Çağlayangil gibi ünlüler oturmaktadır.

Özal'ın tebliğinin konusu: Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları'dır.

Özal, '1950'den itibaren kalkınma hamlesini' övdükten sonra sağı eleştirmektedir:

"Solun karşısında olanların her zaman ekseriyette olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama ne yazık ki belki de uzun zaman iktidarda olmak ve devamlı memleket için bir şeyler yapmak durumunda olanlar ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme konularında fikir geliştirmesini layıkıyla yapamamışlardır..."

Sağın bu zaafını vurguladıktan sonra, Özal, boşluğu doldurmak için 'Yeni Görüş'ü ortaya koymakta, Müslüman-muhafazakâr değerlerle modernleşmeyi uzlaştıran bir analizden sonra ekonomiye geçmektedir.

Bunların hemen hepsi o zamanki sağa ters düşüyordu. Kimimizin Orhun Kitabeleri'nden, kimimiz Osmanlı'dan hareketle savunduğumuz 'devlet baba'ya karşı çıkıyordu!

Özal, toplu konuttan kambiyo reformuna kadar, sonradan ANAP programında yer alacak politikaları daha o zaman anlamıştır. İşte tebliğinin son cümlesi:

'Yeni Görüş, bir gün Türkiye'de iktidara gelecektir!'

Sonradan sorduğumda, ‘Türkiye’nin başka çıkış yolu yoktu... İçimde de öyle bir his vardı’ demiştir! Acaba, ‘modernist Özal’ın sosyal determinizmiyle, ‘muhafazakâr Özal’ın mistik sezgisi miydi?

Ne olursa olsun, 1979 Nisan’ındaki konuşması göstermiştir ki, yakın geçmişimizde Özal kadar hazırlıklı, birikimli bir şekilde iktidara gelen ve Özal kadar köklü değişimler başaran başka bir lider olmamıştır.”[199]

Burada sözü önemli bir tanığa vermek doğru olacaktır. Günal Kansu’nun şöyle bir saptaması vardır:

“Özal’ın çoğu plancıdan önemli iki farkından daha söz etmek lazım: Birincisi, dış dünyaya kuşkuyla bakmaması. İkincisi de, açıktan olmasa bile, ‘kutsal devlete’ direnmesi. Bu nitelikleri, özellikle kendisinden önce aynı koltukta oturmuş olan müsteşarlarla karşılaştırıldığında daha da göze çarpıcı hale gelir.”[200]

1960’ların ikinci yarısında ABD hükümetinin yardım kuruluşu USAID’in Türkiye misyonuna atanan Rodney Wagner’in o sıralarda DPT Müsteşarı Turgut Özal’la geliştirdiği yakınlık, sonradan aileleri arasında uzun yıllar devam etmiştir. Wagner, ABD Hükümeti’ndeki görevinden ayrıldıktan sonra, JP Morgan ailesinin damadı olmanın da sağladığı ayrıcalıkla, merkezi New York’ta bulunan Morgan Trust adlı uluslararası bankanın en üst yöneticilerinden biri olur. 1980-1983 yıllarında Özal’ın başbakan yardımcısı olduğu dönemde, Türkiye’nin dış borçlarının gönüllü konsolidasyonunda çok kritik roller üstlenmiştir.[201]

Peki niçin Attila Karaosmanoğlu veya sol gruptan bir planlamacı değil de Turgut Özal öne çıkmıştır? Eski Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı, ilk Plancılardan Hikmet Çetin’in kendisiyle yaptığım görüşmede vurguladığı önemli bir olgu

vardır. İlk dönem planlama ekolünün "yabancılarla tartışmayız" şeklinde bir anlayışa sahip olduklarını söylemektedir, Hikmet Çetin.[202] Oysa bu âlemde (nizamda) işlerinizi yürütmek istiyorsanız her zaman ve herkesle, hatta şeytanla bile ilişki kurmak ve pazarlık yapmak zorundasınız; müzakere edeceksiniz ve en önemlisi tartışmanın parçası kalmak için çabalayacaksınız!

Evet! 3 Aralık 1979 gününe, Özal'ın yeniden müsteşarlığa atanmasına az kalmıştır... Türkiye'de ekonominin kutbuna bu defa ulaşacaktır!

Yalnız 14 Aralık 1911'de Güney Kutbu'nu keşfeden Norveçli Kâşif Ronald Amundsen gibi az daha beklemesi ve sabretmesi gerekmektedir.

İngiliz Kaptan Robert Falcon Scott gibi şanssız da değildir...

106. Cahit Kayra, '38 Kuşağı, *Cumhuriyet'le Yetişenler,* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 366-367.

107. İlber Ortaylı, "Berrak hafızalı, bilgili, titiz yazar; Cahit Kayra", *Milliyet,* (20 Ocak 2013).

108. Cahit Kayra, '38 Kuşağı, *Cumhuriyet'le Yetişenler,* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 367-368.

109. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Grup Toplantısı konuşması, (11 Eylül 1989, Ankara).

110. "Sakıp Sabancı", *The Özal*, s. 35.

111. a.g.e., s. 90.

112. Ergun Sav, *Cumhuriyet Bebeleri,* s. 77.

113. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası,* s. 57.

114. "Yıldırım Aktürk", *The Özal*, s. 37.

115. "Kemal Cantürk", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 85-86.

116. a.g.e, s. 86.

117. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 184.

118. a.g.e., s. 233.

119. a.g.e., s. 235.

120. Haşim Akman, *"Güngör Uras Kitabı" Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu*, s. 210.

121. a.g.e., s. 208-209.

122. Nevzat Yalçıntaş, *Hatıralarım*, s. 348-349.

123. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya, Birinci Cilt,* s. 245.

124. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 55.

125. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 281.

126. a.g.e., s. 291.

127. "Ayhan Katırcıkara", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 179-180.

128. "Agâh Oktay Güner", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 82.

129. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 69-70.

130. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 231-232.

131. a.g.e., s. 238.

132. Haşim Akman, *Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu, "Güngör Uras Kitabı"* s. 215-217.

133. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 238-239.

134. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 57.

135. *"Güngör Uras Kitabı" Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu,* s. 91.

136. "Semra Özal", *The Özal*, s. 34.

137. "Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le görüşme."

138. “Saffet Solak”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları,* s. 93-94.

139. Haşim Akman, *Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu “Güngör Uras Kitabı”,* s. 213.

140. a.g.e., s. 168.

141. *a.g.e.,* s. 169.

142. *a.g.e.,* s. 189.

143. *a.g.e.,* s. 114-116.

144. a.g.e., s. 209-210.

145. “Hulusi Çetinoğlu”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları,* s. 60.

146. a.g.e., s. 60.

147. Haşim Akman, *Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu “Güngör Uras Kitabı”* s. 465.

148. a.g.e., s. 158.

149. a.g.e., s. 522-523.

150. a.g.e., s. 210-212

151. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 417.

152. *“Güngör Uras Kitabı” Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu,* s. 221-224.

153. *a.g.e.,* s. 221-224.

154. “Hasan Celal Güzel”, *The Özal,* s. 40-41.

155. Attila Karaosmanoğlu, *İzmir Karşıyaka’dan Dünya’ya...,* s. 259.

156. a.g.e., s. 259-260.

157. a.g.e., s. 260-261.

158. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 279-280.

159. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (24 Nisan 1989, İstanbul).

160. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 278 ve 279.

161. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 80.

162. Nevzat Yalçıntaş, *Hatıralarım*, s. 385-386.

163. Ayhan Katırcıkara, "Taziyet", *Türkiye*, 24 Nisan 1993.

164. "Semra Özal", *The Özal*, s. 41-42.

165. "Recai Kutan", *The Özal*, s. 42.

166. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 280.

167. "Semra Özal", *The Özal*, s. 43.

168. "Yıldırım Aktürk", *The Özal*, s. 45.

169. "Kemal Cantürk", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 86-87.

170. Emekli Sandığı Hizmet Kayıtlarından.

171. "Zeynep Göğüş", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 241.

172. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (10 Ocak 1989, Ankara).

173. "Sakıp Sabancı", *The Özal*, s. 35-36.

174. a.g.e., s. 45-46.

175. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 80.

176. a.g.e., s. 80.

177. Emekli Sandığı hizmet kayıtlarından.

178. "Sakıp Sabancı", *The Özal*, s. 33.

179. Mehmet Barlas, "Sabancı ve Özal", *Rüzgâr Gibi Geçti*, s. 188.

180. Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan'a*, s. 204.

181. "Kemal Cantürk", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 87.

182. Çiğdem Tüzün – Sühan Muratlı, *Şarık Tara Sınırların Ötesinde*, s. 166.

183. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 100.

184. a.g.e., s. 71.

185. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 82-83.

186. ABD'de Houston'da Esen Ünür'ün sorularına verdiği cevaplar, (17 Ağustos 1985).

187. "Yılmaz Yalçıner", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 165-166.

188. "Ahmet Özal", *The Özal*, s. 49.

189. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 67-68.

190. Saffet Solak, "Turgut Özal ve Hakkındaki İzlenimlerim", *Zaman*, 22 Nisan 1993.

191. "Bülent Çapanoğlu", *The Özal*, s. 50-51.

192. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 51.

193. "Süleyman Demirel", *The Özal*, s. 54.

194. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 137-138.

195. *"Güngör Uras Kitabı" Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu*, s. 312-313.

196. "Bülent Çapanoğlu", *The Özal*, s. 57.

197. "Hulusi Çetinoğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 58.

198. Necla Zarakol-Soli Özel, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal: Bütün Dünya Yan Sanayiniz", *TÜSİAD Görüş*, Sayı 5 (Eylül 1992), s. 16.

199. Taha Akyol, "Özal'a Saygı", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, s. 11-12.

200. Günal Kansu, *Planlı Yıllar*, s. 522.

201. a.g.e., s. 198.

202. "Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le Görüşme."

At binip kılıç kuşanmak

Tevfik Ertürk Arşivi

Kedinin siyah veya beyaz olması önemli değildir. Önemli olan fareyi yakalamasıdır.

Çinli Reformist Deng Xiaoping (1907-1997)

Önce şu sorunun karşılığı bulunmalıdır: 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ve sonrasında ne olmuştur? Tarihte çoğu kere üst üste gel(e)meyen “hakikat” ve “gerçeklik” bu dönemde örtüşmüştür. 1970’ler biterken yeniden keşfedilen eski müsteşar Turgut Özal’ın “Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları” adını verdiği istikrar programı, 1980 askeri müdahalesinin kitle desteğine sahip ve 1971 komutanlar muhtırasından beri askeri gücü kontrolünde bulunduran Bonapartistlerin devleti güçlendirme (tahkim etme) programıyla ve gerek ABD, gerekse Avrupa sermayesinin talepleriyle örtüşmüştür. Neticede her üç program da merkezden, “tek elden” ve bir çırpıda uygulanmıştır.

Kuşkusuz burada askeri müdahalenin kitlesel desteğe sahip oluşuna değinmek de yararlı olur. Çünkü bizde yerleşik bir alışkanlıkla yorumlar “ifrat” ve “tefrit” arasında yapıldığı için bu konu bazılarımızın aklını karıştırabilir. Evet, darbeciler, müdahale şartlarının olgunlaşması için uygun zamanı beklemişlerdir. Ancak birçok sivil ve anayasal kurum da tutum ve davranışlarıyla onların bu planına doğrudan ve dolaylı yollardan kamuoyu desteği oluşturmalarına haklılık kazandıracak aymazlıklarda bulunmuşlardır. Özal, 1980 darbesinden tam 9 yıl sonra, 11 Eylül 1989 günü gerçekleşen ANAP grup toplantısında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Önemli bir devreydi. O devre geçti. O devrenin karakteri esas itibarıyla Türkiye’de bir düzenin temini, sarsılan, bozulan, şehirler kim vurduya gidebilecek hale gelmiş ki bazen bugünkü parti liderleri Güneydoğu’da olan olaylarla eşdeğer gibi gösteriyorlar. Hadiselerde hiçbir eşdeğerlik

yoktur. İstanbul'da, Ankara'da gece saat 09.00'da sokağa çıkmanın tehlikeli olduğunun unutulmadığını tahmin ediyorum. Gerçi insan hafızası unutmakla mütemayildir. Ama bu gibi konuların kolay kolay unutulabileceğini zannetmiyorum. O tarihlerde bazen düşünmüşümdür. Türkiye niçin bu hale geldi? Birçok sebepleri var. İleride tarihçiler ve bu işleri analiz edenler yazacaktır. Çok iyi analiz edilmelidir ki, bu hatalar bir daha yapılmasın. Çok iyi analiz edildiği kanaatinde değilim.

Ama gönül hep şunu istiyor: Bu gibi zamanları geçirenler, gördüklerini anlatmalıdırlar. Bu anlatılanlar toplandığında hakiki resim ortaya çıkar. Türkiye'nin biraz da el yordamıyla bütün meselelerini çözmesinin sebebi budur. Batı'nın bize göre üstün tarafı şudur: Bir hadise olur, yazılır, çizilir, araştırılır, belki üzerinde 10 sene münakaşa edilir ve sonunda toplum genel bir kanıya, idareciler de tecrübeye sahip olur. Ben misalini Vietnam Harbi'nde gördüm. Amerika'yı çok karıştırmıştır. Toplumun içinde çok dinamikler meydana geldi. Sonunda şu veya bu şekilde harp sona erdi. Ama bugün Amerikan toplumuna gidiniz, kütüphaneleri karıştırınız. Vietnam Harbi üzerine belki binlerce kitap yazılmıştır. Bizim çok önemli geçirdiğimiz 12 Eylül öncesi, 1980 sonrası Türkiye'nin durumu niçin böyle oldu, sebepleri nelerdir? Gerçi şu sıralar kitaplar yazılıyor. Biraz politik gayelerle yazılanlar dışındakilerin sayısının çok yüksek olduğu kanaatinde değilim. Tabii bunlar yazılmadığı, iyi incelemeler, araştırmalar yapılmadığı müddetçe topluma daha ziyade spekülatif yazı yazanlar, bu işleri abartanlar, bu işleri kendi maksatlarına göre kullanmak isteyenlerin hâkim olacağı, daha fazla onların söz sahibi olacağı aşikâr olur."[203]

Özal, önceki iki darbeden, yani 1960 ve 1971'den, 12 Eylül'ü ayırmaktadır ve bunda samimidir. Belki de kendi tutunduğu dalı kesmek istememektedir; bilemiyorum. Bu nedenle Özal'ın askeri müdahale konusunda tutumu, hakiki resmi görmek için yeterli değildir.

Nitekim Özal'ın 1983 seçimlerinin galibi olarak başbakan sıfatıyla 12 Eylül 1980 askeri yönetimi uygulamaları üzerine kendi duruşunu açıklamak bakımından Almanya'da düzenlediği basın toplantısında yöneltilen bir soruya karşılığı da hayli tuhaftır:

"Bir gazeteci, 'Aydınlar Dilekçesi nedeniyle 56 kişiyi sorguya çekiyorsunuz. Bu Türkiye'de demokrasi olmadığının ifadesi değil midir?' diye sordu. 'Aydın' diyorlar ama aydın mı, değil mi onu münakaşa etmeyelim. Dilekçeyi cumhurbaşkanına kadar götürdüklerine göre demokrasi vardır. Ama dilekçede suç unsuru bulunup bulunmadığının araştırılması da demokratik bir işlemdir. İşin sadece bu yönünü alıyorlar. Bu farklara da çok dikkat etmek gerekir."[204]

Ben bu çelişkiyi iki ayrı faktörle açıklamak isterim. Birincisi, Özal'ın yönetim ve siyaset felsefesinde pragmatizm hep var olmuştur. Diğeriyse, Özal'ın 1980 darbesini değerlendirmesinde ve zihin dünyasında, tecrübeli devlet adamı üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tercihlerinin açık etkisidir. Özal'ın Süleyman Demirel'le ilişkisinde de Celal Bayar'ın etkisi olmuştur, diye düşünüyorum. Nitekim Özal'ın kendisi de Bayar'la ilişkisini, ondan etkilendiğini ve onun ölümüne kadar bu ilişkisini sürdürdüğünü anlatıyor:

"Kendisiyle çeşitli vesilelerle temaslarım oldu. 4-5 kere kendisiyle görüşmüştüm. Bir tanesi 1975 senesindedir.

[1960'tan] evvel bir kere cumhurbaşkanı iken Şale Köşkü'nde. O sırada bizim rütbemiz epeyce aşağıdaydı. Ama

Türkiye'nin 3 yıllık programını, yatırım planını hazırlıyorduk. 1958 senesinde bu Şale Köşkü'ndeki müzakereler sırasında, zannediyorum kendisi de bu köşkte kalıyorlardı. O zaman alt katta bize, 'Ne yapıyorsunuz, çalışıyor musunuz' diye sormuşlardı. Tabii kendisinin hatırlaması mümkün değil. İkinci görüşmem 1975 senesinde oldu. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmadan önce. Hatırımda kaldığına göre, Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kuruluşunda bir Bayar engeli vardı. Ben o sırada siyasette değildim ama bir dostum, eski bir Demokrat Parti milletvekilinin oğlunun ricası üzerine, Celal Bayar'dan randevu aldılar. Gidip bu kuruluşta yardımlarını rica ettik. 1,5 saate yakın konuşmamız vardı. Teferruata girmek istemiyorum. Oradan bir tanışıklığımız var. Ondan sonra da partiyi (Anavatan'ı) kurmadan önce, Leyla Yeniay Köseoğlu kendisini iyi tanırdı. Bir kere ziyaretim oldu. Ama kimse bilmez. Herkes reklam olarak kullanmıştır. Biz reklam olarak kullanmadık. Partiyi kurmadan evvel uzun uzun konuşmamız olmuştu. Ondan sonra ikinci görüşmemiz, Leyla Hanım kendisini evine davet etti. Kızı ve damadıyla geldi. Beraber bir yemek yendi. Orada da sohbet ettik. Bu da parti kurulmadan önce oldu. Ama herhangi bir yardım istemedim. Ama kendisinin bize karşı sevgisi vardı. Bunu birçok kere ifade etmişlerdir. En son görüşmemizde, Meclis'in yıldönümü sırasında Meclis Başkanı davet etmişti. Geçen sene [1985 yılı] zannediyorum. Yemekte beraber oturduk ve uzun uzun konuştuk. En son görüşmemiz de odur."[205]

Bundan üç yıl sonra, 1989'da bir anlatımı daha var:

"Rahmetli Celal Bayar'la benim muhtelif görüşmelerim oldu. Bu görüşmelerin yekûnu toplarsak belki 8-10 saati geçer. O devre ait birçok şeyler öğrendim. Ve o devrin birçok

konularını da bu şekilde yakından öğrenmek, tanımak fırsatını buldum.”[206]

Bilindiği üzere üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1980 darbesini ve 1982 Anayasası ile getirilen aşırı istikrarcı Bonapartist modeli yürekten desteklemiştir. Kenan Evren, üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 12 Eylül 1980 darbesi hakkında değerlendirmesini aktarır. Celal Bayar bu değerlendirmesini Adalet Partisi’nin eski milletvekilleri tarafından kendisi onuruna verilen yemekte söylemiştir:

“12 Eylül Harekâtı’nı tasvip etmemesi gerekenlerin başında Celal Bayar’ın gelmesi gerekirdi. Zira bir askeri darbe ile cumhurbaşkanlığından indirilmiş, aylarca hapishanede kalmış. Ölüme mahkûm edilmiş, sonradan affa uğramış bir kişi. O bile bakın ne demiş: ‘Askeri harekâtları prensip itibarıyla tasvip etmem. Ancak 12 Eylül Harekâtı mecburi idi. Başka bir çare yoktu. Yönetimi çok iyi niyetli olarak görüyorum. Çalışmalarını ciddi, haysiyetli, iyi niyetli olarak değerlendiriyorum. 27 Mayıs ile 12 Eylül’ü mukayese etmem imkânsız. 27 Mayıs bir cunta harekâtıydı ve işin içinde başka faktörler vardı. Cumhuriyet Halk Partisi’nin o dönemde bazı teşvik ve tahriklerini görmemek imkânsız. İyi niyetli askerleri tenzih ederim ama Cumhuriyet Halk Partisi böyle bir harekete sempati ile bakan davranışlarda bulundu. Ayrıca çeşitli cuntalarla işbirliği yapıldı. 12 Eylül’de durum böyle değil. Burada amaç memleketi içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak.”[207]

Kenan Evren, 1982 tartışmalarıyla ilgili olarak da not defterine Celal Bayar’ın *Tercüman* gazetesinde yer alan mülakatından bazı aktarmalar yapmış:

“7 Eylül 1982 Salı: Daha evvel de yazdığım gibi Danışma Meclisi’nde görüşülen anayasa hakkında, özellikle basında

çeşitli eleştiriler ve görüşler yer almakta. Sola meyilli yazarların büyük bir bölümü bu anayasa aleyhinde yazılar yazıyorlar. Hele 1961 Anayasası'nın hazırlayıcıları tam manasıyla karşısındalar. Bugünkü *Tercüman* gazetesinde, 100. yaşını doldurmuş olan üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la yeni hazırlanan anayasa konusunda yapılan bir mülâkat yer alıyor. Atatürk döneminden beri mecliste bulunmuş ve çeşitli görevlerden sonra cumhurbaşkanlığı yapmış bulunan Celal Bayar'ın bu konuda söylediklerini de buraya aktarmakta yarar gördüm. Şöyle demiş: 'Ben anayasa konusunda hazırlayanlarla beraberim. Bugün bizim hayatımızı tehdit eden, mevcudiyetimiz üzerinde tesir yapacak olan tehlike komünizmdir. Türk hâkimiyetini yok edip memleketi parçalamak isteyenler vardır. İstikbalimizin düşmanı olanlar birlik içindedirler. Bu anayasada bunlara karşı ciddi tedbir almak lazımdır. Onu yapmışlardır. Bundan dolayı kendileriyle beraberim. Bu neticeyi alamazsak, Türkiye için felaket olur. Bir daha bu fırsat doğmaz. Kendilerine muvaffakiyet diliyorum."

Kenan Evren not defterine şunları da ekliyor:

"Celal Bayar, komünizm tehlikesini fark eden ve 12 Eylül'den evvelki feci durumu anlayabilen, eğer müdahale olmasaydı Türkiye'ye de bir komünist rejimin geleceğine inananlardandı. Onun için komünizme karşı anayasada meydana getirilen bütün tedbirleri destekliyor."[208]

Demek istediğim şu ki, o dönemde Orgeneral Kenan Evren'le paralel düşünen akademik ve okur-yazar bir kesim ve bir işadamları grubu vardı; Danışma Meclisi de büyük ölçüde bu kesimlerin sözcülerinden oluşturulmuştu. Kenan Evren'in günlüğüne, "Milletimizi bölmek isteyenlere karşı bir zırhlı duvar hazırladık" diye yazması bundandır:

“Danışma Meclisi’nin dünkü birleşiminde [...] Anayasa kabul edildi. Oylamaya katılan üyelerden 120’si kabul, 7’si ret ve 12’si çekimser oy kullanmış. 17 üye de oylamada bulunmamış. Anayasa’nın kabulünden sonra üyeler kalkarak uzun uzun alkışlamışlar. Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı bir konuşma yaparak, Danışma Meclisi’ne teşekkür etmiş ve ‘Milletimizi bölmek isteyenlere karşı zırhlı bir duvar hazırladık’ demiş.”[209]

Bu nedenledir ki Özal, 31 Mart 1986 günü başbakan ve genel başkan sıfatıyla İstanbul’da ANAP Marmara İlleri Toplantısı’nda şöyle konuşmuştur:

“Ben 1978-79 yıllarında özel sektörde çalışırken, fabrikaları durduracak büyük grevlerin de tertiplendiğini ve saat 9’dan sonra sokağa çıkılamadığını gayet iyi hatırlıyorum. Memleketimiz bir kargaşanın içine doğru sürülmüştür ve nitekim de kavga önlenememiştir. Önlenememiştir ki, Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül’de müdahale yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Yalnız daha önce yapılan birçok müdahaleyi haklı görmek mümkün değildir. Biz içinde yaşadık. Ama 12 Eylül’de böyle değildir.”[210]

Özal, 19 Haziran 1988 günü başbakan ve genel başkan olarak ANAP II. Olağan Büyük Kongresi’nin kapanışında da şöyle konuşmuştur:

“1970’ler Türkiyesi’nin esas simgesi münakaşaların kavga ile sonuçlanmasıdır. Fikir söyleyenlerin karşısında fikirlerini kabul ettiremeyenler, fikirleri beğenmeyenler karşılıklı olarak hemen silaha sarılmışlardır. İşte en büyük felâket de Türkiye için bu olmuştur.”[211]

12 Eylül 1980 öncesinde benim “iğtişaş hali” diye adlandırdığım bu dönem için söz konusu değerlendirmeleri yapanlar yalnızca Celal Bayar veya Turgut Özal değildir.

1980 öncesinde orta sol siyasetçi Bülent Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'nde Adalet Bakanı olan,1960'ların Kadirli Kaymakamı, efsane bürokrat Mehmet Can'ın 1979 Nisan'ında Doğu Anadolu Bölgesi'ne yaptığı ziyaretin ardından aktardığı izlenimleri, ülkede söz konusu "iğtişaş hali" manzarasını çıplak olarak göz önüne sermektedir. O nedenle "hakikat" ve "gerçeklik" açısından o dönemin anlaşılması bu tür nesnel tanıklıkların ayıklanmadan aktarılmasına bağlıdır. 23 Nisan 1979 günü Ankara'da Sıkıyönetim Koordinasyon Toplantısı'nda CHP'li Bülent Ecevit hükümetinin Adalet Bakanı Mehmet Can şunları söylemiştir:

"Sayın Başbakanım

Ben yaptığım son Doğu gezisinde durumu hakikaten çok vahim gördüm. Bingöl, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır'a uğradım. Oradaki kamu görevlileri yılmış durumdadır. Hepsi can korkusundadırlar. Çoğu da oraya sürgün edilmişlerdir veya yerli halktandır.

Tunceli'nin Ovacık kazası hariç hiçbir kazasında kaymakam yoktur. Vilayet jandarma komutanlığından bir yüzbaşı vekâlet etmektedir. Durum o kadar fecidir ki, bölge halkından olmayan kamu görevlilerine ateş edilmekte, evlerine bomba atılmakta böylece o görevliyi kaçırmaya çalışmaktadırlar. Bir savcının anlattığına göre, bir köydeki suçluyu aramak ve yakalamak için bir jandarma üsteğmeninin 25 jandarma eri ile gittiği köyde, kızların, çocukların, kadınların karşı çıkması ve jandarmaların üzerine hücum etmeleri üzerine jandarmalar müessif bir olay olmaması için geri dönmüşlerdir. Bunu duyan diğer köylerin de aynı durumu tekrar etmelerinden korkarım.

Jandarma alay komutanlığına vekâlet eden jandarma yüzbaşısının ailesi doktora gidiyor, rapor almak istiyor. Doktor, veremem, buradaki örgütten emir almam gerekir diyor.

Tunceli'de dört saat kaldım. Fraksiyonlar arasındaki silahlı mücadeleden dolayı bu dört saat süresince silah sesleri kesilmedi.

Pertek Savcısı evinin iki defa bombalandığını söyledi. Hâkimin evini de bombalamışlar. 'Yatak odasının ışığını yakıyor, kendim karanlıkta çatı katında yatıyorum, ne olur beni buradan alın' diye yalvardı. Tunceli valisi de kendisinin alınması için yalvarıyor. Diyarbakır valisi, Kars valisi de ne olur beni alın diyor.

Öğretmenlerin büyük bir bölümü fraksiyonlara mensuplar. Tunceli'de 15 gündür eğitim yapılmıyor. Forumlar düzenliyorlarmış. Anadolu'daki liselerden diploma alamayan fraksiyon mensupları Tunceli'ye gelip oradaki liselerden diploma alabiliyorlarmış.

Aynı durum Bingöl'de de mevcut. Nevruz günü her tarafta ateşler yakılmış, kırsal bölgelerden de sabaha kadar silah sesleri kesilmemiş. Okullarda İstiklâl Marşı söylenmemektedir. Atatürk'ün resmi, sınıflardan alınıp çamura atılmış. Öğretmen mani olmaya kalkmış, öldürmüşler.

Bingöl'deki Ağır Ceza Mahkemesi hâkimleri biz artık karar veremiyoruz diyorlar. Bir suçlu için 500-1000 kişi toplanıyor. Biz de can korkusu ile maalesef kefaletle suçluyu serbest bırakmak durumunda kalıyoruz. Halk şahitlik yapmıyor. Kahvede adam vuruluyor. Kimse şahitlik yapmıyor. Vurulanı da vuranı da söylemiyor."[212]

1980 darbesiyle ilgili olarak bu ve önceki darbeleri de yaşamış ve adil bir hafızayla olayları irdeleyebilen bir tanığın

gözlemlerini bilmek de yararlı olabilir. Eylül 1961'de darbenin atadığı bir yüce (!) divan kararıyla iki bakanıyla birlikte trajik şekilde idam edilen Başbakan Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürü Büyükelçi Ercüment Yavuzalp şöyle yazmıştır:

"22 Şubat [1962] ve 21 Mayıs [1963] askeri ayaklanmaları hariç, diğer askeri darbe, yani 27 Mayıs ve 12 Eylül hareketlerini kamuoyumuz evvela büyük şenliklerle karşılamış, askeri omuzlarda taşımış, daha sonra da askeri, darbelerin ve demokrasinin tek suçlusu olarak görüp, bu gelişmelerin bütün vebalini askere yüklemiştir.

Darbeyi yapanın asker olduğu tabii doğrudur. Ancak bu darbeye kamuoyunun büyük bir kısmı ve ülkenin neredeyse tüm kuruluşlarını askere davetiye çıkarmaya iten ortam ve koşulların oluşmasında en son sorumluluk payı herhalde askere aittir. Bu sorumluluk kolektiftir ve bunda, değişen ölçülerde de olsa, iktidar, muhalefet, yargı, basın, aydınlar ve demokratik sivil kuruluşların, çok partili parlamenter rejimin işlemesindeki hataları, noksanları ve deneyimsizliklerinin ağırlıklı payı vardır.

İçlerinde 12 Eylül'ü şenliklerle karşılayanlar da bulunan birçok kişi, siyasi tarihimizin başına gelen kazayı, bunun adeta tek sorumlusu olarak gördükleri Evren'e ve arkadaşlarına yüklemektedirler.

İnsanları överken de, suçlarken de ölçülü ve âdil olmak önemlidir. Ölçü de hakkaniyettir."[213]

En çarpıcı soru

1991 yazında Marmaris'te Okluk Koyu'nda Mehmet Barlas, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a herkesin en merak ettiği soruyu yöneltmiştir. Özal'ın bu soruya cevaben söyledikleri

bir bakıma, biri kamuya, diğeri özel sektöre dayanan iki farklı kalkınma ekolünün mücadelesini olduğu kadar Türkiye'nin 1971 ve 1980 darbeleriyle dünya ve bölge pazarlarına entegrasyonunu da açıklamaktadır:

"Siz", diyor, Mehmet Barlas, "sivil toplumun bir ürünü müsünüz? Yoksa sizi 12 Eylül 1980 askeri rejimi mi yarattı? Siyasetle ilişkinizi ve ötesini bir değerlendirelim mi?"

Özal bu soruya şöyle cevap veriyor: "Benim Türkiye'de askeri rejimlerle izdüşümüne girişim, iki hadisede ele alınabilir. Birincisi 1967-71 yılları arasıdır. Ben o dönemde, çok etkili bir planlama müsteşarı idim. O günkü şartlara göre hemen bütün yenilikler, bizim planlama müsteşarlığımız döneminde getirildi. Mesela, plan uygulama kanunu, teşvik sistemleri ile özel sektörün teşviki gibi yenilikler... O güne kadar planlama, sadece devletle ilgiliydi. Ondan sonra özel sektörle de ilgilenir hale geldi.

Bir de 1970'in para harekâtının, devalüasyonun yapıldığı Ağustos kararları var. Hatırlarsınız... O para harekâtının ertesinde de, hadisenin devamı olarak, 1971'in başında döviz durumu çok iyi hale gelmişti.

Biz hatta o devrede, yani 1971'de, Türk Parasını Koruma Mevzuatı'nı kaldırıp değiştirmeyi düşünüyorduk. O tarihte Hazine Genel Sekreteri olan Kemal Cantürk, bunun şahididir. O korkunç [şiddetli] bir Türk Parasını Koruma taraftarıydı.

Neticede, 1980'lerde yapacağımız işleri düşünürken, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi geldi. Süleyman Bey, yine başbakandı. Mecburen istifa etti. Ben otuz gün kadar kaldım müsteşarlıkta. Sonra beni bir yere tayin ettiler. Ben de istifa edip ayrıldım."[214]

[Barlas] – Yani müsteşar olarak karşılaştığınız ilk askeri müdahale ile birlikte çalışamadınız?[215]

[Özal] – 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile gelen yeni askeri idare, bizi devam ettirmedi. Bambaşka politikalara sahip, farklı kadrolarla çalıştılar.

Benim 12 Eylül 1980 öncesi durumum da 12 Mart öncesi gibiydi... O günkü iktidarın Başbakanı olan Süleyman Bey'in sağ kolu gibiydim. Hatta açıkçası söyleyeyim. Bakanlar bizim söylediğimiz dışında bir ekonomik hareket yapamazlardı.

Bildiğiniz gibi 24 Ocak 1980'de büyük bir ekonomik operasyon yapıldı. Bu dönemde, 12 Eylül'e kadar belki 10-15 kez yurtdışına gidip geldim.[216]

[Barlas] – İşte düğüm burada... Askerler sizi 12 Mart 1971'de istememiş. Ama 12 Eylül 1980'de de bırakamamışlar. Bu neden? Siz mi değişmiştiniz, onlar mı değişmişti?

[Özal] – Evet. 12 Eylül'de askerler, sade beni yerimde bırakmadılar. Bakanlık verip, yetkilerle de donattılar. Benim yetkim az mıydı, çok muydu, o da ayrı bir konu. Ama yetkili olarak, herhangi bir şekilde yerimde korumak gereğini hissettiler. Bunun sebebini şöyle düşünüyorum: 1979-80 senesinde, Türkiye'nin durumu fevkalâde kritikti. Ekonomik kararlar alınmış, bazı düzelmeler görülmüştü. Ama çok daha uzun bir süreye ihtiyaç vardı. Tam bir nekahet devresini tamamlayıp, Türk ekonomisinin sağlam ayakları üzerinde durabilmesi, daha uzun bir süreye bağlıydı."[217]

Özal, hükümet, 24 Ocak Kararları ve askerler

1976-77 yıllarında Süleyman Demirel liderliğinde oluşturulan milliyetçi koalisyonun başbakanlık müsteşarı olarak görev yapan mutemet mesai arkadaşı Ekrem Ceyhun, 1979 yılı sonbaharında Demirel'in daha sonra 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle görevden uzaklaştırdıkları azınlık

hükümetinin devlet bakanıdır; başka bir deyişle içeriden bir tanıktır. Ekrem Ceyhun, Turgut Özal'ın başbakanlık müsteşarı olarak görevlendirilmesi konusunda şunları anlatıyor:

"Sayın Başbakan müsteşarını seçme konusunda gerekli temaslarını daha önceleri yapmış bulunuyorlardı. Benim de fikrimi almak nezaketini gösterdiler. Ben de Turgut Özal'ın bu görev için en faydalı kişi olacağı hakkındaki düşüncemi bildirdim. Sayın Özal İstanbul'da idiler. Kendisine telefon ederek Ankara'ya gelmelerini, başbakanlık müsteşarlığına atanacaklarını söyledim. Ancak Sayın Özal, DPT müsteşar vekilliğini de arzu ettiğini bildirdi.

Ben durumu Sayın Başbakan'a arz ettim, uygun gördüler. Sayın Özal'ın Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili olarak tayini çıkarıldı. 3 Aralık 1979'da Sayın Turgut Özal göreve başladılar. Kendilerine Çankaya, Enis Behiç Koryürek Sokağı 23/4 numaralı daireyi tuttum."[218]

Özal, 1967'de ilk DPT müsteşarlığı döneminde Başbakanlık Müsteşarı Muhlis Fer tarafından bazı isteklerine set çekildiğini görmüş ve bundan şikâyetçi olmuştur. Bu sefer Planlama'nın başına kafasında somut projelerle, ekonominin yapısında köklü değişiklikler yapılması inancıyla gelmek istemektedir. Niyeti bu fikirlerini somut kararnameler halinde yayımlayarak bir an evvel uygulamaya geçirmektir. Başbakanlık müsteşarı olduğu takdirde Kanunlar ve Kararlar Dairesi kendisine bağlı olacaktır.[219]

Özal, Başbakan Demirel'in talimatıyla Ankara'ya davet edilmiştir. Ankara'ya müsteşarlık görevine gideceği gün İstanbul'da Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nde Nejat Eczacıbaşı başkanlığındaki bir toplantıda konuşmuştur.[220]

Özal, Şerif Egeli ve yakın arkadaşlarını da Ankara'ya gitmeden, akşam Yeniköy'de evine çağırmıştır: "Yerde, her taraf kâğıt doluydu. Kendisi de eşofmanıyla ortaya oturmuş onların arasında bir şeyler yazıyordu. Bana, 'Otur' dedi. 'Şimdi' dedi, 'Türkiye'nin mevcut dış ticaretini tamamıyla değiştirecek bazı kararlar alacağız, bunları beraber tartışacağız' dedi. Sabah saat 3'e kadar tartıştık. 4 sırasında çıktı, duşunu aldı. 'Ben şimdi Ankara'ya gidiyorum' dedi."[221]

Hasan Celal Güzel anlatıyor: "Turgut Bey Ankara'ya gelecek denildi. Gittik karşıladık, beraber olduk. Yanında bir program getirmişti. [...] Ve 24 Ocak istikrar tedbirlerinin ana hatlarını ihtiva ediyordu. Bize de okudu, çok beğendik, çok etkisinde kaldık. Bu Türkiye'nin ilk defa tam manasıyla piyasa ekonomisine geçişinin bir modeliydi."[222]

Turgut Bey'in yeniden Ankara'da göreve atanmasıyla ilgili olarak kendi anlatımı ise şu şekildedir:

"Ben aşağı yukarı 1979 senesinde Süleyman Bey'i seçimden sonra ziyaret edip görüştükten sonra bana Merkez Bankası başkanlığını teklif etti. İlk teklifi odur. Onu 1977'de teklif etmişti de olmadı. 1979'da onu teklif etti, dedim ki, 'Hayır.'

Yani bu ekonominin düzeltilmesi Merkez Bankası ile olmaz. Merkez Bankası Hazine'nin kontrolündedir. Ben şimdi oraya gideceğim onun münakaşasını, mücadelesini yapacağım. Türkiye'nin meselesi bu değil şu anda. Siz beni planlama müsteşarı yaparsınız, planlama müsteşar vekili yaparsınız. Ekonomik Koordinasyon Kurulu'nu verirsiniz. Sonra bir de RCD, Ortak Pazar Kurulu kurdular onun da başkanlığını yaptım. Onları verirsiniz ancak bu şartla gelirim ve yardım ederim. Bu olmazsa zaten yapılması mümkün değil. Çok zor devre.

Razı oldu. Bir gün bana düşünme fırsatı verdi. Neyi düşündü onu da bilmiyorum.

Ertesi gün kararname 3 Aralık'ta çıkmıştır. Bir taraftan müsteşarlığa tayinim, öbürüne de vekillik yapacağım. İki kararname."[223]

Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun devam ediyor:

"Sayın Başbakan, beni ve Turgut Özal'ı çağırarak 'Bir ekonomik istikrar paketi hazırlanması' talimatını verdiler. Bu çalışmada bizimle birlikte Maliye Bakanı İsmet Sezgin, Ticaret Bakanı Halil Başol, Sosyal Güvenlik Bakanı Sümer Oral, bu üç bakanın tensip ettiği bürokratlar ile Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Daire Başkanı Hüsnü Doğan da bulunacaktı. Ve böylece Cumhuriyet tarihinin bir dönemini derinden etkileyen 24 Ocak Kararları için düğmeye basıyorduk."[224] Ekrem Ceyhun bu sırada Ankara'da bulunan IMF heyetinden ve onun Özal'la temasından ve kimlerle, nerede ve nasıl çalıştıklarından da söz ediyor:

"Çalışmalara başladığımız sırada IMF Heyeti Başkanı Charles Woodward Ankara'daydı. Heyet, Maliye Bakanı, Maliye üst düzey bürokratları ve Müsteşar Turgut Özal'la görüşmeler yapıyordu. Çalışmalar Ayaş yolu üzerindeki Şeker Fabrikası tesislerinde yürütülüyordu. Alınacak tedbirlerle ilgili olarak ben, Sayın Turgut Özal, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Gölhan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Necdet Seçkinöz, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Tevfik Altınok, DPT Yabancı Sermaye Daire Başkanı Hüsnü Doğan beraberce çalışıyorduk. Genellikle gündüz çalışmaları sonuçlanmayınca, gece çalışmaları da Sayın Turgut Özal'ın evinde dar bir kadro ile yapılarak işin bir an önce bitirilmesine gayret sarf ediliyordu."[225]

“Pakete son şekli 24 Aralık’ta verildi. Kararnameleri, tebliğleri, sirkülerleri ve diğer belgeleri, rakam yerlerini boş bırakarak hazırladık ve Başbakan’a arz ettik. Başbakan, uygulama sonucu ortaya çıkacak tabloya ilişkin bir rapor hazırlamamızı istedi. Bu paket uygulandığı takdirde gelir dağılımı ne olacaktı? Çiftçinin, esnafın, memurun, işçinin durumu ne olacaktı? Raporda bu sorulara cevap veriyor; Türkiye’nin ekonomik tablosu, yüzde yüzü aşan yüksek enflasyon, döviz darboğazı, genişleyen karaborsa, düşen üretim, hızla artan işsizlik, yokluklar, azalan yatırımlar, sanayi üretiminde süratle aşağı doğru gidiş, kötüleşen gelir dağılımını özetliyor ve çıkış yoluna ilişkin görüşlerimizi sıralıyorduk. Sayın Başbakan raporumuzu inceledikten sonra, paketi olumlu bulduğunu ve açıklayacağı tarihe kendisinin karar vereceğini bildirdiler.”[226]

“Sayın Başbakan 22 Ocak’ta Köşk’e çıkarak Korutürk’e paketin içeriğini özetledi ve paketin uygulanabilmesi için Bakanlar Kurulu’nun geç saatlere kadar çalışacağını; çok geç saatlerde bile imza için kararnameler gelebileceğini, bunların hiç bekletilmeden aynı anda imzalanması ve *Resmi Gazete*’de yayınlanmak üzere iade edilmesi gereğini anlattılar.”[227]

“24 Ocak 1980 Perşembe sabahı Başbakanlık Danışmanları [Mehmet] Dülger ve [Atilla] Peynircioğlu ile Başbakanlık konutundaydık. Sayın Başbakan, ‘Bugün toplanacak Bakanlar Kurulu toplantımız çok uzun sürecektir. Memleketimiz ve milletimiz için hayırlı ve uğurlu olur inşallah’ dedi. Birlikte Başbakanlık’a geldik. Başbakan, Özal’a telefon ederek, teknisyen kadrosuyla birlikte Başbakanlığa gelmesi talimatını verdi. Hepimiz çok heyecanlıydık. Türkiye’de ilk defa bir hükümet böylesine büyük bir ekonomik operasyonu gerçekleştirecekti. Başbakan bana da, Bakanlar Kurulu’ndaki

çalışmanın düzenli yapılması, kararnamelerin vaktinde Köşk'e ulaştırılması, imzadan sonra hemen *Resmi Gazete'*de yayınlanması için gerekli tedbirlerin alınması konusunda talimat verdi. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Hasan Celal Güzel'i bularak makamından ayrılmamasını ve talimatlarımı beklemesini istedim."[228]

Ekrem Ceyhun, Süleyman Demirel başkanlığında yapılan tarihi Bakanlar Kurulu toplantısını da anlatıyor:

"Bakanlar Kurulu 24 Ocak 1980 Perşembe günü saat 10.00'da toplandı. Teknisyen olarak yalnızca Sayın Turgut Özal, Sayın Kaya Erdem ve Merkez Bankası Başkanı [İ. Hakkı] Aydınoğlu bulunuyordu. Başbakan Süleyman Demirel, 'Arkadaşlar, bugün Türk ekonomisini kurtarmak için çok önemli bir karar alacağız' diye başladığı konuşmasında, bu kararlarla siyasi misyon olarak büyük zararlar görülebileceğini, ancak durumun çok kritik olduğunu, darlıkların, yoklukların, kuyrukların kaldırılmaması halinde siyasi misyonumuzun iflas edeceğini vurguladıktan sonra, nasıl bir ekonomi devraldığımızı anlattı."

Başbakan Süleyman Demirel bu tarihi toplantıda şöyle konuşmuştur; Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun'un anlatımıdır: "Bu kararlar, açık söyleyeyim acıtıcı kararlardır. Bu işi çok düşündük. Memlekete hizmetin, politikadan daha önemli olduğu kanaatine vardık. Netice itibarıyla bunlardan korkmamak gerekir. Bunları biz meydanlarda millete anlatırız. Turgut Bey, birazdan size bütün bu kararları tek tek anlatacak. Arkadaşlar görüşlerini bildirebilirler. Her konuda müştereken karar vereceğiz. Bunları Allah'ın izniyle bugün burada tamamlamayacağız ve hepsi de bugünkü ve yarınki *Resmi Gazete*'de çıkmış olacak. Demin de söylediğim gibi, huzurunuza gelmiş olan bu kararlar müşterek sorumluluğu

gerektirmektedir. Bunları size burada tek tek anlatacağız ve sonra müzakere edeceğiz. Hakk-ı vukufunuza (öğrenme hakkınıza) saygı duyarak sizlere her şeyi açıkça anlatacağız. Bu işi inşallah bugün burada bitireceğiz. Şimdi Turgut Bey de size durumu kısaca anlatacak.

Başbakan söz verdikten sonra Turgut Özal, Türk ekonomisinin durumunu uzun uzun anlattı. Genelkurmay brifinginde yaptığı konuşmanın benzerini de Bakanlar Kurulu'nda yapan Özal, bu kararların alınmasının zorunlu olduğunu, aksi halde Türk ekonomisinin batmaya mahkûm olduğunu söyledi.

Demirel de, Özal da, alınan kararların neler olduğunu bakanlara açıklamadılar. Ancak acıtıcı, kemer sıkıcı, hoşa gitmeyecek şeyler olduğunu vurgulamakla yetindiler. Özal ayrıca ekonomik bozukluğun, anarşinin nedenlerinden biri olduğunu söyledi; 'Eğer anarşi ile mücadelede başarılı olmak istiyorsak, ekonomik alanda başarılı olmak zorundayız' dedi. 'Takdim konuşmaları' bitmişti. Demirel, yanında oturan Özal'a döndü: 'Aç bakalım dosyaları...'

Özal, daha önce Başbakanla mutabık kaldıkları biçimde ilk dosyayı açarken, bakanlar merakla bekliyorlardı: Türk parasının Amerikan doları karşısındaki değeri yeniden belirlenmiş ve bir dolar 70 lira olmuştur...

Bakanlardan homurtular ve 'Oooo' sesleri yükseldi. O güne kadar resmen 35, ancak katlı kur uygulamasıyla 47 lira olan doların değeri bir anda, beklenmedik bir biçimde 70 lira olarak belirlenince, bakanlar bu duruma tepki gösterdiler. İlk sözü Dışişleri Bakanı olan Hayrettin Erkmen aldı: 'Sayın Başbakan, bu çok yüksek bir fiyattır ve çok büyük bir devalüasyondur. Türk ekonomisi bunu kaldırmaz. Böylesine önemli bir karardan önce, hiç değilse Bakanlar Kurulu'nun

görüşü alınabilirdi. Bize sorulabilirdi. Bu rakam çok yüksektir... Acaba katlı kur uygulaması yine sürdürülse ve belli ithalat konuları için daha düşük kurlar tespit edilse daha iyi olmaz mı?'

İktisatçı olan Erkmen'in soru ve eleştirilerini Özal cevapladı. Bu rakamın ekonomide şok yaratmak için 70 lira olarak saptandığını, Tahtakale piyasası ile çift fiyat uygulamasının ancak böylesine yüksek bir rakamla ortadan kalkabileceğini anlattı. Devalüasyon ve bunu izleyen bazı kararnameler fazla bir itiraza uğramadan imzalandı.

Ben, kararnameleri Bakanlar Kurulu'nda elden ele dolaştırıyor ve herkese ayrı ayrı imzalatıyordum. Bu kararnameler daha önceden zaten hazırlanmıştı. Bakanlar Kurulu'nun dışında kurulan sekretarya da, içeriden verilen direktiflere göre gerekli işlemi yapıyordu. İlk kararnameler, polis kuryesi ile Çankaya Köşkü'ne, Sayın Korutürk'ün imzalaması için gönderildi.

Demirel bu arada şöyle dedi:

Ben bu konuda Sayın Cumhurbaşkanı ile daha önce mutabık kaldım. Toplantımız uzarsa bu gece kendileri istirahatlarından bir miktar fedakârlık edecekler ve önlerine gönderilen her kararnameyi hiç geciktirmeden imzalayacaklar...

Devalüasyon kararnamesi Korutürk'ün imzasından çıkıp Başbakanlığa geldiğinde öğle olmuştu. Bakanların dışarı çıkmaları resmen olmasa bile yasaklanmıştı. Tuvalet ihtiyacı dışında hiçbir bakan dışarıya çıkmıyordu. Kararların dışarıya sızması ciddi kuşkular yaratıyordu. Dışarıda çalışan uzmanlar ve birkaç daktilo [sekreter] da tam anlamıyla enterne edilmiş ve dışarıyla tüm ilişkileri kesilmişti.

Çalışmalar yavaş gidiyordu. Ortaya getirilen her kararname, her tebliğ ayrı ayrı tartışılıyor, kararnamelerin her bakan

tarafından imzalanması zaman alıyordu. Bu arada Demirel güzel bir taktiğe başvurdu ve bakanları daha sonra alınacak zam kararlarında bağlamak amacıyla, ‘Doların 70 lira olduğunu radyonun ilk haber bültenine verelim de spekülasyon olmasın’ dedi. Devalüasyon haberi, Türkiye radyolarının akşam saatlerinde okunan haber bültenlerinde kamuoyuna duyuruldu. Böylece bakanlar, daha sonra alınacak zam kararları konusunda bağlanmış oldular.

Öğleden sonra yapılan çalışmalar da aynı tempo içinde geçti. Akşamüstü olduğunda hava giderek gerginleşmeye başladı. Garantisiz ticari borçların yeni bir formüle bağlanmasına ilişkin kararnameye itiraz, yine Dışişleri Bakanı Erkmen’den geldi:

‘Sayın Başbakan, bu konu dışarıya olan borçlarımızla ilgilidir ve benim bakanlığımla yakından ilgisi vardır. Benim bu hazırlıklardan da hiç haberim olmadı. Eğer izin verirseniz, bu kararnameyi imzalamadan önce konuyu tetkik etmek istiyorum...’

Erkmen’in bu istemine, Sanayi ve Ticaret Bakanı Nuri Bayar karşı çıktı:

‘Sayın Başbakan, bu husus garantisiz ticari borçlara karşı devletin yeni getirmekte olduğu bir taahhüttür. Bu alan bugüne kadar başıboş bırakılmış ve biriken milyarlarca dolarlık garantisiz ticari borcun ne yapılacağı hiç düşünülmemiştir. Bu nedenle, bu kararnamenin dış ilişkilerimiz açısından olsa olsa müspet tesiri olur. Eğer ileride aksaklık çıkarsa oturup yeniden düzenleriz. Ancak bu celsede bu kararları alıp bitirmek durumundayız. Celsenin bazı arkadaşlar bazı konuları incelesin diye inkıtaa uğramasını [ara verilmesini] fevkalâde yanlış bulurum.’ ”

Ekrem Ceyhun’un anlatımları şöyle devam ediyor:

“Benim, Sayın Demirel’in, Bayar’ın ve Turgut Özal’ın korktuğu şey, bu konulara Bakanlardan gelen itirazlar nedeniyle toplantıya ara verilmesi ya da sonraki güne ertelenmesiydi. Eğer bu yapılırsa araya kulisler girebilir, alınacak önlemler reddedilebilirdi. Bu, programın daha doğmadan ölmesi demekti. Dışişleri Bakanı Erkmen, bu konuda fazla ısrar etmedi. Zaten birkaç saat sonra bir yurtdışı gezisine gidiyordu. Veda ederek ayrıldı.

Akşam geç saatlerde sıra büyük zam paketine gelmişti. Sabahtan beri yerlerinde oturan ve sinirleri gerilen Bakanlar, zam paketinin büyüklüğünü görünce şaşırdılar. KİT’lerin ürettiği her mal ve hizmetin fiyatı büyük ölçüde arttırılıyordu.

Bakanların onayına sunulan ilk zamlar, ‘hafiflerden ve fazla etkileyici olmayanlardan’ seçilmişti. Bunların görüşülmesi sırasında bile itiraz sesleri yükselmeye başladı. Bazı Bakanlar soruyorlardı: Sayın Başbakanım bir dakika. Önce bize toplu bir liste verilsin. Zam yapılacak mallar arasında neler var? Bunları topluca bir bilelim önceden...’

Demirel ve Özal durumu idare etmeye çalışırken, Başbakan soruyordu: ‘Beyler, devalüasyon kararını aldık ve radyoda ilan ettirdik. Yani şimdi bu mallara zam yapmayacak mıyız? Doları 70 lira yaptıktan sonra bu malları aynı fiyattan mı sattıracağız KİT’lere? Var mı bunun başka alternatifi? Varsa bilen söylesin... Bu zamlar devalüasyonun neticesidir... O zaman doları niye 70 lira yaptık?’

Ancak Başbakan’ın sözleri de Bakanlar Kurulu’na egemen olan isyan havasını yatıştıramıyordu. Ben, Nuri Bayar, Sümer Oral, İsmet Sezgin zamları savunuyor, programın ancak bunlar gerçekleşirse yürüyebileceğini, diğer bakan arkadaşlarımıza anlatmaya çalışıyorduk. Sayın Başbakan da Bakanlar Kurulu’na gerekli bilgileri veriyordu:

‘Kardeşim, bu hükümetin önünde iki yol vardır. Yoklukları kaldıramazsak zaten iflâs edip gideceğiz. O zaman temsil ettiğimiz siyasi misyon da iflâs etmiş olacaktır. Ama yoklukları kaldırıp ekonomiyi düze çıkarırsak, o zaman hükümet de devam eder, misyonumuz da...’

Nuri Bayar kararların en ateşli savunucularından biriydi. İtiraz eden Bakanlara moral vermek için ayağa kalktı ve yüksek sesle konuşmaya başladı:

‘Sayın Bakan arkadaşlarım, sabah Sayın Başbakanımız büyük kararlar alacağımızı söylediler. Bu kadar önemli kararları alanları Türkiye kolay kolay hafife alamaz. Büyük kararlar ancak sizler gibi yürekli arkadaşlarımızın alacağı şeylerdir. Türkiye bu kadar büyük kararları alan adamlardan korkar yahu. Herkes bu adamların bildiği bir şey var der...’ ”[229]

“Gece saat 02.00 dolaylarında herkes evine giderken, *Resmi Gazete*’nin mükerrer sayısı yeni alınan ekonomik kararlarla dolu biçimde basılıyordu. Bakanlar Kurulu’ndan çıktıktan sonra Başbakanlıkla aynı binada olan Dışişleri Bakanlığına geçerek, bakanlığın teleksinden aşağıdaki metni Washington’a geçtik:

‘Mr. Larosiere ve Mr. Woodward’ın dikkatlerine...

Hükümetimiz bu akşam yaptığı toplantıda, ana esasları üzerinde daha önce IMF ile mutabık kaldığımız ekonomik istikrar programını kabul etmiştir. Bakanlar Kurulu toplantısı yarın da devam edecek ve bazı fiyat ayarlamaları kabul edilecektir. Bu durumda iş, almayı umduğumuz yardıma kalmakta ve bu konunun çabuklaştırılması gerekmektedir. Önümüzdeki günlerde ayrıntılı görüşmeler yapacağımızı umuyorum. Bilginize...

Turgut Özal.’ ”[230]

Turgut Özal, 1979 krizinde ekonomik istikrar tedbirlerinin Demirel Başbakan olur olmaz derhal yürürlüğe konulamayış nedeni olarak Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'e 27 Aralık 1979 günü komutanların verdikleri uyarı mektubunu göstermektedir.

Parlamento çoğunluğunu ardında hissetmeyen bir siyasi liderliğin ekonomik istikrar tedbirlerini yürürlüğe koymak gibi kritik bir konuda da karar alma inisiyatifini tek başına kullanamadığı da söylenebilir. Nitekim komutanların bu mektubuyla ilgili iktidarın ve muhalefetin müşterek bir karşı hamle içine girememesi böyle bir analizi haklı kılabilir.

Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın kararlarla ilgili olarak önce Genelkurmay'da bir brifing verip komutanları ikna etmek gereğini başbakanla konuşması ve ülkenin içinde bulunduğu krizi anlatmak için onun iznini alması durumu açıklamaktadır:

"Ben bu mektup üzerine Süleyman Bey'le iki kere görüştüm...

Bir tanesinde görüşmemizde Korkut da (Özal) vardı. Ben zaten o devrede, yani (Ankara'da) ev tutulana kadar Korkut'un evinde kalıyordum.

O konuşmada Süleyman Bey, şöyle şöyle diyerek mektup hadisesini anlattı. Ben kendisine aynen şunu söyledim:

– Ben sizin yerinizde olsam, bu mektubu verenleri hemen emekliye sevk ederim.

Süleyman Bey ne bir şey söyledi, ne de bir reaksiyon gösterdi.

İkinci bir konu vardı... Bundan sonra baktık ki hiçbir iş yürümüyor. Onun üzerine Süleyman Bey'e teklif ettim:

– Eğer müsaade ederseniz, ben Genelkurmay'a gideyim, Türkiye'nin durumunu anlatayım!

Haydar Saltık, Genelkurmay 2. Başkanıydı, Ona telefon ettik. Onlardan randevu istedik. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve bütün üst rütbeli subayların olduğu bir toplantıda, ben üç saat, Türk ekonomisinin durumunu anlattım. Bu söylediğim 24 Ocak'tan 10 gün kadar öncedir.

Tam üç saat, ne olmuş, ne oluyor, tedbirler alınmazsa iş nereye gider, hepsini anlattım. Sıkıntılarımızın temellerini izah ettim. Zannediyorum çok tesir etti. Arkasından 24 Ocak Kararlarını aldık. Yani korku kalmadı, problem çözüldü. Öbür taraf da tatmin oldu, demek istiyorum. Bu arada Başbakan'ın kafasında bir şey varsa o da kalktı.

Sonra 24 Ocak Kararları uygulanırken bir kere daha gittim Genelkurmay'a... Bu defa alınan kararları anlattık."[231]

Sonraki yıllarda 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Marmaris'teki konutunda bu brifing konusu sorulmuştur:

"[Davut Dursun:] 1980 başında 24 Ocak Kararları ilan edildi. Kararlar ilan edilmeden önce Özal ekibiyle birlikte size gelip bir brifing vermiş. Böyle bir şeye ihtiyaç duyması sizin ileride yapmayı planladığınız müdahale ile ilgili olabilir mi? Bir bakıma Türkiye'nin ekonomik durumunu size hatırlatmış olabilirler mi?

[Kenan Evren:] Biz talep etmedik. Başbakan, 'Ekonomik kararlar aldık, sizi aydınlatsın' dedi. 'Çok memnun olurum' dedim."[232]

Korkut Özal, 1979 Aralık sonunda "Komutanlar Mektubu"nun basına yansıyışından bir gün sonra Orgeneral Kenan Evren'in "Bir görüşme ihtiyacımız var" diye kendisini araması üzerine kendisini ziyaret ettiğini söylüyor; fakat daha önce Ağabeyi Turgut Özal'la beraber Başbakan Süleyman Demirel'i ziyaret ettiklerine dikkat çekiyor ve onun anlatımını tamamen doğruluyor:[233]

“Kenan Paşa ile bu randevuyu tespit edince ağabeyime bir telefon açtım. Kenan Paşa’nın beni çağırdığını söyledim ve ‘Gel beraber Başbakan’a gidelim, bu muhtıra önemli bir siyasi olay, Başbakan ne yapıyor, ne düşünüyor, bir soralım’ dedim ve kalktık Turgut Bey’le beraber Başbakan Demirel’e gittik. Resmi sıfatlarla konuşmuyoruz. Muhtıra için Demirel, ‘Bunun adresi yanlış, çünkü ben göreve yeni geldim, bunun muhatabı olamam’ dedi. Önemsemedi yani. Ama durup dururken bu niye geldi diye rahatsızdı. Orada ağabeyimin sözlerini hiç unutmam. İlk sözleri şunlar oldu: ‘Tam Türkiye’yi düzlüğe çıkaracakken bu çıktı ortaya.’

Sonra Turgut Bey, Başbakan’a, ‘Abi, bunların hepsini emekliye sevk et’ dedi. Demirel buna cevap vermedi. Ne olumlu ne olumsuz bir şey söyledi. Fakat olumlu baktığını düşünmedim. Münakaşa bile açmadı.”[234]

Korkut Özal, daha sonra Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’i (ya davet edilerek, ya da kendi talebiyle) ziyaret ediyor; bu görüşme de aslında ilginçtir:

“O gün Evren’in Genelkurmay’daki odasında kendisiyle 45 dakika kadar süren bir konuşmamız oldu. Genel olarak askeriyenin rahatsızlıklarını anlattı, bizim partimize dönük rahatsızlıklarını dile getirdi. Bunlar iki kelimeyle ifade edilebilir. Atatürk’le ilgili davranışlar, laiklikle ilgili tutumlar. Bunları söylerken beni muhatap almasının nedeni olarak da benimle rahat konuşabilmesini gösteriyor. Bu arada Anıtkabir’e gidilmemesi konusuna temas etti. Bunlardan rahatsız olduklarını belirtti, dikkatli olunmasını istedi. Bunlar benim şahsımla ilgili değil. Daha çok Erbakan’a yönelik. Recai Kutan ve Lütfü Doğan benim yakın arkadaşlarımdır, onlar aracılığıyla bu mesajı Hoca’ya ilettik.

Evren daha sonra ekonomi hakkındaki endişelerini anlattı. Benim [eski] ekonomik kurul üyesi olduğumu biliyor. Kendisine şunları söyledim: Paşam, bu ekonominin problemlerini çözecek insanı, Süleyman Bey bu işin başına getirdi. Benim kanaatime göre Turgut Bey (Özal) bu işin hakkından gelir. Kendisinden bir brifing alırsınız, durum nedir, ne yapılabilir, nasıl düzlüğe çıkılabilir, size etraflıca anlatır. Zaten bu konuda çalışmaları var. Bir proje hazırlıyor, size hepsini anlatır. Nitekim, Evren Paşa'nın bu tavsiyemi yerine getirdiğini öğrendim. Bunu bana Hasan Celal Güzel Bey bildirdi. Hasan Celal Bey, Turgut Bey'in müsteşar yardımcısıydı. Genelkurmay'da iki defa brifing verdiklerini söyledi. Birinci brifingdeki intiba iyi olunca, daha geniş bir gruba ikinci bir brifing vermişler. Fevkalâde tatmin olmuşlar."[235]

Korkut Özal, daha sonra kendisiyle yapılan bir mülakatta da Kenan Evren'le görüşmesini, onun kendisine söylediklerini ve kendisinin ona telkinini bir kere daha tekrarlamıştır:

"[Korkut Özal:] Ben Kenan (Evren) Paşa'yla 45-50 dakika görüştüm. Kenan Paşa'nın esas itibarıyla dediği şuydu: Laiklik ve Atatürk mevzuunda sizin partinizde, beni onların dışında tutuyor, öyle konuşmalar oluyor ki beni ve tabanımızı rahatsız ediyor. Bunda dikkatli olunmasını bir rica olarak iletti. Bir de ekonomiyi sordu. Benim ekonomiye olan ilgimi biliyor, 'Ne olacak' diye sordu.

Ben de ona şunu söyledim: 'Ekonomi bugün bu işi en iyi götürecek birine emanet edildi. Özal geldi. Size tavsiyem onlara brifing verdirin, ne yapmak istiyorlar öğrenin.' "[236]

Dönemin önemli tanıklarından Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Hasan Celal Güzel'in anlatımı ise şöyledir:

“Mektup geldikten sonra merhum Özal’la birlikte birkaç arkadaş oturduk tartışmasını yaptık. [...] Bizimle istişare ettikten sonra, rahmetli Özal, zamanın başbakanını ziyaret ederdi. Askerlerin verdiği mektubu bu açıdan değerlendirdi. Daha evvel aramızda karar verdiğimiz gibi Demirel’e gidip dedi ki, ‘Sayın Başbakan, askerler sonu müdahaleyle bitecek bir ihtarda bulunmuşlar. Müsaade ederseniz ekonomik durumu ve sizin ne yapmak istediğinizi gidip onlara brifing şeklinde verelim.’ Demirel bu teklifi çok olumlu görmüştür. Demirel bunu muhtemel bir müdahaleyi uzatacak veya önüne geçecek bir tedbir olarak görmüştü.”

Davut Dursun’un Hasan Celal Güzel’e sorusu son derece anlamlıdır:

“Siz artık iktidar odağının Başbakanlık değil de Genelkurmay Başkanlığı olduğunu mu düşünüyordunuz? Yoksa eninde sonunda askerler darbe yapacak bari ekonomik durumun ne olduğunu bilsinler diye mi böyle bir şey düşündünüz? Brifinginiz nasıl geçmişti?

[Hasan Celal Güzel:] Ben, Özal’la beraber Genelkurmay Başkanlığı’na gitmiştim. Başta zamanın Genelkurmay Başkanı Evren olmak üzere daha sonra Başbakanlığa gelecek olan Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu ve diğer Kuvvet Komutanları, Genelkurmay’da bütün Generaller, 50-60 kişilik bir topluluk oradalardı. Biz tam üç saat onlara brifing verdik. Özal onlara ekonominin çıkmazını anlattı. Bunu halletmek için ne gibi tedbirler almaya çalıştığımızı ana hatlarıyla anlattı. Biraz muzipçe ve gülerek imalı bir şekilde, ‘İşte bakın, vaziyet budur. Bu şartlar altında idareye talip olanlar ekonominin durumunu da bilmek zorundadır’ dediğini de çok iyi hatırlıyorum. Askerler çok memnun oldular. Evren Paşa memnuniyetini ifade eden bir konuşma yaptı. Tedbirler

alındıktan sonra gelişmelerden haberdar edeceğimizi bildirerek veda edip ayrıldık.”[237]

Müsteşar Özal, Genelkurmay’a, yanına Planlama’dan İktisadi Planlama Başkanı Mahir Barutçu, Sosyal Planlama Başkanı Kâzım Oksay, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı ve DPT Genel Sekreter Vekili Hasan Celal Güzel, Hazine’den Genel Sekreter Kaya Erdem ve o sıralarda resmi bir sıfatı bulunmayan Yıldırım Aktürk’le gitmiştir.[238]

Özal, o dönemde, İstanbul’da TÜSİAD mensuplarına da istikrar tedbirleri henüz kararlaştırılmadan bir sunuş yapmıştır. Mehmet Barlas bu sunumu şöyle anlatıyor:

“Henüz 24 Ocak Kararları (1980) açıklanmamıştı...

O zamanki TÜSİAD Başkanı rahmetli arkadaşım Ali Koçman, Turgut Özal’la İstanbulluları daha yakın tanıştırmak için Divan Oteli’nde dar kapsamlı bir yemek verdi.

İşadamları da (mesela Vehbi Koç, Sakıp Sabancı), gazeteciler de (mesela Çetin Altan) bu yemeğin davetlileriydik.

Yemeğin onur konuğu Turgut Özal, masanın başında ayağa kalkıp bir konuşma yaptı. Açılmak üzere olan ‘24 Ocak Paketi’nin ipuçlarını verdi.

Ve sonra Türkiye’ye dönük vizyonunu anlattı.

Hepimiz etkilenmiştik. Eskisinden çok farklı bir Türkiye’yi anlatıyordu. Bu Türkiye’de devlet vatandaşın hizmetçisi olacak, serbest rekabet ekonomiyi yönlendirecek, dünya ile kaynaşma, her şeyin temel ilkesi kabul edilecekti.

Hepimiz sorular sorduk.

Çetin Altan, o çarpıcı üslubuyla ‘Bu söylediklerini yaparsan, seni asarlar’ dedi.

Herkes Çetin Altan’ı tanıdığı için, bu çarpıcı ifade anlaşıldı.

Ama Ali Koçman, bu dünyanın yenisiydi. Çetin Altan'ın sözlerine tepki gösterip, 'Siz Başbakanlık Müsteşarı'na böyle konuşamazsınız' diyecek oldu.

Onu susturduk. 'Sen otur, dinle' dedik.

Turgut Özal'ı daha önce de, 1970'li yıllarda tanımıştık. Ama onun olgunluk dönemine geldiğini ve 'Vizyon'unu oluşturduğunu o gece hissettim."[239]

Özal, Başbakan Yardımcısı olduktan sonra da İstanbul iş ve ticaret çevrelerine bu tür sunuşlar yapmayı sürdürmüş; kendilerini bilgilendirmeye özen göstermiştir. İşadamları da Ankara'ya geldiklerinde ise Özal'ın ekibi tarafından ciddiyetle dinlenmişlerdir.

Ekrem Pakdemirli'nin anlatımı şöyledir:

"Bu dönemde Asım Kocabıyık, Sabri Ülker, Bernar Nahum, Sakıp Sabancı, Fuat Süren yeni yeni projeler için DPT müsteşarlığına geldiklerinde onlar ile ülke meselelerini konuşuyorduk. Bir gün otomotiv sektörünün duayenlerinden Bernar Nahum Bey'e 'mesleğinizi öğrenebilir miyim' dedim. Cevap olarak bana, 'ben müzakereciyim' dedi. Özal, bu işadamlarına değer vererek, onları uzun uzun dinlerdi."[240]

13 Mayıs 1981 günü Turgut Özal, İstanbul'da sanayi ve ticaret kesimiyle ilk büyük toplantısını yapmıştır. Kaya Erdem ve Yıldırım Aktürk'ün de katıldıkları bu toplantıda Özal şöyle konuşmuştur:

"İstikrar programı enflasyon hızının yüzde 35'in altına çekilmesi istikametinde uygulanacaktır. Başta sanayiciler olmak üzere herkesin bu programı desteklemesi şarttır. Ucuz krediyle çalışma dönemi geride kalmıştır. Öz kaynaklarınızı arttırın. Bunun için gerekirse villalarınızı satın."

Başbakan Yardımcısı'nın bu sözleri toplantıya katılan bazı sanayiciler arasında tepki oluşturmuştur."[241]

Müsteşar Özal ve ekibinin Genelkurmay'da ikinci brifingleri ise, 24 Ocak Kararları'nın yürürlüğe sokulmasından sonradır:

"[Hasan Celal Güzel:] 24 Ocak tedbirleri alındıktan bir hafta kadar sonra Turgut Bey beni çağırdı. 'Artık gidip bilgi vermenin zamanı geldi' dedi. Başbakanlığa randevu istediğimiz söylendikten sonra tekrar Genelkurmay'a gittik. Bu sefer dört saat, 24 Ocak Ekonomik Tedbirleri'ni teknik detaylarına kadar anlattı. Bunların güzel neticelerini de söyledik. Oradan ayrıldıktan sonra Özal'a şöyle takıldığımı hatırlıyorum: 'Ağabey bu adamlar darbeyi yapacaklar, vazgeçmediler, fakat haklı olarak sizi de ekonomiden sorumlu bir mevkie getirecekler herhalde' dedim. İçime doğmuştu. Ben biraz da tahmin ettim."[242]

Başbakan Özal'ın, sonraki yıllarda 28 Ekim 1989 günü Cumhurbaşkanı Kenan Evren onuruna verdiği yemekte yaptığı konuşmada ise kendisinin 1980 yılı Nisan ayında Genelkurmay Başkanı'na bir üçüncü bilgilendirme daha yaptığını öğreniyoruz:

"Ben Sayın Cumhurbaşkanımızı 1980 senesinin başlarında tanıdım. O sırada Başbakanlık Müsteşarıydım. Türkiye fevkalade ekonomik bakımdan, tabiatıyla anarşi bakımından da en karanlık günlerini yaşıyordu. Tabii bizim konumuz o sırada ekonomiydi. Bu ekonomik durumu düzeltmek üzere 1979'un 3 Aralık günü göreve başlamıştım. Hemen hemen o tarihten sonra bir ay içerisinde yapılması gerekli ekonomik programı hazırladık. Fakat bir türlü icraata sokamadık. İcraata sokamamamızın sebebi sonradan öğrendiğime göre, 27 Aralık tarihinde Kumandanların Cumhurbaşkanı eliyle verdikleri bir ikaz mektubuydu. Bu hadise olmuş. O zamanın Başbakanı da bu mektubun nereye, nasıl verildiğini öğrenmeye çalışıyor. Durumu öğrendiğim zaman kendisine dedim ki, 'Türkiye'nin

ekonomik meseleleri fevkalade karışık, artık beklemeye tahammülü kalmamıştır. Muhakkak bir büyük cesur kararlar alınmak mecburiyeti vardır. Bu kararları biz hazırladık. Ama müsaade ederseniz, ben bu konuyu Genelkurmay'da ilgililere anlatmak istiyorum.' Müsaade etti. O zamanki Genelkurmay 2. Başkanı Haydar Saltık'a telefon ettim. Ve Genelkurmay'da zannediyorum, 8-10 Ocak günleri arasında, o zamanın Genelkurmay Başkanı Sayın Kenan Evren'in huzurunda üst rütbeli Generaller ve Kuvvet Kumandanlarına Türkiye'nin ekonomik durumuyla ilgili üç saat süren bir brifing verdim. İlk tanışmamız böyle. Ondan sonra 24 Ocak Kararları ile ilgili alınan kararları Genelkurmay'da tekrar bir kere daha anlattım. Hatırımda kaldığına göre, üçüncü olarak da, Nisan ayı içinde Genelkurmay'da yapılan sıkıyönetim koordinasyon toplantısında beni çağırdılar ve bir süre ekonomik durum hakkında izahat aldılar."[243]

24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan yeni dönemin temel felsefesi, altmış yıllık karma ekonomi uygulamaları yerine serbest piyasa sistemine geçilmesi, ihracatın önündeki engellerin kaldırılması, ithalatın liberalizasyonu yoluyla dışa açılış, devletin ekonomiye müdahalesinin daraltılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, döviz kurlarının hükümetlerce belirlenmesinden vazgeçilmesi, Türk lirasının konvertibiliteye kavuşturulması ve özel sektörün güçlü bir teşvik sistemiyle desteklenmesi olarak özetlenebilir.[244] 1960'lı yıllardaki ilk Plancılar ekibinden Günal Kansu'nun saptamaları şöyledir:

"24 Ocak 1980 Kararları, Özal'ın da beklediği gibi, birkaç ay içinde ekonomide bir "şok" etkisi oluşturmuştur. Karaborsa geniş ölçüde yok olmuş; piyasalarda mal tekrar bulunmaya başlayınca kuyruklar bitmiş; döviz gelirleri kısmen IMF'nin ilk kredi dilimini serbest bırakmasıyla,

kısmen ihracattaki gerçek artış, kısmen de ülke dışına kaçmış olan paranın hayali ihracat gibi yollarla geri gelmesi sonucu hızla artmıştır. O kadarki, Başbakan Demirel yüz gün içinde kıtlıkları sona erdirdiklerini ve sonra halkın karşısına çıktığını, 'Eksiği olan, piyasada istediği malı bulamayan var mı' dediğini ifade etmiştir.

24 Ocak 1980 Kararları ile başlatılan reformlar, Türkiye'yi sadece kısa vadede içine girdiği çıkmazdan kurtarmakla kalmamıştır. Ülkenin ekonomi yönetimi anlayışını bir daha geri dönüşü olmayacak biçimde kökten değiştirmiştir. Eğer Türkiye, 2000'li yıllar başında Avrupa Birliği ile bütünleşme yolunda ciddi adımlar atabilmiş, küreselleşen dünya ile entegre olabilmiş, uyum sağlayabilmişse, bunu Özal'ın başlattığı reform ve değişim sürecine bağlamak, herhalde yanlış bir değerlendirme olmaz. Bu anlamda Özal için, Türkiye'de küreselleşme olgusunu ilk sezinleyen, bundan da önemlisi, bu yönde gereken adımları atabilen ilk kişidir denebilir."[245]

Özal'ın 24 Ocak 1980 Kararları elbette tartışılmıştır ancak bilimsel ve adil bir eleştirisi yine ilk Plancılardan Günal Kansu tarafından ve gerçekten başarılı bir analizle yapılmıştır:

"24 Ocak Kararları'nın temel doğrultularının yanlış olmadığını söylemek, yapılan her şeyin doğru olduğu anlamına gelmez. Gerçekten de, böyle her köklü değişim sürecinde olduğu gibi, 24 Ocak ve onu izleyen reformlar dizisinde de çok önemli hatalar, acemilikler yapıldı. Bunların bir bölümünün içinde bulunulan çaresizlik ve kriz ortamında kaçınılmaz olduğu kadar, bir bölümünün de, Özal'ın temel ekonomi bilgisinin yetersizliğinden, deneyimsizliğinden, aceleci ve sabırsız karakterinden kaynaklandığı doğrudur.

Özal, konuya ilgisine ve yakınlığına rağmen işin özünü benimseyebilmiş, içselleştirebilmiş bir ‘ekonomist’ sayılmazdı. Bir ekonomik sistemi oluşturan neredeyse sonsuz sayıdaki değişkenler arasındaki iç içe bağlılıkları, karşılıklı etkileşimleri, hele yapılacak değişimlerin toplumsal doku ve farklı sosyal kesimler üzerindeki yankılarını hiçbir zaman yeterince kavrayamadı. Kafasındaki reform modeli, esas doğrultuları açısından yanlış olmamasına rağmen, kabaydı, derinlikten yoksundu. Örneğin yarışmacı piyasa sisteminin sağlıklı işleyebilmesi için kurumsal, yasal ve davranışsal altyapı gerekliliğini bir türlü kavrayamadı. Düşündüğü sistemin düzgün işlemesi için her şeyin, fiyatların piyasada belirlenmesiyle başladığını ve orada bittiğini zannetti. Piyasanın ‘görünmez elinin’ maharetine, yanılmazlığına koşulsuz inandı. Amerika ve Avrupa Birliği modellerinde olduğu gibi, piyasalarda tekelci güçlerin belirmesini engelleyerek rekabeti oluşturmak, tüketiciyi ve çevreyi korumak ve etkin bir finansal düzeni geliştirmek için siyasetten özerk denetim ve kontrol kurul ve mekanizmalarının oluşturulmasının, bağımsız bir merkez bankasının varlığının, bu sistemin sağlıklı işlemesi için ne kadar yaşamsal bir rolü olduğunu algılayamadı. Birbiri peşine uygulamaya koyduğu önlemler dizisinde zamanlama ve sıralama hataları yaptı. Kısacası, ‘değişimi’ getirirken, ‘değişimin’ de planlanması gerektiğini aklının ucundan bile geçirmedi. Bu yüzden de, yarattığı sistem kimilerince bir ‘vahşi kapitalizm’ modeli olarak damgalandı. Ayrıca, piyasa sistemine geçişin kaçınılmazlığını kavramıştı; ama ekonomik istikrarın, düşük enflasyonun uzun vadeli ekonomik büyüme, kalkınma için ne kadar önemli olduğunu bir türlü anlayamadı.

Bu yüzden de, özellikle Başbakan olduktan sonra enflasyonist politikalar izlemekten kaçınmadı.

Ve Türkiye bu büyük reform hareketinin bütün getirdikleriyle, sevaplarına rağmen, yüksek maliyetini de, 2000'li yıllara gelindiğinde bile birbiri peşine gelen ekonomik istikrarsızlıklarla, kronikleşen enflasyonla, çığ gibi büyüyen kamu borçlarıyla, düşen üretim ve istihdamla, egemenliğini uluslararası kuruluşlarla paylaşmak zorunda kalmasıyla ödemeye devam etti."[246]

Günal Kansu, "Niçin Özal?" sorusuna da şu şekilde karşılık veriyor:

"Türkiye'de bir grup insan, 24 Ocak'ta başlatılan köklü değişimin artık kaçınılmaz hale geldiğini, 1970 sonlarında içine düşülen krizin, bu değişimleri zorladığını, nitekim o yıllarda dünyanın birçok ülkesinde benzeri reformların yapıldığını, aslında bu değişimin gerisinde IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların olduğunu, bu değişimin, Özal olmasaydı da, nasıl olsa başka birisi tarafından yapılacak olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kuşku yok ki, bu iddiaların hepsinde doğruluk payı bulunabilir; daha doğrusu bu iddialar çoğu insana oldukça makul, akla yakın gelebilir. 24 Ocak Kararları'nın gerisindeki temel düşünce ve yaklaşımın Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlardan kaynaklandığı, onların küreselleşme ve liberalizasyon gibi konulardaki uluslararası deneyimlerine, yaptıkları araştırmalara, geliştirdikleri programlara dayandığı yadsınamayacak bir gerçek. Zaten, 24 Ocak'la başlayan önlemler dizisi veya paket de, bu uluslararası kuruluşların izlerini, hatta damgasını taşıyor.

Özal'ın kendisinden önce Türk ekonomisini yönetenlerden farkı, gerçekleştirdiği reform paketinin ekonomi teorisine

katkı yapmasında değil, bu gibi değişimlere öncülük eden uluslararası kuruluşlarla işbirliğine açık bir partner olmasında. Ayrıca, şu gerçeğin de gözden kaçırılmaması lazım: Bir değişimin gerekliliğini söylemek, hatta şiddetle savunmak başka bir şeydir; bütün riskleri göze alarak onu gerçekleştirmek başka bir şey. 24 Ocak'ta alınan cinsten reform niteliğindeki köklü kararların, ancak Özal karakterinde cüretli, risk alabilen, tereddütler içinde bocalamayan, kim ne der, diye kıvranmayan reformistler gerektirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Başbakan Demirel'in de, bu kararların alınmasında olduğu gibi ilk aşama uygulamalarında da siyasi destek sağlarken aynı karakter özelliklerini gösterdiğini kabul etmek lazım.

Nitekim aynı ekonomik koşullar altında ekonominin direksiyonunu ellerinde bulunduran Ecevit ile ekonomi kurmayları, çok kısa bir süre önce Dördüncü Plan ve hazırlanan uygulama programında 24 Ocak Kararları'nın tam tersi yönde hareket etmişler; çareyi, hatırlanacaktır, sistemin bütününü değiştirecek köklü reformlarda değil, devletçi ve müdahaleci geleneksel sol politikalara daha sıkı sarılmakta aramışlardı."[247]

Özal kurumlarla değil, kişilerle çalışırdı

Günal Kansu, Özal'ın kurumlarla değil, kişilerle çalıştığını söylemektedir:

"24 Ocak Kararları'nın hazırlanış tarzı dikkate alınırsa, Özal'ın öteden beri bu durumlarda tercih ettiği iş yapma stili de ortaya çıkar. O, ilk planlama müsteşarlığından beri, kurumlarla değil, kişilerle çalışmayı tercih etmiştir. Çünkü kurumlar, bürokratik kurallar ve gelenekler demeti demektir; genellikle kişisel sadakat duygusuyla hareket etmezler.

Aralarında daima karşı görüşü savunacaklar, bağlı olduğu amirin onayını almadan adım atmayacaklar, işi yokuşa sürecekler, sürüncemede kalmasına yol açabilecekler, direnebilecekler çıkabilir. Özal, bu gibi şeyleri, daima uzak durulması gereken ayak bağları olarak görmüştür. Bir işe el attığı zaman, önceden belirlediği amacına vakit geçirmeden varmayı hedeflemiştir. Kişileri, kendisine kişisel sadakatlerine, aynı görüşü paylaştığına emin olduğu, teknik yeteneklerine güvendiği veya iş bitiriciliklerine inandığı için seçmiştir.

Özal'ın bu çalışma özelliğinin Demirel de farkında:

'Rahmetlinin tarzı odur; horon çekmez, zeybek oynardı' diyor.

24 Ocak Kararları'nın alınış tarzı, Özal'ın karakterinin başka bir özelliğini daha yansıtır: Sabırsızlığı ve aceleciliği. Zaten bunu müsteşar olduktan kısa bir süre sonra topladığı bazı plancılara da söylüyor. Bu konuşmasında on yıl önce alınan Türkiye'ye hizmet fırsatını yeniden eline geçirdiğini, fakat bu sefer önlerinde fazla vaktin olmadığını, hemen kolları sıvamak gerektiğini, bu arada yanlışlar da yapılmış olabileceğini, fakat zaman kaybetmektense, yanlışların sonradan düzeltileceğini vurguluyor. Nitekim Özal, o toplantılarda sözlerini bir uyarıyla tamamlamış: "Ne söyleyecekseniz şimdi söyleyin; düzeltilebilecek bir şeyse, elimizden geldiğince düzeltiriz. Ama bir defa kararlar açıklandıktan sonra hepinizin desteklemesini beklerim."[248]

1979, 3 Aralık günü Özal Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili olarak göreve başlayınca kendi ekibini oluşturmuştur. Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığına Hasan Celal Güzel'i, Teşvik Uygulama Başkanlığına Ekrem Pakdemirli'yi, Yabancı Sermaye

Başkanlığına Hüsnü Doğan'ı, Başbakanlık Müşavirliğine de Mehmet Keçeciler ve Adnan Kahveci'yi tayin etmiştir.[249]

Özal'ın Müsteşar Yardımcısı Hasan Celal Güzel'in anlatımına göre, "Turgut Bey hiçbir zaman makamını sevmezdi. Başbakanlıktaki makamına oturmaktan hiç hoşlanmadı. Hele hele Başbakanlık müsteşarının masasında ve sandalyesinde oturmaktan nefret etti. Bir ara 24 Ocak tedbirlerinden sonra uygulamayı kontrol etmek üzere Ziraat Bankası'ndaki bir odada, bir ara Merkez Bankası'nda kendisine tahsis edilen bir yerde çalıştı. Genellikle de evinde çalıştı. Başbakan olunca da bu alışkanlığı biliyorsunuz devam etti."[250]

Nitekim Büyükelçi Ercüment Yavuzalp, Başbakan Turgut Özal'ı Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'yla birlikte konutunda (evinde) ziyaretlerini anlatırken aynı zamanda iki hariciyeci olarak şaşkınlıklarını da itiraf edecektir:

"Başbakan olduğunun ilk haftalarında Bakan Vahit Halefoğlu ile birlikte acele bir konuyu görüşmek üzere kendisinden randevu istemiştik. Akşam yemekten sonra konuta gelmemizi istedi. Saat 22.00 civarında konuta gittik. Personel bizi, bu gibi görüşmelerin yapıldığı yer olan aşağı kattaki salona aldılar ve Başbakan'a haber vermeye gittiler. Biraz sonra gelerek Başbakan'ın bizi yukarıda beklediğini söylediler. Üst kat Başbakan'ın ailece oturduğu ve yatak odalarının bulunduğu kattı. İçeri girdiğimizde Başbakan'ı, elinde televizyon kumanda aleti, kanepe üzerinde, bir ayağı altında otururken gördük. Üstünde eşofman tipi pijaması, ayağında terlikleri vardı. Ben ve muhtemelen Bakan Halefoğlu da ilk defa pijamalı bir Başbakan'ın huzuruna çıkıyorduk. Acaba rahatsız ediyor muyuz, diye düşündük. Fakat Başbakan'ın öyle bir hali yoktu. Aksine, gayet rahat bir

şekilde hem bizi dinliyor, hem de kumanda aleti ile oynayarak televizyonu izliyordu.” Çeyrek asır önce Başbakan Adnan Menderes’in Özel Kalem Müdürü olarak görev yapan Ercüment Yavuzalp, merhum Başbakan Menderes’i “hiç pijamalı ve hatta kravatsız bile” görmemiştir. “Bu bakımdan pijamalı ve terlikli bir Başbakan’ın yanına çıkmak, yıllar sonra benim için bir yenilik olmuştu” diye yazmaktadır.[251]

Yalçın Doğan’ın uçakla bir ABD seyahati anısı da aynı doğrultudadır:

“Başbakan Turgut Özal’ın 1984’te Amerika’ya ilk resmi gezisi. Uçakta İsmail Cem, o sırada *Güneş*’te yazıyor, rahmetli Çetin Emeç, Mehmet Ali Birand, bir iki gazeteci daha ve ben varız. Uçak, Ankara’dan havalanıyor, Özal yanımıza geliyor, onun ‘Bu uzun yolda kravat çekilmez, çıkaralım şunları, eşofmanlarımızı giyelim’ önerisine biz balıklama atlıyoruz. Samimi havada sohbet başlıyor, espriler havada uçuşuyor. Yol uzun ya, aramızdan birisi yanında oyun kâğıdı getirmiş, “briç oynayalım” diyor. Özal, ‘Ben de oynamak isterim, ama siz fotoğraf çekersiniz şimdi, oturup bunu da ballandırarak yazarsınız, siz oynayın, ben seyrederim’ karşılığını veriyor.”[252]

Turgut Bey bu dönemde çekirdek kadrosunda bulunan mesai arkadaşlarıyla sık sık eşinin bizzat hizmet ettiği ev ortamında çalışmaktadır. Bu çalışma ortamını Semra Hanım şöyle anlatıyor: “Bizim evde çalıştılar; günlerce, gecelerce diyeyim. Sekiz on kişi devamlı bizim evde çalıştılar, hazırladılar. Ve ben onlara sandviç yapıyordum, yemek. Bazen yemek, bazen sandviç.”[253]

Yakın mesai ekibinden Vahit Erdem anlatıyor:

“Özal gündüz kurumlarda bürokratlarla toplantılar yapar, çeşitli konularda tartışır, eve gidince de birtakım iş

çevrelerinden, yine bürokrasiden kişileri çağırıp onların fikirlerini alırdı. Evde de çalışırdı, gece 11, 12'lere kadar. Gene böyle bir sohbet esnasında fenalaştı, hemen yatağa yatırıldı. Baktık ki ciddi durum, Hacettepe Hastanesi'ne kaldırıldı. Yoğun bakıma aldılar. Hatta ikinci gün, şeyi çok sever, kirazı, herkes gittikten sonra, 'Yahu' dedi, 'Bana kiraz getirir misin?' Getirttik, kiraz getirttik. Biraz kiraz yedi.

İhsan Doğramacı, işte o arada hastanede yatarken geldi. Ziyaret etti, yanında bir de kalp doktoru vardı."[254]

Özal, o gün, Hacettepe Hastanesi'nden çıkıp İstanbul'a ve oradan da Paris'e OECD toplantısına gitmiştir. O dönemin Ankarası'nda kamu binalarında ve özel konutlarda kaloriferler yanmamaktadır. İnsanlar palto veya mantolarıyla günlük mesailerini yapmak zorundadır. Ekrem Pakdemirli'nin işaret ettiği gibi, bu dönemde özellikle yurtdışına çıkan devlet görevlileri de çok çeşitli psikolojik sıkıntılarla karşı karşıya idi; Turgut Bey de bu görevliler arasında idi:

"Hiç unutmuyorum. Lüksemburg'da bir genel müdürden bir milyon dolar talep etmişti. Utancından yerin dibine giriyordu ama devletin ihtiyacı olduğu için katlanıyordu. Kendisine çok ağır geliyordu. Bu memleketin insanının bu kadar kötü durumlara düşmeye layık olmadığını düşünüyordu."[255]

Şu da var ki ev ortamında çalışma Turgut Bey'in sıcak ilişkiler kurma tarzına uygundur ve bütün kamu hayatı boyunca görevlerinde bu çalışma tarzını bir gelenek olarak sürdürmüştür. İlginçtir Turgut Bey, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden bu kritik süreçte gönül yakınlığı içinde bulunduğu dindar çevrelerle de ilişkilerini titizlikle sürdürmüştür. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden öncedir; işadamı Sabri Ülker'in İstanbul'da Boğaz'daki evinde bir yemek daveti vardır. Yemekte Başbakanlık Müsteşarı Turgut

Özal, Prof. Tahsin Banguoğlu, Prof. Nevzat Yalçıntaş, birkaç profesör ve işadamı toplanmıştır. Fethullah Gülen de o akşam Sabri Ülker'in evindedir. Denizin kenarında yenilen yemekten sonra Özal, Gülen'e "Hocam eğitim faaliyetlerinizi biraz anlatsanız" demiştir. Ve Gülen oradakilere düşüncelerini anlatmıştır...[256] O gece Sabri Ülker'in evindeki konuklardan biri olan Özal, davete Eymen Topbaş'la birlikte gelmiştir. Eymen Topbaş, daha sonra Turgut Özal'ın partisinde kurucu ve İstanbul İl Başkanı olacaktır.[257]

Yakın mesai arkadaşı Ekrem Pakdemirli'nin de bir tanıklığı vardır:

"1980 ihtilali yaklaşırken Turgut Özal, Hacı Kemal Erimez ve Fethullah Gülen'in de aralarında bulunduğu kişilerle beraber Ankara'da benim evimde bir araya geldik. (Daha sonra bu evi Devlet Planlama Teşkilatı'nda birlikte çalıştığımız Naci Tosun'a kiraladım.) Bu toplantıda Fethullah Gülen'e askerlerin söz dinlemediğini, darbe yapacaklarının kesinleştiğini, kendisinin saklanmasının iyi olacağını tavsiye ettik."[258]

Özal'ın ikinci defa DPT Müsteşarlığına vekâleten de olsa atanması, kurumda bir çatışma ve çekişme havası oluşturmuştur. Günal Kansu'nun anlatımına göre Özal'ın yaptığı ilk iş, üst düzey görevlere atadığı dava arkadaşlarını toplamak ve onlara hitaben bir konuşma yapmaktır. Özal'ın kendi ekibine hitaben yaptığı bu konuşma ilginçtir:

"Gerçekten de DPT'nin yeni müsteşarının ilk işi, üst düzey görevlere atadığı ideal arkadaşlarını Başbakanlık'taki odasında toplamak olmuş. Anlaşılan, ellerine fırsat geçmişken yenilerin, 12 Mart sonrasında başlarına gelenleri hatırlayarak 'intikam' duygularıyla aşırılıklara kalkışacağından, huzuru bozacağından endişeli. Böyle nasihat, öğüt vermesi gereken

durumlarda öteden beri yaptığı gibi, ‘Size ibret alacağınız bir hikâye anlatayım’ diye Peygamber hikâyesi gibi bir öyküyle başlayarak, Hazreti Ali’nin, Uhud Savaşı’nda kendisine tüküren düşmanın hayatını, kimse sırf kişisel kini yüzünden öldürdü demesin diye, tam kafasını kesmek için kılıcını çektiği sırada nasıl bağışladığını nakletmiş. Ve ‘Siz de kinci olmayın. Sağcı-solcu dediğiniz insanlar da esen rüzgâr yönünde eğilen ağaçlar gibidir. Bunlar geçici şeylerdir, uğraşmayın’ diyerek herkesi sükûnete davet etmiş[tir].”[259]

Özal’ın 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen aylarda sürdürdüğü bir nevi “mekik diplomasisi” ile 1979’daki dış borçlarla ilgili moratoryum bağlamında birikmiş dış borçlar altı yıl süre ve yüzde 6 faizle ertelenmiştir.[260] Kararların New York’ta bizzat Başbakanlık Müsteşarı tarafından Amerikalılara anlatılması çabasını ve Özal’ın bir özelliğini Günal Kansu’dan dinleyelim:

“Kararların açıklanmasından kısa süre bir süre sonra, o sıralarda New York’ta Türk-Amerikan Derneği Başkanı olan eski İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Günal Kansu, DPT Müsteşarı Özal’ı, Türkiye’nin yeni politikalarını Amerika’nın önde gelen finans ve iş çevrelerine anlatması için New York’a davet etmişti. Ünlü Waldorf Astoria Oteli’nde yapılan toplantının büyük bir ilgi ile karşılandığı, salonun hemen hepsi güçlü uluslararası finans ve iş çevrelerinin temsilcileri ile 300’ü aşkın işadamı tarafından tamamen doldurulmuş olmasından belliydi. Türk-Amerikan Derneği Yönetim Kurulu Başkanı da olan Atlantic Records Şirketi’nin kurucusu Ahmet Ertegün, Özal’ın konuşmasının hemen başlarında, yanında oturduğu Kansu’nun kulağına eğilerek, ‘Yahu bu adam, Tarzan gibi garip bir İngilizce konuşuyor. Bunun ne dediğini ben anlamadıktan sonra, yabancılar hiç anlamaz.

Galiba bu zatı davet etmekle pek iyi bir şey yapmadık' diyerek, duyduğu hayal kırıklığını ifade etmişti. Fakat Ertegün'ün tahminlerinin aksine, Amerikalı işadamları, toplantıda duyduklarından ve Özal'dan çok etkilenmişlerdi. Aslında birkaç yıl sonra, Özal politikaya atıldığında da, çoğu insan başlangıçta, Ertegün'le aynı yanılgıya düşmüştü. Özal, alışılmış ölçülere vurulduğunda kötü bir 'hatip'; fakat çok iyi bir 'iletişimciydi.' Türkçe konuşurken bile, kurduğu cümleler genellikle bozuktu; dar bir kelime dağarcığı vardı; duraklayarak tutuk konuşur, dinleyenleri heyecanlandıramaz, peşinden sürükleyemezdi. Ancak ABD Başkanı Reagan gibi, ne kast ettiği her zaman, kendisinin ünlü deyimiyle, 'açık ve seçik' anlaşılırdı, iletmek istediği mesajı herkesin anlayabileceği basit bir dille, kısa cümlelerle işin özüne inerek vermesini bilirdi. Samimi, içten olduğu izlenimini yaratırdı."[261]

Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın üstün gayretiyle yabancı alacaklılarla sorunları tek tek düzenlemesi ve gerçekçi bir çözüm takvimine bağlaması fazla zaman almamıştır; fakat bu kolay değildir. Bu zorlu sürecin en yakın tanıklarından biri, Avrupa Konseyi Yüksek Memuru Engin Güner, ki o sırada Strasburg'da OECD'nin Ekonomik İşler ve İşgücü Komitesi'nde temsilcidir. Ve ODTÜ'den Hocası Turgut Özal'la yeniden karşılaşmıştır:

"1980 Haziran ayıydı. Turgut Bey'in borç erteleme görüşmeleri için OECD'ye geleceğini biliyordum. Toplantının yapılacağı salon bizim toplantının yapılacağı salona çok yakındı. 'Chateau de la Muette' olarak da bilinen OECD binasının alt katındaydık. Kendisini görmeye gittim. Çok rahatsız ve sıkıntılıydı. Tüm Türk heyeti de... Alınan borçların yüzde 85'i takside bağlanırken, yüzde 15'ini ise peşin ödeme

gerekiyordu. Ancak peşin ödemeyi yapamadığımızdan ikinci bir erteleme söz konusuydu. Özal başkanlığındaki heyet işte bu ikinci erteleme için gelmişti. Hem de ne şartlarla!”[262]

Özal, Ankara’da iken ciddi bir kalp sorunu yaşamıştır. Ve bu nedenle toplantıya kendisi çok ısrar ettiği için ancak doktor gözetiminde gelebilmiştir. Yakın çalışma arkadaşlarından Yıldırım Aktürk de beraberindedir:

“Konsorsiyumun ufak bir odası vardı, OECD binasında, orada doktor nezaretinde dışarıdan izleyin diye bir çözüm bulundu. İçeriye ben girmiştim, Rahmi Gümrükçüoğlu ile ve maliyeci arkadaşlarla. Sonradan IMF Başkanı olan Camdesus o zaman Hazine Genel Müdürüydü ve Paris Kulübü’nün başkanıydı. Fransız. Onun başkanlığında toplantı yapılıyordu.”[263]

Avrupa Konseyi Yüksek Memuru Engin Güner, eski hocası Özal’ın ve Türk heyetinin bu salonun kapısında bekleyiş sahnesini ve eski hocasının çektiği olağanüstü stresi şöyle anlatmıştır:

“Dışarıda bekleyiş sahnesi hafızalardan kolayca silinecek gibi değildi. Sinirler gerilmiş bir halde cevap bekleniyor, ayaküstü konuşuyorduk. Türkiye’yi yöneteceklerin, ülkenin nerelerden geçtiğini hatırlamaları için o sınav kapısında bekleme sahnesini mutlaka görmeleri veya görenlerden dinlemeleri gerekir diye düşünüyorum.”[264]

Özal’ın yıllar sonra bu toplantıyla ilgili olarak Mehmet Barlas’a anlatımı da şöyledir:

“Paris’te toplantı yapılacak, Türkiye’nin borçları erteleniyor. Esas mesele bir erteleme yapılmış, Ecevit’in zamanında borç ertelenmesi. Ama o formül şöyle: Yüzde 15’ini sen peşin ödüyorsun, yüzde 85’ini taksitliyorlar. Bu yüzde 15’i de biz ödeyememişiz. Ve mecburi olarak ikinci bir borç ertelemesi

durumu geliyor, düzeltmek icap ediyor. Bunun müzakereleri yapıldı. O sırada bize Almanlar destek oluyorlardı. Mathofer diye Maliye Bakanı vardı. Ben birkaç kere Almanya'ya gittim. Formül önerdim. Yüzde 95'ine kadar erteleme, yani taksitleme, yüzde 5'ini peşin ödeme şeklinde. Orada da bir taksitleme düşünüyoruz. Tabii OECD'de bunun herkes tarafından kabul edilmesi lazım. Şimdi bir de bunun üzerine erteleniş, bizim ödeyemediğimiz borçların da tekrar ertelenmesi var. Ki bunu hiç yapmaya yanaşmıyorlar. Yani ertelenmiş borç bir daha ertelenirse, bunun sonu gelmez diye bir kanaat var. Hazırlıklarımızı yaptık. İşte Haziran'ın 12'si mi, 13'ü mü o tarihlerde gideceğiz.

Ben ayın 11'i miydi neydi bir kalp krizi mi, taşikardi mi geçirdim. Beni Hacettepe'ye kaldırdılar. Nabız 150'ye falan çıkıyor öyle bir hadise. Ondan sonra yoğun bakıma aldılar ve arkadaşlara dedim ki, 'Siz gidin, ben gelemiyorum, yani doktorlar müsaade etmiyorlar.'

Yoğun bakımda muayeneye devam ediyoruz. Şimdi o sırada iç temaslar yapılıyor, oradan haber geliyor. 'İşte gelirsen çok iyi olacak. Gelmezsen burada problem çıkacak.' Bize bakıyor bütün mesele. Ben doktorlara dedim ki, 'Beni bırakın, gideyim.'

'Yok, olmaz' dediler. Onun üzerine dedim ki, 'Kâğıt vereyim, imzalarım. Haydi, yanıma da en fazla bir doktor verin.' Kavga gürültü 'biz hiçbir sorumluluğu üzerimize almıyoruz' diye.

Yanımıza Türkiye'de ilk anjiyoyu yapan bir Doktor Mehmet vardır, onu verdiler... Dr. Soanes'in asistanıymış.

OECD'de borçlarımız için mücadeleye gittim... Salona girdik... Koca bir salon. Kalbimiz hafif tekliyor... Arkamızda doktor beklemede...

OECD binasının alt katında salonda, bütün Türkiye'den alacaklı ülkeler kasanın etrafına dizilmişler...

Eski bir Fransız Maliye Bakanı vardır. O sırada Paris Kulübü'nün Başkanı. Sonra da IMF"nin başına geçti ya... İyi ahbabımız olmuştu adam...

Şimdi usul şöyle oluyor: Seni dinliyorlar, ondan sonra dışarı çıkarıyorlar, kendi aralarında pazarlık ediyorlar.

[Bu toplantıda bir anlaşmaya varmak mümkün olmaz ve Özal, borç ertelemesi sorununu Amerikalılarla görüşmek onları ikna etmek ve bu arada da kalp uzmanlarına muayene olmak istemektedir.]

Ve biz aşağı yukarı ondan sonra kalktık Amerika'ya gittik. Toplantı neticelenmedi bundan dolayı. Gittik, orada hem kalp muayenesi oldum, anjiyo yapıldı. Dr. Soanes yaptı. Yani bu işin mucidi yaptı. Bana ilk anjiyoyu yapan odur. İlk kalp ameliyatını da yapan yine o işin mucidi Dr. DeBakey'dir. İkisi de işin ehlidir. Arkasından Amerikalıları ikna ettim. Bir ay sonra OECD'de toplantı yapıldı.

Tabii bu konuştuklarımız devlet borçları, özel bankalardaki değil...

Neticede, Amerika'dan sonra OECD'de yeniden toplandık... Böylece Türkiye'nin borçlarının 7 küsur milyar doları ertelendi... 1980 Temmuzu'nda yani...

Özel bankalara gelince...

Bankalar o sırada yanaşmadılar. Bankalarınki de şöyle bir programdı: 2 sene ödemesiz, beş sene ödemeli yedi senelik bir programdı. 120 mi, 140 bankaya borç ertelenmesi yapılmış.

Şimdi şöyle bir şey söyleyeceğim: Bu hadisede 1980 senesinde alacaklı devletlerin karşısına ben müsteşar olarak gitmişim. Tam 6 sene sonra 1986'da aynı salonda ben

OECD'ye başkanlık yaptım. Çok enteresandır. Muavinim de şimdiki Avusturya Başbakanı..."

Özal'ın Mehmet Barlas'a 1980'den 1986'ya kadar bu toplantılarda nelerin nasıl değiştiğini anlatırken söyledikleri anlamlıdır:

"Şimdi ben toplantıya girdim. Toplantı Bonn'da yapılıyor. Yine büyük bir salon, girmeden evvel dediler ki Alman sanayicileri, burada dediler çok problemli insanlar var, işinden bu yüzden kovulan. Size biraz kötü muamele ederlerse üzülmeyin falan dediler. Yani bizi de ikna ettiler. Böyle bir toplantıya girdik ki kim ne söyleyecek diye alestayız. Gerçi biz çok güzel yumuşak izahat verdik. Hiçbir şey olmadı. Üzerime gelen, niye ödemiyorsunuz diye bağırıp çağıran olmadı. Yani kurtardık paçayı oradan.

Şimdi aradan seneler geçti. 1985'te benim bir Almanya seyahatim oldu. Bir toplantı yapıldı. Ya 1985 veya 1986. Bonn'da bir yere götürdüler. Bir salon. İçeri girdim, 'Yahu ben bu salonu hatırlıyorum.'

Bu salon aynı salon. Bu sefer Türkiye'ye nasıl yabancı sermaye yatırımı yapılır, o müşteriler, eski müşterilerin çoğu gelmişti. Ne yolla gelirler, nasıl yatırım yaparlar? Türkiye yatırım yapılacak bir yer, bunu anlatıyorum. 6 sene sonra... O kadar büyük tezatlar var ki..."[265]

"Demek istediğim, bugünün suni kavgalarına kulak asmayın... İnsanların da toplumların da kaderi bu kavgaların dışında çiziliyor..."[266]

"O" cuma günü Özal Başbakanlık'ta

Şimdi, yirminci yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'nin modern tarihinde büyük tahribata ve çeşitli toplum kesimlerinde de onarılması güç yaralara ve tepkilere yol açan bir darbenin bir

gün öncesine gidelim. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Hasan Celal Güzel anlatıyor:

“11 Eylül [1980 Perşembe günü] sabahıydı. Asteğmen olarak askerlik yapan bir arkadaşım bana geldi. ‘Abi, dedi, yarın ihtilal oluyor.’ ‘Nereden biliyorsun’ filan dedim. ‘Ben komutanlardan birinin yaveriyim. Aralarında konuşurlarken duydum. Bütün izinleri kaldırdılar. Ben de annem şu anda ölüyormuş, hastanedeymiş, dedim. Yalan söyledim. Sana haber vermek için çıktım geldim’ dedi. Daha önceden konuştuğumuz kimse idi. ‘Artık ne yaparsanız yapın, daha önceden haberimiz yoktu, demeyin. Haberiniz oldu’ dedi, gitti. Ben de derhal Turgut Bey’e çıktım. Anlattım. Rahmetli ciddiye aldı. Zaten istihbarat almıştık. Beklentimiz vardı. Dedi ki, ‘Ben de söylerim ama sen hemen Başbakan’a git, bunları anlat.’ Ben de 24 Ocak Ekonomik Kararları’nın sonuçlarıyla ilgili şeyler yapıyordum, makamımda. Ben gittim. Tam Başbakanlık makamı odasının kapısına varınca, [Başbakan] yanında birçok partiliyle beraber çıktı. Bakanlar Kurulu toplantısı bitmişti. Kısa bir toplantı olmuştu. Vakit öğlendi. Ben yolunu kestim, ‘Size çok önemli bir konuyu arz etmem lazım’ dedim. ‘Sen en iyisi Ekrem’e söyle, o biraz sonra bana gelecek, o anlatır’ dedi. Devlet Bakanı ve kendisinin sağ kolu Ekrem Ceyhun’u kast ediyordu. Ben de biraz söylenerek anlatamamaktan duyduğum üzüntüyle Ekrem Ceyhun Bey’e gittim. O da dedi ki, ‘Biz istihbarat aldık, Genelkurmay’a sorduk, dediler ki, Ankara’da gece çok büyük bir araştırma yapacağız, teröristlerle ilgili, onun için bu hazırlıkları yapıyoruz.’ Ben dedim ki, ‘O yanlış, o işin aldatmacası, ben bunu tam öğrendim. İkna da oldum, yapabileceğiniz bir şey varsa yapın. Yapmayacaksanız kendinizi böyle aldatmaya devam edin’ deyip sinirlenip

çıktım. Daha sonra Turgut Bey'le tekrar görüştüm. Yapacak bir şey kalmadı. Akşam oldu. Masamı topladım. Eve gittim. Çocuklar memleketteydi, yalnızdım. Ertesi sabah çok erken uyandırılacağımdan emin olarak bir müsekkin aldım ve uyudum. Gerçekten sabah saat 07.00'de kapım kırılacak gibi çalıyordu. İki Mehmetçik istihkâm kıyafetleriyle. İki tane albay. Biri havacı, biri de karacı, Başbakanlığa götürmek üzere gelmişlerdi. Bir yüzümü yıkayayım, üstümü değiştireyim, dedim. Mehmetçik banyoya da gelmek istedi. 'Lan, dedim, çık. Yüzümü yıkayıp geleceğim. Senin yanında mı yapayım falan...' Neyse çok nazik insanlardı. Götürdüler Başbakanlığa. Turgut Bey'i daha sonra getirdiler. Sonra da Kâzım Oksay'ı getirdiler. 'Haydi, devleti işletmeye başlatın' dediler."[267]

"O" Cuma sabahında başbakanlıkta neler olmuştur? Tarihi binanın en dramatik anlarından biri olan "o" günün sabahını bütün mesleki kariyerini üniversitenin kamu yönetimi bölümünde tamamlayan dikkatli bir akademisyenin, dönemin başbakanlık müsteşar yardımcısına yönelttiği sorusuna aldığı karşılıktan öğreniyoruz:

"[Davut Dursun:] İlk yaptığınız şey ne oldu? Daha doğrusu devleti işletmek için ilk ne yapmak gerekiyordu?

[Hasan Celal Güzel:] Benim ilk aklıma *Resmi Gazete*'yi çıkarmak geldi. Devletin kuruluşundan beri çıkıyor. Belli kararlar alıyorsunuz, uygulanması için *Resmi Gazete*'de yayımlanması gerekir. Nasıl çıkaracaksın? İşçileri topladık, *Resmi Gazete*'yi çıkarmaya başladık."[268]

"[Hasan Celal Güzel:] Hayatımın en kötü hatırasını nakletmek istiyorum. [...] Hayatta en kötü hatıram 12 Eylül sabahı Başbakanlığın görüntüsüydü. Koskoca bir M 48 tankı istihkâm renklerine boyanmış Bakanlar Kurulu odasının

penceresine doğru adeta değecekmiş gibi tank topunu çevirmişti. Bakanlar Kurulu toplantı salonunu berhava edecekmiş gibi. Sembolik bakımdan çok acıydı. Hiçbir şahsi üzüntüm bu kadar derin üzmemiştir. Ben tank-top sevmeyen bir adam değilim. O uzatılmış topu, adeta milletin iradesine uzatılmış gördüm. Sonra Başbakanlığın salonlarına, odalarına gittik. Çok sayıda istihkâm elbiseli er, ellerinde otomatik silahlarla, koridorlarda koşup duruyorlardı. Her zaman mesai yaptığımız, elleri tepsili kadınlı erkekli memurlar, odacılar, iş sahipleri yoktu...”[269]

“[Davut Dursun:] Turgut Özal da ilk gün Başbakanlığa getirilmiş ve devleti işletmesi istenmiş. Turgut Özal’ın ilk yaptığı şey neydi? Beraber mi çalışıyordunuz? İlk günkü gözlemleriniz neler?

[Hasan Celal Güzel:] Ben işe hemen başladım. Turgut Bey’in ilk müdahalesi ekonomik bir karar olmuştur. Sabah saat 10.00’da Milli Güvenlik Konseyi toplantı halinde durmadan kararlar alıyor, bildiri yayınlıyorlardı. Kararlardan birisi de şuydu: ‘Bütün banka mevduatları dondurulmuş ve el konulmuştur.’ Birçok konuyu sakin izleyen Turgut Bey, sanki diken batmış gibi birden yerinden fırladı. ‘Sakın böyle bir şey yapmayın’ dedi. Kurmay albay çok nazik bir insandı, sonradan dostumuz oldu. ‘Niye efendim?’ dedi. ‘Siz bunu niçin yapıyorsunuz? Herhalde dışarıya para kaçmasın, diye’ dedi. ‘Dışarıya para kaçırmak için bundan daha iyi bir şey olamaz’ dedi. ‘Bunu ilan ettiğiniz anda, herkes kaçırmak için elinden geleni yapar. Sakin olun, ekonomi sükûnetle, normal şartlara dönülerek halledilir’ dedi. Albay gitti, durumu arz etti, bu karardan vazgeçtiler.”[270]

Özal, yıllar sonra 17 Ekim 1989 günü Anavatan grubunda Başbakan sıfatıyla konuşurken 12 Eylül 1980 sabahını şöyle

anlatmıştır:

“Sabahleyin saat 04.00’te bizi uyandırdılar. Böyle bir hareket oldu diye; zannediyorum Tevfik Ertürk Bey’di. Telefonu açtık, Süleyman Bey’i aradık. Telefon cevap vermiyor, kesmişler.

Netice itibarıyla bir Ekrem Ceyhun ile konuşabildim. O sırada Devlet Bakanı. Durumu anladık. Tekrar yattım. Sabahleyin bir telefon, ‘Seni alacağız, götüreceğiz’ diye. Bir jip geldi, bizi aldı götürdü.”[271]

Turgut Bey’in eşi Semra Hanım’ın 12 Eylül 1980 gecesini anlatımı şöyledir:

“11 Eylül’de benim yeğenim sünnet oldu bizde. Geldi, o gece bizde kaldılar. Ben zaten gece uyuyamam, dolaşırım. Yine dolaşıyordum, onlara bakıyordum. Ne yapıyor çocuk filan. Dolaştım herkes uyudu. Ben de yatmaya hazırlanıyordum. Sanırım saat dört civarıydı. Tevfik (Ertürk) Bey telefon etti. Dedi ki, haberiniz var mı, böyle böyle dedi. Dedim, hayırlı olsun. Zaten kaç gündür hep konuşuluyordu bu oldu olacak, oldu olacak. Hayırlı olsun, dedim. Sonra gittim mutfakta çay koydum, bir çay demledim. O arada dolaşırken kardeşim uyandı: ‘Ne oldu abla niye yatmıyorsun?’ Dedim ki böyle böyle. O da hayırlı olsun, dedi. Ama tedirgin olduk. [...] Derken biz kardeşimle böyle konuşurken mutfakta [Turgut Bey] duymuş, kalktı. ‘Ne oluyor?’ dedi. ‘Bir şey yok’ dedim. ‘Hayırlı olsun, gel bakalım, sen bir yüzünü gözünü yıka, bir çay içelim’ dedim. ‘Peki’ dedi. Ondan sonra çay içtik, kahvaltı ettik. O gitti tıraş oldu, giyindi, hazırlandı, ben de çantasına ilaçlarını filan koydum. Küçük bir çanta...”[272]

Özal, 1980 Eylül ayının o dramatik Cuma sabahını ve ilk günün akşamına kadarki mesaisini daha sonra Mehmet Barlas’a da anlatmıştır:

“12 Eylül 1980 sabaha karşı beni Tevfik Bey (Ertürk) aradı. O sırada başbakanlık müşaviriydi. Haber verdi Tevfik Bey... ‘İhtilal olmuş’ dedi. Düşündüm. Eh ne yapalım. Olmuşsa olmuştur. Tekrar yatağa girip yattık. Sabah 7’de bizi evden aramışlar. Semra Hanım çıkmış. Sonra kaldırdı beni. ‘Size araba gönderip, aldıracağız’ dediler. Bir cip mi nedir, ona benzer bir araba geldi. Biz başbakanlığa gittik. Albay rütbeli bir deniz subayıydı galiba. ‘Vazifenize başlayın’ dediler. Ben müsteşarlık makamına oturdum, arkadaşları çağırdım. Şunlar şunlar gelsin diye liste verdim. Böylece, 12 Eylül’de ilk çalışmaya başlayan kurum, başbakanlık oldu.”[273]

Özal’ın o sabah müsteşar makamına oturması konusunda yardımcısı Hasan Celal Güzel’in aktardığı bir ayrıntı şöyledir:

“Doğru Turgut Bey’in odasına gittik, albaylarla. Orada bir hava kurmay albayı, Başbakanlık’a verilmiş gayet kibar bir insandı. Kurtuluş Albay’dı, hatta adı da öyleydi. Bizi karşıladı. Turgut Bey tayin edildiği günden sonra ilk defa olarak o gün masasına oturuyordu. Sanki masasının kendisine ait olduğunu söyler gibiydi.”[274]

O gün saat 10.30’da Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun’u manyetolu özel telefondan aramış ve yetkililerin örtülü ödeneği devralmak istediklerini, bu yüzden Başbakanlığa gelmesini istemiştir.[275] Ekrem Ceyhun bavulunu hazırlamış vaziyette görevlilerin evden kendisini gelip götürmeleri için beklemektedir:

“Gelen giden olmadı. Biraz sonra telefon çaldı, telefonda rahmetli Turgut Bey, ‘Ekrem’ dedi, ‘Örtülü ödeneğin teslimini istiyorlar.’ ‘Peki, abi’ dedim, ama dışarı çıkmak yasak, bir araba gönder ben geleyim.’ Bir araba ile bir albay geldi, ben evden çıktım, arabaya bindim, gittim.”[276]

O gün Başbakanlık Müsteşarı'nı telefonla arayan Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korgeneral Necip Torumtay, kendisinden Genelkurmay Karargâhı'na gelmesini istemiştir.[277]

Başbakanlık'ta Özal ekibinin kilit adamlarından Ekrem Pakdemirli'nin anlatımı ilginçtir:

"Öğleden sonra Turgut Bey, Genelkurmay'dan döndü, bizi topladı. Her şeyi eskisi gibi götüreceğiz, dedi. Hükümet kuruluncaya kadar Turgut Bey ve arkadaşları duruma hâkim olmalıydı."[278]

Darbeyi gerçekleştiren yüksek komuta heyetinin ekonomi yönetiminin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın liderliğinde sürdürülmesine daha önceden karar verdiği sır değildir.

Turgut Bey'in kendi sözleri şöyledir:

"Doğan Kasaroğlu da anlattı... Sonra tahkik de ettirdim... 12 Eylül'ün olduğundan bir gece önce, TRT ve PTT Genel Müdürlerini Genelkurmay'da enterne ediyorlar, saat 17-18'de... Gece yapılan konuşmalarda Generaller de var. Artık harekât belli olmuş. Aralarında konuşurlarken, 'Peki ekonomiyi ne yapacağız' diyorlar? Birisi, 'Özal'ı getireceğiz' diyor. 'Ya kabul etmezse' sorusuna karşı, birisi 'Zorla yaparız' derken, diğeri 'İkna ederiz' diyor. Sonra bunları anlatınca sorup öğrendim. 'Zorla yaparız' diyen yeni orgeneral olmuş Genelkurmay 2. Başkanı Öztorun'dur. 'İkna ederiz' diyen de, Haydar Saltık'tır. Ben bunu çok sonra öğrendim. Tesadüflerle yani... Hadiselerle bağlantısı yok..."[279]

Özal, Mehmet Barlas'ın 24 Ocak Kararları, 12 Eylül askeri müdahalesi ve uluslararası sermayenin Guadalup Zirvesi'nde Türkiye için öne çıkan uygulama planı arasında bağlantı olup olmadığı sorusuna şu karşılığı vermiştir:

“Sözünü ettiğiniz Guadalup Zirvesi, Ecevit’in Başbakan olduğu sırada, 1979’da toplandı ve büyük devletler, ekonomisi iflas eden Türkiye’yi kurtarma kararı aldılar. Aynı anda OECD’de 2 numaralı grup kuruldu. Başına da van Lennep getirildi. Askerlerin, 12 Eylül’den sonra da, aynı politikalara devam etmeleri Guadalup Zirvesi’ne ne kadar bağlanır, bilemem... Ama anladığım kadarıyla askerler çok zor olan ekonomik durumun, benim tarafımdan götürülmesine karar vermişlerdi.”[280]

2013 yılında vefat eden işadamı Asım Kocabıyık’ın *90’a Yaklaşırken* adlı söyleşi kitabında önemli bulduğum bir bilgiyi yeri geldiği için burada aktarmak istiyorum. Asım Kocabıyık söz konusu söyleşi-kitapta Turgut Özal’ın bir sırrını –tarih huzurunda– şöyle açıklamaktadır:

“Bu arada basında geçmeyen ancak Turgut Özal’ın şahsıma söylediği bir bilgiyi burada ifade etmekte bir mahsur görmüyorum. Kendisinin söylediğine göre, 1978 ve 1979 yıllarındaki sıkıntılı dönemde Başbakan Ecevit kendisine görev vermek istemiş ancak partinin güçlü adamı, zannederim Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu buna karşı çıkmış.”[281]

Özal’ın yakın dostu Asım Kocabıyık’ın aktardığı bu önemli bilgiyi dikkate almak bizi yanlış yere götürmez. Türkiye’nin alacaklıları bir uluslararası zirvede bu borçların tahsil edilebileceği üzerine bir plan geliştirmişler ve bu Özal’ın yapmak istedikleriyle örtüşmüş ve Başbakan Demirel tarafından kendisi son çare olarak göreve çağırılmıştır. Önceki Başbakan Ecevit tarafından da göreve çağırılmış olması mümkün ve akla uygundur. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir husus, Özal’ı “aranan adam” yapan reformcu tezlerinin Batılı uluslararası finans merkezlerinin artık yüksek perdeden seslendirdikleri malum acı reçeteden yıllarca önce

olduğudur. Özal bu reformcu tezlerini, önceki bölümde anlatıldığı şekilde 1971 Nisanı'nda askerlerin bir muhtıra darbesiyle görevden uzaklaştırdıkları eski Başbakan Demirel için hazırladığı 15 Haziran 1973 günlü raporunda, daha açık olarak da 27-28 Nisan 1979 günlerinde Aydınlar Ocağı tarafından Ankara'da Dedeman Oteli'nde düzenlenen kurultayda üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Başbakan Demirel ve hayli seçkin bir topluluğun önünde "Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları" başlıklı tebliğinde sunmuştur.

Tarihi bir hakikat ve gerçeklik olarak kabul etmeliyiz ki; 12 Eylül 1980 günü Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal görevinin başındadır; bir gün sonra Orgeneral Necdet Öztorun kendisine yeni başbakanın Güven Partisi lideri Profesör Turhan Feyzioğlu olacağını söylemiş ve o da bundan hoşlanmadığını açıkça belli etmiştir. İki gün sonra da 14 Eylül 1980 Pazar günü –Turgut Özal'ın anlatımına göre– askeri yönetimin lideri ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in makamında toplanılmıştır:

"İçeriye girdim. Nurettin Ersin Paşa, Kenan Evren, Feyzioğlu oturuyorlar. Masada Evren'in karşısında (Nurettin) Ersin var... Kapıya doğru solda Feyzioğlu oturuyor. Beni de masanın bu tarafına oturttular. Ve orada, Feyzioğlu'nu 'Başbakan' diye takdim ettiler bana. Feyzioğlu onların huzurunda bana, dış ilişkilerle görevli devlet bakanlığı teklif etti. Bu görevi daha sonra Servet Pasin yapmıştı ya... Feyzioğlu bana, şunları şunları yaparsınız diye anlattı.

Ben sözü aldım, konuştum:

'– Sayın Feyzioğlu, bir yanlışınız var. Ben Müsteşarım ama Para-Kredi Kurulu, Ekonomik Koordinasyon Kurulu, hepsi benim başkanlığım altında... Ve Başbakan da (Süleyman

Demirel'i kastediyor), arkamda tam olarak destek verdi bana... Netice itibarıyla, bizim işimizin yarıdan fazlası içeridedir. Belki daha azı, IMF, OECD gibi dış temaslardır. Bu iki konu birlikte mütalaa edilmeden, bir ekonomi yürütülemez. Ekonominin durumu kritiktir. İç ve dış konular birlikte mütalaa edilmeden, bir ekonomi yürütülemez. Onun için sizin tekliflerinizi kabul edemeyeceğim' dedim.

Bu cevabım üzerine hepsi şaşırdılar.

Sordular ne istediğimi... Dedim ki:

'– Ben hiçbir zaman bir vazifeye talip olmadım. Bana vazife verildi yaptım. Ama bu durumda, vazifeyi nasıl yapabileceğimi söylemek durumundayım. Bana vereceğiniz şey, bir Başbakan Yardımcılığı'dır. Artık eskisi gibi arkamda Başbakan yok. Yetkili olmam lazım. Onun için Maliye ve Ticaret Bakanlıklarını da uhdeme vereceksiniz.'

Feyzioğlu rahmetlinin ilk reaksiyonu, bu isteklerimin anayasaya aykırı olduğunu söylemek oldu. Ben güldüm... Dedim ki:

'– İşte Kumandanlar burada. Hemen bir şey çıkartıverirler.'

Nitekim çıkardılar da... 'Bizim çıkardığımız kanunlar anayasaya aykırı olursa, anayasa değişmiş farz olur' dediler.

Neticede o gün, biz bu konuda anlaşamadık. Ben çıktım odadan. Genelkurmay Başkanı ile 2. Başkan'ın odası birbirine bağlıdır. İç içe geçmedir... 2. Başkan'ın odasına geçip, kapısından koridora çıktım...

O sırada koridorda Kenan Paşa beni yakaladı. Demek ki kendi kapısından çıktı o da...

'Aman Turgut Bey, bize yardımcı olun lütfen' dedi. Aynen söylediği söz budur. 'Bize yardımcı olun' sözüdür. Bunun üzerine ben de, 'Olur' dedim.

Sonra hemen Süleyman Bey'in gözaltında tutulduğu Hamzakoyu'na telefon ettim... 'Böyle şeyler teklif ediyorlar' diye, detayı ile anlattım olayı. Düşüncesini sordum. 'Kabul edeyim mi' dedim... Süleyman Bey, çok açık konuştu bana:

'– Aman memleket meselesidir... Kabul et' dedi.

[Turgut Bey şunu eklemeyi de ihmal etmiyor:]

Belki bana 'Kabul et' dediği için sonradan pişman olmuştur ama o gün, 'Kabul et', dedi işte..."[282]

Genelkurmay Başkanı ile görüştükten sonra Müsteşar Turgut Özal, Yardımcısı Hasan Celal Güzel'e, 'Yahu kimi gördüm, biliyor musun? Turhan Feyzioğlu oturdu oraya, Başbakan olacak galiba' diye konuşmuş ve eklemiştir: "Feyzioğlu Başbakan olursa bu klasik Halk Partililerle bir iş yapılmaz."[283]

Aynı günün akşamüzeri Turgut Özal, kardeşi Korkut Özal'ın evindedir; Korkut Bey anlatıyor:

"Beni görür görmez, 'Bana görev teklif ettiler' dedi. Ne görevi diye sordum. 'Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı, aynı görevi devam ettirmemi istediler' dedi. Ben bu defa, 'Peki, Başbakan kim oluyor' diye sordum. 'Feyzioğlu' dedi. Güven Partisi'nin Genel Başkanı Prof. Turhan Feyzioğlu.

Bu kararın yanlış olduğunu söyledim. Feyzioğlu politikacıdır. Bu gelenler ise askeri idare ile geliyorlar. Yani askeri bir idarenin gölgesi altında politikacılığını yapması zor. Başının üstünde beş tane general var. Bu bir askeri sistemdir, bunun içinde politikacıların bulunması yanlış olur. Sen de bir politikacıyla hizmet veremezsin. Çünkü politikacıların hedefleri ile askeri idarenin hedefleri farklıdır. Askeriyenin hedefi işi düzeltmektir. Politikacının ise kendisine daha iyi bir yer hazırlamaktır' dedim. Yani kısaca Feyzioğlu'nun iyi bir tercih olmayacağını anlattım. Bu arada Bülend Paşa'nın (Ulusu) ismi geçti. Turgut Bey söyledi. Ben de, 'Bülend Paşa

çok daha iyi olur’ dedim. Deniz Kuvvetleri Komutanlığından tanıyorum Bülend Paşa’yı; daha yeni emekli olmuş, çok iyi, çelebi bir adam. Bu konuşmalarımız üzerine Turgut Bey, ‘Henüz kat’i bir cevap vermedim’ gidip konuşacağım’ dedi, gitti konuştu.”[284]

Orgeneral Kenan Evren’in anlatımına göre, bir diğer pürüz de Adnan Başer Kafaoğlu hakkındadır ve Özal’ın bakanlık pazarlığında ciddi bir anlaşmazlık konusudur:

“Ekonomik işleri yürütecek Başbakan Yardımcısı olarak Turgut Özal’ı daha başlangıçta kararlaştırmış ve bu hususu kendisine de söylemiştik.

(Adnan Başer) Kafaoğlu eğer (Turgut) Özal kabul etse onun kontrolünde Maliye Bakanlığına razı olacak. Fakat, Özal, Kafaoğlu ile çalışmak istemiyordu. Hâlbuki Kafaoğlu’nun ifadesine göre, Demirel’in son başbakanlığı döneminde ona ekonomik işlerle meşgul olması için Özal’ı Demirel’e kendisi teklif etmiş.”[285]

Kenan Evren devam ediyor:

“Bu görüşmeler saatler ve saatler aldı. Tabii bu arada çeşitli kereler gidip gelmeler oluyordu. Bir aralık kafam iyice kızdı. Arkadaşlara, ‘Yahu her ikisini de bırakalım ikisini de almayalım. Daha başlangıçta bu kadar zorluk çıkarırlarsa kim bilir ileride neler yapmazlar’ dedim. Nerede ise vazgeçiyorduk. Ancak, dış borçların ertelenmesi, yeni krediler bulunması konusunda dış ülkelerle ve finans kuruluşları ile müzakereleri yürüten Özal olduğu için, sonunda Kafaoğlu’nu feda edip, Özal’ı bırakmayı uygun bulduk. Kendisine birlikte uyum içinde çalışabileceği bir maliye bakanı teklif etmesini söyledim. Sonunda Kaya Erdem’i teklif etti.

Böylece en çok başımızı ağrıtan ve iki günümüzü alan bu problem de halledilmiş oluyordu. Başımızı ağrıtmasının sebebi, 24 Ocak 1980'de bildiğimiz Turgut Özal'ı yine bu kararları uygulayacak bir makamda tutmak, fakat bütün ipleri de teslim etmemek, yani maliye bakanlığını kendisine bırakmamak endişesinden kaynaklanıyordu."[286]

Bu süreçte Orgeneral Kenan Evren'in Özal'a muhalif, hatta ona karşı düşmanca hislerle dolu bazı önemli şahsiyetler tarafından etkilenmek istenildiği de vurgulanmalıdır. Bunlardan biri ODTÜ'nün eski rektörlerinden Profesör Kemal Kurdaş'tır. Kurdaş, Özal aleyhine o sırada Orgeneral Kenan Evren nezdinde sürdürdüğü ısrarlı kampanyasını yine nefret dolu bir söylemle 2010 yılında anlatmıştır:

"1980'de Evren Paşa ve orduda bazı zevat, benim hükümete girmemi istemiş. Ben de Turgut'u (Özal) çok riskli bulurdum, ona güvenim sıfırın altındadır ve kurulacak hükümete Amerikalılar tarafından zorla sokulacağını tahmin ediyordum, nitekim öyle de oldu. Onun için Evren Paşa bir akşam yemeğine davet ettiği zaman gittim. Yani bir anlamda talip oldum hükümete ama sadece milli eğitim bakanlığına. Yemek esnasında Turgut Özal konusunda onları uyardım ve 'Paşam bu adamı niye kabinenize alıyorsunuz' dedim. 'Son derece yanlış bir seçim sizi çıkmazlara sürükler, Türkiye'yi de sürükler!' Nitekim sürükledi de."[287]

Orgeneral Kenan Evren, yıllar sonra bir soru üzerine de şöyle konuşmuştur:

"[Kenan Evren:] Özal'ın çıkardığı sıkıntılar var. Bir ara 'Aramıza almayalım mı' diye düşündük. Feyzioğlu, Başbakan Yardımcılığı'nı Özal'a verelim diye teklif etti. Ekonomik istikrar düzenini yürüten ve dış ülkelerle dış borçlar hakkında erteleme yapan odur. Çok ihtiyacımız var. Onun

(Feyzioğlu'nun) teklifi üzerine Başbakan Yardımcısı oldu. Özal istemiyordu değil. Ne diye bakanı istemiyordu? Kafaoğlu'nu çağırdık çalışmayacak. Çok kızdım, bir ara ne onu ne bunu alalım dedik. İkinci istifasının sebebi Kafaoğlu'nu Maliye Bakanı yapmamızdan olmuştur. O nedenle sevmezdim. Çünkü Kafaoğlu'nu devletçi biliyordum. Hâlbuki 'Özal piyasa ekonomisini benimsemiş o yüzden anlaşamayız' dedi."[288]

Korkut Bey, ağabeyi ile yaptığı o günlere dair diğer konuşmaları da şöyle anlatıyor:

"Kaya Erdem Bey'in Maliye Bakanı olmasını istedi. Kaya Bey, onunla çok rahat çalışan bir insan. Turgut Bey müsteşarken, o hazinedeydi. Ben de kendisini Türkiye Petrolleri'nden tanıyorum. Turgut Bey'in Feyzioğlu'na karşı direndiğini tahmin ediyorum. Çünkü o konuşmada bana, 'O mesele halloldu' dedi. Kendi yapılarında birinin Başbakan olması gerektiğini, çünkü sorumluluğu bir kadro olarak taşıyacaklarını, politikacının sırtına bunu yüklemenin fevkalade yanlış olacağını söylemiş. İkinci olarak, tam yetki istedi. Kendisiyle bu konuyu görüştük. Daha önce de Süleyman Bey'le pazarlık ederken ekonomide bütün kararları alabileceği bir yetki istemiştik. Yine kendisine, 'Sen bugün teknisyen olarak çalışacaksın. Siyasi bir sıfatın oluyor ama teknik yönden de başarılı olabilmen için, gerekli bütün yetkileri alman lazım' dedim. Nitekim o da aynı şeyleri söyledi. Neticede istediğini aldı. Kenan Paşa yeşil ışık yakmış. Bu konuda Turgut Bey, Süleyman Bey'in de mutabakatını almıştı. 'Görevi kabul etmeden önce Demirel'le görüşmem lazım çünkü ben onun tercih ettiği bir insanım' demişti."[289]

Özal, sonradan 30 Eylül 1986 günü Anavatan Partisi'nin TBMM grubunda konuşurken bu "ince ayar" geçiş sürecini siyaset ve yol arkadaşlarına açıklamak gereğini hissetmiştir:

"Bir evvelki idarenin bir nevi en önemli görevinde bulunan bir teknisyen-bürokratın, onu deviren idarenin gene aynı manada güçlü bir adamı olabilmesi, ya ilk tarafa ihanet etmesiyle mümkündür, yani öbür tarafın dostu olmasıyla mümkündür bu ki, böyle bir hal vuku bulmamıştır. Bu sadece eşyanın tabiatına aykırı bir durumdur. Yani şartlar o noktaya getirmiştir ki, bizim o göreve gelmemiz kaçınılmazdır. Dünyada Türkiye'nin bulunduğu durum bakımından. Çünkü o tarihlerde dış dünya bizi yakından tanıyordu. Türkiye'nin ekonomik durumunun gelişmesi için dış desteğe büyük çapta ihtiyaç vardı. O zamanki idareler, bu politikanın devam ettiğini göstermeye mecburdu. Bu ekonomik politikanın selametle yürütülmesi lazımdı. Onun için de o ekonomik politikayı yürüten kimseyi işin başına getirmeye mecbur kaldılar. Ama şunu müşahede ettim, tabii devamlı olarak bir tarassut altındaydık. 'Acaba yanlış bir şey mi yapıyoruz veyahut da onlarla eski idare ile ilişkili olarak haber mi götürüyoruz, biz onların adamı mıyız' şeklinde devamlı bir şüphe üzerimizde vardı. Tabii memlekette bu şüpheden istifade edecek çok çevreler de vardır; yani işi karıştırmak isteyen, işte bir nevi, birtakım hikâyeler sokmak isteyen çok muhtelif çevreler –başta basınımız olmak üzere, muhtelif gruplardaki basınımız olmak üzere– her türlü yazılarda aleyhimizde neşriyat yapılıyordu. Bu tesir altında Konsey'in kalmaması mümkün değildir."[290]

Süleyman Demirel, *The Özal* belgeseli için tanınmış gazeteciler Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'a aynı konuda şunu söylemiştir:

“Kendisine görev teklif edildiğini söyledi bana. Ben, bu görevi kabul et ve bu Türkiye’nin tuttuğu yolda selamete çıkması sağlansın, ülke zarar görmesin, dedim. Ben Gelibolu’dan kendisi ile konuştum. Beni Gelibolu’dan aradı. [...] Daha sonra da benimle merhum Özal’ın telefon görüşmesi yapmasını hoş karşılamadılar. Ondan sonra da konuşmadık.”[291]

Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal’ın darbeyle görevden uzaklaştırılan Başbakan Süleyman Demirel’le ilişkisi, Demirel Hamzakoyu’ndan serbest bırakılıp Ankara Güniz Sokak’taki evine döndükten sonra da telefonlarla sürmüştür. Fakat bir gün, Başbakan Bülend Ulusu’nun, ‘Siz bazı kimselerle temas ediyormuşsunuz. Bu teması yapmamanız, kesmeniz lazım’ uyarısı üzerine ilişkisi Başbakanlık eski müsteşarlarından yakın dostu ve Devlet eski Bakanı Ekrem Ceyhun aracılığıyla devam etmiş; kendi ifadesiyle Anavatan Partisi kuruluşundan sonra bozulmuştur.[292] Süleyman Demirel ve müsteşarı Turgut Özal arasında tarafların birlikte güvendikleri şahsiyet olarak Ekrem Ceyhun aracılığıyla işletilen özel ilişki, Özal’ın Cumhurbaşkanı, Demirel’in başbakan olduğu dönemde de sürdürülmüştür. İlginçtir; Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal’ın tutumu ve yaptığı kulis Turhan Feyzioğlu’nun başbakanlığını başlamadan bitirmiştir:

“Sonra kalktım Haydar Saltık’a gittim. ‘Parti liderlerinin hepsini kaldırıp atıyorsunuz... En küçük partinin liderini getirip başbakan yapıyorsunuz... Bu tutmaz... Ben sizin yerinizde olsam bir emekli askeri başbakan yaparım... İşte Bülend Ulusu da, yeni emekli oldu.’ Böylece, Haydar Saltık’a görüşlerimi aktardım... Anladım ki, Feyzioğlu Atatürkçü olduğu için onu tutmuşlar.

[...] Yanlış düşünceler, planlar vardı gündemlerinde. 27 Mayıs'a benzer projeler vardı. Bankalardan ne kadar para çekilip çekilmeyeceği gibi planlar bile vardı. 27 Mayıs'ta 5 bin liraya kadar çekme izni vermişler... Şimdi 50 bin lira mı olsun diye tartışıyorlardı. Ben, hiç limit koymayacaksınız, serbest bırakacaksınız, dedim mesela... Kimse, hiçbir banka kasasına falan girmeyecek dedim.

Neticeye gelirsek, anlayacağın askerler bizim 10-11 aylık çalışmamızdan fevkalade etkilenmişler. 12 Mart'ta olduğu gibi başka bir alternatife gidip de, tekrar başlarını belâya sokmak istememişler."[293]

Özal'ın bu anlatımlarına şunu da eklemek gerekir. Güven Partisi lideri Prof. Turhan Feyzioğlu'nun başbakanlığının Özal tarafından "ben bu kişiyle çalışamam, görev yapmayacağım" diyerek engellenebilmesinin nedeni, Özal'ın uluslararası alacaklıların programını uygulayabilecek tek adam (tek alternatif) olduğuna gerek o yabancı çevrelerin, gerek başlangıçta hükümette bulunan Süleyman Demirel'in, gerekse genelkurmay karargâhında iki kere brifing verdiği askerlerin inanmış olmalarıdır. Zaten kendisinin kriz sürecinin aşılması için bulduğu tedbirler de yıllardır bu istikamettedir.

1983 Ekimi'nde *Hayat* mecmuasında yer alan bir mülakatında Turgut Özal'ın 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasına 12 Eylül askeri müdahalesi şartlarının pozitif etkisine dair kendisine yöneltilen bir soruya karşılık şunları söylemiştir:

"24 Ocak Kararları'nın 12 Eylül şartlarında uygulanabileceği görüşüne katılmıyorum. Ancak 12 Eylül şartları bu kararların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Buna bir ölçüde katılıyorum. Hemen belirteyim ki bu kararlar 12 Eylül öncesi alınmış kararlardır. Hem de siyasi istikrarsızlığın en yoğun olduğu bir

dönemde alınmıştır. Ama 12 Eylül'ün getirdiği istikrar bu kararların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. 12 Eylül öncesi demokrasinin işlemediği dönemlerde bu kararlar alınabiliyorsa eğer, neden demokrasi şartlarında uygulanmasın?"[294]

Özal'ın bu istikrar tedbirlerinin işleyen demokrasi şartlarında uygulanabileceğini söylemesi biraz zorlama olmaktadır. Bu durumda şunu söylemenin yeridir: Özal için önemli olan kedinin siyah veya beyaz oluşu değildir; fareyi yakalamasıdır. Bir diğer anlatımla Özal, hep Çinli reformist Deng Xiao Ping gibi düşünmüş ve davranmıştır. Kriz sürecini besleyen kaynakları etüt edebilen, yani bataklığı gören ve onu kurutacak tedbirleri bulan, çıkışın yolunun ışığını da görür. Eline yetki verilirse hiç vakit yitirmez, yalnızca çıkış yoluna kilitlenir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden hemen sonra Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından Milli Güvenlik Konseyi'ne "Türkiye'nin Son Ekonomik Durumu ve Alınacak Tedbirler" başlıklı bir rapor sunulmuştur. Bu raporda yeni ekonomik programın hedefine ulaşabilmesi için en az 4-5 yıl süreyle uygulanması gerektiği açıkça belirtilmektedir:

"Bu yeni ekonomik programın ulaşmak istediği ana hedef, Türkiye'nin kendi gücüyle ayakta duracak sıhhatli bir ekonomik bünyeye kavuşmasıdır. Bunu açıklayacak olursak, Türkiye'nin döviz gelirleri ile giderleri ve borçlarını karşılayacak seviyeye gelmesi en önemli mevzu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu işlerlik şartı yanında ve aynı dönemde Türkiye'nin artan işgücüne, yeni iş imkânları sağlayacak bir ekonomik büyümeyi görmekteyiz.

Yapılan incelemeler bu hedefe varmak için ciddi ve devamlı gayretlerin en az 4-5 yıl süreyle uygulanmasının zorunlu

olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun temini için bu sürede Türkiye'nin döviz darboğazının genişletilmesi ve gerekli hamleler için nefes alma süresinin kazandırılması mecburiyeti vardır.

Bu da ancak, gelecek beş yıla yığılmış bulunan borçların da uzun ve ileri vadeye ertelenmesi iye iyi şartlı krediler alınmasına bağlıdır."

Rapor, askeri yönetime –kibarca– uyarılarda bulunmaktadır:

"12 Eylül Harekâtı'nın yumuşak ve süratli olmasına rağmen, ekonomide başlangıçta bazı menfi tesirleri olabileceği dikkate alınmalıdır. Bunlar esas itibarıyla Türkiye'de:

– Bankalardan para çekilmesi,

– Mal ve maddeler için gereksiz stok eğilimi ve

– Fiyat artışları ve karaborsanın hortlatılması şeklinde görülebilir. Bu hadise psikolojiktir. Bunun karşısında paniğe kapılmadan hareket etmek lazımdır. Halkın güveni sağlanıncaya kadar malın ve paranın arzı kısıtlanmalıdır.

Kanaatimizce, bu geçici bir süre görülebilir. İcabında ithalat yaparak buna dayanmak lazımdır. Bu yapılırsa güven kısa sürede sağlanacaktır.

Türkiye dışında ilişki kurduğumuz milletlerarası finansman müesseseleri bugün Türkiye'nin yeni idare altında nasıl bir ekonomik program uygulayacağını merak edeceklerdir.

25 Ocak 1980'den beri uygulanan yeni ekonomik program dış mali çevrelerde çok büyük destek görmüştür. Bu programın uygulanmasına devam edileceğine dair güven verilmesi fevkalade önemlidir."

Raporun, hayli ilginç bir analizi de şudur:

"12 Eylül Harekâtı'nın ekonomiye hemen yapacağı müspet etki, devam eden birçok grev ve lokavtı çözüme kavuşturmasında olacaktır. Uzun süredir ideolojik maksatla

ve zorbalıkla devam ettirilen grevlerin çözülmesinden büyük işçi kitlesi memnun olacaktır.

Bunun sonucunda üretim ve ihracat ciddi ölçekte artırılabilecektir. Yeni ekonomik programın başarısının devamı ve dört-beş seneden önce Türkiye'nin düzlüğe çıkışı, geçen devre parlamentoya sunulup başarılı olunamayan vergi reformlarının bir an evvel neticelendirilmesi suretiyle sağlanacaktır."[295]

2 Kasım 1981 günü Milli Güvenlik Konseyi'ne bu raporunu sunduktan bir yıl sonra, bu defa Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı sıfatıyla İzmir'de İkinci Türkiye İktisat Kongresi açılış konuşmasında Atatürk dönemi devletçilik uygulamalarını değerlendiriyor ve 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile başlatılan dönemi yine Atatürk'e dayandırarak şöyle diyordu:

"Uygulanan devletçilik politikasında, devletçilik nihai bir gaye olarak değil, intikal (geçiş) döneminin bir zarureti olarak kabul edilmiştir. Bizde özellikle sanayileşmede uygulanan devletçilik, doktriner karakterli değil, o günün şartlarından kaynaklanan pragmatik karakterlidir. Nitekim, İktisadi Devlet Teşekküllerinin idare ve murakabesini tanzim eden 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 sayılı kanun; bu kanuna tabi 'KİT'lerin şartlar gelişerek yeterli olduğu takdirde, özel teşebbüse devredilebileceğini' hükme bağlayarak, bizdeki devletçiliğin nihai gayesini ortaya koymuştur. Esasen Atatürk 1936 yılında o günkü şartlar altında hiçbir tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde bizde uygulanan devletçiliği şöyle açıklamıştır:

'Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, on dokuzuncu yüzyıldan beri sosyalizm kurumlarının ileri sürdükleri fikirden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu

Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir.'

Ayrıca TBMM'nin 1 Kasım 1937 açılışında 'Kesin zaruret olmadıkça piyasalara karışılamaz, bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir' diyerek görüşlerini tefsire ihtiyaç göstermeyecek şekilde açıklamıştır."[296]

Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın Türkiye İkinci İktisat Kongresi kapanışında da gelecek 10 yılda (1991'e kadar) yapılması gerekenleri 12 başlık altında sıraladığı bilinmektedir:

"1. Milletin teşebbüs gücünü ortaya çıkarmak.
2. Müdahaleci olmak yerine, teşvik etmek.
3. Piyasalara karışmamak.
4. Planlamayı katı ve dogmatik olarak anlamamak.
5. Enerji ve altyapı yetersizliğimizi telafi etmek.
6. Kapalı ekonomiden vazgeçmek.
7. Milli bütünlüğümüzü tartıştırmamak.
8. Şehirleşme ve konut.
9. İdareyi dinamik bir yapıya kavuşturmak.
10. Gıda maddeleri stratejik önemdedir.
11. Organize sanayi bölgeleri ve sanayi siteleri ile rekabet gücüne sahip sanayi kurmak.
12. Enflasyonu kontrol altında tutmak."[297]

Kanımca, Atatürk'ten sonra birisi ekonominin bir tür payandası haline dönüşen devlet ve piyasa ilişkisindeki bu radikal dönüşümü yapmak zorunda idi ve bunu 1980'de Turgut Özal cesaretle başaracaktı. Öte yandan, iç ve dış koşulların da kendisine uygun ortam hazırladıklarını söylemeliyiz. Ancak iç ve dış koşulları fazla abartmadan Özal'ın cesaretinin, kararlılığının ve çalışkanlığının hakkını da teslim etmek gerekir.

2001 yılında Hayrullah Mahmud, *Tonton Zamanı* adlı sevimli kitabında "Turgut Özal öldükten sonra Türkiye onu hangi noktada hatırladı" sorusuna şöyle bir öyküyle karşılık vermiştir:

"Olay, 'Herkes', 'Birisi', Herhangi biri' ve 'Hiç kimse' arasında geçiyor...

Hikâyeye göre, yapılması gereken önemli bir iş vardı...

Ve...

'Herkes', 'Birisi'nin bu işi yapacağından emindi!

Gerçi, işi, 'Herhangi biri' de yapabilirdi ama 'Hiç kimse' yapmadı...

'Birisi' buna çok kızdı; çünkü iş 'Herkes'in işiydi...

'Herkes' Herhangi biri'nin bu işi yapabileceğini düşünüyordu.

Ama...

Sonunda 'Herhangi biri'nin yapabileceği işi 'Hiç kimse' yapmadığı için, 'Herkes' 'Birisi'ni suçladı...

Neticede Özal, sorunu çözen, sürekli eleştirmek yerine icraat üreten içimizden 'Birisi'ydi...

Sözün özü:

Özal, Türkiye'nin sorunlarını içimizden 'Birisi'nin çözebileceğini hatırlatan ve bunu ispatlayan adamdı..."[298]

Şimdi hikâyenin asıl can alıcı kısımlarına geçelim.

14 Eylül 1980 günü Özal, yakın dostu Ekrem Ceyhun'u evinde ziyaret etmiş ve askeri yönetim tarafından Başbakanlık Müsteşarlığı görevini sürdürmesinin istendiğini belirterek, "Ağabeyimin (Süleyman Demirel) düşüncelerini öğrenmek isterim, ona göre hareket edeceğim; sen öğren bana bildir" demiştir. Ekrem Ceyhun, konuyu telefonla Demirel'e açmış ve şu karşılığı almıştır: "Devlet hepimizindir. O devletin memurudur. Teklif edilen görevi hemen kabul etsin. Aynı

tempoyla çalışmaya devam etsin. Gözlerinden öptüğümü söyle...” Ekrem Ceyhun, Özal’a bu sözleri aynen iletmiştir.[299]

Özal’ın eski patronu Demirel’le görüşmesini ve askeri yönetimle çalışmak için bir tür izin istemesini onun nezaketine bağlayarak önceki dönemin siyasetçilerinden gelebilecek “işbirlikçi” ithamına karşı bir garanti belgesi diye anlamak gerekir. Zira Özal, Demirel ve ekibiyle ilişkisi kesildikten ve onlar yasaklı pozisyonuna düşürüldükten sonra siyasi haklarının iadesi için kılını bile kıpırdatmamış; hatta aleyhlerinde hayli etkili bir “hayır” kampanyası yürütmüştür. Demek istediğim şudur ki, Demirel, müsteşarına “Hayır, görevi kabul etmeyiniz” demiş olsa idi; Özal, yine de görevi kabul ederdi.

Dünya ekonomisi ve uluslararası alacaklılar heyeti, Türkiye’yi yıllardır debelendiği müzmin iktisadi krizden yalnızca bir radikal dönüştürücü (Turgut Özal) eliyle düzlüğe ulaştırabileceğini biliyordu; yeni bir Nihat Erim (yani Turhan Feyzioğlu) veya Attila Karaosmanoğlu şanslarını, on yıl önce yine bir askeri yönetimde denemişler ve başarısız olmuşlardı.

Özal’ın başarı sırrı (1): Transformasyon (dönüşüm) cesareti

1980 askeri yönetiminin Başbakan Yardımcısı Özal, Londra’da BBC’yi ziyaretinde kendisine yöneltilen bir soruya şu karşılığı vermiştir:

“[Soru] Efendim bu ekonomik önlemlerle ilgili olarak bazı çevreler sizi üstün zekâlı bir kişi olarak nitelerken, bazı çevreler de ‘ekonominin çarı’ diyorlar. Hangisine katılırsınız acaba bunların?

[Cevap] Çar dedikleri, yani Rus Çarı’na benzetiyorlar. Vallahi hiçbirine katılmıyorum. Ben kendi halimde bir

kimseyim. Elimden geldiği kadar da bilgim, görgümle faydalı olmaya çalışıyorum.”[300]

12 Eylül 1980 askeri yönetiminde ekonominin tek patronu ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, o dönemde içinde bulunulan şiddetli krizin zorluklarını nasıl aştığını şöyle anlatmıştır:

“Askerlerde, ekonomik durumun hep kritik çizgide kalacağı endişesi vardı. Onlar da durumun tam olarak düzeleceğine inanmadıkları için, hep dış yardım ve dış desteğe ihtiyaç olacağını hesaplıyorlar.

Petrolün varilini 17 dolardan alıyoruz ve bütün ihracatımız petrol ithalatına yetmiyordu... Ertesi sene, İran-Irak harbi ile petrol 35 dolara çıktı... Ama bizim 1980’de 2,8 milyar dolarlık ihracatımız da 3,6 milyar dolara çıktı. Yine de kimse güvenmiyordu... ‘Kuru ayarlasanız da, ihraç edecek ne malınız var ki’ deniliyordu. Zaten ihraç malı da buğday, fındık falandı... Ben şuna inanmıştım işin başından beri... Bir transformasyon, bir büyük yapı değişikliği olmadan krizi çözüp neticeye bağlamak mümkün değil. İhracatın arttırılması, sanayileşmeye, altyapıyı yenilemeye ve dünya ile aynı davranmaya bağlı... Ben hep buna inandım.”

Başbakan Yardımcısı, yıllardır ekonomi ve kriz yönetimi konusunda hazırlanmıştır ve zengin bir birikimi vardır:

“Benim bu yapı değişikliği konusunda öteden beri sahip olduğum düşüncelerim zaten vardı... Mesela 15 Haziran 1973’te, Süleyman Demirel’e bunları yazılı olarak vermiştim... Bunun gibi, 1979 Nisanı’nda da ‘Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları’ başlığı ile Milliyetçiler Kurultayı’nda açıklamıştım bunları...

Yapmayı tasarladıklarımın ana hatları önceden belliydi. Mesela 1967-71 arasında, özel sektörün teşviki politikası,

bizim getirdiğimiz politikadır. ‘Plan Uygulama Kanunu’ 1968’de çıkmıştır. Onunla beraber bütün gümrüklerin sıfıra indirilmesine ilişkin bir kararname vardır... İşte özel sektörün teşviki böyle başlar. Yoksa yüzde 100 gümrükle adamı nasıl teşvik edeceksiniz? Yatırım malı bile yüzde 100 gümrükle ithal ediliyor. Ama maliyeciler alınan vergiden kolay vazgeçer mi?”[301]

Özal’ın başarı sırrı (2): Konseyle, basınla, toplumla sıcak ilişkiler

Özal, bu dönemde Deniz Kuvvetleri eski Komutanı ve emekli Oramiral Başbakan Bülend Ulusu’nun Askeri Konsey’le kendisi arasında bir tür “tampon” rolü oynadığını söylemektedir ki bu uygulamada çok büyük bir şans olmuştur:

“Başbakan Ulusu yumuşak bir adamdı... Tampon rolü oynamıştır benimle yönetim arasında... Mesela hadiselerin devletçi yönde gelişmeye başladığını hissedince, birkaç kez istifa ettim. Hep durduruldu.

Mesela biz fiyat kontrollerini kaldırmışız... Bunlar fiyat kontrolü yapacağız diyor. Serbest pazardan sapmak istiyorlar. Bakanlar Kurulu’nda Bülend Ulusu da fiyat kontrolünden yana olunca istifamı yazıp veriyorum. Neticede benim dediğim oluyor ama hep mücadele ediyoruz. Bu manada ekonomik nosyonu olmayan insanlara, meseleyi anlatmak zor yani... O dönemde Kenan Paşa ile ciddi bir problemimiz olmadı. Ama genel olarak askerlerin yetiştikleri ortamda, ekonomiyi tam öğrenmeleri hatta anlamaları mümkün değil. Anlatmak da kolay değil. Zaten Başbakan olduğum devrede de birçok meseleleri anlatmaya çalıştık... Bazılarını anladığını, bazılarını anlamadığını zannederim...”

Orgeneral Kenan Evren, Özal'ın bu istifa olayı ile ilgili şunu yazıyor:

"Tarihini kat'i olarak hatırlamıyorum. Bir gün Başbakan (Bülend) Ulusu, özel olarak bana gelmişti. Elinde Turgut Özal'ın görevinden istifa ettiğine dair elle yazılmış bir dilekçesi vardı. Sebebini sorduğumda, ekonomik kararların alınmasında teklifinin dikkate alınmadığını, bazen de kendi başkanlığı altında toplanan ve ilgili bakanlarla Özal'ın da katıldığı Ekonomik Kurul toplantısına geç geldiği ve hatta bazen gelmediğini, Bakanlar Kurulu toplantısına da zaman zaman geç geldiğini, hiçbir toplantıda not almadığını, defter kalem kullanmadığını belirttikten sonra, ekonomik konularda yalnız kendisinin söz sahibi olmasını istediğini, olmayınca üzüldüğünü, herhalde bundan dolayı istifasını verdiğini söyledi.

'Sen ayrılmasını istiyor musun' diye sorduğumda, 'Ayrılmasını istemiyorum. Anlattığım bu kusurları var ama başlattığımız ekonomik kararları yürütmek için kendisine ihtiyaç da var' diye cevap verdi.

Bunun üzerine Başbakan'a, 'Öyleyse Özal'ı gönder, ben dilekçeyi geri aldırırım' dedim.

Zannederim aynı gün veya bir gün sonra Özal bana geldi. Kendisiyle şuradan buradan konuştuktan sonra:

– Özal, Başbakan'a istifanı vermişsin. Böyle şey kabul etmem. Bu işe beraber başladık, beraber bitireceğiz. Ekonomik Kurul'un faydası var. Bir insan ne kadar bilgili olursa olsun, hata edebilir, ama kurul içerisinde bu hata nispeti azalır. Eğer ileride politikaya atılmak istiyorsan onu da söyle, böyle bir düşüncen var mı, diye sorduğumda, Özal bana da katiyen böyle bir şey düşünmediğini söyledi.

Bu cevabı üzerine, ‘O halde görevine devam edeceksin, dedim ve böylece istifa olayı kapandı.

İstifa olayı bir defa daha oldu, onda da geri aldırdım.”[302]

Ulusu Hükümetinde Dışişleri Bakanı Ali Bozer’in Özal’ın çalışma tarzı ve hafıza özellikleri konusundaki gözlemi, sanırım Başbakan Ulusu’nun Özal’la ilgili şikâyetinin kaynağı hakkında bir fikir verebilir:

“Özal bağımsız çalışmaya alışmış bir kimseydi. Hatta Bakanlar Kurulu toplantısına da çoğu zaman geç gelirdi. Ama konulara vakıf olarak gelirdi. Onun not olmasına ihtiyaç yoktu. Fevkalade kuvvetli bir hafızası vardı. Vizyonunun yanında hafızası da kuvvetliydi. Fakat bu onun bir anlamda çalışma düzeninin bir ifadesiydi. Ama sorunlar üzerine ciddi bir şekilde eğiliyordu.”[303]

Başbakan Bülend Ulusu gibi Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Haydar Saltık Paşa da Başbakan Yardımcısı’nın sıcak ilişki içinde olduğu askerlerden biridir:

“(Orgeneral Haydar) Saltık’ın ekonomide etkisi yoktu. Ama Saltık Paşa, medeni, usul, yordam bilen bir askerdi... Bütün askerler sağdadır ama Saltık biraz daha soldaydı galiba... Ama askerlere göre sol bu... Onların hepsi sağdadır ama onların da bir sağı solu vardır. Ben Haydar Saltık Paşa’nın sosyalist demeyeceğim ama o tarafa yatkın olduğunu zannediyorum. Sosyal meselelere ağırlık veren bir yatkınlık bu.”[304]

Özal’ın askeri yönetimle sıcak ilişkileri çeşitli şekillerde dara düşen veya uygulamalardan incinen bazı şahsiyetlerin veya kesimlerin derdine az da olsa merhem olmuştur diye düşünmek yanlış değildir. Hakikat ve gerçek şudur ki, Özal askeri dönemin kuralları altında çalışırken bile dindar kesimlerle ilişkisini hiçbir biçimde kesmemiştir; entelektüel

anlamda onların kaygılarını paylaşmış ve sorunlarını görmezden gelmeden elindeki imkânlar ölçüsünde yardımcı olmayı bir insani görev bilmiştir.

Kardeşi Korkut Özal tutuklu statüdedir ve Ankara Mevki Askeri Hastanesi'nde tedavi edilmektedir: "Turgut Bey ziyaretime her zaman geldi. Yani o vazifeyi hiç ihmal etmezdi. Cumartesi günleri beni ziyaret günüydü. Gelirdi. Bir iki saat kalırdı."[305] İstanbul'da Esat Coşan Hocaefendi'yi de ziyaret ederek duasını almaktadır.[306]

Başbakan Yardımcısı Özal bu dönemde İzmir emniyetinin peşine düştüğü dindar insanların yaralarına merhem olmak çabası içinde de olmuştur.[307] 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden bir süre sonra Gülen Hocaefendi'nin dostu Kemal Erimez, Ankara'da dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ı evinde ziyaret etmiştir. Bazı sıkıyönetim görevlilerinin Gülen'in üzerinde aşırı bir tazyiki vardır. Özal'ın komutanlara Gülen için kefil olmasını ve bu tazyiklerin sona erdirilmesini istemiştir. Özal, "Ben askerlerle görüşürüm" demiştir. O süreçte tanıdığı bazı komutanları Gülen hakkındaki bu algılarında yumuşatmaya çalışan Özal, hatta 1983'te başbakan olunca da bir Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Gülen için şöyle diyecektir: "Ben kendisini çoktandır tanırım. Hakkında söylenen şeylerin hiçbiri varit değildir."[308] Başbakan Yardımcısı Özal bir defasında da İstanbul'da polisin İTÜ'lü öğrencilerin kaldıkları Erkâm Yurdu'na gitmesi üzerine İstanbul Emniyet Müdürü Şükrü Balcı'yı aramış ve 'O yurt bizim, arkadaşlar rahatsız etmişler' diye müdahale etmiştir.[309]

İlginç bir uygulama, 1980 askeri yönetiminde YÖK'ün kurulmasıyla birlikte Yüksek İslam Enstitüleri yerine ilahiyat fakülteleri açılmış; ne var ki, programda fizik, kimya, biyoloji

derslerine de yer verildiğinden temel mesleki derslerin yeterince anlatılamaması endişesi baş göstermiştir. Profesörler İbrahim Canan, Ali Şafak ve Emrullah Yüksel'den oluşan akademisyenler heyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ve YÖK yetkilileriyle görüşmüş fakat olumlu bir sonuç alamamışlardır. İbrahim Canan'ın anlatımına göre kendilerine bir de Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'la görüşmeleri tavsiye edilmiştir:

"Yanına girdik. Bizi ciddi bir eda ile karşıladı. Ali Şafak Bey sözcümüz oldu. Durumu özetledi. Belki dört dakikalık bir zaman içinde mesele ifade edilmişti. Dikkatle dinleyen Özal, mevzuu bütün incelikleriyle kavramıştı. Arkadaşımızın sözü biter bitmez, beni hâlâ hayrette bırakan şu cümle ile karşılık verdi:

– Mesele anlaşıldı. Bunun gerisinde Neşet [Çağatay] yatmaktadır. Çözümü de YÖK'te anti-Neşet propagandaya bağlıdır. Biz onu hallederiz. Olmaz öyle şey. Bu devir ihtisas devridir. İlahiyatta FKB ne demek. Siz müsterih olun, bu düzelir! dedi.

Biz bizi anlayan bir yetkili ile görüşmüş olmanın rahatlığı ile döndük. Gerçek şu ki, meselenin halledileceğine tam bir kanaatimiz gelmemişti. Ama diğer temaslarımızın kısırlığı bunda yoktu, epeyce rahatlamıştık. Sonra ne oldu, Özal ne yaptı, bilemiyoruz. Fakat YÖK'te Başkan Sayın İhsan Doğramacı'nın ilahiyatlarla ilgili müşaviri değişti, yeni bir isim geldi. Bu değişiklikle birlikte ilahiyatların yeni programı da tatbikata konmadan değişti. FKB dersleri ve fen bölümü kâbusu kaldırılarak çok daha pratik olan hal-i hazır program geldi."[310]

Vehbi Vakkasoğlu'nun da o dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal hakkında hayli ilginç bir tanıklığı vardır:

“1980’den sonra ülkemizde ve bütün dünyada bir dine dönüş hareketi başlamıştı. Gittikçe hızlanan bu gelişmeye olumlu bir katkıda bulunabilmek için, bir anket çalışması yapmaya karar vermiştim. Yeni Asya Araştırma Merkezi adına başlattığım bu çalışmadaki sekiz soruyu, sahalarında isim yapmış 250 aydına postalamıştım. Birçoğu ile de bizzat görüşerek cevaplarını alıyordum. O günkü şartlarda, aydınlarımızın büyük bölümü, hepsi din ve laiklikle ilgili bu sorulara biraz tutuk ve kekeme cevaplar veriyorlardı. Bir kısmı ise, özel görüşmelerimizde çok güzel ve isabetli şeyler söylemekle birlikte, bunların yazılıp yayınlanmasından çekindiklerini söylüyorlardı. Tabii, inançları istikametinde açık ve aydınlık konuşanlar da vardı.

Bu anket sorularını o tarihte Başbakan Yardımcısı olan merhum Turgut Özal Bey’e de göndermiş, fakat cevap alamamıştım. 1982 Mayısında Ahmed Şahin Hocaefendi ile birlikte Erzurum’a gidiyorduk.

Sohbetimiz, uçağa binen bir heyetin gürültüsüyle kesiliverdi. Merhum Özal ve yanındakiler yüksek sesle konuşarak gelip yakınımızdaki koltuklara oturdular. Birkaç sıra arkadaki bizlerin de duyabileceği biçimde sohbetlerine ara vermeden devam ediyorlardı. Turgut Bey’in bu tavrı bana çok tabii ve sade gelmişti. Halktan biri gibi, samimi, sıcak, yapmacıksız tavrı hoşuma gitti. Şahin Hocam’a, gidip biraz sohbete katılmayı teklif ettim. Fakat o, vasatı pek uygun bulmadıysa da bana izin verdi. Kalkıp yanlarına vardım. Selam verdim. Çok tabii ve sıcak üslubunu bozmadan selamımı aldı.

Kendimi tanıttım ve anket sorularıma niçin cevap vermediğini sordum. Anketin mahiyetini sordu: Dini muhtevada olduğunu söyledim ve birkaç soruyu açıkladım. Fevkalade ilgilendi.

– Bana her gün birçok mektup gelir. Fakat böyle bir şey gelmiş olsaydı unutmam mümkün değildir. Çünkü bana çok çeşitli şey sorulur, ama dini konular pek sorulmaz. Elime geçseydi mutlaka cevap verirdim, dedi.

Bunun üzerine yanımda bulunan anket metnini kendisine uzattım ve:

– O halde cevabınızı bekliyorum, dedim. Soruları okudu ve fevkalade önemli bulduğunu söyledi. O zamana kadar kaç kişiye gönderdiğimi ve genellikle nasıl cevaplar aldığımı sordu. Ben de aldığım cevapların biraz tutuk ve çekingen olduğunu söyledim. Tebessüm etti ve dedi ki:

– Tabii bunun sebepleri var. Fakat tahmin ederim on yıl sonra aynı sorulara çok daha net ve cesur cevaplar alabilirsin. Gelişmeler o istikamettedir.

Bu arada kâğıdın başlığını okudu:

– Yeni Asya Araştırma Merkezi... Bu Yeni Asya ismi bana yabancı gelmiyor, dedi. Yanındaki zata dönerek:

– Bu Yeni Asya şey değil mi? Kimlerindi yahu... Nurculara ait değil miydi, deyince, ben ‘evet efendim’ dedim.

Bunun üzerine bana döndü ve elimi tuttu:

– Öyleyse siz siyasetle uğraşmayı bırakın, böyle ilmi konuları araştırın. Asıl hizmet ilmi araştırmalarla olur ve size de bu yakışır. Eğer bu gibi konularda çalışmaya devam ederseniz, ben size yardım etmek isterim. Bu konularda görüşelim. Siyaset, günlük ve değişkendir. Siz kalıcı olana bakınız.”[311]

Başbakan Yardımcısı Özal’ın bu dönemde basın mensuplarıyla da sıcak ilişkiler içinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Emin Çölaşan’ın anlatımına göre, gazeteciler için Turgut Özal “rahat adamdı[r]”:

“Teybi önüne koyduğunuz ve soru sormaya başladığınız zaman anlatmaya başlar, daha sonra başkalarının yaptığı gibi, ‘Şimdi yazılı metni bana bir getirin de, yayınlanmadan önce ben bir kere daha göreyim’ diye güçlük çıkarmazdı. Çok kritik bir şey söyleyeceği zaman bir süre düşünür ve ‘Teybi kapat’ derdi.”[312]

Başbakan Yardımcısı Özal, 1981 Mart ayında bir gün evinde ODTÜ’den öğrencisi olan genç gazeteciye şunları söylemiştir:

“Aslında ben sıkı para politikası sözünü sevmiyorum. Ekonominin gereği olan para politikası uygulanıyor. İflaslar, protestolar normal seyri içinde gidiyor. Bu konuda anormal artışlar yok... Türk ekonomisi şimdi yapısal bir değişiklik geçiriyor. Bunun normal sancıları olacaktır. Eskiden birçok sanayi kuruluşu iç pazarda istediği malı satıyordu. Şimdi iç pazarda o rahatlığı bulamadıkları için, ister istemez dışarıya yöneliyorlar. Şimdiki yol Türkiye için daha doğrudur. Çünkü başımız sıkışmadan bazı kararları veremiyoruz... Türkiye bugünkü şartlarda yüksek yatırım yapabilecek durumda değildir... Vergi gelirleriyle ancak altyapı yatırımları canlanabilir... 1981 yılında Türk parası ile döviz arasında çok hassas bir denge olacaktır. Eğer yanlışlıkla, Türk parasını arttırırsak o zaman dövizdeki dengeyi kaybederiz. Bugün için bir dengemiz var. Hatta bazen, dövizden çok Türk parası aranıyor. Bu bizim lehimizedir. Buna alışmak zorundayız. Paramız değer kazanmaya başlamıştır. Bu çok önemlidir. Bunun sonucu olarak tasarruf şevki artıyor. Zaten tasarruf olmasa ne yatırım olur, ne de başka bir şey olur...”[313]

Özal ailesinin Enis Behiç Koryürek Sokak’tan sonra oturduğu evin müdavimlerinden gazeteci Yavuz Gökmen şöyle anlatmaktadır:

“Mesnevi Sokak’ta basit bir evdi. Kapıdan girişte küçük bir oda vardı. Orayı da geçince genişçe bir salona giriyordunuz. Salon, iki oturma ve bir yemek ünitesi halinde düzenlenmişti ve dikkat çekecek enteresan bir eşya yoktu.”[314]

Özal, bu evde Yavuz Gökmen’e “Başbakan Yardımcısı Turgut Özal”, “Teknokrat Turgut Özal”ı anlatmıştır:

“Şimdi tabii şöyle söyleyeyim. Hâlâ ben teknisyenim, açıkça söyleyeyim. Teknisyen olarak da işin doğrusunu söylemek mecburiyeti vardır. Yani inanmıyorum, politikacı da olsa, bugün doğrusunu söylemediği sürece halkı inandırmak mümkün değildir. Geçici olarak kandırırsınız sonunda foyanız meydana çıkar. Onun için her şeyin doğrusunu söylemek lazım. Benim 1980’de verdiğim mesaj da, mümkün olduğu ölçüde demeyeceğim, bildiğim doğruyu söylemektedir. Tabii her doğru da her zaman söylenmez. Bazılarının zamanı, zemini vardır. Belki hüner oradadır, doğru ne zaman söylenecek, bunu iyi bilmek lazım.

Şimdi şu kadarını söyleyebilirim. 1981 yılı, eğer Türkiye şu ortaya koyduğumuz programı, bir kaza üzerimize gelmezse şu veya bu şekilde dışarıdan, içeriden, hiç kimse neyin ne olacağını yüzde doksan dokuz virgül dokuz şeyle söyleyemez. Bunu götürdüğümüz müddetçe bir sene evvelkinden daha iyi olacaktır. Ama düzelmeyi, böyle fevkalade bir düzelme olarak kimse düşünmesin. Zaten dört-beş sene dememizin bir sebebi bu. Zaten çok parlak bir düzelme görürseniz bundan kuşkulanın. Ölen adamda da, ölmeden önce iyilik alameti gözükür.”[315]

1981 yılı biterken *Hürriyet* gazetesi Turgut Özal’ı ‘yılın adamı’ seçmiştir.

Yavuz Gökmen, Özal’la yeni bir röportaj için tekrar evindedir:

“Bana yazdığı iki dörtlüğü okudu. Dörtlükler basit bir hece vezni ile yazılmıştı. Ancak heceler ve uyaklar tamdı. Üstelik içlerinde şairane duygular da taşıyorlardı. Çok ısrar etmeme rağmen şiirlerini vermeye yanaşmadı. ‘İleride bir gün veririm’ diyordu. O günlerde bazı çekingenlikleri vardı. Bu aşamada şiirleri ortaya çıkarsa düşmanlarının neler söyleyeceklerini biliyordu.

Özal’a aklıma ne gelirse soruyordum. Sevdiği şarkıcıları da sordum. Zeki Müren’i ve Emel Sayın’ı sevdiğini söyledi. İbrahim Tatlıses diye de ekledi. Özal, Zeki Müren’i sevdiğine göre acaba o sıralarda ameliyat olmadığı için hâlâ erkek kılığında dolaşan Bülent Ersoy hakkında ne düşünüyordu? Aklıma hiçbir şey gelmeden sordum. Özal birdenbire gözlerini yüzüme dikti. Kızmıştı. Gerçekten şaşırdım ama ağzımı açmadım. Gayet ciddi bir ses tonuyla:

– Yavuz, dedi. Bana bu soruyu sormamış ol.

Sesinde sanki bir iğrenti seziliyordu. Başka konuya geçtik.

Geç vakit biten röportaj sonrası evime döndükten biraz sonra telefon çaldı. Arayan Semra Özal’dı ve o da ciddi bir ses tonu ile ancak daha yumuşacık bir ses tonuyla konuşuyordu.

– Yavuzcuğum, dedi; siz konuşurken duydum; Turgut Bey, Emel Sayın’ı beğendiğini söyledi. Senden rica ediyorum Emel Sayın konusunu yazma. Zaten ensemiz düşmanlarla dolu; bir de bununla uğraşmayalım.”

Yavuz Gökmen şöyle devam ediyor:

“Emel Sayın kısmını çıkardıktan sonra, Bülent Ersoy konusunu düşündüm. İlk aklıma gelen Özal gibi muhafazakâr tabiatlı ve dini bütün bir insanın Ersoy türü insanları dışladığı oldu. İkinci aklıma gelen başkaydı. Askerler de ‘açık homoseksüelleri’ nedense sevmiyorlardı. O sıralar tüm askeri yönetim başka iş güç yokmuş gibi Bülent Ersoy üzerine

çullanmıştı. Adının ‘Bülent’ olması talihsizliğinden çok çeken; ancak ‘Kenan’ olmaması nedeniyle belki de hayatı kurtulan Bülent Ersoy’un bir Hamzakoy’a kapatılmadığı kalmış, radyoda okuması bir yana sahneye çıkması bile yasaklanmıştı. ‘Zavallı Bülent’in o dönemde çektiklerini ancak adaşı çekiyordu ama o da asker emeklisi olduğu için bunlara kahramanca göğüs geriyordu.

Semra Özal’ın, Bülent Ersoy’un insanca muamele görmesi için ne kadar uğraştığı hatırlarda olmalıdır. Semra Hanım, tuttuğunu koparan, asla vazgeçmeyen, ancak sabretmeyi de bilen bir kadındı. Ersoy’un haklarını sonuna kadar savundu.

Yıllar sonra bir 13 Ekim 1988 günü yaşadığım olay bana insanoğlunun nasıl zamanla değiştiğini gösterecekti:

Özal’ın doğum günüydü ve aynı gün Ankara Hilton’da Türk Kadınını Güçlendirme Vakfı’nın öğle yemeği vardı. Gazetecilere ayrılan masada Güneri Cıvaoğlu, Ertuğrul Özkök ve Derya Sazak bulunuyordu. Güneş Taner ve Cavit Kavak da aramıza oturmuşlardı. Cıvaoğlu bir nazik not yazıp hepimize imzalattı ve Özal’a yolladı. Bu bir yaş günü kutlaması ve masamıza davet mektubuydu. Özal masamıza geldi. Biraz sonra sahneye Bülent Ersoy çıkacak ve Semra-Turgut Özal çiftine minnet ve şükran yağdırdıktan sonra şarkılarına başlayacaktı. Özal bir süre dinledi ve başını bana çevirerek:

‘– Yavuz, dedi. Nasıl da güzel söylüyor ama değil mi?’ ”[316]

Aslında Bülent Ersoy konusunda, Özal’da Yavuz Gökmen’in en başta oluştuğunu söylediği algı pek gerçekçi değildir. Bülent Ersoy olayının gelişimi ve krizin çözümü hakkında dönemin İçişleri Bakanı Mustafa Kalemli’nin yazdıklarına göre, Başbakan kendi bakanına özel olarak talimat vermiştir. Bilindiği gibi, İstanbul Valiliği sanatçıya uymak zorunda

olduğu yasal yükümlülükler ve yönetmelikler nedeniyle sahne yasağı getirmiş ve bu uygulama büyük tartışma başlatmıştır. Başbakan Özal, “Doktor, bu hadise çok değişik mecralara kaydı. Toplumun ahlaki ve moral değerleri açısından da gidişatı iyi görmüyorum. Hem kişiye hem topluma yazık oluyor. Gündemin bu gibi kabil olaylarla tıkanmasına razı olamayız. Memleketin konuşmamız gereken daha önemli meseleleri var. Lütfen bu olayla ilgilen ve sonuçlandır” deyince Numune Hastanesi’nin raporuyla bu sorun aşılmış ve Bülent Ersoy yeniden sahneye çıkabilmiştir. Sanatçı, kendisine yapılan bu jeste ilk polis balosunda Ankara’da muhteşem bir konserle karşılık vermiştir.[317]

Başbakan Yardımcısı Özal, 1982 Nisan ayında 7. İktisatçılar Haftası’nda çoğunluğu iktisat öğrencilerinden oluşan dinleyicilere şöyle konuşmuştur: “Ben formel iktisat tahsili görmedim. Ama insan esas öğrenimini hayatta görüyor. Ben de hayatımın büyük bir bölümünü devlette geçirdim. Bu arada masanın öteki yanında da oturdum. Bu nedenle devleti ve teşebbüs kesimini iyi tanıyorum. Her iki kesimin görüşlerini ve uyum noktalarını iyi biliyorum. Bu nedenle oldukça gerçekçi ve pragmatik olduğumu sanıyorum. Ekonomi bir bilim olduğu kadar bir sanattır da. Ekonomi politikası ise aynı zamanda kamu politikasıdır. Uygulanan politikayı kitlelere benimsetmek, onların desteğini sağlamak önemlidir. Bu nedenle işin psikolojik yanı ağır basar.”[318]

Başbakan Yardımcısı Özal, bu görevinde iken yeni dönemde siyaseti planlıyor muydu? Acaba Yavuz Donat’a söylediği gibi yalnızca kalıcı olanla mı ilgili idi? Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’ın 22 Şubat 1982 günü *Tercüman* gazetesinde bir sohbeti yer almıştır; deneyimli gazetecinin soruları ve Özal’ın bunlara verdiği karşılıklar şu şekildedir:

“Yavuz Donat: Anayasa halkoyuna sunulduktan sonra siyasi partilerin kurulmasına izin verilecek. Bu safhada parti kuracağınız ve genel başkan olarak siyasete devam edeceğiniz söyleniyor. Bunlar doğru mu? Siyasete atılacak mısınız? Bugün bir hazırlık ve yatırım içinde misiniz?

Turgut Özal: Ben üzerime aldığım vazifeyi başarı ile yerine getirmeye çalışıyorum. Görevimi yüzümün akı ile tamamlamak istiyorum. Tabii takdiri ilahi. Öyle bir noktaya gelebilmeliyiz ki, ‘artık ben bu işi bu noktaya getirdim, gözüm arkada kalmaz’ diyebilmeliyim.

Yavuz Donat: İleride parti kurup siyasete atılmayı planlıyor musunuz?

Turgut Özal: Türkiye’de çok hadiseler vardır ki, hiçbir şeyi hiçbir şekilde planlayamazsınız. Siyaseti şahsen hiç düşünmedim. Sadece geçmişte ufak bir tecrübem olmuştu. Ayrıca siyaseti yapabileceğimi pek sanmıyorum.”[319]

Bununla birlikte Özal’ın Başbakan Yardımcısı iken siyasi parti kurmak için nabız yokladığı sır değildir. Özal’ın yakın dostu Ali Coşkun, Başbakan Yardımcısı’nın siyasi parti kurma projesinin ilk tanıklarındandır. TOBB Başkan Yardımcısı olarak Ali Coşkun, Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’la Malatya’da bir toplantıdadır. Darendeli tanınmış din âlimi Hacı Hulusi Efendi ile haberleşen Özal, onunla görüşmek istemiş, ancak toplantı uzayınca randevu iptal edilmiştir. Şeker Fabrikası Camii’ne namaza gittiklerinde Hacı Hulusi Efendi onları karşılamıştır. Hacı Hulusi Efendi, ‘Madem siz gelemediniz, ben geleyim, dedim’ diye konuşmuştur ve namazdan sonra koyu bir sohbet başlamıştır. Özal, Arapça bir gazeteyi Hacı Hulusi Efendi’ye uzatmıştır, okuması için. Özal’ın ekonomik reformlarını anlatmaktadır gazete. Mayıs 1982’de Özal Başbakan Yardımcısı, Başbakan

ise Bülend Ulusu'dur. Özal sohbet sırasında şunları söylemiştir:

"Birçok konuyu hallettik, eğer sahip çıkmasalar bunları yapamazdık. Ama askeri idareyle dünyada hangi ülkeye gitsem bize işte bir ihtilal hükümetinin başbakan yardımcısı olarak bakıyorlar, çok zorluk çekiyoruz. Bunu düzeltmek mümkün değil. Mutlak surette seçilmiş demokrasiye dönmemiz lazım. Halk, ekonominin önde gelenleri, uluslararası temsilciler nereye gitsem, benim bir parti kurup siyasi hayatı devam ettirmem isteniyor. Ne dersiniz?"

Darendeli Hacı Hulusi Efendi gülümseyerek şunları söylemiştir: "Bu durumda işleri yarım bırakırsan vebal altında kalırsın, inandığın arkadaşlarınla yoluna devam et." Özal'a üç de tavsiyede bulunmuştur: "Makam hırsına kapılmayın, dünya malına düşmeyin, bencillik duygusuna kapılmayın." Özal, Darendeli Hacı Hulusi Efendi'nin tavsiyelerini not etmiştir. Malatyalı işadamlarıyla yaptığı toplantıda da siyasete dair görüşlerini paylaşmış, onları siyasete çağırmıştır: "Siz düşünün, ben kararlıyım, olacaksa, ben bir işin ya başında olurum ya da dışında" diye konuşmuştur.[320]

Özal'ın istifası

Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, Maliye Bakanı Kaya Erdem ve kendisinin görevlerinden istifasına neden olan Banker Kastelli olayını şu şekilde anlatmıştır:

"Benim hatırladığıma göre, 12 Haziran (1982) günü Banker Kastelli hadisesi patladı. Bana ilk haber veren, o sırada Ticaret Odası Başkanı olan Nuh Kuşçulu'dur. Adam İsviçre'ye kaçmış... Yapacak bir şey yok. Tabii hemen tedbirler alınması lazım.

Kastelli'nin batmasının sebebi, mevduat sertifikası satması değil... Bugün Amerika'da bile yapıyorlar bunu... Bizden öğrendiler hatta...

Kastelli'nin hatası, aracılık edeceğine kredi veriyor. Üstelik inşaat gibi uzun vadeli yatırımlara aktarıyor elindeki fonları. Yani geri ödeme gecikirse, iş biter, kopar...

Her neyse... Kastelli olayından bir ay kadar geçti... Durumu düzeltmek için kanunlar çıkartıldı, tedbirler alındı... Benim odamda üç kişi çalışıyoruz bu konuda. Ali Bozer ve Kaya Erdem...

Ali Bozer'le irtibatımız oradandır. O, işin Ticaret Hukuku yönüne bakıyor... Epeyi çalışıp meseleyi de oldukça yola soktuk.

Bu sırada Başbakan Ulusu geldi, 'Turgut Bey... Yukarıdan Kaya Erdem'in istifasını istiyorlar' dedi...

Peki, Maliye'ye kimi getirecekler, diye sordum.

Galiba, Adnan Başer Kafaoğlu'nu yapacaklar, dedi.

Bu arada bana bir de laf attı ve 'Kafaoğlu olursa, sizin karışmanızı istemez' gibi bir şeyler söyledi...

Ben zaten işin tükenme noktasına geldiğinin farkındayım. Bundan daha ileri gitmemiz mümkün değil. Gidersek, kendimizden kaybedeceğiz.

O gün, Kaya Bey (Erdem) istifasını verdi... Ertesi gün ben de istifamı yazıp götürdüm ve 'Çalışmamız artık mümkün değildir' dedim. İstifayı Ulusu'ya verip, 'Allahaısmarladık' dedim... Evren Paşa'ya uğramadım... Bir bahane buldum... Nasıl olsa istifayı kabul edecekler... Arabamın plakasını değiştirip, bastım Side'ye gittim...

İstifamın kabul edildiği 17 haberlerinde okundu. Yani 1982'nin 13 Temmuzu... Nereden hatırlıyorum? Tam bir yıl 5 ay sonra, 13 Aralık 1983'te, yardımcı olarak ayrıldığımız

başbakanlığa, başbakan olarak döndük... Zaten benim için bu 13 rakamı manalı bir sayı... Doğum tarihim de 13 Ekim...”[321]

Orgeneral Kenan Evren ise Özal’ın başbakan yardımcılığından istifası hakkında günlüğüne şunları yazmıştır:

“Kastelli olayı patlak verdiği günden beri Maliye Bakanı Kaya Erdem’in ve hatta gerekirse Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (Turgut) Özal’ın da değiştirilmesini düşünmeye başlamıştık. Bu yönde bana çeşitli çevrelerden telkinler de geliyordu. Çok nazik bir durumdu. Bugüne kadar ekonomiyi bu ekiple yürütmüştük. Banker olayları hariç ekonomide kötüleşme değil, iyileşme gözlenmişti. Kimi maliye bakanı yapacaktık? Cumhurbaşkanlığı mali danışmanı olarak görev yapan Adnan Başer Kafaoğlu’nu maliye bakanı olarak tavsiye ediyorlardı.

Konsey Üyesi arkadaşlar arasında da bir görüş birliği sağlanamıyordu. Konu devamlı olarak güncelliğini korudu. Nihayet çeşitli çevrelerin etkisi altında kalarak Maliye Bakanı Kaya Erdem’in istifa ettirilerek yerine Kafaoğlu’nun tayininde karar aldık. Özal’ın yerini korumasını düşünüyorduk. Ancak, Kafaoğlu ile çalışamayacağını da biliyorduk. Başbakan da Özal’ın yerinde kalmasını istiyordu.”

Orgeneral Kenan Evren, bundan sonrasını şu şekilde aktarıyor:

“Başbakan, Maliye Bakanı Kaya Erdem’i çağırarak istifa etmesini söylemiş. Erdem esasen Kastelli olayının hemen sonrasında Özal’a istifasını vermiş fakat Özal geri aldırmış.

Kaya Erdem’in istifa ettiğini ve yerine Kafaoğlu’nun geleceğini öğrenen Özal da istifasını Başbakan’a vermiş.

Her ikisi de bana allahaısmarladık demeden Ankara’dan ayrılmışlar.”[322]

Mustafa Taşar'ın bu konudaki anlatımı şöyledir:

"İstifa ettiği günün akşamı dedi ki bize: 'Eğer Ankara'da durursam, Kenan Paşa beni çağırır ikna eder, bu görevde kalmaya devam durumunda kalabilirim. Onun için benim telsiz olmayan bir arabayla hemen Ankara'yı terk etmem lazım. Beni bulamamaları lazım. Üzerinden 24 saat geçerse, bir daha beni bulamazlarsa mesele biter.

O zaman DPT'de Gümrük Teşkilatı'ndan aldığımız bir araç vardı. Üzerinde telsiz de yoktu. Müsteşara bir yedek araba olarak alınmıştı. O arabayı tahsis ettik. Onunla Side'ye gidildi."[323]

Yakın mesai arkadaşlarından Ekrem Pakdemirli, sonradan başbakan yardımcılığından istifası ardından "Hafta sonları biz de Özal'ı Side'ye ziyarete gidiyorduk" diye anlatmıştır.[324] Mehmet Keçeciler, Özal'ın, Side'de arkadaşlarıyla briç oynarken sık sık mızıkçılık yaptığını ve bu yüzden karşısında kimsenin oturmak istemediğini söylemiştir:

"(Side'de) o kaldığımız yazlık tatil sitesinin bir yerinde briç oynardık, briçe meraklıydı. Rahmetli çok üfürükçüydü briç oynarken. Karşısına da benden başka kimse geçmezdi, çünkü kimse onunla eş olmak istemezdi."[325]

Orgeneral Kenan Evren de günlüğüne aktarmış; istifasından kısa süre sonra Turgut Özal, gazetelere siyasete gireceğini söylemiştir:

"26 Ağustos 1982:

Turgut Özal, *Milliyet* gazetesine verdiği beyanatta, şartlar uygun olursa siyasete atılacağını söylemiş. Başbakan Yardımcılığı'ndan ne için istifa ettiği yavaş yavaş anlaşılmaya başlandı. Ben daha evvel de tahmin etmiş ve kendisine bunu sorduğumda 'hayır' demişti."[326]

Orgeneral Kenan Evren, Kasım 1992'de de günlüğüne şöyle yazmıştır:

"Daha biz siyasi faaliyetlere ve dolayısıyla parti kurmaya müsaade etmediğimiz halde, gizli gizli parti kurma faaliyetlerinin şimdiden başladığını duyuyoruz. Hatta bu konuda gazetelerde bile haberler yer alıyor. Parti kurmaya çalışanlar arasında Turgut Özal'ın da ismi geçiyor. Zamansız ve müsaademiz olmadan bu çalışmaların yapılması canımızı sıkmıyor değil ama aleni bir durum olmadıkça üzerine gitmek istemiyorum."[327]

Özal ve eşi, Antalya Side'den sonra kızı Zeynep Özal'ın yanına Suudi Arabistan'a (ki orada Özal İslam Bilim Vakfı'nın Başkanı'dır ve Cidde'de toplantısı vardır) ve daha sonra Londra'ya geçmiş; Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Rahmi Gümrükçüoğlu'nun konuğu olarak bir süre kalmış ve oradan ABD'ye, büyük oğlu Ahmet Özal'ın da bulunduğu Washington'a gitmiştir:

"Hiçbir siyasi makamla görüşmedim. Hep sonra yazdılar... Öyle bir sürü şeyler yazdılar... [...] Biraz çocukları görmeye, biraz da kendimizi değişikliğe uydurmaya... Ondan sonra New York'a geldik. New York'tan da Türkiye'ye döneceğim. Bu söylediğim 1982 senesi Aralık ayının 23 veya 24'ü olacak. Derken Houston'dan bir telefon. Asım Kocabıyık telefonda. 'Burada' diyor, 'doktor arkadaşlar var. Türk doktorlar.' O sırada da çok ağırlığım var. Kilom 113 oldu. 'Senin resimlerini gördüler beğenmediler halini. İllâ bir check-up'tan geç."[328]

İşadamı Asım Kocabıyık'ın ısrarıyla Turgut ve Semra Özal çifti o sırada New York'ta çalışan Bülent Öztürkmen'e bir kısım bavullarını emanet bırakıp Houston'da bir otele yerleşirler. Sağlık kontrolünün ardından 1992 Aralık

sonundan Şubat'ın 12'sine kadar doktor gözetiminde sıkı bir sağlık programına kendilerini teslim etmişlerdir. Bu sayede Turgut Bey, 113 kilodan önce 90 sonra da 80 kiloya kadar inmiştir.[329]

Orgeneral Kenan Evren, Özalların yakın dostu Asım Kocabıyık'ın telefonundan ve ısrarından haberi olmadığı için günlüğüne, "Zayıflamak için neden Houston Hastanesi'ne gittiğini anlayamadım; bir buçuk aydır bu hastanede yatıyor; Türkiye'de de zayıflamak mümkün" diye not düşmüştür.[330]

Sonraki yıllarda ANAP Hükümeti tarafından Merkez Bankası Başkanı olarak atanan iktisatçı Rüştü Saracoğlu ki o sırada IMF araştırma bölümündedir ve Ahmet Özal'ın da yakın arkadaşıdır; Washington'da Baba Özal'la tanışmalarını şu şekilde anlatmıştır:

"Asıl kendisiyle ilişkimiz, istifa ettikten sonra başbakan yardımcılığından, ABD'ye geldiğinde Washington'da oldu. Washington'a geldiğinden Ahmet (Özal) benim arabamı ödünç aldı babasını gezdirebilmek için. Benim o tarihte 1976 model bir Buick arabam vardı. Makam arabasına biraz benzeyen bir araba. Turgut Bey'i onunla gezdirdi. Evine gittik. Ben de bir akşam bizim eve, arkadaşımın babası olarak ve Türkiye'de ilginç işler yapmış bir insan olarak yemeğe davet ettim. Gayet samimi, ufak bir yemekti. Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş'le Hanımı vardı. Turgut Özal, Semra Özal, Ahmet Özal, eşi Elvan bizim evde ve bir barbekü yaptık ve ben bir şeye çok şaştım. Semra Hanım'a ne içersiniz diye sorduğumda viski dedi. Turgut Bey'e ne içersiniz diye sorduğumda soğuk bira dedi. Ben çok hayret ettim, Turgut Bey'in bira, Semra Hanım'ın viski istemesine ve kendisiyle orada bir süre konuştuk bizim evde o gece, hem daha sonra.

Oldukça berrak bir ekonomi anlayışı olduğunu gördüm, bu diyalogumuz devam etti."[331]

Özal'ın bu dönemde ABD yetkilileri ile teması/temasları hakkında kendi anlatımı yukarıda yer almıştır; bir temas olmadığını ifade etmektedir. Ancak, yakın çevresinden Ekrem Pakdemirli'nin anlatımı farklıdır; 2013 yılında Turgay Yavuz'a şunları söylemiştir: "Turgut ağabey tam bu dönemde ABD'ye gitti. Batılılara seçimlere gireceğiz. Batının dostuyuz. Batılı anlamda bir ekonomik politikayı esas alıyoruz. Türkiye'yi size muhtaç olmaktan çıkarırız, diyerek kendi adına lobi yaptı."[332]

203. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Grup toplantısı konuşması, (11 Eylül 1989, Ankara).

204 "Ülkemizi 12 Eylül'e Getiren Sebepler ve Türkiye Üzerinde Oynanan Oyunlar" Seminerinde Konuşma, (15 Eylül 1984).

205. Başbakan Turgut Özal'ın Güneri Cıvaoğlu ile yaptığı mülakat, (30 Ağustos 1986).

206. Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Milletvekilleri onuruna konuşması, (27 Ekim 1989).

207. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 282-283.

208. a.g.e., s. 474-475.

209. a.g.e., s. 479.

210. Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi Marmara İlleri konuşması, (İstanbul, 31 Mart 1986).

211. Başbakan Turgut Özal'ın II. Kongre kapanış konuşması, (19 Haziran 1988, Ankara).

212. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 62-64.

213. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, s. 249-250.

214. Özal, DPT müsteşarlığı görevinden alındıktan sonra 21 Nisan ve 21 Mayıs 1971 arasında 1 ay süreyle "Başbakanlık Mütehassıs Müşaviri" unvanıyla çok kısa süre kızakta kalmış ve hemen ardından ABD'de Dünya Bankası'na geçmiştir.

215. Önceki bölümden hatırlanacaktır: Özal, 12 Mart döneminde göreve gelen Nihat Erim ve Attila Karaosmanoğlu ekibiyle, yani yeni hükümetle çalışmak istemiş, hatta yapılacak işler hakkında ayrıntılı bir de rapor hazırlamıştır; fakat o tarihte adı geçen kişiler tarafından reddedilmiştir.

216. Özal'ın ikinci müsteşarlığıyla başlayan çok sık yurtdışı trafiği, askeri yönetim liderliği tarafından bir artı kabul edilmiş ve kendisini tartışmasız "vazgeçilemez adam" konumuna yükseltmiştir.

217. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 5-6.

218. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya*, *İkinci Cilt*, s. 101.

219. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 454.

220. "Kemal Kurdaş Kitabı", *Hayatım Mücadeleyle Geçti*, s. 379.

221. "Şerif Egeli", *The Özal*, s. 76.

222. "Hasan Celal Güzel", *The Özal*, s. 70-71.

223. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 80-81.

224. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya*, *İkinci Cilt*, s. 104.

225. a.g.e., s. 140.

226. a.g.e., s. 144-145.

227. a.g.e., s. 145.

228. a.g.e., s. 146.

229. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya*, *İkinci Cilt*, s. 146-150.

230. a.g.e., s. 151.

231. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 6-7.

232. "Kenan Evren", *12 Eylül Darbesi*, s. 165.

233. Korkut Özal, “Evren sonradan hatıralarında, benim kendisine gittiğimi yazıyor, oysa o beni çağırdı da gittim” diye belirtmektedir.

234. Korkut Özal, *Devlet Sırrı,* s. 49.

235. a.g.e., s. 49-50.

236. “Korkut Özal”, *12 Eylül Darbesi,* s. 295.

237. “Hasan Celal Güzel”, *12 Eylül Darbesi,* s. 214-215.

238. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 473-474.

239. Mehmet Barlas, “Özal ve Sonrası”, *Rüzgâr Gibi Geçti,* s.121-122.

240. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 73.

241. Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası,* s. 222.

242. “Hasan Celal Güzel”, *12 Eylül Darbesi,* s. 215.

243. Başbakan Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı Kenan Evren onuruna konuşması, (28 Ekim 1989).

244. Günal Kansu, *Planlı Yıllar,* s. 476

245. a.g.e., s. 477.

246. a.g.e., s. 482-483.

247. a.g.e., s. 483.

248. a.g.e., s. 486-487.

249. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 72.

250. “Hasan Celal Güzel”, *The Özal,* s. 73.

251. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika,* s. 316-317.

252. Yalçın Doğan, “Devlet Uçağından Üç Enstantane” *Hürriyet,* (1 Aralık 2012).

253. “Semra Özal”, *The Özal,* s. 75.

254. “Vahit Erdem”, *The Özal*, s. 63.

255. “Ekrem Pakdemirli”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 29-30.

256. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 145-146.

257. a.g.e., s. 147-148.

258. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 77

259. Günal Kansu, *Planlı Yıllar*, s. 514.

260. a.g.e., s. 477.

261. a.g.e., s. 481-482.

262. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 16.

263. “Yıldırım Aktürk”, *The Özal*, s. 64.

264. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 17.

265. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 160-161.

266. a.g.e., s. 161.

267. “Hasan Celal Güzel”, *12 Eylül Darbesi*, s. 219-220.

268. a.g.e., s. 220.

269. a.g.e., s. 220.

270. a.g.e.,, s. 220-221.

271. Başbakan Turgut Özal’ın ANAP Grup Toplantısı konuşması, (17 Ekim 1989, Ankara).

272. “Semra Özal”, *The Özal*, s. 99-100.

273. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 8.

274. “Hasan Celal Güzel”, *The Özal*, s. 98.

275. Ekrem Ceyhun, *Erzurum’dan Ankara’ya, İkinci Cilt*, s. 228.

276. “Ekrem Ceyhun”, *The Özal*, s. 103.

277. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 107.

278. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 83.

279. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 8.

280. a.g.e., s. 8.

281. “Asım Kocabıyık Kitabı” *90’a Yaklaşırken*, s. 163.

282. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 9-10.

283. “Hasan Celal Güzel”, *12 Eylül Darbesi*, s. 223.

284. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 52-53.

285. Kafaoğlu Özal’ı Başbakan Demirel’e tavsiye ediyor! (HÖ).

286. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 242-243.

287. “Kemal Kurdaş Kitabı”, *Hayatım Mücadeleyle Geçti*, s. 72 ve özellikle 199-200.

288. “Kenan Evren”, *12 Eylül Darbesi*, s. 172-173.

289. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 53.

290. Başbakan Turgut Özal’ın Anavatan Partisi TBMM Grubu’nda konuşması, (Ankara, 30 Eylül 1986).

291. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 104-105.

292. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 15.

293. a.g.e. s. 13.

294. *Hayat*, 42 (17 Ekim 1983).

295. Ekrem Ceyhun, *Erzurum’dan Ankara’ya, İkinci Cilt*, s. 218-221.

296. Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’ın II. İzmir İktisat Kongresi Konuşmaları, (2-7 Kasım 1981, İzmir).

297. a.g.k.

298. Hayrullah Mahmud, *Tonton Zamanı*, s. 158-159.

299. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya,İkinci Cilt*, s. 232.

300. *Yabancı Basında Turgut Özal'ın Ölümü*, s. 10.

301. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 14-15.

302. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 414-415.

303. "Ali Bozer", *The Özal*, s. 114.

304. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 16 ve 18.

305. "Korkut Özal", *The Özal*, s. 109.

306. "Bülent Çapanoğlu", *The Özal*, s. 63-64.

307. Abdullah Aymaz, "Turgut Özal", *Zaman* (15 Nisan 2012).

308. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 174-175.

309. "Bülent Çapanoğlu", *The Özal*, s. 58.

310. "İbrahim Canan", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 75-76.

311. "Vehbi Vakkasoğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 175-176.

312. Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, s. 181.

313. a.g.e., s. 181-182.

314. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 32.

315. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 32 ve 33.

316. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 44-46.

317. Mustafa Kalemli, *Kalemli'nin Kaleminden*, s. 142-143.

318. Osman Ulagay, *24 Ocak Deneyimi Üzerine*, s. 47-48.

319. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 413-414.

320. "Ali Coşkun", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 105-106.

321. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 25-26.

322. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 454.

323. "Mustafa Taşar", *The Özal*, s. 137-138.

324. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 93.

325. "Mehmet Keçeciler", *The Özal*, s. 141.

326. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s. 474.

327. a.g.e., s. 512-513.

328. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 27.

329. a.g.e., s. 27-28.

330. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 16.

331. "Rüştü Saracoğlu", *The Özal*, s. 150-151.

332. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 101.

Mualece ve tevafuk

Tevfik Ertürk Arşivi

1983 genel seçimleri öncesi Anayasa oylaması vardı. [...] Kenan Evren Paşa 1982 Anayasası'nın arkasında olduğunu ilân etmiş ve "Ben Anayasa'ya kefilim" demişti. [...] Oyların yüzde 91.37'si Evet çıkınca, çeşitli iddialar ileri sürüldü. [...] "Kamuoyu" Kenan Evren'i aklamıştı; peki ya, "kamu vicdanı?"

Aynı Kenan Evren Paşa, bu kez 1983 seçimlerinden bir gün önce [...] ekrana çıkıp halktan Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne (MDP); onun [...] bu göreve 12 Eylül darbecileri tarafından getirildiği bilinen lideri Turgut Sunalp'a destek vermesini istedi. [...] Hatta daha ileri giderek [...] Özal'a ve ANAP'a oy verilmemesini de.

Seçmenler, yüzde 91.37 ile akladığı darbeci paşanın, oylarına ve ülkenin geleceğine ipotek koymasına tahammül edememişti. Halk bir an bile tereddüt etmeksizin o yalancı (!) Turgut Özal ve

partisini yüzde 45.14 oyla ve 400 kişilik Meclis'te 211 milletvekiliyle tek başına iktidara getirdi...

Ali Saydam, *Algılama Yönetimi*, (2012)

Bu tercih farklılaşması ünlü matematikçi Blaise Pascal'ın "Kuvvete dayanmayan adalet aciz, adalete dayanmayan kuvvet zalimdir" sözünün yaklaşık 300 yıl sonra Türkiye'de doğrulanması mıydı? Burada kullandığım "mualece" ve "tevafuk" kavramlarını bir askeri yönetim sonrasında Özal'ın seçim zaferi ve tek başına iktidara gelişini açıklamak için seçtim; siyaset bilimi açısından yapılacak bir analizde bu iki kavramdan uygununu bulamadım... Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* adlı eserinde Arapça *mualece*, "ilaç yapma, ilaç kullanma", çoğulu *mualecât* ise "ilaçla tedaviler" anlamındadır. 1997'de Fethullah Gülen Hocaefendi'nin bir televizyon sohbetinde dikkatimi çekmişti; "Arap atasözü vardır: 'Dağlama en son çaredir.' Bütün mualeceler kullanılır, en son demir kızdırılır, basarlar. Bir yönüyle kader-denk noktasında bir değerlendirmedir. Bu götürebilir de, yerinde bırakabilir de" diyordu.[333]

Türkiye'de 12 Eylül 1980'den itibaren Milli Güvenlik Konseyi idaresinde gerçekleştirilen "mualece"nin baş koordinatörü Orgeneral Kenan Evren'in günlüklerine yansıyan basından seçme haberler ve analiz notları, Turgut Özal'ın partileşme faaliyetlerinin "müsesses nizam"ca algılanışı hakkında ciddi ipuçları veriyor:[334]

"6 Şubat 1983 Salı:

Bugünkü *Milliyet* gazetesinde Özal'ın yeni bir beyanatı yer aldı. Özet olarak şunları söylemiş: 'Bundan böyle yeniden bürokrat olmam, müsteşarlık yapmam mümkün değil. Kendi programımı uygulayabilirsem parti kuracağım. Ancak, ikinci,

üçüncü adam olarak belirli işleri yapmak mümkün olmadığı için kendi programımı kendim yapacağım.’ ”

Orgeneral Kenan Evren, Özal’ın bu demecini yorumluyor:

“Özal’ın ikinci, üçüncü adam olmam mümkün değil deyişinin altında Bülend Ulusu’nun kuracağı partide görev almayacağı yatıyor. Zira Ulusu’nun parti kuracağı haberi etrafa yayıldı.[335] Zannederim (1983) Mart ayı içerisinde idi, bir gün Turgut Özal’ın benimle görüşmek istediğini söylediler. [...] Randevu yeri olarak da, benim Genelkurmay Başkanı iken oturduğum ve halen boş olan lojmanı verdim. Yanımda Konsey Üyesi arkadaşlar da vardı. [...] Herhalde parti kurmak için bizden izin isteyecekti. Zira böyle bir niyeti olduğunu çok evvel gazeteler yazmıştı.

İşte bu düşüncelerle bize gelen Özal, tahmin ettiğimiz [gibi] sağda bir parti kurmak istediğini ve bunun için de iznimizi almaya geldiğini ifade etti.

Kendisine sağda bir partinin Turgut Sunalp tarafından kurulacağını, neden onunla birlikte kurmayıp da ayrı bir parti kurduğunu sorduğumda; ‘Bana müsaade edin müstakil çalışayım. [...] Eğer seçimler sonunda iyi netice alamazsak veya tersi olursa, o zaman o parti ile birleşmeyi düşünürüz. Buna söz veririm’ dedi.

Ben kendisine, ‘Sayın Özal, senin parti kurmanda bir mahzur görmüyoruz. Esasen siz Ulusu Hükümetinde görev aldınız. Sizde bir mahzur bulsaydık Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı gibi bir görev vermezdik. Yalnız sizin vaktiyle MSP ile ilişkiniz oldu. [...] Eğer kuracağınız partiye bu eğilimdeki kişileri doldurursanız, partinize müsaade etmeyeceğimizi bilesiniz. Bize söz verin’ dediğimde, ‘Müsterih olunuz, böyle bir şey yapmam’ diye söz verdi. Bunun üzerine, ‘Peki öyleyse, hayırlı olsun’ dedim.”[336]

Özal'ı Orgeneral Kenan Evren ve komutanları ziyarete Murat 131 marka lacivert arabasıyla Mustafa Taşar götürmüştür:

"Arabayla Ankara Oteli'nden alıp, Sayın Evren ile tüm diğer komutanları ziyaret ettik. Bu ziyaretlerimizde Sayın Evren dâhil odalarında karşıladılar önce Sayın Özal'ı. Ama çıkarken merdivene dek uğurladılar. Ve ben, her arabaya binişimizde ziyaretten sonra ikinci ziyarete giderken, 'Ne oldu Efendim, müspet mi' diye soruyordum. O da, 'Evet, bana verdikleri cevap, eğer siz partiyi kuracaksanız, sizin kuracağınız partiye bizim bir şey dememiz söz konusu değil cevabını hem Sayın Evren'den hem diğer dört Komutan'dan, hem Genel Sekreter'den aldık' dedi. Ankara Oteli'ne döndük."[337]

Nazlı Ilıcak da Özal'ın bu faaliyetleri hakkında bilgi sahibidir:

"31 Mart 1983 akşamı Rauf Tamer'in Bebek'teki evindeydik. Herkes Özal'ı soru yağmuruna tutuyordu. O gece Turgut Özal, Evren'le üç saat konuştuğunu, Devlet Başkanı'nın kendisini Ulusu'yu desteklemesi için ikna etmeye çalıştığını söyledi. Özal, Evren'e, 'Benim parti kurmama karşı çıkıyorsanız, çekileyim' demiş. Evren, 'Siz yasaklar içine girmiyorsunuz, parti kurmanızda mahzur yok' cevabını vermişti.

Özal, partisinin kazanıp kazanmayacağından hiç de emin görünmüyordu. Demirel'in kendisini destekleyeceği ümidini taşıyor ve Demirel'den çok saygılı bir dille bahsediyordu."[338]

Orgeneral Kenan Evren'in günlüğünde "Özal notları" devam ediyor:

"28 Nisan 1983 Perşembe:

Turgut Özal da bir gazeteci ile Ankara'dan İstanbul'a giderken uçakta yaptığı görüşmede muhabirin, 'Eğer Bülend

Ulusu'nun merkezde ya da merkez sağda denediği oluşum gerçekleşseydi orada yer alır mıydınız' sorusuna:

'Sayın Ulusu, merkez konusunda bana teklif etti ama kabul etmedim. İnanmadığım, prensiplerime aykırı hareket etmek istemedim. Bunun sebeplerini şimdi açıklayamam' diye cevap vermiş.

Ulusu parti kurma faaliyetleriyle istemeyerek de olsa uğraşırken, bir aralık bana gelmiş, partiye almak istediği kişileri sayarken, Turgut Özal'ı başlarda saymıştı. Ben kendisine, 'Onu almasan iyi olur. Zira seni dinlemez, daima problem yaratır ve dolayısıyla partiyi bölebilir, sen demiyor musun Bakanlar Kurulu toplantılarına ekseriya geç gelir ve hiç not almaz diye. Onunla bu dönemde çalıştınız ama normal dönemde zor çalışırsınız. Biliyorsun, istedikleri olmadı diye iki defa istifa etti ve ben önledim' dedimse de Ulusu, 'Öyle ama Özal yine de bize lazım olur' demişti. Demek ki kendisiyle konuşmuş ve ret cevabı almış. Keşke o teklifi yapmasaydı. Benim görüşüme göre, Özal ikinci adam durumunda olmak istemiyor. O parti kurup Ulusu'yu partisine almak ister."[339]

"17 Mayıs 1983

Özal, sessiz, alttan alta çalışmalarını sürdürdü. Basında fazla yer tutmadı."[340]

"18 Mayıs 1983

Turgut Özal bugün benden randevu istemişti. Saat 18.30'da kendisini kabul ederek 20 dakika görüştüm. Partisinin kuruluş hazırlıklarını bitirdiğini, partinin isminin de Anavatan Partisi olacağını söyledi. Yalnız yine MSP ve MHP tandanslı olanları partide toplayacak olursan, hepsini sileriz haberin olsun, dedim ve başarılar diledim."[341]

30 Mayıs 1983 Pazartesi günü saat 09.00'da Genelkurmay Başkanlığı'nda toplanan Yüksek Askeri Şura'ya sunulan takdimde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi için, "Özal ve ekibi sakin bir çalışma içerisinde görülüyor" şeklindeki tek cümlelik not dışında bilgi verilmemiştir.[342]

Bilindiği gibi, Süleyman Demirel'in manevi liderliğinde Büyük Türkiye Partisi bu toplantıdan sonra siyasi faaliyetten men edilmiştir. Hulusi Çetinoğlu, Turgut Özal'ın vefatından sonra bu konularda değerlendirmesini şu şekilde anlatmıştır: "Sayın [Bülend] Ulusu parti kuruluş çalışmalarından çekilince ve daha sonra Büyük Türkiye Partisi'nin kurulmasına müsaade edilmeyince üzülmüş; hadisenin yanlışlığını beyan etmiş; ANAP'ın şansının arttığını ilave etmişti."[343]

Şimdi de Turgut Özal'ın, vefatından bir-bir buçuk yıl kadar önce Mehmet Barlas'a anlattıklarına devam edelim:

Turgut Özal, Ankara'ya dönüşünde mualeceler tamamlanıp, kızdırılmış demirlerle siyaset ve kurumlar dağlandıktan sonra Orgeneral Kenan Evren'le yaptığı ve kendisinin tartışmasız bir seçim zaferiyle önce başbakanlık, ardından partisinin yorgun parlamento çoğunluğuyla cumhurbaşkanlığına kadar tırmanmasına yol açan tarihi görüşmesini şu şekilde aktarmıştır:

"Evren Paşa'dan randevu istedim...

– Parti kurmak istiyorum... Bana müsaade edecek misiniz?

Evren bana şöyle dedi:

"Tabii senin parti kurmana hayır diyemeyiz. Ama işin içine MSP'lileri, MHP'lileri alma...

Yani böyle demeye getirdi.

Solcuları almayacağımızı varsaydığı için, 'Bunları da alma' demeye getirdi.

Ben, herkesi birleştirecek bir parti kurmayı düşündüğümü anlattım... Hiçbir siyasi kanat ve düşünceye, önceden karşı bakmadığımızı söyledim.

Ama bunlar benim görüşlerim, o sırada önemli değil... Askerler benim, yüzde 10 bile oy alamayacağımı düşünüyor o sırada.

Buna göre, benim kuracağım minyatür parti, Türkiye'deki demokrasinin ispatı olacak...

İki parti kurdurmuşlar sağ ve solda... Biri MDP, biri de Calp'in partisi... Benimki de, yemeğin üstündeki bir nevi garnitür olacak...

Evren Paşa da zaten böyle anlattı bana:

'– Biz iki parti düşünüyoruz... İktidar partisi sağda olacak... Solda da muhalefet olacak.'

Bizim parti de, bu demokrasi oyununun ciddi oynandığının ispatı olabilirdi yani..."[344]

Özal'ın, o günlerde görüştüğü sivil bazı kişilerin ve yakın arkadaşlarının önerileri de ilginçtir:

"Benimle çalışan Yıldırım Aktürk ve Ekrem Pakdemirli gibi arkadaşlarım bile, Bülend Ulusu ile birleşmemi istiyorlardı... Şarık (Tara), Kemal-Nazlı Ilıcak'lar, pek çok böyle kişi, hep 'şununla veya bununla birleş' diyorlardı."

Fakat bir askeri makam sahibinin önerisi ise hayli ilginçtir:

"Ben Evren Paşa ile görüştükten sonra, Genel Sekreter Orgeneral Üruğ'a gittim... Kendisini Tuğgeneralliğinden tanırım. Dostluğum var...

Ne diyorsunuz, dedim Üruğ'a...

Ben sizin yerinizde olsam hemen çalışmaya başlarım... Siyasi faaliyet yasağı var ama Ulusu açık açık başlamış siyasete... Siz de yapın, dedi Üruğ...

Orgeneral Üruğ, beni bayağı teşvik etti yani... Arkasından da siyaset yasağı kalktı...”[345]

Bu sırada hiç beklenmedik bir gelişme daha olmuştur:

“İşte tam o sıralarda Ulusu ile görüştüm...”

Ulusu bana, ‘Ben bu işi bırakıyorum. İşi Sunalp’e veriyorlar, dedi...

Anlattığına göre, Ulusu, hem başbakanlığı, hem parti kurma işini birlikte götüremeyeceğini tansiyonunun yükseldiğini söylemiş...

Evren Paşa da, ‘Parti kurmayı Sunalp’e verelim, demiş... Hâlbuki bunu Ulusu istiyor.

Ulusu bana, ‘Bu Sunalp, Üruğ Paşa’nın desteği ile geliyor. Bunu konuş, mâni ol’ dedi.

Yahu ben nasıl mâni olabilirim? Yani böyle bir şey olur mu? Bir parti kuruluyor, başına bir adam geliyor... Benimle ne alâkası var:

Ama Ulusu ısrar edince, kalkıp Üruğ’a gittim...

Çünkü Ulusu şunları da söyledi:

Evren Paşa diyor ki... Turgut Özal’a müsaade ettiysek, bu kadar hızla çalış da demedik...

Yani bir nevi ‘şununla, bununla birleş’ işaretleri bunlar. Kalktım, Üruğ’la konuşmaya gittim...”[346]

Turgut Özal ile Orgeneral Necdet Üruğ arasındaki görüşme Özal’ın anlatımına göre şöyledir:

“Sordum ona:

– Bana verilen parti kurma müsaadesi geri mi alınıyor? Evren Paşa, benim parti kurmak için hızlı çalışmamdan memnun değilmiş... Ulusu öyle söyledi bana... Yani bir nevi, şununla bununla birleşeceksin telkini mi geliyor? Bir parti kurma işi ciddi iş... Yarı yolda bırakamayız bunu...

Böyle dedim Üruğ’a...

Üruğ, ‘Yok, öyle olmaması lazım’ dedi.

Ulusu’nun parti kurmak görevini bırakıp bırakmadığını sordum. ‘Olabilir’ dedi Üruğ.

Ben konuşurken hep not alıyordu... Bunların böyle usulleri var.

Sonra dedi ki: ‘Peki başka bir General olsa, birlikte çalışır mısın?’

İki isim verdi... Biri Erzurum’daki ordunun komutanı Orgeneral Selahattin Demircioğlu... Diğeri de, Konya’daki Orgeneral Bedrettin Demirel...”[347]

Özal, nasıl bu kadar kendine güveniyordu ve tek başına parti kurmak istiyordu? Çocukluğundan beri karşılaştığı zorlukları yenme azmi yüksek bu EİEİ’li mühendis, 1960’lı ve 1970’li yıllarda da tartışmaların tarafı kalmakta hep ısrarlı olmuştu. Şimdi orta yaşın biraz üstündeydi ve kendi liderliğinde yeni bir parti kurmaya soyunuyordu. Kimsenin liderliğinde değil, kendi başına meydanda olmak ve kazanmak istiyordu. Hayatının bu evresinde hedefi, “Birinci Adam” olmak idi. Daha önce yapamadıklarını tamamlayacaktı. İşadamı Şarık Tara, Özal’ın Kuveyt’ten Zürih’e özel uçakla giderlerken kendisine gördüğü bir rüyayı aktardığını söylüyor:

“Bir defa Turgut Bey’le bir iş dolayısıyla müsteşarlıktan veya başbakan yardımcılığından ayrıldıktan sonra Kuveyt’te buluştuk ve oradan Zürih’e uçtuk. Özel uçakla uçuyorduk. Bana dedi ki: ‘Şarık, gece rüyamda gördüm’ aynen böyle, ‘Cenab-ı Allah benden yeni bir parti kurmamı istiyor, ne dersin’ dedi. ‘Valla iyi olur’ dedim ve ilk olarak partiyi kurayım lafını uçakta duydum ondan, belki de ilk duyan benim.”[348]

Belli ki Özal, yakın dostu Şarık Tara’ya o uçak seyahatinde anlattığı rüyasının hakikat olacağına ve karşısına “birinci

adam” olma fırsatı çıktığına bütün kalbiyle inanmaktadır; bu da normaldir.

Özal, ABD dönüşü İstanbul’a iner inmez faaliyetlerine başlamıştır. İlk kabinesinin bakanlarından İTÜ’lü mühendis Mükerrem Taşçıoğlu anlatıyor:

“Kalktık gittik karşılamaya. Şeref salonundan girmesi konusunda Hüseyin Kocabıyık’ın dahli olmuştur, bir nevi iltimas yaptırarak diyelim. [...] Sarıldık öpüştük. Mektepten o kadar tanışmamız var. Yeniköy’deki evine geçiyor. Bana dedi ki, Hüseyin’le beraber gelin de biraz konuşalım. [349]

Kalabalık, hayhuyun içinde bir küçük daire. Orada bir ara bir kenara çekti beni, dedi ki; ‘Ben parti kurmaya karar verdim, gelir misin?’ [...] Tereddüt etmeden, ‘Gelirim’ dedim. ‘Yahu’ dedi, ‘Bir şey sormuyorsun, nasıl bir parti kuracağım, programı nedir?’ ‘Sormaya lüzum yok’ dedim, ‘Birbirimizi iyi tanıyoruz. Hangi saflarda ne gibi düşünceler olabileceği. Bizim gençlik yıllarımızda bir komünizm fobisi vardı, ondan olmadığını biliyorum’ dedim. ‘Gel, o zaman’ dedi. Kendi aramızda bir seremoni yaptık, kucaklaştık, hiç unutmuyorum. Ondan sonra kuruluş çalışmalarına başladı.”[350]

İstanbul’da faaliyetlerin merkezi olarak Şişli’de bir apartman dairesi kiralanmıştır.

Eşi Semra Özal anlatıyor:

“Sadıklar Apartmanı’nda rahmetli Ferruh İlter’le birlikte o daireyi bulduk. [...] Oranın tamirini yaptım. Eşyasını, şusunu, busunu, her şeyini... Turgut Bey geldi, hazırdı daire. Orada başladık, çeşitli kimselerle...”[351]

Bir diğer önemli tanık, Turgut Bey’in Malatyalı hemşerisi, sırdaşı ve Özel Kalem Müdürü Hüseyin Aksoy’un anlatımı da şöyledir:

“Yıl 1983. Tahmin ediyorum Şubat ayı sonuydu. Rahmetli Özal’ı ziyarete gittim. Ziyaretim esnasında bana dedi ki; ‘Biraz yardımcı olabilir misin?’ ‘Memnuniyetle’ dedim. Sadıklar Apartmanı altıncı kattaki ofisinde ilk tanışmamız böyle başladı. Tabii o zaman askeri bir rejim de vardı. Yani parti kurma çalışmalarına başlamış. Semra Hanım da orada. Adnan Kahveci orada. Akgün Albayrak orada. Yani esas temeli onlar oluşturuyordu esasında.

Cuma günü akşam Hüsnü Doğan ve Sayın Mehmet Keçeciler Ankara’dan gelirdi. Sayın Hüsnü Doğan herhalde o zaman Yabancı Sermaye Dairesi Başkanı idi. Cuma akşamı gelirlerdi. Onlar da orada bütün gece kalırlardı. Turgut Bey de bir hedef belirtiyordu onlara. Bu dokümanlar çerçevesinde ANAP’ın programı belirlendi.”[352]

Özal, 20 Mayıs 1984 günü *Yeni Asır* gazetesinde yer alan demecinde parti kurması için ilk telkinin dayısının oğlu Hüsnü Doğan’dan geldiğini söylemiştir:

“Başbakan Yardımcılığı’ndan ayrılmadan 5-6 ay kadar önce bana bu konuda ilk telkin [...] Hüsnü Doğan’dan gelmişti. ‘Abi ne yapacağız, siyasete girmeyi düşünüyor musun’ diye bana sormuştu. Ben de ona, ‘Zamanı gelince bu konular konuşulur’ demiştim.”[353]

Yine aynı gazetedeki demecinde Özal, Anavatan kurulurken kendisine en fazla yardımcı olan kişileri de açıklamıştır:

“Bu hazırlıkların yapılmasında benimle beraber ikisi çok fazla biri de daha az faaliyet gösteren üç kişi vardı. Bunlar, Hüsnü Doğan (Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanı), Mehmet Keçeciler (Anavatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı) ve Adnan Kahveci (Başbakanlık Başdanışmanı) idiler.”[354]

Özal, o dönemde tanıdığı pek çok kişiyi siyasete çekmek için çabalamıştır. O sırada CHP’li genç Mustafa Sarıgül de

Şişli'de Sadıklar Apartmanı'ndaki bu karargâhın farkındadır. ANAP'ın kuruluş günlerinde Özal, Sadıklar Apartmanı'nda çalışma ofisine gitmek için Şişli'de Mustafa Sarıgül'ün garajına sık sık arabasını bırakmaktadır. Özal, bir gün, Sarıgül'e de, "Biz parti kuracağız, sen de bizim partiye gel, Mustafa' demiştir. Sarıgül, şaşırmış, kırmak da istememiş ve "Ben CHP Şişli Gençlik Kolları Başkanlığı yaptım, CHP'liyim' demiştir. Özal'ın karşılığı, "Fark etmez. Bizim içimizde de CHP'liler var" olmuştur." Anavatan Partisi kurulurken de Leyla Yeniay Köseoğlu, Mustafa Sarıgül'e, "Şişli ilçeyi kuruyoruz; sen de geleceksin" diye Özal'ın önerisini yinelemiş fakat Sarıgül kabul etmemiştir.[355]

Özal'ın siyasete çekmek için çabaladığı kişiler arasında kuşkusuz eski Adalet Partililer ve Aydınlar Ocağı'nda bulunan dostları özel bir yer tutmaktadır. Fakat, bu kesimlerden Özal'ın beklentisi istediği gibi sonuçlanmamıştır; bazı kişiler ve gruplarla ilgili büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Nevzat Yalçıntaş'ın bu konuda anlatımı şöyledir:

"Benim de Cidde'den ayrılıp Türkiye'ye döndüğümden sonraki günlerdi. Bir gün parti kurmak üzere faaliyetler başladı ve Turgut Ağabey'le Şişli'de bir apartmanda toplandık. Aydınlar Ocağı'ndan Profesörler Salih Tuğ, Muharrem Ergin, Süleyman Yalçın, ben ve iki arkadaşımız daha vardı. Rahmetli Turgut Ağabey, 'Arkadaşlar, hep beraber bir sefere çıkıyoruz. Aynı düşüncenin, aynı ahlâkın, aynı anlayışın insanlarıyız. Beni bu seferde yalnız bırakmayın. Kurucu olarak partimizde yer alın, hepimiz meclise girelim, bakanlar kurulunda görev alalım!' dedi."[356]

Fakat Özal'ın bu çağrısı karşılık bulmamıştır.

Metin Eriş'in Turgut Bey'in vefatı ardından yayımladığı önemli tanıklığı Özal'la Aydınlar Ocağı kadrosunun ilk

evrede bir süre daha ilişkilerinin devam ettiğini ve fakat daha sonra eski dostlukların yerini doğal akışa terk ettiğini gösteriyor:

"ANAP'ın iktidara geldiği 1983 yılındaki seçimlerin hemen akabinde Özal eski dost çevresinden henüz kopmamıştır. Bir araya gelinir. Toplantılar bir-iki ay devam eder. Sonra Başbakan'ın etrafına günün adamları yerleşmeye başlarlar. Eski dostlar ise sınırlı hudutlarına sığınmışlardır. Bizler için Turgut Özal Bey, artık bazen Aydınlar Ocağı toplantılarında protokolün başbakanı, bazen dış seyahatlerde samimi ve yakın insan, bazen çevresi kalabalık devlet adamıdır.

Kendileri ile son defa 19 Kasım 1992'de gönüllü kuruluşlar yemeğinde beraber olacaktım. Kıbrıs konusunda aynı görüşleri paylaşmadığımı biliyordum. Daha doğrusu 1987'den itibaren pek çok konuda kendilerini tasvip etmiyordum. Bu büyük zekânın gerçekleştirdiği reformlara rağmen nasıl hızla yıprandığına şahit oluyordum. Artık eski dostları dinleme şansı da kalmamıştı. Oysa iktidar oldukları hafta, değerli Hocam Prof. Dr. Sabahattin Zaim'in bir dost meclisinde kendilerine söylediklerini hatırlıyor ve keşke yapabilselerdi diyorum: 'Sayın Başbakan, bakın bugün etrafımızda bulunan bu dost heyet, sizden kendileri, şahısları için hiçbir talepleri olmamış ve olmayacak insanlardır. Bunlarla belli zaman dilimlerinde buluşarak dostluğumuzu bugünkü içtenlikle sürdürünüz. Onlar size gönüllerini ve dostluklarını hep açık tutacaklardır. Böylece siz de siyasetin kirletici atmosferinden zaman zaman uzaklaşmış olursunuz. Eğer aramızdan birileri sizden şahsi bir talepte bulunursa onu bu halkanın dışında tutarsınız. Böylece iktidarınız müemmen ve mamur olur.' Sanırım bu heyeti dinlemek lütfunda

bulundukları tek bir toplantı daha oldu. İktidar artık başka muhitlere açıktı."[357]

Yine Beşir Ayvazoğlu'nun Turgut Bey'in vefatı sonrasında hemen kaleme aldığı bir yazı da Özal'ın çevresinde yer alan bazı isimlere karşı eleştirilerinin bulunduğunu göstermektedir. Özal, Beşir Ayvazoğlu'nun anlatımıyla, "Uzunca bir süre şanslarını denemek üzere yola çıkan, birden kendilerini neye uğradıklarını şaşırmış bir halde iktidarda bulan bu tecrübesiz politikacılardan oluşmuş bir kadroyla çalışarak Türkiye'nin çehresini değiştiren Özal'ın etrafı, daha sonra da dar görüşlülüklerine rağmen, ihtiraslarıyla, kurtluklarıyla temayüz etmiş politikacılar ve 'yağdanlıklar' tarafından çevrildi."[358]

Turgut Bey, sonradan 1983 yılında bu fırsatı kullanarak parti kurmasını mesleki birikimi ve kendi ifadesiyle "Allah'ın takdiri" olarak açıklamıştır:

"Yani neticede bütün bu Anavatan Partisi'ni kurduğumuz 1983 senesine geldiğimizde, demek ki 56 yaşındaydım. Birikimim büyüktür. Hiçbir başbakanda, hiçbir siyasi parti liderinde bu birikim yoktur. Şimdi ben bazen bakıyorum, yurtdışından insanlar geliyorlar, muayyen meseleyi konuşuyorlar.

Diyelim ki Türkiye'de herhangi bir sanayiye yatırım yapmak istiyor büyük bir grup. Belki birisi geliyor bizimle konuşuyor, yüksek seviyede bir adam. Biz o vakit o projenin detayına giriyoruz. Şu var mı, bu var mı? Adam bir şaşırıyor. Yahu Cumhurbaşkanı, Başbakan bu kadar detayları nasıl biliyor, falan diye. Fevkalade şaşkınlık içinde kalıyor. Bu da benim hususiyetim."[359]

"Neticede söyleyeceğim yani meseleye girdiğim zaman, hakikaten birikim olarak ne bileyim vizyon olarak, dünyayı tanıma olarak birçok kimseleri tanıma olarak, herhalde

Allah'ın bir takdiri böyle, bu şeyleri yürüttük geldik. Yoksa eğer takdir başka türlü olsaydı 1977 seçimlerini kazanır, biz de Korkut Özal gibi olurduk. [...] Tabii partiyi kurduğumuz zaman biz oturun şöyle bir program yazın demedik ki. Programın hepsi var. Yani o söylediğim çalışmaların hepsi ortada idi. Onları aldılar, biraz şekil verdiler neticede partinin programı ortaya çıktı."[360]

Turgut Bey'le ilgili literatür bir araya getirilince ortaya çıkan bir hakikat şudur ki, kendisi aslında 1960'ların başında beri siyasete ilgi göstermektedir; hep kıyısında bulunduğu bu denizin dalgalarında kulaç atmak için uygun zamanı beklemiştir. Seçimlerden önce, 17 Ekim 1983 tarihinde haftalık *Hayat* mecmuasında yer alan mülakatında şunları söylüyor:

"Hemen şunu belirteyim ki, politikaya atılma kararı ile parti kurma kararı farklı şeylerdir. Yıllar yılı politikaya atılmayı düşünmedim. Oysa bunu yapabilirdim. 1961 yılında politikaya atılmam için şartlar çok müsait idi. Bütün arkadaşlarım politikaya atıldığı halde ben uzak kaldım. 1977 yılında ufak bir politika tecrübem oldu, fakat bu pek kısa sürdü. 12 Eylül sonrası hükümette iken bir Suriye seyahati sırasında gazeteciler aynı soruyu sormuşlardı. Onlara da o zaman düşünmediğimi söylemiştim. Ama bu söylediklerim politikaya girmek şeklinde yorumlandı. Hükümetten ayrıldıktan sonra belli bir süre politikaya atılmayı düşünmedim. Aslında Türkiye'de politika yapmak nankör ve tehlikeli bir iştir."[361]

Turgut Bey, 1980 askeri müdahalesinde bir süre tutuklu olarak Ankara'da Mevki Askeri Hastanesi'nde kalan kardeşine de yeni projesini açıklamıştır; Korkut Bey o sırada tahliye edilmiştir:

“Turgut Bey bana aynen şunu söyledi:

‘Bak Korkut, 56 yaşındayım. Biliyorsun bir sürü hizmet ettim, her yerden geçtim. Benim bugün Türkiye’nin meselelerini çözeceğine inandığım bir sürü reçetem var. Ben bunları yürürlüğe koyamadım. Çünkü birinci adam olamadığım için bunları kabul ettiremedim. Yani bu cesarette bir yönetim bulamadım. İçimde bir his diyor ki ben bugün seçime girsem kazanabilirim ve bunları birinci insan olarak yapabilirim. Yarın Rabbülalemin, Allah huzuruna çıktığımda, ‘Ey kulum, bu imkân vardı, girseydin kazanırdın, bu insanlara bu hizmetleri yapardın. Niye yapmadın’ diye bana sual sorduğu zaman, bunun cevabını verememekten korkuyorum.’

Bu sözler üzerine ben de ona bir şeyler söyledim. ‘Turgut abi, senin politikaya girmende benim gördüğüm şu var: Eğer eski partilere geçit vermezlerse senin çok ciddi şansın olur. Ama eğer sen öteki partilerin ortamında girersen hiçbir şansın yok. Bu askerler habire parti kapatıyorlar. Eğer ciddiysen önceden git, bir ön mutabakat yap. Yani senin partinin kapatılıp kapatılmayacağının havasını al da ortaya öyle çık. Kapatılacaksa da boşuna uğraşma.’ ”[362]

Turgut Bey de aynı düşüncede olduğu için Ankara’ya gelmiş ve görüşmelerine başlamıştır. O dönemde Turgut Bey’in Ankara’daki temas noktalarından biri Başbakan Bülend Ulusu’dur. 1980 askeri yönetimin başbakanı ile müstafi Başbakan Yardımcısı’nın o sırada DPT Müsteşarı Yıldırım Aktürk’ün de bulunduğu Başbakanlık Konutunda öğle yemeğinde buluşmaları, dönemin iç sürtüşmelerini, görevde ve emekli komutanların birbirlerine karşı pozisyonlarını göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır:

“Bir gün nasıl oldu detay olarak hatırlamıyorum ama Turgut ağabey, ‘Peki canım hadi bizi bir Ulusu Paşa ile görüştür

bakalım’ dedi. ‘Sen de bulun’ dedi. Ben koşa koşa geldim Bülend Paşa’ya dedim, ‘Size Turgut Bey’den sıcak bir mesaj getirdim. Bu konuda görüşmek üzere bir araya gelebilir miyiz’ diyor, dedim. O da, ‘Memnuniyetle’dedi. Zannediyorum Pazartesi günüydü. Nisanın da sonuna yakın. ‘Cumartesi öğlen bana, Konut’a yemeğe gelin’ dedi. ‘Sen de gel ama’ dedi. Biz Cumartesi günü geliyoruz. Yemek zamanı geliyor. Birinci yemeği yemişiz, zeytinyağlı fasulye, detayını bile hatırlıyorum. ‘Zeytinyağlı fasulye çok güzel olmuş falan diye konuya giriyor. ‘Paşam’ diyor, ‘Sizinle çok güzel verimli çalışmalarımız oldu, teşekkür ederiz, bize güvendiniz, biz de memlekete sizin vasıtanızla hizmet etme fırsatı bulduk. Hakikaten çok da iyi şeyler yaptık, yani ekonominin bir yerde burnunu çevirdik. İşte bu hizmetlerin devamı için de bir arayış içindeyiz.’ ‘Efendim’ diyor, ‘Ben bir parti çalışmasına girdim. Size, müsaade ederseniz, iki ana prensibimi, görüşümü arz edeyim. Ondan sonra bir arada olabilir miyiz, yakınlaşabilir miyiz onu tespit edelim. Birincisi, ben bir parti kuruluşunu bir şirket kuruluşuna benzetirim. Bir müteşebbis heyet olur genellikle, dar bir kadro olur bu işten hakikaten anlayan, katkıda bulunabilecek kişiler. Beş altı kişilik bir grup da olabilir bu. Bütün hazırlık çalışmalarını yaparlar, hatta seçimlere de gidilebilir bu mantıkla. Parti başkanlığı çok kritik bir şey değildir. Yeter ki fikri yapı yerli yerine oturmuş olsun ve harmoni olsun. Başkanlık konusu, seçimlerden sonraki kongrelerden birinde tariflenebilir. O anlamda başkanlığı ben tali bir mesele olarak görüyorum. Hatta eş ağırlıklı bir heyet diyebilirim bu kurucular heyetine. İkinci prensibim, demokrasiye geçiş dönemi olarak gördüğüm bu yıllarda zirvede herhangi bir şekilde bir üniforma çağrışımı yapılmasını dış dünya açısından isabetli bulmuyorum. Lütfen

yanlış anlamayın. Sizin en medeni asker olduğunuzu, üniformanızı çıkaralı yıllar olduğunu, her şeyi göz önüne alarak yine de emekli silahlı kuvvetler mensubu olduğunuzu işaret etmeden geçemiyorum. Zirvede bir üniforma çağrışımı olmazsa biz sivil rejime geçiyoruz intibaını daha sağlıklı verebiliriz. İkinci görüş de bu. Yine tekrar ediyorum, sizinle çalışmak bizim için büyük bir zevktir, inşallah yine fırsatlar doğar.

Bunun üzerine Ulusu Paşa, ‘Vah vah Turgutçuğum’ diyor, ‘Biz her konuda anlaşırdık da, yalnız çok geç’ diyor. ‘Niçin Paşam’ diyor, Turgut Bey. Şöyle cevap veriyor Ulusu Paşa: ‘Ben geçen Perşembe havaalanında Evren Paşa’yı uğurlarken Üruğ Paşa beni gagaladı şeref salonunda. Yürütemiyorsun bu işi, olmuyor, gecikiyorsunuz falan diye. Her zaman diyorum ki, iki karpuz bir koltuğa sığmaz, benim asıl görevim başbakanlık, ben başbakanlık görevimi aksatmadan yapabildiğim kadar yapıyorum, işte bu kadar oluyor. Olmuyorsa lütfen görevi iade edeyim, ben başbakanlığı yapayım izniniz olursa dedim’ diyor. Evren Paşa da hiç ses çıkarmadan merdivenleri çıktı gitti’ diyor. ‘Benim yorumum, ben görevi iade ettim. Şu anda uhdemde değil, o yüzden sizinle de görüşecek bir durumum kalmadı’ diyor.

Bunun üzerine bakıyorum, Turgut ağabey, telaşlanıyor neredeyse yani kafasına kerhen gelmek, yani, ‘Oraya gideyim de konuşayım’ın ötesinde, o da demek ki zihninde o resmi oturtmuş benimsemiş ve olursa daha iyi olacağını da bir noktada kabullenmiş. ‘Bir oluru yok mu Paşam’ diyor.

Sayın Ulusu diyor ki: ‘Bugünün ve yarının güçlü adamı Üruğ Paşa orada, makamında oturuyor, istersen burada olduğunu hissettirmeden randevu al, git görüş.’ Hemen sekreterini çağırıyor, randevu alınıyor. Saat 3’te gelsin

deniyor, biz de yemeğimizi bitiriyoruz, kahvemizi içiyoruz, kalkıyoruz. Sayın Ulusu'nun ne kadar dikkatli bir kişiliği olduğuna işaret etmek için. Kapıda bizi uğurlarken, öperken diyor ki, 'Elini çabuk tut Turgutçuğum, Üruğ Paşa, Sunalp'i tezgâhlıyor, İstanbul'dan çağırdı' diyor. Bunu da yemekte filan söylemedi, daha fazla bir dedikoduya mahal vermedi, çıkarken bunu da bir not olarak söylüyor. Biz ufak bir arabaya binip geliyoruz Meclis'in [Konsey] genel sekreterliğinin bulunduğu bölüme. Ben dışarıda arabanın içinde bekliyorum. Tam bir saat Turgut Bey giriyor Paşa'nın yanına, mehter yürüyüşü ile çıkmış geliyor, bayağı da rahat adımlarla, vücut lisanı olumlu. Oturur oturmaz arabaya, 'Ağabey, ne oldu' diyorum, 'İyi iyi' diyor."[363]

Tanıkları iyi bilir; Özal'ın hafızası çok güçlüdür. Anayasa Hukuku Profesörü Servet Armağan'la Turgut Özal'ın ilk tanışmalarından yaklaşık on yıl sonra şöyle bir olay yaşanmıştır:

"1983 yılı içindeydi sanıyorum. İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde Aydınlar Ocağı'nın bir mükâfat tevzi (dağıtım) merasimi vardı. Turgut Bey, Bakanlıktan ayrılmış, Amerika'ya gitmiş, ameliyat olmuş ve bir hayli kilo vererek yurda dönmüştü. O zaman yeni başlayan kruvazör lacivert kostüm içerisinde o da kültür merkezindeki törene gelmişti. Yeni bir parti kuracağı söyleniyordu. Ben de görüştüm ve kendimi tanıttım. 'Sizi hatırlıyorum, iç tüzükler mevzulu kitabınızı bana getirmiştiniz' dedi. Böylece hafıza kuvveti de ortaya çıkmış bulunuyordu."[364]

Elbette Özal'ın herkeste hayranlık uyandıran bu hafıza gücüne aynı zamanda hem zeki, hem de akıllı oluşu eklenmelidir. Orgeneral Üruğ'la konuşurken Özal,

komutanların aralarında bir güç mücadelesi olduğunu derhal fark etmiştir:

“Bakın... Daha önce Bülend Ulusu parti kurarken, bana ‘Hızlı çalış kendi partini kur’ diyen adam, şimdi ‘Şu Generallerle birlikte çalışır mısın?’ diyor.

Ben şu cevabı verdim:

– Bülend Ulusu ile ben aynı hükümette 22 ay çalıştım. Çok iyi tanıyorum. İyi bir insan. Ben fikirlerimi hayata geçirebilmek için onunla bile çalışmaya razı olmadım. Şimdi onun kadar bile tanımadığım isimlerle nasıl birlikte çalışırım? Sonra neden hep, partinin başına askerleri düşünüyorsunuz? Bir sivil arayın...

Neticede, konuşa konuşa şunu anladım...

Anlaşıldı ki, Ulusu’dan aldığımız haber doğru... Sunalp’in desteği Üruğ’dan geliyor.

Ulusu bana şöyle demişti: ‘Aman bu Sunalp’i yapmasınlar... Evren Paşa’yı hiç sevmez... Sunalp, Evren için, ‘Köylü Paşası’ der.’

Böylece parti kurma işine devam ettim. Sunalp de, o sırada piyasaya çıktı. Biz bunları konuştuktan bir hafta sonra piyasaya çıktı.”[365]

Ekrem Pakdemirli bu sırada Başbakan Ulusu’nun kendisi aracılığıyla Turgut Bey’e bir uyarı mesajı gönderdiğini de söylemiştir:

“Bütün bu çalışmalar devam ederken Başbakan Bülend Ulusu benim aracılığımla Özal’a haber gönderdi. Ulusu’nun Özal’ı takdir ettiğini biliyordum. Benimle, Özal’ın kendisine dikkat etmesi için haber gönderdi. ‘Turgut Bey’i altın kaçakçılığı ile ilgili bir işin içine karıştıracaklar. Turgut Bey’e böyle bir suç isnat edip sonra da seçime girmesine izin vermeyecekler, haberi olsun, ona göre tedbir alsın’ dedi. Daha

sonra bir savcının bu konuda bir dava açma hazırlığında olduğunu öğrendik.”[366]

2013 yılında Ekrem Pakdemirli’nin aktardığı bu bilgi ilginçtir. Bu konu, herhangi bir şekilde eski Başbakan Bülend Ulusu tarafından da yalanlanmamıştır. Milli Güvenlik Konseyi Hükümeti’nin başbakanı ile istifa eden başbakan yardımcısı arasında mesafeli ve saygıya dayalı bir ilişkinin karşılıklı güven içinde sürdürüldüğünü kanıtlamaktadır. İşadamı Asım Kocabıyık’ın yazdığına göre, Özal başbakan yardımcılığı görevinden istifa ettikten sonra eşi Semra Hanım’la Antalya-Side’ye gittiklerinde Sırma Sitesi’nde 60 metrekarelik yazlık evinde kalmıştır. Nurhan ve Asım Kocabıyık çifti bu evin yakınında bir otelde, Maliye Bakanlığından istifa eden Kaya Erdem de onların yakınında bir başka otelde kalmaktadır. Hatta bu sırada Antalya’da tatilde olan Başbakan Bülend Ulusu da Özal’ı ziyaret etmiş ve birkaç saat görüşmüştür.[367] İki yakın mesai arkadaşının ilişkileri birinin istifasından sonra da sürmüştür.

1975 yılında bir mülakatında dönemin Milli Güvenlik Konseyi’nin Hukuk Başmüşaviri emekli Hâkim Tümgeneral Muzaffer Başkaynak, Özal’ın soruşturma dosyası ve yapılan işlem hakkında şu bilgiyi vermiştir:

“Dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal hakkında hayali ihracat ve bankerlik faciasından dolayı bir dosya hazırlanmıştı. Dosya Köşk’e geldiğinde 1983’teki ilk seçimlere bir hafta vardı. Raporda Özal için, ‘Görevi ihmal ve suiistimal suçu vardır, yargılanması gerekir’ sonucuna varılmıştı.

Dosyanın işleme konulup konulmaması müzakere edilirken söz aldım: ‘Bir parti başkanı hakkında seçimlerin hemen öncesinde bu yola başvurulmasının doğru olmayacağını

belirttim. Evren hak verdi ve dosyanın seçimlerden sonra görüşülmesi kararlaştırıldı. Özal seçimleri kazanınca dosya gündeme gelmedi. O tarihte çıkarılan Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca Anayasa'da bulunmayan konular olayın niteliğine göre, Milli Güvenlik Konseyi tarafından yasal düzenleme ile Anayasa'ya ithal edilecekti. Buna göre, konsey üyeleri ve bakanların suiistimallerini tespit için komisyon kurulması yetkisi alınmıştı. Özal'la ilgili soruşturma da buna göre yapılmıştır. Özal'la ilgili bu soruşturma raporu şimdi Genelkurmay arşivindedir."[368]

Ekrem Pakdemirli, Özal'a askerlerin neden izin verdikleri konusunda kişisel bazı değerlendirmelerde de bulunuyor:

"Parti kurmasına askerlerin soğuk bakmamasına müsteşarken askerlere verdiği brifinglerin etkili olduğunu düşünüyorum. Askerler Özal'ın yapmış olduğu çalışmalarla karaborsanın ortadan kalktığını ve borçlarımızı ödeyebilecek duruma geldiğimizi görüyorlardı. O zaman Turgut Bey'e ABD Savunma Bakanı Yardımcısı da Türkiye'ye gelerek destek verdi. Bakan Yardımcısı Özal'ın demokratlığını ve ekonomi bilgisini askerlere övdü."[369]

Profesör Nevzat Yalçıntaş'ın Özal'a ABD'nin verdiği destek konusundaki anlatımı da aynı doğrultudadır:

"Turgut Özal'a dış destek olmuş mudur, sorusuna ise 'Evet, olmuştur' diyebilirim. Özellikle demokrasi çevreleri ve Amerika Birleşik Devletleri, Özal'ı aktif bir şekilde desteklemiştir. Bu çevreler bizimle de temas ederek Turgut Özal ile birlikte olmamızı hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde istemiştir. Ben de müttefikimiz bir ülkenin gösterdiği bu demokratik dayanışmadan dolayı kendilerine teşekkür etmişimdir. Bunlar ABD'yi Türkiye'de temsil eden resmi şahsiyetlerdi."[370]

Ufuk Güldemir'in *Texas-Malatya* adlı monografisinde yazılanlar da Özal'ın parti kurma faaliyetlerine ABD yönetimin bakışını yansıtması bakımından son derece anlamlıdır:

1983 Mayısı'nda Turgut Özal ve Süleyman Demirel, o sırada yaşayan en eski lider üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ayrı ayrı ziyaret etmişlerdir. Bu günlerde ABD Büyükelçisi Robert Strauss Hupe da Bayar'ın ziyaretçileri arasındadır. Hatta randevu saati Süleyman Demirel'inki ile çakışmış; Demirel bu görüşmenin sona ermesini Bayar'ın evine 150 metre ötedeki bir lokantada dinlenerek beklemiştir.[371]

Yine Ufuk Güldemir'e göre, iş parti kurma aşamasına geldiğinde Özal'ın ABD makamlarıyla teması İstanbul'da gerçekleşmiştir. Başkonsolos Daniel Newberry'nin Ortaköy'deki konutunda samimi bir yemek yenmiş, dönemin ABD Büyükelçisi, Özal'a gayet samimi, açık ve net olarak planlarını sormuş ve şu karşılığı almıştır:

"Kapıları sonuna kadar açacağız. İsteyen istediği yere yatırım da yapacak, mülk de alacak, ticaret de yapacak. Serbest piyasanın olmadığı yerde demokrasi de olmuyor. Ancak serbest piyasa ve rekabet anlayışı gelişirse demokrasi de gelişiyor. Bakın Batı'da serbest piyasa olmadan demokrasi var mı? Bu dediklerimiz gerçekleşirse Türkiye Ortadoğu'nun Amerika'sı olur."[372]

1991 sonbaharında Washington'da bir pazar günü evinin bahçesinde Türk gazeteci Ufuk Güldemir'le saatlerce konuşan ABD'li yetkili –ki Özal'ın Atatürk'ten sonra Türk toplumu ve yapısını en fazla etkileyen lider olduğu görüşündedir–şunları söyleyecektir:

"Amerika, Türk halkına rağmen Özal'ı işbaşına getiremezdi. Özal işbaşına geldi çünkü seçimi kazandı. Seçimden sonra,

kimlerin Özal'a oy verdiği konusunda bir çalışma yaptırdık. Bunların neredeyse üçte biri CHP'li idi. Bunların bir kısmı 1987'de de Özal'a oy vermeyi sürdürdü. Yani Türk solu Özal'ın işbaşına gelmesinde Amerika'dan daha etkin rol oynadı. Bunu unutup da Özal'ı Amerika'nın getirip Türkiye'nin başına oturttuğunu düşünmeniz, sadece gerçeklerden kaçışın değil, toplum olarak kendinize güvensizliğinizin de örneği. Evet, biz Özal'ın oyun içinde kalmasını istedik, çünkü birincisi seçim daha yapılmadan sonuçları gayri meşru ilan edilmesin istiyorduk, ikincisi de adamı beğeniyorduk. Ama adamı biz zorla başınıza getirip oturtmadık, siz kendi oylarınızla yaptınız bunu."[373]

"12 Eylül kazadır, kavga fayda getirmez!"

Özal, siyasete giriş kararı aldıktan sonra partisine kurucu bulmak için ne kadar zorlandığını anlatmıştır:

"ANAP'ı kurarken, kurucu bulmakta çok zorluk çektim... Kim geldiyse kurucu oldu... İşte bu 37 kişi böyle oldu. Belki bugün parti kursaydım [10 yıl sonra söylüyor bunu] bazı kurucuları asla almazdım... Ama o zaman alternatifimiz yoktu... Gittiğimiz bazı kimseler, kurucu olmaktan korkuyorlardı.

Bazıları tavsiye ile geldi... Kâzım Oksay, Asım Kocabıyık'ın avukatlığını yapmış... Abdullah Tenekeci Paşa'yı Mehmet Yazar getirdi... Vural Arıkan bizimle çalışmak istiyormuş. Onu Şarık Tara getirdi.

Sonra Leyla Yeniay Köseoğlu, Mesut'u (Yılmaz) getirdi... 'Bu çok iyi çocuktur' dedi. Almanya'da falan bulunmuş, politikaya hevesliymiş... Siyasi bilimler okumuş... Mesut o sırada sakallıydı. Anıtkabir'e kurucular olarak giderken,

Mesut'a takılmıştık hatta 'Böyle sakallı gidersen seni gerici sanırlar' demiştik."[374]

Özal'ın partisini kurarken yeni kadrolara yönelmesinin bir nedeni Süleyman Demirel'le ilişkilerinin bozulmasıdır. Eski Adalet Partili kadroların Özal'dan uzaklaşmalarında Süleyman Demirel faktörünün tek başına büyük rolü olmuştur. Özal'ın bu faaliyetlerinde önemli kurmaylarından Hüsnü Doğan anlatıyor:

"Dört kişilik liste yaptık. Bu dört kişilik liste şu kişilerden meydana geliyordu: Necdet Seçkinöz, Sayın Mehmet Gölhan, bunlar Özal'ın taydaşlarıydı. İki de benim taydaşımı koyduk. Onlar da Mehmet Dülger ile Atilla Peynircioğlu'ydu. Bunlar Demirel'in özel müşavirleriydi. Benim Planlama'dan arkadaşlarımdır. Hâlâ da öyledir. Bu dört kişiye müsaade vermesi için Ekrem Ceyhun aracı oldu.

Sayın Ekrem Ceyhun'a bu dört isim verildi. Denildi ki, Beyefendi'ye bu dört ismi bildirin. Kendisinin onayı olmadan bunlar kabul etmezler. O günü gayet iyi hatırlıyorum. Ekrem Ceyhun, Güniz Sokak'a gitti. Demirel'le görüştü. Bize haber getirdi. Aynen gelen haber şu: 'Ekrem' demiş, 'Turgut'a söyle parti marti kurmasın. Zaman zemin müsait değil. Ben bu dört arkadaşı vermiyorum, Hasan Celal'i de vermiyorum.' Hasan Celal Güzel'i biz kendisinden istemedik; çünkü Hasan Celal, Turgut Bey'in çok yakından tanıdığı benim kırk yıllık arkadaşım.

Bunu derken de Sayın Demirel harıl harıl Büyük Türkiye Partisi'ni kurduruyordu o zaman. Hakikaten o dört kişi gelmedi. Hasan (Celal Güzel) Bey bilahare biz iktidara geldikten sonra Özal onu Başbakanlık Müsteşarı yaptı."[375]

Özal'ın Mehmet Barlas'a da söylediği gibi bu faaliyetleri yüzünden Süleyman Demirel'le ilişkiler bir daha

onarılamayacak şekilde kopmuştur:

“Bu sırada, Kenan Paşa’nın meşhur Çankırı konuşması çıktı... ‘Eskilere meydanı bırakmayız’ diyen konuşması... Eski AP’liler ve CHP’lileri toparladılar...

Yani Evren öyle bir işaret verdi ki, eski partilerin devamı gibi olan partilere izin yok...

Bunu duyunca, ‘Şimdi bunlar bana müracaat edecekler’ dedim... Arkasından da (Hüsamettin) Cindoruk’un görüşme talebi geldi.

Bu havada Ekrem Ceyhun’a sordum... ‘Nedir politikanız? Ne yapacaksınız?’

Ekrem, şöyle anlattı politikalarını:

– Biz bunlarla her türlü kavgayı yapacağız. Hiçbir şeyi yanlarına bırakmayacağız.

Ben de bunları duyunca sinirlendim:

– Bak... Hiç değişmemiş kimse... Herkesin eski kavgacılığı devam ediyor. Bizim kavgada falan işimiz yok. Biz Türkiye’nin meselelerini kavgasız halletmek istiyoruz... Bu askerler bir şeyler yapmışlarsa iyi niyetle yapmışlardır. Buna şahidiz. Beraber çalıştık. Kötü niyetleri yok. Ama işi bilip, bilmedikleri ayrı bir konu. 12 Eylül’ü bir kaza olarak kabul edelim... Bunun kavgasını yapmak, Türkiye’ye fayda getirmez... Üstelik 12 Eylül, 27 Mayıs gibi değil... Bunlar, 27 Mayıs’ı bayram olmaktan bile çıkardılar.

Bunları söyledim Ekrem’e...

Süleyman Bey, bir de şöyle haber göndermiş... ‘Turgut bize gelecekse yalnız gelsin. Yanında takım falan getirmesin...’

Ben onlara katılırsam partilerinin kapatılmayacağına inanıyormuş...

Bunları dinledikten sonra Ekrem’e (Ceyhun) son sözü söyledim:

Git Ekrem, bunları anlat Süleyman Bey'e... Bizim kimseyle kavgamız yok. Türkiye kavgadan bu hâle geldi. Biz kavga etmeden bu meseleleri götürmek istiyoruz... Sizinle yolumuz burada ayrılıyor.

Evet... Süleyman Bey'le yollarımız kesin olarak burada ayrıldı. Ertesi gün partiyi kuracağımızı resmen açıkladım. Bu son sözlerimi Süleyman Bey'e anlatması için Ankara'da Hüsnü Doğan'ın evinde [Ekrem Ceyhun'la] buluştuktan sonra, 20 Mayıs 1983 Cuma günü partinin kuruluş dilekçesini verdim."[376]

Ekrem Ceyhun'un yazdığına göre Özal'ın talepleri, Cindoruk'un deyimiyle "ölçü dışı" bulunmuş ve olumlu sonuç alınmamıştır. Özal, BTP'nin ANAP'a katılmasını istemiş, Cindoruk da, "Partimiz de liderimiz de belli, siz bize gelin' diye kestirip atmıştır.[377]

Özal, partisini kurarken karşılaştığı öteki zorlukları da şöyle anlatmıştır:

"[Leyla] Yeniay'ın verdiği fikir üzerine amblemi arı olarak seçtik... Çizilişini ben yaptım. 'Arı gibi çalışacağız' dedik. Türkiye haritası bir petek ve üzerinde bir arı... Sonra, Anavatan ismini bulduk. Biz Ana Parti diye kullandık ama bu sonunda ANAP oldu."[378]

Ekrem Pakdemirli, ANAP'ın kuruluş sürecinde mali sıkıntıları ne şekilde çözdüklerini şöyle anlatmıştır:

"Bu arada Turgut ağabeyin çağrısı üzerine ben Antalya'ya gittim. Dinlenmekten korktuğumuz için mayolarla denize girdik. ANAP'ın kurulması fikrini bana Özal orada açtı: 'Dostlarımıza söyle de biraz para bul' dedi.

Ben de aramın iyi olduğu dört iş adamını Özal'a götürdüm. Bunlar, Atilla Yurtçu, Sadık Tüfekçioğlu, Aslan Önel ve Yaşar Ünal idi. Bu dört işadamının her biri bize 125 bin dolar

para taahhüt etti. Bir anlamda ANAP'ın temelleri 500 bin dolarla atılmış oldu."[379]

Özal'ın pratik yaklaşımı, cesareti ve hesaplanmış risk alma kabiliyeti karşı karşıya bulunduğu krizleri aşmasını kolaylaştırmış ve başarıya giden yolu açmıştır:

"Eski kavgacı politik kadrolardan kimseyi almamaya karar verdik. Böylece teşkilatın yüzde 95'i, ilk defa politikaya giren insanlar oldu. Hüsnü Doğan, Veysel Atasoy, Mehmet Altınsoy, Barlas Doğu gibi arkadaşlarla, ilk örgütlenmeleri yaptık."[380]

Özal, 13 Nisan 1985 günü Ankara'da Anavatan Kongresi'nde konuşurken o günleri hatırlamış ve şöyle konuşmuştur:

"1982 Temmuzunda Hükümetteki Başbakan Yardımcılığı görevimden ayrıldıktan sonra, yurtiçinde yaptığım gezilerde vatandaşlarla çeşitli temas imkânları buldum. Kahvede, yol kenarında, küçük toplantılarda, sanki fikir birliği etmişçesine, vatandaş bana devamlı olarak, 'Parti kur, destekleyeceğiz' telkini yaptı. Bana bu telkinde bulunanları dikkatli olarak tahlil ettiğimde, onların değişik gruplara mensup ve daha önce çeşitli gruplara oy vermiş kimseler olduğunu gördüm. Söylediklerinde samimiydiler. Bu bir nevi değişiklik ve yenileşme ihtiyacının işaretiydi.

Kendi kendime yaptığım muhasebe sonucunda vardığım kanaat şuydu: Parti kurma teşebbüsünde bulunmadığım takdirde kendimi vebal altında hissedecektim. Hesap günümün sorumluluğunu duydum ve karar verdim."[381]

Özal'ın yola çıkarken en yakın çevresinde (çekirdek kadrosunda) teknisyen olarak şu isimler vardır: Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci, Yusuf Bozkurt Özal, Hasan Celal Güzel, Halil Şıvgın, Mehmet Keçeciler, Yıldırım Aktürk, Vahit

Erdem, Ekrem Pakdemirli ve Akgün Albayrak.[382] Bu kişiler hemen bütün işlerle ilgilenmişlerdir. Bürokrasiden yetişmiş bu çalışkan insanların hepsi gençlerden oluşmaktadır. Yalnız bu isimlerin hemen yanına üç kişiyi daha eklemek gerek. Turgut Bey'in her zaman "en yakınları" olmanın sorumluluğunu taşıyan "sırdaşları" Tevfik Ertürk, Hüseyin Aksoy ve (daha sonraları) Feyzi İşbaşaran... Özel Kalem'de yıllarca her türlü işe büyük titizlik ve fedakârlıkla koşan ve her halükârda sorunları vaktinde çözebilen en sadık kadrosu! O günlerin en yakın tanıklarından Ekrem Pakdemirli şöyle anlatmıştır:

"Özal, parti kurmaya karar verince kurucular listesine Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan, Yıldırım Aktürk, Vahit Erdem ve beni yazacağını söyledi. Ben, Özal'a bu isimlerle ilgili Milli Güvenlik Konseyi'nin onayının alınmasının iyi olacağını söyledim. Çünkü Konsey'in veto hakkı vardı. Özal da benim bu söylediğimi makul bularak Kenan Evren'den randevu istedi. Evren, bu görüşmede Özal'a bu adamları partiye alırsan planlama teşkilâtı boşalır, bu isimleri kurucu yaparsan listedeki bu adamları veto ederiz, demişti. Turgut ağabey üzgün bir şekilde bizim yanımıza gelip bu konuşmayı bize anlattı. Mehmet Keçeciler ile Hüsnü Doğan, onların vetosu önemli değil dediler. Turgut ağabey onları listeye yazdı fakat Milli Güvenlik Konseyi bu arkadaşlarımızı veto etti."[383]

"Ne var ki parti kuruluşunda son dakikada bile engel çıkmaktadır: "Bu anda kurucularımıza ilk veto geldi. 37 kişiden 7'si veto edildi... Tabii korku da bastırdı... 30 kurucunun altına düşülürse, parti kurulamıyor. Herkes senaryolar yazıyor... Bir kişiyi istifa ettirseler, parti kurulamaz yani."[384]

1983 seçimlerinden yaklaşık 8 yıl sonra Özal, Mehmet Barlas'a şunları not ettirmiştir:

"İçimde bir his var... Ta başından beri biz bu işi kazanacağız diye... Bütün bu senaryolara aldırmıyorum.

Bu arada İngiliz Elçisi geldi Sadıklar Apartmanı'na... Bizim yüzde 10'u geçemeyeceğimizin söylendiğini anlatıp, 'Neden Sunalp'in MDP'si ile birleşmiyorsunuz' dedi."

Bir yandan basın aracılığıyla provokatif haberler de ortalık yere saçılmaktadır:

"Bütün bu çalışmalar sırasında teşkilât kuruluşu için Bursa'daydım. Bir haber teleksi getirdiler. Güya ben, Deniz Kuvvetleri Komutanı ile pazarlığa oturmuşum. Bizi kapatma ile tehdit etmiş. Ben de, 'Bu şartlar altında yapamayız' demişim... Böyle asılsız bir haber... Ben hemen haberi tekzip ettim...

O gün, Milli Güvenlik Konseyi Sekretaryasından, Bursa'dan aradılar beni... Ankara'ya çağırdılar.

Basın görmesin diye, bir Teğmenle özel bir araba, beni evden aldı. Arka kapıdan Köşk'e girdik. Evren Paşa'nın, Genelkurmay Başkanı konutuna götürdüler. Baktım, bütün Konsey Üyeleri orada... Konu da bu haber... Telaşa düşmüşler... Tekzip ettiğimi anlattım kendilerine..."

Özal, burada askeri dönemde bile basının dolaylı gücü hakkında önemli bir ipucu veriyor, şöyle diyor: "Genellikle basındaki her satırdan çekiniyorlardı... Neyse o görüşmenin bir faydası oldu. Kaya Erdem'in milletvekili adayı olması için izin aldım. Veto etmeyeceklerini söylediler."[385]

Özal'ın partisi, algı mı? Hakikat mi?

Mehmet Barlas'ın Turgut Özal'a sorduğu şu sorudaki tespiti çok önemlidir: "Siz genel olarak olayları 'Kader'e

bağlarsınız... Ama ANAP'ın kurulup, 6 ay içinde iktidar olması, kaderden çok, '12 Eylül'le doğan siyasi boşluğu akıllıca doldurmasına bağlı değil mi?"[386]

Kanımca, bu tespit, 2001 yılında kurulduktan hemen sonra büyük bir seçim zaferiyle iktidarı kazanan Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşlarının Adalet ve Kalkınma Partisi için de aynen geçerlidir. Turgut Özal'ın bu soruya karşılık yaptığı siyasi analiz ise bana öyle geliyor ki, 2000'li yıllarda AK Parti'nin seçim başarılarını anlamak için de –bazı farklılıklar dışında– önemli ipuçları barındırıyor.

Özal'ın Türk siyasetiyle ilgili yaptığı ve benim tarihi önemde bulduğum analizi şöyledir:

"Bakın şimdi [bu sözü sık kullanırdı]... Anavatan'ın kuruluşu aslında, eşyanın tabiatına tam uygun değil... Meselâ benim, devrilen bir siyasi iktidarın adamı olmama rağmen, darbeyi yapan askerler tarafından tutulmam eşyanın tabiatına aykırı...

Bu adamlarla işbirliği yapıp, ihanet içinde olsam, böyle bir şey yok... Demek ki Allah isterse bunları da yapıyor. Yani kaderin çizgisi insanı bu noktaya getiriyor.

Bir kademe daha ileri gideyim. Anavatan'ın kuruluşu ve iktidar oluşu da, eşyanın tabiatına aykırı. Çünkü Türk siyasi hayatında iki ekol var [Özal'ın analizi son derece ilginç.]... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat ve Terakki'nin. Biri liberal, biri devletçi...

Bu iki partinin veya ekolün arasına giren kimse çok yaşamamış... Marjinal kalmış. Kısa sürede yok olmuş... Hürriyet Partisi de, Demokratik Parti de, Yeni Türkiye Partisi de, Güven Partisi de, Halkçı Parti de, MDP de, diğerleri de yok olmuş neticede...

Oysa biz Anavatan'la, bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık. Demek ki Allah, Türkiye'ye yeni bir kapı açmaya karar verdi... Bu suretle çevremizdeki ülkeler krizler yaşayıp, aşağı doğru giderken, Anavatan döneminde Türkiye, başarıları ile ortaya çıktı...

Yani Anavatan iktidarı da bir nevi eşyanın tabiatına aykırıdır. Bazı şeyler var ki, bunları biz kontrol edemeyiz... Tarihi kaderi vardır ulusların... Üç aylık çalışma ile doğru dürüst kadrolarını henüz kuramamış bir parti iktidar olacak..."

Mehmet Barlas, ardından yönelttiği "Yine de askeri dönemin yarattığı boşluktan yararlanma olayı yok mu?" sorusuyla Özal'a dolaylı da olsa "Siz 12 Eylül askeri yönetiminin ürünü değil misiniz" diye soruyor; tıpkı, 28 Şubat 1997 süreciyle Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşlarının AK Parti arasında kurulan dolaylı ilişki gibi... Cumhurbaşkanı Özal'ın siyasi analizi ise bana göre 2001'den sonra AK Parti'nin pozisyonunu ve kadrolar açısından başarısının sırrını da açıklıyor:

"Şimdi bu, tavuk ve yumurta olayı gibi bir mesele... Çünkü askeri müdahale olunca siyasete iyi [uysal mı demek istiyor?] adamlar girmeye korkuyor... Ondan sonra kelleyi koltuğa almış insanlar giriyor.

Aslında bu değişimin normal proses içinde olması gerekir. Türk demokrasisi kendi kadrolarını, askeri müdahale beklemeden değiştirip yenilemeli. ANAP'ın doğuşu, normal prosesle olması gereken yeni kadroları ve değişimi bir nevi sağladı."[387]

1983 seçim kampanyasında Özal ve Anavatan Partisi en yeni iletişim tekniklerini kullanmışlardır. Bu seçim kampanyasının başından itibaren kendisiyle yakın mesai arkadaşı olarak çalışan Mehmet Barlas'ın anlattıkları önemlidir:

“Özal toplumu, medyatik toplumu, Türkiye’de ilk hisseden politikacıydı. Eli Acıman’ın Man Ajansı vardı o sırada. Selim Egeli onunla çalışıyordu. İşte aradı Özal, partiyi kurduk, şimdi propagandaya başlayacağız. Bana yardım et, dedi. Gittik, Man Ajans’ın stüdyosuna. Sizinle karşılıklı oturduğumuz gibi karşıma oturdu. Ben ona sorular sordum, cevaplarını verdi. Zor sorular sordum, cevaplarını verdi. Sonra bazılarını benim çıkartıp sadece Özal konuşma yaparmış gibi, onlar kaset haline getirildi, çoğaltılıp köylere dağıtıldı. Türkiye’de ilk defa video kasetiyle köylerde reklam yapan Özal’dır. O çalışmayı beraber yaptık.”[388]

Bu demektir ki, Özal en yeni teknolojiler ve araçlarla seçim kampanyasını sürdürmek kararındadır. Nedim Şener’in yazdığına göre, Turgut Özal, bir uçak yolculuğunda karşılaştığı Uğur Dündar’a: “Ben seçimlerden önce TRT Genel Müdürü’ne, ‘Uğur Dündar Türkiye’nin en güvendiği televizyoncu, o bana dilediği 60 soruyu sorsun, ben de ona 60 cevap vereyim. Böylece kamuoyu beni tanımış, hakkımdaki soru işaretleri de cevabını bulmuş olur’ şeklinde bir öneride bulundum; ancak programı yaptırmadılar” diye konuşmuştur.[389]

Özal her fırsatı kullanmak kararındadır. Yalnız Özal’ın seçmenlerle doğrudan (aracısız) iletişim kurmak için bir silahı daha bulunmaktadır: Türkiye’nin ilk iletişim sihirbazı Erkal Zenger! Askeri yönetimin lideri Evren Paşa’nın anayasaya evet kampanyasında seslendirme işlerini başarıyla yürüten bu iletişim sihirbazı, kendisini ve Özal’ı girdikleri kampanyalarda hep kazanan marka koltuğunda tutan yeni görevine nasıl başladığını şöyle anlatmıştır:

“Evren Paşa’nın Anayasa’ya evet mitinglerini mecburen seslendiriyorduk. Yani, görevlendirdiler; siz

seslendireceksiniz diye. Biz de seslendiriyorduk. Özal'la Bülend Ulusu'nun basın toplantılarında tanıştık. Sonra aday olunca, yani siyasete girmeye karar verince beni çağırdı, Aşağı Ayrancı'daki evinde. Söyledim. İşte miting falan oluyordu. Halil Şıvgın, Mehmet Keçeciler. Hayır, dedim. Biz otobüslere bineceğiz, halkın ayağına gideceğiz dedim. Türkiye'de aynı zamanda o propagandada bir sistem değişikliği yaparak başladık."[390]

Özal ilk seçim kampanyasında gazeteci sıfatıyla bulunan (ve sonradan Özal'ın dostları arasına girecektir) Yavuz Gökmen'in izlenimleri bir hazine değerindedir. 1992'de Yavuz Gökmen'in *Özal Sendromu* adlı kitabında yer verdiği seçim kampanyası izlenimlerinin üslubu hayli keyifli ve esprili, manzara tasvirleri kalem erbabı edebiyatçılara taş çıkartacak derecede güçlüdür. Yavuz Gökmen'in kampanya izlenimleri şöyledir:

"Özal'ın seçim kampanyası, şimdiye kadar görülmüş en yorucu kampanyadır. Kampanya programını Mehmet Altınsoy hazırlamıştı ve masa başında 'ölümcül' bir program yaptığının farkında değildi. Altınsoy sözgelimi iki kasaba arasına kilometre mesafesine bakarak otuz dakika koyuyor ne var ki 15 kilometrelik bu yol, dünyanın en bozuk yolu olduğu için iki saatte anca gidiliyordu. Kampanya boyunca herkesin anasından emdiği süt burnundan gelecek; ancak Özal kampanyadan sanki daha yola henüz çıkıyormuşçasına ter ü taze dönecekti. Semra Hanım da öyleydi. Karı-Koca seyahati o kadar seviyorlardı ki, adeta seyahat sırasında dinleniyorlardı.

Özal, 'ANAP Selamı' olarak ünlenen selamını ilk defa Kırıkkale'de verdi. Ellerini birbirine kenetliyor ve 'Dört eğilimi birleştireceğiz' diyordu.

Ortalıkta büyük kalabalıklar yoktu. İnsanlar hâlâ sokaklara çıkmaya korkuyor gibiydiler. Hangi partiye oy vereceklerini sorduğumuzda ise hiçbir şey söylemiyorlardı.

Kampanya Erzincan'da başladı. Yollarda küçük topluluklar vardı. Kurbanlar kesiliyor ve yollar kana bulanıyordu. Semra Özal eşiyle birlikte otobüsün ön koltuğunda oturuyordu. Semra Özal'ın orada olması kadınları da sokaklara döküyordu.

Elazığ'a Özal'dan önce ulaştık. Burada bir gariplik vardı. Sanki kent kıpırdanıyor gibiydi. İnsanlar sokaklarda koşar adım yürüyorlardı. Yüz ifadeleri bile değişikti. Miting alanına zor belâ girebildik. İğne atsanız yere düşmeyecek kadar kalabalıktı. Özal alana girince kalabalık daha da arttı. Üstelik bu insanlar susmak nedir bilmiyorlar; sürekli bağırıyorlardı. Özal da coşmuştu. Ellerini kaldırıyor ve ANAP Selamı'nı veriyordu; akabinde meydandaki binlerce kişi de ellerini kaldırıp kenetliyorlardı. Alanda kıyamet kopuyordu. Özal'ın ne dediğini dinleyen yoktu; sesini duyan bağırıyordu.

Elazığ'dan sonra Adana'da da büyük bir kalabalıkla karşılaştık. Özal otobüsten inmeye kalktığı sırada öyle bir hücuma uğradı ki; güçlü bir adam olmasa herkesin elinde bir parçası kalabilirdi. Sonunda eller bir araya geldi ve Özal sırt üstü havalanarak kürsüye kadar gitti. Özal'ı düşürseler bu macera burada bitecekti."

Yavuz Gökmen devam ediyor:

"Özal'ın batı illerini kapsayan ikinci kampanyası daha başarılı geçti. İlk kampanyada acemiliğini atan Özal, rahatlamış ve serbest hareket etmeye başlamıştı."[391]

Kampanyanın teknik koordinatörü Erkal Zenger'in izlenimleri ise şöyledir:

“İlk konuşmasını Erzincan Üzümlü’de yaptı. Erzurum’a geldi, Erzurum’da öyle çok büyük bir coşku yoktu, Elazığ’a geldik. Elazığ’da yer yerinden oynuyordu. Gazetecilere de o durağan seyahatlerden sonra bir coşku geldi. Efendim, bir işaret yapsanız falan dediler. Ben de dedim ki; iki elinizi başınızın üstüne kaldırmıştınız onu bir daha yapalım, dedim. Bu nedir, diye sordular. Bu dedim, birlik, beraberliği simgeliyor. ANAP selamı da böyle geldi.”[392]

Özal’ın yeni siyasi kadrosunun izlenimleri ise şöyledir:

Mehmet Keçeciler: “İlk mitingi Kırıkkale’de yaptık. 300-500 kişi kadar. O zaman takdimcimiz de yok. Aldı mikrofonu beş dakika konuştu ama kulaklarının arkasına kadar kızardı.”[393]

Mustafa Taşar: “Erzurum’da mitingi düzenlemeye ben gittim ve o soğuk kış gününde binlerce insan Erzurum meydanını doldurdu. Ve ilk mitingimizi orada yaparak moral depoladık.”[394]

Özal’ın yakın dostlarından Hulusi Çetinoğlu da seçim kampanyasıyla ilgili değerlendirmelerinin tanıklarındadır: “Eskişehir ve Erzurum mitinglerinden sonra, 150 civarında milletvekili ile ana muhalefet olacağını belirtmiş; Samsun seyahatinden sonra da iktidar olacağını anlamıştı.

Samsun’da çocuklar ve gençlerin otobüsün etrafında neşe ile koşuştuklarını; kaldırımlardaki hanımlar ve yaşlıların sevgi ve sempatilerinin gözlerinden okunduğunu söylemişti. İşte bu halin iktidar yolunu açtığını, kesin olarak görmüştü.”[395]

Orgeneral Evren’den “tuhaf” seçim konuşması

Özal, Mehmet Barlas’a 1983 seçim kampanyasına başlarken seçim zaferinden emin olduğunu “benim hiçbir şüphem yoktu” diye anlatmıştır. Hatta ilk sıralarda mitinglerde insanların eğilimlerini gizlediklerini bile söylemişlerdir:

“Bu hadise aslında şöyle oldu: Seçimlere hakikaten iyi hazırlandık ve zaten benim hiçbir şüphem yoktu seçimleri alacağımıza dair. Belki arkadaşlarımdan şüpheli olan epey vardı ama biz bilmiyorum bir his mi diyelim, önsezi mi diyelim. Biz bayağı rey alacağımızı, tek başımıza iktidar olacağımızı düşünüyorduk. Nitekim o gün seçim propagandasının sonuna doğru bu hadise belirlemeye başladı.

Yani halk başlangıçta belki askeri idarenin, özellikle bir partiyi tutma temayülünün belirmesinden dolayı kendi görüşünü belirtmemeye çok gayret ediyordu. Yani bir nevi bizi saklıyordu. Birçok kimsenin bize gelip böyle kalabalık olmayan yerlerde ‘Hiç merak etmeyin, siz alacaksınız. Ama biz fazla göstermek istemiyoruz’ gibi laflar söylediklerini biliyorum. Yani enteresan bir sezi ile millet bize olan sempatisini açığa vurmak istemiyordu. Eğer vurursa bir problemle karşılaşacağını zannediyordu. Yani genel kanıyı ben öyle tahlil ediyorum o sırada.”[396]

“Fakat seçimin sonuna doğru heyecan artmaya başladı. Ben ilk büyük toplantılardan bir tanesini Kütahya’da yaptığımızı hatırlıyorum, çok kalabalık, coşkulu bir topluluk vardı. Ondan sonra Samsun’da coşkulu bir toplantı yaptık. Hatta orada coşkulu bir slogan vardı. Ne yaptık? Kütahya’da karşımıza çıkmıştı. Ben orada onu söyledim. ‘Kütahya tamam’ diye böyle bir slogan asmışlardı. Orada, ‘Karadeniz tamam’ dedim. Karadeniz’i boydan boya geçtik, geldik Samsun’da miting yaptık ve o mitingde, ‘Karadeniz tamam’ diye bağırdığımı hatırlıyorum. En son büyük mitinglerimizden birini İstanbul’da Şehzadebaşı’nda yaptık. Orada da, ‘Türkiye tamam’ dedim.

O gün, Evren Paşa’nın 4 Kasım günü idi, konuşması çıktı. O konuşmada açıkça isim zikretmiyordu ama bizi hedef

alıyordu. Yani bize rey verilmemesini telkin ediyordu.”[397]

Orgeneral Kenan Evren günlüğüne şunları not etmiştir:

“4 Kasım 1983 Cuma

Seçim propaganda konuşmaları başladığı günden beri parti liderleri çeşitli yerlerde olmayacak ve yapılamayacak vaatlerde bulunuyorlar. Onu da yapacağız, bunu da yapacağız, genel af çıkaracağız, her köye asfalt yol yapacağız diyorlar ama nasıl yapacaklarını, ne kadar zamanda yapacaklarını söylemiyorlardı.

Özal ise, 12 Eylül döneminde yapılanlardan birçoklarını kendisine mal ediyordu. Bunlardan sinirlenmeye başlamıştım. Bu arada bazı kişiler tarafından benim, Konsey’in MDP’yi desteklediğini ima eden bir konuşma yapmam isteniyordu. Aslında böyle bir şey son anda doğru olmazdı. Ama ısrarlara ve telkinlere dayanamayarak son anda uzun bir konuşma hazırladım. Bunu televizyonda okuyup okumama konusunda bir hayli düşündüm. Hatta konuşma metnini Konsey Üyesi arkadaşlara da okudum. Gerçi onlara bunu televizyonda okuyayım mı okumayayım mı diye sormadım ama reaksiyonları ne olacak onu öğrenmek istedim. Esasen konuşmalarımın çoğunu okur veya yazılı değilse, hangi konulara değineceğimi söyler, onların da düşüncelerini, tekliflerini alırdım. Bunda da öyle yaptım.

Hazırladığım konuşmayı da uygun buldular, hatta bir iki noktasını da değiştirmemi teklif ettiler. Ben de bugün saat 10.00’da televizyona konuşmamı yaptım. Akşam haberlerinde yayınlanacak.”[398]

Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in konuşmasında bazı kısımlar hemen spekülasyonlara neden olmuştur:

“Geleceğin iktidarına talip olan yeni partilerimiz, birçok tatlı vaatlerde bulundular. 1980 ve 1981 yıllarında ekonomik

durumun düzelmesini kendilerine mal edenleri, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette kendisinin bildiğini söyleyenleri, bilgi, beceri ve işbilirlik vasıflarının Allah tarafından yalnız kendilerine verildiğini büyük bir gururla her gün çekinmeden ifade edenleri, ihracatın sihirli değneğinin yalnız kendisinde bulunduğunu, bugüne kadar gelmiş, geçmiş bütün yönetimlerin hatalı hareket ettiklerini, ancak kendilerinin hatalı olmadığını, yapılmış faydalı yatırımlarda kendi paylarının bulunduğunu, enflasyonu ancak ve ancak kendilerinin aşağı çekebileceğini, anarşi ve terörün başlıca sebebinin ekonomik kriz olduğunu, herkesi ev sahibi yapacaklarını, orta direği yalnız kendilerinin ayakta tutabileceğini, nerede ise köy okullarına varana kadar asfalt yapacaklarını, bir ekip çalışmasıyla değil, ancak kendisinin gerçekleştirebileceğini ve daha birçok tatlı vaatleri dinlediniz. Elbette böyle söyleyeceklerdir. Hiçbir satıcı malım çürüktür der mi? İnşallah gerçekleştirirler. Ancak üzüntü veren taraf, 12 Eylülden sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığı, Ekonomik Kurulu, Bakanlar Kurulu'nu ve Milli Güvenlik Konseyi'ni ortada yok kabul etmelerindedir. 12 Eylülden sonra alınmış bütün kararların Milli Güvenlik Konseyi'nin tasvibinden geçtiği, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konulmadığını bildikleri halde, daha iktidara gelmeden şimdiden bu şekilde hilâfı hakikat beyanda bulunanların, bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinize sunmak isterim."[399]

Kenan Evren yıllar sonra *The Özal* belgeseline 7. Cumhurbaşkanı sıfatıyla söz konusu olaylı konuşmasını şöyle açıklamıştır:

"4 Kasım konuşmasını Turgut Sunalp istedi ben size açıkça söyleyeyim. Çünkü ikide birde geliyor bana bilgi veriyor,

diyor ki: ‘Bizim parti hakkında hiçbir şey söylemiyorsunuz.’ ‘Nasıl söyleyeyim’ diyorum, ‘Ben devlet başkanıyım, cumhurbaşkanıyım.’ ‘Ama hiç olmazsa bir şey söyleseniz de bizi destekler tarzda bir konuşmanız olsa da biz de ondan biraz destek alsak.’ Falan diyor. Bir, iki, üç, mecbur kaldım öyle bir konuşma yapmaya. Dikkat ederseniz o üstü kapalı bir konuşmadır. Bir de Özal’ın bazı konuşmaları oldu ona sinirlendim. Seçim sırasında yaptığı konuşmalar. Sanki bütün kararları kendi almış gibi –ben onları hep radyodan, televizyondan dinliyorum– ‘İşte bunu böyle yaptım, şunu şöyle yaptım’ gibi. Sonra o seçimi kazanıp da başbakanlığı verdiğimde ben ona, geldi bana, dedim, ‘Bak, o konuşmayı yapmamın bir sebebi de buydu’ dedim. ‘Niye söylüyorsun bunu, sen mi yaptın bunu’ dedim. ‘Bilmiyor musun, bu kararlar Başbakanlıkta alınıyor, sonra bana geliyordu’ dedim. ‘Benim onayım olmadan herhangi bir şey yapabiliyor muydunuz’ dedim. ‘Ben böyle söylemedim’ dedi. ‘Ben size bir kaset vereyim bakın ben öyle bir şey söylemedim’ dedi. Ben onu da seyretmedim zaten sonunda. Olan olmuş artık. Kazanmış zaten. İşte o iki sebepten dolayı o konuşmayı yaptım.”[400]

Mustafa Taşar’ın anlatımı da şöyledir:

“Kasım’ın 4’ü. [...] Özal odasında istirahat ediyordu. Çıktım yanına. Dedim: ‘Sayın Evren böyle bir konuşma yaptı. Basına bu konuda ne dememiz gerekiyor. Bunu bir istişare edelim de hepimiz aynı şeyi söyleyelim.’ O, ‘Bize söylememiştir. Niye üzerinize alınıyorsunuz ki’ dedi.”[401]

Bir diğer önemli tanık, İTÜ’lü makine mühendisi ve yakın dostu Hulusi Çetinoğlu ise şöyle diyor:

“Trakya seyahatinde, Sayın Evren’in sert konuşmasını, bu son seyahate iştirak etmeyen [Semra] Hanımefendi ile beraber

bizim evde dinledik. Telefonla irtibat kurarak hanımefendi, ben ve eşim, sükûnetle karşılamasını, üzülmemesini ve bu konuşmanın tesiri olmayacağını ahizeyi elden ele dolaştırarak anlattık.

Daha sonraları merhum Adnan Kahveci'nin yaptığı bir araştırma, bizim haklı olduğumuzu teyit etti."[402]

Özal, Mehmet Barlas'ın "Seçimi kazandıktan sonra Evren'le konuştunuz mu bu olayı? Acaba neden o çıkışı yapmak gereğini hissetti" sorusuna şöyle karşılık vermiştir:

"Bilemiyorum yani neden olduğunu araştırdım ben bunun. Sonradan da araştırdım. Kendisine direkt sormadım, yani yüz yüze bu konuya gelmek istemedim hiçbir zaman. Zannediyorum kendisi bakımından bir hata idi o konuşma. Yapılmaması icap eden bir konuşma idi.

Dostlarımız vasıtasıyla, onların dostları, bizim de dostlarımız vasıtasıyla öğrendiğim konu, bizim bir propaganda kasetimiz vardır. O propaganda kasetimizde bir nevi, 'Bütün 1980 döneminden bu tarafa yapılan iyi işleri kendisine mal etmiş' şeklinde bir kızgınlığa kapılmışlar. Yani bize söylenen bu. Tahmin ediyorum onu da itenler olmuştur. İşte, 'Niçin konuşmuyorsun, bak her şeyi kendisine mal etti' gibi. "Biz hiçbir şey yapmadık mı?' Bize anlatılan şekil budur. Bu kızgınlıkla yapılmış bir konuşma mı, yoksa hakikaten MDP'yi destekleme maksadıyla yapılmış bir konuşma mı ben bunu bilemem. Kendisinin bilmesi lazım.

Ama söylenen bize, demin söylediğimdir. Tabii o gün konuşma, ben İstanbul'da konuşma yaparken geldi bana, ana hatlarıyla. Ama ben konuşmayı yaptım ve yolumuza devam ettik. Çok enteresan bir hadisedir: Ben radyo-televizyon konuşmalarını daha evvelki gün doldurmuştum. Fakat tesadüf

benim konuşmam bunun üzerine çıkan konuşma, sanki buna cevaptı. Ve millet de öyle zannetmiş.

Yani cesaretle biz, bir cevap olarak veriyoruz o konuşmayı dinlemiş olarak. Çünkü o konuşmada hatırladığım kadarıyla söylediklerim şöyle: ‘Bize seçim yaklaştıkça çok hücumlar gelecektir, hiç ummadığımız yerlerden taarruzlar olacaktır. Ama biz bunların hiçbirisinden yılmayız, korkmayız.’

Öyle mealde bir konuşmaydı öyle hatırlıyorum. Ve şimdi herkes unuttu o konuşmaların hepsi siyah-beyazdır. Hiçbiri renkli değildir. Hepsi siyah-beyazdır. 1983 senesi konuşmaları. Çünkü bizde kopyası var oradan hatırlıyorum.

Oradan kalktık biz Tekirdağ’a gittik. Tekirdağ’da tabii partililer konuşmayı duymuşlar bayağı ürkmüşler. Zaten o gün, hemen karşı siyasi partiler, ‘ANAP kapanıyor’ diye bütün köylerde ve şehirlerde çok süratli bir propagandaya başlamışlar. ‘Boş yere reyinizi vermeyin, ANAP kapatılacak’ diye propagandaya başlamışlar. Neticede Tekirdağ’da gece idi. Dışarıda konuşma yapamıyorsunuz, bir dükkânın içerisinden kapıdan konuşma yaptık kalabalığa gecenin geç saatinde. Oradan kalktım Edirne’ye gittim. Edirne’de de cevap verdim.

En son toplantımızı Edirne’de yaptık. Ve Edirne’den dönüşte son kısa konuşmayı Çorlu’da bitirdik. Seçimin son konuşmasını Çorlu’da bitirdik. Bir gün sonra demek ki reyimizi kullandık ve Ankara’ya doğru hareket ettik. İlk sandıkların neticelerini aldıktan sonra, İstanbul’da bayağı yüksek rey alıyorduk. 50’nin üzerinde rey alıyorduk.”[403]

Özal’ın zaferi açıklanırken...

Kardeşi Korkut Özal anlatıyor:

“Seçim gecesi Ankara’ya gidiyoruz. Ağabeyim uçakla gitmeyi düşünüyordu, onu da arabaya döndürdük. Ağabeyimi benim arabaya aldım, arabayı ben kullanıyorum. İkimiz radyoyu dinleyerek gidiyoruz. Semra Hanım öbür arabada. Düzce’ye girince parti teşkilatından çeşitli yerlerden gelmiş seçim sonuçlarını alıp not ettim. Ağabeyimin iktidara geldiği açıkça görülüyordu, öyle hesap yapmaya gerek yoktu. Ağabeyime arabada o gece ilk söylediğim şu oldu:

‘Aman ağabey, gönlüne bir şey gelmesin. Bu, Allah’ın takdiridir, benden oldu diye gönlünden bir şey geçirme.’

Osmanlı padişahlarının Cuma selamlığında, ‘Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var’ sözü hep hatırlatılır. Ben de ağabeyimi uyardım.”[404]

Turgut Bey, Düzce’den telefonla Ankara’yı aramaktadır:

“Düzce’de partilileri aradık, telefon meşgul, telefonla konuşulamıyor. O sırada Türkiye’de telefonlar hiç iyi değil, konuşulamıyor. Ankara’yı arıyorum, bulamıyorum, bağlanamıyor. Fevkalâde zor bir telefon komünikasyonu var.

Orada hatta epey bekledim, zar zor Ankara bağlandı. Oradan da çok iyi neticeler. Yani ilk gelen haberler şehirlerden geliyordu. Oy nispetleri yüzde 50’nin üzerinde idi. Belki de bizim partililerin verdiği rakamlardı. Onlar da daha çok rey alınan yerleri verirler.

Ama görünen, bu işi kazandığımız o saatlerde belli olmaya başlamıştı. Düzce’de yemek yedik. Halkla konuştuk bir parça. Oradan tekrar yola çıktık. Bolu Dağı’na geldik. Koru Motel’de partililer geldiler, beni karşılıyorlar. Partililerle beraber oturduk, hatta Ankara’ya telefon açtık, neticeleri biraz daha fazla aldık. Tabii o sırada televizyon vermeye başladı. Saat 21.00’i geçtikten sonra. Orada da televizyondan görünen bizim epey önde gittiğimizdi.”[405]

“Aşağı yukarı ben gece saat 01.30-02.00 civarında Ankara yakınına geldim. Belki biraz daha sonra. Halil Şıvgın bizi karanlıkta karşıladı. Ankara’ya belki 20 kilometre kala bir yerde. Oradan biz doğru partiye gittik. Partide korkunç bir kalabalık. Bütün basın. Tabii netice aşağı yukarı belli olmuş, tek başımıza iktidar olduğumuz. Çok büyük bir kalabalık. Hatta *Herald Tribune*’de şöyle bir resmim çıkmıştır. O resmi de orada çektiler yabancı basın mensupları. Yukarıya çıktık tabii millet.”[406]

Eşi Semra Özal anlatıyor:

“Doğru biz partiye gittik. Saat iki buçuktu. Korkunç bir kalabalık, yerli, yabancı televizyonlar, basın, müthiş bir kalabalık vardı. Ondan sonra, ‘Sakin olun’ dedi partililere. ‘Hiç tezahürata filan gerek yok. Oturun bekleyin neticeyi, daha kesin bir şey yok.’ Sonra biz kalktık eve geldik.”[407]

O sırada evde bir kısım ziyaretçiler ellerinde hesap makinesi harıl harıl sandık sonuçlarını değerlendirmektedir.

Seçim kampanyası boyunca ANAP otobüsünde bulunan Yavuz Gökmen evde gördüklerini yazmıştır:

“Özal’ın Farabi Sokak’taki evine saat 22.30 dolaylarında gittim. Ev oldukça kalabalıktı. Başta Hüsnü Doğan olmak üzere birçok ANAP’lı vardı. Hatırımda kalanların biri de ANAP’ın vetolu kurucusu Erol Aksoy’du. Aksoy, o sıralar Özal’a yakındı. Bu genç bankacı, Hüsnü Doğan’la birlikte elinde hesap makinesi sonuç hesapları yapıyordu.”[408]

Askeri rejimlerin demokratik normale geçiş sürecinde en kritik evre seçimden sonra yeni parlamentonun açılması ve seçimi kazanan partinin iktidarı devralmasıdır.

Turgut Özal anlatıyor:

“Biz seçimi aldık ama bir taraftan da düşünüyoruz: ‘– Ne olacak? Yarın iktidarı verecekler mi, vermeyecekler mi?

Yoksa birtakım baskılara mı uğrayacağız?’

Çünkü netice itibarıyla bir askeri yönetimden alacaksınız. İlk verdiğim talimat, arkadaşlara hiçbir taşkınlık yapılmaması. Hiçbir hareket, yani seçimi kazandık diye eskiden partililer davul çalarlar; giderler rakiplerinin önünde birtakım gösteriler yaparlar. Bu gibi şeylere katiyen tevessül edilmemesi, sakin, vakur davranışta bulunulmasına dair bütün teşkilata telgraf ve telefonlarla haber verdik. Daha ziyade telgrafla. Ve ondan sonra ben eve gittim. Güneş (Taner), hanımı, Sudi (Türel) hanımı... Sonra Korkut (Özal) geldi.

Biz o gece sabaha kadar zaten uyumadık.

İlk önce 220 gibi bir rakam gözüküyordu. Sonradan herhalde kırsal bölgeden sonuçlar geldikçe... Zaten genel kanaat, kırsal bölge MDP’ye daha fazla rey verecek. Ve belki de Evren Paşa’nın o konuşması, en çok kırsal bölgeye tesir etmiş olabilir, zehabındayız. Belki jandarma, idareciler de yüklenmiş olabilirler. Neticede yüzde 46 küsurdu aldığımız oy. Öyle bir oyla 211 milletvekili, aslında iki de boşumuz vardı. Normal 213 olacaktı...”[409]

ANAP lideri Turgut Özal, ilk seçim zaferinin kesinleşmek üzere olduğu saatlerde BBC mikrofonlarına şunu söylemiştir:

“Neticeler yeni çıkıyor, biz önde gözüküyoruz, yani ekseriyeti almış gözüküyoruz. Ama ne kadar aldık, daha net olarak belli değil.”[410]

5 Kasım 1983 seçimlerinin galibi bunları söylerken, Ankara’da Çankaya Köşkü’nde ikamet eden Milli Güvenlik Konseyi başkan ve üyeleri oylarını kullandıktan sonra Orgeneral Evren’in konutunda gece televizyondan seçim haberlerini izlemektedir.

Orgeneral Kenan Evren’in günlüğünden:

“6 Kasım 1983 Pazar

Ben saat 10.30'da gidip oyumu kullandım. Çankaya İlkokulu'ndaki 130 nolu sandığın bulunduğu dershane gazete muhabirleriyle doluydu. Okula giderken birikmiş olan halk, alkışlamaya başladı. Oy verme işlemi bitince, Köşk'e gelip akşama kadar Konsey Üyesi arkadaşlar ve Genel Sekreter'le Bütçe Kanunu üzerinde çalışma yaptık. Böylece Pazar gününü değerlendirmiş olduk.

Akşam, Konsey üyeleri tekrar bana geldiler. 21.00'den itibaren beraberce neticeleri televizyondan takibe başladık. İlk verilen neticeler, gazetelerin daha evvel de tahmin ettikleri gibi, Özal'ın Anavatan Partisi'nin önde olduğunu gösteriyordu. Saatler ilerledikçe netice aşağı yukarı belli olmuştu. ANAP birinci parti, HP ikinci ve MDP üçüncü parti durumunda idiler."

Orgeneral Evren günlüğüne daha sonra bir not eklemek lüzumu hissediyor:

"Konsey Üyeleri ile akşama kadar Köşk'te bütçe üzerinde çalışmamızın bazı kötü niyetli çevrelerce hiç de aklımızdan geçmeyen bir yoruma tâbi tutulduğunu öğrendim ve çok üzüldüm. Sözde biz bugün bir araya gelmişiz, maksadımız da seçim sonuçlarını kabul etmeyip iktidarı Özal'a vermeyecek tedbirleri almışız."[411]

Beşir Ayvazoğlu yıllar sonra bir anma yazısında Özal'ın farkını ve 1983 seçimlerini kazanmasının sırrını şu şekilde açıklamıştır:

"Mimiklerinden jestlerine, sakallarına, bıyıklarına, bakışlarından kullandıkları kelimelere kadar, her şeyiyle adeta 'Ben sizden değilim' diye haykıran ve her nasılsa, her devirde iktidarda kalmayı başaran adamlar vardır; aramızda hep bir yabancı gibi dolaşır toplum olarak bize asıl kimliğimizi kazandıran ve çeşitli tezahürleriyle günlük hayatımızın

ayrılmaz parçaları olan değerlerden veba görmüş gibi kaçarlar. Turgut Özal onlardan değil, ‘yerli’ ve sempatik bir şişmandı; tatlı dili, tavırları ve yüz çizgileriyle, kahvede yârenlik ettiğimiz, camide aynı safta namaz kıldığımız adamlara benziyordu, yani bizden biriydi. 1983’te kendisine geçit vermemeye kararlı güçlere rağmen kazanmasının sırrını önce şahsiyetinin bu hususi renginde ve çizgilerinde aramak gerekir.”[412]

1983 seçimlerini Özal’ın, askerlerin “pek parlak olmadığı anlaşılan hesap ve tahminlerini alt üst ederek kazanması” kısa bir şaşkınlık oluşturmuştur.[413]

Orgeneral Evren günlüğüne seçimlerin galibi Özal’la Çankaya Köşkü’nde karşılaşmalarını şu şekilde kaydetmiştir:

“8 Kasım 1983 Salı:

Saat 10.00’da Turgut Özal geldi. Benim küçük odam, basın mensupları ve kameramanlarla dolmuştu. Özal kapıdan girince, bana doğru güleç bir çehre ile geldi, elimi uzattım. Niyetim elini sıkarak tebrik etmekti. Fakat Özal, sevincinden ve benimle 22 ay beraber çalışmanın yerdiği yakınlıktan, öpüşmek için tavır alınca ben de mecburen yanaklarından öperek kutladım. Aslında bu hareket doğru bir hareket tarzı değildi. Sanki ben de bu sonuçtan memnun olmuşum da, can-ı gönülden öperek kutlamışım manası çıkıyordu. Ancak Özal bana öpmem için yanaşınca, itmem gerekir ki, bu da doğru olmazdı. Her ne ise, artık böyle samimi bir kutlama olmuştu.”[414]

Turgut Özal, seçim zaferinin tescilinden sonra birkaç gün için yeniden İstanbul’a dönmüştür; kafasında ilk kabinesinin kimlerden oluşacağı vardır.

1984 yerel seçimlerinde Özal’ın partisinden İstanbul Belediye Başkanı seçilen İTÜ’lü elektrik mühendisi Bedrettin

Dalan anlatıyor:

“10 veya 11 Kasım’da zannediyorum. Seçimler kazanılmış ama daha yemin edilmemişti. Kuzey Kıbrıs’ın ilan edilmesinden bir gün sonraydı. Dolayısıyla çok kritik bir gündü. O kritik saatleri teke tek beraber yaşadık. Sonra o gün Ankara’dan döndük. [...] Uçakta bana Başbakan Yardımcılığı teklif etti.”[415]

Orgeneral Kenan Evren, sonraki günlerde not defterine şunları yazmıştır:

“22 Kasım 1983

Turgut Özal’ı bugün saat 10.00’da çağırarak bir saat 20 dakika görüştüm. Yarından sonra Meclis toplanacak ve on gün sonra Meclis Başkanı ile Başkanlık Divanı’nı seçecek ve böylece hem Milli Güvenlik Konseyi’nin hem de Danışma Meclisi’nin hukuki varlığı sona erecek.

Özal’a, Meclis Başkanı olarak Bülend Ulusu’yu düşünüp düşünmediğini sordum. Niyetli görmedim. Kimi aday göstereceğini sorduğumda, Necmettin Karaduman’ı düşündüğünü söyledi. Ben de Ulusu üzerinde ısrar etmedim. Zira kendi partisinden aday gösterilmeyen birisini Meclis Başkanı yapması onun için de mümkün değildi. Partisine kabul ettiremezdi. Sorduklarında Cumhurbaşkanı ısrar ediyor mu diyecekti?”[416]

“7 Aralık 1983 Çarşamba

Saat 10.00’da Turgut Özal’ı kabul ederek, kendisine yeni hükümeti kurma görevini resmen verdim. Odamın içi televizyon ve basın mensuplarıyla dolmuştu. [...] Özal zarfı aldıktan sonra şu kısa konuşmayı yaptı:

Zat-ı devletinize, Türk Silahlı Kuvvetleri’ne, Milli Güvenlik Konseyi’ne demin de arz ettiğim gibi, grubumuzun açık şükranını ifade ediyorum. Memleketi bir uçurumun

kenarından kurtarmak için yaptığınız bir harekete, elde ettiğiniz başarılı sonuca şükran hislerimizi açıkça ifade ediyoruz. Ve bunun önümüzdeki yıllarda daha iyi bir şekle gelmesi için gerek parti grubumuzun, gerekse kuracağımız hükümetin, parti teşkilatımızın katkısı olursa, elbirliği ile her türlü çalışma ve gayreti göstereceğimizi Türk basını önünde açıkça ifade ediyorum. Sizin direktifleriniz altında bu devreyi en iyi şekilde geçireceğimizi kuvvetle ümit ediyorum.

Özal'la yarım saatten fazla baş başa konuştuk.

Görüşmemiz sırasında dışişleri bakanı olarak kimi düşündüğünü sordum. Zira 211 milletvekili arasında dışişleri kariyerli hiçbir milletvekili yoktu. Hepsi tecrübesiz yeni milletvekili idi. Dışişleri benim için önemli bir bakanlıktı. Onun için sordum. Özal bana, Yükseköğretim Kurulu Başkanı İhsan Doğramacı'yı parlamento dışından Dışişleri Bakanlığı'na almayı düşündüğünü söyledi. Ben tasvip etmedim. Zira Doğramacı'yı Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'ndan ayırmak istemediğim gibi, Doğramacı'nın Dışişleri Bakanlığı'nı yapabileceğine de tam bir inancım yoktu. Özal fazla ısrar ettiyse de ben olmaz dedim. Kendisine Moskova Büyükelçiliği'nden emekli olan Vahit Halefoğlu'nu bu göreve getirmesini tavsiye ettim. Peki demek zorunda kaldı."[417]

Mehmet Barlas, Özal'a Evren Paşa'yla öpüşme sahnesini ve meclisin açılması ve hükümetin kuruluşu sürecinde kritik görüşmelerini sorduğunda kendisinden şu karşılığı almıştır:

"Biz hiç kimseye karşı kin beslemiyoruz... Türkiye'nin eski ve yeni bütün kavgalarını geride bırakmayı amaçlıyoruz... Bunun için sarılıp öptük Evren Paşa'yı... O son konuşmanın kırıklığını da silmek istedik... Biz de hiçbir yara kalmadığını anlatmak istedik o kucaklaşma ile...

Evren Paşa bana Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Ankara tarafından tanınmasına ilişkin gelişmeleri anlattı.

Bu sırada gazetelerde, 'Şu bakan olacak, şu olamayacak' diye spekülatif haberler çıkmakta. Bu konuya girdik...

Bana, Bülend Ulusu'nun Meclis Başkanı olması gerektiğini söyledi... Bunu teklif etti...

Kendisi teklif etti bunu, ben reddettim...

Şöyle dedim:

– Olmaz... Birincisi, Ulusu bizim partinin üyesi değil... Kendisine aday olmasını teklif etmiştim. Kabul etmedi. Artık bugünkü şartlarda, Ulusu'yu TBMM başkanlığı için destekleyemem.

Ama şu olabilir. Anavatan'a geçer, ilerideki dönemde gösterebiliriz.

Evren Paşa sonra, Vahit Halefoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasını istedi... Yani tavsiye şeklinde...

Açıkça söyleyeyim... Vahit Halefoğlu işime geldi... Halefoğlu iyi ve değerli bir insandır. Almanya'ya gidiş ve gelişlerimde, kendisini iyi tanımıştım...

Sonra kendisine Hüsnü Doğan'ın bakan olacağını söyledim... Daha doğrusu, 'Parti kurucusu olduğu zaman veto etmiştiniz, şimdi bakanlığını da veto etmeyin' dedim.

Veto ettikleri için itiraz edebilirlerdi.

Adnan'ı (Kahveci) ve Hüsnü Doğan'ı veto etmişlerdi.

Evren Paşa, 'Haydi Hüsnü Doğan kalsın, ama Adnan Kahveci'yi bakan yapmayın' dedi...

Aslında niye veto etmişlerdi, anlamak zor... İkisi de planlamada çalışıyormuş... Planlama'dan adam alınmazmış... Böyle bir şey olur mu yani?

Herhalde diğerlerini kırparken, bizi de kırpmak lüzumunu hissettiler. Hadise bundan ibaret.

Neticede, Adnan'ı bakan yapmak yerine, danışman olarak kullanmak zorunda kaldım ilk dönemde...

Tabii bir de Mehmet Keçeciler var...

1983 seçimlerinden sonra da, 1987 seçimlerinden sonra da Mehmet Keçeciler'in bakanlığını kabul etmedi."

Özal'ın anlattığına göre, Kenan Evren'in bu vetolarla ilgili gerekçesi şöyledir:

"Şunu ifade etmeye çalıştı.

Unutmayalım ki, o günkü devre, bugün gibi değil. Bakanlar Kurulu askerler tarafından da inceleniyor. Askeri yönetimden yarı çıkmışız sıkıyönetim devam ediyor. Sıkıyönetim idaresi Hükümet'te değil, Genelkurmay'da...

Hatırlarsanız... Vaktiyle sıkıyönetim koordinasyonu başbakanlıktaydı. Askeri dönemde, Genelkurmay'a bağlandı. Yani tam bir sivil yönetimin hâkim olmadığı bir seçim sonrası. Zaten, seçim neticelerinden sonra bana görev verilmesi de geciktirildi... 7 Aralık'ta vazife aldım... Meclis'in toplanmasını uzattılar. Meclis divanının seçilmesi, bekleme süreleri girdi... Ben 7 Aralık'ta görevi aldım, 13 Aralık'ta hükümetin programını okudum... Bir Cuma günü de güvenoyu aldık."[418]

Yeni dönemde Özal'ın imajında bazı değişikler yapılmıştır. Bu konularda en büyük yardımcısı eşi Semra Hanım anlatıyor:

"Bu icraatın içinden çalışmaları, televizyon konuşmaları filan başlayacağı zaman imaj değişikliği yapıldı. Bir kere gözlüklerden başladık. Gözlükleri çok siyah, kalın çerçeveliydi. Dedim ki çok sert ifade veriyor. Bir kere bunları değiştirelim. Gözlüklerinden başladık. Sonra işte saçını biraz azalttık. Kıyafetlerini zaten hep ben alırdım. Ve o sırada moda olmadan mendilli kravat takımları ben ona almaya başladım.

Ve ondan sonra da moda oldu zaten. Böyle değişiklikler yaptık.”[419]

Başbakan bu yıllarda İstanbul Divan Oteli’nde Berber Kemal Bey’e her ay uğramaktadır ve saç stilini yeniletmektedir.[420]

İktidarın devralınması

Başbakan Özal, 19 Aralık 1983 günü TBMM’de okuduğu hükümet programında şu vurguyu yapmıştır:

“6 Kasım 1983 seçimlerinde yüce Türk milleti o yanılmaz sağduyusu ile demokratik nizama olan inancını ve sahipliğini en güzel şekilde ortaya koymuştur.

Büyük Önder Atatürk’ün ‘Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir’ düsturu, değerinden bir nebze kaybetmeksizin gönüllerimizde yaşamaya devam etmektedir. Bu vesile ile Başkomutan Atatürk’ün çizdiği yoldan ayrılmayarak millet iradesinin gerçekleşmesini sağlayan ve demokrasiye bağlılığını bütün dünyaya bir defa daha ispat eden Türk Silahlı Kuvvetleri’ne huzurlarınızda şükranlarımı sunuyorum.

12 Eylül 1980 öncesi dönemde, Türk Devleti’nin otoritesi zedelenmiş ve varlığı ciddi tehlikelere maruz kalmıştır. Anarşi, terör ve bölücülük hareketleri, memleketi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Milli birlik ve bütünlüğümüzü sağlamak üzere geçici olarak Devlet yönetimini üstlenen Milli Güvenlik Konseyi, kısa zamanda huzur, güven ve asayişi temin etmiş, gösterdiği iyi niyetli ve başarılı çalışmalarla Milletimizi ve Devletimizi tehlikelerden kurtarmıştır. 7 Kasım 1982 tarihinde Milletin büyük bir çoğunlukla kabul ettiği yeni Anayasa ile 6 Kasım seçimlerine kadar uzanan demokrasi yolunun açılması da, yine bu iyi niyetli çalışmaların bir neticesidir.”[421]

Başbakan Özal, 12 Eylül 1980 darbesinin 4. yıldönümünde de Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e şu mesajı göndermiştir:

"Sayın Cumhurbaşkanım

Memleketi büyük bir badireden kurtararak, tekrar Atatürkçü bir görüşle demokratik sisteme geçirmekteki büyük hizmetiniz hiçbir zaman unutulmayacaktır.

Bu vesile ile zatı âlilerine ve muhterem Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine 12 Eylül'ün dördüncü yıldönümünde kalbi şükranlarımı arz ediyorum."[422]

12 Eylül 1980 müdahalesi hakkında partisinin meclis grubunda 29 Mart 1988 günü de şöyle konuşmuştur:

"Memleketi tabiatıyla bir badireden kurtarmıştır. Bu doğrudur, bunun kimse aksini ispat edemez. Uçurumun kenarına giden memleketi, bir büyük problemden kurtarmıştır. Memlekete yeni bir düzen getirmiştir, bu da doğrudur."[423]

Özal'ın bu yaklaşımı, önceki dönemle bir hesaplaşmayı gündeme taşımadığı gibi, devlet kurumları arasında da adeta uzun süreli bir "ateşkes" ortamı oluşturmuştur. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Büyükelçi Ercüment Yavuzalp, ilk dönemin Cumhurbaşkanı Evren ve Başbakan Özal ilişkileri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bu konuda gerek Evren, gerek Özal, hem esnek, hem de ihtiyatlı bir yaklaşım içinde oldular. Özal, devlet yönetiminde hükümetin ağırlığını tam olarak yerleştirmek hususunda sabırlı davrandı. Özellikle başlangıçta sürtüşme yaratabilecek durumlar ortaya çıktığında esnek hareket etti. Belirli konularda ciddi bir tepki hissettiğinde, konuyu ertelemek, hatta icabında geri adım atmakta bile sakınca görmedi. Bununla beraber, hükümetin devre dışı bırakılmasını kabul edemeyeceğini, ihtiyatı elden bırakmadan, hissettirmeye de özen gösterdi.

Evren de yetkilerinden taviz vermemekle beraber, hükümeti devreden çıkarmak ve yönetimi tekeline almak gibi bir niyete sahip olduğunu gösterecek bir tutum içinde görülmedi. Bu suretle, askeri yönetimden demokratik yönetime geçişin oldukça duyarlılık arz eden bu başlangıç döneminde, ciddi bir yetki kavgası, en azından bizlere intikal etmedi. Bu tabii, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın konu ve sorunlara her zaman aynı açıdan baktıkları anlamına gelmemekteydi. Böyle durumlar olduğunda ya bir orta yol buldular veya birinden birinin esneklik göstermesiyle sorun halledildi. Bunlar, dışişleri konularının üst düzeydeki müzakerelerinde görevim dolayısıyla benim edindiğim izlenimlerdir."[424]

"Zannediyorum Özal'ın başbakanlığının ilk ayı içindeydi. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'den Evren'e bir mesaj gelmişti. Konu pek önemli değildi. İngiltere'nin belirli bir konuda tutumu hakkında bilgi veriliyordu. Biz mesajı Cumhurbaşkanı'na ilettik. Başbakan'a da bilgi verdik. Bir süre sonra Özal beni telefonla aradı. Başbakan olan Thatcher'in, kendisini değil, Cumhurbaşkanı'nı muhatap almasına alınmıştı. İngiliz Büyükelçisi'ne başbakanlarının muhatabının kendisi olduğunu hatırlatmamı ve mesajın buna göre değiştirilmesini istememi söyledi. İstediğini yaptım. Özal, dış politikada kenarda kalmayı kabul etmeyeceğinin ilk işaretini veriyordu."[425]

İlginçtir Başbakan Özal, o dönemde Cumhurbaşkanı Evren'in değil, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin zorluk çıkarttığını söylemektedir.[426] Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral Paşa ile seçimin galibi Özal ve ekibinin yıldızları zaten başından beri barışık değildir. Özal'ın yakın kurmayı Halil Şıvgın Özal'la beraber Sedat Güneral

Paşa ile yaptıkları özel görüşmedeki kıyasıya tartışmalarını şöyle anlatmıştır:

“Gazetecileri eve çağırdım, dedim ki ‘Turgut Bey size bilgi verecek.’ Evde bir odaya arkadaşları aldım, çay ikram ettim. Kapıyı kapattım, kilitledim, dedim ki partili arkadaşlara, ‘Yarım saat bu kapıyı açmayacaksınız. Biz, o sürede izimizi kaybettiririz, bizi kimse bulamaz. Meclis’e gideceğiz, Sedat (Güneral) Paşa Meclis’te. Biz öyle yaptık ve Meclis’e gittik. Sedat Paşa’nın makamında ikimiz Turgut Bey’le. Sedat Paşa bizi çok sert karşıladı. Duruşu öyleymiş tabii. Turgut Bey’e bir başbakan değil, sanki bir dairenin genel müdürü, daire başkanı gibi hitap ediyor. İşte şunu yapamazsınız, bunu yapamazsınız, seçim beyannamesinde şöyle demişsiniz, bu olmaz, şu olmaz. Bu kanuna aykırı, şu anayasaya aykırı. Tek tek notlar çıkartmış kendisine göre. Bir hazırlık yapılmış demek ki. Turgut Bey’in tabii burada çok canı sıkıldı. Morali bozuldu. Yani onlara kalsa bizim programın hiçbiri tatbik edilmeyecek.”

Halil Şıvgın’ın Fatih Uğur’a anlattığına göre bu görüşmenin sonrası şu şekilde cereyan etmiştir:

“Özal, kızgınlığından neredeyse mosmor olmuştur. Araya Özal’dan müsaade alarak Şıvgın girer: ‘Paşam çok özür dilerim. Biz sizin hazırladığınız kanunlara göre parti kurduk. Seçim beyannamemizi hazırladık. Kimse itiraz etmedi. Biz taahhütlerimizi yerine getiririz. Bunlarla ilgili kanunlar çıkartırız. Ama Sayın Cumhurbaşkanımız bunlar Anayasa’ya aykırı ise, aykırılık iddiası ile geri gönderir. Biz de Anayasa Mahkemesi’ne gideriz. Uygunsa Anayasa Mahkemesi orta yolu bulur. Ama kanun dahi teklif edemezsiniz derseniz bu olmaz.’ Güneral Paşa, ‘Edemezsiniz’ diye sert çıkar tekrar. Sonra Özal ve Şıvgın göz göze gelir. Özal cevaplar: ‘Bu

durumda o zaman hükümet kurmaya da mecbur değiliz yani. Bizim de bir seçeneğimiz var. Halkı kandırmayız, emaneti halka iade ederiz.' Sedat Paşa irkilir kalır: 'Ne diyorsunuz?' Sonra müsaade istenir, çıkılır."[427]

Özal, yetkili/yetkisiz makamların istiskal eden (küçümseyen) davranışlarına maruz kalmaktadır. Büyük olasılıkla Genel Sekreter Sedat Güneral Paşa'nın arkasında da birtakım güç odakları vardır. Bununla beraber Özal'ın iktidarın devralınması sürecinde ilk yapılacak işler hakkında görevlendirdiği ekip var gücüyle çalışmalarını sürdürmektedir. Kaya Erdem anlatıyor:

"Bizim evde toplanıyoruz. Politikacılardan çok kimse yok, bürokrasiden daha çok gelirlerdi. [...] Ben evde bu toplantıları yaparken, Özal da kendi evinde bakanlıkların yeniden düzenlenmesi için yapılan çalışmaları koordine ediyordu. Arada bir ben de iştirak ediyordum. Ayrıca bakanlar kurulunun teşkili için çalışmalar yapıyor, milletvekilleri ile basınla bütün gün uğraşıyordu, yoğun bir çalışma temposu vardı. Her gece geç saatlerde de olsa bizim eve geliyordu. O gün yine, yapılan işleri ben kendisine sundum. Konuyu tartışıyorduk ve karara bağlıyorduk.

Biz 13 Aralık 1983'te kabinenin ilanına kadar geçen dönemde, ekonomik reformla alakalı, yapısal değişiklikle alakalı bütün kanun gücündeki kararnameleri, bakanlar kurulu kararlarını, bakanlık tebliğlerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilecek kanun tasarılarını büyük ölçüde hazırlamıştık ve Özal'la şu konuda mutabık kaldık: Bunları hazır halde tutalım, hükümetin güvenoyu aldığının ertesi günü *Resmi Gazete*'de neşredelim. Hakikaten hükümet güvenoyu aldıktan sonra, bu kararlar, peş peşe yürürlüğe girdi. Hatta

bazen *Resmi Gazete* o kadar kalın oluyordu ki 200-250 sayfayı buluyordu.

Kamuoyu bu kararları takip edemez hale geldi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk ettiğimiz kanunlar için de bir takvim yaptık. Bunları süratle kanunlaştırmak suretiyle ekonomide düşündüğümüz yapısal değişikliklerin yüzde 70'ini ilk dört ayda gerçekleştirmiş olduk."[428]

Mükerrem Taşçıoğlu bu hazırlıkların ilk kabine toplantısında imzalanması ile ilgili Başbakan'a bakanlar tarafından yapılan bir öneriyi ve Başbakan'ın buna karşılığını şöyle anlatmıştır:

"İlk kabine toplantısında, bize beş-on tane klasörle geldi. Bunlar hep Bakanlar Kurulu kararlarıydı, imzalamamız gereken kararlardı. Biz dedik ki efendim, daha bakanlığa gitmedik, müsaade edin sonra imzalayalım; yok, dedi, siz oraya giderseniz bürokratlar ağlar, sizin aklınızı çeler, benim işim bozulur, burada imzalayın, sonra gidin. Hiç mübalağa yok burada. 30'a yakın kararnameyi biz o gün imzaladık."[429]

Birinci Özal hükümetinin çok hızlı temposuyla ilgili Hüsnü Doğan'ın bir anısı vardır:

"Ekim ayında bir bakanlar kurulu toplantısında ben elimi kaldırdım; 'Sayın Başbakan bir maruzatım var' dedim. 'Söyle Hüsnü' dedi. 'Efendim, biraz yavaş gidemeyiz mi?' dedim. 'Ne oldu Hüsnü, senin de mi gözün korktu?' dedi bana. Ben de dedim ki; 'Hayır efendim, isterseniz daha hızlı giderim ama yaptıklarımızı anlatamıyoruz. Sıkıntımız var' dedim. Bunun üzerine çok güzel bir cevap verdi. Dedi ki: 'Hüsnü, haklısın ama Türkiye bu vakti bir daha bulamaz. Biz yapalım.' Ve devam ettik. Tabii ağırlığımızın önemli bir kısmı ilk iki yılda veyahut da üç yılda tamamlanmıştır, diyelim. Ondan sonra bunun hızı azalmıştır. Fakat oy olarak bunlar bize geri döndü mü? Hayır dönmedi. Niye dönmedi? Şunun

için dönmedi: Biz bunların hepsini götürdük ama çiftçinin veyahut da köylünün cebine bunları geri ödeyecek parayı koyamadık.”[430]

İlk kabinesini anlatıyor

“ANAP kurucularının en fazla olduğu kabinedir o... Vural Arıkan, Sudi Türel, Nejat Eldem, Mesut Yılmaz, Veysel Atasoy, Vehbi Dinçerler, Kâzım Oksay, Mükerrem Taşçıoğlu, Mehmet Aydın, Ali Tanrıyar...

Bunların hepsi benim tanıdığım insanlardır...

Ama unutmayın ki, Anavatan yepyeni bir parti o zaman... 6 ayını doldurmuş değil.

Yani insan sıkıntısı var. Herkes, nasıl olsa kazanır diye, Sunalp’in partisi MDP’den aday olmuş... Süleyman Bey de, diğer kadroları kilitlemiş...

Bu yüzden pek tanımadan veya tavsiye ile bakan yaptıklarım da oldu. Mesela Kurtcebe Alptemoçin’i özgeçmişine bakarak buldum. Baktım Ortadoğu’dan mezun, lisan biliyor, iş hayatında başarılı olmuş. Hiç tanımadığım halde onu Devlet Bakanı yaptık...

Zeki Yavuztürk’ü zannediyorum Veysel Atasoy tavsiye etti. Onun da özgeçmişine, lisan bilip bilmediğine baktım.

Kabinenin şekli böyle olmuştur... Ama en kuvvetli kabinelerden biri olmuştur.

Kaya Erdem kurucu değil ama bakandı. Hem de en kuvvetli bakanlardan biri. Hüsnü (Doğan) milletvekili olmadan Tarım Bakanı oldu. Sonra da hemen kararları açıklayıp, icraata başladık. Çünkü hükümet programımız, parti programı ile hemen hemen aynı idi.”

Bilindiği gibi Özal’ın, parti ve hükümet programı 1979 sonbaharından beri hazırdır:

“Türkiye’de parti programları çalakalem yazılır. Ondan sonra da bunlar tatbik edilmez. Ama bizimki, üzerinde çalışılmış bir programdı. 1979’da Milliyetçiler Kurultayı’nda verdiğim bir tebliğ, bizim partinin programının temeliydi...”[431]

Hüsnü Doğan’ın bu konuda verdiği bilgiler şöyledir:

“Parti programını ben yazdım. Tüzüğü, Keçeciler yazdı. [Program için] Özal’ın 1979 Nisanında Aydınlar Ocağı’nda düzenlenen bir seminer vardı. Özal orada, ‘Yeni Ekonomik Düzen’ başlıklı bir tebliğ vermişti. O tebliği esas aldım. Tabii bir parti programına çevirdim. Bazı yerleri farklı yazdık, bazı yerlerini değiştirdik.”[432]

Ekrem Pakdemirli kendisinin referansıyla iki kişinin önce milletvekili sonra bakan oldukları bilgisini doğrulamıştır:

“Turgut ağabey bana ODTÜ’den iki kişiyi sordu. Bunlar İsmail Özdağlar ve Ahmet Kurtcebe Alptemoçin idi. Her ikisinin de bakan yapılabileceğini söyledim.”[433]

Yine onun anlatımına göre, “ANAP çok renkli bir partiydi. Bu durum hükümete de yansımıştı. Mesela, Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral masondu. [...] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı yapmış olan Cemal Büyükbaş masondu.”[434]

Başbakan Özal’ın yakın çevresinde bakan olmadıkları halde sürekli bulunan ve önemli “kısıtlı” dışişleri toplantılarına bile katılan iki kurmayı vardır. Büyükelçi Ercüment Yavuzalp’in tanıklığına göre bunlar Adnan Kahveci ve Ekrem Pakdemirli’dir.[435]

Özal, hükümet kurmakla görevlendirildiğinde hükümet programı hazırlanırken yıllardır geçerli olan usul uygulanmamış ve bir ölçüde dışişleri konuları hariç, başta ekonomik konular olmak üzere bütün konular partinin beyin takımı tarafından kaleme alınmış ve hemen yürürlüğe

konulmuştur. Bu, daha önceden ne yapılacağının ve nasıl yapılacağının bilindiğinin en açık kanıtıdır. En başta Maliye Bakanlığı'ndan hazine, Ticaret Bakanlığı'ndan dış ticaret konuları alınıp Başbakanlığa bağlı bir Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuş ve başına da vetolu olduğu için kabineye giremeyen Ekrem Pakdemirli getirilmiştir.[436]

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Ekrem Pakdemirli, iktidarın devralınması sürecinde ekonomi yönetimi için gerekli temel düzenlemeleri ne şekilde hazırladıklarını şöyle anlatmıştır:

"Devlet yapısında ekonomik konuları ön plana alan ve ekonominin tek elden yönetilmesini sağlayacak düzenlemeleri, ben, Hüsnü Doğan, Mehmet Keçeciler, Adnan Kahveci ve diğer bazı arkadaşlar yaptık; iktidar olur olmaz bunları yürürlüğe sokacaktık. Bu düzenlemelerin başında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı vardı. Bu yeni kurum ekonomik eşgüdümü sağlayacaktı. Özal, bu kurum eliyle ekonomik gelişmelere acil müdahale etmeyi düşünüyordu. Merkez Bankası, Hazine ve Dış Ticaret ayrı tellerden çalmamalıydı. Yani eşgüdüm olmalıydı. Özal bu konuda haklıydı.[437]

Turgut Özal, sosyal devlet olmayı çok önemsiyordu. Devletin esas vazifelerinden birinin yoksula, fakire, engelliye ve yaşlıya sahip çıkma olduğunu her zaman savunuyordu. Kanunlar o dönem için bu insanlara sahip çıkmaya müsait değildi. 1986 yılında Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nu kurduk. Bu fon vasıtasıyla ihtiyaç sahibi, yaşlı insanlara sahip çıkmayı amaçladık. Bu fon çok büyük hizmetler görmüştür."[438]

Özal, bütün bunları elbette tek başına yapmıyordu. Başbakanlıkta yanında kendisine gönülden bağlı genç bir

teknisyenler grubu, bir de partisinin meclis grubunda dinamik bir milletvekili topluluğu vardır:

“Çekirdek bir ekip, benim başkanlığımda yoğun çalışmıştır...

Vural Arıkan, belki bedenen çok çalışmadı ama çok faydası oldu kanunların çıkmasında... Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci ve o zamanki Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel de, çok çalıştılar... Tabii katkısı olan başka isimler, komisyon başkanları falan da var.

Neticede seçim kampanyasında hazırlanan ekonomiyi geliştirme programının ana maddelerine el atabildik... Orta direği güçlendirme, istihdam sağlama, altyapı yenilenmesi gibi meselelerin üzerine gidebildik.

En önemlisi, devletin sanayiden çıkması prensibini benimsettik. Hem Demokrat Parti, hem Adalet Partisi, yola ‘Biz özel sektörü teşvik edeceğiz’ diye çıktılar... Ama o dönemlerde devlet fabrika yaptı... Ama bizim dönemimizde devletin fabrika yaptığı görülmemiştir. Bazıları rehabilite edildi, tevsiler, onarımlar oldu.

Ama sadece mevcutlarda oldu bu... Yeni fabrika yapmadı devlet...

Buna karşı biz altyapıya önem verdik...

Altyapıyı devlet de özel sektör de yapabilir. Ama sağlam altyapı olmadan, ne sanayi ne de hizmet sektörü tam gelişemez. ANAP iktidarının en büyük başarısı, elektrik, yollar, limanlar, havalimanları gibi altyapının tamamlanmasını sağlamak oldu.

Biz ne zaman altyapıyı tamamladık ve döviz meselesini hallettik, özel sektör hızla yukarıya gitmeye başladı.

Esas itibarıyla 1980-83’te enflasyonu yine biz aşağı çektik... 1983 sonunda iktidara gelince, enflasyonu aynı metotla aşağı

çekebileceğimizi biliyordum. Kısıtlamak ve bütçeyi denkleştirmekle...

Fakat gördüm ki, altyapısı olmayan bir ülkenin hamle yapması mümkün değil.

Enflasyonu istikrarlı şekilde aşağı tutabilmenin yolu sağlam altyapıya bağlı. Geçici istikrar tedbirleri ile enflasyon geçici düşer ve sonra yükselir. Ama altyapı yatırımları da ekonomiyi ısıtıp enflasyonu körükler... Böyle bir dilemması var, gelişen bir ülkenin...

Sanayi malı ihraç etmezsek, iflastan, avuç açmaktan kurtulamazdık.

İhracatın kompozisyonunu değiştirmek de, sağlam altyapı için şarttı... Elektriğiniz, yolunuz, yükleme-boşaltma tesisleriniz yoksa neyi nasıl üretip ihraç edebilirsiniz? Telefonunuz çalışmazsa, nasıl dünya pazarına çıkarsınız...

Demek ki hava meydanlarınızdan limanlarınıza kadar her şeyiniz iyi olmalı.

Banka sisteminiz ileri ve modern olmalı...”[439]

Özal, sonradan Mehmet Barlas’a 1983’te hızlı transformasyon tedbirlerinin bir bedeli olduğunu ve bunun hükümetleri döneminde enflasyonun yükselmesi suretiyle oy oranlarının düşmesi şeklinde yansıdığını ama aldıkları bu kararların zorunlu olduğunu vurgulamıştır:

“Bu işlere el atınca tabii ki enflasyonist etkiler oldu... İhracatı, banka sistemi yerine merkez bankası ile finanse etmek de enflasyonist bir politika değil midir?

Enflasyonist baskıyı kaldırmanın yolu, devlet gelirlerini arttırmaktan geçer. Ama bizim politikamız, orta direği güçlendirmek ve vergileri indirmek üzerine de.

Böylece ücretler içindeki vergileri indirdik. Yüzde 60 civarında vergi verenler, kademeli olarak, önce yüzde 38’e,

20’ye, 15’e indiler... Kurumlar vergisini indirdikten başka, bundan alınan gelir vergisi stopajını kaldırdık. ‘Yeniden değerlendirme’yi devamlı çalışan sistem haline getirdik.

Şimdi acaba, geriye, 1983’e, 1984’e dönsem ne yapardım diye düşünüyorum. Diyorum ki yaptığımız doğruymuş... Başka türlü bu transformasyonu bulmak mümkün değildir...

Ama bunun kaçınılmaz sonucu da, enflasyondu... Nitekim enflasyon da tırmandı işte...

Ama bu enflasyon, transformasyonu gerçekleştirmek için yapılan altyapı seferberliğinin, ihracat teşviklerinin sonucuydu...

Yani demek istiyorum ki, 1984’ten sonraki enflasyon, bir nevi bedel ödemekti... Transformasyonun bedeliydi bu...”

Özal’ın bu açıklamaları karşısında Mehmet Barlas’ın sorusu ise gerçekten önemlidir:

“Acaba, bazı altyapı yatırımlarını erteleyerek, enflasyonu daha aşağıda tutamaz mıydınız?

Mesela Afşin-Elbistan’ı, GAP’ı, F-16 projesini veya böyle yatırımları?

[Özal:] Afşin-Elbistan ertelenemezdi... Zaten 12 yılın sekiz-dokuz senesi geçmiş... Projeyi orada bıraksan çürür gider... Bundan sonra ilave edeceğin marjinal maliyetler...

GAP’tan ve Atatürk Barajı’ndan ise vazgeçemezdik... İran-Irak Savaşı’ndan doğan siyasi konjonktürü, bir daha ne zaman yakalayabilirdik ki? Keban ve Karakaya’dan biliyorum bunu... Dışarıya muhtaç olmadan ve bu konjonktürde süratle ikmal edilmesi şarttı... Onun için de bütün gücümüzle üzerine gittik GAP’ın...”[440]

Başbakan Özal ilk hükümetin acil reform planı ve uygulamayla ilgili yeni yapılanma hakkında şunları söylemiştir:

“Birincisi, seçime gidiliyor diye, fiyat ayarlamalarını yapmamışlar... Hemen onları yaptık. Bir tek gübreyi fazla yapmadık. Mart ayında mahalli seçime gidiyoruz diye arkadaşlar yaptırmadı. Oysa hep eski düşünce tarzları bunlar. Yepyeni bir iktidarsın. Zam yapsan ne olur, yapmasan ne olur?

Sonra, Türk parası ve kambiyo rejimi üzerindeki kontrollerin kaldırılması geldi... Döviz serbestliğine ilk adımı attık. [...] Elektronik sanayindeki korumaları iyice azalttık.

Bu arada, fonları oluşturmaya dönük kararlar aldık... Seçim propagandası sırasında, ‘Sigarayı, otomobili serbest ithal edip, fon koyacağız ve kaçakçılığı önleyeceğiz’ demiştik... Bunların satışından elde edilen kârları fonlayacağız ve bunları Toplu Konut’a götüreceğiz... Böylece süratle o fon kanunları çıkartıldı... Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Fonları... Arkasından dış ticaretin yönlendirilmesi konusunda bir kanun çıkartılıp, fon koyma yetkisi verildi. Kendi içinde, ‘Geliştirme-Destekleme Fonu’ oldu.

Kadro kanunlarını getirdik. Yani kadro unvanlarını değiştirdik. 35 bin unvan vardı kamuda. Bunu 150’ye indirdik. Umum müdürlüklerin sayısını azalttık... Ama sonra bürokrasi yine kendisini arttırmaya başladı. Ne yazık ki bürokraside hep böyle genişleme istidadı var. Kontrol edemezsiniz. Bürokrasi kendi kendini büyütür.

Bu kararlar ve kanunlar önceden planlandığı için kolay hazırlandı... Benden sonra böyle olmadı bu... Şimdi de böyle değil [1991]. Eskisi gibi kanunları ilgili bakanlığın bürokratları hazırlıyor. Başka bakanlıkların da mütalaası alınıyor. Tabii her bakanlık kendine göre bir şey takıyor ve bürokrasi ilave ediliyor metinlere...

Benim başbakanlığımın farkı hazırlıklı olmamdı... Bir nevi dersimi önceden çalışmış ve çok iyi çalışmıştım. Bizim en önemli kanunlarımızın hepsi Başbakanlık'ta hazırlanmıştır. Hepsinin yazılmasında benim tek tek katkım vardır... Reform yaparken tek tek detaya inemediğiniz takdirde çok probleme düşersiniz...

Yani öyle şeyler koyarlar ki kanunların içine, sonra altından kalkamazsınız...

1984-86 işte öyle bir devredir."[441]

Özal tarzı

Cumhuriyet dönemi siyaset ve idare uygulamalarımızda "Özal tarzı" diye bir yaklaşım var mıdır? Yoksa bu bir şehir efsanesi midir? Bana öyle geliyor ki bu soruya "evet" demek için birden fazla neden bulunmaktadır. Özal'ın bakanlarını seçiminden, yüksek bürokratlarını atamasına ve bir de hızla kuruluşunu gerçekleştirdiği yeni kamu birimlerine kadar geniş bir alana yayılan uygulamaları (ki buna dışişleri ve askeri kurumlar dahildir) "kendi tarzı" olduğu ve bütün kanuni yetkilerini kullanırken buna uygun bir pozisyon seçtiğini gösterir. Özal'ı siyaset ve idare hayatımızda Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'ın buldukları deyimle "*The Özal*" yapan da onun bu özellikleri değil midir?

DPT Müsteşarı Yıldırım Aktürk, *The Özal* belgeselinde Başbakan'ın bakanları seçiminde kullandığı ölçüyü şu şekilde açıklamıştır:

"Hasan Celal Güzel, Mehmet Keçeciler, Adnan Kahveci, Hüsnü Doğan ve ben bir çalışma grubu oluşturduk. [...] Onun son değerlendirmesinde, bir gün Turgut ağabey de geldi, ona da takdim edildi. [...] O arada bize dedi ki: 'Prensip olarak ben bakanları tayin ederken işin uzmanı olmayan, menajerlik

ve siyasi yönetim yapabilecek kişileri seçeceğim. Yani bir öğretmeni milli eğitim bakanı yapmayacağım. Tarımdan anlayan bir kişiyi tarım bakanı yapmayacağım. Hiçbir şekilde birini ihtisasıyla ilgili bir işe vermeyeceğim. Çünkü öyle olunca kendisi kalkıp bir memuriyetten geliyorsa o anlamda bir bakanlık yapmaya kalkıyor. O kadar da bir birikimi olmamış olabiliyor teknik olarak. Hâlbuki benim istediğim diğeri.' Bu kuralın istisnası da şöyledir: Cemal Büyükbaş. İlk kabineye bakın. Diğer bakanların hepsi ayrı konulardan bakan olmuşlardır."[442]

Tanıkların anlatımları bu "farklı" ölçünün Özal tarafından Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde kullanıldığını doğruluyor.

Mükerrem Taşçıoğlu:

" 'Nereden aklınıza geldi de bizi hiç bilmediğimiz bir konunun başına getirdiniz?' 'Senin' dedi, 'Çok az bir memuriyetin var, dört sene kadar, o da ulaştırma bakanlığında geçmiş.' [...] 'Sen on sene, on beş sene evvel ulaştırma bakanlığında çalıştın. O günün şartları değişti, yeni bir dünya var. Sen şimdi orada kalkıp bu işi biliyorum, diyeceksin; ben orada planlama dairesi başkanı idim ve kendi eski, belki de demode olmuş fikirlerini empoze etmeye çalışacaksın. Bir de yahu adam dört sene daire başkanlığı yapmış, bana sorduğu suale bak diye düşünürler diye sormayacaksın bilmediğini, o da yanlış. Ne yapayım, 'Sen' dedi, 'Mühendislikte kaç ders okudun?' '48 dedim.' 'Bu da 49. ders' dedi. 'Oku, çalış, sev, aşkla çalış' dedi."[443]

Zeki Yavuztürk:

"Benim savunma bakanlığı meselem çok kişiyi şaşırtmıştır, ben kendim de şaşırmışımdır. Çünkü bizim esas mesleğimiz savunma bakanlığı ile ilgili değil, ben mühendisim. Benim

savunma bakanlığım biz meclis'te otururken ilan edildi, saat 3 filân, herkes hayret etti tabii... [...] Hani bir mühendisler kabinesi, mühendislerin bakan olması filan söz konusu ediliyordu."[444]

Mesut Yılmaz:

"İlk hükümet bir acemiler hükümetiydi. Bizim içimizde, sanıyorum daha önce siyasi sorumluluk taşımış kimse yoktu. Rahmetli Özal dışında hiçbirimizin, bırakınız bakanlık tecrübesini, milletvekilliği tecrübemiz dahi yoktu, hiçbir siyasi tecrübemiz yoktu. Ama rahmetli Özal, ne yapacağını, nasıl yapacağını, kimin ne yapacağını, aşağı yukarı hepsini daha önce kafasında tasarlamıştı. Diyebilirim ki tipik bir Özal hükümetiydi."[445]

Peki, Özal, neden böyle bir yol izlemiştir? Özal, askeri yönetimden sivil döneme geçiş sürecinin, başka bir deyişle seçimleri kazanan partinin adamları tarafından iktidarın devralınmasını hızlandırmak ve bunu bütünüyle kendi kontrolünde bir "çekirdek ekiple" yönetmek istemiş olmalıdır, diye düşünüyorum.

Hakikat şu ki, söz konusu "çekirdek ekip" Milli Güvenlik Konseyi'nin vetolarından arta kalanlardan oluşmuştur. Hüsnü Doğan haricinde, onların hepsini bakan yapması mümkün olmamıştır. O nedenle sağlam referans aldığı ve iyi eğitimli, yabancı dil bilen genç milletvekillerini bakanlık görevine getirmiştir. Elindeki daha dinamik ve uzman kadroyu ise karargâhında yakın bürokratları olarak konuşlandırmıştır. Bu onun "sağlamcı" yanıdır; bu tavrı, belki mühendis oluşuyla da açıklanabilir. Başbakan'ın aşırı derecede "sağlamcı" olduğunu biliyoruz. Bakan tayinlerinde farklı bir ölçüyü esas alan, hatta bu tutumunu Cumhurbaşkanlığı döneminde de koruyan Özal'ın bir diğer önemli uygulaması aynı usule göre değildir.

Bakanlıkların görev ve yetkilerini zaten son tahlilde kendisi kullandığı için yürütme yetkisini, adeta “parçalanmamış güç” kullanımını elinde tutuyordu. Yani bu tercihi onun “sağlamcı” olduğunu gösterir. Başbakanlık ve bağlı kamu bürokrasisini en güvendiği yol arkadaşlarından Hasan Celal Güzel’e tereddütsüz teslim etmesi onun “sağlamcı” yanının açık bir kanıtıdır.

Hasan Celal Güzel anlatıyor:

“Gittim, bana ‘Başbakanlık Müsteşarı yahut DPT Müsteşarı olur musun?’ dedi. Ben de espri yaptım, ‘İkisini birden olurum’ dedim. Yani Süleyman Bey’e kendisinin koştuğu şartı söyledim. Güldü. ‘Yok, canım artık şartlar değişti, sen bir tanesini ol’ dedi. Sonra da Başbakanlık Müsteşarlığı diye tutturdu. Planlama’yı istemedi. Çünkü ‘Başbakanlık Müsteşarı bulamadım. Planlama Müsteşarı bulabilirim’ dedi.”[446]

Özal’ın “sağlamcı” yanına bir başka örnek de, önce Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi’ni sonra da Savunma Sanayi Müsteşarlığı’nı tereddütsüz teslim ettiği genç bürokrat Vahit Erdem’dir:

“Seçimlerden üç ay sonra bir gün Konut’a çağırdı beni. [...] ‘Seni, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanı olarak tayin edeceğim’ dedi.

Bir gün Özal arabasına aldı beni. Toplu Konut gayet iyi gidiyor. [...] ‘Seni, Savunma Sanayi Müsteşarlığı’nın başına getireceğim.”[447]

Özal daha sonra Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi’nin başına ABD’den çağırıp Merkez Bankası Araştırma Direktörlüğünde görevlendirdiği Profesör Bülent Gültekin’i getirmiştir.

Cem Duna:

“Gece yarısı telefonla ‘Konut’a gel, seninle konuşacağım’ dedi. Ben de gittim. ‘Ben’ dedi, seni TRT genel müdür adayı olarak göstermek istiyorum seçici kurula, ne dersin?’ dedi. [...] Sonra TRT’deki görevime başladım.”[448]

Nihayet Başbakan’ın özel sektörden, bir zeytinyağı fabrikasından transfer edip Türk Hava Yolları’nın başına getirdiği Cem Kozlu da bu bürokratlardan biridir. Cem Kozlu’nun görevlendirilme hikâyesi ilginç bir örnektir. “Özal’ın tarzı” diye tanımladığım özelliğini iyi anlamak için bu hikâyeyi birazdan anlatacağım.

Özal’ın partide ve yüksek bürokrasideki atamalarda hep mühendisleri tercih ettiği genel olarak söylenir ama en yakın çalışma ekibinde kritik görevlerde çoğunlukla mülkiyeliler vardır! Bu gösterir ki 1980 öncesinde ve hemen sonrasında Mülkiye ve Planlama, Türkiye’nin yüksek sevk ve idare okullarıdır. Bürokrasi ve siyasette askeri etkinin yaygınlık kazandığı dönemlerde bu iki kuruma Harbiye de eklenmelidir. Bu kurumlar Özal’a da, başka liderlere de siyaset ve bürokrasi için güvenilir ve yetenekli yüksek kadrolar yetiştirmiştir. Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel’in bir anısı bunu göstermektedir:

“Bir gün otururken, ben vardım, Mesut Yılmaz vardı, Mehmet Keçeciler vardı, derken Veysel Atasoy geldi. Sözü bıraktı, gözleri daldı. Sonra döndü, ‘Yahu’ dedi. ‘Nedir efendim’ dedim. ‘Biz hep mülkiyelilerden kaçarken yine mülkiyelilerin eline düştük. Devleti sana bıraktık’ dedi bana döndü. Ben Başbakanlık Müsteşarı’yım o zaman. Galiba bu 1984’te. ‘İşte hükümet sözcüm, kabinedeki sağ kolum Mesut Yılmaz, partiyi de Mehmet Keçeciler’e bıraktık. İşte önemli bir bakan, Veysel Atasoy, o da mülkiyeli’ dedi. ‘Yani bir partiyi de, ANAP iktidarını da götürdük mülkiyelilere verdik’

dedi. Ama ben şaka yaptığını zannettim, bayağı kızarak söyledi bunu. Sonra ben dedim ki: ‘Efendim, bizim mülkiyeliliğimiz mi kaldı? Biz biraz mühendisleşmiş mülkiyelileriz. Yani proje fikrini pratik zihniyeti bir parça benimsemiş, alışmış mülkiyelileriz.’ ”[449]

Bir vizyon dersi: “İpek Yolu’nda uçmak”

Başbakan Turgut Özal’ın genç yönetici Cem Kozlu’yu aniden THY’nin zirvesine yerleştirmesi ve bizzat kendi talimatlarıyla bu kurumda gerçekleştirilen inanılmaz hamleler, liderin övgüyle hatırlanmayı hak eden muhteşem kararlarından biridir. İşletme fakültelerinde okutulmayı hak eden bu inanılmaz vizyon hikâyesi, bir İstanbul akşamında telefonla iletilen yedi kelimelik bir davet mesajıyla başlamıştır. Temmuz 1988’in ilk yarısında bir cuma akşamı Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Profesör Abdullah Kuran’ın evinde çalan telefondaki beklenmedik ses, “Sayın Başbakan sizi acilen Harbiye Orduevi’nde bekliyorlar” demiştir.

Cem Kozlu’nun bundan sonrasına dair söyledikleri Özal’ı yakından tanımak için önemlidir:

“Üstüne lacivert bir eşofman giymiş Başbakan, yanına sokulmuş partililerle alçak sesle bir görüşme yapıyor, diğer koltuklarda sırasını bekleyen birkaç bürokrata gözlüklerinin üstünden tebessüm ediyor, göz ucuyla televizyonu izliyor, sağ eliyle çayını yudumlarken sol eliyle de kucağında dinlenen bir kitabı yarı açık tutuyordu.

Kaftanımsı rahat elbise içindeki Semra Özal beni ilk önce yandaki bir odaya götürdü. Orada Ağabeyi Mehmet Yeyinmen ile tanıştım. Bekleyenler arasında o dönem özelleştirmeden sorumlu olan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanı Bülent Gültekin de vardı. Boğaziçi

Üniversitesi'nden birçok dostu paylaştığımız Bülent bir süre önce beni Sümerbank Yönetim Kurulu'na atamıştı. Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Wharton İşletme Okulu'nda çok başarılı bir maliye profesörü iken Özal onu önce Merkez Bankası'nda araştırma bölümünün başına getirmiş sonra da yeni kurulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'ne Başkan yapmıştı. Bana gelen telefonu tetikleyen sanırım Gültekin ve bağlı olduğu Bakan, Adnan Kahveci olmuştu."

Başbakan Harbiye Orduevi'nde o gece vakti Cem Kozlu'ya Türk Hava Yolları (THY) Genel Müdürlüğü ve Yönetim Kurulu Başkanlığı görevlerini birden teklif etmiştir:

"Cem, seni, genel müdür atayacağım. Aynı zamanda yönetim kurulu başkanı da olacaksın. Hızla kurumu modernleştirmeni, sivilleştirmeni ve özel şirket zihniyetini yerleştirip, özelleştirmeye hazırlamanı istiyorum."[450]

Cem Kozlu'nun, 1988 sonunda Başbakan Özal'la yaptığı bir diğer buluşma daha vardır ki, başarılı bir lider olarak onun vizyon kavramını açıklamak için o görüşmede söylediklerinden daha uygun bir örnek bulmak gerçekten zordur:

"Göreve başladıktan kısa bir süre sonra [tekrar] Harbiye Orduevi'ne çağrıldım. Özal'ın önünde bir atlas açık duruyordu. İstanbul'dan hareket eden parmağı hiç tereddüt etmeden Azerbaycan'ın başkenti Bakü'yü buldu ve oradan Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan'ın merkezi Aşkabat'a uğradı. Sonra gene hiç temposunu düşürmeden, Özbekistan'ın tarihi kenti Semerkant üzerinden başkenti Taşkent'e ulaştı. Taşkent'in hemen kuzeyinde Kazakistan sınırını geçip bu ülkenin zengin düzlüklerinde yol aldıktan sonra başkent Alma-Ata'ya geldi ve durdu. Burada başını atlastan

kaldırarak, ‘Buradan sonra halletmen gereken bazı sorunlar var’ dedi.

İlk sorun, Alma-Ata ile ondan sonraki durak olan Çin’in Sincan Eyaleti’ndeki Urumçi kenti arasında hava koridoru olmamasıydı. Bunu kurabilmek için Türk Hava Yolları’nın, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü ile temas edip, girişimleri hızlandırması gerekiyordu. İkinci sorun ise Alma-Ata ile Urumçi arasındaki, yüksekliği 7.439 metre yükseklikteki Tien-şan Dağları idi. Elimizdeki en yüksek performanslı uçak olan Airbus A-130’ların iki motorundan biri durduğu takdirde tehlike doğup doğmayacağını merak ediyordu. Son problem de, Urumçi’yi geçip Çin’in başkenti Pekin’e ulaştıktan sonraki hedefimiz Tokyo’ya uzanan en kestirme yol üzerinde bulunan Kuzey Kore idi. Eğer Kuzey Koreliler uçuş izni vermezlerse biraz daha güneyden çizilecek rota, yolu oldukça uzatıyordu.

Uzak Doğu hakkında büyük heyecan duyuyor, bölge ile ilgili kitaplar okuyordu. Türk Hava Yolları, tarihi İpek Yolu üzerinden uçarak İstanbul ve Tokyo’yu kucaklaştırmalıydı. Japonya hattının kârlı olmayacağı tereddüdüme, 2000 yılında Japonların ülkelerinin dışına en çok turist gönderen ilk üç ulustan biri olacağını gösteren bir istatistikle cevap verdi.

Ama Özal’ın en büyük heyecanı tarihi İpek Yolu’nun açılması ve bu yolun etrafına dizilmiş Türk topluluklarının birbirlerine yakınlaştırılmasıyla ilgili idi. Bu uçuş hattını dünyamızda el değmemiş rota olarak görüyordu. İpek Yolu’nun açılması son keşiflerden biri olacaktı.

Bu yeni strateji üzerine 14 Ağustos 1989’da Dubai ve Bangkok üzerinden, yani güney yolundan Tokyo’ya uçmaya başladık. İnişlerle birlikte yolculuğun süresi yaklaşık yirmi saatti. 12.536 km’lik bir parkuru uçuyorduk. 1980’lerin

ortasında Airbus A-310'lar gelinceye kadar en uzun hat, batıda Londra'nın mesafesi 2.512 km, doğuda Karaçi ise 4.287 km idi.

27 Kasım 1989 sonunda da İstanbul-Moskova seferini koyduk.

Moskova'dan sonra hedef Bakü idi. [...] 1990 sonlarında İstanbul-Bakü hattının açılması için hazırlıklarımızı tamamladık.

Özal, İpek Yolu'nu gündeme getirdiğinde tarih 1988'in sonu idi. Almanya bölünmüş halde, Sovyetler Birliği ise bir bütündü. Tahminler, iktidarda ancak üçüncü yılını doldurmuş olan Gorbaçov'un bu ülkeyi böleceği değil, liberalizasyon yolu ile güçlendireceği doğrultusunda idi. Aynı tabloya bakan Özal ise zihninde farklı bir atlas canlandırıyordu. Dünyanın alacağı yeni şekil ile Orta Asya'nın kavuşacağı yeni harita ile Türkiye'nin bölgede oynayacağı rol ile ilgili bir vizyonu vardı."[451]

Cem Kozlu şöyle devam ediyor:

"Cumhurbaşkanı Özal, 1991 Mart'ında Moskova, Kiev, Bakü ve Alma-Ata'ya yaptığı ziyaretinde beraberinde götürdüğü heyete beni de dâhil etti. Amaç, Alma-Ata hattı ile Alma-Ata-Urumçi koridorunun açılması için temaslarda bulunmak ve Bakü seferini başlatmaktı. Bu seyahat ile Özal, Ukrayna, Azerbaycan ve Kazakistan'a giden ilk yabancı devlet başkanı oluyordu.

Alma-Ata'da İstanbul-Alma-Ata hattı ile ilgili ayrıntılar görüşüldü ve yardım sözleri alındı. Uçuş koridoru için de Çinli yetkililerle görüşeceklerini söylediler. Seyahatin sonunda Bakü hattı açıldı ve Sovyetler Birliği bu kapıdan terk edilerek, Türkiye'ye dönüldü."[452]

“Boğa gibi saldıracaksın!”

Kâmran İnan, Başbakan Özal’ın bu dönemdeki performansını ve gıpta edilecek başarısını şu şekilde analiz etmiştir:

“Demokrasi taksimetresi sıfırlanmıştı. Mayıs 1983’ten itibaren taksimetre yeniden işlemeye başladı. Ancak bu yeni yolculuk, eski kaptan ve ekiplere yasaklanmıştı. [...] Yeni bir devir başlıyordu. Seçimleri kazanan ANAP, sahipsiz kalan dört eğilimi de büyük ölçüde içinde topladı. Tek başına iktidar olmuştu. İktidar partisi siyasi kavga yerine siyasi barışı yerleştirmek istiyordu. Sayın Özal, ‘İnsanlar kavga seyretmeyi sever, kavga edenleri sevmez’ derdi. Siyasette kavgadan kaçındı. Büyük sosyal ve ekonomik reformlar başlatıldı.”

Kâmran İnan analizine şunları da ekliyor:

“Anavatan Partisi’nde tespit ettiğim farklılık, lidere karşı korkudan ziyade sevginin hâkim olmasıydı. Liderin değnekçileri, insanların üzerine giden, tehdit eden adamları yoktu. Bazı gayretkeşler, yağ ibriği taşıyan meddahlar vardı. Ancak liderin metodu daha ziyade, ikna yolu ile görüşlerini benimsetmekti. Yumuşak, netice alan bir metottu. Tatbikatın aksine insanlara danışılır, fikirleri alınırdı. Tek bir defa kürsüdeki hatibin konuşmasına müdahale eden lider, hemen arkasından özür diledi, yaptığının doğru olmadığını söyledi.”[453]

Yakın çalışma ekibinden Yıldırım Aktürk ise şunları anlatmıştır:

“Siyaset kendisine ters gelirdi. Çok yakın çalışacağı kişilere, ekibine tamamen hakimdi, ama onun dışında tayin, terfi gibi personel işleriyle uğraşmayı, bütün yurdu dolaşacağı

organizasyonlarla uğraşmayı hiç sevmezdi. Politikaya kafasındakileri gerçekleştirmek için kerhen başladı. Bu, işin yapılması gereken bir parçası diye düşündü ve epey emek verdi."[454]

"Özal, yıllar içinde birikimini değerlendirebilmiş, zaman zaman kenara çekilip düşüncelerini berraklaştırabilmiş, yaptıkça açılan bir insandı. Başarı gördüğü yerde, bunu ne kadar sürede kaç kere katlayabiliriz diye düşünür, performansı izlerdi. Bütçe yaptım bir kere, seneye görüşürüz diye düşünmezdi. Neresi düzeltilerek ne yapılabilir, araştırırdı. Yakın ilişkiyle çalıştığı insanlara teşvik verirdi."[455]

Hüsnü Doğan da kendisinden şu sözü aktarmıştır:

"Özal'ın arada sırada kullandığı bir tabiri hatırlatmak isterim: 'Boğa gibi saldıracaksın!' derdi. Burada aslında şunu kastetmiştir: 'Bir konuya inandıktan sonra, onun çözümünü kafanızda oluşturduktan sonra, onun gerçekleşmesi için elinizden gelen ne varsa yapacaksınız.' "[456]

Özal, Mehmet Barlas'a, 1983-1987 arasında yani ilk dört senede hangi radikal kararları aldıklarını ve sistemi nasıl değiştirdiklerini örneklerle şu şekilde açıklamıştır:

"Vergi politikasında, tepeden tırnağa sistemi değiştirdik... Katma Değer Vergisi'ni getirdik... İdarede, *red-tape* denilen kırtasiyeciliği azalttık. Bütün bunları, ilk dört senede yaptık...

Bugün birçok konularda değişikliğe alışıldı... Kimse farkında değil... Herkes alıştı, cebine koydu bir nevi.

Evlenecek misiniz? Artık soruşturmalar bitti. Beyana itibar ediliyor. Ehliyet alma, nüfus kâğıdı alma kolaylaştı.

Bu arada devletin adam almasını çok kayıtlara bağladık... Biz iktidar olduktan sonra devlet kadroları en fazla 150 bin kişi arttı. O da, öğretmen, polis ve imam... Biz personel

alımını kayıtlara bağlamasak, devlet kendini büyütür giderdi. Öğretmen, polis, imam nüfus artışına bağlı...

Onun haricinde bilâkis azalma var kadrolarda. Ama biz kadroyu kanunla getirdik. Yani her kadro kanunla getirilir. Başka türlü de devleti aksi takdirde çok fazla büyütürsünüz. Bir de *innovatif* işler yaptık. Bu yaratıcı işlerin başında 'Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı', 'Savunma Sanayi' geliyor. Bir de 'Sosyal Dayanışmayı Geliştirme Fonları', 'Türkiye'yi Tanıtma Fonu' geliyor.

'Mesleki ve Çıraklık Eğitimi', bu kanunu çıkardık, içine bir fon yerleştirdik. Bugün Türkiye'nin en önemli tarafına hitap ettik, kanaatim öyle...

Küçük sanayiye el attık. Küçük sanayide çıraklık meselesini çözdük. Bugün 250 bin tane sigortalı çırak var. Yoktu; bu 14 bin 15 bin kişi idi. Mesleki eğitimde, özellikle bu sanat enstitüleri, eski sanat enstitüleri, Endüstri Meslek Liseleri haline geldi ve dual sisteme geçildi. Üç gün endüstride, iki gün okulda. Adamın işi hazır, hemen, mezun olur olmaz endüstride işi hazır. Ve bugün zannediyorum 250 bin kadar bu okullarda öğrenci var ve her devre artıyor bunlar.

Savunma Sanayi ile savunma sanayinin bel kemiğini kurduk. Yani F-16 projesi, motor projesi, ondan sonra radarlar, zırhlı muharebe aracı, roket sanayi. Ondan sonra ECSS telsizler. Şu anda ellerinde helikopter projeleri var. Yani söylemek istediğim şu: Elektronikten uçağa, zırhlı muharebe aracına ve diğer roket sanayine kadar birçok sanayi bugün Türkiye'de artık kuruldu, kuruluyor, kurulacak hale geldi.

Ve bunun için de bir fon kurulması kâfi gelmiştir, güzel bir idare kurulması kâfi gelmiştir. Bakın işte dört sene içinde olan netice budur...

İkinci olarak Toplu Konut Kamu Ortaklığı. Şimdi ikiye ayrıldı: Kamu Ortaklığı ve Toplu Konut. Aşağı yukarı 850 bin konuta kredi verdik. Bunun 550 bini tamamlanmış vaziyette. Her sene aşağı yukarı 100-120 bin konut devreye giriyor. Zaten söylediğimiz gibi 1985'ten itibarendir bunun fiilen çalışması. Demek ki 800 bin 850 bin civarında konut var. Paranın bulunuşu fevkalâde *innovatif*tir [yeni kaynaklardan].

Biz fonlar için gelirleri, mevcut gelir sisteminden almadık. Herkesin yanılgısı oradadır. Hepsi için yeni kaynaklar yarattık. Yoksa mevcut gelir sisteminden alsak, bütçeden alsak, çok daha büyük açığı olur bütçenin. Elektrik mesela; santrallerin, barajların gelirlerini sattık, tabii ki elektrik fiyatı yükseldi doğrudur, bunun da böyle yapılması lazımdı. Ondan sonra PTT fiyatlarını yükselttim. Yoksa bu PTT yatırımlarının hiçbirini yapamazdık. Ondan sonra akaryakıt üzerine vergi koyduk. İlk önce yüzde 9'la başladık. 1989'dan sonra yüzde 60'a 70'e çıkardık.

Bunlar yapılmadan neyi yapıyorsunuz yani? Yani hiçbir devrede bunlar yapılmamış. Yani biz bütün bunlara rağmen ayakta durabiliyorsak çok başarılıyız demektir. Yani ayakta durabilmek bile başarıdır. Bu kadar vergi koymuşuz. Katma Değer Vergisi'nden Akaryakıt Tüketim Vergisi'ne kadar. Ondan sonra ithalattaki fonlara kadar. Şimdi tabii kaynak kullanımı dediniz, faizlerden aldınız, birtakım şeylerden aldınız. Yani gelir kaynaklarını yarattınız. İşte elektrik fiyatlarını arttırdınız, telefon ücretlerini arttırdınız. Onlardan aldığınız gelirleri barajları yapmakta kullandınız.

Barajlar, otoyollarımız misal olarak söyleyeyim, başlı başına yeni hamledir. Ama bu *innovatif* buluşlar olmasaydı. Bunların hiçbirisi yapılamazdı. Yirmi senede bitiremezsiniz. Bu hakikaten bugün şöyle herkes geliyor ya yabancılar, bunları

öğrenmeye çalışıyorlar. Nasıl yaptınız diye. Kolay mı? Ben baktım bizden evvelki dönemde kırk sene içerisinde zannediyorum hepsi yıllık 10 bin civarında ev yapabilmiştir. Şimdi 100 bin yapıyoruz.

Bu sade bizim yaptığımız. Özel sektörün kendi yaptığı ayrı. Eğer bu konutlar yapılmasaydı kiralar iflahı keserdi. Bakmayın siz kira bugün pahalı falan diyorlar. Hikâye onlar. Eğer yapılmasaydı çok daha anormal fiyatlar olurdu."[457]

Başbakan Özal, "Devlet halka sorarak değil, halka hesap vererek yönetilir" diyordu. Böyle olduğu içindir ki, tutum ve kararları kimi kesimlerce yadırganmıştır. Buna ilginç bir örnek verebilirim. Başbakan Özal'la saygın işadamı Vehbi Koç arasında aile planlaması veya doğum kontrolünün yaygınlaştırılması konusunda Can Kıraç'ın aktardığı bir buluşma sahnesi şöyle yaşanmıştır:

"Nakkaştepe'de hava kararmaya başlamıştı. [...] Telefonum çaldı, Vehbi Bey, 'Turgut Özal Bey Semra Hanım'la İstanbul'a gelmiş. Ondan randevu istemiştim. Gece buluşalım görüşelim demiş.' Ben de 'Suna'nın evinde akşam yemeği yiyelim' dedim, kabul etti. 'Sen de karını al, tam sekizde gel!' Cevabımı beklemeden telefonu kapatmıştı Vehbi Bey... Vehbi Koç'un Turgut Özal'la görüşmek istediği konu, Aile Planlaması Vakfı'na destek olunması ile ilgiliydi. Önem verdiği toplantılara hazırlanmış notlarla katılan Vehbi Bey, vakfın çalışmalarıyla ilgili notu bana okutmuş, zaman zaman, 'Turgut Bey, burası çok önemli' diyerek Özal'ın dikkatini çekmeye çalışmıştı. Ben, Turgut Özal'ın konuyu can kulağı ile dinlemediğini hissetmiştim. Notun okunması tamamlanınca Vehbi Koç; 'Turgut Bey, aile planlaması memleket için hayati bir konudur, buna sizin şahsen önem vermenizi rica ediyorum' demişti. Özal, başını biraz yana

eğerek konuşmaya başlamış ve beklemediğimiz şu cevabı vermişti: ‘Ben okunanlarla mutabık değilim! Biz bulunduğumuz bölgede sözü geçen bir devlet olmak istiyorsak nüfusumuz 100 milyona çıkmalıdır. Nüfus 100 milyonu bulduktan sonra senin düşündüğün tedbirleri alırız! Kendini harap etme Vehbi Bey!’ ”[458]

Kuşkusuz Başbakan Özal’ın bu tutumu yılların plancılık tecrübesiyle yaptığı hesaplara dayanıyordu. Özal, bu tür kararlarını alırken halka sormak zorunda hissetmemiştir kendisini. Kafasında her alanda “Güçlü Türkiye” ideali vardı. Öte yanda Özal, Cumhuriyet’in bütün yurttaşlarının hak ve özgürlüklerin kullanımı bakımından eşit oldukları temel kabulüyle yola çıkmıştı. Laiklik hassasiyeti taşıyan uygulamaların insan hak ve hürriyetleriyle çelişmesi karşısında tutumu veya irtica tehlikesi konusunda kimi çevrelere (ve elbette dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren Paşa’ya da) ters gelen, tepki çeken demeç ve davranışları bu şekilde anlaşılmalıdır. Birkaç örnekle bu değerlendirmemi açıklamak isterim.

12 Eylül 1980 askeri yönetimi kılık kıyafet yönetmeliğiyle Kırıkkale MKE işyerlerinde de işçilerin sakallı olarak çalışmalarını yasaklamış; sakallı işçiler sözlü emirle işyerlerine alınmamış; sakallı işçiler ailelerinin manevi baskıları veya emekliliklerinin yakın oluşu gibi nedenlerle ağlayarak sakallarını kesmek zorunda kalmışlar veya izine ayrılmışlardır. İşçi Lütfi Akkaya bu dramatik olayı çiçeği burnunda Başbakan Turgut Özal’a telgrafla bildirmiştir:

“Kısa bir süre sonra bana kendi imzasıyla gönderdiği yazıda konuyla ilgilendiğini daha sonra neticeyi bildireceğini yazıyordu. Hakikaten fabrika idaresi beni çağırdı, sakallı

olarak çalışabileceğimi bildirdiler. Bu durum diğer arkadaşların da rahatlamalarına vesile oldu. Hamdolsun.”[459]

Evren Paşa’nın günlük notlarından anlıyoruz ki, Özal’ın devlet protokolünde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yeri, Adıyaman’da Şeyh Raşit Erol’un durumu konularında da bir talebi olmuştur.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren:

“5 Ocak 1984 Perşembe

Özal’la konuşmamda, diğer devlet ve hükümet işleri üzerinde görüş alışverişinde bulunurken tam tarihini tespit edememekle beraber, büyük bir ihtimalle bugünkü görüşmemizde Özal benden iki ricada bulundu. Bunlardan birisi protokol sırasıyla ilgiliydi. Protokol sıralamasında Diyanet İşleri Başkanı’nın yerini bir hayli öne almayı teklif etti. Ben de kendisine uzun senelerden beri uygulanan bir protokol listesi bulunduğunu, şimdi burada yalnız Diyanet İşleri Başkanı’nı ele alarak onu yukarı sıralara almanın birtakım dedikodulara yol açacağını, bunun arkasından başka makamların isteklerinin geleceğini, esasen hiç kimsenin protokoldeki yerinden memnun olmadığını, her makam sahibinin daima protokolde yukarılarda yer almak istediklerini, ayrıca Diyanet İşleri Başkanı’nın yerinde yapılacak bir değişikliğin, taşra teşkilatında vilayet ve ilçelerdeki müftülere de sirayet edeceğini, neticede gereksiz alınmalara, hoşnutsuzluklara sebebiyet vereceğini anlattım ve yaptığı teklifi uygun bulmadım. Nedense Özal bunun üzerinde fazlaca durdu. Batıdaki papazlardan örnekler verdi ama ben kabul etmeyince kaldı.

İkinci teklifi, seçimlerden bir hayli zaman evvel Adıyaman ilinde bulunan Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Raşit Erol’un kendisine her gün gelen çok miktarda vatandaşa muska

yazdığı, ayağını ve vücudunu yıkadığı suları gelenlere içirmek suretiyle sigarayı, içkiyi bıraktırdığı, böylece sözde hastaları iyi ettiği anlaşılınca mahallin Sıkıyönetim Komutanı kanuni yetkisine dayanarak bu şeyhi il dışına çıkarmış ve zannediyorum beş sene süreyle Çanakkale'nin Bozcaada ilçesinde ikamete memur etmişti. Şeyh halen Bozcaada'da idi. Özal, adı geçen Şeyh'ten bahisle, mümkünse bunun cezasının kaldırılması ricasında bulundu. Ben, 'Olmaz böyle bir şey. Sıkıyönetim Komutanı'nın verdiği bir cezayı ben de kaldırmam. Kaldı ki Şeyh olarak geçinen bu kişi üfürükçülük yapıyor ve bu yüzden dünyanın parasını kazanıyormuş. Üfürükçülük kanunen de dinen de yasaklanmıştır' deyince Özal, 'Hiç olmazsa Bozcaada'dan Çanakkale'ye alınsın, hasta imiş' şeklinde ricada bulundu. Ben bunu da reddettim ve Sayın Özal bu gibi şeylerin üzerinde durmayın' diye konuyu kapattım."

Cumhurbaşkanı Kenan Evren şöyle devam etmiştir:

"Özal'ın dindar olduğunu ve geçmişte seçimlerde MSP'den İzmir'den aday olduğunu biliyordum. Hatta bu yüzden parti kurmak için bize gelip müsaade istediğinde, 'Müsaade ederim ama eğer partiye MHP ve MSP tandanslıları dolduracak olursan, veto edeceğimi bilesin' demiştim. Daha seçim kazanıp Başbakan olur olmaz yaptığı bu iki teklif benim midemi bulandırdı. Kendi kendime, 'Galiba Özal'a bu müsaadeyi vermekle hata işledik' dedim. Ama olan olmuştu. İnsanların iç dünyası tam anlamıyla anlaşılamıyor ki... Karı koca medeni görülmüştü. Amerika'da bulunmuş, Başbakanlık müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığı yapmış ve Demirel'in sağ kolu bir kişi... İnşallah ileride başımıza gaileler çıkarmaz dedim. O tarihte Özal'ın bu tarikata mensup

olduğunu da bilmiyordum. Bilseydim o müsaadeyi vermezdim.”[460]

Cumhurbaşkanı Kenan Evren:

“5 Eylül 1985

2 Eylül günü Amerika’dan yurda dönen Başbakan Özal’ı bugün kabul ederek, hem geçirdiği göz ameliyatı hakkında bilgi aldım, hem de haftalık görüşmemizi yaptık.”

Bu görüşmede Orgeneral Haydar Saltık’ın Bern Büyükelçisi olarak atanması hususunda fikir birliğine varmışlardır. Cumhurbaşkanı Evren’in Başbakan’a söz ettiği başka hususlar da vardır:

“Özal’a ikinci söz ettiğim husus, hükümetin gericiliğe gittikçe taviz verdiğinin belirgin bir duruma gelmiş olması hadisesiydi.

Bazı örnekler verdim, kendisini uyardım. Ancak Özal, her zaman olduğu gibi maalesef bu suçlamayı yine kabul eder görünmedi. Vicdan ve ibadet özgürlüğünden bahsetti.

Üçüncü bir konu, bakanlar arasında değişiklik yapacak ve bu arada Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler’i de bu bakanlıktan alacaktı. Bunun ne zaman gerçekleştirileceğini sordum.

Özal, bu operasyonu yapacağını ama kendisine biraz zaman verilmesini rica etti.

Amerika’ya gitmeden evvel, MİT’te İç İstihbarat Başkanlığı’na getirilmesini düşündüğümüz Hiram Abas’ın durumunu bir daha düşündük. Şimdiye kadar yaptığım araştırmada, Hiram’ın çok atak, cesur ve bu işleri iyi bilen bir kişi olduğunu, ancak daima eteğinden çekilmesi gerektiğini, eğer bu yapılmazsa kendi kendine bazı işler yaparak bizleri de müşkül duruma düşürebileceği merkezinde idi. Onu kendisine anlattım. Özal da özellikle Güneydoğu bölgesinde

operasyonlar dolayısıyla böyle cesur ve atak bir kişiye ihtiyaç duyduğunu belirtti. Galiba Hiram Abas'ı bu göreve tayin edeceğiz."[461]

2 Ekim 1985 Çarşamba günü İstanbul Üniversitesi'nde "irtica tehlikesi" vurgulu bir konuşma yapan Evren, İstanbul'dan Ankara'ya döndükten sonra Başbakan Özal'la haftalık görüşmesini defterine kaydetmiştir:

"Özal, görüşme sırasında dün İstanbul Üniversitesi'nde yaptığım konuşmada irtica konusunda söylediklerime değinerek, yine şimdiye kadar olduğu gibi, Türk halkının dinine, geleneklerine bağlı olduğunu, bunların irtica olarak görülmemesi gerektiğini, Türkiye'yi geriye götürmenin mümkün olmadığını söyledi.

Özal, hep bu yönde tavır koyuyor, her olaya iyimser bir gözlükle bakıyor. Verilen ufak tefek tavizlerin ileride ne gibi tehlikeler doğuracağını düşünmez. Bunda herhalde, kendisinin dini inançlarının kuvvetli olması rol oynuyor.

Ben de Özal'a, irtica konusunda çok hassas olduğumu, buna önem verdiğimi, zira verilecek ufak tefek tavizlerin ileride telafisi güç durumlarla bizi karşı karşıya getirebileceğini, komünistlerin de bunu fırsat bildiklerini, böyle fırsatların verilmemesi gerektiğini, kanun dışı kaçak Kuran kurslarına ve öğrenci yurdu adı altında dini çevrelerin körpe beyinleri yıkamalarına göz yumulmamasına misaller vererek izah ettim. Bunları önleyecek olan vali ve kaymakamlardır, ancak maalesef bugüne kadar hiçbir valinin bu konu üzerine cesaretle gitmediğini, yurtları denetlemediklerini, bundan üzüntü duyduğumu belirttim.

Eski Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler'in bu yönde yaptığı hataların ve verdiği tavizlerin çok olduğunu da söyledim.

Başbakan Özal, söylediklerimden memnun olmadı.”[462]

Bu arada Özal’ın bazı kesimler nezdinde günahları artıyordu... Özal, 28 Mayıs 1984 günü İmam-ı Azam Türbesi’ndeki ziyaretçi defterine Türkiye’nin Başbakanı sıfatıyla şunları yazmıştı:

“Mezhebimizin kurucusu, büyük âlim ve insan İmam-ı Azam Hazretleri’nin camii ve makamını ziyaret ettim. Buraya ikinci gelişim. On beş sene evvel de gelmiştim. Burayı her zaman olduğu gibi insana huzur veren bir yer olarak buldum. Allah razı olsun.”[463]

4 Haziran 1986’da bir iftar yemeği

Ali Coşkun anlatıyor:

“Benim TOBB’a başkan seçilmem Ramazan’a rastlamıştı. Genel Kurul akşamı 1000’in üzerindeki delegelere bir iftar sofrası düzenledik. Bu da Ankara’da kamu alanında düzenlenen ilk iftar sofrasıydı; TOBB’da da o zamana kadar içkili, oryantal danslı yemekler düzenlenirdi. Bizim iftar soframız da Osmanlı usulü oldu. İlahilerle başladı, dualarla sona erdi. Kuran-ı Kerim okundu, Kuran’ın açıklamalı sohbeti yapıldı. İftarda devletin üst düzey yöneticileri vardı. Askeri Yargıtay Başkanı, Danıştay Başkanı, bazı Kuvvet Komutanları gibi çok geniş katılımlı bir iftar yemeği olmuştu.

Ertesi günkü bazı gazetelerde olay yer aldı. O günkü İzmir Ticaret Odası Başkanı, Atatürkçülüğüyle iftihar eden ve başka inançları tanımayan bu kişinin gazetecileri de kışkırtmasıyla olayı istismar ettiler. İrticaın Odalar Birliği’ne sıçradığı şeklinde çarpık haberler yazdılar. Bu olay beni çok üzmüştü.

Köşk’ten çağrıldım. Kenan Evren o zaman cumhurbaşkanıydı. Orada sıkı bir soruşturmaya tâbi tutuldum. Kenan Evren bir taraftan kızıyor, bir taraftan da nasihatvari

konuşuyordu. Sabırla dinledim. Sonunda uzun bir konuşmadır, kısaca şöyle dedim: ‘Türkiye’de hiçbir konu sadece bir kişinin inhisarında değildir. Memleket sevgisi, cumhuriyetimiz, rejimimiz ya da başka konular. İslam dini de dâhil kimsenin inhisarı altında değildir. Ülkenin onca meselesi varken sizin bana vakit ayırmanız beni memnuniyetlendirdi (sevindirdi). Ancak anlıyorum ki, ülkenin yüzde 99’u Müslüman olan Türkiye’de kendisini aydın zanneden bir grup, Allah’tan korkacakları yerde, Allah’ı bir kenara itip İslam’dan korkar hale gelmişlerdir. Aslında Türkiye’deki en önemli mesele de budur, bunun üzerinde önemle durmak lazım’ dedim ve izin istedim.

Bu olay birkaç gün basının gündeminde kaldığı o zaman, bana en büyük teselliyi rahmetli Özal vermiştir. Sen iyiyi yaptın, en doğruyu yaptın, Peygamber Efendimize de zamanında bir sürü saldırılar olmuştu ve kıyamete kadar da olacaktır. Bu saldırıların geldiği cepheler senin doğru yolda olduğunu gösteriyor. Ve bu senin için hayırlara vesile olacaktır, dedi, moral verdi.”[464]

Başbakan Özal 9 Ekim 1985 günü İzmir’den dönerken *Hürriyet* muhabirinin iki sorusuna karşılık vermiştir:

“Soru – Türkiye’de şeriati Anayasa yapmak, kadınları çarşafa sokmak veya zorla oruç tutturmak gibi davranışlara rastlanıyor. Bu konularda yani irticaın hortlaması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Cevap – Bu konuların Türkiye’de hiçbir şekilde güç kazanabileceğini zannetmiyorum. Türk halkı bizim gördüğümüz rey aldığımız Türk halkı bu manada –hatta kendi dinimizin de anlayışına aykırı olan bazı davranışları müşahede ediyor– bunu genelleştirmez, genelleştirmek mümkün değildir. Bu olsa olsa her cemiyette rastlanan,

Avrupa cemiyetlerinde de rastlanan ufak, bağnaz gruplar tarafından yapılır. Bunlara da fazla ehemmiyet verilmemesi lazım. Ama bu demek değil ki takip edilmez, makamlar gerekli tedbiri almaz, kanunlar tatbik edilmez. Kanunlar, nizam aynen tatbik edilir. Ama bizim kanaatimize göre, o kadar büyük heyecanlanacak bir hadise olarak da görmüyorum. Bende bir resim var. İstanbul'da fetih günü, stadyumda, biz halka bir konser verdirdik; belediye verdi. Orada belki 70 bin kişi vardı. Bütün tribünler ve saha doluydu. Orada şunu ben müşahede ettim. Cazından, dansına; kahramanlık türkülerinden halk türkülerine kadar her türlü sanatkârı yani Doğu ile Batı'yı mezceden her ikisini de alkışlayan muhteşem bir topluluk gördük.

Soru – Yani bu büyük bir tehlike teşkil etmiyor öyle mi?

Cevap – Hayır etmiyor, ama şunu da söylüyorum. Tehlike teşkil etmiyor diye, ihmal ediyoruz manasını da kimse çıkarmasın."[465]

İrtica MGK gündeminde

Cumhurbaşkanı Kenan Evren günlüğüne 27 Aralık 1986 Cumartesi için şöyle yazıyor:

"Bugün Milli Güvenlik Kurulu toplantısı vardı. Beş ay evvelki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan karara uygun olarak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin koordinesinde ilgili Bakanlıkların, Genelkurmay Başkanlığı'nın, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temsilcilerinden oluşan bir kurulun, irtica ile ilmi olarak nasıl mücadele edilmeli konusunda hazırladıkları etüt takdim edildi.

Etüt iyi hazırlanmıştı. Ben beğendim. Fakat, Başbakan Özal takdimden sonra söz alarak, konunun çok hassas olduğunu, bu konunun üzerine ilmi olarak gidilmesi gerektiğini, yeniden bir

kurul tarafından etüt edilmesi gerektiğini istedi. Anladım ki, Özal işi uzatıp ipe un sermek istiyordu. Canım sıkıldı. Biraz da sinirli olarak, takdim edilen etüdün çok iyi hazırlanmış olduğunu, esasen takdimde belirtildiği üzere, meselenin üzerine polisiye tedbirlerle gidilmediğini, bazı okulların özellikle imam hatip liselerindeki ve ilahiyat fakültelerindeki öğrencilerin aydınlatılmasını, halkımızın camilerde ve televizyonda bu konuda irşat edilmesini istediklerini, bu işi daha fazla askıda bırakamayacağımızı, irtica tehlikesinin gün geçtikçe arttığını, bunu küçümseyemeyeceğimizi, komünizmle mücadele eden ordunun bu defa da irtica ile mücadele zorunluluğunda bırakılmaması gerektiğini söyleyince; Başbakan Özal hemen dönüş yaparak kendisinin de bu tehlikeyi küçümsemediğini, irticaa taviz verilmesini kendisinin de istemediğini belirten bir konuşma yaptı.

Ben toplantı sonunda bu konuda hükümete intikal ettirilmek üzere bir karar alınmasını isteyince, Başbakan pek taraftar gözükmemekle birlikte bir şey söyleyemedi. Yalnız, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nden alınacak tavsiye kararını imzaya açmadan evvel kendisine gösterilmesini istedi."[466]

Başbakan'ı bu tür konularda titizlendiren ciddi insani gelişmeler vardı. 1980-86 yıllarında Fethullah Gülen Hocaefendi için altı yıl süren "meçhul kovalamaca" ancak 12 Ocak 1986 günü Burdur'da Başbakan Turgut Özal'ın doğrudan müdahalesiyle sonlanabilmişti. Gülen, beraberinde Naci Tosun'la önce asker ziyareti için Burdur'a gelmişti; fakat takip ediliyorlardı. Gülen arabada ön koltukta oturuyordu ve üzerinde nüfus cüzdanı yoktu. Otomobili durduran tim komutanı elindeki telsizden "Operasyon tamam" dedi. Görevli silahının namlusunu Gülen'in sırtına doğru

bastırıyordu. Buna oldukça üzülen Gülen için Burdur'da arabadan indirildikten sonra kollarından tutulup merkez karakoluna sokulması da onur kırıcı olmuştu. Daha yatsı namazını kılmamıştı. Gülen'i alanlar sıkıyönetim istihbaratına bağlı bir ekipti. Gülen'i karakolda demir parmaklıklı soğuk bir hücreye koydular; onur kırıcı sözler söylüyorlardı.[467]

12 Ocak 1986 gecesi saat 01.00'de Anavatan Partisi Bilecik Milletvekili Recep Kaya'yı Kemal Erimez aramış ve çok önemli bir konu olduğunu ve kendisini evinde ziyaret etmek istediklerini söylemişti. Saat 02.00'de ziyaretine gittiler. Milletvekili Recep Kaya önce İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'u aradı ve "Fethullah Hoca Burdur'da gözaltına alınmış, emniyetin bodrum katında aç ve susuz bekletiyorlar" demişti. Habere şaşıran Akbulut, "Hemen Başbakanı ara, bilgilendir" diye konuştu. Bilecik Milletvekili Recep Kaya, Özal'ın dayısı Mustafa Asım Doğan'ın kızıyla evliydi yani Özal'la akrabaydı; Başbakanlık Konutu'nun numarasını çevirdi ve üçüncü aramada karşısına Özel Kalem Müdürü Hüseyin Aksoy çıktı. Gecenin saat 02.30'uydu; "Acil ve önemli bir konu" dedi Recep Kaya ve Özal karşısında hattaydı: "Efendim, Fethullah Hoca Burdur'da gözaltına alınmış" dedi. Özal, "Haberim oldu, Galip söyledi" dedi. Özal'ın Galip dediği kişi, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Galip Demirel'di. Özal, bu arada Adalet Bakanı Nejat Eldem'i de aramış, bilgi almıştı. İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Galip Demirel'le birlikte o gece Gülen Hocaefendi'nin gözaltında bulundurulduğu haberini alanlardan biri de Emniyet Genel Müdürü Saffet Arıkan Bedük'tü. Demirel ve Bedük, Burdur Valisi İsmail Günindi ve Burdur Emniyet Müdürü Nail Bozkurt'u aradılar ve Gülen'in durumu hakkında bilgi alıp Başbakan Özal'a aktardılar. Gülen'in sıkıyönetimden kalma

bir arama kaydı nedeniyle gözaltına alındığını öğrenen Özal, “Memlekette hâlâ sıkıyönetim mi var? Bir suçu varsa mahkemeye gönderilsin, yoksa serbest bırakılsın” diye tepki gösterdi.[468]

Cumhurbaşkanı Kenan Evren günlüğüne şöyle yazmıştır:

“28 Kasım 1986 Cuma

Özal’ın dinci çevrelere karşı olan bu tutumu hoşuma gitmiyor. O çevreye karşı nedense başı eğik. Nedendir hâlâ anlayamadım. Acaba tarikat mensuplarıyla aynı düşüncede midir diye de şüpheleniyorum.”[469]

Elbette resmi makamların gayri insani muamelelerine maruz kalanların hepsi Fethullah Gülen Hocaefendi kadar şanslı değillerdi... Mehmed Şevki Eygi anlatıyor:

“1984’te Bayrampaşa Cezaevi’nde çile doldururken, yasal bir hakkımı elde edebilmek için kendisine 5 sahifelik bir mektup göndermiştim. Kitabet dairesi (özel kalem) yazımı ona ulaştırmamış, hakkımı alamadım. Çok sıkıntılar çektim, zincirlere bağlı olarak Gerede’ye sevk edildim. Duruma sonradan muttali oldum. Balıkesir Milletvekili İsmail Dayı Bey dostumuzu oraya kadar gönderip üzüntülerini ve özürlerini bildirmişti.”[470]

Özal’ın bu yaklaşımı siyaset icabı mıdır yoksa vicdani ve insani bir tutum mudur? Özal’ı son yıllarında tanıyan bir kişi olarak onun bu tür yaklaşımlarının vicdani ve insani olduğunu biliyorum ve bunun tanığı olurum... Ancak, Özal bir siyasetçiydi, bir parti lideriydi ve sandıktan medet ummak zorundaydı. Partisini, seçim kazanmayı da düşünmüş olmalıdır. Nitekim Başbakan olarak çok partili dönemin kıskançlığa dayalı siyaset kültürü gereği attığı adımlarda partisini ve başında bulunduğu hükümeti sık sık gözetmiştir.

Mustafa Sarıgül'ün Meclis'te 30 yaşında genç sosyal demokrat milletvekili olarak başına gelen yaşanmış bir olay bu gizemli ilişkinin en güzel örneği olarak parlamento tarihimizde yer almıştır. Sosyal demokrat muhalefetin parlamentoda en genç temsilcisi Mustafa Sarıgül, başarısızlık nedeniyle tek dersten üniversiteyle ilişkisi kesilen öğrencilere birer sınav hakkı daha tanınması için yasa teklifi hazırlamış ve Başbakan Özal'ı ziyaret ederek desteğini istemiştir. Başbakan Özal'ın kendisine ilk sorusu bu durumda kaç öğrenci var olmuştur. Milletvekili Sarıgül, "200 bin" diye karşılık verince Özal: "Nereden biliyorsun" diye sormuştur. Sarıgül: "Geceleri öğrenci yurtlarını dolaşıyorum, dertlerini dinliyorum, ODTÜ, Hacettepe, Gazi, hepsinde aynı dert..." Özal: "200 bin öğrenci aileleri ve arkadaşlarıyla ele alırsan 10 ile çarp 2 milyon insanı ilgilendirir" demiş ve eklemiştir: "Sarıgül, şahsi bir mesele olsa sana destek vereyim. Ama bu mesele tüm kamuoyunu ilgilendirir. Sana bu önergeyi tek başına verdirtmem." Yanındakilere dönmüş ve o sırada Anavatan Konya Milletvekili Ali Talip Özdemir'i aramalarını istemiş ve telefonu almış: "Hemen öğrenci affıyla ilgili bir önerge ver" diye konuşmuştur. Sarıgül, şaşkın bakarken: "Tamam tamam ikisini birleştirelim. Kusura bakma bunu tek başına sana yedirmem" diye gülmüş ve öğrencilere tek ders affı kabul edilmiştir.[471]

Turgut Özal'ın Fethullah Gülen Hocaefendi'yle ilişkisi aynı inançlar ve değerler dünyasında, yıllarca bezenmiş vicdani ve insani bir dostluk çerçevesinde değerlendirilmelidir. Turgut Özal'ın insani ve vicdani ve dostluk çemberi niçin bu kadar dar kalmıştır; örnek olarak "solcu" diye bilinen kimseler onun manevi desteğini neden hissetmemişlerdir, diye düşünülebilir. İsveç'te yıllarca sürgünde kalan sosyalist siyasetçi ve şair

Kemal Burkay'la hiç tanışma şansları oldu mu? Örnek olarak Cumhurbaşkanı Özal'ın Kürt siyasetçi eski Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi'yle tanışıklığını ve bunun olumlu sonuçlarını "biraz" biliyorum. Diyebilirsiniz ki, ülkesinden ayrı düşen ve uyrukluk hakkı ellerinden alınan bir insanın mutlaka Cem Karaca gibi Başbakan Özal'la karşılaşması ve derdini ona anlatması mı gerekir? Veya bir askeri dönemin izlerini ve bir polis otosunda böğrüne doğrultulan tabanca namlusunun soğuk tehdidini etkisiz kılmak için Fethullah Gülen Hocaefendi gibi bir mağdurun Başbakan'a ulaşması ve onunla tanışması şart mıdır? Eğer cumhuriyetinizi eşit yurttaşlardan oluşan bir topluluk olarak kardeşlik hukukuyla donatamadıysanız, devletin demir elinin şefkat dokunuşuna dönüştürülmesi için etkin tanıdıklarınızın olması beklenecektir. Uyruklarını sevmeyen despotik imparatorlukların kadim özelliğidir.

Bu nedenledir ki Türkiye'de Yunus Emre gibi yaklaşırım insan ilişkilerine... Onları ihanetten saklamak (korumak) isterim... Ne acıdır ki, tarihimiz hiç tanımadan birbirini hasım belleyenlerle doludur. Yüzlerce yıllık kan davalarını sürdürmek isteyen "Soğuk Savaş" baltacıları her dönem vardır topraklarımızda... Fakat, birbirlerini dinledikten, bildikten sonra da insanların son derece keyifli, verimli ve güvenilir dostluklarına tanık olmuşuzdur.

24 Aralık 2013 günü Cansu Çamlıbel'in eski ODTÜ'lü Samson Özararat'la mülakatını okuduğumda bunu bir kere daha anladım. Konya doğumlu Ermeni Samson Özararat, Milliyetçi Hareket Partisi'nin karizmatik lideri merhum Alparslan Türkeş hakkında şöyle konuşuyordu:

"Ermenistan'ın yeni bağımsız olduğu yıllarda Türkiye'den birisi bu meseleye eğilmeye kalksa Başbuğ Türkeş'ten çok

çekiniyordu. Benim de çok korktuğum bir insandı. ODTÜ'de okudum. Deniz Gezmiş'le aynı yurtta kalıyorduk. Kendisini de arkadaşlarını da tanıyordum. Bizi de zaten solda diye fişlemişler. Hâlbuki benim solculuğum solculara hakaret olur. O dönemlerde Türkeş benim çekindiğim, sevmediğim bir insandı. Ama baktım ki anahtar bir insan. Türk-Ermeni ilişkilerinde ilk önce oradan başlamak lazım. Türkiye'deki en büyük engel Türkeş'in bakış açısıydı o zamanlar. Evet; Türkiye Ermenistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştu ama bir hareket oluşmamıştı. Kendisini tanıdıktan sonra çok sevdim, saygı duydum. Düşünceleri beni şaşırttı. Dost olduk bile diyebilirim."[472]

Samson Özararat'ın ülkücü hareketin kurucusu ve karizmatik başbuğu Alparslan Türkeş'le ilgili söyledikleri şaşırtıcı değildir. Nitekim, Başbakan Özal, sürgün müzisyen Cem Karaca'yı Türkiye'ye getirirken yakın bir kurmayı ile aralarında bir tartışma yaşanmıştır. Ekrem Pakdemirli kendisi anlatıyor:

"Turgut ağabey ile Almanya'dan dönerken uçağa o (Cem Karaca) da bindi. Turgut ağabeye dedim ki: Sen bu solcuyu neden Türkiye'ye götürüyorsun, sanki Türkiye'de solcu mu yok? Turgut ağabey, o solcu değil, dedi. Bunun üzerine Cem Karaca, Evet, ben Türkiye'de solcu olarak biliniyorum, dedi. Özal, solcu ama o bizim bir insanımızsa hangi görüşten olursa olsun ona sahip çıkmak bizim görevimizdir, dedi."[473]

Turgut Bey de değişiyordu; "Soğuk Savaş" bakışının ve nefret kültürünün hâkim olduğu 1970'li yılların kendisi gibi düşünmeyen Planlamacılarını "kızıl solcular" diye tanımlayan MESS Başkanı Turgut Bey artık dünyanın değiştiğini gözlemliyordu ve hiç çekinmeden yeni söyleme ayak uyduruyordu. Esasen böyle bir insani ilişkiler tarzı onun

tasavvufi yanıyla da uyumlu idi. 1990'lar başında bütün insanları kucaklamak isteyen bir Özal vardı... Peki, ondan önce 1987 ve 1988 yıllarında yaşanan büyük çatışma ne idi? Bu yıllar onun siyasetinde de "nefret" söyleminin yükseldiği yıllar olacaktı. Üst üste seçim yenilgileri alıyordu ve kısa menzilli top atışlarıyla dövdüğü rakipleri kendilerine sağlam mevziler inşa ederek kozlarını paylaşmaya kararlı gözüküyorlardı.

333. Fethullah Gülen, *STV Televizyonu*, (29 Mart 1997).

334. Bu "müesses nizam" sözünü 21 Mayıs 2010 günü New York'ta otel odasında ölü bulunan ve bir Ankara gecesinde beni evinde yakın arkadaşları Adnan Kahveci ve eşi Füsun'la buluşturan ve hep enerji dolu hatırladığım Türkiye sevdalısı Erhan Göksel kullanırdı; ondan öğrendim; rahmet olsun (y.n.)

335. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 16.

336. a.g.e., s. 35.

337. "Mustafa Taşar", *The Özal*, s. 159.

338. Nazlı Ilıcak, *12 Eylül Kazanında Bir Gazeteci*, s. 107-108.

339. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 38-39.

340. a.g.e., s. 54.

341. a.g.e., *Zorlu Yıllarım II*, s. 55-56.

342. a.g.e., s. 65.

343. "Hulusi Çetinoğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 60

344. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 28-29.

345. a.g.e., *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 29.

346. a.g.e., s. 29-30.

347. a.g.e., s. 33.

348. “Şarık Tara”, *The Özal*, s. 160-161.

349. “Mükerrem Taşçıoğlu”, *The Özal*, s. 152.

350. a.g.e., s. 152-153.

351. “Semra Özal”, *The Özal*, s. 164.

352. “Hüseyin Aksoy”, *The Özal*, s. 168-169.

353. *Yeni Asır* gazetesinin sorularına verilen cevap, (20 Mayıs 1984).

354. a.g.y. (20 Mayıs 1984).

355. Mustafa Sarıgül, *Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla*, s. 114-115.

356. Nevzat Yalçıntaş, *Hatıralarım*, s. 517-518.

357. Metin Eriş, “Tanıdığım Özal”, Zaman, *Zaman*, 23 Nisan 1993.

358. Beşir Ayvazoğlu, “Güle Güle Sevimli Dev”, *Türkiye*, 19 Nisan 1993.

359. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 81-82.

360. a.g.e., s. 82.

361. *Hayat*, 42 (17 Ekim 1983).

362. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 54.

363. “Yıldırım Aktürk”, *The Özal*, s. 162-164.

364. “Servet Armağan”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 69-70.

365. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 33-34.

366. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 99-100.

367. Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan’a*, s. 205.

368. Turan Yılmaz, “Muzaffer Başkaynak”, *Hürriyet*, 28 Mayıs 1995.

369. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 101.

370. Nevzat Yalçıntaş, *Hatıralarım*, s. 524.

371. Ufuk Güldemir, *Texas Malatya*, s. 29.

372. a.g.e., s. 50-52.

373. Ufuk Güldemir, *Texas-Malatya*, (1992), s. 13.

374. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 34.

375. "Hüsnü Doğan", *The Özal*, s. 154.

376. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 35-36.

377. Ekrem Ceyhun, *Erzurum'dan Ankara'ya,İkinci Cilt*, s. 277.

378. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 36.

379. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 99.

380. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 37.

381. Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi Kongresi'nde konuşması, (13 Nisan 1985, Ankara).

382. Yaptığım görüşmeler sonucunda bu listeyi bizzat hazırladım. (y.n)

383. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 103.

384. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 37.

385. a.g.e., s. 37.

386. a.g.e., s. 43.

387. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, 43-44.

388. "Mehmet Barlas", *The Özal*, s. 187-188.

389. Nedim Şener, *Uğur Dündar: İşte Hayatım*, s. 147.

390. "Erkal Zenger", *The Özal*, s. 186.

391. Yavuz Gökmen, Özal Sendromu, s. 86-89.

392. “Erkal Zenger”, *The Özal*, s. 186.

393. “Mehmet Keçeciler”, *The Özal*, s. 184.

394. “Mustafa Taşar”, *The Özal*, s. 185.

395. “Hulusi Çetinoğlu”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 61.

396. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 51.

397. a.g.e., s. 51-52.

398. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 110.

399. a.g.e., s. 112.

400. “Kenan Evren”, *The Özal*, s. 188-189.

401. “Mustafa Taşar”, *The Özal*, s. 189.

402. “Hulusi Çetinoğlu, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 61.

403. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 52-53.

404. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 56-57.

405. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 53.

406. a.g.e., s. 53-54.

407. “Semra Özal”, *The Özal*, s. 191.

408. Yavuz Gökmen, Özal Sendromu, s. 95.

409. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 54.

410. *Yabancı Basında Turgut Özal’ın Ölümü*, s. 11.

411. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 114.

412. Beşir Ayvazoğlu, “Turgut Özal İçin Bir Portre Denemesi”, s. 16.

413. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, s. 225.

414. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 114-115.

415. "Bedrettin Dalan", *The Özal*, s. 198.

416. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 130.

417. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 136-137.

418. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 55-56.

419. "Semra Özal", *The Özal*, s. 214.

420. Başbakan Turgut Özal'ın Yener Süsoy'un Sorularına Verdiği Cevaplar, (28 Ocak 1986).

421. TBMM'de okunan hükümet programı, (19 Aralık 1983).

422. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e gönderilen kutlama mesajı, (12 Eylül 1984).

423. Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Anavatan Grubunda konuşması, (Ankara, 29 Mart 1988).

424. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, s. 226-227.

425. a.g.e., s. 228 ve 256.

426. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 56.

427. "Hüsnü Doğan", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 65-66.

428. "Kaya Erdem", *The Özal*, s. 205-206.

429. "Mükerrem Taşçıoğlu", *The Özal*, s. 208.

430. "Hüsnü Doğan", *The Özal*, s. 212-213.

431. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 61-62.

432. "Hüsnü Doğan", *The Özal*, s. 167.

433. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 109.

434. a.g.e, s. 155.

435. Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, s. 252.

436. a.g.e., s. 253.

437. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 105.

438. *a.g.e.*, s. 184.

439. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 63-64.

440. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 65-66.

441. a.g.e., s. 62-63.

442. "Yıldırım Aktürk", *The Özal*, s. 204-205.

443. "Mükerrem Taşçıoğlu", *The Özal*, s. 209-210.

444. "Zeki Yavuztürk", *The Özal*, s. 209.

445. "Mesut Yılmaz", *The Özal*, s. 208.

446. "Hasan Celal Güzel", *The Özal*, s. 211.

447. "Vahit Erdem", *The Özal*, s. 219-220.

448. "Cem Duna", *The Özal*, s. 256.

449. "Hasan Celal Güzel", *The Özal*, s. 220-221.

450. Cem Kozlu, *Bulutların üstüne Tırmanırken*, s. 11-12.

451. Cem Kozlu, *Bulutların üstüne Tırmanırken*, s. 94-99.

452. Cem Kozlu, *Türkiye Mucizesi İçin... Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, s. XV.

453. Kâmran İnan, *Siyasetin İçinden*, s. 97 ve 102.

454. Yıldırım Aktürk, "Bürokrasisiz Ekonomi", *Nokta Özel Ek*, s. 56.

455. a.g.e., s.56.

456. Hüsnü Doğan, "Pek Çok Tabuyu Yıktı!", *Nokta Özel Ek*, s. 58.

457. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 110-111.

458. Can Kıraç, *Anılar Olaylar*, s. 329-331.

459. "Lütfi Akkaya", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 248.

460. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 148-19.

461. a.g.e., s. 238-239.

462. a.g.e., s. 245-246.

463. İmam-ı Azam Türbesi'ndeki hatıra defterine yazılan yazı, (28 Mayıs 1984).

464. "Ali Coşkun", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 67-68.

465. Başbakan Turgut Özal'ın *Hürriyet* gazetesine verdiği cevaplar, (9 Ekim 1985).

466. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 317.

467. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 181-183.

468. a.g.e., s. 181-185.

469. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 314.

470. "Mehmed Şevket Eygi", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 169.

471. Mustafa Sarıgül, *Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla*, s. 145.

472. Cansu Çamlıbel, "Yüzyüze Pazartesi: Samson Özararat", *Hürriyet*, (24 Aralık 2013).

473. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 135.

Hesaplanamayan riskler

Hikmet Özdemir Arşivi

Biyografi yazarı [...] ister istemez kültürel, sosyal, psikolojik yapılanmaların halkalarından geçer. Anlattığı insanı bu halkaların belli bir noktasına oturtur. Çevresiyle ve yaşadığı dönemin gerçekliğiyle bağlantısını kurar.

Ne kadar nesnel olmaya çalışırsa çalışsın, bir yaşamla ilgili verileri değerlendirmeye çalışan insan, yaşananları, kendi duygularını katmadan ortaya koyamıyor.

Önemsediğimiz değerlerle örtüşen birini anlatıyorsak, ona sevgi duyuyoruz, saygı duyuyoruz. Aksi durumda ise, bu duyguların tersini yaşamamız kaçınılmaz oluyor.

Aysun Öner, *Besnili Bilge: Mehmet Erdemoğlu*, (2010)

Turgut Bey’in biyografisini onun vefatı öncesini büyük oranda etkileyen ve benim “hesaplanamayan riskler” diye tanımladığım gelişmelerden arındırmak suretiyle yazmak mümkün değil...1987, 1988 ve 1989 yıllarında onun başbakanlıktan cumhurbaşkanlığına geçişi sonrasında kendi sağlığını ve Türkiye’nin siyasetini etkileyen ve önceden hesaplanması mümkün olmayan riskler üç ana kümede toplanabilir:

1. Kamu görevine içtenlikle bağlı bir yüksek teknokratın ve sonra siyasi liderin kendi sağlığı konusunda aldığı riskler. (Hekim olmadığım için tıbbi açıdan değil ama kronolojik olarak bunların neler olduğunu aktarabilirim).
2. 1987 referandumunda Başbakan Özal’ın ve partisinin “siyasi yasaklar sürdürülsün” kampanyası sonucu baş gösteren siyasi kriz sürecinde hesaplanamayan riskler.
3. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde altı yıldır iktidarda olmasına rağmen partisi ağır bozguna uğrayan bir lider olarak, mevcut parlamento çoğunluğu ile cumhurbaşkanı seçilmesinin yol açtığı deprem ve ardından partisinin seçimleri kaybetmesi ve sonrasında hiç hesaplanmamış yeni riskler.

> Kanuni Sultan Süleyman: “Olmaya devlet cihanda
> bir nefes sıhhat gibi”

Hep bilinen fakat nedense ihmal edilen kuraldır, sağlık ortaya konularak risk alınırsa beklenmedik tehlikelerle karşılaşılabilir. İşadamı Vehbi Koç’un bu konuda

vazgeçilemez bulduğum bir öğüdü vardır. Onun anlatımıyla bu öğüdün kıssadan hissesi şöyledir:

"Ünlü bir işadamı bir gün üç oğlunu yanına çağırmış, 'Size bu ileri yaşamda hayat görüşümü sayılarla anlatmak istiyorum' demiş ve en küçük oğluna dönerek şunları söylemiş:

Sen bütün kardeşlerin gibi sağlam bir bedene sahipsin. Sağlık bir değer demektir, onun için önündeki kâğıda '1' sayısını koy. Bu yıl liseyi bitirip diploma alacaksın. Lise öğrenimi az şey değildir. Onun da taşıdığı değer için '1'in yanına bir sıfır koy. Sonra inşallah küçük ağabeyin gibi üniversiteye gidip orayı da bitireceksin. Yüksek öğrenim için de önündeki rakama iki sıfır ekle. Ondan sonra askerlik görevini yapıp terhis olacaksın. O aşamayı geçince değerin daha da yükselecek. Bunun için de iki sıfır koy. Bir iş sahibi olup o işte ilerleyeceksin, yükseleceksin. Her yükseliş için de birer sıfır ekle. Böylece her başarılı adımda kendi değerine ekleyeceğin sıfırlar çoğaldıkça, değerin de artacak.

Fakat görüyorsunuz ki çocuklarım, bütün bu sıfırlar, ancak öndeki (1) rakamı ayakta durduğu müddetçe bir anlam ifade ediyorlar. Yani insanın sağlığı iyi oldukça, öteki başarıların da bir değeri olabilir. (1) i kaldırırsak geriye kalan sıfırlar ne kadar çok olursa olsun, değerleri yalnız sıfırdır."[474]

1980 yılında Türkiye'nin OECD Daimi Temsilcisi Büyükelçi Pertev Subaşı Ankara'ya şu mesajı göndermiştir: "Sayın Özal'ı istiyorlar. Eğer Özal toplantıya katılmazsa krediyi alamayabiliriz."

Müsteşar o sırada hasta yatağındadır; kalp krizi nedeniyle sarsılmıştır ve uzun süre dinlenmesi gerekmektedir. Hekimlerin uyarılarına kulak asmayıp onlara yazılı bir kâğıt vermiş ve Paris'e gitmiştir. Müsteşar toplantı dönüşünde de

orada olup biteni şu iki kelimeyle özetlemiştir: “İyi ki gitmişim.”[475]

Bu tipik Özal tavrını, başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde de sürdürmüştür. Cumhurbaşkanlığı döneminde Çankaya Köşkü’nde bir ara özel kalem müdürü ve başdanışman olarak görevli Engin Güner’in yoğun yurtiçi ve yurtdışı çalışma ziyaretlerinin Özal’ın sağlığı üzerinde yol açacağı tahribata dönük şu gözlemine katılmamak imkânsızdır. İstanbul milletvekili Engin Güner’e göre “Cumhurbaşkanı’nın üst üste gelen bu gezilerde sağlığını hangi ölçülerde tehlikeye atmakta olduğu da ileride [iki yıl içinde] acı bir biçimde ortaya çıkacaktı[r].”[476]

Atatürk’ün de böyle davrandığını biliyoruz. 1921 yılında Sakarya’da kaburga kemikleri kırıldığında doktorların bütün ısrarına rağmen harp meydanından bir an bile ayrılmayı kabul etmemiştir; kesin sonuç ortaya çıkana kadar ordusunu yönetmiştir. Onun 57 yaşında vefatında herhalde hayat tarzının ve müzmin sağlık sorunlarının büyük payı olduğu acı bir gerçektir. Özal’ın 17 Nisan 1993 günü vefatında bu tavrının ne ölçüde rolü vardır, bilemem. Ancak biyografisini yazarken sağlık özgeçmişi hakkında mevcut bilgilerin gözden geçirilmesinin yararlı olduğu düşüncesindeyim.

Houston’da ilk muayene (1982)

1982 yılının son aylarında ABD’de bulunan İşadamı Asım Kocabıyık, yakın dostu Özal’ı Houston’da ünlü bir kalp uzmanına muayene olması için ikna edecektir.[477] 2004 yılında Asım Kocabıyık, 1982 sonu ve 1983 başında Özal’ın Houston’da sağlık muayenesi konusunu ayrıntılı şekilde anlatmıştır:

“1978 yılında kalbimdeki sorunlar nedeniyle geçirdiğim *by-pass* ameliyatından sonra her yıl Houston’da sağlık kontrolüne gitmeye başlamıştım. Bu gidişlerimden birinde Methodist Hastanesi’ndeki daimi hekimim Antonio Goto’ya uyku problemim olduğunu söyledim. ‘Seni bir uzman hekime göndereceğim, hem de Türk’ dedi.

Randevu saatinde, ‘Baylor College of Medicine’deki ofisine gittim. Dr. İsmet Karacan’la tanıştım. Yan yana oturan Dr. Sabri Derman ise arkadaşım Prof. Dr. Halil Derman’ın oğluydu. Onu orada gördüğüme sevindim.

‘Sana bir Türk daha tanıştıralım’ dediler. Dr. Cengiz Aslan’ı tanıştırdılar. Orada bulunduğum birkaç hafta içinde birkaç defa bir araya geldik.

Bir gün bana Turgut Özal’ı tanıyıp tanımadığımı sordular. Ben de yakından tanıdığımı söyledim. ‘Biz ona resimlerinden tıbbi bir teşhiste bulunduk. Kendisine uzaktan sevgi ve saygımız var. Burada bizim laboratuarımızda sağlık kontrolünden geçirmek isteriz’ dediler. ‘Kendisine bildireyim’ dedim.

O akşam Ahmet Özal’ın evinden kendisine ulaşarak doktorlarla konuşmalarımı anlattım. Doktorların kimler olduğunu sordu. Telefon numaralarını istedi. Ben de, ‘Siz müsaade ederseniz onlar size telefon edecek, kendilerini de takdim edecekler’ dedim. Doktorlarla konuştuktan sonra Turgut Özal, Houston’a gelmeyi kabul etti.

18 Aralık 1982 tarihinde kendisini Houston’da havaalanında karşıladık. Pazar günü meşhur bir restoranda *brunch*’a gittik. Turgut Bey’in yemek yerkenki iştahını gördüler. O akşam Dr. Karacan uyku laboratuarını açtırdı.

Uyku laboratuarında hastayı gece boyu izleyerek sağlık sorunlarını tespit ediyorlardı. Turgut Özal, saat 21.00’de

laboratuara yattı. Gece saat 23.00'te Dr. İsmet Karacan bana telefon etti. 'Turgut Bey'in durumu hiç iyi değil. Ayaklarında ödem var. Uykuda '*sleep apnea*' dedikleri durmalar oluyor' dedi. Ertesi gün kendisiyle konuşmaya karar verdik.

Ertesi gün, yani pazartesi günü Turgut Özal, Dr. Gotto'nun randevusuna gitti.

O tarihte, Özal'ın kilosu 112 kg, boyu 1,63 cm'ydi. Dr. Gotto zayıflamasının şart olduğunu söyledi. O da, 'Bazı işleri yoluna koyup tekrar geleceğim' dedi.

Dr. Gotto'nun yanından ayrılınca üç Türk doktor, 'Bu kiloyla, bu rahatsızlıkla gidemezsin' dediler. İkna oldu. Altı hafta Houston'da doktor nezaretinde yaptığı diyet sonucunda 24 kilo zayıfladı.

Şubat 1983'te sağlam ve dinç olarak yurda döndü. Havalimanında bana teşekkür ederken artık kilo almayacağını söyledi. Eski kilosuna hiç çıkmadı ama 88 kiloda da kalamadı."[478]

Asım Kocabıyık daha önce *The Özal* belgeselinde Houston'da Özal'la ilgilenen üç Türk doktorun, İsmet Karacan, Cengiz Aslan ve Sabri Derman olduklarını açıklamıştır.[479] Houston'daki üç Türk doktordan Cengiz Aslan da *The Özal* belgeselinde Özal'a uygulanan tedaviyi (ki aynı zamanda kendisinin Türkiye'ye dönüşü ve Özal'la kader birliğinin öyküsünü) anlatmıştır:

"Semra Hanım'la el ele tutuşmuş bir vaziyette indi, havaalanında biz karşıladık. Elinde küçük bir uçak çantası. Küçük uçak çantasının içinde de birkaç günlük için alınmış bir pijama, bir gün kalıp dönecek, o şekilde planlamışlar. Houston'a geldiler. Ben ilk muayenesini yaptım. İlk tanışmam öyle oldu kendisiyle. İlk muayenesini yaptığımda yüksek tansiyon olduğunu, bacaklarında ödem olduğunu ve

geçirilmiş bir enfarktüs hikâyesi olduğunu öğrendim. Mutlaka kilo vermesi gerektiğini söyledim. Hele Başbakan yardımcılığından istifa ettikten sonra kendisinin bir 8-10 kilo aldığını belirtince mutlaka bu kiloları doktor nezaretinde vermesi gerektiğini söyledim ve müsaade ederseniz, dedim, bir gün sonra, işte buranın çok önemli kalp doktorları, kalp cerrahları var. O sırada tanıdığımız herkes tarafından tanınan Antonio Gotto, Doktor DeBakey, Mohammed Attar gibi, gayet tanınmış kalp cerrahları ve kalp doktorları vardı.

Kendisine randevu aldık ve ertesi gün götürdük. [...] Sonra orada aşağı yukarı üç aya yakın kaldı ve bu üç aylık sürede ben devlet adamı niteliğini bilmediğim, kalbi sevgiyle dolu, pırıl pırıl, çok insancıl, çok mütevazı, Turgut ağabeyim ile arkadaşlık yapmaya başladım. Daha çok eşim, eşine refakat ediyordu. Çünkü her yere ulaşım araba ileydi. Bir müddet sonra kendisi bir araba kiraladı. Hem bir taraftan egzersizlerini yapıyor, perhiz programlarını yapıyor, kilo vermeye devam ediyor. Hem de devamlı, benim boş kaldığım saatlerde kompüter dükkânlarına götürmemi istiyordu.

Bizim yakınlığımız çabuk ilerledi. Akşamları bazen yemeğe gidiyorduk. Eşimle daha önce konuşmuşlar. Eşime demiş ki, dönünce ben parti kuracağım, Başbakan olacağım, büyük bir ihtimalle, benim orada devamlı bir doktora ihtiyacım var. Cengiz de artık dönsün, Türkiye'den bu kadar uzak kalmasın, dönsün. Her şey onun bıraktığı gibi değil, çok şey değişti. Daha da değişecek. Döndüğünde ben onun özel doktorum olmasını istiyorum, demiş. O da bizim için şereftir gibi nezaket sözleri söylemiş. Akşam karşılaştığımızda, Semra Abla'yla Turgut Ağabey'le bir masaya oturduğumuzda bana kendilerinin eşimle konuştuğunu böyle bir karar aldıklarını söyledi.

Ben o zaman muziplik yaptım, ya Başbakan olamazsanız, demek cesaretini gösterdim. O zaman seninle, dedi, Ortaköy Şifa Yurdu'nu alır, Amerikalıların yaptığına benzer çok güzel bir hastane yapar, Türkiye'de bir örnek kurarız, dedi."[480]

Turgut Bey ve eşi Semra Hanım'dan üç-dört ay sonra Doktor Cengiz Aslan ve eşi de İstanbul'a dönmüşlerdir.[481] Doktor Cengiz Aslan, 1983 seçimlerinden zaferle çıkan yeni Başbakan Turgut Özal'ın özel doktoru olarak görevine başlamıştır.[482]

18 Ağustos 1985 sabahı Başbakan Özal, bu defa Methodist Hastanesi'ndedir ve katarakt ameliyatı olmuştur.[483] Asım Kocabıyık'ın verdiği bilgilere göre, 1985 yılının son günlerinde Özal, kalbinde yine ağrılar hissetmeye başlamıştır. Bu demek oluyor ki, başbakanlığı döneminde de Özal'ın kalp rahatsızlıkları sürmektedir... Asım Kocabıyık şöyle devam ediyor:

"1987'nin Ocak ayında Dr. DeBakey'in İstanbul'da bulunduğu bir gün benim evimde bir akşam yemeği tertip ettik.

Turgut Bey kimseye haber vermeden özel uçakla İstanbul'a ve Yeşilköy'e evimize geldi. Yemekten sonra Dr. DeBakey, Dr. Cengiz Aslan'la birlikte Turgut Bey'i muayene etti. Bazı testler ve tahliller daha önce yapılmıştı. O gece Turgut Bey'in fazla beklemeden by-pass ameliyatı olmasına karar verildi, saat 11.30'da yemek sona erdi. Turgut Bey, havaalanından kendisini bekleyen uçakla Ankara'ya döndü."[484]

1987 Şubat ayında Başbakan Özal bu kez kalp ameliyatı geçirmek için yine Houston'dadır. Güneri Cıvaoğlu Houston'da ameliyat öncesi Başbakan Özal'la görüşmesini aktarıyor:

“ABD gezisindeydik. Türkiye’den gelen köşe yazarı arkadaşlar Washington’daki geziyi noktalayıp ülkeye döndüler. Özal’ın doktoru Cengiz Aslan ise bana, ‘Siz kalın, Houston’a gelin, Sayın Başbakan’ın vakti olacak, ilginç bir söyleşi yapabilirsiniz’ işaretini vermişti.

Bunun anlamı iyi gazetecilik yapabileceğim bir randevunun sağlanmasıydı.

Oysa sevgili dost Doktor Cengiz, Özal’ın ameliyat olacağını önceden biliyormuş ve benim gelmemi, bu olaya tanık olmamı, ameliyat öncesi Özal’la son mülâkatı benim yapmamı istemişti.

Tabii Cengiz Aslan’ın bu ince tavrını sonradan öğreniyorum.

Nitekim her şey, dostum Cengiz Aslan’ın planladığı gibi oldu.

Ameliyat öncesi son gece.

Özal’ın karşısındayım.

Konuşacağız.

Sonra hafif bir uyku ilacı ile uyutacaklar. Ameliyat için hazırlayacaklar.

Önce pijamayla kabul edecekmiş. Sonra, fotoğraf çekilir diye, beyaz ipek gömleğini giymiş. Lacivert kostümle ve kravatlıydı.

Koltuğunda iki elini dizlerinin üstüne koymuş oturuyordu.

Yüzünde her şeye hazır bir sükûnet vardı. Yüz adaleleri yumuşaktı. Hafifçe gülümsüyordu. Sakin bir sesle konuşuyordu.

Görüşmemiz uzun sürmedi.

Ayrılırken öpüştük.

Haklarımızı helâl ettik.

Ne bundan önce öpüşmüştük. Ne daha sonra öpüştük. Sadece o gecenin duygusal havası, bir daha görüşemeyebiliriz

düşüncesi davranışlarımızı etkilemişti elbette.

Hiç heyecanlı değildi.

Kadere ve Allah'ın takdirine inançlı ve tevekkül ve cesaret izlenimlerini veriyordu."[485]

Kalp cerrahı Michael DeBakey ve başyardımcısı Mohammed Attar ile ekibinin gerçekleştirdiği ameliyatı Profesör İsmet Karacan da izlemiş ve içeride çektiği resimler daha sonra *Hürriyet* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu arada belirtelim, Doktor Karacan ile Başbakan Özal iki yakın dosttur: "Bünyesi kuvvetli ama stres onu kalp hastası yaptı. Siyasette olmasaydı ameliyata ihtiyacı olmazdı" diyor, Doktor İsmet Karacan.[486] Bir tıp uzmanı olarak Profesör İsmet Karacan'ın tanısı herhalde önemlidir.

Yakın mesai arkadaşlarından Ekrem Pakdemirli, bu ameliyattan sonra Özal'ın davranışlarında bir değişim gözlemlediğini ifade etmiştir:

"1987'de geçirdiği kalp ameliyatından sonra duygusal olarak değişime uğradı. Onunla tartışmaya başlandığında kıpkırmızı oluyordu."[487]

1987'de Houston'da *by-pass* ameliyatı sonrası her gün düzenli yürüyüş yapan Özal için gazetecilerin kaldığı Mariott Oteli'nin alt katında bulunan spor salonu yürüyüş alanıdır. Programlanan yürüyüş bitince Özal terle ıslanmış eşofmanlarını çıkartmaktadır ve Ardan Zentürk'ün başında beklediği dijital tartıya iç çamaşırı ile çıkmaktadır. Zentürk, büyük bir titizlikle o gün kaç gram verdiğini kendisine söylemektedir.[488]

Ardan Zentürk, Houston'da baş başa kaldıkları bir anda, Özal'a şöyle demiş: "Bunu söylemeden edemeyeceğim Sayın Başbakan, 24 Ocak Kararları'nı aldığınızda biz yeni evlenmiştik. Bir ay sonra eşim bana kazandığımız para

yetmeyecek senin ek bir iş bulman lazım, dedi; ben de bir yayınevinden tashih işleri almaya başladım. Sonrasında her aldığınız ekonomik kararda, yeni bir iş daha bulmak ve günü geldiğinde geceli-gündüzlü üç işle boğuşmak zorunda kaldım. Sizce bizim kuşağa fazla yüklenmediniz mi, diye sordum.

Güldü, Sen tam benim istediğim işi yapmışsın. Vurduğum kırbaç yerini bulmuş. Eski Türkiye olsa kazandığınla yetinecek, başka da bir iş yapmayacaktın. Yani hayata asılmayacaktın. Bak, bugün Amerika'nın Houston kentinde, Türkiye'nin başbakanı ile oturmuş sohbet ediyorsun. Karına söyle, bana bir teşekkür borcu var, dedi."[489]

1987 Şubat ayında bu zorlu ameliyattan beş hafta sonra Özal, ilk kez hastaneden çıkmış ve Houston'a yarım saat mesafede bir TV stüdyosunda uydu aracılığıyla Ankara'da yapılan hükümet toplantısına katılmıştır. Özal, TV stüdyosuna girmek için arabadan indiğinde ayağı kaldırıma takılmış ve yüzükoyun yere kapaklanma tehlikesinden bir hemşire ve görevlinin seri müdahalesiyle kurtulmuştur.[490]

Hulusi Çetinoğlu anlatıyor:

"İlk ameliyatından önce Amerika'ya giderken rahatsızlığını hepimizden saklanmıştı.

Ameliyattan sonra gittiğimizde, su toplanma sebebiyle ziyarete ara verilmesi üzücü olmuştu.

Başka şehirlerde işleri olanlar dağılmış, Doktor Cengiz Aslan'ın tavsiyeleri üzerine ben, ön odada beklemeye başlamıştım.

Rahat bir anında Doktor Aslan ziyarete izin verdi. Odaya girdiğimizde elimi tuttu, yüzüme baktı ve benim bir şey söylememe imkân bırakmadan; 'Cengiz, Hulusi gelmişken gözünü gösterelim' dedi.

Ani şaşkınlıktan sonra, ‘bunun evvelce geçirdiğim yüz felcine bağlı olduğunu, üzüldüğüm zaman, sağ gözümün küçüldüğünü, kendilerini iyi gördüğüme göre, hemen düzeleceğini’ söyledim.

Ertesi gün yine beklerken, odasının kapısı açıldı, beni görünce, ‘Gel beraber yürüyelim’ dedi ve korumalar arasında koridorda yürümeye başladık. Doktorlar yoktu. Doktor Cengiz bana bir tur yapmalarını söylemişti; tur sonunda kâfi olduğunu söyledim. Hemşireye sorarak ikinci tura başladık ve pencerenin önünde durduk. Karşı tarafta devam eden inşaattaki yüksek vince bakarak, ‘Hulusi, bunları henüz Türkiye’de yapamıyoruz’ diye hislendi. Ben de, ‘üzülmemesini, getirilen ekonomik tedbirler sayesinde, Bostancı’ya kadar uzandığımızda ve Türkiye’nin her yerinde, bunların sulak arazideki kavaklar gibi yükseleceğini’ söyledim.”[491]

Doktor Cengiz Aslan *by-pass* sonrası Başbakan’ın muzipliklerini şöyle anlatıyor:

“Özal’ın o *by-pass* ameliyatı sonrasında nasıl afacanlıklar yaptığını anlatayım: Daha yoğun bakımdaydı. Her türlü temas yasaktı. Kendisini telefonla Kenan Evren ve Süleyman Demirel’in aradığını bildirdim, iki gündür üzerimdeki yeşil ameliyat önlüğünü değiştirmemiştim. Üzerimi değiştireceğimi söyleyip yanından ayrıldım. Abartmasız on beş dakika sonra döndüğümde onun derhal telefon bağlatıp hem Kenan Evren’le, hem de Süleyman Demirel’le konuştuğunu öğrendim. Çok tehlikeliydi. Üstelik başında bir hemşire duruyordu. Öfkeyle, ‘Hangi eşşoğlu eşşek yaptı bunu’ diye gürledim. Tevfik Ertürk (o dönem özel kalem müdürü) yere devrildi. ‘Sen onun doktorusun ama o benim başbakanım. Emir verdi, ne yapabilirdim ki’ dedi...

Turgut Bey, yatağında muzip muzip gülümsüyordu...”[492]

1987 sonunda Özal yeniden Houston’a gelmiştir. Bu defa Ankara’da geçirdiği göz kanamasının tedavisi sorunu vardır. Methodist Hastanesi’nde “vitrektomi” operasyonu geçiren Özal, bir gün sonra nekahet dönemi için hemen bitişikte Mariott Oteli’ne götürülmüştür. Özel Kalem Müdürü Tevfik Ertürk de yanındadır.[493]

Özal’ın yakın dostu İşadamı Asım Kocabıyık’ın aktardığına göre, Özal, 1987-92 yılları arasında iki defa gözünden ameliyat olmuş, bir de prostat ameliyatı geçirmiştir.[494] Özal’ın bu yıllarda karşılaştığı kalp, göz ve prostat sorunları ve acil ameliyatlarının en önemlileri cumhurbaşkanlığı dönemindedir. Bu dönemde Özal’ın sağlık sorunlarını en yakından takip eden resmi otoritenin başı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanı Tabip Korgeneral Ömer Şarlak, yeni cumhurbaşkanının Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ne yaptığı ilk ziyareti anlatıyor:

“27 Aralık 1989 günü Cumhurbaşkanı Özal, Gülhane Tıp Akademisi’nde tören birliği ve bando tarafından karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı’yla beraber bu ziyaretine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay, Milli Savunma Bakanı Sefa Giray, Sağlık Bakanı Halil Şıvgın, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Mehmet Önder, Genelkurmay Sağlık Dairesi Başkanı Hava Tümgeneral Mustafa Türker’le diğer asker ve sivil ilgililer katılmıştır. Bir ara dilek, öneri kabini önüne gelindiğinde Cumhurbaşkanı: ‘Şarlak Paşa, şu kutuyu açalım’ demiş ve bunun üzerine kilitli kutu açılmış ve çok sayıda dilek mektubu kendisine sunulmuştur. Cumhurbaşkanı da kabindeki sandalyede oturarak bunları okumaya başlamıştır. Bunların bazılarında yer alan samimi ve içten anlatımlar Cumhurbaşkanı’nı da

duygulandırmıştır. Bu arada Cumhurbaşkanı'na Ressam Rahmi Pehlivanlı'nın prostat kanseri olduğu bilgisi verilmiş ve bunun üzerine Çankaya Köşkü'ne dönünce ünlü ressamı telefonla aramış ve hiç vakit geçirmeksizin kendisini ABD'ye tedaviye göndermiştir. Ünlü ressam, yaklaşık bir yıl sonra bu hastalık nedeniyle vefat etmiştir."[495]

Bu ziyaretinden sonra GATA'nın modern sağlık imkânları hakkında zihninde belirgin bir kanaat oluşmuş olmalı ki Cumhurbaşkanı bir gece vakti GATA Komutanı Ömer Şarlak Paşa'yı aramıştır:

"Havaalanından şehre, eve dönüyordum. Saat yaklaşık 23.30 sularındaydı. Araç telefonum çaldı. Telefondaki görevli: 'Paşam, sizi Sayın Cumhurbaşkanı'na bağlıyorum' dedi. Telefondaki Turgut Özal'dı ve hiç vakit geçirmeden doğrudan konuya girdi: 'Şarlak Paşa, rahatsızım. İdrar yaparken büyükçe bir peltenin idrarımdan çıktığını gördüm. Alıp muhafaza ettik. Endişelendim. Ben şimdi Gülhane'ye gelsem de bir muayene olsam, diye düşünüyorum.

Emredersiniz Cumhurbaşkanım, ben de hava meydanından Gülhane'ye dönüyordum. Araçtan telefon ederek arkadaşlarımı Gülhane'ye çağıracağım. Yarım saat içinde ilgili arkadaşlarımız hastanede olacaktır. Sizi ve emirlerinizi bekliyoruz.

Teşekkür ederim. Ben de ancak yarım saatte toplanır gelirim.

Bu konuşmanın ardından emir subayım Yarbay Uğur Şengül kendisine isimlerini söylediğim arkadaşlarıma Gülhane'ye acele gelmeleri için telefon etmeye başladı. Üroloji Hocamız Tuğgeneral Çetin Harmankaya, Patoloji Hocamız Prof. Albay Rıfkı Finci, Kardiyoloji Anabilim Dalı Başkanımız Tuğgeneral Deniz Demirkan, Prof. Deniz Albay Ertan Demirtaş ilk çağrılanlar arasında idi. Bu arada kan tahlilleri

için Biyokimya Hocamız Tuğgeneral Levent Karaca'yı da Gülhane'ye çağırdık.

Gülhane'ye ulaştığımda saat 24'e yaklaşıyordu. Arkadaşlarımın hepsi odamda toplanmışlardı. Biraz sonra da Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın makam aracı ana nizamiyeden giriş yaptı. Cumhurbaşkanı'nı arkadaşlarımla birlikte bina girişinde selamlayarak karşıladık.

Gülhane hocalarımız her türlü inceleme için hazırdılar. Önce küçük bir şişenin içindeki idrar ve kan pıhtısına benzeyen şeyin patolojide incelenmesini istedim. Daha sonra Cumhurbaşkanı'na elektro çekildi. Akciğer filmi alındı ve batın ultrasonu incelemesi yapıldı. Ultrasonda prostat büyük olarak görüntü veriyordu. Prostat içinde birkaç kistik oluşum vardı.

Üroloji hocamız Çetin Harmankaya Paşa bana ürodinamik tetkikin de faydalı olacağını söyledi. MR yapılırken Cumhurbaşkanı'ndan kan örneği alınıp biyokimyaya yollandı. Ürodinamik tetkik için cihazın bulunduğu küçük odaya Çetin Paşa, ben ve Cumhurbaşkanı birlikte girdik. Orada Çetin Paşa incelemenin nasıl yapılacağını anlattı. Cumhurbaşkanı tuvalete benzeyen bir yere ayakta çişini yapacak ve bilgisayara bağlı alet bize bir grafik verecekti. Rahat olarak idrarın yapılması gerekiyordu. Bu grafikte idrar yapma süresi yanında idrarın atımı da ölçülüyor ve prostat hakkında yararlı bilgiler alınabiliyordu. Bu esnada ben Cumhurbaşkanı'na, Sayın Cumhurbaşkanım, ben dışarıda bekleyeceğim. Rahat idrar yapabilmeniz için. Ben şahsen birisi yanımda olursa rahat olarak çişimi yapamam' diyerek dışarı çıkmak için kapıya yöneldim. Cumhurbaşkanı Turgut Özal: 'Hiç gerek yok. Dışarı çıkmayın. Ben idrarımı yapmaya hemen başlıyorum' diyerek gereğini yapmaya başladı.

Ürodinamik cihazından çıktı alındı. Patolojiden tahlil ve inceleme raporu geldi. İdrarda kırmızı küreler ve lökosit dediğimiz beyaz küreler bolca vardı ve idrarla dışarı atılan kitle de pıhtılaşmış kandan ibaretti. Akciğer grafileri ve kalp elektrosunda çok önemli bulgular yoktu.

Saat 03.40'a yaklaşmıştı. Emir subayım, gazetecilerin Gülhane ana giriş kapısında toplandıklarını, telsiz konuşmalarını takip eden bazı gazetecilerin Cumhurbaşkanı'nın Akademimizde olduğunu öğrendiğini ve benimle mutlaka görüşmek istediklerini iletti.

Muayenelerin sonunda Cumhurbaşkanı'nın ciddi prostat rahatsızlığı olduğu ortaya çıkmıştı. Tetkiklerin derinleştirilmesi gerekiyordu. Bunu Turgut Bey'e söylediğimde: 'Yakında Amerika'ya gideceğim. Orada konuyu hallederim inşallah. Burada beni rahatlattınız. Teşekkür ederim. Sizleri gece yarısı buralara yorduk. Bütün arkadaşlara çok teşekkür ederim' dedi.

Turgut Özal makam aracına yönelirken kendisine, 'Sayın Cumhurbaşkanım gazeteciler ana kapıda bekliyormuş. İzniniz olursa zatıaliniz veya ben sağlık kontrolleri yaptırdığınızı, her şeyin normal olduğunu söyleyelim' dedim.

Bu teklifime karşılık olarak Sayın Cumhurbaşkanı'ndan kısa ve açık bir cevap aldım: 'Şarlak Paşa, benim bir başka kapıdan çıkıp gitmemi sağlayınız. Hadi Allahaısmarladık' dedi.

Ben de makam arabama bindim ve lojmanlar bölgesindeki diğer kapıya doğru yöneldim. Kapıya kadar Cumhurbaşkanı'na böylece ön eskortluk yapmıştım. Cumhurbaşkanı bu kapıdan gizlice çıkıp gecenin karanlıklarına karıştı.

Turgut Özal kısa bir süre sonra Amerika'ya gitti ve prostat kanseri nedeni ile ameliyat edildi. Bu ameliyattan sonra yakınlarına, '*By-pass* ameliyatı geçirdiğimde bunu kamyon çarpması gibi hissetmiştim. Prostat kanseri ameliyatında ise tank çiğnemesine uğradığımı zannettim' demişti."[496]

1992 Mayıs ayının hemen başında Cumhurbaşkanı Özal, Houston Methodist Hastanesi'nde bu defa prostat ameliyatı olmak için bulunurken, ailesi, kardeşleri, doktoru Cengiz Aslan, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, İstanbul milletvekilleri Cavit Kavak ve Engin Güner, Başyaver Aslan Güner, Basın Başdanışmanı Can Pulak kendisiyle beraberdir. Engin Güner'in anlatımına göre, Özal, ameliyat olacağı için düşüncelidir ama belli etmemeye çalışmaktadır; her zamanki gibi ülke sorunlarını özellikle Güneydoğu'yu konuşmaktadır. O günlerde basında Kürtçe televizyon yayınları yapılması konusunda demeçleri yer almıştır. Bu konuları açmış ve fikirlerini söylemiştir. Bir ara Mesut Yılmaz'la içerideki odada saatlerce baş başa görüşmüşlerdir. Özal, adeta yapılması gerekenleri vasiyet eder gibidir. Hep beraber Houston'da bir camide Cuma namazı kılınmış, ardından 15.30 gibi hastaneye gelinmiş ve hatıra fotoğrafları çektirilmiştir. TRT'ye görüntü verilmiştir, herkes son derece duyguludur ve belli etmeden ağlayanlar vardır.[497]

2 Mayıs 1992 sabahı erkenden ünlü Doktor Peter Scardino tarafından Özal'ın prostat ameliyatı gerçekleştirilmiştir; içeride DeBakey ve Dr. Cengiz Aslan da bulunmuşlardır. Haberler iyidir, badem büyüklüğündeki habis tümör alınmıştır. Ayrıca iyi bir haber de tümörün etrafının bir dokuyla sarılmış ve böylece kanserin başka yerlere sıçramamış olmasıdır. Ameliyat sonrası çabuk toparlanmış ve ekonominin durumundan endişe ettiği için ilk önemli çıkışını

yapmaya karar vermiştir. Eskiden olduğu gibi artık ekonomiyle ilgili kararları ve uygulamaları yönlendirememektedir. Cumhurbaşkanı olarak kendisine çok sert muhalefet yapan eski patronu ve yeni Başbakan Süleyman Demirel'in liderliğinde DYP-SHP koalisyonu işbaşındadır. Ana muhalefeti oluşturan ANAP'ın pozisyonu ve performansını da başarılı bulmamaktadır.[498]

Cumhurbaşkanı Özal, prostat ameliyatı ile ilgili Şarlak Paşa'ya yaptığı "tank çiğnemesine uğradığımı zannettim" benzetmesini 5 Mayıs 1992 günü Houston'da hastanede ziyaretine gelen Fethullah Gülen Hocaefendi'ye de ifade etmiştir. Özal, Gülen'e nasıl zor bir ameliyat geçirdiğini anlatırken, "Daha önce kalp ameliyatı olduğumda üzerimden sanki tank geçmişti. Şimdi de üzerimden tren geçti" demiştir.[499]

Gülen Hocaefendi'nin anlatımı şöyledir:

"Houston'da ameliyat olduğu zaman merhum Turgut Özal'ı ziyaret etmiştim; sarıldı, hıçkıra hıçkıra ağladı; 'Ben bu Hizmet'in önemini ve insanlık için ne ifade ettiğini bu çevremdekilere anlatamıyorum!' dedi, gözyaşlarıyla dert yandı."[500]

Özal bu arada tedavi sürecinde ABD'de bulunurken bir yandan da New York'ta önemli bir organizasyonun onursal ev sahipliğini üstlenmiştir.

500. Yıl Vakfı etkinlikleri çerçevesinde 27 Nisan 1992 günü New York'ta Cumhurbaşkanı Özal'ın himayesinde bir gala düzenlenmiştir. İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı David Levy, ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ve ABD'nin çok seçkin şahsiyetlerinden oluşan 600 kişinin katıldığı gecede Özal, Kissinger ve Nobel ödüllü yazar

Prof. Elie Wiesel ve Edmond Safra birer konuşma yapmışlardır.[501]

1992 yılında prostat ameliyatında kendisini ziyarete gelenlerden Anavatan Partili Işın Çelebi'nin anlatımı ise tipik bir Özal hikâyesidir:

"Özal, ameliyata girmeden önce çevresindekilere 'Allahaısmarladık' diyerek yokluğunda yapılmasını istediği şeyleri anlattı. Benden de Peter Drucker'in *Yeni Gerçekler* kitabını okumamı istedi.

Türkiye'ye döndükten sonra da sabaha karşı saat üç civarında Özal, Amerika'dan arayıp kitabı okuyup okumadığımı sordu. Kitabı bulamadığım için henüz okuma imkânım olmamıştı. Ciddi sağlık sorunu yaşadığı sıkıntılı dönemde bile takipçiliği elden bırakmaması beni çok şaşırtmıştı.

Bunun ardından Özal, tüm Türkiye'nin bu kitabı okumasını istediği için, kitabın Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından Türkçe olarak yayınlanmasını sağladı."[502]

1993 yılı başında Washington ziyaretinde de Abdullah Aymaz'ın Cumhurbaşkanı'na bizzat aktardığı tuhaf bir vize olayı vardır:

Türkiye'nin New York Başkonsolosluğu, ABD vatandaşı olup Türkiye'de Fatih, Yamanlar gibi kolejlerde öğrenim yapmak isteyen Afrika kökenli 42 Müslüman öğrenciye Türkiye'ye giriş vizesi vermemektedir. Özal, cumhurbaşkanı olarak duruma müdahale etmiş ve başarılı olamamıştır.[503] Bütün bu tanıklıklarda ameliyat masalarında bile milletinin ve devletinin sorunlarına çözüm arayan "dertli" bir lider karşısındayız... Şimdi tekrar 1987, 1988 ve 1989 yıllarına dönelim.

Özal: “1987 senesi siyasi hayatımın en kritik senesidir!”

Başbakan Turgut Özal, 2 Ağustos 1988 günü Anavatan grubunda: “Siyaset bir risk meselesidir. Ticarette de risk vardır. Kazanmak için risk almadığınız zaman büyüyemezsiniz. Ama kaybedebilirsiniz de. Önemli olan, siyasette olsun, ticarette olsun, hesap edilmiş, çok iyi hesap edilmiş risklerin üzerine atılmaktır” diye konuştuktan sonra önemli bir de hatırlatma yapmıştı: “1983 seçimlerine girerken aynen bu durumla karşılaşmışızdır.”

Oysa şartlar, 1983 yılındakinden tamamen farklıdır; siyaset oyununda yeni kuvvetler vardır ve Özal’ın kadrolarında iktidar yorgunluğu baş göstermiştir. Özellikle yerel yönetimlerde seçmenler bir değişim arayışına doğru itilmişlerdir. Özal, arkadaşlarına tıpkı 1983’te olduğu gibi yine risk almaları gerektiğini söylemektedir ama bu defa beklenmedik bir fırtına ufukta belirmek üzeredir; gökyüzünde kara bulutlar toplanmaktadır. Özal’ın ölümünden birkaç ay önce, 1987 ve 1988 yıllarını daha iyi değerlendirdiği kanısındayım. Şu sözler onundur:

“1987 senesi benim siyasi hayatımın en kritik senesidir. 1987 senesinin başında bir kalp ameliyatı, arkasından Ege Krizi, bizi Londra’da yakaladı. Ondan sonra geldik referandum. Referandum günü erken seçime karar verdik. Propaganda süresi Mayıs’ta başlar, Kasım’a kadar devam eder... Korkunç bir tempo... Benim ameliyat olduğum sene üstelik... Ve kampanyanın son yirmi gününü, sağ gözüm kapanmış olarak geçirdim. Büyük bir risk aldık... Retina kalkar mı, riskini.

Neticede seçimi kazandığımızın ertesi günü Amerika’ya gidip göz ameliyatı olduk.”[504]

Gerçekte bu sözlerin sahibi bazı risklerle karşılaştığını itiraf etmektedir. Bunlardan en önemlilerinden biri kendi sağlık sorunlarıyla ilgilidir ama çok başka hesaplanamayan riskler de vardır. Onun içindir ki, “1987 senesi siyasi hayatımın en kritik senesidir” diyor. Şimdi bu ve ertesi yılın olaylarına yakından bakalım. Burada, Özal hakkında anlatılan bir şehir efsanesinden de hazır 1987 yılını resmederken söz etmek isterim. 1987 yaz döneminde Antalya ve civarında alınacak sağlık tedbirleri konulu ve Sağlık Bakanı Mustafa Kalemli başkanlığında valiler toplantısı yapılmaktadır. Başbakan Özal da o sırada bölgededir ve toplantıya katılan valilere bir merhaba demek istemiştir. Toplantının yapıldığı mekâna Başbakan öğleden sonra helikopterle gelmiştir ve hava çok sıcak olduğundan yazlık spor giysilerledir. Helikopterden inmiştir; vali ve jandarma komutanı mutat davranış olan devlet büyüklerinin karşılanmasındaki usule uygun şekilde küçük bir tören mangası hazır etmiştir. Başbakan helikopterden inip, tören mangasını görünce; “Çocuklar, kıyafetim uygun değil, bu askerleri nasıl selamlayacağız?” diye tereddüt göstermiş fakat “Bu askerler buraya kadar gelmiş bekliyorlar. Onlara bir merhaba demezsem üzülürler. Fakat kıyafetim de uygun değil. Şöyle önlerinden geçerken bir merhaba deyip hatırlarını sorsam iyi olur’ diye konuşmuş ve hiç merasim havası vermeden manganın önünden normal bir yürüyüşle geçip, ‘Merhaba çocuklar, nasılsınız?” demiştir.

Başbakan Özal’ın beraberinde basın mensupları işte bu sahneyi resimlemiş ve ertesi gün gazetelerde boy boy fotoğraflarla Başbakan askerleri yazlık kıyafetlerle, bazılarında “şortla” denetledi gibi haberler yer almıştır.[505]

Evren, Demirel kartını oynuyor

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in not defterine kaydettiği özel bir analiz, esas olarak Özal'ı bekleyen yakın tehlikenin bilgisidir ve 1987 referandumuna giden sürecin de ilk işaret fişeği olarak kabul edilebilir:

"14 Ağustos 1986 Perşembe

Turgut Özal'ın tutum ve davranışları bana güven vermemeye başlamıştı. Özellikle, irtica ve gericilikle mücadeleye yanaşmıyor, o çevrelere taviz vermeye, hoş görünmeye de devam ediyordu. Şahsen yaptığım ikazların, Milli Güvenlik Kurulu'ndaki takdimlerin de bir faydası olmadığını tespit ettim. Onun için Turgut Özal'a ve ANAP'a bir alternatif düşünmeye başladım. Bu alternatif SHP olamazdı, zira bu parti içine fazla miktarda aşırı solcular sızmış, nerede ise partiye hâkim olmaya başlamışlardı. Geriye DYP kalıyordu. Halen bu partinin başında Hüsamettin Cindoruk bulunuyor. Ancak görünen o ki, aslında partiyi perde arkasından yöneten Süleyman Demirel'dir. Seçimlere giremez, parti üyesi olamaz demiştik ama konuşamaz, beyanat veremez dememiştik. Hatta siyasi partiler kanununa aykırı olarak yaptıkları birçok konuşmalardan dolayı haklarında savcılıklarca dava açılmış, ama çoğu neticelenmemiş, neticelenenler de beraatla son bulmuştu. Öyle olunca yasaklı olmalarıyla olmamaları arasında bir fark kalmamıştı. Ayrıca Özal'la baş edecek en iyi kişinin Demirel olduğu muhakkaktı.

Gerçi Demirel'in dini çevrelere karşı yumuşak baktığı biliniyor ama Özal gibi devleti şeriat düzenine götürmek isteyenlere müsamaha etmez. Hakkını vermek gerekirse, milliyetçi ve Atatürk'e Özal'dan daha fazla bağlıdır. Aynı zamanda mücadelecidir de. Yani Özal'ın hakkından gelebilirse Demirel gelebilir."[506]

Demek oluyor ki 1987 referandumuna giden süreçte asıl oyun kurucu Cumhurbaşkanı Kenan Evren'dir! 15 Ağustos 1986 Cuma günü Güneri Cıvaoğlu, Cumhurbaşkanı Evren'in kendisine söylediklerini yayımlamıştır: Cumhurbaşkanı, anayasanın geçici maddeleri referanduma götürülürse tarafsız kalacaktır![507] 1 Ocak 1987 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Evren günlüğüne şöyle yazmıştır:

"Özal'la etkili mücadele edebilecek ve ona alternatif olacak bir partinin mevcudiyeti şart oluyor. Şimdilik solu temsil eden SHP'nin durumu karmakarışık. Son ara seçimlerde bir varlık gösterememesi, 11 milletvekilliğinden sadece Erdal İnönü'nün İzmir'den seçilebilmesi, bu partinin durumunu sarstı. İstifalar ve bölünmeler başladı. Halkımız 12 Eylül öncesi durumun etkisi altında olduğundan, sol partilere şüphe ile bakıyor. Geriye DYP kalıyor. Gerçi bu parti eski AP'nin devamı niteliğinde ama başka elle tutulabilecek bir parti ortalıkta görülmüyor. Özal'ın böbürlenmesini kırabilecek kişi de ancak Demirel olabilir. Gerçi onun da neler yaptığını biliyoruz ama ne yaparsınız ki ortada başkası yok. Mecburen onu kullanacağız."[508]

Başbakan Özal'ın Cumhurbaşkanı Evren'in not defterine kaydettiği bu analizden ve plandan haberi yok... Cumhurbaşkanı Evren'in bu planı hakkında sonradan kendisine yöneltilen soruya verdiği karşılık da ilginçtir:

"[Davut Dursun:] Turgut Özal'ın zaman zaman çıkışları olmuştur. Onun hakkından gelse gelse Demirel gelir şeklinde bir düşünceniz olduğu ve eski siyasilerin affına bu nedenle olumlu baktığınız ileri sürülür. Gerçekten eski siyasilerin affına Özal'ı dengelemek veya onu frenlemek için mi olumlu baktınız?

[Kenan Evren:] Şimdi sağda solda kulağıma geliyor benim. ANAP'lılar diyorlarmış ki, 'Biz bu geçici 4. maddeyi kaldıracağız ama Evren Paşa bunu istemiyor. Bir dahaki seçim yapıldıktan sonra iktidara geldikten sonra biz bunu kaldırırız, Anayasa'yı da değiştiririz.'

Özal da sağda solda söylemiş, kulağıma geliyor, gazetelerde yazılar çıkıyor. Haberler çıkıyor. Onun için Güneri Cıvaoğlu geldi bir aralık bana, İstanbul'da Florya'daki Köşk'teyim. Af meselesi gündeme geldi, çünkü dışarıdan tazyik var, 'Mahkûm olmamışlar ama ona rağmen yasaklılar, ne düşünüyorsunuz' dedi. Ben de dedim ki, 'Cıvaoğlu bu anayasayı ben takdim ettim. Halk da onayladı. Ve ben kefil oldum. Şimdi ben buna peki desem halk bana sormaz mı, Evren Paşa sen bunları böyle böyle dedin, yasakladın, biz bunu kabul ettik, şimdi sen bize sormadan kaldırıyorsun, demez mi' dedim. 'Doğru' dedi. 'Öyleyse ben şöyle düşünüyorum, dedim, evvela bir referandum yapılsın, halka sorulsun. Biz razıyız derlerse kanunu çıkaralım.' Bu *Güneş* gazetesinde çıktı. 'Yazayım' dedi, 'Yaz' dedim, çıktı. Allak bullak oldu. Sonradan bu çok münakaşa edildi. Önceden bir referandum olur mu olmaz mı diye. Hukukçular olmaz, dediler. Önce kanun çıkmalı, sonra referandum olmalı. Ben dedim ki, 'Meclis kabul eder de bunu halk reddederse Meclis kötü duruma düşer. Meclisin kabul ettiği bir şeyi halk reddetmiş olur. Ben razıyım' dedim. Bunlar afalladılar. Eğer onu yapmasalardı ben gene yapmayacaktım. Beni mecbur ettiler. Ama sonra propaganda sırasında Özal aleyhinde bulundu, ben hiç konuşmadım. Kıl payı kurtuldular. Dört partinin taraftarları olmasına rağmen 78-80 bin oyla ancak kazandılar. Sonra, rahmetli (Özal) Cumhurbaşkanı olduktan sonra buraya (Marmaris'e) geldi, beraberdik, yan yana

oturuyoruz. Dedi ki, ‘Biz 87’de hata ettik. Yapmayacaktık onu’ dedi. Ben de ‘Beni mecbur ettiniz’ dedim.

‘Ama ben söylemedim’ dedi. ‘Sen söylemedin, senin partinden söylediler. Her şeyi benim üzerime yıktınız. Onun için ben de o beyanatı verdim’ dedim.”[509]

1987 referandumu hakkında Cumhurbaşkanlığı Hukuk Başmüşaviri Muzaffer Başkaynak sekiz yıl sonra şunları söylemiştir:

“Evren yasakların kaldırılmasını istiyordu. Biz de kaldırılması gerektiği yönünde rapor verdik. [...] Özal ise istemiyordu. Buna rağmen referanduma gidildi. Ben, Evren’in referandumda yasakların kaldırılması yönünde oy kullandığını biliyorum. Evren, ‘Yetişir artık, kaldırmamız lazım, memlekette bir zümreye yasak koymak demokrasi ile bağdaşmıyor, bunlardan hizmet edecekler de var’ diyordu.

Birinde kendisine sordum: ‘Siz Cumhurbaşkanı olarak liderlerle görüşüyorsunuz. Memleket meseleleri konusunda sizi en çok tatmin eden kim’ diye. Bana, ‘Demirel her şeyi biliyor’ dedi.”[510]

Özal, 1987’de atılımlara başladık diyor!

“Biz 1987’den sonra, ‘daha serbest bir toplum’ için atılımlara başladık... Kürtçe konuşma, 141-142-163 gibi...

İnanıyorum ki, ancak serbest toplumlar, üretici toplumlardır... Biz bunu, hem ekonomide, hem siyasette yaptık...

1987 referandumuna da, bugünkü siyasi mücadeleye de böyle bakın... Tartışılan, daha serbest, daha yenilikçi olmak değil... Eski ile yeninin tartışması var.

Eskiyi, eski siyasi oluşumların devamı olanlar sürdürüyor... İşte SHP, eskinin CHP’si... Lideri yeni bir adam gibi gözükse

bile, soyadı neden İnönü? O kanadın bir branşı da, Ecevit... MÇP MHP'nin, Refah MSP'nin devamı.

1980 sonrasında doğmuş tek oluşum Anavatan...

Süleyman Bey'in gözünü Özal'a dikmiş olmasının sebebi, bu 'eski' ile 'yeni' meselesidir.

Bunu başardığı anda Türkiye'de yeni sistem ölecek ve eskiye dönülecektir."[511]

Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki, Özal'ın yeni sistem diye adlandırdığı yapı da kendi içinde temel hak ve özgürlüklerin kullanımı konusunda uyumlu değildir. Devletin zirvesindekiler pek çok konuda taban tabana zıt düşüncelere sahiptir. TCK'nın yüzkarası 141, 142 ve 163. maddeler kaldırılmıştır ama bu defa türban sorunu diye yeni bir temel hak ihlâli baş göstermiştir. Başbakan, 1 Ocak 1987 günü türbanlı öğrencilerle ilgili Taha Akyol'un sorusuna şu karşılığı vermiştir:

"Açık söyleyeyim, ben bu mevzuda çok üzülüyorum. Bu bir inat meselesi haline gelmemeli. Hiçbir taraf için inat meselesi haline gelmemeli. Hatta genç kızlarımıza biraz daha sabırlı olmalarını tavsiye ettim."

Taha Akyol'a demecinde Özal demokrasi açısından bir de temel ölçü koyuyor:

"İnanarak örtüyorsa, biz bir laik devletsek, insan haklarına inanan demokratik bir devletsek buna karışmamamız lazım."[512]

Özal'ın 1993 yılının 17 Nisanı'nda ölümünün ertesinde Fehmi Koru'nun hatırlattığı gibi, 6 Ocak 1987 günü Mersin'de konu açıldığında "göz pınarlarında biriken üç-beş damla yaş"[513] ile Anayasa'daki yasaklardan şikâyet edip "Daha fazla serbestlikten yanayım" diye konuşan Başbakan

Özal, elbette Cumhurbaşkanı'nın sinirini tepesine çıkarır. Özal şöyle demiştir:

"Tabii bugünkü şartlarımız içerisinde, ta geçmişten gelen bazı şartlar içerisinde, Anayasamızın koyduğu bazı kısıtlamalar vardır. Hatta bazıları bunların fazla olduğunu, bazıları da az olduğunu söyleyebilirler. Ama daha serbest bir ortamda münakaşaların yapılmasından yanayım. Gelişmeyi serbest bir ortamda yapmak mümkündür, açık ifade edeyim. Gelişme ancak serbest bir ortamda mümkündür. Başka türlü de olmaz. Tabii şunu da ifade edeyim, belki başka türlü anlaşılır. Daha geniş bir serbestlikten yanayım.

Şimdi, ben demokraside halkın reyine çok inanıyorum, halkın tercihine çok inanıyorum. Hatta o yüzden dedim ki, 'Gelin şu 175. maddeyi değiştirelim.' Halka inananların halkın tercihine inananların, halkı esas alanların, anayasa değişikliğini de yapacağına inanmaları lazımdır. En doğru yol da budur. Çünkü başka türlü düşünülemez.

Şimdi ben bakıyorum, gazetelerimizde üç-dört gündür, bir türban meselesidir geldi gitti. Ne olacak bunda? Yani bununla biz birtakım meseleleri halledecek miyiz acaba? O çamurda yaşayan adamların durumunu çözebilir miyiz acaba? İrtica meselesi bu kadar basit mi? Yani üç tane beş tane kız başını sardı diye Türkiye'de irtica mı gelir? Ama bir taraftan Türkiye'de serbestlikten bahsederler, hürriyetten bahsederler. Ondan sonra gelirler dünyanın en bağnaz insanı olurlar. Ben serbest bir ortamda her şeyin rahatça konuşulmasından yanayım. Bunu da açık açık söylüyorum."[514]

Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise aynı gün not defterine şunları kaydediyor:

"6 Ocak 1987 Salı

Aksi tesadüf Başbakan Özal da Adana'ya gitmiş. Tam benim gidişimin öncesinde onun Adana'da bulunması iyi olmadı. Türbanlı öğrenciler Özal'ın etrafını çevirmiş, pankartlı öğrenciler türban yasağı aleyhinde gösteri yapmışlar. Özal ise, öğrencilere, bir çare düşüneceğiz, probleminizi biliyoruz, demiş.

Benim Çukurova Üniversitesi'nde yapacağım konuşma basında yer aldığı için, Türkiye'nin çeşitli yörelerinden türbanlı kız öğrencilerin otobüslerle Adana'ya geldiklerini öğrendim. Özal'a gösteri yapan öğrencilerin çoğunluğu dışarıdan gelen bu öğrencilermiş."[515]

15 Ocak 1987 Perşembe günkü haftalık görüşmede Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Özal'a irticaa taviz verildiğini ve bazı üzüntülerini iletmiştir:

"İlk defa partiler kurulurken bizim, Ulusu'nun kuracağı partiyi desteklediğimizi, fakat Ulusu bizi yarı yolda bırakınca mecburen Turgut Sunalp'in tasvip etmediğimiz bazı davranışlarından rahatsız olduğumuzu ve seçimler sonunda ANAP kazanınca, Konsey Üyeleri ile aramızda yaptığımız konuşmada, belki de seçimin bu şekilde sonuçlanmasının daha hayırlı olacağını söylediğimizi, bugüne kadar birçok konularda anlaşmazlık çıkmasın diye kendisini desteklediğimi, fakat irtica konusunda birbirimize ters düştüğümüzü, bu ters düşmekten benim bir kaybımın olmayacağını, kaybedenin kendisi olacağını, Mehmet Keçeciler, Adnan Kahveci gibi kişilerin benim konuşmalarıma cevap verdiklerini, bu durumdan üzüntü duyduğumu, Keçeciler'i ve Vehbi Dinçerler'i, Kâzım Oksay'ı değiştirmesinin kendi yararına olacağını söyledim.

Özal verdiği cevapta, partisine hâkim olduğunu, partisinden hiç kimsenin bu konularda konuşma yapmaması hakkında

direktif verdiğini, bir süre önce ara seçimlerden sonra Keçeciler'i tam değiştirecek iken, İstanbul Belediye Başkanı (Bedrettin) Dalan'ın 'Ya o, ya ben' şeklinde beyanat vermesi üzerine bundan vazgeçmek zorunda kaldığını, türban konusunda daha yumuşak bir iniş yapılsaydı daha iyi olacağını belirtti."[516]

31 Ocak 1987 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı ve Başbakan Milli Güvenlik Kurulu öncesinde Çankaya Köşkü'nde haftalık görüşmelerini de yapmışlardır.

Cumhurbaşkanı Evren yazıyor:

"Anayasa'nın geçici 4. maddesini değiştirip yasakları kaldırabilmek için 175. maddenin değiştirilmesi ve 201 salt çoğunlukla Anayasa'da değişiklik yapılması fakat otomatik olarak halkoyuna gidilmesi formülünü yine önüme getirdi. Ben bu formülü kabul edemeyeceğimi bir defa daha bildirdim. Aramızda bir hayli konuşma oldu. Beni ikna etmek için çaba sarf etti. Anayasa değişikliği şimdiki haliyle kalırsa hiçbir zaman anayasa değişikliği yapma imkânı olmayacağını, hâlbuki sivil yönetim zamanlarında da anayasanın değiştirilmesinin mümkün olması gerektiği üzerinde ısrarla durdu. Ben kendisine, 'Özal, bu konuyu burada keselim. Siz Amerika'dan sağlıklı dönün, geldikten sonra tekrar konuşuruz' dedim ve kapattım.

Nedense Özal bu salt çoğunluk üzerinde çok ısrarlı. Zannediyorum Anayasa'da bazı değişikliklere gitmek istiyor. Bunu yapabilmek için de kendisine kolaylık sağlayacak yolu arıyor."[517]

Herkesin bir oyunu var...

Algılar her zaman hakikatlere uygun olmayabiliyor. 1982 Anayasası'nda yer alan kanunsuz ve hukuksuz "yasaklılar"

listesi elbette bir yüz karasıdır. Bir kısım yurttaşların seçme ve seçilme hakkı askeri idare tarafından gasp edilmiş ve bu hukuksuzluk yüzde 92'lik bir "evet" çoğunluğuyla da onaylanmıştır. Türkiye'nin bu ayıptan kurtulması için neden bir referandum gereksin? Bunu anlamak gerçekten zordur. Özal ve partisi ne yazık ki bu en temel hakkın kullanımını engelleyen yüz kızartıcı bir yasak için referanduma gitmişlerdir ve bir de üstelik yasağın sürmesi lehinde kampanya yapmışlardır. Başbakan Özal'ın, Anavatan Partisi'nin bazı milletvekillerine verilen yemekte yaptığı değerlendirmeler bu hatayı nasıl işledikleri konusunda oldukça açıklayıcıdır:

"Biz, Meclis'te bu meseleyi çözebilirdik. Nitekim çok baskı yaptılar. Bana, 'Riske giriyorsun, Meclis'te çöz bu meseleyi, ya büyük bir 'evetle gelirlerse ne olur partinin hali' diye arkadaşlarımın birçokları da bana bunu hatırlattılar. Ama o vakit, 'Biz burada fazla bir risk görmüyoruz. Risk vardır; ticarette de vardır, siyasette de risk hepsinden fazladır. Ama risk göze alınmadığı takdirde de başarılı olmak mümkün değildir' dedim. Şöyle düşündüm, dedim ki; 'Risk olarak ne alıyoruz? Bizim zorluk çekeceğimiz konu, propagandasını yapamayız. Yani, 'Hayır' propagandası, 'Evet' çok zor teorik olarak. Buna rağmen şunu hesap ettim: Dedim ki, 'Bunlar millet önüne çıkıp da bizim yasağımızı kaldırın, bu hak değildir diyeceklerine, kalkacak Anavatan'a hücum edeceklerdir. O vakit, o hatayı yaptıkları zaman biz bu işte başarılı oluruz.' Ve nitekim o hatayı yaptılar. Süleyman Bey olsun, Ecevit olsun eğer kalkıp, 'Bizim hiçbir günahımız yoktur, biz bir şey yapmadık ama mahkemeye gitmeden cezayla karşılaştık, bunu kaldırın' deselerdi, biz bunun karşısında aksi bir propaganda yapamazdık. Çok zor bir

hadise olurdu. Neticede de belki büyük bir farkla ‘Evet’ alabilirlerdi. Bizim insanlarımız acımaya çok mütemayildirler. Ama benim tahminim şuydu: ‘Bunu yapmayacaklar ve bu işi seçim propagandası olarak götürecekler.’ Ve hatta hatırlıyorum, Mustafa Taşar başta olmak üzere bazı arkadaşlarım geldiler, dediler ki: ‘Bu işi biz seçimle karıştıralım, yani hem seçim kararını verelim, hem de referandum. Yani seçim kararı öyle verilecekti ki, referandum sonucu alınmadan belli olacaktı. Ve propaganda seçim propagandası şekline gelecekti. Onu da riskli gördüm. Çünkü seçim propagandasının referandumla karışması tehlikeli olabilirdi. Onları esasında halk oylamasında yenebilmemiz çok daha iyi olurdu. Yenebilmekten kastım bugünkü neticedir. Yani yakın bir netice almak, bizim için fevkalade iyi bir şeydi. İlk önce ben de buna mütemayildim. Yani, ‘Seçim kararı alalım, Haziran başında ve referandumu yapalım ondan sonra da otomatikman seçime gitmiş olacağız’ diye düşünüyordum. Fakat sonra, ‘Bunlar nasıl olsa seçim propagandası yapacaklar bu işi, hiç buna gitmeye lüzum yok. O vakit biz de meseleyi bir nevi körüklemiş oluruz, hâlbuki açıkta durmamız lazım, riski bu kadar üzerimize almamamız lazım, seçimi de karıştırmayalım’ dedik.

Referandum sırasında 40 kadar yer gezdik. Seçim kararı vermemize bu sebep olmuştur. Referandumun sonuna doğru bu iş, artık tam manasıyla bir seçim propagandası haline gelmiş. Yani isteseniz de istemeseniz de referandum değil, seçim haline getirilmiş. Ve son gittiğim yerlerde kalabalıkları çok heyecanlı gördük. Hadise bir nevi seçime doğru kendiliğinden götürüyordu. İkinci bir şey daha vardır, referandum kararı verirken, bu bir nevi partiyi bütünleştirmekti. Yani seçimden önce egzersiz yapmaktı. [...]

Onun için, referandum, bana kalırsa seçim bakımından önemli bir egzersiz olmuştur. Teşkilatımızı da bir nevi yumruk gibi bir hale getirmiştir."[518]

Özal, daha sonra Mehmet Barlas'la konuşurken Süleyman Demirel'in tutumumun kendilerini bu çıkmaz yola soktuğunu ancak bu şekilde bir kampanya ile ardından girdikleri genel seçimi garantilediklerini söylemiştir; bu da ilginçtir:

"*Özal* – Aslında biz siyasi aftan yanaydık... Bunun için, 'hayır' mücadelesine girmezdik... Normal olarak bu iş geçerdi...

Ama Süleyman Bey, işi, 'Bunlar 7 Eylül sabahı yok'a getirdi... Sanki onları biz yasaklamışız gibi... Öyle bir hava yarattılar ki... Sanki Anavatan'ın hesabını dürecekler gibi...

Bunun üzerine biz de 'hayır' kampanyasına başladık. O mücadeleyi vermezsek, ilerideki ilk seçimi kaybedeceğimiz kesin olurdu.

O mücadele ile partiyi toparlayıp hareketli hale getirdik... 1987 seçimlerini kazanmamızın sebebi, referandum kampanyasındaki başarımızdır. 'Hayır' diyerek kendimizi müdafaa ettik... Eğer bunu yapmasaydık, yüzde 70-80 'evet' alırdı 1980 öncesinin kadroları..."[519]

Özal'ın anlatımına göre, "Aslında referandumda, 'hayır' oyları daha fazla çıkmıştı... Ama biz fazla ısrar etmedik...

Tek parti biziz 'hayır' diyen. Diğerleri hepsi karşımızda. Orada hile yapılması mümkün değil. Hele 'evet', 'hayır' şeklinde oylar olursa. Bu kadar da yakın olmaz. Benim kanaatim orada 5 puan veya 3-5 puan bizden alınıp öbür tarafa verilmiş olabilir ve yüzde 55 civarında bir 'hayır' oyu olduğunu tahmin ediyorum. Zaten onları perişan eden bu referandum oldu. Ben bunu görünce hiç üzerine gitmeyin dedim. Yani adamları tekrar kahraman yapmanın bir âlemi

yok. Aslında iyi de oldu. Akabinde hemen seçim yaptık. Şimdi ben ameliyat olmuştum, ondan sonra referandum, seçim...”[520]

Başbakan’ın değerlendirmesi bir başarı diye anlaşılabilir ama bu sonuçların genel seçim sandığına aynen yansıyacağına dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Nitekim öyle olduğu yasakları kaldırılan liderlerle birlikte girilen ilk genel seçimde ortaya çıkmış; Özal ve partisi, referandumdaki yüzde 50’lik oy oranına yaklaşamamıştır.

29 Kasım 1987 günü yapılan genel seçimlerde ANAP üçte bir oyla üçte ikiye yakın çoğunluk sandalyesi kazanmıştır. İktidar partisinin önceki seçime göre oyları büyük oranda azaldığı için eski gücünden uzaktır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti ikinci, Doğru Yol Partisi üçüncü olmuştur. Sırasıyla ANAP 292, SHP 99 ve DYP 59 sandalye kazanmışlardır. Seçim barajı nedeniyle öteki partilerin hiçbiri parlamentoya girememişlerdir. Elbette bu sonucun alınmasında iktidar partisi kurmaylarının seçim sisteminde yaptıkları “şeytani” planın rolü olmuştur.

Seçimlerden önce yürürlüğe giren yeni sisteme göre milletvekili sayısı 450’ye yükseltilirken, milletvekilliklerinin dağılımı “çift barajlı” ve “kontenjanlı” bir sistemle belirlenmiştir. Kontenjan adaylarının seçimi yönünden “çoğunluk”, liste adaylarının seçimi yönünden “Barajlı D’Hont” sistemlerinin karmasından oluşan sistem Türkiye’de ilk kez uygulanmıştır. Yüzde 10’luk Türkiye barajının yanında, ayrıca yüzde 20’lik seçim çevresi barajı da vardır. Seçimlerden galip çıkan iktidar partisi yürürlüğe giren yeni seçim sistemi sayesinde 1983 seçimlerine göre oy oranı 8 puan gerilemesine rağmen bir önceki seçimlere göre parlamentodaki temsil oranını arttırmıştır. “Yasaklı lider”

Süleyman Demirel, böylece ilk genel seçimde ana muhalefet partisi lideri olmayı başarmıştır. Ne var ki, Demirel, Başbakan Özal'ın kendisini daha önceki anayasa referandumu kampanyası sürecinde incittiğini vurgulamıştır; bu önemlidir:

"Bu referandum esnasında, Sayın Özal yasakların kalkmaması için canla başla çalıştı. Bu beni incitmiştir. Çünkü bu yasakların kalkmaması, ancak beni suçlayarak mümkün olurdu. Benim müsteşarım, beni suçlamaktaydı. Eğer benim suçum vardıysa, bürokrasinin tepesi olarak onun da sorumluluğu olurdu. Bu beni incitti doğrusu.

Biz referandum kazandık. Ondan sonra tabii ki, yani siyaseten bize hayır dua okumayana, biz hayır dua okumazdık. Gerginlik oldu."[521]

Yasaklar referandumunda Özal, hiçbir bakanın bölgelerinde çalışma yapmasını istememiştir. Fakat bir hafta kala herkesin seçim bölgesine gitmesi ve "hayır" oyu çıkması için çalışması talimatını vermiştir.[522] ANAP'lı bakanlardan Hasan Celal Güzel ise Başbakan'ın fikir değiştirdiğini sezince Cumhurbaşkanı Evren'i ziyaret etmiş ve hakikati öğrenmiştir:

" 'Paşam' dedim, 'Siz istemiyormuşsunuz, buna mani oluyormuşsunuz, öyle diyorlar' dedim. Küplere bindi Evren Paşa tam tahmin ettiğim gibi. Böyle olmadığını biliyordum. 12 Eylül havasından çıkmaya çalışıyordu Paşa. Dedi ki; 'Sayın Güzel, getirin hemen imzalarım, veririm size. Beni bahane etmesinler' dedi." Bunun üzerine Hasan Celal Güzel, Köşk ziyareti ardından Başbakan Özal'la tekrar görüşmüş ve bakanlıktan, milletvekilliğinden ve partiden istifa dilekçelerini kendisine sunmuştur.[523]

Özal'ın oyun planına çelme

6 Eylül 1987 Pazar günü yapılan yasaklar referandumu sonrasında Başbakan ve partisi muhalefet partileri toparlanmadan derhal erken seçim kararı almış; fakat meclisin bu kararı Anayasa Mahkemesi tarafından uygun bulunmamıştır. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 13 Ekim 1987 Salı günü Anayasa Mahkemesi'nin erken seçimi iptal kararı üzerine günlüğüne şunları yazmıştır:

"Her gün bir şeyler oluyor. Bugün de Anayasa Mahkemesi gerekçeli kararını açıkladı. Bu karar karşısında Yüksek Seçim Kurulu da yarın neşretmesi beklenen kati aday listelerini erteledi.

Öğleden sonra Köşk'te yapılan bir toplantı dolayısıyla Başbakan Özal da gelmişti. Kendisiyle kısa bir görüşmemiz oldu. Özal'ı çok üzgün, sinirli ve yorgun gördüm. Kim akıl vermiş bilmiyorum: 'Anayasa Mahkemesi'nin kararları salt çoğunlukla alınması halinde, 7'ye 4 oyla alınması gerekir' dedi. Şaşırdım. Sebebini sordum. Şöyle izah etti: 'Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'dir. Bunun yarısı 5,5 eder. Salt çoğunluk, yarıdan bir fazla olduğuna göre 6,5 eder. 6,5 olmayacağına göre bu sayının 7 olması gerekir. 5'e 6 oyla alındığına göre karar geçersiz demektir.' "

Evren, Özal'ın bu yorumunu şiddetle eleştirmiştir:

"Mantığı görüyor musunuz? Bugüne kadar Anayasa Mahkemesi bu şekilde bir sürü karar almış. Demek ki hepsi geçersiz sayılacak, öyle mi?

Olmaz öyle şey. Şimdiye kadar bu yönde uygulamalar var dedimse de ikna olmadı. İnatçı, kendi işine gelen tekliflere hemen sarılıyor. Galiba yanında sözde kendisini desteklermiş gibi gösterip böyle saçma sapan teklifleri yapan birileri var. Veya kendisi bu saçma önerileri ortaya atıyor.

Öğleden sonra öğrendim ki, Özal bana yaptığı bu saçma fikri iyice benimsemiş ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na da yazılı müracaatta bulunmuş.

Büyük hata işlemiş. Hata üstüne hata yapıyor."[524]

Başbakan Özal'ın erken seçime özel bir önem verdiği açıktır; esasen partisinin aday listeleri de "değişen siyaset" algısına göre bir pozisyonu benimsediğini göstermektedir. Özal, 11 Kasım 1987 günü bu yeni durumu fark eden Taha Akyol'un sorularına şöyle cevap vermiştir:

"*Akyol* – ANAP'ın aday listeleri açıklandıktan sonra, özellikle Sosyal Demokrat ve Barış Derneği sanığı yeni adayların olmasından dolayı bazı yorumlar yapıldı. Çünkü ANAP'ın milliyetçi muhafazakâr kanadından yeni adaylar, sosyal demokrat adaylar kadar yoktu. Bu yoruma göre, ANAP sağdan ortaya çekilmektedir. Sosyal Demokratlara açık bir orta... Bu yoruma siz ne diyorsunuz?

Özal – Bazı partiler veya insanlarımız şunu hep unutuyorlar. Orta veya merkez tabir ettiğimiz şey zaman içerisinde değişir.

Akyol – Oynak merkez mi?

Özal – Genel olarak öyle... Eğer o merkez değiştiği takdirde siz o merkeze ayak uyduramazsanız siyaseti akıllı yürütemezsiniz, memleket hayrına yürütemezsiniz. Aslında o merkezi oynatmak da tam sizin elinizde değil.

Akyol – Toplum yapısındaki merkez değişiyor, siyaset ona adapte olmalı anlamında mı söylüyorsunuz?

Özal – Evet, toplum yapısındaki merkez değişiyor. İnsanlar katı oldukları, kavga ettikleri bir konuda, zaman içinde kavga etmezler. Bunu görmek lazım.

Bir de aslında Türkiye homojen bir toplum değil. İşte son olarak Sakarya'ya gittim. Arkadaşları dinledim. Sakarya'da her çeşit insan var. Bir tarafta Avrupa, öbür tarafta Orta Doğu,

bir kere, iki kültür arasında kalmışız. Çok medeniyetler gelmiş geçmiş. Hititlere kadar gidersiniz. Son olarak da bin yıldan beri İslam... Aynı zamanda çok çeşitli kavimler de gelmiş. Ayrıca, imparatorluk bakiyesi bir toplumuz. Bizim yapacağımız şey bunları vuruşturmaktan sakınmak, geniş olarak kavramak, yani bir nevi homojenize etmektir. Zaten ANAP'ın felsefesi de budur. Milli birlik ve beraberliğimizi sürdürmek de bunu icap ettirir. Geniş kavrayıp, yavaş yavaş homojenize etmektir, yani, öyle tabir edersem, birbirine karıştırmak... Birbirine kızmayan, birbiriyle kavga etmeyen bir toplum..."[525]

Başbakan Özal ayrıntılı olarak kendi oyun planını ve karşı hamleyi de anlatıyor:

"Erken genel seçim 1 Kasım'da yapılacaktı. Anayasa Mahkemesi bir maddeyi iptal etti. Yüksek Seçim Kurulu iade etti. Ve biz parlamentoyu yeniden toplayıp yeni bir seçim tarihi tespit etmek mecburiyetinde kaldık ki, bu dünyanın en zor işidir. Yani yapılması mümkün değildir. Yani bugün böyle bir şey gelse öyle, yapmaları fevkalâde zordur. Ama başarılı olduk.

Yalnız o hadise hem Türkiye'ye, hem ANAP'a pahalıya mal oldu. Yani tahminim, 36 alacağımız rey, 41-42 olurdu ve tek başımıza anayasayı değiştirecek çoğunluğu alırdık. Onu alamadık.

Ondan sonra o kadarlık bir sürenin gecikmesi, belirsizlik meydana getirdi. Türkiye'yi 4 Şubat kararlarına kadar götürdü. Hâlbuki hiç bunlara lüzum yoktu. Çok daha yumuşak bir geçiş yapabilirdik. Ve bugün belki enflasyon da daha aşağıda olabilirdi onu söylemek istiyorum. Ama maalesef o devrenin anormal bir şeye gitmesi, 'Ne olacak yarın?' diye herkesin dövize hücum etmesi. Çünkü hakikaten

kaosa gidiyordu. Yani tekrar büyük bir problem devresine düşüyorduk. Allah'tan o devreyi ben çok iyi idare ettim.

En büyük performansımı ben o sene gösterdim. Yani 1987 senesidir. Hem referandum, hem seçim. Hem seçimin bozulup tekrar yapılması. İki tane ameliyat... Tabii ki 1987'nin sonunda büyük zamlar, bazı zamlar yapıldı. Aslında o zamla beraber 4 Şubat kararlarının da 4 Aralık'ta alınması lazımdı.

Sonra 1988'de yaptıklarımıza bakın... Yükselen enflasyondan ötürü bize bir sürü hücum varken, faizi ve dövizi serbest bıraktık... Sonra da, 1989 Martı'na gelmeden altın ithalatı serbest bırakıldı. 1989'da, konvertibiliteye gittik.

Bunların hepsinin neticeleri müspet çıkmıştır. Şimdi tabii bir şey daha var: 1986 senesinde sıkıntılarımızdan bir tanesi, ara seçime girdik. Biz 1987'de seçim yapılacağını bilseydik belki hiç ara seçim yaptırmazdık. Ara seçim genellikle iktidarın aleyhine olur. Ama bizim en iyi devremizdir. Gerçi en fazla oyu da biz aldık; yüzde 32. O kadar korkacak bir şey değildi ama biz daha fazla alırız diye yola çıktığımız için, 11 milletvekilinden 6'sını biz aldık. 5'ini muhalefet aldı.

Oradan bir ilk üzüntü yarattı. Bizi de sarstı onu söyleyebilirim."[526]

Özal Demirel'i anlatıyor

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Burhan Özfatura Özal'ın ilginç bir konuşmasını anlatmıştır:

"Biz Sayın Demirel ile hiç benzemeyiz. O, üç lambadan birini söndürün, der. Ben ise lamba ilave edin ve tümünü yakın derim.

O yalnız bugünü düşünür. Ben ise gelecek on yılları."[527]

1992 yılında Mehmet Barlas'ın, "Ama, Demirel kendisine 'Barajlar Kralı' denilmesinden hoşlanır... Keban Barajı'nı

kendisinin yaptığını söyler... Bu olaylarda da siz var mısınız ki?” sorusuna verdiği karşılık aynen şöyledir:

“Bunların münakaşasına girmek çok hoşuma gitmiyor. Ama isterseniz şu Keban’a bakalım... Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nin mücadele ederek ortaya çıkardığı, ağırlığını benim çektiğim, Demirel’le hiç ilgisi olmayan bir projedir Keban Barajı...

O zaman Demirel iktidarda da siyasette de değildi. Bu Keban projesi, daha önce bizim yaptığımız bir etütten, 1962 bütçesinde çıkmıştır. Üç yer tespit ettik... Keban, Karakaya, Karababa... Bugünkü Atatürk Barajı’nın olduğu yerler aşağı yukarı... Bu üç projeyi tespit eden Elektrik İşleri Etüt İdaresi’dir...

Hayata geçirilmelerine gelince...

1962 bütçesi geldiğinde, Elektrik İşleri Etüt işlerine ayrılan bütçe, 5 milyon liraydı. Biz alt komisyonda çalışıyoruz... Hatta o sırada komisyonda Milli Birlikçiler de vardı...

O sırada, alacalı, bulacalı, renkli güzel bir rapor hazırladık. Keban Projesi’nin önemini anlatmak için... Türkiye’nin o sırada bütün kullandığı elektrik, yılda 60 milyon kilovat-saat... Tek başına Keban 5 milyar kilovat-saat...

Böyle bir hayal proje... Bir proje ile elektrik üretimini iki katına çıkaracağız. Bütçe Komisyonu’na gidip, Elektrik Etüt İdaresi’nin bütçesi iki katına çıkarılmalı ve 10 milyon lira verilmeli dedik... Yani İdare’nin bütçesi kadar parayı, Keban projesinin fizibilitesinin hazırlanmasında istedik... O sırada, iktidarda da İnönü başbakan... Ortakları arasında YTP, CKMP ve AP de var...

Biz, koalisyonun diğer kanadını ayarladık. Bütçe Komisyonu’nda, Keban projesi lehinde hâkimiyet kurdular. Bastırıp bize 5 milyon daha ödenek eklettiler: CHP’liler

kıyamet kopardı... ‘Plana aykırı’ falan dediler... Sonra, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş, ‘Ben bu parayı harcatmam’ dedi... Oysa bizim bakanımız o sırada.

Sıra geldi fizibilitenin hazırlanmasına... Bunu dışarıda yaptıracağız ama döviz yok... Biz bu sırada Veli Kutlu diye bir arkadaşla bu projeyi ihale ettik... Üç firma katıldı... Süleyman Demirel de o sırada International Engineering diye, Morrison Grubu içindeki bir firmanın temsilcisi olarak katıldı ihaleye...

İdare beni bu arada Amerika’ya yolladı... AID ile görüşüp, proje ihalesi için lüzumlu parayı temin ettik... Ve yine AID’in usullerine göre üç firma ile oturup müzakere ettik... Sonunda, Ebasco ile anlaştık... Süleyman Bey’in Morrison grubu da kazanabilirdi. Onu elimine ettik... Süleyman Bey bu yüzden de çok kızdı bize...

1963’te, Keban’la ilgili olarak Amerika’da altı ay kaldım. Projeyi tanıttım... Gökçekaya projesi var... Onu 30 milyon dolarla hemen finanse ettiler. Fakat, Keban büyük proje. Arkasında bir de, Irak-Suriye meselesi var... Yani Keban’ın finansmanına bir türlü yanaşmıyorlar.

Neticede uzun çalışmalarla ikna ettik. Irak ve Suriye ile toplantılar yaptık... Almanya’yı, Fransa’yı, İngiltere’yi dolaşıp, müteahhit firmaları, Keban’a katılmaları için ikna ettik.

Memduh Aytür Planlama Müsteşarı olunca, bu işe ağırlık verip bir grup kurdu ve beni de dâhil ettiler gruba... Ben 8-10 kere Amerika ve Avrupa’ya gidip, finansman için gruplar aradım... 1965 Ocak ayında o zamanki Başbakan İsmet Paşa’ya, Keban projesini ben anlattım. Yani Süleyman Bey, 1965’te Başbakan Yardımcısı olarak ilk hükümete girdiği zaman, Keban projesinin finansmanı tamamlanmıştı...”[528]

“Demirel’in kafası, İnönü’den tabii ki çok farklı. Süleyman Bey, Devlet Su İşleri’nde isim yapmış... 31-32 yaşında genel müdürlüğe getirilmiş... Amerika’yı görmüş, yurtdışını tanımış... 1950 standartlarına göre ileri bir adam...

Ama ben şunu öğrendim... Vizyon için sadece kabiliyet yetmiyor. İleride neyin nasıl olacağını görebilmeniz için, sizden ileri ülkelere gidip, onları analiz etmeniz şart... Vizyon için şart bu. Kabiliyete görgüyü de eklerseniz vizyonunuz gelişir.

Demirel, 1950 şartlarında vizyona sahip.

Ben 1966’da, Demirel’in yanına gittim. Planlama o zaman okul gibiydi. Başka yerlerdeki gibi tutucu değildi. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Karayolları gibi kuruluşların, yurtdışını görüp vizyonunu geliştirmiş elemanları da devrede... Boğaz Köprüsü, Keban Barajı gibi projeler, hep bu kadrolardan çıktı.

Ama bazen teknik elemanlar tutuculaşabilir... Bir hatıram var... Karayollarının başında Daniş Koper, Devlet Su İşleri’nin başında da Süleyman Demirel vardı... Bu iki proje getirildi. Boğaz Köprüsü ve Keban Barajı projeleri... O zaman Başbakan olan Adnan Menderes, ‘Hemen başlayalım’ dedi. Ama Koper de, Demirel de, teknik adamlar olarak itiraz ettiler.

Yani vizyon varsa, Adnan Menderes’te vardı. Ama işin nasıl yapılıp organize edileceğini bilmiyordu...

Demirel’in 1970’ten sonra eskimeye başladığı görülüyor. Özellikle, 1971’in 12 Mart müdahalesinden sonra hızla eskiyor. Siyaset sahnesinde ezildikçe, dışarıyla irtibatını kesiyor... Hâlbuki vizyonu geliştirmek için, sürekli temas edecek, gidecek, göreceksin.

Bir de şu var... Politikada belli seviyeye geldikten sonra, o yeni bilgileri alacak temaslar azalıyor.”[529]

Başbakan Özal, 29 Ağustos 1987 günü Ertuğrul Özkök'e 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Süleyman Demirel hakkında söylediklerini aktarmıştır:

"Bunlar tam Bizans siyaseti götürürler. Politikacıları o kadar rahatlıkla yalan söyler ki, vaktiyle çok iyi hatırlıyorum. Milliyetçi Cephe kurulurken, ilk önce Celal Bayar engeldi. Bana geldiler. Ben Bayar'ı tanımıyorum, ama yakın bir dostunu biliyorum... Beni aldılar, Çiftehavuzlar'daki evine götürdüler. 1,5 saat konuşma yaptık Celal Bayar ile. Ben diyordum ki, 'Demirel'in başkanlığında dört parti birleşsin... Memleket yönetimsiz kalmasın... Yoksa Komünistlerin eline düşecek' falan filan. Bana Celal Bayar aynen şunu söylemiştir: 'Bu adamla gidilmez...' Affedersiniz söylemekten sıkılıyorum, 'Bu Demirel yalancıdır' dedi. 'Sözünü tutmaz' dedi. Ben de aksini iddia ettim. 'Size yanlış söylüyorlar. Ona bir şans verin' Ve tabii, Celal Bayar'ın desteği olmasa, Demokratik Parti'deki çözülme olmuyordu. O zaman da ilk MC kurulamıyordu büyük bölümü bununla ilgilidir. Ben gelip kendisine, (Demirel'e) söylemedim. Söylenecek laf değildi."[530]

1992 yılında Özal'ın eski patronu ve dönemin başbakanı Süleyman Demirel hakkında yaptığı değerlendirme de ilginçtir:

"Demirel'le benim kader çizgilerimizin çakışması, hakikaten enteresan... Çizgi çizilmiş... O çizgi üzerinde insanlar gidip geliyor...

1980'den sonra, Başbakan Yardımcılığı'ndan ayrılınca, *Euromoney* dergisinden bir hanım benimle gelip röportaj yaptı... O röportajın yayınladığı 1982'deki dergide, bizim Demirel'le münasebetlerimizi de analiz etmiş...

Bu hanım gazeteci diyor ki... ‘Demirel’in en parlak dönemi, Özal’ın yanında bulunduğu dönemlerdir.’

Söz konusu yorumun Özal’ın hoşuna gittiği ve benimsediğini biliyoruz, şöyle diyor:

“İki devre yanında bulunmuştum... Biri benim ilk Planlama Müsteşarlığım... 1966-1967 arası özel teknik müşaviriydim... Ondan sonra da 1971’in 12 Mart’ı ve bir ay sonrasına kadar Planlama Müsteşarıyım... Demirel’in başarılı olduğu devrelerden biri budur. 65-71 arasıdır...

Sonra Demirel, 1975’ten sonra milliyetçi cephe hükümetleri kurdu. Çok başarısız oldu... Türkiye’yi çökmeye götüren devrelerdir bunlar.

İkinci başarılı olduğu dönem, azınlık hükümeti olduğu ve 12 Eylül’de biten 10,5 aylık başbakanlığıdır. İşte 24 Ocak Kararları burada alındı.

Amerikalı gazeteci, ‘Burada da Demirel’in arkasında Özal vardı’ diyor.”[531]

“Yani bu birikimler, önce parti kuruculuğunda, sonra başbakanlıkta çok yararlı oldu... Geçişi kolay yaptık... Acemi sandıkları bir parti ve kadro, inanılmaz transformasyonu böyle gerçekleştirdi. Ama 70-100 yılda yapılacak bir transformasyonu 10 seneye sıkıştırdığımız için enflasyonu kontrol edemedik... Bu da işin bir yüzü...”[532]

Demirel, Özal’ı anlatıyor

1988 yılının Haziran ayı başında vakit gece yarısından sonradır ve Süleyman Demirel Hasan Cemal’e anlatmaktadır:

“Yaptığında asalet yoktur bu zatın. Hak ve adalet mefhumu yok kafasında.”

Bir an dalar ve gözlerini tavanın bir noktasına sabitleyip tane tane konuşur:

“Çiğ et yer gibi gelir insana. 20-30 yıl arkadaş ol, sonra adam başlasın sana zulmetmeye. Senin elinde kuvvet varken onu kolla; onun eline kuvvet geçince, sana zulmetsin! Referandumdaki tavrı, tıynetini, cibilliyetini belli etmiştir bu zatın. Hâlbuki uzun yıllar arkadaştık!

Bana ‘Abi’ der. 1950 sonrası tanıdım. Fevkalade dostane münasebetlerimiz oldu. Şevket (kardeşi Şevket Demirel) onun sınıf arkadaşıdır. Teknik Üniversite’den 1950 mezunudurlar. İyi arkadaştırlar. Bana da Şevket lanse etmişti. Ali de (Hacı Ali Demirel) dosttur. 1965’ten 1980’e kadar hep maiyetimde çalıştı, müsteşarlığımı yaptı. Benim gönlümü, kafamı, çalışma gücümü, Türkiye sevdamı bilir Özal.

1960 ihtilali olduğunda ikimiz de askerdik. O da ben de karşıydık 27 Mayıs’a. Planlama’da çalıştık. ODTÜ’de birlikte ders verdik.

1965’te Başbakan olduğum zaman, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürü İbrahim Deriner’i dışarıdan Enerji Bakanı yaptık. Deriner, benim de genel müdürümdü. O sırada Turgut Özal da Elektrik İşlerinde. Ama ısrarıma rağmen Deriner, onu genel müdür yapmadı. Bunun üzerine onu Başbakanlığa müşavir yaptım. Bir süre sonra da Devlet Planlama’ya müsteşar.

Gücümün yettiği her yerde kendisini korumuşumdur. 1965’ten 1980’e, 12 Eylül’e kadar devlette her yere ben getirdim onu. 1979 sonrası 3 Aralık’ta göreve çağırmasam kim tanıyacaktı? Hem de neye rağmen çağırdım onu? 1977’de MSP’den aday olmasına rağmen göreve çağırdım onu.

Bu zatı yeniden sahneye çıkarmakla vicdan azabı çekiyorum. Sadece bu olan bitene değil, tıynete, karakter yapısına baktıkça...

Mazide siyasi rakibimiz değil, maiyetimizde... AP var olsa siz burada olamazdınız zaten... 1977'de milletvekili seçilemiyorsunuz; 1983'te öyle bir zemin elinize geçiriyorsunuz ki... Bize zulmetmek, bizi küçültmeye çalışmak hep... Neden? 1980 öncesi kadroların hepsini biçmiş 12 Eylül idaresi. Bir bu kalmış. Tesadüflerin getirdiği bir kişi... 1977'de seçilmemiş bir adamın, 1983'te Başbakan yapılması... Hak etmediği bir şeyin üstünde duruyor. Şuuraltında bunun rahatsızlığı vardır. Bunun doğurduğu bir kompleks... Benden, DYP'den müthiş gıcık alması bundan herhalde.

Anlaşılan onun için önemli olan Başbakan olmakmış. Demek ki ben bunun 1980'e kadar farkına varamamışım. Şimdi anlıyorum ki, ufak tefek belirtilerden bunu çıkarmam gerekiyordu. Çıkaramadım."

Deneyimli Hasan Cemal hemen soruyor, "Turgut Özal'ın askerle daha önce bir ilişkisi olabilir miydi" diye. Süleyman Demirel, "Hiç söylemem, delil yoktur" diye karşılık veriyor ve devam ediyor:

"Genellikle askerler ekonomi bozuksa el koymuyorlar. Ve ekonomiden anlamadıkları için de hep birilerini arayıp bulurlar. 1960'ta da Ekrem Alican'ı bulmuşlardı. Ekonomiyi sevmiyor askerler. Birini hemen yapıverecekler maliye bakanı...

24 Ocak Kararlarını git anlat demiştim askerlere. Çünkü basında çıkan eleştirilerden etkileniyorlar. (Genelkurmay Başkanı) Evren, bana o günlerde, 'Bizim arkadaşlar, 40 bin dolar dışarıda bırakmayı anlamıyorlar' demişti. Ben de Turgut Özal'a, 'Git de Genelkurmaya anlat' dedim. Bir iki defa gitti anlattı. Herkesin günahı boynuna... Ben bunların ekonomisini yaparım diye mi düşündü... Zımni bir anlaşma mı? Bir tür

kombinezon mu? Bilemem. Ama sonra 12 Eylül'e o kadar sahip çıktı ki! Yahu sen 12 Eylül'le ortak mısın birader? Bugün gelmiş. 'Ben 12 Eylül'ün olacağını biliyordum' diyor. Peki, biliyordun da, o zaman neden bana söylemedin, 12 Eylül'ün geldiğini. Sen benim müsteşarım değil miydin o zaman? 12 Eylül'de neden benim dibimde olan adama sahip çıkıyor askeri idare? Bir büyük oyun mu? Bilemiyorum."[533]

İki lideri de yakından tanıyan ve kendileriyle çalışan Hasan Celal Güzel'in, Süleyman Demirel'in Turgut Özal'a bakışı hakkında ilginç bir tanıklığı vardır:

"İlk sıralarda sevmediğini söylemek pek mümkün değil. Bana bir defa 12 Eylül'den sonra Turgut Bey Başbakan Yardımcısı iken, Korkut Bey'i de içine alarak, 'Bu iki kardeş devlete çok büyük hizmetler verdiler, bunu hiç unutmamak lazım' demişti Süleyman Bey. Bu onun bakış tarzıydı. İkisine de kıymet veriyordu."[534]

Başbakan Süleyman Demirel:

"Ben geliyorum, siyaset öncesinden geliyorum. Siyasetten geliyorum. Fakat bir elim Turgut Özal'da. Onu da beraberimde getiriyorum. Başbakanlık müsteşarlığına kadar. Sonra, sonra bir devir, yeni devir geliyor o devirde ben gidiyorum dört duvar arasına, 'Bu arkadaş bu işi yapsın' diyorum. Bunları Türk kamuoyu ne kadar bilirse o kadar iyi olur. Hikâye budur. Hikâyenin aslı faslı budur, benimle Turgut Özal arasındaki meselelerde başka şahide gerek yoktur. Ben size her şeyi olduğu gibi söyledim."[535]

Başbakan Özal, 8 Şubat 1988 günü Başbakanlık'ta muhalefet liderleriyle görüşmesi hakkında basın mensuplarına bilgi verirken kendisine yöneltilen sorulardan biri ve verdiği karşılık şöyledir:

“Soru – Efendim, Sayın Demirel, yedi yıl sonra Başbakanlığa ilk kez gelişi olduğunu ifade etti. Seçilmiş insanların askeri yönetimle işbaşından uzaklaştırılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap – Çok ciddi sualler soruyorsunuz. Şimdi ben de Sayın Demirel’in 11 Eylül’den sonra gene seçim yoluyla gelmiş bir başbakanı ziyarete gelmesinin iyi bir hadise olduğunu ifade etmek istiyorum.”[536]

“Yasaklar kaldırılmasın” kampanyası nasıl hazırlandı?

Başbakan Özal’ın yakın kurmaylarından Güneş Taner’in, *The Özal* belgeseline anlattıkları gerçekten tarihi bir tanıklıktır:

“Şöyle bir şey oldu: Sayın Süleyman Demirel, siz biliyorsunuz, Karadeniz’de yanlış hatırlamıyorsam Trabzon mitingine geldiği zaman çıktı konuşmaları sırasında, ‘Referandum sabahı bunlar gidecek, biz geleceğiz’ demeye başladı. O gün anladık ki, bu referandum öyle bir noktaya geliyor ki referandumda alınacak olan rakamın arkasından getireceği siyasi baskı, sanki bu referandum onların yasağı için değil, bu hükümetin görevden gitmesi için yapılan bir referandum haline dönüştü. Sayın Demirel’in fevkalâde zeki, siyasi manevrasını gördük. Şimdi görünce oturduk tabii ona bir kontr-manevra hazırlamak lazım. Kolay da değil, yani sizin milletvekilleriniz, bakanlarınız kalkıp da siyasi bir yasağa karşı bir şey de söyleyemezler.

Gün geçtikçe yara alıyoruz. İşte bana dedi ki: ‘Sen çalış bir şeyler bul.’ O sırada okuyorum, bakıyorum, ediyorum. Kitapları karıştırırken, Amerika’daki siyasi seçimler sırasında işte bu tişörtlerin falan kullanılmasını içeren bir şey gördüm.

Aklıma geldi, ya acaba ben burada bir tişört alsam getirsem buraya falan...

O sıralarda Cavit Kavak da Yunanistan'a gidiyordu. 'Yahu ne getireyim sana' dedi. 'Böyle bir turuncu tişört bulursan üzerinde 'No' yazan falan onu getir' dedim. İki gün sonra getirdi. Hakikaten bir turuncu tişört, üzerinde 'No' yazıyor. Ben rahmetli Özal'ın çalışma odasına girdim. Dedim ki: 'Buldum.' 'Neyi buldun?' dedi. 'Bu işi nasıl yapacağımızı.' 'Nasıl yapacağız' dedi. Anlattım. Bu tişörtü dedim, partide size çok yakın birisi giyecek ki işte biz yanımızda durduğu zaman herkes merak edecek. Niye bu adam turuncu tişört giymiş, üzerinde 'No' yazıyor. Bu dedim haber olacak, soracaklar ve bu çalışmaya başlatacak. 'Neyi çalışmaya başlatacak?' 'Biz buna bir şey söyleyeceğiz' dedim. 'Süleyman Bey buna cevap verecek' dedim. O cevap verince biz başka bir şey söyleyeceğiz. Ondan sonra bir sürü mitingler yapacağız ve mitinglerde siz halka şeyi anlatacaksınız; eski günlere geri dönmek istiyor musunuz, diye. Onlar da hayır diye bağırdıklarında, dedim, psikolojik bir biçimde insanların beynine yerleşecek. 'Çok güzel, muazzam, tamam' dedi. Dedim: 'Bunu kime giydireceğiz?' 'Yahu bunu kimse giymez.'

Şu giysin, bu giysin diye isim veriyoruz. O giymez, bu giymez. Bana dedi ki: 'Sen giy!' 'Olur mu, ben nasıl giyerim, bunu? Benim siyasi kariyerimi bitirirsin, ben dedim perişan olurum bundan sonra.' Hiç merak etme, ben arkandayım. Hiç kimse bir şey yapamaz' dedi. 'Sen gel bunu giy' dedi. Ertesi gün Samsun'da bir halka hitap toplantısı var. Dedim, 'O zaman ben bunu giyeceğim, uçağın kapısı açıldığı zaman önceden ben çıkacağım' dedim. 'Üzerimde tişörtle, basın anlamayacak' dedim. 'Üzerimize gelecek.' 'E peki' dedi.

Şimdi ben hatırlıyorum uçak Samsun Havaalanı'na piste indi, yavaş yavaş geldi durdu. Kapı açıldı. Şimdi ben oturuyorum. 'Hadi giymiyor musun?' dedi. 'Peki' dedim. Üzerime giydim.

Uçağın kapısına geldim. Kapıda şöyle bir gerildim. Bir anda kameralar çalışmaya başladı, tak tak çekiyorlar. Arkada Özal'a soruyorlar: 'Efendim bunu Güneş Bey neden giydi? Ne demek istiyor, 'No' ne demek?' 'Şimdi görürsünüz' dedi. Biz otobüsün üzerine bindik. Onu unutmamayım, o sırada referandumla ilgili TRT de muazzam yayın yapıyor, Yani tam bizim kontrolümüzde de değil. Her şeyi göstermiyor. Şimdi o turuncuyu gösterebilmek için dar karelerle çekiyorlar. Yanılmıyorsam 7 km Sümerbank'tan turuncu bez ısmarlattım. O bezleri keserek binaların arkasından aşağılara sarkıttım. Dolayısıyla kamera çektiği zaman turuncu bir ortamda çekiyor.

O turuncu ortamda rahmetli Özal bana göre çok kısa boylu, benim önümde duruyor. Ben arkasında durduğum zaman üzerimde 'No' yazılı halimle tam arkasındayım. Yani Özal'ın bir turuncu rengiyle 'Hayır' dediğini artık anlamamak mümkün değil. Şimdi bu yöntem sayesinde bayağı mesafe aldık. Bana göre siyasi tarihimizde uygulanan en başarılı yöntemlerden bir tanesidir."[537]

Süleyman Demirel'in bu referandum kampanyasında Özal'ın benimsediği tutumla ilgili değerlendirmesi ise hayli ilginçtir:

"Yasakların referanduma götürülmüş olması ve merhum Özal'ın bu referandumda bizi suçlaması ve bu yasakların devamını savunması, siyasette bizim çok işimize yaramıştır. Bizi incitmiştir ama siyasette bizim çok işimize yaramıştır. O sayede biz bir ay sonra yapılan, aşağı yukarı bir buçuk ay sonra yapılan seçimlerde 1983'te yüzde 46 oy almış olan bir partinin oyunu, Turgut Bey'in oyunu yüzde 35'e indirdik. Ve

1989’da yapılan ara seçimlerde, yerel seçimlerde ise yüzde 21,75’e indirdik. Ve 1991’de de biz birinci parti olarak çıktık ortaya yine.”[538]

Başbakan Özal’a suikast girişimi!

Başbakan Özal, 16 Şubat 1988 günü konuşurken bir ara başlayan yılın zor geçeceğini vurgulamıştır; acaba içine mi doğmuştur? Şöyle diyor:

“1988 senesi kolay bir yıl değildir. Zor bir yıldır. Yokuşlu bir yıldır, size söyleyeyim. Baştan söylemem lazım ama 1988, 1989’u iyi götürürsek ondan sonraki seneler sağlam seneler olur. Biz, kısa vadeli düşünmüyoruz. Hiç düşünmedik. Uzun vadeli düşünmeye mecburuz.”[539]

Turgut Özal, 18 Haziran 1988 günü Ankara’da partisinin kongresinde konuşurken, kendisine doğrultulan hain kurşunlardan kurtulduktan sonra herkesin kulaklarında uğuldayan ve sonraki yıllarda defalarca sesiyle tekrarlanan kendine özgü tevekkülünü dile getirmiştir.

Özal, “o” anda partililerine ve televizyondan izleyenlere şöyle seslenmiştir:

“Çok Değerli Arkadaşlarım,

Sözlerime kaldığım yerden devam etmek istiyorum. Hemen şunu sözlerimin başında belirtmek istiyorum:

Allah’ın verdiği ömrü O’nun isteğinden başka alacak yoktur. Biz de O’na teslim olmuşuzdur.

Muhterem Arkadaşlarım, konuşmamın kesildiği yerde sizlere vaktiyle yasak olan yurtdışına çıkışları anlatıyordum.”[540]

Özal, kongrenin kapanış konuşmasında da kendisine doğrultulan namluyu ve ölümü işaretle, anlamlı bir dilekte bulunmuştur:

“Büyük Kongremizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Tabiatıyla iki gün önce heyecanlı saatler geçirdik. Her şeyde daima bir hayır vardır, diye bir söz var, her zaman onu söylüyorum. Söylediğim de odur: ‘Mevlâ’m neylerse güzel eyler’ tabir bu. (...) Tabii insanın kaderinde ne yazılırsa o olur.”[541]

Ölüme daha vardır, demek ki... Başbakan Özal’ın, bir gün sonra 19 Haziran 1988 günü suikast olayının gelişimi hakkında söyledikleri şöyledir:

“Böyle bir şeyin olabileceği, birçok meydan toplantısında insanın gayri ihtiyari hatırına geliyor. Çünkü bir meydandasınız. Meydanda etrafınızdaki adamların kontrol edilmesi pek mümkün değil. Yüz bin kişi olabiliyor. Büyük bir heyecan var. Kiminin dost kiminin düşman olduğunu veyahut da oraya kasıtlı girebilecek şeyler olduğunu düşünebilirsiniz. Meydan mitinglerinde bir-iki kere hatırımıza gelmiştir. Başka ülkelerin misalleriyle. Tabii siyasete girenler, bu konularda *large* (geniş, rahat) olmak zorundadırlar. Yani bir nevi kadere razı göstermek mecburiyetindedirler.

Yalnız bu sefer hakikaten böyle bir düşünce hiç aklıma gelmedi. Konuşmayı yapıyordum, metin vardı. Metnin dışına çıktım. Güzel güzel anlatıyordum. Ortada dolaşan arkadaşlar vardı. O dolaşma olmasa yakın olan kimseleri dikkatle görebilirim. Gözlerine bakarım genellikle. Maalesef bunda ufak hata yaptık. Ortayı delegelerle dolduracağımıza diğer insanlarla doldurduk. Onlar da dolaşmaya başladılar. Hareket başlayınca dikkat kayboluyor. Daha çok sağ tarafa bakıyordum. Sağ tarafta dikkatle dinleyenler vardı. Sol tarafta biraz daha az dikkat müşahede ettim. Elimi kaldırdığım anda, bir hareket sırasında sağ elimi kaldırdığım anda bir ‘tak’ sesiyle beraber elime bir şey çarptığını duydum. Çok hızlı geçen bir hadisedir. İlk önce acaba bir taş, bir beton parçası ya

da birisi elinden bir şey mi attı gibi bir düşünceye kapıldım ama ‘tak’ sesi beraber gelince ve arkasından ikinci bir ‘tak’ sesi gelince, dedim ki silahtır. Hemen başımı eğdim. Başım dikkat edilirse iki kademede eğilmiştir. Önce bir eğdim. Ondan sonra ikinci ‘tak’ sesini duydum. Veyahut da birinci, elimin vurulmasından sonra esas hissettiğim saçımın arasından bir kurşun geçti. Elimin acısını hissettim, hafif bir acıydı. İnsan sıcakta çok fazla hissetmiyor. Sonra saçımın arasından kurşun sesi duydum. Hissediyorum... Ondan sonra kendimi yere bıraktım.

Soru – Oradaki mikrofon sizi kurtarmış, değil mi?

Cevap – O üçüncü kurşun mu, hangisi olduğunu bilemiyorum. İki kurşundan bahsediliyor. Üçüncü kurşun da var mı? Orası herhalde ileride ortaya çıkacak. Ondan sonra hanımım sürünerek yanıma geldi. Korumalar üzerimize geldiler. ‘Bir şey yok’ dedim. Sadece elimden yaralıyım. Bunu biliyorum. Onun için, ‘Üzülecek telaşa düşecek bir şey yok’ dedim. O sırada elimi sardılar. Tabii kurşun bir taraftan girip öbür taraftan çıktığı için yara büyük, normal olarak kapanacak bir yara değil. Dikilmesi icap ediyor.

Soru – Yani kalem tutamayacaksınız?

Cevap – (Gülerek evet), maalesef öyle. Netice itibarıyla bir müddet bastıra bastıra parmağımı sardılar. Ben ısrar ettim. Çünkü o sırada sesler de vardı. Zannediyorum (Erkal) Zenger’in sesiydi. Zannediyorum doğru bir iş yaptı. Çünkü o panikte çok kimse ezilebilirdi. Nitekim televizyon filmini sonradan seyrettiğimde de gördüm, herkesin yattığını müşahede ettim. Bu aslında büyük bir paniği önledi. Panik sonucunda vuran da kaçabilirdi, ayrıca kurşunlara çok daha fazla insan hedef olabilirdi. Beş bin kişinin olduğu bir yerde bu kadar az yaralının olması ve bunların hiçbirisinde de

hayati tehlike olmaması Allah'ın büyük bir lütfüdür. Bizim için de onlar için de. Netice itibarıyla kalkıp hemen konuşmak istedim. Konuşmamam için ısrar ettiler. Sıcağı sıcağına olduğu için bir gün sonrası kadar yorgunluk hissetmiyor insan. Sonra acısı çıkıyor. 'Hastaneye götürelim' diye çok ısrar ediyorlardı, sonunda konuşmamı bir noktada kestim, sonra gelip öğleden sonra konuştum. O konuşma da nispeten çok iyi bir konuşmadır. Şu anlaşılıyor, kurşun delmiş... Yapılan dikilme şeklinde değil, bir nevi tel zımbayla dikilmedir. Epey ıstıraplı oldu. Kemikte de bir şey var. Kurşun geçerken kemiği de kaldırmış. Bir müddet daha, böyle gitmem lazım. Allaha şükrediyorum.

Soru – Ölüm duygusu geçiyor mu insanın kafasından?

Cevap – Valla sonradan söylediğim gibi insan teslimiyet içerisinde. O anda ölebilirim. Ölmekte herhangi bir korku duymadım.

Soru – Kürsünün altına eğilince ne düşündünüz?

Cevap – Normal olarak başka bir kurşun yememek. Şunu da söyleyebilirim. Eğer bir yaylım ateşi varsa kürsü koruyacak bir şey değil. İnsan insiyaki olarak kendisini korur. Bu Allah'ın insana verdiği bir hususiyettir. Nitekim önce eğildim, daha da aşağıya çöktüm, sonra yattım yere. Hedefi ufalttık."[542]

Özal bu suikast olayından yaklaşık 5 yıl sonra aynı konuyu Mehmet Barlas'a aktarmıştır. Özal bu sırada cumhurbaşkanıdır:

"Hatırlarsanız, suikast sahnesinin kaydedildiği video bandını, sizinle de birlikte defalarca seyrettikten sonra. Ben bu sahneyi belki yüz defa seyrettim. Polis hafiyesi gibi olmak istemiyorum ama bana ateş edenin sadece bir 'tetikçi' olduğuna inan[m]ıyorum. O salonda o yalnız değildi. Başka birileri daha vardı. Ama ne olduğunu bulamadık."

Mehmet Barlas şöyle devam ediyor:

"Özal'ın bu 'örgütle suikast' girişimine dönük şüpheleri, sadece bana söyledikleri ile sınırlı kalmıyor.

Örneğin Yavuz Gökmen'in *Özal Sendromu* kitabında da suikast girişiminin hemen ertesinde seslendirdiğini görüyorsunuz. Bu kitabın 143. sayfasında anlatıldığına göre, Özal, Göcek'teki 'Nirvana' teknesinin kamarasına Yavuz Gökmen'i davet etmiş... Video cihazına, suikast sahnesinin yer aldığı video bandını koydurmuş. Birlikte izlemişler. Sonra:

– 'Suikast tek kişinin işi değil, demiş.'

Aradan dört yıla yakın zaman geçtikten sonra, Özal bana olayı yorumlarken yine aynı şüpheyi seslendiriyordu.

Ancak geçen zaman boyunca, suikastın arkasında kimlerin olabileceğine dönük teoriler, Özal'ın kafasında da değişti.

1988 kongresinde, suikasta rağmen, sağ kesime mensup ANAP'lıların 'anahtar liste' çıkartması Özal ve yakın çevresinde, bu girişimin siyasal kökenli olduğu inancını yaratacaktı."[543]

Mehmet Barlas'ın bir diğer gözlemi de önemlidir:

"1992'nin sonunda, Turgut Özal, ANAP'ın içindeki ve dışına çıkmış olan, eski muhafazakâr kadrolara daha yakın hissediyordu kendisini...

1988'deki suikast olayına bakış açısı da değişmişti...

Bu örgütlü suikast girişiminin, Özal'ın icraatından zarar gören sigara kaçakçılarının ve onlarla bağlantısı olan 'çıkar çevreleri'nin, mafyanın işi olduğuna inanıyordu 1992'de...

Bu konuda, İsviçre'de yaşayan bazı Türklerin de bağlantılı olacağına dair ihbarlar geldiğini söylüyordu. Özal ailesinin anlattığına göre, ihbarda bulunanlarla temas edip, istihbarat almak üzere, zamanın Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Selçuk

da, birkaç kez İsviçre'ye gitmişti. Ama muhbirler ortadan kaybolmuşlardı.

Özal bu konudaki konuşmamızda, kendisini kimlerin öldürtmek istediğini irdelerken, çok ünlü ve çok güçlü bazı isimlerden şüphelendiğini söyledi. Ama bu isimleri vermekten kaçındı...

– İleride bunların hepsi ortaya çıkacak, dedi."[544]

O gün, ANAP Kongresi büyük bir kargaşa içinde başlamıştır.

Kâmran İnan günlüğünde kongreyle ilgili olarak şunları kaydediyor:

"18 Haziran 1989 gününe ait notlarım şöyle: Parti Kongresi için spor salonuna gittim. Delege kadroları değişmiş, eskilerden çok az var. Ancak ortam aynı; sirk manzaraları..."

Saat 11.00'e doğru Özal geldi. Konuşması pek etkili olmadı. Girişte kontrol yok. Başbakan konuşurken orta saha dolu; dolaşan, sigara içen, konuşan, satıcılar, piyango biletleri ve karşıda oturan yabancı parlamenterlerle diplomatlar, AET tam üyeliğine aday Türkiye manzarası. Özal, konuşmasına devam ederken birdenbire zayıf iki patlama sesi oldu. Özal, kürsünün arkasına indi ve arkasından yaylım ateş, Özal'ın koruma görevlilerinden bazıları tavana ateş ederken, bazıları da kalabalığın üzerine mermi yağdırıyordu. Herkes yere yattı, sıraların arkasına saklandı. Biri beni korumak için önüme el çantası tuttu. Bu arada vurulanlar, yerde çırpınanlar vardı. Bir ara panik, kapıya hücum başladı. Mikrofondan yatıştırıcı sesler geliyordu. Ancak Başbakan'ın görünmeyişi telaş ve endişeleri arttırıyordu. Dehşet içinde bekleyiş beş dakika kadar sürdü. Sonra yaralılar toplandı; kan lekeleri, kıvrananlar ve arkasından spekülasyonlar; mütecaviz hakkında çeşitli rivayetler. Nihayet Özal, kürsünün arkasında gözüktü, konuşmasına devam edeceğini söyledi ve on beş dakika daha

konuştuktan sonra aniden kesti ve toplantıya ara verildi; başparmağından vurulduğu henüz pek fark edilmiyordu. Öğleden sonra parmağı sarılı olarak ailesiyle birlikte geldi. Henüz olay açıklık kazanmadı. Yanına giderek kendilerine geçmiş olsun dedim. Rengi sararmıştı. Yanında oturan Korkut Özal beni yanına aldı, yakınlık gösterdi; kurşunlardan birinin mikrofona isabet ettiğini söyledi. Olayın şoku devam ediyor, herkes gerginlik içinde birbirine geçmiş olsun diyor. Güvenlik tedbirlerinde hafif davranıldığı kabul ediliyor. İçişleri Bakanı Kalemli istifaya davet edildi. Olay dünya televizyonlarında yer aldı. TV akşam haberlerinde yaralı mütecavizin eski öğretmen ve firari olduğu, 15'i polis mermisi, diğer 5'i ezilmeden olmak üzere 20 kadar yaralı olduğu bildirildi. Büyük bir felaketin eşiğinden dönüldü. Güvenlik hafifliği, polisin gözü önünde ateş edilmesi affedilir şeyler değil. (Erdal) İnönü geçmiş olsun ziyaretinde bulunmuş."[545]

Kâmran İnan devam ediyor:

"Olayın ertesi günü, Özal'a ateş edenin 32 yaşında, Afyon Dazkırı'dan Kartal Demirağ olduğu anlaşıldı. Esrarengiz bir iş. Spekülasyonlar bol. Kongrede herkes dünkü olayı konuşuyor. Üzerinde ittifak edilen tek nokta güvenlik ihmali. Tecavüz olayına rağmen sağ kanadın MKYK için kulis yapması Özal'ı üzmüş olacak ki sert bir kapanış konuşması yaptı."[546]

ANAP Kongresi'nde Özal'a suikast olayı ve sonrası gelişmeler hakkında güvenilir kaynak olarak Yavuz Gökmen'in anlatımı şöyledir:

"Özal ve eşi için kürsünün solunda, salonun orta bölümünde özel iki kocaman koltuk hazırlanmıştı. Bu koltuklar salondan en fazla iki basamak yüksekte idiler ve milletvekilleri de bu koltukların iki yanındaki sandalyede oturuyorlardı. Özal'lar

salona girdiklerinde bu koltuklara otursalardı; her şey orada bitmiş olacaktı. Suikastçı Özal'a en fazla bir (kaç) metre uzaktan ateş edebilecek ve buradan da ıskalaması imkânsız olacaktı. Özal'la koltuklara oturmadan kürsüye yöneldiler. Özal konuşmaya başladı. Semra Hanım da sol omuz başında ayakta duruyordu."[547]

"Özal'ın konuşmasını da bir süre sonra kimse dinlemez olmuştu. Biz de salona inmiş Güneş Taner'le konuşuyorduk. Tam o sırada iki el silah sesi duyuldu. Taner, 'Vurdular adamı' dedi ve kayboldu. Kürsüye baktım Özal yoktu.

Ne olup bittiğini anlamaya çalışırken tarrakalar halinde silah sesleri başladı. Taner'in nereye kaybolduğunu ancak o zaman anladım; yere yatmıştı. (Erkal) Zenger kürsüden 'Yere yatın' diye bağırıyor ve insanlar bilinçsizce dalgalar halinde yere yatıyorlardı.

Ateş edenler Özal'ın korumaları ve polislerdi. İnsanlar yerlere yatıyor, sürünüyor, kaçmaya çalışıyorlardı ama polisler ortalık yerde yuvarlanarak hedef olmamaya çalışan birini vurmak için silahlarını boşaltıyorlardı. Bu akıllılar alayı suikastçıdan başka herkesi vurabilirdi. Nitekim sonuç da öyle oldu. Suikastçı her nasılsa kolundan küçük bir yara almış ve takla atmaktan yorulunca da salonun ortasına boylu boyunca uzanmıştı. Bu arada polislerin de kurşunları bitmiş olmalıydı ki bir daha ateş etmediler.

Orada çok sayıda insan ölmediyse, hayatlarını Erkal Zenger'e borçludurlar. 'Yere yatın' anonslarını yapmasa kimse ne olduğunu anlamayacak ve polis kurşunları ile şapır şapır can vereceklerdi.

İlk şok atlatıldıktan sonra kürsüye baktım. Sadece (Erkal) Zenger vardı ve 'Sayın Başbakanımız sağ ve sıhhattedirler; kimse yerinden kımıldamasın' anonsları yapıyordu. Semra

Hanım'la ilgili tek kelime yoktu. Salondaki hiç kimsenin bir şey bildiği yoktu. Herkes birbirine 'Ne oldu' diye soruyordu.

Derken Özal ve Semra Hanım kürsüde belirdiler. Kürsünün altında yatıyorlar ve paniğin geçmesini bekliyorlarmış.

Özal'ın deli cesareti depreşmişti. Kürsüde konuşmaya başladı. Biraz önce üstüne ateş edilen sanki o değildi. Nerede ise kırk beş dakika konuştu ve sonra salonu terk etti. Böylece tekrar salona çıkıp kürsüye yaklaşma imkânını buldum. Mikrofonun asılı olduğu çelik çubukta bir mermi çekirdeği duruyordu. Bu tek kelime ile bir mucizeydi.

Özal, 'Yukarıdaki' dediği büyük güç tarafından korunmuştu."[548]

Faruk Mercan'ın dönemin DGM Başsavcısı Nusret Demiral'a sorusu ve aldığı karşılık şöyledir:

"Ama salonda görenler var. Hatta o gün kongre salonunda olan Mamak Ortaköy Mahallesi Muhtarı Ali Ünal, Kartal Demirağ, Özal'a ateş ederken onu engellemeye çalışıyor, sonra arkadan birisi muhtara vuruyor. Eski askeri savcı olan ANAP Bitlis Milletvekili Faik Tarımcıoğlu da diyor ki; 'İkinci kişiyi gördüm, yakalayın dedim, ama kaçtı'

Tabii arkadan birisi vuruyor. O gelen arkadaşı mı değil mi? Çünkü onlar ayrılmışlar birbirlerinden. Kartal Demirağ'dan biraz da uzun olduğu söylenir o çocuğun. İşte kot pantolon giymişler... Muhtar güçlü kuvvetli, muhtara kimse bir şey yapacak durumda değil. Kartal Demirağ bir silah atıyor, ikinci silahı atıyor. İkinciyi atarken muhtar elini çekiyor ve kurşun aşağıya isabet ediyor. O kurşun da mikrofon direğine saplanmış. Özal rahmetli de aşağıya sinmişti. Kurşun eğer mikrofon direğine gelmese Özal'ın kalbine geliyordu. Yaptığımız inceleme orada o oldu."[549]

Olayın en önemli tanıklarından biri Başbakan'ın özel doktoru Cengiz Aslan'dır:

"Konuşma başladıktan bir müddet sonra tabanca sesleri duyuldu, herkes yere yattı. Karşılıklı atışmalar falan. O sırada Hüseyin (Aksoy) bana 'Gel' diye işaret etti. Bunlar birkaç saniye içinde oluyor. Ben o silah sesleri arasında iki üç basamak atlayarak oraya yetiştim. Yetiştiğimde Turgut Bey kalkmaya çalışıyordu. Hanımefendi onu kaldırmamaya çalışıyordu. Ben de üstüne abandım. Adeta altta bir şey, böyle, kaldırmamaya çalışıyoruz. Aman kalkmayın efendim, silah sesleri bitmedi diyoruz. O sırada sağ elinde başparmak ve işaret parmağının arasında altta bir kurşun giriş deliğinin ve bunun arkasında da bir kurşun çıkış deliğinin olduğunu gördüm ve şakır şakır kanıyordu.

O sırada şeye gitmek istedim. Çantama, bürünerek gitmek istedim. Çünkü daha gürültü devam ediyordu. Galiba böyle anlarda zaman geçmek bilmiyor. Ben, ne olur, çıkmayın, kalkmayın, dememe rağmen, dönüp çantamı almak için emekleyerek iki üç adım atmamla birlikte Turgut Bey'in ayağa kalkması bir oldu. O zaman çantaya ulaşamadan hemen yanına geldim. Kanayan elini o sırada elime geçirdiğim bir temiz mendil parçasıyla boğdum.

Yani o sırada onu boğmak, durdurmak için değil de bir taraftan de elini böyle sıkayım, diye düşünüyordum. Fakat o hiçbirimizi o sırada dinlemiyordu. O psikoloji altında kendisinin sonradan birkaç defa dinlenilen konuşmasını yaptı. Ve hemen arkasından ayrıldık, Konut'a gittik. Ben önce portatif bir röntgen makinesi getirerek, içeride parça vs kalmış mı diye filmini çektirdim. Filmde bir şey bulunmadı. Ondan sonra, Kalemli de oradaydı. Biz onu diktik, hem iç hem dış dikişini diktik, çünkü havadan gelen bir kurşundu,

hatta dikilmemesi gerektiği falan söylendi, sonra. Biz bunun için, yani bu tip suikastlarda neler yapılacağına dair basit kurslara tabi tutulmuştuk, daha önce zaten."[550]

Erkal Zenger'in anlatımı şöyledir:

"Ve Özal konuşurken ben de TRT kamerasının yanında duruyordum. Yani Özal'ın bir metre kadar yanında. Kameraman Rüştü'ye dedim ki: 'Biraz görüntü soluk.' 'Abi' dedi, 'Işık gözümü rahatsız ediyor.' Elini uzatıyordu, tak tak diye bir ses geldi sol tarafımdan, vizörden gördüm Turgut Özal'ın düştüğünü. Sola dönüp baktım bir adam elinde bir silahla şöyle şöyle ileri doğru elini şey yapıyordu.

İki üç hamle daha ateş etmeye çalıştı. Sonra tabancayı attı oraya döndü. Mikrofon dedim. Mikrofonu aldım. Çünkü herkes o sırada şeylerden atlamaya başlamıştı. Özal'ın korumaları da, çok yanlış bir hareketti, kaldırdılar silahları tavana, gelişigüzel 9 mm tabancalarla böyle gümbür gümbür ateş etmeye başladılar. Onlar ateş ettikçe mikrofon, halk da yere yattığı için. Spor salonunun akustiği çabuk bozulur ve zor bir seslendirmedir. Halk da yattığı için böyle onlar bir ateş ettiği zaman yukarılardan ses böyle, 'ta ta ta ta' diye geliyordu. Herkeste şey uyandı, tribünlerin yukarısından ateş ediliyormuş kanısı geldi herkese. Ve herkes oradan atlamaya başladı. Biraz sonra da büyük bir facia olacaktı. Çünkü spor salonunun çıkış kapısı da kilitlenmişti. Orası da dardır.

Üç metreye iki metre bir tüneldir. En az yüz kişi ölürdü. Anons ettim. 'Yatın, telaş etmeyin' diye. Ve herkes ben anons ettiğim anda yattı. O sırada da o adam, işte Kartal Demirağ denilen adam yuvarlanarak o meşhur komando dönüşü ile tribünlere doğru gidiyordu. Bakanlardan birinin koruması vardı. İki el ateş etti 'tak tak' diye. Aynı yerden iki kolundan iki kurşun yan yana onun kurşunuyla vuruldu. Ve ondan sonra

işte ateş edenler kesildi. Tabii anons etmeseydim çok büyük bir şey olurdu. Yüzlerce kişi ölürdü.

Özal'ın yanından, işte Özal'ın üstüne, Semra Hanım falan Özal'ın üstüne abanmıştı. Korumalar kaldırdılar, baktılar. Dr. Cengiz Aslan geldi. Elini sardı. Ve elini sardılar. Ben dedim Turgut Bey'e, 'Devam edin' dedim. Özal, 'Edeyim mi?' dedi. 'Edin' dedim. 'Bunlar Başbakanın hayatında her an olabilecek, vukuat-ı adiyedendir' dedim. Ve Özal devam etti."[551]

Ankara Emniyet Müdürü Mehmet Ağar'ın anlatımı da şu şekildedir:

"Ana kapının girişinde sol tarafta. Hatta yanımda Koruma Müdürü Musa Öztürk, Beden Terbiyesi İl Müdürü Sezai Bağbaşı var idi. Tam böyle soğuk bir şey içiyorduk. Demek ki üç dakika olmuştu geleli. Çok büyük kıyamet gibi bir ses duyuldu. Çıktık kapının önüne, bir insan güruhu şuursuz bir şekilde dışarı çıkıyor. Anormal bir şey olduğunu anladık ve oradan biri, 'Özal'ı vurdular' deyince aklımız başımızdan gitti tabii. Nasıl jet gibi girdik oradan, arka taraftan, sahnenin arkasından, Özal'ın yanına ulaştık. İnanır mısınız adeta uçtuk, kanatlandık, diyebilirim; Musa Bey'le beraber, girdik yanına.

Semra Hanım elini tutuyordu. Aşağıdaydı, 'Mühim değil' dedi. 'Tertibe, iyi bak' dedi. 'Adamı muhafaza edin' dedi. Biz o anda hemen kendimizi toparladık. Süratle vaziyete hâkim olduk. Yerli yerine oturdu her şey. Konuşmasına kaldığı yerden devam etti, küçük pansumanı müteakip. Ondan sonra aldık oradan kendilerini. Konvoyla, tedbir içinde Başbakanlık Konutu'na götürdük. Günün o tarafı öyle. Ondan sonra tabii ben bu konuyu bildirmek için üst amirlerimi aradım. Hiçbirisine ulaşabilme imkânım olmadı. Başbakanlık Konutu'na gittik. Aşağıdaki tedbiri aldıktan sonra,

Başbakanlık Konutu'na geldiğimde gene şu an isimlerini vermek istemiyorum. Zamanın bakanları, parti yöneticileri, filan birçoğu kelle avcısı rolündeydi, Bize karşı da biraz kıskançlık vardı. Bizim kaderimiz böyle her zaman, bizim görevden alınmamızı, her şey bitmiş orada onun peşinde koşuyorlar idi. Hatta ben de tavırlı oldum birkaç tanesine orada. Çok önemli değil yani benim için. Özal'a gerçekten bir amir, amirin ötesinde de kalbi bağlılığımız, sevgimiz, saygımız vardı. Onun üzüntüsü içerisindeydik biz. İçeriden beni çağırdığını söylediler. Yatak odasına gittim. Semra Hanım'la beraber idi. Gerçekten derin bir üzüntü içindeydim.

Konuşurken sesim titriyor idi. Gözümden de yaş damlıyor idi ama kendimi sıktım. Geldi, bana, anladı, benim haletiruhiyemin ne olduğunu. 'Sen git işine gücüne bak. Kimsenin lafına kulak asma. Git rahat rahat meselene hâkim ol. Görevine devam et kardeşim' dedi. Elini öptüm ben. Duygulanmıştım ben orada. Çıktım. Kelle avcılarını dedikodularıyla baş başa bıraktım, Başbakanlık Konutu'nda. Çıktım. Ondan sonra konuyla ilgili, rahmetlinin konuyla ilgili tavrı belli olunca, bizim arayıp da bulmakta güçlük çektiğimiz bütün amirlerimiz, olaydan bir-bir buçuk saat sonra yavaş yavaş ortaya çıktılar.

İşte böyle bir kötü gündü. Yani, meslek hayatımın diyebilirim ki en kötü günüydü."[552]

Eşi Semra Özal'ın o sırada yaşadıkları da gerçekten önemlidir:

"Kurşun böyle girdi parmağa, tam kaçakçılıkla ilgili konuşma yaparken girdi kurşun buradan. Öbürü de mikrofona gelmiş. Mikrofonu saklıyoruz hâlâ. Ben oturdum hemen, bir anda kan gölü oldu her yer. Tabii ben önce anlayamadım elinden yaralandığını. Hemen başını aldım, dizime koydum,

yüzünü, başını filan yokluyorum. ‘Yok yok elimde’ dedi. O sırada Cengiz, Doktor Cengiz (Aslan) yetişti. Partiden bir iki arkadaşımız, Muzaffer (Atılgan) vardı, yetişti. Daha sonra Hüseyin (Aksoy) geldi. Sonra bizim şey geldi, İçişleri Bakanı idi, Doktor (Mustafa) Kalemli geldi, hemen götürelim dediler hastaneye götürelim, dikmek lazım. Hayır, dedi, konuşacağım. Konuşmaya devam edeceğim. Sonra bir mendil, ya ben çıkardım ya kendi cebinden çıkardı yoksa Cengiz’in cebinden mi çıkardım hatırlayamıyorum, Bir mendil. Sımsıkı bağladık elini. Kanamasın diye. Tekrar kalktı, konuşmasına devam etti. Ondan sonra işte eve gittik. Doktor Cengiz’le Mustafa Kalemli diktiler, pensleдiler her iki taraftan elini. Fakat orada esas onun üzüldüğü olay, yani o kurşundan ziyade onu üzen, orada kendi listesine karşı bir liste çıkarıldı. Suikasttan sonra o onu çok üzdü.”[553]

Şimdi de, diğer bazı anlatımlara bakalım.

Ekrem Pakdemirli:

“Birden silah sesleri duyuldu. Benim üzerime korumalar atladılar. Ben yerde kaldım. O sırada birinin yerde döndüğünü gördüm. Sonradan anladım ki suikastçı yerde dönen kişiydi. Kapıya doğru yatar vaziyette yuvarlanarak gitmeye çalıştığını gördüm.[...]

O an yaşadığım şaşkınlık hâlâ gözlerimin önündedir. O an ne olduğunu bilmiyorduk. Böyle bir şey nasıl yaşanır şaşkınlığı içindeydik. Tam bu sırada Turgut ağabey tekrar kürsüye çıktı.”

Suikast girişiminin yapıldığı kongrede Özal’ın hazırladığı liste Vehbi Dinçerler tarafından yeni listeyle karşılanmıştır. Özal, kendi listesinin Vehbi Dinçerler tarafından delinmesine çok kızmıştır: “[B]undan sonra muhafazakârlarla arasında bu durum bir bariyer oldu diyebilirim”[554]

İçişleri Bakanı Mustafa Kalemli:

"Doktor Cengiz Aslan'la beraber Özal'ın elindeki yarasıyla meşgulüz. Kurşun girip çıkmış. Fazla kanama yok. Bir enfeksiyon riski açısından dikiş koymayı da uygun bulmuyoruz. Sağlık Bakanlığından bir seyyar röntgen cihazı getirtip elinin röntgenini alıyoruz. Bir kırık olmadığı ve kemiklerde bir hadise olmadığını tespit ediyoruz.

Başbakan, İçişleri Bakanı'na; "Çok dikkatli davransınlar, bunun arkasında büyük menfaat grupları olabilir;" şeklinde konuşuyor."[555]

Hatırlanacaktır: 1992 Haziran ayında suikast olayından dört yıl sonra, 32. Gün ekibinden Can Dündar ve Çiğdem Anad, Dazkırı Cezaevi'nde Özal suikastının faili Kartal Demirağ ile röportajlarında ilginç bir bilgiye ulaşmışlardır. Can Dündar *Birand* kitabında şöyle yazıyor:

"Çiğdem, lafı muhatabının ağzından deşerek alan ustalığıyla Demirağ'a 'Komando kamplarında emekli ordu mensuplarınca eğitildiğini' söyletti."[556]

Yine Can Dündar'ın *Birand* kitabında aktarılan bir sahne de benim için hayli ilginçtir ve dönemin karanlık ve etkili güç odaklarına işaret etmektedir. 16 Haziran 1988 günü *Milliyet* yazarı Mehmet Ali Birand'ın PKK lideri Abdullah Öcalan'la yaptığı mülakatın devamının bulunduğu gazete nüshalarının dağıtımı İstanbul DGM Savcısı kararıyla durdurulmuştur. Bu beklenmedik sansür kararının ertesi günü Mehmet Ali Birand Ankara'dadır. Can Dündar'ın yazdığına göre, muhtemelen bu sahneyi Mehmet Ali Birand kendisine anlatmıştır; Birand da suikast olayından hemen sonra Başbakan'a geçmiş olsun ziyaretine gelenler arasındadır; ancak "geçmiş olsun" ziyaretçisi Birand'ın o gün farklı bir sorunu vardır:

“ ‘Benden ne istiyorsunuz’ diye sorar Başbakan’a: ‘Hiiç! Senden ne isteyeceğim.’ Birand üstelemiştir: ‘Öyleyse neden bana kızgınsınız?’ der. Özal, ‘Kızgın da değilim’ diye gülümser... Sonra Birand’ı yanındaki koltuğa çağırıp; ‘Gel otur şöyle yanıma’ der, elini dizine onun dizine koyar ve ‘Bunlar olur, gelir geçer, önemli değil’ diye teselli eder ve durdurma kararının perde arkasını anlatır. ‘Askerler özellikle de bölgedeki komutanlar, istihbaratçılar falan çok üzerime geldi. ‘Bu adamın reklamı yapılıyor, sempatik gösteriliyor. Olur mu böyle şey? Askerin morali bozuluyor’ dediler, ‘Bir şey yapmam gerekiyordu.’ ”[557]

Turgut Bey’in Mehmet Ali Birand’a aktardığı bu bilgi ile kendisine yönelik suikast olayının perde arkası arasında bağlantı var mıdır? Başbakan’ın avukatı ve yakın dostu Bilgin Yazıcıoğlu ise suikast davasıyla ilgili olarak Özal’ın kendisine verdiği talimata göre davrandıklarını söylüyor:

“Sayın Özal bu davaya müdahil olmamızı istemedi. ‘Allah’ından bulsun, ne hali varsa görsün’ diyerek davanın üzerine gitmedi. Sanıyorum o da inandı ki, o çocuk bu işi tek başına organize edip uygulayan biri değildi. İşin perde arkasında başka güçler vardı. Susurluk olaylarının başlangıcı gibi, derin devletin bir faaliyeti denilebilir bu suikast öyküsüne. Kendisi Susurluk’u görmeden evvel bu kanıya varmıştı. Özel sohbetlerde bazı şeyler anlattı bana. Ama bunun bir sır olarak kalmasını istedi.”[558] Ağabeyim ve dostum Avukat Bilgin Yazıcıoğlu’nun aktardıklarını önemli buluyorum.[559]

Aynı şekilde, Tamer Korkmaz’ın 17 Aralık 2013 günü *Yeni Şafak* gazetesinde yer alan bilgi notu da hayli ilginçtir:

“1990’daki seri suikastlardan biri de Turgut Özal’a yakınlığıyla bilinen Hiram Abas’a yönelikti. 26 Eylül 1990’da

İstanbul'da Dev-Sol tetikçilerince öldürülen Hiram Abas, Haziran 1988'deki ANAP Kongresi'nde Özal'ı hedef alan suikastın arka planına ulaşmış bir isimdi.

O dönemde Özal'ın MİT'i sivilleştirme çabaları sonuç vermemiş, 1986 yılında Özal'ın Hiram Abas'ı MİT'in ikinci adamı yapması rejimin tepkisine neden olmuştu..."[560]

Benim dikkatimi çeken bir önemli soru daha vardır:

17 Haziran 1988 günü ANAP Kongresi'nde gerçekleştirilen suikast girişiminden tam üç ay sonra Başbakan, 18 Eylül 1988 günü yerel seçimin erkene alınması için referandumun sonucuna göre Başbakanlıktan ve siyasetten ayrılacağını açıklamıştır:

"Uzun zamandır düşünüyorum, vardığım kararı şimdi sizlere aktarıyorum: Bu referandumdan çıkacak sonuca göre, Başbakanlıktan ve politikadan ayrılacağım."[561]

Bilindiği gibi bu referandumda hükümetin teklifi kabul edilmemiş ve yüzde 65 "hayır" ve yüzde 35 "evet" çıkmıştır. Özal, istifa kararından vazgeçmiştir. Yerel seçimler zamanında yapılmıştır. 1988 sonuna doğru Başkent Ankara "darbe" dedikoduları ile çalkalanmıştır. Yavuz Gökmen'den aktaralım:

"Aralık 1988'in ortalarına doğru, Ankara'da yoğun biçimde 'Askeri darbe geliyor' söylentileri yayılmaya başlamıştı. O günlerde Özal da Amerika'ya gidecekti. Gitmeden önce bu söylentileri şöyle yorumlayacaktı:

'Ben bu konuda konuşmayı bir gerilik ve kafasızlık alameti sayıyorum. Bu konuyu ortaya atmak ve tartışmak ancak gelişmemiş zekâların ürünü olabilir. Bunları söylemek için insanın kafasını üşütmüş olması lazım. Bu yüzden şu kaynak, bu kaynak çıkarıyor diye aramıyorum. Hele Ordu'dan kaynaklandığını hiç düşünmüyorum. Bunu söyleyenin; üşütük

olmasından başka bir niteliği olamaz. Eh bir ülkede birkaç üşütük olması da tabii değil mi sizce?' "

Yavuz Gökmen şöyle devam ediyor:

"Darbe söylentisi kadar Özal'ın asabını bozan başka bir konu olamazdı. Ancak söylentiler ciddiydi ve çıkaranlar da cin gibi akıllı adamlardı. Özal, şu ya da bu sebeple iktidardan gitmeliydi. Ufukta seçim olmadığına göre darbeden başka yol da kalmıyordu. Orduyu darbeye sürüklemek için de bunun havasının yapılması şarttı."[562]

Özal'ın yerel seçim bozgunu (27 Mart 1989)

Başbakan Özal, 10 Mart 1988 günü İstanbul'da yerel seçimlerden 17 gün önce siyasi hayatının makul (ılımlı) konuşmalarından birini yapmıştır:

"Biz buraya hizmet için geldik. Allah ne kadar hizmetimizi nasip etmişse o kadar ederiz. Ve tabii ki hizmeti yaparken haktan, haklının yanında olmaktan ayrılamayız. Doğrusu neyse, dürüstü neyse ondan başka bir çizgimiz olamaz. Bu memlekette tabiatıyla yılların getirdiği ve daha çözülmemiş birtakım meseleler vardır. Eğer Allah nasip etmişse biz bu meseleleri çözmeye de talibiz. Bunların çoğu da çözülecektir. Çözme metodu da şudur: Kavga etmemek, zıtlıklara gitmemek, halka, millete dayanarak sevgiyle, alıştıra alıştıra çözersiniz. Yaptığım bu sistemdir."[563]

27 Mart 1989 günü yerel seçim sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren günlüğüne şöyle yazmıştır:

"Bugün neticeler çoğunlukla belli oldu. ANAP yalnız Hakkâri ilinde belediye başkanlığını kazanmış. Malatya'da da kazanması ihtimali var. Diğer illerde belediye başkanlıkları sırasıyla SHP, DYP, RP, MÇP arasında bölüşülmüş. Refah

Partisi ile Milliyetçi Çalışma Partisi bile üçer ilin belediye başkanlıklarını kazanmış.

Bu durum karşısında bundan sonra olabilecekleri değerlendirmek ve Özal istifa eder veya etmezse ne gibi durumlar ortaya çıkar. Bunları gözden geçirmelerini ve bana teklif getirmelerini Genel Sekreter ve hukuk müşavirlerine görev olarak verdim. Cumhurbaşkanlığı Konsey Üyesi arkadaşlarımı da topladım. Onlardan da aynı şeyi istedim. [...]

Millet Özal'a öyle bir ders verdi ki, hayret etmemek elde değil. Seçilmesi garanti olarak görülen ve basının da bu konuda ittifak ettiği İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan bile seçilemedi."[564]

Oltan Sungurlu:

"1989 seçimlerine gittiğimizde ümit etmediğimiz bir ölçüde partimiz 21.75'e düştü. [...] Bütün yerli ve yabancı basın, ajanslar, televizyoncular oradaydılar. Ha bire sual soruyorlardı. Sonra bir tanesi dedi ki; 'Yani seçimi kaybediyor görünüyorsunuz' dedi. 'Çok neşelisiniz' dedi, 'Hiç üzülmüyor musunuz?' Ben de ona dedim ki, 'Üzerimden silindir mi' dedim, 'tank mı ne geçiyor, siz de canınız yanıyor mu diye soruyorsunuz...' Yani o günkü neşem tabii ciddi bir neşe değildi ama o şekilde neşeli görünebiliyordum. Olabiliyordum."[565]

Anavatan Partisi Grup Başkanvekili Mükerrem Taşçıoğlu bu yenilgi ardından ilk grup toplantısında şöyle konuşmuştur:

"Yeni çıktık seçimlerden, büyük bir hezimete uğradık. Bu işin baş sorumlusu Sayın Başbakanı kürsüye davet ediyorum."[566]

Ankara Milletvekili Barlas Doğu, Başbakan'ın o anını şöyle anlatır:

“Ayağa kalkmasından, yürürken kollarını sallamasından, yüzünün kızarmasından ne kadar sinirlendiğini hissettim. Grup çok çabuk bitti, yirmi dakika sonra Mükerrem Taşçıoğlu Grup Başkanvekili değildi. Mükerrem Taşçıoğlu Bey’i görevden aldılar.”[567]

28 Mart 1989 günü siyasi hayatının en ağır bozgununa uğradıktan bir gün sonra Başbakan Turgut Özal partisinin meclis grubunda konuşmaktadır:

“Bu kürsüye muhtelif zamanlarda çıktım. Bu çıkışlarımın bir kısmı böyle seçim ertesidir. Şimdiye kadar hatırladığım gibi seçim veya referandum ertesidir. Şimdiye kadar hatırladığım kadarıyla da bütün bu çıkışlarımızda başarılı sonuçlar elde ederek çıktık. İlk defa başarılı olmayan bir sonuçla karşınızda bulunuyorum. Tabiatıyla başarı, başarısızlık konuları incelendiği zaman derler ki, ‘Başarısızlığa kimse sahip çıkmaz, herkes başarıya ortak olur, başarısızlık için de bazı sebepler veyahut bazı kabahatliler bulunabilir. Ben kabahatli aranması taraftarı değilim. Eğer kabahatli aranacaksa, farz ediniz ki, o kabahatli benim. Çünkü meseleleri hele siyasi meseleleri gözden geçirdiğimiz zaman hiçbir siyasi partinin devamlı olarak başarıdan başarıya koştuğu görülmemiştir. Ve aslında bir, iki kere başarısızlık misali olmalı ki, o siyasi parti kendine gelebilsin. Her şeyin güllük gülistanlık olmadığını, her şeyin kolay olmadığını, ancak gayret, çalışma, fedakârlık, işbirliği gibi unsurların daha iyi neticeleri verdiğini anlayabilsin.

Zannediyorum, Anavatan Partisi’nin gelişme süresinde bu da önemli bir merhaledir. Meseleyi böyle alıyorum. Şimdi düşünüyorum: Bu Allah’ın bize bir lüftu olmuştur. Bu yanlışlık, bu hadise farz ediniz ki, 1992 seçimlerinde başımıza

gelmiş olsaydı, o zaman resmen iktidarı kaybetmiş olurdunuz. İşte o zaman en zor bir şekilde karşı karşıya gelirdiniz.

Özellikle bu mahalli seçimleri şöyle ifade edeceğim: Belediyelere yaptığımız büyük imkânlar, verdiğimiz büyük imkânlar ve belediyelerde yaptığımız büyük değişikliklere rağmen, kim ne derse desin, bundan sonra biz belediyelerde muhalefet partisiyiz, dikkat ediniz. Ve ciddi bir muhalefet rolünü orada oynamak mecburiyetindeyiz. Bu da bize, 1992'ye doğru giderken çok önemli bir avantaj sağlayacaktır."[568]

Başbakan, 21 Nisan 1989 günü Anavatan Partisi il başkanlarını kabulünde de yerel seçim bozgunu hakkında konuşmuştur:

"Hemen söyleyeyim, niye kaybettik? Kabahati kendimizde arayalım. Hiç kimsede aramayalım. Benim bütün baktığımız, gezdiğim, görüştüğüm milletvekillerim de dâhil, kabahati kendimizde arayalım. Biz bir parça hep galip gele gele herhalde şımardık. Açık konuşuyorum ben. Başka derdimiz yok. Biraz mağlup olun ki, aklınız başınıza gelsin. O vakit iktidarın kıymetini öğrenin.

Benim bir tahminim daha var. Cenab-ı Allah millet vasıtasıyla bizi ikaz etti. Benim tahminim bu. İkaz etti, millet vasıtasıyla. Ve 'Bak kendinizi ayarlayın.' Bu ikaz bize 1992 veya erken seçim yaparsak ki şu anda düşünmüyoruz, seçimi kazanabilmek içindir. Eğer biz bu seçimi alsaydık, 1992'yi kaybederdik, bu kafayla gittiğimiz için. Bunu bilhassa söyleyeyim. Önemli olan tevazudur."[569]

Yerel seçim bozgunundan sonra ilk Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan, bakanlardan önlerinde bulunan kâğıtlara istifalarını yazıp imzalamalarını istemiştir.[570]

Hüsnü Doğan, Fatih Uğur'a oyların düşüş nedenlerini şöyle anlatmıştır:

"Bunun birkaç sebebi vardı. Oylarımız aşağı doğru vurmaya başladığında Özal'ın şöyle bir değerlendirme yaptığını bilirim. 'Hüsnü' dedi, "Biz herhalde eskisi kadar proje üretemiyoruz.' İlki bu. İkincisi, referandumdan (6 Eylül 1987) sonra eski siyasiler devreye girince siyasetin yapısı değişti. Popülist söylemler ortaya çıkınca, bizim gerçekçi ve ayağı yere basan söylemlerimiz vatandaş nezdinde daha az yer buldu. Biz sıkıntıya girmeden, fedakârlıklara katlanmadan hiçbir şey olmayacağını söylüyorduk. Öbürü (Süleyman Demirel) geliyor, 'Ben her şeyi vereceğim, çiftçimi, memurumu, emeklimi tatmin edeceğim' diyordu. Üçüncüsü, biz büyük imkânlar getirdik köylere, şehirlere. Türkiye'de olmayanı yaptık. Hepsi güzel şeylerdi. Fakat ne oldu biliyor musunuz? Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, telefon, elektrik, yol, su geldi. Ama milletin gelirini, onları karşılayacak derecede arttıramadık. O fatura önce vatandaşa, sonra bize çıktı. Hizmet arttıkça fatura ağırlaştı, o da bize kesildi. Bir de siyasette hiçbir şey uzun vadeli olmuyor, eskiyor. Sevse bile vatandaş bıkıyor, değiştirme ihtiyacı hissediyor."[571]

Hüsnü Doğan, Özal'ın, "Ben muhalefet olmam" sözünü şu şekilde açıklamıştır:

"Şimdi ben muhalefet olmam derken Özal'ın düşüncesi şudur: Ben ömrümü yanlış şeyler söyleyerek tüketmem, doğruları söylerim. O sözü maalesef en fazla yanlış anlaşılan hususlardan biridir. Vicdanen düzeltmek istedim. Ben muhalefet olmam deyince, millet bize muhalefet görevi verirse biz orda kalırız, ama klasik muhalefet yapmayızdır o."[572]

Başbakan Özal, 26 Mart 1989 yerel seçim bozgunundan sonra, 9 Mayıs 1989 günü Antalya Çamlıyuva Simena tatil köyünde yenilginin nedenlerini bir kere daha analiz etmiştir:

“Temel mesele şu: Bizi içimizdeki çekişmeler yıktı. Baştan bu konuya önlem almadık. Açıkçası bu çekişmeler sonucu bu noktaya geldik. Bunları önleme konusunda duygusal davrandım. Hepsi sevdiğim insanlardı. Konuşurlar, çekişirler ama çalışırlar diyordum. Belki de siyaset kurallarına boş verdim bu yüzden. Sonuçta hata ettiğimi anladım. Bu yüzden kurduğum hükümette bir kesimi dışladım. Bir yola çıkmışsak sağlam unsurlarla yürüyeceğiz. Disipline gelen bizimle olur aksi halde çeker gider.”[573]

Bu sırada türban tartışmaları ciddi bir krize dönüşmüştür ve bütün hızıyla sürmektedir. İletişim Profesörü Osman Özsoy’a Galip Demirel tarafından bu konuda anlatılanlar özellikle Anayasa Mahkemesi yorumu olarak gerçekten düşündürücüdür:

“Üniversitelerde başörtüsü yasağı Sayın Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı döneminde başlatıldı. Daha önce öğrenciler derslere ve imtihanlara türbanlı olarak girebiliyorlardı. Bu husus YÖK öğrenci kıyafet yönetmeliğinde de mevcuttu. Daha sonraları zannederim Ege Üniversitesi’nde başörtülü bir öğrencinin bir doçent tarafından başörtüsü sebebiyle imtihana alınmaması, öğrencinin Danıştay’a başvurması ve Danıştay 8. Dairesinin ‘Başörtüsünü Cumhuriyetin temel niteliklerine aykırı bir davranış’ olarak nitelendirip öğrencinin başvurusunu reddetmesi YÖK öğrenci yönetmeliğinde değişiklik yapılarak türbanın yasaklanmasına sebep olmuştu. Bu huzursuzluk bütün üniversitelere yayılıp halkta tepkiler başlayınca biz arkadaşlar, bir kanunla bu işi halletmeyi düşündük ve ilk

kanun teklifini Bülent Çapanoğlu ile birlikte hazırlayıp arkadaşların imzasına açtık; hatta teklife ilk imzayı ben atmıştım. Teklif kanunlaştı. Ancak, Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren, bir daha görüşülmek üzere Meclis'e iade etti. İade yazısında hatırladığım kadarıyla on maddelik bir gerekçe vardı. Ama bu gerekçelerin hiçbirisi, herhangi bir kanun hükmüne dayanmamakta idi. Dikkatimizi çeken bir husus da, Atatürk döneminde erkek memurların kılık kıyafetleri ile ilgili bir yönetmelik çıkarılmış ama kadın kıyafetleri ile ilgili herhangi hiçbir düzenleme yapılmamış olmasıydı. Bir de 12 Eylül Konsey [yönetimi] döneminde gene memur kıyafetleri ile ilgili herhangi bir kanuna istinat etmeyen bir yönetmelik çıkarılmıştı. Bu yönetmelikle bayan memurların işe başı açık gelecekleri belirtilmişti. Kısacası, bu düzenlemeler herhangi bir kanuna istinat etmediği için hukuki bir geçerliliği olmaması gereken metinlerdi. Dahası, 1982 Anayasası'nda yer alan inkılâp kanunlarında da kadın kıyafeti ile ilgili bir hüküm yoktu. Meclise iade edilen kanun, tekrar komisyonda görüşülüp hiçbir değişiklik yapılmadan aynen kabul edildiği takdirde Cumhurbaşkanı'nın tasdik mecburiyeti doğuyordu.

Bu olaylardan sonra YÖK öğrenci kıyafet yönetmeliğinde bir değişiklik yapıldı ve 'dini inanç sebebiyle kız öğrencilerin türban takmaları' serbest bırakıldı.

Bu yönetmelik değişikliğinden sonra rahmetli Özal bize türban kanunu ile ilgili bir teklifte bulundu; 'YÖK öğrenci kıyafet yönetmeliğinde yapılan değişiklik metninin aynen kanuna da alınmasını' istedi. Bunun sebebini sonradan öğrendik; Sayın Evren, eğer yönetmelik metninin kanuna aynen alınması sağlanırsa kanunu veto etmeyeceğini ve iptali için Anayasa Mahkemesi'ne de gitmeyeceğini Sayın Özal'a

iletmiş. Sayın Özal da onun için yönetmelik metnini aynen kabul etmemizi istemişti.

Kanun metni yönetmelik paralelinde komisyonda kabul edilip Genel Kurul'a indi. Genel Kurul da kanunun maddelerini müzakere ediyor. O zaman Milli Eğitim Bakanı olan Sayın Avni Akyol da Hükümet adına temsilci olarak bulunuyordu. Bir ara kendisini Sayın Özal'ın çağırdığını haber verdiler. Biz arkadaşlar, eyvah gene bir pürüz mü çıktı, dedik. Biraz sonra Sayın Avni Akyol döndü. Hemen koşup sorduk ne var diye; sevindirici bir haberdi: 'Kanunu mutlaka bugün çıkarıp bitirin ve yönetmelik metninde herhangi bir değişiklik yapmayın' diye tembihlemiş. Sevindik, biraz sonra Genel Kurula ANAP'lı arkadaşlar gelmeye başladılar. Sonradan öğrendik ki, rahmetli kimi görse, 'hemen Genel Kurula git, görüşülmekte olan kanunu bir an evvel çıkarın' diye talimat veriyormuş.

O gün kanun Genel Kurulda yönetmelik hükmü paralelinde ve Sayın Özal'ın istek ve dilekleriyle kabul edildi. Ama maalesef Sayın Evren söz vermesine rağmen kanunu Anayasa Mahkemesine gönderdi ve kanun iptal edildi.

O günlerde bir grup toplantısında, rahmetli Özal bu duruma çok üzüldüğünü belli ederek: 'Sayın Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine başvurmayacağına dair bana teminat vermişti' demiştir. Bu olaydan sonradır ki, Anavatan milletvekilleri tarafından üçüncü defa başörtüsü ile ilgili kanun kabul edilmiş ve Anayasa Mahkemesi de iptal talebini reddetmiştir."[574]

Türban tartışmalarının Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında ciddi bir mesai konusu olduğunu Kenan Evren'in günlük notlarından izlemek mümkündür:

"7 Mart 1989 Salı

Üniversitede okuyan bir kısım türbanlı kız öğrencilerin türbanlı olarak fakültelere girmelerine imkân sağlayan kanunu bir süre önce Anayasa'ya aykırılığını öne sürerek, iptali için Anayasa Mahkemesi'ne götürmüştüm. Bugün Anayasa Mahkemesi sözü geçen kanunu Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmişti. Sevindim. Yarından itibaren gerici ve tutucu çevrelerden çatlak seslerin gelmesini bekliyorum."[575]

"9 Mart 1989 Perşembe

7 Mart Salı günkü anılarımda değindiğim üzere, Anayasa Mahkemesi'nin Türban Kanunu'nu iptal etmesine tepkiler başladı. Dün İstanbul'da 500 kadar çarşaflı ve türbanlı kadın ve kızlar yürüyüş yapmışlar beni kınamışlar. Bugünkü basında en önemli haber fotoğraflı olarak bu."[576]

"13 Mart 1989 Pazartesi

Türban yasağı dolayısıyla cereyan eden üzücü olaylar üzerine Başbakan Özal'ı bugün Köşk'e çağırdım. Saat 16.00'da başlayan görüşmemiz bir saatten fazla sürdü.

Tabii evvela türban konusunu açtım. Bu konunun bu şekle gelmesinden duyduğum üzüntüyü belirttikten sonra şunları söyledim:

Bildiğiniz gibi bir tarihte bana geldiniz ve bazı üniversite ve fakültelerde, türbanlı kız öğrencilerin derslere alınmamasından büyük baskı altında olduğunuzu, bunu önlemek istediğinizi söyleyerek benden yardım istediniz. Ben size, bir çaresine bakarız dedim. Aradan bir süre geçtikten sonra, siz öğrenci affı ile ilgili bir kanuna hiç alakası yokken, türban maddesini ilave ettirerek bir kanun çıkardınız.

Yine hatırlarsanız o konuşmamda size, sakın bunu bir kanun mevzuu yapmayın. Bu iş kanunla olmaz. Kanunda ne diyeceksiniz? Kıyafet serbesttir mi diyeceksiniz dediğimde; siz de bana haklısınız efendim demiştiniz. Ama buna rağmen

öğrenci affı kanunu Meclis'te konuşulurken, bir önerge ile türban maddesi oraya sıkıştırıldı.

Bunun üzerine ben, kanunun bir daha görüşülmek üzere Meclis'e iade ettim ve bu arada sizinle de mutabık kalarak YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'yı çağırdım ve üniversiteler kıyafet yönetmeliğinde düzeltme yapılmasını sağladım. Böylece türbanlı kız öğrenciler de derslere girmeye başladılar. Ama sizin parti ile Doğru Yol Partisi bununla yetinmediniz ve kanun çıkarmada ısrar ettiniz. Ben de Anayasa Mahkemesi'ne gittim. Zira bu kanunun Anayasa'ya aykırı olduğunu biliyordum. Nitekim, Anayasa Mahkemesi kanunu iptal etti. İşin garibi şudur ki, vaktiyle de türban yasak iken, yalnız türbanlı öğrenciler fakülte önünde oturma eylemi, açlık grevi yaparlarken, bu sefer Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından sonra, işi sokağa döktüler, gösteriler düzenlediler, pankart taşıdılar.

Hâlbuki Anayasa Mahkemesi'nin esbabı-mucibeli kararı henüz yayınlanmadığından yürürlüğe girmemiştir. Öğrenciler türbanla üniversitelere girebilmektedirler. Demek ki bu gösterilerin arkasında bazı kötü niyetli güçler var. Nitekim bugün aldığım haberlerden, kışkırtıcılar arasında İranlı ve Afganistanlı güçler olduğu anlaşılıyor. İran radyosu resmen bizim içişlerimize karışmak cesaretini gösteriyor, şeriat düzenini getirmek için kan dökmek gerekir diyormuş. Esasen İran'ın bütün çabası Humeyni rejimini diğer ülkelere yaymaktır. Bizde de Lübnan ve Afganistan'da olduğu gibi olaylar çıkarmaya çalışıyor. Biliyorsunuz ben her zaman irticadan endişe duymuşumdur. İşte Kahramanmaraş olayları, Çorum olayları hâlâ gözlerimin önünde duruyor. Bu makamdan ayrıldıktan sonra da hassasiyetimi devam

ettireceğim. Bu yüzden öleceğimi bilsem yine mücadele ederim.

Kanunlara saygılı olmamız gerekir. Mademki bir Anayasa Mahkemesi kararı var, kararı verecek yer orasıdır. Oranın verdiği karara saygılı olmamız gerekir. Mehmet Keçeciler ile Oltan Sungurlu, Anayasa'nın ilgili maddesini değiştirip referanduma gideriz, demişler. Böyle şey olur mu? Gitsinler de görelim."

Cumhurbaşkanı, Başbakan Özal'ın şunları söylediğini kaydetmiştir:

"Özal da özetle, 'Türban meselesini fazla karıştırdıklarından bu hale geldiğini, zaman içerisinde bu işin hallolunacağını, bizde geri gidişin olamayacağını, Türkiye'nin milli devlet oluşmasında dil ve dinin rol oynadığını, Atatürk'ün kurduğu bu cumhuriyeti geriye götürmenin mümkün olmadığını, İstanbul'da, Ankara'da toplananların kışkırtıldığını' söyleyerek işi küçümsemek ve dolaylı olarak türbana fazla karşı çıkılmasının doğru olmayacağını söylemek istedi.

Bunun üzerine ben de kendisine, 'Kızların başına örttükleri türban konusunda ben fazla katı değilim. Ancak bunun yolu kanun çıkarmak değildir. Bu iş yönetmelik işidir, Bu da yapıldı' dedim.

Özal konuşmasına devamla, 'Politikaya atıldıktan sonra bazı şeyler öğreniliyor. Parti içinde dengeyi bulabilmek için bazen inanmadığımız şeyleri de söylemek zorunda kalıyorsunuz. Avrupa'da, Amerika'da da böyle oluyor. Böyle vaatlerde bulunuyorlar, sonra bunları yerine getirmiyorlar' demek suretiyle Mehmet Keçeciler'in ve Oltan Sungurlu'nun beyanatlarını tevil etmek istedi: 'Aslında Mehmet Keçeciler katı tutum içinde olan birisi değildir. Ama seçim dolayısıyla

seçmenine hoş görünmek için, öyle görünmek durumunda kalıyor' diye de ilave etti."[577]

24 Mayıs 1989 Çarşamba günü de Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Özal'ın Tunus ziyaretinden Ankara'ya dönerken uçakta gazetecilere açıklamalarını aktarmıştır:

" 'Anayasa meselesini ben çok ciddi söylüyorum. Bakın muhalefettekiler seslerini kestiler. Amerikan anayasasına baktım. Ben anayasa tartışılsın istiyorum. Tartışma lafı olunca hemen bir Anayasa profesörü ortaya çıkıp olmaz diyor. Oturup konuşmak lâzım. Anayasal kurumlar dediğimiz hangisi? Anayasa Mahkemesi'nden, Danıştay'dan başkaları var mı acaba? Belirtilmemiş ki. Milletin hâkimiyet yetkisinin organlar aracılığıyla kullanılacağı söyleniyor. Hangi organlar? Anayasa meselesi tartışılsın. 1961 ve 1982 Anayasaları tepki anayasalarıdır. 1924 Anayasası öyle değil. İlk defa Meclis fevkalâde demokratik bir meclismiş. Anayasa basitleştirilmelidir. O zaman her şey hallolur' diyen Özal bir misal vereceğini söyleyerek şöyle konuşmuş:

Dernekler, sendikalar, kamu kuruluşları siyasetle uğraşmıyorlar. Anayasa'da hükümler var. Bu hükümlerin Anayasa'da ne işi var? Eğer bunlar yasaklanacaksa Meclis'te yasaklanması lazım. Bu da mümkün değil, herkes ayağa kalkar.

Ben açık olarak iki şeyin yanındayım. Biri açık toplum, ikincisi serbest ekonomi."

Cumhurbaşkanı'nın aktardığına göre, Başbakan gazetecilerin TCK 141 ve 142. maddelerinin kaldırılmasını düşünüp düşünmediğini sormaları üzerine şöyle konuşmuştur:

"Tabii onlara değinmeye lüzum yok ki. Konuyu öyle spesifik ele almıyorum. Daha ileriye gidiyorum. Türkiye serbest bir topluma gidebilir. Açık bir topluma gitmelidir. Çünkü

gelişmenin temelinde bu iki esas yatıyor. Bakın tarihe, toplumlar bu iki temelden gelmişlerdir. Bu Anayasa'dan da öte. Serbestlik, hem teşebbüs, hem fikirde olmalıdır."

Başbakan Özal, gazetecilerin 'politik yelpaze diye en sola da müsaade edecek misiniz' sorusuna da, 'tabii edeceksiniz' diye cevap vermiş.

Cumhurbaşkanı Evren şunları yazıyor:

"Özal'daki değişikliği ben de anlayamadım. Geçen sene ben Almanya'ya giderken uçakta verdiğim beyanatta, 'Türkiye'de de Komünist Partisi kurulmalıdır' demiş ve dönüşte Özal'la yaptığım haftalık görüşmemizin birinde kendisine de bunu söyleyerek, 'Böylece kim komünisttir kim değildir belli olur. Sosyal demokratların arasına girerek onları da bozmaz' demiştim de, Özal o zaman bana, 'Bu Anayasa değişikliklerini ben partimden geçiremem. Halka referanduma gidilirse halk bu değişikliği onaylamaz' demişti. Şimdi ise kendisi bu fikri savunuyor."

Velhasıl Özal'ın ne yapmak istediğini anlamış değilim."[578]

Cumhurbaşkanı Özal

İletişim Profesörü Osman Özsoy'a konuşan Hasan Celal Güzel'in, 1987 yılında Demirel ve Özal arasındaki büyük kavgayı önlemek için bulduğu formül bir idealist siyaset adamının özlemidir; ama kulağa hoş geliyor:

"Dedim ki, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Süleyman Bey'i cumhurbaşkanı yapalım. Siz de başbakan olarak devam edin. DYP ile ANAP'ı birleştirelim.

Ben bunu (Demirel cumhurbaşkanı olsun teklifini) söyledim Başbakanlık konutunda. Buz gibi bir hava esti. Sonra Semra Hanım'a da söylemiş, hanımefendi küplere binmiş. Dedim ki, efendim, sakın sizi layık görmediğimizi düşünmeyin. Elbette

oraya çıkması gereken sizsiniz, ama bu ikilik ortadan kalkar rahat ederiz. Bir de biz sizi bırakmak istemiyoruz. Daha gençsiniz, daha sonra çıkarsınız filan, dedim. Fakat pek sempatik bakmadı Turgut Bey. Sonradan benim teklifim yaygınlaşır diye Özal'ın isteği ile Adnan Kahveci çıktı *Washington Post*'a; 'Türkiye'nin gelecekteki Cumhurbaşkanı Turgut Özal olacak' dedi, 1987. Onun üzerine ben gittim dedim ki, Turgut Bey'e, 'Böyle bir şey çıkmış doğru mu?' dedim. Yine cevap vermedi. Adnan da haberi var demişti, anladım ki, Turgut Bey'in yazıdan haberi var. Erken zamanda kafaya koymuş (Köşk'e çıkmayı). Bunda Semra Hanım'ın da rolü olabilir."[579]

Uğur Dündar'ın yine cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili olarak erken bir tarihte 5 Ocak 1988 günü Başbakan'a yönelttiği sorulara aldığı karşılıklar şöyledir:

"Soru – Sayın Başbakan, ilk cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olacak mısınız? Bana açık bir cevap verir misiniz?

Cevap – Bence bu konuda getirilebilecek en önemli yaklaşım, Cumhurbaşkanı'nın halkoyuyla seçilmesini sağlamaktır. Böylece milletvekili seçilme yeterliliğine sahip herkes aday olabilir. Bana gelince öyle uzun vadeli planlar, hesaplar yapmam. Çünkü böyle planlara, insanın ömrü vefa eder mi bilinmez. Ben hizmeti nerede yapabileceğime inanırsam, ona karar veririm. Bu nedenle aday olabilirim... Ama olmayabilirim de...

Soru – Adaylığınızı koymadığınız takdirde sizin adayınız kim olabilir?

Cevap – Tamam... İşte bu sorunun geleceğini bildiğim için, böyle konuşuyorum. Çünkü aday olmadığım takdirde, bizim adayımızın kim olacağına da karar vermiş değilim. Olabilirim ama olmayabilirim de..."[580]

Yine aynı günlerde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Başbakan'la yaptığı bir görüşmeyle ilgili günlük notlarına yansıyan bilgiler hayli dikkat çekicidir:

"7 Ocak 1988 Perşembe

Başbakan Özal ile yaptığımız haftalık görüşme sırasında bana, gazetelerde bir süredir kendisinin gelecek sene cumhurbaşkanlığına adaylığını koyacağına dair haberler yayınlandığından bahisle, kendisinin böyle bir niyetinin olmadığını, Başbakan olarak ve partisinin başında kalması gerektiğini, eğer ayrılacak olursa partide çok dalgalanmalar olacağını söyledi. Ayrıca cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine taraftar olduğunu ve bu takdirde cumhurbaşkanının iki dönem için seçilmesi gerektiğini ve milletvekili seçimleriyle aynı zamanda yapılmasının doğru olacağını söyledi. Bunun için Anayasa'da bu yönde değişiklik yapılacak bir değişiklikten sonra adayını açıklayacağını ve beni ikinci defa aday göstereceğini belirtti."[581]

Özal'ın bu sözlerinde samimi olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat zaman içinde cumhurbaşkanını halkın doğrudan seçmesi modelinden (geçici olarak) vazgeçtiği bilinmektedir. Siyasi koşullar ve anayasayı değiştirecek nitelikli çoğunluğun kendi partisinin elinde bulunmaması onu mevcut anayasaya göre bir cumhurbaşkanı seçimine yönlendirmiştir. Başbakan Özal, 13 Haziran 1989 günü ANAP Grup Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı seçimini boykot etmek isteyen muhalefeti uyarmıştır:

"Ekim ayı içerisinde cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasamızın koyduğu esaslar içerisinde yapılacaktır. Yani, filanca boykot edecekmiş, filanca gelmeyecekmiş, kendi paşa gönülleri bilir diye bir Anadolu tabiri vardır. İster gelirler, ister gelmezler. Onu da açık söyleyeyim."[582]

Özal'ın bu konuda rahat oluşu, partisinin çoğunluğu ile üçüncü turda cumhurbaşkanını seçebilecek olmasındandır. Demek ki, bir partinin yeter oyu ile yeni cumhurbaşkanı seçiminde fazla bir mahzur görmemektedir. Kendisinin aday olup olmayacağı hakkında en doğru bilgilerin yakın arkadaşı ve dostu Mehmet Altınsoy tarafından aktarılmış olması muhtemeldir. 17 Şubat 2007 günü vefat eden Devlet eski Bakanı ve Ankara Belediyesi eski Başkanı Mehmet Altınsoy son mülâkatını bilindiği gibi, *Aksiyon* dergisinden Fatih Uğur'a vermiştir:

"Kendisi karar verdi. İlk istişare ettiği kişi de Semra Özal Hanımefendi oldu. Yaz aylarında (Ağustos 1989) bana dedi ki, ne diyorsun cumhurbaşkanlığı için? Dedim ki çok ani oldu. Müsaade edin biraz düşüneyim. Sorusundaki inceliği anladım. Kendimi hazırlamak için müsaade istedim. Ulusoylar'ın oteli vardı Çeşme'de açılacak. Beni de davet etti. Uçağına bindim. Maksadımız ilk fırsatta konuşmak. Arabayı kullanmayı severdi, birlikte gidelim, dedim. Direksiyona geçti, yanına oturdum. Çeşme'ye kadar konuşacağız yolda. Başka bir vekil gelince yarım kaldı. Törenlerden sonra istirahata çekildik. Gece 12.00'de çağırdı. Dr. Cengiz Aslan dâhil herkesi gönderdi. Baş başa kaldık.

Bana cumhurbaşkanlığı için görev verdin dedim, söze başladım. Dersimi çalıştım, şimdi söylemeye geldim. Söyle bakalım, dedi. Dedim ki, şimdi anlıyorum, sen neden başkanlık sisteminin üstünde durdun. Ben karar veremedim. Aza koyuyorum olmuyor, çoğa koyuyorum dolmuyor. Cumhurbaşkanı olursan parti parçalanır. Parti başında kalırsan cumhurbaşkanı ile ters düşersin. Kendine muti (bağlı) birini oraya getiremezsin. Oturduktan sonra muti olmaz zaten. Ama kader, bir yolu tercih edeceksin. Güldü, rahmetli."

Özal'ın "mutemet" adamı Mehmet Altınsoy, sonra şöyle devam ediyor:

"Herhalde bunu düşünüyordun ki, başkanlığı gündeme getirdin. Ve haklıymışsın şimdi bir yol ayrımındasın. Partinin başında kalmazsan parti gider. Partinin başında kalırsan buraya gelen adamla çalışmak zorundasın. Ne kadar iyi olursa olsun. O makama oturunca iş değişir, demiştim. E ne yapalım o zaman, dedi. Başkanlık Divanı'na konuyu getir, dedim. Herhalde cumhurbaşkanlığına gitmek istiyorsun deyince, nereden biliyorsun, dedi. Bu kadar istişare ediyorsunuz, demek ki kararınız cumhurbaşkanlığı istikametinde. Kararınıza saygı duyuyorum, dedim."[583]

O günlerde ANAP'lı siyaset adamlarından Mustafa Kalemli de Başbakanlık Konutu'nda Turgut Özal'la bu konuda görüşmüştür:

"Efendim siz cumhurbaşkanı olmaya kararlısınız, öyle görünüyor. İçimden bunun yanlış olacağını söyleyerek, sizin bu kararınızı saygıyla karşılıyorum ve oy vereceğim. Ama bilmek istediğim şey, sizden sonra partiyi dizayn ettiniz mi? Ne olacak? Zira büyük bir karmaşa yaşanacağını tahmin ediyorum.

Başbakan:

Yani doktor, siz şöyle mi düşünüyorsunuz? Ben cumhurbaşkanı olunca sizler genel başkanı ve başbakanı seçeceksiniz öyle mi?

Efendim sistemin işleyişi içinde normali bu değil mi?

Hayır, ben size bir başbakan önereceğim ve siz de onu seçeceksiniz, bu sizden isteyeceğim son bir görev olacak."[584]

Tecrübeli diplomat ve siyaset adamı Kâmran İnan'ın anlatımı ise şöyledir:

“10 Ağustos (1989) günü, davet üzerine Yusuf Özal’ın evine gittim. Korkut Özal, Hüsnü Doğan ve Mehmet Keçeciler vardı. Cumhurbaşkanlığı seçimini konuştuk. Herkes Özal’ın cumhurbaşkanlığına aday olmamasında müttefik. Kardeşlerin bu yolda Özal’ı ikna etmeye çalışmaları kabul edildi. Özal’sız partide miras kavgası başlayacağını, partide kimsenin birliği muhafaza edemeyeceğini, arkasında kuvvetli bir parti bulunmayan bir cumhurbaşkanının otorite tesis edemeyeceğini söyledim. Diğerleri bu görüşe katıldı.”[585]

Bu arada 21 Eylül 1989 perşembe günü de Cumhurbaşkanı Evren, Başbakan Özal’la aday olup olmayacağı hususunu konuşmaya açmıştır:

“ ‘Sayın Özal, bugüne kadar Cumhurbaşkanlığı mevzuunu size hiç açmadım. Ben bu işin içinde olmadığım için rahat konuşabilirim. Bana gelen herkes bir şey söylüyor. Vakti ile birçok konuda bana danışır, fikrimi öğrenmek isterdiniz. Bu konuyu hiç açmadınız. Siz açmadığınız için, ben de hiç bahis mevzuu etmedim. Ne diyorsunuz?’

Özal bu sorum üzerine biraz şaşırdı ve ‘Evet efendim açmadım, açacaktım’ dedi ve uzun uzun 1984’ten başlayarak geçirilen safhaları anlattı. 1987 erken seçimlerinde yüzde 42 oranında oy almayı düşünüyorlarmış. Yaptırdıkları kamuoyu yoklamalarında böyle bir bilgi almışlar. Eğer yüzde 42 oy alabilselermiş, 300’den fazla milletvekili çıkaracaklar ve böylece Anayasa’yı değiştirme olanaklarına kavuşacaklarmış. Eğer böyle olabilseymiş, cumhurbaşkanı seçimini dört senede bir milletvekili seçimleriyle birlikte yapacaklar ve cumhurbaşkanının görev süresini de iki dönem olarak düzenleyeceklermiş. Bu imkâna kavuşamayınca Anayasa’yı değiştirememişler.

Bunları uzun uzun izah etti ve ‘Şimdi mevcut Anayasa’ya göre yapılacak cumhurbaşkanı seçiminde, Meclis içinden ve tabii kuvvetle ANAP içinden bir adayı seçeceğiz. Ben aday olup olmayacağıma henüz kati karar vermiş değilim. Danışıyorum. Adaylığımı koyar da seçilirsem, parti bakımından bazı fayda ve mahzurları olacak’ dedi ve bu fayda ve mahzurları sıraladı ve faydaların daha çok olacağını söyledi.”[586]

5 Ekim 1989 Perşembe günü Cumhurbaşkanı, Başbakan’a cumhurbaşkanı adaylığı hususunda bir karara varıp varmadığını tekrar sormuştur:

“Özal, hâlâ karar vermediğini, ayın dokuzuna kadar düşüneceğini, tetkik edeceğini, kendisini en çok düşündüren hususun geçen sefer benim kendisine söylediğim gibi, partisinin dağılmasından çekindiğini belirtti.”

Cumhurbaşkanı Evren’in aktardığına göre Özal kendisine gizli tuttuğu bir düşüncesini ve bir de duygusunu açmıştır:

“Özal bana, ‘Salı günü grup toplantısında bütün milletvekillerinin gizli olarak fikirlerini alacağım. Bunu yalnız size söylüyorum. Eğer şimdiden haberleri olursa kulis yaparlar’ dedi ve sonunda da kalp ameliyatı geçirenlerin fazla ömürleri olmadığından bahsederek, ‘Halen 62 yaşındayım. Ne kadar ömrüm var bilemem. Babam 53 yaşında öldü’ dedi.”[587]

“Önümüzdeki günlerde yoğun bir siyasi faaliyetin devam edeceği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Türkiye’de her zaman önemli bir değişiklik olduğu zaman, olacağı zaman ortaya bazı –benim tabirimle mazur görün–şer güçleri çıkar. Şer cephesi kabarır. Tarifi de bunun Kur’an-ı Kerim’de vardır. Netice itibarıyla da bunların kabardığını müşahede ediyorum. Ve tabiatıyla söylenen, yazılan, hakikaten bunların hiçbirisi

doğru olmayan hususlara hiç itibar etmiyorum. Önem vermiyorum, aldırmıyorum."[588]

Başbakan Turgut Özal, 16 Ekim 1989 günü ANAP yeni genel merkez binasının açılışında şöyle konuşmuştur:

"Bilir misiniz, Sivas Kongresi, –tarihlerimizde bazen çok büyütülen Sivas Kongresi– 38 kişi ile kurulmuştur. Anavatan Partisi'ni kuran da 37 kişidir–38 kişi... Ve orada Bab-ı Âli'de, basında o tarihlerde münakaşa edilen ve en fazla üzerinde durulan konu, 'manda' konusudur. İngiliz mandası mı, Amerikan mandası mı? Sivas Kongresi'nin en fazla münakaşa ettiği konu budur. Ve eğer Büyük Atatürk'ün o sağlam, yıkılmayan iradesi olmasaydı, Sivas Kongresi'nden belki manda kararı çıkardı. Bunu da tarihler yazıyor. Anadolu yanmış yıkılmıştı. Bakın Anadolu'ya. Nasıl bir mükellefiyet altında o savaşa girdik? Gene tarihten bahsedeceğim. Sivas Kongresi sırasında bir Amerikan Generali Sivas'a geliyor, Büyük Atatürk'le bir konuşmaları var... General, 'Siz diğer üç müttefikinizle İtilaf devletleri karşısında mağlup oldunuz. Nasıl oluyor da tek başınıza bu galiplerle, Cihan Harbi'nin galipleriyle tekrar bir mücadeleye girip, galip geleceğinizi ümit ediyorsunuz? İnsanların intihar ettikleri görülür ama milletlerin intihar ettikleri görülmemiştir' diyor. Atatürk'ün cevabı şu: ''Biz emperyalizmin pençesi altında bir kuş gibi yavaş yavaş ölmektense, babalarımızın yaptığı gibi vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ederiz.' İşte, İstiklal Harbi'ni Anadolu'nun kurtuluşunu ve yeni milli devleti bu fikirlerde, bu inanışta görüyoruz. Tabii ki Büyük Atatürk'ün ömrü, büyük hayalini kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin varmasını istediği hedefi görmesine maniydi. On beş sene yaptığı cumhurbaşkanlığı, –çok büyük işler gerçekleşmesine rağmen– hayalinden geçirdiği Türkiye'yi görmesini mümkün kılmadı.

Zaten kimseye bu mümkün değildir. Çünkü ilerleyen, büyüyen, gelişen bir cemiyette hedefler daima değişir. Hedefler daima ileri gider. Dün, Atakule'yi gezerken kendi kendime dedim ki, 'Rahmetli Atatürk bir imkân olsa da kalksa, buradan Ankara'yı görebilse... Şu şehrin, ilk başşehir olarak düşündüğü, bozkırın ortasındaki kupkuru Ankara'nın ne kadar büyüdüğünü, ne kadar yeşil olduğunu bir görebilse... Ve o vakit, 'Acaba, bu işleri yapanlar mı, benim yolumda, yoksa başka yollarda olanlar mı' diye düşünürdü. Ne diyeceğini bilmek isterdim.

Atatürk sonrasında hüzünle, ıstırapla söylüyorum ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde atılımcılık, yenilikçilik, ilericilik fikirlerinde büyük çapta yavaşlama oldu. O büyük değişim süreci devam etmedi. Bunu söylerim. Araya II. Cihan Harbi girmiştir, sebepleri vardır, O sebepler iddia edilebilir. Ama, Türkiye Cumhuriyeti, başlangıçta Ata'sının koyduğu hedeflerden şaşmaya başlamıştır.

Bizim kuruluşumuz, Osmanlı devrinin yenilik hareketlerinin başladığı devreye kadar dayanır. Gücünü oradan alır. İstiklal Harbi'nden, Atatürk'ten, Demokrat Parti'den alır. Aradaki statükocu devreyi de bırakır. Ve kurduğumuz bu parti, bugünün değil, 2000'li yılların partisidir."[589]

Başbakan Özal, 16 Ekim 1989 günü ANAP MKYK toplantısında da cumhurbaşkanı seçimindeki alternatifleri değerlendirmiştir. Doğrusu Özal'ın burada saydığı alternatifler ve eleştiriler son derece gerçekçidir:

"Başbakanlıkta kalsam, yukarıya bir arkadaşımızı göndersek, yarın gazetelerin 'Kukla Cumhurbaşkanı' diye yazacaklarını biliyorum. Tersini yapsak, ben yukarı gitsem, bir arkadaşımızı başbakan tayin etsek, 'Kukla Başbakan' diye yazacaklarını

biliyorum. ‘Cumhurbaşkanı’nın kontrolünde’ derler. Bu denilecektir. Bunu da biliyorum.

İkinci bir husus daha var. Partiyi elimizle kurduk. Belki hissi olarak düşünmem daha fazladır. Partiyi ben elimle kurdum. Bu partinin –biz veya başkası– muhakkak güçlü olarak devam etmesi lâzım. Ben bakî değilim. Yani yarın emrihak vaki olur. Zaten, siz kendi aranızda seçim yaparsınız. Ama önemli olan bu geçiş döneminin daha sıkıntısız atlatılmasıdır. Belki yukarıda olmanın bu avantajı vardır. Bu devre daha kolay geçiştirilebilir. Bir geçiş dönemi her halükârda lazımdır. Belki böyle bir kolaylığı vardır. Ama içimde endişe de eksik değil, onu da söyleyeyim.”[590]

“Tabiatıyla bir de şunu düşündüm: Ben, Anavatan Partisi’nin başında başka parti liderleri gibi eskiden adet olduğu gibi kazık çakacak değilim. Hayır, gün gelecek zaten ayrılacağız. Emr-i Hak vaki olacak, yine ayrılacağız. Eğer aday gösterilip yukarıya seçilirsem, bu değişiklik daha kolay olur. O kanaate vardım. Bir değişme olacak. Arkadaşlarıma anketlerden çıkan kaba sonuçları söyleyeyim: –Basın da merak ediyor, hep soruyor– suallerden bir tanesi benim adaylığımın tasvibi. Bu suallerde büyük ekseriyet burada. Aşağı yukarı buna şunu da ilave etmek lazım. Benim partinin başında kalmamı isteyenler var. Ama aday olup seçildiğim takdirde göstereceğim Başbakan adayını destekleyeceklerini söylüyorlar. Bunun manası onlar da aday olduğum zaman bana oy vereceklerdir. Bu hesapların hepsi beraber yapılmıştır. Söyleyeyim, grup aşağı yukarı yüzde 95 bu manada aday olmamı istemiştir. Dün teşkilatta yaptığım oylamada yüzde 96, orada aday olmamı isteyen liste biraz daha fazla. Yüzde 96, 96,5 civarında. Bir konu daha açıklanmaya muhtaç, ‘Eğer seçilirsem, göstereceğim Başbakan adayını destekler misiniz’ diye bir

soru vardı. Bu soruya bu gruptan gelen cevap yüzde 70'in üzerinde evet'tir. Teşkilattan gelen evet yüzde 85'tir. Bunlar tabiatıyla (öyle yapılacak, böyle yapılacak) manasına değil. Nihayet arkadaşlarımızın neler düşündüğünü anlayabilmek için biraz ustaca hazırlanmış suallerdir. Bu anketlerden muhtelif arkadaşlarımızın neler düşündüğünü tahmin etmek çok basit oluyor. Anketler hakikatleri söylüyor. Bu anketleri de gördükten ve dün toplantıyı arkadaşlarımla yaptıktan sonra neticede adaylığımı koymaya karar verdim."[591]

Kâmran İnan devam ediyor:

"17 Ekim (1989) günü yapılan grup toplantısı kalabalıktı, gazeteciler, illerden gelen partililer. Özal yine konuştu, anlattı, anlattı; tam iki saat konuştuktan sonra Cumhurbaşkanlığına aday olacağını bildirdi."[592]

"20 Ekim (1989) günü Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu yapıldı. DYP, Meclis'e girmedi. SHP'den Güneş, iki muhalefet partisinin bulunmadığını belirterek seçim yapılamayacağını ileri sürdü ve sonra çıkıp gitti. ANAP grubundan mazeretli bir üye dışında, herkes vardı. Özal neşeli, fakat hafif heyecanlı idi. Özal'ı aday gösteren önergeler okundu; Çelikbaş'ın adaylığı da alkışlandı. Özal, oylamadan sonra basın konferansı yapacağını söyledi; aday olarak fazla politikaya girmemesini, muhalefet liderlerine cevap vermeyi parti yöneticilerine bırakmasını söyledim. Salı günkü grup toplantısında da konuşmaması gerektiğini belirttim. Oylamaya 285 üye katılmıştı; 247 Özal, 18 Çelikbaş, 17 boş ve 3 iptal çıktı. Oylamadan sonra (Tınaz) Titiz, partiden istifa etti."[593]

"24 Ekim'de yapılan ikinci oylamada, Özal 256, Çelikbaş 13, boş 9, iptal 2 oy çıktı. Muhalefet yine oylamaya katılmadı. 26 Ekim günü Meclis kısa bir toplantı yaptı. Muhalefet

kendini ciddi bir sıkıntıya soktu. Toptan istifa tehdidinden geri dönüş itibarlarını zedeledi. İlk defa basın, muhalefete vurmaya başladı. İnönü, istifa sözü ile hata yaptığını kabul etti."[594]

"31 Ekim günü [...] Meclis'te muhalefet yine yoktu, sine-i millete çekilmedi, sineye çekti. Özal biraz heyecanlı, fakat neşeliydi. Oylamadan sonra yapacağı teşekkür konuşmasının metnini gösterdi, beraber bazı düzeltmeler yaptık. [...] Oylama sonucu: 263 Özal, 14 Çelikbaş, 8 boş oy çıktı. Özal teşekkür konuşması yaptı; tebrik kuyruğu başladı."[595]

Süleyman Demirel, Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi hakkında *The Özal* belgeselinde Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'a şunları söylemiştir:

"Yüzde 21.75 oyu. 21.75'le oturulur muydu Çankaya'da? Onun için karşı çıktım. Ben, sadece ben değil Türkiye karşı çıkmalıydı. Oturuluyorsa mesele yok. 1989 yerel seçimlerde oy 21.75 değil mi? Ondan karşı çıktım. Ve tek partinin oyuna dayanarak çıktı. 290 tane milletvekili yüzde 35 oyla, 290 milletvekili. Ve buradan ekseriyet çıkarmak gayet tabii kolaydı. Başka parti girmedi seçimlere, kimse girmedi. Meclis'te tek partinin oyları ile seçildi. Bunlar o günkü iddialardı."[596]

Başbakan Özal, 31 Ekim 1989 günü partisinin meclis grubunda son defa milletvekillerine ve il başkanlarına hitap etmiştir:

"Benim sizden tek bir ricam var: Hiçbir şekilde bölünmeyin, parçalanmayın. Kur'an-ı Kerim'de söylendiği gibi Allahın ipine sımsıkı sarılın, bölünmeyin, parçalanmayın."[597]

Özal'dan sonra ANAP genel başkanlığı koltuğu caziptir; çünkü anayasaya göre seçime girmeden doğrudan başbakan olunmaktadır.[598]

Ekrem Pakdemirli'nin anlatımı şöyledir:

"Ben Turgut ağabeyin cumhurbaşkanı olmasını istemedim. Bunu o zaman kendisine ve televizyonlara söyledim. Turgut ağabey cumhurbaşkanı olursa partiyi bir arada tutmanın çok zor olacağına inanıyordum."[599]

"İlk zamanlarda Turgut ağabey bana ANAP'ta liderlik yaparsan ancak sen yaparsın, dedi. Daha sonra bu görüşünden vazgeçmiş olacak ki, ANAP liderliğine aday olan kişilere bir yerde toplanıp kendi aranızda anlaşın, dedi. ANAP'ta liderliğe aday olan bu kişiler kendi aramızda toplandık. Bu toplantıda Mesut Yılmaz, Hüsnü Doğan, Mehmet Keçeciler, Ali Bozer, Oltan Sungurlu, Cengiz Tuncer vardı. Prof. Ali Bozer kendisinin yaşı dolayısıyla ANAP genel başkanlığına aday olmayacağını açıkladı. Bu kişiler birbirlerinin başkan adaylığından çekilmesini bekliyorlardı. Ama kimse başkan olma isteğinden vazgeçmiyordu.

Bu arada Turgut Özal'ın yanında olan Güneş Taner toplantı yaptığımız mekâna geldi. Güneş Taner, konutta Turgut Özal ve eşinin yanındaydı. Taner, kendi sözüymüş gibi ANAP genel başkanlığına en layık kişinin Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli olduğunu fakat onun da eşinin başının kapalı olduğu için ANAP genel başkanı olamayacağını söyledi. Aslında bu sözler konutta konuşulmuştu. Yani Güneş Taner, konuttaki havayı bize aksettiriyordu. Ama bu sözü Turgut Özal'dan daha çok Semra Hanım'ın söylediğini tahmin ediyordum. Çünkü Turgut ağabey için başı kapalılık açıklık hiçbir sorun oluşturmuyordu.

Bu toplantıdan hiçbir sonuca varılamayacağını ben de Turgut Özal da gayet iyi biliyorduk. Turgut ağabey olmayacakları denemek istemişti. Bunu da bizim görmemizi istiyordu. Belli bir müddet sonra Turgut ağabey yanımıza geldi. Ne yaptınız,

dedi. Biz de birisinin üzerinde anlaşamadığımızı söyledik. Çünkü toplantıya katılan herkes en iyi genel başkanın kendisinin olacağını düşünüyordu. Özellikle Mesut Yılmaz, Semra Hanım'ın desteğini aldığını söylüyordu. Bütün bunları dinleyen Turgut ağabey, artık bu işi ben çözeceğim, dedi."[600]

"Ben onu yapacağı bir gezi için askeri havaalanından uğurlamaya gittim. Yol boyunca bu konu ile ilgili hiçbir şey konuşmadık. Fakat havaalanından dönerken radyodan dinlediğim haberlerden Turgut ağabeyin Yıldırım Akbulut'u başbakanlığa atadığını öğrendim."[601]

TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut, Tufan Türenç'e Başbakanlığa atanmasını sonradan şöyle anlatmıştır:

"Rahmetlinin yemin günüydü. Fiilen görevine başlamış olacaktı, ama bilindiği gibi daha evvelce seçilmişti. Ve o süre içerisinde de partiye bir genel başkan, dolayısıyla ülkeye bir başbakan atama çalışmalarına başlamıştı.

Bunun için parti teşkilatlarını topladı. Başbakanlık için isimler istedi. Ortaya on sekiz isim çıktı. O zaman basın bunlara 'Türk Büyükleri' adını taktı. Sonra bunları eleyerek sekize indirdi. Ben bunların içinde yoktum. Hatırlayabildiğim kadarıyla bunların arasında Mesut Bey, Oltan Bey, Güneş Bey vardı. Galiba Lütfullah [Kayalar] da vardı. Hasan Celal Güzel yoktu. Çünkü o adaylığını zaten koymuştu.

Ben o sırada Meclis Başkanıyım ve bu nedenle de Başbakan olacağım aklımdan bile geçmiyordu. Özal'ın seçeceği arkadaşı destekleme düşüncesindeydim.

Özal bu sekiz arkadaşla toplantılar yapıyor, fakat bir sonuç alamıyordu.

Sonunda hepsini topladı ve aranızdan birini seçin, dedi ve yine sonuç alamadı.

Özal'la 9 Kasım gününe kadar bir türlü konuşamıyoruz. Ortada isim de yok. Ben her şeyden habersiz törenin eksiksiz yapılmasını düşünüyorum. Merasim kıtasını selamladıktan sonra merdivenleri çıkarken dedim ki, 'Efendim, hükümet kurulacaksa ve kongreye de gidilecekse bugün ilan edilmesi lazım.' Evet, işte orada biz merdivenleri çıkarken, daha Meclis'in binasına girmeden, pat diye dedi ki: 'Hükümeti sen kuracaksın, devir-teslimden sonra konuta gel konuşalım' dedi.

Ben bir şey söylemedim. Zaten orada konuşma imkânımız yok, etrafımız gazeteci dolu. Aldık kürsüye getirdik. O yemine başladı, ben ise düşünüyorum. [...]

Neyse yemin tamamlandı, rahmetli resmen Türkiye'nin Cumhurbaşkanı oldu."

TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut, Özal'ı Cumhurbaşkanı olarak Meclis'ten uğurladıktan sonra, makam otomobiline bindi. Eve gidip üstünü değiştirmesi ve Başbakanlık Konutu'na gitmesi gerekiyordu. Zaman çok kısıtlıydı.

"Konuşmaya bile vakit yok. Alelacele atama yazısı yazıldı. Ben Meclis Başkanlığı'ndan istifa dilekçemi hazırladım. Ama bunların hepsi çok seri oluyor. Çünkü zaman yok. Bakanlar Kurulu listesini Meclis dağılmadan yetiştirmek istiyoruz ki, Hükümetin kurulmasını tamamlayabilelim. Çünkü üç-beş gün sonra olağanüstü kongre var. O yüzden Bakanlar Kurulu listesinde üç-beş isim dışında bir değişiklik yapmadık. Sonra, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu listesini onayladı. Ben listeyi cebime koyup Meclis'e gittim ve okudum. Yani yarım saat, bir saat içinde hükümeti kurduk. Bu işleri tamamladıktan sonra eve geldim."[602]

Yıldırım Akbulut da Özal'ın ayrılmasından sonra partinin durumunu öne sürerek cumhurbaşkanı adaylığından vazgeçmesini kendisine söylediğini vurgulamıştır:

“Özal’la benim zaman zaman bazı konuşmalarım olurdu. Cumhurbaşkanı olmaya karar verdiği günlerden birinde onunla görüşmeye gitmiştim. Bu konuyu açık açık konuşmaya karar verdim. Makamında baş başayız, aramızda kısa ama ilginç bir konuşma geçti:

‘Sayın Özal, siz cumhurbaşkanı olmayın. Sonra parti ne olur? İçeride muhalefet başlamış, bir izip hareketi meydana gelmiş. Bunu kim önleyecek, onun için başımızda olun, çalışalım. Yine eski gücümüze kavuşuruz. 26 Martın yenilgisinin tesirini sileriz. Aksi takdirde dağılırız.’

‘Bak, insanlar doğar, yaşar ve ölür. Bizim parti de doğdu, yaşadı, öldü.’

Bu konuşmadan anladım ki, rahmetli Cumhurbaşkanı olmak için kararını vermişti. Oldu da.”[603]

10 Kasım 1989 günü Özal muhalifi bir gazetede yeni Cumhurbaşkanı’nı bekleyen zorlukları haber verilmiştir:

1. Anıtkabir’deki devlet töreninden sonra SHP ve DYD de ayrı tören düzenleyecek.

2. Özal’a bombalı protesto; İstanbul’da 20’den fazla işyeri, banka ve holding binası; Ankara’da Halk Bankası merkezi ile iki banka şubesine bomba konulmuş; İzmir’de de Amerikalıların alışveriş yaptığı Piex’te bomba patlamıştır.

3. Ahmet Tan’ın “4. Özal Kabinesi” başlıklı haberi.

Profesör Hikmet Sami Türk’ün yine *Cumhuriyet*’in ikinci sayfasında yer alan “Cumhurbaşkanı’nın Tarafsızlığı” başlıklı yorumu yaklaşan krizler için adeta bir “erken uyarı” olarak kabul edilmelidir:

“Ne yazık ki, Sayın Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden ve ant içme gününe kadar ve aslında Cumhurbaşkanlığı işlerinin düzenli bir biçimde devralınması ve yeni görevine hazırlanması için ayrılan süre içinde hâlâ eski partisini

uzaktan yönlendirme çabaları ve cumhurbaşkanının tarafsızlığı hakkında basına yansıyan kişisel yorumları, gelecek için pek umut verici olmamıştır. Oysa özellikle seçilme biçimi tartışmalı bir cumhurbaşkanı olarak tarafsızlık konusunda şimdiye kadar olan cumhurbaşkanlarından daha çok dikkat ve özen göstermesi beklenmektedir. Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki tutumunu ant içerek göreve başlamasından sonra sürdürmesi ise Türkiye'de önümüzdeki günlerin yeni siyasal bunalımlara gebe olması demektir. O nedenle Sayın Özal'ın göreve başlarken, Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde okuduğu cumhurbaşkanı andının anlamı üzerinde her sözcüğüyle derin derin düşünmesinde ve bu antta belirtilen ilkeleri özümsemesinde gerek kendisinin başarısı ve gerek ülkenin huzur ve esenliği bakımından sayılamayacak kadar çok fayda vardır."[604]

11 Kasım 1989 günü *Cumhuriyet* gazetesinde yer verilen bir diğer önemli demeç ise yeni cumhurbaşkanına yönelik ilk ciddi tepkiler arasındadır. Özal'ın eski Başbakanlık Müsteşarı ve güvendiği bakanlarından Hasan Celal Güzel'in demeci şöyledir:

"Sayın Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın 101., 103. ve 109. maddelerinin ruhuna aykırı olarak bir siyasi partinin kongresine müdahale etme şeklinde yoruma yol açabilecek ve bir adaya diğer aday veya adaylara göre avantaj sağlayabileceği açık olan bu atamayı yapmamasını dilerdim."[605]

Hasan Celal Güzel, yeni kurulan kabinede bakanlıkların ulufe dağıtılır gibi paylaştırıldığını da söylemiştir.[606] Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi, Yıldırım Akbulut'un Başbakan atanması ve yeni bakanlar kurulu listesinin mecliste okunmasından sonra Mesut Yılmaz yanlısı 80 milletvekili

Dışişleri Bakanlığı salonunda toplanmıştır. Mükerrem Taşçıoğlu başkanlığında yapılan bu toplantının zabıtları Mustafa Kalemli tarafından tutulmuştur. Bu zabıtlar çok önemli ve ilginçtir ve ertesi gün de Cumhurbaşkanı Özal'ın eline ulaşmıştır.[607] Özal'ın ardından isyan başlamıştır!

474. Vehbi Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 187-188.

475. Şamil Tayyar, "Ölürsem Vatan İçin Ölürüm", *Milliyet*, 19 Nisan 1993.

476. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 164.

477. Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan'a*, s. 206.

478. a.g.e,, s. 208-209.

479. "Asım Kocabıyık", *The Özal*, s. 146.

480. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 147-148.

481. a.g.e., s. 148-149.

482. Dr. Cengiz Aslan'ın bu görevi, Cumhurbaşkanı Özal'ın vefatına kadar sürmüştür. (y.n.)

483. Doğan Uluç, *Kupa Ası*, s. 191.

484. Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan'a*, s. 206.

485. "Güneri Cıvaoğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 173-174.

486. Doğan Uluç, *Kupa Ası*, s. 193-196.

487. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 101.

488. Ardan Zentürk, "Turgut Bey", *Star*, 18 Nisan 2013.

489. a.g.y.

490. Doğan Uluç, *Kupa Ası*, s. 196-197.

491. "Hulusi Çetinoğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 61-62.

492. “Cengiz Aslan”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 90-91.

493. Doğan Uluç, *Kupa Ası*, s. 197-198.

494. Asım Kocabıyık, *Tazılar Köyünden Borusan’a*, s. 209.

495. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse*, s. 295-299.

496. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse*, s. 326-329.

497. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 218-219.

498. a.g.e., s. 219-220.

499. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 20-21.

500. Gülen Hocaefendi’nin 15 Aralık 2013 Pazar günü sohbetinden.

501. Jak Kamhi, *Gördüklerim, Yaşadıklarım*, s. 397-398.

502. Işın Çelebi, *Türkiye’nin Dönüşüm Yılları*, s. 175.

503. Abdullah Aymaz, “Turgut Özal”, *Zaman* (15 Nisan 2012).

504. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 97.

505. Mustafa Kalemli, *Kalemli’nin Kaleminden*, s. 106-107.

506. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 299-300.

507. a.g.e., s. 301-302.

508. a.g.e., s. 318.

509. “Kenan Evren”, Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, s. 185-187.

510. Turan Yılmaz, “Muzaffer Başkaynak”, *Hürriyet*, 28 Mayıs 1995.

511. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 101.

512. Taha Akyol’un sorularına verdiği cevaplar, (1 Ocak 1987).

513. Fehmi Koru, “O, artık, yok...”, *Zaman*, 18 Nisan 1993.

514. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (Mersin, 6 Ocak 1987).

515. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 320.

516. a.g.e., s. 327-328.

517. a.g.e., s. 334-335.

518. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (1 Kasım 1987).

519. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 100-101.

520. a.g.e., s. 102.

521. Semra Topçu, "9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Söyleşisi', *...Ve Özal'dan Sonra Kaybolan Yıllar,* s. 333.

522. Mustafa Kalemli, *Kalemli'nin Kaleminden,* s. 213-214.

523. "Hasan Celal Güzel", *The Özal,* s. 289-290.

524. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 398.

525. Başbakan Turgut Özal'ın Taha Akyol'un sorularına verdiği cevaplar, (11 Kasım 1987).

526. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 102-103.

527. "Burhan Özfatura", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları,* s. 90.

528. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 45-46.

529. a.g.e., s. 47-48.

530. Başbakan Turgut Özal'ın Ertuğrul Özkök'ün sorularına verdiği cevaplar, (29 Ağustos 1987).

531. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 44-45.

532. a.g.e., 83.

533. Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi,* s. 217-219.

534. "Hasan Celal Güzel", *Özlenen Demokrat Turgut Özal,* s. 101.

535. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 565.

536. Başbakan Turgut Özal’ın basına açıklaması, (8 Şubat 1988).

537. “Güneş Taner”, *The Özal*, s. 297-299.

538. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 301.

539. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (16 Şubat 1988).

540. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (Ankara, 18 Haziran 1988).

541. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (Ankara, 19 Haziran 1988).

542. Başbakan Turgut Özal’ın Yaptığı Açıklama, (19 Haziran 1988).

543. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, 164-165.

544. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 166.

545. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 53-55.

546. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 55.

547. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 140-141.

548. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 140-141.

549. Faruk Mercan, *Onlar Başroldeydi*, s. 180.

550. “Cengiz Aslan”, *The Özal*, s. 353-354.

551. “Erkal Zenger”, *The Özal*, s. 357-358.

552. “Mehmet Ağar”, *The Özal*, s. 358-359.

553. “Semra Özal”, *The Özal*, s. 360-361.

554. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 185-186.

555. Mustafa Kalemli, *Kalemli’nin Kaleminden*, s. 205.

556. Can Dündar, *Birand*, s. 330.

557. a.g.e., s. 293.

558. Hakan İnce, *Özal Suikastı*, s. 109.

559. Avukat Bilgin Yazıcıoğlu 29 Ocak 2013 günü vefat etti; Ankara'da toprağa verdik (y.n)

560. Tamer Korkmaz, "Dehşetengiz", *Yeni Şafak*, (17 Aralık 2013).

561. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (18 Eylül 1988, Ankara).

562. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 145-146.

563. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (10 Mart 1989, İstanbul).

564. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 475-476.

565. "Oltan Sungurlu", *The Özal*, s. 389-390.

566. "Mükerrem Taşçıoğlu", *The Özal*, s. 390.

567. "Barlas Doğu", *The Özal*, s. 390-391.

568. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (28 Mart 1989, Ankara).

569. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (21 Nisan 1989, Ankara).

570. Mustafa Kalemli, *Kalemli'nin Kaleminden*, s. 216-217.

571. "Hüsnü Doğan", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 56-57.

572. a.g.e., s. 38.

573. Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 154.

574. "Galip Demirel", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 38-40.

575. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 470.

576. a.g.e. s. 471.

577. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 471-474.

578. a.g.e., s. 480-482.

579. “Hasan Celal Güzel”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 99 ve 100.

580. Başbakan Turgut Özal’ın Uğur Dündar’ın sorularına verdiği cevaplar, (5 Ocak 1988).

581. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 407.

582. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (13 Haziran 1989, Ankara).

583. “Mehmet Altınsoy”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 79.

584. Mustafa Kalemli, *Kalemli’nin Kaleminden*, s. 62-63.

585. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 74.

586. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 491-492.

587. a.g.e., s. 503.

588. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (10 Ekim 1989, Ankara).

589. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (16 Ekim 1989, Ankara).

590. a.g.k.

591. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (17 Ekim 1989, Ankara).

592. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 78.

593. a.g.e., s. 78.

594. a.g.e., s. 78-79.

595. a.g.e., s. 79.

596. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 398.

597. Başbakan Turgut Özal’ın konuşması, (31 Ekim 1989, Ankara).

598. Mustafa Kalemli, *Kalemli’nin Kaleminden*, s. 61.

599. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 186.

600. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal’ın Mirası*, s. 188-189.

601. a.g.e., s. 189.

602. Tufan Türenç, “Yıldırım Akbulut’un Anıları”, *Hürriyet*, 7 Ağustos 1994.

603. a.g.y., *Hürriyet*, 8 Ağustos 1994.

604. Hikmet Sami Türk, “Cumhurbaşkanı’nın Tarafsızlığı”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1989.

605. *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1989.

606. *Milliyet*, 11 Kasım 1989.

607. Mustafa Kalemli, *Kalemli’nin Kaleminden*, s. 65-66.

Sıra dışı Cumhurbaşkanı

Rafet Ufuk Önder Arşivi

Bakın ben görebilecek miyim, o ayrı bir konu ama müthiş bir devrim geliyor. Toplumun bundan mutsuz olması imkânsızdır. Her şey hemen demode oluyor... Video yerine “lazer-disc” var... Plak yerine “compact-disc”... Arşivler “compact-disc”lere girdi artık... Kim bilir daha neler çıkacak?

Biz Türkiye olarak sanayi devrimini kaçırdık. Yani ilk sanayi devrimini... O yüzden, diğer ülkelerden geri kaldık. [...]

Onları, bugün içinde bulundukları devirde yakalayabiliriz...

Bunun için kuracağımız tesisler, en yeni, en modern olmalı... [...]

Korkunç değişik bir toplum. Yani bugün hatta bazılarını tahmin, hatta tahayyül etmek bile mümkün değil...

Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, (1994)

9 Kasım 1989’da tuhaf bir rastlantıyla, Türkiye’de Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevine başlamak için TBMM önünde yemin ettikten sonra Çankaya Köşkü’ne çıkarken, Doğu Almanya’da Berlin Duvarı’nı kaldırma kararını açıklayan bir basın toplantısı yapılıyordu. Doğu Almanya, son yılına kadar Berlin Duvarı’nı Doğu’yu Batı’ya karşı koruyan bir kalkan olarak meşrulaştırmaya çalışmıştı. Berlin’de bu tarihi karar açıklandığı andan itibaren duvarın iki tarafında yüz binlerce insan birikmişti. Gece yarısına doğru ilk önce Brandenburg Kapısı’ndan başlanarak barikatlar kaldırılmıştı. Her iki Almanya tarafından yaklaşan insanlar duvarın üzerinde buluşmuşlardı. Duvarın yıkımına resmi olarak 13 Haziran 1990’da, Bernauer Straße’de 300 Doğu Alman sınır askeri tarafından başlanmıştı. Almanya Demokratik Cumhuriyeti de duvarın yıkımından sonra fazla dayanamamış, 13 Ekim 1990’da kendini feshetmişti.

Yine bir rastlantı, 13 Ekim (1927) Turgut Bey’in doğum günüydü.

Tarihi hakikat odur ki, Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı, ülkesinde Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve Doğu ile Batı buluşmasını anlamaya niyet etmişti... 1989 sonbaharında Avrupa’da ve dünyada yeni bir düzen kuruluyordu ve Türkiye resmi ve sivil kurumları ve milli güç bileşenleriyle bu yeni düzende hak ettiği yerini almalıydı; Türkiye Cumhurbaşkanı’nın yaklaşık üç buçuk yıl kalabildiği en yüksek makamda tek hedefi buydu.

Türkiye’nin sorunları

30 Ekim 1989 günü henüz Başbakan sıfatı üstünde iken Özal kendisini dinleyenlere yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin en temel sorunlarına işaret eden muhteşem analizini ve önerilerini anlatıyordu:

"Bir kere etrafımızda sekiz tane ülke var. Dünyanın en stratejik konumlu ülkesiyiz. Bu stratejik konumumuz birçok güçlü ülkeye, süper ülkeye bazen engel gibi gözüküyor. İşte asırlardır Boğazlara hâkim olma meselesi önemli konulardan birisidir. Ondan sonra önümüzdeki yirmi-otuz sene bu enerji meselesinin önem kazanacağını zannediyorum. Kazanmaya devam edecektir. Ve petrolün ağırlığı da Ortadoğu'dadır. Orada da önemli bir durumumuz var. Türkiye bir geçiş ülkesidir. [...]

Anadolu netice itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bakiyesi olarak imparatorluk çöktüğü zaman buraya gelen insanlar tarafından, az veya çok burada mevcut olan insanlar tarafından bir araya getirilmiştir. Farklı etnik kökenlerden geldiğimiz de muhakkaktır. Milliyetçiliği şoven manada anladığımız takdirde, Türkiye'ye yanlışlık yaparız. [...]

Birliğimizi meydana getirmeliyiz. İnsanlarımız arasındaki farklılığı ortadan kaldırmalıyız. Ve bu farklılığı aşılayacak şeylerden devamlı uzak durmalıyız. Ve bizim en önemli hadisemiz bir bu taraf. Çünkü Türkiye çok kritik noktada olduğu için bu konu ileride bütün Türk hükümetlerinin başına bir problem olarak gelecektir. Bunun çözümü bizim elimizdedir. Başkalarının elinde değildir. Ve şunu göstermemiz lazımdır ki, bu memleket içinde yaşayan herkes, hangi kökenden gelirse gelsin, bu memlekette birlik beraberlik içinde yaşarsa ki bizim bir avantajımız daha var, aynı dine mensubuz –bir avantajdır bu– o vakit o mutluluk devam edecektir. [...]

Bir üçüncü ayrılık noktası Türkiye'de bundan başka, mezhep konusu işlenebilir. [...] Bizi bazen böyle zorlamışlardır. [...] Hizmeti biz onların reyini almak için değil, Allah rızası için yapıyoruz."[608]

30 Ekim 1989 günü Özal'ın yaptığı bu tarihi analizinde çözüm önerilerinin makullük ve isabetleri üzerine söylenecek fazla söz bulamıyorum. Başbakan olarak büyük hizmetlere imza atan bir parlak beyin, belli ki Cumhurbaşkanlığı makamında da elinden gelenin en iyisini yapmak için çabalarına inatla devam edecekti. Belki bu makamında daha fazla gözleme, düşünmeye ve anlatmaya fırsat bulacaktı.

Nitekim öyle de olmuştur. Cumhurbaşkanlığı günleri Özal'ın devlet tecrübesine ve analizlerine kuşbakışı genişliği ve kucaklayıcılığı kazandırmıştır. Devlet Bakanı Kâmran İnan, yeni cumhurbaşkanının ant (yemin) töreni öncesi bir mutfak masasında çalışırken heyecanını ve sadeliğini günlüklerine şöyle yansıtmıştır:

"3 Kasım (1989) günü, sayın cumhurbaşkanının, ant içmeden sonra yapacağı konuşma taslağını hazırlayıp sundum. [...]

6 Kasım (1989) günü Bakanlar Kurulu, Özal şerefine yemek verdi. Akşam, Meclis Başkanı'nın Evren için verdiği yemeğe gittim. Oturduğum masada üç eski meclis başkanı (Cahit Karakaş, Kemal Güven, Ferruh Bozbeyli) vardı; üçü de senelerin izini taşıyordu. Demokrasimizin garip cilveleri. Yemekten sonra 'konut'a çıkıp Özal'la görüştüm. Mutfakta oturmuş çalışıyordu: 'Eskiden burada hem çalışıyor hem de bir şeyler atıştırıyorduk; şimdi yalnız çalışıyorum' dedi. Ant içmeden önce yapacağı konuşma için hazırladığım taslağı okuyordu. Kendilerinin hazırladıkları metni okudu, benim hazırladığıma çok yakındı. Bazı düzeltmeler yaptık. Benim

taslaktan bazı kısımlar alıp ilâveler yapacağını söyledi. [...] Sayın Evren'in Köşk'teki devir-teslim töreninde yapacağı konuşmada Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi görüşünü savunacağını, bu suretle Demirel'in paraleline düşmüş olacağını, lüzumsuz ve zamansız bir münakaşa açılacağını söyledi; buna canı sıkılıyordu. Bu konuda (Nurettin) Ersin Paşa ile görüşmemi telkin etti."[609]

Kâmran İnan gibi seçkin bürokrat ve devlet adamlarının günlüklerinde ayrıntılar önemlidir. Şimdi, Türkiye toplumu Özal'la birlikte bir "Sıra dışı Cumhurbaşkanı" ile karşılaşmıştır, cümlesi hangi özel ve kamu alanlarını kapsamaktadır, ona bakalım. Önce 8. Cumhurbaşkanı'nın ilk Cuma'sını anlatalım. Çankaya Köşkü'nde "Cumhurbaşkanı'nın Cuma Danışmanı" olarak bilinen eski Devlet Bakanı ve Ankara Belediye Başkanı Mehmet Altınsoy'un aktardığı bilgiler şu şekildedir:

"Yıldız'daki camide Şaban Hoca vardı, ahbabıydı. İlk Cuma'ya oraya gittik. Gazeteciler rahatsız ediyordu, cemaatin üstünden resim çekmeye çalışıyorlar vs. Bu yüzden önce korumalarla boş bir aracı gönderir, sonra başka bir araçla camiye giderdik."[610]

Özal'ın yemin töreninden sonra ilk Cuma namazından bir günlük gazeteye yansıyan haber şu şekildedir: Özal camide namazını kılarken, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık korumalarının cami çevresinde sıkı güvenlik önlemi aldıkları ve hatta çevik kuvvet ekiplerinin de kendilerine yardımcı oldukları fakat bir süre sonra Ankara Emniyet Müdürü Mehmet Ağar'ın talimatıyla cami çevresinden uzaklaştıkları gözlemlenmiştir.[611] Abdülkadir Aksu ve Cemil Çiçek ise Özal'ın Cuma namazını çoğu kere birlikte eda eylediği en yakın arkadaşlarıdır; Abdülkadir Aksu yeminden önce

Kocatepe'de Cuma namazı çıkışını anlatmıştır; tarihi bir resimdir:

"Cumhurbaşkanı seçildikten sonra (henüz yemin töreni yapılmamıştı) ilk Cuma'yı Kocatepe'de kıldı. Ben de beraberdim. O gün oradaki manzarayı, heyecanı unutmak mümkün değil. Camiden arabasına kadar çok güçlükle gidebildi. Korkunç bir izdiham, elini öpmeye çalışan; hüngür hüngür ağlayan; Yüce Mevla'ya yüksek sesle dua edip şükredenler; gençler, yaşlılar herkes. O gün orada Cuma'sını eda eden herkes sevinçten ağlıyordu."[612]

Cumhurbaşkanı seçilişinin ilk günlerinde Kurtul Altuğ ve Ozan Sağdıç tarafından o sırada Başbakanlık Konutu'nda oturmayı sürdüren yeni cumhurbaşkanının Çankaya Köşkü'nde ilk haftasının bol fotoğraflı bir röportajı hazırlanacaktır. Özal, kendi çalışma ofisini yeni mekâna taşıtmış, rezidans bölümü ise hazırlıkların tamamlanması sürecine bırakılmıştır. Röportaj ve fotoğraf çekimi bu atmosfer içinde yapılmaktadır.

Ozan Sağdıç'ın anlatımına göre, işe başbakanlık konutundan başlanmıştır. Özal, doğal bir görüntü vermektedir. Yeni görevine daha enerjik bir şekilde başlamak arzusuyla kilolarının bir bölümünü atma gayreti içindedir. Konutun bir odasını spor salonuna çevirmiştir. Henüz iki günlük cumhurbaşkanı ile gerçekleştirilen röportajın ilk fotoğrafları bu ortamda çekilmiş, üçüncü gün röportaja ve fotoğraf çekimine Çankaya Köşkü'nde devam edilmiştir. Makamında Kurtul Altuğ kendisiyle uzun bir röportaj yapmış sıra Köşk'ün çeşitli yerlerinde fotoğraf çekmeye gelmiştir. Özal, Atatürk döneminde oraya konulmuş sedefli makam masasının henüz yabancısıdır. O yüzden oturmamış, masanın önünde

durmuştur. Köşk'e ilk taşıttığı eşya bilgisayarlarıdır ve onlarla fotoğraf çektirmiştir.[613]

Sıra dışı cumhurbaşkanının Çankaya Köşkü'nde ilk saatleri elbette önemlidir. Büyükelçi Kaya Toperi, Fatih Uğur'a Köşk'te ilk saatlerini şöyle anlatmıştır:

"Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne girdik. Kapıda Genel Sekreter Yardımcısı karşıladı ve makamına gittik. İlk başta sayın cumhurbaşkanı telefonun ahizesini kaldırdı. Bir ses geldi. 'Ya bu telefonla konuşuyorlar' dedi. Ben de, 'Efendim, burada santralden konuşmanız lazım' dedim. 'Anlamadım' dedi. 'Efendim, santralden bağlayacaklar telefonu' dedim. Sonra telefonu kapattı. Bir gün sonra Köşk'e yeni bir telefon sistemi kuruldu. Medyadaki arkadaşlar cumhurbaşkanı bakanları telefonla dinliyor diye haberler yazdı. Hepsini çağırıp tek tek anlattık..."

Büyükelçi Kaya Toperi, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü vazifesinde olduğu için ilk dönemde Reuters ve ajans hatları da Çankaya'ya bağlanmıştı. Özal, Türkiye'yi ve dünyayı adım adım takip etmek istiyordu. Bütün bu teknik altyapının yıllar sonra Köşk'e gelmesi de yankı uyandırıyordu. Köşk'teki bu yenilikler, Özal'ın bilgisayar merakı ve 2-3 televizyondan dünyayı izleme arzusu Köşk'te bambaşka bir hava oluşturmuştu ve bir dolu haber basına yansımıştı. "Özal, Köşk'e jakuzi yaptırdı" asparagasları bile yapılmıştı.

Büyükelçi Kaya Toperi, buna şöyle karşılık veriyor:

"Turgut Özal cumhurbaşkanı olduktan sonra Köşk baştan aşağı değişti. Her zaman için bu böyledir. Evde kiracı çıktıktan sonra yeni kiracı evini badana eder. Yukarıda cumhurbaşkanının oturduğu yer badana yapılırken 1933'ten kalma gazete kupürleri vardı duvarlarda. Yani yıllardır orası bir tamir ve onarım görmemişti. Dediler ki, Turgut Özal

jakuzi yaptırdı. Öyle bir şey yok. Özal, oturduğu yere bir cumhurbaşkanına yakışır banyo yaptırdı. Bir mutfak yapıldı. Çünkü daha önceki bütün resmikabullerde resmi davetlerde dışarıya sipariş edilirmiş. Özal döneminde bunları kendi mutfağımızda yapmaya başladık."[614]

Devlet Bakanı Kâmran İnan'ın günlük notlarına yansıyanlar ise cumhurbaşkanının yeni dönemde başka ne tür işlerle meşgul olacağının habercisidir:

"9 Kasım (1989) günü yapılan ant içme törenine muhalefet katılmadı. Özal'ın konuşması iyi karşılandı. Gariptir, 1970'lerde Planlama müsteşarıyken 'takunyalı' diye horlanan, sonunda atılan Özal, bugün Türkiye'nin 8. cumhurbaşkanı oldu. Köşk'teki devir-teslim töreni sade geçti. Sayın Evren konuşmasında cumhurbaşkanlığı seçiminin bunalım içinde yapıldığını, çözümün halkoyu ile seçilmek olduğunu söyledi. Buna mukabil Özal, kendisinden sonraki cumhurbaşkanının da aynı şartlar içinde seçilmesini temenni ettiğini söyledi. Etimesgut'a giderek Sayın Evren'i uğurladık. İlk defa duygulandığını gördüm. Büyük kızı ağlıyordu."[615]

O oturumda Turgut Özal, 8. cumhurbaşkanı olarak TBMM'de Atatürk'ün "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" sözüyle tamamladığı manifestosunu okumuştur. Yeni cumhurbaşkanının manifestosunun en başında kendi siyaset felsefesinde en önem verdiği üç temel yaklaşımın, düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti kavramlarının açıklanması yer almaktadır. Atatürk'ün içerik ve siyaset kavramları bakımından hayli zengin ve titiz okumalarla kazanılmış yüksek entelektüel birikimini yansıtan muhteşem konuşmalarını ayrı tutarsak, özellikle üç temel hürriyetin ilk defa bir cumhurbaşkanının nutkunda yer alması ve bunların birer milli hedef olarak vurgulanması bizim siyasi

tarihimizde yeni bir olgudur. 9 Kasım 1989 günü TBMM'de yeni cumhurbaşkanı tarafından yapılan bu konuşma insan halkalarına dayalı laik demokrasi ile temel hak ve özgürlüklerin eşit kullanımı ve her alanda değişim vurgusu açısından "ilk" olarak kabul edilebilir:

"Sayın Milletvekilleri,

Yirmi birinci yüzyıla doğru giderken, üç büyük, üç temel hürriyeti geliştirmenin, sımsıkı korumanın uygar dünyanın önde gelen devletlerinden biri olmamızın vazgeçilmez şartı olduğunu görmeliyiz.

Bu üç hürriyetten birincisi düşünce hürriyetidir.

Düşünme kabiliyeti çeşitli yollarla engellenen, düşündüğünü söyleyemeyen, düşünceye saygıyı öğrenemeyen bir toplumun ilerlemesine imkân ve ihtimal yoktur.

Bir toplumun bütünleşmesinin temel taşı her ferdin, her kurumun bir diğerinin düşüncesine saygı göstermesidir.

Bu karşılıklı saygı zemini üzerinde, serbestçe tartışarak daha iyiyi, daha doğruyu ve daha güzeli üretmesidir.

Eğer, düşünce hürriyeti, düşünceyi ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilinci oluşmazsa, işte o zaman kutuplaşmalar, kamplaşmalar bölünme ve parçalanmalar da doğar.

Şunu da bütün inancımla huzurunuzda ifade etmek isterim:

Milli birliğimizi korumanın vazgeçilmez gereği, düşünce hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilincidir.

İkinci hürriyet ise, evrensel kapsamda ve evrensel anlamda, insanın, insana duyduğu sevginin, saygının simgesi ve göstergesidir.

Bu hürriyet de, evrensel anlamda din ve vicdan hürriyetidir.

Laik ve demokratik olma iddiası ve iradesindeki gelişmiş ülkeler, bu hürriyete sımsıkı sarılabilmeyi başarmış ülkelerdir.

Çünkü yalnız huzurlu insan, dini ve vicdanı baskı altında tutulmayan insan, daha çok çalışma, daha çok kazanma ve kendi vicdani inançları içinde mutlu yaşama istek ve kabiliyetine sahiptir.

Laikliğin temel bir gereği vardır; din ve vicdan hürriyeti.

Din ve vicdan hürriyetinin de tek bir güvencesi vardır: Laiklik.

Bu iki temel kavram birbirlerinin varlık nedenidir.

Ve her biri bir diğerinin koruyucusudur.

Ve üçüncü büyük hürriyet; teşebbüs hürriyetidir.

Uygar bir rekabet ortamı içinde insanların daha çok çalışma, daha çok kazanma isteklerinin önüne engel konulmamalıdır.

Asla yasakçılığa sapmamak, devlet müdahaleciliğini şartların el verdiği oranda, asgari seviyede tutmak kalkınmanın ilk ve temel gereğidir.

Eğer, ferdin iş kurma, teşebbüse girişme, daha çok çalışıp, daha çok üretip, daha çok kazanma hevesi engellenirse bir milletin kalkınmasına imkân var mıdır?

Ama fert, bu amaçlar yönünde, devlet, bürokrasi ve toplum tarafından desteklenirse, bir millet elbette ki, hızla kalkınacaktır.

Derin inancım odur ki, Batı'nın gelişmiş ülkelerine ekonomik alanda bir an önce yetişmemizin ana motoru, hızlandırıcı motoru, teşebbüs hürriyetidir."

Yeni cumhurbaşkanının manifestosunda ortaya koyduğu en önemli ikinci hedef, yüksek teknolojiyi yakalama hedefidir:

"Sayın Milletvekilleri,

Yirmi birinci yüzyıla doğru yol aldığımız şu dönemde dünya hızla değişmektedir. Dünyanın çehresini değiştiren insanlığa uzayda, tıpta, eğitimde ve günlük yaşantısında yepyeni boyutlar açan asli unsur yüksek teknolojidir.

Türkiye’miz, behemehâl dünyayı değiştiren bu ileri teknoloji çağını yakalamalıdır.

Bu gelişmenin içinde yer alabilmek, ancak sözünü ettiğim üç temel hürriyeti benimsemek ile mümkündür.

Nitekim bunun en güzel örneğini, yaşadığımız son yıllarda en katı doktriner sistemlerin değişmesinde görüyoruz.

Bu üç hürriyetin vazgeçilmezliğini evrensel boyutta idrak edilmesinde görüyoruz.”

Yeni cumhurbaşkanı, Türkiye’nin dış politika alanında Atatürk’ün belirlediği “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesine sadakatle bağlı, ancak, “yeni yüzyılın eşiğinde teknolojik değişmelerin dünyamıza getirdiği değişik boyut ve şartlarda aktif dış politikasını özellikle sürdürmek zorunda” olduğunu ve ‘dünyanın değişen şartları ne olursa olsun, kendi kaderini tayin etme gücüne artık daha fazla sahip” bulunduğunu vurgulamıştır. Bu tür bir dış politika ise bir milli hedef olarak yüksek teknolojiye dayalı bir savunma sanayinin caydırıcı gücün temelini oluşturması, yani Silahlı Kuvvetlerin güçlü kılınması ile mümkündür.

Yeni cumhurbaşkanının “ilk” konuşmasında bir başka temel vurgusu insan haklarıdır:

“Devlet de, kalkınma da, iktisadi gelişme de bir tek amaç taşır:

İnsanın, insanca, özgürce, refah ve mutluluk içinde yaşaması.

İnsandan daha mübarek, ne bir mahlûk, ne bir kurum ne de bir doktrin vardır.

Türkiye’miz öylesine çalkantılı 10 yıllık dönemler geçirmiştir ki, Batı dünyasının gözünde, Türkiye’nin bir insan hakları meselesi var olduğu tartışılmaktadır.

İnsan haklarının ne olup ne olmadığını, en gelişmiş batı ülkelerinin dahi çözebildiğine inandığımı söyleyemeyeceğim.

Batı'nın tablosu, bizim için hiçbir zaman bir gerekçe, bir mazeret olmamalıdır.

Fakat demokrasiyi tam anlamıyla yerleştirme sürecindeki Türkiye'miz, insan haklarını da evrensel boyutta yerleştirme gayreti içinde olmalıdır.

Bu amaçla, bu Yüce Meclis'te artık İnsan Hakları Daimi Komisyonu kurulmalıdır."[616]

İlginçtir, yeni cumhurbaşkanı, aynı gün Çankaya Köşkü'ndeki devir-teslim töreninde de "üç hürriyet" vurgusunu yapmıştır:

"Milletçe yirmi birinci yüzyıla doğru sağlam adımlarla ilerlerken üç temel hürriyeti geliştirmemizin uygar dünyanın önde gelen devletleri arasına girmenin vazgeçilmez şartı olduğunu burada bir kere daha ifade etmek istiyorum. Düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti olarak tanımlayabileceğim bu hürriyetlere bağlılık ve saygı ölçüsünde, Türk halkı yücelecek ve Büyük Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacaktır. Böylece, demokratik, laik cumhuriyet tam hedefine varmış olacaktır."[617]

Özal'ın Atatürk'ü

Yeni cumhurbaşkanının "üç temel hürriyet" konusuna üçüncü vurgusu, tarihi bir anma toplantısında hemen ertesi günü yapılan 10 Kasım 1989 Atatürk'ü Anma Töreni'nde olmuştur.

Bu onun 8. cumhurbaşkanı olarak kamuoyu önünde ilk resmi konuşmasıdır ve bu da hayli ilginç bir rastlantı sayılmalıdır;

Atatürk'ün vefatının 51. yıldönümü konuşması bu anlamda Turgut Özal'ın Atatürk'e bakışını yansıtmaktadır:

"Büyük liderler, bazen büyük icatlar gibi zor anlarda ortaya çıkarlar. Bazen de dünyayı kasıp kavuran savaşların çaresizliği insanları yeni buluşlara, yeni teknolojilere doğru zorlar. Bazen de beka savaşı veren bir millet, eşsiz bir lider yaratır.

Altı asır üç kıtada yaşamış ve zamanında dünyayı titretmiş koskoca bir imparatorluğun çöktüğü, neredeyse bir avuç bir toprağın bile vatan olarak kendisine çok görüldüğü bir dönemde Türk milleti, Atatürk'ü, Atatürk de Türk milletini yaratmıştır. Geçen seneki konuşmamda söylediğim gibi temennim, Türk milletinin yeni bir Atatürk yaratacak duruma bir daha düşmemesidir. Zira hiçbir millet varlığını bir lidere bu ölçüde borçlu olmamıştır."

Yeni cumhurbaşkanının Atatürk'e bakışı şu cümlelerde ifade edilmiştir:

"Atatürk hür bir insandı. Tabiatı itibariyle hiçbir kalıba sığmazdı. Çünkü en büyük tutkusu hür düşünce ve hürriyetti. Bunun için istibdada karşı çıktı, bunun için Türk milletinin tutsak edilmesine tahammül edemedi, imparatorluğun küllerinden bir Milli Devlet yarattı.

Atatürk, Türk milletinin üstün kabiliyetlerine samimiyetle inanmış bir insandı. Nitekim kalıcı reformlarının ilhamını Türk milletinin büyük hasletlerinden alarak yola çıkmıştır. Türkiye'yi çoğulcu demokrasi dönemine bu inançla hazırlamıştır."

Yeni cumhurbaşkanı devamla kendi Atatürk'ünü açıklıyor:

"Atatürk ekonomi alanında da milletinin çalışkanlığına sonsuz güven duyuyordu. Türk milletinin alışkın olmadığı ticarette, sanayide teşebbüs kabiliyetini geliştireceğinden

emindi. Nitekim Atatürk, İzmir'de yapılan I. İktisat Kongresi'nde liberal ekonomik görüşünü ortaya koymuştur. Ancak ülkede sermaye birikiminin ve altyapının yetersizliği ve daha sonra bütün dünyayı saran büyük ekonomik kriz sonucu, devletin öncülüğünü benimsemekten başka bir alternatife sahip olmamıştır."

Özal demek istiyor ki, tek parti dönemi ve devletçilik yalnızca iç ve dış koşulların bizi zorunlu olarak soktuğu bir uzun tüneldir. Atatürk'ün hedeflediği, liberal ekonomi ve çok partili demokrasidir. İtiraf etmeliyim ki, benim görüşüm de bu şekildedir. Erken cumhuriyet dönemine bu tür "radikal" ve "dinamik" yaklaşımı elbette bir entelektüel olarak Özal'ın gelinen noktada Atatürk'ü anlamak sürecine yaptığı olumlu bir katkıdır ve önemlidir:

"Şimdi artık Atatürk mucizesini yaratan insanı, insan olarak, ileri görüşlülüğü, zekâsı, dirayeti ve aynı zamanda umutsuzluk ve yılgınlık anlarıyla izlemek, incelemek ve anlamak aşamasına vardık.

Bu hepimiz gibi etten (ve kemikten) yaratılmış insanın eşsiz macerasını şuurlu şekilde bilmek, eserini varlığının her zerresiyle yaratırken geçirdiği tüm istihaleleri hissetmek mecburiyetindeyiz.

Atatürk, Türk tarihi serüveninde hayat ve ölümle karşılaştığı benzersiz, şartların yarattığı bir liderdir. Taklit edilmesi imkânsızdır. Milletin, Atatürk olmasaydı yok olmaktan kurtulamayacağını hissetmiş bulunması O'na karşı duyduğu minnetin sonuz boyutlarını oluşturmuştur. Bu duygu biraz da lidersiz milletin aczinin de ikrarı gibidir. Böyle bir ortamda Atatürk'ün ister istemez tabulaştırılmasını anlamak mümkündür. Oysa Atatürk, 'Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir' derken, bu vasfın her Türk ferdinde

bulunmasını arzu etmiştir. Mümeyyiz vasfı hürriyet ve istiklal olan bir milletin, liderini ne denli büyük olursa olsun, insanüstü niteliklere büründürmesi mümkün olmamalıdır. Ünlü konuşmasından sildiği satırlarda, ‘naçiz vücudunun bir gün toprak olacağı’nı söylemesi ve Türk milletinden sadece ‘unutulmamayı’ istemesi; sonra ondan bile vazgeçmesi, O’nun da ne ölçüde insan olduğunu simgeleyen derin bir tevazu örneği değil midir?”

Yeni cumhurbaşkanının Atatürk’e yaklaşımında farklılık Atatürk’ün “tabulardan sıyrılmış bir insan olduğu” görüşüdür:

“Türk milletinin Atatürk’ü unutması imkânsızdır. Önemli olan O’nu nasıl hatırlayacağıdır. Türk milletinin bugün Atatürk’ten ilham ve güç alarak, akılcı aşamada, O’nu tabulardan sıyrılmış bir insan olarak hatırlaması, O’na gerçekten layık olduğumuzu kanıtlayacaktır. Bu, Atatürk’ü küçültmez. Tersine bir insanın maddi varlığının tüm doğal zaaflarına rağmen ne kadar yücelebildiğini göstermesi bakımından gerçek boyutlarına kavuşturarak, büyütür.”

Yeni cumhurbaşkanı bu yaklaşımın yararlarını da şöyle açıklamıştır:

“Atatürk’e böyle akılcı, bilinçli ve gerçekçi bir yaklaşımın yararları çoktur. Her şeyden önce, O’nun büyük değer verdiği Türk gençliğinin yaratıcı geleceği böyle bir yaklaşıma bağlıdır. Gençliğimizin, kendisi ve milletimiz için başarılı bir hayat yaratması, bir bakıma, yakın tarihimizin bu büyük kahramanını kendisine örnek alabilmesi, O’nun gibi davranabilmesiyle gerçekleşebilir.

Gençlerimiz kendileri için seçtikleri çalışma alanlarında Atalarının zekâsı, fedakârlığı, cesareti ve yaratıcılığıyla başarıya ulaşabilirler. Oysa Atatürk’e her sahada insanüstü

vasıflar atfedilmesi böyle bir örnek almaya imkân vermeyecektir.

Öte yandan, Atatürk devrine bugünün şartlarından bakarak çekinmeden eleştiride bulunmak belki her zaman insafla bağdaşmayacak, ancak iki zaman parçasında yaşayan toplumların farklı ihtiyaç ve gereklerini anlamakta yarar sağlayacaktır. Bu durum, biraz da, insan zekâsının tenkit etmeden kavramaktaki zaafının bir sonucudur. Ancak, Atatürk'ün eleştirilmekten korkacak bir yanı yoktur. Zira O'nun yarattığı eser, Türk Milleti ve Cumhuriyeti olarak bizleriz ve bizim kurumlarımızdır. Eleştiriler ise sonuçta O'nun hayaline erişmeyen bizlerin hatalarından ibaret olacaktır."[618]

Yeni cumhurbaşkanı, 17 Aralık 1989 günü Konya'da Mevlana-Atatürk bağlantısını vurgularken de şunları söylemiştir:

"Atatürk, Mevlana'dan söz ederken O'nu, 'İslamiyet'i Türk ruhuna intibak ettiren büyük bir reformatör' olarak vasıflandırmış ve daima hayranlıkla anmıştır.

Büyük Önder, Konya'ya her gelişinde Mevlana'nın Türbesi'ni ziyaret etmekten büyük bir haz duymuştur. Bir ziyaretinde bu büyük dergâhın bugünkü haliyle manevi dünyamıza açılmasına imkân sağlamıştır. O kadarki tekke ve zaviyelerin kapatılmasının üzerinden henüz bir yıl geçmiş olmasına rağmen, bugünkü Mevlana Müzesi, merhum İnönü'nün başkanlığındaki Bakanlar Kurulu kararıyla 'Asarı Atika Müzesi' adıyla kurulup ziyarete açılmıştır.

Zamanın Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar, buranın bir müze olarak açıldığı zaman, halkın buraya akın edeceği endişesine kapılınca, Atatürk'ün verdiği cevap şu olmuştur:

– ‘İyi ya, Ben de onun istiyorum. Mevlana’yı her ziyaret edeni irticaın kucağından kurtarır, inkılâba ve vicdan hürriyetinin safına kazanırız.’ ”[619]

Cumhurbaşkanı ve Cuma namazları

Çankaya Köşkü’nde Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın aktardığı “ilk” sorun şu şekilde baş göstermiştir:

“İlk sorun, rahmetli cumhurbaşkanının Cuma namazı için dışarıda bir camiye gidişiyle çıkmış, basın ve bazı çevreler ayağa kalkmıştı. Yazılar yazılıyor, telefonlar ediliyor ve konuşmalar yapılıyordu. Telefondaki tavsiyeler arasında, hiç ummadığım kimselerden ve makamlardan ‘Evinde niye kılmıyor’ diye soranlar bile vardı. Kendilerine izah ediyordum.

Bu namaza gidişin devam eden aksisedaları yanında, bizim için bir de güvenlik yönü vardı. Ama bu, rahmetlinin hiç üzerinde durmadığı ve dikkate almadığı bir konuydu.

Bütün bu reaksiyonlara rahmetlinin cevabı tekti:

– ‘Benim senelerdir kıldığım Cuma namazını, cumhurbaşkanı oldum diye bırakmam mı gerekiyor? Laiklik kavramı ve anlayışı bu mudur? Ben devam ederim’ diyordu.

Huzurlarına çıktım. Konuyu güvenlik yönüne ağırlık vererek açtım. Yukarıdaki konuşmalarına benzer konuşmalar yaptılar. Ben, ‘Sayın Cumhurbaşkanım, Cuma namazlarını neden Muhafız Alayı Camii’nde kılmıyorsunuz’ bu her şeyi halledebilir diye arz ediyorum’ demiştim. ‘Muhafız Alayı’nda cami var mı? Nasıl bir cami var?’ diye sordular. İzah ettim. ‘Kılabilirim ama bir soru ve bir de şartım var’ dediler ve (Bu camiye askerlerden başka kimse alınmıyorsa, orada namaz kılmak serbest sayılmaz. Caiz de olmayabilir. Siviller de

gelecek mi' diye sordular. 'Evet, gelebilecek ve çoğunlukta da olabilecekler' cevabım üzerine, 'Peki' demişlerdi.

Muhafız Alayı Camii'ne, bölgedeki sivillerden kartla gelenlerin olduğunu biliyordum. Gerekli tedbirleri alarak bu katılışları çoğaltmış, gerekli kolaylıkları sağlamış, o zamanki cami süratle elden geçirilmiş ve hemen kaloriferli hale getirilerek hizmete devamlı olarak sunulmuştu. Rahmetli bundan sonra Cuma namazlarını, Ankara'da bulundukları zaman hep burada kılmışlardı."[620]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa:

"Geçen süre zarfında aslında mesleğine 'alışamayan' bir üsteğmen, Sayın Cumhurbaşkanı'na 'alışamadım' sloganıyla meşhur olan bir telgraf çekmişti. Telgraf daha Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilmeden basına yansıtılmış ve üsteğmen (varsa arkasındakiler) bir anda arzuladıkları havayı yaratmayı başarmışlardı.

Söylenen ve yazanların aksine telgraf, hiçbir yorum yapılmadan ve hiçbir işlem istenmeden, hatta telkin ve imada dahi bulunulmadan, Genelkurmay Başkanlığı'na sunulmuştu. Ordu'nun bu davranışı çok yadırgayacağını ve yakından tanıdığım sayın komutanların bu davranışı affetmeyeceklerini biliyordum.

Bu sonucu üsteğmenin de bildiğinden ve bu hareketi, bunları bilerek yaptığından da emindim. Belki de böyle çıkışla ordudan ayrılmayı düşünmüştü. Çünkü mecburi hizmeti doldurmadan ordudan ayrılmak isteyenlerin başvurduğu 'suç'ların çeşitleri çoktu. Belki de bu çıkışla ve verdiği imajla, kendisi için bir politik kapı açmayı hedefliyordu. Bu davranışıyla o, Sayın Cumhurbaşkanı'na 'alışamadım' diyordu ama aslında, o mesleğine alışamamış, aradan çıkardığı sıralı komutanlarıyla uyuşamamış ve 'alışabileceği

bir başkasını aradığı' mesajı vermişti. Bu politik bir çıkıştı ve kışlada yeri yoktu. Nitekim öyle oldu."[621]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa'nın aktardığına göre, Çankaya Köşkü'ne yönelik bu saygısız çıkış, kimi yurttaşlardan gelen yoğun tepkiler doğurmuştu:

"Bu 'alışamadım' çıkışına 'alışamayan' vatandaşlarımız da pek çoktu. Mektuplar, telefonlar, şiirler geliyor ve 'alışamadım' sözü, 'alışamazlar'la genişletilip üsteğmeni aşıyor, tekilden çoğula dönüşerek yaygın tepkilere neden oluyordu."[622]

Niçin sıra dışı?

Cumhurbaşkanı sıra dışı davranış kalıplarına kendiliğinden sahip bir insandı. Bu özellikleri de onu sıra dışı yapıyordu! Örnek olarak cumhurbaşkanının elektronik aletlere ve oyuncaklara olan aşırı tutkusu bunlar arasında sayılabilir. Başdanışman Engin Güner, cumhurbaşkanının elektronik aletlere ve oyuncaklara olan aşırı tutkusunun en yakın tanıklarındandır:

"1990 Şubat ayında Ankara'da Atakule'de 'Dreamland' adında gerçekten çocuklar için bir rüya âlemi olan çeşitli elektronik oyuncakları bir araya getiren bir eğlence merkezi açılmıştı. Özal'ın bunu kaçırması mümkün değildi. O gün birçok oyunu denerken çocuklar gibi mutluydu. Daha sonraları torunlarını da buraya götürecekti. Bunlar bir cumhurbaşkanı için Türkiye'nin şimdiye kadar alışmadığı davranışlardı. Ancak kendisi bundan büyük mutluluk duyuyordu. Bir keresinde de bir toplantı için bulunduğumuz İzmir'de bir gece ani bir kararla kaldığımız Efes Oteli'nden çıkarak Hilton Oteli'nde yeni açılmış 'Fame City' adında böyle bir oyun salonuna gitmiştik. O gece başta

cumhurbaşkanı olmak üzere tüfek atışı, deliklere top sokma vs oyunları oynarken herkes sanki bir anda çocuklaşmıştı. Daha sonra bowling oynamaya karar verdik. [...] Oyun oynarken çocuksu bir kazanma hırsı vardı. Zaten o gece biz de havaya girmiş adeta gençlik günlerimize geri dönmüştük."[623]

Bursa'da vakıflardan sorumlu Devlet Bakanı Cemil Çiçek, Cumhurbaşkanı Özal'a restorasyon çalışmaları hakkında bilgi vermiş ve "Yarın Pazar, isterseniz birlikte gezelim, ziyaret edelim" demişti. Ama hemen cevap alamamıştı. Asansörden inerken Özal, Cemil Çiçek'e "Sabah namazında Emir Sultan'da buluşalım" diye sözleşmişti:

Devlet Bakanı Cemil Çiçek bundan sonrasını anlatıyor:

"Sabahın alacakaranlığında camii avlusuna ilk gelen Cemil Çiçek olur. Biraz sonra Cumhurbaşkanlığı makam aracı 500 yıllık cami ve külliyenin park yerine yanaşır. Aracı kullanan, Cumhurbaşkanı Özal'dır. Bakanıyla selamlaşır ve camiye yönelirler. İmamın bile uyanmadığı dakikalarda gelmişlerdir. Bir müddet kapıda beklerler. Kapılar açıldığında camiin ilk cemaati, Türkiye'nin cumhurbaşkanı ve Devlet Bakanı'dır. Cemaat, imam, herkes şaşırmıştır. Heyecanlı ve duygulu anlar yaşanır o sabah. Namazlar kılınır, dualar edilir. Camiin imamı duygulu bir konuşma yapar. 'Biz birçok insan gördük, en yakınlarının cenazesine cami avlusunun dışından bakar. Ve bugün bu ülkenin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cumhurbaşkanı ve Bakanı işte bizim aramızdalar.' Gözleri yaşarır."[624]

Büyükelçi Kaya Toperi Özal'ın çok ilginç bir davranışını anlatıyor:

"Tunalı'da McDonald's'a hamburger yemeğe giderdi. Arabaya biner, korumaları atlatır, hızlı da araba kullanırdı.

Biz böyle efendim falan dedikçe, ‘Fren, gaz burada kendinizi fazla yormayın’ derdi. Yani insanlarla görüşmeyi çok severdi, herkesi kabul ederdi. Görüşme talebinde kimler bulunduysa herkesi kabul etmiştir Özal. Mesela vatandaşlarla Hakkâri’deydik. Yaşlı bir adamla konuşurken, ‘Peki’ dedi, ‘Amca ben buraya üniversite kursam, Kürtçe eğitim yapsam naparsın, oğlunu gönderir misin?’ dedi. “Göndermem” diye cevap verdi adamcağız; ‘O zaman nasıl iş bulacak?’ diye sordu. Halkla tek tek konuşur, inandığı hususu onları ikna etmek için anlatırdı. Çıkardık Diyarbakır’a, Hakkâri’ye, Van’a giderdik, halkın arasında yürürdü. Korumalar çıldırırdı. ‘Bana bir şey olmaz’ derdi.”[625]

Başdanışman Engin Güner’in anlatımına göre, Özal, vatandaşlarla olduğu kadar yabancılarla da hemen yakın ilişki kurabilmekteydi. 25 Nisan 1990 günü Çanakkale’nin 75. yıldönümü nedeniyle Gelibolu’da törenlerden sonra her ülke heyetleri kendi mezarlıklarına saygı duruşuna gitmişlerdi. Özal ve beraberindekiler II. Kolordu’nun mihmandar subayları tarafından gezdirilmekteydi. Cumhurbaşkanı bir ara Atatürk’e şarapnelin çarparak saatinin parçalandığı yere gidelim dedi. Eskort görevlileri yolu şaşırmışlardı ve kafileyi Yeni Zelandalıların anıtı önüne getirmişlerdi. Özal ve yanındakiler birden İncil’den dualar okuyan bir Papaz ve onu dinleyen Yeni Zelandalıların arasında bulmuşlardı. Herkes şaşırmıştı. Özal, böyle durumlarda son derece soğukkanlıydı. Hemen Papaz’a yaklaşmış ve:

“– Geçiyorken sizi dua ederken gördüm. Ben de İslam dini esaslarına göre aynı duaları ediyorum. Allah kabul etsin, demişti.

Yeni Zelandalılardan kuvvetli bir alkış kopmuştu.[626]

Kendisiyle yakın ilişki içinde olan yabancılardan biri, Profesör Dimitri Kitsikis'ti. Bu Yunan tarihçi Amerika ve Fransa'da uzun yıllar yaşamıştı ve Türk-Yunan ilişkileri konusunda ilginç araştırmaların ve ütopik tezlerin sahibiydi (Türk-Yunan Konfederasyonu gibi!). Kitsikis, iki ülke arasında bulunan sorunların ancak bu yoldan aşılabileceğini tarihten örneklerle açıklamaktaydı.[627] Sıra dışı cumhurbaşkanı ayrıca Yunan Profesör Kranidiotis ve ünlü besteci Mikis Thedorakis'le de görüşmüştü.[628]

Çankaya Köşkü'nde "iç kabine"

Cumhurbaşkanı Özal'ın Çankaya Köşkü'nde "iç kabine"nin birinci adamı Kemal Yamak Paşa ile özel ilişkisini anlatmadan önce "iç kabine"de ilk dönemde kimlerin görev aldığını yazmalıyım: Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, Başyaver Aslan Güner, Sözcü Kaya Toperi, Başdanışman Engin Güner, Basın Müşaviri Can Pulak, Özel Müşavirler Hüseyin Aksoy ve Feyzi İşbaşaran ile doktoru Cengiz Aslan ve Avukatı Bilgin Yazıcıoğlu ve Koruma Müdürü Musa Öztürk... Yalnız bu listede Başdanışman Engin Güner ve Özel Müşavirler Hüseyin Aksoy ve Feyzi İşbaşaran milletvekili seçildikleri için görevlerinden ayrılmışlar; yerlerine başdanışmanlığa Büyükelçi Volkan Bozkır ve en son olarak da siyaset bilimci Hikmet Özdemir atanmıştır.[629]

Özal'ın Kemal Yamak Paşa'ya yönelik güven ve ilgisini ve onun hakkında hangi makamı düşündüğünü öğrenmek için 29 Haziran 1989 Perşembe günü, Cumhurbaşkanı Evren'in günlüğüne yazdıklarını okumak gerekir:

"Başbakan Özal'la yaptığımız haftalık görüşme sırasında, bu sene 30 Ağustos'ta yaş haddinden emekli olacak Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Kemal Yamak'ın yerine

getirilecek Orgeneral hakkında Özal benim ne düşündüğümü sordu ve ‘Kemal Yamak’ın bir veya iki sene daha görevini uzatsak nasıl olur’ dedi. Ben kendisine, ‘Kemal Yamak’ı çok severim, iyi bir komutandır. Her zaman kendisini takdir etmişimdir. Keşke böyle bir şey yapabilsek. Fakat yaş haddi olan 65 yaşından sonra görevde bırakmamız mevcut kanuna göre mümkün değil’ deyince, Özal, ‘Kanun hükmünde kararname çıkarmak suretiyle yaş haddini uzatsak nasıl olur’ diye sordu. O zaman ben, ‘Bir fayda sağlamaz. Yalnız, Kara Kuvvetleri Komutanı için bu kanun hükmündeki kararnameyi çıkaramayız. Kuvvet Komutanlarına da teşmil etmemiz gerekir’ [...] dedim.”[630]

30 Ağustos 1989 itibarıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinden emekliye ayrılan Orgeneral Kemal Yamak 1 Eylül 1989 günü Başbakanlık Başdanışmanı olarak atanıyordu.

Başbakan Turgut Özal’ın emekli Orgeneral Kemal Yamak’tan Başdanışman olarak beklentileri şu şekilde idi:

“1- Önce neden beni başdanışman olarak aldıklarını açıkladılar.

2- Daha sonra benden beklentilerini sıraladılar. Diyorlardı ki:

(a) Görevlerim askeri konular ve güvenlik konularında danışmanlık olacaktı. Özellikle, ‘Güvenlik konularında tecrübeli bir komutandan yardımcı olmasını talep ediyorum’ diyorlardı. Kıbrıs konusunda da soruları olacaktı.

(b) Bu konularda öyle bazı gazetelerde yer aldığı gibi karar almak için değil, resmi yetkililerle konuları konuşurken üzerinde konuşulacak, tartışılacak fikirler üretmek ve alternatifler oluşturmak için önceden yapılan hazırlık mahiyetindeki çalışmalar olacaktı.

(c) Bu konularda bir toplantıya (mesela Milli Güvenlik Kurulu gibi) katılmak gerekecek veya ilgili, yetkili kişi ve

makamlarla bir görüşme yapılacaksa, bu konuda bir ön hazırlığın düzenlenmesi ve görüşmeye hazır bulunulması gerekiyordu. Halen bu alanda Başbakanlıkta bulunan boşluk doldurulacaktı.

(d) Güneydoğu ve güvenlik konusunda teferruatlı bir inceleme ve öneri paketi hazırlanacaktı. Bu, en öncelikli konu olarak ele alınmalıydı.

3- Savunma sanayi ve modern harp silah araçlarına Silahlı Kuvvetlerimizin sahip kılınması, teknolojik gelişmelerin, Silahlı Kuvvetlerimize aksettirilmesi konusu benim hobimdir, diyor, bu çalışmaların takip edilmesini, gerekiyorsa ilgili ve yetkili kademelerle de temas edilerek ‘Neler yapmalıyız? Neler yapabiliriz?’ konusunda fikir üretimi ve alternatifler oluşturulması gereğini vurguluyorlardı.

4- Bir husus daha vardı: ‘Resmi makamlar, bazı hususların raporlara geçmemesini, resmi konuşma ve görüşmelerde yer almamasını arzu ederler. Ben sırf yardımcı olmak üzere, sayın komutanların bana iletilmek üzere sana aktardıkları silahlı kuvvetlerimizin ve silahlı kuvvetler personelimizin yardımcı olabileceğim sorunları gibi gerekli görülen hususları varsa, onları da bilmek istiyorum’ diyordu ve ekliyordu: ‘Mesela askerler, sahip oldukları şövalye ruhuyla özlük hakları ve maaşları konusunda teklif ileri sürmek veya teklif varsa bunun peşine düşmek istemezler. Çok defa Maliye Bakanlığından dönen bu konudaki tekliflerinin sonucuna razı olurlar. Başka örnekler de vermek mümkündür. Ben bunları ve olup bitenlerden, yazılıp çizilenlerden, söylenip konuşulanlardan duyulan sıkıntılar varsa, sizin aracılığınızla bu konuları da bilmek ve sayın komutanlara yardımcı olmak, onlara çare bulmak, gerekenlere cevap vermek istiyorum’ diyordu.

İlk konuşmamız böyle geçmişti. Bir iki hafta sonra, bu konuşmada yer almayan bir görev daha devreye girmişti: MİT'ten ve Emniyet'ten gelen raporlar, tarafımdan görülecekti."[631]

İlginçtir, bu konuşmadan ve görev tanımlarından iki ay sonra görev süresini tamamlayan 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yerine cumhurbaşkanlığına Başbakan Turgut Özal seçilmiş; Kara Kuvvetleri emekli Komutanı ve Başbakan Başdanışmanı emekli Orgeneral Kemal Yamak'a da Çankaya Köşkü'nün yeni genel sekreteri olarak göreve başlamak kalmıştı.[632]

Bu görevde cumhurbaşkanı-genel sekreter ilişkilerini açıklaması bakımından aralarında geçen "ilk" konuşma ilginçtir:

"– Sayın Cumhurbaşkanım, günlük çalışma programımız nasıl olacak, haftalık, aylık ve yıllık programlar için bir emriniz olacak mı? Ben her gün sizi göreve başlarken karşılamak, arz edeceklerimi bilgi ve onayınıza sunmak, emirlerinizi almak, ondan sonra kapınızı diğer iş ve işlemlere açmak arzu ederim. Ne emredersiniz?' diye sormuştum. Cevapları şöyle olmuştu:

– Kemal Paşa, genelde ben saate ve zamana pek uyan birisi değilim. Senin aşağıda karşılama ve arz için bekleyerek rahatsız olmanı istemem. Ayrıca benin beklediğini bilmek, beni de huzursuz eder. Bu nedenle beklemeye gerek yok. Benim ricam olursa iletirim. Senin görüşme ihtiyacın olursa, her zaman gelebilirsin.

İşte bu soruyla ayda bir 'Ekonomik Değerlendirme', iki ayda bir 'Savunma Sanayi' ve 'AET'yle İlişkiler' toplantıları şekillenmiş ve uygulanmaya başlanmıştı."[633]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa anlatıyor:

“Genel Sekreter olarak ilk yıl [1991] bütçesinin kabulü için, Bütçe Komisyonu’na ve Meclis görüşmelerine katılmıştım. Herkes bütçeyi alabildiğine tenkit ediyordu. Özellikle üzerinde durdukları konu cumhurbaşkanının maaşıydı. Basın daha önce bunu işlemiş ve gereken hassasiyeti yaratmıştı.

Bir gün bir gazetenin köşe yazılarından birinde, ‘Cumhurbaşkanlığı bütçesini, 1 kuruşa (veya lira) indirelim’ önerisini içeren bir yazı çıkmıştı. Ciddi olmadığı, olamayacağı belliydi. Ama bu fikrin ciddi ciddi savunulması, düşündürücü ve maksatlı bulunmuştu.

Rahmetli o gün, bu yazıyı okuduktan sonra; ‘Bütçe müzakereleri yaklaşıyor (1991). Senin bütçeyi (Cumhurbaşkanlığı bütçesinde ita amirliği ve harcama yetkisi Genel Sekreter’de olduğu için böyle söylüyordu) 1 liraya indireceklermiş. Artık sen de bir tarife yap, üçlü kararnamelerin onayı şu fiyat, Bakanlar Kurulu kararlarının onayı şu fiyat, müdür atama onayı, genel müdür atama onayı, şu şu fiyat dersin. Başka türlü bu teşkilat nasıl çalışacak?’ demiş ve gülerek; ‘Bunlar nasıl insanlar? Bu bütçenin bir teşkilatın bütçesi olduğunu unutuyorlar. Benim şahsi bütçem olduğunu zannediyorlar. Eğer bu ifadeden kasıtları maaşımı kesmek ise ve müzakerelerde mevzuubahis olursa hiç itiraz etme. Ben hizmetimi milletime helal etmeye hazırım’ diye serzenişte bulunmuştu.”[634]

Sıra dışı cumhurbaşkanı, 1989 yılı biterken yayınladığı yeni yıl mesajında halen mevcut enflasyonun kaynağına koyduğu teşhisi de açıklamaktan geri durmamıştı. Enflasyona karşı mücadelenin bir “milli dava” olduğu vurgusu yapması ekonomide yaklaşan yeni tehlikeye işaret ediyordu.[635]

Başyaver Aslan Güner

8 Kasım 1989 Çarşamba saat 17.00'de Başbakanlık Konutu'nda Hüseyin Aksoy'un odasında cumhurbaşkanının başyaverliğine atanan Aslan Güner, Özal'ın duvarda asılı bulunan çeşitli karikatürlerine bakıyordu.

Genç Kurmay Albay arkasında bir ses duymuştu:

"– Aslan Albay Merhaba.

Döndüm. Karşımda bütün tontonluğu ile Sayın Özal duruyor. Gülümseyen bir yüz. Gömlekli askılı kayışı üzerinde.

– Hoş geldin aramıza.

– Sağ olun efendim.

– Bir şeye ihtiyacın var mı?

– Yok efendim, sizin bir emriniz var mı?

– Hayır, teşekkür ederim. Yarın görüşürüz.

O içeri gitti. Ben, Hüseyin Aksoy'un yanına girdim.

– Albayım, tanışma faslı da bitti işte.

– Sayın Özal hep böyle midir?

– Hep böyledir. İleride tanıyınca göreceksiniz çalışması hem en kolay hem en zor olan adamdır.

– Zorluğu nerede?

– Ele avuca sığmaz. Ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Programına ayak uydurmak zordur."

Yeni Başyaver tekrar Köşk'e çıkmış ve ertesi günü yapılacak devir-teslim töreni programını yeniden incelemişti, hatta gece yarısı üşenmemiş, Meclis ve Anıtkabir'e bile gitmiş, gerçek mekânlarda prova yapmıştı.[636]

9 Kasım 1989 Perşembe sabahı Başyaver erkenden konuttaydı ve frak giymiş yeni Cumhurbaşkanı ile Meclis'e yemin törenine gitmişlerdi. Oradan da Anıtkabir'e. Ardından konuta dönülmüş ve elbiseler değiştikten sonra Çankaya Köşkü'nde devir-teslim töreni yapılmıştı:[637]

“10 Kasım’da Anıtkabir’e tekrar gittik. Dönüşte trafik çok yoğundu. Meclis Başkanı Yıldırım Akbulut geldi ve Cumhurbaşkanı kendisini Başbakan olarak atamıştı. Çıkarken çok heyecanlı idi. Çocuk gibi yüzü kızarmıştı. Onu tanıyanlar tebrik ettiler. Akbulut ayrılmıştı ki görüşme odasından Özal çıktı. Yüzünde gene o tatlı gülümseme vardı:

– Aslan Albay nasıl beğendin mi?

– Neyi Efendim?

– Tam bir askeri strateji uyguladım.

– Hangi konuda Efendim?

– Herkes özellikle o çokbilmiş köşe yazarları kendilerine göre senaryo uyduruyorlardı. Onlara öyle bir şaşırtma yaptım ki, tam bir baskına uğradılar.

– Evet, bizde baskın prensibi var.

– İşte onu yaptık. Baskın basanındır. Şimdi ne diyecekler bakalım. Hiç beklemiyorlardı bunu.

– Siyasetin askerliğe benzediğini düşünmemiştim.

– Prensipleri aynıdır. Askerlik, politika, ekonomi hep aynı temel noktalar üzerine bina edilirler. Bak bu konuda çok güzel bir kitap var. Onu vereyim okursun.”[638]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi, Fatih Uğur’un sözleriyle, “Özal’ın gecesi-gündüzü, tatili yoktu diyenlerin içinde en canlı şahit”tir:

“Özal, ne sabah, ne gece, ne cumartesi ne pazar durmak bilirdi... Ama her saniyesinden ayrı bir zevk duydum. O yorulmazdı ki biz yorulalım. En çok kızdığı vakit bir lafı vardı, ‘iki gözüm.’ Ben bunu iki defa işittim. Sevindiği vakit de gelip yanağınızı okşardı. Ne yorgunluğunuz kalırdı ne başka bir şey. Cumhurbaşkanı’yla çalışırken benim görevim, onun duymak istediğini söylemek değildi. Nitekim ben ve birçok arkadaşımız da böyle davranırdık. Önce duyduğunda

kızar gibi olurdu, sonra da ona gerçeği söylediğimiz için mutlu olurdu. Cumhurbaşkanlığı dönemi başbakanlıktan sonra biraz daha ağır tempoda olduğu için ona yetmiyordu. Bu yüzden sık sık heyetler kabul ederdi. Heyetleri kabul etmeden evvel de o heyet hangi konuyla ilgiliyse o konuyu bir güzel incelerdi ve onlara ders verirdi.

Hepimiz kapıyı çalıp yanına giderdik. Ve dürüstçe fikrimizi söylememizden zevk alırdı. Bizi o yönde zorlardı. Bir de özel huyu vardı, rahmetli sinirlendiği vakit kepekler dökülürdü başından.

Yani Özal'la çalışmak bir abi-kardeş gibiydi. Amir-memur ilişkisi gibi değil, bir dost gibiydi. Sadece beraber çalıştıklarına değil, çocuklarına, vatandaşlara karşı da böyleydi. İnsanları dinlerdi. Özal'da monolog değil, diyalog vardı. Belki de Özal'ın bu kadar sevilmesinin sebebi buydu. Engin devlet bilgisinin yanında ortaya koyduğu üslubuyla da kendisini herkese sevdirmesini bildi."[639]

Başdanışman Engin Güner

1960'lı yılların başında ODTÜ Öğrencisi Engin Güner'in matematik hocası ile yolları 1989 yılının 22 Aralık günü bir daha kesişmişti. 9 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal, o zaman Cumhurbaşkanlığı Hukuk Müşaviri ve bir toplantı için Strasbourg'a giden Profesör Ahmet Şeref Gözübüyük'le haber göndermiş ve Çankaya Köşkü'nde yanında çalışmasını teklif etmişti:[640]

"Hemen aradım ve kendisiyle çalışmaktan çok memnun olacağımı ifade ettim. [...] Özal Başdanışmanlığını teklif ediyordu. O günler sadece Kaya Toperi'yi sözcü olarak tayin etmek üzereydi. Başka kimseyi tayin etmemişti. En kısa zamanda geleceğimi bildirdim.

22 Aralık 1989 günü İstanbul'da buluşmayı kararlaştırdık. Ancak uçağım İstanbul'daki yoğun sis sebebiyle Antalya'ya inmek zorunda kaldı. Birkaç saat bekledikten sonra İstanbul'a inebildik. Bu olayı Özal'a anlattığımda kahkahalarla gülmüştü. Ertesi gün (24 Aralık) Harbiye Orduevi'ne gittiğimde yeni hareket etmiş arabasıyla karşı karşıya geldim. Hemen arabayı durdurarak beni yanına aldı. Semra Hanım da yanındaydı. Birlikte yola çıktık. O gün International Hospital'ın açılışı yapılacaktı. Yeşilköy'e gelene kadar bana yeni yapılan yolları, otelleri göstererek izahat verdi. Galeria'yı göstererek, 'Bak! Aynı Avrupa gibi' diyordu. Tören yerine geldik. Dr. DeBakey açılış için Amerika'dan gelmişti. Kendisiyle ilk defa orada tanıştım. Sadece iki yıl sonra beni ameliyat edeceği aklımın ucundan geçmiyordu. Güneş Taner ve Nurettin Sözen de oradaydılar. Benim hemen yanımda ise Zeki Müren vardı. İlginç bir başlangıç diye düşündüm. Törenden sonra Özal orada bulunan Genel Sekreter Kemal Yamak ile beni tanıştırdı ve göreve başlamam için formalitelerin hızla hallini istedi.

Akşam Orduevi Cumhurbaşkanı süitinde TV'den haberleri izlemekteydik. Birden Romen diktatör Çavuşesku ve eşinin gözaltına alındığı haberi bir bomba gibi düştü. Haberin büyük kısmı Romanya'daki gelişmelere ayrılmıştı. Ben içimden, 'İşte bak bugün ben bir cumhurbaşkanıyla çalışmaya başlıyorum, aynı anda bir başka devlet başkanı darbe ile düşürülüyor haydi hayırlısı, diye geçirdim. Özal Romanya'da bu gelişmelerin olacağını beklemekte olduğunu, oradaki sübvansiyon sistemini, yanlış ekonomik kararları ve yaptırılan devasa sarayları gördükten sonra Çavuşesku ailesinin başına bunun geleceğini daha önce söylemiş olduğunu ve haklı çıktığını ifade etti... Bu söyledikleri aslında o günlerde

kendisinin Çavuşesku'ya benzetecek kadar ileri gidenlere de verilmiş en güzel cevaptı. O gece geç saatlere kadar oturduk. Muhtemel gelişmeleri tartıştık. Doğu Bloku'nda baş döndürücü gelişmeler ve komünist sistemin çöküşü benim yurda dönüşüme ve cumhurbaşkanı danışmanlığıma rastlamıştı. Çalışmalarımı Özal'ın dikkatle izlediği bu konu üzerinde yoğunlaştıracaktım. Bundan sonraki günlerim bilgisayar başında; dış haber ajanslarını, yabancı basını ve CNN başta olmak üzere, yabancı kanalları izleyerek gelişmelerden anında Cumhurbaşkanı'nı haberdar etmekle geçti. Tabii Cumhurbaşkanı'na diğer kaynaklardan da bilgiler geliyordu. Dışişleri'nden gelen kriptoları dikkatle okurdu. Özal, daha Cumhurbaşkanlığındaki ilk günlerinde dış politikaya ağırlık vereceğini belli etmişti. Nitekim öyle de olmuş, mesaisinin büyük kısmını dış temaslara teksif etmişti. Ben Çankaya'daki Genel Sekreterlik binasına yerleşmekle meşguldüm."[641]

Köşk'ün imkânları

Avrupa Konseyi'nde yüksek memurluk yapan Engin Güner'in Çankaya Köşkü'nde ilk izlenimleri çalışma imkânları hakkında fikir verebilir:

"O zamana kadar cumhurbaşkanlığı yabancısı olduğum bir mekândı. Nedir, neye benzer, kimler nasıl görev yapar, kaç bina vardır, günlük çalışma nasıl yürür? Bunlar hiç bilmediğim hususlardı. Bu konu o güne kadar adeta gizliymiş gibi saklanmaktaydı. Göreve başlamadan araştırıp soruşturmuş, fazla bir şey bulamamıştım. Tesadüf o günlerde büyük gazetelerden birinde sanıyorum, Evren'in ekonomi danışmanlarından İsmail Hakkı Batuk'la yapılan bir röportaj yayımlanmıştı. Bu yazı dolayısıyla en azından 'Köşk nasıl bir

binadır, günlük çalışma nasıl yürür, cumhurbaşkanının günlük programı nasıl belirlenip yürütülür?' gibi konular hakkında son derece genel bilgiler vardı. Ayrıca bunlar eski cumhurbaşkanının tarzına göre yapılmış düzenlemelerdi. Özal ise Evren'den çok farklı bir yapıdaydı. Dolayısıyla Köşk benim için hâlâ meçhuldü. Yurda dönmeden önce Fransa'daki cumhurbaşkanlığı sisteminin, yani yarı başkanlığın nasıl işlediğini oldukça iyi biliyordum. Ayrıca Mitterand döneminin özelliklerini, geçmiş cumhurbaşkanlarını ile üslup farklarını da, 18 yılını Fransa'da geçirmiş bir kimse olarak yakından izleme fırsatını bulmuştum. Gene de Elysee Sarayı'ndaki işlerin nasıl yürüdüğünü çok ayrıntılı anlatan bir kitap okuyarak bu konudaki bilgimi daha da derinleştirdim. Çalışma şekli dışında verilen rakamlar da dikkatimi çekmişti. Mitterand'ın emrinde 7 kurmay subay, 40 kadar danışman görev yapmaktaydı. Kendi sekretaryasında 100 kişi ve [eşi] Danielle'in sekretaryasında ise 17 kişi vardı. Posta işlerine 88 kişi, iç hizmetlere 54 kişi bakmaktaydı. Haberleşme hizmetlerinde 54, dâhili güvenlikte 40 polis görevliydi. Askeri personel ise 237 kişiydi. 49 araba bulunmaktaydı ve bunların 9'u Cumhurbaşkanı ve eşine tahsis edilmişti. Elysee bir köy büyüklüğündeydi. Bu verilen rakamlar şaşırtıcıydı. Her hafta temizleyiciye 2500 parça çamaşır, çarşaf vs. gitmekteydi. Elysee'de 10 bin 130 adet yemek takımı, 600 kristal bardak ve sürahi, 5315 parça da ünlü Sevr vazosu bulunmaktaydı. Bütün bu rakamlar Özallar için basında yer alan eleştiriler dikkate alındığında ilginç bir durumu ortaya koyuyordu: Elysee'deki ihtişamdan sonra Çankaya'yı umduğumdan da çok sade ve mütevazı bulacaktım."

Avrupa Konseyi Yüksek Memuru Engin Güner, Çankaya Köşkü şaşkınlığını anlatmaya devam ediyor:

“Çankaya’nın ne kadar farklı olduğunu daha ilk günlerde anlamıştım. İlk geldiğimde Köşk’ün büyük arazisi içinde yer alan eski Genel Sekreterlik binasına yerleştim. O günler yeni ekibin yerleşme, daha doğrusu geçiş dönemi olduğundan büyük bir belirsizlik ve karışıklık söz konusuydu. Ölçülü hareket etmek gerekiyordu. Özal ne de olsa, Celal Bayar’dan sonra bu makama gelen ilk sivil cumhurbaşkanıydı. Görevi asker bir cumhurbaşkanından devralmıştı. Geçiş dönemi nazikti. Hepimizin dikkatli olması gerekiyordu. Çankaya’daki ilk günlerimde çok şaşırmıştım. Tam bir askeri düzen vardı. Gelmiş geçmiş cumhurbaşkanlarımızın asker kökenli olduklarını düşündüğümüzde bu normaldi. Asker kökenli genel sekreterler de çalışma düzeni ve kadrolaşmada izlerini bırakmışlardı. Büyük bir bürokrasinin varlığı her konuda hissediliyordu. Telefonlarda kilit vardı. Çalışanlar belirli saate işe başlıyor, öğle tatili belirli saatler arasında uygulanıyor, akşam belirli saatte mesai bitiyordu. Servis araçları personeli hemen alıp evlerine götürüyordu. Tabii bunun birkaç istisnası olabilirdi ama genel uygulama aşağı yukarı buydu. Eski genel sekreterin geniş arazi içerisinde ağaçlardaki meyveleri saydırdığı söylenmekteydi.

İlk intibaım, tipik bir devlet dairesine düştüğüm şeklindeydi. Günde 18 saat çalışmaya alışmış, tüm yeniliklere ve teknolojik gelişmelere açık Özal’ın bu sistemi kökünden değiştirmesi kaçınılmazdı. Ama başlangıçta gene de ihtiyatlı olmak gerekiyordu. Ben önceleri odam olmadığından, o zamanlar hasta olan ve ABD’ye tedaviye gitmiş olan rahmetli İsmail Hakkı Batuk’un odasında geçici olarak kalıyordum. Yani başlangıçta bizim çalışma tarzımıza hiç uygun olmayan çok zor şartlar söz konusuydu. İlk önce telefonlardaki kilitleri söküp attık. Köşk’e kendi telefon sistemimizi kurdurduk.

Basın merkezi ıslah edildi, hızlı haber edinme sistemi kuruldu. Yabancı ajanslara bağlandık. Bilgisayarlar geldi. Kadro yavaş yavaş değişti. Özal'ın hızlı temposu yavaş yavaş Köşk'e hâkim oldu."

Cumhurbaşkanı nasıl çalışırdı?

Başdanışman Engin Güner, Cumhurbaşkanı Özal nasıl çalışırdı sorusunun en yakın gözlemcilerindendir:

"Cumhurbaşkanı, kabuller dışındaki zamanını makam odasında geçirirdi. Makamına hiç oturmaz, odanın bir köşesindeki altı kişi alabilen yuvarlak bir masada çalışırdı. Tabii karşısında da hiç vazgeçmediği televizyon bulunurdu. Televizyon devamlı açık olurdu. Hatta en önemli ziyaretçiler geldiğinde de bir yandan ekrana göz atmayı ihmal etmezdi. Sık olarak *zapping* yapmakla birlikte, daha çok yabancı kanalları ve özellikle de CNN'i izlerdi. Anında enformasyon almak isterdi. Dünyadaki gelişmelerle çok yakından ilgiliydi. Makam masasının hemen yanında bilgisayarları vardı. Bunlar *Reuters* gibi yabancı haber ajanslarına bağlıydı. Ben sık sık yanına girer ve bu ajans haberlerini izlerdim. Böylece her konudan anında haberdar olurduk. Tabii, Basın Merkezi de basında çıkan her türlü haberi anında ulaştırmakla yükümlüydü. Ertesi gün çıkacak gazetelerin ilk baskılarını geceden okumuş olurdu. Böylece olaylar karşısında gelişmeleri yakından izleyebilme ve tepki gösterebilme imkânı bulurdu. Ayrıca çağrı cihazlarımıza önemli haberler anında geçilirdi. Biz de bunları nerede olursa olsun vakit geçirmeden kendisine iletirdik. Ölüm gibi üzüleceğini bildiğimiz olayları daha dikkatli ulaştırırdık. Özal, bu şekilde her konuda en iyi ve en çabuk enforme olma özelliğine sahipti. Bu husus özellikle o günlerde eski Sovyetler Birliği

ve Doğu Bloku'nda yaşanan baş döndürücü gelişmeler karşısında büyük önem kazanmıştı. Kendisi iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmenin, özellikle de televizyonlardaki ilerleme ve yayılmanın Doğu Bloku'nda bu çözülme ile komünist sistemin çöküşünde büyük payı olduğuna inanırdı. O günlerde yaptığı tahminlerde sonradan hiç yanılmadı. Gelişmeler tahmin ettiği şekilde çıktı. 'Bizim 1983'te yapmaya başladığımızı onlar şimdi yapmaya başlıyorlar' derdi. Ancak eğitim ve kültür düzeyleri itibarıyla bizden ileri oldukları için aradaki mesafeyi kısa zamanda kapayabilecekleri endişesini de taşır, Türkiye'nin önüne 200-300 yılda bir çıkabilecek bu fırsatı iyi değerlendirmesi gerektiğini sık sık tekrarlardı. Bu fırsat kaçırıldığı takdirde bir daha kolay kolay yakalanamayacağından büyük endişe duyardı."[642]

Engin Güner, Cumhurbaşkanı'nın Köşk'teki günlük çalışma programları hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Cumhurbaşkanı daha ilk günlerden beri çok yoğun bir temponun içine düşmüştü. Bir taraftan [Doğu Bloku'nda] önemli gelişmeler olurken, diğer taraftan Köşk'te yeni düzenlemeler yapılıyordu. Bu arada günlük programlar çerçevesinde çok yoğun bir kabuller ve tebrik için gelen heyetler birbirini izliyordu. 2 Ocak 1990 tarihinden itibaren çok yoğun bir program başlamıştı. Kabuller genelde saat 11.00'de başlayıp 17.00'ye kadar sürüyordu. Akşamları da mutlaka bir tiyatro, konser gibi sanat etkinliği veya toplantı, düğün gibi özel programlar olurdu. Cumhurbaşkanı'nın asıl mesaisi ise bu programlardan, yani gece yarısından sonra başlardı.

Gece saat 02.00 veya 03.00'te bir bakanı veya genel müdürü arayarak bilgi alması zaten öteden beri sürdürmekte olduğu

bir çalışma tarzıydı. Bu tempo aynen sürmekteydi. Kendisini tebrik ve ilk temas için gelenler arasında çok sayıda tanıdık, dernek, kurul, kurum vardı. Mesela Ocak ayının ilk haftasında gelenler arasında, Ankara Ticaret Odası, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası, THY Yönetim Kurulu, Anadolu Basın Birliği, Türkiye Kuyumcular Federasyonu, Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği, Türkiye İnşaat ve Tesisat Müteahhitleri İşveren Sendikası, Türk Ocağı Merkez İdare Heyeti gibi çok değerli alanlarda faaliyet gösteren heyetler vardı. Gene misal olarak yeni yılın ilk haftasında birçok basın mensubu ile görüşmüş, Mim Kemal Öke ile TRT için çekim yapmış zamanın Başbakanı Yıldırım Akbulut, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay başta olmak üzere Prof. İhsan Doğramacı'dan bazı büyükelçilere, genel müdürlere kadar çok sayıda kimse kendisini ziyarete gelmişti. Genelde bir, bazen de yarım saat ara ile verilen bu randevular, çoğu kez Cumhurbaşkanı Özal'ın gelenlere sorduğu, kendi alanlarındaki son gelişmeleri öğrenmeye yönelik sorular yüzünden uzayarak programı aksatırdı. Çoğu zaman huzura on beş dakikalığına çıkanlar Cumhurbaşkanı'nın yanından bir saatte zor ayrılabilirlerdi.

Özal, tüm bu bilgileri bir bilgisayarın hafızasına kaydettiği gibi kaydeder ve asla unutmazdı. Sırası geldiğinde bu rakam ve bilgileri aynı alanda çalışan başkaları ile de kontrol edip karşılaştırır ve doğruluğuna kanaat getirdikten sonra hiç unutmadan yeri geldiğinde kullanırdı. Bu sistemi ve dinmek bilmez öğrenmek isteği kendisini hemen her alanda o konunun uzmanlarından bile daha bilgili kılmaktaydı. Gene misal olarak, 1990 Ocak ayının bu ilk haftasında Büyük Tiyatro'da Gülbahar operasının galasına ve Cumhurbaşkanlığı

Senfoni Orkestrası konserine gitmekteydi. Bu da her zaman sanata ve sanatçıya değer veren Özal çiftinin çok yoğun programları esnasında sanat etkinliklerine her zaman destek olabileceklerinin bir göstergesiydi."[643]

Başdanışman Engin Güner'in günlük programla ilgili anlatımları devam etmektedir:

"Cumhurbaşkanı'nın çok yoğun başlayıp sonuna kadar da o şekilde devam eden programında her hafta Başbakan ve Genelkurmay Başkanı ile görüşmesi yer alırdı. Genelde bir saat olarak planlanan bu görüşme, duruma göre uzayabilirdi. TBMM Başkanı ile de aylık görüşmesi vardı. Bu sık görüşmelerin dışında en sık görüştüğü bakanların başında Dışişleri Bakanı gelirdi. Ayrıca ANAP hükümetinin diğer bakanları ile de durum gerektirdikçe görüşmekteydi. Başbakanı atlayarak yapılan bu direkt görüşmeler hiç şüphesiz başbakanı rahatsız ediyor olmalıydı. Fakat Yıldırım Akbulut zamanında bu konuda çok büyük sorun çıkmamıştı. En azından kamuoyuna böyle bir sorun aksetmedi.

İlk aylarda nerdeyse kabul edilmedik dernek kalmadı. Bu durum bazen eleştiri konusu da olabiliyordu. Bu hızlı tempo arasında yeni görev yerlerine Cumhurbaşkanı'nın temsilcisi sıfatıyla giden büyükelçilerin veda ziyaretleri de yer almaktaydı. Cumhurbaşkanı kendileriyle uzun uzun görüşür, o ülke ile ilgili en son değerlendirmeleri yapar, söz konusu ülkelerle ticaretin geliştirilmesine büyük önem vermelerini isterdi. Ayrıca, Ankara'ya atanan yeni büyükelçilerin kabulü de özel bir merasimle yapılırdı. Yeni büyükelçi Köşk'ün kapısında şeref kıtası tarafından selamlanır, büyük kabul salonunda kabul edilerek Cumhurbaşkanı'na itimatnamesini sunar, daha sonra bir hatıra fotoğrafı çekilir ve Cumhurbaşkanı makam odasında yeni büyükelçiyle bir süre

görüşürdü. Cumhurbaşkanı bu törenlerde her zamanki soğukkanlılığını korurken, bazı büyükelçilerin çok heyecanlandıklarını görmüşümdür.[644]

Tüm bunlara ilaveten olayların akışına göre önemli konularda sık sık brifingler düzenlenirdi. Mesela o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu (AT) ile ilgili koordinasyon çalışmalarını hızlandırmak amacıyla sık sık AT brifingleri düzenlenmekteydi. Buna ilgili birimlerin AT ile ilgili tüm sorumluları katılırdı. Özal, hemen 10 Ocak 1990 tarihinde böyle bir AT brifingi düzenleyerek bu konuya verdiği önemi göstermişti. Kendisi AT ile ilişkilere büyük önem vermekteydi. Olaya çok gerçekçi bakabiliyordu. 'Avrupalılarla nasıl konuşulacağını bilmek gerekir' derdi. Ona Avrupalılar daha çok kendi çıkarları doğrultusunda ikna edilmeliydiler. 'Bu adamlara kavga ile yaklaşılmaz. Bir şeyi kabul ettirmek istiyorsanız, bunun kendi yararlarına da olacağını kanıtlamaya çalışın. Onlar bu dilden anlarlar' cümlelerini sık sık tekrarlardı. Gerçekten de her zaman bu yolu denemiştir. Avrupa konusunda Türkiye'nin jeostratejik konumu, büyük ekonomik potansiyeli ve Avrupa ile Asya arasında oynadığı köprü rolü dolayısıyla *joint venture*lar yoluyla Avrupa için de yeni pazarlara açılabilme imkânı getirdiğini bir ikna unsuru olarak kullanıyordu. Her şeye rağmen tam üyelik konusundaki güçlüklerin bilincindeydi. Bu güçlükleri aşabilmek için başta ABD olmak üzere, büyük devletlerin desteklerini sağlamak gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla, önce Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin desteğinin sağlanması gerekli olduğu kanısındaydı. Bunda ikili ilişkilerde özgün özgüveninin de büyük payı vardı. Karşılıklı konuşup da ikna edemediği çok az insan olmuştur."[645]

Özal’ın bilgisayarları

Özal, Başbakan Yardımcılığı döneminde elektronik sanayine yönelik ithalatın serbest bırakılması konusunda hazırladığı kanun tasarısı Milli Güvenlik Konseyi’ne takıldığı için, bu tasarının geçişini ancak kendi Başbakanlığı döneminde gerçekleştirebilmiştir. Özal’ın bilgisayarlara ilgisi Amerika’da başlamıştır. Her zaman yenilikleri görmek amacıyla gittiği *drugstore*larda çocukların elektronik aletlere ve bilgisayarlı oyuncaklara büyük ilgi göstermeleri dikkatini çekmiş; bilgisayarların o yaşlarda öğrenilebileceğini kavramıştır. Türkiye’de yapmak istediği de, bilgisayarların okullara ve evlere girmesidir; bunun için büyük çaba harcamıştır. Eğitimde televizyon ve bilgisayarların önemini ilk kavrayan ve öncülük eden liderdir ve Çankaya Köşkü’nde kendi çalışma mekânlarını da bunlarla donatmıştır:

“Köşk’teki oturma odasında başlangıçta bir-iki olan bilgisayar sayısı, son zamanlarda altıya kadar çıkmıştı. Bunlar, Cumhurbaşkanı’nın makam odası, kabul ve toplantı salonları dışında zamanının geri kalan kısmını istirahatla karışık çalışmalarıyla geçirdiği üst kattaki oturma odasının bir köşesinde bulunurdu. Cumhurbaşkanı günlük resmi programı dışında kalan zamanının büyük kısmını bunların başında geçirirdi. [...]Onların başında yorulmadan, bıkmadan uzun saatler geçirirdi. Sıkıştığında ya Kayınbiraderi Mehmet Yeyinmen’den ya da Kardeşi Yusuf Bozkurt Özal’dan telefonla yardım isterdi. Son zamanlarda Yusuf Bey Köşk’e daha sık gelir olmuştu. Bunda Cumhurbaşkanı’nın bilgisayar merakının büyük rolü vardı. Bilgisayar bir yerde iki kardeşin ilişkilerini daha da sıklaştırmasına vesile oluyordu. Ağabey ve kardeşi bilgisayar başında saatlerce hem konuşurlar, hem

değişik programlar üzerinde çalışırlardı. İşi gün geçtikçe ilerletmiş, değişik programlar hazırlamaya başlamıştı. Türkiye'nin ekonomik verilerini, nereden nereye geldiğimizi göstermek amacıyla, özellikle Yunanistan'la kıyaslanmaktan mutluluk duyardı. Tüm ekonomik veriler, seçim sonuçları vs. bilgisayarlara yüklenmişti. Ekonomik gidişatı günü gününe çok yakından izlerdi. Merkez Bankası'ndan her gün gelen bilgilerle, diğer kurumlardan gelen tüm ekonomik verileri adeta ezbere bilirdi.

Yaz aylarında veya bayram tatillerinde bilgisayarların bazıları Oklu Koyu'na taşınırdı. Yoğun geçen Ankara programlarından sonra biraz dinlenmek isteyen Hanımefendi, Özal'ın Çankaya'dan sonra da süren bu aşırı bilgisayar merakından pek mutlu değildi. Özellikle son zamanlarda Köşk'te yukarı çıktığımızda Hanımefendi genellikle televizyon seyrederken, Cumhurbaşkanı bilgisayarlarının başında olur ve bizleri de yanına alırdı. Okluk'tayken de ziyarete gelen yakınlarını hemen bilgisayarın başına çağırır, onları da yanına oturturdu. Tabii bundan en çok nasibini alanlardan biri de bendim.

Ancak, hemen itiraf etmeliyim ki bilgisayar başında bir süre kaldıktan sonra kendisinin gösterdiği sabrı göstermediğimden, gelen bir telefonu veya yapılması gereken bir işi bahane ederek iznini alırdım. Bazen de bilgisayara o kadar dalmış olurdu ki, yanından sessizce çekilirdim. Çok zeki olduğundan ve ayrıntılara da müthiş dikkat ettiğinden, hiç şüphesiz aslında sıkılarak ayrıldığımı hisseder ama hiç belli etmezdi.

Kendisiyle yaptığımız birçok özel görüşmede; 'Türkiye'nin 2000 yılına ileri 10-15 ülkeden biri olarak girmesinin en önemli şartlarından biri, ülkenin bilgi çağına girmesidir!' demişti. Yüksek teknolojiye geçebilmenin en kısa ve sağlıklı

yolunun, insanların ihtiyaç duydukları bilgileri en kısa ve en iyi şekilde sunan sistemlerin ülkeye getirilmesinden geçtiğini söylerdi. Dünyadaki elektronik, bilgisayar ve enformatik alanlarındaki hızlı değişiklikleri yeterince izleyemiyor oluşumuz kendisini üzmekteydi. İnsanımızın emrine kütüphanelerin, bilgi bankalarının sunulması ve ileri ülkelerin bilgi ağlarıyla bütünleşmemiz gerektiğine inanır, yüksek teknolojinin dışarıdan getirilmesi gerektiğini savunurdu. Kendisini bu kanaate iten düşünce, keşfedilenleri yeniden keşfe çalışmak yerine, zaten keşfedilmiş şeylere dayanarak daha ileriye gitmekti. Türkiye'nin bilgi çağını ancak bu şekilde yakalayabileceğine inanıyordu."[646]

Yeni yıl resepsiyonu, kabuller ve ziyaretler

Engin Güner:

"Cumhurbaşkanı ve eşi yeni yıl resepsiyonlarını dört grup olarak vermişlerdi. Bu gelenek ileriki yıllarda da sürecekti. İlk resepsiyon 8 Ocak Pazartesi gecesi bakanlar kurulu, milletvekilleri ile mülki ve askeri erkâna verildi. Tabii muhalefet liderleri ile milletvekilleri bu resepsiyonları protesto ederek katılmazlardı. Ancak gene de ilgi büyük olurdu. Cumhurbaşkanı ve eşi saat 19.00'da aşağı inerek davetlileri tek tek ellerini sıkarak kabul ederlerdi. Kuyruktaki son davetlinin de elini sıktıktan sonra Köşk'ün çok eskiden havuzken sonradan üstü kapatılarak salon haline getirilmiş orta bölümüne geçerler ve misafirleri ile dolaşarak sohbet ederlerdi. Kendisinin ve hanımefendisinin etraflarında hemen halkalar oluşurdu. Bu resepsiyonların ikincisi o yıl 11 Ocak Perşembe gecesi çok sevdikleri sanatçılarla, basın mensupları, sporcular, işadamlarına verilmişti. Sanatçılara gösterdikleri bu özel ilgi o zamana kadar Korutürk dışında ihmal edilmiş bir

hususta. Listeler çok geniş tutuluyordu. Bu yüzden bu grup ikiye bölünmüş bir kısmı da ertesi gece Köşk'e davet edilmişlerdi. İlk başlarda bazı aksamalar olabiliyordu; fakat Özal'ların sanata ve spor dünyasına Çankaya'yı açmaları her türlü takdirin üstündeydi. Köşk'e ilk defa gelenler çoktu. Çankaya artık toplumun her kesimine açılıyordu. Bundan sonra kendisini o makama taşımış olanlar gruplar halinde sık sık düzenlenen çay partilerine davet edileceklerdi. Halkını içten duygularla seven Özal, demokrasinin bir gereğini yerine getiriyor, devletin en yüce makamını onun gerçek sahiplerine açıyordu. Bu, o zamana kadar kimsenin aklından geçirmemiş olduğu bir fikirdi. Yurdun dört bir yanından Özal dehasını görmek isteyenler giyinip süslenip ellerine bir çiçek alarak Köşk'e koşuyorlardı. Bu durumdan Özal ailesi de halk da çok memnundu. Dördüncü ve son resepsiyon 15 Ocak günü yabancı misyon şeflerine verildi."[647]

Başdanışman Engin Güner anlatıyor:

"Kendisini bu makamında ilk ziyaret eden (6 Şubat Salı) Van heyeti olmuştu. Saygılar sunan Van heyetini aynı gün Yozgat, Çorum, Erzurum ve Antalya heyetleri izlemişti. Bu ziyaretler çok kalabalık olarak gerçekleştirilmekteydi. Makam odasında tek tek ellerini sıkarak ziyaretçilerini kabul eden Cumhurbaşkanı, kendilerine şehirleriyle ilgili sorular sorar, bilgi alırdı. Onlar da sorunlarını anlatır, bazen içlerinden biri bir şiir okuyarak tüm heyetin Özal hakkında hislerine tercüman olurdu. Kendileri çok önceden Özel Kalem'i arayarak randevu alırlardı. Gerçi TBMM bu gibi heyetlere, ziyaretçilere alışıktı ama Cumhurbaşkanı'nı TBMM'de ziyaretleri yeniydi. Ayrıca Özal'ın TBMM'de de bir makam odasının olması eleştiri konusuydu. Bu durum kendisinin hâlâ parti işleri ile ilgilendiği şeklinde yorumlanmakta,

tarafsızlığıyla bağdaştırılamamaktaydı. Bu bakımdan bu gibi heyet ziyaretlerinin düzenli ve düzgün geçmesine dikkat edilirdi.

Bir gün 18. Dönem İçel Milletvekili Ali Rıza Yılmaz arayarak İçel'den kalabalık bir heyetle gelmek istediğini belirtti ve randevu istedi. Çok yoğun program sırasında randevu vermek kolay değildi. Beni sık sık arıyordu. Israrlarına dayanamadım, Cumhurbaşkanı'yla görüşerek kendisine Meclis'te bir randevu verdik. Heyetin geleceği günün sabahı Ali Rıza Yılmaz beni arayarak birkaç otobüs halinde geldiklerini, birazdan Meclis'e gideceklerini haber verdi. Konuşma esnasında yanında davul-zurna ekiplerini de getirdiklerini öğrenince bir an dehşete düştüm. 'Aman sakın ha! Zaten herkesin gözü üzerimizde' dedim. Fakat dinletemedim. Israr ediyordu. Dışarıda çalabileceklerini ama Meclis'in Çankaya nizamiyesinden girdikten sonra bunu yapamayacaklarını söyledim. Durumu Cumhurbaşkanı'na da arz ettim. Böyle şeyleri genelde büyütmezdi. 'O kadar önemli değil' gibi bir şeyler söyledi. Ben Çankaya'da çalışmalarıma devam ettim. Bir süre sonra Meclis'te olan [Genel Sekreter] Kemal Yamak Paşa beni arayıp, 'Burada kıyamet kopuyor, davul-zurna çalıyor' dedi. Gerçekten de sonradan duyduğuma göre Meclis o gün davul-zurna sesleriyle inlemiş.

Ne de olsa Özal, sivil ve siyasetten gelme bir cumhurbaşkanıydı."[648]

Başdanışman Engin Güner'in anlatımına göre, Cumhurbaşkanı'nın ilk yurtiçi ziyaretini Zonguldak'a yapmasının nedeni, KİT'lerin devletin sırtında bir kambur olduğunu düşünmesi, Başbakanken başlattığı özelleştirme hamlesinin muhalefet tarafından mahkemeye götürülmesidir. Ekonomiyi dikkatle izleyen ve rakamları çok iyi bilen Özal,

KİT’lerin geleceğinden her geçen gün daha fazla endişelenmektedir. Bu soruna mutlaka bir çözüm bulunması gerekmektedir. Özal’ın ilk yurtiçi ziyareti bu nedenle Zonguldak’a planlanmıştır:

“6 Ocak 1990 Cumartesi günü saat 09.30’da Köşk’ten arabalarla hareket ettik. Hava soğuk ve karlıydı. Yolu yarılamıştık ki, benim arabamın önünde hızla gitmekte olan, içerisinde Cumhurbaşkanı’nın Özel Müşaviri Hüseyin Aksoy’un bulunduğu araba bir anda olduğu yönde ters döndü ve son anda şarampolde durabildi. Büyük bir kaza atlatılmıştı. Fakat hiç durmadan hızımızı da azaltmadan, öğlen saatlerinde ikametimize ayrılan TTK (Türkiye Taş Kömürü) misafirhanesine geldik. Programa göre, önce Vali, ilin sorunları hakkında bilgi verdi sonra da TTK konusundaki brifinge geçildi. [...]

Genel Müdürün verdiği bilgiler durumun vahametini ortaya koydu. Özal, can alıcı hususlarda sorduğu sorulara aldığı cevaplarla durumun kısa sürede ortaya çıkmasını sağlamıştı. [...] Genel Müdür suçu olmadığı halde ortaya çıkan tablodan rahatsızdı. Aşağı yukarı 40 bin kişinin çalıştığı tesiste bu sayının ancak dörtte biri yeraltında fiilen çalışmaktaydı. Kadrolar müthiş şişirilmişti. Ayrıca elde edilen kömür düşük evsaflı, kükürt oranı yüksek, kalitesiz bir kömürdü. İşlemlerin modernize edilmesi için büyük yatırımlar gerekiyordu. Maliyet çok yüksekti. İthal yoluyla çok daha kaliteli kömürü çok daha ucuza getirmek mümkündü. Tabii en önemli engel işin sosyal boyutuydu. TTK, Zonguldak’ın tek ekmek kapısıydı. Ancak, ekonomik açıdan bakıldığında verimli olabilecek üç ocak dışında hepsinin kapatılması gerektiği ortaya çıkıyordu. Ayrıca Zonguldak bir göçük tehlikesi ile de

karşı karşıyaydı. Sık sık vuku bulan göçük olayları da can almakta, derin yaralar açmaktaydı.

Özal bana talimat vererek Ankara'ya dönünce DPT'ce bir ekip oluşturulmasını bölgenin *master* planının hazırlanmasını ve bu konuya öncelikle el atılmasını istedi. O zamanki zarar 1 trilyon lira civarındaydı. Düşüncesi yepyeni bir planla bölgenin ulaşım sorununun halledilmesi, iş imkânları oluşturmak amacıyla turizmi ve el sanatlarını geliştirici projeler hazırlanması, üç ocak dışında diğerlerinin kapatılmasıydı. Bu şekilde bu üç ocakta işler daha iyi hale gelebilecekti. Ertesi gün Ankara'ya döndük. Ben konuyu [Devlet Bakanı] Işın Çelebi'ye açtım. Böyle bir proje üzerinde çalışıldı. Ancak bunu uygulamaya politik sebeplerle kimse cesaret edemedi. Zamanında müdahale edilmemesi sonucunda olay hızla içinden çıkılmaz boyutlara ulaşacak ve Zonguldak Grevi sonucu ücret zammı Özal ile hükümetin arasını açan iki önemli sebepten biri olacaktı."[649]

1992 yılında Cumhurbaşkanı, TÜSİAD'ın *Görüş* dergisi için Necla Zarakol'a ve Soli Özel'e mülakatında da Zonguldak madenciler grevi hakkında bazı değerlendirme ve önerilerde bulunmuştu:

"Zonguldak'ta herkes şunu bilmeli ki, orada her işçinin ortalama çıkardığı kömür 300 kilo. Sizin dışarıda rekabet ettiğiniz madenlerde ortalama 30 ton 40 ton çıkar. Bunlarla rekabetiniz mümkün değil. Nem nispeti yüksek, kül nispeti yüksek, verimli bir kömür değil. Doğrusunu söylemek icap ederse kapatılması gerek. Kapatılsın dediğiniz zaman karşınıza, Zonguldak ilini, orada çalışanları alıyorsunuz. Siyaseten zor bir duruma kendinizi sokuyorsunuz. Nitekim bizim siyasetçilerimizin hepsi grev olduğu zaman oraya gittiler, 'Sizin yanınızdayız, istediğinizi söyleyin,

arkanızdayız' dediler. Peki, Zonguldak havzasından çıkardığınız bu kömürü biz pahalı sattığımız halde, dünya fiyatlarından fazla istediğimiz halde satabilsek, işçi ücretinin, memur ücretinin, –işletme masraflarını falan bir kenara bırakın– ancak üçte birini karşılıyor. Bu işletme bu haliyle bir özel sektörün olsa işletebilir mi? Makul mudur, devletin bunu bu halde işletmesi? O vakit ne yapıyorsunuz, öteki tarafta yüz binler asgari ücretle çalışıyor. Bunun ne sosyal adaletle, ne gerçeklerle bir ilgisi yok. Bizim teklifimiz şuydu –ki bugünkü hükümet de aynı yola gitti– Zonguldak ilini kalkınmada öncelikli yöre yaparsınız, Zonguldak kömür havzasını kapatırsınız, devlet bir şekilde kıdem tazminatını verir, emeklilikleri öder, buraya verdiğim paranın –çünkü yıllardır sübvansiyon yapıyor oraya– hiç değilse yarısını buraya yatırım yapacaklara kredi olarak vereceğim dese, bu işi üç sene, beş sene götürse, bütün bu söylediğiniz meseleler hallolur, devlete vergi veren müesseseler ortaya çıkar. Hâlbuki bugün iktisadi devlet teşekküllerinin çoğu ne devlete vergi veriyor, ne sigorta primini yatırıyor. Orada çalışanların birçoğu da bunların karşılığını veremiyor, zaten veremez çünkü adam sayısı çok fazla."[650]

Başdanışman Engin Güner, Cumhurbaşkanı Özal'la Şanlıurfa ve GAP Bölge ziyaretini şöyle anlatmıştır:

"13 Haziran 1990 Cumartesi günü Şanlıurfa'ya hareket ederek öğleyin Atatürk Barajı'na geldik. Muazzam bir kalabalık vardı. Barajın çok önemli olan su tutma töreni yapıldı, baraj ve çevresinde gezildi. Bu gezilerde Özal önce uçakla barajın üzerinden geçerek gelişmeleri inceler sonra da helikopterle daha yakından incelemeler yapardı. Genelde üç helikopter ile havalanırdık. Kendi helikopteri en son iner, genellikle incelemeyi uzatırdı. Bu sefer de öyle olmuştu. İyice

gecikmesi projeye verdiği önemi gösteriyordu. Tören alanındaki tepecikler insanla kaplanmış gibiydi. Türkiye için çok önemli olan beş dönüm noktasında komşulara da mesaj veriyor, suyu bir silah olarak kullanmayacağımızı, dikkatli kullandığımız takdirde herkese yetebileceğini anlatıyordu. Bu konuda Özal, İsrail'de olduğu gibi damlama, *Drip Irrigation* usulünün mutlaka kullanılması gerektiği fikrindeydi. Bilgisayarlarla uygulanan bu metotla hem israf önleniyor, hem de verim daha da artıyordu. Bu tarihi konuşmasını, 'İnşallah Fırat'ın Harran'la buluştuğu gün burada hep beraber halay çekeriz' diye bitirmişti."[651]

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde dış ziyaretlerin hazırlanma süreci şu şekildedir:

"Kendisinin dış gezileri [hazırlıkları], tabii ki Dışişleri tarafından yürütülen temaslar sonucu çok önceden başlardı. Çok yoğun programının en küçük ayrıntılarına kadar hazırlanması zaman alıcı ve yorucu bir çalışma gerektiriyordu. Cumhurbaşkanı'nın yurtiçi ve yurtdışı gezilerinin planlanması bu konuda her türlü temasın yapılması Özel Kalem Müdürü'ne aitti. [...] Genelde yurtdışı gezileri öncesi programın geçeceği yerlerde ev sahibi ülke yetkilileri ile gerekli ilk temaslar ve yerinde düzenlemeler için Protokol Genel Müdürü ile Danışmanı Can Pulak bir ön gezi yapardı. Zamanla bu geziler daha iyi ve önceden planlanır hale gelecekti."[652]

Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde ABD'ye beş defa ziyarette bulunmuştur:

Birinci ziyaret, 16 Ocak – 27 Ocak 1990 tarihlerindedir.

İkinci ve üçüncü ziyaretler, 23 Eylül – 2 Ekim 1990 (Kuveyt'in işgalinden sonra) ve 22 Mart – 2 Nisan 1991 tarihlerinde (Körfez Savaşı'ndan sonra) gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü ziyaret, 21 Nisan – 23 Mayıs 1992 günlerindedir ve sağlık sorunları ağırlıklıdır.

Türkiye Cumhurbaşkanı sıfatıyla Özal, bu dört ziyaretinde de Başkan Bush'la ve ekibiyle ayrıntılı görüş teatisinde bulunmuş; önemli kabuller yapmış; uluslararası basın-yayın organlarına demeçler ve etkin üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında konferanslar vermek yoluyla tezlerini ABD ve dünya kamuoyuyla paylaşmıştır.

Beşinci ziyaret, 26 Ocak – 2 Şubat 1993 tarihlerinde gerçekleşmiştir; sağlık sorunları ağırlıklıdır ve bu vesileyle görevine yeni başlayan Başkan Clinton'la da tanışma ve özellikle Bosna dramı konusunda görüşme imkânı bulmuştur.[653]

ABD'ye birinci ziyareti için 16 Ocak 1990 Salı günü saat 12.00'de Cumhurbaşkanı Özal ve eşi Semra Hanımefendi beraberlerindeki heyet ve milletvekilleriyle Esenboğa Havaalanı'ndan küçük GAP uçağı ile ABD'ye hareket etmişlerdir.[654]

Heyette Başyaver Kurmay Albay Aslan Güner, Özel Kalem Müdürü Elçi Nabi Şensoy, Başdanışman Can Pulak, Özel Müşavir Hüseyin Aksoy, Koruma Müdürü Musa Öztürk, Doktor Cengiz Aslan ve eşi Nilgün Aslan, Dışişleri Uzmanı Faruk Tamay, Komiser Yardımcısı Tahsin Yağan, Polis Memuru Nurettin Çiçekdağ ve Polis Memuru Şükrü Arda yer almıştır.[655] Cumhurbaşkanı sıfatıyla gerçekleştirdiği bu ilk dış resmi ziyaretin birinci durağı İrlanda'nın Shannon Havaalanı'dır; Özal'ın o günlerde çok eleştirilen küçük uçağı Amerika ziyaretlerinde burada yakıt ikmali yapmaktadır.

Aynı gün saat 17.20'de Washington'da Andrews Hava Üssü'nde Üs Komutanı ile Büyükelçi Nüzhet Kandemir ve diğer yetkililer tarafından karşılanmışlardır. Oradan daha önce

gelen Can Pulak başkanlığındaki ön heyetin planlamasına göre, Madison Oteli'ndeki odalara yerleşmişlerdir.[656]

Ertesi gün, 18 Ocak 1990 Perşembe günü Beyaz Saray'da Oval Ofis'te Başkan Bush'la görüşme yapılmıştır.[657] Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Özal'ın bu ilk yurtdışı ziyaretinin kimi mekânlarını ve ilginç sahnelerini bir gezgin titizliğiyle Başdanışman Engin Güner'den öğrenmek mümkündür:

"Özal, Washington'da genelde Madison Oteli'nde kalırdı. Burası klasik tarzda döşenmiş nostaljik havası olan bir oteldi. O gezide Cumhurbaşkanı, Dünya Bankası Başkanı Conable ile başlattığı görüşmelerini, *Washington Post* gazetesinin Yazı İşleri Kurulu, Türk Amerikan Dernekleri Kurulu, eski Dışişleri Bakanı Alexander Haig, IMF Direktörü Camdessus, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Derneği Başkanı F. Haynes, Senatör R[ichard] Perle ve Senato Başkan Vekili Byrd ile görüşmüştür.

Bu sırada International Club'de seçkin bir topluluğa hitap etmiş, 18 Ocak Perşembe günü de, Başkan Bush ile görüşmüştü. O gece New York'a gelinmiş ve Plaza Oteli'ne yerleşilmişti. Cumhurbaşkanı'nın Cuma günü de programı yoğun geçmiş, *Wall Street* gazetesi Yazı İşleri Kurulu ve bankacılarla yediği yemeği, önemli işadamları Henry Kissinger'le görüşme izlemişti. Özal'ın her dış gezisinde bu medya, dernek, devlet ve işadamları karışımını görmek mümkündü. Türkiye bu temaslar büyük yararlar sağlıyordu."[658]

"Yoğun programı sırasında sanat olaylarını da ihmal etmeyen Özal eşiyle birlikte Broadway'de müzikal izleyecek, sonra da UNICEF'in ödül törenine katılarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar ile görüşecekti. Daha sonra Dış

İlişkiler Konseyi'nde ve Dünya Konseyi'nde konuşmalar yaptı. Burada saymadığımız birçok temas da eklendiğinde Özal'ın dış gezilerinin ne kadar yoğun geçtiği ortaya çıkacaktır. Amerika'da televizyon programlarına da çıkardı. Özellikle Körfez Krizi esnasında Amerika'da televizyon dolayısıyla çok popüler olmuştu. Yolda yürürken insanlar kendisini tanıyarak yanındakilere gösterir ve sevgi gösterilerinde bulunurdular. Bu o zamana kadar hiçbir devlet adamına nasip olmamıştı."[659]

Başdanışman Engin Güner şöyle devam etmiştir:

"Özal bu gezide ülkemizle Amerika arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için büyük imkânlar olduğunu görmüştü. Özellikle ticari ilişkilerin arttırılması en büyük isteğiydi. Bu fikir kendisini zamanla Amerika'yla serbest ticaret antlaşmasını denemeye kadar götürecekti. Ancak çeşitli zorluklar buna imkân vermedi."[660]

20 Ocak 1990 günü New York'ta Plaza otelinde Doç. Dr. Nadir Devlet ile görüşülmüştür.

23 Ocak 1990 Salı günü Cumhurbaşkanı otomobille Philadelphia'ya giderken 2 saatlik yol boyunca Başyaverine bu ülkenin sistemini, nasıl kalkındığını, Türkiye'nin de aynı duruma gelmesi için neler yapılması gerektiğini anlatmıştır. Gece de ABD'de çalışan Profesör Bülent Gültekin, Cumhurbaşkanı ve heyete Union Leage Club'da bir yemek vermiştir.[661] Sonraki gün, ziyaretin son durağı olan Houston Texas'ta Methodist Hastanesi'nde sağlık muayenesine gitmek için uçulmuş ve aynı gece ünlü kalp cerrahı Doktor DeBakey'in evinde yemek yenilmiştir.[662]

Başdanışman Engin Güner anlatıyor:

"Özal'ın sıcak ve samimi, güler yüzlü, hoşgörülü tavrı herkesi etkiliyordu. İlk kez görüştüklerine bile bu cana yakın

yaklaşımıyla tesir ederdi. Kritik görüşmelerde, ‘sihirli temas’ dediğimiz el sıkışırken sol eliyle de karşısındakinin sağ elini hafifçe okşaması adeta tılsımlı bir etki gösterirdi. Bunu en küçüğünden en büyüğüne kadar herkese uygulardı. Bu davranış biçimi bize de yansımıştı. Türkçesi ile İngilizcesi rahatlıkla anlaşılırdı. İngilizcesi çok iyi olmamakla beraber sağlam bir bilgisi vardı. Belki telaffuz ve kelime hataları yapardı ama o kadar mantıklı ve Türkçedeki gibi sade konuşurdu ki, tüm bu hatalara rağmen ne demek istediğini karşısındaki en iyi biçimde anlardı.”[663]

Tarih bilmek zorunlu ihtiyaçtır

Başdanışman Engin Güner’in yakın tanıklığı Özal’ın tarihle ilişkisini ve merakını aydınlatmak için önemlidir; elbette bu konuda başka tanıklıklar da bulunmaktadır. Örnek olarak Prof. Ahmet Akgündüz ve Prof. Mim Kemal Öke bu şahsiyetler arasındadır.

Profesör Ahmet Akgündüz anlatıyor:

“1989 yılında bazı muzır şahısların bizim yürüttüğümüz ‘Osmanlı Kanunları ve Hukuki Tahlilleri’ adlı 11 ciltlik projemizi engellemek istemeleri üzerine meseleyi duyar duymaz iki türlü müdahalede bulundu:

Birincisi, ‘Hocam, müsaade ederseniz ben bu kitaba bir önsöz yazayım da artık kimse engel olmaya kalkışmasın’ dedi ve bu sözü söylediği günlerde kısa zaman içerisinde Başbakan Turgut Özal imzasıyla yazdığı Önsöz’ünü Erzurum Milletvekili Mehmet Kahraman vasıtasıyla gönderdi.

İkincisi ise, araştırma için problemler bulunan Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi’nden fotokopi ve mikrofilm alabilmem için Başbakan olarak özel onay çıkartmasıydı.

Tarihe ve özellikle doğru tarihe olan merakını Osmanlı Kanunnameleri'ni cilt cilt takip ederek gösterdi. Konu ile ilgili profesörler dahi bazı sebeplerle önceleri müstenkif kalırken, o, her cildi takip ediyordu."[664]

Profesör Ahmet Akgündüz, Cumhurbaşkanı Özal'a sunduğu bazı tarihi inceleme raporları hakkında da şunları aktarmaktadır:

"Zaman zaman başta Güneydoğu meseleleri olmak üzere bazı konularda yazılı ve sözlü raporlar istiyor ve ilmin esasları altında ortaya konan görüşleri siyasi ve sosyal mahfillerde müdafaa etmekten geri durmuyordu.

Nihayet 1993'e rastlayan Ramazan ayından önceki bir Cuma günüydü. Balkan gezisinden yeni dönmüştü. Beraber Köşk Camii'nde Cuma namazı kıldık ve makamına gittik. Başyaveri ile beraber, Balkan gezisinde Osmanlı tarih bilgisine çok ihtiyaç duyduklarını ve özellikle her yerde muhatap oldukları devşirme usulü ve Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki idare tarzı hakkında doğru dürüst bilgi sahibi olmadıklarını söylediler ve özellikle devşirme usulü hakkında bazı sorular sordular. Soruların özeti, devşirme usulünün Osmanlı Devleti tarafından uygulanan bir zulüm vasıtası olduğu, bu uygulamanın insan haklarına aykırı olduğu ve Müslüman olan dedelerimizin bunu nasıl yaptıklarıyla alakalıydı. Mesele kısaca izah edildikten sonra, merhum Cumhurbaşkanımız çevresine dönerek, 'Görüyorsunuz ki, doğru tarih öğretilse bizim tarihimizde yüzümüzü kızartacak bir şey bulamazsınız' diye ilave eyledi ve benden bu anlattıklarımı yazılı bir rapor haline getirmemi söyledi."

Profesör Ahmet Akgündüz "Osmanlı Devleti'nde Devşirme Usulü" ve "Rumeli'de Osmanlı Devleti'nin İdare Tarzı"

başlıklı iki raporu kendisine takdim edip özetlemiş ardından Cumhurbaşkanı Özal şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Devşirme usulü hakkında anlattıklarımı dinledikten sonra, çevresine dönerek, ‘Ben size, Osmanlı Devleti’nin insan haklarına aykırı davranmayacağını söylememiş miydim? İşte hocamın raporu benim kanaatimi destekliyor. Ancak belgeye dayanmadığı için daha evvel kendi fikrimi açıklayamıyordum. Şimdi belgelendi. Gençliğimde İngilizce bir roman okumuştum. Romanın konusunu Moralı bir devşirme Hıristiyan gencinin başından geçenler teşkil ediyordu. Moralı genç ailesinin rızasıyla 16 yaşında devşirilmişti. Sonra bir Müslüman Türk ailesinin yanına verilerek Müslümanlaşmış ve Türkçeyi öğrenmişti. Yeniçeri ocağına katıldıktan sonra bir harpte gayr-i Müslimlere esir düşmüştü. Esir düştüğü ailenin kendi ailesi olduğunu anlamış ve onlar da bunu öğrenince kendi oğullarının yeniden Hıristiyan olması için ikna etmeye çalışmışlardı. Ancak sonradan Müslüman olan ve Yeniçeri ocağına giren bu genç, Hıristiyan olmamış ve gizlice ailesini terk ederek Osmanlı ordusuna kaçmıştı. Şimdi neden kaçtığını bu rapordan sonra anlıyorum.”

Cumhurbaşkanı, “Rumeli’de Osmanlı İdaresi” adlı raporu ve özellikle de Fatih Sultan Mehmet’in gayrimüslimler için kaleme aldırdığı Ferman’ı bizzat okuduktan sonra da şöyle konuşmuştur:

“Bu Ferman’da söylenenler, AGİK kararlarından da Paris Şartı’ndan da ileridir ve onlardan farkı tatbik edilmiş olmasıdır. Hâlbuki Bosna-Hersek olaylarının ortaya koyduğu gibi AGİK ve Paris Şartı uygulanamamaktadır. Onun için insan hakları konusunda da Osmanlı Devleti bizden ileriydi.

Ancak ilim adamlarımız Avrupa'nın propagandasına aldanarak, yeni nesle tam tersini anlattılar."[665]

Turgut Bey'in bu inanılmaz ve analitik tarih merakının tanıklarından bir diğer önemli şahsiyet de kendisinin yakın dostu Fehmi Koru'dur:

"Son günlerde 'tarih' en önemli ilgi alanı olmuştu. Osmanlı ve dünya tarihine ilişkin eserler, hatırat kitapları okuyordu. Bu alana ilgisinin artmasında kendisinin tarihte bırakacağı izi önceden yakalama gayreti de rol oynuyordu. Önemsemez görünse bile, basındaki eleştirmenlerinin etkisinde kalarak, tarihe yanlış bir görüntü bırakabileceği endişesindeydi. Çok sık örnek verdiği II. Abdülhamid gibi tartışılır bir isim olacağını biliyordu. Ancak gelecek nesillerin onu değerlendirirken hakkını teslim edeceklerinden de emindi."[666]

Okluk diplomasisi

Başdanışman Engin Güner'in olağanüstü başarılı ve yalın bir anlatımla resmettiği Okluk Cumhurbaşkanlığı Konutu mütevazı bir dinlenme (ve çalışma, toplantı) mekânıdır:

"Okluk, hakkında herkesin çok konuştuğu ama fazla bir şey bilmediği çok mütevazı ve sade bir dinlenme yeri idi. Kamuoyuna adeta bir saray yavrusu gibi takdim edilen küçük ev üç odalı olup bunlardan biri yani ütü odası olanı aynı zamanda [Özel Kalem Müdürü'ne] ofis vazifesi de görmekteydi. Faks vs bu odada bulunurdu. Okluk'a giden son derece kısıtlı sayıdaki refakatçiler ise karavanlarda kalırdık. Yaz sıcağında küçücük karavanlar elden geldiğince konforlu hale getirilmişti, ama gene de tam bir kamp hayatı hâkimdi. Can Pulak, Okluk'a büyük emek vermişti ve onu titizlikle korumak için büyük çaba harcıyordu. Çok geniş orman arazisi içinde en küçük Kampta çıt çıkarttırmaz, Cumhurbaşkanı'nın

rahatı için elinden geleni yapardı. Bu konudaki aşırı sayılabilecek titizliği ve disiplini bazen aramızda şaka konusu olurdu.

Evin gene temiz bir salonu ve terası bulunmaktaydı. Terasın üstü çok iyi izole edilmediğinden sıcağı geçirir halde olup ancak serinlikte oturmaya elverişliydi. Ancak buna rağmen gene de zamanın çoğu bu terasta geçer, kahvaltı ve yemekler de orada yenirdi. Cumhurbaşkanı'nın terasta geçirdiği zaman sınırlı olup daha çok salonda bilgisayarları başında vakit geçirmeyi tercih ederdi. Sık sık konunun uzmanı olan yakınlarıyla telefonlaşır, yeni programlar hazırlar, Türkiye'nin ekonomik gelişmesini yıllar itibarıyla Yunanistan gibi ülkelerle kıyaslamaktan büyük mutluluk duyardı. Bunun dışında uzun uzun yüzmek en büyük keyfiydi. Bu yüzden saatlerce yüzerdi. Bu yüzmeler saatlerce sürerdi. Yanında korumaları ve varsa bir iki ziyaretçisi olurdu. Bu ziyaretçiler Özal tarafından adeta bir mukavemet sınavından geçirilmiş olurlar, saatler sonra denizden çıktıklarında bitkin düşerlerdi. Kendisi sakin bir şekilde ve hafif tempo ile yüzer, bu arada önemli konular da gündeme gelebilirdi."[667]

Özal, Kıbrıs konusunun Türkiye'nin Körfez Krizi önemini kaybetmeden çözüme kavuşturulmasını düşünüyordu. O nedenle KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ı Okluk Koyu'na davet etmişti. Denktaş Marmaris'te Grand Azur Oteli'nde kalıyordu ve ikna edilmek için her gün Okluk'a çağırılıyordu.[668]

Engin Güner:

"Bu bayram Özal'ın önemli bir konuğu vardı: KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş. Özal, Denktaş ile Okluk'ta uzun sohbetler ve görüşmeler yaptı. Amacı Kıbrıs meselesinin çözümü için imkânları doğru tespit etmekti. Burada zaman

zaman yetkililerin de katıldığı önemli görüşmeler yapıldı. Özal, öteden beri Kıbrıs meselesinin bizi uluslararası platformlarda güç duruma soktuğu düşüncesiyle bu problemin çözülmesinin ülkemizin önünü açacağına inanıyordu. Bu konuda çok gevşek bir konfederasyon kurulması ve bunun dörtlü bir konferansta kararlaştırılması fikrine sıcak bakmaktaydı. Bu sistemde iki toplum iç işlerinde serbest olacaklar, dışa karşı birlikte hareket edecekler ve savunmaları da ortak olacaktı. Hiç şüphesiz Denktaş'ın üzerinde çok durduğu siyasi eşitlik ve Kıbrıs Türk'ünü bir nevi ikinci sınıf vatandaş veya azınlık durumuna düşürmeyecek ilkelerin Rumlar tarafından kabulü şarttı. İki toplumlu ve iki bölgeli bir federasyonun yaşayabilmesi ise her şeyden önce uzlaşma ve karşılıklı saygıya bağlıydı. 1960 Garanti Antlaşmaları yürürlükte kalmalıydı. Burada esas nokta Türk tarafının eşitlik ve egemenlik hakkının kabulüydü. Özal, o zaman Bush'la çok yakın dostluk kurmuş olması ve ABD ile yakın ilişkilerimiz dolayısıyla ortamın Kıbrıs meselesinin çözümü için en ideal noktada bulunduğuna inanıyordu. Bu fırsat kaçırıldığı takdirde ileride konunun enternasyonalize olma ihtimali ve tehlikesi vardı. Konu, Avrupa platformlarına taşındığı takdirde daha büyük sorunlarla karşılaşabilirdik. Özal, Temmuz ayında Bush'un Türkiye ziyareti öncesi konuyu olgunlaştırma arzusundaydı.

Bayramda Denktaş Marmaris'te birkaç gün kaldı. Bir sürat motoruyla iki cumhurbaşkanı koyları gezdiler ve her zamanki gibi Denktaş bol bol fotoğraf çekti. Ayrıca Özal ve Kenan Evren birbirlerine bayram ziyareti yaptılar. [...]Bayram dolayısıyla Evren'in evinde üç cumhurbaşkanının bir araya gelmesi ise çok hoş bir anı olarak hatırlanacaktı."[669]

Cumhurbaşkanı bayram gerekçesiyle dört gün Okluk Koyu'nda kaldıktan sonra bazı programlar için Ankara ve İstanbul'a gitmiş ve hemen sonra tekrar Okluk'a dönmüştür. 8 Temmuz 1991 Pazartesi günü Akkaya Köyü'nde bu defa uluslararası bir ziyaretçisi vardı: Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'la birlikte katıldıkları bir törende "Çevre İzcileri" projesini başlatmışlardı.[670]

1991 Temmuz ayında Okluk'a başka yabancı konuklar da gelmişti: 11 Temmuz Perşembe günü Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov helikopterle Okluk'a inmişti. Eski Yugoslavya patlamaya hazır barut fıçısı idi. Gligorov ise Özal'ın yakın ilgisini çeken ülkelerden birinin lideri idi. Özal, Türkiye'nin Balkanlar'da etkin rol üstlenmesinden yanaydı. Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi Müslüman unsurların ve tarihi, kültürel ortak geçmişimiz olan bu ülkelerle ilişkilerimizi gerçekleştirmek, hem tarihten gelen bir sorumluluk, hem de aramızda büyük sorunlar olan Yunanistan'a karşı bir önlem niteliğindeydi. Gözlerden uzak yapılan bu ziyarette eski Yugoslavya'daki gelişmeler ve çıkacak çatışmanın bu ülkeye sıçrayıp sıçramayacağı tartışılmıştı. Özal, bu ülkeyle de diğer Balkan ülkeleriyle olduğu gibi Türkiye'nin ilişkilerini geliştireceğini, kendilerine her konuda yardımcı olunacağını ifade etmişti. Gligorov, kendisine ve ülkesine gösterilen ilgiden, gelişen Türkiye'den ve gördüğü manzaralardan etkilenmişti. Okluk Koyu'ndaki mütevazı evde öğle yemeğine geçilmişti. Yemekte somon balığı vardı. Ancak Türkiye'de yeni üretilmeye başlanılmış olan somonlardan. Özal her konuyla olduğu gibi bu konuyla da ilgilenmiş ve bu balıkların nasıl yetiştirildiğini gösteren bir belgesel edinmiş, bir taraftan balıkları iştahla yerken, bir

taraftan da bunların ülkemizde nasıl yetiştirildiklerini izlemiş ve bu konuda masadakilere açıklamalarda bulunmuştu.[671]

Okluk'ta bir hafta sonra bu defa Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç ağırlanmıştı. Bosna-Hersek'in karizmatik liderinin yanında sonradan Başbakan olan Haris Sladziç de vardı. Ayrıca kendisine kızı da refakat etmekteydi. Ne var ki, İzzetbegoviç, peşinde dolaşan büyükelçisinden rahatsızdı, çünkü konuşulanların Belgrad'a yetiştirileceğinden emindi. Normal nezaket konuşmaları ve genel görüşmelerden sonra Okluk'un geniş bahçesinde yürürken bir ara Özal: 'Rahatça konuşamadık, ayarlayın da bari beş dakika konuşalım' demişti. Bunun üzerine derhal Engin Güner ve eşi Zümral Hanım Büyükelçi'yi soru yağmuruna tutmuşlar ve Cumhurbaşkanlarının yürüyerek uzaklaşmalarını sağlamışlardı. Yaklaşık on dakikalık bu süre bile her ikisine yetmiş, asıl ihtiyaç duydukları konuları konuşabilmişlerdi. Bu görüşme Bosna-Hersek trajedisinden hemen önce çok önemli bir temas niteliğindeydi.[672]

ABD Başkanı'nın ziyareti

20 Temmuz 1991 Cumartesi günü saat 10.50'de ABD Başkanı George Bush ve eşi Barbara Bush kalabalık bir heyetle Ankara Esenboğa Havaalanı'na inmişler ve yakın dostluk kurdukları Cumhurbaşkanı Özal ve eşi Semra Özal tarafından karşılanmışlardı. Anıtkabir ziyareti ardından Başkan Bush saat 14.30'da Köşk'e gelmişti. Başbakan Mesut Yılmaz ve Dışişleri Bakanı Safa Giray'ın da katıldıkları kısıtlı bir toplantıdan sonra büyük toplantı salonunda iki cumhurbaşkanının başkanlığında resmi heyetler arasında görüşmeler yapılmıştı. Tüm bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkan tablo, iki ülke arasında bundan böyle daha yakın

ilişkilerin kurulabileceği şeklindeydi. Ayrıca Kıbrıs konusunda dörtlü bir konferans toplanması yolunda da ilerleme kaydedilmiştir. Saat 16.00'da Köşk'ün bahçesinde yapılan basın toplantısında cumhurbaşkanlarının konuşacağı kürsünün yüzü Köşk'e dönüktü. Bundan amaçlanan dünya kameralarına Ankara'yı göstermekti.[673]

Geceyi kendi ülkesinin büyükelçilik konutunda geçiren ABD Başkanı Bush ve eşi, ev sahibi Cumhurbaşkanı Özal ve eşi ile görevliler ertesi sabah saat 08.30'da Esenboğa Havaalanı'ndan ABD Başkanı'nın uçağı olan "Air Force-1"la İstanbul'a hareket etmişlerdi. Ziyaretin İstanbul ayağı tümüyle kültürel amaçlıydı. Bu nedenle her iki cumhurbaşkanı ve eşleri spor kıyafetler giyinmişlerdi.

Bush ve heyet İstanbul'dadır, gün boyu çeşitli dini ve tarihi mekânlar ziyaret edilmiştir:

"Akşam Dolmabahçe Sarayı'nda Başkan Bush ve eşi onuruna büyük bir yemek verildi. Yemek öncesi kokteyl esnasında Özal tüm konukları tek tek Bush'a tanıtıyor, başarılarından söz ediyor ve kendileriyle gurur duyduğu her halinden belli oluyordu. Dolmabahçe Sarayı da böylece önemli yabancı devlet başkanları için açılmış oluyordu. Davet her bakımdan mükemmeldi. Eser-Engin Noyan çiftinin Amerika'dan ve Türkiye'den seslendirdikleri parçalar sıcak bir atmosfer doğurmuştu.

Bu muhteşem gecenin ardından ertesi sabah Başkan Bush Türkiye'den ayrılacaktı. Kaldığı Çırağan Oteli'nde son ve kısıtlı bir toplantı yapıldı.

Başkan Bush, Türkiye'den ayrılmadan daha önce hazırlıkları yapılmış olan bir bildiri kabul edilecekti. Bu bildiride Kıbrıs konusunda bir dörtlü konferans yapılması yer almaktaydı.

Toplantıda Mesut Yılmaz, dışişleri bakanları ve bizim dışişleri mensupları da bulunuyordu.

Çok başarılı geçen resmi ziyaret, alınan tüm kararların özeti niteliğinde bu bildirinin kabul edilmesiyle noktalanmış olacaktı. Bildiri okunmaya başlandı. Her şey normal gidiyordu. Kıbrıs konusunda ABD gözetiminde bir dörtlü konferans yapılması konusuna değinilmekteydi. İşte ne olduysa o an oldu. Ortalık bir hareketlendi. Mesut Yılmaz yanındaki dışişleri mensuplarıyla konuştuktan sonra bu paragrafa itiraz etti. Bunun kabul edilemeyeceğini söyledi. Bir anda hava buz gibi olmuştu. Özal ve Bush'un çok bozuldukları açıktı. Bush biraz da şaşkınlıkla Özal'a bakıyordu. 'Bu nasıl olur' der gibi bir ifadesi vardı. Özal'ın ise ne kadar kızmış olduğunu anlamak için kâhin olmaya hiç gerek yoktu. Uzun süre üzerinde çalıştığı dörtlü konferans gerçekleşemeyecekti. Her konuda tabuları birer birer yıkan Özal, Kıbrıs konusunda oluşan tabuyu yıkamamıştı. Hâlbuki Türkiye'nin önünün iyice açılmasını sağlayacak belli başlı iki konudan biri olarak Kıbrıs problemini görüyordu. Diğeri ise Güneydoğu meselesiydi. Bu meseleler çözülmeden çok büyük atılımlar yapamayacağımızın bilincindeydi. Bu bakımdan M[esut] Yılmaz'ın davranışı tam bir şok doğurmuştu. Ayrıca Başkan Bush'a da bir anlamda mahcup olmuştu. Fakat hiç renk vermemeye çalıştı. Bildirinin o kısmı M[esut] Yılmaz'ın istediği gibi düzeltildi.

Özal, Kıbrıs konusunda ayağımıza kadar gelen bir fırsatın kaçırıldığı kanısındaydı. Şartlar bir daha bu kadar uygun olamazdı. Meselenin çözümü o uygun şartlar kaçırıldığı takdirde gittikçe zorlaşacak ve Kıbrıs uluslararası masalara yatırılabilecekti. Bu da bizim aleyhimize olan bir hususdu. Kıbrıs meselesinin uluslararası platformlara taşınması bizim

birçok ülke karşısında yalnız kalmamız anlamına gelecekti. Hâlbuki Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki iki toplumun eşit olarak katılacağı dörtlü bir konferansta ABD'nin de desteği ile bizim en lehimize olan çözüm tarzının kabul edilmesi daha büyük bir ihtimaldi. Bu fırsatın kaçırılması durumunda Avrupa Birliği'nin konuya şu veya bu şekilde el atacağını Özal biliyordu. Bu da aleyhimize olacaktı. İşte Özal bu sebeplerden dolayı dörtlü konferans fikrini savunmuştu. Ancak bu olaydan da anlaşılacağı gibi, bu fikrini statükocu olarak tanımladıklarına benimsetememiş olduğu görülüyordu."[674]

Özal'ın, Mehmet Barlas'ın bu anlama gelen bir sorusuna yönelik değerlendirmeleri şaşırtıcıdır:

"Bu konuda; Türk kamuoyunu meydana getiren merkezler de, karar mekanizmaları da belirli bir düşüncenin sahibi değil. Bir krizin, milli dava adı altında yıllarca saklanması yanlıştır.

Burada da siyasi cesaret şart. Çözümden kaçmak ve kalıcı çıkış yolu aramamak cesaret değildir.

Kıbrıs'ta karar vereceksiniz. İki ayrı Kıbrıs devleti mi, yoksa gevşek bir federasyon içinde yaşayan iki ayrı toplum mu? Bu kararı verip, cesaretle ve kararlılıkla, politikanızı uygulayacaksınız.

Bence, gevşek federasyon daha iyi çözüm.

Bu durumda, Türkiye'nin de, Yunanistan'ın da, iki ayrı Türk ve Rum devletinde asker bulundurup üs kurmak mecburiyetleri olmaz.

Neticede bu mesele çözülebilir. Ama bunun için, uluslararası çapta devlet adamlığı lazım. Çözüm için kararınızı verip, yola çıkacaksınız.

Türkiye'nin önünde bir dağ gibi duran Kıbrıs'ın çözülmesi için en uygun zaman budur. Körfez Savaşı'ndan sonra

değişen dünyada Doğu-Batı bloklaşmasından doğan inatlaşmalar da bitti. Dünyanın her yerinde, en çözülmez gibi duran problemler çözülüyor.

Biz bu ortamda, Kıbrıs'ı hâlâ çözümsüzlüğe mahkûm şekilde koruyup, buna 'milli dava' dersek, yanlış duruma düşebiliriz.

Bilelim ki, Amerika, Kıbrıs konusunda tarafsızdır. Herkes yazdı, çizdi. Amerika, İsrail'in yanında denildi. Bakın şimdi Ortadoğu'ya; Amerika, Filistin meselesine bakışta, İsrail'in de Arapların da yanında.

Amerika dış politikada pragmatiktir. Süper güç olarak hep çözüm ister.

Ama Avrupa farklı. Uzun tarihlerden gelen saplantıları, taraflılıkları var Avrupalıların.

Eğer biz Kıbrıs'ı hemen çözüm yoluna sokup, burada Amerika desteğini yanımıza alamazsak, ileride iş Avrupa'nın üzerine kalır. İşte o zaman, Yunanlıların yanında olduğunu görürüz Avrupa'nın... Benim endişem bu yönde."[675]

Özal: "Bush beni niçin sever?"

"Her şeye itiraz ederseniz nasıl sizinle geçinsin adamlar? Yani birtakım böyle problemlerimiz var. Belki bu bakımdan Avrupa'da, Amerika'da, Japonya'da, hatta Arap âleminde, beni çok sevmelerinin sebebi, biz meseleleri olduğu gibi gayet yumuşak bir tarzda ve onların anlayacağı lisanla konuşuyoruz.

Yani o hususiyetimiz var. Şimdi Bush beni çok sever açıkça söylüyorum. Hiç bana sormanıza lüzum yok en yakın adamlarına sorun çok sever. Sebep? Biz her zaman ona hakikatleri söyledik, doğru söyledik. Analizimize güvenir. Ama böyle olmak lazım. Bir de onların anlayacağı lisanla

konuşmak lazım. Yani onların bir muhakeme tarzı var, o yetişme tarzı var. Bizimkilerin çoğu bilmez bunu.

Batılı veya istediğiniz kadar Hıristiyan yetişme tarzı deyin, ayrı bir yetişme tarzı. Bizim yetişme tarzımız bundan farklı. Ama biz bu yetişme tarzlarımız arasındaki farkları bilerek, o ikisi arasındaki imtizası kurmamız lazım. Aynı şekilde ben Arapların da yetişme tarzını bilirim. Orada da çok itibarım vardır. Yani her gittiğim yerde büyük itibarım var. Japonlar da çok sever. Hatta şimdi Doğu Bloku da çok seviyor.”[676]

Özal gerçekten sıra dışı bir insandı.

Başkan Bush onu seviyordu; ama Başkan Bush’u sevmeyen Yazar Kadir Mısıroğlu da onu seviyordu.

Bunun sırrı ne idi?

Yazar Kadir Mısıroğlu anlatıyor:

“Özal’ın bir gün Conrad Oteli’nde konferans vereceğini duydum. Bunun kendisiyle görüşmek için iyi bir vesile olacağını düşündüm. Kalkıp Conrad Oteli’ne gittim. Türkiye’de değişim ihtiyacı üzerine uzun ve teferruatlı bir konferans verdi. Sonrasında vaki sualleri cevaplandırdı. Salondan ayrılırken herkes onun elini sıkmak ve ayaküstü kendisi ile birkaç kelime konuşmak için üzerine üşüşmüştü. Bu durumu görünce ona sokulmak için hiçbir hareket yapmayarak yerimde kaldım. Sadece çıkış hazırlığı için ayağa kalkmıştım. Aramızda en az on metre mesafe vardı. O, bir ara etrafa göz atmış ve beni görmüştü. Kollarını açarak, ‘Ooo!.. Mısıroğlu sen geldin mi’ diye seslendi, sonra etrafındakilere yolu açmalarını işaret etti. Yanına vardım. Sarılıp beni kucakladı ve o kadar adamın içinde şu kadirşinas sözleri söyledi:

– Sen geldin demek! Neden gelir gelmez beni aramadın?

Dedim:

– Efendim, vatandaş olmayı bekledim!
– Şimdi oldun mu, diye sordu.
– Evet, sayenizde. Teşekkür ederim! dedim.
– Estağfurullah, estağfurullah! Tebrik ederim! dedi, sonra ilave etti:
– Artık senin fikirlerinin günü geliyor! Ne biliyorsan yaz! Hiç korkma! Ben arkandayım! Körfez Harbi sırasında senin eserlerini elimden düşürmedim. Bravo! Çok ileri görüşlü imişsin! Yeni eserlerin var mı?
– Evet, var, dedim.
– Onları bana ulaştır, okumak isterim, dedi.
– Efendim, imzalı olarak koruma polislerinize teslim ettim size verecekler.

Bu minval üzere konuşa konuşa arabasına doğru ilerledik. Oraya kadar elimi bırakmadı ve kendisi ile konuşmak, elini sıkmak isteyenlere aldırış etmedi. Arabaya binerken tekrar kucaklaştık.
– Bana Köşk'e gel. Baş başa konuşuruz. Sakın ihmal etme! Tembihi ile ayrıldı."[677]

Kara Harp Okulu ziyareti

Cumhurbaşkanı, 8 Mart 1991 Cuma günü Kara Harp Okulu'nu ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı'na önce brifing verilmiş, ardından dershaneleri gezmiş, subay, astsubay ve harbiyelilere bir buçuk saat süren bir konuşma yapmıştır. Özal, Kara Harp Okulu ziyaretinde gerek eğitim ve öğrenimden gerekse intizam ve disiplinden çok memnun kalmıştır.

Engin Güner, Cumhurbaşkanı'nın konferansında Türkiye'nin öneminden ve son yıllarda yapılanlardan söz ederken dinleyici kitlesini çok etkilediğini gözlemlemiştir:

“Bugün gibi hatırlıyorum, Özal, Harbiye Marşı’nı çok severdi. Harp Okulu’ndaki bir konserde bu marşın çalınmasını istemiş, subay ve öğrencilerin gür bir sesle söylediği bu marşa kendisi de katılmıştı. Aktif dış politika uygularken, silahlı kuvvetlerimiz en çok güvendiği unsurlardan biriydi.”[678]

Kara Harp Okulu’na yapılan bu ziyaretin ertesi günü, Köşk’te, SSCB’ye yapılacak devlet ziyaretinin hazırlık toplantısı vardır. Cumhurbaşkanı ayrıca SSCB TASS Televizyonu’na bir mülâkat vermiş ve bu ziyaretinin önemine değinmiştir. Aynı gün İspanyol televizyonu ve *Frankurter Allgemenie Zeitung* ile de mülâkatlar yapmış, bölgedeki son durumu anlatmıştır. Bunlardan sonra da İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Dr. Hasan Habibi’yi kabul etmiştir. Doğal olarak ağırlıklı konu, Körfez’deki gelişmelerdir. Cumhurbaşkanı, ertesi günü Başbakan ve Genelkurmay Başkanı’nın katıldıkları güvenlik ve savunma ağırlıklı bir toplantıya başkanlık ettikten sonra aynı gün Habibi ile tekrar görüşmüştür. Gerek Körfez Harekâtı sırasında, gerekse sonrasında Irak’la sekiz yıl savaşmış olan İran’ın tutumuna son derece önem vermektedir. Bu görüşmeler hem bu konuda İran’ın nabzının tutulmasını sağlarken, hem de ortak değerlendirmeler yapılmasına yardımcı olmaktadır.[679]

SSCB ziyareti

Cumhurbaşkanı Özal, Sovyetler Birliği’nden davet alınca Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’i çağırmış ve “iki gün Moskova’da olmam gerekiyor; iki gün de senin cumhuriyetlere gideceğim, ikisini seç” demiştir. Zeybek, beşine de gitmesini yoksa diğerlerinin küsebileceğini

söylemiş, Özal ise zaman darlığı nedeniyle ancak Kazakistan ve Azerbaycan'ı programına alabilmiştir. Özal'ın niçin bunlar sorusuna Namık Kemal Zeybek şu karşılığı vermiştir:

"Kazakistan Orta Asya'nın kalkanıdır onu güçlendirmeliyiz. Ayrıca gezdiğim ülkeler içinde bize en çok hevesli onları gördüm. Azerbaycan'ı ise siz, 'Onlar Şii, biz Sünni'yiz, İran ilgilensin' diyerek küstürdünüz. Gidip barışmalısınız.

Dedi ki: 1990'da Rus ordusunun Bakü'ye girip kıyım yapması sırasında, Amerika'da bir Ermeni gazeteci bana, 'Kardeşlerinize sahip çıkmayacak mısınız' diye sordu. Ben onun sorusuna cevap verdim. Bizim gazetecilerin yazacağını düşünmedim."[680]

Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek devam ediyor:

"Kazakistan gezisinin programı bize önceden bildirilmişti. Almatı'da görüşmeler ve Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ni ziyaret.

Dışişleri Bakanlığı'mızdan birtakım yetkililer türbe ziyaretini sakıncalı bulmuştu. Çünkü, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkındaki Yasa'ya aykırı olduğunu düşünüyorlardı. Özal, bunu bana söylediği zaman hemen savunmaya geçtim. 'Telaşlanma. Elbette türbeye gideceğiz.' "[681]

Fehmi Koru'nun yazdığına göre, 11 Mart 1991 Pazartesi günü saat 12.00'de Cumhurbaşkanı Özal, 22 yıl aradan sonra Sovyetler Birliği'ne üst düzey ilk resmi ziyaret için Moskova'ya hareket etmişti. Üç bakan, bazı milletvekilleri, çok sayıda bürokrat ve bir grup basın mensubu kendisine eşlik etmekteydi. Cumhurbaşkanı Özal'ın ziyaret programında Moskova'dan başka Ukrayna Cumhuriyeti başkenti Kiev, Kazakistan Cumhuriyeti Başkenti Alma Ata ve Azerbaycan Cumhuriyeti başkenti Bakü bulunmaktaydı.[682]

11 Mart 1991 günü saat 16'da Moskova Vnukova 2 Havaalanı'na varılmıştır.

Programda saat 17.15'te Kremlin Sarayı Georgievski Salonu'nda karşılama töreni ve ardından Yekatirininsky Salonu'nda Cumhurbaşkanı Gorbaçov'la baş başa görüşme planlanmıştır.[683]

Cumhurbaşkanı Özal'ın bu tarihi Moskova ziyaretine katılan gazetecilerin isimleri şöyleydi: Altemur Kılıç, İlnur Çevik, Cengiz Çandar, Yalçın Özer, Fehmi Koru, Yavuz Gökmen... Muhalif kesimden (sıralama ve gruplama Taha Kıvanç'ın): Rahmi Turan, Bekir Coşkun, Hasan Cemal, Altan Öymen, Uluç Gürkan.[684] Cumhurbaşkanı Moskova uçağında gazetecilere Kürt lider Celal Talabani'nin geçen hafta Ankara'da Türk hükümet yetkilileriyle görüştüğünü açıklamıştı. Özal, İngiltere, Fransa ve diğer bazı devletlerin de Kürtlerle görüştüklerini belirtmiş, "Şu veya bu şekilde Kürtleri yönlendiriyorlar" diye konuşmuştu.

Zaman gazetesine göre, Cumhurbaşkanı ile gazeteciler arasında geçen konuşma şu şekilde idi:

"Soru: Kürt liderlerin Türkiye'ye davet edildiği söyleniyor.

Özal: Davet değil konuşuluyor.

Soru: Türkiye'ye gelecekler mi?

Özal: Çoktan konuşuldu.

Soru: Türkiye'de mi?

Özal: Evet.

Soru: Siz mi konuştunuz?

Özal: Ben konuşmadım.

Soru: Aracılar mı konuştu?

Özal: Hayır, aracılar değil. Bürokrasi, Dışişleri ve Milli İstihbarat.

Soru: Talabani mi geldi?

Özal: Geldi, konuşuldu.

Soru: Ankara'da mı?

Özal: Tabii.

Soru: Tebdili kıyafet mi?

Özal: Artık o kadarını söyleyemem siz gazetecisiniz takip etseydiniz. Burada çekinecek bir şey yok onu söylemek istiyorum. Çünkü neticede orada ne olacaksa bizi alakadar ediyor. Netice itibarıyla bunlar vaktiyle bize düşman olan insanlar değil. Bunlarla mümkün olduğu kadar dost olmamız lazım. O kanaatteyim. Bunu her zaman söyledim. Çünkü biz düşman olursak başkaları bizim aleyhimizde kullanabilir.

Soru: Talabani'nin dışında grup temsilcileri de geldiler mi?

Özal: Sadece Talabani değil, Barzani'nin de bir adamı geldi. İnkâr etmiyorum. Bu son hafta içinde oldu bu. Türkmen grupları ile de temasımız var.

Soru: Nasıl bir temas?

Özal: Nasıl olduğunu bil(e)mem."[685]

Özal'ın bu açıklamasının Türkiye'de bir bomba etkisi oluşturduğunu tahmin etmek için kâhin olmak gerekli mi? Özal'ın bu tarihi ziyareti öncesi gelen bilgiler, SSCB'de büyük ekonomik sorunların olduğu, halkın yiyecek bulmakta çok zorlandığı şeklindeydi. Hatta heyetin yiyecek, sabun, diş macunu gibi temel bazı maddeleri yanında götürmesi bile öğütlenmişti. Bu bilgiler, o zamanki SSCB'nin durumunu göstermesi bakımından ilginçtir. Özal'ın uçağı, Moskova Vnukova 2 Havaalanı'na indiğinde resmi karşılama töreni yapılmıştı. Ardından Kremlin Sarayı'nda Türk Heyeti'ne ayrılan kısma yerleşilmişti. Türk Heyeti, Moskova'ya gelirken, Rus haberleşme sistemi yetersiz olduğu gerekçesiyle kendi telefon sistemini de beraberinde getirmiş ve hemen bu sistemi kurmuştu.[686]

Kremlin'e yerleştikten yarım saat sonra Saray'ın Georgievski Salonu'nda Cumhurbaşkanı için karşılama töreni düzenlenmişti. Başkan Gorbaçov, Cumhurbaşkanı Özal'ı salonun tam ortasında karşılamıştı. Törende sıkı bir protokol uygulanmaktaydı; başkanların yanında kimse bulunmamaktaydı. Salona biri bir uçtan diğeri ise diğer uçtan girmişler ve ortada buluşmuşlardı. Bu oldukça ilginç karşılamadan sonra iki cumhurbaşkanı bir süre baş başa görüşmüşlerdi. O akşam Moskova'da Türkiye Büyükelçiliği bir akşam yemeği vermiş; bu yemekten önce çok güzel Türkçe konuşan Gagavuz Türklerinden bir heyetle görüşülmüştü. Din olarak Hıristiyanlığı seçmiş olmalarına rağmen Türklüklerini korumuşlardı. Onlarla buluşmada çok duygulu anlar yaşanmış, herkesin gözleri dolmuştu. Yetmiş yıllık Demir Perde yavaş yavaş aralanmaktaydı. Komünist sistemin öldürmeyi başaramadığı Türk Dünyası ortaya çıkıyordu.[687]

Ertesi sabah, Meçhul Asker Anıtı'na çelenk konulması ardından Kremlin'e dönülmüş ve Cumhurbaşkanları arasındaki görüşme heyetlerinin de katılımıyla saat 11.00'de başlamıştı. Bu son derece ilginç ve önemli toplantı tam beş saat sürmüştü. İki ülkeyi ilgilendiren konular dışında özellikle Türkiye'de yapılan ekonomi reformları ve SSCB'nin ekonomisi konuşulmuştu. Özal ayrıntılı şekilde bizdeki ekonomiyi nasıl dönüştürdüğünü anlatmış, sonra bir operatör gibi Sovyet ekonomisini masaya yatırmıştı. Birçok soru ile Gorbaçov'dan Sovyet ekonomisinin gerçek durumunu bir anda öğrenmişti. Durum hiç de iç açıcı değildi. Çok zor olmakla birlikte cesur kararlar aldıkları takdirde sorunların üstesinden gelebileceklerini söylemişti. En başta serbest pazar ekonomisinin işleyiş tarzını anlamakta zorlanmakta

olduklarından Özal, bıkmadan onlara ekonomi dersi vermişti. Toplantıdan sonra, Kremlin'de iki ülke arasında antlaşmalar ve bazı belgeler törenle imzalanmıştı.[688]

Moskova'daki toplantılarda bir yanında Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin bir yanında Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek oturuyordu.

Namık Kemal Zeybek anlatıyor:

"İfade etmeliyim ki Özal kiminle otururşa hemen etkisi altına alıyordu. Gorbaçov ile yaptığımız toplantıda duruma öylesine hâkimdi ki ikisi arasında sanki bir öğretmen öğrenci ilişkisi vardı. Gorbaçov soruyor, Özal, 'Şöyle yapın, böyle yapın' diye anlatıyordu."

"Özal'ın anlattıklarından bir konu da şuydu: 'Sisteminizi birden bire bozmayın. Önce küçük esnaf ve küçük zanaatkâr yetiştirin. Böylece tabandan başlayarak yukarıya doğru bir değişim ve gelişim gerçekleştirin. Gorbaçov bunu bizzat not etti."[689]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi planlandığından fazla (yaklaşık 3,5 saat) süren Gorbaçov-Özal görüşmesinin çok dostane bir havada geçtiğini; Körfez Savaşı ardından bölgedeki durumun, ikili ekonomik ilişkilerin ve iki ülkenin birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmasının konuşulduğunu açıklamıştı.

TASS Ajansı da, özellikle görüşmede ele alınan ekonomik işbirliği konusunda heyecanlı bir dil kullanmış ve Cumhurbaşkanı Özal'ın "ilginç fikirler" ortaya attığını, bu fikirlerin hayata geçirilmesi için iki ülkenin yetkililerine talimat verileceğini duyurmuştu. Ajans ayrıca Özal'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin görüşmede özel bir yer tuttuğunu belirtmişti.[690]

Fehmi Koru'nun anlatımıyla, Cumhurbaşkanı Özal burada bir zamanların "Şer İmparatorluğu" Sovyetler Birliği'nde "Uluslararası Devlet Adamı" pelerinini kuşanmanın keyfi içerisindeydi. Korkulan "süper güç"ün yerini, Türkiye ile daha iyi geçinmeyi çıkarlarına uygun bulan bir "dost" almaktaydı. Cumhurbaşkanı bir gece önce gazetecilerle ayaküstü konuşurken, Gorbaçov'u iyi bir devlet adamı bulduğunu ifade etmişti; aralarında tercüman aracılığıyla da olsa bir sıcaklık doğmuştu. Bu ziyarete önem kazandıran bir diğer unsur, Özal'ın buradan sonra Washington'a gidecek oluşu idi. Cumhurbaşkanı Özal, Türk basın mensuplarına, ikili görüşmelerde en fazla zaman alan konunun bölgeye (Irak) yönelik görüşler olduğunu açıklamıştı.[691]

Cumhurbaşkanı, Rusya Federasyonu Yüksek Şura Başkanı Boris Yeltsin'le de buluşmuş ve bir saat kadar görüşmüştü. Yeltsin, Gorbaçov'dan farklıydı, ekonomi konularına çok uzak olduğu hemen belli olmaktaydı. Görüşme daha çok siyasi konularda odaklanmıştı. Toplantıdan hemen sonra Özal, "Yeltsin ileride başa gelse bile bu işi yürütemez" demişti. Ardından SSCB televizyonuna konuşmuş ve akşam da Gorbaçov, çok takdir ettiği Cumhurbaşkanı Özal ve beraberindekiler için Kremlin Sarayı'nın ünlü Granavitaya Salonu'nda muhteşem bir akşam yemeği vermişti.[692]

Moskova ve Ankara arasında 20 yıl süreli iyi komşuluk ve işbirliği anlaşması; çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşma ile 10 yıl süreli bilimsel, ekonomik ve ticari işbirliği anlaşması imzalanmıştı.

Türkiye adına üç anlaşmayı sırasıyla Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Devlet Bakanı Güneş Taner, Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin imzalamışlardı.[693]

Ukrayna’da

Özal ve Türk heyeti, 13 Mart 1991 Çarşamba günü saat 11.00’de Kremlin Sarayı’nda yapılan uğurlama töreni ardından gene Vnukova 2 Havaalanı’ndan resmi törenle Kiev’e uğurlanmışlardı. Kiev’de devlet konukevine ve otellere yerleşen heyet, Slava Meydanı’nda Meçhul Asker Anıtı’na çelenk koyduktan sonra devlet konukevine dönmüş ve burada Cumhurbaşkanı ile Ukrayna SSCB Yüksek Başkanı arasında baş başa görüşme yapılmıştı. Tarihi yerlerin gezilmesi ve şehir turundan sonra Mariinsky Sarayı’nda akşam yemeği ve ertesi sabah SSCB ziyaretinin en önemli kısımlarından olan Kazakistan’a hareket edilmişti. Ziyaretin bu kısmı Gorbaçov’un tahsis ettiği uçakla yapılmaktaydı. Bu, konfordan uzak ancak rahat bir uçaktı. Uzun bir yolculuktan sonra Alma Ata’ya varılmıştı.[694]

Kazakistan’da iki Cumhurbaşkanı Özal ve Nazarbayev Baykonur Üssü’nün Türkiye’ye kiralanması ve burada Türkiye’nin uzay araştırmalarının başlatılması konusunda anlaştılar.

Fatih Altaylı’nın yazdığına göre, Özal’ın ölümünden sonra bu proje “lüzumsuz ve masraflı” bulunmuştur.[695]

Kiev’de 14 Mart 1991 gece yarısından sonra Özal tarzı iletişim modelinin bir uygulaması vardır. İlginçtir, bu tür bilgiler bürokratların anılarında yer almıyor; bunları heyetle birlikte bulunan ve asıl görevleri gazetecilik olan tanıklardan öğrenmek daha kolaydır. Ancak şunu da söylemek zorundayım; burada anlatılan sahne Cumhurbaşkanı’nın kendi sağlığını ne kadar fazla zorladığının da açık bir delilidir. Fehmi Koru anlatıyor:

“Kiev. Gecenin oldukça ileri bir saati... [...]Gecenin bir vaktinde de, gezisini izleyen gazetecilere ve işadamlarına açıklamalar yapmak üzere karşımıza çıktı.

Cumhurbaşkanı bu gezide daha da belirgin hale gelen ‘uluslararası devlet adamı’ kimliğinde yine. Sovyet sisteminin bozuk olduğunu, bu bozukluğun ancak piyasa ekonomisine tam geçiş, farklı kur uygulamasını bırakma, 70 yıldır çok düşük düzeyde tutulan bazı maddelerin fiyatlarını makulleştirme gibi tedbirlerle ortadan kalkabileceğini anlattı. Bunları görüşmeleri sırasında Gorbaçov’a ve Yeltsin’e de söylemiş...”[696]

Özal’ı dinleyen işadamları ve gazeteciler ertesi gün güneşin doğumundan bir saat önce 6 saatlik bir yolculuğa çıkacakları için sıkıntılıdırlar. Gezinin ilk üç günü kimse toplam 10 saat bile uyku uyumamıştır. Ancak yine de kafalarındaki soruları sormak görevleridir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB), Sovyetler Birliği’nin geleceği, Körfez bölgesinin güvenliği hatta Kıbrıs sorunu gündeme getirilir. En son Fehmi Koru da gündemin canlanmasına iki soruyla katkıda bulunur:

“İlk sorum, şu anda Sovyetler Birliği’ni ziyaret eden, ay sonunda ABD’ye, gelecek ay Avustralya ve Yeni Zelanda’ya, birkaç ay içerisinde de Romanya, Macaristan ve Arnavutluk gibi ülkelere gitmeyi planlayan Cumhurbaşkanı Özal’ın, Türkiye’ye nasıl bir elbise biçtiği... Türkiye’yi bölgede bir ‘mini süper güç’ olarak mı görüyor?

Sayın Özal’ın kafasında tahmin ettiğim gibi bugünkünden daha kapsamlı bir Türkiye hayali var... ‘Biz gerçekçiyiz, hayallerle işimiz yok’ dedikten sonra hayallerini aktarıyor.

Türkiye şu anda Avrupa Topluluğu yanında, ABD ve Kanada ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalama, ECO ile İran ve Pakistan işbirliğini geliştirme ve KEİB ile de bugüne kadar

irtibatsız olduğu bir dizi ülkeye ekonomik yönden açılma alternatiflerine sahip...

Cumhurbaşkanı Özal'ın kafasındaki esas proje, 'Daha serbest bir Türkiye modeli'. Fikir ve ifade, din ve vicdan ve teşebbüs hürriyetlerinin tam anlamıyla uygulandığı, tabulardan kurtulmuş bir ülke... 'İnsanların kafalarına bloklar koymamak lazım' onun sözü...

Bu geziye çıkar çıkmaz açıkladığı, bazı Iraklı Kürt liderlerin Ankara'ya gelerek yetkililerle temas kurduğu haberinin Türkiye'de hâlâ tartışılıyor olması ikinci soruma zemin teşkil etti. Sayın Özal'ın kafasındaki Türkiye modeli ile bu temasların bir ilintisi var mı?

Cumhurbaşkanı bu soruma oldukça ayrıntılı ve yer yer ilginç bir cevap verdi. Anadolu'nun çeşitli ırkların menşei olduğunu, birçok insanın etnik kökenini bilemediğini, kiminin Balkanlar'dan, kiminin Kafkaslar'dan geldiğini belirtti ve Anadolu'nun 11. yüzyılda İslamlaşmasından sonra etnik farklılıkların önemini kaybettiğini, Osmanlı döneminde huzurlu bir hayatın yaşandığını, bugün o dönemden daha bağnaz tutumlar sergilendiğini de söylemeden edemedi.

Sayın Özal'a göre Türkiye'de bir etnik mesele varsa, her mesele gibi o da ele alınmalı ve çözülmelidir. Kürtçe konuşulması ve müzik dinlenmesinden korkulmamak gerekir. Osmanlı bayrağı altında yaşayan unsurlardan önce gayrimüslimler kopmuş en son da Araplar... Onların kopuşunda İngiliz parmağı, İttihat ve Terakki'nin hatalarıyla Araplar'a ümmetçilik yerine kavmiyetçilik fikrinin hâkimiyeti sebep olmuş... Kürtler ise her şeye rağmen ayrılık yanlısı olmamışlar... Sayın Özal bunları daha da ayrıntıya girerek anlattı."[697]

Fehmi Koru gerçekten iyi sorular yöneltmiş. Onun soruları sayesinde Cumhurbaşkanı Özal'ın o dönemdeki düşüncelerini öğrenebiliyoruz.

Kazakistan'da

Kazakistan'ın başkenti Alma Ata çok modern bir şehirdi. Geniş bulvarları, modern binaları ile uygar bir şehir, bu büyük ülkenin toprakları üzerinde, geri planda muhteşem dağlarıyla Özal ve yanındaki heyetin karşısındaydı. Şehir, Bolşaya ve Malaya Almaatinka ırmaklarının ovayla birleştiği noktada 900 metre yükseklikte kurulmuştu. Tarihte ve Kazakça'da Almatı diye bilinen yerleşim birimi on üçüncü yüzyılda Moğollar tarafından yıkılmıştı. Ruslar bu yerin biraz üzerine 1854'te bir askeri üs (Verni) kurmuşlardı. 1855-1921 tarihleri arasında Verni, bölge yönetiminin merkezi olmuştu. Türkistan Genel Valiliği'ne bağlanan Semireçye 'OBlast'ının da 1867 yılında merkezi Verni idi. Nihayet şehre Kazakça'daki Almatı'dan alınan Alma-Ata adı verilmişti. Şehrin ismi aslında elmadan gelmekteydi. Alma-Ata ayrıca önemli bir kültür merkeziydi. Nüfusu 1,2 milyon olan şehrin üçte ikisini Ruslar, geri kalanını Kazak, Ukraynalı, Tatar, Uygur ve Alman azınlıklar oluşturmaktaydı.[698]

Özal ve beraberindeki heyet saat 18.00'de Cumhurbaşkanlığı Konutu'na varmış ve hemen ardından da Başkan Nursultan Nazarbayev'le Cumhurbaşkanı Özal arasında görüşmelere başlanmıştı. Namık Kemal Zeybek'in yazdığına göre, "Almatı'da çok iyi görüşmeler oldu; anlaşmalar imzalandı. Özal'ı bir mescide götürdüler. Namaz vaktiydi ve mescit doluydu. Mikrofonu eline alan cumhurbaşkanımız cemaate güzel bir konuşma yaptı."[699]

Kazakistan’da Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, egemenlik ilanından sonra kendilerini ziyaret eden ilk devlet başkanının Türkiye Cumhurbaşkanı olmasının “Tarihsel bir önem taşıdığını” vurgulamıştı. Resmi görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanı Özal’ın konuşmasını sık sık keserek, “Nasıl yaptınız” sorusunu sorduğu için özür dileyen Nazarbayev, Özal’ın görüşmelerde, piyasa ekonomisine geçişin önemi üzerinde durduğunu, gerçekçi döviz kuru tavsiyesinde bulunduğunu ve tüm girişimciler için serbestçe çalışma imkânı verilmesi gereğine işaret ettiğini söylemişti.

Nazarbayev, sonuç olarak özellikle hammaddelerin değerlendirilmesi başta olmak üzere, Türkiye ile geniş bir işbirliği yelpazesi oluşturma konusunda ilke olarak görüş birliğine vardıklarını bildirmişti. Görüşmelerde ayrıca, İstanbul ile Alma Ata arasında uçak seferleri başlatılması, Türkiye ile Kazakistan’ın karşılıklı olarak birbirlerinde temsilcilik açması da kararlaştırılmıştı.[700]

Fehmi Koru’nun Taha Kıvanç mahlasıyla gazetede yer alan izlenimlerinde ise yine bazı ilginç sahneler vardır. Kazakistan’da son gün Cuma idi ve Nazarbayev de Cumhurbaşkanı Özal’la birlikte Alma Ata’da açık bulunan tek camide namaz kılmışlardı. Cami’de olup bitenlerin tek gazeteci tanığı Taha Kıvanç şunları aktarmaktadır:

“Kazakistan Başmüftüsü adet olduğu üzere cemaatin en önünde ayakta vaaz etmekteydi. Konu olarak kardeşliği seçmesi manidardı. Allah’ın insanları birbiriyle tanışmaları için ayrı kavim ve milletler halinde yarattığını, ayet ve hadislere dayanarak anlattı... Sonra da, ‘Aramızda Türkiye’nin hörmetli başkanı, ağamız, tuğsavulumuz Turgut Beyimiz var’ deyip mikrofonu Turgut Özal’a bıraktı.

Cumhurbaşkanı Özal da, dost ve kardeş Kazakistan'da bulunmaktan duyduğu mutluluğu ifade etti. Türkiye'nin İslami kimliğini anarak, İstanbul'un tarihte İslâmın merkezi görevini gördüğünü ve dinleyenleri İstanbul'daki mescidleri görmeye davet etti. Bu arada Ahmet Yesevi Türbesi'nin onarımına 15 milyon dolar sarf edileceğini de açıkladı.

Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Dr. Ertan Yülek buraya tedbirli gelmiş... Orta Asya Cumhuriyetleri'ni yakından tanıyan Ertan Bey'in yanında çok sayıda namaz hocası, Kur'an tercümesi vardı. Ayrıca tesbih ve levha da getirmişti. Namaz sonrası cemaat bu getirilen kitapları ve tespihleri paylaşamadı... Müftü de tedbirli bir kişiymiş; Cumhurbaşkanı Özal'ın konuşmasından sonra tekrar söz alarak davetinden dolayı teşekkür etti ve kendisine geleneksel Kazak cübbesi ile takkesini giydirdi. Dikkat ettim, Cumhurbaşkanı dar geldiği için cübbeyi bir süre sonra çıkardı, ama Kazak takkesini namazın sonuna kadar muhafaza etti."[701]

Yine Taha Kıvanç'ın yazdığına göre, Moskova'dan Alma Ata'ya kadar Cumhurbaşkanı Özal'ı karşılayan ve kendisiyle görüşen Ahıska Türkleri'nin sorunları bu ziyaretin en dramatik yanıydı. Cumhurbaşkanı'na sayılarının 250 bin kadar olduğunu söyleyen Ahıska Türkleri, Sovyet Orta Asyası'nda hemen her cumhuriyette dağınık halde bulunmaktaydı ve tek arzuları Türkiye'ye (babavatana) kabul edilmekti.[702]

Engin Güner, Kazakistan'da karşılaştıkları bir olayı da şöyle anlatmıştır:

"O gece Nursultan Nazarbayev, Cumhurbaşkanı Özal onuruna büyük bir ziyafet verdi. Kımız içilmekte, at etleri yenmekteydi. En kıymetli ikram at kellesi idi. Cılk denen beyin büyük iştahla yeniyordu. Biz bu ikramı atlatmıştık ama

Cumhurbaşkanı önüne konulan at kellesinin tadına bakmak durumunda kaldı. Ben bu sahneyi seyrederken bile bir tuhaf olmuştum.

İki cumhurbaşkanı kısa sürede kaynaşmışlardı. Ertesi sabah zafer anıtına çelenk konulmasından sonra, Medeo Spor Kompleksi ziyaret edildi."[703]

Engin Güner'in anlatımı şöyle devam ediyor:

"Alma Ata'daki camiin yıllardır ilk defa kullanıldığı söyleniyordu. Özal en öne geçti. Ben de hemen arkasında hafif solundaydım. Çevremiz çekik gözlü Müslümanlarla doluydu. Yıllar sonra ibadet etmenin ve Türk Cumhurbaşkanı'nı aralarında görmenin sevincini birlikte yaşıyorlardı. Ağlayanlar çoktu. Kenarda bir yere büyük bir teyp getirilmiş, konuşmalar hemen banda alınmıştı. Herkes KGB'nin bu önemli ilki yakından izlediğini biliyordu. Geceki yemekte yanımda oturan baş müftü önce kısa, normal bir konuşma yaptı. KGB ajanlarının mevcudiyetinden hiç şüphesiz haberdar olduğundan kelimelerini dikkatle seçiyordu. Gene de belli bir coşkuyu engellemek mümkün değildi. Bu an için 73 yıldır bekliyorlardı."

"Sol yanımda oturan ak ve sivri sakallı, nur yüzlü, masal kitaplarından çıkmış gibi yaşlı dede kulağıma eğildi ve hemen önümdeki Özal'ı göstererek sordu: 'Padişah İstanbul'da mı oturuyor?' Ben kendisine Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğunu, cumhuriyetle birlikte Ankara'nın başkent seçildiğini izah ettim. Belli ki Ankara'yı ilk defa duyuyordu. Bana ikinci sorusu: 'Kendisi Türk öyle değil mi? Bizim gibi Türk değil mi?' oldu. Ben de 'Tabii ki Türk' dediğimde gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Bana sokulmuş, 'İstanbul nasıl, ah İstanbul'u ölmeden görebilsem' diyordu. Ardından ekliyordu, 'İstanbul çok güzelmiş, değil mi? Çok uzak mıdır? Oraya

nasıl gidebilirim?’ Bunları ağlayarak o kadar içten soruyordu ki, ben de gözyaşlarımı tutamadım. Gözlerimden yaşlar süzülürken, birçok kişinin ağlamakta olduğunu gördüm. [...]

Nihayet camiden ayrılma zamanı gelmişti. Daha önce çıkan cemaat camiin önünü doldurmuştu. Büyük kalabalık vardı. Hemen bize tahsis edilen araçlara atlayarak programın geri kalan kısmını yerine getirmemiz gerekiyordu.”[704]

Tarihte ilk defa Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Türkistan’da Hoca Ahmed Yesevi Türbesi’ni ziyaretini ise Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek şöyle anlatır:

“Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Dergahı’nı ziyareti de usuller neyse ona göre oldu. Kazaklar, Hoca Ahmet Yesevi Dergahı’nın türbe kısmına halılar seriyor ve orada oturularak ziyaret gerçekleştiriliyordu. Valiliğin görevlendirdiği bir molla Kur’an okuyor ve dualar ediliyordu.

15 Mart 1991 tarihinde Türkistan şehri, Özal’ın ziyaretiyle sanırım yıllardan beri görmediği bir kalabalığın toplanmasına tanık olmuştu. Sanki bütün şehir halkı Özal’ı görmek istiyordu. Kalabalık içinden iki büklüm bir ihtiyar hanım kendisine yer açıp, Özal’ı görme çabasındayken kendisine takıldım ve dedim ki: ‘Ne yapacaksın Özal’ı görüp de... Bana bak yeter...’ Elimi sevgiyle tuttu. Ve ‘Yüzüne kurban olayım... Ama, Türkiye Patşasını görmek istiyorum.’ Patşa, padişahtan bozma bir sözdü...

Heyetimiz, güzel duygularla dopdolu olarak grevini tamamlayıp Bakü’ye uçtu.”[705]

Azerbaycan’da

Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’in anlatımına göre, “Bakü’de de Özal’ı büyük kalabalıklar karşıladı.”[706] Başdanışman Engin Güner ise şunları yazmıştı:

“Cumhurbaşkanlığı ikametgâhında cumhurbaşkanları arasında görüşmelerden sonra bilim ve sanat çevreleri ile de bir sohbet toplantısı düzenlendi. Azeriler kültür ve sanata çok düşkündüler. Edebiyat ve resim sanatının en güzel örneklerini sergiliyorlardı. [...] Bilim ve sanat çevreleriyle yapılan çok doyurucu bir sohbetten sonra aynı akşam Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın Cumhurbaşkanımız onuruna verdiği mükellef bir akşam yemeği sırasında icra edilen musiki eserleri de iki ülke arasındaki kültürel yakınlığın açık bir örneğini teşkil etti. Ertesi sabah Kafkasya Müslümanlar Kurulu Başkanlığı ziyaret edilerek buradaki Müslüman din adamlarıyla sohbet edildi. Türk işadamlarının da katıldığı spor sarayındaki Azerbaycan ihraç malları sergisi geniş ilgi uyandırmış ve iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin potansiyelini de ortaya koymuştu. Özellikle telekomünikasyon alanında Türkiye’nin Azerbaycan’a yatırımlar yapması bekleniyordu. Tüm bu hususlar heyetler arasında yapılan görüşmelerde de dile getirilmişti. Bu gezi Özal’ın Azeri yöneticileri yakından değerlendirmesi için de bir fırsat oluşturmuştu. Bu arada, o sırada gözaltında olan (Haydar) Aliyev ile de bir telefon görüşmesi yapmıştı.

Bu temaslardan sonra Lenin Sarayı’nda Azeri sanatçıların verdiği bir konseri takiben SSCB gezisinin bu son kısmını da tamamlayarak yurda hareket ettik.”[707]

Akşam “Gülistan Sarayı”nda Muttalibov’un verdiği ziyafetten sonra Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek hepsi de Azeri şairlere ait üç şiir okumuştu.[708] Azerbaycan’da ihraç ürünleri sergisini de gezen Özal, Türkiye’nin Azerbaycan’a armağan ettiği telefon santralının açılışını yapmış ve daha sonra Türk ve Azerbaycanlı işadamlarıyla sohbet etmişti.[709] Cumhurbaşkanı, Nahçıvan ile Türkiye arasında Sederen

Köprüsü'nün yapılması için kararlı tutum sergilemiş ve köprünün inşaı gerçekleştirilmişti.[710]

Cumhurbaşkanı 16 Mart 1991 Cumartesi günü Ankara'ya dönmüştü; ABD Dışişleri Bakanı James Baker kendisini beklemekteydi.[711]

"Allah'a bir can borcum var!"

Cumhurbaşkanı 22 Mart-2 Nisan 1991 tarihlerinde de ABD'yi ziyaret etmiştir.

23 Nisan 2012 günü Nüzhet Kandemir, 1989-1998 yıllarındaki Washington Büyükelçisi olarak Özal'ın ABD'ye her gelişinde diasporayla görüştüğünü ifade etmiş ve Özal'ın Türk-Ermeni ihtilafına bakışta "sıra dışı" bir yolu tercih ettiğini haftalık *Aksiyon* dergisine şöyle anlatmıştı:

"Rahmetli Özal, Ermeni sorununun çözümü için Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarına halel getirmeyecek, ters düşmeyecek barışçıl çabaların peşinde koştu daima. Rahmetli, Amerika ziyaretlerinde diasporanın önde gelen temsilcilerini, Kongre üyelerini, etkin Musevi lobicileri ve soydaşlarımızı kabul eder, Ermeni meselesindeki barışçıl tutumunu anlatırdı. İyi ilişkiler içinde olduğu Washington yönetimiyle de konuşurdu meseleyi. Onlar da bu meseleden bir an evvel sıyrılmayı istedikleri için Özal'ın gayretlerine karşı durmuyordu. Özal, diasporadan gelen görüşme taleplerini reddetmez, vakti elverdiği ölçüde kabul eder, sabırla dinlerdi. Görüşlerini öğrenmeye çalışırdı. Ardından kendi tezini anlatırdı. Onları Türkiye'ye davet ederdi. 1991'de ABD'ye düzenlediği bir ziyaret sırasında yine otelinde Ermeni diaspora temsilcilerini kabul etti. Görüşmenin ardından 'Bunlar iddiaları kabul etmemizi istiyor. Kabul etsek maliyeti ne olur?' diye sordu. Yanımızda gazeteciler olduğu için ben bu çıkışı meseleyi

kamuoyunda tartışmaya açma isteği olarak gördüm. Özal, zaman zaman ortaya yeni fikirler atar, tartışılmasını isterdi. Ermeni meselesinin de resmî ve gayr-i resmî kamuoyunda tartışılmasını istiyordu. Bu çok akıllıca bir tavırdı. Bunu yaparken de içeride ciddi bir arşiv çalışması yürüttü. Türkiye'deki arşivlerin açılmasının ardından Dışişleri'ne komşu ülkelerdeki arşivlerin açılması için diplomatik girişimlerde bulunması talimatını verdi. Özal'ın Ermeni meselesindeki tutumu katı değildi, Türk kamuoyunun kabul edebileceği bir orta noktada anlaşma taraftarıydı. Zira iddiaların daha da yayılacağını hesap ediyordu. Mesela 1990'larda ilk defa sözde 'soykırımı' tanıma tasarısı ABD Kongresi'nin Senato kısmına getirilmişti. Özal'ın ciddi gayretleri sonucu 4 fark oyla düşürüldü. Özal, dönemin ABD Başkanı Bush ve bazı senatörleri ikna etmişti.[712]

Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

"Philadelphia'da Ritz Karlton Oteli'ndeyiz. Otel önünde Ermeniler toplandı. Devamlı bağırıp küfrediyorlar. Bir ara otelin direğinden Türk bayrağını indirmeye kalktılar, bizim polisler müdahale etti indirtmedik. Her an çatışma olabilir. Durum gergin. Biraz sonra kokteyl salonuna geçtik. Ne görelim, Ermeni göstericilerin hepsi içeride. Üç polisimiz, Can Pulak ve benim dışında kimse yok Cumhurbaşkanımızın yanında.

Başyaver Aslan Güner ABD'li gizli servis şefine soruyor:

– Jim bu nasıl güvenlik, adamlar içeride.

– Yemeği düzenleyenler davetiye satmışlar. Bunlar da almış. Kanunen yapacağımız bir şey yok. Fiziki bir saldırı teşebbüsü olmadıkça bir şey yapamayız.

Endişemizi gören Özal bizi yatıştırdı. Gitti Ermenilerin arasına girdi, onlara sualler sordu. Kiminin atası Kayseri'den

gitmiş, kimininki Maraş'tan. Hepsi ile dost oldu ve büyük alkış aldı."[713]

Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Aslan Güner'in New York ziyaretiyle ilgili anlatımları ise hayli ilginçtir:

"28 Mart Perşembe günü New York'a vardık. Otelimiz Peninsula. Giriş dar bir sokak içinde. Aynı araçtaki gizli servis şefi Jim bilgi verdi:

– Efendim otel önünde Rumlar toplanıyor, gösteri yapacaklar.

– Dağıtın.

– İzin almışlar.

– Kimden?

– Burada otorite belediyedir. Oradan almışlar.

– Ne yapabilirler?

– Yumurta, teneke cola kutusu vs atarlar.

– Çare?

– Çare yok. Kapı tek oradan geçmek zorundayız.

– Pekâlâ.

Otele vardık. 200 kadar Rum var. Pankartlar açmışlar. Tam araçtan inerken yumurtalar yağdı. Bizim polisler kendilerini siper ettiler. Cumhurbaşkanı'na bir şey isabet etmedi. Otele yerleştik. Gece Wall Street'te yemekli bir konuşmaya gidilecek. Dışarıda kalabalık giderek artıyor. Daracık sokak miting alanı gibi. Jim geldi:

– Sayıları 800-900 oldu, giderek artıyor.

– New York Polisi ne yapıyor?

– Seyrediyor.

– Senin kaç adamın var?

– 12 ama mümkün değil yetmezler.

– Ne yapılabilir?

– En iyisi otelden çıkmamak.

– Cumhurbaşkanı bunu kabul etmez, kızabilir.”

İstanbul’da Harp Akademileri Komutanlığı makamında 5 Temmuz 2012 Perşembe günü Orgeneral Aslan Güner bu sahneleri anlatırken o günleri yeniden yaşıyordu; göz pınarları doluyor, duygusallaşıyordu...

Mesleğinin özelliklerini ve mensuplarına sağladığı farklılıkları mütevazı bir gülümsemeyle tavır ve sözlerine sindirebilen bu asker, Cumhurbaşkanı Özal konusu açıldığında onun başyaveri olmanın ağırlığını hayatı boyunca zihninde saklamıştı...

“Gerçekten Özal’ın huyunu biliyorduk. Tehlike var desek inadına çıkacak. New York Başkonsolosu Volkan Bozkır ve Büyükelçi Nüzhet Kandemir, Belediye Başkanı’na ulaşmaya çalışıyorlar. Ama adam telefonlara çıkmıyor. Son çare Beyaz Saray’ı aradılar ama Bush’a hemen ulaşmak kolay değil. Büyükelçi bana geldi:

– Albayım, söyleyelim de akşam programından vazgeçsin.

– Sayın Büyükelçi asla kabul etmez.

– Ama büyük skandal olacak. Adamlar azgın.

– Ne olursa olsun TC’nin Cumhurbaşkanı 2,5 Rum’dan korkmaz.

– Ben bir arz edeyim.

– Siz bilirsiniz ama dikkatli olun.

Büyükelçi Nüzhet Kandemir kapıyı çaldı girdi, biz de arkasından girdik:

– Sayın Cumhurbaşkanım, dışarıdaki Rumlar çoğaldı. Polis müdahale etmiyor. Bu akşamki programa gitmesek iyi olacak.

Özal’ın rengi attı. Öfke ile:

– Sen ne diyorsun Büyükelçi? Ben 60 milyonluk Türkiye’nin Cumhurbaşkanıyım. Allah’a bir can borcum var. Rumlardan

çekinip de program değiştirmek ne demek? Bunu bana nasıl teklif edersin?

Bize döndü:

– Çekin silahlarınızı gidiyoruz!

Biz zaten hazırdık. Jim'e haber verdim:

– Jim, çıkıyoruz, hazır olun.

– Aman etmeyin hazır değiliz.

– Vallahi biz emir aldık, çıkıyoruz. Siz isterseniz gelmeyin. Biz 5 silahlı (Ben, Musa Öztürk ve 3 polis) kişiyiz. Yeteriz.

Jim derhal karşılık veriyor:

– Efendim, siz silah kullanamazsınız. Kanunlara aykırı.

– Biz kullanırız, siz sonra hakkımızda yasal işlem yaparsınız.

Jim baktı ki, biz ciddiyiz. 5 dakika müsaade istedi. Koştu şemsiyeler buldu. Aracı iyice kapıya yanaştırdı. Tam bir etten duvar oluşturduk. Yumurtalar için şemsiyelerden kalkan yaptık. Özal'ı görünce kalabalık köpürdü, İngilizce, Yunanca, Türkçe küfürler gırla gidiyor. Yumurta, kola kutusu ne bulursa atıyorlar. Bizim silahlar elimizde. Mermiler sürülü. Özal durdu, kalabalığa baktı. Daha da azgınlaştılar. Hep bir ağızdan bağırıyorlardı:

– Turgut Özal Saddam of the Cyprus (Kıbrıs'ın Saddam'ı Turgut Özal) yani kötü adam.

Rahmetli tam arabaya binerken Rumlara döndü. Elini kaldırdı. Başparmağını işaret parmağı arasına alarak o 'malum' işareti yaptı. Adamlar tam çıldırdı. Bindik, gittik."[714]

Bu inanılmaz hikâyeyi anlatan Orgeneral, göz pınarlarında biriken yaşları parmak uçlarıyla hafifçe sildi ve ofisinin penceresinden uzaklara beyaz bulutlara doğru bakışlarını bir süre kilitledi. Ardından her defasında büyük hayranlık ve saygıyla söz ettiği sekizinci Cumhurbaşkanı'nı Başyaveri gözüyle anlatmaya devam etti:

“8-9 Nisan 1991 günlerinde Hollanda’ya gitmişlerdi. Global Panel’de dünyanın ünlüleri vardı. Cumhurbaşkanı da bir konuşma yapmıştı. Amsterdam ve Lahey’e uğramışlardı. Bu sefer de PKK gösterileri vardı.” Başyaver’in sözleriyle “Rumlardan farkları, bunlar Türkçe küfür ediyorlardı...”[715]

Yine Başyaver’in anlatımına göre, 23 Nisan 1991 günü Ankara’da 23 Nisan Çocuk Bayramı şenlikleri vardı. Renkli kıyafetleri içinde stadyumda çocuklar geçiyordu. Bir grup çocuk sincap, bir grup çocuk ayı postuna bürünmüştü. Tam onlar geçerken Cumhurbaşkanı, arkasına dönmüş ve Başyaver Aslan Güner’in yanında oturan Gaziantep Milletvekili Mustafa Taşar’a, “Bak Mustafa seninkiler geçiyor” demişti. Bütün şeref tribünündekiler kahkahayı basmıştı. Mustafa Taşar da gülmüştü bu espriye.”[716]

Cumhurbaşkanı 1 ve 2 Mayıs 1991 günlerinde Türkiye’ye gelen İran Cumhurbaşkanı Rafsancani’yi İstanbul ve Urfa’da ağırlamıştı; 2 Mayıs 1991 günü İran Cumhurbaşkanı Rafsancani ile beraber GAP Uçağı ile Şanlıurfa’ya gitmişlerdi. Burada kendilerine üç ceylan hediye edilmişti. İki Cumhurbaşkanı daha sonra Atatürk Barajı ve Şanlıurfa Tüneli’nde incelemelerde bulunmuşlardı.[717]

2 – 12 Mayıs 1991 günlerinde gerçekleştirilen Singapur, Yeni Zelanda, Avustralya ve Malezya ziyaretleri için 16.30’da Ankara Esenboğa Havaalanı’ndan hareket edilmiş, 23.45’te Karaçi’de Cumhurbaşkanı Ghulam İshak Han’la çalışma yemeğinde buluşulmuş ve ertesi gün saat 10’da Singapur’a varılmıştı. Singapur’da Cumhurbaşkanı Wee Kim Wee, Başbakan Goh Chok Tong, Başbakan Lee Kuan Yew’la ayrı ayrı görüşülmüştü.

“Yeni Zelandalı görevliler, Cumhurbaşkanı Özal ve ekibi içerideyken uçak içindeki bagaj bölmelerini haşerelere karşı

ilaçladılar. Cumhurbaşkanı Özal ve bakanların oturduğu bölüm de ilaçlandı. Bu işlem tamamlandıktan sonra heyet uçaktan indi."[718]

5 Mayıs 1991 günü saat 16'da Yeni Zelanda Wellington Havaalanı'nda Genel Vali Bayan Catherine Tizard tarafından karşılanmıştır. Başbakan Jim Bolger'i kabul etmiş ve ardından Atatürk Anıtı'na çelenk koymuştur. Ertesi gün Christchurch'e gidilmiş ve yeni kurulan Lincoln Üniversitesi ziyaret edilmiştir. Başkent Wellington'da Özal ve heyetin kaldığı Park Royal Oteli, Özal'ın gününü karartan ikinci bir tersliğe sahne olmuştur. Konu Kıbrıs'tır ve protestocular Yeni Zelanda'daki Rum asıllılar ve onların destekçileridir. Dikkati çeken, protestocu Rumlara Wellington polisinin sağladığı kolaylık olmuştur.[719] Yeni Zelanda Parlamentosu'nu ziyaret eden Özal, Başbakan J. B. Bolger'le birlikte bir de basın toplantısına katılmıştır; bir yerel gazeteci Özal'a "Heyetinizde neden bu kadar çok işadamı var" diye sorunca Özal'ın karşılığı şu şekildedir:

"Benim âdetimdir, gittiğim her yere çok sayıda işadamı götürürüm; görsünler ve gördüklerin sonradan değerlendirsinler diye... Ayrıca geldikleri zaman, ziyaret edilen ülkelerdeki işadamlarıyla da bağlantı yaptıkları için, onlar da gezilerden memnun kalırlar." Bu ziyaret için işadamlarından 24 milyon TL yol parası ve ayrıca otel, yemek harcamaları için de 4 bin dolar avans alınmıştır.[720] İşadamı Hüsnü Özyeğin Cumhurbaşkanı Özal'ın dış ziyaretlerine katılan işadamlarını ayrı ayrı ve toplu olarak hizmet-içi eğitime tabi tuttuğunu söylemiştir:

"Turgut Bey'in yurtdışı seyahatleri de enteresan olurdu. Yanına işadamlarını, bürokratları ve gazetecileri de alırdı. Herkesle yolculuk sırasında tek tek ilgilenir ve gidilen ülkenin

imkânları ve kimlerle nasıl görüşüp, nasıl bir iş bağlantısı kurulabileceği konusunda tek tek bizlere bilgi verirdi.

Her akşam bizleri otel lobilerinde toplar, o günkü temaslarımız hakkında bilgi alır, ertesi gün nasıl davranacağımız konusunda da aydınlatıcı bilgiler verirdi.

Bizim işlerimize en azından bizimki kadar vakıftı ve çoğu kez daha iyi anlardı.

Örneğin bir İngiltere yolculuğumuz sırasında, ertesi gün bankacılarla bir görüşme ayarlandığı için, biz Türk bankacıların otel odalarımızı tek tek telefonla aradı ve otel lobisinde bizleri topladı. Orada bizlere bankacılık konusunda ders verdi... Ertesi gün İngiliz bankacıların karşısına dersini iyi bilen öğrenci gibi çıktık."[721]

8 Mayıs 1991 günü saat 12.30'da Kanberra Fairbairn RAAF Hava Üssü'nde Genel Vali Vekili ve Queensland Valisi Sir Walter Campbell ve Lady Campbell ile Avustralya Başbakanı RJL Hawke ve eşi tarafından karşılanmıştır. Buradan Sydney'e gidilmiş, yetkililerle ve Auburn Camii'nde Türk toplumu ile de görüşmüş ve Kuala Lumpur'a geçmiştir. Çok uzun mesafeleri kapsayan bu ziyaretler sonucunda çok yorgun düşmüştür.[722]

Yine Fehmi Koru'nun aktardığına göre "Dört gün sürecek Avustralya ziyaretinin ilk gününde, Cumhurbaşkanı Özal'ı bizim GAP projesine çok benzeyen tesislere götürdüler. [...] Avustralya'nın övünç kaynağı olan tesislerde 16 baraj ile 145 kilometrenin üzerinde bazı tüneller bulunuyor. 7 elektrik santralinde üretilen enerji 7,5 milyon kilowatt saatin üzerinde... 1950-1974 arasında 100 bin işçinin alın teriyle bitirilen Karlı Dağlar Projesi'nden Özal'ın etkilenmemesi imkânsızdı."[723]

12 Mayıs 1991 günü saat 12.00'de Kuala Lumpur'dan Ankara'ya hareket edilmiştir.

Bu ziyarette Genel Sekreter Kemal Yamak, Devlet Denetleme Kurulu Başkanı Ahmet Selçuk, Başyaver Aslan Güner, Başdanışman Orhan Onar, Sözcü Büyükelçi Kaya Toperi, Dışişleri Başdanışmanı Mithat Balkan, Doktor Cengiz Aslan, Özel Müşavir Hüseyin Aksoy, Halkla İlişkiler Müşaviri Feyzi İşbaşaran, Basın Müşaviri Metin Yalman, Yaver Albay Sedat Özdemir, Yaver Binbaşı Ali Teziş, Koruma Müdürü Musa Öztürk, Özel Kalem Müdürü İlker Demetoğlu, Özel Kalem Müdür Yardımcısı Murat Özçelik, İç Protokol Müdürü Berat Çini ile Atila Erigüç ve Necati Özdoğan bulunmuşlardır.

Cumhurbaşkanı'na Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin, Ulaştırma Bakanı Cengiz Tuncer, Tarım Bakanı Lütfullah Kayalar, TBMM Başkanvekili Yılmaz Hocaoğlu, Muğla Milletvekili Ahmet Altıntaş, İstanbul Milletvekili Ahmet Yıldız, Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz, Sakarya Milletvekili Ersin Taranoğlu, Sivas Milletvekili Ömer Günbulut, Diyarbakır Milletvekili Salih Sümer, Adana Milletvekili Cüneyt Canver de refakat etmişlerdir.[724]

4 – 6 Haziran 1991 günleri gerçekleştirilen Fransa ziyareti için saat 13.00'te Ankara Esenboğa Havalimanı'ndan Paris Orly Havaalanı'na hareket edilmişti. Aynı gün sırasıyla Renault firması, Euromissile Firması ve Peogeot Firması başkanlarıyla görüşmüş; 5 Haziran 1991 günü de BAB Asamblesi'nde konuşmuş ve daha sonra Cumhurbaşkanı Mitterand'ı Elysee Sarayı'nda ziyaret etmişti.[725]

Cumhurbaşkanı Özal ve Devlet Bakanı Işın Çelebi arasında Paris'e giderken ilginç bir diyalog gerçekleşmişti. O günlerde milli futbolcu Tanju Çolak'ın Galatasaray'dan Fenerbahçe'ye

transferi şoku yaşanıyordu ve Özal, Galatasaraylı Işın Çelebi'yi, "Hiç dert etme. Galatasaray bundan kazançlı çıktı. Tanju Çolak'ın Fenerbahçe'ye büyük katkısı olmayacak. Onlar geleceği göremiyorlar" diye teselli etmiş ve başarının yeni yetenekler yetiştirmekle elde olunabileceğini söylemişti.[726]

25 Eylül 1991 günü Ankara Esenboğa Havalimanı'nda Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'i bir sürpriz bekliyordu. Ev sahibi Cumhurbaşkanı makam aracına aldığı Kazakistanlı mevkidaşına kasetten hoş Kazak namelerini dinletmişti.[727]

Bu arada 1991 genel seçimleri yapılmış ve kendi partisi ağır bir yenilgi daha almıştı. Cumhurbaşkanlığı'nda en zor dönemi başlıyordu.

10 Aralık 1991 günü Senegal Dakar'da İslam zirvesine gidişi Cumhurbaşkanı Özal'ın DYP-SHP Koalisyon hükümetinin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le ilk yurtdışı ziyaretiydi.

Taha Kıvanç, "Dokuz saatlik yolculuğun yarısı öndeki yerinden arkaya, bizlerin yanına gelen Cumhurbaşkanı ile sohbet ederek geçti" diyor ve devam ediyordu:

"İslâm Konferansına gidiyoruz ama Özal'ın aklı Sovyetler Birliği'ndeki son gelişmelerde, Avrupa Birliği'nin Türkiye karşıtı tutumunda, ABD'nin Kıbrıs girişimin gelecek yıla kalmasında... İlk turda bunları konuşuyoruz.

Turgut Bey, Türkiye'nin AT'ye yönelik macerasının bir çıkmaza girdiğini söylüyor. 'Evvelce açık etmezlerdi, şimdi artık raporlarına kadar geçiriyorlar. Bizi Müslüman oluşumuz sebebiyle AT'ye istemiyorlar. Doğu Avrupa ülkelerini, hatta Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan etmiş Baltık ülkeleri ile belki Ukrayna'yı da alabilirler de, bizi almayacaklar, artık bu belli oldu' diyor.

Kıbrıs konusundaki tıkanıklıktan, adını vermeden suçladığı kişi Mesut Yılmaz... 'Paris'te atılan yanlış adım işi savsaklamaya sebep oldu. Şimdi köşeye kıstırılan biziz. ABD ile bu işi istediğimiz gibi götürebilirdik. ABD'deki yeni eğilim ise işi artık Birleşmiş Milletler ve Avrupa'ya ihale etmek... Onlarla işimiz daha zor olur...'

Sovyetler Birliği artık resmen de tarihe karışıyor. Rusya Cumhuriyeti, Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan oluşan yeni bir birlik ortaya çıkmakta... Bu da Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ve özellikle Karadeniz'e kıyısı olan öteki devletler bakımından Türkiye'ye bambaşka bir ufuk açıyor...' Bu da Özal'ın değerlendirmesi."

Cumhurbaşkanı Özal, 10 Aralık 1991 günü Dakar yolunda Taha Kıvanç'a eğitim konusundaki görüşlerini de açıklıyordu: " 'ABD'de bazı eyaletler eğitimi özel kurumlara veya dini vakıflara bırakmış' diyor[du]."[728]

Cumhurbaşkanlarının dış ziyaretleri bizde eleştiri konusu olurdu, israf olarak görenler bile vardı. Başyaver Aslan Güner'in tanıklığı bu dış ziyaretlerin neye ve kime yaradığını bütün çıplaklığıyla anlatmaktadır. 11 Mayıs 1991 günü Sydney'de Auburn Camii ziyaret edilmekteydi. Memleket hasreti çeken Türkler oraya dolmuştu. Ağlayanlar, sarılanlar. Hele bir pankart çok ilginçti:

"Biz senelerdir Türkiye Büyükelçisi'ni bir kez olsun aramızda görmedik. Ama sayende Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nı görüyoruz. Çok Sağol Özal."[729]

Taha Kıvanç ise, Özal'ın vefatından sonra kendisine yöneltilen ziyaretlerine adam taşıyor eleştirisine anlamlı bir karşılık vermiştir:

"Turgut Özal, ilginç yol arkadaşlarının doğmasına da vesile oldu. Sürekli Türkiye'yi ve dünyayı dolaşırken sadece biz

gazetecileri değil, bazı bürokratları ve işadamları da yanında taşıdı. O güne kadar tanımadığımız bu kişilerle aynı masalarda yemek yedik, aynı otel katlarında yan yana odalarda kaldık. Hatta birçok meslektaşla ara sıra karşılaşabildikse bunu da onun çıktığı gezilere borçluyuz.

Singapur, Yeni Zelanda, Avustralya ve Malezya'ya çıktığı Uzak Doğu gezisi bir tartışma grubu doğurdu. O geziye katılan işadamları, bürokratlar ve basın mensupları 'Sevgi ve Fikir Kulübü' adı altında toplantılar düzenliyor iki yıldır. İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da yapılan, bazılarına Turgut Bey'in de katıldığı grup toplantılarının hiçbirinde –davetli olduğum halde– bulunamadım. Grubun koordinatörü İstanbullu işadamı Zeynel Abidin Erdem, vefatın ertesi günü telefon edip, 'Gazetelere ilan vereceğiz. Sen de bizim grubun tabii üyesisin, adın geçecek' dediğinde itiraz etmedim. Amerika'ya Özal'ın ziyaretleri sebebiyle yılda en az bir kere gittik. Cumhurbaşkanı olduktan sonra gidişlerin sayısı ikiye çıktı. Doktor kontrolüne gitse bile yanında gazetecilerin olmasını arzu ederdi. Türkiye'de kafasında oluşturduğu fikirleri, her durakta sağladığı imkânla, kaldığı daireye davet ettiği Türkiye'den gelmiş bizlere anlatırdı. Neden aynı şeyi Türkiye'de yapmazdı bilmiyorum. Ancak onunla yurtdışına seyahate çıkmak sürekli görüşebilmek demekti. Bir Cumhurbaşkanı ile görüşebilmek ise bizler için büyük bir imkân. Kimisini yazmak, kimisini de bilgi olarak kendimize saklamak üzere dinlediklerimiz, mesleki olarak bize güç verdi."[730]

Özal, Ankara'dan Taşkent'e doğru uçarken dostu ve bilgisayar arkadaşı Taha Kıvanç (Fehmi Koru)'yu yanına davet etmiştir:

“Orta Asya gezisinin başı... Ankara’dan kalkan uçak Taşkent’e doğru yol alıyor. Kısa bir süre sonra Özel Kalem Müdürü Volkan Bozkır’ın bana işaret ettiğini fark ediyorum. Ona ayrılan ön tarafta, solda, eşiyle kendisine ayrılan iki koltuk ve masa, sağda Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’e ayrılan koltuk var. Elimin boş olduğunu görünce, ‘Hani bilgisayarın’ diye soruyor...

Bilgisayar son zamanlarda en büyük hobisi olmuştu. [...] Çankaya’da kendisine ayrılan Köşk’ün ikinci katının bir bölümünü, bilgisayarlardan oluşan bir ‘harekât odası’ haline getirmişti. Uzmanlar, devletin ona yönelik özel arşivini bilgisayarlarda tutuyorlardı. O da çıktığı her ABD gezisinde program koleksiyonunu zenginleştiriyordu. Taşkent yolunda iki yeni programı kendisine hediye edilmiş renkli dizüstü bilgisayardan benimkinin belleğine bizzat kaydetti.

Senegal’e gittiğimizde, ‘mayın tarlası’ adlı bir oyun programını bana tanıtmıştı. Defalarca oynadığı ustalığından belliydi ve beni yenmişti. Bu defa ‘goril’ adlı bir oyunu gösterdi ve tabii yine yendi. Daha yerime bile oturma fırsatını bulmadan uçakta herkes beni yendiğini öğrenmişti. Bu tür küçük övünmelerden zevk aldığını biliyordum.”[731]

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ni ziyaretinde Hikmet Çetin’e de, “Dışişleri Bakanı bilgisayar öğrenmeli” demiş ve Cumhurbaşkanı, Ankara’ya döndüklerinde Çankaya Köşkü’nde ilk kursu vermek için anlaşmıştır.

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Devlet Planlama’nın kuruluşundan beri 32 yıldır tanıdığı Özal’ın ilginç bir özelliğine dikkat çekmiştir:

Özal, “İnandığı insanlar onu ikna ederse vazgeçebiliyordu.”[732]

Pragmatik...

608. Başbakan Turgut Özal'ın konuşması, (30 Ekim 1989, Ankara).

609. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 80-81.

610. "Mehmet Altınsoy", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 80.

611. *Hürriyet*, 11 Kasım 1989.

612. "Abdülkadir Aksu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 31.

613. Ozan Sağdıç, "Sivil Cumhurbaşkanı", *Zaman*, 14 Nisan 2013, Pazar Eki.

614. "Kaya Toperi", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 160-161.

615. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 81.

616. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TBMM'de yaptığı konuşma, (Ankara, 9 Kasım 1989).

617. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın devir-teslim töreninde yaptığı konuşma, (Ankara, 9 Kasım 1989).

618. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Atatürk'ü Anma Günü münasebetiyle yaptığı konuşma, (10 Kasım 1989, Ankara).

619. Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Mevlana'nın 716. Vuslat Yıldönümü Anma Törenleri vesilesiyle yaptıkları konuşma, (17 Aralık 1989, Konya).

620. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 685-686.

621. a.g.e., s. 695.

622. a.g.e., s. 696.

623. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 69-70.

624. "Cemil Çiçek", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 111-112.

625. "Kaya Toperi", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 163.

626. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

627. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 73-74.

628. a.g.e., s. 74.

629. Cumhurbaşkanımız benden Kürt sorunu için yapılabilecekler listesi ile Türkiye'de sağlam bir demokrasinin kurumları üzerinde çalışmamı istemişti; esasen akademik anlamda bu konularla ilgiliydim. (y.n.)

630. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 482-483.

631. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 677-678.

632. a.g.e., s. 681 vd.

633. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 685.

634. a.g.e., s. 687.

635. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yeni yıl dolayısıyla yayınladıkları mesaj, (31 Aralık 1989, Ankara).

636. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

637. a.g.g.

638. a.g.g.

639. "Kaya Toperi", *Özlenen Demokrat Turgut Özal,* s. 161-163.

640. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 3-7.

641. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 37-40. Özal döneminde Cumhurbaşkanlığı ofisinin bir kısmı TBMM içinde eski Cumhuriyet Senatosu şimdi TBMM Başkanlık Ofisi olarak kullanılan binada idi. (y.n.)

642. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 42-44.

643. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 44-45.

644. a.g.e., s. 49-50.

645. a.g.e, s. 50.

646. a.g.e., s. 18-21.

647. a.g.e., s. 48-49.

648. a.g.e., s. 61-62.

649. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 47-48.

650. Necla Zarakol-Soli Özel, "Cumhurbaşkanı Turgut Özal: Bütün Dünya Yan Sanayiniz", *TÜSİAD Görüş*, Sayı 5 (Eylül 1992), s. 16.

651. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 54.

652. a.g.e., s. 59.

653. Ziyaretler ilgili bölümlerde anlatılmıştır (y.n.)

654. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

655. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ABD'yi ziyaret programı, (16-27 Ocak 1990).

656. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

657. a.g.g.

658. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 57-58.

659. a.g.e., s. 58-59.

660. a.g.e.,, s. 59.

661. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

662. a.g.g.

663. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 58.

664. "Ahmet Akgündüz", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 71-72.

665. "Ahmet Akgündüz", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 72-74.

666. Fehmi Koru, "O, artık, yok...", *Zaman*, 18 Nisan 1993.

667. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 181-183.

668. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

669. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 183-185.

670. a.g.e., s. 185

671. a.g.e., 187-188.

672. a.g.e., s. 188.

673. a.g.e., s. 191-192.

674. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 194-196.

675. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 131-132.

676. a.g.e., s. 99.

677. "Kadir Mısıroğlu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 178-179.

678. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 127.

679. a.g.e., s. 127-128.

680. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 77-78.

681. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 79.

682. Fehmi Koru, "Özal Moskova'da...", *Zaman*, 12 Mart 1991.

683. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni ziyaret programı, (11-16 Mart 1991).

684. Taha Kıvanç, "Gezideki gazeteciler", *Zaman*, 14 Mart 1991.

685. *Zaman*, 12 Mart 1991.

686. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 128-129.

687. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 129-130.

688. a.g.e., s. 131.

689. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 78.

690. *Zaman*, 12 Mart 1991.

691. Fehmi Koru, "Anlaşmalar tamam, ama sonrası?", *Zaman*, 13 Mart 1991.

692. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 131.

693. *Zaman,* 13 Mart 1991.

694. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 132.

695. Fatih Altaylı, "Teke Tek", *Habertürk,* (1 Ağustos 2013).

696. Fehmi Koru, "Cumhurbaşkanı ile bir gece yarısı", *Zaman,* 15 Mart 1991.

697. Fehmi Koru, "Cumhurbaşkanı ile bir gece yarısı", *Zaman,* 15 Mart 1991.

698. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 132-133.

699. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince,* s. 79.

700. "Özal bugün dönüyor", *Zaman,* 16 Mart 1991.

701. Taha Kıvanç, "Az daha Kazakistan'da kalıyordum", *Zaman,* 17 Mart 1991.

702. Taha Kıvanç, "Yazarınız Altay dağlarından bildiriyor", *Zaman,* 16 Mart 1991.

703. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 133-134.

704. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 135-136.

705. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince,* s. 79.

706. a.g.e., s. 80.

707. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 136-137.

708. Fehmi Koru, "Bahtiyar Vahabzade'nin hatırlattıkları...", *Zaman,* 17 Mart 1991.

709. *Zaman,* 17 Mart 1991.

710. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince,* s. 77.

711. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

712. Mesut Çevikalp, *Aksiyon,* 23 Nisan 2012.

713. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

714. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

715. a.g.g.

716. a.g.g.

717. *Zaman,* 3 Mayıs 1991.

718. *Zaman,* 6 Mayıs 1991.

719. Fehmi Koru, “Murphy’nin kulakları çınlasın”, *Zaman,* 6 Mayıs 1991.

720. Taha Kıvanç, “Gezerek, görerek...”, *Zaman,* 8 Mayıs 1991.

721. “Hüsnü Özyeğin”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları,* s. 112-113.

722. Engin Güner, *Özallı Yıllarım,* s. 163-164.

723. Fehmi Koru, “Beşinci kıtadan ilk notlar”, *Zaman,* 9 Mayıs 1991.

724. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Singapur, Yeni Zelanda, Avustralya ve Malezya’yı ziyaret programı, (2-12 Mayıs 1991).

725. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Fransa’yı ziyaret programı, (4-6 Haziran 1991).

726. Işın Çelebi, *Türkiye’nin Dönüşüm Yılları,* s. 325.

727. Abdulvahap Kara, *Turgut Özal ve Türk Dünyası,* s. 146, dn. 245.

728. Taha Kıvanç, “Cumhurbaşkanı ile uçakta”, *Zaman,* 11 Aralık 1991.

729. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

730. Taha Kıvanç, “Gezerken öğrendik...”, *Zaman,* 23 Nisan 1993.

731. Taha Kıvanç, ‘Bazı anılar”, *Zaman,* 20 Nisan 1993.

732. “Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’le Görüşme.”

Fay hattında karar almak

Hikmet Özdemir Arşivi

Tereddüt ile ihtiyat; yekdiğerinden kıl kadar farklı bir iştir.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Fevzi Çakmak (1876-1950)

15 Şubat 1991 Cuma günü İstanbul'da Harp Akademileri'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez Krizi'nin başlamasını ve ilk değerlendirmelerini anlatmıştır:

"2 Ağustos'ta tatildeyken daha bize resmen haber gelmeden bu durumu öğrendim. [...] Gece saat 02.30'da. Gerçi daha önce haberini aldık. Sayın Genelkurmay Başkanımız da biliyor, oturduk savaşı bekledik, haber verdiler. 'Şu saatte başlıyor' diye. Biz de oturduk orada televizyonu açtık, hakikaten söylenen saate yakın savaş başladı. Şunun için söylüyorum: Ben haberi ilk önce televizyondan aldım. Ve derhal karar verdim, Ankara'ya döneceğiz. Bu çok önemli bir hadise. [...] Döndük, Milli Güvenlik Kurulu toplandı. Türkiye için hayati bir mevzu olduğu kanaatindeyim, bir bu. Bir de, önemli bir fırsat olduğu kanaatindeyim. Neden olduğunu söyleyeyim: Türkiye, NATO içerisinde, NATO ile Varşova karşı karşıya. Türkiye güneyde çok önemli bir konumda. Nerede? Sovyetler Birliği'nin yumuşak karnında, en yakın noktasında. Türkiye'den kalkan uçaklar, en önemli merkezleri vurabilir, en yakın biziz. Ama en büyük darbeyi de ilk önce biz yiyeceğiz. Eğer Varşova Paktı ile NATO arasında bir savaş çıksa, en büyük darbeyi tabii Türkiye yiyecek. Çok iyi hatırlıyorum. 1980'de Almanya'dan yardım almaya gittiğimizde, Almanya Başbakanı Schmith ile görüşmemiz oldu. O zaman Başbakanlık Müsteşarıyım. Aynen şunu söyledi: 'Size daha fazla askerî yardım yapacağız, ekonomik yardım yapacağız, çünkü sizin daha fazla Rus kuvvetini Kafkaslarda kendinize çekmenizi istiyoruz. Çünkü benim seçim bölgem Hamburg'a Rus tankları 60 kilometre

mesafededir. Bu baskıyı üzerimizde hissediyoruz.' Yani 'Baskının bir kısmı size gitsin' diyor, resmen bunu söylüyor.[733] Tabii kendimizi korumamız için de NATO'dayız. Tehlikedeyiz ama bir taraftan da tehdide karşı birlik içindeyiz. Bu tehdit azaldı. Kalktı demeyelim ama Varşova Paktı dağıldı. Avrupa artık eskisi gibi düşünmüyor. Türkiye'nin eski önemi yok Avrupa bakımından. Biz bunu gördük. Bu yumuşama olunca derhal reaksiyonu gördük. Kıbrıs meselesinden üzerimize geldiler, başka meselelerden geldiler. İnsan hakları demeye başladılar. Üzerimize birtakım baskıların geldiğini gördük. Neden? NATO'da Türkiye'nin rolünün azalmadığını anlamaları için, bu Körfez Krizi bizim için önemli bir fırsat. Türkiye'nin rolü azalmadı. Çünkü burası petrol mıntıkasıdır. Dünya rezervlerinin yüzde 70'i buradadır. Bu petrol batının can damarıdır. Zaten aynı olay başka bir ülkede olsa, bu kadar kuvvetle oraya gelip, o harp çıkmaz. Afrika'da bir ülkede olsa işte silah verirler, bir şeyler verirler ama hiçbir zaman kocaman bir kuvvet gelmez. Burada batının büyük menfaati var. Ve bu menfaati koruyabilir, kim buna karşı koyabilir? Amerika. Süper Güç olmanın bir kaidesi var. Süper Güç olursanız, aynı zamanda dünyada jandarmalık görevini de üzerinize alacaksınız. Başka çaresi yok. Yoksa Süper Güç değilsiniz.

Ben bunu çok yakından hissettim. Daha hadisenin başında bu kanaatlere vardım. Ve tabii Türkiye'nin burada bir aktif rol alması gerektiğine olan kanaatimi de söyledim. Yaptığımız iki şey var: Bir tanesi söyleyeyim size çok rahatlıkla, bir tanesi ambargo. Ambargoyu ilk uygulayan ülkelerden biri olduk. Tek uygulayan ülke hatta. Karar alındı, 3 veya 4 saat sonra ambargoyu boru hatlarını keserek uyguladık. Aslında boru hattının birisi kendiliğinden durmuştu. (...) Çünkü Irak

kendisi kapattı birinci hattı. Petrol satışı durdu. İkinci hattan da o sırada kapattığımız sırada, hiç kimse petrol almıyordu, gemi yoktu dışarıda. Depolara basıyordu. Aslında çok büyük bir hamle yapmış değiliz, ama yaptığımız bir tesir var. O da şudur: 'Türkiye'nin komşusu Irak'tan, menfaati var boru hatlarından. 400 milyon dolar para alıyor. Petrol ihtiyacının yüzde 60'ını oradan temin ediyor. Buna rağmen bu kadar riski Türkiye nasıl üzerine aldı ve ambargoya uydu' dediler, bir şaşkınlık geldi. Türkiye ambargoya uyarsa başkasının uymaması için hiçbir sebep kalmamıştır. İşte koalisyon bu şekilde meydana geldi. Yani biz, Amerika'ya bu konuda, oldukça önemli bir destek verdik. Bunun karşılığını almadık mı? Aldık. [...] Bugün Silahlı Kuvvetlerimize büyük çapta ekipman geliyor, gelmeye devam edecek. Rakamlar tam hatırımda değil, 40 tane F-4E uçağı yakında gelecek, bilmem M-60-IA mı, 3A mı, A3 tankları galiba 600-700 belki biraz daha fazla. Bir miktar Alman tankları. Önemli miktarda top, *cowutzer* vesaire. Önemli miktarda cephane... Büyük eksiğimiz vardı. Hemen yardım programını büyüttüler. 7/10 oranı bozuldu aslında. Bize ilave paralar verdiler. Bir kere Silahlı Kuvvetlerimiz bakımından önemli bir aşamaya girdi. Hemen şunu söyleyeyim: Hava Kuvvetlerimize 120-140 F-16 uçağı ilavesi için Kongre'den müsaade alacaktı, bu sözü aldım. Ve bunun finansmanını da aynı usulle temin edecekler. Tekstil kotalarını yüzde 50 arttırdılar. Yüzde 50 daha arttıracaklar. Onun da sözünü aldım. Muhtemelen Silahlı Kuvvetlerimizin modernizasyonu için 3 milyar dolarlık bir fon temin edecekler. Neden bütün bunlar yapılıyor? Türkiye'nin stratejik önemi meydana çıkmıştır. Fevkalâde stratejik önemi vardır.

Ama şöyle diyelim, ‘Aman bize hiç kimse dokunmasın, biz bir tarafa bulaşmayalım, Arapların işlerine de karışmayalım, kenarda duralım, boruyu da kapatmayalım.’ Tabii bu mümkün değil. Neden? Çünkü, Amman’da ne yaptılar Ürdün’de, Akabe Körfezi’ni bloke ettiler. Zannediyor musunuz ki, boru hattını kapamasaydık kimse gelip de oradan petrol alabilecekti. Daha gemileri açık denizde durduracaklar. Nitekim (ABD Dışişleri Bakanı) James Baker geldi, biz tabii bu tedbirleri almıştık. Ambargoyu uygulamışız. Türkiye için büyük bir reklam yapılmış. Giderken, gülerek, ‘Tabii şunları şunları vereceğiz size’ dedi. Gülerek de ekledi: ‘Eğer ambargoyu uygulamasaydınız, biz ablukaya alacaktık boru hattını...’ Yapar, yapar, Zaten ben zannetmiyorum, işte demin de söyledim, biz boru hattını kapamadan, boru hatları kendiliğinden düştü aşağıya. Çünkü kimse gelip petrol almazdı. Biz boş yere lüzumsuz bir işe girerdik.”

Cumhurbaşkanı, Harp Akademileri konuşmasında İncirlik Üssü’nün bu süreçte pozisyonu hakkında da şunları söylemiştir:

“İncirlik Üssü’nün kullanılması. Açık ve samimi söyleyeyim. İki şey var burada: Bir tanesi, Irak’ın bu kadar büyük güç kullanmasının manası nedir? 17-18 milyonluk ülke. 400-500 tank ne demek? Veya 5 bin tank, bilmiyorum. Ondan sonra dikkat ettinizse, hava savunma sistemi bizden çok ileri değil mi? Biz sadece meydanlarımızı koruyabiliyoruz. Şu anda öyle. Ama hava savunma sistemi neredeyse şehri koruyor. Bunları nasıl yapmış? 600 tane uçak ne oluyor? Zırhlı muhabere araçları, daha başka şeyler. Bizde tank taşıyıcılar çok azdır. Ne kadar tank taşıyıcısı var? Bir yerden bir tarafa bunları nasıl naklediyor? Peki, bu hazırlıklar ne için? İşte İran’la harp etti, tamam. Kuveyt’i yuttu.

Arkasından ya Suriye'ye sataşacak ya bize sataşacak. Hesabı görün. Sataşmasından korkmayız ama niye başımıza belâ alalım? Niye durup dururken bir şey büyütelim orada? Biri ezecekse bunun ez(il)mesine yardım etmemiz lâzım. Aslı bu. Ve gayet tabii olarak söylüyorum. Biz oturduk, karar verdik. İncirlik kullanılacak. Şimdi orada bir hikâye var: Irak bize şu sırada bulaşmak istemiyor. İleride belki. Neden bulaşmak istemiyor? İncirlik kullanılıyor, bir hafta hiç sesi çıkmadı. Biz de söylemedik açık açık kullanılıyor diye. Bizi muhalefet boyuna sıkıştırıyor: 'Söylesenize, kullanıyorsunuz.' Ondan sonra basın sıkıştırıyor: 'Söylesenize, kullanıyorsunuz.' İşte efendim, İncirlik'in geniş bir şekilde kullanılması, yani geniş bir şekilde istifade edilmesi. Şu kadar uçak kalkıyor, şu kadar bombardıman yapılıyor. En sonunda bir hafta sonra mıydı, on gün sonra mıydı, söyledik, dedik ki: 'Evet, İncirlik'ten uçaklar kalkıyor ve bazı hedefleri bombalıyorlar.' Hemen arkasından (Irak Dışişleri Bakanı) Tarık Aziz'in mektubu geldi. Demek ki söylemeseydik, hiç mektup falan gelmeyecekti. Kesin biliyorum bunu. O bize bulaşmak istemiyor. Tabii çok şeyler öğrenebileceğimiz, –size de dikkat ettim bu konuyu müzakere ediyorsunuz– aslında çok şey öğrenebileceğimiz bir sahadır."[734]

Irak-İran Harbi ve Atatürk Barajı

Cumhurbaşkanı'nın Harp Akademileri konuşmasında Atatürk Barajı'nın yapımıyla İran-Irak Harbi'nin ve Körfez Krizi'nin bağlantısı da açıklanmıştır:

"Çok iyi bildiğim bir şey var: Keban Projesi'nden, Karakaya Projesi'ne ve Atatürk Barajı'na kadar bütün bu safhada bize her türlü baskıyı yapmaya çalıştılar. Eğer İran-Irak Harbi olmasaydı, bizim Atatürk Barajı için dışarıdan kredi

bulmamızda, hatta bu barajı yapmamızda zorluklar olurdu. Ama o harpten istifade ettik, hatta bir an evvel bitirilmesi için ben özel gayret sarf ettim. 4,5 senede bitti. Çünkü bu harpte artık sesleri çıkamaz hale geldi. Nitekim harp bitti biz de barajı bitirdik. Doldurma periyodunda hemen laf çıkarmaya başladılar. Barajı doldurma periyodunda olmuştu. Bütün Arap âlemini bize karşı teşvik ettiler. Hatta bu geçtiğimiz sene (1990) Eylül ayında, Arap ülkelerini ziyaret edip bize karşı meydana getirilen menfi havayı gidermeyi düşünüyordum. Allah'tan bu Körfez Krizi çıktı. O vakit mesele kendiliğinden halloldu. O tarafı kimse düşünemez hale geldi. Türkiye daha iyi bir duruma geldi. İnancım şu: Arap ülkelerinin hepsiyle biz iyi geçiniriz. Ümit ederim ki, Irak da Türkiye'ye bu hadiseden sonra daha muhtaç hale gelecek."

Cumhurbaşkanı Özal'ın henüz Körfez Krizi başlamadan da Irak lideri Saddam'la sorunları vardır ve bu son ABD ziyaretinde Başkan Bush'la görüşmesinde bunu açık şekilde vurgulamıştır:

"Ben cumhurbaşkanı olarak Amerika'ya gittiğimde kendisiyle [ABD Başkanı] uzun uzun görüştük... O görüşmede Saddam meselesi geldi...

– En tehlikeli adam bu Saddam'dır... Kaddafi'yle uğraşıp yanlış yapıyorsunuz...

Daha sonra Amerikalılar, Yunanlılarla üsler konusunda bir anlaşma yaptılar... Bu anlaşmada, Washington'un, Atina'ya bir tecavüze karşı garanti verdiği lâfları çıktı...

Ben o zaman Başkan Bush'a bir mektup yazıp, bunun esasını sordum. Beni telefonla arayıp, böyle bir şeyin bahis konusu olmadığını söyledi... 'Peki, bu söylediklerinizi mektuba, yazıya döker misiniz' dedim.

Yani elimizde vesika olsun diye... 'Olur, dökerim' dedi...

Hakikaten faksla yollamış... İmzalı olarak...

O konuşmaların geçtiği sırada, Saddam, Kuveyt sınırına kuvvet yığıyordu...

Bush'a sordum:

– Bu asker yığmanın sonunda bir şey olmasın? Ben size [1990] Ocak ayında söylemiştim... Bu adam en tehlikeli adamdır... Başımıza iş açar... Böyle demiştim size... Dikkatli misiniz Saddam'ın yığınağı hakkında?

Bush bana şöyle dedi:

– Evet... Saddam asker yığdı ama aldığımız istihbarata göre geri çekiliyor. Merak edeceğiniz, endişeli bir durum yok...

Aramızda 28 Temmuz'da böyle bir konuşma geçti...

Aradan altı gün geçti ve Saddam 2 Ağustos'ta Kuveyt'e girdi...

Yani adam, hepsini gafil avladı bunların... Kesin söyleyeyim... CIA falan uyudu, haber alamadı. Bizim üstünlüğümüz, daha başlangıçta, Körfez Krizi'ndeki anahtar ülkenin Türkiye olduğunu görmemizdir. Oturup hesabı öyle yaptık... 'Biz boru hattını kapatmazsak, bize kapatırlar' diye mütalâa ettim durumu.

Yani Irak'ın yanında yer almaya veya tarafsız kalmaya dayanamayız. Hem Amerika, hem de Batı ile aramız açılır... Bu mümkün olamayacağına göre, hızlı ve akıllı davranmak şart...

İkincisi de, Irak'ın böyle büyüyüp etrafa saldıracak hale gelmesi, bizim lehimize değil, aleyhimize bir durum değil mi?

Yani bu adam, Saddam, Türkiye için de bir tehlike... Bunun bir ders alması, bizim için iyi olur... Bu da, işin diğer bir pozitif tarafı...

Saddam'ın adamlarından Taha Yasin Ramazan Ankara'ya geldiğinde, ona da aynı şeyleri söylemiştim...

– Yapmayın... Altından kalkamazsınız, demiştim.”[735]

Kuveyt’in işgali ve Ankara

Engin Güner’in bu tarihi günlerle ilgili anlatımı ayrıntılıdır ve ayrıca Özal’ın yeni siyaset ve diplomasi hamlesinin mutfak çalışmaları hakkında da bazı ipuçları vermektedir.

Güneydoğu Anadolu ziyaretinden döndükten üç gün sonra Cumhurbaşkanı, bir süre dinlenmek üzere 27 Temmuz 1990 Cuma gecesi Okluk Koyu’na gitmek üzere Dalaman Havalanı’na hareket etmiştir. Özel Kalem Müdürü Engin Güner de bu fırsattan istifade iki gün sonra Bodrum Torba’da yazlığına gitmiştir; Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi de Bodrum Aktur’dadır. 2 Ağustos 1990 Perşembe günü Kaya Toperi Engin Güner’e sürpriz haberi verir: Irak Kuveyt’i işgal etmiştir ve derhal Ankara’ya döneceklerdir. İlk haberlere göre, ABD’nin Bağdat Büyükelçisi bile işgale ihtimal vermemiş ve olayı atlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Özal ise, daha yılbaşında ABD Başkanı Bush’a Irak konusunda endişelerini bildirmiştir. Cumhurbaşkanı hemen aynı gece saat 20.00’de Ankara’da Yüksek Askeri Şura yemeğine katılmış ve 21.30’da da Milli Güvenlik Kurulu’nu toplamıştır.[736]

Devlet Bakanı Kâmran İnan bu tarihi gelişme hakkında günlüğüne şunları kaydetmiştir:

“Tarih 2 Ağustos 1990. Irak Kuveyt’i işgale başladı. [...] Özal, Ankara’ya döndü, ben karşıladım. Beni bir köşeye çekerek Irak meselesini konuştu; kendilerine her zamankinden farklı, diğer Arap memleketlerine teminat verecek bir mesaj yayımlanmasını söyledim. Ortadoğu’da dengeleri ve barışı bozacak hareketlere müsamaha edilmeyeceği ifadesinin kullanılmasını belirttiğimde, ‘Çok

sert olur, orada arkadaşlarımız var' dedi. Amerika'nın Irak'ı denizden vuracağını söylediğimde, 'Hayır, ekonomik baskı yoluna gidecek' dedi. 'Bırakalım, Batı uğraşsın' diye ilave etti. Özal, gece Milli Güvenlik Kurulu'nu topladı."[737]

3 Ağustos 1990 Cuma günü de Kahire'de İslam Kalkınma Teşkilatı Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye dâhil 30 üye ülke Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamıştır. Arap olmayan üyelerin hepsi Irak'ı kınarken, Irak'ı destekleyen 4 Arap ülkesi (Filistin, Yemen, Sudan, Moritanya) konuşmaları sessizlikle karşılamışlardır.[738]

Bu sırada Cumhurbaşkanı Özal, kendine gelen bilgileri ve gelişmeleri dikkatle izlemektedir. Özal, dünyada Irak'ın Kuveyt'i işgalini sürpriz olarak karşılamayan ender liderlerdendir ve 17 Ocak 1991 Perşembe günü başlayan "Çöl Fırtınası Harekâtı"na kadar Körfez Krizi'ni ve bütün gelişmeleri aktif olarak takip edecektir. Cumhurbaşkanı, 4 Ağustos 1990 Cumartesi günü TAI Mürted tesislerini denetlemiş ve yapımı tamamlanan F-16'ların gösterisini izlemiştir. TAI tesislerinde her ay ortalama 2,5 uçak üretilmektedir. Bunlardan bir kısmı da *perfect* diye bilinen hatasız uçaklardır. Geçmişte uçak tekerleği bulamayan Türkiye, en ileri teknolojiye sahip uçakları kendisi imal edebilmektedir. Mısır'a 40 adet Türkiye'de üretilen F-16 uçağının satılması da bu dönemde kararlaştırılmıştır. Özal, Türkiye'nin gücüne daha fazla inanmaktadır.[739]

Kuveyt'in işgalinden üç gün sonra Irak Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan Ankara'ya gelmiş, işgalde haklı olduklarını anlatmış ve fakat Özal, kendisine bu işte başarılı olmalarının mümkün olmadığını açık biçimde ifade etmiştir. Özal, aynı gün, yani 5 Ağustos 1990 Pazar günü, Başbakan Yıldırım Akbulut, Genelkurmay Başkanı Necip

Torumtay, Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı ile MİT ve Dışişleri Müsteşarlarını Çankaya Köşkü'nde toplamış, ertesi gün de her önemli konuda olduğu gibi, Devlet Bakanları Hüsnü Doğan ve Yusuf Bozkurt Özal'la görüşmüştür. Bu arada geceden itibaren Amerikan ABC ve CNN televizyonlarına ilk değerlendirmelerini yapmıştır.[740]

6 Ağustos 1990 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı, Devlet Bakanı Kâmran İnan'a telefon ederek durumu nasıl gördüğünü sormuş; İnan, 'İyi götürdüğünü' söylemiş; Cumhurbaşkanı kendi tahlilini İnan'a anlatmıştır.[741] 12 Ağustos 1990 Pazar günü Bakanlar Kurulu'nda TBMM'den savaş ilanı yetkisi istenmesi konusu tartışılmıştır. Devlet Bakanı Kâmran İnan'ın aktardığına göre Başbakan Yıldırım Akbulut'un tutumu belirsizdir. Vehbi Dinçerler, Güneş Taner ve Oltan Sungurlu karşı çıkmışlar; Işın Çelebi Irak'ı büyük tehlike olarak gördüğünü belirtmiş ve 'Her türlü karar alınmalı' demiştir. İçişleri, Sanayi ve Enerji Bakanları da Devlet Bakanı Kâmran İnan'ı desteklemişlerdir. Bu durum, Bakanlar Kurulu'nun bölündüğünü göstermektedir.[742]

Başyaver Aslan Güner'in konuyla ilgili anlatımı şöyledir:

2 Ağustos 1990 Perşembe günü akşam 21.30'da Milli Güvenlik Kurulu toplantısı başlamış ve dört saat boyunca "Kriz ve Türkiye'ye Etkileri" tartışılmıştır. Toplantı bitiminde Cumhurbaşkanı sıkıntılıdır. Ne Genelkurmay, ne de Dışişleri'nden memnun görünmemektedir. "Kriz yönetimi böyle ağır ve bürokratik olmaz. Daha aktif ve hızlı olmalı" demektedir ve ipleri ele almaya, krizi bizzat yönetmeye o anda karar vermiştir. Planlanan Doğu ziyaretini iptal ettirmiş, derhal TAI ve Mürted denetlenmiş; basın ve televizyon önünde F-16'ların muhteşem gösterileri izlenmiştir.[743]

Şamil Tayyar, 7 Kasım 2001 Çarşamba günü Devlet Bakanı Güneş Taner'in anlatımına dayanarak, 1990 Ağustos başında Çankaya Köşkü'nde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Doğan Güreş, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral İrfan Tınaz, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Siyami Taştan ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis'le zirvede bir araya gelerek, Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü ele geçirme planını görüştüğünü açıklamıştır.

Sanıyorum Şamil Tayyar'ın bu önemli haberinde söz konusu ettiği Cumhurbaşkanı ve Komutanlar Zirvesi 2 Ağustos 1990 Perşembe gecesi yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısıdır. Bu toplantıda, muhtemel Irak operasyonunun mali boyutunu ortaya koymak için çağrıldığını belirten (aslında MGK Üyesi değildir) Güneş Taner, ilk olarak Irak'ın askeri gücünün ele alındığını belirtmiş ve Şamil Tayyar'a toplantıda müzakere edilen konular hakkında şunları söylemiştir:

"Komutanlar Irak ordusuyla ilgili ellerindeki tüm dokümanları ortaya koydu. Özal da Irak'ın askeri gücünü tahlil etti. Özal, Irak ordusunun korkulacak bir güce sahip olmadığını, eski teknoloji silahlara sahip olduğunu, bir savaş durumunda bu silahların çoğunun çalışmayacağını, Irak'ın bu geri teknoloji silahlarla ayakta duramayacağını savundu.

Özal, komutanlara, 'Irak'a girersek zayiatımız ne kadar olur?' diye sordu. Araya hemen ben girdim. '30-40 bin arasında zayiatımız olur' dedim. Genelkurmay Başkanı Torumtay Paşa bana dönerek, 'Sayın Bakan'ın askeri bilgisi karşısında şaşırıp kaldım' dedi. Ama herhangi bir rakam vermedi.

Ama Irak'a girilmesine karşıydılar, Ben de karşıydım. Özal bu konuda kendisine destek bulamadı, o nedenle de fazla yorum yapmadı."[744]

Demek ki, 2 Ağustos 1990 Perşembe akşamı yapılan MGK toplantısından sonra Cumhurbaşkanı, krizi doğrudan kendisi yönetme kararı alıyor; işte onun bu kararı ve çabaları Genelkurmay ve hükümetle arasını daha fazla açıyor ve başka sorunlara yol açıyor. Körfez Krizi'nde Cumhurbaşkanı ile hükümet ve Genelkurmay arasında baş gösteren yetki kullanımı çekişmesinin ilk işareti bu toplantı olmuştur. Körfez Krizi'nin yönetimi sürecinin bundan sonrasında karşılaştığımız sahneler, literatürdeki anlamında harbin yüksek sevk ve idaresine hazırlık süreci ve krizin diplomatik, askeri, ekonomik ve siyasi yönetimi değil; Cumhurbaşkanı'nın karşısında hükümetin, Dışişleri'nin ve Genelkurmay'ın anayasa, kanunlar ve medeni teamüller içinde kalan pozisyon alışlarıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı açısından elbette anayasa çerçevesinde olmakla birlikte bazen anayasa dışına taşan genişletilmiş yetki kullanımı, ikili dış temaslar ve bir oyunun iyi planlanmış hamleleri söz konusudur.

7 Ağustos 1990 Salı günü, 11.30'da Bakanlar Kurulu bu defa Çankaya Köşkü'nde toplanmıştır. Toplantıdan sonra Genelkurmay Başkanı da çağırılmış, Başbakan, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanları ile birlikte hep beraber Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında yeniden toplanmışlardır.[745]

Abdülkadir Aksu anlatıyor:

"Körfez Krizi'nin ilk günleri, bu konuların görüşüleceği Bakanlar Kurulu toplantısına bizzat başkanlık yapıyor. Toplantı başlamadan önce yanına yanaştım ve sadece kendisinin duyacağı bir sesle: 'Yunanistan'ın bir kırık dökük

gemi ile körfez savaşına müttefiklerin yanında katıldığı; bizim de bilhassa Kuzey Irak'taki boşluk ve sınırlarımızın güvencesi Kuzey Irak'taki oluşumlara hâkim ve söz sahibi olabilmek için bir kara birliği ile (bir tabur veya bir alayla) kuzeyden girsek' dedim; üstelik de Saddam'ın zulmüne maruz insanları korumak, bir taraftan bizim geçmişte de 500-600 yıl hizmet ettiğimiz kutsal toprakları korumak maksadıyla girebiliriz' dedim. Verdiği cevap: 'Hadi bakayım arkadaşlarını ikna et, hemen bir birlik gönderelim' dedi."[746]

Bakan Abdülkadir Aksu da biliyordu ki öteki bakan arkadaşlarını ikna etmesi zordu. Burada en tartışmalı konu şudur: Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Krizi'nde ne tür bir tedbir/tedbirler ve aktif politika izlenmesini düşünmüştür? Bu politikanın hedefi ve kapsamı nedir? Devlet Bakanı Işın Çelebi *The Özal* belgeselinde Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'a Cumhurbaşkanı'nın esas itibarıyla Kuzey Irak'ta bir tampon bölge oluşturmak istediğini belirterek şöyle konuşmuştur:

"Rahmetli Özal sınırların, özellikle Doğu ve Güneydoğu'daki sınırların, zor ve belirsiz olması nedeniyle, dağların üzerinden geçmesi nedeniyle, mutlaka Türkiye'nin bir tampon bölge oluşturması, bir güvenlik bölgesi oluşturması gerektiğine inanıyordu ve Körfez Krizi'nden sonra böyle bir bölgenin oluşturulmasının Türkiye'nin uzun dönemdeki güvenliği açısından gerekli olduğunu söylüyordu ve Körfez Krizi'nden sonra bu bölgeyi oluşturmak için harekete geçme düşüncesindeydi.

O zaman Bush bir bayram günü, hatırlıyorum, aradı. Böyle bir hareketin tek başına Türkiye tarafından yapılmaması konusunda düşüncelerini söyledi. Bunu NATO içinde halledelim, Çekiç Güç veya Çevik Güç ismini koyarız, dendi.

Böyle bir hareketle birlikte yapılmamasının yararlı olduğunu söyledi. Rahmetli Özal, o zaman bunun NATO çerçevesinde olabileceğini belirtti.

Ama şunu da söylemeyi ihmal etmedi. Türkiye bir dönem sonra bu tür hareketleri kendi başına yapabilecek bir güçte, bir hareket kabiliyetinde ve dinamizminde olmalıdır. Bunu sağlamalıyız, bu şart demiştir ve nitekim yıllar sonra böyle bir hareket kabiliyetine Türkiye kavuştu."[747]

Devlet Bakanı Işın Çelebi'nin 2012 yılında yayımlanan *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları* başlıklı kitabında aynı konuda bir diğer anlatımı daha vardır:

"Özal, sınır ötesinde 35-40 kilometrelik alanda, Zaho bölgesinde, acilen bir harekâta ihtiyaç olduğunu görüyordu. Bu yüzden Türkiye'nin NATO çerçevesinde bir sınır ötesi harekât yapması gerektiğini düşünüyordu. Bize göre İngilizlerin geçmişte çizdiği sınır yerine daha düz alanlarda yeni bir sınır çizilmeliydi. Nihai hedefi, güvenlik açısından büyük bir zaaf oluşturduğu için dağlardan geçen sınırın, Zaho'da düz ovadan geçecek şekilde çizilmesini sağlamaktı."[748]

Yine aynı kitapta açıklandığına göre ki bu bilgi önemlidir; Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye üzerinden kara harekâtı yapılmasına karşı olduğunu ABD'ye başından beri açıkça belirtmiştir. Sadece hava sahasının açılacağını, yaralılar için de İncirlik dışında Batman ve Diyarbakır havaalanlarının kullanılabileceğini söylemiştir.[749]

Cumhurbaşkanı'nın en yakınlarından Doktor Cengiz Aslan'ın tanıklığı da Devlet Bakanı Işın Çelebi'yi doğrulamaktadır:

"Körfez Savaşı esnasında hemen hemen tamamen yanında idim. Heyecanlı bir ortam yaşanıyordu. Sanki Turgut Bey'in,

Irak'ın bir parçasını almak istiyormuş gibi intibaının etrafta dolaştığı sıralarda, kendisine böyle bir şeyin olup olmadığı, kafasında böyle bir şeyin olup olmadığını açıkça sordum. Bana çok sert bir şekilde bakıp, dedi ki: 'Türkiye'nin bir daha Enver Paşa'lara tahammülü yoktur. Böyle bir maceraya ülkemi atacağımı mı zannediyorsun?' dedi ve başka hiçbir şey konuşmadı.

'Peki' ben ısrar ettim, 'Peki efendim, nedir bu iş?' Dedi ki, 'Eğer bir gün Irak hadisesi bittiğinde oturup Irak'ı parçalara ayırmaya kalkarlarsa, bizim söz sahibi olacak pozisyonda olmamız lazım. Ayrıca bu çok modern savaşı, bir alayımızın hiç olmazsa yerinde Mısır gibi izlemesini istedim. İstediğim bundan ibaretti' dedi. 'Bir de, herhangi bir hadise esnasında Irak'a girip girmeyeceğimizi askerlerimize sorduğum zaman, göğsümü kabarttılar. Gözüm yaşlarla doldu. 'Emredin, derhal gireriz, ama başımıza şu şu şu felaketler gelir' dediler, hak verdim. O zamanki askeri malzemenin durumunu bana anlattılar ve bundan sonra benim en büyük gayretim, böyle durumlarda Türkiye emrivakilerde kalırsa, en iyi şekilde askerimizin teçhizatlandırılması gerektiğine kani oldum ve benim vazifem bundan ibarettir' dedi.

'Yoksa ben orada, orayı alacağım, Allah, Türkiye'ye bir karış toprak nasip etmesin. Ama 1400 metrenin ötesinde de sınır olmaz, düz sahalara inmemiz lazım' dedi. Devamlı olarak Sayın Bush'a bunu söylüyorum' dedi. Hatta CNN'de bütün dünyaya söyledi.

Sınırı müdafaa edilebilir bir zemine çekme isteği vardı kendisinde. Irak'ın aleyhimize büyüdüğü kanaatindeydi. Aleyhimize silah topladığı kanaatindeydi. Hele o kimyasal gazla oluşan katliamdan sonra, Türk sınırlarına olan hücumundan sonra, orada bizim daha güçlenmemiz

gerektiğini, Türkiye'nin daha caydırıcı olması gerektiğini düşünürdü sadece."[750]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi de benzer değerlendirmelerde bulunmuştur:

"5 Ağustos'ta Taha Yasin Ramazan geldi Türkiye'ye. Özal, nazik ve diplomatik bir üslupla, 'Biraderim Saddam'a selam söyleyin, onu Kuveyt'te bırakmazlar; bir an önce Kuveyt'ten çekilsin, biz de ona utanç vermeden yardım edelim' mesajını verdi. Taha Yasin de Özal'a, 'Efendim, biliyorsunuz ki Kuveyt, Basra vilayetinin bir kazasıdır.' Özal da, 'O, vakit Irak da Osmanlı'nın bir vilayetiydi; eskiyi karıştırmayalım' dedi. Daha sonra telefon diplomasisi başladı. Bizim, İncirlik Üssü'nü kullanma söz konusu oldu. Özal, Bush'a, 'Benim ülkem de senin gibi demokratik bir ülkedir, benim de bir parlamentom var, biz parlamentodan böyle bir karar çıkaramayız. Ancak, BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan bir şey yapamayız' diye çoğu kez gerekçeler iletmiştir. Hatta böyle bir karar yazdı ve bunu da telefonda Bush'a okudu. Sonrasında böyle bir karar çıktı. 3 tezkere var. 1. ve 2.si reddedildi. 3.sü geçti."

Kaya Toperi şöyle devam ediyor:

"Bence Özal'ın birçok iddianın aksine ne Musul'u almak, ne de Irak'a girmek gibi bir projesi vardı. Bütün niyeti gerekirse Güneydoğu'da bir askeri tatbikat yapmak, bir gözdağı vermek, bir de o vakitler Suudi Arabistan'da bulunan koalisyon gücüne katkıda bulunmaktı. 'Yarın öbür gün Yunanistan yardım, çadır falan gönderirse, bizim onun arkasından göndermemiz olmaz' diyordu."[751]

Körfez Krizi devam ederken Cumhurbaşkanı, hükümet ve Genelkurmay arasında ilişkiler de bozulmaktadır. Taraflar

açıktan söylememektedir ama fikirlerinde uyuşmazlıklar vardır.

Öte yanda işgal öncesi Kuveyt'te çok sayıda yabancı teknisyen çalışmaktadır; ülkede tam bir panik havası yayılmıştır ve yabancılar arasında bu panik daha çok etkilidir. Özellikle mühendis, teknisyen gibi elemanlar bir an önce ülkelerine dönmenin yollarını aramaktadır. Bu durum Türkiye'ye bazı sorumluluklar yüklemektedir.

İşte Türkiye böyle bir ortamda hemen devreye girmiştir:

"12 Eylül 1990 günü KKTC Cumhurbaşkanı R[auf] Denktaş ile Kıbrıs konusunda yapılan toplantı ve öğle yemeğinden sonra Cumhurbaşkanı, Bangladeş Cumhurbaşkanı'nı Esenboğa'da karşıladı. Gerekli hazırlıklar yapılmış, Kuveyt'ten kaçan Bangladeşlilerin sağ salim ülkelerine dönebilmeleri için bir THY uçağı tahsis edilmişti. İki cumhurbaşkanının Köşk'teki akşam yemeğinden sonra ertesi sabah Diyarbakır'a uçtuk. Bangladeşlileri ülkelerine götürecek özel uçak hazırdı. Tüm işlemler yapılmıştı. Bangladeşlilerin bulunduğu salona girdiğimizde salon alkıştan inliyordu. Her iki cumhurbaşkanına ama özellikle de Özal'a büyük tezahürat yapıldı. Cumhurbaşkanları kısa konuşmalar yaptıktan sonra uçağın merdivenlerine kadar giderek yolcuları uğurladık. Özal'ın merdiven başına kadar geldiğini gören yolcular şaşkınlık ve hayranlıkla kendisine bakıyorlardı. Kendilerine küçük hediyeler de verilmişti. İşte kaynayan bir bölgede Türkiye, Özal'ın deyimiyle 'huzur adası' idi. Türkiye büyük ülke rolündeydi.

Saat 11.30'da THY özel uçağı Dhaka'ya hareket ettikten sonra biz de helikopterlerle Habur sınır kapısına hareket ederek oradaki sığınmacıların durumlarını inceledik. Bazı sıkıntılara rağmen gene de durumları iyiydi. Hiç olmazsa

kendilerini emniyette hissediyorlardı. Karınları doyuyor, tedavileri yapılıyordu. Türkiye artık bölgesinde bir güç olduğunu göstermekteydi. Daha sonra Bangladeş Cumhurbaşkanı'nı Diyarbakır havaalanından uğurladıktan sonra Ankara'ya dönerken Özal, Halepçe olayından sonra bu ikinci göç hareketine de yardımcı olmakla Türkiye'nin dünyaya verdiği mesajın mutluluğunu yaşıyordu."[752]

Basınla kapalı toplantı

Cumhurbaşkanı Özal, 18 Ağustos 1990 Cumartesi günü Çankaya Köşkü'nde yerli basın mensuplarıyla "yazılmamak kaydıyla" bir özel toplantı gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı'nın bu tarihi sohbet konuşmasının hemen başında yer alan bir gelecek değerlendirmesi vardır ve hayli ilginçtir:

"Şimdi, diyor; bu hadisenin bir hususiyeti var. Önemli bir hadise. Belki Doğu-Batı ilişkileri, NATO-Varşova Paktı, II. Cihan Harbi'ni takiben dünyadaki soğuk savaştan sonra Batı dünyasının karşılaştığı en önemli hadise. Şunu söyleyebilirim: En önemli hadisedir. İkinci noktası da, bu hadise çözüldükten sonra dâhi, bunun yaralarının dünyayı çok meşgul edeceğidir. Öyle tahmin ediyorum Körfez'de bu hadisenin meydana getirdiği durumun, dünyayı büyük çapta meşgul edeceğini ve problemi bayağı büyüteceğini zannediyorum. Mesele çözülse bile burada bitmeyecek. Birtakım yankıları önümüzdeki yıllarda, hatta önümüzdeki asra kayarak devam edeceğini zannediyorum.

Geçtiğimiz on sene (1980) ve önümüzdeki on sene (2000) bakımından siyasi hadiseler o kadar hızlı gelişme içinde ki, bazen bunlara uyum sağlamak kolay değil. Hadiseleri tahlil edip onun önüne geçebilmek, hatta çok geri kalmamak, bazen

imkânsız hale gelebiliyor. Genel olarak her ülkenin devlet sistemleri belki bu kadar hızlı hareketlere müsait değil. Devletimizin de, başka ülkelerin de yapıları, bunları derhal tahlil edip, derhal uyum sağlayacak durumda olmayabilir. Sonra bazı alışkanlıklarımız, bazı meseleleri görüş tarzlarımız var. Şimdiye kadar uygulanan sistemler içerisinde böyle olması tabiidir. Mesela birtakım meseleleri aşağı yukarı 40 seneye yakın bir zaman içerisinde NATO-Varşova Paktı açısından gördük. O zaman şartlandık. O açıdan 'Şu üs kullanılır, bunlar kullanılmaz' diye mütalaalarda bulunduk. Ama şimdi denklem değişti. Denklemin o denklem olmadığını, bambaşka birtakım parametrelerin devrenin içine geldiğini müşahede edeceksiniz. Mekanizma eski duruma alıştığından birdenbire manevra mümkün olmuyor. Oysa manevra kabiliyetinin çok hızlı olması lâzım."

Cumhurbaşkanı bu noktada kendi saptamasını ve gözlemini söylüyor:

"Benim müşahede ettiğim, aşağı yukarı ayın 2'sinden (Ağustos 1990) bu tarihe kadar (18 Ağustos) olan önemli handikaplardan birisi, sadece bizim için değil, herkes için, hadiselerin hızlı cereyan etmesi, hızlı karar verme mecburiyetinin olmasıdır. Süratli karar verme ve mütalaa etme, bizi ülke olarak çok yakından alâkadar ediyor. Biz bölgenin hemen yanı başındayız. Onun için bu problem bizi fevkalâde yakından alâkadar ediyor.

Tabii ki böyle bir problemle karşılaştığımız zaman hepimizin düşüneceği bir genel prensip var. Ekonomik prensip de olur, siyasi prensip de. En az zararla, en az masrafla en büyük faydayı temin etmek. Veyahut da yaptığınız bir fedakârlık varsa, bunu mümkün olduğu kadar iyi değerlendirmek. Bu esprinin dışına hiçbir zaman çıkmayacağımızı, herkesin çok

iyi bilmesi lazım. Tabii herkesin kendine göre bir harekât tarzı olabilir ama esas gaye memleketimizin bu işten en az problemle, en az fedakârlıkla, en fazla faydayla çıkmasını temin etmektir. Harp, hiçbir zaman tercih edilen bir şey olmamalıdır. Prensip olarak, ancak bize sataşıldığı zaman, yurt tehlikeye düştüğü zaman, harbe en son çare olarak müracaat edilmelidir. Bunu yıllardır ben şahsen söylüyorum. Bunun da düşünülmesi lazım. Bizim gibi harplerde tecrübesi olan, harplerden yanmış-yıkılmış çok şey kaybetmiş bir ülke yok gibi. Çok büyük problemler geçirmişiz. Çok büyük harplerden geçmişiz. Harplerin meseleleri çözdüğü kanaatinde değilim. Hatta yeni meseleler yarattığı kanaatindeyim. İleride birtakım başka meseleleri ortaya koyabileceğini düşünüyorum. Onun için, zaruret olmadıkça, – zaruret de bu söylediğim şartlar içerisindedir– Türkiye'nin harbe girmemesi gereklidir, diye düşünmemiz lazım. Bu da prensiplerden bir tanesi. Çünkü başarılı da olsanız bir harbin içerisinde neticede kayıplarınız daha fazla olur. İşte II. Dünya Harbi'nin başarılı devletlerinin savaştan sonra ekonomik yönden ne hale geldiklerini hep beraber gördük."

Cumhurbaşkanı bu gözlem ve değerlendirmesini şöyle sürdürüyor:

"Bu hadise başladığı zaman, ben bunun çok önemli bir hadise olduğu kanaatine vardım. Önce his olarak, sonra tahlil ederek, muhtelif temaslardan sonra haberleri takip ederek bu sonuca vardım. Hadisenin önemini şöyle izah etmemiz mümkün: Özellikle Batı ülkeleri, ileri sanayi ülkeleri bakımından petrol meselesi, en hayati mevzudur. Çünkü bu ülkeler en fazla enerji kullanan ülkelerdir. En fazla enerjiyi gelişmiş ülkeler kullanıyor. Özet olarak söylersem petrol, bu enerji denkleminin içerisinde en önemli kalemdir. Bir numara

petroldür. Ondan sonra fosil yakıtlar ve nükleer enerji gelir. Ama petrol şu anda dünyada bir numaralı konudur. Arabalar, santraller, elektrik santralleri, gemiler, hepsi bununla çalışır. Bunlar için henüz başka bir alternatif bulunmuş değildir. Eğer petrol, Batı'nın *life-line*'ıdır, hayat damarıdır, dersem yanlış bir şey söylememiş olurum.

Ortadoğu'nun Körfez'in önemine gelince, dünya petrol rezervlerini incelediğiniz zaman, buradaki rezervlerin, dünyadaki rezervlerin çok üzerinde olduğunu, belki dünya rezervlerinin yüzde 80'inin burada olduğu görülür. Belki de daha fazladır. Çünkü daha araştırılmamış birçok yerler olduğunu biliyoruz. Japonya hiç petrolü olmadığına göre yüzde 90 dışa bağımlıdır. Bundan sonra Avrupa gelir, üçüncü Amerika'dır. Amerika bu grubun içinde, Ortadoğu petrolüne en az bağımlı olan ülkedir. Bu bakımdan Ortadoğu petrolü, bunların hayat damarları içerisinde en önemli yeri alır. 'Hayat damarı' tabirini bunun için kullanmamız lazım..."

Cumhurbaşkanı, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle yeni durumu da tahlil etmektedir:

"Tabii ki petrol konusunda Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle durumu şöyle görmemiz kabildir: Irak Kuveyt'i işgal edince, şu günkü bilinen kendi rezervleriyle beraber Kuveyt'in petrol rezervleri aşağı yukarı Suudi Arabistan kadar olur. Ve kabul etmek lazım gelir ki, Irak, Kuveyt'i alıp da orada kalabilirse, kimse kendisine bir şey demezse, o vakit ikinci hamlesine hiç lüzum kalmaz, Suudi Arabistan'a gitmesine, ordusunu oraya göndermesine hiç lüzum yok, korkutması kâfidir. Bütün emirliklerin hemen buna boyun eğecekleri, arkasından Suudi Arabistan'ın da ürkeceği tabiidir. Neticede Irak bütün Ortadoğu petrolünü, Körfez petrolünü kontrol eder hale gelir. Bu tabii bir hesaptır. O kadar uzun strateji falan bilmeye

lüzum yok. İşte böyle bir duruma Batı'nın, Amerika'nın razı olması mümkün değildir. Böyle bir tehlikeye mâni olacağını çok tabii görmek lazım. Nitekim dikkat ederseniz, Birleşmiş Milletler'de ilk defa bu kadar büyük bir çoğunlukla Irak'ı kınayan karar, arkasından ambargo kararı geçti, müteakiben bir karar daha. Güvenlik Konseyi üç karar aldı ve bunları da hemen hiçbir itiraz olmadan aldı. Beş büyükler de tam iştirak ettiler."

Cumhurbaşkanı Sovyetler Birliği'nin pozisyonunu şöyle yorumluyor:

"Ben öyle tahmin ediyorum ki Sovyetler Birliği bile Körfez'de böyle bir durumun olmasının yanında değildir. Onu öbür taraf da çok iyi tahmin etmiştir, biliyordur. Bir de şartlar itibarıyla, Sovyetler Birliği anladığım kadarıyla kendi işleriyle çok meşgul bir durumda. Önümüzdeki Eylül başında ekonomik reform programını parlamentolarından veya kendi kongrelerinden geçirme durumları var. O problemin içerisinde bu meseleyle fazla alâkadar olamıyorlar. Hatta o meseleler dâhi, o önemli konular dâhi, bir nevi haber sistemi içerisinde dışarıya çıkmış gibi gözüküyor. Batıyı harekete geçiren esas temelin bu olduğu kanaatindeyim. Bunun da herkes tarafından iyi bilindiğini tahmin ediyorum. Ve çok kritik bir devreden geçtiğini zannediyorum."

Cumhurbaşkanı'na göre, Türkiye'nin pozisyonu şu şekildedir:

"Türkiye'nin durumuna gelince, Türkiye hadisenin başlangıcında bu konuda ne yapabileceğini, önünde hangi alternatiflerin bulunduğunu düşünmüştür. Netice itibarıyla bu alternatiflerden bize en yakışanı, bize itibar sağlayanı, bize hakikaten en fazla pozitif katkı sağlayanı tercih etmiştir. Hatta benim kanaatime göre, diğer alternatif, hemen hemen tatbiki

imkânsız bir alternatiftir. Açık konuşmamız icap ederse, ‘Biz, Birleşmiş Milletler Kararları’nı kabul etmiyoruz’ demek, ‘Ambargoyu tatbik etmiyoruz’ demek, bir nevi ‘Irak’ın yanında durum almak’ demekti. Burada bu imkân hiçbir zaman yoktu. Bizim Irak-İran harbinde taraf tutmadan, iki tarafı da incitmeden sekiz sene meseleyi götürmemiz mümkün olmuştu. Ama burada, bir tarafta Batı dünyası, diğer tarafta Irak, Batı dünyasının yanında birçok Arap ülkesi ve diğer Üçüncü dünya. Bunların karşısına çıkıp, Irak ve onun eksremist tutanları ile bir arada hareket etmek, benim kanaatime göre imkânsızdı. Yani ikisini idare etmemiz mümkün değildi. Bu hareketin icabından dolayı bir taraftan bir tarafa eğilmek mecburiyetindeydik. Biz bunu mümkün olduğu kadar ifrata kaçmadan, Kraldan ziyade kralcı gözükmeden bir tarafı incitmeden yapmaya gayret ettik. Ama kabul etmek lazım ki, bir tarafa bir nevi eğilmiş olacaksınız. Eninde sonunda onu da öbür tarafın bilmemesi imkânsız.”

Cumhurbaşkanı şöyle devam ediyor:

“Şimdi inceleyelim: Türkiye aslında bu ambargoda en kilit ülkedir. Bunu herkesin bilmesi lazım. Neden en kilit ülkedir? Onu da anlatayım: Bunu gelen bazı Batılılara izah ettim: Bir kere ambargo iki taraflı. Irak’ın satışına tesir ediyor, bir de Irak’ın alışına tesir ediyor. İhracatına ve ithalatına tesir ediyor. Irak öyle bir ülke ki, ihracatı yüzde 98 veya 95 tek kalem, petrol. Bu petrol de iki boru hattı grubu ile taşınıyor. Birisi Suudi Arabistan’dan geçen, diğeri de Türkiye’den geçen. Bu petrol boru hatları kesildiği anda, Irak’ın geliri derhal kesilecektir. Bu vaziyette, Irak petrolünü satamayacak, satamadığına göre gelir elde edemeyecek, gelir elde edemeyince de ithalat bir müddet sonra kendiliğinden duracaktır. Çünkü geliri olmayan bir ülkeye kimse kredi

vermez. Üstelik Irak, daha evvelki geliri de dondurulmuş bir ülkedir, paraları bloke edilmiştir. Bundan sonra kaçak olarak göndereceği bir şeyler varsa bile bunun karşılığında çantayla para taşıması lazım. Bu da imkânsız. Türkiye bir kere burada etkili. İkincisi, Irak neye muhtaç, neyi ithal etmek ister? Başta gıda maddeleri lazım gelir. Fazla buğdayı yoktur, pirinci yoktur, yağı yoktur, şeker ithal eder. Çok çeşitli gıda maddeleri ithal eder. Bir de muayyen sanayisi için gereken bazı hammaddeleri ithal etmek zorunda. Plastiğinden tekstiline kadar bunların hammaddelerini ithal eder. Bunun da girişinin önemli yolları Türkiye'den geçiyor. Gerek Karadeniz'de, gerekse Akdeniz'deki limanlar, İskenderun ve Mersin limanları, Habur giriş kapısı. Günde 7 bine yakın kamyon, treyler çalışıyor orada... Avrupa'dan gelen malların hemen hepsi Türkiye üzerinden geçmeye mecbur, başka bir yerden gitmesi imkânsız gibi gözüküyor. Irak etrafındaki ülkelerden İran'la, Suriye ile kavgalı. Şimdi Kuveyt'le, Suudi Arabistan'la da kavgalı. Demek ki, üç tarafı sarılmış, bir tek Ürdün tarafı açık. Bir de Türkiye imkânı var.

Hatta şöyle tahlil edebilirim: Eğer duruma bakarsanız, Irak bizim haricimizde hiçbir ülkeden alışveriş yapamaz. Tek bizimle alışveriş yapar. O da nasıldır? Bizim yılda 24-25 milyon ton petrol talebimiz var. Biz boru hattından petrol satmayız. Sadece kendi ihtiyacımızı alırız. Dışarıya da hiç, bir damla petrol vermeyiz. 25 milyon ton petrolün yıllık değeri bugünkü fiyatlarla 3,5 milyar dolardır. 3,5 milyar dolarlık da gıda maddesi. Diğer sanayi maddeleri satabilecek şu civardaki tek ülke, Türkiye'dir. Ne Suudi Arabistan, ne Ürdün, ne İran, ne Suriye verebilir. Verecek tek ülke, sadece Türkiye'dir.

Ama böyle bir duruma girdiğiniz takdirde de bütün dünya ile karşı karşıya kalmış olursunuz. Ambargo işte o zaman delinir,

Irak ambargoya işte o zaman mukavemet edebilir. Başka türlü mukavemet etmesi son derece zordur. Ama bu da, 'Ben Irak'la hareket ediyorum' demektir. Bütün dünyanın göreceği durum budur. Dikkat ediniz bütün bunlar bir tek şeyi gösteriyor; ambargonun kilit ülkesi Türkiye'dir; anahtar ülkesi Türkiye'dir, bunu gösteriyor."

Cumhurbaşkanı, 18 Ağustos 1990 Cumartesi günü Körfez Krizi'yle ilgili Çankaya Köşkü'nde kapalı toplantıda basın mensuplarına "meselenin çözümü bizi çok yakından alâkadar eder" diye konuşurken kendi düşüncesini de şu şekilde temellendirmiştir:

"İster ambargo ile ister bir silahlı çatışma sonucunda bu mesele bir çözüm noktasına gelirse nasıl çözülecek diye düşünmek lazım. Muhtelif alternatifleri var. Ben size şimdi bu spekülasyonları yapmak istemiyorum. Ama bizim bunu araştırdığımız açıktır. Yani ne olabilir diye düşünüp, buna göre tutumumuzun ne olacağını tespit etmek mecburiyetindeyiz. Bu hakikaten bir menfaat meselesi değil, bir cihangirlik veya bir toprak hevesi de değil. Böyle bir şey yok. Ama orada olacak hadiseler Türkiye'yi çok yakından alâkadar eder. Basit bir tek misal vermek gerekirse, eğer bu çözümler içerisinde bir tanesinde diyelim ki, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması meselesi ortaya gelirse, bu bizi çok yakından alâkadar eder. O petrole bağlı olan ülkelerden çok daha fazla alâkadar eder. Her halükârda şu noktaları hepimizin düşünmesi lâzım. Bu hadiseden Türkiye'nin faydalı bir şekilde çıkması için birkaç şey üzerinde durmamız lazım. Bir tanesi Batı'nın kesin olarak Türkiye'nin vazgeçilmez bir ülke olduğunu anlayabilmesi lazım. Bunun temin edilmesi lazım. Çünkü bu hayat damarı hikâyesidir. Türkiye'nin bu noktada çok önemli olduğunun anlaşılması

lâzım. Bu bize önemli kolaylıklar getirir. Zaten şimdiden de bunun emareleri vardır. Ama bunu yaparken klasik çekingen politikamızın gereğinin çok dikkatli düşünülmesi lâzım. ‘Aman biz hiçbir şeye bulaşmayalım, aman üzerimize problem almayalım, aman biz şöyle duralım’ diyemeyiz. Çünkü burada bizim kendi menfaatimiz var. Yarın bizim irademizin dışında, karışmamızın dışında bir çözüm bulunursa, bu belki Türkiye’yi çok zor duruma düşürebilir. Veyahut bu duruma Türkiye giremezse, olayın zaten önemi kalmaz. Bunların hepsini beraber düşünmemiz lâzım. Bu bakımdan da ta başından söylediğim bir şey var: Hareket kabiliyetimizin çok olması lazım. Çok düşünüp, neticede çok ince hesap yapıp, hiçbir şeye karar verememek gibi bir duruma katiyen düşmemeliyiz. Kararı veririz, gerekeni yaparız. Bütün bu tahlilleri yaparken hep söylediğim, hep hatırımda olan bir şey var: Asgari zarar ile azami faydayı temin etmek gereği. Onun için dedim ki, ambargonun netice vermesi bizim için de, öteki ülkeler için de, hatta Irak için de daha iyidir. Yoksa bir harbin, bir savaşın fevkalâde ağır sonuçları vardır. Bizim bakımımızdan da çok ağır sonuçları vardır. Ve ileride unutulmayacak yaralar da çıkarabilir. Onu hiç tercih etmemek lazım.

Ama bir noktayı da söyleyeyim, bu hareket kabiliyetimizi şu ana kadar iyi muhafaza ettik. Bundan sonra böyle olması lazım, diye düşünüyorum. Ama dediğim gibi, gelecek dünya, gelecekte tesis edilecek dengeler, Doğu-Batı münasebetleri için Soğuk Harp başlangıcında temin edilmiş, tespit edilmiş dengelerden farklı olacaktır. Onu çok iyi bilmemiz lazım. Hâlâ biz bu eski düşüncelerin ışığında, tesiri altında gidersek hiçbir yere varamayız. Onun için söylemek istediğim, anlatmak istediğim, hareket kabiliyetimizin çok iyi olması

lazım. Şunu söylemek istiyorum: Bu işin bir gün bir yerde müzakeresi başlayacaktır, bu iş nasıl olacak, diye. Kabul etmek lazım ki, Irak'ın bunu kazanması mümkün görünmüyor. Eğer içimizde öyle düşünenler varsa bunun imkânsız olduğunu söyleyebilirim. Bu konuda bizim politikamızda muhakkak ileriye dönük elemanlar olması lazım. Batı ile ilişkilerimizde biraz önce söylediğim gibi vazgeçilmez bir ülke olduğumuzun onlar tarafından tespit edilmesi lazım. Hareketlerimizin bunu göstermesi lazım. İkincisi, Arap ve İslam ülkelerine teker teker giderek, liderleriyle konuşarak bunların da yanında olduğumuzu göstermeliyiz. Çünkü yeni kurulacak dengelerde Türkiye'nin, sadece Batı'nın önemli bir üssü olmadığını, elinde İslam hüviyeti olan bu ülkelerle çok münasebetler kuran, köprü vazifesi gören, bir ülke hüviyetini de taşıdığını göstermesi lazım. Tabii bunu yaparken de, demin söylediğim gibi, bu münasebetleri etrafla kurması lazım, kurmaya devam etmesi lazım. Çekingenlikten vazgeçerek muhakkak daha aktif bir politika yürütmemiz lazım.

Bunda biraz geri kaldık, onu hissediyorum. Gerçi ben telefonla pek çok kimseyi arayarak, onlara birtakım mesajlar vermeye çalıştım. Ama şimdi bunun üzerine daha gidip, o ülkeleri dolaşarak Türkiye ile bunlar arasındaki münasebetleri muhakkak düzenlememiz lazım. Çünkü ileriki dengede, demin söylediğim gibi iki kartımız olacaktır. Biri Batı ülkeleriyle olan kartımız, diğeri de bu İslam ülkeleri, Arap ülkeleriyle olan kartımız. Türkiye bu iki kartı taşımaya mecburdur. Batı'daki ağırlığı doğudaki ağırlığı ile mütenasip olur. Doğu'daki ağırlığı ne kadar fazla olursa, batıda da ağırlığı o kadar fazla olur. Tabii hareketlerimizi de buna göre düzenlemek mecburiyeti vardır."

Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası'nın 92. maddesini şöyle değerlendirmiştir:

"92. madde pek anlaşılmıyor. Şöyle mi yorumlanır, böyle mi yorumlanır. Orada iyi anlaşılmıyor. Çünkü mesela Cumhurbaşkanı'na verilen yetki, 92. maddede, 'Türkiye bir hücuma uğrarsa' diye. Bugün alınan karar gibi aşağı yukarı. Ama bu modern harpler böyle değil ki... Biz bir parça da bunun için istedik. Dedik ki, 'Bu adam her şeyi hazırladı, vuracak.' Sonra oturup bekleyecek misin, 'Vursun da ondan sonra ben harp ilân ederim' diye? Bunlar çok zor... Bunlar harp ilan etme değil ama vurma meselesi de var. İsrail gitti vurdu, harp mi ilân edildi aralarında? Yoktu zaten bir münasebetleri. Onu da düşünmedik ama hiç olmazsa böyle bir şeyi alabilmemiz lâzım. Zaten vurmak fiiline ne ben karar verebilirim, ne başkası. Ona ancak askeri otoriteler karar verir. Derler ki, 'Şu hadise var, resimler şöyle, adam hazırlanmış, bizim muhakkak vurmamız lazım, ondan evvel. Aksi takdirde çok şey kaybederiz' derler, öyle vururuz. Yoksa ne bana verilmiş yetki, ne de Bakanlar Kurulu'na. Böyle düşünülmesi lâzım. Orada yanlışlar."

Cumhurbaşkanı bir basın mensubunun, 'üçüncü aşamada konunun çözümü için müzakerelere sıra gelince, Türkiye nasıl bir tutum izleyecek, seçenekleri nelerdir, bu konuda bir fikir var mı" şeklindeki kritik sorusuna şu karşılığı vermiştir:

"Tabii birçok şey yazılıyor. Birçok şeyler çiziliyor. Herkes kendine göre bir şeyler söylüyor. Yabancı gazetelerde dış basında da çıkıyor, iç basında da çıkıyor. Söylemek istediğim tek şey var: Eğer üçüncü safha sonunda karar alınacaksa, bu kararlar birinci safhadan başlayarak bir silsile içinde alınır. Yalta'da Avrupa haritası çizilirken Yalta'da çizilmedi bu. Başından beri konuşuldu, konuşuldu, Yalta'da noktalandı.

Öyle değil mi? Birisi bir şey hatırlattı. Doğru mu, yanlış mı bilmiyorum. İsmet Paşa'yı Kahire Toplantısı'nda Roosevelt, 'Türkiye harbe girsin' falan diye sıkıştırınca, denilmiş ki, 'Harbe iştirak etmeyen, sulh masasında yerini alamaz.' İşte İsmet Paşa'nın da meşhur sözü var, 'Sulh masasına oturtmayız' denince, 'Biz ayakta durmasını biliriz' cevabını vermiş. Öyle bir şeyler söylüyorlar. Ama burada bir gerçek var. O gerçek şu; sulh masasında yerimiz olmaz. Bunun için illâ harbe girmek şart değil. Onu söylemek istiyorum. Bütün hüner, başından beri bu işin içinde olduğunuzu, en önemli olduğunuzu ispat etmektir. Belki ufak tefek şeyler vererek bu sağlanabilir. 'Biz hiçbir şey vermiyoruz, biz hiçbir şeyi kabul etmiyoruz, aman şu da olmasın' dediğiniz zaman, hakikaten masada yeriniz olmaz. Şimdi misali de verdim, ambargo hikâyesi çok tipik bir hikâyedir. Biz bir gün evvel ambargoyu uyguladık. Bir gün daha sallayabilirdik veya Baker'ı bekleyebilirdik. Ne istifade edecektik? Çok şey kaybedecektik. Ama onu bir gün evvel vermenin bize bir şeyler kazandırdığı, bir gün, ileride bu şeyleri açıkladığımız zaman görülür. Bu meselede söz sahibi olmaya başladığımızı söyleyebilirim. Ama bu burada bitmiyor. Daha önümüzde birtakım safhalar var. Bu safhada, Türkiye'nin harekât kabiliyeti limitlenirse, kendi içimizden dolaylı olarak limitlersek, o vakit masada yerinizi alamazsınız. Hatta harekât kabiliyetiniz, manevra kabiliyetiniz öyle olmalı ki, en az zararla, en büyük faydayı temin edebilesiniz. Vermez vermez, son anda masaya oturursanız, çok daha fazla taviz verebilirsiniz. O tehlike de var. Onun için bütün bu hesapları yapıp bilmek lazım. Zaten Meclis'e giderken benim söylemek istediğim şuydu: Yetki sizin elinizde olmalı ki, manevra kabiliyetiniz olmalı. Dışarı mı göndereceksiniz, bunlar ufak

şeyler, şu mu gelecek, içeride bir manevra mı yapılacak, hep düşünmeniz lazım ki, ondan sonra daha büyük taviz vermeye zorlanmayasınız. Hesabı hep böyle düşünmemiz lazım.”

Özal, söz konusu kapalı toplantıda bir basın mensubunun, “Kuveyt’e bir askeri birlik göndererek Arap ülkelerine karşı müspet bir propaganda yapamaz mıyız” sorusuna şu karşılığı vermiştir:

“Başta biz bunu yapabilseydik, o zaman daha müspet olurdu propaganda, ben öyle görüyorum. Bundan sonra, ‘Türkiye birinin zoruyla yaptı’ gibi laflar çıkacak. Yanlışlık oradan geliyor.”

Çankaya Köşkü’ndeki bu kapalı toplantı Cumhurbaşkanı’nın birbirinden farklı sorular karşısında neyi, niçin ve nasıl düşündüğünü göstermesi bakımından son derece önemlidir:

“Soru: Körfez’deki durum Ortak Pazar’a girmemiz konusunu nasıl etkileyebilir?

Cumhurbaşkanı: ‘Türkiye bunu Ortak Pazar’a girmek için yapıyor’ gibi lâfların söylenmesi yanlış. Türkiye’nin vazgeçilmezliği ortaya çıkarsa, şansımız biraz daha artar, diye düşünüyorum. Bu hemen bizi oraya sokacak değil. Belki bazı yan faydaları olur. Bunu görebiliyorum. O imkân dâhilindedir, gibi görüyorum. Onlar nelerdir? Bizi yıllarca meşgul eden Ermeni meselesi, sahneye çıkmayabilir. İki üç sene sahneye çıkmaz. Çıkmayabilir. Bu 7/10 oranı değişebilir. Yıllarca bunun mücadelesini yaptık. Ama manevra kabiliyetinizi iyi kullanmanız lazım. Gelip gene bir yerde plağın ‘tık’ dediği gibi davranırsanız, o da tutmaz. 7/10 oranı, hatta Kıbrıs meselesinde de üzerimizde fazla baskı yapılacağını zannetmiyorum. Belki bu sayede yan fayda olarak düşünebilirsiniz. Bunlar zaten görülen birtakım şeylerdir. Ben size açık söyleyeyim: İtalyan Dışişleri Bakanı 2

Ağustos'tan önce geldiği zaman, ben epey sert konuştum kendisiyle. Neredeyse adam, 'Kıbrıs meselesi işte şu tarihte konuşulmazsa, (Eylül mü, Ekim mi, bilmiyorum bir tarih tespit etmişler) sizin için çok kötü olur' gibi lâflar söylüyor. 'Nasıl kötü olur, söyle bakayım bana' dedim. 'Neymiş kötülüğü' dedim. 'Kıbrıs'a gelip silah kuvvetiyle bizi mi çıkaracaksınız?' Bu kadar bir şeye girdik. Bir nevi baskı var üzerinizde. Durup dururken İtalyan da geliyor, haline bakmadan baskı yapıyor. Bu tabii, Avrupa nezdinde Türkiye'nin ağırlığının demin söylediğim sebepten azalmasından dolayı. Bunu ben hissediyorum. Ama bugün o baskıyı size kolay kolay yapamazlar. Onu söylemek istiyorum...

Soru: (Bant kaydından soru duyulamadı).[753]

Cumhurbaşkanı: Çok zor bir sual. Ve o konuda çok ihtiyatlı olurum, açık söyleyeyim size. Ben şahsen çok ihtiyatlı olurum. Öyle maceraları falan düşünmemek lazım. Bazen şartlar müsait olur, kendiliğinden gelir, o ayrı bir konu. Ama herhalde bir ülkeye gidip, orayı fethetmek, harbe girmek fevkalâde tehlikeli. Türkiye'nin bir tek problemi var. Eğer orada bir Kürt devleti kurulursa, buna mani olmamız lazım, onu düşünüyorum sadece. Çünkü o devlet ileride hele petrole sahip olursa, bizim başımıza çok çorap örer. Bunu düşünürüm. Ama onun haricinde, 'Şunları biz alalım, eskiden bizim hakkımız vardı' dersek, Iraklıların yaptığı gibi olur iş. Şartların ne olacağını bilemiyorum şimdiden. Ama böyle bir düşüncenin bizde olmaması lâzım.

Soru: (Bant kaydından duyulamadı).

Cumhurbaşkanı: Her alternatifin düşünülmesi buna göre harekât tarzımızın belirlenmesi lazım. Üstelik sadece kâğıt üzerinde değil, şimdiden yapılacak konuşmalarda, onlarla

yaptığımız konuşmalarda söylenmesi lazım. ‘Biz şunu kabul etmeyiz’ ‘Biz şunu yapmayız’ ‘Aman ha bu nokta önemlidir’, ‘İleride ne olacak?’ Birtakım kimselerle konuşulacak bunlar. Belki konuşma safhası da yaklaşıyor. Onun için bu hesapları yaparak, bu konuşmaları ortaya koymamız lazım.”[754]

21 Ağustos 1990 Salı günü Japonya Başbakanı’nın ziyareti hakkında bir hazırlık toplantısından sonra Özal, Devlet Bakanı Kâmran İnan’dan kalmasını rica etmiş; kendisine ABD Başkanı Bush’la yaptığı telefon görüşmelerinden pasajlar okumuş ve son konuşmasının bazı cümlelerinden savaşın yaklaşmakta olduğu sonucunu çıkardığını söylemiştir. Kâmran İnan, Özal’a, şimdiye kadar sadece ABD ve Ortadoğu liderleriyle konuştuğunu, Avrupa’nın ihmal edildiğini, Mitterand ve Kohl ile de görüşmesini telkin etmiştir. Bu sırada Özal, Türkiye’nin Ortadoğu ve dünyadaki yeri ve mesajını sağlamlaştırmak için daha ilk günlerde Suudi Arabistan’a 2-3 bin kişilik askeri birlik göndermeyi düşündüğünü, bunun ayrıca tarihi anlamının bulunduğunu belirtmiş ve Dışişleri Bakanı Ali Bozer’in tutumundan şikâyetle işlerin yürümediğini söylemiştir; yeniden Meclis’e gitmek gerekebileceğini, kendisinin meclisi toplantıya çağırabileceğini ifade etmiştir. İnan da, Cumhurbaşkanı’na parti grubunun çok iyi hazırlanmadan bunun riskli olabileceği şeklinde görüşünü açıklamış; daha sonra Özal, yabancı televizyon ve yazılı basına verdiği mülakatları anlatmıştır.[755]

22 Ağustos 1990 Çarşamba günü Devlet Bakanı Kâmran İnan yine Köşk’e çağırılmıştır. Milli Savunma Bakanı Safa Giray da oradadır. Cumhurbaşkanı bu defa kendisinden telefonla Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand’la görüşürken tercümanlık yapmasını istemiştir. Mitterand’ın yanında Türkçe tercüman vardır. Cumhurbaşkanı Özal, Fransa

Cumhurbaşkanı'na liderlerle yaptığı görüşmelerini ve gelişmeleri anlatmış; Irak Büyükelçisi'yle rehinelerin serbest bırakılması için Saddam Hüseyin'e gönderdiği mesajı ve rehinelerin serbest bırakılmasının gerginliği azaltacağını söylemiştir. Gelişmelerin Kuzey Afrika'ya sıçrayabileceğini, Fas, Cezayir ve Tunus'u etkileyebileceğini belirtmiştir.[756]

27 Ağustos 1990 Pazartesi günü GAP'ta yapılan törende Özal, Devlet Bakanı Kâmran İnan'a Kohl ve Gorbaçov'la konuşmasını anlatmıştır. İnan'ın aktardığına göre, basın mensupları GAP'tan çok 'Körfez ihtilâfı' ile ilgilidir; Özal ve Başbakan Akbulut arasında görüş ayrılığı bulmaya çalışmaktadır.[757]

30 Ağustos 1990 Perşembe günü ABD Büyükelçisi Devlet Bakanı Kâmran İnan'ı ziyaretle görüşlerini sormuştur. İnan, geç kaldıklarını, inandırıcılıklarını kaybettiklerini söylemiştir. Büyükelçi, Irak'a ültimatom vermek noktasına yaklaştıklarını açıklamış ve Özal'ın işi iyi götürdüğünü, önümüzdeki on yıl içinde ABD'de Türkiye aleyhine herhangi bir teşebbüsün şansı bulunmadığını vurgulamıştır. Büyükelçi'nin ifadesine göre, ABD, Ortadoğu'da sadece Türkiye ve İsrail'e güvenmektedir; Saddam'dan sonra Irak ve İran'ın sorun olmaya devam edeceğini söylemiştir. Devlet Bakanı, bu görüşmeyi bir servis notu ile Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'na bildirmiştir.[758]

Krizin yönetimi veya karar alma süreci

1 Eylül 1990 Cumartesi günü TBMM yasama yılı Cumhurbaşkanı Özal'ın konuşmasıyla açılmıştır. Ne var ki, Cumhurbaşkanı salona girince muhalefet partilerine mensup milletvekilleri toplantıyı terk etmişlerdir. Özal, bir başbakan gibi ve sert konuşmuş; son on yılın muhasebesini yapmış ve

Körfez Krizi'nden söz ederken hükümete yetki verilmesini tavsiye etmiştir.[759]

Cumhurbaşkanı, TBMM'nin açılışında "kriz yönetimi" alanında Türkiye'nin anayasal karar alma sürecinin yavaşlığına işaret etmektedir:

"İçinde bulunduğumuz yüksek teknoloji ve telekomünikasyon çağında hadiselerin çok yakından takibi, analizi ve süratle karar verilmesi gereği ortadadır.

Bu bakımdan, manevra kabiliyetimizin bu ihtiyaca cevap verebilecek şekilde geniş olması gerekir.

Hatta klasik diplomatik kanallar bu seri gelişmelerin gerisinde kalabilmektedir.

Şu da gerçektir ki, dünyadaki değişim Türk dış politikasının parametrelerini genişletmiştir.

Bu söylediklerimin en tipik misali, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ambargo kararı alınmasının hemen akabinde, süratle hareket ederek, ekonomik yaptırımları uygulamaya koymasıdır.

Bu şekilde hareket etmemiz, ülkemizin dünya nezdinde itibarını arttırmış ve Türkiye'yi dünya kamuoyunda ön plana çıkarmıştır.

Ambargo kararının bir veya iki gün geç alınması, yarattığımız olumlu etkiyi azaltacak, hatta bu kararı baskı altında aldığımız izlenimini kesinlikle yaratacaktı.

Türkiye'nin bu ambargonun etkin olmasında oynadığı kilit rolü herkes teslim etmektedir.

Etkin bir ambargonun tesis edilmiş olması ise, meselenin silahlı bir çatışmaya dönüşmeden halledilmesi ihtimalini kuvvetlendirmiştir.

Bu durum hem Türkiye'nin, hem bütün tarafların menfaatine olmuştur.

Bir başka ifadeyle bu Körfez bunalımında çekingen, kararsız, başkalarının karar vermesini bekleyen bir tutum ittihaz etmemiz düşünülemez.

Aksi takdirde, Türkiye'nin âli menfaatlerinin söz konusu olduğu bir meselede, tesirli bir ülke olma imkânını büyük ölçüde kaybedeceğimiz aşikârdır.

Bu itibarla huzurunuzda, hükümete anayasamızın 92. maddesinde kayıtlı, savaş hali ilânı izni hariç, diğer izinlerin verilmesini tavsiye ediyorum.

Bu, hadiselerin seyrine göre hareket etme kabiliyetini elde tutma imkânını verecek, dinamik bir politika izlememize çok yardımcı olacaktır.

Ülkemizin ileride telafisi zor bir durumla karşılaşmaması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hükümet'e tavsiye ettiğim izni vereceğine inanıyorum.

Anayasasında bazı tahditler olan Japonya ve Federal Almanya dışındaki bütün demokratik ülkelerin bu hareket kabiliyetine sahip olduklarını da ayrıca müşahede ediyoruz."[760]

5 Eylül 1990 Çarşamba günü TBMM genel kurulu gergin bir havada açılmış; Mehmet Keçeciler'in önergesiyle yapılan gizli oturumda hükümete yetki verilmesi konusunda 246 kabul, 137 ret çıkmıştır. Muhalefet liderleri gizli oturumdaki konuşmalarını genişleterek basına vermiştir.[761]

Eski Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz TBMM gizli oturumunu ve alınan kararı daha sonra şöyle değerlendirmiştir:

"Meclis'te gizli oturum yapıldı. O toplantıda Sayın Demirel uzun bir konuşma yaptı. Hükümet adına yapılan konuşmalar da bu konuda getirilen karar taslağını yürekten savunan konuşmalar değildi. Yani hükümet biraz gönülsüz bu işe girmişti. Turgut Özal'ın telkiniyle girmişti. Meclis'ten çıkan

karar hükümete bu konuda hiçbir inisiyatif tanımayan ve Türkiye'nin herhangi bir tecavüze maruz kalması halinde yurtdışında askeri harekâtta bulunabileceği gibi zaten karara da ihtiyaç göstermeyen bir durumun tescili oldu.

Rahmetli Özal'ın istediği bu karar değildi. Hükümete bu konuda Körfez Krizi'ne aktif katılımı sağlamaya yeterli bir karar da değildi. Fevkalâde sınırlandırılarak [genel] kuruldan çıktı. Rahmetli Özal'ın beklediği gelişmelere olanak sağlamadı.

Orijinal şekliyle karar Türkiye'nin yurtdışına asker göndermesine imkân sağlamayı hedefleyen bir karardı. Ama çıkan kararda getirilen rezervler hükümete bu imkânı vermedi."[762]

6 Eylül 1990 Perşembe akşamı Cumhurbaşkanı, Japonya Prensi onuruna verdiği yemekte Devlet Bakanı Kâmran İnan'a ay sonunda Amerika'da Başkan Bush'la görüşeceğini, bugün de telefonla konuştuğunu söylemiş; İnan da, yol üzerinde Mitterand ve Thatcher'le de görüşmesini önermiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı, meclisten verilen yetkiye rağmen askeri kuvvet göndermeyi düşünmediğini, yetkiyi pazarlık unsuru olarak kullanabileceğini ay sonunda ABD'ye gitmeden önce Suudi Arabistan'da Kral Fahd'la buluşacağını ifade etmiştir.[763]

Devlet Bakanı Kâmran İnan'ın günlüğünde aktarılan Cumhurbaşkanı'nın "yetkiyi pazarlık unsuru olarak kullanacağı" ayrıntısı gerçekten son derece ilginç bir bilgidir.

ABD ziyareti ve Dışişleri Bakanı'nın istifası

Cumhurbaşkanı'nın 1990 Eylül ayı üçüncü haftasında başlayan ABD ziyaretinde Türkiye'de ilk istifa krizi baş

göstermiştir; beklenmedik şekilde Dışişleri Bakanı Ali Bozer istifa etmiş ve derhal Türkiye'ye dönmüştür.

Öyle olunca basın da Özal-Bush görüşmesini değil, Dışişleri Bakanı'nın istifasını yazıp-çizmiştir.

Devlet Bakanı Kâmran İnan günlüğüne şunu yazmak gereğini hissetmiştir:

"25 Eylül 1990 Salı günü Washington'da Özal-Bush görüşmesi olmuştur. Daha sonra Özal CNN'e çıkmış ve yardım için: 'Bulut çok, gök gürültüsü var ama yağmur yağmıyor' diye konuşmuştur."[764]

Başyaver Aslan Güner, Cumhurbaşkanı'nın gerçekleştirdiği ABD temasları ve özellikle Genelkurmay Başkanı Colin Powell'la görüşmesi hakkındaki ayrıntıları şöyle anlatıyor:

"23 Eylül 1990 Pazar günü 10 gün süreli yeni bir ABD ziyareti başlamıştır. Bu ziyaret ilkinden daha önemlidir. ABD müdahale hazırlığındadır ve Türkiye'den çok şey beklemektedir. Medyanın ilgisi büyüktür. Program çok yüklüdür. Cumhurbaşkanı, Başyaver Aslan Güner'in Genelkurmay dosyasından hazırladığı ve Washington'da Silahlı Kuvvetler Ataşesi Tuğgeneral Mete Ayken ile de koordine ettiği acil ihtiyaçlar listesini kendisini Madison Oteli'nde ziyaret eden Savunma Bakanı Dick Cheney ile Genelkurmay Başkanı Colin Powell'a vermiştir.[765]

25 Eylül 1990 Salı günü Başkan Bush'la görüşmeye gitmeden 1 saat önce Genelkurmay Başkanı General Powell Cumhurbaşkanı Özal'ı ziyaret etmiş ve kendi açılarından durumu anlatmıştır. Cumhurbaşkanı sormuştur:

– General ne zaman müdahaleye hazır olacaksınız?

– Sayın Cumhurbaşkanı, şu anda asgari ölçülerde yeterli olabilecek kuvveti yığdık. Ancak sanırım biraz daha işimiz

var. Ekim ayı ortalarında tam anlamıyla hazır olacağımızı söyleyebilirim.

– Peki, Irak ordusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Teknolojik olarak geriler ancak 8 yıl savaşmış tecrübeli ve disiplinli bir orduları var. Özellikle Rus dostlarımız bize onları hafife almamamızı söylüyorlar.

– Bence doğru değil. Irak'a ciddi olarak yüklenirseniz kısa sürede dağılacaklarını sanıyorum. Gözünüzde fazla büyütmeden harekete geçmelisiniz.

– Sayın Cumhurbaşkanı biliyorsunuz Amerikan kamuoyunda hâlâ bir Vietnam sendromu var. Onun için iyi hazırlık yapıp az zayiatla ve kısa sürede operasyonu bitirmek istiyoruz.

– Peki, Türkiye'den ne bekliyorsunuz?

– Elbette en çok arzu edileni kuzeyden de koordineli bir cephe açılmasıdır ancak Türkiye sıcak savaşa girmese de olur. Vereceği destek, İncirlik Üssü'nün kullanılması bize yeter."

Başyaver Aslan Güner'in aktardığı bu görüşmede Cumhurbaşkanı'nın sorusu üzerine ABD Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye'den beklentilerini açıkça dile getirmesi anlamlıdır. Amerikalılar, Türkiye'nin sıcak savaşa girmesini beklemiyorlar ancak İncirlik Üssü'nün kullanılmasının yeterli olduğunu kesin bir dille vurgulamışlardır. Bu ziyaretin başka bazı faydaları da olmuştur:

"On günlük bu Amerika gezisi Özal'a birçok resmi temaslarda bulunma ve Amerikan medyasıyla programlar yapma fırsatı vermişti. Daha birinci gün Türk dostu Senatör Byrd, Savunma Bakanı Richard Cheney, Hazine Bakanı Nicholas S. Brady, IMF Başkanı Camdessus ile görüşmeler yapmış, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından kendisine Körfez Krizi ile ilgili bir brifing verilmiş, ayrıca CNN televizyonunda, 'World Report' programı için bir mülâkata

katılmış ve *Washington Post* gazetesi yazı işleri heyeti ile de bir görüşme yapmıştı. Özal bu görüşmelerde Türkiye'nin bu kriz konusundaki tutumunu çok açık bir biçimde ortaya koyuyor, Saddam faktörünün de fazla abartılmaması gerektiğini belirtiyordu. Bu arada, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını ve rolünü de satır aralarında vurgulamaktaydı."[766]

Özal'ın Bush'la Oval Ofis'te gerçekleştirdiği görüşmede Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in yer almaması bu ziyaretin çok tartışılan yanıdır. Türkiye Cumhurbaşkanı Oval Ofis'e girerken yanında Özel Kalem Müdürü Nabi Şensoy dışında kimse bulunmamaktadır. Ali Bozer, Güneş Taner ve diğer heyet üyeleri bir odada Amerikalı yetkililerle ve ABD Ankara Büyükelçisi Abramowitz'le sohbet etmişlerdir. Engin Güner'in yazdığına göre, "Biz Ali Bozer'le yan tarafta beklerken bir süre sonra Başkan Bush içeriye Dışişleri Bakanı J[ames] Baker'ı da almış ve görüşme bu biçimde sürmüştü. Tabii biz bunları sonradan öğrenecektik. Bu olay A[li] Bozer'i etkilemiş, Türkiye'de de eleştiri konusu olmuştu. Bu konu o akşam büyükelçiliğimizde verilen büyük resepsiyonda da özellikle Türk basın mensupları tarafından konuşulan bir hususstu."[767]

Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in anlatımı ise şöyledir:

"Bir seferinde bana dedi ki: 'Sen New York'a gidiyorsun. Ben de o sırada Washington'da olacağım. Sen New York programını öyle hazırla ki, Washington'a da gelebilesin ve Bush'u beraber görelim.' 'Tabii' dedim. Başka bir gün bana dedi ki: 'Ben Bush ile ikili görüşmek istiyorum. Sen sizinkilere söyle Amerikan Büyükelçiliğiyle bir temasta bulunsunlar, bakalım Bush bunu nasıl karşılayacak?' Biz de bu talimatı yerine getirdik ve çok olumlu bir cevap geldi. Ben de Sayın Özal'a Başkan Bush'un kendisini resmi

toplantılardan evvel bir süre baş başa görebileceğini ilettim. Bir parantez açacağım; o zaman ‘telefon diplomasisi’ diye bahsedilen hususlar, tenkitler, şimdiyle mukayese edin, şimdi bunlar diplomasinin temel unsurları haline geldi. O zaman o kadar da dar bir yaklaşım vardı. En son ben Amerika’ya gidiyorum, veda etmeye gittim. ‘Programı yaptın değil mi?’ dedi, ‘Washington’a geliyorsun?’ ‘Geleceğim’ dedim. Gittik, New York’ta konuşmamızı yaptık, ikili temaslarımızın bir kısmını yaptık. Ondan sonra Washington’a gittim. Ben programı şöyle biliyorum. On beş yirmi dakika iki başkan konuşacaklar, sonra da heyetleri çağıracaklar. Antrsambr yapmak kadar normal bir şey yoktu. Fakat bu biraz uzadı. Uzadıkça ben de rahatsız oldum. O arada sonradan öğreniyoruz –bunun doğru olup olmadığını, gerçeğin ne şekilde olduğunu hâlâ bilmiyorum– bir kısmı diyor ki Bush, Baker’i çağırdı. Bir kısmı diyor ki Baker daha evvel geldi. Şu veya bu, ama Baker’in orada mevcut olduğu muhakkak. Tabii Özal’ın buna karşılık beni de davet etmesinde isabet vardı. Ama bu Özal’ın olduğu kadar orada not tutan arkadaşların da göreviydi. İkaz edeceklerdi. Etmemişler. Toplantı bitince ben basından keyfiyetin böyle olduğunu öğrendim. Sonra Özal bana dedi ki: ‘Yahu nasıl olsa beraber yemeğe de gideceğiz.’ Ama bu beni üzdü. Burada Özal’ın fevkalade iyi niyetli olduğuna samimiyetle inanıyorum. Ama bir de insanların kendi prestijlerini, manevi şahsiyetlerini koruma mecburiyetleri vardır. Basın da öyle yazıyor ki, beni rencide ediyor. Ben ona rağmen görevde kalmak durumunda olsam, derlerdi ki, ‘Efendim, bu adam öyle bir adam ki ne yapılırsa yapılsın kabul ediyor.’ Ben de öyle bir damga yemek istemedim. Onun için orada istifa etmedim. New York’a döndüm, bazı görüşmelerim daha vardı. Bazı yayın organları

bunu eleştirdi. Bu eleştiren kişilerin devlet işlerine tam manasıyla aşina olduklarını sanmıyorum. Döndüm, toplantılar iki üç gün sürdü, geldim, daha valizimi açmadan Sayın (Başbakan Yıldırım) Akbulut'a telefon ettim."[768]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi'nin anlatımı ise şu şekildedir:

"Biz içeride, Ali Bozer, [James] Baker, Büyükelçi hepimiz oturuyoruz, sohbet ediyoruz. Bir ara bir şey oldu, Baker çıktı. Sonra yemeğe geçilirken, Özal, Bush ve Baker geldiler.

Hatta Özal'ın söylediği: 'Yahu' dedi, 'Biz otururken' dedi, 'Baker geldi, bir şey söyledi, o da oturdu, ben de şimdi niye oturdu, diyemedim' dedi. Hakikaten ben de şimdi kendimi onun yerine koyup, 'Yahu bir dakika siz oturun, ben de benim dışişleri bakanımı çağırayım' diyebilir miydi, diyemez miydi bilemem, ama demek zor bunu. Bir nevi komplo oldu, yani. Bir şey söylemeye geliyor, 'Otur' diyor, Bush ona.

Onu ama basın çok istismar etti, hep herkes Ali Bozer'e saldırdı. Özal'a saldırdılar."[769]

Cumhurbaşkanı, Washington DC'de ertesi günü daha çok ekonomik ağırlıklı toplantılara ayırmıştır. Amerikalı işadamlarıyla ABD Ticaret Odası Başkanı Dr. R. Lesher ve Türk-Amerikan İş Konseyi Başkanı D. Neese'nin verdikleri öğle yemeğinde temas imkânı bulduktan sonra ABD Ticaret Temsilcisi Büyükelçi Carla Hills ile de bir görüşme yapmıştır. İkili ticari ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında Özal'ın kafasında olan Amerika ile NAFTA benzeri bir serbest ticaret antlaşmasının yapılmasıdır. Bunun güçlüklerinin bilincindedir ama yine de şansımızı zorlamak istemektedir. Bu tutumu nedeniyle de tekstil kotalarının arttırılması konusunda ilerleme sağlamayı başarmıştır. ABD'nin ileride Türkiye'den ithal ettiği tekstil ürünlerine uyguladığı kotaları yüzde 300

oranında arttırması kararının temelleri bu toplantıda atılmıştır.[770]

Cumhurbaşkanı, 27 Eylül 1990 Perşembe günü New York'ta da Amerikalı bankacı ve iş adamlarıyla temas etmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu için orada bulunan Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ramiz Alia ile görüşmüştür. 28 Eylül'de The Park Avenue Bank'ın açılışına katılmış ve Bulgaristan Cumhurbaşkanı Zhelyu Zhelev'i Peninsula Oteli'ndeki süitinde kabul etmiştir. Ertesi gün de Norveç Başbakanı ve Romanya Cumhurbaşkanı Ion Iliescu ile birer görüşme yapmıştır. 30 Eylül günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Dünya Çocuk Zirvesi" açılış töreninde Başkan Bush'un hemen ardından bir konuşma yapmıştır. Gerçekten de Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ABD ziyareti dopdolu ve başarılıdır. "Türkiye'nin yıldızının parladığına artık sadece Özal değil, Batı dünyası da inanmaya başlamıştı[r]."[771]

2 Ekim 1990 Salı günü ABD ziyaretinden dönen Cumhurbaşkanı, Esenboğa Havaalanı'nda törenle karşılanmıştır.[772]

6 Ekim 1990 Cumartesi günü Bakanlar Kurulu'nda Cumhurbaşkanı Özal, ABD ziyareti ve izlenimlerini anlatmıştır. Toplantıda Özal'ın aktardığına göre, Amerikan askeri yardım paketi 5 milyar doların üstünde olacaktır.[773]

Körfez'de ziyaretler ve Milli Savunma Bakanı'nın istifası

ABD ziyareti dönüşünde 13-18 Ekim 1990 günlerinde Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin krizden doğan petrol ve sıcak para ihtiyacını karşılamak amacıyla bir Körfez turuna çıkmıştır. ABD ziyaretindeki olumlu temasların ışığında bölge ülkelerini de ziyaret ederek onların devlet başkanlarıyla temasın büyük yararı olacağı görüşündedir. Bu düşüncelerle

13 Ekim 1990 Cumartesi günü İstanbul'dan Cidde'ye uçmuştur.[774]

Burada Kral Fahd ile görüşülmüş ve kendisi Saddam'a karşı çıkışları nedeniyle Özal'a teşekkür ettikten sonra 1 milyon dolarlık hibe petrol yardımı vaat etmiştir. 14 Ekim 1990 Pazar günü de Birleşik Arap Emirliklerinin başşehri Abu Dabi'ye geçilmiş, burada da Şeyh Zayed, "Kardeş Türkiye ne isterse veririz" demiştir. Cumhurbaşkanı Özal 15 Ekim 1990 Pazartesi günü Katar'ın başşehri Doha'ya varmış ve oradan da 16 Ekim 1990 Salı günü Kahire'ye ve 17 Ekim 1990 Çarşamba günü de dönüş yolunda Şam'a geçilmiştir.[775]

18 Ekim 1990 Perşembe günü saat 14.20'de Ankara'ya dönen Özal, havaalanında Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın istifasını öğrenmiştir.[776]

Hüsnü Doğan 29 Ekim 1991 Pazartesi günü Milli Savunma Bakanı olarak atanmıştır.[777]

1990 Ekim ayının son haftasında Ankara'ya gelen yabancılar, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Catherine Lalumiere, sonradan NATO Genel Sekreteri olan Belçika Başbakan Yardımcısı ve Ekonomik İşler Bakanı Willy Claes, Bulgaristan Devlet Başkanı Jelev'in danışmanları Puçev ve Lusev, Nijerya Devlet Bakanı gibi farklı ülkelerden ve statülerden şahsiyetlerdir. Yunanistan'la ilişkilere her zaman önem veren Özal, Yunanistan'da Türk dostu olmakla suçlanan Andreas G. Politakis'e büyük yakınlık göstermiş ve Ekim ayının son günü Ege Üniversitesi 1989-1990 yılı Lisansüstü diploma töreninde Politakis'e "onursal doktora" verilmesi törenine de bizzat katılmıştır.[778]

Engin Güner'in vurguladığı gibi; Türkiye, Yumurtalık-Kerkük Boru Hattı'nı kapamakla büyük zarara uğramıştır. Ayrıca Irak'la sınır ticareti durmuş, müteahhitlik

hizmetlerinden doğan alacaklar da mesele haline gelmiştir. Başta ABD olmak üzere Kuveyt ve Suudi Arabistan bu zararları telâfi edeceklerini söylemektedir. Özal, hem bunun güvencesini almaya hem de ABD'den askeri yardım elde etmeye çalışmaktadır. Bu amaçla Başkan Bush başta olmak üzere Körfez Krizi'yle ilgili hükümet ve devlet başkanlarıyla sık sık telefon görüşmeleri yapmaktadır. Her görüşmede Bush, askeri harekât konusunda biraz daha ikna olmaktadır ve haklı olarak bunu en az riskle gerçekleştirmek istemektedir. Garip bir psikoloji, bölgenin uzağında olanlar zehirli gazlardan ve biyolojik silahlardan daha çok endişe duymaktadırlar. Örneğin Almanya'dakiler, Türkiye'dekilerden daha çok korkmaktadırlar.[779]

Özal, hem en büyük müttefikimizi ikna etme, hem de içerdeki direnci aşma çabasındadır.

Ne var ki Özal, burada görüldüğü şekilde en büyük müttefiki ikna edebilir ama içerideki direnci aşması zordur. Çünkü bu cephe, kendi tezini anayasa maddeleriyle cihazlandırmaktadır; gücünü oradan almaktadır. Başbakan Yıldırım Akbulut'un ve Genelkurmay Başkanlığı'nın pozisyonu esas itibarıyla anayasal mevzuat ve kanunlara tamamen uygundur. Özal, bu aşamada kendi tezlerine muhalif isimlerin istifa etme süreçlerini tutum ve davranışlarıyla bilinçli şekilde hızlandırmış mıdır? Bu konuda konuştuğum şahsiyetlerin somut bilgisi yoktur.

Başbakan Yıldırım Akbulut'un pozisyonu

Özal'ın karşısında yer alan ve daha sonra krizin çeşitli aşamalarında istifa eden yüksek makam sahipleri dışında bir yüksek makam sahibi daha vardır: Başbakan Yıldırım Akbulut. Kendisi hiçbir şekilde istifa etmeyi aklının ucundan

bile geçirmemiş olmalıdır. Erzincanlı bu mütevazı hukukçu, beklemesini ve dayanmasını bilmiş ve sonunda kazanan olmayı başarmıştır. Eğer o da istifa etmiş olsaydı her şey farklı gelişebilirdi...

Körfez Krizi'nde Cumhurbaşkanı Özal'ın "iyi hesaplanmış risk" tezine karşı, Başbakan'ın ve Genelkurmay'ın mevcut anayasaya dayalı harbe hazırlık ve yurtdışına silahlı kuvvet gönderme yetkisinin ancak meclis tarafından kullanılabileceği tezi üstünlük sağlamıştır. İkincilerin tezinin ruhunda bir zamanlar Mareşal Fevzi Çakmak'ın "tereddüt ile ihtiyat; yekdiğerinden kıl kadar farklı bir iştir" şeklinde ifade ettiği bir "tereddüt" ve bir de Birinci Cihan Harbi'nde koca bir imparatorluğu başka devletlerin harp hedeflerinin oyuncağı yapmamızdan çıkartılan acı tecrübelerin oluşturduğu bir "ihtiyat" bulunmaktadır. Bir de buna Cumhurbaşkanı'nın çalışma tarzından kaynaklanan kırgınlıkları eklemek gerekir.

1 Nisan 1989 ile 18 Ekim 1990 arasında Milli Savunma Bakanlığı'ndan istifa eden Safa Giray, Hulki Cevizoğlu'na dönemin karar alma süreci hakkında şöyle konuşmuştur:

"Bir tek yere hapsedilmedi kararlar. Bizim basınımızda bunun tersi yer aldı. Sadece Sayın Turgut Özal'ın söyledikleri yapılıyormuş gibi yazıldı. Hâlbuki öyle değildi. Turgut Özal münakaşa ediyordu ve bu Turgut Özal'ın önemli vasıflarından biridir. Münakaşa eder. Münakaşa ederken fikirler toplar."[780]

29 Ekim 1990 ile 22 Şubat 1991 arasında Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Hüsnü Doğan da, 25 Mayıs 1991 Cumartesi günü Hulki Cevizoğlu'nun, "Askerler ile Cumhurbaşkanı'nın otoritesi arasında bir çatışma olduğu izlenimi vardı. Hatta, Genelkurmay Başkanı Torumtay'ın istifası da buna bağlandı. Doğru muydu bu' sorusuna karşılık şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Orada meseleye yaklaşım açısından ziyade, Özal’ın çalışma tarzının meydana getirdiği bazı sıkıntılar olmuştur.”[781]

Hüsnü Doğan’ın gözleme dayalı değerlendirmesi yönetim krizinde sorunun kaynaklandığı çalışma iklimini de açıklıyor. Başbakan Yıldırım Akbulut’un Kabinesinde Özal’ın tezine karşı ihtiyatlı olmak ve riskleri iyi hesaplamak gerektiğinden söz eden ve direnç gösteren ilk isim Dışişleri Bakanı Ali Bozer’dir. Kendisi büyük tecrübesi ve uluslararası hukuk çevrelerinde saygınlığı bulunan bir şahsiyettir. Derin hukuk bilgisine, geniş bir dünya görüşüne ve Batı kültürüne sahiptir. Fakat onun bu özellikleri Cumhurbaşkanı ile köprülerin atılmasını engelleyememiş; Ali Bozer, Körfez Krizi’nde Özal karşıtı görüş sahiplerinin başında yer almıştır. Ayrıca Özal’ın çalışma usulleri ile de ters düşmüştür. Cumhurbaşkanı, aktif ve o güne kadar uygulanmamış bir dış politika istemektedir; aceleci ve sabırsızdır. Bu nedenle Özal, Dışişleri Bakanlığı’nda da kendisi ile aynı yaklaşımı benimseyen bir ekibin işbaşında bulunmasını arzu etmektedir. Bütün bunlar, Ali Bozer’in istifasıyla sonuçlanmış ve 7 Kasım 1990 günü James Baker Çankaya Köşkü’ne çıktığında onun yerinde Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin’i bulmuştur. Ancak, bakan değişikliği Özal’ın sorununu çözmemiştir. Kendisinin sözleriyle, ‘İyi hesaplanmış risk” almak isteyenlerin sayısı azdır. Milli Savunma Bakanı Safa Giray ile Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay Özal’ın Körfez Krizi politikası ile uyumlu değillerdir.[782]

Bütün bunlar dışında bir yüksek makam sahibi daha vardır ki, o, mevcut anayasaya göre Silahlı Kuvvetler’in harbe hazırlanmasından sorumlu Bakanlar Kurulu’nun da başkanı olan Başbakan Yıldırım Akbulut’tur. 1994 yılında Körfez Krizi’nin dördüncü yılında Yıldırım Akbulut, hükümetin

sorumlu başı olarak kendi pozisyonunu son derece ayrıntılı açıklamıştır. Başbakan Yıldırım Akbulut'un Tufan Türenç'e mülakatından önce; TBMM'nin 12 Ağustos 1990 Pazar günü gizli oturumda yaptığı önemli konuşmayı bilmek gerekir. Başbakan'ın TBMM gizli oturumunda yetki tezkeresi oylamasından önce yaptığı konuşma bu konuda Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis ilişkilerini düzenleyen anayasa maddesi hakkında yorumunu da yansıtmaktadır:

"Ben 92. maddenin son fıkrasını okudum, son fıkrasında tatildeyken Cumhurbaşkanına, Silahlı Kuvvetler, bir tecavüz halinde kullanılabilmesi yetkisi verildiği halde siz Cumhurbaşkanının bu yetkiye dayanarak yapmış olduğu faaliyetleri içinize sindiremezken biz şimdi bunu Hükümete almak istersek, biz şimdi bunu Hükümete almak istiyorsak niçin bundan rahatsızlık duyuyorsunuz? Yani işin aslı bu değil midir? Mesela, diyebiliyorsunuz ki 'Cumhurbaşkanı bu yetkiyi kullanabiliyor, anayasa yazmış'. Ben, vâki bir tecavüz karşısında gerekli tedbirleri almak durumundayım; kendimi, Hükümet olarak da bununla vazifeli addediyorum. Ben bu tedbirleri alamadığım takdirde, gecenin bir saatinde Türkiye'ye bir tecavüz vukuunda, Meclisi kaç gün, kaç saat içerisinde toplayıp, kaç saat içerisinde karar alınabileceğini takdirlerinize arz ediyorum. Meclisi en aşağı 5 saat içerisinde toplarsınız. Farz edin ki, gecenin 02.00'sinde bir tecavüz vuku buldu. Gecenin 02.00'sinde vuku bulan bu tecavüz karşısında mukabele edebilmek, Türk Silahlı Kuvvetlerini sınır ötesine gönderebilmek için Meclis kararı alınmak lazımdır. Biz bu kararı 4 saatten, 6 saatten evvel alamayız. O zamana kadar da zaten iş işten geçer.

Hatırlanmalıdır: Hükümetin TBMM'den izin yetkisi önergesi oylanmış; 363 milletvekili oylamaya katılmış ve 211

kabul, 141 ret, 1 çekimser, 10 geçersiz oy kullanılarak Başbakanlık tezkeresi kabul edilmiştir. 5 Eylül 1990 Çarşamba günü TBMM'de yapılan bir diğer gizli oturumda da Körfez Krizi sebebiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine dair başbakanlık tezkeresinin açık oylamasında iştirak ve geçerli oy 382; kabul oyu 246 ve ret oyu 136'dır.

Burada vurgulamak isterim ki, 1982 Anayasası'na göre, Silahlı Kuvvetler'in sınırlar dışına gönderilmesi yetkisi TBMM'dedir; oradan bu yetkiyi talep eden Hükümet adına Başbakan'dır. Yetkiyi fiilen kullanan Silahlı Kuvvetler adına Genelkurmay Başkanı'dır.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetler'in komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini cumhurbaşkanlığı namına yerine getirmektedir.

Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur ve Bakanlar Kurulu'nun teklifiyle ve cumhurbaşkanınca atanmaktadır.

Yine anayasaya göre, milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetler'in yurt savunmasına hazırlanmasından. TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur.

Anayasa bütün bu süreçte Cumhurbaşkanı'na yalnızca eğer meclis toplantı halinde değilse istisnai bir yetki vermiştir.

Meclis toplantı halinde ise savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme yetkisi yalnızca meclisin tekelindedir.

1982 Anayasası'nda ilgili hüküm şöyledir:

'Madde 92 – Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası

antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.'"

Başbakan Yıldırım Akbulut'un Tufan Türenç'e mülakatı bu anayasal çerçevede okunduğunda kendisinin Cumhurbaşkanı ile ne tür bir ihtilaf içinde bulunduğu daha kolay anlaşabilir. Akbulut'un tarihi önemde bulduğum açıklamaları şöyledir:

"Özal'ın Musul'a Kerkük'e kadar uzanıverelim, diye bir düşüncesi vardı. Bunların zeminini yokladı. Hatta bir başka adımı, Musul, Kerkük'te bir özerk yönetim de düşünüyordu. Gerçi ben bunu ağzından duymadım ama o günlerde bu özerk yönetim konusu oldukça yoğun konuşuluyordu. Yani bizim Osmanlı hudutları oralara kadar uzandı ya, oralara kadar bir federasyon içinde bu işin gerçekleşebileceği gibi bir düşünce... Bunu duydum. Özal'ın ağzından değil ama rahmetlinin böyle söylediğini duydum. Şimdi bu düşünceleri değerlendirirseniz bazı noktalara gidersiniz. Özal, hakikaten Musul'a Kerkük'e gitmek düşüncesinde miydi? Bana göre hayır. Peki neydi amacı? Güneyden bir cephe açmak. Peki açacak da gerekçe ne, ne diyecek? Diyor ki, bak gideriz oradaki Türkleri de koruruz. Musul Kerkük de bizimdir. Tabii bunları söyleyince birilerinin iştahı kabarıyor. Ama esas maksat o mu? Hayır o değil. Esas maksat ikinci cepheyi açmak. Ben böyle inanmışım. Onun için de Özal'ın o Körfez

Savaşı'nda yapmış olduğu, söylemiş olduğu sözleri BM kararları dışında kabul etmiyorum. İşte Özal'la aramız onun için açıldı."

Burada şu ayrıntı önemlidir. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinden kısa süre önce Başbakan Yıldırım Akbulut Bağdat'ı ziyaret etmiş ve Saddam'la şiddetli bir tartışması olmuştur. Akbulut, Cumhurbaşkanı'nın bazı muhalifleri gibi Saddam yanlısı bir pozisyon almamıştır. Özal'la Saddam karşıtlığı konusunda aynı duyguları paylaşmaktadır:

"O zamanlar gündemde su meselesi vardı. Hava oldukça gergindi. Hem Irak, hem Suriye sürekli bizi az su verdiğimiz iddiasıyla suçlayıp duruyorlardı. İşte protokol yapalım filan diyorlardı.

Bir de cehennem topu işi vardı. Saddam'ın Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'la bu konuları ele aldık konuşuyoruz. Bütün gayretimiz de havayı yumuşatmak. Bölgede bir gerginlik olsun istemiyoruz. Bir gün de program gereği Saddam'la görüşeceğiz. Ben yine tahmin ediyorum ki bu konuları konuşuruz. Neyse gittik saraya. İçeri girdik, el sıkıştık. Bize gösterilen koltuğa daha oturur oturmaz konuşmaya başladı.

'Ne olacak sizin haliniz şimdi?'

Daha merhaba dememişiz. Hal hatır sormamışız. Ben şaşırdım. Adam makineli (tüfek) gibi konuşmayı sürdürdü.

'Batı dağıldı. Amerika da artık size yardım edemez. Zaten Amerika yardım etse ne olacak? Amerika güçlü bir devlet değil ki. Güçlü devlet etrafına söz geçiren devlettir. Amerika bize söz geçiremez.'

Baktım adam esip yağıyor. Öyle yukarıdan atıyor ki. Zaten adamın niyeti de belli. Savaşın zararlarını çıkarmak ve

halkına bir şeyler verebilmek için bir tek çaresi var. Daha çok petrol geliri elde etmek. Bunun için de Orta Doğu petrollerine el koymak. Nereye inecek? Kuşkusuz güneye.

Evet Kuveyt'i almış olsaydı sıra Suudi Arabistan ve Emirliklere gelecekti. O zaman da Orta Doğu'yu eline geçirirdi. Zaten konuşunca Saddam'ın saldırgan bir kişi olduğunu hemen anlıyorsunuz.

Evet o konuşurken canım çok sıkılmıştı. Sözü bitince ben konuşmaya başladım:

'Bakın Sayın Başkan, bizim savunmamız NATO'ya bağlı değildi[r]. NATO olmadan da bizim kendimizi savunacak gücümüz vardır. Siz komşumuz olduğunuz için bunu herkesten daha iyi bilirsiniz. Tarihte de bunun örnekleri yaşanmıştır. Biz politikamızı Atatürk'ten bu yana 'yurtta sulh, cihanda sulh' olarak yürütüyoruz. Ama giderek bu politikadan da vazgeçmek niyetinde olan gençlerimiz var. Gerçi biz yine barışa dönük faaliyetlerimizi devam ettireceğiz, ama herhangi bir tahrik olduğunda buna tepki gösterecek ve bizim mani olamayacağımız bazı güçlerimiz var, buna dikkat etmek lazım.'

Böyle bir konuşma yapmak istemezdim. Ama adam öyle üstten üstten söyleyince dayanamadım. Şimdi Saddam'ın bu yüzünü tanıdığım için güneydeki petrolleri ele geçiren bir Saddam'ın bize dostça davranacağı inancını katiyen taşımam.

Körfez Krizi patlak verdiğinde de olayları hep bu açıdan değerlendirdim.

Bağdat dönüşünde devletin zirvesinde yapılan değerlendirmelerde Cumhurbaşkanı ve Başbakan aynı çizgide buluştuklarını görmüşlerdir. Her ikisi de Saddam'ın Ortadoğu'da bir bela açacağına, dur denilmezse cüretini Türkiye'ye karşı da kullanacağına inanmaktadırlar. Özal'ın

Tahran ziyaretinde de önceden haber verilmesine rağmen, Saddam, inadına füze saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Hatta füzelerden ikisi Özal'ın kaldığı yerin yakınına düşmüştür. Özal, bu olayı hiçbir zaman unutmamıştır.

Yıldırım Akbulut şöyle devam ediyor:

"Saddam bizim beklediğimiz gibi Orta Doğu'da yayılmacı siyasetinin gereğini yapmaya başladı. Bunu kabul etmemiz mümkün değildi. Çünkü adamın bizim için beslediği niyetleri çok iyi biliyorduk. O yüzden diğer hür dünya ülkeleri ile birlikte hareket etmemiz kaçınılmazdı.

[...] Neydi Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin problemi? BM bir karar almış diyor ki: 'Irak'ı Kuveyt'ten çıkarabilmek için bir güç oluşturalım. Bu güce de taraflar katkıda bulunsun.' Başka ne diyor? 'Ambargo koyalım ve krizi sıcak çatışma çıkmadan önleyelim.'

Ana hatları bu değil mi? Biz ne diyoruz? BM Üyesiyiz ve bu kararlar doğrultusunda hareket edeceğiz. Politikamız bu. Bunun dışında bir politika uygulamamız mümkün değil.

Şimdi Cumhurbaşkanı'nın kendi başına bir politika yürütmesinin âlemi ve imkânı var mı? Yani, Cumhurbaşkanı'nın konuşmalarıyla hangi fiiliyata geçecek? Bu mümkün mü? Mümkün değil. Gerçi Cumhurbaşkanı, Meclis'i temsilen Ordu'nun Başkomutanı tamam. Ülke ne durumda? Sınırında bir harp olmuş, bize sıçrar, sıçramaz ama ben tedbirimi almak durumundayım. Benim hedefim bu. Hükümet olarak işin sorumlusu benim.

Ama Cumhurbaşkanı konuşuyor, konuşsun. Yani yetki bizde, yani hükümette. Ha tabii Cumhurbaşkanı faydalı bir şey söylüyorsa alır yaparız. Ben zaten Körfez Savaşı esnasında haftada iki kez Genelkurmay'la, Dışişleri Bakanlığı'yla,

Maliye Bakanlığı'yla toplantı yapıyorum. Yani hadisenin devamlı takipçisiyiz.

Ama rahmetli olaya pek bizim gibi bakmıyor. O bunu bir propaganda vesilesi olarak kullanmayı düşünüyor. Hep o gözle bakıyor. İşte ben bu olayda öne çıkarım. Dünyada adım geçer filan. Olsun geçsin. Ama ben öne çıkayım dünyada adım geçsin diye böyle bir politika yürütmem. Aklıma bile gelmez. Ben millete, memlekete zarar gelmesin, bunu nasıl temin edebilirim diye düşünürüm. Bu farklı bir düşünce. Şimdi söylemiş midir, söylememiş midir, 'Üç alıp beş verelim, beş koyup üç alalım' diye, bilemem, ama ben öyle diyemem. Bana göre bu işler öyle pazarlık konusu yapılamaz. Neticede burada insan kanı mevzuubahis. Bu hiç pazarlık konusu yapılabilir mi?

Neyin pazarlığı olur, ancak ülke yararına pazarlık olur. Bir alsan, bir koysan, beş de alsan olmaz. Başkaları öyle düşünmeyebilir. Canım bundan istifademiz olsun, para alalım. Neyin parasını alacaksınız?

Zaten biz yapılması gerekenleri de yaptık. Çok Uluslu Güç'ün faaliyetlerini destekledik. Ambargoya katıldık, boru hattını kapattık, havaalanlarını açtık. Başka yapacağımızı ne kaldı? Bu yeter de artar bile.

Ama Özal, artık her gün bir senaryo uyguluyordu, bir şeyler söylüyordu."

Başbakan Yıldırım Akbulut devam ediyor:

"Mesela o Solarez... Türk dostu olarak bilinen adam. Bana iki üç defa geldi. Yanında Amerikan Büyükelçisi de vardı: 'Biz sizi korumak mecburiyetinde miyiz? Amerika olarak sizi hep biz mi koruyacağız? Siz de cephe açın' dedi. O zaman kızdım: 'Hayır bizi korumak için bu işi yapmıyorsunuz. Siz Orta Doğu'daki petrollerinizi korumak için yapıyorsunuz.

Şunu iyi bilin ki biz Irak'a karşı ikinci cephe mephe açmayız' dedim.

Baker'a da İncirlik Üssü'nün kullanılması konusunda şunları söyledim: Bunun yetkisi bende değil; bunun yetkisi Cumhurbaşkanı'nda da değil, bunun yetkisi Meclis'tedir. Ben konuyu götürürüm Meclis'e, Meclis kabul ederse bu olur, etmezse olmaz. Yani burada benim söylememle, Cumhurbaşkanı'nın söylemesiyle olmaz. İkincisi bu Güney'de cephe mephe açamayız."

İncirlik Üssü krizi

"Evet, İncirlik Üssü konusu Cumhurbaşkanı ile aramızın açılmasına sebep oldu. Ben İncirlik'in açılması için konuyu Meclis'e götüreceğimi söyledim ve bu gaye ile Bakanlar Kurulu'nu toplantıya çağırdım. Özal bunu duyunca bana telefon etti. 'Ben gelip başkanlık edeceğim' dedi ve geldi. Toplantıda krizi anlattı. Kriz sonrasına ait bazı tahminlerinden söz etti ve sonunda da İncirlik Üssü'nü açma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na ait olduğunu söyledi. 'Bu sizin yetkinizdedir, Meclis'e götürülmesine gerek yoktur, buna siz karar verin' dedi.

Ben baktım Turgut Bey çok ısrarlı. İş, yetki Bakanlar Kurulu'nundur, değildir münakaşasına girdikçe uzayacak. Bunu düşündüğüm için, 'Yetki Bakanlar Kurulu'nun olsa bile ben Meclis'e götüreceğim' dedim. Bunu da kesin bir dille söyledim.

Tahmin ediyorum benim bu sözlerimden çok rahatsız oldu. Netice alamayacağını anlayınca, ısrar etmek için epeyce kaldı. Belki bir saat karar alalım diye ısrar etti. Yine anlattı. Baktı ki artık olmuyor, vazgeçti. Bakanlar Kurulu'nu terk etti, gitti."[783]

Sonuçta hem konu Meclis'e gitmiş, hem de ANAP'lı milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın da, Başbakan'ın da dediği olmuş, fakat aralarında da kara kediler dolaşmaya başlamıştır. Başbakan Yıldırım Akbulut Cumhurbaşkanı Özal'la bu süreçte aralarında "çok özel" bir konuşmanın olduğunu da açıklamıştır:

"Benim için huzursuz günlerdi. Aramız açıktı. Baş başa yaptığımız bir görüşmede bana damdan düşer gibi, 'Nedir seninle aramızdaki bu serinlik, bir konuşalım' dedi. Ben de onun yaptığı gibi lafı dolandırmadım, doğrudan konuya girdim, şöyle dedim:

'Peki konuşalım. Benim serinliğim falan yok. Size saygım var. Hem makamınıza hem de size. Partimizin kurucususunuz, altı sene başbakanlık yapmış kişisiniz. Bu kadar birlikte çalışmışlığımız var. Bütün bunlara dikkat ederim, saygı duyarım. Ama inanmadığım şeylerin bana yaptırılmasını da kabul edemem. Millete hesabını veremeyeceğim hiçbir işi de yapamam. Görevimi iyi yaptığıma inanıyorum. Siz eğer aksini düşünüyorsanız ki sizin düşüncenizdir ona da saygı duyarım; kongrede karşımda olursunuz. Ama inanmadığım şeyi başımı vursanız yapmam. Bütün bunların dışında benim bir problemim yok.'

Rahmetli zannediyorum o konuşmalardan içimize sindiremediğimiz, memleket yararına olmayan veya kanunsuz bir işi yapmamız söz konusu olamayacağını anladı. Şimdi rahmetli köşeli konuştun mu tavrını değiştirirdi, hemen yumuşardı. Bana aynen şöyle cevap verdi:

'Öyle şey olur mu? Niye bizim aklımızdan öyle şey geçsin, bak ne güzel çalışıyoruz. Seninle aramı açmak istiyorlar. Bizi kıskananlar yapıyor bunu. Allah nasip etmiş sen başbakan

olmuşsun ben cumhurbaşkanı olmuşum. Allah'tan daha ne isteyelim.'

'Efendim, sizin parti içinde gücünüz var. Bu gücü benim aleyhime de kullanabilirsiniz. Ben bunu hiç de yadırgamam.'

'Canım kardeşim bu işi gurur meselesi yapma.'

'Gurur meselesi filan yapmıyorum. Şimdi sizin yetkileriniz var. Buyurun onu kullanın. Benim de yetkilerim var. Kanun çizmiş. Kendi kendimize yaratacak değiliz ya. Ben işimde yürüyorum, siz işinizde yürüyorsunuz, bir yanlış yapmadan, memlekete zarar vermeden bu görevleri götürelim.' "

'Zaten yaptığımız bu. Sen onun bunun sözüne bakma. Biz çok iyi götürüyoruz bu işi.'

Başbakan Yıldırım Akbulut, Körfez Krizi sürerken Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın istifa gerekçesini inandırıcı bulmadığını söylemiştir:

"Necip Torumtay aradan üç sene geçtikten sonra Cumhurbaşkanı görevi olmayan işlere karıştığı için istifa ettiğini söylüyor. Cumhurbaşkanı TBMM'yi temsilen ordunun başkomutanı. O sıralarda ülke bir harbin eşiğinde ve sınırlarında bir harp sürüyor. Hangi zihniyet veyahut kurum diyebilir ki Cumhurbaşkanı bu işlere uzak kalsın.

Ben şahsen bunu doğru bulmadım. Sonra Cumhurbaşkanı'nın karıştığı inancına nereden varmış Torumtay? Bunu bilmiyorum. Çünkü kendisi bana bağlı. Benimle muhatap olması lazım. Demek ki kendisi Cumhurbaşkanı'na gidiyormuş. Ondan talimat alıyormuş. Bir problemi varsa bana gelebilirdi. İrtibatı Cumhurbaşkanı ile kurmuş. Cumhurbaşkanı da şunu şöyle yap, bunu böyle yap demiş. Bunlardan da rahatsız olmuş. Olay şunun üzerine patlak veriyor; biz kendisine Hükümet olarak Körfez Savaşı başında bir talimat verdik. Esasta kendisi taslak metinlerini

hazırlamış. Biz de detayda bazı değişiklikler yaptık. Bana göre mühim şeyler de değildi. Eğer bizim talimatımız bir rahatsızlık yarattıysa gelip bana diyecekti, bu yanlış, böyle bir şey yok diye. Bunu yapmadı ama kendisine danışılmadığı için istifa etti. Ordu'yla bir problemimiz yok, Genelkurmay Başkanı'yla bir problemimiz yok. Ülke harbe girebilir veya sınırlarında harp oluyor. Bir genelkurmay başkanı bu sebeple oturur istifa eder mi? Ben zannediyorum ki Necip Paşa hayatının en büyük hatasını yapmıştır. Bir gün bana istifasını getirdi. Kendisine, 'Siz istifa etmeyin, bunda istifa için bir neden yok' dedim. Ama ısrarlı oldu, istifa etti. Sonra Cumhurbaşkanı'na arz ettik."[784]

İran ve Japonya ziyaretleri

10 Kasım 1990 Cumartesi günü Anıtkabir ziyareti ardından Özal ve beraberindekiler, yeni Japonya İmparatoru'nun taç giyme töreni için Tokyo'ya uçmuşlardır. Fakat Özal, Körfez turunda uğrayamadığı İran Cumhurbaşkanı Rafsancani ile görüşmek ve onu bilgilendirmek için önce Tahran'a uğramıştır. İran Cumhurbaşkanı Rafsancani ile görüşülmüş ve gece 22.15'te Tahran'dan Japonya'ya doğru uçulmuştur.[785] 11 Kasım 1990 Pazar günü Özal ve Türk heyeti Tokyo'da Haneda Havaalanı'na inmiştir. Taç giyme törenine 87 devlet ve hükümet başkanı katılmaktadır ve Japonlar, bütün bu konukları çakıştırmadan törenlere götürüp getirmişlerdir. Bu sırada Özal, Japonya Başbakanı ile 15 dakika baş başa görüşmüş ve Sokka Gakkai Üniversitesi tarafından kendisine verilen onursal doktora törenine katılmıştır ve Türkiye'ye dönmüştür.[786]

Özal, Türkiye'ye döndükten sonra üçüncü istifa krizi baş göstermiştir. Yalnız bu, "geliyorum" diyen bir krizdir ve

taraflar için de pek sürpriz olmadığını söylemek mümkündür.

Genelkurmay Başkanı'nın istifası

Başyaver Aslan Güner, yıllar sonra bu önemli istifayı anlatırken önemli bir devlet tecrübesine sahipti; Genelkurmay Karargâhı'nda Genel Sekreterlik, Askeri İstihbarat Başkanlığı, Genelkurmay 2. Başkanlığı yapmıştı ve şimdi karşımda Harp Akademileri Komutanı bir Orgeneral olarak bulunuyordu. 7 Temmuz 2012 Cumartesi sabahı sözü dolaştırmadan kendisine sordum:

"Efendim, direktif krizini anlatır mısınız?"

Cumhuriyet döneminde Genelkurmay Başkanı'nın harp tehlikesi varken istifasıyla sonuçlanan bir krizdir. Vasıflı bir asker ve seçkin bir komutan olarak silah arkadaşlarının sevgi ve saygısını kazanan Orgeneral Necip Torumtay'ın emekliliğiyle sonuçlanmıştır; ayrıca dersler çıkarabileceğimiz bir örnek olaydır.

Orgeneral Aslan Güner'in aktardığına göre, 16 Kasım 1990 Cuma günü saat 12.30'da Çankaya Köşkü'ne Cumhurbaşkanı'na arz olunmak üzere Milli Güvenlik Kurulu'nun hazırladığı bir değerlendirme raporu gelmiştir. Bu değerlendirme esas alınarak, hükümet bir direktif hazırlayacak, resmen ve yazılı olarak Genelkurmay Başkanlığı'na ve ilgili bakanlıklara bildirecektir. Ne var ki, Cumhurbaşkanı, raporu okuduktan sonra ilk itirazını yapmıştır. Özal'a göre, hazırlıkların neler olacağı belirlenmeli ve süratle gerçekleştirilmelidir; yoksa geç kalınacaktır. Genelkurmay Başkanı ise gösterişli hazırlıkların Saddam'ı üzerimize davet etmek anlamına geleceğini savunmaktadır. "Daha önce ufak ve protokol olaylarla başlayan ayrılıklar bu defa ciddi bir krize doğru" yol almaktadır. Eski krizlerde

alışılmış usul, Genelkurmay direktifi hazırlar, hükümet imzalayıp geri gönderir. Bu defa Başbakan Yıldırım Akbulut değil, Cumhurbaşkanı Turgut Özal hayır demektedir ve direktife kendi görüşlerini koydurtmak istemektedir.

Orgeneral Güner'in kesin isim, zaman ve yer vermek suretiyle anlattıklarına göre, bundan iki hafta sonra 2 Aralık 1990 Pazar günü 19.30'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak Paşa, yanında Başbakanlık Müsteşarı Sabahattin Çakmakoğlu ve Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürü Şahver Kobal Başyaverliğe gelmişlerdir. Bu isimler direktife son şeklini vermişler ve bu haliyle direktifi alan Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay 3 Aralık 1990 Pazartesi günü saat 15.00'te istifa etmiştir.

Genelkurmay Başkanı Torumtay Paşa, istifasının ardından veda için randevu istemiş ve makam odasında beklerken Başyaver kendisine şöyle söylemiştir:

"– Komutanım, Ben buraya sizin temsilciniz olarak geldim. Siz ayrılıyorsunuz. Müsaade ederseniz ben de ayrılayım.

Komutan:

"– Hayır, sakın ha... Benimki bambaşka bir olay. Sen kal ve görevine devam et."

Komutan ve Başyaver duygulanmışlardır. Daha sonra Cumhurbaşkanı gelmiş ve istifa eden Genelkurmay Başkanı ile son defa baş başa görüşmüşlerdir.

18 Ocak 2013 günü yaklaşık 20 yıl sonra Çankaya Köşkü'nde bulunan yüksek görevlilerden Engin Güner de o istifa gününü Ertuğrul Özkök'e şöyle anlatmıştır:

"Necip Torumtay 3 Aralık 1990 günü Köşk'e gelerek Özal ile görüştü. İstifa edeceğini tahmin etmiştik.

Özal ile baş başa görüşmesi en fazla 10-15 dakika sürdü. Görüşmeden sonra kendisini Köşk'ün kapısına kadar

geçirerek uğurladım ve vedalaştım.

Hemen Özal'ın yanına girdim. Ne de olsa bir Genelkurmay Başkanı'nın istifası o günlerde önemli bir olaydı. Özal'a neler konuşulduğunu sordum.

Hiç önemsemez bir tavırla 'İstifa etti, merak etme hiçbir şey olmaz' dedi.

Ardından, 'Çünkü korktu' diye ekledi. Hemen orada yaptığımız kısa değerlendirmede, 'Kuzey Irak'ta yapılacak olası bir harekât konusunda ordunun hazırlıklı olmadığını söylüyor, ben bu orduyu niye besliyorum, böyle kritik bir anda işime yaramayacaksa ne zaman yarayacak' diye ekledi.

Son derece rahat ve umursamazdı. Hiçbir şey olmamış gibi günlük programımıza devam ettik."[787]

Engin Güner'in bu tanıklığından yola çıkarak istifa nedeniyle Cumhurbaşkanı'nın Genelkurmay Başkanı'yla hiç empati kur(a)madığını söylemek mümkün... Benim düşünceme göre, askerler akademik eğitimleri ve mesleki hassasiyetleri sonucu harbe giriş konusunda çok ihtiyatlılar ve sivillerden daha fazla barış yanlısıdırlar. Başkomutan Atatürk'ün "harp zorunlu değilse cinayettir" gibi hassas bir ölçüde ısrar etmesi, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Balkan Harbi, Cihan Harbi ve Türk İstiklal Harbi'nin yol açtığı korkunç faciaları bilen devlet adamı davranışıyla, "Tereddüt ile ihtiyat; yekdiğerinden kıl kadar farklı bir iştir" diye hassasiyet içinde kıvranması da bu nedenle olmalıdır...

Yüksek liderlik, kendimizi değil; devleti, devletin temel kurumlarını ahenk içinde yönetmektir...

Gölgede kalan sessiz güç

Körfez Krizi'nde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı ilişkilerinin gelişimi, harbin yüksek

idaresi açısından çıkartılabilecek dersler ve özellikle yurtdışına silahlı kuvvet gönderilmesinin bir örnek olayda incelenmesi konularında Cumhurbaşkanı'nın ve yakın çevresinde görevli tanıkları dinledik. Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde bir şahsiyet daha var ki, o bütün bu tartışmalarda gölgede kalan sessiz güç olarak yer almıştır ve şimdi onun tanıklığını aktaracağım. Gölgede kalan sessiz güç diye tanımladığım bu şahsiyet, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olmadan önce de Kara Kuvvetleri Komutanı ve Irak sınırında harp bölgesine en yakın konuşlanmış kolordunun da eski komutanıdır. Bölgeyi avucu gibi bilmektedir ve diğer tanıklara göre de en tecrübeli yüksek bürokrattır.

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, Körfez Krizi ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın istifasına yol açan gelişmelerle ilgili olarak hayli uzun ve özenli açıklamalar yapmıştır. Eski Kara Kuvvetleri Komutanı'nın açıklamalarına gerekçe olarak seçtiği sözcükler anlamlıdır: "Yazılabilir yönleriyle böyle bir açıklamanın yapılması, vicdanî bir borç haline gelmiştir. Suskunluğun yükü, taşınamaz olmuştur" diyor.[788] İtiraf etmek isterim ki, Kemal Yamak Paşa, Körfez Krizi'nde olsun başka siyasi konularda olsun 8. Cumhurbaşkanı Özal'ı en iyi anlayan ve anladıklarını dikkatli bir üslupla anlatabilen özel bir tanıktır. Kemal Yamak Paşa'nın açıklamaları Cumhurbaşkanı Özal'ın ve elbette gölgede kalan sessiz güç olarak kendisinin savunmasıdır:

"Körfez Krizi çıktığında, rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bilinen düşünce yapısı ve çalışma tarzı içinde, Musul ve Kerkük konusunu da inceledikleri ve bu konuyu bazı yetkililerle görüştükleri doğrudur. Hatta bu konuda, Birinci Cihan Harbi'nden sonraki Musul ve Kerkük haritaları ile Birinci Cihan Harbi sonunda mütarekeler imzalanırken,

ordunun Irak'ta en son bulunduğu savunma hattını bu haritalarda görmek istediğini, Lozan Konferansı'nda, Musul'un özel durumu ve sonunda nasıl kaybedildiği gibi konuları, Lozan Konferansı zabıtları da dâhil, alıp incelediklerini biliyorum. Bu sözden sonra bunların bulunup toplanmasını benden istemişler ve bunlar toplanıp kendilerine sunulmuştur. [...]

Rahmetli Cumhurbaşkanı, o araştırma ve incelemeleri yaparken bize de bazı sorular sormuş ve düşüncelerimizi öğrenmek istemişlerdir. Şüphesiz bana sordukları bu soruları, bazı yetkililere ve bu meyanda, Sayın Başbakan'a, Genelkurmay Başkanı'na ve ilgili bazı bakanlara da sormuşlar, kendileriyle konuşmuşlar, en yetkili ağızlardan fikir ve düşünceleri ile imkân ve kabiliyetlerimizi öğrenmek istemişlerdir. Bu hususta yadırganacak herhangi bir şey yoktur. Konunun Milli Güvenlik Kurulu ve bazı özel toplantılarda da görüşülmüş olması mümkündür.

Musul ve Kerkük sorunuyla ilgili sorunun bana tevcih edilmiş şekli şöyledir:

'Çatışma başladığında ve sonunda, Ortadoğu'da yeniden bir şekillenme ve sınırlarda bazı değişiklikler olur ve ortam müsait bulunursa veya İran, eski düşmanı Irak'a saldırıp, Suriye de benzer bir harekâta girişirse, biz de özellikle Misak-ı Milli hudutları içinde ilân ettiğimiz ve Lozan'da kaybettiğimiz Musul'u ve daha sonra kazandığımız, Musul petrollerindeki hakkımızı bile yitirdiğimiz, Musul'la ilgili haklarımızı ileri sürerek ve Musul bölgesini kontrol altına alarak, kriz sonrasındaki oluşumlar için inisiyatif sahibi olamaz mıyız?'

Rahmetli bu konuyu inceler ve bu soruyu sorarken, ABD dâhil koalisyon ortaklarının 'Irak'ın bütünlüğünün ve

sınırlarının korunacağı' şeklindeki ifadeleri henüz telâffuz edilmemiştir.

Rahmetli Cumhurbaşkanı'nın bu düşüncelerinin arkasında bulunan bazı değerlendirme ve ifadeleri daha vardı."

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, Cumhurbaşkanı'nın Körfez Krizi analizini şu şekilde aktarmaktadır:

"Saddam'ın, Başbakan Sayın Akbulut'a Irak ziyaretinde söylediklerini ve Türkiye'ye karşı tutum ve davranışlarını unutmuyor ve güneyimizde gelişen tehlikenin, şu veya bu şekilde, daha fazla büyümeden önlenmesi gerektiğine inanıyordu. Ayrıca 'Irak'ın bölgede giderek belirgin hale gelen tehditleri ve krize neden olan harekâtı ve hatta atom bombası, kimyasal silahlar, uzun menzilli top ve füzeler tedarik ve yapım çalışmalarının kaynağını petrol gelirleri teşkil ettiğine göre, bu kaynağın kısıtlanması, azaltılması lazımdır. Aksi halde bu kaynak var oldukça, bölgede bu tehdit ve bu tehlike belki de hep var olacaktır' diyor ve ekliyordu: 'Bu nedenle, Irak'ın Körfez'den çıkarılması ve bu bölgedeki petrol yataklarına sahip olmasının önlenmesi, bu tehdidin daha da büyümesi yönünden, ekonomik hedef olmaktan başka ayrıca, siyasî bir hedef olma özelliğini de taşır. Sonuçlarla boğuşmak yerine, sebepleri ortadan kaldırmak ve kaynakları kontrol altında tutmak lazımdır.' Bu açıklamasıyla dile getirdiği Irak'ın elinden Musul petrollerinin alınmasının veya petrol kaynak ve kazançlarının azaltılmasının uzun vadede bu ülkeden gelebilecek tehdit ve tehlikenin önlenerek bölgede istikrarı sağlayabileceği tezi, görüşlerine gerekçe oluşturuyordu.

Rahmetlinin o zaman ifade ettiği bu değerlendirmeler, Musul'la ilgili ifadeleri ve Irak'ın petrolden oluşan gelir kaynaklarını azaltma düşünceleri, seneler sonra Mart 2002'de

başlayan ve halen ABD'nin yeniden Irak'a müdahale konusundaki çalışmaları ve Türkiye'yle temasları arasında yer almıştır. 'Bu fikir ve düşünce acaba o dönemdeki bazı ikili görüşmelerden mi kaynaklanıyordu' sorusuna da cevap bulmak gerekiyor. Nitekim 2003'teki Irak'a müdahale sebeplerinin görünürdeki sebebi, nükleer ve kimyasal silahların varlığı ise, arkasındaki asıl sebebi petrol kaynaklarını kontrol ve Saddam'ı yok etme isteği olarak çıkmıştı."[789]

Turgut Bey, bir konuda zihninde belirenleri, kurmaylarıyla, ziyaretine gelen yetkililerle veya ziyaret ettiği şahsiyetlerle konuşur ve onlar da kendisinin öyle düşündüğünü zannederlerdi ama gerçekte o yalnızca danışma (istişare) yoluyla farklı fikirleri toplamaya çalışırdı... Kendisinin en yakın mesai içinde bulunduğu çalışma arkadaşı ve dayısının oğlu Hüsnü Doğan da benim bu değerlendirmemi paylaşmıştır.[790] Neden böyle bir yolu benimsemişti? Onun nedeni çok acıdır. 1990'larda devletin ilgili kurumlarının güvenlik ve strateji alanında bilgi ve belge üretimi ve farklı analizleri kısa sürede yüksek makama arz kabiliyeti maalesef yeterli değildi. Cumhurbaşkanı bu krizi bütün yönleriyle incelemek için yanıp tutuşmaktadır. Fakat devletin bu işlerle ilgilensin diye anayasayla görevlendirdiği kurumları (Türk Tarih Kurumu gibi) ona hiçbir bilgi ve belge yardımı sağlayamamaktadır.

Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Suat İlhan'ın bu konuda itirafı gerçekten acı ve bir devlet için endişe vericidir. Her yıl aksatmadan "10 Kasım Atatürk'ü Anma Töreni" düzenleyen bu anayasal yüksek kurumun başkanı şunu itiraf etmektedir:

"Türk toplumu yakın zamana kadar hemen her konuda stratejik araştırma eksikliğinin sıkıntısını çekmiştir. Birinci

Körfez Harekâtı'nın başlangıcında 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk Tarih Kurumu'nun da bağlı olduğu Atatürk Yüksek Kurumu'ndan 1918-1922 ve sonrası Musul vilayeti olayları konusunda belge istemişti. Kendisine, diğer kurumlar dâhil çok az belge verilebildi. Değerlendirme ve yorum içeren hiçbir çalışma yoktu. Bu eksikliğin stratejik araştırma enstitüsü yokluğundan kaynaklandığı anlaşılıyordu."[791]

Belli ki Cumhurbaşkanı, ilgili devlet kurumlarının stratejik bilgi ve belge (harita vb.) temininde yetersiz kalışını, tanıdığı akademisyenler ve tecrübeli şahsiyetler aracılığıyla gidermek istiyordu. Nitekim, Cumhurbaşkanı'nın bu amaçla ziyaretine gittiği 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren de Fikret Bilâ'nın sorusuna "Evet, Musul'a girecekti. Niyeti öyleydi" diye karşılık vermiştir:

"Bayram vesilesiyle Marmaris'te bana geldi, yanındaki erkânla birlikte. Evde konuştuk. Dedi ki: 'Bu ABD'nin Irak harekâtı sırasında biz de kuzeyden girelim, bu Musul meselesini halledelim, ne dersiniz?' Benim anladığım kadarıyla ABD Başkanı baba Bush'la konuşmuş. Musul işi takılmış aklına. Öyle anlıyorum. Baba Bush'la anlaşmış. Çünkü kendi başına böyle bir karar veremez. O zaman ben kendisine dedim ki: 'Sakın ola böyle bir şey yapma. Böyle bir harekâta girişme. Çok zor bir harekâttır ve oraya girdikten sonra burnunu çamurdan kurtaramazsın. Orası bir gayya kuyusudur. Gireriz ama o bataklıktan kurtulamayız. Bütün Arap âlemini de karşımıza alırız. Beni sessizce dinledi. Bir şey demedi. Israr da etmedi. Benden sonra Genelkurmay Başkanı Torumtay'la konuşmuş bu işi. Sonradan öğreniyorum ben. O da karşı çıkmış. O zaman ki Başbakan Yıldırım Akbulut'la konuşmuş, o da karşı çıkmış."[792]

Cumhurbaşkanı'nın güvendiği ve ehil bildiği şahsiyetlerle yaptığı beyin fırtınası tarzı istişarelere hayli ilginç bir örnek vardır. Cumhurbaşkanı'nın Körfez Krizi başladığında istişarede bulunduğu Profesör Mim Kemal Öke, Selim Efe Erdem'e şunları aktarmıştır:

"Özal krizlerden hemen bir nema oluşturacak zekâya sahipti. Mesela bir olayda 'Hemen Musul'a girelim' dedi. 1991'de Körfez krizi sırasında bir gece yarısı ev telefonum çaldı: 'Ben Turgut Özal.' Gece saat 02. 'Ben de Fatih Sultan Mehmet' diyerek kapattım. Telefon yine çaldı: 'Mim Kemal sakın ha kapatma, ben Turgut Özal' dedi. 'Özür dilerim Sayın Cumhurbaşkanım' diyebildim. 'Yarın sabah Musul'a girsek ne gibi argümanlarımız olur? Tarihi ve hukuki olarak' Pardon, dur, aman... 'Sayın Cumhurbaşkanım, ben bu konuda bir kitap yazdım ama...' diyecek oldum. 'Kitap önümde, vaktim yok. Dört sayfada, kullanabileceğimiz tüm argümanları sırala hemen' dedi. Böyle bir olayın vebalinden kaçmak istedim ama mümkün değil. Bir swot analizi yapıp 'Haftaya hazırlarım' dedim. 'Ne haftası, 2 saatte hazırla. Özel faksıma gönder, sonra da hemen Ankara'ya gel' dedi."

Mim Kemal Öke, Türkiye'nin ertesi gün Musul'a girmesiyle karşılaşacağı lehte ve aleyhte noktaları sıralayıp fakslamış, Ankara'ya gitmiş ve Turgut Özal'la karşılıklı konuşmaya başlamışlardı:

" 'Musul'a girmek kararında mısınız?' diye sordum. 'Evet' dedi. 'Peki bunun için vize aldınız mı?' diye sordum, yani Amerika'yı kastediyorum. 'Evet, aldım' dedi. 'Peki oraya girişimiz geçici mi?' Yanıt "Kalıcı." Allah Allah... 'Peki, kalıcı olduğunuzda Türkiye'nin demografik yapısında Kürtler lehine bir artma gösterecek ve önlemler almak gerekecek!' dedim."Evet" yanıtını verdi.

Bu önlemler Türkiye'nin federatif bir yönetime geçmesi ve rejimin değişerek başkanlık sistemine dönüşmesiydi:

'Federasyon... Ama federasyon iki bacaklı olursa pek sıkıntılı olur. Araziye ve nüfus yoğunluğuna dayalı federe devletler sıkıntılı olur' dedim. 'İkiden fazla düşünüyorum. Sen bul' dedi. 'KKTC mi?' diye sordum. 'Böylece Kıbrıs meselesini de hallederim. Federe devlet değil mi? Al işte sana'. Şaşkınım. 'Bir tane daha var' dedi. Ben hemen çalıştırdım bilgisayarı: 'Nahçıvan mı?' Kürt nüfusunun Türkiye'de artması ve federasyon verilmesi karşılığı Türkiye'deki milliyetçilerin tepkisinin bastırılması açısından böyle bir federasyonu uygun görüyordu. Nahçıvan'ı da içimize alacak şekilde, dörtlü bir federasyon. Ama federasyon bir rejim değişikliğini de getirir, dedim. 'Evet, başkanlık rejimi' yanıtı verdi... Ama gerçekleştiremedi. Sorsanız bana şimdi keşke yapsa mıydı, onun cevabı yok. Yani Turgut Bey böyle bir adamdı."[793]

Profesör Mim Kemal Öke'nin ve daha pek çok başka şahsiyetin de tanık olduğu gibi Turgut Bey, yüksek sesle düşünürdü ve onun bu alışkanlığı elbette basın ve özellikle bazı siyasi muhaliflerinin katkısıyla köpürtülüyor ve şayialar dilden dile dolaştırılıyordu...

Devlet Bakanı sonra (Ali Bozer'in istifasıyla) Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin Körfez Krizi'nin başından beri kabinenin içindeydi ve gelişmeleri yakından takip eden bakanlardandı; şunları anlatmıştır:

"Kriz ortaya çıktığında, 'Ne yapacağız, ne yapmalıyız, Türkiye bu işin içinden nasıl çıkacak' diye değerlendirmeler yaptık. Olaylar öyle hızlı gelişiyordu ki, gelişmelerin arkasında kalmamak, bir adım önde olmak ve karar alma

mekanizmasının içinde yer almak amacıyla Cumhurbaşkanı Özal, çok çaba sarf etti.

Kendisine göre birtakım politikaları vardı, bu politikaları Bush'la ve diğer liderlerle paylaşıyordu. Ortadoğu'nun savaş sonrası alacağı şekilde, Türkiye'nin önemli bir konumda bulunmasını sağlamak istiyordu. Türkiye'yi durağan dış politikalar üreten konumdan çıkarmıştı; aktif, ülke menfaatleri söz konusu olduğunda risk alabilen, tavır koyabilen bir anlayışla hareket ediyordu.

Bu yüzden sürekli alternatifler üretip, farklı konuları etrafındaki insanlarla tartışıyordu. Her türlü ihtimali göz önüne alarak, farklı planlar yapmaya çalışıyordu. Meseleyi daha iyi anlayabilmek için Türklerin Irak ile olan bağlarını, geçmişte yaşananları, bölgeye yönelik hak ve sorumluluklarımızı araştırıp değerlendiriyor, muhtemel senaryolar çerçevesinde, beyin fırtınası niteliğinde toplantılar gerçekleştiriyorduk. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı'nın, kimi zaman da müsteşarların, bürokratların yer aldığı Kriz Komitesi'nde fikir alışverişinde bulunuyorduk. Bu toplantılarda konuşulan konulardan bazıları; 'Eğer mecbur kalırsak, Irak bize saldırırsa, Türkiye ne yapacak? Kendimizi savunurken, en iyi savunma hücumdur diyerek Irak topraklarına girersek, bu operasyonu nasıl gerçekleştiririz? Hedefimiz ne olmalı? Türkiye hangi şartlarda böyle bir durumu gerçekleştirmeli?' gibi konularda...

Bu soruların yanıtını tartıştık çünkü ortada bir gerçek vardı. Irak'ın elinde uzun menzilli Scut füzeleri olduğu, Ankara'yı bile vurabileceği dile getiriliyordu. 'Saddam bize saldırırsa?' bu soruya yanıt bulmak zorundaydık. Çünkü Saddam bize karşı tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştu. Ciddi bir

tehditti. Özal, her türlü ihtimali dile getiren insandı. ‘Karadan, havadan, denizden gidelim, işgal edelim’ demiyordu. Ama söyledikleri kamuoyuna başka türlü yansıyordu. O, aslında ‘yapalım’ diye söylemiyordu, tartışmak için söylüyordu. Kâmran İnan gibi bazı isimler, ‘Musul’a gidelim’ diyorlardı. Ve maalesef Özal’ı da etkilemeye çalıştılar. Bana mırın kırın ediyorlardı. Dışişleri Komisyonu’nda tartıştık. Bazı milletvekilleri, bu tartışmayı tamamen başka türlü basına aksettirmek istediler. Musul’a gidilecek de, Bakan izin vermiyor gibisinden... Müdahalemiz oldu da bunun basına yansımasını önledik.’ ”[794]

Körfez Krizi’nde Cumhurbaşkanı’nın asıl pozisyonunu anlatan bir kısım anlatıların hakikatin ortaya çıkarılmasında katkı sağlamayacağı söylenebilir. Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, Özal’ın Kuzey Irak politikasında Türkiye’nin Güneydoğu sınırlarının güvenliği konusunda endişelerinin rolüne vurgu yapmaktadır:

“Rahmetli Cumhurbaşkanı Özal’ın düşünceleri arasında, ilk önce, askerlerce sık sık ifade edilen güvenlik nedeniyle Güneydoğu’da, Irak sınırında bazı değişiklikler yapılarak bölgenin daha kolay kontrol edilebileceği fikrine de çok sıcak yaklaşımı vardı.

Bu krizin en azından bizim için zaruri görülen bu değişikliği yapabilecek bir fırsat olarak değerlendirilebileceğine inanıyordu. Daha sonra Sayın Ecevit başta olmak üzere, geçici de olsa böyle bir değişikliği savunan liderlerin o zamanki tavırlarını ise ‘suskunluk’ olarak ifade ediyordu.

Hatta bir defasında, ‘Askerler sınırda yapılacak bazı değişikliklere hem ihtiyaç duyuyor, hem de bu fikre sahip çıkmıyorlar’ şeklinde bir serzenişleri olmuş, kendilerine, ‘İhtiyaç askerlerin olsa dâhi, karar politik bir karar olacaktır.

Onlar o nedenle sadece arazi yapısından doğan bir ihtiyacı belirtmişlerdir' şeklinde maruzatta bulunulmuştu. Kendileri bu değişikliğin zor olmayacağı inancını taşıyordu. Hatta bunun, gelecekte Irak'ın bile yararına olacağını ifade ediyorlardı."[795]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, Cumhurbaşkanı'na bu değerlendirmelerin çeşitli boyutlarını aktardığını söylemektedir:

"Rahmetli Cumhurbaşkanı'nın sorularına karşılık kendilerine, 'Konunun askeri yönünden çok politik yönünün daha önemli olduğu, hatta başka boyutları da olabileceği, bu safhada doğru bir değerlendirme yapmak için her yönden pek çok belirsizliğin bulunduğu, bu nedenle doğru bir inceleme yapmanın zor olacağı, yetersiz ve nazari kalacağı' arz edilerek, 'Askeri yönden başarılı bir harekât olsa bile sonucun, ABD başta olmak üzere, koalisyon ortakları ve belli bazı güç odaklarınca, onların bilinen Türkiye politikalarına ters düşen böyle bir hususun desteklenmediği takdirde bu başarının sonuçsuz kalabileceği, geri dönüşün gerekebileceği ve ondan sonra da daha büyük sakıncaların doğabileceği' ifade edilmiştir.

Teklif olarak da, 'Harekât tarzları ve alternatifler hakkında sorumlu makamlardan birer inceleme istenmesinin, bundan sonraki çalışmalar için çok faydalı olabileceği, toplanacak bilgiler ve gelişecek durumlarla ilgili değerlendirmelerin, bu dokümanlar üzerinde daha net ve kolay yapılabileceği' arz ve ifade edilmiştir."[796]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, bu evrede Cumhurbaşkanı'nın kafasında bulunan soruları şöyle aktarmaktadır:

“Rahmetli Cumhurbaşkanı’nın bu hususları, Sayın Başbakan, ilgili bazı Bakanlar ve Genelkurmay Başkanı’yla görüştüğü bu safhayı, kendi zihinlerinde beliren:

– Kriz nasıl gelişebilir? Nasıl sonuçlanabilir?

– Gelişme ve sonuçları bizi nasıl etkileyebilir?

– Kriz öncesinde, çatışma safhasında ve sonrasında biz neler yapmalıyız?

– En hassas bölgemizin yanında patlak veren bu krizden, zarar görmeden nasıl faydalanmalıyız?

– Gücümüz ve imkân kabiliyetimiz nedir?

– Bu gücü nasıl kullanmalıyız?

– Bu krizden nasıl faydalanabiliriz, gibi sorularına cevap aradığı bir safha olarak mütalaa etmek gerekmektedir.”[797]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa bundan sonra ne olmuştur sorusuna da karşılık vermektedir ve önemlidir:

“Bu arayışlardan kısa bir süre sonra, toplanan bilgiler ve izlenen gelişmeler içinde Irak’a giriş, uygun bir harekât tarzı olarak görülmediğinden, koalisyon kuvvetlerine bir zırhlı tugayla katılma fikri ağırlıkla konuşulmaya ve incelenmeye başlanmış, sorulara cevap arayışları, değişik alternatiflere yönelmiştir. Zira bu safhada, Irak sınırlarının ve toprak bütünlüğünün korunacağı ifadeleri, çeşitli kaynakların konuşmalarında yer almaya başlamıştır. Ayrıca yapılan görüşmelerde de Sayın Başbakan, Sayın Genelkurmay Başkanı ve ilgili Sayın Bakanların, bu alternatife yaklaşımlarının olumsuz olduğu da anlaşılmış bulunmaktadır.

Koalisyon kuvvetlerine bir birlikle, muhtemelen bir zırhlı tugayla katılma fikri Cumhurbaşkanı’nın en çok üzerinde durduğu ve arzu ettiği bir husus olmuştur. O, koalisyon kuvvetlerine Silahlı Kuvvetlerimizin bazı unsurlarıyla katılmasının, koalisyon kuvvetleri içerisinde hem daha aktif

bir rol almak, hem de Silahlı Kuvvetlerimiz personeline ve özellikle komuta kademesine, modern harbi ve kullanılan teknolojiyi tanıtmak için bir fırsat olduğunu düşünüyor, bunun üzerinde çok duruyordu. Daha sonra birlik gönderme fikrinden de vazgeçilince bu ihtiyacı karşılamak üzere, özel girişimleriyle koalisyon karargâhlarında yer almak üzere, bazı general ve subayları bölgeye göndermiştir.”[798]

Krizin birinci evresi

Genelkurmay Başkanlığı bu evrede taslak çalışmasını Cumhurbaşkanlığı makamına arz etmiştir:

“Bu safhada Genelkurmay Başkanlığı, kendi görüş ve tekliflerine göre hazırlanmış bir ‘politik direktif taslağı’ sunmuştur. Bu taslağın Milli Güvenlik Kurulu kanalıyla Cumhurbaşkanlığına sunulmuş olması, Cumhurbaşkanı’nın bu direktifle ilgili olarak, doğrudan devreye girmesinin ilk nedeni olmuştur.”[799]

Cumhurbaşkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında bir krizin baş göstermesi ve bunun aniden tırmanması ve Genelkurmay Başkanı’nın istifası bu evreden hemen sonra adım adım başlamıştır:

“Taslağı inceleyen rahmetli Cumhurbaşkanı beni çağırmışlar ve bana, direktif taslağını incelediklerini, direktifteki ana fikrin ‘Irak’ın kışkırtılmaması’ esasına dayandığını, sadece planlama ve yerinde hazırlığı öngördüğünü ifadeyle tatmin olmadıklarını belirtip taslağın ilgililerin katılacağı bir toplantıda konuşularak incelenmesinin gerektiğini belirtmişler ve ‘Bundan önce, asker göndermek mi, yoksa Genelkurmay teklifine benzer bir harekât tarzı mı daha uygun ve faydalı olur? Hangisi tercih edilmelidir? Sen bir inceleme yap görüşelim’ emrini vermişlerdir.

Konuşmalarımız arasında, ‘Ayrıca başka bir alternatif, daha faydalı ve daha uygun bir harekât tarzı var mıdır? Bunu da inceleyelim’ tarzında bir emirleri de olmuştur. Yine konuşmalarımız arasında, ‘Ayrıca Amerikalıların, bizim kuzeyden ikinci bir cephe açmamız konusunda resmi olmayan bazı telkinlerinin olduğunu, ancak bu sözleri, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunacağı şeklindeki ifadelerle yan yana getirince, sadece koalisyon kuvvetlerine yardımcı olmanın düşünüldüğünü’ belirterek, ‘Bu bizim için geçerli ve yeterli bir sebep olamaz. Bu konuda yapabileceğimiz en son şey, belki uygun bir kuvvet ve muhtemelen tugay çapındaki bir birlikle koalisyon kuvvetlerine katılmak olabilir’ şeklinde bir ifadeyi de bu konuşmaya eklemişlerdi.

Ben kendilerine, emrettikleri incelemeyi yazılı olarak sunacağımı arz ile bu hassas konuyu daktilo etmeden, el yazımla sunmak hususunda, müsaadelerini istemiş ve tasviplerini almıştım.

Bu inceleme emrinde, ‘Kuzey Irak’a giriş’le ilgili bir harekât tarzının incelenmesinin istenmediğini dikkatlerinize sunmak istiyorum. Çünkü bu safhaya kadar dıştan gelişen olaylar, beliren görüşler ve çeşitli beyanlar ile iç ve dışta beliren görüş ve oluşan ortam, böyle bir müdahaleyi bir alternatif olmaktan çıkarmış bulunmaktadır.”[800]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa şöyle devam ediyor:

“Benim kendilerine el yazımla sunduğum inceleme, ‘Asker göndermek yerine Güneydoğu Anadolu’da zırhlı ve mekanize birliklerin çoğunluğunu teşkil ettiği caydırıcı bir güç toplayarak caydırıcılığı sağlamanın, o dönemde çok hassas olan Güneydoğu bölgemizde, bu kritik dönemde daha güçlü bulunmanın, emrivakileri karşılamaya hazır olmanın faydalarını içeren bir hareket tarzının uygun ve etkin

olacağını, bu harekât tarzının bazı Irak kuvvetlerini kuzeye, Türk sınırına bağlayarak, İran'ı, Suriye'yi yerinde tutarak, meselâ İncirlik Üssü nedeniyle Irak'ın olası bir füze saldırısı veya diğer bazı muhtemel hareketlerine karşı, aktif bir caydırıcılık ve cevap teşkil ederek, bize olduğu kadar koalisyon kuvvetlerinin harekâtına da fayda sağlayacağını' içeren bir ana fikir ve teklif şeklindeydi.

Her iki harekât tarzının, fayda ve mahzurlarını belirten ve ana fikri yukarıda açıklanan harekât tarzını öneren bu notun, otuza yakın madde halinde sunulmuş olduğunu ve rahmetli Cumhurbaşkanı'nca birkaç defa okunarak benimsendiğini biliyorum.

Genel anlamda teklifler, Genelkurmay Başkanlığı'nın önerdiği, 'Politik Direktifler Taslağı'nda belirttiği harekât tarzına ve önerilere uyuyor, fakat ayrıldığı ana fikir nedeniyle planlama ve yerinde hazırlık yerine, bazı ön hazırlıkları ve fiili uygulamaları içeriyor ve en önemlisi, 'kışkırtmama' yerine, 'aktif caydırıcılık' öngörülüyordu.

Bu çalışmalardan sonra rahmetli Cumhurbaşkanı, benim de bulunduğum bir toplantı tertiplemiş, Sayın Başbakan, Sayın Genelkurmay Başkanı, Sayın Dışişleri Bakanı ile Sayın Milli Savunma Bakanı toplantıya katılmışlardır.

Toplantıda Genelkurmay Başkanlığı'nca hazırlanan taslak, genel hatlarıyla görüşülmüş, özellikle Güneydoğu'ya birlik kaydırma, İncirlik Üssü'nün durumu ile kullanım ve hazırlık durumları başta olmak üzere, diğer bazı hususlar üzerinde durulmuştur. Önemli görülen bu üç noktada, Sayın Genelkurmay Başkanı, sunulan politik direktif görüşlerini dile getirmiş ve Güneydoğu'ya bazı hava indirme, komando taburları kaydırılacağını ifade etmişlerdir. İncirlik Üssü'nün

durumu hakkında, kullanılmamasını öne çıkaran, ancak çok net olmayan beyanları ilgililerin dikkatini çekmiştir.

Bu toplantıdan sonra rahmetli Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili iki Bakanla birlikte, çalışma odalarında bir süre görüşmüşler, daha sonra beni çağırıp, 'Genelkurmay Başkanlığı'nın Güneydoğu'ya iç güvenlik nedeniyle her zaman gidip gelen, hava indirme ile komando taburlarını göndermeyi teklif ettiğini, oysa bu birliklerin her zaman gidip gelen, 'mutat birlikler' olduğunu ve gitmelerinin hiç dikkate alınmayacağını ve bir caydırıcılık sağlayamayacağını; bu nedenle, harekât ve ateş gücü yüksek bazı zırhlı ve mekanize birliklerden oluşan, yeterli ve ağırlıklı bir gücün bölgeye kaydırılmasını' düşündüklerini belirterek, fikrimi sormuşlardır.

Bu sorunun cevabı, daha önce rahmetli Cumhurbaşkanı'na sunduğum önerilerimde mevcut bulunduğundan ve hem askeri, hem de politik yönden uygun bulunduğundan, olumlu olarak arz edilmiştir. Esasen bu husus, değişik ifadelerle toplantıda da dile getirilmiştir.

İkinci olarak, gelişen durum içinde, İncirlik Üssü'nün kullanılmasında zaruret doğabileceği, hatta buna karşı olmanın, izlenen politikaya tamamen ters düşeceğinden uygun da olmayacağı ifade edilerek, bu konudaki yetki ve elâstikiyetin, hükümet kararına bırakılması hususunun, direktifte açıklıkla yer almasını istemişlerdir.

Bu iki konu dışında, diğer bazı hususlara da değinildikten sonra, 'Genelkurmay Direktif Taslağı'nın esas alınarak, fakat ortaya konulan ana fikre göre gerekli değişiklikler yapılarak, Politik Direktif'e son şeklinin verilmesini ve bir gün sonraya hazır edilmesini' benden istemişlerdir.

Daha önce de belirttiğim gibi, bu özel ikinci toplantıya, rahmetli Cumhurbaşkanı, Sayın Başbakan ve ilgili iki Sayın Bakan katılmışlardır.”[801]

“Ayrıca daha sonra öğrendiğime göre adı, ‘Politik Direktif’ olan bu direktifin, neden Dışişleri Bakanlığı’nca hazırlanarak onaya sunulmadığı konusu üzerinde de durulmuş ve toplantıda bulunan Sayın Bakan’dan, böyle bir direktif taslağının Dışişleri Bakanlığı’nca hazırlanarak, ertesi günkü toplantıya getirilmesi istenmiştir.”[802]

Hemen belirtmek isterim ki, bu toplantıda Dışişleri Bakanı’na ve Bakanlığına verilen bu görev teamüllere aykırıdır ve direktif taslağını uygulamakla görevli kurumun hazırlaması mesleki profesyonellik açısından da uygundur. Kaldı ki, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığına bağlı da değildir.

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın aktardığı başka ayrıntılar da önemlidir:

“Bu noktada bazı hususları ayrıca belirtmek istiyorum:

1- Görüşmelerde Genelkurmay direktif taslağının çok uzun olduğu, direktife girmemesi gereken birçok teferruatın direktifte bulunduğu belirtilerek, kısaltılması gereği üzerinde durulmuş, ancak rahmetli Cumhurbaşkanı’nın, ‘Anlaşılan emri almaya ihtiyaç duyduklarını dâhil etmişler, aynen kalsın, bir boşluk yaratılmasın’ şeklindeki müdahaleleriyle şekil ve muhtevaya (emredilen değişiklikler hariç) sadık kalınmıştır.

2- Müşahede edildiği gibi, bütün bu çalışmalar, toplantılar ve görüşmeler içinde sözü edilen, ‘Musul ve Kerkük’ün alınması’yla ilgili ne bir müzakere, ne bir çalışma, ne de bir planlama kesinlikle bulunmamaktadır.

3- Sayın Genelkurmay Başkanı’nın da katıldığı ve Genelkurmay Direktif Taslağı’nın görüşüldüğünü belirttiğim

toplantıdan sonra, ayrılırken çok memnun kalmadığını görüp yanına gittiğimde, Sayın Komutan, ‘Bizden ne istiyorlar Yamak Paşa?’ diyerek sıkıntılarını dile getirmiş, ben de kendilerine, daha önceden konuşulanlarda ifade edilen şekliyle ‘Güneydoğu’ya gönderilen hava indirme ve komando taburlarını yeterli görmüyorlar. İç güvenlik nedeniyle, her zaman gidip gelen birliklerin gidişini de ‘mutat uygulama’ içinde mütalaa ediyorlar ve bir caydırıcılık sağlayamayacağını söylüyorlar’ tarzında bir açıklamada bulunmuştum.”[803]

Üç taslak var...

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın anlatımına göre bundan sonra gelişmeler, yani işlerin karmaşıklaşması şöyle olmuştur:

“Ertesi gün, rahmetli Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanları, Cumhurbaşkanlığı makamında tekrar toplanarak, Genelkurmay direktif taslağını, Dışişleri Bakanlığı’nca hazırlanan politik direktif taslağını ve Genelkurmay Başkanlığı’nın direktif taslağı esas alınarak, benimsenen ana fikre göre yapılan değişikliklerle, yeniden düzenlenen taslağı önlerine almışlar, taslakların ayrı ayrı kendilerine takdiminden sonra, konuyu sadece kendilerinden oluşan bir toplantıda, yeniden müzakere etmişlerdir.”[804]

“Bir süre sonra beni çağırmışlar, tarafımdan hazırlanan ve değişiklikleri içeren metne, Dışişleri’nin hazırladığı metinden alınacak belli birkaç hususu işaret ederek, bunların da metne dâhil edilmesini, metnin son şeklinin görülmesinden sonra, ‘Politik Direktif’in Köşk’e çağırılan Başbakanlık Müsteşarı Sayın Sabahattin Çakmakoğlu’na verilmesini, onun da, direktifin, Bakanlar Kurulu Kararı olarak yayımlanması için gerekli işlemleri yapmasını emretmişlerdir. İstenilenler aynen

yapılmış ve son metin önce kendilerine sunulmuş, tasvip ve emirleriyle Sayın Müsteşar'a teslim edilmiştir.

Bakanlar Kurulu Kararı şekline getirilişi hariç, Politik Direktif belli olmuştur.

Direktif'te ne Irak'a bir harekât mevzuubahistir, ne de asker gönderme hususu vardır.

Direktif, hükümetin politik kararını destekleyecek mahiyette, Güneydoğu'da caydırıcı bir güç bulundurmayı ve kriz nedeniyle çok hassas bir duruma gelen Güneydoğu'da kuvvetli ve hazırlıklı olmayı öngörmektedir.

Direktifte, 'kışkırtmamaya' yönelik tedbirler yerine, 'aktif caydırıcılığı' öngören tedbirler öncelik almıştır.

Karar, rahmetli Cumhurbaşkanı, Başbakan ve konuyla yakından ilgili iki Bakan tarafından oluşturulmuş, Bakanlar Kurulu'na sunularak, Bakanlar Kurulu Kararı şeklinde yayımlanması ilgili Müsteşar'a emredilmiştir.

Ne oluşturulan karar, ne de yayımlanması istenilen direktif, hiçbir şekilde kişisel değildir. Hazırlanan metin, Bakanlar Kurulu'na sunulacaktır.

Politik Direktif'in oluşturulmasıyla ilgili olarak, Cumhurbaşkanlığı'nda yapılan çalışmalara Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Başbakan, Sayın Dışişleri ve Sayın Milli Savunma Bakanları, bazılarında ilâveten Sayın Genelkurmay Başkanı bulunmuşlardır. Bu safhada çalışmalar bitmiş, Politik Direktif Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur."[805]

Yüksek sevk ve idarede bütünleme olmaz

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa, haklı olarak kafalarda beliren bir sorunun da karşılığını vermek gereğini hissetmiştir, şöyle diyor:

“Bu noktada, bu çalışmaların neden Cumhurbaşkanlığı katında başlatılarak Bakanlar Kurulu’na gönderildiği ve neden Hükümet’le başlatılarak ve Bakanlar Kurulu’nda oluşturulup Cumhurbaşkanlığı onayına sunulmadığını, benim gibi kendi kendilerine soranlar olabileceğini düşünerek, bu konudaki şahsi müşahedemi burada belirtmek istiyorum. Bilmediğim ayrı sebep yoksa, ‘Politik Direktif’ taslağının Başbakanlık veya Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği kanalıyla ve hiçbir işlem yapılmadan Cumhurbaşkanlığı’na doğrudan sunulmuş olmasının böyle bir başlangıca neden olduğunu düşünüyorum.

Ertesi gün yayımlanan Politik Direktif’le ilgili Bakanlar Kurulu Kararı’nın bir sureti Cumhurbaşkanlığı’na gelince, bir ‘usul’ ve ‘yayın’ hatasıyla imza noksanı olduğu görülmüş ve hemen Sayın Başbakanlık Müsteşarı aranarak, değişik yorum ve algılamalara neden olabilecek bu hususun hemen düzeltilmesi ve noksan imzaların tamamlanması gereği dile getirilmiştir.

Başbakanlık şimdiye kadar hiç yayımlamamış olduğu ve yabancısı bulunduğu ‘Politik Direktif’i, ‘Bakanlar Kurulu Kararı’ şekline dönüştürürken, direktifin içinde yasal yönden düzenlemeye ihtiyaç gösteren birkaç hususu tespit etmiş, bunları ayrı bir sayfada toplamış ve bunu, ‘Bakanlar Kurulu Kararı’ olarak bilinen formata eklemiş, Politik Direktifi de tam metin halinde bu kısa metne ayrıca ek yaparak yayımlamıştır. Tarafımızdan yapılan hatırlatmayla, yapılan ilave metinden çıkarılmış ve ‘Politik Direktif’ Bakanlar Kurulu formatına ek halinde kalmış ve imzalar aynı gün tamamlanarak yeni suret Cumhurbaşkanlığı’na da gönderilmiştir. Maalesef ilk dağıtılan direktifte imza noksanlığı hatası da olmuştur.”[806]

“İşte istifaya en son neden ve bardağı taşıran son damla olarak gösterilen ‘imzasız direktif’ sözü muhtemelen esasta direktifi hiç değiştirmeyen, sadece hemen düzeltilebilecek bürokratik bir noksan veya hatayı kastetmektedir.”[807]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın ifadesiyle, ‘Bütün sorun, Genelkurmay Başkanlığı’nca hazırlanan dokümanın aynen onaylanıp geri gönderilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü beklenen budur ve konu, ‘aktif caydırma’ politikası ile ‘kışkırtmama’ görüşünün çatışmasıdır.”[808]

Orgeneral Necip Torumtay’ın pozisyonu

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay’ın Körfez Krizi’nin yönetiminde izlediği yol kurumsaldır ve kendi anlatımıyla şöyle olmuştur:

“Körfez Krizi ile ilgili olarak Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlığı ile sıkı ve devamlı işbirliği halinde değerlendirmeler yapılarak, muhtemel siyasi ve askeri gelişmeler ve alabileceğimiz önlemler saptandı ve raporlar halinde Başbakanlığa ve bilgileri için de Cumhurbaşkanlığı’na sunuldu. O sırada Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray idi. Körfez Krizi başladıktan tahminen üç ay içerisinde her iki Bakan da istifa etmek durumunda kaldılar. Yerlerine Dışişleri Bakanı olarak Kurtcebe Alptemoçin ve Milli Savunma Bakanı olarak da Hüsnü Doğan getirildiler.”[809]

Bir süre sonra da bilindiği gibi bizzat Genelkurmay Başkanı istifa etmiştir. Orgeneral Necip Torumtay’ın bu konudaki anlatımı şöyledir:

“Türkiye’de, alışılmamış bir yetki tartışması ortamında, 3 Aralık 1990 tarihinde en üst düzeyde bir askeri istifa olayı

olmuştur. İstifaya neden olan temel gerekçeleri o gün kamuoyuna açıkça belirttim ve aynı gün kendi talepleri üzerine önce Başbakan ve sonra da Cumhurbaşkanı'na bu nedenleri şifahen ve ayrıntılı olarak arz ettim ve istifamın geri alınması isteklerini kabul etmedim. [...]

Olaylardan ders çıkarmak demokrasinin temel özelliklerinden birisi olduğuna göre, gelecekte devlet yönetiminde üst düzeyde sorumluluk yüklenecek sivil ve asker kimselerin bu istifa olayını çeşitli yönleriyle inceleyeceklerini ümit ediyorum. Bu açıklamada, sadece Körfez Krizi döneminde devletin karar mekanizmasının ilginç çalışma tarzını gösteren belli başlı olaylarını ele alıyorum."[810]

İstifa eden Genelkurmay Başkanı'nın anılarında açıkladığı bazı olaylar ise bu tür bir krizle tekrar karşılaşıldığında nelerin nasıl yapılması/yapılmaması konusunda özel bir ilgiyi hak etmektedir. Harbin yüksek yönetimi için bu özel dersleri sırasıyla aktarmak istiyorum:

Birinci Ders: "Boru hattının kapatılması kararını TRT'den duydum"

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Torumtay'ın şu ifadeleri hayli ilginçtir:

"Körfez Krizi ile beraber devletin karar verme mekanizmasında da ilginç gelişmeler başladı. Bunlardan ilki Türkiye-Irak Boru Hattı'nın ani bir kararla kapatıldığının Ağustos 1990'ın ilk haftası sonunda TRT'de açıklanması oldu. Bu kararın yaratabileceği siyasi gerginlik, Irak'la ortak sınırımızda gözetleme, istihbarat ve güvenlik bakımından acilen ek önlemleri gerektiriyordu ve ben, yurdun savunulmasından ve bu çerçevede sınırların da korunmasından hükümete karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı olarak bu önemli haberi TRT'den öğreniyordum.

Devamlı olarak çok sıkı işbirliği yaptığımız Dışişleri Bakanlığı'nın bu karar hakkında bana bilgi vermemesi de dikkatimi çekmişti. Herhalde onlar da bu kararı sonradan öğrenmişlerdi. Böylece kritik bir döneme, koordinasyon ve bilgi akışı kopukluğu ile ve kurulu yasal düzeni ve kuralları bir kenara iten değişik ve Cumhurbaşkanlığı katında oluşan merkezi bir tutumla girmiş oluyorduk."[811]

İkinci Ders: Karar sürecinde karargâhtaki çalışmalar önemlidir.

Hemen belirtilmelidir ki, Genelkurmay Başkanı'nın istifa gerekçelerini anlatırken yaklaşık 25 sayfa tutan açıklamasında yer alan ilk cümle, Körfez Krizi'nde Genelkurmay Karargâhı'nın esnek bir pozisyonla işe başladığının bir kanıtıdır:

"Körfez Savaşı, Türkiye ve Türk Silahlı Kuvvetleri için mevcut savunma planlarından ayrı olarak muhtemel yeni stratejilerin uygulama ihtimallerini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları ile sıkı bir işbirliği içerisinde durum değerlendirmelerine başlamış ve Türkiye için muhtemel alternatifleri, yarar ve sakıncaları ile sıralayarak tetkikleri için Başbakanlığa ve Cumhurbaşkanlığı'na sunmuştur."

Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı'na yönelik ilk eleştirisi şudur:

"Bununla beraber, rahmetli Cumhurbaşkanı Özal, bu ihtimalleri değerlendiren sorumlu devlet kuruluşlarının ilerisine geçerek koordine edilmemiş şahsi yorum ve görüşlerini dünya kamuoyuna açıklamak suretiyle hükümetin oluşturması gereken Körfez'le ilgili politikasını şahsen şekillendirmeye başlamıştır."

Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanı'nın aktif tutum ve inisiyatif alma gücünden kaynaklanan bu yeni pozisyonda da derhal, 'Savunmadan farklı olabilecek muhtemel yeni askeri hazırlıklar açısından süratle ön çalışmalara" yönelmiş ve haklı olarak hükümetten tavır almasını ve kendisine resmi direktifi vermesini beklemiştir:

"Zaman alacak askeri hazırlıkları yönlendirmek bakımından böyle bir ortamda çok önemli olan husus, bir an önce açık hükümet politikasının saptanması ve bu konuda hükümet direktifinin Bakanlıklara ve Genelkurmay Başkanlığı'na verilmesi lüzumu Başbakan'a ve Cumhurbaşkanı'na arz edilmiş ve bu talep zaman içinde kendilerine birkaç defa hatırlatılmıştır. Buna rağmen Körfez'le ilgili milli siyasetimiz, sık sık tekrarlanan Birleşmiş Milletler kararlarına uyduğumuz hususu hariç, zaman zaman değişen yorum ve görüşlerden öteye gitmemiş ve Genelkurmay Başkanlığı, Körfez Krizi'nden itibaren dört ay süreyle Hükümet'in Körfez politikasını belirleyecek olan resmi siyasi direktifini bir türlü alamamıştır."[812]

Üçüncü Ders: Başbakan'ın insiyatif alması anayasa gereğidir.

Bu gecikme kendi başına ağır bir yönetim zaafiyeti oluşturmuştur ve bundan dolayı Başbakan ve Bakanlar Kurulu yasal (anayasal) sorumluluk altındadır. Genelkurmay Başkanlığı hangi senaryolar üzerinde çalıştığını en yetkili makamdan şu şekilde açıklamıştır:

"Türk Silahı Kuvvetleri'nce, bilinen mevcut savunma planları dışında, o sırada yapılması akla gelen hazırlıklardan, hükümet direktifine ihtiyaç görülenler şunlardı[r]:"

(a) Sınırlarımıza daha fazla Irak kuvveti çekmek için, Türkiye'den de bir taarruz yapılacağı görüntüsü vermek üzere

güneye ilave kuvvet kaydırıp sınır yakınlarında tatbikatlar yapmamız.

(b) Veya Körfez bölgesine kara yahut deniz birliği göndermemiz.

(c) Sınır ötesine bir kara harekâtı yaparak Kuzey Irak'ı işgal etmemiz.

(d) Ya da İncirlik'i SEİA (Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması) kapsamı dışında kullanmamız vs..."[813]

Dördüncü Ders: Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın yüksek askeri müşaviri Genelkurmay Başkanı'dır.

Genelkurmay Başkanı'nın bu kritik süreçle ilgili bazı gözlemleri gerçekten önemlidir:

"Zaman zaman yapılan kriz masası toplantılarında, Cumhurbaşkanı devamlı olarak izlediği yabancı bir TV istasyonundan veya diğer ülke liderleriyle sık sık yaptığı telefon görüşmelerinden sonra yeni görüşler ortaya koymuş ve kendi ihtisas ve tecrübeleri dışında bulunan askeri konularda dahi, ne harp prensiplerine ve ne de stratejiye uyan ve Kuzey Irak'a karşı fiili olarak askeri harekâtımızı öngören bazı telkin ve talepler üzerinde ısrarla durmaya başlamıştır. Bu toplantılarda Başbakan Yıldırım Akbulut genellikle suskun kalmış, hükümet mütalaa ve öneri ileri sürmemiş ve Genelkurmay Başkanlığı'na Körfez'le ilgili olarak hiçbir emir vermemiştir. Böylece yetişmiş ve tecrübeli uzman kadrosuyla dolu olan hükümet teşkilatı ve askeri karargâhlar, hizmet etmekle yükümlü bulundukları devlet karar verme mekanizmasının dışında kalmaya başlamıştır."[814]

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın bu saptaması önemlidir, çünkü açık bir anlatımla "Sivil ve askeri bürokrasi devlet karar verme mekanizmasının dışında kalmaya başlamıştır" diyor.

Beşinci Ders: Anayasal yetkiler zamanında ve etkin kullanmalıdır.

Genelkurmay Başkanı devam ediyor ve bardağı taşıran damlayı açıklıyor:

"Birleşmiş Milletlerin 678 Sayılı Kararı'ndan sonra artık *zaman* unsurunun da sınırlanmış olması nedeniyle hükümetin kesin siyasi tutumunu belirleyecek olan direktifin çıkarılması talebi, 30 Kasım 1990'da tarafımdan bir defa daha hatırlatılmıştır. Ancak en seri ve akıcı durumlarda dahi bir koordinasyona dayanması gereken kararlar, Cumhurbaşkanı tarafından şahsi ve merkezi bir biçimde ele alınmaya başlanmış ve kriz yönetimi ve karar mekanizması diye bir düzen kalmamıştı. Bu durum ve tutumlar istifaya yol açan son gelişmelerdir."[815]

Örnek olay incelemesi

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay, istifasına neden oluşturan gelişmeleri şu şekilde anlatmıştır:

"Şimdi istifa olayına neden olan gelişmelere değinmek istiyorum:

Körfez Krizi, ilk günden itibaren Türkiye'yi etkisi altına almaya başlamıştır. Esasen bunun aksi düşünülemezdi. Başlangıçta bu etki, siyasi ve ekonomik yönde kendisini göstermiş ve Türkiye olayı kınayarak ve Birleşmiş Milletler Kararı'nı destekleyerek hak ve hukukun yanında yerini almıştır. Olaylar geliştikçe, askeri mülahazalar ön planda yer almaya başlamıştır. Nitekim Irak'ın Kuveyt'i haksız işgaline karşı, öncelikle Suudi Arabistan'ı savunmak üzere Körfez bölgesinde ABD'nin öncülüğünde çok uluslu bir askeri güç süratle oluşmuştur.

Bu gelişmelere paralel olarak Genelkurmay Başkanlığı, ön planda ülkesini güvenlik altına alacak önlemleri uygularken, kriz bölgesinde askeri yükün ağırlığını üzerinde taşımakta olan ABD'ye bir dost ve müttefik olarak, yükümlülüklerini yerine getirebilecek çeşitli askeri kolaylık imkânlarını Dışişleri Bakanlığı ile ortaklaşa değerlendirmiş ve bunu yazılı bir rapor halinde hükümete ve bilgileri için Cumhurbaşkanlığı'na sunmuştur. Ve bu değerlendirmelere dayanarak, yukarıda da açıklandığı üzere, siyasi otoritenin askeri hazırlıklarımıza yön verecek olan ve varsa savunmadan farklı olabilecek bir harekât için Siyasi Direktif'in verilmesini önermiştir. Zira, Cumhurbaşkanı'nın yaptığı konuşma ve açıklamalardan yurtiçi ve dışında, Türkiye'nin taarruzi olarak fiilen harekâta katılacağı izlenimi ortaya çıkmaya başlamıştı. Siyasi direktifin verilmesiyle, zaman alacak hazırlıklara geçilebilecek, savunmadan farklı planlar ve kıta intikalleri ile yığınak yapılabilecek, ilâve ihtiyaç ve ödenekler saptanabilecekti. Kısaca, modern savaşın çok önemli unsuru olan zaman faktörü gerektiği şekilde kullanılacaktı. Nitekim ABD, ilk günden itibaren tavrını açıkça ortaya koymuş ve zamanı ustaca kullanmaya başlamıştı."[816]

Genelkurmay Başkanı Torumtay, bu ilk evredeki gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

"2 Ağustos 1990 tarihinde Körfez Krizi'nin başlamasından itibaren Cumhurbaşkanı, haftalık görüşmelerde veya kriz masası çalışmalarında, her ne şekilde olursa olsun Türkiye'nin de askeri katkı veya müdahalede bulunarak bölgedeki ağırlığını ve önemini dünyaya göstermek arzusunu belirtiyordu. Gerekçe olarak da muhtemel bir Körfez Savaşı sonunda Irak'ın süratle çöküp parçalanacağını ve Türkiye'nin katkısı ölçüsünde bu savaşın sonunda söz sahibi olarak büyük

yararlar sağlanacağını söylüyordu. Aslında böyle bir savaşta Irak'ın yenileceği hepimizce kabul ediliyordu. Ancak ondan sonraki gelişmeleri tahmin etmek zordu. Kendilerine, eğer Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sınır ötesi bir görev düşecekse önce bu konuda Milli Strateji'nin tespit edilerek bize bildirilmesi, ona göre Askeri Strateji'nin ve sonra da harekât planları ve fiili askeri hazırlıkların yapılabileceğini ifade ettim. Her ne şekilde olursa olsun, önce somut bir hedefin ortaya konması gerekiyordu. Gaye sadece Irak'ın ezilmesi mi yoksa bununla beraber toprak işgali mi idi? İşgal ise ne ölçüde ve neresi hedef olacaktı? Askeri Strateji bundan sonra belli olabilecekti. Buna açık ve kesin cevap yoktu. Asıl önemli olan bu konuda hükümetin bir görüşü ve fikri hazırlığı yoktu.

Birleşmiş Milletlerin ambargo kararından sonra bazı ülkeler koalisyon deniz gücüne, savaş gemileriyle katkıda bulunmaya başladılar. Biz de, her ihtimale karşı bir firkateynimizi daha ilk günlerde 24 saatlik hazırlık durumuna getirdik ve uzak mesafelerde telsiz muhaberesi yapabilecek şekilde uydu anteni ile donattık ve bu konuda emir bekledik.

Diğer bir alternatif de Körfez'e bir kara birliği göndermekti. Böyle bir kuvvetin gönderilmesi için normal yöntem olarak, hükümetin bu kararını Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmesi, en etkili ve yararlı uygulamanın saptanması için de siyasi ve askeri yetkililerin bu konuyu süratle incelemeleri ve sonunda hükümetçe (gerekirse TBMM'nin de onayını alarak) gidecek birliğin çapını, cinsini ve takribi harekât zamanını Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmesi gerekirdi. (1950 yılında Kore'ye gönderilen Türk Tugayı benzeri işlemden sonra teşkil edilmiş, noksanları giderilmiş ve müşterek bir eğitim ve tatbikattan sonra görev yerine sevk edilmişti.) Bu

konu da hükümetçe hiç ele alınmadı, Genelkurmay Başkanlığı'na bir talep vaki olmadı ve sadece Cumhurbaşkanı'nın arzuları olarak ortaya atıldı. Bununla beraber Genelkurmay Başkanlığı Körfez bölgesine herhangi bir kara birliği gönderilmesi ihtimaline karşı bunun fayda ve sakıncalarını Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak değerlendirmiş ve tetkikleri için hükümet ve cumhurbaşkanlığına göndermiştir."[817]

Genelkurmay Başkanı'nın bir saptaması ise sivil-asker işbirliği açısından çok önemli bir zaafa işaret etmektedir:

"Körfez Krizi'nden bir süre sonra, Cumhurbaşkanı'nın Körfez'e asker yollanılmasıyla ilgili olarak basında şu mealde bir haber yer aldı: 'Ben Körfez'e asker yollamak istedim, ancak askerler buna karşı çıktı'. Cumhurbaşkanı'na atfen verilen bu haberdeki açıklama, hem devlet otoritesi ve hem de askeri disiplin yönünden yaralayıcı bir suçlama olur. Çünkü önce askerleri emir dinlemez ve devleti de emir dinletemez duruma sokar.

Genelkurmay Başkanlığı, Körfez Krizi'nin başlamasından 24 saat sonra, muhtemel bir sınır tecavüzü olayına karşı Güneydoğu sınırlarımızı ve derinliğindeki bölgeyi ilâve hava filoları, hava savunma birlikleri, kara unsurları, komuta kontrol, istihbarat ve keşif üniteleriyle takviye etmiştir. Daha sonra, Irak'ın muhtemel bir hava veya füze taarruzu ihtimaline karşı, hava kuvvetlerimizle derhal misli ile mukabele ederek, önemli hedeflerini vurmak üzere, hükümetten yazılı yetki talebinde bulundum ve bu yetkiyi aldım. Bu yetkiye dayanarak Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nca gerektiğinde havadan vuracağımız hedeflere ait bilgiler sağlanarak ilgili hava filolarına ve pilotlara dağıtıldı.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki, Körfez Krizi süresince Irak, kesinlikle Türkiye'ye taarruz edecek durumda değildi. Çünkü kendileri de çok iyi biliyordu ki, kıyametin kopacağı yer Körfez bölgesi idi ve bu nedenle Irak, kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu ve ihtiyatlarını Kuveyt ve kuzey civarına yığmıştı. En zayıf ihtimalle harekât başladıktan sonra bize birkaç füze atabilirdi veya hava saldırısında bulunabilirdi. O da Türkiye üzerinden kendilerine bir tehdit veya tecavüz vaki olursa... Diğer bir deyimle, Irak'la bir savaş ancak Türkiye'nin kendi iradesiyle başlayabilirdi. Hükümetin de kendi inisiyatifi ile Irak'a karşı taarruzî bir savaşı başlatma niyet ve kararı olmadığına göre, her şey dış siyaseti de şahsen yönlendirmeye başlayan ve hükümeti arka planda bırakan Cumhurbaşkanı'nın tutumu ve kararına kalmıştı. Bütün bunlara rağmen ülkemizin güvenliği için alınan önlemler süratle büyük ölçüde tamamlandı ve yaptığım denetlemelerde gerek sınırlardaki personelimizi, gerek pilotlarımızı büyük bir vazife heyecanı içerisinde gördüm. Diğer taraftan muhtemel bir füze taarruzu veya hava saldırısına karşı caydırıcılığı arttırmak amacıyla NATO'nun AMF hava unsurlarının istenmesi için Dışişleri Bakanlığı ile ortaklaşa karargâh ön çalışmalarına geçildi ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nca bu filoların kabul ve komuta ilişkileri çalışmalarına başlandı.

Özetle, askeri yönden muhtemel bir tecavüze karşı ne yapacağımızı gayet iyi biliyorduk. Bu bizim işimiz ve görevimizdi ve buna severek hazırdık. Bilemediğimiz, savunma dışında Cumhurbaşkanı'nın sık sık dile getirdiği niyetlerle ilgili açık ve kesin hükümet politikasıydı."[818]

Harbin yüksek yönetiminde öteki sorunlar

“Krizin başından itibaren Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları ile koordineli bir şekilde başlatılan değerlendirmeler periyodik olarak Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı’na sunulmakla beraber, yapılan kriz masası toplantılarında, raporlarda belirtilen görüş ve önerilere atıf dahi yapılmadan Irak’a karşı fiili olarak bir şeyler yapmamız görüşünde ısrar eden Cumhurbaşkanı tarafından ‘Bürokratik ve akademik çalışmalardan ziyade bu meselenin pratik ve dinamik tarzda ele alınması’ hususu birkaç kere vurgulanmıştır. Böylelikle eldeki tüm istihbarata, bilinen ‘Buhran Yönetimi’ kurallarına ve imkânlarımıza göre yapılan gerçekçi değerlendirmeler bir tarafa itilerek, stratejiye uymayan ve kişisel kararlara dayanan değişik bir yönetim modeli ile karşı karşıya gelinmiş bulunuyordu.

Bu arada bunu hatırlamak gerekir ki, Körfez Krizi’nden sonra, dış siyaset ve Körfez kararlarıyla ilgili olarak ‘Aktif ve dinamik tutum ile riskin göze alınması’ deyimleri sık sık kullanılmaya başlanmıştır. Bir savaşa başladıktan sonra muharebe meydanındaki komutanlar için bu üç deyim de, başarılı sevk ve idarenin önemli unsurlarıdır ve yeri ve zamanı iyi seçilmek koşulu ile başarıya giden yolu açabilirler. Ticaret hayatında da, özellikle özel teşebbüste bu nitelikler gelişme ve kazanç için önemli sayılabilir. Ancak, konu milletin kaderi ile ilgili bir dış siyasanın saptanması ve yönlendirilmesi veya bir harbin açılması kararı ise, o zaman ön planda yer alması gereken tutum, ileriyi görüş ve soğukkanlılıktır. Zira muharebeler veya ticari mücadeleler çok aşamalı olabilir ve başarı ve başarısızlıklar birbirini kovalayabilir, yeni fırsatlar doğabilir. Ancak, harp bir kere açılır ve sonu da ya zafer ya yenilgi veya uzun bir çıkmaz yoldur ve ortaya konulan da bir liderin değil, bir milletin

kaderidir ve bu da rastgele riske atılamaz. Bu çeşit hayati kararlar, sorumlu ve yetkili tüm yasal kurum ve kuruluşların incelemeleri sonucu TBMM tarafından alınabilir.

Petrol boru hattının kapanmasından kısa bir süre bazı dost ülke bakanlarının Türkiye'yi ziyaretini takiben Cumhurbaşkanı, Irak sınırı civarında tatbikatlar yaparak bir kısım Irak kuvvetinin daha kuzeyde tespit edilmesini telkin etti. Bu, askeri yönden ikinci bir cephenin, askeri deyimle 'Tâli cephenin' karadan açılmasının ilk önemli adımı olacaktı ve uygulaması askeri açıdan bir sorun değildi. Ancak böyle bir hareket, Irak'a karşı hasmâne tutum olurdu ve buna göre de ilâve savaş hazırlıkları gerektirirdi. Hükümet bu konuda da sessiz kalmış ve genelkurmaydan herhangi bir istekte bulunmamıştı. Kaldı ki, Irak'la müşterek hududumuzda zaten 2. Ordu birliklerimiz vardı ve Kuzey Irak da 7-8 tümenini kendisine angaje etmiş durumdaydı."[819]

Cumhurbaşkanı Musul-Kerkük konusunu açıyor

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye* adlı kitabında kendisinin de hazır bulunduğu kriz masası toplantılarında Cumhurbaşkanı Özal'ın kuzeyden ikinci cephe açılması ve Irak'a girilmesini "birkaç defa ısrarla gündeme getirmiş ancak destek görmemiştir" diye yazmıştır.[820]

"Ayrıca daha sonra çeşitli temaslarımızda Cumhurbaşkanı tarafından sınır ötesi bir kara harekâtının lüzumu ve önemi üzerinde durulmuş ve buna da hazırlıklı bulunulması gerektiği vurgulanmıştır. (Bu tür bir hazırlık askeri yönden, en azından yığınak ve kısmî seferberlik demektir.) Bu meyanda her vesile ile Musul ve Kerkük'ün Misak-i Milli sınırları içinde olduğunu hatırlatmışlardır. Nitekim 1990 Ağustos'unda

görevi devralan Deniz Kuvvetleri yeni Komutanı Oramiral İrfan Tınaz ve Hava Kuvvetleri Komutanı Siyami Taştan ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis'i (rahmetli) kendilerine takdim için Köşk'e çıkardığımda hemen bu konuya girerek, yeni komutanlara da Kerkük ve Musul konusunu açmış ve bu konuda tanınmış İngiliz yazarının yakınlarda yazdığı ve bu iki yerin Türkiye için önemini belirten bir makaleyi kendilerine okumuştur. Cumhurbaşkanı'nın bu düşünceleri daha sonra bir ölçüde basına da aksetmiş ve Irak'ın parçalanması sonucu bazı olupbittilere karşı sınır ötesi bir harekâtın yapılacağı görüşü yabancı basında da yer almıştır. Kendilerine, bir devlet sorumlusu olarak, askeri strateji yönünden Irak'la ikinci cephe angajmanları düşünülürken, Türkiye'nin çevresindeki diğer belirsizlik ve gelişmeleri de dikkate almak gerektiği, zira güneye yapılacak bir sınır ötesi harekâtına dolgun kadrolu bir ordunun katılması gerekeceği ve bu kuvvetlerle Kuzey Irak'ın işgalinin bir sorun olmayacağı, ancak bu kuvvetlerin işgal edeceği topraklarda yıllarca kalmak zorunda olabileceği ve Türkiye'nin böylelikle Ortadoğu çıkmazına fiilen karışacağı ve uzun yıllar bu girdabın içerisinden çıkamayacağı açıkça belirtilmiştir. Irak'a karşı taarruzî bir harekâtla görevlendirilecek ordunun teşkili ve yeterli bir güce sahip olması için Trakya'dan ve Doğu Anadolu'dan bazı tümenlerin seferber edilerek tam mevcutla bölgeye kaydırılması ve tam hazırlıkla savaşa sokulması gerekirdi. Bu durumda, bugün dahi önemini koruyan Trakya ve özellikle Doğu Anadolu bölgelerimizdeki güvenlik önlemleri zayıflatılmış ve hatta Kıbrıs'taki garanti vecibelerimiz dâhi bundan etkilenmiş olurdu. Ayrıca Türkiye için ne derece zaruri ve hayati değeri olduğu açıkça ortaya konmayan bir

sınır ötesi harekâtında işgal edilen bölgede, diğer ülkeleri de içine çekebilecek yeni ve yaygın bir Kürt sorunu ortaya çıkacak ve bölgede güvenlik ve asayişi sağlamak için ilâve kuvvet ve gayret gerekecekti. Bütün bunlara rağmen TBMM'nin onayından geçen her tür savaş kararının hükümet direktifi çerçevesinde en başarılı şekilde uygulanacağı ve bu maksatla seferberlik dâhil derhal ilave hazırlıklara geçilebileceği kendilerine arz edilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, bir taarruzun, özellikle bir harbi başlatacak ilk taarruzun, ülke çapında kapsamlı hazırlık yapılıp tamamlanmadan, küçük çapta bir barış zamanı tatbikatı gibi, istendiği zaman hemen başlatılabileceği zannediliyordu.

Yukarıda belirtilenler dikkat nazara alınmadan, *gayesi* ve *hedefi* açıkça saptanmayan ve güvenilir bir istihbarat ile gerçekçi planlar ve hazırlıklar ayrıntılı ve mükemmel bir şekilde tamamlanmadan, ayaküstü alınacak kararlarla sınır ötesine girişilecek bir savaş, millet adına oynanmış bir kumar, bir macera olur. Çünkü temel bir prensip olarak *savaşın değişmez nihai hedefi, düşmanın silahlı gücünün ve savaş azminin yok edilmesidir.* Hedef böyle seçilmez ise veya hazırlıklar bu hedefe göre olmazsa sonu çıkmaz yoldur ve gelecek, daha büyük sorunlarla doludur. Tarih bunun örneklerini sergilemektedir. Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı ile Körfez Savaşı bunun en yakın örnekleridir."[821]

ABD heyeti Genelkurmay'da

"Ağustosun son haftasında, ABD senatörlerinden Mr. Byrd ile Mr. Cochran, daha önceleri yapılmış olan bir ziyaret programına uyarak, Türkiye'yi ziyarete gelmişlerdi. Washington Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir eşliğindeki heyet Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından kabul

edildikten sonra beni ziyaret ettiler. Kendisini daha önce Türkiye'ye yapmış olduğu ziyarette tanımış olduğum ve Türk askerine karşı ilgi ve sevgisini yakından bildiğim ve şahsen takdir ettiğim Senatör Byrd ve beraberindekiler bölgedeki askeri durum hakkında bazı sorular sordular. Kendilerine, bizi ilgilendiren durumlar hakkında ve genel olarak alınmış bazı önlemler üzerinde bazı açıklamalarda bulundum. Konu, Türkiye'nin muhtemel askeri katkısına intikal edince, Türkiye'nin hudutları dışında hiçbir emel gözetmeyen yürürlükteki dış politikasına dayanarak, kendilerine şunu söyledim:

– Şayet Irak, Birleşmiş Milletler kararlarına uyarak Kuveyt'ten geri çekilmezse, askeri bir harekâtla bölgeyi terke zorlanacaktır. Böyle bir savaşta çok güçlü olan koalisyon kuvvetleri karşısında Irak'ın ağır bir yenilgiye uğrayacağı kesindir. Türkiye'nin bu savaşa fiilen karışmadan müttefiklerine sağlayabileceği çeşitli yardım ve destek olanakları vardır. Öyle görülüyor ki, bu savaş bittikten sonra bölgede, özellikle Irak'ta yeni sorunlar ve bölgeyi etkileyecek boyutlarda istikrarsızlıklar baş gösterecektir. İşte böyle bir aşamada, bu savaşa fiilen girmemiş ve yıpranmamış bir Türkiye, bölgede istikrarın yeniden sağlanmasında en güvenilir bir güç ve dayanak olacaktır.

Hükümetimizin o sırada mevcut siyasi görüşüne dayanarak yaptığım bu konuşmayı (ki hükümet bu siyasi görüşünü daha sonraları da resmen değiştirmiş değildir) Cumhurbaşkanı'na arz ettiğimde pek memnun kalmamış göründüler."[822]

"Temas noktası" sorunu

"Devletin karar mekanizmasının artık nasıl çalışmakta olduğunu gösteren ilginç bir olay da, Kasım ayının son

haftasında cereyan etmiştir. Bu tarihte ABD Büyükelçisi, JUSMMAT (ABD Askeri Yardım Kurulu) Başkanı vasıtasıyla Genelkurmay 2. Başkanı'na müracaat ederek benimle görüşmek istediğini bildirmişti. Ben de kendisine usullerimiz gereği böyle bir müracaatın Dışişleri Bakanlığı kanalı ile yapılmasını hatırlattım. Müracaat bu kanala alındı. Aynı gün, Cumhurbaşkanı ile haftalık görüşmede bu alışılmamış müracaat şeklini kendilerine söylediğim vakit ilgi ile 'Acaba ne istekleri var, sonra bana da bildirin' dediler. Ertesi gün Büyükelçi, yanında JUSMMAT Başkanı Tümgeneral ile birlikte beni ziyarete geldiler. Önemli olacağını tahmin ettiğim bu görüşmede 2. Başkan Orgeneral Önder'in de bulunmasını uygun gördüğümden toplantıya kendisi de katıldı. Büyükelçi bana, kasım ayında Paris'te yapılan AKKUM görüşmeleri sırasında Başkan Bush ile Cumhurbaşkanı Özal'ın Körfez konusunu görüştüklerini ve bundan sonra askeri ortak noktalar için Cumhurbaşkanı Özal'ın beni 'Temas Noktası' olarak gösterdiğini bildirdi. Elinde kendi Dışişleri Bakanı'nın bu konuda yazılmış bir mesajı vardı. Bu haberi hayretle dinledim. Çünkü ABD ile askeri yönden Körfez harekâtı için 'Temas Noktası' olacağıma dair ne bir bilgim vardı ve ne de kendi hükümetimden ortak askeri çalışmalar hakkında bir emir almıştım. Büyükelçi'ye, 'Temas Noktası' olarak seçildiğimden haberim olmadığını belirttim. Normal olarak kendilerinin, Körfez konusunda bundan sonra gelişecek durumlar için Dışişleri Bakanımızla temas etmeleri gerektiğini ve JUSMMAT Başkanı'nın da gerektiğinde Genelkurmay karargâhında ilgili daire ile görüşebileceğini söyledim ve özellikle kendisine şunu vurguladım: Yasalarımıza göre ben görev ve yetki bakımından Başbakan'a

bağlıyım. Şu ana kadar hükümetimden Körfez'in askeri harekâtı ile ilgili bir direktif almadım. Alınca, askeri gelişmelerden gerekli olanlar koordinasyon için uygun kanallardan size iletilir.

Bu durumda, Silahlı Kuvvetlerin Komutanı olan Genelkurmay Başkanı, Körfez harekâtıyla ilgili olarak, daha kendi başbakanından direktif almadan, koordine amacı ile de olsa, ilk defa yabancı bir ülke temsilciliği tarafından bu askeri harekât çalışmalarına resmen girme durumunda kalmış oluyordum. Böylece Paris'te iki [devlet] başkan[ı] arasında da konuşulduğu anlaşılan askeri görüşlerin de dışında kalmış oluyordum. Yaratılan bu ortam, milli gururu yaralayıcı bir durumdu. Devletin karar mekanizması artık rayından çıkmıştı ve hatta milli çerçeve dışına taşmıştı.

Büyükelçi iki gün sonra JUSMMAT Başkanı'nı Genelkurmay 2. Başkanı'na göndererek uyarılarımda beni haklı bulduğunu ve özür dilediğini bildirmişti. Bu durumu aynı gün görüşlerimle beraber Cumhurbaşkanı'na ilettim. Ve artık hükümet direktifinin çıkarılmasını ve tavrımızın ortaya konması gerektiğini kendilerine arz ettim.

Genelkurmay Başkanı'nın 'Temas Noktası' olarak seçilmesi hususunda şu hassas noktanın hatırlanmasında yarar vardır. Türk Genelkurmay Başkanı, bir irtibat ve temas noktası değil, kendi ülkesinde en üst düzeyde bir komutan ve sevk ve idare makamıdır. Muhatabı da dost ülkenin Genelkurmay Başkanı'dır. (Nitekim kendisini yakından tanıdığım ve takdir ettiğim meslektaşım ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Colin Powell, daha önceleri telefonla beni arayarak hatırımı sorduktan sonra konuyu Körfez konusuna getirmişti. O sıralarda hükümetimizin Körfez politikası özellikle askeri katkımız açısından açıklık ve kesinlik kazanmadığı için,

Körfez'le ilgili olarak herhangi bir ayrıntıya girmedim, giremezdim de...)[823] Gerektiğinde her iki karargâh arasında uygun düzeyde temas noktaları saptanır. Bunun aksi, egemen bir ülkenin Genelkurmay Başkanı'nın kabul edemeyeceği bir düzenleme olur. Vakur bir milletin ve şerefine çok düşkün bir ordunun başında bulunan bir kimse olarak bu görüşlerimi Cumhurbaşkanı'na arz ettim."[824]

Körfez'de savaşa doğru

29 Kasım 1990 Perşembe günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak'a karşı kuvvet kullanılması kararı almış ve 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmesi için ültimatom verilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, bu karara katılmamış, çekimser kalmıştır.[825] BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanılması kararı almasından hemen sonra Türkiye'deki gelişmeler daha hızlanmış ve devlet yüksek katmanları arasında baş gösteren kriz bir ivme daha kaydetmiştir. 30 Kasım 1990 Cuma günü Milli Güvenlik Kurulu ardından, akşam da Bakanlar Kurulu Özal'ın başkanlığında Köşk'te toplanmıştır. Toplantı sırasında ABD Başkanı Bush kendisini aramış ve Irak Dışişleri Bakanı'nı Washington'a davet ve Dışişleri Bakanı James Baker'i Bağdat'a gönderme teklifini anlatmıştır. Özal, Bakanlar Kurulu'na Güneydoğu'daki kuvvetlerimizi takviye, bazı kuraların celbi ve terhislerin durdurulmasını söylemiş ve savaş halinde Suriye'nin Kerkük ve Süleymaniye'ye girebileceğini belirtmiş; bölgeye kuvvet sevki için Genelkurmay'a talimat verileceğini söylemiştir.[826]

Devlet Bakanı Kâmran İnan'ın Bakanlar Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı'na atfen aktardığı Suriye'nin Kerkük ve Süleymaniye'ye girebileceği bilgisi gerçekten

ilginçtir. Bundan sonrasını Genelkurmay Başkanı'ndan izleyelim:

"1990 Kasım ayının son haftalarında Genelkurmay Karargâhı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile karargâh düzeyinde bir çalışma yapılarak ve Körfez Krizi ile ilgili olarak Silahlı Kuvvetlere verilecek hükümet direktifinin taslağı hazırlanmış ve tarafımdan da görülmüştür. Bu taslak daha sonra, tetkikleri ve nihai kararları için hükümete sunulmuştur. Ancak ne bir haftalık süre içerisinde ve ne de 30 Kasım 1990 günü yapılan ve Körfez konusunu içeren toplantıda bu taslak direktife ve kararı gerektiren hususlara değinilmiştir."[827]

Torumtay son toplantıya çağrılmıyor

"Daha sonra öğrendiğime göre o gece Körfez konusunu görüşmek üzere Bakanlar Kurulu toplanmış 1 Aralık 1990 sabahı da Köşk'te Cumhurbaşkanı ile beraber Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı bir toplantı daha yapmışlardı. Netice itibarıyla uygulaması Silahlı Kuvvetlere düşecek olan bir konu ile ilgili toplantıya, en sorumlu asker olarak Genelkurmay Başkanı'nın da davet edilmesi veya başka bir şekilde bundan bilgili kılınması ve en azından askeri konularda görüşlerinin alınması gerekirdi."[828]

"1 Aralık 1990 sabahı saat 11.00'de Kuvvet Komutanlarıyla askeri hazırlıklarımızın devamı için yeni bir toplantı tertip etmiştim. Konu, Irak sınırı civarı ve derinliğindeki güvenlik önlemlerinin daha da geliştirilmesiydi. Köşk'teki kısıtlı toplantıyı haber alınca, hazırlıklarımıza yön verir ümidi ile ve siyasi kararı öğrenmek üzere randevu alarak Köşk'e çıktım ve henüz bir karar ve kesin bir görüş çıkmadığını gördüm. 2 Ağustos 1990'dan bu yana dört aya yakın bir zaman geçmiş,

bu süre içerisindeki Körfez'deki koalisyon kuvvetleri yoğun bir faaliyet ile yığınaklarını tamamlamış ve büyük ölçüde savaşa hazır duruma girmişlerdi. Bize gelince, Cumhurbaşkanı'nın basına yaptığı bilinen açıklamalardaki çeşitli görüş ve niyetleri doğrultusunda asıl yetkili makamlarca ne bir karar alınmış ve ne de bununla ilgili kapsamlı ve kesin siyasi tutumu tespite yönelik bir görüşme yapılmıştı.

Yukarıda anılan toplantı için bir araya gelmiş bulunan heyete, Cumhurbaşkanı'nın müsaadelerini alarak şu soruyu yönelttim: 'Birleşmiş Milletlerin almış olduğu 678 sayılı karardan sonraki bu aşamada Irak'a karşı aleni hasmane (açıkça düşmanca) bir tavır alınıp alınmaması kararlaştırıldı mı? Bunu sormamın nedeni, bu kararınıza göre ben, yarından itibaren sınır bölgesine sevk edeceğim ilave güvenlik birliklerini ya sızma halinde gizli olarak veya daha fazla Irak kuvvetini kuzeye çekebilmek için açıkça ve gürültülü bir şekilde göndereceğim.' Sorduğum soruya cevabı Cumhurbaşkanı kendisi verdi ve 'Aleni hasmane tavır almayacağız' dediler. Bu cevap daha önceleri sınır civarında tatbikat yaparak daha fazla Irak kuvvetini cephemize çekmek düşünce ve isteklerine ters düşüyordu. Öte yandan Cumhurbaşkanımızın Irak devlet başkanını hedef alan sert konuşmaları da gün geçtikçe dozunu artırıyordu."[829]

Genelkurmay Başkanı değerlendirmelerine esas oluşturan bir strateji kuramını hatırlatırken Cumhurbaşkanı Özal'ın çeşitli demeçlerini de eleştirmektedir:

"Burada savaş öncesi tutumla ilgili bir strateji geleneğini hatırlamak yararlı olur, siyasi gerginlik döneminde, dost olmayan bir komşu ülke sınırları yakınında bir tatbikat veya yığınak yaparak belli bir bölgeye kuvvet çekmek veya o ülke

üzerinde caydırıcı veya sindirici bir etki yaratılmak istenirse, böyle bir girişimin gerisinde kuvvet üstünlüğüne sahip bir taarruz gücü ve yeterli savaş hazırlığı olması şarttır. Aksi halde böyle bir girişim etkili ve inandırıcı olmadığı gibi, bir ülke çok güçlü ve taarruzi bir savaşa hazırlıklı ise, karşı tarafa meydan okur, değil ise kesin kararını gizlice verir ve hazırlıklarını aynı şekilde ve sükûnetle tamamlar ve zamanı gelince baskın tarzında vurur. İstiklal Savaşımızda Büyük Taarruz'da olduğu gibi sessizce hazırlık, aynı zamanda etkili bir caydırma unsurudur. Tam hazırlıksız gözdağı verme demeçleri, ayrıca caydırmayı yozlaştırır ve karşı tarafı cesaretlendirir. Meydan okunurken, gerisindeki güç ve hazırlığın ve siyasi kararlılığın bununla uyumlu ve dengeli olması şarttır."[830]

"Direktif"in macerası

"1 Aralık 1990 sabahı yapılan söz konusu toplantıdaki kısa konuşmamızdan sonra, son defa olarak hükümet siyasi direktifini beklemekte olduğumu belirterek Köşk'ten ayrıldım. Cumhurbaşkanı da biraz sonra Bolu'ya hafta sonunu geçirmek üzere hareket etti. Başbakan da Niğde'ye gitti. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ile yaptığım telefon görüşmesinden öğrendiğime göre, Bolu'ya hareketlerinden önce Köşk'e çağırılan Başbakanlık Müsteşarı'na ve Cumhurbaşkanlığı karargâhına bir hükümet siyasi direktifinin hazırlanması için emir verilmiş. Burada hazırlanan direktif o gece (1 Aralık) saat 21.00'de Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'ne, bir sureti de ertesi sabah bana iletildi. Tarihi bir önem ve değer taşıması gereken bu hükümet direktifi, başbakanlık müsteşarının imzaladığı bir kapak yazısı ile buna ekli ve imza haneleri boş bir bakanlar kurulu kararı ve yine

imzasız direktif bölümünden ibaretti. Adeta sıradan bir memurun atama emrinin, yetkili amirin bilgisi ile bir alt kademedeki amir tarafından imzalanması gibi. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nden öğrendiğime göre, bu direktif tekti ve imzaları için o gün Bolu ve Niğde'deki yetkililere gönderilmemiş. Bu belge imzasız oluşuna ilaveten, bazı yönleri ile de askeri açıdan yanlış anlamalara yol açacak ifadeleri kapsıyordu.

Yüzyıllar boyunca dünyaya ün salan seferlere ve savaşlara, padişahların ve büyük komutanların birer tarihi belge niteliğindeki mühürlü ve imzalı ferman ve emirleriyle ve İstiklal Savaşı'na da Başkomutan Mustafa Kemal'in veciz direktifleriyle giden şanlı Türk orduları, bu defa modern ve güçlü silahlı kuvvetleriyle belki de bir başka savaşa, yetkililerin imzası dahi bulunmayan ve devlet ciddiyetiyle bağdaştırılması güç olan imza haneleri boş bir Bakanlar Kurulu Kararı Taslağı ile girecekti.

Böyle bir anlayış ve davranışa ayak uydurabilmem artık imkânsız hale gelmişti."[831]

Genelkurmay'ın eleştirileri

"Belge, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral [Mehmet] Önder ile de incelenmiş ve yukarıda açıklanan durumu karargâh tarafından da görülmüştür.

Genelkurmay Başkanı, görev yönünden Başbakan'a muhatap olup, askeri konularda, özellikle savaşın söz konusu edildiği hallerde, Başbakan ve gerektiğinde Cumhurbaşkanı'nın bu konularda ilk ve sorumlu danışmanıdır. Savaşla ilgili kararların görüşülmesinde, yapılan son iki olağanüstü toplantıya (ki bu toplantılardan sonra hükümet direktifi çıkartılmıştır) çağrılmaması anlaşılması güç bir tutumdur.

Aslında, hükümetin söz konusu direktifinin hazırlanmasında, bunun, askeri uygulamadan sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nın bazı mesleki teknik açıklamalarını dinlemeden hazırlanması mümkün değildir. Genelkurmay Başkanı her ne kadar yazılı olarak verdiği raporda genel görüşlerini bildirmiş ise de, ilgili bakanların sormaları ve Genelkurmay Başkanı'nın açıklaması gereken önemli ayrıntılar vardır. Hükümet direktifinin kaleme alınmasına gelince, Başbakan'ın ana fikir doğrultusunda ilgili bakanlıklar ve Genelkurmay karargâhının, koordineli olarak bu işi yapmaları, direktifin kusursuz ve tam açık olması ve yetkili makamın imzasına hazır bulunması bakımından şarttır. Bunun, askeri hizmetten ayrılmış ve askeri sorumluluk taşımayan emekli askerlerle de sağlanması mümkün değildir."[832]

Bilinen ve bilinmeyen

"Körfez Krizi'nde Türkiye'nin siyasi tutumu için, olayların başlangıcından itibaren açık ve kesin bir tavır almak ve bunu ilgili devlet organlarına bildirmek mümkündü. Çünkü siyasi tutumumuza dayanak teşkil edecek bütün bilgiler, temel görüşler ve olayların muhtemel gelişmesi hemen hemen ortadaydı. Kural olarak, bilinmeyen unsurları ise yöneticilerin ileri görüş ve dirayetlerine kalıyordu. Açıklıkla bilinenler şunlardı:

– Kuveyt'in işgalinin Birleşmiş Milletler yasasına ve hukuka aykırılığı;

– Ülkelerin Birleşmiş Milletler kararlarına uyma gereği;

– NATO ile ilgili anlaşmalar ve bunların kriz durumuna uyan bazı maddeleri;

– Türkiye'deki ABD tesislerinin SEİA anlaşmasına göre statüleri;

– Ve Körfez'de teşekkül eden koalisyon kuvvetlerine verilen vazife ve bu vazifenin dayandığı Birleşmiş Milletler kararları.

Körfez'deki olayların nasıl gelişeceği de hemen hemen belliydi. Saddam ya barış yolu ile Kuveyt'ten çekilecek veya silah zoru ile savaşla geri atılacaktı. Bilinmeyenler ise, muhtemel savaşın ne kadar süreceği ve savaş sonrası için bölgede düşünülen düzendi.

Bu durumda dört ay süreyle gelişmeleri kollayan ve bazen Saddam'a çok sert çıkışlar yapıp kendisine ömür biçen ve yurtiçinde ve dışında Irak'a taarruz edileceği havası yaratan açıklamalar yerine, olayların başından itibaren açıklıkla ve kesin olarak verilebilecek karar, 'Türkiye bir tecavüze uğramadığı sürece Irak'la fiilen savaşa girmeden, koalisyon harekâtına mümkün olabilen gerekli kolaylık ve desteği sağlayacaktır" şeklinde olabilirdi. Nitekim, Körfez Savaşı'ndan hemen sonra hükümet, bu savaşa Türkiye'yi fiilen sokmadığını övünçle belirterek böyle bir kararı benimsemiş olduğunu açıkça dile getirmiştir. Bu karar, daha ilk günlerden itibaren ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla koordineli olarak, yasalar ve yürürlükteki kural ve yöntemlerle sükûnetle alınabilir ve dost ve düşmana devlet karar mekanizmasının örnek çalışması ve kararlı tutumu sergilenmiş olurdu. Bu, kişilere değil, devlete itibar kazandırırdı.

Sonuç olarak, Körfez Krizi'nin başından itibaren dört ay süreyle, Irak'a karşı açık bir devlet politikası ortaya konmamıştı. Kamuoyu, Cumhurbaşkanı tarafından sık sık söylenen ve bir kumar deyimi ile ifade edilen savaş sonrasına ait iyimser vaatlerini merakla izliyordu. Bu vaatlerle ve onun gerisinde hedefi ve ne olduğu açıkça bilinmeyen sınır ötesi niyetlerle, adeta gözü kapalı olarak bir savaşa girilmesi

düşünülüyordu. Böyle bir ortamda Genelkurmay Başkanlığı, yasalara göre görev bakımından muhatap olduğu Başbakan yerine, Cumhurbaşkanı'nın, Irak'a karşı taarruzî niyet ve arzularına muhatap olmuş ve bu niyetlerini gerçekleşmesi yönünde, esas sorumlu makam olan hükümetten bir emir hatta bir işaret almamıştır. Hükümet, karar mekanizması sistemi içerisinde kendi yetkisini kullanmakta tereddüt edip hiyerarşideki yerini alamayınca da, Genelkurmay Başkanı, sevk ve idare yetkisi olmayan Cumhurbaşkanı'nın direkt olarak taleplerine muhatap olmuştur. Kısaca, geminin dümeni asıl sorumlunun elinde değildi ve rotası da belirsizdi. Böylece ben şahsen, Cumhurbaşkanı'nın askeri yönden iştirak etmediğim görüşlerine ve mevcut sistemi dışlayan usul ve yetki dışı bir yöntem biçimine ayak uydurarak ya inançlarımı feda etmek suretiyle ciddi bir uyarıda bulunmak durumu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyordum.

Sınırlarımızın hemen ötesinde cereyan eden ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyayı etkileyen ve özellikle Türkiye'nin yakın ve uzak geleceğini ve itibarını ciddi ölçüde ilgileyen böyle bir dünya krizi karşısında, memleketimizin kaderini tayin edecek karar ve önlemlerin alınmasında yasal ve hiyerarşik kanallar kullanılmadan, ilgili ve sorumlu makamlarla gerekli istişarelerde bulunulmadan, çok önemli olan ve hükümetçe zamanında ele alınıp oluşturulması gereken ve krizin başlamasından itibaren dört aylık süreyle açık ve kesin bir milli siyaset oluşturmadan ve dolayısıyla politik/askeri bir bâz meydana getirilmeden ve askeri stratejinin kuralları gözetilmeksizin, yöntemi ve gerçek sorumlusu belli olmayan bir yönetim tarzının ve ayrıca amacı ve açıkça ve resmen belirtilmemiş bir harekâtın, kökleşmiş sevk ve idare kurallarına, inandığım prensiplere ve devlet

anlayışıma uymayacağı düşüncesi ile ve işgal ettiğim makamın yetki ve haysiyetini korumak amacı ile gönülden inandığım demokrasi anlayışı içerisinde yapabileceğim son uyarıyı yaparak şerefli görevimden istifa etmek zorunda kaldım.”[833]

3 Aralık 1990 Pazartesi günü Kâmran İnan, Mehmet Keçeciler ve Cemil Çiçek Başbakanlığa gittiklerinde, Başbakan Yıldırım Akbulut kendilerine Genelkurmay Başkanı’nın istifa mektubunu göstermiştir; mektup basına da verilmiştir. Başbakan, istifa için kendisinin bildiği ciddi bir sebep olmadığını söyleyerek Genelkurmay Başkanı ile telefonla konuşmuş; daveti üzerine istifa eden Genelkurmay Başkanı gelip Başbakan’la görüşmüştür. İstifanın ciddi bir görüş ayrılığından değil, daha ziyade şahsi birtakım değerlendirme ve alınganlıklardan doğduğu belirtilmiştir. Hafta sonunda yapılan iki toplantıya davet edilmeyişi ve Dışişleri Bakanı’nın bir toplantıda sarf ettiği sözlerden alındığı söylenmiştir. Başbakan’ın Bakanlar Kurulu’nda yaptığı açıklamaya göre, Körfez konusunda alınacak tedbirlerle ilgili olarak verilen direktifin esaslarının Genelkurmay’da hazırlandığını, kendilerinin birkaç cümle değiştirerek esasa dokunmadan metni hükümet kararı ve direktifi haline getirdiklerini; direktifin, güney sınırındaki kuvvetlerin takviyesi ve üslerin muhtemel kullanılması çerçevesinden ibaret olduğunu; her şeyin basına sızması üzerine bu metni Bakanlar Kurulu’na getiremediğini; bununla beraber metni dolaştırarak bakanlara okutacağını beyan etmiştir. Ne var ki, basına sızma konusunda sert tartışmalar nedeniyle Bakanlar Kurulu üyelerine metin gösterilmemiştir. Başbakan, sürpriz bir konuyu açmış, dışarıda her şeyin Özal tarafından yürütüldüğü, hükümetin devre dışı kaldığı iddiaları

bulunduğunu söylemiş ve herkesin görüşünü istemiştir. Belli ki bu söylentilerden rahatsız olmuştur. Devlet Bakanı Kâmran İnan'ın aktardığına göre 'bu ateşli konuda kimse' konuşmamıştır.[834]

ABD Büyükelçisi, Türkiye Genelkurmay Başkanı'nın istifa sebebini, ordu ile Hükümet arasında Körfez Krizi konusunda ciddi bir görüş ayrılığı bulunup bulunmadığını sormak için Devlet Bakanı Kâmran İnan'ı ziyaret etmiştir. İnan, kendisine hükümetin tutumunda bir değişiklik olmadığını söylemiştir. Büyükelçi, Irak'a Dışişleri Bakanları seviyesinde temasların henüz kesinleşmediğini, Amerika'nın kararlılığında bir değişiklik olmadığını, terörizm konusunda da Suriye'den güvence aldıkları bilgisini aktarmıştır. İnan, bu görüşmeyi bir bilgi notuyla Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir.[835]

Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin o günlerle ilgili izlenimlerini sonradan şöyle anlatmıştır:

"Son derece farklı bir süreç yaşıyorduk. Hükümet de, Cumhurbaşkanı da bu sürecin prosedürünü tam olarak bilemiyordu. Hassasiyet içinde tartışıp, değerlendirip Türkiye için en iyisini bulmaya çalışıyorduk. Bunun için Cumhurbaşkanı Özal, siyasetçilerden tarih uzmanlarından değerlendirmeler isterken, bir taraftan da askeri ve stratejik donanımlarını ispatlamış kişilerden, karşılaşacağımız ihtimallerle ilgili bilgiler alıyordu. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak'tan da bir hazırlık yapmasını istemişti.

Kemal Yamak Paşa [...] deneyimli bir askerdi. Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan taslağı okumuş, Cumhurbaşkanı'nın istediği konuları ilave etmişti.

Son gelişmeleri değerlendirmek üzere toplandığımızda, Kemal Yamak Paşa, üzerinde çalıştığı metni getirmiş, kopyalarını kriz komitesi üyelerine dağıtmıştı. Oysa Genelkurmay Başkanı (Necip) Torumtay da toplantıya kendi hazırladığı metni getirmişti. Ve Kemal Yamak Paşa tarafından dağıtılan metni, hepimizle birlikte o sırada gördü. Sonuçta kendi hazırladığı metnin değil de, bu metnin incelendiğini görünce çok gücendi."[836]

1990 yılının Aralık ayı, Cumhurbaşkanı açısından hayli yoğun geçmiştir. Bir yandan Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanları ile görüşürken Bakanlar Kurulu'na ve Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etmekte ve dış temaslarını sürdürmektedir. Suudi Prensi Faisal El-Turki'yi, Avrupa Topluluğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerden sorumlu komiseri İspanyol Matutes'i, İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti'yi ve SSCB Dışişleri Bakanı Shevardnadze'yi Aralık ayının ilk iki haftası içinde kabul edip görüşmüştür. 17 Aralık'ta Konya'da Şeb-i Aruz törenlerini izlemiş, Selçuklu Endüstri Meslek Lisesi ve Çocuk Doğum Hastanesi'nin açılışını da yapmıştır. Cumhurbaşkanı'nın yurtdışından gelen konuklarını kabulü de devam etmektedir. Suudi Arabistan Heyeti, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Toplantısına katılan konuk heyetler, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Batı Trakya Türkleri'nin lideri Dr. Sadık Ahmet, Özal tarafından kabul edilmişlerdir. Cumhurbaşkanı'nın yakın temasta bulunduğu bir diğer Türk lider de Irak Türkmenlerinden Dr. Muzaffer Arslan'dır. Özal, Irak'taki Türkmen varlığına büyük önem vermektedir. Her an patlaması muhtemel savaşta onların güvencesinin nasıl sağlanabileceğini düşünmektedir. Özal'a göre, bu görev Türkiye'nindir. Aralık ayının son on günü de

çok yoğun ve Körfez Krizi ağırlıklı geçmiştir. Yüksek Askeri Şura Toplantısı yapılmış, Milli Güvenlik Kurulu toplanmış, Cumhurbaşkanı'nın Dışişleri ve Genelkurmay Başkanı ile temasları sıklaşmıştır. Her an askeri müdahale olması beklenmektedir. İstihbarat bilgilerine göre, Irak askeri birliklerini güneyde konuşlandırmıştır. Kuzeyde sınırımıza tehdit edecek bir askeri gücü yoktur. Fakat Saddam'ın kimyasal silahları korku unsurudur. SCUD füzelerinin nereye ulaşabileceği hesaplanmaktadır. Cehennem topu ise tam bir bilinmezdir. Eldeki derme çatma bilgilerle senaryolar üretilmektedir.[837]

Türkiye çapında da bir askeri hareketlilik gözlemlenmektedir. Önemli noktalara savunma sistemleri yerleştirilmiş, askeri önlemler alınmış, hatta bazı kimseler kimyasal silahlara karşı korunmak amacıyla konutlarının pencerelerini şeffaf plastiklerle kaplamışlardır. Köşk'te de sığınak elden geçirilmiş, oturulabilir ve çalışılabilir konuma getirilmiştir. Diğer ülkelere kıyasla Türkiye, olayları en rahatlıkla ve güvenle izleyen ülkedir. Bir askeri harekât beklenmekle birlikte artık durum kanıksanmaya başlamıştır. Kamuoyunda neredeyse "Bu işin olacağı yok" noktasına gelinmiştir.[838]

8 Ocak 1991 Salı günü, Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı'nı ziyaret etmiş, ertesi günlerde TBMM Başkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nı kabul ederek görüşmüştür. Bu sırada yabancı basının Cumhurbaşkanı'nı ziyaretleri de artmıştır. *Washington Times* ve CNN kendisiyle görüşmüş, bölgedeki son gelişmelerle ilgili değerlendirmelerini almışlardır. İrlanda Dışişleri Bakanı Gerard Collins, Belçika eski Başbakanı Leo Dindemans ve Kuveyt Arap Kalkınma Fonu Başkanı Bedr Al

Ahmad kendisini ziyaret etmişlerdir. Bir taraftan Irak'ın yeni Ankara Büyükelçisi Rafi D. M. El-Tikriti Cumhurbaşkanı'na güven mektubunu sunarken diğer taraftan Milli Güvenlik Kurulu toplanmaktadır; arkasında da yeni yıl resepsiyonu verilmektedir. Tabii ağırlıklı konu Körfez Krizi'dir.[839]

İkinci kriz

12 Ocak 1991 Cumartesi günü Başbakan Yıldırım Akbulut, Devlet Bakanı Kâmran İnan'ı telefonla aramış ve Konut'a gelmesini istemiştir. Konut'ta iki bakan daha vardır ve Başbakan kendilerine Körfez Krizi ile ilgili bazı gelişmeleri konuşmak istediğini söyleyerek Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen bir yazıyı okumuştur. Yazı, özellikle Meclis'ten yetki alınması lüzumunu belirtmektedir. Başbakan, ayrıca Amerikalıların İncirlik Üssü'ndeki savaş uçağı sayısını arttırmak istediklerini, bu üsten Irak'ı vurma müsaadesi için baskı yaptıklarını, ertesi günü gelecek olan Dışişleri Bakanı Baker'ın da aynı şeyi talep edeceğini, Anayasa'nın 92. maddesinde bu halin öngörülmediğini, Meclis'in hükümete verdiği iznin bu işi kapsamadığı kanaatinde olduğunu, ilave yetki istemek için Meclis'e gitmek fikrine Cumhurbaşkanı'nın katılmadığını belirterek üç bakandan görüşlerini istemiştir. Kâmran İnan, savaş ilanı ile kuvvet kullanılması arasında fark bulunduğunu, günümüzde savaş ilan edilmeden kuvvet kullanıldığını, Amerika'nın kuvvet kullandığı 200 halden ancak 6'sında Kongre'den yetki aldığını belirterek Fransa örneğini hatırlatmış; ancak hukuken Meclis'e gitmenin zaruri olmamasına rağmen demokratik bakımdan şart olduğunu, parlamentonun devre dışı bırakılamayacağını söylemiştir. Baker'a tekliflerini ilgili makamlara söyleyeceğini, pazartesi günü muhalefet

liderlerine, salı günü de parti grubuna geniş bilgi vermek gerektiğini, aynı şekilde Meclis'te de görüşme açabileceğini eklemiştir. Bu görüşleri benimseyen Akbulut, baskı halinde istifa edebileceğini söyleyince, İnan, bu sırada böyle bir istifanın çok kötü olacağını belirtir.

Kâmran İnan günlük notlarına şöyle devam etmektedir:

"Sayın Başbakan'ın Köşk'le sıkıntıları olduğu anlaşılıyordu. 'Bakanlar Köşk'ten çıkmıyor' dedi. Baker ile yalnız konuşmak istediğini söyledi. Baker ile görüşme, grupta verilecek izahat hakkında bazı düşünceler sundum. Aynı gün Bakanlar Kurulu toplantısına Özal başkanlık etti. Sayın Cumhurbaşkanı, gelişmeleri, başından itibaren tekrar etti, arada bana da tasdik ettiriyor. Güvenlik Konseyi kararlarını ve Birleşmiş Milletler Şartı'nı okudu, bazı yerlerini bana tercüme ettirdi. Meclis'in yetkiyi verdiğini, tekrar gitmeye lüzum olmadığını söyledi. Başbakan hukuki boşluğu hatırlattı. Bazı konuşma ve suallerden sonra ben söz aldım, şimdiye kadar iyi getirilmiş bir konuda, bu saatten sonra hata etmeye hakkımız olmadığını belirterek muhalefet liderlerine, grubumuza bilgi vermek, Meclis'e gitmek gerektiğini söyledim. Sayın Özal neşeli ve rahat değildi. Irak'a savaş açmamızın bahis konusu olmadığını, Irak'ın toprak bütünlüğünü istediğimizi, Musul ve Kerkük'ü bize vermeyeceklerini –bana tasdik ettirerek– ancak İran'ın 'Mecnun Adaları'nda, Suriye'nin Irak topraklarında gözü bulunduğunu söyledi. Baker ile konuşmada, tekliflerinin yetkili organlara götürüleceğinin ifade edileceğini beyan etti. Arkada oturan bazı bakanlar, yüksek sesle, grupta benim konuşmamı istiyorlardı. Özal ayrılırken Dışişleri Bakanı, 'İnan bakanlıktan ayrılsın, Paris'e tayin edelim' diye takıldı... 'Benden kurtulmak istiyor' dedim, Özal güldü. Akbulut

toplantıyı sürdürdü; bazı konuşmalarından sonra, salı günü önce gruba, sonra gündem dışı şeklinde Meclis'e bilgi verilmesi kabul edildi. Akbulut, muhalefet liderlerini davet etmek konusunu düşüneceğini söyledi. Perşembe günü Meclis'te gizli görüşme açılması benimsendi."[840]

13 Ocak 1991 Pazar günü ziyaretçiler kervanına ABD Dışişleri Bakanı James Baker da katılmıştır. Ertesi gün ise Cumhurbaşkanı sırasıyla TBMM Başkanı ve Pakistan Meclisi Başkanı'nı, İngiltere Dışişleri Bakanı'nı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlarını ve Genelkurmay Başkanı'nı kabul etmiştir.[841]

Devlet Bakanı Kâmran İnan:

"14 Ocak 1990 günü Irak Petrol Bakanı'nı karşıladım. Sayın Özal'a Saddam Hüseyin'in mesajını getirmiş. Özal başkanlığında bir çalışma toplantısı yaptık; Pakdemirli, Dışişleri Müsteşarı ve memurları vardı. Iraklı bakanla yapılacak görüşmede takip edilecek taktik konuşuldu. Teminat vermek, fakat angaje olmamak hususunda mutabık kaldık. Üçlü teknik komitenin toplantıya çağrılarak vakit kazanılabileceğini söyledim. Iraklı Bakan, Sayın Cumhurbaşkanımıza Saddam'ın mesajını verdi. Özal, okuduktan sonra bana verdi; mesaj dostane dille yazılmış, yeterince su verilmemesi halinde Irak'ın büyük zarar göreceği belirtilmiş. Bakan, meseleyi, Fırat'ın sularına bağımlı geniş tarım sahasını anlattı, orta ve uzun vadede su ihtiyaçlarını dile getirdi. Özal, etraflı teknik izahlarda bulundu; yeni tekniklerle suyu en verimli ve akıllı şekilde kullanmak lüzumunu belirtti; iyi niyetimizi teyit etti; İran-Irak Savaşı sırasında Türkiye'nin tanıdığı büyük imkânlara mukabil savaştan sonra ilişkilerde bir duraklama olduğunu söyledi. Akıllı Dışişleri Müsteşarı, Özal'ın önünde, misafire, 'Size soracak bir sualim var' demez

mi? Bakan, Cumhurbaşkanı ile konuştuğunu belirterek cevap vermedi.”[842]

Askeri harekât başlıyor!

16 Ocak 1991 Çarşamba günü aylık olağan ekonomi değerlendirme toplantısı yapılmış ve ardından Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve daha sonra Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile görüşmüştür. O gün program saat 19.00 civarında bitmiş ve Engin Güner, saat 20.00 civarında Köşk yerleşkesinde bulunan evine geçmiştir. Yirmi yıllık meslek yaşamını Avrupa Konseyi’nde Fransa’da geçiren Başdanışman, Fransız televizyonunda haberleri dinlerken askeri harekâtın hemen gerçekleştirileceği izlenimini almış ve derhal yanından yeni ayrıldığı Cumhurbaşkanı’nı aramış ve kendisine: “Bu gece harekât başlıyor! Benim çok kuvvetli tahminim ve Fransız televizyonundan edindiğim izlenim bu” demiştir. Saat 24.00 civarında telefon çalmıştır ve karşısında Özal vardır: “Engin, hemen Köşk’e gel” demiştir. Başdanışman, gece kendisiyle geç saatlerde de çalıştığından garipsememiş ve hemen Köşk’e gitmiştir. Cumhurbaşkanı akşamları makam odasında değil, yukarıdaki oturma odasında çalıştığından merdivenlere doğru yöneldiğinde Cumhurbaşkanı’nın giyinmiş olarak ve düşünceli bir halde aşağıya inmekte olduğunu görmüştür. Cumhurbaşkanı’nın gece yarısı aşağıya inmesi için istisnai bir durum olmalıdır. Kaşları çatık, dudakları sıkıktır: “Engin senin dediğin çıktı; biraz önce Bush aradı. Bir buçuk saat sonra harekâtın başlayacağını haber verdi. Pilotların hayatı açısından son derece gizli tutulmasını rica etti” demiş ve Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlarının çağırılması talimatını vermiştir. Köşk’ün ana

nizamiyesi civarında gazeteciler olduğundan, kendilerine kimseye duyurmadan Köşk'ün arka kapısından hemen gelmeleri için telefon edilmiş ve makam odasında hemen CNN açılmış ve Engin Güner de makam masasının yanında duran ve yabancı ajanslara bağlı bilgisayarların başına geçmiştir. On dakika içinde makam odasında en üst düzeyde toplanılmış ve âdeta bir kriz masası oluşmuştur. Biraz sonra CNN de yayına başlamıştır. Bu arada haritalar açılmış, durum incelenmektedir. Yabancı ajanslar da ilk haber olarak askeri hareketlilikten söz etmeye başlamışlardır. Başdanışman, bütün bu bilgileri anında hemen odadakilere aktarmaktadır:

"Herkesin yüzünde önemli tarihi anlara mahsus ciddi ifadeler vardı. Telefon çaldığında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Morton Abromowitz'in aradığını söylediler. Kendisi ile iyi tanışıyorduk. Heyecanlı bir ifade ile konuşuyor, harekâtın başlamak üzere olduğunu söylüyordu. Bu arada çözülmesi gereken bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Bunların hızla halli gerekiyordu. Bir taraftan Büyükelçi'yle konuşuyor, diğer taraftan hemen orada alınan kararları cevaben kendisine iletiyordum. Bu şekilde sorunları büyümeden halletmiştik. Bunlar harekât ile ilgili teknik hususlardı ve bizim pozisyonumuzu Büyükelçi'ye aktarmak bana düşüyordu. Bazı konularda kendisini ikna etmek için çabalıyordum. Tarihi bir olay yaşıyorduk. Neticede iş hallolmuş, harekâtı beklemeye başlamıştık. Fotoğrafçıyı çağırarak bu tarihi anı tespit ettirdik."[843]

"Başkan Bush'un söylediği gibi harekât 17 Ocak 1991 Perşembe sabahı saat 01.30 sularında başladı. CNN, Bağdat'a düşen ve geceyi gündüze çeviren o ünlü manzarayı gösterdiğinde bizlerdeki endişeli bekleyişin yerini bir rahatlama almıştı. Kanaatimiz artık bu işin çok kısa sürede

biteceği şeklindeydi. Bu Özal'ın daha önceki tahminlerini de haklı çıkarmıştı. O gece sabahladık. İlerleyen saatlerde gelen haberler harekâtın başarıyla yürüdüğünü, ancak işin hiç de sanıldığı gibi kolay olmayacağı şeklindeydi. Nitekim harekât sonrası günler geçtikçe iş uzayacak ve bir türlü bitmek bilmeyecekti."[844]

17 Ocak 1991 Perşembe günü sabah 10.00'da Milli Güvenlik Kurulu, saat 11.00'de de Bakanlar Kurulu toplanmıştır. Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Kurulu kararını, hükümetçe alınacak kararı ve Meclis'e sunulacak yetki tezkeresi metnini okumuştur. Aynı gün saat 14.00'te başlayan TBMM Genel Kurulu'nda Dışişleri Bakanı, hükümet tezkeresini sunmuştur. Grup adına Devlet Bakanı Kâmran İnan konuşmuş ve hükümet tezkeresi oylanmış 250 kabul, 148 ret, 1 çekimser çıkmıştır. 23 ANAP'lı oylamada bulunmamıştır.[845]

"18 Ocak 1991 Cuma günü de savaş sebebiyle Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma ve Dışişleri Bakanları ile toplantılarını sürdürdü. Harekât tüm hızıyla sürüyordu. Bu arada dünyanın gözü bölgeye özellikle de önemli müttefik Türkiye'ye çevrilmişti. Cumhurbaşkanı, yabancı devlet adamlarını kabul ederken, yabancı basın mensupları kendisiyle görüşebilmek için adeta yarışıyorlardı. Japon Shimbun gazetesi, Amerikan CNN ve CBS televizyonları, Alman ARD ve ZDF kanalları, İspanyol Vanguardia, Fransız Le Figaro gazeteleri, Danimarka televizyonu, İspanyol El Pais gazetesi ve İspanyol televizyonu, Amerikan Chicago Tribune, The Washington Post, İtalyan RAI televizyonu, Avusturya televizyonu hemen savaş sonrasını takiben Türkiye'ye koşarak Özal'la mülakat yapan bazılarıydı. Bu arada yoğun bir devlet adamı trafiği de başlamıştı. İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin özel

temsilcisi Muayyeri, Pakistan Başbakanı Nawaz Şerif, Romanya Başbakanı Petre Roman savaş sonrası Ankara'ya ilk gelenlerdi.

Harekâtın süregeldiği günlerde ilk şok atlatıldıktan sonra bu işin başlangıçtaki yaygın kanaatin aksine hiç de çabuk bitmeyeceği anlaşılmıştı. Saddam çok iyi silahlanmıştı. Koalisyon güçleri, başta ABD, en son teknolojik imkânları seferber etmişlerdi. Füzeler tam isabet kaydediyor, güçlü bir istihbarat ileri teknoloji ürünü silahları tamamlıyordu. Ancak tüm bunlara rağmen düşman bir ülke olmaktan henüz çıkmış değildi. Kuveyt kurtarılmıştı. Petrol kuyuları yanmaktaydı. O günlerde Cumhurbaşkanı'na harekâtla ilgili sürekli bilgi geliyordu. Koalisyon güçlerinin her günkü sortilerinden elde edilen sonuçlar da Köşk'e bildiriliyordu. Cumhurbaşkanı yapılan askeri harekâtın ayrıntılarını öğrendikçe yerinde duramıyor, 'Bu işe biz de katılmalıydık, bu modern savaş tecrübesini özellikle de hava harekâtını bizim subaylarımız da yaşamalıydı' diyordu.

Harekâtın üçüncü haftasında Amerikalılar ayrıntılı bir brifing vererek son durumu izah etmişlerdi. Harekâtın birinci ayında da Cumhurbaşkanı İncirlik Havaalanı'nda bir inceleme yapmış ve bilgi almıştı. Oradan Diyarbakır'a uçmuş ve helikopterle Irak hududuna giderek savaş konumunda, çadırlardaki askerlerle birlikte karavana yemiştik. Daha sonra Cumhurbaşkanı, Malatya Erhaç Havaalanı'nda da incelemeler yapmıştı."[846]

Özal'ın Körfez Krizi'nde izlemek istediği aktif politika, içerde onun daha fazla kuşatılmasına neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'in tanıklığı ise şu şekildedir:

“13 Ocak’tan 17 Ocak’a kadar Cumhurbaşkanı başkanlığında toplantılar yaptık. Bakanlar Kurulu’na Cumhurbaşkanı başkanlık ediyor ve savaşa hazırlıkları değerlendiriyordu. Ayrıca Başbakan, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ile beraber sık sık Kriz Komitesi toplantıları yapıyorduk. Kimileri bu toplantılara ‘Şafak Toplantıları’ dedi.

Tüm bu toplantılarda Cumhurbaşkanı her türlü konuyu tartışmaya açıyordu. Musul-Kerkük tartışması bu şekilde ortaya çıkmıştı. Sonra Çevik Kuvvet (Çekiç Güç) geldi ve ikinci cephe tartışmaları yoğunlaştı. Biz de Çevik Kuvvet’in İncirlik’teki varlığının savunma amaçlı olduğuna, lojistik destek verdiğimize dair açıklamalar yaptık.”[847]

7 Şubat 1991 Perşembe günü Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı, özel temsilcisi olarak temaslarda bulunmak üzere Londra, Paris ve Madrid’e gidecek Devlet Bakanı Kâmran İnan’ı kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı, İnan yanındayken *The Economist* muhabiri Mc Kenzie’nin sorularını yanıtlamış; kendisine Irak’ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu, bir Kürt devleti kurulmasını istemediğini ve ikinci bir cephe açılmayacağını söylemiştir.[848]

27 Şubat 1991 Çarşamba günü Avrupa başkentlerinde bilgilendirme turundan dönen Devlet Bakanı Kâmran İnan, bu defa Cumhurbaşkanı Özal’ın meclis çalışma ofisindedir:

“Girdiğimde Sayın Özal’ı, ilk defa yorgun ve üzgün gördüm. Sıralar halindeki sandalyeleri göstererek, ‘Burayı okula çevirdik’ dedi. Türkiye’de ciddi kültür noksanlığı bulunduğunu söyledim. ‘Bu şekilde telafi etmeye çalışıyoruz’ dedi. Dışarıdaki temaslarımı takip ettiğini, iyi çalıştığımı söyledi. Batı Kulübü’nde bakanların birbirlerine ilk adıyla hitap edecek kadar yakın olduklarını, bizim hâlâ klasik

diplomaside kaldığımızı söylediğimde, Dışişleri'nden yakındı, bakanın hiçbir şey yapamadığını, dosyalara hâkim olmadığını, ekibi değiştiremediğini, müsteşarı uzaklaştırmak gerektiğini söyledi. Amerikan Kongresi'ni ihmal ettiğimizi söyledim. Bush'la konuşmalarını anlattı. Körfez'e asker göndermek isteğini bir türlü kabul ettirememiş olmaktan yakındı. Irak'ın savaşın başından beri dayak yediğini belirtti. İş çevrelerimizin hareket geçmesini söyledim."[849]

Cumhurbaşkanı'nın üçüncü ABD ziyareti (22 Mart-1 Nisan 1991)

Özal, SSCB ziyaretinden beş gün sonra, bu defa tek süper güç konumuna yükselen ve Başkanı ile Körfez Savaşı nedeniyle sıcak dostluk ilişkileri inşa ettiği ABD ziyaretine başlamıştı. Özal'ın bu ziyaretinin bir diğer önemli özelliği de, Camp David'de Başkan Bush'la baş başa 24 saat geçirecek olmasıydı. Burası özel bir mekândı ve her ziyaretçiye açılmamaktaydı.[850] 22 Mart 1991 Cuma günü sabahı Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Esenboğa'dan hareket etmişlerdi.[851]

Başyaver Aslan Güner'in sözleriyle, yol boyu uçakta çok sıkı bir çalışma yapılmıştı; "Bush'un istekleri neler olabilir; ona karşı öne sürülecek tezler neler olabilir diye. Irak'ın geleceği, Arap-İsrail sorunu, Ekonomi, Güvenlik, Kıbrıs ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu konuları tek tek ele alınmıştı."[852]

Engin Güner anlatıyor:

"Öğleyin İrlanda'nın Shannon Havaalanı'na varmıştık. Yakıt ikmali için durduğumuz Shannon'da 45 dakika kadar sonra havalandık. Bu arada bizi karşılamaya gelen Büyükelçimizle görüştük. Mahalli saatle 15.00'te Washington Andrews Hava

Üssü'ne vardığımızda askeri törenden sonra geçtiğimiz şeref salonunda büyük bir yetkili topluluğu tarafından karşılandık. Yarım saat kadar bir dinlenmenin ardından Başkan Bush'un gönderdiği özel helikopterine bindik.

Bu helikopterde sadece Camp David'e gidecek ekip vardı. Yani Cumhurbaşkanı ve eşine ilâveten ben [Engin Güner], Başyaver [Aslan Güner], Koruma Müdürü M[usa] Öztürk, Dr. Cengiz Aslan ve eşi. Hava oldukça soğuktu. Paltolarımız üstümüzdeydi. Önemli anlarda Özal'ın yüzü değişik bir görünüme girerdi. Bakışlarına ciddi bir ifade hâkim olur, dudaklarını kısardı. Kendisini iyi tanışan biri olarak Özal'ın o anı tüm önemiyle yaşadığını hemen anlardım. Helikopterde gene öyle olmuştu. Birden Cengiz'e sordu, 'Cengiz seni kaç senedir tanıyorum?' Cengiz, cevap vererek, 'Dokuz yıldır efendim' dedi. Bu sefer bana döndü ve sordu, 'Seni kaç senedir tanıyorum, Engin?' Hemen sol tarafında oturmaktaydım, cevap verme sırası bana gelmişti. 'Tam otuz yıldır efendim' dedim. Dudaklarından, 'Otuz yıldır ha!' sözleri döküldü. Başka bir şey söylemedi. Gözleri dalmıştı.

Bir süre sonra bir kâğıt çıkarıp okudu ve sonra bana uzattı. 'Oku Engin' dedi. Ben okuduktan sonra, 'Stratejik işbirliği, Amerika'yla stratejik işbirliği yapacağız, ne diyorsun' diye sordu. Gerçekten de bu yeni ortaya atılan bir konseptti. Amerika ile Türkiye arasında geçmiş yılların köklü ilişkisine ve karşılıklı çıkarlarımıza dayanan yepyeni bir konsept ortaya atılıyordu. Özal, başından beri Avrupa ile kıyaslandığında Amerika ile olan ilişkilere daha çok önem veriyordu. ABD'yi tek süper güç olarak görüyor ve Türkiye'nin birinci ligde olabilmesi için ABD ile daha yakın bir işbirliği gerçekleştirmesinin şart olduğuna inanıyordu. Aslında gönlünde yatan ABD ile bir serbest ticaret bölgesi kurmaktı.

Fakat bunun önündeki giderilmesi elde olmayan engelleri de ister istemez kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu stratejik işbirliği konsepti işin hem siyasi hem de ekonomik boyutlarını kapsıyordu. Bir süre konuyu tartıştık. Bu hususa büyük önem veriyordu. ABD ziyaretinin anahtar sözcükleri işte bu şekilde ortaya çıktı: 'Stratejik İşbirliği'."[853]

Cumhurbaşkanı Özal böyle konuşuyordu ama Fehmi Koru'nun aktardığına göre, "Washington'daki Andrews Askeri Üssü'ne ayak bastığı anda Cumhurbaşkanı Özal'ın karşısına çıkan sürpriz, yönetime yakınlığı ile bilinen ünlü *Washington Post* gazetesinde PKK lideri Abdullah Öcalan'la yapılmış bir mülakatın yayımlanmasıydı. Apo, Amerikan gazetesine, Özal'ın Iraklı muhalif gruplarla temasının PKK'nın önünü kesmeyi amaçladığını söylemiş. Gazete PKK liderini kanlı eylemlerine devam edeceğini bildiriyor; bölgeyi etnik temelde bölen garip bir harita ile birlikte..."[854]

Engin Güner'in anlatımı devam ediyor:

"Helikopter ile uçarken Amerikalı bir görevli gelerek hava muhalefeti dolayısıyla Camp David'e inemeyeceğimizi, yakınındaki bir havaalanına inmek mecburiyetinde olduğumuzu söyledi. Biraz sonra bir başka havaalanına inmiştik. Biz helikopterden yeni inmiştik ki, hızla arabaların yaklaştığını gördük. Başkan Bush ve eşi Barbara Bush adeta koşarak bize doğru ilerlemekteydiler. Belli ki hava muhalefeti yüzünden değişen programdan onların da sonradan haberleri olmuştu ve bu yeni buluşma noktasına son anda yetişebilmişlerdi.

İki cumhurbaşkanı ile eşleri çok sıcak bir biçimde kucaklaştılar. Beyaz Saray'ın özel fotoğrafçısı tarafından fotoğraflar çekildikten sonra Başkan Bush, Cumhurbaşkanı'na dönerek, 'Yol boyunca arabada giderken

görüşürüz, ben yanıma Scowcroft'u alıyorum sen kimi alacaksın' diye sordu. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, 'Ben de Engin'i alıyorum' dedi ve arabaya bindik. Geniş başkanlık limuzininde iki cumhurbaşkanı arkaya yan yana oturmuşlardı. Başkan Bush'un ulusal güvenlik danışmanı olan General Scowcroft ile ben de hemen önlerindeki sıraya oturmuştuk.

Hemen ciddi konulara geçildi. Belli ki asıl görüşme bu görüşme olacaktı. Hemen defterimi açarak not tutmaya başladım. General Scowcroft da yanımda not almaya başlamıştı. Elli dakika kadar süren bu araba yolculuğu sırasında başta Körfez Savaşı ve sonrası durum olmak üzere tüm önemli konular görüşüldü. ABD, Türkiye'nin bu konudaki tutumundan dolayı minnettardı. Başkan Bush özellikle kişisel katkılarından ve kendisini doğru olarak yönlendirdiğinden dolayı Özal'a çok teşekkür ediyordu. Ancak başarılı Çöl Fırtınası Harekâtı'na rağmen rahatsızlık tümüyle geçmemişti. Bölge yeni gelişmelere gebeydi. Bu arada kafasını çok kurcalayan bir soruyu Özal, Bush'a soracak ancak tam tatminkâr bir cevap alamayacaktı.

Türkiye'de iken bu konuyu aramızda çok konuşmuştuk. Amerika niçin Bağdat'a yürüyerek Saddam'ın işini bitirmemişti? Bu konuda çok sayıda senaryo üretilmekte idi ama gerçek neydi? Acaba ABD, Saddam'ı bir Arap kahramanı olmasın diye mi ortadan kaldırmamayı ve bu işi Irak halkına bırakmayı tercih etmişti? Bizim önceki tahminlerimiz bu şekilde idi. Ancak gerçek sebebin bu olmadığını da hissetmeye başlamıştık. Başkan Bush'un bu soruya verdiği cevap çok tatmin edici değildi. Kendisi Vietnam'dan sonra Amerikan kamuoyunun bu gibi dış müdahalelere çok hassas yaklaştığını, can kaybı istemediğini bu bakımlardan Bağdat'a yürümenin hem sivillerin hem de

Amerikan askerlerinin hayatına mal olabileceği gerekçesiyle reddedilmiş olduğunu anlatıyordu.

Aslında bu sorunun gerçek cevabı hiçbir zaman verilmeyecekti.

Nihayet Camp David'e geldiğimizde helikopterin buraya niçin inemediğini daha iyi anlayacaktık. Sisten gözü görmüyordu. Ayrıca yağmur yağıyordu ve soğuktu. Kampın muhafazasından sorumlu denizciler kalacağımız yerleri gösterdiler. Cumhurbaşkanı'nı ve eşini kalacakları evlere yerleştirdikten sonra bize gösterilen evlere dağıldık."[855]

Başyaver Aslan Güner'in anlattığına göre, Camp David'de otomobil yasaktı; onun yerine bisiklet ve elektrikli küçük golf araçları kullanılıyordu.[856] Engin Güner, Cumhurbaşkanı ve beraberindekilerin Camp David saatlerini hayli ayrıntılı şekilde anlatmıştır:

"Bu arada Başkan Bush bize çalışma odasını göstermek istedi. Çalışma odası çok mütevazıydi. Her taraf hatıralar ve fotoğraflarla doluydu. Başkan Bush samimi bir biçimde Özal'ı elinden tutmuş, bu fotoğraflar hakkında açıklamalarda bulunuyordu. Fotoğraf makinem yanımdaydı. Hemen çıkararak resim çekmek için izin istedim. Tabii memnuniyetle dediler ve ben çok samimi pozlarını tespit ettim."[857]

"Daha sonra resmi toplantı için iki bakan ve iki büyükelçinin de katıldığı küçük bir toplantı yapıldı. Toplantı II. Dünya Savaşı sırasında Başkan Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in görüştüğü toplantı salonunda yapılmaktaydı. Bu mütevazı salonda daha sonraları da birçok önemli toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya bizden Güneş Taner, ABD'den de James Baker katılmışlardı. Resmi nitelikteki bu toplantıda ikili ilişkiler ve Kıbrıs konusu da görüşüldü. Görüntü olarak bu toplantının ilginç yanını ise biz Camp

David’de kalanların yani her iki Cumhurbaşkanı, General Scowcroft ve benim spor kıyafetlerle toplantıya katılmamız teşkil etmişti. Sadece resmi toplantı için sabah gelenler ise takım elbiseler içindeydiler.

Öğle yemeğinden sonra hava hâlâ kötü olduğundan Camp David’den gene arabalarla hareket edilmişti. Bu sefer ben General Scowcroft ile aynı arabaya binmiş kendisiyle yol boyunca sohbet etmiştim. Özal da General’le iyi dostluk kurmamdan memnun olmuştu. Beyaz Saray’a geldiğimizde çok kısa bir süre Oval Ofis’e geçtik ve orada basın toplantısında söylenecekler kısaca gözden geçirildi. Sonra doğrudan basın toplantısının yapılacağı salona geçtik. Bir anda iki Cumhurbaşkanı kürsüdeydiler. Flaşlar patlamaya başlamıştı. Kısa açıklamalardan sonra sorular sorulmaya başladı ve başarılı bir basın toplantısı gerçekleştirilmiş oldu. Beyaz Saray’dan Başkan Bush’la vedalaşarak Madison Oteli’ne döndük. Özal görüşmeden son derece memnun kalmıştı. Hemen CNN televizyonuna bir mülâkat verdi. Bu mülâkatta Camp David görüşmelerinin başarılı geçtiğini, iki ülke arasında daha yakın bir işbirliğinin temellerinin atıldığını ifade ediyordu. O akşam Washington Büyükelçimiz tarafından ikametgâhta Cumhurbaşkanımız ve Hanımefendi onuruna büyük bir akşam yemeği düzenlenmiş, bu yemeğe çok sayıda Türk ve Amerikalı işadamı, siyasetçi, bilim adamı ve basın mensubu da katılmıştı. Bizim basın mensuplarımızın hemen hepsi Camp David’de neler konuşulduğunun peşindeydiler. Tabii bu konuda basına yapılan açıklama dışında bir bilgi edemeyeceklerini de kısa sürede anlamışlardı.”[858]

Fehmi Koru’nun analizi son derece basitti ve şöyle diyordu:

“Sayın Özal, işbaşına geldiği günden beri ABD ile ilişkilere olağanüstü önem veriyor. Kendisinin de tercihi olan Batıcılığı, ‘Amerika’dan yana olmak’ diye yorumluyor. Körfez bunalımı ve savaş, Sayın Özal’a bu tercihini daha açık ortaya koyma imkânı sağladı. Türkiye tamamen Sayın Özal tarafından çizilen politikalarla ABD’nin hemen yanı başında yer aldı. Bu durum hatırlatıldığında, Sayın Özal, ‘Ne yapsaydık, 200 yıldır olduğu gibi yine yenilenin yanında mı yer alsaydık?’ cevabını veriyor...”[859]

Fehmi Koru, bir sonraki gün de haklı bir endişesini belirtiyor:

“Başkaları bu ilgiden memnun olabilir ama, daha önce birçok Üçüncü Dünya ülkesinin ABD’nin sevgi öpücüğünün faturalarını ödemek zorunda kaldığını bilenler için gerçek bir gerilim ve tedirginlik ortamı bu... Camp David’de geçen 24 saat acaba Türkiye’ye neye malolacak?”[860]

Cumhurbaşkanı’nı dış ziyaretlerinde pür dikkat izlemesi ve bütün ayrıntıları kovalamasıyla ünlü gazeteci daha sonra da basın toplantısında Cumhurbaşkanı’nın yorgun göründüğünü ve Camp David sonrasında ne değiştiğini kendisine sorduğunda şu karşılığı verdiğini yazıyordu:

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal, tıpkı birkaç saat önce katıldığı basın toplantısında olduğu gibi, yorgun ve gergin görünüyordu.”[861]

“Camp David’de ne değişti?, diye soruyorum. Cumhurbaşkanı, ‘Türk-ABD ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldı, hatta sayfa da değil, yeni bir bölüm açıldı diyebilirsiniz’ cevabını veriyor. Ardından da ‘Bundan böyle Türkiye ile ABD arasında çok daha yakın bir stratejik işbirliği olacak’ cümlesini ekliyor...”[862]

Acaba Cumhurbaşkanı Özal bu sözlerle neyi kastetmişti? Bunu yıllar sonra herkes gibi ben de merak ediyordum. 5 Temmuz 2012 Perşembe günü Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Aslan Güner'e sordum: 21 yıl önce Başyaver sıfatıyla Camp David zirvesinin özel bir oturumunda Cumhurbaşkanı'nın yanında Başkan Bush'la yapılan görüşmeye katılan Orgeneral gündemin üç ana başlıktan ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluştuğunu söyledi ve konuları şu şekilde sıraladı:

Alternatifler:

- Türkiye'nin tek başına yeterli güçle kuzeyden cephe açması;
- Kuzeyden açılacak cephenin koalisyon (ABD ve İngiliz) kuvvetleriyle birlikte yapılması;
- Türkiye'nin koalisyon kuvvetlerine sadece kolaylıklar (havaalanı, hava sahası, lojistik destek vs.) sağlaması;
- Türkiye'nin bir zırhlı tugayını Suudi Arabistan'a (CENTCOM emrine) göndermesi;
- Türkiye'nin üç F-16 Filosu ile koalisyon hava kuvvetlerine destek vermesi;
- Türkiye'nin Akdeniz'de görevlendireceği bir harp gemisi ile koalisyon kuvvetlerine katılması.

Siyasi şartlar:

- Misak-ı Milli hattına kadar olan bölgenin Türkiye Cumhuriyeti kontrolüne (statüsü daha sonra kararlaştırılacak) bırakılması;
- Türkiye'nin 2020 yılına kadarki petrol ihtiyacının ücretsiz olarak karşılanması;
- Kıbrıs meselesinin Türk tezine yakın bir şekilde çözülmesi;
- Avrupa Birliği'ne karşı Türkiye'ye destek verilmesi;

- PKK’nın uluslararası (özellikle Avrupa) desteğinin kesilmesi;
- Türkiye’nin ABD ve ABD kontrollü kuruluşlara olan borçlarının silinmesi;
- Ermeni lobisinin girişimlerinin boşa çıkarılması;
- Azerbaycan-Ermenistan ilişkisinin düzeltilmesi;
- Kafkaslar ve Orta Asya’da Rusya’ya karşı birlikte hareket;
- Türk tekstiline uygulanan kotanın kaldırılması.

Askeri şartlar;

- Türk Hava Kuvvetleri’nin ihtiyacı olan ancak temin edemediği mühimmatın tamamlanması;
- 5 adet F-16 Filosu’nun hibe olarak Türkiye’ye devri;
- 2 adet Tanker Uçağı ile 2 adet AWACS’ın Türk Hava Kuvvetleri’ne devri;
- 7 adet mobil radar verilmesi;
- 12 adet Patriot (Füzesavar) Bataryası verilmesi;
- 5 zırhlı/mekanize tugayın modern tank ve teçhizatla donatılması;
- 50 adet APACHE silahlı helikopter ile 100 adet genel maksatlı helikopterin verilmesi;
- Yeterli miktarda NBC savunma teçhizatı verilmesi;
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nın ihtiyacı olan güdümlü füzelerin temini.

> Orgeneral Aslan Güner’in tanıklığına göre bütün bunların sözde kalmaması için Türkiye’nin yapacakları ile ABD’nin taahhüt ettiklerinin “gizli anlaşma” olarak yazılması ve belgelenmesi de Cumhurbaşkanı’nın kafasında mevcuttu... Cumhurbaşkanı Özal’ın 1990-91 Körfez Krizi’nde pozisyonunu anlamak için ABD Başkanı Bush’la özel görüşmesine yön veren bu üç

başlığın ve alt konuların önemli olduğunu düşünüyorum...

733. 1914 kışında Sarıkamış Felâketi'nden önce de Alman Genelkurmayı Türk Genelkurmayına Kafkasya'da askeri harekât yapın ve Avrupa cephesindeki Rus askeri baskısını azaltın demişti; ilginç değil mi? (y.n.)

734. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademileri'ndeki konuşmaları, (15 Şubat 1991, İstanbul).

735. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 116-117.

736. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 83.

737. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 96-97.

738. Candemir Önhon, "1990 Körfez Savaşı Başlangıcında Kahire Kulisleri", *Dış Politikamızın Perde Arkası*, s. 223.

739. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 84-85.

740. a.g.e., s. 86-87.

741. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 98.

742. a.g.e., s. 99-100.

743. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

744. Şamil Tayyar, "10 Yıllık Sır", *Sabah*, (7 Kasım 2001).

745. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

746. "Abdülkadir Aksu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 31.

747. "Işın Çelebi", *The Özal*, s. 446.

748. Işın Çelebi, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, s. 214-215.

749. a.g.e., s. 218.

750. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 433-434.

751. “Kaya Toperi”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 164.

752. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 94.

753. Cumhurbaşkanı’nın verdiği karşılıktan soru anlaşılıyor (y.n.)

754. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Körfez Krizi konusunda basın mensuplarıyla yaptığı sohbet toplantısı, (18 Ağustos 1990, Çankaya Köşkü, Ankara).

755. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 101-102.

756. a.g.e., s. 102.

757. a.g.e., s. 102-103.

758. a.g.e., s. 103.

759. a.g.e., s. 103.

760. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 18. yasama yılının açılışında yaptıkları konuşma, (1 Eylül 1990, TBMM, Ankara).

761. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 103.

762. “Mesut Yılmaz”, *The Özal*, s. 424.

763. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 103-104.

764. a.g.e., s. 105.

765. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

766. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 95.

767. a.g.e., s. 95-96.

768. “Ali Bozer”, *The Özal*, s. 529-530.

769. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 530-531.

770. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 97-98.

771. a.g.e., s. 98-99.

772. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 105.

773. a.g.e., s. 106.

774. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 99-100.

775. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

776. a.g.g.

777. "Hüsnü Doğan'la Görüşme."

778. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 100.

779. a.g.e., s. 102-103.

780. M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, s. 227-228.

781. a.g.e., s. 207.

782. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 103-105.

783. Tufan Türenç, "Yıldırım Akbulut'un Anıları", *Hürriyet*, 11 Ağustos 1994.

784. Tufan Türenç, "Yıldırım Akbulut'un Anıları", *Hürriyet*, 11 Ağustos 1994.

785. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İran İslam Cumhuriyeti ve Japonya Ziyaret Programı, (10-16 Kasım 1990).

786. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

787. "Engin Güner'in Ertuğrul Özkök'e Açıklaması", *Hürriyet*, 18 Ocak 2013.

788. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 699.

789. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 700-702.

790. "Hüsnü Doğan'la Görüşme."

791. Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, s. 11.

792. Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, s. 18.

793. Selim Efe Erdem, "Zaman Tüneli: Mim Kemal Öke", *Star*, (22 Eylül 2012).

794. Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, *Özallı Yıllar Bir Rüyanın Ardından,* s. 331-332 ve 334, dipnot 13.

795. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 702.

796. a.g.e. s. 702.

797. a.g.e., s. 702-703.

798. a.g.e., s. 703.

799. a.g.e., s. 703.

800. a.g.e., s. 703-704.

801. Kemal Yamak Paşa bu özel zirveye Genelkurmay Başkanı'nın çağırılmadığını doğruluyor. (y.n)

802. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 705-706.

803. a.g.e., s. 706.

804. Bu toplantıda da Genelkurmay Başkanı bulunmamaktadır. (y.n.)

805. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 706-707.

806. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay da aynı eksikliklere işaret etmektedir. (y.n.)

807. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 707-708.

808. a.g.e., s. 711.

809. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları,* s. 102.

810. a.g.e., s. 107.

811. a.g.e., s. 102-103.

812. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları,* s. 107-108.

813. a.g.e., s. 108.

814. a.g.e., s. 108-109.

815. a.g.e., s. 109.

816. a.g.e., s. 110-111.

817. a.g.e., s. 111-114.

818. a.g.e., s. 111-114.

819. a.g.e., s. 114-115.

820. Necip Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye,* s. 48.

821. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları,* s. 115-117.

822. a.g.e., s. 117-118.

823. Necip Torumtay, *Orgeneral Necip Torumtay'ın Anıları*, parantez içinde yer alan kısım s. 119'da dipnotta aktarılan bilgidir.

824. a.g.e., s. 118-119.

825. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 111.

826. a.g.e., s. 112.

827. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, s. 119-120.

828. a.g.e., s. 120.

829. a.g.e., s. 120-121.

830. a.g.e., s. 121-122.

831. a.g.e., s. 122.

832. a.g.e., s. 122-123.

833. a.g.e., s. 123-125.

834. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 112-113.

835. a.g.e., s. 113-114.

836. Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, *Özallı Yıllar Bir Rüyanın Ardından*, s. 336-337.

837. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 115-116.

838. a.g.e., s. 117.

839. a.g.e., s. 118.

840. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 117-118.

841. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 118.

842. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 87-88.

843. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 119-120.

844. a.g.e., s. 120-121.

845. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 119-120.

846. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 123-124.

847. Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, *Özallı Yıllar Bir Rüyanın Ardından*, s. 312-313.

848. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 122.

849. a.g.e., s. 126-127.

850. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 137-138.

851. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret programı, (22 Mart – 1 Nisan 1991).

852. Başyaver Aslan Güner'le görüşme.

853. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 142-143.

854. Fehmi Koru, "Bir hafta sonu Camp David'de", *Zaman*, 23 Mart 1991.

855. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 143-145.

856. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

857. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 146-147.

858. a.g.e., s. 148-149.

859. Fehmi Koru, “Camp David öncesi düşünceleri...”, *Zaman*, 22 Mart 1991.

860. Fehmi Koru, “Bir hafta sonu Camp David’te”, *Zaman*, 23 Mart 1991.

861. Fehmi Koru, “Camp David sonrası”, *Zaman*, 25 Mart 1991.

862. Fehmi Koru, “Bir daha bir daha sorulan sorular”, *Zaman*, 26 Mart 1991.

Tarih önünde savunma

Engin Güner Arşivi

Önceden uçurumlarını, bataklıklarını, dağlarını, ormanlarını, tuzaklarını bilmediğimiz topraklardan bir orduyu geçirmek akıl işi değildir.

Çinli General ve Stratejist Sun Tzu (MÖ 500)

Özal, 1989 sonbaharında partisinin meclis çoğunluğu ile Türkiye'nin sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmesini "siyasi hayatının en büyük hatası" şeklinde yorumlayanlara karşı şu gerekçeleri öne sürmüştür:

"Bu mesele tarihe karşı bir iddia meselesidir... Bizim demokrasi tarihimizde asker kökenli olmayan ilk cumhurbaşkanı rahmetli Celal Bayar'dır... Onu da askerler devirdi...

Sonra sivil politikacılar, cumhurbaşkanı olmaya cesaret edemedi. Mecliste gücü varken Süleyman Bey, cumhurbaşkanı olmayı düşünemedi...

Neticede ben başbakanlık yapmışım... Büyük icraatlar gerçekleştirmişim... İçte ve dışta tanımadığım kimse yok... Beni tanımayan kimse de yok...

Cumhurbaşkanı seçme zamanı geldiğinde, benim ismimden başka isim de olabilirdi. Bizim Anavatan içinden kimler olabilir diye, arkadaşlarla müzakere de ettik... Ama neticede, benim olmamın en doğrusu olduğuna karar verdik...

Ama buna en fazla 'cumhuriyet muhafızları' reaksiyon gösterdi... Çünkü hep askerlerin cumhurbaşkanı olmasına alışmışlar... Seçilmiş politikacılar için, cumhurbaşkanı olmayı düşünmek, bir nevi tabu olmuş... Öyle yapmışlar...

Bu tarihi bir iddia meselesiydi... Sivillerin ve seçilmişlerin iddiasıydı bu... Kaderde de varmış ki seçilip cumhurbaşkanı olduk..."[863]

Turgut Bey'in bu analizinde sıraladığı gerekçelerini haklı ve samimi bulduğumu belirtmek istiyorum. Türkiye Özal'la farklı bir cumhurbaşkanı portresi tanımış ve onunla bazı

tabuları tartışmıştır; devlet politikasında farklı yaklaşımlar olabileceğini keşfetmiştir. Bununla birlikte yeni dönem bazı kriz alanlarını görünürleştirmiştir. Özal'ın hayatının kalan 3,5 yılında ABD'li General George S. Patton (1885-1945)'un söyledikleri hüküm sürmüştür. General Patton şöyle demiştir:

"Bir uçak pilotunun hayatı, ani yaşam ve ölüm kararları verme yeteneğine bağlıdır. Kalkıştan önce pistin sonunda, pilot uçağın uçuşa hazır olduğuna emin olmak için kontrol listesine göz atar. Kontrol listesini gözden geçirirken yapılan en ufak bir hatanın cezası ölüm olabilir. Pisti yarıladığı zaman, pilot ikinci ivedi karara varmak zorundadır, uçak havalanmak için yeterince hızlı gidiyor mu? Ya da yerde kalmak için gaz kesilecek mi? Bu kararı vermek saniyenin yüzde birinden daha az bir vakit alır. Pistin yarı noktasından ötesinde ise pilot kararını değiştiremez."[864] Özal, Cumhurbaşkanı olma kararını verirken uçağını havalandıran pilot gibi kontrol listesine son kez göz atmış ve gazı kesmeden hızını yükseltmiştir; pistin yarı noktasından sonra karar değiştirilmez.

O, çocukken pilot olmak istememiş midir?

9 Kasım 1989 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı Cumhurbaşkanlığı yemini ardından görevine başlayan Turgut Özal'ın yeni döneminde üç farklı alanda kriz derecesi yüksek sorunlarla karşılaşılmıştır:

(1) Partisindeki gelişmeler;

(2) Rövanşist kültürün yükselişi;

(3) Soğuk savaş lobisi.

Cumhurbaşkanı Özal yemin töreni ardından Anıtkabir'i ziyaret etmiş ve Çankaya Köşkü'ne gelmiştir. Köşkün tarihinde ilk defa devir-teslim töreni düzenlenmektedir. Merdivenlerde Özal'ı karşılayan Evren bir adım geride

kalarak yeni Cumhurbaşkanı'na jest yapmıştır. Özal'ın Evren'e cumhurbaşkanlığı forsunu hediye ettiği törende muhalefet partilerinin liderleri Erdal İnönü ve Süleyman Demirel ve eşlerinin yerleri boş kalmıştır.[865] Törenin muhalefet liderleri tarafından boykot edilmesi rövanşist kültürün yükselişini temsil etmektedir. Yeni Cumhurbaşkanı'nın yeminden sonraki sözlerini SHP lideri Erdal İnönü "Arabesk konuştu"; DYP lideri Süleyman Demirel "83 rejimi üniforma değiştirdi" şeklinde yorumlamıştır.[866]

11 Kasım 1989 günü *Hürriyet* gazetesinin manşeti ise ilginçtir:

"Anıtkabir'den Cuma namazına"

Manşet böyledir ama hakikat gazetenin başlık altında yazıldığı gibidir. Cumhurbaşkanı, Anıtkabir'den hemen sonra önce Atatürk Yüksek Kurumu'ndaki anma törenine katılmış ve orada da bir konuşma yapmıştır. Cuma namazına ise daha sonra gitmiştir.[867]

Ertuğrul Özkök'ün "Özal'ın Ruhundaki Kargaşa" başlıklı yazısı ise bir yanıyla başarılı bir analiz olmak yanında Özal'ın eski partisi içinde başlayacak asıl depremin öncüsü diye okunabilir. Ertuğrul Özkök, sözü Özal'ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra TBMM'de yaptığı konuşmaya getirmiş ve onun çelişkisine işaret etmiştir:

"Bu konuşma ile Özal'ın vermek istediği asıl mesaj şuydu:

12 Eylül dönemi kapandı. Askeri dönemin son müesseseleri de sahneden çekildi. Şimdi artık gerçek demokratikleşme ve sivilleşme programımızı uygulamaya sokabiliriz."

Ertuğrul Özkök şöyle devam ediyor:

"Özal haksız sayılmaz. 12 Eylül'ün son sembollerinin de geri çekilmesi ile Türkiye artık tam anlamıyla sivil bir

döneme başlıyor.

Ancak aynı Özal, aynı gün, akıl almaz bir kararla, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir uygulama yapıyor.

Kendi yaptırdığı ankette en çok oy Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'a çıkıyor. Kamuoyu anketleri halk arasında en yaygın popülariteye onun sahip olduğunu gösteriyor.

Cumhurbaşkanı bunu dikkate almıyor.

Partinin delege tabanında muhafazakârların egemen olduğu söyleniyor. Son büyük kongre de bu gerçeği ortaya koyuyor.

Özal bunu da dikkate almıyor.

Hasan Celal Güzel demokratik bir mücadele için bayrak açıyor.

Onu dikkate alıyor ama ezmek için...

Kısaca Cumhurbaşkanı Turgut Özal müthiş bir demokratikleşme planının büyük mimarı olarak meclis kürsüsüne çıktığı gün, mümkün olan en demokratik yöntemle bir başbakan atıyor, bununla da yetinmeyip Bakanlar Kurulunu da tayin ediyor.

Üstelik bunu yaparken partisinin tüzüğünü, teamüllerini ve kurallarını hiçe sayıyor. 26 Mart seçimlerinin şoku altında 'Bundan sonra partinin yetkili organlarını çalıştıracağım' sözünü hatırlamıyor bile...

Şimdi bunlardan hangisi gerçek Özal?

Biz hangi Özal'a inanacağız?"[868]

Özal'ın Çankaya Köşkü'nde kendisine Başdanışman olarak atadığı yakın mesai arkadaşlarından Engin Güner'in anılarında yer alan bir bilgi, Başbakanlığa Yıldırım Akbulut'un atanma sürecini bir ölçüde aydınlatabilir. Anavatan Partisi çevrelerinde anlatılan bu hikâyeye göre süreç şöyle işlemiştir:

1989 sonbaharında Özal cumhurbaşkanlığına doğru yol alırken ANAP grubundan kendisinden sonra genel başkan olabilecek ve olamayacak üçer ismin işaretlenmesini istediği, verilen oyların bizzat Özal tarafından incelendiği, Mesut Yılmaz, Cengiz Tuncer, Oltan Sungurlu, Ali Bozer, Güneş Taner, Mehmet Keçeciler ve Ekrem Pakdemirli'yi bir odada toplayıp aralarında bir genel başkan belirlemelerini istediği; anlaşma olmayınca Özal'ın kendilerini teşvik amacıyla başbakan olacak arkadaşına kendisinin yardım edeceğini, işleri aslında kendisinin götüreceğini söylediği; Mesut Yılmaz'ın uzaktan kumandalı bir başbakanlığın mümkün olmadığını söyleyerek tepki gösterdiği bu durumun da Özal'ı iyice sinirlendirdiği ve sonuçta adaylar dışından birini, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'u Başbakanlığa atadığı anlatılmaktadır.[869]

Fakat bu modelde de Mesut Yılmaz'ın itirazı doğru çıkmış; Özal'ın kendine göre başlattığı sistem huzur getirmemiştir. İşte bu noktada Cumhurbaşkanı'nın partisine ve hükümetin bakanlarına dışarıdan müdahalesi söz konusu iç huzursuzluğu körüklemiş ve krizi tırmandırmıştır. Kendi partisi ağır bir seçim yenilgisiyle iktidardan uzaklaşana kadar Cumhurbaşkanı ile hükümet ilişkileri hep sorunlu olmuş; kimi zaman ciddi krizler baş göstermiştir.

Şimdi, Özal döneminde Çankaya Köşkü-hükümet krizlerinde tarafların pozisyonlarını inceleyelim.

Başbakan Yıldırım Akbulut'un pozisyonu

Yeni dönemde görevini yaparken en fazla zorlanan kişi, Cumhurbaşkanı Özal'ın alelacele TBMM Başkanlığı'ndan Başbakanlığa atadığı, herkesçe tanınan, dürüstlüğü kabul ve takdir edilen Yıldırım Akbulut'tur. Gümüşhaneli bu mütevazı

hukukçu, Başbakanlığa atanmasıyla beraber, ne yazık ki aniden bir kamuoyu baskısı altına girmiştir. Başında bulunduğu hükümeti bazı bakanlar eliyle Cumhurbaşkanı'nın yönettiği yayılmıştır; kendisine kadar ulaşan söylentilerden haliyle rahatsız olmuştur.[870]

Akbulut, bu rahatsızlığını daha sonra Tufan Türenç'e bir üslup titizliği içinde anlatmıştır:

"Şimdi ben meseleye şöyle bakıyordum. Sayın Özal partinin kurucusudur. Aşağı yukarı altı sene de başbakanlık yapmıştır. Kabinedeki çoğu arkadaşları o atamıştır. O milletvekili yapmıştır. Arkadaş eğer kendiliğinden gidiyorsa veya Özal davet ediyorsa ben niye gidiyorsun, demem. Demek de istemem.

Gidiyorsa gitsin. Neticede ne olacak? Benim için Bakanlar Kurulu'nda alacağım karar önemli. Bakanlığıyla ilgili bir iş için danışıyor veya başka bir siyasi görüşme yapıyorlarsa yapsınlar, diye düşünürüm. Ne mahsuru var bunun?

Belki şu mahsuru var: Ben böyle düşünüyorum ama kamuoyu böyle düşünmüyor. Onu yaşadım ben. Kamuoyu diyor ki, bakanlar oraya gidip geliyor, dolayısıyla oradan aldığı talimatlara göre işler yürüyor. Bakanın rutin bir işi vardır. Bir politika değişikliği yapmıyor ki. Ne yapacak da bakan cumhurbaşkanından talimat alacak? Alsa da partisinin, hükümetinin icraatına ters düşebilecek bir icraatı nasıl yapabilecek? İş kalıyor şekli tarafa. Vay sen niye cumhurbaşkanına gittin diye sormanın manası yok. Ben bunu mesele yapmayı uygun görmedim, bugün de görmem.

Esasında burada anlayışlı olması lazım gelen, bana göre hem cumhurbaşkanı, hem de bakan arkadaşlardı. Ben değil.

Şimdi varsa bir problemin bana gelirsin, benimle otursun, problemse eğer problemini çözeriz. Problemin yoksa ne için

gidersin? Ya şahsi, ya da bakanlığınla ilgili bir talimat alacaksın. O talimatı alırsan zaten bana geleceksin. Ama şahsi bir talep için gidiyorsan, bir cumhurbaşkanının bir bakana ne şahsi talimatı olur?

Ama bu benim düşüncem. Böyle olmakla beraber ben hiçbir zaman bir başbakanın cumhurbaşkanıyla kavga etmesini veya kavga ediyor gözükmesini uygun görmem. Şimdi de görmüyorum. Problemler varsa kendi aralarında meseleyi çözerler. Ama ey millet işte biz kavga ediyoruz, ben cumhurbaşkanını tanımam, cumhurbaşkanı da ben başbakanı tanımam derse bu mesajlar kendi kendilerini tatmin eder ama bana göre memleket yararına millet yararına değildir. Neyi tatmin edeceksin?

Senin kanunlarda yetkilerin belli. Cumhurbaşkanının yetkileri belli, ondan sonraki büyük ölçüde laftır. Ha, millet böyle istiyor. Hayır, millet hiç de öyle istemiyor bana göre. Mesela bugünü ele alacak olursak bir başbakanla, bir cumhurbaşkanının işte gazetelere de intikal ediyor, anlaşmazlıklarından ülkeye fayda mı gelecek? Nedir sonra anlaşmazlıkları? Neyi paylaşamıyorlar, niye anlaşamıyorlar?

Bir başbakan, bir cumhurbaşkanı sen-ben davasına girer mi? Girerse bana göre bu işte bir noksanlık vardır. Benim bakış açım böyle.

Biliyorum bu yüzden çok tenkitlere maruz kaldım. Ama ben meseleyi hep böyle gördüm. Böyle değerlendirdim.”[871]

Cumhurbaşkanı: “Zamanım uzun değil”

20 Mayıs 1990 günü Cumhurbaşkanı Özal, kurucusu olduğu Anavatan Partisi’nin 7. kuruluş yıldönümünde Çankaya Köşkü’nde kabul ettiği ANAP Başkanlık Divanı ve Bakanlar Kurulu üyelerine şunları söylemiştir:

“Yaptığımız işler çok büyük reformlardır. Altı senede çok büyük transformasyonlar yapılmıştır. İktidar partisi olarak sizlere çok büyük tarizler gelir. Siz biraz vur abalıya misali sopanın altında olursunuz. Çünkü genellikle muhalefetin sırtında yumurta küfesi yoktur. Hatta şöyle tabir ederler. Dilin kemiği de yoktur. Ama siz bunları çekmeye mecbursunuz. Memleketin selâmeti bakımından sizler, daha yumuşak olmaya mecbursunuz ki, sertlikler meydana gelmesin. Memleketimiz tekrar yanlış istikametlere gitmesin. Tarafsızlık her zaman devlet tarafsızlığıdır. Devlet nasıl tarafsızsa buradaki makam da öyle tarafsızdır. Cumhurbaşkanlığı makamına gelenler hiçbir parti mensubu olmayarak gelmişler. Cumhurbaşkanlarından bir ben bir de zannediyorum Celal Bayar’dır. Ben parti başkanlığından biraz daha aktif altı sene başbakanlık yaparak buraya gelmişim. Bu bazı çevrelerce yadırganmıştır. Alıştıkları başka sistemler vardır. Biraz otoriter-totaliter diyorum ben. O sistemler vardır. Ondan dolayı alışıklık başka tarafa doğrudur. Bunu hiç yadırgamamak lazımdır. 1996’da buraya gene siyasetten bir kimse gelecektir. Öyle olması da doğaldır. Tabii olması lâzım. Öbürü doğal değildir, yanlıştır.

Netice itibarıyla tarafsızlık içerisinde tabii ki bu vazifemizi yürüteceğiz. Ama ‘tarafsızım’ diye fikirlerimizi değiştiremeyiz. O bir nevi insanın kendine ihaneti olur. Ben ANAP’ı kurarken fikirlerim neyse aynı fikirlere sahibim. Gayet tabii bu fikirleri hatta şöyle de düşünürüm, 1992’ye kadar bu seçimi sizin lideriniz olarak yaptığıma göre, seçim yeniden yapılıncaya kadar sizinle biraz daha yakın alâkadar olmam lazım. Bu aynı zamanda benim borcumdur.”

Cumhurbaşkanı’nın bu konuşmasından sonra Başbakan ve ANAP Genel Başkanı Yıldırım Akbulut, kuruluş yıldönümü

anısına kendisine ANAP amblemi bulunan bir bakır sini, eşi Semra Özal'a da aynı biçimde gümüşten yapılmış bir sini takdim etmiştir.[872]

Cumhurbaşkanı Özal, 21 Mayıs 1990 günü de İzmir Büyük Efes Oteli'nde, siyasete geç girdiğini ve bu yüzden zamanının yeterli olmadığını vurgulamak gereğini hissetmiştir:

"Ben 55 yaşında siyasete girdim. Onun için bazı siyasiler gibi, zamanım uzun değil. Zamanımı kısa gördüm. Dedim ki: mümkün olduğu kadar fazla iş yapalım. Çok da iş yaptık. Eğer 40-50 yaşlarında girseydim, muhtemelen daha uzun bir maratona göre hazırlanırdım. Ama bizim öyle bir zamanımız olmadı. 55 yaşında girdiğime göre çok kısa zamanda birçok işler yapmam yazımdı.

Bugün de o işlerin yapılmasında, kim yaparsa yardımcı olurum. Çünkü bilgim var, görgüm var, çok geniş tecrübem var. Çok tanıdığım insanlar var. Ve meselelerin nasıl halledileceği hususunda da hem bürokrasiden gelme, hem de siyasetten, dış dünyadan gelme tecrübem var...

Onun için önümüzdeki dönemde daha iyi günlere gideceğimize inanıyorum. Ve elimizden geldiği kadar da meseleleri daha iyi hale sokmak için hepimizin gayret sarf etmesi lâzım. Boş, beyhude münakaşaların ne bizlere, ne memlekete bir faydası yoktur. Hatta o yüzden bu kavgalara hiç önem vermeyelim diyorum ama arkadaşlarımızın da bazı hakikatleri anlamasını istiyorum."[873]

Cumhurbaşkanı ciddi bir devlet tecrübesine sahiptir ve kritik sorunların çözümünde kendisinden görüş alınmasını beklemektedir. Bakanlar Kurulu'na bu amaçla başkanlık yapmak istediği de olmaktadır. Devlet Bakanı Işın Çelebi'nin yazdığına göre, 1990 yılında otomobil kararnamesinin kabul edildiği toplantıda Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu'na

başkanlık yapmıştır.[874] Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında bu tür toplantıların her ay yapıldığını yazmaktadır.[875]

Zonguldak madencilerinin grevi nedeniyle Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında baş gösteren kriz de önemli bir örnek olaydır. 7 Ocak 1991 günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan Yıldırım Akbulut, Zonguldak grevi ve madencilerin Ankara'ya yürüyüşü hakkında bilgi vermiştir. Muhalefetteki SHP milletvekillerinin de katıldıkları yürüyüş E-5 Karayolu'na varmadan durdurulmuştur. Devlet Bakanı Kâmran İnan, işten çıkarılma cezasına karşı çıkmış ve Zonguldak grevi kapanırken yeni mesele çıkarmamak gerektiğini söylemiş ve iki bakan daha bu görüşe katılınca Başbakan'ın tutumu yumuşamıştır.[876]

Yıldırım Akbulut anlatıyor:

"Zonguldak konusunda da Özal'la anlaşamıyorduk. Malum işçiler ek ücret istiyorlardı. On bin, on beş bin kişi her gün toplanıyor, yürüyüş yapıyordu. O kâfi gelmedi Ankara'ya yürüyüş yapmaya başladılar. Binlerce insan yollara düştü yürüyor. Tansiyon yükselmiş. Bakanlar Kurulu'nda oturduk konuştuk. Arkadaşlara, 'Bakın bu işin tadı kalmadı' dedim. Çünkü iş giderek büyüyordu. Bakan arkadaşlara, 'Bu iş böyle devam etsin mi, yoksa biz makul ölçülerde neyse bir ek ücret verelim de bu işi söndürelim mi' diye sordum. Hepsi, 'Verelim söndürelim' dediler. Hatta iyi hatırlıyorum, Güneş [Taner]'e sordum, 'Paran var mı' diye. '500 milyar param var' diye cevap verdi.

Yılbaşıydı, Abant'a gittim. İşçilerin temsilcilerini de oraya çağırdım. Oturduk, konuşuyoruz. Ama ben bu işi bitirmeye kararlıyım. Bir miktar daha verdik ve işçileri yürümekten vazgeçirdik.

Özal çok kızdı, ‘Nasıl bu kadar zam verirsiniz’ diye. Ekonomik laflar işte... Böyledir, şöyledir. Ben bildiklerimi millete söylemek zorundayım, cumhurbaşkanıyım, filan... Tabii o bildiklerini söylüyor millete. Fakat bizim bildiklerimizi millet biliyor mu, biz bir şey söyleyemiyoruz. Veyahut o haliyle bizi hangi pozisyona düşürdüğünü hesap etmiyor. Kendi açısından bakıyor olaya...

Ondan sonra da rahmetli kalkıp ekonominin kötüye gittiği iddiaları karşısında ‘İşte efendim, Zonguldak’ta çok zam verdiler de ondan oldu’ diyor. Aslında fazla bir şey de vermedik. Yani böyle söyleyebiliyor. Bizim hiçbir zaman yapamadığımız bir iş. O bunu rahatça söylüyor. Ne oluyor, onun kabahatini bize yüklüyor. Eğer kabahatse, bana göre kabahat değil, ona göre kabahat.

Ama biz kalkıp ‘Ey Sayın Cumhurbaşkanı, Ey Sayın Özal, 26 Mart seçimlerinde seçim arifesinde, işçi-memur bir zam beklerken, siz kalkıp TV’de dediniz ki, ey millet, işçi-memur benden zam istiyor ama ekonomik şartlar buna müsait değil. Vallahi billahi veremem. Memleketin menfaati, milletin menfaati bundadır, dediniz. Ama ondan sonra yüzde 140 zam verdiniz. Seçim vardı da onun için verdiniz. O zaman ekonomide dengeler bozulmadı mı, diyemiyoruz.

Neyse rahmetliyi kırdık ama Zonguldak işini bitirdik.”[877]

Başbakan ve ANAP Genel Başkanı Yıldırım Akbulut’la, Cumhurbaşkanı Özal’ın arasını açan bir diğer ilginç konu da, Cumhurbaşkanı’nın eşi Semra Özal’ın İstanbul İl Başkanlığı adaylığını desteklemek amacıyla parti ilçe başkanlarıyla Antalya’da ve İstanbul’da Harbiye Orduevi’nde toplantılar yaptığı iddiasıdır. Bu arada belirtelim ki, İstanbul ANAP teşkilatı Semra Hanım’a kısmen direnmektedir. İlk toplantıda Semra Hanım’ın kaybedeceği anlaşılınca Gaziantep

Milletvekili Mustafa Taşar usta bir manevra ile kongreyi iptal ettirmiştir.[878]

Başbakan Yıldırım Akbulut devam ediyor:

“Bu gelişmeler beni ve arkadaşları huzursuz ediyordu. Çünkü bunun yanlış olduğuna inanıyoruz. Hüsnü Doğan, Abdülkadir Aksu, Yusuf Bozkurt Özal, Cemil Çiçek ve Mehmet Keçeciler Başbakanlık’ta toplandık.

Ancak bizim tepki göstermemize Özal çok kızdı. Hüsnü’ye, Mehmet’e, Abdülkadir’e ‘Cahiliye devrinden kalma’ gibi, laflar etti. Ama ben de varım içlerinde. Çünkü bunun uygun olmadığını düşünüyordum. Ama ben gidip de kimseye, ‘Siz Semra Hanım’ı seçmeyin’ demedim. Onlar gittiler, İstanbul’da Semra Hanım’ın seçilmemesi için ilçe başkanlarıyla görüştüler. Özal bunu öğrenince hücuma kalktı.

Hemen o sert açıklamasını yaptı. Tabii bu iyi bir beyanat değildi, doğru değildi. Ağırdı. O laflar söylenmemeliydi.

Özal’ın bu çıkışından sonra Hüsnü (Doğan) geldi. Karşı bir metin hazırlamış bana gösterdi, o da o metni yayınladı. Bu arada Hüsnü (Doğan) bana dedi ki, ‘Ben istifa ettim.’ İstifa etmemesini söyledim ve şöyle dedim: ‘Ama ben cumhurbaşkanı ile kavga istemiyorum. Bunu bir aile kavgası haline de getiremezsiniz. Ben buna izin vermem. Onun haricinde bizi her konuda desteklerim.’ Hüsnü’nün istifasını durdurdum.”

Başbakan Yıldırım Akbulut, daha sonra Köşk’e Cumhurbaşkanı’na çıkmıştır:

“Özal’la mutat görüşme günümüzde Köşk’e çıktım. Cumhurbaşkanı ne diyecek diye merak içindeyim. Ben öyle azil mazil işlerine taraftar değilim. İşi fazla büyütmeyelim. (...) Tam kalkarken rahmetli dedi ki: ‘Sen söyle de Hüsnü

yarınki toplantıya gelmesin. Gelirse almam, onu grupta düşürürüm.’

Cumhurbaşkanı böyle deyince ben rahatladım. Kavga etmeyeceğiz, yani ona bir görev veririz, yarınki Milli Güvenlik Kurulu toplantısına gelmez, hava yumuşardı. Özal da öyle dedi, ayda bir Milli Güvenlik Kurulu toplantısı oluyor, o zamana kadar da bu mesele kapanmış olur.”[879]

Ne var ki, Cumhurbaşkanı’nın bu teklifini Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan kabul etmeyince kriz daha da büyümüş ve azil olayı gerçekleşmiştir. 1 Mart 1991 günü bir süre önce azledilen Hüsnü Doğan’ın yerine Mehmet Yazar Milli Savunma Bakanı olarak atanmıştır.[880] Bu arada başka ilginç gelişmeler de olmaktadır. 11 Mart 1991 günü Cumhurbaşkanı Özal Sovyetler Birliği’ne giderken uçakta gazetecilere bazı açıklamalarda bulunmuştur. Devlet Bakanı Kâmran İnan’a göre, bunlardan hükümetin bilgisi yoktur.[881]

Bundan sonrası için Başbakan Yıldırım Akbulut’un anlatımı şöyledir:

“Artık birbirimize olan güvenimiz sarsılmıştı. Artık Özal, genel başkan olmamı, dolayısıyla başbakan olmamı istemiyordu. Ama bunu sağlayıp sağlayamayacağından endişesi vardı. Sağlayamayabilirdi. O nedenle de kongreye bir hafta on gün kalana kadar pek açık hareket etmedi.”[882]

Başbakan Mesut Yılmaz

12 Mayıs 1991 günü Cumhurbaşkanı Avustralya ziyaretinden yurda dönerken, Houston’da kalp ameliyatı olan Özel Kalem Müdürü ve Başdanışmanı Engin Güner de İstanbul’a gelmiştir. Cumhurbaşkanı kendisine, “Engin, kongre yaklaşıyor, hiçbir yere ayrılma, bir sondaj yap bakalım kim genel başkan olabilir” diye konuşmuştur. O güne kadar

parti işleriyle ilgilenmeyen Engin Güner, Cumhurbaşkanı'nın bu talimatını ona olan yakınlığı ve kendisine duyduğu güven olarak algılamıştır:

"O sırada ANAP'ın yaklaşan kongresi dolayısıyla [Çankaya Köşkü'ne] gelen ANAP'lı parlamenter sayısı da artmıştı. Mayıs ortasında Cumhurbaşkanı Silopi'deki mülteci kampını ziyaret ediyor, Mısır Devlet Başkanı H[üsnü] Mübarek'i Ankara'da ağırlıyor, diğer taraftan da ANAP'lıların yoğun ziyaretlerine maruz kalıyordu. Münferit ziyaretlerin dışında 20 Mayıs günü de [ANAP'ın kuruluş yıldönümü] ANAP Başkanlık Divanı başta Y[ıldırım] Akbulut olmak üzere kendisini ziyaret etmişti. 21 Mayıs salı günü ise bir taraftan Avrupa Konseyi Ulaştırma Bakanları Konferansı'na katılan Bakanları kabul ediyordu. Bu arada 4 Haziran günü Paris'e hareket ettik. Cumhurbaşkanı çeşitli temasların dışında Robert Pontillon başkanlığındaki Batı Avrupa Birliği Asamblesi'nde 5 Haziran sabahı önemli bir konuşma yapacaktı. [...] Bu arada Mitterand ile görüşmüş, yurda döner dönmez de Tacikistan Cumhurbaşkanı'nı karşılamış, sonra da ABD Ticaret Bakanı'nı, Antalya'da kabul ederek Ankara'ya dönmüştü. Kongre günü yaklaştıkça partililerin ziyaretleri yoğunlaştı. 12 Haziran günü Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'i kabul eden Cumhurbaşkanı bir taraftan da bir grup ANAP'lıyı kabul edip üç saatten fazla görüştü. Bu ziyaretler yoğun biçimde kongre gününe kadar sürecekti.

Bense Cumhurbaşkanı'nın verdiği özel görevi en iyi ve objektif şekilde yerine getirmeye çalışıyordum. Parti içi sorunları, mücadeleleri ve hizipleri ayrıntılı olarak bilmiyor ve sadece ülkenin makûs talihini yenmiş olan bu partiyi, dolayısıyla Türkiye'yi Özal'dan sonra kimin ileriye götürebileceği sorusunun cevabını arıyordum. Özal'ın

Cumhurbaşkanı olmasından sonra ortaya çıkan boşluğun doldurulmasının ne kadar zor olduğu açıktı. Ayrıca Özal da cumhurbaşkanlığını seçmekle hata etmiş olduğunu çok çabuk anlamıştı. Alışılagelmiş bir cumhurbaşkanı olması mümkün değildi ve bunu hem açık olarak söylüyor hem de alenen uygulamalarıyla ortaya koyuyordu. Bu gerçek de ANAP'ın başında olacak kişiyle uyum sorununu ortaya çıkarmaktaydı."[883]

Engin Güner'in anlatımları şöyle devam etmektedir:

"Benim kişisel kanaatim de, ANAP'ın karakteri ve yapısına uygun biçimde partiyi ancak genç ve dinamik bir kişinin ileri götürebileceği idi. Parti içinde çok sayıda yetenekli kimse vardı. Fakat Özal'ın bıraktığı boşluğu tamamen doldurmak imkânsızdı. Yapılacak olan bu boşluğu en aza indirecek birini genel başkanlığa getirmekti.

Bu konuda öne çıkmış bir isim olan Mesut Yılmaz adı etrafta dolaşıyordu. Benim düşüncem de bundan farksız değildi. Yılmaz'ı geçmişte çok iyi tanımamakla birlikte, ciddi ve olgun tavırları, sistematik ve mantıklı düşünce yapısı, tutarlı kişiliğiyle beğenip takdir ediyordum. Beni en çok etkileyen faktörse dürüstlüğüydü. Hiç şüphesiz genç oluşu da lehindeki en önemli etkenlerden biriydi. Ancak Özal'la aralarının çok sıcak olmadığı da bir gerçekti [...].

Mesut Yılmaz'ı tavsiye etmeliydim; öyle de yaptım. Ayrıca Semra Hanım başta olmak üzere aile fertleri de memleket açısından daha iyi olacağı görüşündeydiler. Ben kanaatimi bildirmeden önce Mesut Bey'le de temas ettim. TBMM'de Mustafa Kalemli kendisiyle beni görüştürdü. [...]Çok memnun oldu. Ben de Özal'a büyük çoğunluğun Mesut Yılmaz'ın genel başkan ve başbakan olması halinde ülke ve

parti açısından daha iyi olacağı görüşünde olduğunu, aksi halde partinin hızla oy kaybedeceğini söyledim.”

Mesut Bey konusunda sürekli kafasında bir soru işareti olan Cumhurbaşkanı beni dikkatle dinledi ama tatmin olmuş gözükmüyordu. Benim getirdiğim görüşün art niyetli olmadığını bildiğinden ciddiye de almıştı. Ondan sonraki günlerde kendisine sürekli olarak Mesut Yılmaz’ın genel başkan olması gerektiğini işledim. Tabii ki bunda yalnız değildim. Delege olan Hanımefendi ile aile de aynı görüşteydiler. Fakat, Cumhurbaşkanı bir türlü ikna olmuyordu. Bu arada çok sayıda partili gidip gelmekteydi. Kendisi de kafasında birçok aday tespit etmiş, onları belli etmeden sınavdan geçiriyordu. Ben her birinin neden olamayacağını dile getirdikçe hak veriyor ama aklı da bir türlü Mesut Bey’e yatmıyordu. Bu arada Yılmaz kendisine gelerek bu konuda tarafsız kalmasını rica etmişti. Ancak yapılan hesaplar Özal’ın bir desteği olmadan kazanamayacağı şeklindeydi. Bizler ise sürekli Özal’ı etkilemeye çalışıyorduk. En sonunda bir türlü ikna olmayan Cumhurbaşkanı’na şöyle dedim:

– Efendim siz herkesi kendinizle kıyaslıyorsunuz, ancak hiçbirimiz sizin gibi olamayız, Mesut Bey de bunu alenen söylüyor, bu bakımdan hiçbir aday yerinizi tam dolduramayacaktır. Fakat en iyileri Mesut Bey’dir. Değişik bir biçimde ifade etmek gerekirse, idealin karşılığı olan yüz üzerinden not versek yüz değil belki yetmiştir, dedim. Hiç unutmuyorum, kaşları çatıldı ve kongreye sadece birkaç gün kala halet-i ruhiyesini ve kanaatini en güzel yansıtan şu sözler dudaklarından:

– Ne yetmişi, kırk, kırk!

Aslında Özal'ın Mesut Bey hakkındaki bu kanaati hiç değişmeyecekti. Ancak yakın çevresinden gelen yoğun baskılar üzerine kongrenin hemen öncesinde kendisinden yana az da olsa bir ağırlık koymuş ve M[esut] Yılmaz bu şekilde ANAP Genel Başkanı seçilmişti. [...]

15 Haziran 1991 cumartesi günü gerçekten de ANAP için bir dönüm noktası olmuştu."[884] Namık Kemal Zeybek'in genel başkan adaylığını Özal öneriyor:

"Bir gün Kazakistan dönüşünde katıldığımız bir törenden sonra Cumhurbaşkanı Özal beni arabasına aldı. Ön camı kapattı. Kazakistan'la ilgili kısa bir söyleşiden sonra asıl soruyu sordu. Partinin gelecek kurultayında neler olabilirdi?

Adayları ve güçlerini anlattım. Aramızda şöyle bir sohbet oldu:

– Aday olmamı mı istiyorsunuz?

– Evet istiyorum. Hazırlığını yap ve gecikmeden adaylığını açıkla...[...]

Bu arada Adnan Kahveci ilginç bir teklifle geldi. 'Siz Parti Genel Başkanı olun, Yıldırım Bey Başbakan olsun. Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde böyle durumlar var. Sizin hitabetinizle, gayretinizle partiyi geliştirin' dedi. Dedim ki: 'Sayın Bakan bu iş biraz ters değil mi? Benim Başbakan olmam daha doğru. Yıldırım Bey ise particiliğe daha yatkın.' Kahveci gülümsedi. 'Hayır, Başbakanlığı gerçekte Yıldırım Bey değil, Patron yapacak. Siz buna razı olmazsınız. Dik başlısınız' dedi. Patron dediği elbette Özal'dı. [...].

Ben araştırmalarımı yaparken Sayın Cumhurbaşkanı beni aradı ve 'Artık gecikmeden adaylığını açıkla; biz seni önce el altından; sonra açıkça destekleyeceğiz' dedi. 'Sayın Cumhurbaşkanım, bugün son değerlendirmelerimi yapıp yarın size gelebilir miyim' dedim.

Ertesi gün konuyu şöyle özetledim: ‘Sayın Cumhurbaşkanım, bütün görüşmelerim sonucunda şu görüşe vardım: Siz beni desteklerseniz yüzde yüz kazanırım. Siz karşıma geçerseniz kaybederim. Siz tarafsız kalırsanız iki ihtimal de geçerlidir. Ancak adaylığımı açıkladıktan sonra çekil derseniz çekilmem. Gerekirse tek oy olarak sandığa giderim’ dedim.

Özal birden gerginleşti. Sağ kolu ok gibi bana fırladı. İşaret parmağı beni gösteriyordu. ‘Nefsi hareket ediyorsun’ dedi. [...]

‘Biraz bekle’nin ne anlama geldiğini sonraları bana anlattı. Dedi ki: ‘Sana senin milliyetçileri, Mesut’un liberalleri, Ekrem’in muhafazakârları temsilen bir araya gelmenizin uygun olacağını anlatmıştım. İstedim ki üçünüz de adaylığınızı açıklayın, hanginiz kamuoyunda ilgi görüyorsanız onu genel başkan ve başbakan yapalım, diğer ikisini de yardımcı yapalım. Böylece partimiz daha iyi bir yere gelsin. Ama sen benim bu oyunumu bozdun.’

Oyunun nasıl bozulduğunun hikâyesi uzun. Ama sonunda ben de Ekrem Bey de adaylığımızı açıklayamadık. Ekrem Bey son anda Mesut Bey’le birlikte hareket etti ve başbakan yardımcısı oldu. Ben ise yapılan teklifi reddettim ve fikriyat olarak kendime daha yakın bulduğum Yıldırım Akbulut’u destekledim. Özal’ın ve Semra Hanım’ın baskılarıyla, ama yine de küçük bir farkla Mesut Yılmaz kazanınca, Anavatan Partisi’nden istifa ettim.”[885]

Cumhurbaşkanı Özal, iki adaydan hangisi kazanırsa kazansın kendi planına göre ekonominin kontrolünü kendi yönlendirdiği bir teknisyen yardımıyla elinde bulunduracaktır.

Ekrem Pakdemirli bu planlardan Mesut Yılmaz için olanında Cumhurbaşkanı tarafından bizzat kendisinin

görevlendirildiğini söylemiştir:

"Dengeler açısından Mesut Yılmaz'ın yanında yer almamı istedi. Mesut Yılmaz'ı destekliyorum ama o ekonomiyi bilmez, ekonomi sarpa sarar, sen onun yanında yer alacaksın ve ekonomiyi yöneteceksin ve böylece partiye göz kulak olacaksın, dedi. Ben de onun isteğini yerine getirdim. Yani Mesut Yılmaz'ın yanına kendi isteğimle gitmedim. Özal bir anlamda onun yanında olmam için beni görevlendirdi."

Yine Ekrem Pakdemirli'nin anlatımına göre Cumhurbaşkanı Yıldırım Akbulut'un kazanması halinde ekonomi yönetimini Güneş Taner'le gerçekleştirecektir:

"Güneş Taner'den dinlediğime göre, Güneş Taner'in de Yıldırım Akbulut'un yanında yer almasını istedi. Böylece ekonomi yönetimini sağlama almak istedi. Güneş Taner, Özal böyle istemeseydi, ben fıtrat olarak Mesut Yılmaz'a daha yakındım, onun yanında yer alırdım, dedi. Özal her kim kongreyi kazanırsa ekonominin yönetiminin bildiği kişilere verilmesini sağlamış oldu."[886]

Mesut Yılmaz ve taraftarları kongreyi kazandıktan sonra o gece büyük bir konvoy eşliğinde genel merkeze gitmişlerdir.[887] Yeni Başbakan, Genel Başkan Mesut Yılmaz olmuştur. Ne var ki Başbakan Mesut Yılmaz döneminde Cumhurbaşkanı'nın Ekrem Pakdemirli eliyle ekonomi yönetimi planı başarılı olamamıştır demek mümkün.

Yine Ekrem Pakdemirli anlatıyor:

"Mesut Yılmaz'ın başbakan olduğu, benim de yardımcısı olduğum dönemdi. Seçim kararı almıştık. Sendika liderleri istediğimiz zammı vermezseler ülkeyi kan gölüne çevirirız diyorlardı. Başbakana gittim, bunlar ülkeyi kan gölüne çevireceklerini söylüyorlar dedim. İstedikleri zamdan yüzde

40 indirim yaparak yüzde 250 zam ile sözleşmeyi onlarla imzaladık.

O zaman Turgut Bey cumhurbaşkanıydı, bana çok kızdı. Bana telefon açarak, hangi hesaba göre bu kadar zam veriyorsun, dedi. Bize şantaj yapıyorlar, ülkeyi kan gölüne çevirirız, diyorlar, dedim. Özal bana hiçbir şey yapamazlardı, dedi. Ben de ya yaptıklarını düşünün, bunu ülke insanına nasıl izah edecektik, dedim. Sonra yurtdışında nasıl bir imajımız olur, bütün bunları düşünerek verdim, dedim. Turgut Bey bana çok kırıldı."[888]

"İcranın başı siz misiniz?"

Yeni Başbakan'la Cumhurbaşkanı'nın ilişkileri konusunda Ekrem Pakdemirli'nin şu gözlemi gerçekten önemlidir:

"Turgut Bey ile Mesut Yılmaz'ın aralarında kavga olmasa bile basın onlara kavga icat edebiliyordu."[889]

Elbette burada basına kabahat bulmak mümkün ama doğrudan 1982 Anayasası'ndan kaynaklanan yetki çekişmesi ve özellikle cumhurbaşkanının görevlerinde aşırılıklar bulunduğunu kabul etmek gerekir. Başbakan Mesut Yılmaz'ın başına gelen bir olay, Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında ciddi bir yetki krizi doğduğunu göz önüne sermektedir:

"Bush'un ayrılacağı sabahleyin Çırağan Oteli'nde çok önemli bir görüşme oldu. Belki bu ziyaretin en önemli görüşmesiydi. Sabah kahvaltısında Türk ve Amerikan heyetleri bir araya geldik. [...]

Bu arada Kıbrıs konusunu konuşuyorduk. Ben Başkan Bush'a Kıbrıs meselesini tekrar anlattım, bizim çözümden yana olduğumuzu, fakat Rumların niyetinin, bu çözümü bir araç kullanma hevesini taşıdıklarını söyledim. Özal, Bush'un başkanlığının ve kendisiyle yakın dost ilişkisinin Türkiye için

Kıbrıs meselesinde çok büyük koz olduğunu, eğer Kıbrıs meselesine bir çözüm getirebilirse bu ilişkinin çok büyük bir faktör olabileceğini düşünüyordu ve bu çözümün Türkiye'nin lehine olacağına inanıyordu, bu nedenle bu meselenin bir an önce bitirilmesine gayret ediyordu.

Toplantıya katılan Dışişleri heyeti ise fevkalâde endişeliydi. Çünkü bir emrivaki ile karşılaşabileceğimizi benim de buna karşı çıkamayacağımı düşünüyorlardı. Bu nedenle ben böyle biraz da sert çıkınca onlar da rahatladılar. Belki de Amerikan Başkanı'na bizim böyle direkt isteğimizi dile getirebileceğimizi düşünemiyorlardı. Bu müzakerelerde Dışişleri Müsteşarı Tugay Özçeri idi ve ayrıca, Büyükelçi Nüzhet Kandemir ile Dışişleri Bakanımız Safa Giray da orada bulunuyordu.

Aynı gece ilginç bir olay oldu. Gemide yemek yiyoruz. Boğaz gezisi sırasında Bush'un eşi Barbara Bush, protokol gereği benim yanımda oturuyor ziyafet masasında.

Bayan Bush gayet yumuşak bir sesle:

'Ben bu işi çözemedim'dedi. 'Türkiye'de icranın başı siz misiniz? Yoksa Cumhurbaşkanı mı? Hanginizin sözü geçiyor?'

Demek, eşi, Başkan Bush ile bu konuları görüşüyorlardı ki, bu soruya cevap bulmaya çalışıyordu Barbara Bush.

'Sorumlu benim. Anayasamıza göre icranın başı Cumhurbaşkanı'dır. Fakat Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu yoktur, sorumluluk Başbakan'ındır, Hükümet'indir, dedim.'

Barbara Bush ısrar etti:

'Bu nasıl olur' dedi. 'Sorumluluk yoksa icranın başı nasıl olunur?'

Ve arkadan ilave etti:

Mesela Yunanistan'da bütün yetki Başbakan'ın. Cumhurbaşkanı sadece sembolik. Siz de bakıyorum Özal çok faal görünüyor.

Anlaşılıyordu ki, Amerikalılar tarafından böyle ikili bir muhatap sorunu yaşanmış. Kendi anayasalarına göre düşünüyorlar ve kendilerine muhatap bulmaya çalışıyorlar."[890]

20 Ekim 1991 seçimleri

6 Ekim 1991 günü, Atatürk Barajı ikinci tünelin açılışı töreni için Urfa'ya giden Cumhurbaşkanı Özal, baraj misafirhanesindeki odasına Devlet Bakanı Kâmran İnan'ı çağırmıştır:

"Yaklaşan seçimleri ve terörün seçimler üzerindeki muhtemel tesirini konuştuk. Kendileri parti liderinin seçim kampanyasını götüremediğini, boşluğu doldurmaya çalıştığını ifade etti. Urfa'daki konuşmasında halkı istikrarı korumaya davet eti. Bir ara bahsi geldiğinden, Sayın Özal'a koca Roma İmparatorluğu'nda Sezar'ın ancak bir Brütüs bulduğunu, kendilerinin bir düzine Brütüs'ü olduğunu, bunları nereden bulduğunu sordum; güldü, 'Kimmiş bunlar' dedi. 'Saymakla bitmez' dedim; 'Adam meselesi, bu kadar var' dedi."[891]

1991 Ağustosu'nda Okluk Koyu'nda Cumhurbaşkanı'nı Başbakan Mesut Yılmaz'dan önce TBMM Başkanı ve Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli ziyaret etmiştir. Mustafa Kalemli, Cumhurbaşkanı'nın kendisine söylediklerini şu şekilde anlatmıştır:

"Her şeyi inkâr ediyorsunuz, bir benlik kavgasına girdiniz ve bana sahip çıkmıyorsunuz. Yapılan hizmeti takdir etmiyorsunuz. Neredeyse ANAP olarak yaptıklarımızı unutturup kendinize ve partiye yeni bir misyon çizmek gibi

bir garabete saplandınız. Toplu sözleşme zamlarını yanlış yaptınız.

Bazı grupları ve bazı insanları dışladınız. Basınla temasınız iyi değil. Sabah geç kalkıp, somurtkan bir ifadeyle milletin karşısına çıkıyorsunuz. Herkesi kucaklamıyorsunuz. Devam edemeyecekseniz yenisini bulun. Erken seçim kararı alın...”[892]

Mehmet Barlas’ın 20 Ekim 1991 seçimleri öncesi Cumhurbaşkanı Özal’ın Başbakan Mesut Yılmaz ve Anavatan Partisi’yle ilişkileri konusunda hayli önemli, ilginç tanıklıkları vardır. Cumhurbaşkanı, erken seçime razı olmaları için partisinin ileri gelenlerini aramaktadır ve bunda başarılı olduktan sonra da seçim kampanyasıyla doğrudan ilgilenmeye başlamıştır. Mehmet Barlas, Özal’ın bu ilgisini eşi Semra Hanım’ın ANAP İstanbul İl Başkanı oluşu ile açıklamaktadır. Ancak bu daha çok anne-babanın ayrı eve çıkan oğlu ve gelinine aşırı düşkünlüğü ve onların içişlerine karışmaları halidir ve Anadolu ailelerinde sık rastlanılır. Mehmet Barlas şöyle anlatıyor:

“1991’in Ağustos ayındaydık... Mesut Yılmaz Başbakan’dı... Özal Okluk’taki Cumhurbaşkanlığı Kulübesi’ndeydi...

Erken seçime razı olmaları için, ANAP’ın önde gelen isimlerini ikna etmeye uğraştığına ve telefonla hemen herkesi aradığına tanık oldum... En uzun, Mehmet Keçeciler’le konuşup onu ikna etmeye çalıştı.

Bu arada, Ankara’daki hukukçuları arıyor ve o zamanki HEP’in de, seçimlere katılabilmesinin şart olduğunu anlatmaya çalışıyordu...

– Güneydoğu’yu siyaset yoluyla ve katılımcı biçimde ele almazsak, başımıza çok dert çıkar’ diye saatler süren telefon konuşmaları yapıyordu.

Bu sırada Mesut Yılmaz'dan ziyade, ekonomiyi yöneten Ekrem Pakdemirli'den yakındığı duyuluyordu. Pakdemirli ile diyalogunun kopukluğunu seslendiriyordu."[893]

Devam ediyor:

"Mesut Yılmaz ve ekibinin, genel seçim kampanyasını iyi götürmediklerinden ve ANAP'ın geçmişine sahip çıkmadıklarından şikâyetçiydi.

Oğlu Ahmet Özal'ın da o zaman ortak olduğu 'Star' televizyonuna ANAP'ın kampanyasını destekleyici yayınlar, programlar öneriyordu.

Bu sırada benim de, her gün ana haberlere çıkıp günlük yorumlar yapmamı önerdi.

Kabul ettim...

Bir de, altı bölümlük belgeselle, ANAP'ın felsefesini film olarak yorumlamamı istedi. O diziyi de iki haftalık bir çalışma sonunda, Ekim başına yetiştirdim... Adını, 'Dön baba dönelim' diye belirledik.

Semra Özal'ın İstanbul İl Başkanı olmasından ötürü, Turgut Özal'ın ve ailenin, partinin seçim çalışmasıyla ilgisi fazlaydı... 'Hadi bakalım kolay gelsin' isimli şarkının Sezen Aksu'dan alınıp, seçim sloganı haline getirilmesi de bu çalışmaların sonucuydu..."[894]

Engin Güner'e göre, Cumhurbaşkanı, ANAP'ın seçim çalışmalarından memnun değildir. O nedenle Star televizyonunda bazı programların yayınlanması için bizzat talimatlar vermiştir. Mehmet Barlas'tan da televizyona çıkıp yorumlar yapmasını istemiştir.[895]

Engin Güner anlatıyor:

"O yaz [1991] Özal yoğun programını sürdürmekle birlikte, fırsat buldukça Okluk'a kaçıyordu. 15-21 Ağustos tarihleri arasında bir hafta süre ile gene Okluk'taydık. Özal zaten bir

türlü içine sindiremediği M[esut] Yılmaz'ın Genel Başkanlığını ve Başbakanlığını yakından ve biraz da endişe ile izliyordu. Ekonomik sorunlar tırmanmaya başlamıştı. Yılmaz'ın bu sorunların altından kolay kalkamayacağını düşünüyordu. Kongre sonrasında aralarındaki ilişkilerin belli bir saygı çerçevesi dışında sıcak bir yanı da yoktu. Özal, Yılmaz'ın kendisine gelerek fikir danışmamasından şikâyetçiydi. Sık sık, 'Biz belli tecrübesi ve yaşı olan bir büyüğüz. Bir nevi her şeyi bilen ve fikrine başvurulan anlamında bir *wise man*iz. Yanlışlar yapacağına arada bir gelse de fikrimizi sorsa ne olur?' demekteydi. Yılmaz'ın ilk icraatlarından biri de Özal'ın sık sık başvurduğu bir uygulamasına karşı çıkmak olmuştu. Biraz da Akbulut'tan farklı bir başbakan olacağını göstermek amacıyla bakanlarının ve bürokratlarının kendisini atlamak suretiyle Cumhurbaşkanı ile doğrudan temas etmesini yasaklamıştı. Yılmaz'ın bu yasağına belli ölçülerde uyulması ve başbakan ile sık temas edememesi Özal'ı rahatsız ediyordu.

İşte Özal böyle bir ortamda ülkenin geleceğine ilişkin endişeler besliyordu. Yılmaz'ın ileriye dönük fikirlerini öğrenmek istiyordu. Okluk'ta konuşmaya karar verdiler. Kongreden tam iki sonra Mesut Yılmaz Başbakan olarak ilk kez Okluk'a geldi. Yanında o zaman Başbakan Yardımcısı olan Ekrem Pakdemirli vardı. Her ikisi de gayet ciddi ve soğuk bir havada geldiler. Okluk'taki havanın da sıcak olduğu söylenemezdi. Daha rahat olmak için dördümüz deniz kenarına gittik. Yılmaz mevcut durum konusunda bilgi verdi. Özellikle ekonomide ilerisi için sıkıntı görünüyordu. Pakdemirli de özellikle ekonomik duruma değindi. Seçimlerin normal olarak 1992 sonbaharında yapılması gerekiyordu. Bu durumda o tarihe kadar zorunlu olarak alınması gereken

ekonomik önlemlerin Anavatan Hükümeti için büyük sıkıntı doğuracağını ve bunun partinin aleyhine olacağını düşünüyorlardı. Özal durumu derhal anladı. ‘Seçime ne zaman gitmek istiyorsunuz’ diye sordu. Erken seçim tarihi olarak ilkbaharı düşünmekteydiler. Özal, ‘Eğer seçime gideceksenız bir an önce hemen bu sonbaharda gidin bu daha iyi olur’ dedi. İtiraz etmediler, hemen orada 20 Ekim tarihi tespit edildi. Önemli olan bu kararın gruptan geçip geçmeyeceği idi. Yılmaz bu konuda bir sıkıntı beklemediğini, bunu halledebileceğini söyledi.

Öğleyin yemekte seçimler konuşuldu, birkaç muhtemel adaydan söz edildi ve Yılmaz ile Pakdemirli yemekten sonra Okluk’tan ayrıldılar. [...)

Yılmaz ve Pakdemirli Okluk’tan ayrıldıktan sonra Özal ile seçim konusunu konuştuk. Kendisi Yılmaz için, ‘Bu işi götüremeyecek, işin altından kalkamayacağını anladığı için seçime gitmek istiyor. Memleketi daha kötü duruma götürmemesi için ben de o zaman hiç beklemeyin bir an önce seçime gidip güven tazeleyin diye ısrar ettim’ diyordu. Seçimlerin hayırlı olmasını temenni ettikten sonra muhtemel adaylardan bahsederken benim de aday olmamın iyi olacağını söyledi. (...) Birkaç gün sonra Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanlığı ve Özel Kalem Müdürlüğü görevlerimden istifa ettim.”[896]

Cumhurbaşkanı aslında bir erken seçimi uygun bulmaktadır, fakat bunu Başbakan’ın ağzından duymak istemiştir. Erken seçim kararı bir rahatlama getirmiştir ancak bu adım, Özal’ın ülkenin ve ona doğrudan bağlı gördüğü partinin geleceği konusundaki endişelerini gidermeye yetmemektedir. Genel kanaati Mesut Yılmaz’ın bu işi götüremeyeceği şeklindedir. Elbette bunun kendince bazı belirtileri ve sebepleri vardır.

Her şeyden önce Özal ve Yılmaz karakter olarak birbirlerine zıt yapıda iki liderdir. Özal'ın büyük bir tecrübesi, engin bir sağduyusu ve sağlam bir muhakemesi vardır. Teşhislerinin ve değerlendirmelerinin çok büyük bir kısmı doğru çıkmaktadır. Kararını önce kendi verir, bu kararını karar verdiğini belli etmeden yeni bir fikir ortaya atıyormuş gibi güvendiği birkaç kişi ile dener, daha sonra da daha geniş topluluklara açmaya başlar. Aldığı kararları da hızla uygular ve takipçisi olur. Aklı, fikri hep ülkeye yenilikler getirmektedir. Statükocu değildir. Tüm tabuları yıkmaya kararlıdır. Dış politika da dâhil birçok konuda risk almadan bu değişikliklerin ve yeniliklerin gerçekleşmeyeceğini bilir ve olayların üstüne cesaretle gitmekten kaçınmaz. Bu konularda herkesten güçlü ve kurumların tepkilerini bile göğüslemeye hazır bir yapısı vardır. Siyaseti ülkeye hizmetin bir aracı, partiyi bu hizmetlerin bir vasıtası olarak kabul etmektedir. Bu nedenledir ki, 1983'e kadar ülkede siyasi partiler tarafından uygulanmış olan siyaset kültürünün de dışına çıkmıştır.[897]

Engin Güner'in sözleriyle Mesut Yılmaz, sağlam karakterli, iyi analiz ve sentez kabiliyetine sahip, düzgün bir mantığı olan, kendisini iyi yetiştirmiş bir siyaset adamıdır. Fakat Özal'la kıyaslandığında siyaset tarzlarında farklılıklar vardır: Özal, kendisi bir ekol oluşturmuştur. Yılmaz ise eski ekole yakındır; Özal gibi risk almaktansa daha dikkatli ve temkinlidir. Leyla Yeniay Köseoğlu tarafından kendisiyle tanıştırılan ve partinin 37. ve son kurucusu olarak aralarına katılan genç yetenek Mesut Yılmaz ile Özal'ın arasında 26 Mart 1989 yerel seçim yenilgisine kadar önemli bir sorun çıkmamıştır. Ağır seçim yenilgisi ardından Özal'la Yılmaz sabaha kadar konuşmuşlar; Yılmaz bu sırada Özal'ın seçim öncesi konuşmalarını ve en önemlisi kendilerini dışlayıp 'Ben

eşimle konuşup karar verdim' sözlerini eleştirmiş; bu arada ANAP tarafından gerçekleştirilen büyük icraatın Özal'ın bazı yakınları tarafından yapılan yanlış işler sonucu gölgelendiğini de belirtmiştir. Bu, aralarındaki ilk ciddi tartışmadır.[898]

Yine Engin Güner'in aktardığına göre, Özal'la Yılmaz arasındaki ikinci ciddi kriz, 1989 yazında cereyan eden Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etmeleri sürecinde yaşanmıştır. Ani şekilde ortaya çıkan bu göç olayında Dışişleri Bakanı Yılmaz'ın verdiği bilgiler yanıltıcı olmuştur. Dışişleri bilgilerine göre, ancak 30-40 bin kişi gelebilir denilmiş; sonuçta 350 bin kişilik bir mülteci akınıyla karşılaşılmıştır. Yılmaz, bunun doğru olmadığını, Bakanlar Kurulu'nda herkesin hamaset yapıp kapıları açalım dediğini, girişlerin kontrol altında tutulması için vize konulmasının engellendiğini söylemektedir. Büyük göç olayı karşısında hükümet bunalınca, bu defa Özal, sınır kapılarının kapatılmasını istemiştir. Bu sırada muhalefet partileri insanlar perişan oluyor, diye ayağa kalkmıştır. Yılmaz 1989 Eylül'ünde New York'ta Birleşmiş Milletler toplantılarındayken konunun TBMM'de görüşülmesi ve eleştirilere Dışişleri Bakanı yerine kendisinin cevap vermek durumunda kalması da Özal'ı sinirlendirmiştir. Bir de Özal'ın eleştirilere cevap vermesine yardımcı olacak bilgileri içeren raporun bir kopyasının, ana muhalefet lideri Süleyman Demirel'in de elinde olması bardağı taşıran son damla olmuştur. Özal, 'Dışişleri bizi sattı!" diye konuşmuştur.[899]

Engin Güner'in anlatımına göre Özal'la Yılmaz arasında polemik konusu yapılan bir başka gelişme de Mesut Yılmaz'ın Akbulut hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'ndan istifasıdır:

“1990 başında ABD Senatosunca sözde ‘Ermeni Soykırımı’ yapılmış olduğuna dair aleyhimizde bir kararın alınması ihtimali vardı. Kararın çıkmaması için herkes seferber olmuştu. Özal, olayı yakından izliyordu. Yüz kişilik ABD Senatosu’nda adam adama markaj yapılıyor, her türlü gelişme anında Köşk’e geliyordu. Durum kritik olmakla birlikte bizim için iyi sonuç alınacağını biliyorduk. Nitekim de öyle olmuştu. Oylamayı da gece yarısı kurulan doğrudan bir irtibat ile anında haber almıştık. Haber resmi kanallardan gelmeden çok önce sonucu biliyorduk. İşte Yılmaz’ın Dışişleri Bakanlığı görevinden bu kritik oylamadan ve konuyu da içerecek dış politika genel görüşmesinden bir gün önce istifa etmesi, kendisinin korkarak kaçtığı yorumlarına sebep olmuştu. İstifa etmemesi için büyük çaba harcayan Özal’ın aklında da bu konuda bir şüphe uyanmıştı. ‘Bu, galiba korktu’ diyordu. ‘Hâlbuki oylamadan çekinmesi için bir sebep yoktu’ diye de ilave ediyordu.

İşte bu olaylar üst üste gelmiş, Özal’ın Mesut Yılmaz hakkındaki kanaatini şekillendirmişti.”[900]

Okluk Koyu’nda Cumhurbaşkanı’nı ziyaret eden Başbakan Mesut Yılmaz ise görüşme ve sonrasını şöyle özetlemiştir:

“Sayın Cumhurbaşkanı hükümetin genel politikası gibi dış politikayı da Köşk’ten yönetmek eğilimindeydi. Ben bu şartlar altında göreve devam etmeyeceğimi söyledim ve (oradan) ayrıldım. Biliyorsunuz rahmetli Özal’ın eşi o sıralar İstanbul İl Başkanımızdı. Aynı zamanda Merkez Karar Yönetim Kurulu üyesiydi. Seçim öncesinde aday tespitine nihai kararı vereceğimiz, Merkez Karar Yönetim Kurulu toplantısından önce kendisi bana bir zarf verdi ve bu zarftaki isimlerin aynen aday olarak tespit edilmesini istedi. Ben o zarfı hiç ka’le almadım, hatta hiç açmadım bile. Merkez

Karar Yönetim Kurulu'nda adaylıkları görüştük. Farklı bir liste ortaya çıktı. Bunun üzerine kendisi toplantıyı terk etti. Akşamleyin de rahmetli Özal beni evden aradı ve bana bu aldığımız kararlarla mutabık olmadığını, bunun kendisine karşı alınmış bir karar olduğunu söyledi. Ben de kurulumuzun takdiridir dedim. Böylece aramızdaki soğukluk dönemi başladı."[901]

Cumhurbaşkanı'nın Okluk Koyu'nda başka ziyaretçileri de olmaktadır. ANAP'ta erken seçim tartışmalarının yapıldığı o günlerde Devlet Bakanı Işın Çelebi de ziyaretçiler arasındadır.[902]

Anavatan Partisi neden kaybetti?

Kâmran İnan ANAP'ın 1991 genel seçimlerini kaybetmesini şu şekilde açıklamaktadır:

"Partiden kopmalar, daha ziyade bakanlık arzularının karşılanmamasından kaynaklanıyordu. Ayrıca iktidarın yıpranma olayı görülüyordu. Bizim gibi sabırsız toplumlarda yıpranma daha hızlı olur. Siyasi partilerin uzun süre iktidar nimetlerinden uzak kalmaya tahammül ve takatleri yok. Yeniden kurulan eski partilerin hepsi tek hedef olarak, Anavatan iktidarını seçti, toplarını bu kaleye çevirdi. Bir kısım basının da katıldığı bu yaylım ateşi etkili oluyor, kale içindekilerin sinirini bozuyordu. Sistem sarsılmaya, sallanmaya başlamıştı. Sayın Özal'ın, parti içinden gelen ikaz ve ricalara rağmen, 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı seçilmesiyle siyasi dengeler ciddi şekilde sarsılmaya, bozulmaya başladı. 26 Mart 1989 mahalli seçimleri neticeleri esasen siyasette deprem etkisi yapmıştı. Parti büyük oy kaybına uğramış, büyük şehirleri kaybetmişti. 11 Aralık 1977 sahnesi tekrarlanmıştı. O zaman CHP, bu defa SHP oy

patlaması yapmıştı. Bu darbeden sonra Sayın Özal'ın parti liderliğini bırakması ikinci ağır darbe oluyordu. Partinin bu darbelere dayanması kolay değildi."[903]

Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz seçimden hemen öncesi ve sonrasını *The Özal* belgeselinde şöyle anlatıyor:

"Buna rağmen seçimlerden iki gün önce kendisi beni aradı. Kampanyanın çok iyi gittiğini, kendisinin sezgilerine göre Anavatan Partisi'nin bu seçimlerde yüzde 45'ten yüksek oy alacağını, şimdiye kadarki en yüksek oy oranını yakalayacağını söyledi. Ben kendisine durumun tam böyle olmadığını, beklentilerimin farklı olduğunu, çok baş başa bir seçim olacağını ifade ettim. Nitekim seçim sonuçlarında üç puanlık bir farkla iktidarı Doğru Yol Partisi'ne kaptırdık. Seçimlerden sonra da uzun bir süre kendisiyle bir temasımız olmadı. Ben ana muhalefet partisi genel başkanı olarak siyaseti sürdürürken bir gün beni Marmaris'teki yazlık eve davet etti. Oraya gittim. Orada baş başa uzun bir görüşmemiz oldu. [...].

Nitekim o görüşmede rahmetli Özal'la geçmişe doğru bir değerlendirme yaptık. Kendisinin cumhurbaşkanı olma tercihinden o güne kadar gelişen olayları değerlendirdik. Onun bana atfettiği bazı hatalar, yanlışlar dile getirildi. Ama ben bu konuda daha önce yaptığım hatırlatmaları kendisine dile getirdim. Daha sonra o görüşmelerimizle ilgili basında birtakım spekülasyonlar çıktı. Rahmetli Özal bunlardan da çok rahatsız oldu. Ve ondan sonra ilişkilerimiz bir daha hiçbir zaman eski şekline dönmedi."[904]

Mesut Yılmaz'ın yeni hükümetin kuruluş çalışmaları sürerken DYP lideri Süleyman Demirel tarafından kendisine yapılan bir teklif hakkında verdiği bilgi önemlidir:

“Hükümetin kurulacağı günler Süleyman Demirel bana geldi, hükümetin kurulması için değil.

– Anayasa değişikliği için sizden destek istiyorum, dedi. Bu Anayasa’yı değiştirelim ve Cumhurbaşkanı’nı indirelim.

– Böyle bir destek vermemiz söz konusu değildir, dedim. Buna rağmen böyle bir harekete girişirlerse bütün gücümüzle direneceğimizi, bunun çok kötü bir emsal oluşturacağını; yarın kendisi de gelse kendisi için de aynı yola başvurulabileceğini, sistemin dejenere edilmesine bizim destek vermeyeceğimizi söyledim.”[905]

Demek ki, Türkiye’nin 1990’lar başında önemli siyasi krizi Cumhurbaşkanı Özal’ın kurucusu olduğu Anavatan partisi genel seçimleri ve dolayısıyla iktidarı kaybedince baş göstermiştir. Başka bir deyişle, asıl kriz şimdi başlamaktadır.

Rövanşist kültürün yeniden yükselişi

1991 genel seçimleri ardından DYP-SHP koalisyon hükümetinin kuruluşu için gösterdiği çabalar TBMM Başkanlığı için Hüsamettin Cindoruk’un adaylığını pekiştirmiş olmalıdır; onun tanıklığı gerçekte yeni iktidar koalisyonunun Cumhurbaşkanı’na yönelik oyun planını ve Özal’ın 1993 Nisan’ında vefatına kadar geçen sürede temposu arttırılarak sürdürülen psikolojik savaşı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tecrübeli siyaset adamı ve hukukçu Hüsamettin Cindoruk anlatıyor:

“Uğur Mumcu bana telefon etti. Emin Çölaşan’ın evinde buluştuk Uğur Mumcu ile. Hikmet Çetin’i de çağırmış o. Bu iki parti arasındaki rekabeti ortadan kaldıran bir barış hareketi kuralım. Bu hükümet ortaya çıkarsa Türkiye’ye istikrar gelir. Uğur’un fikirlerini biliyorsunuz... Ben (Süleyman) Demirel’e sordum. Hikmet (Çetin), Erdal (İnönü) Bey’e sordu. Her ikisi

de olabilir dediler. Zaten ben gitmeden Demirel'in fikrini almıştım. Bir protokol hazırladık. Çok da iyi bir protokoldü. Ve protokol çerçevesinde partiler, art niyet taşımadan hükümet kurdular. Yani ben de olayın şahidiyim. Benim de hep idealimde olan bir şeydir. Çok da kesin bir Meclis desteği elde edilmişti. Tabii Özal'ın bundan rahatsız olduğu açık. Bunu hafife de alıyordu. Biraz alay ediyordu. 'Bir Ecevit eksik' falan diyordu.

Ama hükümetin çalışmasını zorlaştırmak için gösterdiği gayret, hükümet biçimine yönelik değildi. Demirel fobisiydi. Demirel'e karşı olan rahatsızlıktı. Demirel'in kararnamelerini reddediyordu. [...] Orada başka bir duygu daha vardı. Eski tabiriyle tahaffuz işi, koruma hissi; kendi adamlarını korumaya çalışıyordu. Görevden alınsa bile, mümkün mertebe geç alınmasını sağlamak istiyordu."[906]

Çankaya Köşkü ile DYP-SHP koalisyonu arasındaki ilk kararname krizinde, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na Yiğit Gülöksüz'ün atanması sürecinde Cumhurbaşkanı, atama kararnamesini geri çevirince Başbakan da, "Onaylanmasını rica ederim" şeklinde bir ibareyle tekrar göndermiştir.[907] Cumhurbaşkanlığı makamına sözel bakımdan ancak "arz" edilebilir; o makamdan "rica" edilemez. Belli ki bunda tahrik vardır. Devlet için üzücü bir durumdur.

Uluslararası bir toplantıdaki ev sahipliği krizi ise devletin iki başlı yapısının açığa çıkmasının yanında iki yüksek makam arasındaki asgari ilişkinin de tamamen koptuğunu göstermiştir. 25 Haziran 1992 günü İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Toplantısı'nda diplomatik belgeye Türkiye adına konulacak imza ciddi bir krize dönüşmüştür. Başbakan, Dışişleri Bakanı'nı Cumhurbaşkanı'na göndermiş ve belgeyi kendisinin imzalayacağını söylemiştir.

Cumhurbaşkanı, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında meseleyi açmış ve birlikte imzalamalarını teklif etmiş; Başbakan, “Düşünürüz” demiş ve Cumhurbaşkanı’na kesin bir cevap verilmemiştir. O da bundan netice çıkartıp Marmaris’e gitmiş ve bütün angajmanları Başbakan’a devretmiştir. Oysa Yunanistan dışında İstanbul Zirvesi’ne gelen on misafirin, hepsi devlet başkanıdır.[908]

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin anlatıyor:

“Türkiye’yi kim temsil edecek? Dışişleri Bakanı olarak benim, bir çözüm bulmam gerekir. Başbakan’la Cumhurbaşkanı arasında bir nevi arabulucu olarak görevim oldu.

Sonunda şöyle yapmaya karar verdik. Sayın Özal İstanbul’daydı. Toplantıdan bir iki gün önceydi. Ben hazırlıkları yürütüyordum Dolmabahçe Sarayı’nda ve arkasından Çırağan Oteli’nde. Gece beni çağırdı. Sordu, nasıl olacak? Yani benim rolüm nedir, başbakanın nedir, diye. Ben de bunu mutlaka aşacağımızı, kendisini de mutlaka cumhurbaşkanımız olarak, artı, bu kuruluşun fikrini ortaya atan kişi olarak da ayrıca, yani manevi olarak da bir borcumuzdur, mutlaka kendisinin bulunacağını, bir çözüm bulabileceğimizi, iki kişinin, hem başbakan hem cumhurbaşkanının katılmasında bir sakınca olmayacağını, bunun örneği kendi zamanında oldu. Israrla ‘(Açılışı) ben yapacağım’ dedi. “Efendim merak etmeyin, buna mutlaka bir çözüm yolu buluruz’ dedim. Sayın Demirel de işte çözüm bulun, dedi. Yani ben de geleyim, o da gelsin, ikimiz de bulunalım, dedi. Yani gerekirse Türkiye’den iki kişi parafe eder. Ama bir tedirginliği vardı. Ben, mutlaka kendilerinin bulunacağını söyledim. Ertesi günü, işte toplantıdan bir gün

önce, sabahleyin ben, sayın başbakanla konuştum, yani meseleyi çözdük.

İkisi beraber katılacaklar, hem cumhurbaşkanı, hem başbakan. Hem ev sahibi ülkeyiz de. Çok da onore edici olur. Sabahleyin ben kendisini aradım. Ayrıldı dediler. İstanbul'dan ayrıldı, güneye gitti. Marmaris'teki yazlık evine gitti, dediler. Biraz bana sürpriz oldu. Yani bir nevi böyle bir tepki olarak gittiğini anladım. Öğleden sonra da o gün toplantı başlayacak, ama kendisi İstanbul dışındaydı. Ulaşmaya çalıştım, telefon ettim bir iki defa.

Yani işte istirahatte dediler, denizde dediler falan, ulaşamadım ve gelmedi o toplantıya. Başbakan olarak Sayın Demirel toplantıyı yönetti, götürdü, bitti. Sonra ben gördüğümde Efendim, yani size ulaşmaya çalıştım. Ben bu işi çözmüştüm. Ama siz telefona çıkmadınız, ulaşamadım size, dedim. Evet, dedi. Çünkü telefona çıksaydım, seni kıramazdım, dedi. Gelmek zorunda kalabilirdim, dedi. Ama işte oldu bitti dedi. Öyle oldu."[909]

Büyükelçi Murat Özçelik'in aynı konuda anlatımı şöyledir:

"Ancak o zamana kadar ne yazık ki haber gelmedi. Ve ayrıldı oradan. Bundan Sayın Demirel'in de üzüntü duyduğunu zannediyorum o dönemde. Çünkü akabinde biz Okluk Koyu'na varmıştık, ne yazık ki girişimde bulunuldu. Ama olmadı."[910]

Cumhurbaşkanı'nı bu işbirliği projesine Yunanistan ve Ermenistan'ı dâhil ettiği için yapılan eleştirilerden çok daha fazla yaralayan bu olayda Karadeniz İşbirliği Projesi'nin asıl fikir babası ve başlatıcısı İstanbul'da önce beklemiştir. "Belli bir saate kadar davet gelmediği takdirde gidiyorum" demiştir. Dediği saatte cevabı beklemeden uçakla Okluk Koyu'na gitmiştir. Cumhurbaşkanı'nın projesi üzerinde ilk çekirdek

çalışmaları başlatan Engin Güner, (o sırada milletvekilidir) Cumhurbaşkanı'nı aradığında onun hükümetin tutumuna içerlediğini ve kendisine, "Ne kadar çabaladığımı sen biliyorsun" dediğini aktarmıştır.[911]

Cumhurbaşkanı'na rapor

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa'nın 10 Temmuz 1992 günü ve "kişiye özel" olarak Cumhurbaşkanı'na takdim ettiği rapor, Türk siyaset ve devlet tarihinde parti liderliğinden cumhurbaşkanlığına geçiş modelinde Özal döneminde karşılaşılan sorunların, cumhurbaşkanının hükümetle, parlamentoyla, silahlı kuvvetlerle ve sivil toplumla olan ilişkilerinde mevcut anayasal yetkilerin kullanılması sürecinde kendiliğinden doğan inanılmaz anlaşmazlıklara işaret etmesi bakımından son derece önemli gözlemlerin, kritik değerlendirme ve önerilerin yer aldığı yetkin bir siyaset belgesidir.

Belli ki, Cumhurbaşkanı ile Genel Sekreteri, baş başa bu kritik ve tatsız sorunların birbiri ardına Türkiye gündemini doldurduğu sıkıntılı günlerde konuşmuşlar; ortaya çıkan ciddi anlaşmazlık ve kimi zaman tansiyonu hayli yükselten tartışmaların ne şekilde çözüme bağlanabileceği üzerinde kafa yormuşlardır. Belki de bütün ömrünü silahlı kuvvetlerde insan ilişkilerini düzenlemekle geçirmiş, kendine özgü katı ve kesin kuralları bulunan emir-komuta düzeninde, kuvvet komutanlığına kadar tırmanmış bir askerin, siyasetin kuralsız sanılan dünyasında gerçekte Machiavelli'den beri yazılı olan ve hemen hemen hiç değişmeyen acımasız kurallarını birer birer vurgulayarak bunların ihlalinin doğuracağı krizlerin aşılabilme yollarını gösteren çağdaş bir nasihatnamedir.

“Sayın Cumhurbaşkanım,

Cumhurbaşkanlığı’yla ilgili başlangıçta yaratılan ve zaman zaman kasıtlı olarak tırmandırılan iç politik ortam ile üretilen senaryolar dikkate alınarak özel bir durum değerlendirilmesi yapılması hakkında emirlerinizi almış bulunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Cumhurbaşkanlığına seçilişinizden itibaren, Sayın Demirel, ANAP’la özdeşleşmiş bulunan isminizi ve şahsınızı hedef alıp yıpratmadan ANAP’ı iktidardan uzaklaştırmayacağını değerlendirerek, zatıâlinizi hedef almış, seçimlerdeki stratejisini bu ana fikre göre tespit etmiş, bu propagandasını çeşitli ve çok defa ölçüsüz vaatlerle besleyerek ve bulduğu boşlukta halk psikolojisini çok iyi kullanarak, senelerdir özlediği iktidarı, aynı özleyiş içindeki bir partiyle birlikte koalisyon kurarak ele geçirmiş bulunmaktadır.

Aynı dönemde ayrılışınızdan sonra, ANAP’taki yeriniz doldurulamamış, bu boşlukta bazı konularda ANAP yönetimine yol ve yön göstermeleriniz müdahale kabul edilmiş, bu dönemde ANAP yönetimi bunları karşılama yerine değişik bir görüntü vermiş ve bütün bunlar istismar edile edile sağlanan birikimle seçim dönemine girilmiştir.

Seçim kararı, görüntü ve sonuçlara göre ifade etmek gerekirse, gerekli ön hazırlıklar yapılmadan verilmiş, seçim öncesi bir strateji tespit edilememiş ve adeta muhalefet rolü önceden kabul edilmiş bir psikolojik görüntüyle seçime gidilmiştir.

Sayın Demirel başta olmak üzere, muhalefet partilerinin seçim öncesi propaganda ve vaatlerinde Cumhurbaşkanlığı’nın yıpratılmasını hedef almalarının ve makamdan çok zat-ı âlilerine yüklenmelerinin yukarıda farz edilen ANAP’ı yıkma hedefine ilaveten geçmişteki yasakların kalkması konusunda yapılan referandumu hiç unutmamış olmalarının çok büyük etkisi bulunduğunu da ilave etmek yanlış bir yargı olmayacaktır.

Seçim öncesinde ustalıkla işlenen ve belki de değişik bir değerlendirmeyle ANAP tarafından karşılık verilmeyen bu yıpratma politikası sonuçta kamuoyunun bir bölümünde yer etmeye başlamış ve seçim vaatleri için ağırlıklı bir durum almıştır.

Bu vaatlerle iktidar olanlar, bunu gerçekleştirmenin kolay olmayacağını bile bile vaat ettiklerinin meydana gelen seçim sonu tablosuyla gerçekleşmeyeceğini kesin olarak anladıktan sonra,

politikalarında hedef değiştirmeden yöntem değiştirmeyi en uygun hedef tarzı olarak seçmişlerdir.

Bu hareket tarzının görüntülere göre esaslarını şöyle özetlemek mümkündür:

– Devletin tepesinde kavga çıkartmamak sloganıyla sağlanacak bir görüntü içinde her imkân ve fırsatı kullanarak cumhurbaşkanını yıpratmaya devam etmek;

– Devletin tıkandığı sloganıyla, ‘istiyoruz, uygulatmıyor, yaptırmıyorlar’ şeklinde bir sonuç sağlamak ve halk nezdinde cumhurbaşkanını bütün vaatlerine engel gibi göstererek, gelecek seçimlerde daha büyük çoğunlukla gelmeyi mümkün kılacak bir ihtiyacı kabul ettirmek;

– Kavgacı taraf olmama görüntüsü vermek, fakat sebepleri çoğaltmak ve kullanmak.

– ANAP’ı muhalefette etkisiz, cumhurbaşkanıyla yürütülen mücadelede duyarsız hale getirmek, ayırmak, parçalamak;

– Bütün bunları kendi istediği ve uygun bulduğu bir dönemde bir erken seçim veya referandum sebebi olarak kullanmak.

– Bütün bunların dozunu, günün şartları ve ortamın hassasiyetine göre ayarlamayı dikkate alan iktidar, basının bildiği ve angaje olduğu bazı konuları da dikkate alarak, bu ortamı muhafaza etmeye ve devamlı tutmaya özen göstermektedir. Bu nedenle bütün problemler, uğraşılar ve beklentiler bir tarafa bırakılsa dahi, projektörlerini zatı âlilerinizin üzerinde tutmaya özel bir önem vermektedirler. Bu ihtiyaç hedefleri, uygulama yöntemleri ve gelecek için beklentileri yönünden olduğu kadar, vaat edip de yapamadıklarını örtmek, kamuoyunun dikkatini başka noktalarda tutmak bakımından da uygun bir yöntem olarak değerlendirilmiş olsa gerektir.

Sayın Demirel, bu konuda basını öyle yönlendirdiğine inanmıştır ki, 12 Temmuz günü gazetelerde Cavit Çağlar ve kayınbirader olayları arasında yer alan konuşmaları sırasında eleştirilerden bunalıyor ve ‘Neden Çankaya’yı eleştirmiyorsunuz’ diye soruyor. Bu bir alışkanlığın, devamlı bir beklentinin ve belirlediği hedeflere ateş etmeyenlere kızgınlığın ifadesi olmalıdır.

Aradan sizin çekilmenizden sonra projektörlerin kendisini ve yakın çevresini aydınlatmasından çok rahatsız olduğuna dair dikkat çekici bir ipucudur.

Maalesef kabul etmek gerekir ki, istemeden yaratılan fırsatlardan, sağlanan imkânlardan ve çeşitli nedenlerle meydana gelmiş boşluklardan faydalanarak, maksatları doğrultusunda bir ilerleme kaydettiklerini belirtmek gerekmektedir.

Bu gelişmenin en büyük sebebini birçok konuda ANAP'ın muhalefet görevini zatı âlinize bırakmış olmasında ve bunu zatı âlilerinin gerçekçi tutum ve davranışlarıyla bağdaştırarak size benimsetmiş bulunmasında aramak gerektiğini özür dileyerek arz etmek istiyorum.

Bunun dışında bazı kimselerin zatı âlinizin vefa, kadirbilirlik ve hizmet esası alan güven duygularınızı da, kendi menfaatleri ve ihtiyaçları yönünden değerlendirerek, kendileri adına sizi mücadeleye ittiklerini ve kendilerine kalkan yaptıklarını da ilaveten arz etmem gerekmektedir. Zati âlinizi gereken alanlarda genel mahiyette yapılması zorunlu mücadeleden şahsi istekler ve ferdi ihtiyaçlar için yapılan mücadeleye çekenlerin, hak arayacakları başka makam, merci, yol ve yöntemlerin varlığını dikkate almaları ve yüce duygularınıza hitap ederek şahsi sorunlarını devlet sorunu haline getirip size mal etmelerinin yanlışlığını anlamaları gerektiğini belirterek bu tür davranışların kamuoyuna yansıma şeklinin de olumsuzlarına işaret etmek istiyorum.

İktidarın diğer icraatları ve kendi içindeki sorunlar dikkate alındığında, bu münakaşaların azalıp çoğalabileceğini ancak, devamlı gündemde tutulacağını söylemek mümkündür. Bütün bunlar yan yana konunca bu münakaşanın bir cumhurbaşkanı sorunu haline dönüştürülüp, daha büyük bir çoğunlukla gelinebileceği hesaplanan bir erken seçim gerekçesi yapılabileceği de muhtemel görünmektedir.

Aslında artık zaman zaman yakın çevrede kullanılmaya başlanılan 'Çankaya'ya çıkma arzusu' bu sebep ve sonuçlarla da bağdaştırılabilir. Sayın Demirel için, cumhurbaşkanını halkın seçmesi esasının bazı ifadelere (kendileri rakipsiz kalıncaya kadar) rağmen hiçbir zaman cazip bulunmamış bir olgu olduğu düşünülmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bütün bu hareketlere bir başka yönden bakınca, bütün uğraşılarak alınan sonuçlara rağmen halk nezdinde itibarınızı dış dünyadaki imajınızı silememenin meydana getirdiği endişeleri yaşayan ve bunları tersine çevirmeyi amaçlayan bir uğraşının varlığını ve

ağırlığını görmek mümkün olabiliyor. Yaptırılan ve kasıtlı olarak çarpıtılan anketle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nda çıkarılan sorun, çizilen zikzaklar, dış temaslardaki yoğunlaşmalar bunların yakın görüntüleridir. Ayrıca bu tırmanışın İzmir İktisat Kongresi'nden sonra açıkça dile getirilen farklılığın hemen arkasından gelişinin de bir anlamı olsa gerekir.

Şimdi hedef, zatı âlinizin halk desteğinin yok edilmesi şekline getirilmiştir. Bu husus her türlü imkân ve fırsat kullanılarak işlenecek ve her şey istismar edilmek istenecektir.

Bu maksat ve düşüncelerle yaratılmak istenilen ortam içinde bir kısım senaryoların üretildiği de yüksek malumlarıdır. Bu senaryolar şöyle sıralanmaktadır:

– İstifa edip, yeniden ANAP'ın başına geçmek;

– İstifa edip yeni bir parti kurmak;

– İstifa edip siyasi hayattan ve aktif politikadan ayrılmak.

İstifa ve ayrılma müşterekliği taşıyan bu senaryolar dışında, az konuşulan ve yazılan başka bir senaryo da mevcut durumda sürenin tamamlanması hareket tarzıdır.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Bu senaryo ve hareket tarzlarının zatı âlinizle ne derece ilgisi veya ilişkisi olabileceğini bilemiyorum. Zaten, bazı milletvekillerince değişik sözlerle de olsa ifade edildiğini görmek ise tahminde bulunmayı veya değerlendirme yapmayı zorlaştırıyor.

Şahsi kanaatim, bunların 'üretilen' veya 'bazılarınca olması arzu edilen' senaryolar şeklinde mütalaa edilmesi gerektiği şeklindedir.

Bununla beraber bunların birer hareket tarzı olarak kabul edilmesi ve ayrı ayrı hepsi hakkında kısa bir değerlendirme yapılması uygun mütalaa edilmektedir.

Bunu yaparken yukarıda farz edilen 'nereden kaynaklandığı' konusundaki tereddüdün varlığına işaret ederek, ters bazı mütalaaların ileri sürülme ihtimali için peşinen özür diliyorum.

Ayrılıp, yeniden ANAP'ın başına geçmek şeklindeki hareket tarzının, halkımızın büyük çoğunlukla 'günlük düşünme' alışkanlığı ve memleketimizde şu an oluşmuş görünen bir ortam içinde doğruyu seçememe endişesinin öncelikle dikkate alınması gerektiğine inanıyorum. Bu hareket tarzının Sayın Süleyman Demirel ve Partisi dışında iktidarla yapılacak bir mücadele ve diğer partilerle sürdürülecek bir yarış olduğu da dikkate alınacak olursa, karşı

güçlerin yoğunluğunu yok edecek bazı önemli gelişmelerin önceden oluşması şartına bağlı olabileceği söylenebilir. Bu gelişmelerin hangi yönde oluşacağı ve getirilebileceği politik gerginlik açısından halkımızı hangi yönde ve nasıl etkileyebileceği şimdiden bilinemeyecek kadar çok bilinmeyenli ve muğlâk bir problem görünümündedir. Riski büyüktür. Uzun vadeli bir hedefi, sabır ve sebatla bir uygulamayı gerektirmektedir. Parti için uygun mütalaa edilse dahi, sizin için katlanılması zor bir fedakârlık anlamını taşıyacağı kesinlikle söylenebilir.

Bu husus memleketimizde hiç kendiliğinden olmuş bir olay değildir. İnönü döneminde şartlar zorlanmış, fakat aynı sonuca ulaşmak yine de mümkün olamamıştır. Verilen imaj, şahsınızla ilgili olarak yaratılmış olan görüntü, geçmiş hizmetleriniz yönünden bu hareket tarzı yadırganacak, başka sebeplere bağlanmaya çalışılacak, hizmet aşkı olarak değil, ihtiras ve intikam alma gibi aklınızdan hiç geçmeyen ifadelerle yakıştırmalara neden olabilecek sözler, davranışlar, sizleri üzecek ve Allah korusun sağlığınızı etkiler hale gelebilecektir. Bu hareket tarzının benimsenebileceği bir tek şey vardır: O da şu veya bu şekilde zorla cumhurbaşkanlığından indirilme gerçekleşirse bu hareket tarzı belki kaçınılmaz olabilir.

Bütün bu sayılabilen nedenler, sayılamayanlarla birleşerek değerlendirildiğinde hareket tarzının makul ve makbul bir hareket tarzı olamayacağı şeklinde bir sonuca bağlandığını arz ederek adeta ‘kendinizi feda etme’ gibi bir sonucu içeren bu hareket tarzının düşüncesi varsa bile benimsenmemesini diliyorum.

İkinci hareket tarzı, genel hatlarıyla birinci hareket tarzının sakınca ve risklerini taşımakta, hatta bu yönde birincisinden daha ağır riskleri bulunmaktadır. Parti kurmanın ve hatta bu partiyi etkin hale getirip hizmete getirmenin güçlüklerini zatı âliniz bizzat yaşamış bulunuyorsunuz. Kapatılmış partilerin açılışıyla ilgili yeni kanundan sonra genişleyen yelpaze içinde, insanları menfaatlerinden ayırarak bir ideoloji veya bir hedef istikametinde toplamanın bu dönemde daha da güç olacağı, başlayan kavgalarla şimdiden belli olmuştur. Bu koşullar içinde yeni bir partinin kurulması mümkün fakat iktidar olması çok uzun bir zamanı ve çok yorucu bir emeği gerektirecektir. Çok hızlı değişen şartlar ve oluşan ortam bu konuda da net bir tahminde bulunmayı zorlaştırmakta ve tahminlerin önünü öncelikle riskler kapatmaktadır.

Düşünülen parti, yeniden açılabilecek bir parti, Demokrat Parti veya Adalet Partisi gibi geçmişi olan bir parti olsa dahi, isim cazibelerinin bu endişe ve riskleri büyük ölçüde etkilemeyeceği düşünülmektedir. Müspet yönde etkileyeceği düşünülse dahi, cumhurbaşkanlığından, parti başkanlığına dönüşü gerektirecek ölçüde bir ağırlık taşımayacağı ve süregelen miras kavgası içinde çok değişik yönlere çekilerek isim ağırlığının etkisinin dağıtılacağı değerlendirilmektedir.

Üçüncü hareket tarzı ise (istifa edip siyasi hayattan ve aktif politikadan ayrılma) karşı tarafın isteklerine boyun eğme ve hiçbir karşı harekette bulunmadan adeta ithamları kabul ve söylenenlerin doğruluğunu teyit eden bir hareket tarzı olacaktır.

Aslında zatı âlinizin kabul edebileceği bir hareket tarzı olarak da düşünülmemektedir.

Bu hareket tarzının bazen, ayrılıp ne olduğunu ve ne olacağını gördükten sonra yeniden aranma ve seçilme gibi bir fikre dayandığı da görülmektedir. Bu hususun memleketimizin bugünkü toplum ve demokratik yapısı içinde ve özellikle halkın seçmediği bir cumhurbaşkanı için mevzubahis olamayacağı söylenebilir. Bütün bu hareket tarzlarının milletvekili dahi bulunmayacağınız bir dönemin geçmesi ve bu dönemde dokunulmazlığınızın bulunmaması gibi çoğalacağı beklenen ‘yok etme’ oyunlarına maruz kalma gibi bir riski de taşıdığı dikkatinizden kaçmamış olacağı bilinmektedir.

Geriye az söylenen ve çok az münakaşa edilen şerefli görevinizi dönem sonuna kadar sürdürmek hareket tarzının değerlendirilmesi kalmaktadır. Bu değerlendirmeye bu yasal ve normal durumun neden münakaşa edilir hale getirildiğini ve devam ettirilmek istendiğini ortaya koyarak başladığımız yüksek malumlarıdır.

O halde normal ve yasal olan bu durumun devamı öncelik alırsa, bu maksatla uyulacak ve uygulanacak esasları tespit etmek ve mücadeleyi bu çerçevede yürüterek ortamı kendi isteklerimiz yönünde değiştirmek gerekecektir. Bu meyanda alınabilecek tedbir ve yapılacak uygulamada karşı tarafından istismar konusu olarak kullandığı sebepleri yok etmek veya ellerinden alıp kendi maksadımız için kullanmak ve yenilerini yaratmamak hususu öncelik olacaktır.

Yüksek malumları olduğu gibi, başlangıçtaki seçiliş tarzı ve oy yüzdesi konusundaki eleştiriler tabanda çok yer etmemiş, fakat

zaman içinde yapılan istismarların etkisi azalarak her zaman yer almıştır. Bu konuda yapılacak herhangi bir şey olmasa dahi diğer sebeplerle birlikte ele alınarak, konunun tamamen yasal oluşu, onlarla beraber ve onların içinde işlenerek, hatta aradan geçen üç yıla rağmen bu konunun hâlâ münakaşa edilir oluşunun anlamsızlığı vurgulanarak hiç münakaşa dahi edilmeyebilir. Kamuoyunu müspet yönde etkileyecek hususlara ve beklentilere ağırlık verecek uygulama ve davranışlarla, bu hususu tamamen geçersiz hale getirmek mümkün olabilir.

Kanaatim odur ki, ‘bugünkü durumu devam ettirmek’ şeklindeki ifadeyi ‘kuvvetlendirerek hizmete devam etmek ve bu maksatla gerekli şartları oluşturmak’ şeklinde değiştirerek, bu hareket tarzını kabul etmek memleketimiz ve zatı âliniz açısından en uygun ve tercih edilmesi gereken bir hareket tarzı olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktada en çok istismar edilen ve kamuoyunda yer eden konuları tespit etmek ve bunları birer sebep olmaktan çıkarmak hususunun önemi belirmektedir:

Bunları özetlemek gerekirse:

1 - Cumhurbaşkanlığına seçiliş şekli ve oy yüzdesi;

2 - Tarafsız davranmama ve ANAP ilişkisi;

3 - Yetki tartışmaları;

4 - Kararname imza ve onayları, bürokraside tıkanma ve kilitlenme;

5 - Kanun vetolarının çokluğu;

6 - Bir muhalefet lideri gibi davranma;

7 - Diğerleri.

İstismar konusu olarak işlenen bu konulardan önemli bir bölümüne ait kısa görüşleri daha önce arz etmiştim.

Burada, en çok tartışılan yetki, kararnameler ve vetolar ela bunlarla ilgi olarak muhalefet lideri gibi davranış konularını sebep olmaktan çıkarmanın veya bu görüntüyü azaltmanın mümkün olabileceğini arz etmek istiyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kararnamelerin imza ve onayı konusundaki takdir hakkı ve yetkiniz bilinmektedir. Bunu bilmelerine rağmen tartışma konusu yapılması belli bir maksada hizmet edilmiş olmasının fark edilmiş olmasıdır. Devam ettirilmek isteneceği de tabiidir. Verilmek istenilen

mesaj, ‘Devleti tıkıyorlar, bürokrasiyi kilitliyorlar, yapacaklarımızı yaptırmıyorlar’ şeklinde görülmektedir.

Bu konuda prensiplerinizi, hassasiyetinizi ve haklı olarak üzerinde durduğunuz sebepleri biliyorum.

Ancak, üzerimizde bir yük gibi görünen tıkanıklığa ve kilitlenmeye sebep olarak gösterilmek istenen ve yapılamayanlara bir maske ve mazeret olarak ileri sürülen bu konunun ağırlığını azaltabileceğimizi düşünüyorum.

Şöyle ki:

– Belli önemli bir sebebi yoksa belli bir kademenin dışındaki atamaların üstünde ferdi olarak fazla durmayabiliriz.

– Onay, iade, izahat isteme gibi kesin uygulama tarzını benimseyebilir, bekletiliyor görüntüsünü silebiliriz.

– İadeleri mümkün olduğu kadar sebepli olarak yapar, gereken gizlilik derecesiyle gereçleri açıklayabiliriz.

– Her ay gerekirse emredilen şekilde bir açıklama yaparak, açık bilgi ve istismarı önleyebiliriz.

– Atamalara ait endişe ve direktiflerinizi genel mahiyette açıklayan, şahıs ve makamlara değil, genel uygulamaya ait görüşleri, önce ilgililere duyurabilir ve bunlardan uygun görülenleri gerektiğinde kamuoyuna da açıklayabiliriz.

– Beklemede bulunan ve çoğu atamada bulunan kararnamelerdeki yoğunluğu azaltabilir, onay ve iadelerle ortadan kaldırabiliriz.

– Bakanlar Kurulu kararlarında iadeler sebepli olarak yapıldığından, bu konuda daha titiz ve daha açıklayıcı bilgilerle iadeyi sağlar, ısrar olursa ona göre değerlendirebiliriz.

– Bu konuda emir buyuracağınız prensipler yönünde çalışır, yeni yol ve yöntemler bulur ve bu ağırlığın oluşmasını sağlayabiliriz.

Kararnameler gibi kanunlardaki veto ağırlığını da üzerimizden atabilir, bu konuyu muhalefet görevi yapanlara benimsetir veya onları telkin ederek yaptırabiliriz.

Bu hususun muhalefet lideri gibi davranıyor eleştirileri de etkileyeceğini dikkate alarak onların, hatta bazen hükümetin veya koalisyon ortaklarının iade beklentilerine uymayarak kendilerinin görevlerini yapmaları gereğini vurgulamayı uygulamalarımıza esas alabiliriz.

Anayasa Mahkemesi’ne gidilmeyecek kanunları veto etmeyebilir veya vetoyla kazanılacak bir aylık sürenin kazandıracağı kesin bir

fayda yoksa veto yerine, doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne gidebilir ve bunun istismarını önleyebiliriz.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Milletimizin yakından tanıdığı ve her şeye rağmen güvendiği zatı âlilerinden cumhurbaşkanı olarak beklentilerinin neler olabileceğine dair değerlendirmelerin bazı emarelerine değinerek, yukarıdaki istismarların etkisinde kalmayan veya hakkı teslim etmeye mecbur olan kitlelerin özelliğine işaret etmek istiyorum.

Geçen yıl Harp Akademileri'nde, Kara Harp Okulu'nda ve bazı üniversitelerimizde konuşmalar yaptınız. Basına çok yansımayan bu özel konuşmaların etkilerini ve açtığı ufukları ilgililerden dinlemiş bulunuyorum. Olaylara bu kadar geniş açı içinde, uzaklara bakarak yaklaşan yönlendirici konuşmalarınız arasında, tartışma konusu olan küçük ve teferruata müteallik konuşmaların ve tartışmaların yerini ve nedenini bulamadıklarını ifade ediyorlar.

Zatı âlinizi bu münakaşaların içine çekmek isteyenleri korkutan husus da zannederim bu oluyor. Bu görüşü teyit eden başka hususlar da var. 'Bypass kanunu' diye isimlendirilen son kanuna en büyük tepkinin üniversite öğrencilerinden gelmiş olması aynı ufuk arayışının değişik bir yönü değil midir?

İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmanızdan sonra meydana gelen çok olumlu bir havanın, basına dahi bu olumlu yönüyle yansımasının ve değişik çevrelerce yapılan değerlendirmelerin verdiği mesaj zatı âlinizden beklenenlerin neler olduğu konusunu en iyi ortaya koyan bir gösterge olmuştur. Bu mesaj değerlendirilmeli, adeta (nerede kalmıştık' sözüyle işe başlayanların, memleketimizin orada kalmadığını ve milletimizi tatmin etmediğini görerek, yanlış yerde durulduğunu toplum iyice anlamalı ve süratle değişen ve gelişen dünyada genç neslin açtığınız ufuk ve aktardığınız görüşlerle, adeta kendilerine hediye ettiğiniz teleskopu kullanarak, gelecek aradığını bilmek ve vurgulamak gerekmektedir.

Bu beklenti çok iyi değerlendirilmeli ve verilecek mesajlar için cumhurbaşkanı hakkında 'konuşması beklenir' 'görülmesi özlenir' şeklinde ifade edilen bir güçlü duygunun doğması sağlanmalı ve bu duyguyu besleyecek uygulamalara ağırlık verilmelidir.

Bu nedenle zatı âlinizi konuşturmaya zorlayan, kendi ifade ve düşüncelerini size mal ederek aktaran, söz ve ifadelerinizi kendi istedikleri şekilde kısaltıp uzatarak yorumlarını buna bina eden kişi,

kuruluş ve basın mensuplarıyla yapılacak konuşmaların, maksatlı olarak kullanılabileceği bilinerek, ‘Basın sözcüsünü çok kullanmak ve bu söyleşileri bir ölçüde azaltmak’ hususunun yeniden değerlendirilmesine fayda mütalaa edilmektedir.

Asıl söyleyeceklerinizi herhangi bir vesileyle mesela birkaç ayda bir yapacağınız konuşmalarla kullanabilir ve bu konuşmalar her defasında değişik konularda ve o dönemde kamuoyunun dikkatine sunulması uygun bulunan veya beklentilerine cevap veren hazırlıklı ve yönlendirici konuşmalar olabilir.

Daha önce arz ettiğim ve çok müspet sonuçların oluşmasına örnek olarak zikrettiğim konuşmalarda, partiler üstü bir üslubun esas alınmış olmasının büyük etkisi de vurgulanmakta fayda mütalaa edilmektedir. Aradaki asıl farkı görenler, üretilen ileri görüş ve düşüncelerin, günlük politika ve tartışmalarla bir araya getirilmesinin isabetine inanmış, bu günden başlayarak yol ve yöntem gösteren, uzak görülen hedefleri adeta yakınlaştıran görüşlerin toplumu kavrayıcı ve beklentilerine cevap verici özelliğini adeta yaşayabilmişlerdir.

Bu özelliğinizi korumayı ve aynen yansıtmayı hepimiz için çok önemli bir görev kabul etmenin gereğine inanıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

ANAP’ın muhalefet görevine ağırlıkla yüklenmesinin zorunluluğunu kabul etmesi gerekmektedir. İktidar boş bulduğu meydanda adeta bu partiyi unutmuş ve zatı âlinizi hedef seçmiştir. ANAP kendini unutturmamalı ve kendilerine ümit bağlayanların ‘Ne yapmak istiyorlar’ sorusuna muhatap olmamalıdır. Bu boşluğu zatı âlinizin dolduracağı beklentisinden ve hatta görüntüsünden süratle kurtulmalıdır.

Bu husus gerçekleşirse ve özellikle kendilerince gerçekleştirilirse, yüce makamınız rahatlayabilecek ve muhalefetin ağırlığı, aktivitesi her yönde kendisini gösterebilecektir. İşlenecek o kadar çok konu varken, televizyon ekranlarına bile çıkamayacak ve hakkını kullanamayacak kadar gerilerde kalmanın makul bir sebebini bulmakta güçlük çekenler çoğalmaktadır.

Parti içinde meydana gelen durumları da dikkate alarak, ‘doğal liderlik’ vasfını biraz daha yukarı çekmenizin, sizinle görüşmeyi ve konuşmayı güç gösterisi gibi kullananlardan biraz uzaklaşmış olmanızın, zatı âliniz adına konuşan, söz taşıyan ve hatta bazen de

çok zararlı olan kimselerle teması azaltma ve konuşma çerçevesini daraltma tercihlerinizin faydalı olacağına inanıyor, en az bu denemenin belli bir süre yapılarak, sonucun değerlendirilmesinin uygun olacağını düşünüyorum.

Bu mütalaaları, 'ANAP'ı terk edin, bu partiden kopun' anlamında arz etmediğimi belirtmek istiyorum. Arz etmek istediğim husus, ANAP'la olan ilişkilerin biraz yukarı çekilmesi ve yeniden düzenlenmesi ihtiyacıdır. ANAP'tan kopma ve bunu bir anlaşmazlığa taşıma gibi sonucun birçok dengeleri değiştireceğini ve beraberinde bazı önemli riskler taşıyacağını biliyor ve ölçünün, ihtiyaca ve beklentilere göre ayarlanmasının lüzumuna işaret etmek istiyorum.

Doğal liderliğin bir bayrak anlamı taşıdığına ve görülebilir yükseklikte dalgalandıkça bakılıp ilham alınacağına, teferruat içinde ve arasında kalarak görüntüsünü kaybetmeyeceğine inanarak bu maruzatımı arz etmiş bulunuyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Yanınızda ve yakınınızda bulunmanın, emirlerinizde çalışmanın, güveninize layık olmanın gururunu taşıyan ve mutluluğunu yaşayan bir kimseyim.

Emirlerinizi, belki kendi hislerimizin etkisinden tam kurtulamayız düşüncesiyle 'algılanan gerçekleri', 'toplumda oluşmuş beklentileri' esas alarak yerine getirmeye çalıştım.

İhtisasım dışında kabul ettiğim bu küçük değerlendirmeyi, yüksek müsamahalarınıza istinaden ve özür dileyerek, içimden geldiği şekil ve üslupta yazmış bulunuyorum.

Arz ettiğim gibi yüksek hoşgörünüze ve benim için çok değerli olan güveninize dayanarak, zatı âlinize ne ölçüde olursa olsun yardımcı olabilmenin dışında hiçbir maksadı ve ifadesi bulunmayan bu notun, okunduktan sonra yırtılıp atılabileceğini de yukarıda belirttiğim düşüncelerin arkasına ekleyerek endişelerimi kısmen hafifletiyor, uzmanı olmadığım bir konu hakkında beyan edilen düşünce ve ifadelerimde kusurlarım varsa peşinen özür dileyerek, saygılarımla ve sadece bir not olarak arz etmiş bulunuyorum.

Kemal Yamak
10 Temmuz 1992

Sayın Cumhurbaşkanı'na bir kopyası sunulmuştur."[912]

"Adnan Kahveci'yi düşünüyorum"

İstanbul Milletvekili Engin Güner bu dönemde Cumhurbaşkanı'nın siyasetle aktif ilişkisinin daha fazla arttığına ve onun çevresinde olup-biten küçük gruplaşmalara tanıklık etmiştir:

"O sıralarda yavaş yavaş bu işin böyle yürümeyeceği kanaatine varmaya başlamıştı. Partinin gidişatından endişe duyuyordu. Önce M[esut] Yılmaz'ın yerine parti içinde isimler aramaya başlayacak, sonra da ciddi ciddi cumhurbaşkanlığından inerek partinin başına geçmeyi düşünecekti. Şişli'de ünlü Sadıklar Apartmanı'nın önünden geçerken büyük bir nostaljiyle, 'Engin bak, partiyi burada kurmaya başlamıştık' dedi. Belli ki aklı hep partideydi. Sonra birden yumuşak bir sesle, 'Engin ben Adnan'ı düşünüyorum ne dersin?' diye sorup ekledi: 'Çünkü Adnan, sürekli yenilik peşindedir, biliyor musun Engin, en önemli şey 'innovation'dır.' Gerçekten de A[dnan] Kahveci'nin bu özellikleri vardı ve çok güçlüydü. Ancak bir liderin birçok özellikleri bir araya getirebilmesi, lazımdı gerekirdi. A[dnan] Kahveci'nin tüm iyi yanlarına rağmen liderlik konusunda bazı eksiklikleri vardı. Özellikle grup içinde rakiplerinin ayak oyunlarını aşamayacağını söyledim. Hak verdi ve sustu."[913]

1992 yılında Mehmet Barlas, Özal'a açık olarak şunu söylemiştir:

"*Barlas* – Bakın siz kızakta bir cumhurbaşkanı gibisiniz... Kurduğunuz parti ANAP, sizi unutturmaya çalışır görüntüde... Mesut Yılmaz imajı, Turgut Özal imajını silmeye çalışır gibi...

Özal – Beni ANAP'tan koparmaya çalışanlar olabilir. Ama bakın kamuoyu yoklamalarına... Beni tutanların, bana şahsen rey verecek olanların sayısı, hep ANAP'ı tutanlardan fazla çıkıyor.

Ben bunu sokağa çıkıp, vatandaşlarla görüşürken de hissediyorum. Yani, o yanlışı yaparlarsa, benimle ANAP'ın bağlarını koparmaya çalışırlarsa, Anavatan'ın reyi düşer. O iddiayı söylerlerse reyleri düşer... Çünkü kabul etmek lazım ki, Anavatan'ı kuran, geliştiren, bütün fikirleri veren, icraatın temellerini atan biziz...

Bugün iddia ederim ki, Anavatanlı Bakan arkadaşlarımdan hiçbiri, geçmişte, kendi işini benden daha iyi bilmemiştir. Bu benim bir hususiyetimdir.

Bu iddiamı söylerken, sırf böyle bir kaba iddia ortaya atmıyorum. Bu yetişme tarzımızın bir sonucudur. Ve neticede ortaya konulmuştur... Türkiye geçen sekiz-dokuz sene içinde hayal edilmeyen noktalara gelmiştir. Onun için, bizim Anavatan'la bir nevi bütünleştiğimiz meselesi de doğrudur.[914]

25 Kasım 1992 günü Cumhurbaşkanı, ANAP Bitlis Milletvekili Kâmran İnan'ı Köşk'e davet etmiştir; Kamran İnan şunları yazıyor:

Parti kongresi etrafında dolaştı, direkt açmadı. Kuzey Irak operasyonunu anlattı. Enflasyonun bu kış yüzde 75'e yükseleceğini, önümüzdeki ilkbaharda ise bunun üç rakamlı olacağını ve daha sonra yükselişin hızlanacağını söyledi. Kendilerini korumada bize yardımcı olmasını, beyanlarına bir sınırlama getirmesini, hakem olarak kalmaları gerektiğini arz ettim. Hak verdiler. Kendilerine götürülen sözlerin hepsine inanmamalarını rica ettim. Parti kongresinde bir adayın arkasında gözükmesinin doğru olmadığını belirttim. 'Basın bu görüntüyü yarattı' dedi. 'İnerim' gibi sözlerden vazgeçmeleri gerektiğini söyledim; buna katıldı. Birlikte, Roma'da yapılan Galatasaray-Roma maçını seyrettik. Erken seçime 1994'ten önce ihtimal vermiyor. Kendilerini biraz yorgun ve gergin buldum. Parti işlerine karışmadan fikir üretmek istediğini

belirtti. Türkiye'nin 1970'li siyasi istikrarsızlık ve koalisyonlar dönemine geri gittiğini, tablodan daha başka gelişmelerin de olabileceğini, böyle bir dönemde kendisinin Köşk'te bulunmasının faydalı olduğunu ifade etti."[915]

Fevzi Kahraman'ın anlatımına göre, ANAP Kongresi'nden bir gün önce de Çankaya Köşkü'ne 60'a yakın il başkanı davet edilmişti, bunlardan 45 tanesi kongreden bir gün önce Çankaya'da idi.[916]

Cumhurbaşkanı, parti kongresine katılan bir grupla açık işbirliği içindedir ve gözetiminde kulis çalışmaları yapılmaktadır.

İstanbul Milletvekili Engin Güner'in, Mesut Yılmaz'a karşı Mehmet Keçeciler'in muhalefetin genel başkan adayı olarak katıldığı 1992 Kasım sonunda kongre salonu izlenimleri ise Türkiye'de parti-içi kongre demokrasisi (!) ve siyaset kültürü açısından hayret vericidir ve düşündürücüdür:

"Tribünler kim oldukları çok iyi anlaşılamayan militan tavırlı kimseler tarafından doldurulmuştu. O kalabalığa küçük gelen salonun ortasına delegeler oturtulmuştu. Tribünlerde herkesin elinde bir Mesut Yılmaz posteri veya bayrağı dalgalanmakta, kulakları sağır edici bir tezahürat yapılmaktaydı. Ortada oturan delegeler adeta aslanların ortasına atılmış gibi tezahürat karşısında sinmişlerdi. Aşırı milliyetçi sloganlar atılıyordu. Sanki ANAP Kongresi'nde değil de bir başka partinin kongresindeydik. İş, daha baştan bitirilmişti. Böyle bir ortamda Keçeciler'in konuşması, kürsüye çıkması bile mümkün değildi.

M[esut] Yılmaz'ı destekleyenler bile donmuş kalmışlardı. Biz ise öylece donup kalmıştık. Biraz sonra Semra [Özal] Hanım geldi el sıkıştık, yerini aldı. İçimden, 'İyi ki Cumhurbaşkanı gelmedi yoksa bunlar rahatlıkla kendisini

yuhalarlardı’ diye geçirdim. Kuliste konuştuğum herkes böyle bir kongre düzenlemenin yanlış olduğunu ifade ediyordu. Böylesine gereksiz bir sertleşmenin partiye zarar vereceğinde hemfikirdik. (...) Delegenin o baskı altında başka türlü davranması beklenemezdi. Yanımdaki F[eyzi] İşbaşaran’a, ‘Kalk Feyzi, Cumhurbaşkanı’na gidelim’ dedim. Köşk’e çıktık, olanları anlattık. (...) Özal, ilk intibaları bizden aldı. Ondan sonra diğer arkadaşlar da aynı duygularla üzgün bir şekilde birer ikişer Köşk’e gelmeye başladılar.”[917]

Bu toplantıda Cumhurbaşkanı ve yakın destekçileri ile birlikte hareket etmeyeceğini açıkça söyleyen Oltan Sungurlu’nun anlatımı şöyledir:

“1992 kongresini kaybettik. Köşk’te toplandık. Siyasette bir arada olmak istemediğim bir yığın insan orada, ağlıyor, sızlıyor, bağırıyor... Turgut Bey, herkesin görüşlerini sordu, benim de sordu.”[918]

Fevzi Kahraman’ın 30 Kasım 1992 akşamı Çankaya Köşkü’ndeki bu dramatik toplantıda konuşulanlar hakkında tanıklığı gerçekten önemlidir. O da Oltan Sungurlu’nun karşı tutumda olduğunu söylemektedir:

“O akşam saat 08.30’da, o kongre faaliyetini yürüten Sayın Mehmet Altınsoy da başta olmak üzere, 24 kişiyi Köşk’e çağırmışlar. Bana da haber geldi, ben de katıldım. Bir baktım kimisi eski milletvekili, kimisi bakan. Hatta başbakan da vardı, Yıldırım Akbulut. [...] Turgut Bey başladı konuşmaya, ‘Arkadaşlar yeni bir şey yapacağız’ falan deyince, Oltan Sungurlu kalktı, fevkalade dürüstçe davrandı. ‘Sayın Cumhurbaşkanı(m)’ dedi, ‘Ben sizi severim. İmza dediniz verdim. Kongrede çalışın dediniz, çalıştım. Şimdi yeni bir şeye girişiyorsunuz galiba, çok affedersiniz, ben çıkayım ondan sonra konuşun, çünkü ben sizin yeni

organizasyonunuzun içinde olmayı düşünmüyorum.’ O çıktı, gitti. Geriye bir arkadaş kaldı, şimdi ANAP’ta o, dedi ki; ‘Sayın Cumhurbaşkanım, siz ne derseniz başımın üstüne; yeni parti de deseniz başımın üstüne, ama örgüte sormadan bir şey söyleyemem, siz ne derseniz kabul ediyorum’ dedi çıktı gitti. Ondan sonra ne dediyse hiç kabul etmedi. [...].

Turgut Bey, ‘İsterseniz, şimdi inebilirim, isterseniz seçime yakın inebilirim, isterseniz seçimden sonra inebilirim. Bu üç alternatiften hangisini uygun görürseniz ben ona göre hareket ederim. Benim fikrimi sorarsanız, seçimden sonra inmem en uygunudur. Bir ekip halinde götürün bu işi ve seçime böyle girelim. Ben yepyeni isimler bulacağım. Ben size isim konusunda yardımcı olacağım. Hiç profesyonel veya bizim eski arkadaşlardan kafa yormayın. Yeni isimler bulacağım’ dedi. Ben o tarihte hatırlıyorum, birçok gazeteci arkadaş, akademisyen insanlar da Turgut Bey’le temas halindeler. Asaf Savaş Akat’tan tutun, Cengiz Çandar’ına, ondan (Mehmet) Barlas’ına, ondan Fehmi Koru’suna kadar birçok insan temas halindeydi. O noktalarda *think thank* yaptı anladığım kadarıyla. Neticede, ‘Hiç üzülmeyin, ben size genç, dinamik, iyi yetişmiş isimler bulacağım. İkinci Değişim Programı’nı hazırlıyorum, altyapısını da kurdum, burada da epey tecrübe kazandım, Çankaya’dan Türkiye daha farklı görünüyor, o sebeple çok iyi sonuç alacağız, ben beş yıl daha bu milletten isteyeceğim’ dedi Turgut Bey. O şekilde toplantı kapatıldı, ama bir şeye karar verildi orada. Dendi ki, ‘Milletvekilleri istifa etsinler.’ Bu, Turgut Bey’in kararı değil, kendi aramızdaki konuşmada. Ertesi gün de işte eski milletvekilleri istifa etsinler, ondan sonra örgüt istifa etsin; böyle bir takvim yapıldı. E kim istifa edecek? Aranıyor, işte 19 kişi çıktı istifa eden. Aşağı yukarı, eskisi yenisi; 120 yeni olduğuna göre, 292

de eski, 300 küsur milletvekili sıfatı taşıyan kişilerin içinde Turgut Bey için istifa eden 19 kişi çıktı, ertesi gün basın toplantısında. Birisi hanımı rahatsızlandı gelemedi, öbürü, efendim çocuğunu doktora yetiştirdi. Bunların her biri Turgut Bey'e bir ok gibi saplandı. Çok üzüldü. Yani, 'Benim elinden tutup getirdiğim insanlar, imza, diyorum gelmiyorlar, istifa, diyorum gelmiyorlar. Bu ne vefadır böyle? Böyle şey olur mu? Siyaset bu mu?' diye çok hayıflandığını biliyorum."[919]

Engin Güner'in yazdığına göre, toplantıda bazı milletvekilleri bir kâğıt dolaştırılarak istifaların imzalanmasını önermiştir. Hüsnü Doğan buna tepki göstermiş ve gerek olmadığını böyle bir tutumun burada bulunanlara baskı olarak algılanabileceğini söylemiştir. Herkes tek tek konuştuktan sonra istifa konusunda karara varılmıştır. Özal, fazla konuşmamakta ve herkesin kararını kendisinin vermesini istemektedir. Toplantı bitip dağılırken bir kâğıda istifa edildiğine dair imzalar atılmıştır. O sırada Işın Çelebi de bu gruba yakındır. O gece Köşk'e çağırılmış ve Özal'la baş başa görüştükten sonra düşünmek için süre istemiştir. Buna göre, Yıldırım Akbulut, Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan, Yusuf Bozkurt Özal, İbrahim Özdemir, Ercüment Konukman, Leyla Yeniay Köseoğlu, Esat Canan, Feyzi İşbaşaran, Hüseyin Aksoy, Halil Şıvgın, Gaffar Yakın, Naci Ekşi, Osman Ceylan, Tunca Toskay ve Engin Güner istifa kararı almışlardır. Ayrıca bu 16 milletvekiline çok sayıda eski milletvekili, eski bakan ve kurucu da dâhil olmuştur.[920]

Hüsnü Doğan, yeni bir siyasi parti kurulması konusunda Özal'ın düşüncesinin en güvenilir tanıklarındandır:

"Özal siyasete girmeye karar vermişti. O önemli bence. Durum şu: ANAP iktidarı kaybetti. DYP-SHP Hükümeti kuruldu. [...] Ve Demirel ilk günden başlayarak Özal'a karşı

sert bir politika izledi. Hatta hatırlarsanız *by-pass* yasaları diye, Özal'ın yetkilerini azaltacak kanunlar geçti. Ve Özal için acı günler başladı. Ve Özal gibi aktif bir insan da, kafasında bir yığın proje olan insan da, hiçbir şey olmadığını görünce, yavaş yavaş siyaseti düşünmeye başladı."[921]

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak Paşa ise şunları yazmıştır:

"Sayın Cumhurbaşkanı'nın ölümünden sonra, yeni bir parti kurulması, kendisini de cumhurbaşkanlığından ayrılarak, bu partinin başına geçmesiyle ilgili hazırlıkların bulunduğu, bu hazırlıkların son aşamasına geldiği hususunda, çok yakınları tarafından bazı açıklamalar yapıldığını, ben de herkesle öğrenecektim.

Benim bu gelişmelerin teferruatından hiç haberim olmamıştı. Hepsi doğru olabilir, ancak benim bir kanaatim var: Yeni bir partinin kuruluşunu, sayın cumhurbaşkanı desteklemiş olabilir. Bu destek hemen, kendinin de ayrılarak bu partinin başına geçeceği anlamına gelmez. En azından bir süre, bu düşünceyi de çekici bir güç ve faktör olarak kullanmak suretiyle ne olup bittiğini izlemek, oluşumun durumunu da gözlemek istemiş de olabilir. Ben teşvik ve hazırlığın tam bir ayrılış kararı olmadığı kanaatini taşıyorum. Bu bekleyişin, ayrı bir zorlayıcı sebep olmaması halinde, yeni bir seçim veya erken seçime kadar da sürebileceğini zannediyorum."[922]

"Ben politikanın 'olurları' ile 'olmazları'nı anlamakta güçlük çekiyordum. Bunun en doğru cevabı ise galiba, 'Dün dündür, bugün bugündür' ifadesi içinde saklı bulunuyordu. Bu nedenle belirttiğim kanaat ve düşüncelerim doğru olmayabilir. Ama ben rahmetlinin, milletvekili bile olmadığı bir ortamın içine, adeta bir boşluğa atlar gibi atlamayı düşünecek kadar, bilinen cesaret ve atılganlığını, israf etmeyeceğine

inanıyorum. Ölümünden kısa bir süre söylenenlere, yazılıp çizilenlere ve olup bitenlere bakarak, haklı olduğumu da zannediyorum.”[923]

Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Kurmay Albay Aslan Güner’in aktardığına göre bu sırada bir de helikopter kırımı olmuştur:

“27 Şubat 1992 perşembe günü Kış Tatbikatı’na katılmak üzere Sarıkamış’a hareket ettik. Uçakla Kars’a gidildi. Orada elbise değiştirip kar elbiseleri giydik ve helikopterle Sarıkamış’a geçtik. Cumhurbaşkanı için alınan VIP helikopteri bir gün önce bölgeye intikal ederken Malatya yakınlarında düştü. Mürettebatı ile birlikte Kara Kuvvetleri Tatbikat Şube Müdürü Kurmay Albay Kürşad Akın da şehit oldu. Hepsini tanıyordum çok üzüldük. Teknik arızadan dolayı meydana gelen kaza bir gün sonra olsa belki Cumhurbaşkanı düşecekti. Nasip, kısmet.”[924]

Adeta felaket haberleri birbiri ardı sıra gelmektedir; Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

“13 Mart 1992 akşamı Kara Harp Okulu’nda Atatürk’ün Harbiye’ye girişinin 93. yıldönümü törenine gittik. Salon dolu. Ancak tam girerken haber verdiler ki 19.15’te Erzincan’da büyük bir deprem olmuş. Konser iptal edildi. İstirahat odasında kriz masası kuruldu. Erzincan’la irtibat kesik. Askeri hatlardan biraz bilgi alınabildi. Bu bilgilere göre durum çok kötü. Kızılay’a gerekli emirler verildi. Ertesi sabah uçakla Erzincan şehrine indik. Sonra şehri dolaştık. Manzara feci...”[925]

Kâmran İnan’ın yazdığına göre, deprem felaketinin ertesi günü Cumhurbaşkanı ve Başbakan ayrı ayrı Erzincan’a gitmişler ve sokakta karşılaşmışlardır. Ordu karargâhında biri Cumhurbaşkanı’na diğeri Başbakan’a iki ayrı brifing verilmiştir.[926]

Devlet için ne kötü bir manzara! 29 Nisan 1992 günü de daha fena bir olay cereyan etmiştir. Yine Kâmran İnan yazıyor: ABD'de bulunan Cumhurbaşkanı Özal, Başkan Bush'la görüşmüş; Başbakan Süleyman Demirel, "Cumhurbaşkanı'nın Amerika'daki görüşmeleri özeldir, devleti bağlamaz' demiştir.[927]

Rövanşist siyasi kültürün ve acımasız rekabetin bir devlet düzeninde varabileceği en kötü yer bu değilse başka nedir? Yalçın Özer, 1 Mart 1993 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı ile bir süre görüşmüştür. Özal'a göre hükümetin *by-pass*'ı "boş" bir girişim olarak siyasi bir şovdan ibarettir. Özal, girişimin bir sonuca ulaşmasının da mümkün olmadığını söylemiştir.[928]

Bütün bu ortamın oluşumunda basının (medyanın) rolünü ve gücünü de ayrıca vurgulamak gerekir. 1992 yılında dostu Mehmet Barlas, Özal'a kritik bir soru yöneltiyor: "Sizin basınla aranız ne zaman açıldı?" Özal buna bilge bir tutumla karşılık veriyor ve adeta akademik bir analiz yapıyor; kendisinin yanlışlarını da söylüyor:

"Başlangıçta, diyor, 1983 seçimleri sonuçlanıncaya kadar basın yanımdaydı. Çünkü basın MDP'yi sevmiyordu. Ama seçimleri aldıktan sonra hadise aleyhimize döndü.

Genel kaidedir bu... Kuvvetliye hücum etmek yani... Zayıfa hücum ederseniz ne puan alırsınız ki? Biraz da bundan geliyor bu.

Tabii biz başında bunun farkına varmayıp, biraz sert çıktık... Bazı konularda yani.

İkinci bir mesele iktidarlarla basının münasebeti, geçmişte, kâğıda sübvansiyon vermek esası üzerine kurulmuş... Yunanistan'da falan böyle sistemler var... Ondan sonra da, basın patronlarının ve önemli köşe yazarlarının, hükümet ve bakanlar üzerinde, özel yetki sahibi olmaları geliyor. Bunlar

ya milletvekili oluyorlar, ya da onların istediklerine göre kararlar alınıyor.

Biz bu noktada normal münasebetlere girmek istedik. Özellikle basına:

‘– Biz kendi işimizi yapalım, siz kendi işinizi yapın, fikrinizi yazın ama siyasete bulaşmayın... Onun bunun işini takip etmeyin’ dedik.

1980 öncesinin çarpık alışkanlıklarıydı bunlar... Hatırlarsanız sonra Erol Simavi’nin ‘Basın birinci kuvvettir’ diye bir makalesi çıktı. Manşet oldu bu makale...

Yani basınla münasebetlerde bozulma oldu... ‘Muzır Neşriyat Yasası’ ile de iyice bozuldu...

Barlas – Bu muzır yasası ile kendi savunduğunuz özgürlükçü tutumun dışına çıkmadınız mı? Uzaydan gelen ve çıplak filmlerin oynandığı televizyonları, teknoloji hukukla önlenemez diye kabul ediyorsunuz... Ama kendi ülkenizde basına, bir nevi sansür getiriyorsunuz...

Özal – Orada bizim muhafazakârlık yanımız ağır bastı galiba... Toplumda rey olarak hitap ettiğimiz muhafazakâr kitleler etkili oldu. Amerika’da da bu tür çelişkiler yok mu?

Aslında bunlar zaman içinde düzelebilirdi. Ama bizim insanlarımız evolüsyona inanmıyor genellikle... Tolerans bizim toplumda az görülen bir vasıf... Bunu unutursanız, seçim kaybedersiniz.

Bakın TRT’ye... Bugün de, Cem Duna zamanından farklı değil... Bayağı liberal.

Ama Cem Duna TRT’ye müdür olunca, eski solcuları, Nuri Çolakoğlu’nu aldı... Arkasından Cengiz Çandar’ı almaya kalktı. Bizim adamlarımız, ‘Bunlar TRT’yi sola çeker’ diye anti-propagandaya başladılar.

Yani şöyle; gelişme bazen istediğimiz yönde olamıyor... Politikacı olunca, bazen o günün şartlarına uymak zorunda kalacaksınız... Bütün bunları hemen kaldıramıyorsunuz... Ama gelişmeyi hızlandırmak bazen hamle yapmak da mümkün...

141-142-163. maddelerin kaldırılması mücadelesine bakın... Kaç yıl sürdü bu? Akbulut hükümetinin Adalet Bakanı da, o taraflı olmadığı için, 'Bunlar kalkmaz' diyordu.

Eh onlar öyle desin' dedim kendi kendime...

Karşı güçleri hesap ettik... 'Bunu aşarız' dedik ve aştık...

Ama hep mümkün değil...

Hatta Atatürk'ün bazen yaptığı gibi zorla da yapmak mümkün değil... Bazı şeylerin hızla yapılması için, kültür darboğazını da aşmak şart..."[929]

Bu uzun sohbette bir ara söz Cumhurbaşkanı'nın kalp ameliyatına geliyor; Özal'ın bu vesileyle söyledikleri sorunları aşmak için kendi tasavvufi yanını ve yıllardır benimsediği müzakereci yöntemini gösteriyor; yani tartışmanın parçası kalmak özelliğini:

"*Barlas* – İşte sorum burada. Bu ameliyatlar özellikle kalp ameliyatı insanın huyunu veya dünyaya bakış açısını değiştiriyor mu?

Özal – Netice itibarıyla şöyle böyle bir ölüme yaklaştığınız andır. Ve özellikle kalp ameliyatı, riskli olan bir şeydir. Ne çıkacağı belli değildir. Ondan sonra devam edip etmeyeceğiniz belli değildir. Orada bir nevi, insan kendisini bir parça tasavvufa da kaptırıyor. Doğru. Zaten ben inancı fazla olan bir kimseyim. Yani bu işlerin, netice itibariyle bizim elimizde değil, başkası tarafından planlandığını kabul eden bir kimseyim. Onun için öyle bir sofizm gibi bir şeye doğru yaklaşmış olabiliriz.

Ama tabii gerçekçiliği de hiçbir zaman hayatımda bırakmadım. Gerçek çözüm şu, gerçek nokta bu diye, pratik çözümleri de hiçbir zaman bırakmadım. Benim en önemli hususiyetlerimden biri, önüme gelen bir meselenin çözümünü bulurum. Yani çözümü en pratik yoldan bulurum. ‘Şudur çözümü, buraya gidin’ diye... Ve yüzde 99 da isabet vardır onda.

Şimdiye kadarki tecrübem bunu gösteriyor. Çok karmaşık problemleri de basit görebilip o basitliğin içerisinde çözüm bulunabilir. Bu bir. Bir de şuradan geliyor o hadise. Birçok kimse gerek dış siyasette, gerekse içte hep komplo teorileri kurarlar... Ben komplo teorilerinin yerine gerçekleri ararım...

Bazılarının kafası tersine çalışır... Mesela sizin köşe yazarı bazı arkadaşlarınız, sadece komplo teorileri üzerinden giderler... Öküz altında buzağı ararlar.

Yok, Amerika şöyle düşünüyormuş. Türkiye’yi böyle yapacakmış... Bunların hiçbirinin doğru olmadığını bilirim ben...

Ama bazı şeyler var ki onları isteseniz de siz değiştiremezsiniz.

Kavga ile hiçbir netice elde edilmediğini defalarca gördüm. Gerek iç, gerekse dış politikada kavgayla hiçbir şey elde edilemiyor.

Özellikle dış politikada, tezinizi anlatırken kavga etmek hiçbir sonuç getirmiyor. Tezinizi anlatırken hem gerçekçi, hem de ikna edici olmanız şarttır. Batı’nın aradığı budur. Siz hiçbir sebep olmadan, ‘Hayır’ derseniz, ‘Bu keçi gibi inatçı adam’ derler. ‘Bu bir şey bilmiyor, katır gibi inat ediyor’ derler. Ama makul sebepler getirir, onları sıkıştıracak noktalara götürürseniz, işte o zaman apışırlar.

Bizim yaptığımızın temeli budur. Her seferinde münakaşalarda muhakkak o münakaşanın –hiç kavga etmem, hatta fevkalade yumuşak gözükürüm, o yumuşak gözükmenin altında– gerekçelerini ortaya koyarım.”[930]

Cumhurbaşkanı ateşkes teklif ediyor!

Özal yukarıda açıkladığı bu olağanüstü yeteneğini, Süleyman Demirel-Erdal İnönü koalisyon hükümetinin kendisine karşı “en akıl dışı” saldırısında bile büyük sabır ve titizlikle sergilemiştir. Özal, o dönemde hükümete bağlı hukukçular eliyle projelendirilen “hukuk ve anayasa dışı” bir kanunu Anayasa Mahkemesi nezdinde açtığı ve fakat ancak öldükten sonra sonuçlanan iptal davasıyla kazanmayı başarmıştır. 1992 ve 1993 yılında hükümeti oluşturan iki partinin siyasi rövanşizmde ulaştığı en yüksek hamle olarak değerlendirilmeyi hak eden ve parlamento çoğunluğu tarafından meşru Cumhurbaşkanı’na layık görülen bu “istiskal edici” muamelenin yüksek mahkeme kararıyla iptali hikâyesi şöyledir:

Cumhurbaşkanı Özal, ilk adım olarak 6 Mart 1993 Cumartesi günü Çankaya Köşkü’nde basınla sohbet toplantısı yapmıştır. Toplantının konusu, *by-pass* yasası olarak bilinen “Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun” nedeniyle derinleşen devlet krizi hakkında basın mensuplarını bilgilendirmektir. Cumhurbaşkanı’nın basın toplantısı yapacağı salonda önce Cumhurbaşkanlığı başdanışmanları ve danışmanları yerlerini almışlardır. Bu sırada salonda bulunan gazetecilerden Sabahattin Önkibar, “Bakanlar Kurulu teşrif ettiler” diye onlara takılmış ve bu esprisi gülüşmelere neden olmuştur. Basın mensuplarının bir kısmı oruçludur; bir kısmı ise portakal sularını ve servise

konan çayları içmektedir. Derken, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi'nin ikazı duyulmuştur:

"Lütfen sigara içenler şimdi içsinler; toplantı esnasında sigara içilmemesini rica ediyorum."

Ardından anons gelir:

"Sayın Cumhurbaşkanları!

Cumhurbaşkanı, gülümseyerek ve rahat tavırlarla salona girmiştir; yüz hatlarından gergin olmadığı anlaşılmaktadır; toplantı başlamıştır. Sebahattin Önkibar'ın değerlendirmesine göre "Özal, anlattıklarıyla haklılığını ve üslubuyla da devlet adamlığının kumaşını ortaya koymuştur."[931]

Cumhurbaşkanı'nın 6 Mart 1993 Cumartesi günü basın mensuplarına açıkladığı istatistiklere göre, hükümet 15 ayda 671'i müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür ve genel müdür yardımcısı olmak üzere 4592 devlet memurunu değiştirmiştir. Cumhurbaşkanı, bulunduğu makamın otomatik işleyen bir tasdik (onay) makamı olmadığını söylemiştir: "Cumhurbaşkanı, kanunlara aykırı ve isabetsiz bulduğu ve partizanca bir zihniyetin eseri olduğuna inandığı, yargı kararlarının hiçe sayıldığı, sakıncalı kişilerin devletin önemli görevlerine getirilmesine ilişkin kararnameleri imzalamamak, hükümetin siyasal ve kişisel tercihlerle yapmak istediği zararlı tasarrufları engellemekle yükümlüdür."[932]

Cumhurbaşkanı, basın mensupları önünde adeta bir barış çağrısı yapmaktadır:

"Kavga ile hiçbir yere gidilemeyeceğini, geçmişteki uzun Devlet hizmeti ve yönetim tecrübemiz bizlere öğretmiştir.

Siyasi hayata adım atışımdan itibaren bu kanaati yerleştirmeye, her yerde barış ve birleşme sağlamaya özen gösterdim. Bürokrasi ve memurlarla uğraşmamayı ilke edindim ve çevreme telkin ettim.

Bugün gösterdiğim çaba, devlet yapımızda çok önemli bir yeri bulunan cumhurbaşkanlığı makamının yıpratılmasını önlemek ve bu makamın devlet yapımız içerisindeki yerini korumaktan ibarettir.”

Cumhurbaşkanı şöyle devam etmiştir:

“Dünyada ve özellikle yakın çevremizde meydana gelen çok önemli değişimler, yeni beliren fırsat ve imkânlar, memleketimizde var olan bazı sorunlar, kavgayı ve ayrılığı değil, birlik ve beraberlik içinde hizmet vermeyi zorunlu kılmaktadır.

Müşterek gayemiz, devletimizin çok güçlükle ulaştığı ileri ülke seviyesini korumak ve bu görüntüsünü bozmamak olmamalıdır. Bu da, çok önem taşımaktadır.

Bu nedenle diyorum ki; devlet yapımızı bozacak ve anayasamızın dışına çıkacak düzenlemelere gitmeden, konuya iyi niyetle ve sükûnetle müşterek bir çözüm bulalım.

Önerim şudur: Daha önce Adalet Bakanlığı ile ilgili olarak çıkarılmış bulunan ve kamuoyuna ilk *by-pass* yasası diye tanıtılan yasa tarafımdan Anayasa Mahkemesi’ne götürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi konuyu önümüzdeki günlerde görüşüp bir karara bağlayacaktır.

Anayasa Mahkemesi gibi yüce bir kuruluşumuzun bu konularda açıklık getireceği ve kararın yol gösterici olacağı tabiidir.

Ben halen Meclis’te görüşülmekte olan kanun tasarısı dâhil olmak üzere, Anayasa Mahkemesi kararının beklenmesini tavsiye ediyorum.

Anayasa Mahkemesi’nin kararı yayımlandıktan sonra, aydınlığa çıkacak hususlar dikkate alınarak, yeni bir

düzenleme yapılmasının daha uygun olacağını düşünüyorum.”[933]

Cumhurbaşkanı, 6 Mart 1993 Cumartesi günü Çankaya Köşkü’nde basın mensuplarına konuşma metni dışında ayrıca bir de doküman dağıtmıştır:

“Size dağıtılan iki tane doküman var. Bir tanesi biraz evvel yaptığım konuşma ve ona ekli cetvellerdir. Diğeri de, bir enteresan dokümandır. Bu konuyu basın mensupları çok yakından bilir. Hâlâ da yazmaya devam edenler var. Benim şu sözü söylediğim iddia edilmiştir: ‘Anayasa bir defa ihlâl edilirse ne olur? Bir defa ihlâl edilmesinden bir şey çıkmaz’ diye bana izafe edilen bir sözü bazı çevreler, bazı basın mensupları yazmaya devam ediyorlar. Bunu araştırdım, hatta epey evvel araştırdım. Dağıttım bir ses çıkmadı. Bu fırsatla bulduğum sonucu size dağıtıyorum. Yani bu nereden gelmiş, kim söylemiş bu lafı? Bu lafı ben söylemiş değilim. Ama üstüme çok güzel yamamışlar. Yamamanın örnekleri de dosya içinde var. Bazı basın mensupları o zaman çalıştıkları yerlerde, nasıl yamamışlar, onu çok güzel anlatan bir doküman var orada. Hiçbir yorum yok, onu söylüyorum sadece. Söylediğim lafı açıkça ifade edeyim. 1988 senesinde mahalli seçimlerin erkene alınması meselesidir. Mahalli idare seçimleri 1989 Mart ayında değil, o günkü mevcut kanuna göre 1989 Haziranında yapılacaktır. Yani hiçbir kanun değişikliği sevk etmeseydik 1989 Martında yapılmayacaktı mahalli seçimler 1989 Haziranında yapılacaktı. Bu noktayı bilhassa anlatmak istiyorum. O zaman muhalefet de erken seçim istiyordu. Hepiniz biliyorsunuz, 1987’den sonra mahalli seçimi de erken yapalım diye. Biz bunun üzerine bir kanun (tasarısı) sevk ettik. Dedik ki, ‘Beş senede bir ekim ayında yapılır, ilk seçim de 1988 Ekimindedir.’ Yani 1989

Ekiminde yapılmakla, dört sene yedi aylık bir süre oluyor. 1984'e mukayese ederseniz, dört sene yedi aylık bir süre oluyor. Hâlbuki eğer 1989'da yapılırsa beş sene üç aylık bir süre oluyor. Yani esas mevcut kanun anayasaya aykırı. Çünkü süreyi geçiyor. Beş senede bir yapılmasını isteyen süreyi geçiyor. Bunun özerine basınla sohbet toplantısında diyorum ki, beş senede yapılması anayasaya uygundur, ama burada uymayan bir taraf var. Süre olarak bir defaya mahsus olmak üzere uymuyor. Yani söylediğim, 'Bir defa uymuyor' sözü süre olarak uymuyor anlamında. Bunun manası şu: Zaten Anayasa'daki ifadelerde acaba, beş senede bir mi, beş sene içinde mi yapılacağı da kesin olarak gözükmüyor. Nitekim kanunu sevk ettik. Ben bunu söyledim. Erkene alınması daha iyidir geç kalmasından dedim. Arkasından bir baktık, vay Anayasa bir defa ihlâl edilirse bir şey olmaz diye, nasıl Başbakan bunu söyler dediler. O zaman SHP Grup Başkanvekili ona benzer beyanat verdi. Tabii burada örneklerini gördüğünüz bazı yazarlar da bu ifadeleri aldılar, benim aleyhimde gayet güzel kullandılar. İsimleri de var burada. Daha başkaları da var ama, onları göstermedim. Şimdi işin nasıl saptırıldığını, nasıl bir insana bu şekilde isnatlar yapıldığını, siyasilerin yapacağı işin, bazen basında nasıl yapıldığının çok güzel bir örneği var burada. Bunu da bilhassa açıklamak istedim. Çünkü hakikaten üzerimize geliyorlar, devamlı neredeyse hiç kimse bilmeden bu lafı kullanıyor. Aslı bu. Lütfen bunu da iyice okuyun, aslının ne olduğunu anlayın ve ona göre ifadelerinizi düzeltin, bilhassa rica ediyorum. Orada isimleri olan arkadaşlarım var, ona göre kullansın. Buradaki kastım sadece, o beş sene sürenin, dört sene, yedi ay olduğunu ifadeden başka bir şey değildir ve başka da çare yoktur. Eğer değiştirmek istiyorsanız tarihi, bu

mecburen böyle yapılacaktır. Ama herhalde beş sene üç aydan, dört sene yedi ay Anayasa'ya daha uygundur."

Cumhurbaşkanı 6 Mart 1993 Cumartesi günü Çankaya Köşkü'nde basın toplantısında gazetecilerin sorularına da karşılık vermiştir:

"Sedat Ergin – Sayın Cumhurbaşkanım, bugünkü açıklamalarınız sırasında kamuoyunun karşısında birleştirici, uzlaştırıcı bir üslupla çıktınız; oysa by-pass yasasının geçmesinden sonra basına yaptığınız açıklamalarda demagog, palavracı, saçmalıyor gibi ifadelerin de yer aldığı, kısmen polemikli üslup dikkat çekiyordu. Üslubunuzdaki bu farklılık nereden kaynaklanıyor?

Cumhurbaşkanı – Ben basına bugün ilk defa açıklama yapıyorum. Yani ondan evvel hiç açıklamam yok. Sadece ve sadece bazı arkadaşlar telefon etmişlerdir, onlara söylemişimdir, bunu uygun bulmadığımı. Yalnız şunu da ifade edeyim: Her zaman ben müşahede ediyorum, bizdeki usullerden biri, söylediğiniz bir cümlenin hangisini beğeniyorlarsa, onu manşete çıkarıyorlar. Sizler de farkındasınız. Hatta bazı yerlerde söylemediğinizi de manşete çıkarıyorlar. Yani onu da söylemiş farz ediyorlar, sesimizi çıkarmıyoruz. Yapılan şey budur.

Derya Sazak – Efendim, Anayasa Mahkemesi'nin hakemliğine bırakıyorsunuz konuyu. Öyle anlaşılıyor. Ama burada siyasi anlamda, tabii siz şimdi hukuki gerekçelerinizi açıklayarak Cumhurbaşkanlığı'nın yetkilerini tanımladınız. Oysa Başbakan'ın daha çok siyasi gerekçelere dayalı, tabii onun da hukuki gerekçeleri var ama, Çankaya ile Hükümet arasında bir siyasal çekişmeye dayalı olarak devletin işletilmediği hususunda iddiaları var. O iddialar bir nevi de şöyle bir temele dayanıyor, 'Burada kararnameler gecikiyor,

çünkü geçmişte görevden alınan, bu siyasi iktidarın değişimi sırasında bazı görevinden alınan kişiler, daha sonra Cumhurbaşkanlığı'nda danışman olarak yer aldıkları için bunlar biraz da o dönemin izlerini taşıyarak, kararnamelerin geri çevrilmesinde siyasi bir rol oynuyor. Dolayısıyla böyle bir siyasal çekişmeye dayalı olarak da tıkanıklık gözleniyor' deniyor. Şimdi hukuki bir hakemin ötesinde acaba bu yönde de bir olayı siz değerlendiriyor musunuz? Bir açıklama yapar mısınız?

Cumhurbaşkanı – Zannediyorum biraz evvelki izahatımda cevabını verdim. Bir kere daha tekrar edeyim. Dedim ki, Cumhurbaşkanlığı makamı ile Bakanlar Kurulu ayrı ayrı müesseselerdir. Ve dikkat ederseniz, Anayasamızda Cumhurbaşkanlığının süresi yedi yıldır. Bakanlar Kurulu'nun süresi en fazla beş senedir. Erken seçim yaparsanız, dört seneye kadar da iniyor, öyle değil mi? Yani birçok ahvalde, Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu aynı parti veya koalisyondan olmayabilir. Cumhurbaşkanının iktidarların kendi seçtiği cumhurbaşkanı olmaması ihtimali de çok kuvvetlidir. Süreler bakımından bu hadise olabiliyor. Nitekim biz iktidarda bulunduğumuz altı yılda Başbakanlık yaptım. Benim karşılaştığım Cumhurbaşkanı, bizim seçtiğimiz Cumhurbaşkanı değildi. Siyasi görüşleri de bizden çok farklıydı. Nitekim dikkat ederseniz, verdiğim rakamlardan en fazla iade nispetinin, yani kararname geri çevrilme, reddetme, ondan sonra imzalamama durumunun, o devrede olduğunu da söyledim. Yani bugünkü devrede nispetlere baktığınız zaman, en ağır nispetin bizim devremizde olduğu açıkça görülecek. Ama o zaman da şunu ifade ettim. Dedim ki, Anayasa'nın düzeni bu. Yani biz burada kalkıp şunu söyleyemezdik. Bu Cumhurbaşkanı, gitsin, indirilsin. Anayasa'ya aykırı hareket

etmiş olurduk. Onun yerine dedik ki, hayır Anayasamız bir nevi işbirliğini esas alıyor, birlikte çalışmayı esas alıyor, bu karşılıklı diyalogla çözülür. Böyle diye düşündüm. Ve nitekim bütün meseleleri de böyle çözdük. Evren Paşa'nın hatıraları çıkmıştır, o da anlatmıştır bazı şeyleri ama herhalde o hatıralar içerisinde bizim ısrar ettiğimiz, onun kabul etmediği birçok şeyler vardır. Onlar yazılmamıştır. Bunlar bilinen gerçeklerdir. Nitekim bugün ifade ettiğim rakamlar da oralardan çıkma neticelerdir. Ben bundan şikâyetçi değilim, onu söyleyeyim. Yani bütün bunların sonucunda bizim Türkiye'yi nereden nereye getirdiğimizi herkes biliyor altı senenin sonunda. Demek ki, yapılabiliyormuş. Demek ki bir bahane değilmiş bunlar. Bunun misalini de bizim yaşadığımız devre çok açık bir surette gösteriyor.

Baki Özilhan – Şimdi efendim, öneriniz daha önce de basına yansıdı. Anayasa Mahkemesi'nin hakemliği konusu. Siyasi iktidar bu konuda görüş açıklamadı anlaşılıyor ki, Meclis de yasayı çıkarmaya çalışacak ve gelecek. Anayasa Mahkemesi bunu şöyle veya böyle sonuçlandıracak. Siyasi iktidar yasada ısrar eder de, sizin yetkileriniz sonuçta budanırsa, Cumhurbaşkanlığında yetkisiz bir Cumhurbaşkanı olarak oturmaya devam edecek misiniz? Yoksa daha önce de açıklandığı şekliyle aktif siyasete dönmeyi düşünüyor musunuz? Teşekkürler.

Cumhurbaşkanı – Tabii mevzuu siz konunun dışına taşırdınız. Ama bazı kısımlara cevap vereyim. Bir kere şöyle söyleyeyim. Anayasa Mahkemesi'nin görevi, tabii hakemlik şeklinde düşünülemez. Anayasa Mahkemesi hakemdir, şeklinde bir ifade de kullanmadım. Yalnız şunu söyledim, dedim ki, aynı mealde bir kanun tasarısı vardır. Bu kanun Anayasa Mahkemesi'ne gitmiştir. Ben Anayasa

Mahkemesi'ne müracaat ettim, keşke bir an evvel karar verselerdi, bu meseleler de bugün ortaya çıkmasaydı. Bu kanunun Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesinden bir sonuca varılacaktır, şöyle veya böyle onu bilmiyorum hangi sonuca varacaklarını bilmem mümkün de değil. Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi içinde olan bir husus. Vardıkları zaman da gerekçelerini ortaya koyacaklardır. Hangi sonuca varırlarsa. Ben zannediyorum ki, bunlar, şu kanunla ortaya çıkan ihtilafa çok geniş bir ışık tutulacaktır. E şimdi bu geniş ışık ve gerekçeler karşısında hükümetin ısrar etmesi, muhalefet farklı davranıyor, onu da biliyoruz. İktidar gruplarının farklı davranması mümkün değildir. Yani bu bir nevi anayasa ihlâli olur. Buna gideceklerini tahmin etmiyorum. Çıkarabilirler kanunu. Tekrar Anayasa Mahkemesi'ne gidilir. Anayasa Mahkemesi de oturur karar verir. Yalnız bazı şeyler de olur: Bir an için söylüyorum, geçtiğimiz devrede çıkan kanun iptal edildi. Yasa hükümleri bir an için olsun iptal edildi farz edelim. Ama ortada bir hakikat var. O kanuna göre tayinler yapılmış, hepsi anayasaya aykırı duruma düşecek. Bunun yükünü nasıl taşıyacaklar? Bunun yükü nasıl taşınır, gibi sualler de ortaya gelir ve buna göre de bir başka kanunun tekrar aynı şekilde çıkarma cesareti olabilir mi? Durup dururken memleketi bir anayasal krize götürmenin manası yoktur.

Cumhurbaşkanı'nın durumuna gelince, hiç merak etmeyin, Cumhurbaşkanı'nın bugün anayasada yazılı yetkileri, yani onların hiç dokunamayacağı yetkileri oldukça çoktur. Yani meseleyi bir problem haline getirmek istersek, getiririz. Onu söylemek istiyorum. Ama hiçbir zaman da öyle düşünmedim. Çünkü o yola gitmektense, bu makamdan ayrılmayı düşünürüm, anlatabiliyor muyum? Yani hiçbir zaman

memleketime yanlış bir kavga imajı vermek istemedim. Ben siyasete de girdiğimden beri hep birleştirme üzerine çalıştım, hatırlarsınız bu işareti yaptık (iki elimi birleştirme işareti). Sağ-sol ayırmadık. Memurlara dokunmayın, dedim. Bütün bunların hepsi geçtiğimiz yıllarda bir yumuşama meydana getirmiştir. Bu yumuşamayı birçok kimse bugün rahatlıkla biliyor. Yani yumuşama sonucunda her türlü yazı yazılabiliyor. Hatta hoşunuza gitmeyen, bir kısım arkadaşlarımızın hoşuna gitmeyen yazılar da yazılabiliyor. Ama bir fikir hürriyeti, bir düşünce hürriyeti varsa. Konuşma ve düşündüğünü söyleme hürriyeti varsa, bir hoşgörü varsa, şimdi yazılabiliyor. Bunların hepsi geçtiğimiz devrenin sonuçlarıdır. Ben makamlar arasında gerginliğin Türkiye'nin aleyhine olduğu kanaatindeyim. Bunun yapılmamasını diliyorum. Yapılmaması için biz elimizden geleni yaparız. Ama tabii şunu da her zaman söylerim. Bu makamın bir haysiyeti, şerefi vardır. Bu makam Atatürk'ten kalma bir makamdır. Onu da ifade ediyorum, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın şerefine halel getirmem. Bunun için de gerekli mücadeleyi tabii ki memleketimize zarar vermeyecek bir seviyede yaparım. Ondan daha ileriye gidilirse hadise, ondan sonra oturur düşünürüz tekrar. O ayrı hikâye.

Gülten Aslan – Efendim, konuşmanızda dışarıda ve ülkemizdeki gelişmelerin, sorunların kavga etmeden, müşterek hareket ederek çözümünü anlattınız. Şimdi barışçı olduğunuzu da söylediniz. İktidarın yanı sıra kurucusu olduğunuz partinin yöneticileriyle de kavga halindesiniz.

Cumhurbaşkanı – Hiç kimseyle kavga halinde değilim. Bu sizin hükmünüz. Yanlış söylüyorsunuz.

Soru – Öyle bir izlenim var kamuoyunda!

Cumhurbaşkanı – Yok öyle izlenim de yok.

Soru – Müşterek hareket etmek...

Cumhurbaşkanı – Hayır, o ayrı konu. Ben bugün tarafsızım. Bugün hiçbir partiye mensup değilim, onu da söyleyeyim. Yani anayasal konumum da böyle, fiili konumum da böyle. Hiçbir partiye mensup değilim. Eski partim, yeni partim meseleleri de bahis konusu değildir. Bunlar içerisinde arkadaşlarım vardır. Hâlâ arkadaşlığımın devam ettiği kimseler vardır. Bu da tabiidir. Karşı partilerde de vardır, onu da söyleyeyim. Bugünkü iktidar partilerinde de vardır. Bunlar nihayet, benim şahsi, eski dostluklarımdır. Bunlar devam eder. İyi münasebet yaptığım bakanlar da var, onu da söyleyeyim. Yani bunun aksini iddia edemem. Ama başka türlü davrananlar da var. Bunu da herkes biliyor. Benden kimseye zarar gelmez, onu söyleyebilirim. Şimdiye kadar gelmedi, gene gelmez. Sağ olun."[934]

Soğuk Savaş lobisi

6 Mart 1993 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı'nın Çankaya Köşkü'nde hükümete ateşkes çağrısı yaptığı tarihi basın toplantısından önce sabah saat 09.00'da beni makamına çağırmış, baş başa 85 dakikalık görüşmemizde söz, bir ara ülkemizde demokrasinin güçlendirilmesine, bireyin ve sivil toplulukların korunması için anayasal güvence mekanizmalarına ve bütün bunlara siperlerinden ateş açan tutucular koalisyonuna gelmişti. Özal, "Hikmet Bey, değişime direnen bu statükoculara 'Şer Cephesi' diyorum, kızıyorlar, üzerime daha fazla saldırıyorlar" diye gülümsemişti.

Onlardan hiç korkmadığı belli idi... Birkaç "Şer Cephesi" mensubunun isimlerini de sıralayıvermişti. Kuşkusuz bu tür tutuculuklar için "Şer Cephesi" tanımlaması dini bir referanstır. Ben, siyaset bilimi yaklaşımından ayrılmadan

“Soğuk Savaş Lobisi” adlandırmasında bulunacağım. Cumhurbaşkanı’nın tutucu karşıtları ki isimleri zihnimdedir, tam anlamıyla profesyonel “Soğuk Savaş Lobisi” idi ve hepsinin sözleri balta gibiydi.

Ne yazık ki bu “Soğuk Savaş Lobisi” içinde dönemin DYP-SHP koalisyon hükümetini de saymak zorundayım. Bakanlar içindeki birkaç istisna dışında, hükümetin başı ve diğer bakanlar, Cumhurbaşkanı’na karşı çok acımasız davranmışlardır.

Bir haberin peşinde koşarken dikkatini ve aşırı titizliğini hiçbir zaman yitirmeden sağlam zeminde durmayı bilen tecrübeli Derya Sazak, o günlerin Ankara’sında devletin zirvesinde oturan bir liderin ortalıkta dolaştırdığı istihbarat bilgisinin tanıklarındandır. Turgut Bey’in ölümünün ertesi günü şöyle yazmıştır:

“Aslında, başkent kulislerinde zaman zaman Cumhurbaşkanlığı’nın sağlık gerekçesiyle boşalmasına dayalı ‘senaryolar’ ortaya atılıyordu. Son olarak Özal’ın ABD gezisine çıkışı öncesinde böyle bir olasılığı, önde gelen bir siyasi liderden dinlemiştik.

İlginçtir.

O senaryoların tartışıldığı günlerde, Özal-Demirel ilişkilerini de ‘by-pass’ olayı gerginleştiriyordu.”[935]

17 Nisan 1993 günü de yine bir Cumartesi idi, görüşmemizden 41 gün sonra Turgut Bey öldüğünde sadece kısa bir süre için “Soğuk Savaş Lobisi”, sözlerindeki savaş baltalarını gazete köşelerine gömdüler, ama sonra tekrar başladılar...

863. Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, s. 139.

864. Alan Axelrod, *Patton Liderlik Üzerine*, s. 136.

865. *Milliyet*, 11 Kasım 1989.

866. *Hürriyet*, 9 Kasım 1989.

867. *Hürriyet*, 11 Kasım 1989.

868. Ertuğrul Özkök, "Özal'ın ruhundaki kargaşa", *Hürriyet*, 11 Kasım 1989.

869. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 202-203.

870. Yıldırım Akbulut'u bu bölümü yazmadan önce 27 Aralık 2013 Cuma günü ziyaret etmiştim; sorularıma verdiği karşılıklar için kendisine teşekkür borçluyum (y.n.)

871. Tufan Türenç, "Yıldırım Akbulut'un Anıları", *Hürriyet*, 9 Ağustos 1994.

872. Orhan Tokatlı, *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları*, s. 209-210.

873. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Konuşmaları, (21 Mayıs 1990, Büyük Efes Oteli, İzmir).

874. Işın Çelebi, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, s. 179-180.

875. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 75-76.

876. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 115-116.

877. Tufan Türenç, "Yıldırım Akbulut'un Anıları", *Hürriyet*, 12 Ağustos 1994.

878. a.g.y., *Hürriyet*, 13 Ağustos 1994.

879. a.g.y., *Hürriyet*, 13 Ağustos 1994.

880. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 127.

881. a.g.e., s. 128.

882. "Yıldırım Akbulut", *The Özal*, s. 483.

883. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 165-166.

884. a.g.e., s. 167-169 ve 172.

885. Namık Kemal Zeybek, *Türk Dünyası Deyince*, s. 87-88.

886. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 199.

887. Mustafa Kalemli, *Kalemli'nin Kaleminden*, s. 77.

888. *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, s. 150.

889. a.g.e., s. 201.

890. Yılmaz Çetiner, *Son 10 Yılın Perde Arkası*, s. 87-88.

891. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 142-143.

892. Mustafa Kalemli, *Kalemli'nin Kaleminden*, s. 99.

893. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 39-40.

894. a.g.e., s. 40.

895. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 204.

896. a.g.e., s. 198-200.

897. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 200-201.

898. a.g.e., s. 201-202.

899. a.g.e., s. 202.

900. a.g.e., s. 203.

901. "Mesut Yılmaz", *The Özal*, s. 489.

902. Işın Çelebi, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, s. 228-229.

903. Kâmran İnan, *Siyasetin İçinden*, s. 102-103.

904. "Mesut Yılmaz", *The Özal*, s. 489-490.

905. Yılmaz Çetiner, *Son 10 Yılın Perde Arkası Mesut Yılmaz*, s. 98.

906. "Hüsamettin Cindoruk", *The Özal*, s. 490-491.

907. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 737-744.

908. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 152-153.

909. "Hikmet Çetin", *The Özal*, s. 494-495.

910. "Murat Özçelik", *The Özal*, s. 498.

911. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 113-114.

912. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 789-799.

913. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 71-72.

914. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 89.

915. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 155-156.

916. "Fevzi Kahraman", *The Özal*, s. 499-500.

917. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 232-234.

918. "Oltan Sungurlu", *The Özal*, s. 500.

919. "Fevzi Kahraman", *The Özal*, s. 503-505.

920. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 232-234.

921. "Hüsnü Doğan", *The Özal*, s. 506.

922. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 799.

923. a.g.e., s. 800.

924. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

925. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

926. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 150.

927. a.g.e., s. 151.

928. Yalçın Özer, "Dost Bir Almandan Özal'a Mektup", *Türkiye*, 2 Mart 1993.

929. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 93-94.

930. a.g.e., s. 97-98.

931. Sabahattin Önkibar, “Özal’ın Basın Toplantısı”, *Türkiye*, 7 Mart 1993.

932. Basınla sohbet toplantısı, (6 Mart 1993, Çankaya Köşkü, Ankara).

933. Basınla sohbet toplantısı, (6 Mart 1993, Çankaya Köşkü, Ankara).

934. Basınla sohbet toplantısı, (6 Mart 1993, Çankaya Köşkü, Ankara).

935. Derya Sazak, “Özal’ın Ardından...”, *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

Dağların ardını görmek

Hikmet Özdemir Arşivi

Nehrin kenarında durup suya bakarak onu aşamazsınız.

Hindistanlı Filozof Tagore (1861-1941)

1984’te Güneydoğu manzaraları

Fehmi Koru’nun *Terör ve Güneydoğu Sorunu* adlı kitabında ‘Sloganları Aşmadan” başlıklı bir analizi vardır ve burada (1984 Kasım ayında olmalı) bölgeyle ilgili gözlemlerini aktarmıştır:

“Havaalanından Van’a girerken, karşı dağın üzerinde iki slogan yazılı: ‘Önce Vatan’ ve ‘Ne Mutlu Türküm Diyene’... Bitlis’e girerken yine aynı sloganlar... Hakkâri’de de aynı... Yalnız dağların üzeri değil. Bu üç şehirdeki her heykel ve büstte. Vilayet konaklarında da Türk olmanın faziletleri ile ilgili vecizeler kazılmış. Ancak bu sloganların ve slogancılığın bu bölgede birlik ve beraberliği sağlamada yeterli olmadığını anlamamak için kör olmak gerek.”

Fehmi Koru’nun bölgeyle ilgili gözlemleri şöyle devam eder:

“Benim de katıldığım bir toplantıda Turgut Özal, Bitlis’te ardından da Hakkâri’de vilayet konağı önünde halka hitap etmiş. Konuştuğu kürsünün içi –her zamanki gibi– zırhlarla kaplanmıştı. Ancak daha öncekinden farklı olarak burada kullanılan kürsünün üstü de kurşun geçirmez camlarla donatılmış... Çevrede bulunan bütün binaların üstü, görünür her yükseklik tepeden tırnağa silahlı özel tim mensuplarıyla doluydu. Kürsünün kurulu olduğu alan da korumalarla kaynıyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı, bir kısım TC vatandaşlarından böyle korunuyordu.”[936]

1984’ten 2014’e devlet ricalinin bölgeye yaptıkları ziyaretlerde bu güvenlik önlemleri maalesef aynı şekildedir.

Fehmi Koru'nun o yıllarda bölgeyle ilgili yazdıkları yalnızca etrafta gördüğü manzarayı anlattığı için değil; bölgenin sorunlarına yönelik devlet kademelerinde hiç değişmeyen iki farklı yaklaşımı aktarması nedeniyle ayrıca önemlidir:

"Güneydoğu olayına iki yaklaşım söz konusu. Biri, ekonomik kalkınmanın sorunu çözeceği yönünde. 'Doğu'nun makus talihinin yenilmesi.' Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Özal tarafından her yerde ısrarla tekrarlanmıştır. GAP projesi bitip, devlet yatırımları sayesinde işsizlik sorununun üstesinden gelinecek ve refahın gelmesiyle bölücülük hareketi tasfiye edilecek...

İkinci yaklaşım, asayişi ön plana çıkarıyor. Özel eğitime tâbi tutulan timlerin sayısı artırılıp maddi imkânlarla desteklenmesi durumunda PKK'nın gözü korkutulacak. Buna bir de jandarma ile daha gerçekçi koordinasyon eklenince, teröristler kaçacak delik arayacaklar. Özal, devletin güçlü olduğunu, teröristlerin yuvalandıkları komşu ülkelerde de izleneceğini söylerken, ekonomi yanında güvenlik tedbirlerine verdiği önemi göstermiş oluyor.

Bunlar tamam da, yine de bir şey eksik. Bu tedbirlere rağmen olayların durmayışının da işaret ettiği gerçek bu: Bölge halkı olan bitene seyirci kalmayı tercih ediyor, kendisini olması gerektiği kadar işin içine sokmuyor. Bir yabancı, bir seyirci gibi durduğu seziliyor.

Bugünkü sorunun (aynen dün olduğu gibi) çözümsüzlüğü giderek büyüyor.

Ekonomik ve asayişe yönelik tedbirlerin tıkandığı noktada sistemin çözümsüzlüğü ortaya çıkıyor. Türkiye bunca yıldır bölgede uyguladığı politikayla resmi tarih teziyle sorunu çözemiyor, çözemez... Sistem konuyu başkalarını, dış güçlerin karışmasına müsait halde tutuyor. Sistemi ciddi bir

gözden geçirmeye tâbi tutmadan, bu konuya özveriyle sahip çıkacak inançlı kadrolar devreye sokulmadan bugünkü tedirgin durumu sona erdirmek mümkün değil.

'Ne Mutlu Türküm Diyene'den daha kapsayıcı sloganlara, birlik ve bütünlüğü sağlayıcı reçetelere ihtiyaç var."[937]

Bu kitabın benim de katıldığım analizlerinden biri de şudur:

"Doğu'daki gelişmeler, daha çok insanî veçheli olan sorunun, gerçek boyutu anlaşılamadığı, ya da daha açık bir ifadeyle ideolojik önyargılardan vazgeçilemediği için büyümesiyle ilgilidir. Devletin bu bölgeyle ilgili son 65 yıllık siyaseti, insanlarımız arasındaki birlik ve beraberlik şuurunu güçlendirecek yerde zayıflatmıştır. Resmi tezler iflas etmiştir. Şimdi yapılacak olan, bu gerçeğin ışığında, yepyeni tezler geliştirmektir. Bunun dışındaki çözüm teklifleri uygulanabilir olmayacağı gibi sorunu büyütecektir de..."[938]

1984 yılında Van'da "Serhat Koleji" adı verilen okulun temelinin atılması bu çerçevede bir yeni hizmet olarak değerlendirilmelidir. Başbakan Özal, 1985 Kasım ayında Van ve Bitlis'i kapsayan ziyaretinde 18 Kasım 1985 günü Van-Edremit karayolu üzerinde bulunan bu okulun inşaatı önüne geldiğinde içinde bulunduğu otobüsü durdurup inşaatı dikkatlice incelemiştir. Okulun yapılmasını birkaç işadamı arkadaşından aldığı maddi destekle koordine eden Kemal Erimez, o gün Başbakan Özal'ın Van'da halka hitap edeceğini öğrenmiş ve Van'da miting alanında Özal'ın içinde bulunduğu miting otobüsünün içine kadar gidip onu okulun inşaatını görmeye davet etmiştir. Serhat Koleji, beş yıl sonra 1990'da eğitime başlarken, Turgut Özal bu defa Cumhurbaşkanı olarak Güneydoğu ziyaretinde Hakkâri'den Van'a geldiğinde 13 Ekim 1991 günü okulu ziyaret etmiştir. Okulun bilgisayar laboratuarını açtırıp gezen Özal, kendisine

eşlik eden komutanlara okulun önemini anlattıktan sonra, ‘Bu okulun yapılmasında çok emeği geçen bir Kemal Erimez vardır’ sözlerini kullanmıştır.”[939]

15 ağustos 1984 günü PKK’nın Şemdinli ve Eruh baskınları haberi kendisine ulaştırıldığında Cumhurbaşkanı Kenan Evren günlüğüne şöyle yazıyor:

“16 Ağustos 1983 Cumartesi

Dün akşam saatlerinde Hakkâri’nin Şemdinli ve Siirt’in Eruh ilçelerine, mevcutları 20-30 kişi kadar olduğu tahmin edilen iki terörist grubun baskın düzenledikleri, Şemdinli’deki askeri birlik kışla gazinosu bahçesinde oturan subaylara ateş açarak bir subay, bir astsubay ve bir eri yaraladıkları, lojmanlara ateş açtıkları; Eruh’ta da jandarma karakolunu basarak nöbetçi eri şehit ettikleri, karakoldaki erlere ait silahları aldıkları, altı er ve üç sivil yaraladıkları; ayrıca Eruh’taki teröristlerin şehirdeki bankayı soymak istedikleri, fakat banka müdürünü evde bulamadıklarından kasayı açamadıklarını, minareden hoparlörle şehir halkına propaganda konuşması yaptıklarını, velhasıl çok çirkin iki olayın cereyan ettiği haberini aldım.

Bu bir nevi baskın harekâtı idi. Bunları Kürt asıllı ayrılıkçı güçlerin yaptıkları muhakkaktı. Zira gelen haberlerden bu açıkça belli oluyordu. Üzücü olan husus, Şemdinli’deki kışlada bulunan bir tabur askerin olay üzerine hemen alarm verilerek harekete geçirilmemesi ve teröristlerin gece de olsa takip edilmemesi ve bu gibi kritik bir yerde bulunan taburun gerekli emniyet tedbirlerini yeterince almamış olmasıdır.

Keza Eruh’ta da karakol komutanı olan jandarma astsubayı hiçbir emniyet tedbiri almadan, teröristlerin karakola baskın düzenlemelerine fırsat vermesi de can sıkıcı bir olaydı.

Genelkurmay Başkanı’yla telefonla görüştüm. Sıkıyönetim Komutanı’nın hemen icap eden güvenlik tedbirlerini almasını

ve bu teröristlerin yakalanmaları emrini vermiş. Kendisi de o bölgeye hareket edecekmiş.”[940]

Cumhurbaşkanı birkaç gün sonra günlüğüne devam ediyor:

“20 Ağustos 1984 Pazartesi

İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar ile Emniyet Genel Müdürü olayı takiben mahalline giderek, hem halka geçmiş olsun demiş ve hem de gerekli direktifleri vermişler. Başbakan ise İzmir’de bugün fuar açmış.”[941] Başbakan Özal’ın önce Bodrum’a gitmesi ve ardından İzmir programını değiştirmemesi, acaba algı yönetimi açısından yanlış bir davranış mıydı sorusu hep zihinlerde kalmıştır.

Halepçe Katliamı ve Kürt mülteciler (16 Mart 1988)

Bırakınız silahlı ayaklanma uzmanını, o dönemlerde Türkiye’nin sınırları ötesinde bulunan Kürt varlığı hakkında da bilinen bir politikası yoktu. Başbakan Özal da bunu itiraf ederek Cengiz Çandar’a anlatıyor:

“Halepçe katliamı Turgut Bey’i çok etkilemişti ve Türkiye’nin Kürt politikasındaki asıl değişim 1988’de Halepçe katliamı üzerine Türkiye sınırlarına yığılan peşmergelerin içeri alınması kararı olarak görüldü. Körfez Krizi ya da daha doğrusu Körfez Savaşı ile birlikte Türkiye’nin Kürt politikasında Turgut Özal’la bir değişim olduğu referansı yapıldığı vakit, özel konuşmalarımızda her zaman söyledi: ‘Hayır değildir, Türkiye’nin Kürt politikasında yarın tarihi yazılacaksa bu politikanın en sorumlu mevkiinde olan kişi olarak ben söylüyorum, değişim tarihi, 1988 yılında Halepçe katliamından kaçan peşmergelere kapıları açmamızdır. Ve bu hiç kolay olmadı. Askerler buna şiddetle karşı çıktılar. Ve ben bütün sorumluluğu alarak, bütün ikna gücümü kullanarak, o kapıları açtırdım.

Biliyorsunuz peşmergeler Diyarbakır'da, orada burada yerleştirildiler. Ondan sonra da peyderpey bir dönem sonra durdular. Fakat, Türkiye'nin cumhuriyet tarihinde biline gelen, geleneksel Kürt algılaması ve politikasının, o buzun kırılma tarihini 1988 Halepçe katliamı ertesinde Türkiye sınırlarının peşmergelere açılması olarak görür ve o kararı veren kişi olarak da kendi isminin altını çizer."[942]

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın aynı trajediyi anlatımında bu ölçülü karşı çıkışın izleri bulunabilir:

"1988 yılı yazında İran-Irak savaşı sırasında Saddam'ın Halepçe'de zehirli gaz kullanması sonucunda o bölgede bulunan Kürt halkının bir kısmı yerlerini terk etmeye ve kuzeyde daha güvenli kesimlere göç etmeye ve bazı yerlerde de sınırımıza yönelmeye başlamıştır. Bunun üzerine Özal hükümeti acilen aldığı bir kararla Kuzey Irak'ta tehdide maruz kalan halkın Türkiye'ye ilticalarını teşvik ve davet eden bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama üzerine kalabalık insan kitleleri pek çok yerden sınırlarımızı aşarak topraklarımıza iltica etmiştir."

Genelkurmay Başkanı sınırda gördüğü manzarayı şöyle anlatıyor:

"Olaydan bir gün sonra beraberimde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Kemal Yamak ve diğer ilgililer olmak üzere Andıç Jandarma Karakolu'nun bulunduğu sınır bölgesine gittim. Binlerce insan, kadın ve çocuklar dâhil, sınırdaki tepeleri aşarak topraklarımıza geçmiş ve kümeler halinde ağaç ve çalıların bulunduğu sırtlara ve derelere dağılmışlardı. En aşağı altı-yedi bin kişi kadarlardı. Andıç Sınır Taburu Komutanı'na sınırı geçenlerin kaç kişi olduklarını sorduğumda, sınırı dağınık olarak çeşitli yerlerden geçtikleri için henüz sayamadıklarını söyledi. Sınırın diğer

bölgelerinde de benzer şekilde toplu geçişler olmuştu. Bu ilticalardan üç-dört ay sonra dahi Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nce kesin rakam saptanamamış ve kimlik tespiti yapılamamış ve dolayısıyla kimlik kartı veya benzeri bir belge dağıtılamamıştı. Geçenlerin toplam mevcudunun yetmiş ile seksen bin civarında olduğu ifade edilmiştir. Bu geçişlerden kısa bir süre sonra toplu geçiş yapılan yerlerden birkaçında toprağa gömülmüş silah ve mühimmat bulunmuştur. Geçenler arasında PKK mensuplarından kim bilir kaç kişi vardı ve kaç güvenlik mensubu ve sivil vatandaş bunların silahlarına hedef olmuştu.

Bu insani davranış bir çırpıda yapılan adeta davetiye niteliğindeki açıklama yerine mülki ve askeri makamlara önceden emir verilerek ve gereken koordinasyon, planlama ve hazırlıklardan ve düzenlemelerden sonra gümrük girişlerinden ve belirlenecek ilave birkaç yerden, çok kolay olmasa da kontrollü bir şekilde yapılabilirdi. Yapılan teşvik edici açıklamalar, sınır birliklerinin zaten dağınık bölgelerdeki kontrol gayretlerini de olumsuz etkilemiştir. Sonuçta, insani düşüncelerle yapıldığı açıklanan ve güvenlik makamlarının sınırda aldıkları düzeni ve daha sonraları yurtiçinde bu kitleler üzerindeki devlet kontrolünü zorlaştıran bu tutum, maalesef dış âlem tarafından da insan hakları açısından eleştirilere uğramıştır.

Sınırlarımıza yönelen sivil toplu geçişlere karşı hükümetin hoşgörülü tutumu, 1991 yılında Körfez Harekâtı'ndan sonra Saddam'ın baskısı ile kuzeye kaçan yüz binlerce Kürt halkının ve şüphesiz aralarında bilinmeyen sayıda PKK mensubu teröristin, yine aynı kolaylıkla topraklarımıza geçmelerine neden olmuştur."[943]

Mehmet Ali Kışlalı’nın dönemin eski İçişleri Bakanı olarak Abdülkadir Aksu ile gerçekleştirdiği ve 8 Mart 1993 günü *Türkiye* gazetesinde yer alan mülakatında hükümetin PKK’nın silahlı eylemlerini teşhis ve tedavi yaklaşımı hakkında bazı ipuçları bulmak mümkündür:

“Mehmet Ali Kışlalı – Daha önce [Yıldırım] Akbulut ile de konuşurken kendisinin hem Başbakan hem de İçişleri Bakanı iken bu konularda hiçbir uzmana sahip olmadığını öğrenmiştim. Sizin zamanınızda bu konularda iyi yetişmiş uzman var mıydı?

Abdülkadir Aksu – Bakanlık mensuplarımızın hepsi iyi yetişmiş arkadaşlar. Bucak müdürlüğünden başlayarak geliyorlar. Üst düzeydeki arkadaşların çoğu bu gelişmelerden geçip gelmişler. Benim yanımda da uzman olarak iki tane mülkiye müfettişi arkadaşım vardı. Meseleyi iyi bilen arkadaşlarımız bunlar.

Mehmet Ali Kışlalı – Yalnız bu ayrı uzmanlık isteyen bir konu. İsmi literatürde *insurgency*, *counter insurgency*. Ayaklanma benzeri terörizmle mücadele bu. Türkiye için bu yabancı bir konuydu bu yakın zamana kadar. Tabii arkadaşlarınız başka konularda iyi yetişmişler.

Abdülkadir Aksu – Sizin tarif ettiğiniz yakınımızda bir uzman olmadı ama, şunu yaptık biz: Bazı emniyet personelimizi timler halinde bu işin eğitimi için gönderdik. Bir de Amerika’dan falan uzman getirip, o özel harekât timlerini başlattık.”[944]

Tecrübeli gazeteci Mehmet Ali Kışlalı *insurgency, counter insurgency* yani “ayaklanma benzeri terörizmle mücadele”yi vurgularken haklıydı. Bu gerçekten de Türkiye için yabancı

bir konuydu. Başbakan Özal ve yakın kurmay çevresinde (askerler dahil) bu konuları bilen bir uzmanın varlığı hakkında hiçbir bir somut kanıt yok.

Yalnız Başbakan'ın sıcak ve sevecen davranışlarının çevresinde bulunanlar kadar sıradan halk kitleleri üzerinde de etkili olduğu ve etrafında bir sevgi halkası oluşturduğu da biliniyor. 1989 yılında aynı Başbakan değişik tarihlerde Güneydoğu'ya yeni ziyaretler gerçekleştirmiştir. 23 Ocak 1989 günü Van'da mahalle ve köy muhtarlarına hitaben kendi düşüncelerini açıklama fırsatı bularak şöyle konuşmuştur:

"Türkiye Cumhuriyeti milli bir devlettir. Atatürk böyle kurmak istedi. Bizim birliğimizi, beraberliğimizi bir arada tutan, hepimizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasıdır. Birinci nokta bu. Bu topraklarda yaşayan herkes, burada doğan herkes, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bu ülkenin vatandaşı olan herkes, hiçbir ayırım yapılmadan bu ülkenin birinci sınıf vatandaşıdır. Bir kere bunu böyle kabul etmemiz lâzım.

Devletimiz laiktir. Ama milletimizi bir arada tutan, ebedi birliğimizde en güçlü bir şekilde hizmeti olan, esas rolü olan da İslam'dır.

Bunlar bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin birliğini beraberliğini sağlayan en önemli unsurlardır. Bunu böyle kabul ediyoruz. Çünkü hâlâ bu memlekette ayrılık gayrılık çıkarmak isteyenler vardır. Bu ülkenin doğusu, batısı, güneyi, kuzeyi, ayrı değildir. Hepsi bir ülkedir. İsteyen istediği yerde oturur. Hiçbir ayırım yapılmaz."[945]

1989 Ağustosu biterken de tekrar bölgededir ve insanlarla iletişiminde büyük ilerlemeler vardır. Başbakan Özal, halkın çok yoğun ilgisiyle karşılandığı bu defaki Doğu ve

Güneydoğu Anadolu ziyaretlerinde bazen makam aracını da kendisi kullanmaktadır.

Devlet Bakanı Kâmran İnan anlatmaktadır:

“28 Ağustos (1989) günü, Başbakan’ı Van’da karşıladım. Beş bakan, on kadar milletvekili gelmiş. Gazeteciler daha kalabalık. Bitlis’e giderken beni otomobiline aldı; zırhlı, üç tonluk arabayı kendisi kullanıyordu. Yolda bu ziyaretin basit bir teşekkür ziyareti olarak kalamayacağını, mevcut şartlarda ciddi bir mesaj vermesi gerektiğini, bu maksatla bir metin hazırladığımı söyledim. Metni okumamı istedi, okudum, katıldı. Yolda bir daha okumamı istedi, belli ki hafızasına nakşetmek istiyordu. Bitlis’teki konuşmasında söylediklerimi kullandı, İran ve Irak’a ciddi bir uyarıda bulundu. Geç vakit Van’a döndük.

29 Ağustos (1989) günü Hakkâri’ye gittik; yine otomobiline aldı. Bol güneş, bol viraj, irtifa ve güzel tabiat. Hoşap Kalesi’nin haşmeti; Başkale ilçesi 2450 metre yükseklikte, halkın sıcak ilgisi, aşırı güvenlik tedbirleri, Zap vadisinin ihtişamı; Hakkâri’de büyük ilgi, bilhassa kadın ve çocuklardan; konuşması iyi, söylediklerimin ikinci kısmını burada kullandı, iyi karşılandı. Tugay karargâhına gittik; iyi hazırlanmış askeri brifing pek iç açıcı değil. Dönüşte otomobili yine Özal kullandı; 180 kilometreye çıktığı oldu; Allah’tan viraj çoktu; iç ve dış konulara değindik; meseleleri biliyor. Dışişleri’nin çalışmadığını söyledi. Van’dan Ankara’ya döndük.”[946]

Özal ve beraberindekiler bu ziyarette Hakkâri’den Uludere’ye kadar gitmiştir. Vali Mustafa Malay anlatıyor:

“Bir ara Uludere’ye gelmişti. Bölgenin yerleşme planını beğenmedi. Yalçın dağlara ve tepelere doğru baktı ve buraya

güzel bir baraj olurdu, dedi. Güneydoğu sorununun köklerine vakıftı.”[947]

Hatırlanacaktır; bu ziyaretten Özal kısa süre sonra da Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve bu tarihi sorunun çözümü için artık kolları sıvayabilecek bir pozisyondadır. Özal, bir gün sosyoloji Profesörü Nilüfer Göle’ye çok kritik bir soru yöneltmişti:

“Farklı olmalarına rağmen insanları bir arada tutan nedir? Din mi, dil mi, bayrak mı? Biz bu insanlara birbirlerini sevmeyi nasıl öğreteceğiz? Allah’ın ipine sarılmalarını, birbirlerini sevmelerini öğretmemiz lazım.”[948]

Zeyno’nun türküsü (1990)

Bir gün Muş milletvekili Alaattin Fırat’ın kızı Zeynep’in TBMM koridorlarında Özal’la yaşadığı diyalog Kürtçe yasağını delmişti. Milletvekili Fırat, kızı Zeynep’in bu ilginç yasak delme öyküsünü şöyle anlatıyor:

“O günlerde Meclis kreşinde anaokuluna devam eden küçük Zeynep, kulis koridorlarında koşturuyordu. Özal, hemen onu fark edip yanına çağırdı: ‘Adın ne senin?’ ‘Zeynep.’ Özal, küçük Zeynep’i kucağına aldı: ‘Ne güzel, benim kızımın adı da Zeynep. Bize bir şarkı söyler misin?’ Özal ve çevresindekiler kreş çocuğu olarak şarkı beklemektedirler ancak tek bir kelime Kürtçe bilmeyen afacan Zeynep, kulis koridorlarında az sonra Özal’ı kahkahalara boğacak bir hatıraya imza atmak üzereydi. Şarkısını söylemeye başladı: ‘Yek mumek, du mumek, se mumek, çar mumek... (Bir mumdur, iki mumdur, üç mumdur, dört mumdur...).”

Muş Milletvekili Alaattin Fırat devam ediyor:

“Meğer bizim şoför, evden Meclis’e gelene kadar Kürtçe kaset koyuyormuş arabada. Çocuk da bunları dinledikçe ‘Bir

mumdur’ şarkısının Kürtçesini öğrenmiş. Sonra Özal, milletvekili arkadaşlara dönerek o meşhur sözünü söylemişti. Yav arkadaşlar, biz Kürtçe yasağını kaldırmaya çalışıyoruz. (6932 sayılı yasa) Ama Zeyno Meclis’in göbeğinde bu yasağı geldi, kaldırdı.’ Ardından Kürtçe konuşma serbest hale gelecektir.”[949]

Zeyno’nun türküsünü söyleyebilmesi için yasal düzenlemenin benimsenmesi meclis çoğunluğunu elinde bulunduran ANAP grubunda bile kolay olmaz. Devlet Bakanı Hüsnü Doğan o dönem Bakanlar Kurulu’nda ve ANAP grubunda Kürtçe yasağının kaldırılması tartışmaları olduğunu doğrulamaktadır:

“Hatırlıyorum bir gün Haziran ayıydı. Ben o zaman kabinede devlet bakanı idim. Sayın Akbulut Başbakan. Sayın Özal bizi Çankaya’da topladı. Bu Kürtçe yasağı ile ilgili gelişmeyi anlattıktan sonra, dedi ki: ‘Medeni ülkelerde böyle yasaklar olmaz. Kimsenin anadilinde konuşmasını engelleyemezsiniz. Ben gerekli bütün hazırlığı yaptım. Gelin bunu burada konuşalım. Bir kanun tasarısı olarak Meclis’e sevk edelim’ dedi.

Bunun üzerine çeşitli görüşler ortaya çıktı. Bazı arkadaşlar bu işin tamamen aleyhinde olduklarını ifade ettiler. [...] Bir arkadaş sordu, bakanlardan bir tanesi, ‘Efendim, gazete çıkarmak, kaset çıkarmak serbest mi olacak?’ dedi. ‘Evet’ dedi, ‘yasakları kaldırıyoruz.’ Öbürleri yani, kanundışı, illegal olarak çıkıyordu. Başka bir arkadaşın şöyle dediğini hatırlıyorum: ‘Efendim, gazinolarda Kürtçe gazel çekmek serbest mi?’

Özal, ‘Gayet tabii serbest. Niye olmasın?’ dedi. Çünkü orada Rusça da, Rumca da, her dilden söylenir, gazinolarda. ‘Niye bunu merak ettin?’ dedi. ‘Efendim, millet kafayı da çekiyor

orada, korkarım birbirlerini de vururlar' dedi. Onun üzerine Özal biraz sinirlendi. Ve dedi ki; 'Ben bütün dünyayı gezdim. Ortadoğu'yu da, Türk Cumhuriyetlerini de biliyorum. Hepsini biliyorum. Burası bir mozaiktir. Yani milliyetçiliği doğru dürüst anlayalım. Ve bu düşüncelerinizden vazgeçin' dedi. Ve uzun müzakerelerden sonra, bu kabul edildi. İtiraz edenler de imza attılar.

Sonra Özal, Meclis'te odası vardı. Meclis'teki odasına gitti. Aşağı yukarı bir on beş gün de burada çalıştı. Teker teker, grup grup. Çünkü ANAP'tan da büyük itirazlar vardı o zaman. Neticede o yasağı kaldırdık."[950]

Başbakan Yıldırım Akbulut ise Özal'ın Kürtçe yasağının kaldırılması konusunda Özal'ın esas isteğinin farklı olduğunu, kendisinin buna tavır aldığını söylemiştir:

"Kürtçe konuşma yasağının kaldırılması Özal'ın da fikirleri arasındaydı. Orada bir ihtilafımız olmadı. Ancak rahmetliyle ayrıntılarda bir ihtilafımız oldu. Özal, bir kanun çıkarılmasını ve isteyenlerin anadili Kürtçeyi konuşabileceği esasının getirilmesini istiyordu.

Ben buna karşı çıktım. İsteyen Kürtçe konuşsun ama bir kanunla ben bunun tescil edilmesini uygun görmedim. Bunun o yöre insanına yarar getireceğine inanmıyordum. Kürt vatandaşlarımıza bir fayda sağlayacağına inanmadım. Bunun aksi söylenebilir, şöyle olabilir, böyle olabilir. Ama onu yasaklayan kanunu kaldırdık ve hiçbir kayıt koymadık. Kürtçe konuşuyor, konuşsun. Ama onu resmileştirme olmadı. Ama Özal bunun bir kanun haline getirilmesinde ısrar etti. Ben onu yapmadım."[951]

Cumhurbaşkanı Özal, 20 Temmuz 1990 Cuma günü İstanbul Taşkızak Tersanesi'nde ve Harp Akademileri'ndeki mezuniyet töreni ardından Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk kez

memleketi Malatya'dadır ve ertesi günü de Houston'daki ünlü Methodist Hastanesi'nden Dr. DeBakey'nin katıldığı bir törenle Malatya Turgut Özal Tıp Merkezi'nin temelini atmıştır.[952] Malatya ziyaretinin hemen ardından 22 Temmuz 1990 Pazar günü Polat Barajı açılışı için Elazığ'a varmış ve daha sonra Tunceli'nde halka hitap etmiş ve Bingöl'de hastane açılışı yapılmış ve Diyarbakır'a gelmiştir. Özal'a o gece Diyarbakır Olağanüstü Hal Valisi H[ayri] Kozakçıoğlu tarafından brifing verilmiştir. PKK'nın terörist eylemleri sürmektedir. Ertesi günü helikopterle Şırnak'a ve oradan da Batman'a gidilmiş ve Batman'ın il oluşu törenle kutlanmıştır.[953]

Devlet Bakanı Işın Çelebi'nin aktardığına göre, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Güneydoğu politikasında yeni bir anlayış getirmek istemektedir; nitekim tanınmış sendikacılar Fehmi Işıklar ve Abdullah Baştürk'le 1990 başında görüşürken şunları söylemiştir:

"Birçok neden var. Bu nedenleri ortadan kaldırmak da o kadar kolay değil. Bunun için bir süreç var. Bu sebepleri ortadan kaldırmak için ikna edilmesi gerekenler var. Hepsini biz tek tek kontrol edemeyiz. Hangi karakolda ne oluyor, hangi komutan ne yapıyor, emniyet müdürü ne yapıyor... Hepsini kontrol edemeyiz."[954]

Özal, aslında bölgede olup-biteni bütün yönleriyle (çıplaklığıyla) anlamak istemektedir ve buna da en yetkili makamda oturan kişi olarak anayasal hakkı bulunmaktadır.

Fakat bölgeyle ilgili raporlarda kirli bir bilgi akışının varlığının da farkına varmıştır. 10 Ekim 1991 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Diyarbakır'a gider. Dönüşte uçakta yanındakilere şunları söyler:

“– Resmi bilgilere itibar etmiyorum. Bana her gün halkın her kesiminden insan geliyor. Ne yapıp edip bu insanları terörün pençesinden kurtarmalıyız. Şu anda kimsede hazır reçete yok. Benim de yok. Ama 24 saat bu işi düşünüyorum. MGK Genel Sekreterliğine, OHAL Valisine, herkese söylüyorum. *Think thank*ler kurun. Düşünceler üretin, sosyal yapıyı inceleyin, sebeplerini bulalım ki çözüme ulaşalım. Ama ne yazık ki askerler dâhil herkes günlük yaşıyor. Kimse uzun vadeli ve etraflı düşünmüyor. Türkiye bu sorunu mutlaka halledecektir. Etmek zorundadır yoksa batar. Ben hâlâ umudumu koruyorum, Siz de bırakmayın kendinizi...”[955]

15 Ekim 1991 günü *Hürriyet* gazetesinde Özal’ın “Kürt meselesini mutlaka çözeceğim” başlıklı özel açıklaması yer almıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “Kürt meselesini mutlaka çözeceğim. Bu benim milletime yapacağım son hizmetim olacaktır” dedi. *Hürriyet* gazetesine Güneydoğu’ya yaptığı ziyareti değerlendiren Özal, “Ben bir meseleyi ortaya atarım, sonra tartıştırırım. Kabul etmek gerekir ki orada bir sorun var.” Özal’ın bu sözleri takip eden günlerde Kürt meselesi ile ilgili bir planı gündeme getirebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Güneydoğu meselesine akılcı bir çözüm bulunması gerektiğini söyleyen Özal, şöyle devam etmiştir:

“Herkes etnik kimliği ne ise onu rahatça söyleyebilmelidir. Bir kere şunu söyleyeyim. Bu mesele sopa ile silah zoru ile çözülmez. Yugoslavya’ya bir bakın. Parçalanmak üzere. Biz her şeyi açıkça konuşmalıyız. Federasyonu kabul etmeyiz, ama federasyon dahil her şeyi konuşmalıyız. Çünkü biz konuşmazsak PKK el altından konuşuyor; onlar federasyonu konuşuyor; biz federasyonun neden olamayacağını konuşmamış oluyoruz.”

Cumhurbaşkanı Özal, bölgenin özellikleri itibarıyla iki ayrı biçimde ele alınması gerektiğini de söylemiştir:

"Hakkâri, Bitlis ve Muş'un bir bölümü dağlık. Asıl mesele orada. Bu dağlık bölgede kimse yaşayamaz. PKK bile burada fazla barınamaz. Bizim orada mücadelede bir hatamız var. Düzlük arazide ise sorun çıkacağını sanmıyorum. Orası kontrol edilebilir."

Özal, çözümle ilgili ipuçlarını ise şöyle vermiştir:

"Bu bölgeden Batı'ya göç var. Bu göçü daha kontrollü yapmalıyız. Tabii bunu engelleyelim manasında söylemiyorum. Ama Batı'ya daha kolayca intibak edebilmelerini sağlamalıyız. Bunları meslek sahibi yapmalıyız. Zaten GAP da göçü bir ölçüde engeller.

Dağlık bölge için on-onbeş yıllık bir plan hazırlıyoruz. Zap Suyu üzerine birbiri ardına barajlar kuracağız. Bunlar hem elektrik enerjisi elde eder. Hem de çevreyi güzelleştirir. Sonra kış sporları merkezleri kurarız. Benim gördüğüm Doğu'da Hakkari ve Kars'ta kış sporları için çok elverişli yerler var. Yüksekova'ya bir de havaalanı yapılabilir."

Özal, önümüzdeki yıllarda sorunlu dağlık bölgede nüfusun azalacağını, 400-500 bin kişiye ineceğini, buna karşılık zenginliğin artacağını söylemiştir.[956]

Engin Güner'e göre bu dönemde Özal'ın Güneydoğu politikasında yeni yaklaşımlar etkisini göstermektedir:

"Özal, Güneydoğu konusunda çözümün sopa ile değil, konuşarak diyalogla bulunabileceği kanaatindeydi. Kavga ile hiçbir şeyi çözülemeyeceğine yürekten inanmıştı. İkna yoluyla *consensus* yani uzlaşmanın demokrasilerde esas olması gerektiğini söylerdi. Türkiye henüz bu konuda geri olmakla birlikte yavaş yavaş bu uzlaşma fikrine alışmaktaydı. Her on yılda bir yapılan müdahalelerin arkasında ekonomik

sıkıntılar yatıyordu. Bu bakımdan öncelik ekonomiye verilmiş, şimdi sıra devlet anlayışının düzeltilmesine gelmişti. Bu konuda ilk yapılması gereken devleti bir baba olmaktan çıkarmaktı. Devlet, milletin refahı için onun hizmetinde olmalıydı. Güneydoğu konusunun terör sorunundan kesinlikle ayrılması gerektiğini söylerdi. Terörün sonu yoktu ve terörle en sert biçimde mücadele edilmeliydi. Bunun gereklerini de projeler geliştirerek kendisinin yerine getirdiğini söylerdi. Özel timler, düzenli ordu birlikleri dışında özel birlikler kullanılması, helikopter alımları gibi teknolojik önlemler, hep onun zamanında başlatılmıştı. Teröre taviz vermeme konusunda en sert kendini görüyordu. Terör konusundan ayrı ele alınması gereken Güneydoğu konusundaki güçlük ise bu her iki konunun birbirinden ayrılmasının kolay olmadığıydı. Kim bölge halkı, kim terörist, ayırmak çok zordu.

[Özal], her konuda olduğu gibi bu konuda da tarihimizin iyi incelenmesi gerektiğini söylüyordu. Geçmişteki Kürt isyanlarının arkasında İngiliz, Fransız gibi yabancı güçleri göstermeyi çok gerçekçi ve mantıki bir yaklaşım saymamaktaydı. Bu konuyu abarttığımızı, bunun iyi araştırılması gerektiğini, aslında bu sorunu yumuşak karnımızmış gibi göstermenin hata olduğunu düşünüyordu. Biz asırlardır birlikte yaşamaktaydık ve bir entegrasyon söz konusuydu. Hâlbuki İran ve Irak'ta durum böyle değildi. Dolayısıyla bu sorundan asıl korkmaları gerekenler onlardı. Özal'a göre, [Türkiye'de] bir Kürt devleti kurulması mümkün değildi. Türkiye büyük ülkeydi. Bu sorun eninde sonunda zaman içinde çözülecekti. Fakat bizim de birtakım yanlışlıklardan kurtulmamız gerekirdi. Ayrıca Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenler dışında, Kürtlere karşı da bazı vecibelerimizin olduğu kanaatindeydi. Neticede bu insanlar

imparatorluk zamanında bizim topraklarımızdaydılar. Onları Saddam'dan korumamız gerekirdi. Bu insanların Türkiye'de yaşayan akrabaları, arkadaşları vardı. Musul, bugün bize ait olsa bu insanların hepsi de bizim topraklarımızda yaşıyor olacaklardı. Dolayısıyla onların içinde bulundukları durumu görmezden gelemezdik.

Özal, bölge insanının sıkıntılarının farkındaydı. Oralarda yaşamadan bu sıkıntıların kolay kolay anlaşılamayacağının bilincindeydi. Bu sıkıntıların bazı çevrelerce istismar edildiğini biliyor ve bunun yanlışlığını vurguluyordu. Ancak teröristler dışındaki bölge insanına devlet şefkatle yaklaşmalıydı. Sorunları tartışmaktan ve diyalogdan kaçınmamalıydık. Kendisi bu konudaki değişik görüşleri dinlerdi. Ancak bazı çevrelerin bu konuda çok şoven davranmalarından yakınırdı. Dikkatini çeken bir diğer husus ise, olağanüstü hal uygulamasının olduğu illerde terörist eylemlerin daha da tırmanmasıydı. Bir yandan olayların sayısı artmakta, bir yandan da çevre illere yayılmaktaydı. Demek ki bu işte bir yanlışlık yapılıyordu. Olağanüstü hal uygulaması dışındaki bölge illerinde önemli sayıda olay yoktu. Bunun anlamı olağanüstü halin çare olmadığı şeklindeydi. Özal bu fikre bu konuda yaptığı araştırmalar sonucunda varmıştı. Bu sorunu da cesaretle ancak kendisinin çözeceğini düşünüyordu."

Engin Güner, 'Ben milletvekili olduktan sonra bu konuda görüşmeye devam ettik. Olayların çok tırmandığı günlerden biriydi. Ben kendisine durumun çok kötü gitmekte olduğunu ve bir şeyler yapmamız gerektiğini söylediğimde bana, 'Engin şu kafalara baksana! Bu durumda ben ne yapabilirim ki?' diye yakınmıştı" diyor.[957]

Özal’ın dışarıdaki Kürtlere yönelik politikası

Körfez Krizi ve sonrasındaki gelişmelerle Irak’ta ve bölgede başgösteren iktidar boşluğu Kürt nüfus için can güvenliği sorununa dönüşünce Türkiye’nin sınırlarından mülteci akınlarını hızlandırmış ve bölgedeki dengeleri bütünüyle alt-üst etmiştir. Mültecilere yardım kampanyasında bile istenmeyen olaylar baş göstermektedir. Başbakan Yıldırım Akbulut, haklı olarak bir gün dayanamamış ve Birleşmiş Milletler görevlisi yabancı bir subayın saygısızlık yaptığı Şemdinli Kaymakamı Erdoğan Ülker’den özür dilenmesini istemiştir.[958]

2 Nisan 1991 günü Cumhurbaşkanı Özal, Koalisyon güçlerinin Irak’a askeri operasyonundan hemen sonra gerçekleştirdiği ABD ziyaretinden döndüğünde, Ankara, bütün imkânlarıyla Kürt mülteciler kriziyle baş etmeye çabalamaktadır. Havaalanında kendisini karşılamak için beklerken Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, Devlet Bakanı Kâmran İnan’a 200 bini aşkın Kürt mültecinin Türkiye sınırına dayandığını, ne yapılabileceğini sormuştur. İnan, derhal Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin toplantıya çağırılmasını, kendilerinin başlattığı bir harekâtın neticesini de kendilerinin göğüslemesi gerektiğini söylemiştir. Genelkurmay Başkanı bu görüşe katıldığını beyan etmiş, İnan da, Başbakan Yıldırım Akbulut’a iletmesini telkin etmiştir. Özal, geldiğinde de durum kendilerine anlatılmış ve Cumhurbaşkanı, saat 16.00’da Milli Güvenlik Kurulu’nun toplanmasını istemiştir. Toplantıya Devlet Bakanı Kâmran İnan’ın katılmasını da istemiştir:

“Köşk’e gittik; Jandarma Genel Komutanı ile İçişleri Bakanı, huduttaki yığılmalar hakkında bilgi verdi. 220 bin kişi olduğu

tahmin ediliyor. Irak, hava ve karadan bunları sıkıştırıyor, Atılan havan mermilerinden yarısı bizim topraklarımıza düşmüş. Genelkurmay Başkanı havaalanında görüştüğümüz istikamette konuştu. Söz alarak bu işin faturasının iki yanlı olarak bize çıkarılmak istendiğini, dikkatli olmak gerektiğini, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni derhal toplantıya çağırmamızı, 5 daimi üyenin büyükelçilerini çağırarak durumu izah etmemizi teklif ettim. Sayın Özal, hepsine katıldı. Toplantıyla ilgili tebliğ hazırlamamızı istedi; yazdım, onaylandı. MİT Müsteşarı, Filistinlilerin de Saddam birlikleriyle birlikte savaştıklarını, Amerikalıların Saddam yerine geçecek bir isim üzerinde henüz karar vermediklerini söyledi. Bize sığınanların silahlarını bazen sattıklarını, bazen de gömdüklerini belirtti. Bini yaralı olmak üzere binlerce kişi sığınmış. Dışişleri Müsteşarı Büyükelçilerle toplu görüşmek istiyordu, teker teker çağırmasını söyledim. Türkiye ilk defa Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırıyor. Dünya televizyonları hududumuzdan manzaralar vererek Türkiye'nin sınırı kapattığını bildiriyor; bir bakıma bizi itham ediyor. Sınırımıza akın devam ediyor. [...] Bizden sonra Fransa da Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Irak'la mütareke şartlarını kabul etti. 6 Nisan günü toplanan Güvenlik Konseyi'nden Irak'ın ciddi şekilde dikkatini çeken karar çıktı."[959]

Cumhurbaşkanı Özal'ın Iraklı mülteciler krizi üzerine İngiliz BBC I televizyonunda sorulara verdiği karşılıklar şöyledir:

"– Türkiye'nin sınırları Kürt mültecilere açık mı, kapalı mı?

Özal: Sanırım bir yanlış anlama var. Sadece iki gün önce kitleler Türkiye'ye gelirken askerler aldıkları emir gereği bunları durdurmak istedi. Ancak durduramadılar. Çünkü sayıları çok büyüktü. Onlara ateş edemediler. O zaman

ABD'den yeni dönmüştüm. Onlara Türkiye'ye alınacaklarını söyledik. Ancak şunu belirteyim ki, Türkiye tarafı, onların geldikleri yerden çok daha sarp. Bu yüzden bu çok sayıda insan ülkemize gelirse, onlara sınırın iki tarafından yardım etmeye karar verdik. Çünkü o bölgede Türkiye'den ve Irak'tan daha müsait arazi var, o bölge daha düşük yüksekliğe sahip. Nehirler Türkiye'den Irak'a akar. Türkiye'ye geçince yüksek dağlar var. Öte yandan halihazırda Türkiye'deki kamplarda 1988'deki problemden kalma 40 bin dolayında Kürt mülteci var.

– Açıklık getirebilir miyim? Şimdi isteyen her Kürt mültecinin Türkiye'ye girebileceğini mi söylüyorsunuz?

Özal: Evet şunu söyleyeyim, hiçbir ateş açma falan yok. Sorun şu, bu mültecilere yardım için en iyi yer sınır bölgesidir.

– O zaman onların sadece sınırdan geçmelerini ve orada kurulacak kamplara alınacağını mı söylemek istiyorsunuz?

Özal: Biz yardım için sınırın iki tarafını da kullanıyoruz. Sınır zaten klasik anlamda bir sınır değil. Tel örgü falan yok. İki tarafta da vadiler, nehir yatakları var. Bu yüzden bunlara sınırın iki tarafında da yardım etmek daha iyi.

– Yani Türkiye, Kürtleri kurtarmak için elinden geleni yapmak istiyor?

Özal: Evet çalışıyoruz. Çünkü bu insanlar bizim bazı insanlarımızın yakınlarıdır. Daha önce de yaptığımız her şeyi yapmak istiyoruz. Ancak sayı Türkiye'nin başa çıkabileceğinden daha büyüktür. Bu bilinmelidir."[960]

Cumhurbaşkanı Özal, ABD ziyareti dönüşünden kısa süre sonra da Iraklı mültecilerin sorunlarını yerinde incelemek amacıyla bölgeyi ziyaret etmiştir:

16 Mayıs 1991 günü Silopi'de Hac Konaklama Tesislerinde Özal ve yanındakilere bölgedeki ABD Birlikleri Komutanı Korgeneral John M. Shalikashvili (sonra NATO Komutanı ve ABD Genelkurmay Başkanı) tarafından brifing verilmiştir. İlginçtir, daha sonra Kürt mültecilerin kampını ziyaret ederken 2. Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Yavuz ve Asayiş Kolordusu Komutanı Korgeneral Hikmet Köksal tarafından bölgede görevle *provide comfort* (çekiç güç) adlı mekanizmanın asıl amacının Kürt devleti kurulmasına yönelik olduğu kendisine aktarılan Cumhurbaşkanı bu görüşü benimsememiştir.[961]

Aslında Iraklı mülteciler faciası yol açtığı beklenmedik gelişmelerle bir hayli karmaşıklaşmıştır; kriz yönetiminde siyah-beyaz yaklaşımıyla açıklanması zor gri bölgelerde emrivakiler vardır ve gizli hedeflerin taşınması bir yana, buralarda sivil insanların hayatı söz konusudur. O sırada Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Kemal Yamak daha sonra şunları yazmıştır:

"İçinden bildiğim kadarıyla bu göçün oluşumu ve sığınmacıların kabulü, istenerek oluşmuş olaylar değildir. Baskı ve çok ciddi boyutlara ulaşan can güvenliği nedeniyle meydana gelmiş ve adeta komşudaki yangının bize sıçrayan kıvılcımları şeklinde bir emrivaki olarak ortaya çıkmıştır. Olay, o zaman ilgililerce görüşülmüş ve karara varılmıştır. Bu karar:

– Geçici olarak zorunlu kabul;
– Bölgede geçici iskân;
– En kısa sürede yerlerine iade;
– Tekrarını önleyici tedbirleri alma şeklinde özetlenmiştir.

Bu karara başka çare olmadığı, çocuklar, kadınlar ve erkeklerin yer aldığı grupların, elleri havada hududu geçiş

için zorlamalarına, ‘Makineli tüfeklerle cevap verilemeyeceği’ veya ‘enterne edilip Saddam’a iade edilemeyeceği’ en büyük gerekçeyi oluşturuyordu. Söylenen bir söz daha vardı: ABD’ye ‘Bu göçe siz sebep oluyorsunuz, önleyici tedbirleri de siz alın ve bize yardımcı olun’ deniliyordu. İşte Çekiç Güç’ün kurulması da bu sebebe dayanıyordu.”[962]

Engin Güner ise Cumhurbaşkanı’nın Körfez politikası ve yansımaları hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Özal’ın Irak’la ilgili düşünceleri çeşitli spekülâsyonlara sebep olmuştur. Kendisi başından beri Saddam yönetimindeki Irak’ın Türkiye’ye sorun çıkartabileceği inancındaydı. Osmanlı hâkimiyetinden sonra, İngiliz hâkimiyeti ve mandasını takiben ortaya çıkan Irak devleti sorunların tamamen ortadan kalkmasını sağlayamamıştı. Büyük güçlerin, özellikle de İngilizlerin etkisiyle oldukça suni bir yapılanma ortaya çıkmıştı. Aslında bu durum bütün Orta Doğu için de geçerliydi. Ülkelerin sınırları adeta cetvelle çizilerek tayin edilmişti. Türk-Irak sınırındaki coğrafi özellikler de son olaylarda da görüldüğü gibi durumu daha da zorlaştırıyordu. Bu temel görüşlere ilaveten Özal, Irak’ta yaşayan gruplara karşı Türkiye olarak bazı yükümlülüklerimizin olduğunu savunuyordu. Türkiye’de akrabaları, dostları olan Irak Kürtlerinin Saddam tarafından kanlı biçimde bastırılmaları sıkıntı doğuruyor, bu insanlar can güvenliklerini ancak Türkiye’ye kaçarak sağlayabiliyorlardı. Halepçe bunun acı bir örneğini teşkil etmekteydi. Ayrıca Irak’ta biraz da ihmal edilmiş iki buçuk milyon civarında Türkmen kardeşimiz bulunuyordu. Musul-Kerkük meselesinin çözüm tarzı ise içimize sinecek bir biçimde olmamıştı. Bütün bunlar Özal’a göre ortaya çıkacak bir

belirsizlik ortamında yeniden söz konusu olabilecekti. İşte Türkiye bu yeni oluşum içerisinde şimdiden yerini almalıydı. Kendisi Irak'ta bir şeylerin kesinlikle değişeceğini tahmin ediyordu. Bu konuya ilişkin konuşmalarımızda ortaya çıkan bir gerçek vardı. Türkiye'nin tek başına müdahalesi ihtimalini yoklayan Özal, başta ABD olmak üzere Batı'nın buna izin vermeyeceğini kısa sürede anlamıştı. Ayrıca içeride de devletin ileri gelen makamları böyle bir davranışı macera olarak görürlerdi. Özal ise, belli bir riskin alındığı Körfez olayında kartların sonuna kadar oynanmasından yanaydı. Bunu teklif ederken Türkiye'nin büyük bir bölge gücü olduğuna inanıyordu. Körfez Krizi'ni bunu ispatlamak için önemli bir vesile ve fırsat olarak görüyordu. Ancak sonuçta içeride kendisine müttefik bulamayacak ve bu konudaki etkinliği sınırlı kalacaktı."[963]

Turgut Özal, 1925 Milletler Cemiyeti raporundan haberdar olduğu ve Körfez Harbi'nin Saddam'ın yıkılması ve Irak'ın dağılmasıyla sonuçlanacağını düşündüğüne göre, Türkiye'nin Musul vilayeti üzerindeki tarihi haklarının peşine düşmeyi tasarlamış mıdır?

Cengiz Çandar, bu sorunun doğru karşılığını bilen yakın tanıklar arasındadır:

"Özal'ın daha ilk görüşmemizde bana anlattıkları, Musul hakkındaki yaygın kanaatten çok farklıydı. Cumhurbaşkanı'nın yayılmacı en ufak bir hesabı yoktu. Petrolün tam tersine bir belâ olduğu kanısındaydı ve 'Bak, tüm petrol üreticisi ülkelerin başı belâdadır. Petrol tüketen ülkeler ise zengin ülkeler. Gelişmek ve kalkınmak için petrol yataklarına sahip olmak gerekli değil. Sahip olmamak daha iyi bile sayılabilir. Meselemiz, Kerkük petrol yatakları

olamaz. Sorun orada değil’ diyerek bu konudaki düşüncesini paylaşmıştı.

1992 yılı yazında Okluk Koyu’ndaki Cumhurbaşkanlığı yazlık konutundaki söyleşimizde ise, ‘Toprak büyütme benim fikrim değil; toprağınızı büyütürseniz, meselenizi de büyütürsünüz. Petrol artık o kadar önemli değildir’ demişti. Kelimesi kelimesine not defterime düşmüşüm.”[964]

Özal’ın Irak senaryosu

Cengiz Çandar’a göre Cumhurbaşkanı Özal’ın Irak için iki senaryosu bulunmaktadır:

“Irak, demişti, çok güçlü bir merkez etrafında kurulmuş bir ülke. Ülkenin çok güçlü diktatörlük şeklindeki merkeziyetçi rejimi bir azınlık rejimi. Bu savaş, Irak denilen ve Bağdat merkeziyetçiliği üzerine inşa edilen yapısının merkezini tahrip edecek. Bunun neticesinden yeni bir Irak ortaya çıkacak. Bu yeni Irak iki şekilde olabilir:

1. Yeni Irak, eskisi gibi Bağdat merkezli sert bir yapıya sahip olamaz. Irak’ı meydana getiren parçalar, yeni merkezi oluşturacaklar. Bu da Şiiler ve Kürtlerin yeni merkezde ağırlığının artması durumunu beraberinde getirecek. Irak toprak bütünlüğünü korusa bile, yeni yapı, eskisine oranla daha zayıf bir Bağdat merkezi çevresinde, muhtemelen federal bir yapı olacak. Irak, güvenlik de ön planda olmak üzere, her bakımdan bizi, yani Türkiye’yi ilgilendiriyor. Yeni Irak’ın yapılanmasında biz de olmalıyız. Yeni Irak’ı kuracak masada bulunmamız lazım. Bunun için uluslararası koalisyonda aktif bir rol sahibi olmamızı istedim. Yeni merkezde, Şiiler ve Kürtler de bulunacağı için ve Şiiler doğal olarak İran’ın nüfuzunun taşıyıcısı olacağından ötürü, bizim

esas olarak ‘Kürt kartı’ üzerinden yeni Irak yapılanmasında rol almamız gerekiyor.

2. Eğer, Irak’ın bu savaş sonunda dağılması ve parçalanması kaçınılmaz olursa, o zaman Musul konusuna ilişkin tarihi haklarımızı öne sürmemiz gerekecek. Fizik kanununda olduğu gibi siyasette de boşluk kalmaz. Mutlaka doldurulur. Eğer, rejimin çöküşü ve Irak’ın dağılmasıyla Kuzey Irak’ta doğacak boşluğu biz doldurmazsak biri, Türkiye’ye hasım ya da rakip olabilecek bir güç gelir doldurur. Bunu engellemek ya da en azından caydırmak için bizim, Irak’ın geleceğinde söz sahibi ve aktif olmamız gerekiyor.”

Cengiz Çandar’ın aktardığına göre, Cumhurbaşkanı tercih olarak birinci senaryodan yanadır ama ikincisi için de hazırlıklı olunmalıdır, diye konuşuyordu.[965]

Gazeteciler yardımıyla diplomasi

Birinci Körfez Krizi boyunca görevi nedeniyle Özal’ın yanından bir dakika bile ayrılmayan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi, Fatih Uğur’un “Özal, gerek Kürt sorunu gerekse Irak’ta hedeflediklerini yapabilseydi Türkiye bu sorunlarla karşılaşmayacak mıydı” sorusunu da “Karşılaşmazdı” şeklinde yanıtlamıştır:

“Özal döneminde Talabani ve Barzani Türkiye’ye geldiler. Şu anda Talabani’nin özel kalemi olan Kamuran Karadağı, *El Hayat*’ın Londra muhabiriydi. Özal’la mülakat yapmaya geldi. Mülakat bittikten sonra teyp kapandı. Özal, Türkiye’yi Irak’a örnek göstererek, ‘Türkiye, mini bir Amerika gibidir. Türkiye etnik bir mozaiktir. Benim babaannem Pütürgeli. Pütürge’de Kürtler yaşardı. Belki benim babaannem de Kürt olabilir’ diye değerlendirmeler yaptı. Hiçbir zaman başkalarının ifade ettiği gibi, ‘Benim babaannem Kürt’tür’

demedi. Sonra Karadağı gitti, beni aradı. Görüşmek istediğini söyledi. Sonra geldi dedi ki; ‘Ben Cumhurbaşkanı’nın görüşmesini Talabani ve Barzani’ye naklettim. Onlar Cumhurbaşkanı ile görüşmek istiyorlar. Ben de bunu Özal’a söyledim. Özal, ‘Bu olmaz’ diye cevap verdi. ‘Sen görüş’ dedi. Sonra, ‘Dışişleri Bakanlığı’ndan arkadaşlar görüşsünler’ dendi. Nitekim bir görüşme ayarlandı. Talabani ve Barzani’nin sağ kolu geldi. Toplantılar yapıldı. Orada PKK’ya karşı mücadelemizde nasıl işbirliği yapacağımız hususları konuşuldu ilk kez. Özal’ın argümanı, ‘Kuzey Irak’taki Kürtler benim vatandaşlarımın akrabalarıdır. Onlara biz sahip çıkmazsak başkaları sahip çıkar. Bu da Türkiye’nin aleyhine olur’ tezi üzerine kuruluydu.”[966]

Cengiz Çandar’ın tanıklığında ise söz konusu temaslarla ilgili daha farklı ayrıntılar bulunmaktadır:

“1991’in Şubat ayında, Çankaya Köşkü’nde Turgut Özal ile uzun görüşmemin ardından, öncelikle Talabani’nin izini bulmak amacıyla Londra’ya gidecektim. Ömrü dağlarda geçmiş bir Kürt lidere, Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Kürtlerle ilişki kurma mesajını iletecektim. Bu ‘proje’ye onu ikna etmem de gerekebilirdi.

Turgut Özal ile Celal Talabani’yle neler konuşacağımı, ona iletilecek mesajın ne olacağı üzerinde anlaştık. Üç saatlik başbaşa konuşmamız bitmişti.”[967]

“Bana dedi ki: ‘Bu adamları gördüğün zaman, bırak ilk önce onlar konuşsun, fakat sen benim aklımdan geçenleri bilerek onlara şunları söyle: Siz Irak Kürtleri tarihi olarak bizim bir parçamızsınız. İran Kürtleri değil, yüzyıllarca Osmanlı idaresi altında işte sınır yoktu Irak-Türkiye filan diye. Yani Irak Kürtleri, Türkiye Kürtleri diye bir kavram da yoktu. Yani bizim tarihimiz beraber, aynı dindeniz, aynı mezhepteniz

büyük ölçüde. İran'a bel bağlamayın, İran sizi terk etti, 1975'te terk etti. İran sizi terk eder, sizin çıkarınız bizimle beraber olmanızdır ve Türkiye nereden baksanız Batılı bir ülkedir. Batılı kurumlarda var olan, temsil edilen bir ülkedir. Avrupa Konseyi'nde var, Avrupa Birliği'ne başvurusu var, NATO üyesi, OECD üyesi. Halepçe katliamına muhatap olan, maruz kalan, ona hedef olan sizdiniz, en iyi sizi biz savunuruz sizi uluslararası planda da. Yalnız bizdeki teröre arka plan olmayacaksınız, işte PKK meselesi, hatta PKK'yı makasa almak var."[968]

Iraklı Kürt liderlerle Türkiye'de ilk görüşme 1991 Martı'nda gerçekleşecektir. Fakat daha önce önemli bir temas vardır; *El Hayat* gazetesi için Kamran Karadaghi'nin Cumhurbaşkanı Özal'la görüşmesi... Bu görüşme, 16 Şubat 1991 günü Harbiye Orduevi'nde yapılmıştır. 1991'deki ilk görüşmeden beş yıl sonra 1996'da Kamran Karadghi bu görüşmenin ilginç bir ayrıntısını da aktarmıştır:

"Not defterimi ve kayıt cihazımı hazırlarken [...] Özal [...] 'Senin bir Kürt olduğunu biliyordum. Kayıt cihazını açma. Ben sana Irak'taki Kürtlere ilişkin sormak istiyorum.' (Kaya) Toperi'nin not almak için hazırlandığını gördüm. 'Kim' diye aklımdan geçirdim, 'kiminle mülakat yapacak?'

Ve olabildiğince sürreel bir şekilde, Türkiye Cumhurbaşkanı beni Irak'taki Kürtlerle ilgili olarak altmış dakikadan fazla süre mülâkata tabi tuttu. Soru-cevap bölümü kısa süre içinde samimi ve canlı bir görüş alış verişine dönüştü. Sürekli olarak Türkiye'nin Kürtlerin düşmanı olarak görülmemesi gerektiğini tekrarladı. 'Tam tersine' dedi (Kaya) Toperi'nin masanın üzerine yaydığı bir Irak haritasına işaret ederek, 'Türkiye'nin Irak Kürtleri ve Türkmenlerin doğal hamisi olduğu açıktır.'

Sonra Türkiye Kürtleri üzerinde konuştu. Ben, Türk Devleti Kürtlerin kimliklerini ve meşru haklarını inkâr ettiği sürece Kürt sorununun devam edeceğini söyledim. Türkiye'de Kürtler kendi dillerini bile öğrenemiyorlar, kendi dillerinde yayın yapmalarına izin verilmiyor, dedim. Özal sözümü kesti. 'Irak Kürtleri'nin durumu nasıl?' diye sordu. Irak rejiminin vahşiliğine rağmen, Kürtlerin kimliğinin asla inkâr edilmediği cevabını verdim. 'Tam tersine' diye açıkladım, 'Erbil'de Kürtçe öğretim yapan devlet üniversitesi var, Kürtçe bir devlet yayınevi, devlet televizyonu ve Kürtçe radyo var' dedim. Özal şaşırmış gözüküyordu. Biraz duraladı, ardından, 'Bunların hepsi Türkiye'de de olabilir' dedi."[969]

Kaya Toperi tutanaklarını bizzat tuttuğu bu önemli görüşmenin ilginç bir ayrıntısını daha sonra *The Özal* belgeselinde anlatmıştır:

"*El Hayat* gazetesinin, Londra'da yayımlanan *El Hayat* gazetesinin muhabiri Kamran Karadayı [Karadghi] diye biri Cumhurbaşkanı'ndan mülakat talebinde bulunmuştu. Cumhurbaşkanı buna Harbiye Orduevi'nde mülakat verdi. Aşağı yukarı mülakat bir saat sürdü. Mülakat bitti, işte konuşulurken Türkiye'de Kürtlerden vs'den bahsediliyor. Dedi ki Özal, 'Vallahi Türkiye mini bir Amerika'dır. Türkiye'de mesela Bosna'dan fazla Boşnak vardır. Türkiye'de Arnavut, Arap, Kürt, Çeçen, Çerkez vardır. Ve Türkiye öyle karışmıştır ki, biz kim ne bilmeyiz. Hatta benim babaannem Pütürgeli. Pütürge'de Kürtler var. Benim babaannem bile Kürt olabilir' dedi."[970]

Kamran Karadghi Özal'la mülakatını anlatmaya devam ediyor:

"Özal ile mülâkatımdan sonra otelime döndüm, hikâyemi hazırladım ve *El Hayat* gazetesine faksladım. Hemen

ardından Londra'da olan Talabani'ye telefon ettim ve Irak'taki gelişmeler üzerine konuştuk. Ona Özal ile mülâkatımdan söz ettim. 'Bu arada' dedim, 'Ona, sizinle ilişki kurması gerektiğini söyledim. Bu tamam mı?' Talabani bana sordu: 'Ciddi misin? Ne dedi?' Özal'ın hiçbir şey söylemediğini ama şayet Kürtler o yönde adım atarlarsa, Özal'ın hızla bir karşılık verecek olduğu izlenimi edindiğimi söyledim."

Talabani derhal fırsatı yakaladı. 'Öyleyse senden, benim ve Barzani adına (Özal'la) görüşmek için resmi bir talepte bulunmanı isteyebilir miyim?'

17 Şubat 1991 günü sabah saat 09'da tekrar Harbiye Orduevi'ne gittim. (Kaya) Toperi'nin orada olmadığı bana söylendi. Onun üzerine Talabani'nin talebini 'Eğer benimle görüşmek istersen' diye yazarak kendi telefon numaramla birlikte ona not olarak bıraktım. Ve aynı gün Londra'ya uçtum."[971]

Kaya Toperi devam ediyor:

"Ondan sonra Kamran Karadağ (Karadghi) gitti. Bana telefon etti. 'Senle acele görüşebilir miyim' diye. Geldi bana. Dedi ki: 'Talabani ile Barzani Sayın Cumhurbaşkanı ile görüşmek istiyorlar. Bunu sağlayabilir misiniz?' dedi. Ben de, 'Bunu, Sayın Cumhurbaşkanı'na arz ederim. Ama Cumhurbaşkanı'nın kendilerini kabulü ne derece mümkün olur, olamaz bilemem' dedim. Nitekim Cumhurbaşkanı'na arz ettim. 'Efendim, böyle böyle, Talabani ve Barzani gelip görüşmek istiyorlarmış' dedim. Dedi ki: 'İyi olur; ama yöntem bu değil. Sen Dışişleri Bakanı ile de bir görüş, ekip oluşturun' dedi. 'Dışişleri Bakanlığı, Emniyet, Genelkurmay, İstihbarat, MİT. Onlar bir şey bulsunlar; sen de bulun hatta.' 'Efendim benim bulunmam doğru olmaz; çünkü ben bir

Cumhurbaşkanlığı yetkilisiyim' dedim. 'Doğru doğru sen bulunma' dedi."[972]

İstanbul'da Özal'ın Kamran Karadghi'yi kabulünden iki gün sonra, Cengiz Çandar ise Londra'da 18 Şubat 1991 Pazartesi günü Celal Talabani ve Muhsin Dizai ile görüşerek İstanbul'a dönmüş ve 23 Şubat 1991 Cumartesi günü saat 19'da da Cumhurbaşkanı tarafından Harbiye Orduevi'nde kabul edilmiştir:

"Kısa bir girişin ardından, Talabani'nin, Londra'da Ahmet Çelebi'nin evinin kapısının eşiğinde bana yaptığı iki seçenekli öneriyi ilettim: Bir Irak muhalefet heyetinin içinde Mesut Barzani ile birlikte, açık davetle Türkiye'ye gelmelerini veya Mesut Barzani ile birlikte Türkiye'ye gizlice gelip, kendisiyle görüşmelerinin sağlanmasını Özal'dan rica etmişti.

Talabani'nin seyahat halinde olacağını, bu nedenle çok kısa bir süre içinde haber beklediğini, seyahat planlarını ona göre ayarlayabileceğini de anlattıklarıma ekledim.

Cumhurbaşkanı, kısa bir duraksamadan sonra Kaya Toperi'ye dönerek, 'Teoman [Koman]'la görüş, birkaç gün içinde gidin' dedi. 'Paris'te Büyükelçilikte olur mu görüşme, ne dersin?'

Müdahale gereği duydum, 'Önerileri Türkiye'ye davet edilmek, dışarıda gizlice görüşmek değil. Öyle olsa bile ne Paris, ne Londra bizim Büyükelçiliklerde olmaz' dedim, 'Hemen dışarı sızar. Üstelik bizim Dışişleri böyle bir temasa pek de sıcak bakmayabilir. Belki Stockholm filân gibi bir yer düşünülebilir yine de.'

Turgut Özal, Kaya Toperi'ye, 'Bakın işte. Önümüzdeki hafta olsun bu iş' dedi.

Bu konuya bir daha dönmedi."[973]

Kamran Karadghi devam ediyor:

“Bir hafta sonra Türkiye Cumhurbaşkanlığı’ndan bir telefon geldi. Arayan (Kaya) Toperi idi. Bana sadece şunu bildirdi: ‘Lütfen, Barzani ve Talabani’ye Cumhurbaşkanı’nın kendileriyle görüşmeyi kabul ettiğini bildiriver.’ ”[974]

Cengiz Çandar *The Özal* belgeselinde şöyle anlatıyor:

“İlk gelişinde görüşmemişti, Talabani ve Muhsin Dizai ile Turgut Özal. Mart ayıydı o. 1991 yılının Mart ayı. Aynı yılın Mayıs ayında Celal Talabani beni aradı, telefonla. Sosyalist Enternasyonal toplantısına (İstanbul’da), Haziran’da geleceğini söyledi ve dedi ki, ‘İş yürümüyor, Yani Türkiye demokrasiye girince yani Dışişleri’nin şu kademesi, bu kademesi. Birtakım şeyler söyledik, birtakım taleplerde bulunduk. Onlar da bizden bulundu. Fakat iki ay oldu hiçbir tanesinde ilerleme yok. Bu çok yukarıdan bir otoriteyle yönlenirse bu ilişki bir anlam kazanır, bir de aleniyete kavuşursa, artık biz Türkiye’ye geldik, Sayın Cumhurbaşkanı lütfedip bizi kabul ederse iyi olur’ dedi. Ben, Turgut Bey’i aradım, dedim ki, ‘Çok önemli bir mesele var. Sizinle görüşmem lazım.’ Çırağan Oteli’nde kalıyor. Randevu verdi, gittik, Randevu verdiğini unutmuş başkalarıyla randevu varmış falan. ‘Önemli mi’ dedi. ‘Önemli Efendim’ dedim.

Ne yapacağız?’ ‘Sen benle Cuma namazına gel’ dedi. Cuma günü o gün. ‘Arabada konuşuruz. Gidiş geliş süresini o amaçla kullanırız’ dedi. Beykoz Camii’ne gitmeyi kararlaştırmış ki yol uzun, işte gitmesi gelmesi 15-20 dakikadan 40-45 dakika tutar, işte konuşuruz yolda. Yola çıktık, ben de dedim ki: ‘Efendim, Talabani telefon etti.’ Dizimi tuttu. ‘Bunu sonra konuşuruz’ dedi. “Konuşulacak bir şey, teknik bir şey. Adam dedi ki...’ dedim. ‘Bunu sonra konuşuruz’ dedi tekrar. “Efendim, anlamadınız. Ben siyasi bir şey konuşmayacağım. Bir tarih falân. Yani siz...’ Gene dizimi

tuttu. Sağ elini işaret parmağıyla yaver oturuyor, Binbaşı. Onu işaret ediyor, göz kaş işareti yapıyor, bunu sonra konuşuruz, diyor, ‘Peki’ dedim ben.

O zaman da çok şaşırmıştım. Başyaver de değil, bir yaver. İyi de bir insan. Şimdi bu konuda o kadar hassasmış ki anlaşılan. Devlet Başkanı, kendi yaverinin, Anayasa’ya göre de başkomutan, binbaşı rütbesi taşıyan yaverinin bulunduğu yerde, adam da bir şey yapmıyor, oturuyor orda, öne bakıyor işte. Kürtlü bir konuşma yapamıyor. Talabani’yle ilgili, işte adam şu gün gelsin mi gelmesin mi, randevu verecek mi vermeyecek mi, bunu sonra konuşuruz diye eliyle de işaret ediyor. Üniforma var önümüzde, olmaz yani diyor. Daha sonra konuşuruz dediği bir vesile ile dedim ki, böyle böyle... Dedi ki, ‘Bu Sosyalist Enternasyonal’e geliyor. Hele bakalım Erdal Bey onu kabul edecek mi? Erdal Bey kabul etsin, ondan sonra bakarız vaziyete’ dedi. O sırada 1991 yılının Haziran ayı falan bu. Mayıs, Haziran. Daha 1991 seçimleri olmamış, yani Erdal İnönü muhalefette.

Ve Erdal Bey, Talabani’yle ev sahibi partinin genel başkanı sıfatıyla ikili bir görüşme yapmış. İlk gün daha, birinci günü Sosyalist Enternasyonal’in. İşte Turgut Bey’e bunu bildirdik. Dedik ki, ‘Kabul etti’ ‘İyi o zaman’ dedi. ‘Perşembe günü şu saatte bekliyorum’ dedi, ‘Ankara’ya gelsin’ dedi. Ve ilk görüşme Ankara’da oldu.”[975]

28 Mart 1996 günü Kamran Karadghi ise İlnur Çevik’in genel yayın yönetmeni olduğu *Turkish Daily News* gazetesinde Özal-Talabani temaslarının bazı ayrıntılarını anlatmıştır:

“Mesut Barzani’nin güvendiği temsilcisi Muhsin Dizai, 8 Mart’ta (1991 yılı) İstanbul Atatürk Uluslararası Havaalanı’na İngiliz seyahat belgesiyle gelmiş ve Cumhurbaşkanı’nın

adamları tarafından karşılanarak aynı gün Ankara'ya götürülmüştü. Bir gün sonra Talabani Şam'dan gelecek ve Dizai'nin yerleştirildiği Ankara Palas'a götürülecekti. 9 ve 10 Mart'ta Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı, Dışişleri Müsteşarı Tugay Özçeri başkanlığındaki bir heyeti Kürt temsilcileriyle görüşmeleri için bizzat yetkilendirmişti. Özal, görüşmelerin her safhası konusunda bilgilendirilmişti.

Görüşmeler, 10 Mart [1991] öğle vakti sona erdi. Cumhurbaşkanı, Talabani ve Dizai çok memnundular. İki Kürt lider, aynı gün başlayacak Irak muhalefetinin Beyrut'ta düzenlenen toplantısında bulunmak zorundaydılar. O gün Şam'a kalkan bir uçak yoktu. Bunun üzerine söz konusu iki kişi Adana'ya uçuruldular ve resmi arabalarla Suriye sınırına ulaştırıldılar ve o sayede akşam vakti Beyrut'ta olabildiler.

Bütün bunlar büyük bir gizlilik içinde gerçekleşti, doğrudan konuyla ilgili olanlar dışında kimsenin haberi olmadı."[976]

Cengiz Çandar, yıllar sonra bir diğer önemli ayrıntıya daha ulaşmıştır:

"Bu görüşmeden yıllar sonra, 2010 yılında, Murat Karayılan, bana Talabani-Özal temasından haberdar olduklarını söyledi. Karayılan o tarihte Hollanda'daymış. Talabani, kendisini aramış ve Abdullah Öcalan'a bir mektup ileteceğini, ama cevabın çok erken verilmesi gerektiğini belirtmiş. Karayılan, Şam'da bulunan Öcalan'ı arayıp, Talabani'nin kendisine iletilmek üzere bir mektubunun elinde bulunduğunu haber vermiş. Öcalan'a yazılan mektuplar açılmadan, kendisine ulaştırılırmış. Ancak süre darlığıyla Öcalan, Karayılan'a mektubu açıp, telefonda kendisine okumasını istemiş. Mektup Arapça harflerle yazılmış olduğu için, bir tercüman bulunarak Talabani'nin mektubu okunabilmiş. Talabani, mektubunda, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın daveti üzerine

Ankara'ya gitmesi konusunda ne düşündüğünü Abdullah Öcalan'a soruyormuş. Abdullah Öcalan, Karayılan üzerinden Talabani'ye ilettiği cevabında, Kürt haklarını pazarlık konusu yapmamak kaydıyla, Özal'ın davetine olumlu cevap vermesi gerektiğini bildirmiş."[977]

Kamran Karadghi şöyle devam ediyor:

"Daha sonra, Cengiz Çandar ve ben, Özal ile Irak Kürt liderleri arasında siyasi ilişkilerin kurulması için birlikte çalıştık.[978]

İlişkiler, Cumhurbaşkanı Özal'ın Talabani'yi açık biçimde Çankaya'da, Haziran 1991'de kabul etmesiyle zirveye yükseldi. Kürdistan Yurtseverler Birliği ve KDP'nin Ankara'da büro açmasına resmen izin verildi. Bu iki örgütün liderleri, Cumhurbaşkanı ve diğer üst düzey yetkililerle düzenli olarak görüşmeye başladılar."[979]

Burada dikkati çeken bir nokta: Kaya Toperi Kürt liderlerle temaslar konusu ciddiyet kazandığında ilk anda "Ben bir Cumhurbaşkanlığı yetkilisiyim" diyor ama yine de Cumhurbaşkanı'nın talimatlarıyla daha sonradan başka "özel görevler" üstleniyor; *The Özal* belgeselinde bunlardan birini şöyle anlatıyor:

"Hatta bir defasında bu PKK'ya karşı faaliyetlerde işbirliği yapmak üzere Olağanüstü Hal Bölge Valisi (Necati) Çetinkaya ile beraber ben Barzani'nin karargâhına da gittim. Hatta karargâhtan döndüğüm gün bizim erleri bırakmışlardı. Hatta herkes dedi ki: 'Toperi gitti konuştu. Hâlbuki bizim haberimiz dahi yok (erlerin) bırakıldığından. Ben başka konuyu görüştüm. Nasıl işbirliği yapabiliriz PKK'ya karşı faaliyetlerimizde... Yani Barzani daha samimiydi Talabani'ye oranla."[980]

“Hariciye’de gizlice buluştular. Zaten kimse yoktu. Cumhurbaşkanı, Talabani, Barzani, ben, Murat (Özçelik). Beş kişiydik. Düşüncelerini söyledi. İşte ne yapmak lazım? Özerk, hür, demokratik, bağımsız Irak sınırları üzerinde... Ve her zaman Türkmenlerin haklarının korunmasını ısrarla vurgulardı.

PKK konusunda bize nasıl yardımcı olabilirler? Ne yapabiliriz? Ne yapabilirler? Bizim yetkili makamlarımız da bunlarla temasa geçiyordu. Gerek jandarma komutanlığı gerekse olağanüstü hal bölge valiliği veyahut da oradaki valimiz.”[981]

Fikret Bilâ’nın *Komutanlar Cephesi* adlı kitabında Korgeneral Necati Özgen Iraklı Kürt liderlerle kurulan sıcak ilişkilerin bölgedeki güvenlik birimlerinin PKK karşıtı operasyonlarına nasıl yansıdığını şöyle anlatıyor:

“Beraber konuşuyoruz. Eşref (Bitlis) Paşa sık sık Diyarbakır’a geliyor. Şırnak’a gidiyoruz. Bölgeyi geziyoruz. Dedik ki, Talabani ve Barzani’yle bir görüşme yapalım. 1992’de, Düşündüğümüz şu, büyük Kuzey Irak operasyonunu beraber yapalım. [...] O zaman bunların PKK ile arası iyi değil. Biz, Barzani ve Talabani ile yakın ilişki içindeyiz, o zaman. Ne yapıyorlar tam olarak haberim olmuyor ama Diyarbakır’da sık sık görüşüyoruz. Barzani geliyor, birlikte yemek yiyoruz. Gelip geçerken bazen misafirim oluyor. Bazen Şenova’da oluyor. İlişkiler sıcak. Ondan sonra Eşref (Bitlis) Paşa’yla dedik ki, biz yukarıdan Barzani ve Talabani kuvvetleri aşağıdan ortak bir operasyon yapabiliriz ve böylece PKK’yı sıkıştırabiliriz. Planın esası bu. Tabii, Eşref Paşa, Genelkurmay Başkanımızla da (Orgeneral Doğan Güreş) görüşüyor, onun emirlerini alıyor. Bu hareket tarzı Genelkurmay’da da kabul gördü. Buna göre bir planlama

yapıldı. Çok teferruatlı bir planlama. O çalışmalar içinde Şükrü Sarıışık Paşa, Mete Sayar Paşa da var tabii. Hep birlikte çalışıyoruz.

Hani derler, el elin eşeğini türkü çığırarak ararmış. Talabani de öyle yaptı. Biz PKK'yı sıkıştırınca o bir kapı açtı ve aşağıdan PKK'lıları kaçırdı. Zeli kampına götürdü. Buna rağmen bizim PKK'ya verdirdiğimiz kayıp 4000'dir. 4000 zayiat verdiler. Bu bana verilen raporlardaki rakamdır. Hatta Barzani ve Talabani'nin komutanlarından aldığım raporlar da vardır."[982]

"Eşref Bitlis Paşam dedi ki: 'Necati Paşa, gidelim, Selahattin'e Barzani ile görüşelim. Bundan sonraki durumu ele alalım.' 'Peki, Komutanım' dedim. Komutanım, ben, harekât şube müdürüm, bir kurmay subay, küçük bir taktik karargâh gibi helikoptere bindik, yola çıktık. Tabii nereye ve nasıl gideceğimizi de ilgili yerlere bildirmiştik. Yani ABD'liler de biliyorlar. Fakat havadayken ABD uçakları taciz etmeye başladılar.

F-15 uçaklarıyla iki taraftan taciz ettiler. Bilerek yapıyorlar tabii. 5-6 metre kadar yaklaşıyorlar, ani hareketler yaptılar. Onların yarattığı rüzgâr bizim helikopteri etkiliyor, zorluyor. Eşref Paşa, Kuzey Irak'a girdiğimizde, 'Necati' dedi, 'Kuzey Irak'a giden ilk Türk generalleriyiz.'

Gittik, Barzani var, Talabani var, Eşref Paşa ve bir de ben. Dörtlü görüşme oldu. Başka kimse yok. Sabahtan akşama kadar sürdü bu görüşme.

Eşref Paşamla ben, Barzani ve Talabani'ye dedik ki, bu böyle olmuyor. Gir-çık. Gir-çık. Siz dedik, kendi bölgenize hâkim olun. Nasıl olacağız diye sordular. Biz dedik ki neye ihtiyacınız olursa biz karşılayacağız. Biz hesap ettik, dedik onlara.

Zaten bizim harekâttan sonra PKK'nın silahlı gücü marjinal noktaya gerilemişti. Çok azalmış, zayıflamıştı.

Biz o görüşmede bir anlaşma da yapmıştık. Barzani ve Talabani ile. Dördümüzün imzası var altında. Selahaddin Anlaşması gibi bir şey. Çoğu kimse bunu bilmez. Bu anlaşmaya göre Kuzey Irak'taki şehirlerde timler kuracağız. Dohuk'ta, Zaho'da, Selahaddin'de, Erbil'de, Süleymaniye'de. Bu timler jandarma personeli olacaklar ama sivil gezecekler. Bu timler Selahaddin'de sizin karargâhınıza da yardımcı olacaklar dedik. Gelişmeler ne kadar önemli bir karar aldığımızı kanıtladı sonradan."[983]

Demek oluyor ki, Iraklı Kürt liderlerle temaslar artık normal sayılan işlerden olmuştu. Bunda en büyük pay ise hiç kuşkusuz Cumhurbaşkanı Özal'ın vizyonu ve öngörüsüdür.

"Talabani geldi ve gitti, atladınız!"

Cumhurbaşkanı, 11 Mart 1991 günü uçakta Moskova yolunda gazetecilere Iraklı Kürt liderlerle görüşüldüğünü şöyle açıklamıştır:

"Özal, gazetecilere İngilizlerin ve Fransızların Irak Kürtleriyle görüştüğünü, Türklerin niçin görüşmeyeceğini söyledi. Aslında Türkler, onlardan da önce görüşmeliydi. Çünkü bu insanlar (Kürtler) bölgemizdeydiler ve onlarla sorunumuz vardı."[984]

Bu haber, hiçbir şeyden haberi olmayan uçaktaki gazeteciler arasına doğal olarak bomba gibi düşmüştür. Moskova'ya iner-inmez gazeteciler bu müthiş haberi gazetelerine bildirmek için telefon ve telekslere koşmuşlardır. Moskova'da Kremlin Sarayı'nın Façade'ler Salonu'nda akşam yemeğinden önce, Türkiye Büyükelçiliği rezidansında Cumhurbaşkanı Turgut

Özal onuruna resepsiyon düzenlenmiştir. Cengiz Çandar anlatıyor:

"Oraya gittiğimizde Özal, bir Gagavuz heyetini kabul ediyordu. Kaya Toperi beni görünce, basın mensuplarının niçin Kremlin'e gelmediğini bir kez daha sordu. Anladım ki, Moskova yolunda ben onunla konuştuğum sırada, uçağın arkasında Özal'ın gazetecilere yaptığı açıklamadan Toperi'nin haberi yoktu. Olanı biteni anlattığımda, 'büyük sırrın' üstelik bizzat Cumhurbaşkanı tarafından dışa vurulmasından dehşete düştü. O sırada Özal, Gagavuzlarla görüşmesinden çıktı ve resepsiyonun verileceği salona geçmek için merdivene yöneldi. Toperi bir yandan 'Yahu ne yaptı Turgut Bey?' diye söylenirken, diğer yandan, 'Sorsana ona, şimdi ne yapacağız?' diyerek, beni Turgut Özal'ın yanına göndermeye çalışıyordu. Merdivende Cumhurbaşkanı'nın yanına geçtim, 'Niçin açıkladınız Efendim Talabani'nin geldiğini?' diye soruyu yönelttim.

Turgut Bey'in cevabı artık bu konunun spekülasyonunun yapılmasını gerektirmeyecek netlikte ve sertlikte oldu:

Niçin söylemeyecekmişim? Bu sızardı bir şekilde. İlnur'a (İlnur Çevik), *Daily News*'a filân sızardı. Hem İngilizlerin, Fransızların bu adamlarla, Kürtlerle konuşması normal oluyor da, biz niye görüşmeyeceğiz onlarla. Alışsınlar. Herkes alışsın."[985]

Iraklı Kürt liderlerden Celal Talabani daha sonra Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'la görüşmesini *The Özal* belgeselinde şöyle anlatmıştır:

"Onunla (Özal'la) ilk tanışmam, burada İstanbul'da basit ve küçük bir ofisteydi. Kaya Toperi de vardı. İlk izlenimim, onun çok akıllı, düz, çekici ve ileri görüşlü olduğuydu. Ve çok kısa sürede arkadaş olabileceğiniz türden bir insandı. Onunla

hemen ilişki kurabiliyorsunuz ve onunla dobra dobra konuşmak hiç zor değildi. Çok dikkatli dinliyordu.

Evet. Kürtlere onların babası gibi olduğuna dair bir izlenim vermek istiyordu. Onlara yardım etmek, hizmet etmek ve ilgilerini Türkiye'ye doğru yönlendirmek istiyordu. Yani Osmanlıvari bir görüşü vardı. Türkiye'nin Orta Doğu insanları, özellikle de Kürtler için yeni bir merkez olabileceğini düşünüyordu."[986]

New York'ta bir sohbet (Nisan 1992)

2012 yılında yayımlanan *Mezopotamya Ekspresi* adlı kitabında Cengiz Çandar, 1992 Nisanı'nda Cumhurbaşkanı Özal'ın Houston'daki prostat ameliyatından önce birkaç gazeteci meslektaşıyla gittikleri New York'ta kendisiyle baş başa gerçekleştirdikleri bir otel sohbetini aktarmıştır. Özal'ın burada söyledikleri zihninde planladığı yeni Kürt politikası hakkında sağlam ipuçları vermektedir:

"1992 Nisanı'nda Turgut Özal prostat kanseri tanısıyla Amerika'ya hareket ediyordu. İstanbul'da uçağa binmeden önce 'TRT'nin bir kanalında, örneğin GAP'ta her gün birkaç saat Kürtçe yayın fena mı olur?' dedi ve yer yerinden oynadı. Adeta bombayı fitilini çekerek Türkiye'nin gündemine bırakmış ve Amerika'ya uçmak üzere havalanmıştı.

Açıklaması Türkiye gündemine öyle bir oturmuştu ki, birkaç gazeteci, birkaç gün sonra, arkasından New York'a gidecektik. Washington'da siyasi temaslara başlamadan ve ameliyat için Houston'da hastaneye yatmadan önce New York'ta onunla açıklamasının uyandırdığı tepkileri konuşmayı ve demeç almayı tasarlıyorduk.

O dönem *Türkiye* gazetesinin Ankara temsilcisi olan rahmetli Dr. Yalçın Özer ve *Zaman* yazarı Fehmi Koru ile New York'a

vardığımızda önce Cumhurbaşkanı'nın kaldığı The Plaza Oteli'ne yerleştik, ardından Özal'ı aramaya başladık. BM binasının tam karşısındaki Türkevi'nde onuruna verilen resepsiyonda yakaladık. Beni görünce, 'Nereden çıktınız?' diye şaka yollu takıldı. 'Türkiye'den tam ayrılırken bombayı bıraktınız buraya geldiniz. Türkiye'de yer yerinden oynuyor. Konuşmamız gerekiyor' dedim. Resepsiyona katılanlar arasında bulunan ve dış politika gazetecilerinin duayeni sayılan Sami Kohen'i de alıp, oteldeki odasına gelmemizi istedi.

Eğlenceli bir görüşmeydi. Yalçın Özer, Turgut Özal'ı çok severdi. Turgut Özal da onu. Dr. Yalçın (Özer), Özal'ı destekleyen ancak milliyetçi kamuoyuna hitap eden bir günlük gazetenin temsilcisiydi. Bir yandan Özal'ı sakınmak istiyor, diğer yandan da gazetenin okur kitlesinin duyarlılıklarını gözetmeye çalışıyordu. 'Sayın Cumhurbaşkanım' diye söze girdi. 'Sizi çok seven Kürt kökenli dostlarımız var. Bu son açıklamanız üzerine çok rahatsız oldular. 'Biz Kürtlüğümüzü unutmuştuk. Cumhurbaşkanımız bu açıklamayı yaptı. Biz şimdi ne yapacağız' diyorlar. 'Biz onlara nasıl bir cevap vermeliyiz?'

Özal, 'Yalçın, bunu ciddi mi söylüyorsun?' diye tepki verdi. 'Söyle o dostlarına, televizyonun uzaktan kumanda âleti diye bir şey var. Kürtlüklerini hatırlamak istemiyorlarsa ve televizyon kanalında Kürtçe yayına rastlarlarsa ya zaplasınlar başka kanala geçsinler veya televizyonu kapatsınlar, o kumanda âletini kullanarak. Kürtçe yayın izlemeyenlere cezai müeyyide uygulanacaktır demiyoruz ki. Sorun buysa, çözümü basit' deyiverdi.

Görünürde en çetrefil konuları basitleştirmekte ve ikna edici karşılıklar bulmakta Özal'ın özel bir yeteneği vardı.

Otel odasında dördümüz karşısında yan yana dizilmiştik. Özal, Yalçın Özer'in sorusunu cevaplandırdıktan sonra, 'Ne bakıyorsun bana öyle. Aklından geçenleri biliyorum' diye azarlama ses tonuyla ama takıldığı besbelli bir havada üstüme geldi. 'Ağzımdan hiçbir şey çıkmadı efendim' diye karşı koydukça, 'Ben biliyorum senin kafanın içinden ne geçtiğini' diyerek gülümsüyordu.

Odadan çıkarken kolumu tuttu, kulağıma eğildi; 'Aylar önce ben sana, bana bu konuyu açtığın vakit, 'Ne ima yoluyla bir yerde bunu konuş, ne de ima yoluyla yaz' demiştim hatırlarsın. Seni korumak içindi. Başına belâ açardın. Ben Cumhurbaşkanı'yım. Ben söylersem bir şey olmaz. Sen söylesen olurdu. Ayrıca, neyin ne zaman söyleneceği de önemli. Zamanlama önemlidir' dedi."[987]

Cumhurbaşkanı, 1992 yazında da Okluk Koyu'nda yakın dostu Cengiz Çandar'a şöyle konuşmuştur:

"ANAP'ın fikriyatı Güneydoğu'daki insanlara sahip olmamızdır. Bunlarla terörü karıştırmamak lazım. Teröre karışmadan ayrılıkçılığa gidenler de bulunabilir. Milliyetçi akım gelişiyor. Bunun için serbest münakaşa ortamı gerekir. GAP TV'sinde zehirli fikirler varsa, açık seçik tartışılmalı. Ben, federasyon tartışılsın demedim. Ben federasyona karşıyım. Federasyon olursa Güneydoğu'ya yapılan yatırımların hiçbiri yapılmaz. İdil'den kalkıp Bursa'ya yerleşmişler. Antalya'da, Marmaris'te Kars'tan, Van'dan, Mardin'den gelenler var. Onlara soruyorum, 'Dönecek misiniz?' diye, 'Yok, burası güzel' diyorlar. Yarın federasyon olsa GAP TV'si Kürtçe olacaktır. 'Yarın Kürtçe okul istiyoruz derlerse ne olacaktır' diye soruyorlar. Olabilir. Okula öğrenci bulurlarsa olur.

Terörü besleyen fikriyattır. Teröre destek verenler, bizim vatandaşlarımız arasından çıkıyor. Bunu kabul edelim. Para vererek olmaz. Fikir enjeksiyonu var. Demek ki, işin temelinde bir fikri mücadele var. Fikre silahla karşı koyamazsınız. Bugün dünyada etnik gruplar için cari hakları vermek zorundasınız.”[988]

Cengiz Çandar’ın saptamasına göre “Cumhurbaşkanı Özal, basit akıl yürütme tarzı ve basit bir dille, Kürt sorununun sadece bir güvenlik sorunu olmadığını vurguluyor, aynı zamanda ‘para vererek olmaz’ şeklindeki sözleriyle sorunu ekonomik boyuta indirgeyen ve kabaca ‘aş ve iş sorunu’ diye ifade edilen anlayışa da karşı çıkıyordu. Dahası askeri yöntemlerle sorunun çözülemeyeceğini, terör denilen olgunun ardındaki milliyetçi ideolojik yapıyı görmüştü. TRT’nin GAP kanalında Kürtçe yayını, fikir mücadelesi olarak değerlendirmeyi tasarlıyordu.

Turgut Özal, teknoloji ile çok ilgili olduğu ve teknolojik gelişmeleri de yakından takip ettiği için, bu alandaki bir gecikmenin ileride Kürtçe yayın gerçekleştirilse bile siyasi bakımdan çok da anlamlı olamayacağını kestiriyordu.”[989]

Irak muhalefeti Köşk’te (Eylül 1992)

Cengiz Çandar devam ediyor:

“2 Eylül 1992 Çarşamba günü, Turgut Özal, Talabani ve Barzani ile Dr. Muzaffer Arslan’ın yanı sıra aralarında din adamı Muhammed Bahr el-Ulum, Şeyh Sami Azara, İyad Allavi, Muhammed Alusi, Hani el-Fakiki gibi Şii-Sünni Iraklı Arap muhalif şahsiyetlerden oluşan bir heyeti Çankaya Köşkü’nde kabul etti.

Irak muhalefet heyetinin Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmesi, Türk

siyaset sahnesinin hemen her bölümünün ve Türk basınının devletle iç içe en statükocu kalemlerinin cinnet halinde, bu yeni siyasi sayfaya ve bizzat Turgut Özal'a ağır eleştiri salvoları yöneltmelerine yol açtı."[990]

"Bu gürültü arasında Özal'ın sesi, Ertuğrul Özkök'ün 4 Eylül 1992 günlü yazısında işitildi. Özkök, 'Özal: Neden Görüşmeyeyim?' başlıklı yazısında şunları yazdı:

'Önceki gün Çankaya Köşkü'nde yapılan zirve, ilginç bir tartışmayı başlatıyor. Tartışmanın iki boyutu var. Birincisi, yetkileri sınırlı bir Cumhurbaşkanı, Türkiye açısından değişik yorumlara yol açabilecek böyle bir toplantıyı düzenleyebilir mi?

İkincisi, Türkiye, Irak'ın iç mücadelesinde rol alan grupların temsilcileri ile böyle bir görüşme yapmalı mı?

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ikinci soruya hiç düşünmeden şu cevabı veriyor: 'Neden görüşmeyeyim? Suriye, Suudi Arabistan, ABD yönetimi bu gruplarla görüşüyor da, biz niye görüşmeyecek mişiz?

Cumhurbaşkanı'nın Çankaya Zirvesi için bir gerekçesi daha var: 'Dışişleri sadece Kürt liderlerle görüşüyor. Bu görüşmeleri genişletmek lazım.'

Özal devam ediyor:

Biz kalkıp da niye Saddamcılık yapacağız? Adamın PKK'ya destek verdiği kesin. Türkiye'nin Saddam'la bir menfaati var mı? Hâlâ Saddam'la dostluk olur mu?'"[991]

Özal modelini anlatıyor

Birinci Körfez operasyonundan hemen sonra Cumhurbaşkanı Özal, doğrudan iletişim için sahaya inmiş ve sivil kuruluşlar tarafından otellerde düzenlenen toplantılarda düşüncelerini açıklamaya başlamıştır. İlginçtir Cumhurbaşkanı, 22 Mayıs

1991 günü Bursa Çelik Palas konuşmasında önce siyasi muhaliflerince hakkında sistemli şekilde sürdürülen bir kara çalma kampanyasına karşılık vermek gereğini duymuştur:

"Deniliyor ki, 'İşte efendim, bir Kürt devleti kurulacak. Onun hazırlığı yapılıyor. Özerklik veriliyor. Sıra size de gelecek.' Kusura bakmayın, Türkiye'de demokrasi var. Demokrasi olan yerde böyle haklar istenmez. Herkesi eşit hakkı var. İyi dikkat edin, tarihe bakın. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihine bakın. Eğer Doğu'da isyanlar çıkmışsa tek parti devrindedir. Demokrasi devrinde yoktur. Gerilla hareketini isyan diye saymıyoruz. İsyan şehirleri bile işgal edenlerdir. Ve onu bir müddet ellerinde tutanlar. Bunlar 1926'da olmuş. 1938-39'da olmuş. Demokrasinin olmadığı devirde olmuş. Demokrasinin olduğu zamanlar insanlar serbest. Ben 1950'de hatırlıyorum. Teknik Üniversite'den mezun oldum, Doğu'da bir yere elektrik şebekesi yapmaya gittim. Tam o sırada Demokrat Parti devreye girmiş. Tabii demokrasi gelince o zorla Batı'da iskân edilenler, hepsi dağlara dönüyor. Tren istasyonlarında gördüm, 'Nedir bunlar?' dedim. İşte daha evvelki dönemde, mecburi iskâna tabi tutulanlar geri dönüyor. Tabii demokrasi gelince rey hakları var. Rey olunca da bu gibi şeyleri yapamazsınız zaten. Ancak diktatörlük olursa yaparsınız. Onun için Irak'taki Kürtlerin istediği haklar, bir diktatöre karşı istenilen haklardır. Keşke orada bu gibi talepler yerine, bir demokratik idare olsa. Halkın tercihi ile seçtiği bir demokratik idare olsa, ne özerklik istenir, ne 'm'özerklik istenir. Buna lüzum yok ki...

Bugün Doğu Anadolu'daki idarecilerimiz, oradaki belediye reisleri, acaba hangi etnik gruplar? Ortada. Çünkü bir ayırım mı yapıyoruz? Yok yapmıyoruz. Buraya kadar geliyorlar mı? Geliyorlar. Buraya yerleşiyorlar mı? Anadolu'nun diğer

yerlerine gidiyorlar mı? İşte esas mesele bu kaynaşmayı temin etmek. Ve bunu ancak demokratik idareler yapabilir. Yoksa zorla götüren idarelerin yapması mümkün değil. Sonunda bir hır çıkar. Başka şeyler olur. Ve zaten dikkat ediyorum, problemler ya tek parti devrinde, ya da askeri dönemlerde çıkmış. Problemlerin çıktığı dönemlere bakın, o devreler olmuş. Daha serbestlik olduğu zaman, birçok şeyler kendiliğinden ortadan kalkar. Kanaatim bu. Ve bunun da çok yakından takipçisi olduğumu da biliyorum. Genel serbestlikten kastım şu: Fikir, fikrini ifade bu hürriyetler için çok önemli. Zannetmeyiniz ki bu yüzden Türkiye batar. Yanlış şeyler söylerler. Kavgaya düşülür. Hayır, değil. Hürriyetlerin kısılması aslında çok daha büyük problemdir. Ve bu yüzden lüzumsuz kavgalar çıkar. Şimdi bir misal vereyim: Türkiye Birleşik Komünist Partisi. Bilmem, Kutlu ile Sargın. Öyleydi zannediyorum. Kalktılar geldiler, hemen sonra lâp yakalarına yapıştık, attık içeriye. Vay Avrupa üzerimize geldi, öbürleri geldi. İnsan Hakları'na gittiler. Büyük hadiseler oldu. Ondan sonra işte yargıçlar karar verdi. Tutuksuz mahkemeleri devam ediyor. Zannediyorum şimdi de bitmiştir. Bu son değişiklikten sonra. Adamlar o kanun, o maddeler varken 141, 142 çıktıktan sonra tuttular parti şeyini yaptılar. Ondan sonra 'Yahu bizi niye tevkif etmiyorsunuz' diye de haber yolluyorlar. Gayet basit. Çünkü tevkif ederseniz, adamı yukarıya çıkartıyorsunuz. Esamisi okunmuyor şimdi. Mümkün değil tabii. Serbest bırakırsanız, tencere kapağı açılırsa tazyik birikir mi? Düdüklü tencerede tazyik birikiyor. Burada birikmez. Açarsanız kapağı, her şey çıkar ortaya. Ve mesele bu kadar da basit.

Ben serbest olan ülkelerde gelişme olduğunu gördüm. Fikirler söylendikçe, o fikirlere tabular konulmadıkça, çok

gelişme olduğunu gördüm. Onun için serbestlikten yanayım. Ve biz bunu büyük çapta icra ettik. Ama hâlâ tabular var, onu da söyleyeyim. Hâlâ, ‘Şunu niye söyledin’ diye, ‘Niye bu fikri ifade ettin?’ Bırak ifade edelim. Korkulacak bir şey yok. Hiç korkacak bir şey yok. Ama maalesef daha bir müddet zaman geçmesi lazım. Bir müddet zaman geçtikten sonra birçok şeye de çok rahatlıkla alışacağız ve o korktuğumuz gibi olmadığını göreceğiz o işin. Ama biraz ileriyi görmemiz lazım. On sene ilerisini görmemiz lazım. Sadece geriye bakmamamız lazım. İleriye bakmamız lazım.”[992]

Cumhurbaşkanı’nın 17 Kasım 1991 Pazar günü The President Otel’de dinleyicilerden Hande Öngören’in, “Güneydoğu sorununa net bakış açınız sizin, Cumhurbaşkanı olarak nedir” sorusuna karşılık olarak yaptığı açıklayıcı konuşma, kendiliğinden gelişmiş ve düzenlenmemiştir:

“Güneydoğu meselesinin çözümü çabuk bir çözüm değildir. Bir kere herkesin şunu bilmesi lazım. Bu şekildeki hareketler dünyanın muhtelif yerlerinde var. İngiltere’de var, İrlanda’da var. Bask bölgesinde var, İtalya’da... Hemen şunu söyleyeyim: ‘Bu hareketler oralarda da kısa zamanda kapatılamadı. Bu hareketler uzun süre devam edecektir ve biz buna da hazır olmak mecburiyetindeyiz. Eğer bizim memleketimizin bütünlüğünü, birliğini istiyorsak, bu mücadeleye milletçe sahip çıkmamız lazım, mücadeleden çekinmememiz lazım. Mücadelenin tabiatı budur. Çünkü bunu dışarıdan da besleyenler var. Kim ne derse desin, bir gerilla hareketi o kadar pahalı bir harekât değildir onlar bakımından. Çünkü o istediği zaman, istediği yere hücum edebilir. Siz her tarafı korumaya mecbursunuz.

Benim kanaatime göre çözümün İrlanda’ya göre, diğer Bask bölgesine göre daha kolay olması lazım. Çünkü biz bu

insanlarla asırlardır beraber yaşıyoruz. Biz entegrasyon süreci içerisinde kardeşçe yaşadık. Entegrasyonun daha da geliştiği bir dönemde bu hadiseleri başlattılar. Çünkü onlar da zamanın lehlerine çalışmadığını biliyorlar. Aşağı yukarı 1984'te başlamıştı. Aslında daha gerisi var tabii de, ilk patlak verdiği, gösterişli olarak patlak verdiği dönem, 1984'tür. Biz 1987'de üç sene içinde, bütün o bölgedeki televizyon sistemini kurduk. Hem de iki-üç kanal birden. Tabii televizyonun çok büyük faydası olduğunu söyleyebilirim. Entegrasyonun tamamlanması bakımından, lisan öğretmek bakımından. Normal okullarda yapamayacağınız işin çoğunu bugün televizyonda yapmanız kabil. Hızlı karşı çıkmalarının bir sebebi de bu.

Benim gördüğüm bu konunun iki tarafı vardır. Bir, terör. Terörle sonuna kadar mücadele etmeliyiz. Hiç bundan yılmamalıyız. Biz vazifemizi yapacağız. Çözümün ikinci tarafı siyasidir. Daha doğrusu şefkatle meseleye yanaşmak, bölge insanını karşı tarafın eline bırakmamak lazım. Onun yollarını bulmamız lazım. Birtakım çalışmalar var. Fakat bunun da kısa sürede netice verecek bir yolu yoktur. O da uzun vadeli bir problemdir. Bizim bazı hatalarımız var onu da söyleyeyim. Hatalarımızın başında, biz meselelerimizi uzun vadeli görmüyoruz. Hep böyle kısa vadeli spekülatif çözümler arıyoruz. Birçok işler uzun vadelidir. Uzun vadeli sabır ister. Sabırla meselelere bakmak lazım."[993]

Cumhurbaşkanı'na The President Oteli'ndeki toplantıda dinleyicilerden İskender Çayla'nın sorusu da ilginçtir: 'Federasyondan bahsettiniz. Federasyon lafını da lütfen açar mısınız?" diyor ve ekliyor: "Çünkü şu açıdan önemli. Bu meseleler dediğiniz gibi uzun meseleler. İleride sizlerden bize

miras kalacak meseleler. Cumhurbaşkanı'nın federasyondan bahsetmesi önemlidir. Lütfen onu da açıklayabilir misiniz?"

"Benim söylediğimle maalesef gazetelerde yazılan şeklin arasında çok fark var. Belki buradaki arkadaşlarım hatırlayacaklardır. Gazetelerde, çok köşe yazarının kullandığı izah ettiğim halde gene aynı şekilde kullanmaya devam ettikleri bir sözüm var. Şöyle söylediğimi iddia ederler, misal olarak söylüyorum. 'Ben zengini severim, fakiri değil.' Bir defa bu söz söylenmedi. Bunun aslı Hadis-i Şerif'tir. Hz. Peygamber, 'Zengin Müslüman'ı, fakir Müslüman'a tercih ederim' demiş. Bunun sebebi de şu: Zengin olmayı teşvik için söylenmiş. Yani zengin olmak, hele bugünkü dönemde biraz da ayıp gibi bir şey gözüküyor. Hâlbuki bir ülkenin zengin olması, insanlarının zengin olması sonucu olursa sağlıklı olur. Yoksa devletin zengin olması başka türlü sağlıklı olamaz. 'Komünist devlet zengindir ama halkı fakirdir' diyebilirsiniz. Şimdi bakın; bu lafı ben aynen şunun için söyledim: Hadis-i Şerif'tir dedim. Ondan sonra, 'Zengin Müslüman'ı, fakir Müslüman'a tercih ederim, demiş' dedim. Ne söylediler? Sanki ben söylemişim, 'Ben zengini fakire tercih ederim' demişim. İşin garip tarafı seçimlerde kullandılar. Bu şekildeki abartmalar ve saptırmalar korkunç derecede vardır. Maalesef ben bundan şikâyetçiyim ama şikâyet etsem ne yazar, etmesem ne yazar? Bunlar fiilen olmuş hadiselerdir.

Azerbaycan hadisesi de buna benzer. Amerika'da bir konferans veriyorum. Zannediyorum Washington'da. Orada bana sual soruldu. O sırada daha Rusya'da parçalanma yok. Birisi kalktı bizi bir nevi yönlendirme şeklinde Rusya'daki Türklerle alakalı değil misiniz, diye sordu. O sırada Rusya'da daha bu hareketlerin hiçbirisi yok. Tabii benim ona söyleyeceğim her lafın, Türkiye Devleti'ni de belli şekilde

bağlayacağını biliyorum. Hiç doğru dürüst bir münasebet kurulmamış bunların konuşulduğu sırada. O zaman dedim ki, ‘Bizim oradaki Türklerle ilişkilerimiz yüz sene evveline gider.’ Sovyetler Birliği süresince bizim fazla bir ilişkimiz olmamış. Bir nevi duvar çekilmiş aramıza. Ve o arada dedim ki, ‘Bazı farklılıklarımız da var. Onların mesela mezhepleriyle bizim mezhebimiz farklıdır’ dedim. Ben mümkün olduğu kadar Sovyetler Birliği’nin içine elimi sokmak istemedim. Onu hissettirecek bir söz söylemek istemedim. Ama bizim bir kısım basınımız bunu aldı, başka türlü, sanki Azerilere karşı düşmanlığımız varmış gibi bir havaya çeviriverdi. Ve ben hayret ettim. Bizim söylediğimiz, söylemek istediğimiz bu. Herkes de bunu biliyor. Tercümeyi anlayamadılar belki. Başka şekilde düşündüler. Sadece bu cümleyi alıp ortaya koyarsanız, sizin söylediğiniz mana çıkıyor, hâlbuki onun evveliyatı var. Esas itibarıyla mesele bu.

Güneydoğu’ya gelince, Güneydoğu’da federasyon lafını ben söylemedim, başka birisi söyledi. Yani bana yakıştırmaları başka taraftandır. Yalnız söylediğim şu: Güneydoğu’da terörist organizasyon veya başkaları devamlı olarak halkı birtakım propaganda laflarıyla avutuyorlar. Yani onları kendi taraflarına çekmek istiyorlar. Ne diyor onlar? ‘Sizi Türkler sömürür’ diyor. Evet, sömürüyor muşuz. ‘Siz onlar yüzünden geri kaldınız’ diyor. ‘Bağımsız olsanız, bugün güllük gülistanlık olur burası’ diyor. ‘Petrol buradan çıkıyor, bunlar alıyorlar’ diyor. ‘Elektrik buradan çıkıyor, bunlar alıyor’ diyor. Birçok şeyleri söylüyorlar. Hatta işte, ‘Bağımsız olacağınıza federasyon olsanız’ diyor. Bu lafları söyleyenler var. Benim söylediğim şudur: Biz bunların hiçbirini münakaşa edemiyoruz. Onların söylediğinin yanlış ve tekliflerinin mümkün olmadığını anlatamıyoruz, Hiçbirini tartışamıyoruz,

Neden? Bakın siz bile soruyu sorarken Kürt meselesi diyemediniz, Güneydoğu meselesi dediler. Aslı Kürt meselesiyse Kürt meselesi, bundan korkacak bir şey yok. Bu kadar kendi kendimizi bağımlı hale getirmeyelim.

Burada yaptığımız hatalar nedir? Bizim toplumumuzda Türk kelimesi Türk vatandaşlarının hepsi için kullanılmıştır. Bir kere bunu anlatmamız lazım. Yoksa etnik olarak Türk olan kimseye münhasır olarak kullanılmamıştır. Eğer etnik olarak kök aranırsa, ta Ortaasya'dan gelmiş ve karışmamış insan olarak pek az kimse vardır burada. Çünkü Anadolu bir harmandır. Yugoslavya'dan Boşnak gelmiş, Türk'üm demiyor mu kendisine? Arnavut gelmiş, Türk'üm demiyor mu kendisine? Evet diyor! Oysa etnik olarak Türk mü? Hayır değil. Ama burada Türk kelimesi yukarıda söylediğim manada kullanılmış. Öyle kullanmışız biz. Yoksa Anadolu'dan çok çeşitli kavimler gelmiş geçmiş. Kafkasya'dan Çerkezler gelmiş, Abazalar gelmiş. Bunlar Kafkas'ın yerli kabileleridir. Müslüman olmuşlardır.

Şimdi söylemek istediğim şu: Dedim ki, 'Bu meselenin her şeklini açık tartışmamız lazım.' Adam diyorsa buraya hiç yatırım yapılmıyor, adam diyorsa bütün burayı sömürüyorsunuz ve biz buna cevap veremezsek, propaganda tek taraflı işlemez mi? O kazanmaz mı? Benim de çıkıp şunu söylemem lazım. 'Ben buradan bir alıyorsam, yirmi yatırıyorum buraya arkadaş! İşte hesabı burada. Sen federasyon istiyorsan, ben federasyonun yanında değilim! Ama gel tartışalım.' Konuşulması lazım bunların. Konuşamadığımız takdirde meseleler ortaya çıkmaz. Bir nevi tabu gibi gösterirseniz, kafanızı kuma sokarsınız, sanki bu hadiseler yokmuş gibi davranırsanız, perişan olursunuz sonra. O adam üstün gelir. Onun için nerede tartışırsak tartışalım, bu

meseleleri tartışmamız lazım. Hadisenin sıkıntısı burada. Tabii aslında çok büyük bir değişme oldu Türkiye'de bu konuda. O kadar basit değil, Kürt kelimesi kullanılamazdı. Tamam, şimdi kullanılıyor mu? Kullanılıyor.

Şimdi şunu söyleyeceğim. Son hadiselerde batıda yaşayan Güneydoğu'dan gelmiş etnik gruba mensup vatandaşlarımız rahatsız olmuşlardır, öyle değil mi? Sizin söylediğiniz gibi. Neden? Doğu ile Batı arasında fark var. Meseleler eğer münakaşa edilmezse, oturup konuşulmazsa, ters yollara girilir, yanlış yollara gidilir. Onlar bir hareket yaparlar, burada karşılığında bir hareket yapılır. Bir nevi iki ayrı millet gibi çarpışmaya başlarsınız. Bu Türkiye için çok tehlikelidir, onu söyleyeyim. Ama şuna alışmamız lazım. Bu meselelerde kavga olacaksa Güneydoğu da olmaya devam edecek, bunu herkes sineye çekmelidir. Bu mücadele öyle kısa bir mücadele değildir. Bir bu. İki, bir de her şeyi konuşabilmeliyiz. Konuşamadığımız şeyler, aslında konuşuluyor, yerin altında konuşuluyor. Ama siz tersini müdafaa edemiyorsunuz veya hücuma geçemiyorsunuz. Bunun yollarını bulmak lazım. İsterse mecmualarda, ister başka şeylerde."[994]

Cumhurbaşkanı, aynı gün The President Otel'de dinleyicilerden Dilek Çetindamar'ın, "Kürt sorunun çözümü için federasyona hayır, dediniz; fakat uzun dönemli bir çözüm bulunmalı dediniz. Bu özerklik olabilir mi?" sorusuna karşılık şunları söylemiştir:

"Şimdi Kürt meselesinde benim söylemek istediğim şu: Bu meselede öyle kısa vadeli bir çözüm kolay değil. Yalnız şunu çok iyi bilmemiz lazım. Her şey aleni konuşulmalıdır. Taraf olmayabilirsiniz, ama konuşulmasında mahzur yoktur.

Bizim bu konuda görüşümüz şu: Türkiye'de demokrasi varsa –ki var ve daha ilerliyor, daha da kâmil hale geliyor–

Türkiye'deki bütün vatandaşların teminatı, bu sistemin içindedir. Eğer yarın herhangi bir şekilde özerklik, federasyon gibi meseleler gündeme gelir, böyle çözümler aranırsa, ben hemen şimdiden ikaz edeyim ki, o yörede yaşayan vatandaşlarımızın, hele batıda yaşayan bu kökenli vatandaşlarımızın çok aleyhine olur. Çünkü bu sefer ayırım başka türlü de başlar. Yani biz de onları istememeye başlarız. Türk-Kürt ayırımı dediğimiz işte Çerkez-Laz ayırımı dediğimiz birtakım ayırımlar çıkar. Bu onların, ayırım yapanların aleyhine olur. Bunu çok iyi bilmemiz lazım. Anlatabilmemiz lazım. Kendi menfaatlerine değil. Ben size açık söyleyeyim: Bugün biz o bölgeden bir vergi alıyorsak, yirmi yatırım yapıyoruz. Böyle bir ayırım yapıldığı zaman hesabı çok iyi yaparız. O zaman fazla parayı kimse vermez. Oysa benim vatandaşım, benim yurttaşım, hiç aramızda fark yok. Bugün dikkat edin, o kökenden gelmiş generaller var, valiler var, milletvekilleri var, bakanlar var, hiç ayırım yaptık mı? Şimdi bu bir moda halinde söyleniyor. Ama doğru değil. Dediğim gibi meseleleri hep iyi yoldan çözmemiz lazım. Çünkü ben şuna inanıyorum, dini bakımdan bizim bir problemimiz yok. Aynı dine mensubuz. Bugün dünyadaki birçok ayrılıklara dikkat ettim; din ayrılığı çok daha tesirli bir ayrılıktır. İşte Kuzey İrlanda'daki hikâye, Katolik-Protestan hikâyesidir. Bunun gibi birçok yerlerde bu şekilde, ayrılıklar var. İşte Yugoslavya'daki hikâye. Aynı lisanı konuşurlar, Hırvatlarla Sırplar, aynı etkin kökenden gelirler. İkisi de Slav'dır. Bir tanesi Katolik'tir, diğeri Ortodoks'tur. Esas ayırım bundan gelmiştir."[995]

Cumhurbaşkanı, 1 Ocak 1992 günü yayımlanan "Yeni Yıl Mesajı"nda da bu konuya yer vermiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti, vatandaşları arasında hiçbir ayrım gözetmeyen, bütün vatandaşlarının mutlak eşitliği ilkesine dayalı demokratik bir hukuk devletidir. Ve devletimiz istisnasız bütün vatandaşlarına, insan haklarını kemaliyle tanıyan bir yapıya sahiptir. Yani, kökenleri ne olursa olsun, her vatandaşımız eşit hak, görev ve yetkilere sahiptir. Öte yandan; devlet, yurdun her köşesine elinden gelen her hizmeti götürmeye, bölgelerarası ekonomik farklılıkları gidermeye gayret sarf ederken, en büyük yatırımları Güneydoğu Anadolu Bölgemizde yoğunlaştırmıştır. Bu, herkesin gözleri önünde, inkârı mümkün olmayan bir hakikattir. Ancak, tırmanmaya devam eden hadiseler göstermektedir ki, aramıza nifak sokmaya çalışan ve bu nifaka yandaş olan bir avuç insan, devletimizin vatandaşlarımıza sağladığı eşitliği, insan haklarını ve demokrasiyi menfur emelleri doğrultusunda istismara çalışmaktadırlar.

Türk milletinin sabır, teenni ve soğukkanlılığını bir zaaf gibi yorumlamak gafletine hiç kimse düşmesin. Kendisini, Türkiye Cumhuriyeti’nin eşit haklara sahip, şerefli bir vatandaşı saymayanların, başka hesap ve heveslerle birtakım suni farklılık ve ayrılıklar yaratmaya çalışanların, ne Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk vatandaşları içinde, ne de Türkiye topraklarında hiçbir hakkı ve yeri olamaz.”[996]

Bu otel konuşmaları dışında Özal’ın bu sorunla ilgili değerlendirme ve önerilerini en iyi anlatan yazılı kaynaklardan biri de hiç kuşkusuz Mehmet Barlas’ın *Turgut Özal’ın Anıları* adıyla yayımladığı kitapta yer alan kendi açıklamalarıdır. Özal’ın yakın dostu Mehmet Barlas’ın şu sorusu gerçekten kışkırtıcıdır:

“Sizin, diyor, belirli kesimler tarafından en fazla eleştirildiğiniz konulardan biri de, Güneydoğu meselesi... Bu

bazıları, sizin Güneydoğu'daki terörü adeta teşvik eden davranışlarda bulunduğunuzu iddia ediyor."

Özal, her zamanki kararlı tutumundan ödün vermeden kendi tezlerini açıklıyor, bir ufuk turu yapıyor ve yaptırıyor:

"Siz bu zırvalıklara kulak asmayın... Ama isterseniz Kürt meselesine ve Güneydoğu'ya şöyle bir bakalım...

Ancak hemen söyleyeyim. Bütün sorunlarda olduğu gibi, Güneydoğu'da da çözüm, özgürlük, serbest düşünce, konuşma ve diyalogla bulunur... Sopa ile bulunmaz... Yani birtakım şeyler var... İyi muamele, insanca muamele gibi...

Bütün hayatımda ve son olarak siyasette de müşahede ettiğim bir şey var. Kavga ile hiçbir şey çözülmüyor. İkna yoluyla çözüm şart... Demokratik siyasetin temelinde bu var yani... Bir konsensüse varmak... Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile işte bu konsensüse varamayışımız.

Ama ben şunu da müşahede ettim... Son sekiz-dokuz senedir, bu işte de ilerledik. Yavaş yavaş kavga etmeden münakaşa edebilmeye başladık... Belki de, ekonominin temel bazı meselelerini hal yoluna sokabildiğimiz için bu böyle.

Bu Güneydoğu meselesine daha önce de el atabilir, siyasi çözüm arayışlarına girebilirdik."

Ama unutmayın... Anavatan iktidarının ilk evresinde sivil rejime geçiş mücadelesi vardır... Aşağı-yukarı bir buçuk-iki sene, benim bazı bakanlarım, benden çok Kenan (Evren) Paşa'ya kulak verdiler... Benden değil ondan ürktüler...

Bir de, öncelikle ekonominin darboğazlarını ve döviz meselesini aşmak zorundaydık. Askeri rejimden yeni çıkmış bir ülkede, yeni askeri darbeleri önlemek için bunu böyle yapmalıydık.

Tecrübelerimiz ve Türkiye'de olan hadiseler gösteriyor ki, her on senede bir yaşanılan tatsız hadiselerde, istatistikî bir benzerlik var... İlk önce ekonomi bozuluyor ve döviz darlığı geliyor. Ondan sonra siyasi atmosfer bozuluyor. 1960'ta da, 1971'de de, 1980'de de böyle durum..."[997]

Cumhurbaşkanı kendi tezini önemli bir varsayım üzerine kuruyor:

"Terör başkadır, Güneydoğu sorunu başka bir meseledir. Ama burada elverişsiz bir durum var. Bu iki mesele birbirleriyle bağlantılı... Çünkü terörün silahındaki parmağın sahibi, kendisini Güneydoğu sorununun bir parçası olarak görüyor.

Dünyanın hiçbir yerinde terörizmin sonu yoktur. Burada ısrar eden ve teröre devam eden kim varsa, karşılarında hepimizi bulacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, bu terörle mücadeleyi sonuna kadar götürmeye, bunu yok edip, başarı kazanmaya hem mahkûmdur, hem mecburdur."

Cumhurbaşkanı kendisinin teröre karşı mücadelede kararlı tutumuna da somut örnekler veriyor:

"Teröre karşı mücadele için, helikopter projesini ben destekledim ve kaynak yarattım... Özel timler, profesyonel mücadele fikirleri hep bizden... Dağda, taşta, kovukta saklanan teröristlere karşı, hem teknolojik, hem fiziki üstünlük şart...

Ben bu mücadelede şahinim!

Güneydoğu meselesini ele almaya gelince... Bunu, teröre karşı mücadeleden ayırmak kolay değil... Kim Güneydoğu insanı, kim terörist diye ayırmanın zorluğu var... Çünkü terörist zemine ve zamana uyuyor... Gündüz vatandaş kılığına giriyor, gece terörist oluyor... Ancak bunu ayırmak için elimizden geleni yapmalıyız... Güneydoğulu vatandaşı

terörist, teröristi de masum vatandaş olarak görmemek için yollar bulmalıyız...”[998]

“Federasyonun karşısındayım”

“Geçenlerde bir konuşmamda da, artık Türk toplumunun, meseleleri çarpıtmadan ele almasının zamanı geldiğini söyledim...

Mesela, birisi, ‘federasyon’ diye bir lâf çıkardı ortaya...

– Ben bunun karşısındayım... Federasyonun karşısındayım, dedim.

Ama kimse buna bakmadı...

Benim demek istediğim, kim ne fikir atarsa atsın, bu tartışılmalı... Federasyonun da çözüm olmadığı, tartışılarak bulunur...

Tartışmasız yasaklarsanız bazılarının aklında, federasyon sanki bir çözümmüş gibi kalır.

Bakın şimdi devletin Güneydoğu’ya yaptığı yatırım, oradan alınan verginin ve bütün gelirlerin çok üzerinde... Bir federasyona gidilirse, kim böyle bir kaynağı o bölgeye aktarır?”[999]

“Ne tarihi tam inceledik, ne de fobilerimizi yenebildik”

“Güneydoğu insanının dertleri var, size onu söyleyeyim. Gidip de görmeniz lâzım o bölgeyi. Ben çok gittim. Fevkalâde zor şartlar var. O dağlık bölgeye gidin, bu insanlar nasıl burada yaşıyor diyebilirsiniz. Türkiye’nin bugünkü haliyle o insanların yaşaması çok güç... Hatta göçü bir parça kolaylaştırmak lazım. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu Projesi’ni hazırladık ki, ovalarda daha iyi yaşansın, diye. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Fırat’la Dicle arasında Yukarı

Mezopotamya'dır. Mümbit topraklardır. Oraya büyük masraflarla sulama getirmemizin sebebi, o insanları biraz daha mutlu edebilmektir. Başka bir sebebi yok.

Yoksa ben şunu çok iyi biliyorum. Doğu'ya veya Güneydoğu'ya yapacağınız yatırımı Batı'ya getirin, üç misli verim alırsınız. Size açık söyleyeyim. Hatta GAP Projesi de dâhil. Çok pahalı yatırımlar olmuştur ve sonunda da şu olacaktır, onu da biliyoruz. O köylerin hepsi boşalacak. Ne olacak o vakit, yol yatırımınız, elektrik yatırımınız, telefon yatırımınız, hepsi sıfır. Ama belli bir süre alacağı için, onun da bu imkândan istifade etmesi lazım diye bu yatırımı oraya da yapıyor.

Gidin, Kuzey Irak'a bakın. Gidin, İran'a bakın. Hem de İran'ın batısına bakın. Hayat şartlarına bakın. Benim demin beğenmediğim Doğu ve Güneydoğu'nun dağlık bölgelerinden çok daha kötü şartları var. Biz hiç olmazsa büyük bir ülkeyiz ki, oralara bu yatırımları götürebilmişiz. Fırat vadisinin içerisine ben girdim, Karakaya'ya giderken Pütürge'ye giden kanyon içerisinde inanılmaz yol yapmışız. Üç-dört evlik yerlere elektrik, telefon gitmiş, mümkün değil bunlar. En zengin ülkelerde de yapmak zor. Ama bu meselenin çözümü için yapılmış. Bir de terörün sebebi bu değil. Hiçbir zaman kimse 'Geri kaldık, onun için biz bunu yapıyoruz' diyemez, buna hakkı yok. Çünkü bu memleket bu yatırımı yapmış.

Ama şunu da düşünmek lazım. Tabii ki o insanlar da bizim insanlarımız. Bir kavganın, memleket içinde bir büyük mücadelenin hiçbirimize fayda getirmeyeceğini çok iyi bilelim. Kışkırtıcılara da kimse âlet olmasın. Bazen böyle kışkırtıcılar çıkıyor: 'Vuralım, kıralım, işi bitirelim!' Hangi işi bitiriyorsunuz? Neyi vurup kırıyorsunuz, neyi

götürüyorsunuz? Bugünkü modern devrede 21. asra gelirken böyle şey olur mu? Bu da çok önemlidir.

Bu havaları da ben görüyorum. Zaten kızdığım noktalardan bir tanesi de bu. Bir an için düşünün: Bu mücadele devam ederse, zaten bizimle uğraşan çok kimse var dışarıda, bu iş daha kötü olmaz mı? Ama ben şunu iyi biliyorum: Sabırla, kararlılıkla ve biraz da zamanla bu mesele, kendiliğinden demeyeceğim, aldığımız tedbirlerle, başka ülkelerin problemine benzemeden çözülecektir.

Kuzey İrlanda meselesi din meselesidir. Farklı mezhepler meselesidir. Biri Katolik'tir, diğeri Protestan'dır veya Anglikan'dır. Oradan çıkıyor mesele. Sadece etnik farklılık değil. Ama bizde öyle bir şey yok, biz asırlardır beraber yaşamışız, kız alıp vermişiz. Kimin ne olduğu da belli olmuyor. Ama bir yanlışımız var. Bir fobiye düşmüşüz. Açıkça söyleyeyim, Osmanlı'da bu fobi yokmuş, Bizim bir fobimiz var. 'Şeyh Sait İsyanı'nı İngiliz desteklemiş' diye.

Bunlar çok sarih (açık) değil. Bunlar incelenmemiş. Ben şöyle olduğunu tahmin ediyorum: İngiliz desteklemese bile, desteklediğini bize kabul ettirmiş. Neden? Çünkü bir Kürt devleti kurulması fobisi bizde var. O sırada da bütün dünya Türkiye'de İstiklâl Harbi ile yapılan büyük mücadelenin, bilhassa Müslüman dünya bunun peşinde, bütün dünyaya yayılacak. Biraz dışarı çıksak, bu ateş, bir devrim ateşi yayılacak. Ondan da İngiliz çok korkuyor. Bu sefer içeride çıkan bir isyanı, başka bir sebeple belki, onu bilmiyoruz...

Bunların aslında hepsinin tarihte incelenmesi lazım. Maalesef bu dokümanlarımız yok elimizde, hâlâ gizli bunlar. O vakit şunu tahmin ediyorum. İngiliz yardım etmiş gibi gözükmüş. Orada yardım etmesi mümkün değil. Dersim isyanında Fransız nasıl yardım edecek? Kolay mı bu iş? Şu

kadar katık, silah göndermekle mi olacak? Bu da mümkün değil. Ama Türkiye'nin yumuşak karnı Kürt devleti ise, biz onu biraz itmiş gözükelim diyorlar. Biz kendi yumuşak karnımızı gösteriyoruz. Diyoruz ki, gelin, buraya vurun. Yanlışımız burada. Hâlbuki İran bundan korksun, Irak korksun. Orada büyük ayrılık var. Onlar entegre olmaz. Kürtler sadece bir bölgede yaşıyor. Entegre olmuyorlar. İşte Irak da öyle, kaç senedir aynı şekilde. Ama bizde olduğu gibi Batı'ya geçiyor. Her gün ne kadar adam geliyor İstanbul'a düşünür müsünüz?

Netice itibarıyla bu mesele çözülecektir. Ama birtakım fobileri de üzerimizden atmamız lazımdır. Ben şunu söylemek istemiyorum: 'Bir Kürt devleti kurulsun, bir şey olmaz!' Yo, hayır. Biz istemedikten sonra kurulması mümkün değildir. Bu kadar kendimizi küçük görmeyelim. 60 milyonluk bir Türkiye'yiz. Orada 3,5 milyon insan var. Ve fevkalade geri durumdalar. Sizin ekmeğinize muhtaç bunlar. Onlar devlet kuracak, Türkiye'den parça koparacaklar, bizim elimiz bağlı duracak. Yok, böyle şey olmaz.

Bunu düşünmek için komplo teorileri üreten merkezlerin olması lazım. Ama var bu düşünceler. Siz hayır dedikten sonra, orada mümkün değildir. Ama şunu da düşünün. Oradaki insanların daha iyi yaşamaya hakları yok mu? İnsan olarak düşünün.

Ezilmişler, Saddam'ın altında kalmışlar, daha evvelki Iraklıların altında kalmışlar, zehirli gaz yemişler, adam yeni çıkmış Kuveyt harbinden, sonra buna rağmen iki tane tümenini yollamış. 600 bini bizim hudutlara gelmiş, bir milyonu da İran'a kaçmış. Siz bugün gitseniz kaçıramazsınız onları. Mücadele ederler, ama Saddam'dan korkmuşlar. Neden, zehirli gaz kullanıyor da onun için. O korku zehirli

gazdan geliyor. Bunu ben biliyorum. Bir üzerimize atarsa, çoluk çocuk Halepçe'deki hadise bir daha olacak demişler. Hakikaten çarpışmasını bilen, savaşmasını bilen insanlar kaçtılar. Şimdi bunların daha iyi bir hayat yaşamaya hakları yok mu? Hatta bizim bir parça burada 'normal obligasyon'umuz yok mu diye düşünüyorum. Bunlar, hudut biraz daha aşağıdan gitseydi hepsi içimizde olurdu... 'Eskiden Musul bizim elimizdeydi; dedik, gürültü koptu.

Musul vilayet olsaydı, bunların hepsi Türkiye içerisinde olurdu. Ne farkı var? Hakkâri de oturanla, Şırnak'ta oturanla, bunlar akraba. Aynen sizin Bulgaristan'daki soydaşlarınız gibi. Bunları da düşünmek lazım. İlk önce iğneyi kendimize, sonra çuvaldızı başkasına batıralım. Biraz da böyle düşünmekte fayda var.

Ben meselenin çözüleceğine adım gibi inanıyorum. Ama hiç telaşa, heyecana lüzum yok. Büyük bir ülke olduğumuzu hiçbir zaman unutmayın. Kayıp vereceksek vereceğiz. Ama gördünüz işte geçenlerde o aşağıda Derecik galiba, uçaklar, helikopterler gitti temizledi. 200'den fazla zayiatları var. Şimdi bir de kendi aralarında olan çatışmalarda da büyük kayıpları var. Bu işin sonu yoktur. Oradan gözüküyor zaten. Ama biz akıllı uslu siyaset götürelim. Oradaki insanları niye kendimize düşman edelim? 3,5 milyon insan, biz biraz daha dost davransak daha iyi değil mi? Ve şimdiye kadar da dost davrandığımız için bir netice alıyoruz, yoksa orası daha kötü bir yuva olur bizim için."[1000]

Yavuz Gökmen, bir gün elinde bir yabancı gazeteyle Çankaya Köşkü'ne Cumhurbaşkanı'na ziyarete gitmiştir; şöyle anlatıyor:

"Özal'ın Amerika dönüşünden sonra yanımda 24 Ocak [1992] tarihli *Financial Times* gazetesiyle Çankaya'ya gittim.

Financial Times'teki ilginç yazıyı ve haritayı önüne koydum. Edward Mortimer imzalı bir fantezi idi bu. 'Kuzu Aslanın Yanında Yatarsa' başlığını taşıyordu. *Financial Times* yazarı Mortimer yirmi yıl sonraki dünya haritasını araştırmıştı.

Mortimer'e göre dünya hızla değişecekti. Milliyetçilik akımları gelişiyordu. Her millet sınır tanımayıp başka sınırlar içindeki soydaşlarıyla bütünleşecekti.

Avrupa da yeni bir haritaya kavuşuyordu. İskandinav ve Slav birlikleri yanında, 'Orta Avrupa Birleşik Devletleri' kuruluyordu. Almanya burada motor oluyordu.

Sovyetler Birliği diye bir şey kalmıyordu. Buradaki Slav kökenliler Slav Birliği'ne giriyorlardı. Rusya Federasyonu tek Rus Cumhuriyeti olarak kalıyordu.

Bizim için ilginç olan şey, 'Türk Birliği' adı altında bir imparatorluk kuruluyor olmasıydı. Türkiye bu birliğin başını çekiyordu. Birliğin sınırlarının içinde Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri de vardı. Yani Kazakistan, Türkmenistan gibi cumhuriyetler de Türk Birliği içindeydiler.

Türkiye'ye bu kadar yer ekleniyordu ama bir bölüm de gidiyordu; Güneydoğu Türkiye sınırları içinde değildi. Orada bir başka devlet kuruluyordu: Kürdistan.

Bu yazıyı Özal'a gösterdim ve ısrarla ne diyorsunuz, diye sordum. Ancak hiç önemsemez gözüktü ve cevap vermedi. Yazıyı okuduğunu söyledi o kadar."[1001]

Bu tür haritaları ciddiye almıyordu; samimiydi cesurdu, kararlıydı ve Türkiye'nin bin yıllık derin tarihine güveniyordu. Hüsnü Doğan, vefatından sonra Özal'ı diğerlerinden ayıran bu önemli özelliğini "Tarih Şuuruyla Bakmak" olarak açıklamıştır:

“Özal’ın Güneydoğu sorununa yaklaşımı da kimi çevrelerce eleştirildi. Oysa, Özal, Bosna-Hersek meselesine nasıl yaklaştıysa, Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan meselesine nasıl yaklaştıysa, Güneydoğu meselesine de aynı anlayışla yaklaşmıştır. Özal’da tarih şuuru vardı. Bu anlayışla bakmıştı. Meseleye gerçekçi ve insancı yaklaşmıştı.”[1002]

Ama bazı endişeleri de yok değildi bölgeden kendisini ziyarete Ankara’ya gelen heyetleri özel bir hassasiyetle kabul ediyordu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 31 Ocak 1992 günü Başbakan Süleyman Demirel’in yurtdışında bulunduğu bir sırada TBMM’deki çalışma ofisinde İdil’den gelen bir heyeti kabulünde şöyle konuşmuştur:

“Açıkça söylüyorum, önümüzdeki dönem Türk Silahlı Kuvvetleri çok büyük bir güçle bölgeye gidecek. Hatta bu güç olacağının çok üzerinde bir güç. Yani dağında taşında bırakmazlar o eşkıya denilen adamları. Hatta o yüzden ikaz ettim. Vazgeçin bu işten diye. Şunu söylüyorum: Vazgeçin, vazgeçtiğini söyleyin. Ben bir genel af çıkarayım, dedim.”

Cumhurbaşkanı Özal, heyetteki bir öğrencinin bölgede can güvenliği olmadığını söylemesi üzerine şöyle konuşmuştur:

“Orada harp gibi bir şey olursa bu çocuklar ne olur? Yani bir de şunu düşünün, Türkiye devletinin gücüyle bunlar karşı karşıya gelebilir mi? Irak’ta uzun zamandır peşmergeler muharebe yapıyor. Saddam’ın iki buçuk kuvveti karşısında ne hale geldiler. Türkiye’de böyle bir şey yapılıyor mu? Saddam gibi davranılsa orada insan mı kalır? Türkiye içinde bir karışıklık olursa o bölge insanı kaybeder. Sizin kafanıza yanlış fikirler sokuyorlar.”

Özal, “Güneydoğu’dan bir alıyorsak, yirmi yatırıyoruz. Türkiye’nin batısı zengin olmazsa Güneydoğu’ya bir kuruş

yatırım yapamayız” diyerek İdil heyetine şükretmeleri öğüdünde bulunmuş ve şöyle devam etmiştir:

“Yol makinesini yakıyorlar. Okulu yıkıyorlar. Can güvenliği yok diye öğretmen gitmiyor. Bunlar size iyilik yapmıyor, size kötülük yapıyor. Size yeminle söyleyeyim, Fırat ile Dicle arasındaki yer ve yanları Türkiye’nin en mümbit yeri olacaktır. Ama biraz şu hareketlerin durması lazım. İstanbul’daki adam da o zaman gelir yatırımını yapar.”

Özal, yörede eşkıyanın insanları öldürdüğünü, askeri birliklere baskın yaptığını, ancak kimsenin kalkıp bu eylemlere karşı çıkmadığını, HEP milletvekillerinin de sözlerini yanlış anladığını söyledi.

Özal, “Bana karşı çıkan HEP milletvekilleri, ‘Şu terör örgütünün yanında değiliz’ desin. Ben bunu istiyorum sadece. Ama demezler. Ben size söyleyeyim. Çünkü dedikleri zaman seçilmeyeceklerini bilirler. Ama bu yöre halkının aleyhine olur” dedi.

Özal, heyetten bir kişinin, güvenlik kuvvetlerinin kendilerine baskı yaptığını söylemesi üzerine, “Biraz da güvenlik güçlerini düşünün, Tabur taranıyor, ailelerinden biri yaralanırsa onlar nasıl bakmalı size? Onlar da kötü bakmaya başlarlar. Bu hadiseyi temelinden kaldırmamız lazımdır” şeklinde konuştu.

Özal, İdilli bir kişinin Kürtçe yayına izin verilmesini istemesi üzerine de şunu söylemiştir:

“Ben bu işin içinde yaşıyorum. Hadiseyi kademe kademe götüren adamım. Alışılmış bir sistemden başka bir sisteme geçmek kolay değil. Kafalar alışmış, biraz yavaş olalım, kademe kademe gidelim. Birden her şeyi alacağız derseniz çok ters kuvvetler meydana gelir. Bugün korkum ne, bakın açıkça söyleyeyim: Biraz sert görünüyorum, değişmemin

nedeni, korkuyorum. Bunun karşısında Türk milliyetçiliği fikri gelişir. O vakit memleketi alt-üst eder. O vakit siz Güneydoğu'da 4-5 milyon iseniz, o bölge halkının 5-6 milyonu da Batı'da var. Bu sefer onların üstüne gider diğer gruplar. Yani korkarım o noktaya gidiyor hadiseler. Zaten PKK'nın yapmak istediği de bu. Türkiye içerisinde karışıklık çıkarmak. Türk-Kürt ayrımı diye bir şeye gitmezseniz, sizin için çok daha iyi olur."

Özal, yöreyi kendisi kadar iyi bilen devlet adamı olmadığını söylemiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Ben o bölgenin de çocuğu sayılırım. Malatyalı'yım. Annem Çemişkezek'in Toma mezrasından. Annem öğretmendi, babam icazetli hocaydı. Babamın annesi Pütürgeli'dir. Hatta o yüzden dedim ki, 'Pütürge tarafı Kürt'tür. Benim babaannemin Kürt olması çok kuvvetle muhtemeldir.'" diye konuştu.

Özal, Güneydoğu'da demokrasi döneminde halk ayaklanması olmadığını ve son eylemleri halk ayaklanması olarak görmediğini anlatarak, Tunceli, Dersim, Şeyh Sait, Ağrı olaylarının tek parti döneminde yaşandığını söyledi. Özal, biraz sabırlı olunması ve herkesin birbirine saygı-sevgi ile bağlanması durumunda sorunun çözüleceğini kaydederek, "Bu çocukların inanması lazım ki, Türkiye, ülkesi, milleti, bütünü bir arada olduğu zaman bir şey ifade eder." Özal, bu topraklarda herkesin eşit muamele gördüğünü ve Anadolu'da bir mozaik oluştuğunu kaydetti.[1003]

Vefatından bir yıl önce, 1992 yılında *Diyarbakır Söz* gazetesinin yaptığı bir ankette Cumhurbaşkanı Özal, bölgede yüzde 75 oranıyla "en sevilen lider" olarak çıkmıştır.[1004] Cumhurbaşkanı Özal'ın Kürt politikasıyla ilgili yapılan bazı eleştiriler nedense onun PKK terörüne karşı "şahin" rolünü

dikkate almazlar. 1992 Ağustos Asayiş Kolordusu Komutanı Korgeneral Necati Özgen, Cumhurbaşkanı Özal'ın bir brifingde nasıl tepki gösterdiğini, yani onun şahin tavrını anlatan önemli bir tanıktır:

"Cumhurbaşkanı Özal'a brifing verdik, tabii. Teröristler İran tarafından gelmişlerdi. Karşıda İran karakolu var. Oraya doğru kaçtılar. Ben bunu Özal'a söyledim. Bana sitem etti. 'Özgen Paşa' dedi, 'Niye uçaklarla İran karakolunu yerle bir etmedin?' Ben de, 'Sayın Cumhurbaşkanım o benim yetkimde değil, ayrıca uluslararası bir konudur' dedim. Gerçekten de iki ülkeyi harbe sokacak bir konudur. Gerçi benim korkum olmaz, hiç dinlemem girer kendim yıkarım orayı, ama dediğim gibi uluslararası bir sorun olabilir, diye düşündüm. Çünkü İran'la problem çıkacağı kesin. Olay bitmiş kapanmış diyecekler. Yani rahmetli Özal da böyle birisiydi."[1005]

Cumhurbaşkanı, 2 Ekim 1992 günü İstanbul'da İş Dünyası Vakfı Toplantısı'nda Güneydoğu ve terör konusunda bir soruya karşılık şöyle konuşmuştur:

"Tabii bu bizim konumuz değil ama maalesef Türkiye'de günün konusudur. Onun için bir parça üzerinde duracağım. Çok da durmak istemiyorum. Çünkü burada basın mensupları var. Yarın bakıyorsunuz, hemen bir şey yazıyorlar. Ondan sonra ona göre bir başka birisi bir şey söylüyor. Sonra benim söylediğimin tam tersi yorumlar yapılıyor. Şimdi çok net ifade edeyim. Terör ayrıdır, Güneydoğu meselesi ayrıdır. Yani terörle mücadele çok ayrı bir şeydir. Güneydoğu meselesi de bundan ayrıdır. Tabii birbiriyle irtibatı bir bakımdan var. Çünkü o terörü yapan, kendisini Güneydoğu'nun bir parçası olarak görüyor, o ayrı. Ama bizim görüşümüz, 'terör, terörle mücadele metotlarına göre, çözülmesi icap eden bir konudur.'

Bundan başka bir şey değildir. Hatta ben bunu çok açık söyledim. Terörle mücadelede bizden daha şahin yoktur. Bununla sonuna kadar mücadele ederiz. Hiç taviz de yoktur. Ama sanki ben terörle pazarlık yapıyormuşum gibi laflar yazdılar. Kesin olarak böyle bir şey yok. Bilakis tam tersi, terörle sonuna kadar mücadele ederiz. Hatta şu kadarını söyleyeyim. Bu helikopterleri aldıran benim. Evet, hatta on tane daha aldırın, diyorum. Helikopter projesi üzerinde ısrar eden benim. Bu Scorsky'ler diyorlar şimdi. Bütün oradaki teröre karşı, özel harp düzeni alınmasında ısrar eden benim. Özel timlerin kurulması. Özel yetiştirilmiş insanların getirilmesi. Çünkü terörle mücadeleyi yapacak olanların muhakkak profesyonel olması gerekir. Silahlı Kuvvetlerimiz normalde, tıkama görevini, bir yeri koruma görevini yapabilirler, ama teröristleri takip edip vuracak, onlarla mücadele edecek aktif insanların muhakkak profesyonel, bu maksatla yetiştirilmiş olması lazım. Terörle mücadelede en yeni teknolojik silahları kullanmamız lazım. Tabii ki arazide onların şansı var. Çünkü araziyi tanıyorlar. Oranın insanları çoğu. Ve saklanabiliyorlar. Mağaraya, taşa, kovuğa girebiliyorlar. O vakit sizin üstünlüğünüz de, işte bu şekilde silahlı helikopter veya daha başka gece görüşlü olan vasıtalar, zırhlı araçlar gibi birtakım teknolojik üstünlükler gerek. Onların alamayacağı teknolojik üstünlüklere sahip olunmalıdır. Terörle mücadele yapanların, elamanlarımızın silahlarının da özel olması lazım. Belki bugünkü silahlardan daha güçlü, daha hafif, daha kullanışlı silahların olması lazım. Var bunlar dünyada. Benim esas itibarıyla terörle mücadeledeki esas söylemek istediğim budur. Burada yılgınlığa kimsenin düşmemesi lazım. Zayiat da vereceğiz, öldüreceğiz de... Karşılıklı işler olacak. Ama bundan hiç

kimsenin yılmaması lazım. Teröre karşı yılgınlık gösterdiğiniz zaman, zaten meseleyi kaybetmişsiniz demektir. Burada herhangi bir taviz yok. Bunu ben çok açık söyledim.

İkinci kısım, Güneydoğu meselesi. O ayrı bir meseledir. Tipi itibarıyla ayrıdır. Ama biraz ilişkili maalesef, teröristle Güneydoğu insanını tam ayırma yeteneği kimsede yok. Zor bir hadise. Çünkü terörist gece silahlı, gündüz külahlı oluyor. Maalesef bu karışıklık var, bunu biliyoruz. Ama bunu mümkün olduğu kadar ayırmamız lazım. Ayırabilecek tedbirleri almaktan çekinmemek lazım."

Cumhurbaşkanı'nın bu noktada bir uyarısı da vardır:

"1990 senesinde, Cizre hadiseleri olduğu zaman, kanun kuvvetindeki kararnameleri biz çıkardık. Basın, 'Sansür-Sürgün Kararnameleri' diye ad taktı. Ama doğrusu onlardı. Eğer onları uygulayabilseydik, işler bu kadar büyümezdi. Uygulayamadık. Çünkü muhalefet de karşısına çıktı, basın da karşısına çıktı. Neticede uygulayamadık. Onun için bu kadar hadiseler büyüdü. Ben detaya girmek istemiyorum. Bu kanun kuvvetindeki kararnameler tatbik edilmiş değil. Ama söylemek istediğim şu, terörle mücadelede topyekûn bir mücadele vardır. Bu mücadele sadece, silahlı grupların [etkisizleştirilmesi] mücadelesi değil, daha geniş kapsamlı mücadeledir. Burada basınımızın da bizim yanımızda olması lazım. Türkiye'nin yanında olması lazım. Teröristin yaptığı hadiseleri ikinci sayfada, bizim yaptıklarımızı birinci sayfada manşette göstermemelidir. Aynı zamanda bu bir psikolojik savaştır. Kabul etmek gerek. Bu psikolojik savaşta avantajı, teröriste katiyen vermemek lazım. Bu Türkiye'nin aleyhine olur.

Bunun yanında tabii şu hadise var: Meselelerimizi bizim tartışmamız lazım. Bundan korkmamamız lazım, 'Ben

federasyon karşısındayım' söyledim bunu. Bu fikri birisi attı ortaya. Sanki benim fikrim gibi. Hayır, ben bunun karşısındayım. Ama bu lafı söyleyenler var, el altından kaynatanlar var. Sanki bu oraya cenneti getirecekmiş gibi propaganda yapanlar var. Ama çıkın da, bunun doğru olmadığını söyleyin. Bunun doğru olmadığı münakaşa edilemezse, tartışılamazsa, o vakit yalan fikirler olduğu gibi kafamızda kalır, başka şey kalmaz. Çok açık söyleyeyim. Bugün Güneydoğu'ya yapılan yatırım, oradan elde edilen imkânın belki yirmi-otuz mislidir. Bir federasyon olursa bu yatırım yapılabilir mi? Bir aklınızı toplayın bakalım, yapılır mı? Ben niye yapayım? Gel kendi yağınla kavrul derim. Ondan sonra oradan buraya gel, diyebilir miyim? Orada otur derim, Bunlar hep yanlış şeylerdir. Biz eğer üniter bir devletsek, insanlarımızın arasında hiçbir fark, ayırım yapmamamız lazım. Bu bakımdan federasyon olmaz diyorum. Zaten olması da mümkün değildir. Ama bunlar münakaşa edilmezse, yanlış fikirlerin yanlış olduğunu anlamak kabil değildir. Çünkü bu propaganda el altından yapılıyor."[1006]

Cumhurbaşkanı, Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 Eğitim ve Öğretim Yılı açılış dersinde "Güneydoğu Anadolu Meselesi" hakkında kendi gözlem ve değerlendirmelerini bir daha tekrarlamıştır:

"Güneydoğu Anadolu meselesi, yeni bir mesele değil, – Güneydoğu Anadolu veya genelde Doğu Anadolu tabiri kullanılmaktadır– tabiat şartlarının, coğrafyanın çok daha zor olduğu bir bölge burası. Heybetli dağları gördüğünüz zaman, hakikaten bu dağlar üzerinde gezebilmenin, oturabilmenin, geçiminizi sağlayabilmenin pek mümkün olmadığı gözüküyor. Hele geçim şartları, maddi standartlar yükseldiği zaman, bu dağların o standartlara imkân vermeyeceği çok

açık bir surette görülüyor. Zaten insanların mühim bir kısmı, bu bölgede vadiler içerisinde sıkışmıştır. Uludere'yi ziyarete gittiğim zaman, hakikaten baktım şöyle, burada insanın yaşaması pek mümkün değil, çok zor. Onun için meselelere bakarken, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri bu bölgelerde neler yaptı, diye düşünürken, bütün Türkiye'de neler yapabiliyordu diye hepsini birlikte düşünmek mecburiyeti vardır.

1950'de Türkiye'de yol hamlesi başlamıştır. Rahatça şunu söyleyebilirim: 1960'lı yıllarda Edirne'den Van'a asfalt yoldan gitmek kabildi. Belki bir kısmı bugünkü standartta yol değildi. Ama bugün çok şey değişti. Doğu Anadolu'da gezdim, biliyorum; bugün Güneydoğu Anadolu'nun yol standartları batının birçok yerlerinden daha iyidir. Bunu kesin olarak söyleyebilirim. Türkiye'yi iki-üç defa otobüsle dolaşmışımdır.

1960'lı yıllarda Planlama Teşkilatı'nın kuruluşunda çalıştım. Bilahare de bu teşkilatın başına geldim. İkinci Planı hazırlayan kimselerden biriyim. Doğu Anadolu meselesi, Kalkınmada Öncelikli Yöreler meselesi ilk defa o Plan'da vardır. Bizim yakından takip ettiğimiz konulardan bir tanesi Kalkınmada Öncelikli Yöreler meselesidir. Özellikle de ağırlığı Doğu, Güneydoğu Anadolu teşkil eder.

Tabii şunu da söylemek lazım: Türkiye'de demokrasiyle beraber birçok mesele konuşulmaya başlanmıştır. Konuşmakta hiçbir zarar yoktur. Hatta konuşuluyor diye sinirlenmemek lazım. Konuşulmasında fayda vardır. Çünkü açıkça konuşulmadığı takdirde, bu meseleler gene konuşulur, ama bu sefer gizli konuşulur. O zaman da soruların hakiki cevabını bulma şansı ortadan kalkar.

Siyasetçiler, siyasi avantaj temin etmek isteyenler, genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu meselesini büyük çapta abartmış ve maalesef istismar etmişlerdir. Bunu da açıkça söylerim. Şartlara iyi bakmadan, gelişme imkânlarını düşünmeden, devletin gücünü ölçmeden bu meselelerde ya hayal kurmuşlardır, ya da istismarı ön plana almışlardır."[1007]

Cumhurbaşkanı'nı Dicle Üniversitesi'nin açılış töreninde "Ayırım iddiası iftiradır" diye konuşmuş ve bu kritik tartışmada kendi yaklaşımını şu şekilde dile getirmiştir:

"Güneydoğu ve Doğu Anadolu meselesi her hükümetin gündemine gelmiştir. Hiç kimse farklı düşünmesin. Türkiye'de bu konuda 'ayrımcılık yapıldığı' lafını çıkaranların alnını karışlarım. Hiçbir şekilde ayrımcılık yapılmamıştır. Bakın anlatayım: Bu bölgeye demin de söylediğim gibi, dağlık karakterinden dolayı elektrik götürmek fevkalade zordur. Telefon götürmek, yol götürmek fevkalade zordur. Ovalara kolay götürürsünüz. Güneydoğu ve Doğu'da elektrikli köy sayısı yüzde 18-20 arasındaydı. Ve benim tahminim o ki, daha çok ova köyleriydi bunlar, dağ köyleri değildi. 1983'teki tablo budur. O günkü gücümüz o kadarına yetmiştir. Türkiye'nin köylerinin çoğunda telefon da yoktu. Bu bölgede hiç yoktu. Yol fevkalade zordu. Tabii sade köy yolu değil, birçok mezra da var. Zannediyorum bütün Doğu ve Güneydoğu'nun mezraları 30 bini geçer. Bugün bütün köylere, mezraların hepsine elektrik gitmiştir.

Birisi otursa da ekonomik bir hesap yapsa, 'Bu elektriği kaça satalım ki, o mezraya giden elektriğin bedelinin yarısını, üçte birini, bir sene içinde ödeme kabil olsun' dese. Böyle bir hesap yapmaya kalksa, o insanların düşünemeyeceği kadar çok yüksek elektrik maliyeti çıkar. Bunun bir düşünelim. Önce hesabı söyleyeyim: Mesela kilowatt saati 100 bin lira

çıkar. Ama siz 500 liraya alırsanız, 400 liraya alırsanız. Aradaki farkı birisi öder, ödememesi mümkün mü? Biri ödeyecek aradaki farkı Türkiye Devleti de ödemiyor, Türk insanı ödüyor, batıda yaşayan ödüyor. Batıdaki sanayi ödüyor. Batıdaki gelir ödüyor. Fark daha iyi, daha fazla üretim yapan bölgeden ödeniyor. Başka türlü mümkün değil!

Bugün bütün bu köylerin hepsinde telefon var, hem de uluslararası konuşabilen telefon var. Dünyanın her tarafını arayabilirsiniz. Hep söylediğim gibi, 1983'le 1990 arasında tamamlanmıştır bunlar. Şunu da söyleyeyim, o zaman da buralarda kısmen terör faaliyetleri vardı. Demek ki, o devrede yatırım faaliyeti yapılabildi. Ama son iki senedir, iki buçuk senedir maalesef yatırım faaliyeti bu söylediğimiz ölçüde değil. Devlet yapmıyor değil. İnsanlar bu işlere girip çalışmak istemiyorlar. Tabii ki çekinme var, tabii ki korkma var. Her insanın canı kıymetli, herkes canını düşünür. Bunu da tabii olarak kabul etmemiz lazım.

Yalnız elektrik, yol, su, telefon meselesi değil, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'daki en büyük barajlar, şu geçtiğimiz on sene içerisinde yapılıyor. Erzurum'da barajlar inşa ediliyor. Orada baraj yapmak hiç ekonomik değil, ama devlet yapıyor, Ağrı'da barajlar yapılıyor, Van'da barajlar yapılıyor, birçoğu tamamlandı. Bu barajlar 1500-1800 rakımlardaki barajlardır. Çok büyük bir sulama faydası yoktur. Çünkü 1800 rakımda nebatatın büyüme süresi –ziraatçılar çok iyi bilir– üç ayı geçmez, ne verim alacaksınız oradan? Burada yatırdığınız parayı, kalkıp batıda, sahillere yakın bölgede, sıcak bölgede, Adana'da, Antalya'da, birçok yerlerde yatırsanız yaptığınız yatırımın on mislini alırsınız, çok rahatlıkla alırsınız. Ama devlet ayırım yapmamak için bu farkı da üzerine alarak, bu bölgeye, Doğu ve Güneydoğu

Anadolu Bölgesine, hiç ayırım yapmadığını göstermek için, başka hiçbir ülkede yapılmayan işleri yapmıştır. Bunları da söylemek mecburiyetindeyiz.

Gelişme imkânlarının en önemlisi nedir? Gelişme imkânlarının en önemlisi, benim kanaatimce, o bölgede mevcut olan potansiyeli en iyi kullanabilmektir. Bu potansiyel, iki nehir ve civarındaki ovalarda var; Fırat ve Dicle civarındaki ovalarda var. Bir de bu nehirlere yakın olan il merkezlerinde var.

GAP'a geliyorum. Atatürk Barajı, tümüyle GAP projesi öyle basit bir şey değil, devasa bir proje. Dünyada emsallerini görmek kolay değil. Bu kadar büyük projeleri her yerde görmek kolay değil. Türkiye Cumhuriyeti bu projeye girdi. Hem de büyük çapta girdi. Şu anda GAP projesinin barajlarının yarısını tamamlamış vaziyettedir. En büyük tesisler yanında birçok nehirler üzerindeki barajlar da ya inşa halindedir, ya tamamlanmıştır. Aşağı yukarı yirmi bir tane proje var, on bir veya on iki tanesi inşa halinde veya bitmiştir. Ve bunlar da en büyükleridir.

Dünyanın en büyük en uzun tünelleri Urfa Tünelleri'dir. Sadece Atatürk Barajı'nın gövdesine bizim sarf ettiğimiz para, 1992 fiyatlarıyla 12 trilyon liradır. Belki 40-50-60 trilyon daha masraf yapılacaktır. Mardin'den Urfa'ya kadar bütün ovalar sulanacaktır. Fırat havzasında, aşağı yukarı 850 bin hektar, Dicle havzasında ise 700-800 bin hektar arazi, Batman, Silvan ve muhtelif Dicle Barajları'nın yapımı sonunda sulanacaktır. Bütün bu barajlar yapılıyor.

Demin de söyledim, 1984'ten 1990'a gelinceye kadar, birçok yerleri rahatça gezmek kabildi, hiçbir problem yoktu. İstihdam imkânları da bayağı vardı. Ama son iki senedir böyle değil! Terördeki tırmanış maalesef ve maalesef bölge

insanının aleyhine olmuştur. Ve olmaya da devam edecektir. Açık ve samimi söyleyeyim. Bunun neticesinde bu bölge fakirleşir. Teröristlerin de istedikleri budur. İstedikleri, bölge insanının işsiz kalmasıdır. Neticede bu bölge ile Türkiye arasındaki farkın büyümesi, açılmasıdır.

Hatta benim bir başka tahminim var. Bu hareketlerin kökünde, başka komşu ülkelerin özel arzuları yatıyor. Zaten silahlandıranlar da onlar. Bunların gerisinde çok muhtemeldir ki, Dicle-Fırat sularının paylaşımı yatıyor. Neden? Türkiye, güçlü bir ülke. Türkiye kolay kolay kendi hakkı olan bu su kaynaklarını başkalarına haksız olarak verir mi? Yok hayır. Biz bu konuda hakkaniyete riayet ederiz. Onlara nasıl yapılacağını gösteririz. Ama maalesef, aynı anlayışı bizim komşu ülkelerden gördüğümüzü söyleyemem. Özellikle Irak'ta problemin ciddi olduğu kanaatindeyim. Çünkü Fırat'ın sularının yüzde 90'ı, Dicle'nin sularının yüzde 60'ı Türkiye'den çıkıyor. Düşünün, suyun kıymeti ileride ne olacak? Su ne kadar kıymetli?

Onların hesabı gayet basit: Bölücülük yaparak, Türkiye'nin bu bölgesini bölünmeye çekip, zayıf bir idarenin eline geçirirse, istediği anlaşmayı onunla kolay yapar."

Cumhurbaşkanı, böyle bir süreçte Türkiye'nin ne yapacağını şöyle ifade etmiştir:

"Ama hiç kimse böyle hayallere kapılmasın. Türkiye Cumhuriyeti bu ülkenin bölünmez bütünlüğünün hiçbir şekilde, kimse tarafından ihlâline izin vermez. Yurdumuzun hiçbir şekilde bölünmeyeceğini şimdiden garanti ederim. Sonuna kadar, herkesle dişe diş, göze göz, yılmadan mücadele ederiz. Biz bu topraklarda bin senedir varız. Daha sonsuza dek de bu topraklar bu milletin elindedir. Hiç kimse alamaz."

Cumhurbaşkanı, “gerçeğin konuşarak anlatılabileceği” görüşündedir:

“Ümit ediyorum ki, bu bölgede yaşayan bütün herkes meseleyi daha açıklıkla görmeye başlamıştır. Bunu da anlatmaktan, konuşmaktan hiç çekinmeyelim. Konuşalım hepsini. Varsa problemi olan, gelsin söylesin. ‘Şudur benim problemim’ desin. Ben bunların hepsini dinlerim. Onun için birçok tenkitlere de maruz kaldım. Ama biliyorum ki, dinlemeden öğrenemezsiniz. Varsa birtakım yanlışlıklar, bunlar da düzeltilir. Her zaman yanlışlıklar yapılabilir. Ama dediğim gibi, meselelerin açık olarak tartışılması lazımdır.

Güneydoğu Anadolu’nun, eğer GAP projesi tamamlanırsa, Türkiye bütünlüğü içinde fevkalade parlak istikbali vardır. Size açık söyleyeyim. Şu, Yukarı Mezopotamya, hem sanayi bakımından, hem tarım bakımından, hem hayvancılık bakımından fevkalâde ileri bir bölgemiz olacaktır. Bunun hayalini görüyorum. Hesabını da biliyorum. Bu bölge insanı oraya göç edecektir. Adana ve Antalya yöresine değil, GAP yöresine göçecektir. Bu bölge insanı, bu meselede Devletin yanında olsun.

Bugün milliyetçilik kavramları değişmiştir. Irkçılık değildir milliyetçilik. Biz bir milletiz, etnik farklılığımız ne olursa olsun. Hatta ben şunu söyleyebilirim. Bizim kadar birbirine karışmış, birbirine entegre olmuş bir millet olmak da öyle kolay değildir. Bu, bin yıllık tarihimiz içinde oluştu.

Biz en önemli şeye, yani aynı dine mensubuz. Türkiye yüzde 98 Müslüman’dır. Bu çok büyük avantajdır bizim için. Çünkü evlenmeler kolaylaşmıştır. Gruplar arasında evlenmeler, bu din birliği sebebiyle kolaylaşmıştır. Şunu hiç unutmayın, *Kur’an*’da da aynen ifade edilmiştir: ‘Birliğinizi sımsıkı tutun, Allah’ın ipine sımsıkı sarılın, yoksa bölünür,

parçalanırsınız, o vakit kuvvetiniz gider, kaybolursunuz.’ Bu fevkalâde bir tavsiye; çok önemli bir prensip. Ne vakit birliğimiz sağlamsa o vakit güçlüyüz.”[1008]

1992 Okluk raporu nasıl hazırlandı?

Cumhurbaşkanı Özal’a söz konusu sorunla ilgili olarak sunulan raporların ilki, Cumhurbaşkanı’nın daha önce (Başbakan iken) talimatıyla yapılan bir incelemedir ve 1989 yılı biterken Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa tarafından kendisine arz edilmiştir.[1009] Sorunun can yakıcı nitelik arz etmesi bir kısım duyarlı akademisyenleri kendiliklerinden konuyla ilgilenmeye ve düşüncelerini bir rapor halinde Cumhurbaşkanı’na iletmeye yöneltmiştir. Prof. Nur Vergin de bu akademisyenlerden biridir. Kendisi, 1992 Ocak ayında hazırladığı bir barış modelini rapor halinde Cumhurbaşkanı’na iletmiş ve daha sonra davet üzerine Harbiye Orduevi’nde. Cumhurbaşkanı’nı ziyaret etmiş, düşüncelerini sözlü olarak da paylaşmıştır.[1010]

İstanbul Milletvekili Adnan Kahveci’nin de 1992 Mayıs ayı itibariyle “Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez?” başlıklı ünlü raporunu Cumhurbaşkanı’na ilettiği bilinmektedir. Cengiz Çandar’ın *Mezopotamya Ekspresi* adlı eserinde “Turgut Özal bu raporu hiç okumadı ve rapordan hiç haberi olmadı” şeklinde yer alan bilgi eksiktir.[1011] Işın Çelebi’nin yazdığına göre, Adnan Kahveci hazırladığı Kürt raporunu tartışmaya açmış ve TBMM ANAP grubunda bir de sunum yapmıştır.[1012] Adnan Kahveci Raporu’nda yer alan ilginç bir analiz şu şekildedir:

“Türkiye, bir Üçüncü Dünya ülkesi değildir. Türkiye, çok büyük ve önemli bir imparatorluğun külleri üzerine kurulmuştur. Ortadoğu’nun demokratikleşmede en fazla

mesafe almış ülkesidir. Türkiye, Ortadoğu'ya örnek olan ve olacak bir ülkedir. Ekonomik ve demokratik gelişmesi arttıkça Ortadoğu'da, Almanya'nın Avrupa'daki rolünü üstlenmek durumunda kalacaktır.

Türkiye'nin Kürt sorununa getireceği çözüm, Irak ve İran'daki Kürtleri de etkileyecektir. Esasında son 45 yıllık gelişmeler, Ortadoğu'nun bundan 20-30 yıl sonraki durumu için bir fikir verebilir. Hudutlar yavaş yavaş Berlin Duvarı olmaktan çıkmaktadır. Ekonomik ilişkiler giderek artacaktır."[1013]

Bu satırların yazarı olarak ben de, ilk önce 19 Haziran 1992 günü Ankara'da Merit Altınel Oteli'nde sunduğum "Kürt Sorunu Açısından Devlet Politikamıza Bir Bakış" başlıklı raporumu,[1014] daha sonra da "Güneydoğu İçin Bir Model Önerisi" başlıklı bir diğer çalışmamı kendilerine arz etmiştim.[1015]

Yine 1992 yılı biterken Cumhurbaşkanı, Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa'ya "kendi ifadesiyle" Güneydoğu sorunuyla ilgili bazı sorular yöneltmiştir. Toplam 12 sorudan ibaret bu inceleme için, Genelkurmay'dan ve Jandarma Genel Komutanlığı'ndan alınan bilgilerle bir cevap hazırlanmış ve kendilerine sunulmuştur.[1016] 1993 başında da Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa yeni bir çalışma yapmış ve 21 Ocak 1993 günü İstanbul'dan Ankara'ya dönerken uçakta Cumhurbaşkanı'na arz etmiştir. Cumhurbaşkanı okuduktan sonra evrakı alıkoymuş ve 'ihtiyaç doğrudur, Başbakan'la konuşmak lazım' demiştir.[1017]

Kuşkusuz bu raporlarda yer alan çeşitli düşünce ve öneriler Cumhurbaşkanı Özal'ın düşünceleri olarak anlaşılamaz. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanı bu hassas konuyla vefatına kadar çok yakından ilgilenmiş; o kadarki, bu konudaki

düşünce ve önerilerini bir rapor olarak dikte ettirmiş ve bunun son şeklini de bizzat kendisi vermiştir. Yani elimizde bizzat onun görüş ve önerilerinin yer aldığı “dikte ettirilmiş” bir “Özal Raporu” bulunmaktadır.[1018] Cumhurbaşkanı Özal’ın Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı’na elden teslim edilen bu raporunun çok ilginç bir yazım hikâyesi vardır. Bu hikaye Cumhurbaşkanı ile yakın mesai arkadaşları arasındaki ağabey-kardeş ilişkisi ve yüksek sadakat bağının da samimi ve açık bir kanıtı olarak okunabilir:

25 Haziran 1992 Salı, Okluk Koyu.

Öğleden sonra deniz kenarında gül ağacının altında Cumhurbaşkanı, Doktor Cengiz Aslan, Basın Başdanışmanı Can Pulak, Koruma Müdürü Musa Öztürk ve Başyaver Aslan Güner’in katıldıkları askeri müdahaleler, Kıbrıs sorunu, erken seçim ve Kürt sorunu üzerine koyu bir sohbet başlamıştır. Cumhurbaşkanı bir ara KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın inatçılığından ancak esasta haklı olduğundan bahsetmiş ve “Ben de olsam onun gibi yapardım” demiştir. Can Pulak, Kürt sorunu ve ekonomideki kötü gidişin bir askeri müdahaleye yol açabileceğini dile getirmiş; Özal, buna katılmadığını söylemiştir.

Başyaver Aslan Güner ise Kürt sorunu üzerinde konuşmuştur:

“– Sayın Cumhurbaşkanım, Kürt meselesi konusunda Devletin politikası nedir? Üzerinde anlaşılmış, fikir birliğine varılmış ve yazılmış bir görüş var mı? Ben olmadığını zannediyorum. Çünkü dün Kürt yoktur diyordu Devlet, bugün Kürt realitesini tanımaktan söz ediliyor. Dün 2,5 eşkıya idiler. Bugün muhatap alıp görüşmeler yapılıyor.

– Kim görüşüyor?

– Siz.

– Nereden çıktı o?

– Efendim, Talabani'yi, Barzani'yi daha bir yığın aracıyı çağırıyorsunuz onlar dolaylı olarak görüşme sağlamıyorlar mı?

– O ayrı bir şey. Ben niyetlerini anlamaya çalışıyorum yoksa eşkıyayı muhatap almak gibi bir niyetim yok.

– Sayın Cumhurbaşkanım, kamuoyuna öyle yansımıyor. Sizi Kürtlerin hamisi, kanında Kürt kanı olan, onlara federasyon öneren bölücü biri olarak tanıtıyorlar.

– Ne yapayım? İşte siz yanımdasınız. Anadolu'da pek çok ırkların birbirine karıştığını söyledim beni Kürt yaptılar. Neden federasyon olmaz onu anlatalım dedim. Sanki federasyon istiyormuşum gibi lânse ettiler. Kızgınlıkları şahsıma ama beni yıpratırken memlekete zarar veriyorlar.

– Efendim, şu görüşlerinizi yazınız. Parçalar halinde değişik yerlerde söylediğiniz görüşleri bir sıra birleştirelim. Düzene sokalım. Herkes bilsin neyi söyleyip söylemediğinizi.

– Siz bilmezsiniz. Siyasetçi için en tehlikeli şey yazılı evrak bırakmaktır. Sonra onu siyasi rakipleriniz mutlaka bir yerinden kullanırlar. Bırakalım böyle gitsin.

– Sayın Cumhurbaşkanım, böyle gitmez. Eğer bu şekilde devam ederseniz, siz bize gün gelir Apo'yu A tipi askeri törenle karşılatırsınız.

Özal esaslı bir kahkaha koyuverdi. Hadi denize diyerek konuyu kapattı. Ama bir huyu vardı. Söylenenleri günlerce düşünür haklılık payını arardı."[1019]

Bu konuşma orada kalmıştır... İşler zaten çok yoğundur... Başyaver Aslan Güner devam ediyor: "18 Eylül 1992 günü tekrar Okluk Koyu'na gittik. Ertesi gün sabah 10.00'da beni çağırdı:

– Sen bana hep Kürt sorunu konusundaki düşüncelerimi yazılı metin haline getirmemi söylersin. Düşündüm galiba sen haklısın. Hem yanlış anlamaları önlemek, hem de yarın emri hak vâki olursa geride bir görüş bırakmak için şu her gün konuştuklarımızı yazalım, diye düşünüyorum.

– İyi olur Sayın Cumhurbaşkanım.

– Uzun zamandır defalarca bu konudaki gizli, açık fikirlerimi dinledin. Onları bir şekle sokarak yazıp getirirsen üzerinde tartışırız. Yalnız şimdilik gizli kalsın.

– Emredersiniz.

Karavanıma gittim. Müsveddeyi iki günde bitirdim. Kendi görüşlerimi de kattım. Çok radikal, sert bir rapor ortaya çıkmıştı. Götürdüm verdim. Okudu. Bitirince durdu denize bakarak uzun süre hiçbir şey söylemeden düşündü. Yanında bekliyordum. Döndü:

– Eline sağlık. Güzel yazmışsın. Doğru yazmışsın. Ama doğru her zaman en iyi çözüm değildir. Bu rapor bu haliyle bir sızarsa içeriden ve dışarıdan bizi duman ederler.

– Sayın Cumhurbaşkanım, sızmaz, üç suret yapacağız. Biri sizde olacak. Birini Başbakan'a diğerini de Genelkurmay Başkanı'na vereceksiniz. Nereden sızacak?

– Sen bilmezsin. Siyaset öyle bir şeydir ki, eğer sana zarar vereceğini anlarlarsa memleket meselesi demez sızdırırlar.

– Efendim, Süleyman (Demirel) Bey'in bu kadar yıllık devlet tecrübesi var yapmaz. Askerlerden zaten çıkmaz.

– Süleyman (Demirel) Bey elbette kendisi yapmaz. Ama sen devleti benim kadar bilmezsin. Bu rapor birtakım ilgisiz adamların elinde dolaşır. Oralarda basının gözü kulağı vardır. Mutlaka fiyatını verir alırlar.

– Peki, ne yapacağız? Yırtalım mı raporu?

– Hayır ayıklayalım. Gün gelir açıklanırsa içerisinde aleyhte olacak unsur kalmasın.

Oturduk. Cümleleri ben tekrar okuyorum. Özal, düzeltiyor, yumuşatıyor. Fakat bazen o kadar değiştiriyor ki fikir tanınmaz hale geliyor. O vakit münakaşaya başlıyoruz. Evet münakaşa. TC Cumhurbaşkanı bir Albay'la kıran kırana tartışıyor. Ben, mensubu olmakla çok iftihar ettiğim Silahlı Kuvvetlerde bunu hiçbir zaman bu ölçüde yapamadım. İşte bana göre Özal farkı budur. Yararlı fikir kimde varsa ondan istifade etmek. Korku ile sindirmemek, tartışarak ikna etmek.

Münakaşa kızışınca 'Hadi denize!' diyor. Bazen yüzerken de devam ediyorduk. Diğer arkadaşlar metni görmemiş ama ne üzerinde çalıştığımızı anlamışlardı. Büyükelçi Kaya Toperi Bey'i çağırdı. Tartışmayı üçlü yapmaya başladık. Ben yazdığımda diretiyor, Kaya Bey diplomatça yumuşatıyor, Cumhurbaşkanı, son şeklini veriyordu. Netice de benim:

– Çözüm ya siyah ya da beyazdır. Gri olmaz. Bu işi ya kökünden halledersiniz ya da ileride ne şekil verecekseniz şimdiden verirsiniz. Boş yere zaman, kan ve para akıtmak mantıklı bir yaklaşım değildir, şeklindeki düşüncelerim yüzde elli kadar değişerek son şeklini aldı. Ankara'ya dönünce daktilo ettik, üç suret yaptık. 26 Eylül 1992 günü elden götürerek Başbakanlığa ve Genelkurmay'a verdik."[1020]

Ne kadar düşündürücü değil mi? Cumhurbaşkanı, Kürt sorunu hakkında düşüncelerini bütün çıplaklığıyla yazılı hale getirmek istemiyor; her doğru söylenmez diyor Başyaverine; siyasi rakiplerinin kendisinin aleyhinde malzeme olarak kullanabileceklerinden endişeli... Kabul etmek gerekir ki, Cumhurbaşkanı Özal, kesinlikle haksız değildi! "Soğuk Savaş Lobisi" her an hazır bekliyordu... Cumhurbaşkanı Özal ise

olanca gücüyle sorunu anlatıyordu. Elbette yanlış anlaşıldığı da oluyordu... Yanlış algıları değiştirmek ise en zoruydu...

3 Kasım 2004 günü *Yeni Şafak* gazetesinde Fehmi Koru, "Özal" ve "Anadolu Cumhuriyeti" sözlerine açıklık getirmiştir:

"*Birgün* gazetesinden Reha Mağden Turgut Özal'ın bir görüşünü yazdı. 1992'de, röportaj yaparken, teybi kapattırarak şunları söylemiş Cumhurbaşkanı Özal: "Hani zihnini çalıştır diye söylüyorum; yoksa öneri değil; meselâ Türkiye'nin ismi, 'Anadolu Cumhuriyeti' olsaydı, bugün yaşadığımız sorunlar olur muydu?" Dün çok satan bir gazete, bu görüşü, daha geniş kitlelere iletti. Biraz da utangaç bir tavırla...

Oysa, Turgut Özal, Çankaya Köşkü'ndeki günlerini, Türkiye'nin önündeki âcil ve bir süre sonra çıkacağını düşündüğü sorunlar üzerinde düşünüp çıkış yolları arayarak değerlendiriyordu. O günlerde sadece 'tabu' sayılan konuları tartışmaya açmakla kalmıyor, sorunun muhataplarını bulup onları da doğru olduğuna inandığı yolda yönlendirmeye çalışıyordu. Cumhuriyet'in nitelikleri ve çeşitli kavramların anlamları üzerinde kafa patlattığını biliyoruz.

Konuyu bugün güncel kılan, İnsan Hakları Danışma Kurulu raporundaki bazı cümleler... O cümleler, Özal'ın "Türkiye'nin ismi" üzerinde serdettiği fikirleri andırıyor gerçekten. Aslında Özal'ın o konularda teyp kapattırmadan söyledikleri var elimizde. Okunduğunda, bugünü daha iyi anlamamıza yarayan görüşleri...

'Devletimizin adı 'Türkiye Cumhuriyeti' olmasaydı, ne olurdu?' sorusunu hangi bağlamda sorduğunu merak edenlere bir katkım olacak: Turgut Özal, o konuyu, hem de teyp kapattırmadan çok kapsamlı bir biçimde bana açmıştı ve

söyledikleri 19-20 Ocak 1992 tarihli *Zaman* gazetesinde, iki gün üst üste, manşet olarak değerlendirilmişti. Konuyla ilgili sözler ikinci gün yayımlanan bölümde yer alıyor. Bakın, bana, o sırada biraz hareketlenen HEP milletvekilleriyle konuşmasını aktarırken ne demiş Özal:

Geçen gün HEP milletvekillerine şunu anlattım: Siz bir yanlış yapıyorsunuz, ben bu yanlışın karşısındayım. Kürt kimliğini size biz verdik. İlk önce 'Kürt' diye konuşan benim. Başbakandım, hiç çekinmedim. Yasakçı kanunu biz kaldırdık. Ama ayırım yapmadık, 'Sen Kürtsün, ben filancayım' demedik...

Ve, gazetede 'OSMANLI CUMHURİYETİ DENSEYDİ' ara başlığı altında verilen şu görüşleri: "Atatürk Cumhuriyeti kurarken 'Bu Cumhuriyet Osmanlı'dan kalmadır' diye düşünüp adına Osmanlı Cumhuriyeti deseydi siz ne olurdunuz? Hepiniz Osmanlı olmaz mıydınız? Şu veya bu sebepten Osmanlı Cumhuriyeti demedi de Türkiye Cumhuriyeti dedi. Türk dediğimiz zaman Anadolu'da yaşayan herkesi Türk kabul ediyoruz. Zaten dikkat ederseniz, 'Ne mutlu Türküm diyene' demiş, 'Ne mutlu Türk olana' dememiş. Atatürk insanlar arasında farklılığı kaldırmak, bir potada eritmek, bir millet meydana getirmek için bunu yaptı. Siz bu ayrılığı getirip, bir 'Türk halkı' bir 'Kürt halkı' varmış gibi konuşursanız, o zaman sormazlar mı: 'Çerkezler nerde, Lâzlar nerde, Arnavutlar nerde, Boşnaklar nerde' diye? O vakit Türkiye'yi parça parça bölmez miyiz? Siz Kürt olarak bu Türk denen büyük grubun bir sub-sect'isiniz (alt grup), bunu böyle kabul etmeniz lâzım." (*Zaman*, "Konuşa Konuşa", 20 Ocak 1992).

Son cümledeki 'sub-sect' ile Özal'ın ağzından çıkan ve parantez içine yerleştirdiğim açıklaması 'alt grup'

sözcüklerine dikkat isterim. Özal "Türkiye'de azınlık statüsü hiç yaşanmamıştır. Lozan Antlaşması'nda Rumlar'la Ermeniler azınlık gösterilmişti, ne oldu? Azınlıkların mühim bir kısmı, birinci sınıf vatandaş hüviyeti alamadıklarından terk edip gittiler" dedi o gün, Kürtlerle Türkler arasındaki 'Müslümanlık' ortak paydasına da dikkat çekerek... Valilerin seçimle gelebileceği de o mülâkatta yer alan görüşleri arasında var.

Çankaya Köşkü'ndeki görüşmemizde, Cumhurbaşkanı Özal'a, "İslâm Dünyası'nın durumunu nasıl görüyorsunuz, köklü değişiklik beklenebilir mi?" sorusunu da yöneltmişim. Cevabı ilginizi çekebilir: "Olmaya mecbur. Çünkü nüfus süratle artıyor, problemler de. Problemlerin aşırıya, radikalizme götürülmesinden korkuyorum. Bu, İslâm Dünyası'nda en büyük tehlikedir. İslâm'ın gerçeğine götürmez, kavgaya götürür. Ben İslâm'ın esas prensibinin sevgi olduğu kanaatindeyim. İyi münasebetler, dostluk... Kavga en son düşünülebilecek bir şey olmalı. Maalesef insanlar umutlarını kaybedince kavgaya da hazır oluyorlar." (*Zaman*, 19 Ocak 1992)."[1021]

Bahara doğru

1993 baharına doğru Cumhurbaşkanı Özal'ın hedefinin PKK lideri Abdullah Öcalan'ı ateşkes ilanına zorlamak olduğu anlaşılıyor. Cumhurbaşkanı'nı gayri-resmi ve gönüllüolarak bu süreçte yakın dostu Cengiz Çandar bilgilendirmekte, mesajlarını Kürt liderlere, onların mesajlarını da Cumhurbaşkanı'na, Dışişleri Bakanı'na ve diğerlerine aktarmaktadır. Cengiz Çandar Iraklı Kürt liderlerden Celal Talabani ve PKK lideriyle özel temaslarını önce *The Özal*

belgeselinde daha sonra *Mezopotamya Ekspresi* adlı kendi anı-kitabında ayrıntılı şekilde anlatmıştır; şöyle yazmıştır:

"Kürt sorunun çözümüne en fazla yaklaştığımız dönem Turgut Özal'ın ömrünün son günleriydi. Mart-Nisan 1993. 16 Mart'ta PKK lideri Abdullah Öcalan, Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias Kasabası'nda büyük bir basın topluluğu önünde, bir ay süreyle ve tek taraflı ateşkes ilan etmişti. Basın toplantısının ardından kırk dakika süreyle Abdullah Öcalan'la görüşmüştüm. Basın toplantısında dile getirmediği ama Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bilmesini istediği görüşleri olabilirdi. İzlenimlerimi Turgut Özal'a aktaracaktım.

Öcalan'la görüşme önerisi benden gelmişti. Bu niyetimi Özal'a açtığım vakit, o, kendisini bağlayacak cinsten olumlu ya da olumsuz hiçbir şey söylemedi; 'Git gel de konuşuruz bakalım' demekle yetindi.

Doğrudan Öcalan ile görüşmek için yetkilendirilmemiş olmakla birlikte, bunu Cumhurbaşkanı'ndan aldığım dolaylı bir yeşil ışık olarak yorumlamış ve Özal'la özel görüşmek istediğimi yola çıkmadan önce Şam'da kendisiyle birlikte bulunan ve PKK liderinin ateşkes kararında tayin edici bir rol oynamış olan Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani'ye iletmiştim."[1022]

"Abdullah Öcalan ile Bar Elias'taki basın toplantısını tamamladıktan sonra görüştük. Görüşmenin ardından Beyrut'a geldim ve ilk iş olarak Turgut Özal'ı aradım. Öcalan'ın o gün Londra'da Arapça yayımlanan *El-Hayat* gazetesinde Kamran Karadaghi'ye verdiği demece ve o demeçte 'Yakında Türkiye'ye dönmekten söz etmesine' sinirlenmişti. Kendisine telefonda, Öcalan'ın ateşkes ilanından bir gün önce *El-Hayat*'a yaptığı açıklamanın daha

ziyade temennilerinin ifadesi olduğunu belirterek, ‘Başbaşa görüştük. Basın önünde söylemediği bazı sözleri var. Yüz yüze görüştüğümüzde size anlatacağım’ dedim ve *El-Hayat* gazetesinde yayımlanan söyleşinin üzerinde durmaması gerektiğine dair düşüncemi ilettim.

Özal, ‘Peki’ dedi, ‘Sen gelene dek, ben hiçbir demeç vermeyeceğim. Ne zaman dönüyorsun?’Ertesi sabah dönüyordum... Döndüğümün hemen ertesi günü ise, Turgut Özal beni Çankaya Köşkü’nde yabancı misyon şefleri için verdiği iftar yemeğine davet etti. İftar yemeğinin ardından Köşk’teki ikametgâhına çıkacak ve Cumhurbaşkanı’na, PKK liderine ilişkin izlenimlerimi ve konunun basına yansımayan yönlerini anlatacaktım. Öyle de yaptım.

Sabaha karşı Çankaya Köşkü’nden çıkarken, beni sıkıştırarak ağzımdan laf almak amacıyla Köşk’ün kapısına yığılmış olan gazeteciler ve televizyon kameraları umutlarını yitirmişler ve kaldırımlarda hiç kimse kalmamıştı. Turgut Özal, belki de bunu hesaplayarak beni sahura kadar bekletmiş, Abdullah Öcalan izlenimlerimi sahur sofrasında dinlemişti. Birkaç saat sonra Milli Güvenlik Kurulu toplanacaktı. MGK’nın neredeyse tek gündem maddesi, o güne dek ilk kez söz konusu olan ‘PKK’nın tek taraflı ateşkesi’ ve buna karşı alınacak tavır idi. Nevruz’a 48 saat kalmıştı ve Abdullah Öcalan askeri operasyonlar durdurulduğu takdirde, Nevruz’da hiçbir olay çıkmayacağının sözünü vermişti. Son yıllardaki Nevruzlar hatırı sayılır can kayıplarına yol açmış, Türkiye’nin Güneydoğusu’nu, Filistin topraklarındaki ‘intifada’ görüntülerine benzetmişti. Nevruz’da olay çıkmaması, bir yandan Öcalan’ın ve PKK’nın Kürt kitlesi üzerindeki gücü ve kontrolüne ilişkin bir ipucu

verecekti. Bir yandan da ateşkesin ciddiyetine dair bir ölçü olacaktı.

Köşk'ten ayrılırken, merakıma yenildim ve Turgut Özal'a MGK toplantısı sonrasında nasıl bir açıklama yapacağını sordum. Özal, 'PKK'nın ateşkes ilanına hemen bir MGK açıklamasıyla karşılık vermek, devleti PKK ile eşitlemek olur' dedi ve ekledi: 'Toplantıya ben başkanlık ediyorum, diyeceğim ki, 'Acele tepki vermenin gereği yok. Yarın bayram. Bayram tatiline dek herkes PKK ateşkesi üzerine düşünsün. Nevruz geçsin. Ondan sonra ne yapılacağını tartışır karar veririz.' Buradaki sorun inisiyatifi kaptırmamaktır. Önümüzdeki bir ay içinde, inisiyatifi tekrar almalıyız.' "[1023]

Turgut Bey'in sözünü ettiği Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 20 Mart 1993 Cumartesi günü yapılmıştır ve sekizinci Cumhurbaşkanı başkanlığındaki son toplantıdır.

Cengiz Çandar anı-kitabında kendi analizlerini de anlatıyor:

"Devletin yetkilileri arasında Kürt sorununun çözümüne herkesten ziyade Turgut Özal kafa yoruyordu. Özal, devletin en tepesinde oturan, devletin en yalnız adamıydı.

Abdullah Öcalan'a ait izlenimlerimi dinlemeyi fazla uzatmadan, 'Benim kafamda ne var biliyor musun...' diye sözümü kesmişti. Belli ki kafasında bir çözüm girişimi vardı. Onun zihni hazırlığını yapıyordu. Ve devam etmişti: 'Bir af çıkartmak gerek. Dağdakilerin somut biçimde suçu kesinleşmemiş tümünün, siyasi haklarından hemen yararlanabilecekleri bir af. Yönetici kadroya, yani Apo ve birkaç kişiye, bunu uygulayamazsın. Ama onları dışarıda bırakacak bir affı da onlar engelleyebilirler. O yüzden, yönetici kadronun suç işlemedikleri takdirde beş yıl sonra aynı haklardan yararlanacaklarını ifade eden, kademeli bir af.

Bunun için yasa gerekiyor. Bu parlamentodan böyle bir yasa çıkar mı?’ diye sormuştum haliyle.

Özal, hiç tereddüt geçirmeden, ‘Çıkmaz’ cevabını vermişti.

O halde?

‘Bakalım’ demişti, ‘Bir yolunu bulmamız lazım.”[1024]

“Vasiyet”

18 Mart 1993 Perşembe gazetelerde PKK’dan tek taraflı ateşkes ilanı haberi yer almıştır.[1025] Aynı günün sabahında Cumhurbaşkanı Özal’ın İstanbul’dan gelen genç gazeteciyle Çankaya Köşkü’nde gerçekleştirdiği mülakatta söylediklerinin (Kürt sorunu dahil) bir tür siyasi vasiyeti şeklinde bir teyp kasetine kaydedileceğini kimse aklına getiremezdi...18 Mart 1993 Perşembe günü Atılgan Bayar meslek büyüğü Cengiz Çandar’ın aldığı randevuyla Ankara için uçağa binerken heyecandan elleri titremektedir. 22 yaşında bir acemi gazeteci Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilecektir. Meslek hayatının tarihilik kazanmış ilk büyük röportajını kaydetmek için saat 11.00’de Çankaya Köşkü’nde eski model teybiyle makama alınmıştır. Atılgan Bayar, 2010’da (17 yıl sonra) şöyle yazmıştır:

“Cumhurbaşkanı’nın gençlere ilgisi çok yüksekti. Sanki o benim düşüncelerimi merak ediyor, sanki o röportajcı gibiydi.”[1026]

Görüşmenin akışı içinde Cumhurbaşkanı Başyaverin müdahaleleriyle zihninde oluşturduğu modelinin ayrıntılarına girmekten uzaklaşmışsa da kendi gayretiyle Kürt sorununda çözüm yolunun ana hattını çizebilmiş ve mülakat için belirlenen süreyi özel kaleminden uyarıldıkça “bu genci çok methettiler” diye biraz daha uzatmıştır. O gün Atılgan

Bayar'ın eski model teybine 8. Cumhurbaşkanı'nın sesinden kaydettiği "siyasi vasiyet" şöyledir:

Terörle Mücadele

"Doğu, Güneydoğu Anadolu'nun birçok yerlerinde zaten sağlıklı yaşamak mümkün değil. Yani oradan göç etmek mecburiyeti var. Nitekim bu göç hareketi son onbeş yirmi senede epey hızlandı. Bu insanların şu anda yüzde altmışı altmış beşi Ankara'nın batısında oturuyor. O vakit biz zaten meseleyi çözeriz. Yani on sene daha giderse bu mesele kendiliğinden çözülür. Ben bunu görüyorum. Şimdi tabii bu arada önemli olan, kanlı hadiseleri önlemektir. Kanlı hadiseler toplumlar arasına çok problemler sokar birtakım kızgınlıklar meydana getirir. O kızgınlıklar da birtakım yanlış hareketlere sebep olur. Onun için bunları ortadan kaldırmak lazım.

Şimdi bakınız, bu mesele çözülür. Benim hep söylediğim bu. Çözülmesi o kadar zor değil. Sabırlı olursak... Türkiye o kadar güzel entegre oluyor ki...

Türkiye'nin bu meseleyi çözmesi lazım. Bu mesele çözülmeden devlet olamayız dedim. Daima ayağınızın altında bir büyük taş; sizi götürmez bir tarafa... Yani söylemek istediğim şu: Birçok taraftan da şu veya bu biçimde gagalanırsınız. Onun için diyorum ki bu mesele çözülecektir. Çözülmeye mahkûmdur. Türkiye'nin büyümesini, ilerlemesini, gelişmesini düşünen herkes, çözüme de yardımcı olmalıdır. Bu çözüm, artık eski 'Vatan-Millet-Sakarya' hikâyeleriyle olamaz. Burada mantıklı, geçerli, değişen dünya şartları içerisinde çözümümüzü oturtmamız lazım. Ama dediğim gibi şu da yanlış 'Türk milleti-Kürt milleti' gibi bir ayırma katiyen gidemeyiz. Biz netice itibarıyla hepsine 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı' diyoruz. Ama içinde Kürdü de olur, Lazı da olur, Arnavut has kökenli de olur. Bilmem

Boşnak kökenli de olur. Sizin bilmediğiniz daha başka gruplar da olur. Çerkez, Abaza, vs gibi. Ama bütün bunların hepsi ‘ben Türk’üm’ der. ‘Ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım’ der ve ben bundan dolayı: ‘Sen şusun, kökenin şudur’ diye hiç kimseyi de ayırmam. En yüksek mevkie kadar da hepsi gelebilirler. Bunun olması lazım. Söylemek istediğim şey budur. Yani oradaki insanların da bundan daha fazla bir ayrı isteğinin bahis konusu olmaması lazım. Bir azınlık sistemi getirdiğimiz zaman onlar kaybederler. Onu söylüyorum.

Yani biz bugün Arnavut diye grubu ayırıyor muyuz? Boşnak diye bir grubu ayırıyor muyuz? Bu nihai kültür olarak ayrılmış bir grup olabilir. Hatta ben şunu sordum bir ara dedim ki: ‘Türk dediğiniz kimdir? Düşünün bir parça. Orta Asya’dan geldik diyoruz değil mi? Peki bakıyorum Orta Asya’da Türk olarak bir grup yok. Orada Azeri var, yakınımızdaki Azeri. Ondan sonra Türkmen var. Ondan sonra Özbek var, Kazak var, Kırgız var. Nerede Türk? Göç edenler de isim itibarıyla aslında Özbek ve Türkmen boyları büyük kısmı. Kazak da var, Kırgız da var ama ağırlık Özbek ve Türkmen boylarından geliyor ve biz bunlara Oğuz boyları diyoruz. Aslı da odur, Oğuz boylarıdır. İçinde Türk kelimesi hatta bir tarihçinin yazdığına göre o mıntıkada oturan insanlara yabancı kavimlerin taktığı isimdir, der. Bir Amerikalı tarihçi de bunu söyler... Şimdi bugün dikkat ederseniz, Avşar derler. Türkmen derler. Bunlar orijinal isimleri. Osmanlı’nın Kayı aşireti de öyle bir Oğuz boyudur. Biz bunun hepsine birden, Osmanlı içerisinde veya Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan herkese Türk demişiz. Yoksa, aslında Türk dediğiniz zaman da onu spesifiye etmeniz lazım. Türkmen mi, Özbek mi, Avşar mı?

Irak çözemez, biz çözeriz

"Bu mesele çözülür. Sabırlı olursak, zaten Türkiye o kadar güzel entegre oluyor ki... Bakınız Irak entegre olamıyor. Türkiye böyle değil.

Türkiye'de çoğumuz ekseriyetle aynı mezhepteniz. İkincisi, göç hareketi ile zaten yüzde 60-65'i Ankara'nın batısında oturuyor. Biz bu meseleyi çözeriz. Ben öyle görüyorum. Bu arada kanlı hadiseleri önlemek lâzım."

Valiler de seçilebilir

"Türkiye'de genel olarak valiler seçimle gelirse, hangi bölgede hangi halk seçerse o seçilir. Biz o bölgeye belediye reisini dışarıdan mı tayin ediyoruz? Yarın eğer valiler de seçimle gelirse (bazıları bunun karşısındadır, ama bir oturup düşünmek lazım) o takdirde hangi bölgeden seçiliyorsa o insanlardan seçilir."

Başkanlık sistemi birliği sağlar

"Parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçersek, bu parlamentonun kalkması değil, parlamentonun denetleme görevini, yani asli görevini yapması demektir. Hadisenin geliş tarzına bakarsanız, parlamentonun kuruluşu bir nevi Kral'ı kontrol için oluyor. Halkın vergilerini kontrol için kurulmuş. Ama bu sefer parlamentolar kendileri Kral olmaya başlamış ve icra ile yasama birbirine karışmış. Halbuki normal sistem, hele bizim gibi ülkelerde, biraz da tabiatı icabı milli [etnik] yapısı çok çeşitli yerlerden gelen bir ülkede parlamentoda birtakım tıkanıklıklar, zorluklar vardır. Gruplaşmaların çok olacağı bellidir. Hatta şehirlere, hatta bölgelere dayalı gruplaşmalar da olabilir. Şu mahzuru da gördüm, parlamenter sistemde esas itibarıyla icranın denetlenmesi vardır. İcrayı iyi yapabilmek lâzım. Bugünkü parlamenter sistem bu

denetlemeyi iyi yapamaz. Çünkü koalisyon olarak dahi olsa parlamentoya parti grupları hakim olur. Ancak azınlık hükümeti olursa olur. O da mümkün değil. Bu vaziyette hükümetin aleyhine bir denetleme o parlamentodan geçmez. Bizim zamanımızda da böyleydi. Bu sistemin önemli mahzurlarından biri budur. Yasama yapan parlamentonun icradan tamamıyla ayrılması lazım. Bu nasıl olacak? Başkanlık sistemi olmadığı zaman, hükümet parlamento içinden seçiliyor. Bakanın hep iki vasfı var, ya devlet adamı vasfı ya siyasetçi vasfı. Benim tecrübem şunu gösterdi. Parlamentoda siyasi vasıf hep ön plana çıkar. Halbuki başkanlık sisteminde devlet adamı vasfı ön plana çıkar, çünkü seçilme endişesi yoktur. O cumhurbaşkanı ile gelir, onunla gider. Bu olduğu zaman devlet adamı vasfı ön plana çıkar. Bir nevi *check and balance*tır.”

Millet mefhumu bize okulda öğretildiği gibi değil

“Benim millet mefhumum bize okullarımızda öğretilen gibi değil, belki size de öğretilen gibi değil. Irkı, dini, dili bir olanlar milleti meydana getirirler diye öğretilmiştir. Ben o kanaatte değilim. Bunlar farklı olabilirler. Netice itibarıyla aynı gayeden heyecan duyan insanlar demektir millet. Bir spor müsabakasında ya da bir Nobel mükâfatı kazanılmasında aynı heyecanı duyabiliyor musunuz, o millete mensupsunuz. Bu vatandaşlıktır ve o toprağı sevmektir. İnsanları sevmektir. Bütün vatandaşları da kendisi gibi kabul etmektir. Böyle bir anlayışınız varsa, hoşgörü anlayışınız da varsa, biz bir millet oluruz. Daha modern bir millet oluruz.”

Arkaik yazarlar var

“Basınımızda benim tabirimle arkaik devirde kalmış yazarlarımız var. Onlar bu gibi şeylerin serbestçe

konuşulmasından hoşlanmıyorlar ama onlar artık okunmuyorlar. O devrin kapandığını ben artık görüyorum. Belki en önemli reformumuz budur. Türk toplumu ilk defa sorgulayabiliyor.”

Zihniyet devrimi

“Buraya Giresunlu bir grup geldi... Ben hayret ettim. Topal Osman Ağa’yı soruyorlar. Halbuki bu konuşulması yasak olan konulardan biri. O onların bir kahramanı. Bunun itibarını iade edebilir miyiz, gibi düşünceler var. Olur-olmaz o ayrı, ama üzerinden yetmiş küsur sene geçtikten sonra bu konuları toplum sorgulayabiliyor. Bu büyük bir hadise. Bugün benim belki şöyle söylemem lazım: Fikir ve düşünce, düşünceyi ifade hürriyeti en önem verdiğim hürriyettir. Yaptığımız en önemli devrim altyapı hizmetleri değil; düşünce hürriyeti, zihniyet devrimidir.”[1027]

936. Fehmi Koru, *Terör ve Güneydoğu Sorunu*, s. 125-126.

937. a.g.e., s. 126-128.

938. a.g.e., s. 129.

939. Faruk Mercan, *Fethullah Gülen*, s. 123.

940. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 188-189.

941. Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım II*, s. 189.

942. “Cengiz Çandar”, *The Özal*, s. 451-452.

943. Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay’ın Anıları*, s. 96-98.

944. Mehmet Ali Kışlalı, “Haftanın Konuğu: Abdülkadir Aksu”, *Türkiye*, 8 Mart 1993.

945. Başbakan Turgut Özal’ın Van’da muhtarlara konuşması, (23 Ocak 1989, Van).

946. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 73-74.

947. “Mustafa Malay”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 56-57.

948. Işın Çelebi, “Nilüfer Göle ile Görüşme”, *Türkiye’nin Dönüşüm Yılları*, s. 128.

949. “Alaattin Fırat”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 92-93.

950. “Hüsnü Doğan”, *The Özal*, s. 477-478.

951. Tufan Türenç, “Yıldırım Akbulut’un Anıları: Ben Başbakanken”, *Hürriyet*, 12 Ağustos 1994.

952. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 75-77.

953. a.g.e., s. 78.

954. Işın Çelebi, *Türkiye’nin Dönüşüm Yılları*, s. 256-257.

955. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

956. *Hürriyet*, 15 Ekim 1991.

957. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s. 80-82.

958. *Zaman*, 2 Mayıs 1991.

959. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 131-132.

960. *Zaman*, 6 Nisan 1991.

961. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

962. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 718-719.

963. Engin Güner, *Özallı Yıllarım*, s.121-122.

964. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 122.

965. a.g.e., s. 122-123.

966. “Kaya Toperi”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 166-167.

967. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 135 ve “Cengiz Çandar”, *The Özal*, s. 459-460.

968. “Cengiz Çandar”, *The Özal*, s. 461.

969. Kamran Karadghi’den: Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 152-153.

970. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 469.

971. Kamran Karadghi’den: Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 154.

972. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 469-470.

973. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 155-156.

974. Kamran Karadghi’den: Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 154.

975. “Cengiz Çandar”, *The Özal*, s. 463-464.

976. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 150-151.

977. a.g.e., s. 145, 1 nolu dipnot.

978. Kamran Karadghi’den: Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 154.

979. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 154.

980. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 470.

981. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 472.

982. Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, s. 88-89.

983. Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, s. 92-95.

984. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 150.

985. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 161.

986. “Celal Talabani”, *The Özal*, s. 473.

987. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 128-129.

988. a.g.e., s. 130.

989. a.g.e., s. 130-131.

990. a.g.e., s. 176.

991. a.g.e., s. 180.

992. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı Olacak" Konulu Konuşmaları, (22 Mayıs 1991, Çelik Palas, Bursa).

993. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Dünyadaki Yeni Dengeler ve Türkiye" başlıklı toplantıda yaptıkları konuşma, (17 Kasım 1991, President Otel, İstanbul).

994. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Dünyadaki Yeni Dengeler ve Türkiye" Konulu Toplantıda Yaptıkları Konuşma, (17 Kasım 1991, The President Otel, İstanbul).

995. a.g.k.

996. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Yeni Yıl Mesajı", (I Ocak 1992, Ankara).

997. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 147-148.

998. a.g.e., s. 148-149.

999. a.g.e., s. 149-150.

1000. Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 150-153.

1001. Yavuz Gökmen, Özal Sendromu, s. 173-174.

1002. Hüsnü Doğan, "Pek Çok Tabuyu Yıktı!", *Nokta Özel Ek*, s. 56.

1003. "Özal'dan PKK'ya Af Önerisi", *Milliyet*, 1 Şubat 1992.

1004. Lamia Torunlu, "Özal ve Kürtler", *Nokta Özel Ek*, s. 38.

1005. Fikret Bilâ, *Komutanlar Cephesi*, s. 84.

1006. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İş Dünyası Vakfı konuşmaları, (2 Ekim 1992, Conrad Otel, İstanbul).

1007. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 açılış töreninde konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

1008. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 açılış töreninde konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

1009. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 697.

1010. http://haber.stargazete.com/medya/nur-vergin-ozala-kurt-raporu-verdim/haber-746175

1011. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi,* s. 17-18.

1012. Işın Çelebi, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, s. 254.

1013. Adnan Kahveci, "Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez?" (1992).

1014. Bu raporumun özeti için bkz: Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası"*, s. 339-343.

1015. Hikmet Özdemir, "Geciktirilmiş Bir Reformun Geometrisi", *Strateji*, 95/2, s. 55-65.

1016. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 757.

1017. a.g.e., s. 757

1018. Bu raporu kaleme alındığı yerin adıyla "1992 Okluk Raporu" diye anıyorum. (y.n)

1019. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1020. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1021. Fehmi Koru, "Özal gerçekte ne demişti?", *Yeni Şafak*, 3 Kasım 2004.

1022. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 18-20.

1023. a.g.e., s. 20-21.

1024. a.g.e., s. 22.

1025. *Türkiye,* 18 Mart 1993.

1026. Atılgan Bayar, "Turgut Özal ile ölümünden önce yapılan son röportaj 'Demokratik Açılım Taslağı' Gibi!", *Akşam*, 26 Ocak 2010.

1027. http://www.ahaber.com.tr/webtv/videoizle/turgut-ozalin-son-roportaji

Sancak ve dua

Türkiye Gazetesi Arşivi

Ecel benim zırhımdır. Onun geleceği vakte kadar, bütün dünya bir araya gelse, bana kimse bir şey yapamaz. Onun vakti geldiğindeyse, bütün dünya bir araya gelse kimse beni kurtaramaz.

Hz. Ali

1993 yılı bir gece geliverdi! Olaylar inanılmaz bir hızda akıyordu... 17 Nisan sabahına kadar geçen günler, toplantılar, ziyaretler, suikastlar ve trajik ölüm haberleriyle doluydu ve hakikaten yorucuydu... Başbakanlık döneminden beri Cumhurbaşkanı'nın en yakınında bulunan birkaç isimden biri, Doktor Cengiz Aslan, *The Özal* belgeseline "1993" yılını "En Üzüntülü Sene" diye tanımlamış ve titiz bir gözlemci olarak onun üzerinde muazzam stres ve ağır baskı oluşturan siyasi ve insani sebepleri de sıralamıştır:

"17 Nisan'dan önce Turgut Bey'in belki hayatındaki en üzüntülü sene, öldüğü senedir. Bu gerek Türkiye'deki siyasi kanadın kendisine davranış şeklinden dolayı, o sırada cumhurbaşkanıydı; gerek kendi partisi ve gerekse Süleyman Bey'in tutumu ve partisinin tutumu Turgut Bey'i ileri derecede üzüyordu.

O müteessir vaziyette, yani o üzüntülü anlarında, özellikle kafasını Bosna'ya ve Azerbaycan'a teksif etmişti. Azerbaycan'da bir kan dökülüyordu. Bosna'da ayrı bir kan dökülüyordu ve kendisinin bunun çözümünde bir misyonu olduğuna yahut böyle bir şey yapabileceğine inanıyordu. Onun için zannedersem ilk önce İslam Konferansı'nı toplamak için İslam ülkelerinde bir toplantı istedi. Senegal'e gittik.

Gene üzüldü, yani İslam dünyasının, bu iki İslam ülkesinin içinde akan kandan dolayı hiç ilgilenmediklerini ve aldırış etmediklerini söyledi. İştirak düzeyinin de çok düşük olduğunu söyledi. Oradan döndük, hemen arkasından Amerika'ya gittik."[1028]

“Kendisi Clinton’la görüşeceği süre içinde bir boş günümüz vardı. Amerika’da oldukça yorucu temaslar olduktan sonra o birkaç gün içinde Houston’a gidip bir baktırmamız gerektiğini söyledim. O sırada bacaklarında ödem vardı, birtakım sıkıntıları vardı. Gittik, yapılan non invansif tetkiklerde daha önce yapılan bir by pass damarının tıkanmakta olduğunu söylediler Dr. Mohammed Attar ve talyumu yapan doktor.

Ve mutlaka bir anjiyografi olması gerektiğini söylediler ve Şubat ayıydı, yani 17 Nisan’a gelmeden önce Şubat ayında. Onlara reaksiyon vererek dedi ki; ‘Benim mutlaka Mr. President’le (Başkan Bill Clinton) görüşmem lazım. Azerbaycan ve Bosna’da kan akıyor. Kendisi yeni başkan olmuştur. Bu meselelerin önemini ve buradaki hadisenin önemini kendisine anlatmam lazım. Balkanlar’ın ve Kafkasların ne kadar önemli bir alan olduğunu ve dünya sulhu için ne kadar önemli olduğunu anlatmam lazım’ dedi ve anjiyografi olmayı reddetti.

İlaçlarını muntazam alacağını ve perhiz yapacağını söyledi. O sırada bacak damarlarında da tıkanmalar başladığını tespit ettik. Yani yavaş yavaş bacak damarlarında tıkanma, belli bir süre sonra yürümekte sıkıntısı oluyordu, ağrısı oluyordu. Çok fazla değildi ama. Onun için birtakım ilaçlar aldı. Ve o sırada (eski Başkan) Sayın Bush’u evinde ziyaret etti. Seçimi kaybetmiş, Houston’daki evinde ziyaret etti. Bir öğlen yemeğine davet etti. Kendisiyle çok samimi bir ortam içinde, bir nevi geçmiş olsun gezisiydi. Samimi bir öğlen yemeği yendi.

Sayın Clinton’la görüşmeleri oldu ve Senegal’in hemen ardından bu gezisi oldu. Oradan Türkiye’ye döndük. Döner dönmez Balkanlar’a bir gezi yapmaya karar verdi.”[1029]

Doktor Cengiz Aslan'ın sözünü ettiği Senegal ziyaretinin asıl sebebi Bosna-Hersek'te ortaya çıkan dramatik katliamların önüne geçmek için İslam ülkelerinin desteğini almaktır. Bu nedenledir ki Özal'ın son üç günü telefonlarla geçmiştir. Dakar'da İslam Birliği Zirvesi'nde Bosna-Hersek için destek aramaktadır. Özal'ın planı, Dakar'a Aliya İzzetbegoviç'i davet ettirmektir.[1030] 12 Ocak 1993 günü *Türkiye* gazetesi "Bosna İçin Türk Planı" manşeti ile yayımlanmıştır. Planın üç unsuru vardır: (1) Sırplara Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında müdahalede bulunulması; (2) Müdahale yapılmazsa Bosnalılara savunma imkânı verilmesi; (3) Silah ambargosunun kaldırılması ve güvenlik bölgelerinin kurulması.[1031] Özal, uçak tahsis edip Dakar'a getirttiği Aliya İzzetbegoviç'le değerlendirme yapmıştır; İslam ülkeleri temsilcileri ne acıdır ki Bosna-Hersek konusunda yeterli duyarlılığa sahip değildir.[1032]

Dakar'dan Türkiye'ye gelirken Anayasa'nın geçici 15. maddesinin değiştirilmesi konusunda görüşünü de açıklamıştır:

"Neyi araştıracaklarını anlayamadım. Bir zaman aşımı yok mu? Soruşturma isteyenlerin 12 Eylül sonrasında inanılmaz yazıları var. Ben her iki tarafta da teknisyen olarak çalıştım, memleketime hizmet ettim.[1033]

Özal, siyasete dönüş konusunda da şunları söylemiştir:

"Bu meselede daha evvel söylediğim bir şey var. Bugün de aynısını tekrarlayacağım. Erken seçim kararının alındığı gün cumhurbaşkanlığından istifa edip seçim meydanlarına gireceğim. Bunu aynen yazın. Bu söz aynı zamanda beni bağlayan bir taahhüttür."[1034]

İstanbul'da 2012 Temmuz'unda konuştuğum Orgeneral Aslan Güner, Cumhurbaşkanı'nın vefatına kadar canhıraş

şekilde giriştiği insanüstü gayretlerinin Bosna-Hersek dramı için olduğunu vurgulamış ve şunları söylemiştir:

"12 Ocak 1993 günü İstanbul Harbiye Orduevi'nde Bosna toplantısı yaptık. Sancak Meclis Başkanı Süleyman Uglenin, Kosova Müslümanları lideri İbrahim Begova, Makedonya İslam Cemaati lideri, Dr. Süleyman Gündüz, eski Milletvekili Yalçın Koçak ve Doktor Albay Mustafa Kahramanyol var. Cumhurbaşkanı ile toplantı yapıldı."[1035]

Cumhurbaşkanı, 13 Ocak 1993 Çarşamba günü de İstanbul'da düzenlenen mitingdedir.

Bosna Mitingine Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve eşi Semra Özal, ANAP adına Genel Başkan Yardımcısı Lütfullah Kayalar ve Eyüp Âşık, DYP adına İstanbul İl Başkanı Muhsin Divan, RP adına İstanbul Milletvekili Mustafa Baş, YDP Genel Başkanı Hasan Celal Güzel, DP Genel Başkanı Hayrettin Erkmen, BDP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu, MÇP adına İstanbul İl Başkanı Mustafa Şatıroğlu, Batı Trakya Türk Toplumu lideri Sadık Ahmet, tanınmış sinema ve tiyatro sanatçıları ile kalabalık bir vatandaşlar topluluğu katılmışlardır. Bosna Mitingi İlhami Gencer'in İstiklal Marşı'nı söyletmesiyle başlamıştır. Ardından Bosna-Hersek Milli Marşı okunmuştur. Daha sonra organizasyon komitesi üyeleri tarafından yapılan konuşmalarla Bosna-Hersek'te cereyan eden katliamların bir an evvel durdurulması gerektiği vurgulanmış ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç'in mesajı alanda toplanan on binlere iletilmiştir. Mehteran Bölüğü de katılanları coşturmuştur.[1036]

Cumhurbaşkanı'nın konuşması *Türkiye Günlüğü* dergisi yayın kurulundan Mustafa Çalık ve Ahmet Turan Alkan tarafından kaleme alınmıştır.[1037] Saat 13.20'de yapılan anonsla Cumhurbaşkanı'nın meydana geldiği duyurulmuş ve

kalabalıkta coşku daha da artmıştır. Platforma eşi Semra Özal'la çıkan Özal şunları söylemiştir:

"Gösterdiğiniz heyecanı ve sergilemekte olduğunuz şu muazzam birlik tablosunu Bosna-Hersek'te ıstırap çeken Müslüman kardeşlerimize bir selam mesajı olarak kabul ediyorum. Onlar adına selamınızı kabul ediyorum ve yine onlar adına hepinizi tek tek temiz ve seciyeli alınlarınızdan öpüyorum."

Cumhurbaşkanı konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Türkiye bir okyanus adası değildir. Dünyanın en sancılı bölgesinde, Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Kafkaslar'da asırlardan beri kendi gücüne dayanarak ayakta kalmayı başarmış onurlu bir ülkedir. Ve belki en mühimi Türkiye laik bir ülkedir, Türkiye demokratik bir ülkedir, Türkiye Müslüman bir ülkedir. Bu üç unsur Türkiye'yi yeniden oluşturulmakta olan yeni bir dünya sahnesi içinde benzersiz ve son derece önemli bir konuma getirmiştir. Bunun içindir ki, Türkiye'nin hacet kapıları açılmıştır, diyorum. Hacet kapıları sözünden muradım budur. İçeriden ne kadar tenkit edilirse edilsin, Türkiye bugün Doğu Avrupa devletlerinden Uzak Doğu'ya kadar, Kafkasya'dan Orta Asya'ya kadar, son derece tutarlı, mantıklı ve geçerli bir devlet modeli sunmaktadır. Türkiye kendi öneminin farkına varmalıdır, varmak zorundadır. Bizim lâyıkı veçhile kavrayamadığımız bu kritik önem yüzünden, aniden gündemimize giren fitneyi, fesadı ve ihaneti de icap eden dikkatle değerlendirmek zorundayız."

Cumhurbaşkanı konuşmasının sonunda da şunları söylemiştir:

"Bosna-Hersek'teki Müslüman kardeşlerimizin çekmiş olduğu tarifsiz ıstıraplar çok kısa zamanda telafi olacaktır.

Bosna-Hersek yalnız değildir. Biz bugün de yarın da Bosna-Bersek'in yanındayız. Bosna-Hersek de hem bugün hem yarın bizimledir; gönlümüzde ve kafamızdadır. And olsun ki, Türkiye Cumhuriyeti var oldukça Bosna-Hersek'in yok olmasına göz yumulmayacaktır. Bosna-Hersek'teki Sırp mezalimi insanlık haysiyetini lekelemekle, insanlığımızı alçaltmakla kalmamıştır; başta Balkanlar olmak üzere, bütün insanlığın huzur ve güvenini, dünya barışını ağır bir tehlikeye maruz bırakmıştır. Bosna-Hersek'e müdahale şarttır, bunu burada sizin huzurunuzda bir kere daha belirtiyorum."

Cumhurbaşkanı konuşmasının ardından sürpriz bir kararla Mehter Bölüğü eşliğinde yürüyeceğini açıklamış; eşi Semra Özal ve on binlerle birlikte Harbiye'ye kadar yürümüştür.[1038]

14 Ocak 1993 Perşembe gecesi, Cumhurbaşkanı Özal ve eşi Semra Özal, önceden planlandığı üzere Çankaya Köşkü'nde yeni yıl resepsiyonu vermişlerdir.[1039] 15 Ocak 1993 Cuma gecesi de ikinci resepsiyon verilmiştir.[1040] Bu resepsiyonlar Bosna-Hersek dramı ve iç siyasi kavgalar yüzünden biraz sönük geçmiştir. İş dünyasından; Nihat Gökyiğit, Ali Rıza Çarmıklı, Jak Kamhi, Yalım Erez, Necmi Şahin, Mehmet Üstünkaya, Halil Bezmen, Ali Koçman, İdris Yamantürk, Mustafa Özcan, Zeynel Abidin Erdem ve Feyyaz Tokar da davetliler arasındadır.[1041]

1993 başında Cumhurbaşkanı'nın yalnızca Çankaya Köşkü'nde resepsiyonlar verdiği ve İstanbul'un tanınmış iş dünyasının lider kadrosuyla buluştuğu düşünülmesin. Anlaşıldığı kadarıyla yeni yılda en geniş kesime, bütün mesleklerden insanlara seslenmek ve bir grup entelektüel ve siyasetçiyle beraber "ikinci değişim programı" diye adlandırdığı yeni tezlerini açıklamak çabalarını hızlandırmıştır. Cumhurbaşkanı ve onunla birlikte hareket

eden Cedit Grubu en büyük hamlesini Ankara'da Gazi Üniversitesi'nde "Değişen Dünya ve Türkiye" başlıklı bir panelde yapmışlardır. Cumhurbaşkanı söz konusu sivil entelektüel grup tarafından düzenlenen "Değişen Dünya ve Türkiye" başlıklı bu tarihi panelin oturum başkanlığını bizzat yapmıştır. Cedit Grubu Ankara Toplantısı'na dinleyici olarak yurdun çeşitli yerlerinden sivil toplum gönüllüleri, entelektüeller ve milletvekilleri Hüsnü Doğan, Halil Şıvgın, Feyzi İşbaşaran, Tunca Toskay, Gaffar Yakın ile eski bakanlar Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek, Halil Özsoy ile Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Bakanlıklar yüksek bürokrasisi ve akademisyenler katılmışlar; coşkulu ve samimi bir ortamda konuşmacılara sorular yöneltmişlerdir. Cumhurbaşkanı Özal, Profesör Nur Vergin, Profesör Asaf Savaş Akat, gazeteci Cengiz Çandar ile Doçent Mehmet Altan ve Doktor Hikmet Özdemir'in konuşmacı olarak katıldıkları panelin sonunda uzun bir değerlendirme yapmıştır.

Cumhurbaşkanı "Değişime ayak uyduramayan ülke geri kalır; büyük devlet olabilmek için kendimizle ve tarihimizle barışmamız lazımdır; Osmanlı'dan alınacak çok ders var..." diye konuşmuştur. *Türkiye* gazetesinin haberine göre, Cumhurbaşkanı kapanış konuşmasında şunları söylemiştir:

"Osmanlı büyük bir devlettir. Altı yüz sene dünyaya hükmetmiş. Bunu da adalet ile sağlamış. Bu son meselelerde biz Osmanlının ne olduğunu daha iyi anlıyoruz. Mesela Abhazya'da bir mesele oluyor; bizim buradan ses çıkıyor. Bosna'daki meselede yine bizden ses çıkıyor."

Cumhurbaşkanı, Bosna-Hersek'le ilgili olarak da şunları söylemiştir:

“Bugün burada olan olayların tek sorumlusu Avrupa’dır. Avrupa’nın yanlış tutumu yüzünden bu mesele daha da karışmıştır. Avrupa şu anda Amerika’nın girmediği hiçbir işin içine giremez. Şunu da belirteyim ki, Bosna’ya müdahaleyi önleyen İngiltere’dir. Oradaki askerlerine bir zarar gelmesin diye buraya müdahale yapılmasını önlüyorlar. Zannedersem önümüzdeki hafta Birleşmiş Milletler’den çıkacak karar bu meseleyi önler.”

Cumhurbaşkanı, konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

“Benim tahminim Türkiye’nin milli geliri 7-8 bin dolar civarında. Fakat herkes vergi vermemek için alım-satımlarda düşük gösteriyor. Bu da milli geliri küçük gösteriyor. Ben vergide yeni bir düzenleme yapılmasından yanayım. Vergi oranlarını düşürelim. Mesela KDV, kurumlar ve gelir vergisini yüzde 15’e indirelim. Buna rağmen vergi ödemeyen olursa canına okuyalım. Son olarak da şunu söyleyeyim: Meseleleri tartışalım. Başkanlık sistemi de dâhil her konuyu tartışalım.”[1042]

16 Ocak 1993 Cumartesi günü Gazi Üniversitesi’nde Cedit Grubu toplantısını izleyen Tamer Korkmaz’ın değerlendirmesi şu şekildedir:

“Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın yönettiği panel, ‘değişim’ talepleri konusunda önemli bir kilometre taşını meydana getirdi. Tıklım tıklım dolu bir salonda altı sat boyunca doyurucu bir program gerçekleşirken, içeriye giremeyen çok sayıda kişi vardı. Bunların bir bölümü kapalı devre yayınla izlediler paneli.

Konuşmacıların tamamının ortak kanaatle birleştiği ve Özal’ın da tasdik ettiği husus, siyasetin toplumun değişim hızının dışında kaldığı yönündeydi.[1043]

Cumhurbaşkanı 19 Ocak 1993 Salı gecesi de Ankara OSTİM Sanayici ve İşadamları Derneği'nin Büyük Ankara Oteli'nde düzenlediği yemekli toplantıda konuşmuştur. Özal'la birlikte davetliler arasında Yıldırım Akbulut, Hüsnü Doğan, Halil Şıvgın, Engin Güner, Ercan Vuralhan, Talat Zengin de vardır. Kendisinin ailesi ve arkadaşları ile insafsız saldırılara maruz kaldığını anlatan Cumhurbaşkanı:

"Biz ülkemizin yararı için bu davranışlara gücümüz yettiğince buna katlandık. Bir yenileşme hareketi başlamıştır. Buna karşı çıkanlar vardır. Artık her şey açıktan konuşuluyor, tartışılıyor. Allah'a çok şükür özel TV'ler var, basın var. Her şey açıktan tartışılıyor. Ben bazı konuları çekinmeden söylediğim zaman karşıma çıkıyorlar."

Cumhurbaşkanı, Zonguldak kömür havzası ile ilgili olarak şöyle konuşmuştur:

"Rakamları tam olarak bilmiyorum. Burada toplu iş sözleşmesi imzalanıyor. Bir işçi yıllık olarak 160 milyona mal oluyor. Bunu 40 bin ile çarparsanız 12 trilyon eder. Buradaki kömürün değeri 2 trilyon liradır. Aradaki fark 10 trilyon bile olsa büyük paradır. Biz bu parayı üretim kesimine harcayacağımıza delik bir kuyuya atıyoruz. Aradaki 10 trilyonluk paranın 5 trilyonunu sizin gibi küçük sanayiye harcasak ne kadar çok kişiye iş imkânı sağlamış oluruz. Şu anda OSTİM'de Zonguldak'taki kadar işçi çalışıyor. Hem Zonguldak'ın zararı kadar kâr getiriyor. Böyle olsa fena mı olur? Paraları böyle çarçur etmeyin demekle yanlış mı yapıyorum? Ben böyle deyince Çankaya'nın şişmanı işçi düşmanı diyorlar, hadi canım, asıl işçi düşmanı sizsiniz. Bunlar sendika ağalarıdır. Açıkça söylüyorum. Bu düzelmez ise memleket baş aşağı gider. Zonguldak özel teşebbüsün malı olsaydı, devlet buraya 10 trilyon verip parayı sokağa atar

mıydı? Şimdi durum bu iken TBMM devletin parasına sahip çıkmış oluyor mu? Neredeler? Türkiye buralarda tıkanıyor. Bunun seçimle de bir alakası yoktur. Bu paraları oy için veriyorsanız, o zaman para ile oy satın alıyorsunuz. Elimde icra gücüm yok. İcra gücüm olsa ne yapacağımı biliyorum. Yalnız Zonguldak değil, burası gibi 10-15 yer var."

Cumhurbaşkanı, devletin küçülmesi ve katılımcı demokrasiye geçilmesi için alınması gereken önlemleri de anlatmıştır:

"Devlet her şeye müdahale eder durumdan çıkarılmalı; katılımcı demokrasiye geçilmelidir; parlamentonun yetkilerinin bile Anayasa ile kısıtlanması lazımdır."[1044]

1993 Ocak başından itibaren kanlı olaylar Cumhurbaşkanı'nın Bosna-Hersek hassasiyetini daha arttırmıştır. 14 Ocak 1993 günü bir demecinde; "Bosna konusunda daha başka şeyler yapılabileceğini, daha önce yapılması lazımdı, şimdi de yapılabilir" demiştir.[1045]

24 Ocak 1993 Pazar günü sol düşüncenin mücadeleci entelektüeli ve korkusuz sözcüsü Uğur Mumcu feci bir suikast sonucu öldürülmüştür. Aynı günün akşamı Cumhurbaşkanı, kendisi ziyaret eden *Türkiye Günlüğü* dergisi yönetmeni Mustafa Çalık'a, Uğur Mumcu'nun öldürülmesi hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Türkiye'nin seçkin milliyetçi entelektüellerinden Mustafa Çalık: "Zatıâlinize suikast teşebbüsü ne ise bu hadise de odur" diye karşılık vermiştir.[1046]

ABD ziyareti

26 Ocak 1993 Salı günü 14 günlük özel bir ziyaret için ABD'ye giden Cumhurbaşkanı Özal'ı Esenboğa Havaalanı'nda TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk,

Başbakan Vekili Erdal İnönü, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ile bazı yeni ve eski milletvekilleri uğurlamışlardır.[1047] Başyaver Aslan Güner şöyle anlatıyor:

"26 Ocak 1993 günü yeni bir ABD ziyareti için Ankara'dan ayrıldık. Washington'da Andrews havaalanında inip Madison Oteli'ne yerleştik. Arada eski Başkan Bush'u Texas'da ziyaret ettik."[1048]

Özal, Washington'da Sahir Erozan'ın *Cities Restaurant* adlı mekânında Türkiye'nin Bosna-Hersek faciasına seyirci kalmayacağını bir şeyler yapabileceğini ilan etmiştir. Özal'dan sonra Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Yardımcısı Eyüp Ganiç konuşmuştur.[1049] Cumhurbaşkanı Amerikalılara Bosna-Hersek faciasını anlatmak için her fırsatı kullanmaktadır. 29 Ocak 1993 Cuma günü *Grand Hyat Oteli*'nin bir salonunda Turgut Özal, bir diğer salonunda da eşi Semra Özal konuşmaktadır.[1050]

4 Şubat 1993 Perşembe akşamı New York Manhattan'da Harvard Mezunlar Kulübü'nde kendisi de Harvard mezunu Hüseyin Yeni tarafından biyografisi okunduktan sonra Cumhurbaşkanı Bosna-Hersek, Türk Dünyası, Kıbrıs ve Irak konularında ülkesinin görüşlerini önerilerini birbiri ardına sıralamıştır.[1051]

Fehmi Koru Özal'ın bu çabalarını şöyle anlatıyor:

"Cumhurbaşkanı Özal'ın önünde konuştuğu ilgi gruplarına, televizyon izleyicilerine on gündür verdiği mesaj açık:

Bosna konusunda mutlaka bir şeyler yapmak gerek.

Özal bir anlamda sağır kulaklara hitap ediyor..."[1052]

Madison otelde Cumhurbaşkanı ve gazeteciler Ömer Öztürkmen, Fehmi Koru, Cengiz Çandar, Derya Sazak ve Servet Kabaklı gece sohbetleri yapmaktadır.[1053] Fehmi Koru

bu sohbetlerin bazı ayrıntılarını aktarmıştır; Uğur Mumcu suikastı da konuşulmuştur:

"Provokasyon mu? Bu konuda Cumhurbaşkanı Özal'ın hiçbir tereddüdü yok. Uğur Mumcu cinayetinin işleniş biçimi ve ardından başlayan gelişmeler, suikastın bir dizi önemli olayın başlangıcı olmasını akla getiriyor. 'Bu, bir zincirin halkaları gibi, başka eylemler de bunu izleyecektir' diyor. Jak Kamhi'nin silahlı baskına uğramasına daha birkaç saat varken yaptığı bu değerlendirme önemli.

'Suikast ve ardından başlayan gelişmeleri bir planlayan olduğu muhakkak; ama planlayıcı kim?' Özal'ın kafasındaki bu sorunun net bir cevabı yok. Devletle irtibatlı güçlerin planlayıcı olabileceği yolundaki hatırlatmayı elinin tersiyle itiyor. Şunu söylüyor: 'Ben, bugünkü konumuma geldikten sonra bu varsayımı destekleyecek bir delile sahip olmuş değilim' sözünü, 'bildiğim ve hissettiğim kadarıyla' diye bir şart cümlesiyle bağlamak gerek."[1054]

Servet Kabaklı da Özal'ın sohbetin bir yerinde şöyle söylediğini yazıyor:

"Benim gördüğüm bu bir provokasyondur. Provokasyonun gayesi de ortalığı karıştırmaktır. Ama Türkiye bu tür provokasyonların ülkesi değildir artık. Ben bu provokasyonu yapanların öyle kolay yakalanabileceğini, ortaya çıkarılabileceğini sanmıyorum... Bu çok zor bir iştir."

Peki kim olabilir bu provokasyonu yapanlar?

Cumhurbaşkanı akla gelen bazı sorulara karşılık veriyor:

"Ben devletin içinde bu tür provokasyonları düzenleyecek tıynet ve kabiliyette gizli bir teşkilat olduğuna inanmıyorum. Beceremezler... Bu daha çok yabancı bir gizli servisin işi gibi görünüyor."[1055]

Cumhurbaşkanı, Uğur Mumcu'nun bir suikast sonucu öldürülmesi haberinden 12 gün sonra İstanbul Milletvekili Adnan Kahveci'nin acı haberini almıştır. Kahveci ailesinin küçük oğlu Cihan kazayı sıyrıklarla atlatmış; fakat Mercedes'in sürücüsü ile Kahveci ailesinin diğer bireyleri vefat etmişlerdir.[1056] Houston'da sabah 07'de otelden ameliyat için hastaneye giden Özal'dan Adnan Kahveci'nin ölümü 6 saat gizlenmiştir. Acı haber Özal'a sağlık kontrolünün yapılması tamamlandıktan sonra verilmiştir.[1057] Cumhurbaşkanı, "Bir evlâdımı kaybetmiş gibiyim" demiştir.[1058]

Kardeş Azerbaycan'dan da acı haberler ulaşmaktadır. Methodist Hastanesinde prostat ameliyatının üzerinden henüz 10 gün geçmiştir, Azerbaycan'da Şuşa'nın düştüğü gündür, elinde seyyar telefonla Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le konuşmaktadır:

"Bir şeyler yapmak lazım Hikmet Bey, rica ederim bir aksiyon, bir hareket gerçekleştirmek lazım... Binlerce masum kardeşimiz öldürülüyor... Gerekirse asker sokmak lazım Nahçıvan'dan içeriye..."

Telefonu kapattıktan sonra nekahet döneminin tesiriyle bir-iki dakika halsiz kalmıştır; sesi titremektedir:

"Gel bakalım Servet, Şuşa da düştü, duydun mu" demiştir. Cumhurbaşkanı da Servet Kabaklı da ağlamaktadır; Doktor Cengiz Aslan odaya girdiğinde çok şaşırmıştır.[1059]

Fehmi Koru Cumhurbaşkanı Özal'ın bu ziyaretini ABD'den ilk notlarında esas olarak pek yararlı bulmadığını yazmıştır:

"Zamanlama, kapsam ve üslup konularındaki hatalar, geziyi amaç bakımından da sakatlıyor. Amaç herhalde Batılı, lideri ABD'yi ikna ederek belli bir tavır almaya yönlendirmek; ancak bu amaç yerine gelmediği gibi, hem Türkiye, hem de

Özal'ın şahsı tartışma konusu haline dönüşüyor. Gezinin ilk durağından sonra konuşma yapılan yerlerde, Rum, Ermeni ve Sırp grupların gösterileri ve aynı grup sözcülerinin soruları gündemi belirlemeye başladı. Burada Harvard Üniversitesi'nde konuşma yaptığı gün, *Boston Globe* gazetesi Türkiye'yi eleştiren sert bir başyazı yayımladı.

Bu gezinin ilk gününde, Sayın Özal'ın ABD yönetimine karşı mesafeli davrandığı dikkatimizi çekmişti. İki hafta dolunca aynı yaklaşımın ABD yönetimince de benimsendiği anlaşılıyor. Özal ziyareti yakınlaşmadan çok mesafeli hale gelmeye yarıyor gibi..."[1060]

Birkaç gün sonra da şöyle yazmıştır:

"Başlangıçta Turgut Özal'ın Clinton'u görme diye bir derdi yoktu. Sanıyorum yanında bulunanlar, ABD'ye gidip de yeni başkanı görmezse, döndüğünde bunun aleyhinde kullanılacağını düşündüler ve görüşme konusu böyle ortaya çıktı. Ancak üzücü bir durum olabilir ihtimaliyle resmi kanallar kullanılmadı.

Washington'daki Türk Büyükelçiliği son ana kadar Bush'un yeniden seçileceğine inandığı için o sebeple Demokratlara yatırım yapmamıştı. Buna karşılık ABD'de yaşayan Türkler arasında Clinton'u ve Demokratları tanıyanlar çok. Bir gazeteci de devreye girdi ve tanınan kişiler aracılığıyla Özal'ın randevu talebi Beyaz Saray'a iletildi. Açıklanmadı ama Turgut Bey, buraya gelmeden Ankara'dan hareket ettiğinde görüşmenin olacağından haberdardı."[1061]

8 Şubat 1993 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı, yeni Başkan Bill Clinton'la Beyaz Saray'da özellikle Bosna konusunu görüşmüştür.[1062] Servet Kabaklı'nın dediği gibi, bu ziyaretin sonunda Oval Ofis'te yeni Başkan Clinton'la buluşması,

Ankara'ya karşı "Özal'ın mükemmel finali" olmuştur.[1063] Fehmi Koru bu görüşmeyi de şöyle değerlendirmiştir:

"Turgut Özal'ın Beyaz Saray'ın Oval Ofis'ine bu beşinci girişi. Daha öncekiler huyu huyuna, suyu suyuna uygun ABD başkanlarını ziyaret içindi. Bu defa seçilmesinden hoşnut olmadığını çok önceden açıkladığı yeni başkanla bir araya geldi. Kendisinin tek başına karar verdiğinde Meclis'i ve Hükümet'i arkasından sürüklediği günlerdeki gücünü kaybettiği de cabası. Üstelik, hükümeti oluşturan siyasi partilerin, ziyaretin kendilerini bağlamayacağını da açıklamış durumdalar. Görüşme öncesinde karşılaşacağı muameleden emin olmamanın rahatsızlığı da vardı Özal'ın üzerinde...

Amerikan tarafı saygıda kusur etmemeye kararlı göründü. Özal'ın karşısına ABD yönetimin ilk dört ismi oturdu: Bill Clinton, Al Gore, Warren Christopher ve Anthony Lake... Görünürde eskiden hiçbir fark yok. Espriler bile yapıldı. Özal sonradan görüşmeden çok memnun olduğunu açıklayacak ve ev sahibi hakkında olumlu ifadeler kullanacak...

Cumhurbaşkanı Özal'ın bu defa tek maddelik bir gündemi var: Bosna-Hersek. Kuşkucular bunu, Körfez Savaşı sonrası kaydığı görünen ilgiyi yeniden kendi üzerine çekmek girişimi olarak takdim ediyorlar. Samimiyetine güvenenler, bunu yapmak isteğini, 'Osmanlı mirasına sahip çıkma hamlesi içine oturtuyorlar. Her ne sebeple ise karşısında dinlemeye hazır bir kadro bulunduğu belli.

Özal açısından çok yönlü bir hazırlanma söz konusu: Türk kamuoyu bu konuda kararlı biçimde arkasında; bir ay önce Senegal'e giderek İslam Konferansı Teşkilatı'nın desteğini de arkasına aldı. 10 gündür ABD'de önüne getirilen her mikrofona, 'Müdahale şart, kara gücü de gerekmiyor'

demekteydi. Her adımın bu uluslararası satranç oyununda bir hamle değeri var.

Turgut Özal, Beyaz Saray'dan dinlenildiğinden ve planının beğenildiğinden emin olarak, uygulamada Türkiye'nin desteğini de vaat ederek ayrıldı."[1064]

Servet Kabaklı'nın vurguladığı gibi, Özal'ın ABD ziyaretinde çeşitli kuruluşlarda ve üniversitelerde gerçekleştirdiği konferanslar "tek başına Türk lobisi" olmuştur.[1065] Cumhurbaşkanı'nın çabalarını Büyükelçi Murat Özçelik de *The Özal* belgeseline şöyle anlatmıştır:

"Clinton'u ziyaret etmek üzere geldiğinde Carnegie Vakfı'nın Başkanı da eski Ankara Büyükelçisi Abramowitchz'di. Şimdi Abramowitchz ertesi sabah yapacağı sabah kahvaltısında çok önemli senatörler, kongre üyeleri, NSC yani Milli Güvenlik Konseyi'nden insanlar. Çok elit bir tabakayı çağırmıştı, davet etmişti. Çünkü onun bölgeye ilişkin tahlillerini, değerlendirmelerini dinlemek üzere. Şimdi, akşam büyükelçi, akşamüzeri diyeyim beni aradı, 'Murat' dedi ve Cumhurbaşkanı da gelmişti Washington'a, 'Murat, Cumhurbaşkanının yarın yapacağı konuşmayı bana faksladılar ve faksı gördüm. Bu faksta, bu metinde Özal'ın kendi tahlililiyle ilgili hiçbir şey yok. Bence sadece bürokratik bir metin hazırlanmış. Bu metin herkes tarafından bilinen, hiçbir özelliği olmayan Özal'ın katkısını getirmeyecek bir metin' dedi. 'Yani eğer Özal gelip de yarın bu metni okuyacaksa, ne olur bir şey yapılabilir mi? Okumasa bunu...' Şimdi o akşam görmeyecektim zaten Özal'ı. Dedim ki, 'Vallahi bu saatten sonra benim, hele Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrılıp Washington'a geldikten sonra böyle bir şeyi o kademeyi geçerek yapabilmem mümkün değil' dedim. 'Pek bir şey olacağını zannetmiyorum ama eğer

kendisini görürsem ifade ederim, söylerim' dedim. Öyle dedik ve kapattık. Sabahleyin Carnegie'de o hakikaten seçkin kişilerin davetli olduğu kahvaltıda tanıtıldıktan sonra sıra Özal'ın konuşmaya geçmesine geldi. Yerinden kalktı ve kürsüye doğru yürürken, burada tabii bir şeyden dolayı da mutluluk duyuyorum, kürsüye doğru yürürken kalktım ona doğru yürüdüm yanına hafifçe eğildim ve dedim ki; 'Sayın Cumhurbaşkanım lütfen elinizdeki metni okumayın. İrticalen konuşun' dedim ve geçtim. Bilirsiniz kartlara yazılırdı hani, kartlardan okurlardı. Söylediğim yerle kürsü arasında diyelim ki on beş adımlık mesafe var.

Oraya çıktı. O başlangıç nezaket cümlelerini okudu. Onu bir kenara koydu. Ve herhalde Balkanlar'da Bosna-Hersek üzerindeki izahatında Bogomillerden başlayarak, Osmanlılarla Avrupalılar arasındaki farkları fay hattının ortaya nasıl çıkışıyla ilgili tahlilini ortaya koyduğunda; işte sonra Abramowitchz tahliliydi. Söylemek istediğim şu: Bu insan tüm diğer kuruluşların kendisine verdiği bilgileri ciddi bir elemeden geçirip ileriye doğru ne yapılırı ortaya koyan ve onun inisiyatifinde olmaktan çekinmeyen bir insandı. Dış politikayı da bu çerçevede yürüttüğünü zannediyorum. Onu biliyorum."[1066]

Cumhurbaşkanı'nın bu konuşmaları Türkiye'de her zaman olduğu gibi iç siyaset malzemesi yapılmıştır. ABD dönüşü Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Oval Ofis görüşmesinde bulunmaması sorusuna karşılık Özal şöyle konuşmuştur:

"Ben, Dışişleri Bakanı gelsin dedim. Tabii Dışişleri Bakanı için fayda şudur: Netice itibarıyla yeni idare ile tanışacaktır. Bundan daha iyi bir fırsat olur mu? Bundan sonra Warren Christopher'ı tanıması bile önemli. Çünkü bir NATO toplantısı olacak falan. Böyle bir yerde tanıyacak. Ama

Başkanı, Başkan Yardımcısını, Ulusal Güvenlik Danışmanını bu fırsattan yararlanarak tanımış olurdu. Kendisi bakımından da Türkiye bakımından da faydalıydı ve olmadı. Ne yapalım?”[1067]

Ömer Öztürkmen, 14 Şubat 1993 Pazar günü yazısında siyasetin iki önemli kurumu cumhurbaşkanlığı ile hükümet arasında baş gösteren kaosu anlatmıştır:

“İktidar partisi veya partileri azgın bir muhalefet gibi Cumhurbaşkanı’nın yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerini eleştiriyor, yurtiçinde ve yurtdışında söylediği sözlerin önemini düşürmeye çalışıyorlar.

Yani sizin anlayacağınız bugünkü koalisyon iktidarının yaptığı ve yapacağı yegâne iş, Cumhurbaşkanı’nı etkisiz hale getirmek, fonksiyonlarını engellemek ve onu yok farz etmektir.”[1068]

Ertesi gün, 14 Şubat 1993 Pazar, Özal, İstanbul Hilton Oteli’nde Egeli İşadamları Derneği’nin toplantısında konuşmuş ve ABD Başkanı Clinton’la görüşmesine Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’i çağırmasının eleştirilmesini kınayarak; “Başbakan’ın cevabı doğru değil. Bir kere ben, Dışişleri Bakanı’nı 15 günlük seyahate çağırmadım. ABD Başkanı ile yapacağım görüşmeye çağırdım. Çağırmasam büyük gürültü kopacaktı. Bunu da bildiğim için çağırdım. ‘Onun yetkisi yok’ diyorlar. Fevkalâde çirkin ve yanlış. Koordinasyon meselesidir bu. Koordinasyonu sağlamamız lazım. Ben üzerime düşeni yaptım. ABD Başkanı ile görüşen üçüncü kişi benim.”[1069]

Selam Balkanlar...

Cumhurbaşkanı, Çankaya Köşkü’nde Cumartesi-Pazar günlerini de Bosna-Hersek konusunda istişarelere

ayırmaktadır. 7 Şubat 1993 Pazar günü Cumhurbaşkanı'nın ziyaretçileri hayli yoğundur. Bosna-Hersek Dayanışma Grubu lideri Dr. Süleyman Gündüz 16.30'da kabul edilenler arasındadır.[1070] 15-20 Şubat 1993 arasında Balkanlar ziyareti hemen ertesi gün (Pazartesi) başlamıştır... Cumhurbaşkanı Özal'ın Balkanlar ziyaretinde Halit Esendir, Cengiz Çandar, Yavuz Gökmen, Fevzi Kahraman, Kamuran Abacıoğlu, Fehmi Koru, Süleyman Gündüz de yer almıştır.[1071]

Fransız *Le Figaro* gazetesi Özal'ın bu ziyaretinin Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilginin, "Geriye dönük bir özlem mi, yoksa bir canlandırma girişimi mi" olduğunu sormuştur. Alman *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetesi ise, Balkanlarda yeni Türk çağı başladığını ileri sürmüştür.[1072] Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

"15 Şubat 1993 Pazartesi günü Sofya'ya hareket ettik. Ertesi sabah Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jalev'le buluşacaktık. Cumhurbaşkanımız çok geç yatmıştı, güçlükle kaldırabildik. Kendisini halsiz hissediyordu."[1073]

Cumhurbaşkanı Özal, Bulgar mevkidaşı Jelu Jelev tarafından Sofya Havaalanı'nda karşılanmıştır. Özal'ın heyetinde Devlet Bakanı Şerif Ercan, bazı milletvekilleri, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Özdem Sanberk, TOBB Başkanı Yalım Erez, işadamları, bürokratlar ve gazeteciler bulunmaktadır.[1074] Cumhurbaşkanı Özal'ın Balkanlar ziyareti hakkında Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelev'e telefon ederek bilgi almıştır.[1075] Bulgaristan basını, Cumhurbaşkanı'nın ziyaretini, "Özal'ın Sırpları kuşatma hamlesi" şeklinde değerlendirmiştir. Bulgar *Standart* gazetesine göre, "Özal, Bosna'daki kanlı savaşın ve

soykırımın ancak bir askeri müdahale ile önlenebileceği” görüşündedir.[1076]

Bulgaristan’da Türk ve Bulgar işadamları ortak bir toplantı düzenlemişlerdir. Özal bu toplantıda konuşurken serbest ticaret ve ekonomi dersi verir gibidir. “Türkiye’ye gönderilen insanlar çok tecrübeli imişler; sağolsun Jivkov yetiştirip bize hazır gönderdi” esprisine de herkes gülmüştür. Özal alkışlarla uğurlanır.[1077]

Bulgaristan ziyaretinin ikinci gününde Cumhurbaşkanı Özal, Halk ve Özgürlük Hareketi (HÖH)’ün sahip olduğu önemli 15 belediyenin başkanları ile Bulgaristan Müftüsü Fikri Salih ve Bulgaristan İslam Enstitüsü Rektörü İsmail Canbazoğlu’nun katıldıkları azınlık temsilcileri ile Boyanna Sarayı’nda yaptığı sıcak görüşme sonrasında Bulgaristan Parlamentosu’nda grubu bulunan siyasi partilerin liderleri ile de 50’şer dakika süren toplantılarla buluşmuştur.[1078] Bulgaristanlı seçilmiş Müftü ve Bulgaristan İslam Enstitüsü Rektörü Fikri Salih, Sofya Büyükelçiliği’nde davette Özal’ın bulunduğu salona alınmayıp diğer salona oturtulmuştur. Kaya Toperi, Metin Yalman ve *Milliyet* yazarı Sami Kohen olayı fark edince derhal müdahale etmişler, fakat elçilik görevlileri “öyle öngörüldü” diye geçiştirmişlerdir.[1079]

Jelev ve Özal’ın birlikte yaptıkları basın toplantısında Jelev, Özal’ın Bosna ve Balkanlarda büyük bir misyon yüklendiğini; ABD ve Balkanların ardından Moskova’ya da gitmesini ve Yeltsin’le de görüşmesini rica ettiğini açıklamıştır. Özal da Moskova’ya giderek Yeltsin’le de görüşeceğini ve onun bu trajediye sessiz kalmayacağını söylemiştir.[1080]

Bulgaristan’dan Makedonya’ya geçilmiştir... Başyaver Aslan Güner anlatımına devam ediyor:

“Sonraki gün Makedonya’nın başşehri Üsküp’e geçtik. Havaalanından şehre giderken Balkan Harbi’nde Kumanova muharebelerinde kaybettiğimiz şehitlerin mezarlarını gördük. Ayyıldızlı mezar taşları duruyordu. Fatiha okuduk. Resmi görüşmelerin ardından verilen öğle yemeğinde Orgeneral Eşref Bitlis’in uçak kazasında şehit olduğu haberi geldi. Hepimiz derinden sarsıldık.”[1081]

Cumhurbaşkanlığı bürokratlarıyla Türkiye’nin büyükelçilik mensupları arasında Sofya’da baş gösteren tuhaf tartışmalar devam etmektedir. Makedonya Ohri’de programın ilk halinde iki kilise ve Hıristiyanlık kültürünü yansıtan bir serginin gezilmesi bulunmaktadır. Türk ve Arnavut Müslümanlarının çoğunlukta olduğu bu şehirde, Horasan erenlerinden Halveti Dergâhı, Hayati Baba Camii ve Tekkesi ve Türbesi ve Osmanlı’dan kalma çok sayıda iz vardır. Daha önce bu bölgeyi ziyarete eden İşadamı Erdoğan Tüzün, çektiği resimleri Cumhurbaşkanı’na göstermiş Özal’ın buraları ziyaret etmesi için çabalamıştır. Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanlarından Sabahattin Çakmakoğlu’nun gayretiyle yeni program hazırlanmıştır. Dışişleri bürokratları yaptıkları programın bozulmasından rahatsız olmaktadır.[1082]

Fehmi Koru bazı ayrıntılara tanıktır:

“Artık tahlile muhtaç sebeplerle Üsküp’teki dini kurum olan Meşihat’ın ziyaret edilmesini hiç istemediler. Konduğu halde son anda programdan çıkardılar. Bunun üzerine Özal onlara çok zarif iki gol attı. İstenmeyen Meşihat’ın bulunduğu yere iki kere gidip ikisinde de çok uzun kaldı.

Biz kendisini Meclis binasında bekliyoruz. İçeri girdi. Beni görünce yanıma doğru gelip, ‘İsa Bey Camii’nden geliyorum, iki rekât namaz kıldım’ dedi.”

Taha Kıvanç ismiyle yazan Fehmi Koru'nun başka önemli tanıklıkları da olmuştur:

"Söyleyeyim mi, söylemeyeyim mi tereddüdü geçirdikten sonra, 'Ankara'da olanı duydunuz mu?' diye sordum. Ardından da pat pat Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in içinde bulunduğu askeri uçağın düştüğünü bildirdim. Çok üzüldü Özal, sendeledi... Üzgünlüğü gün boyu sürecek. Şerefine verilen Makedon usulü vur patlasın çal oynasın gecede bile, süzgün duracaktı.

Akşamın bir vaktinde Özal, Meşihat'a yeniden gitti. Belki de Balkanlar'daki en göz alıcı törenle karşılandı. 100 kadar imam, bir o kadar imam-hatip öğrencisi, yüzlerce Üsküplü hem alkışladılar, hem de tekbir getirdiler. Mahalli kıyafetler ve sesler etkileyiciydi.

Daha etkileyici ve dokunaklı olan ise içeride kendisine anlatılan şeyler olmalı. Genelkurmay 2. Başkanı Fikret Küpeli'ye dönüp; 'Görüyorsunuz Paşam burada neler dinliyoruz; orada neyle uğraşıyorlar' demesi manidardı."[1083]

Cumhurbaşkanı Özal, Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov'la beraber yaptıkları basın toplantısında Bosna-Hersek konusunda oldukça sert konuşmuştur. Bir Sırp gazetecinin Sırpları ablukaya almayı hedeflediğine dair görüşler bulunduğunu hatırlatması üzerine sinirlenen Özal, "Ben bu haberleri Atina veya sizin Tanyug Ajansı'ndan duyuyorum. Geliş sebebimi izah ettim. Ancak şunu ilave edeyim ki Sırpların yaptığı yanlarına kalmayacak. Sırplar dünyanın ender gördüğü katliamlardan birini yapıyor. Bu katliamlar durdurulacak ve sorumluları da hesaba çekilecek!" diye konuşmuştur.[1084]

Özal, Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov'la beraber Halveti Tekkesi'ni ziyaret etmiştir. Halveti Tarikatı'nın Hayati

Kolu tarafından oluşturulan Tekke'de iki Cumhurbaşkanı bağdaş kurup yere oturmuş ve ikram edilen lokumu yemiş, çayı içmiştir. Özal, Gligorov'a bu tekkelerin İslam hoşgörüsünü yansıttığını söylemiştir. Bu arada içeriye Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli girmiş; Cumhurbaşkanı Özal bunun üzerine, "Buyurun oturun" demiş ve 'Hepiniz tarikat mensubu oldunuz şimdi" diye onlara takılmıştır. İki Cumhurbaşkanı Struga kasabasına da uğramışlar; burada Türk asıllı Makedonyalılar Özal'ın etrafında sevgi yumağı olmuşlardır.[1085]

Halit Esendir'in Özal'ın Ohri Tekkesi'ni ziyareti ve Osmanlı Sancağı'nın Türkiye Cumhurbaşkanı'na takdimini anlattığı notları insanı yüreğinden sarsmaktadır:

"Osmanlı'nın Balkanlar'da bıraktığı tarihi mirasımızın 150 yıllık ilgisizliğimize rağmen ne kadar kalıcı olduğunu Cumhurbaşkanı Özal'ın Üsküp'te İslam Meşihatı'nı ve Ohri'deki Hayati Baba Camii ve Tekkesi'ni ziyaretinde görmemek için insanın vicdan taşımaması gerekir. Üsküp'ten, resmi görüşmeler ve basın toplantısının akabinde, basın mensupları ve işadamlarının Makedonlar tarafından götürülmediği bu ziyarette Meşihat'ın önünde toplanan akşamın 17.00'sinden gece 21.00'ine kadar kalabalık, Özal'ın geliş ve gidişini bekleyerek alkışlarla 'Yaşa Özal' nidalarıyla, "Allah Razı Olsun' sözleri ve birçoğu da gözyaşlarıyla duygularını ifade ediyorlardı.

Meşihat Reisi Müftü Süleyman Recebi binanın önünde 15-20 kadar imamı sarık ve cübbeleriyle karşılama merasimine dahil etmiş, 15 kadar imam-hatip eğitimi yapan İsabey Medresesi talebelerinin Osmanlı fesleri başlarında olması karşılama törenine muhteşem bir görüntü vermişti."

Halit Esendir'in anlatımına göre, Özal'ın müftü efendi ile tanışmasından sonra *Zaman* muhabiri Sercim Muhammed, Üsküplü Şair Yahya Kemal Beyatlı'dan 4 mısralık 'Üsküp benzer Bursa'ya' sözlerinin bulunduğu kıt'ayı okuması ve müftülerle tek tek tanışmasında medrese talebelerinin tekbir sesleri karşılama töreninin manevi havasını herkese hissettirmektedir.

Ohri'de yedi camii vardır ve bunlardan en ünlüsü çarşıda bulunan Horasan'dan kalkıp Ohri'ye gelen ve Halveti tarikatı büyüklerinden Yahyababa Camii ve Tekkesi de Özal'ın ziyaret ettiği yerler arasındadır. Tekke'nin Şeyhi'nin Cumhurbaşkanı Özal'ı Osmanlı Padişahı III. Selim'in hediyesi olan 200 yıllık Sancak'la karşılaması bölge tarihinin en muhteşem ânıdır. Dervişler, hoşamedi olarak 4'er mısralı, 8 kıt'alık Yunus'un ilahisini okumuşlardır:

"Safa geldiniz erenler
Allah sizden razı olsun
Ağlar idik güldürdünüz
Allah sizden razı olsun"[1086]

Bir diğer tanık, Kamuran Abacıoğlu'nun aktardığına göre Ohri'de bir önceki akşam yemeğinden sonra orkestra Vardar Ovası'nı çalınca Makedonya kökenli milletvekilleri ANAP'lı Cengiz Bulut ile DYP'li İsmail Kalkandelen halay çekmişler, Makedonyalı komutanlar da halaya katılmışlardır.[1087]

Cumhurbaşkanı Özal, 19 Şubat 1993 Cuma günü ziyaretin üçüncü ayağı Tiran'da Arnavutluk Cumhurbaşkanı Sali Berisha tarafından karşılanmıştır. Özal, daha sonra Arnavutluk Başbakanı Aleksander Meksi'yi ikametine ayrılan sarayda kabul etmiştir.[1088] Cumhurbaşkanı Özal, Arnavutluk Halk Meclisi'nde konuştuktan sonra Cuma namazını 200 yıllık Ethembey Camii'nde kılmıştır.[1089]

Kamuran Abacıoğlu'nun aktardığına göre, Özal Tiran'da Ethembey Camii'nde Cuma namazından önce Arnavutluk Müslümanlarının dini lideri Sabri Koçi ile sohbet etmiştir. Tercümanlığını RP Milletvekili ve Diyanet İşleri eski Başkanı Lütfi Doğan yapmıştır. Hafız Sabri Koçi Bey gözyaşları içinde Özal'a; "Buraya 50 yıl sonra giren ilk Müslüman devlet başkanı siz oldunuz. Biz çok zor günler yaşadık. Bugün bizim bayram günümüzdür" diyerek teşekkür etmiştir. Özal da, Sabri Koçi'ye, "Hak gelince batıl zail olur, İslam ebediyen yaşayacaktır" diye karşılık vermiş ve camiye bir halı hediye etmiştir.[1090] Bulgaristan ve Makedonya'da Türkiye Dışişleri mensuplarıyla Cumhurbaşkanlığı görevlileri arasında baş gösteren program tartışmaları Arnavutluk'ta da sürmüştür.

Taha Kıvanç (Fehmi Koru) şöyle yazıyor:

"Tiran'da günlerden Cuma olduğu halde programa Cuma namazı konulmamış. Ispartalı tüccar ve işadamlarının girişimleriyle kurulan Gülistan Şirketi tarafından kurulan Mehmet Akif Koleji'nin resmi açılışının Özal tarafından yapılması istenmemiş. Cumhurbaşkanı açılışa katıldı. Göndere Türk bayrağı çekildi. Arnavut çocuklar üç günde öğrendikleri İstiklal Marşı'nı düzgün ifadelerle okudular. Hepimizin gözleri yaşardı bu sahnelere."[1091]

Cumhurbaşkanı, dört katlı okul binasını da gezmek istemiş ve yemekhanede aşçı önlüğüyle başörtülü bir Bayan, 'Hoş geldiniz Sayın Cumhurbaşkanım' deyince şaşırmış ve 'Siz kimsiniz' diye sormuş ve: 'Ben okul müdürü Mehmet Bey'in eşiyim, iki aydır talebelerin yemeklerini ben yapıyorum' cevabını alınca şaşkınlığı iki kat daha artmış ve "İşte fedakârlık. Bakın bizim esas hasletimiz bu. Okul müdürünün eşi talebelere yemek yapıyor' diye konuşmuştur.[1092]

Cumhurbaşkanı Sali Berisha, Özal onuruna Tugaylar Sarayı'nda akşam yemeği vermiştir.[1093]

20 Şubat 1993 Cumartesi günü Özal ve beraberindekiler Zagrep'te Hırvatistan Başbakan Vekili ve Dışişleri yetkililerince karşılandıktan sonra Hırvatistan Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Franjo Tudjman tarafından törenle ağırlanmıştır.[1094]

Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

"Hırvatistan'ın başşehri Zagrep'e geçtik. Başkan Tujman sarayında bizi askeri törenle karşıladı. İkili görüşmede Özal, ev sahibini sıkıştırdı.

Aranızdaki kavgayı bırakın. Birlik olun. Bunun bedeli neyse Türkiye karşılar' diye konuştu."[1095]

İki ülkenin milli marşlarının dinlenmesi ardından Özal, ikameti için ayrılan Holed Esplanade'ye geçmiştir. Özal öğleden sonra Hırvatistan-Slovenya Müslüman Cemaati Başkanı Şevki Ömer Basiç'i kabul etmiş ve İslam Merkezi'ni gezmiştir.[1096]

Taha Kıvanç'ın (Fehmi Koru) Cumhurbaşkanı'nın ziyaret programı krizi konusunda aktardıkları şöyle devam ediyor:

"Zagreb'de de çok çaba gösterdiler. Bir gün önce Cuma namazı için İslam Merkezi'nin görkemli camiinde toplanan cemaate Turgut Özal'ın ziyarete geleceği duyurulmuş. Bir ikindi vakti gittiğimizde camiin çevresi binlerce Zagrebli Müslüman'la doluydu. Öğle saatlerinden beri sabırla bekliyorlarmış. Bize dağıtılan programda olduğu halde, Turgut Bey'e de sormadan, İslam Merkezi ziyareti bölümünü çıkartmışlar. Son ana kadar da direndiler. Ziyareti yaptırmamak için... Oysa Özal, beklendiğini duyunca konvoyu merkeze çevirtti ve gezinin en ilginç bölümlerinden

biri yaşandı. Türkçe bilmeyen Zagrebli kız öğrenciler, Özal ve Türk Heyeti'ne Türkçe ilahiler okudular.

Etrafa baktım; Türkiye Cumhurbaşkanı'nın dini tezahürlere duyarsız kalması gerektiğine inanan bazı görevliler gördükleri manzara karşısında rahatsızdılar, dişlerini sıkıyorlardı. Oysa Türkiye'nin Balkan ayağını orada toplanan Müslümanlar oluşturuyor. Bir ülkenin büyük olabilmesi için de böyle irtibatlara ihtiyaç var. Gezide bulunan iki komutan, bu gerçeği anladılar sanıyorum. Soranlara, 'Bundan tabii ne olabilir' cevabını verdiler."[1097]

Cumhurbaşkanı ve beraberinde bulunanlar geceyi Zagrep'te geçirmiştir.[1098] Balkanlar ziyareti sona ererken Sırplara karşı Boşnak-Hırvat ittifakı kurulmuş; Arnavutluk Makedonya'yı tanımaya hazırlanmaya başlamış ve Romanya Devlet Başkanı İlescu'yu Özal altı kere telefonla aramış ve desteğini sağlamıştır.[1099] Cumhurbaşkanı Özal'ın Balkanlar ziyaretinde yaptığı açıklamalardan rahatsız olan Sırbistan, Türkiye'nin Belgrat Maslahatgüzarı Hasan Ayyiğit'i çağırarak sözlü nota vermiştir.[1100]

Balkanlar ziyaretinden sonra Fehmi Koru, "Çin Seddi'nden Adriyatik'e" hamlesi tamamlanmış oldu, "Aynı gün aynı camide kılınan bu bölgenin tarihi için kayda değer bir olay oldu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, iki yıl önce, Kazakistan'ın başkenti Almaata'daki Gök Mescit'de başlattığı 'Çin Seddi'nden Adriyatik'e' hamlesini burada tamamlamış oldu. Doğu'dan başlayan hareket Batı'daki en uç noktasıyla buluştu. Aynı medeniyetin birbirinden koparılmış iki ucu, iki Cuma namazı arasına sıkışan bir zaman dilimiyle birleşti" diye yazmıştır.[1101]

Fehmi Koru ertesi gün de devam etmiştir:

“Özal’ın Balkan gezisini bitirme noktası olarak Zagreb’i seçmesi boyuna değil. Doğu’dan Batı’yı gerileyen hilâlin bir ucu Alma Ata, diğeri Tiran ise, Bosna-Hersek sorunun düğümünü çözecek kılıcı da Zagreb. Bosna’ya giden insani yardım malzemesi kadar, ambargo kaldırıldığında silahların ulaşacağı köprüyü de burası teşkil edecek.

Cumhurbaşkanı Özal, Balkan gezisinde tehdit altındaki ülkelere bir bir uğradı. Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk bu ülkeler. Hırvatistan’ın bir bölümünde sıcak çatışmalar sürüyor. Balkanlar’da Sırpları çepeçevre kuşatacak bir eksenin oluşması için, Romanya ve Yunanistan halkalarının da tamamlanması gerekiyor. Özal’ın Romanya’nın Türkiye ile beraber hareket edeceği konusunda bir kuşku yok. Fakat Yunanistan’ın ‘Büyük İskender Hayali’ yüzünden ayrı telden çalmasını olumlu bulmuyor. Zaten bu gezinin yan amaçlarından biri de Yunanistan’ı Balkanlar’da tecrit etmek.

Galiba bu gezinin en az farkında olanlar Türkiye’de politik hayatın içinde bulunanlar. Sofya, Üsküp, Ohri ve Tiran’da Özal’a gösterilen yakınlık, Balkanlar’da Türkiye’nin etkisini açığa vurdu. Kitleler, mütecavize karşı daha özgüven sahibi hale geldiler. Moralleri yükseldi, kendilerine olan güvenleri arttı.

Kimsenin gözünden kaçmayan bir gerçek de, Balkanlar’da dinin oynadığı belirgin rol. Uçakta sohbet ederken Özal, bize İslâm’ın burada merkezi bir rol oynadığı kanaatini aktardı. Din unsuru aradan çıkarıldığında Balkanlar’da her türlü iddia havada kalıyor.

Bu konu da Türkiye’de istismara açık. Cumhurbaşkanı ve heyetteki komutanların Makedonya’da tekke ziyaretleri, Tiran’da Cuma namazı kılmaları, bazı çevreler tarafından

eleştiri konusu yapılabiliyor. Dini bir bağ olmasa Türkiye'nin Arnavutluk'la ne gibi bir ilişkisi olabilir?"[1102]

"Ohri'deki gezi programına Makedonlar hep kilise ziyaretlerini koymuşlar. Vermek istedikleri mesaj açık. Burası evvelden beri bizim, yani Hıristiyan toprağı... Özal, o kiliseden çıktı ötekine girdi. 'İkon' da denilen Hıristiyan eserlerinin yer aldığı bir müzeyi de gezdi. Bu arada, Türkiye'den Cumhurbaşkanı geldi, mutlaka bizi de arar düşüncesiyle, sabahın erken saatlerinden beri tekke civarında bekleyen Ohrili Müslümanlar hüzünlendi. Bizim Halit Esendir'in gayretleri olmasa idi, gezinin planlanmasında söz sahibi olan Türk görevlilerinin perdelemesi yüzünden, Özal oraya gitmeyecekti...

Gitti de kötü mü oldu? Ohri'de yaşayan Müslümanlara güven geldi. Türkiye'nin ilgisi dalga dalga bütün Makedonya'ya yayıldı. Onların varlığı sebebiyle Türkiye'nin bir bölge gücü olduğu Batı'da daha fazla kabul edilir oldu. Türk Devleti ile Balkan Müslümanları arasında manevi bir bağ oluştu. Böyle bir bağın oluşması Türkiye'nin aleyhineyse söyleyecek sözümüz yok."[1103]

"Tekke ziyaretine katılan generaller de, kendi tarihlerinden bir kesiti günümüzde yaşadılar. Maneviyatın yararını ilk elden müşahede ettiler.

Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli, hem anne hem de baba tarafından Makedonyalı imiş. Galiba Üsküplü. O çevreleri ve haleti ruhiyelerini bilmemesi imkânsız. Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Korgeneral Ali Güllü de öyle. Bu iki subay Ohri'de tekkeye girdiler, Zagreb'de de İslam Merkezi'ne yapılan ziyarete katıldılar. Ama arada Tiran'daki Cuma namazı ve Mehmet Akif Koleji açılışlarında ortada görünmemeyi tercih ettiler."[1104]

Başyaver Aslan Güner ise yıllar sonra benimle konuşurken komutanların o günkü davranışını titiz bir duyarlılıkla değerlendirmiştir:

"Camiler ve dergâhlar hâlâ canlı tutulabilmiş. Heyetimizde Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Korgeneral Ali Güllü de var. Heyetle birlikte ziyaret edilen dergâh Türkiye'de de gürültüler koparmış. 'Özal, komutanları Dergâh'a soktu' diye başlıklar atılmış."[1105]

Şu da görülüyor ki, o gün herkes Ohri'de Halveti Tekkesi'nde çekilen fotoğrafa farklı bir açıdan bakmıştır. Heyette gazeteci sıfatıyla heyette yer alan Özal'ın yakın dostu Fevzi Kahraman Türkiye'de çok yankı bulan bu tekke ziyaretini şöyle anlatmıştır:

"Ondan sonra Ohri'deki tekkeye gidildi. Şimdi hatırlatırsam siz de hatırlayacaksınız, *Hürriyet*'in manşeti, 'Özal paşaları tekkeye soktu' gibi bir manşeti vardı. İşte o tekke ve zaviyeler kanununu dikkate alarak çıkarılmış bir manşetti. Bence fevkalade bir başlıktı. Tekkeye girdi, tekkenin ileri gelenleriyle oturdu, konuştu, bağdaş kurarak, bir cumhurbaşkanı. Şimdi bizde genel olarak böyle siyah elbisenin içine girince, bu tip işlere pek yanaşmazlar hem de farklı tavır sergilerler. Turgut Bey'e baktık bir tekke şeyhi gibi, nesi deniyorsa ona, oturdu, bağdaş kurdu, çay içti, o kadar sade bir davranış içerisinde. Dışarı çıktık, tekkenin şeyhine dedi ki: 'Burada bu tekkeyi zatın kabri olması lazım, nerede?' dedi. Devlet Bakanı Şerif Ercan, o da katılıyordu geziye, onunla birlikte ben de, gazetecilik merakıyla olsun, Turgut Bey'in bu şey açısından olsun, çok hoşuma gitti. Tekrar arkasından ben de yürüdüm. Başka kimse yoktu galiba, dört kişiydik, bir de koruması Musa (Öztürk) Bey. Bir

yere götürdüler bizi. Yakında bir bina. Ve tekkenin şeyhi, ilk 400 yıl önce gelmiş olan şeyhinin başında dua etti Turgut Bey. Ağlamaya başladı. O beni çok etkilemişti. Yani çok şey bir insan değildim ama çok etkilemişti beni. O zat da öyle eskimiş, yıpranmış, tozlu topraklı bir yerden bir sancak çıkardılar. Benim için önce görmenin özelliği var, ilk görmenin özelliği var; ben ilk defa bir Osmanlı sancağı görüyorum. Turgut Bey için onu bilme özelliği var, benim yönümden. O da yetmemiş gibi Turgut Bey o tozlu topraklı, böyle lime lime olmuş, parça parça onu gözlüklerini çıkardı, ağlamış haliyle onu yüzüne gözüne, ağlamış haliyle sürmeye başladı. Ve düşünüyorum tabii, bir cumhurbaşkanı. Kendi kendime dedim ki, 'Biz hep siyasi cenahından baktık bu kişiye, hep enflasyon, hayali ihracat, o cenahtan baktık. Galiba dedik insani olarak bir hata yaptık' diye, çok burkulmuştum ben."[1106]

Kamuran Abacıoğlu'nun aktardığına göre, Özal'ın Balkanlar ziyareti gözyaşlarıyla noktalanmıştır. Zagrep'te İslam Merkezi'nde toplanan binlerce Bosnalı mülteci Özal'ı görmek için saatlerce beklemişlerdir. Özal, akşama doğru buraya gelebilmiştir. Eski Yugoslavya Başmüftüsü Yakup Selimovsky ile Bosnalı Müslümanlar gözyaşları içinde "Özal Bosna" diyerek yardım beklediklerini haykırmaktadır. Ayağı kopmuş gaziler, babasız yetim çocuklar Özal'ın elini öpmektedir. Yaşlılar ise "Allahüekber" diye tekbir getirmektedir. İslam Merkezi'nde kız öğrenciler Özal'a Veysel Karani'nin "Geçti kervan kaldık dağlar başında" ilahisini söylemiştir. Halka yapılan sıraların yanı başında oturan Özal, gözyaşlarını tutamamıştır. Cumhurbaşkanı, İslam Merkezi'nden ayrılırken Bosna-Hersek bayrağını eline alıp sallamış ve zafer işareti yapmıştır.[1107]

4 Mart 1993 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Özal, Balkan ziyareti hakkında bilgi vermek üzere Başbakanlıkta Bakanlar Kurulu toplantısına katılmıştır.[1108] Bakanlar Kurulu üyelerinden SHP'li Devlet Bakanı Mehmet Kahraman toplantıdan sonra izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

"Turgut Bey'i bir saat hepimiz ağzımız açık dinledik. Arkadaş, fikirlerimiz, şuyumuz, buyumuz farklı olabilir. Ancak müthiş bir adam bu. Toplantı boyunca yaptığı tahliller ve tavsiyeler çok güzeldi. Turgut Bey'in eleştirilecek yönleri var ama birikimleri de ortadadır."[1109]

"İftar" diplomasisi

Türkiye'ye döndükten sonra Bosna-Hersek dramı zihninden hiç çıkmayan Özal, bir yandan da makamının gerektirdiği görevleri yerine getirmektedir. Şubat'ın son haftasında yapılan Kış-1993 Tatbikatı'nda Özal'ın lojistik tesisleri ziyareti uzamıştır; çünkü bilmektedir ki, zor şartlarda vatan görevi yapan Mehmetçikler ve komutanları bu ziyaretlerden memnuniyet duymaktadır.[1110]

Cumhurbaşkanı Özal, 26 Şubat 1993 Cuma günü Ağrı'da yeni oluşturulan 12. Mekanize Piyade Tugayı'na sancak vermiştir.[1111] 26 Şubat 1993 Cuma günü tugay sancak merasiminden sonra Özal, Ağrı Merkez Camii'nde namazını kılmış ve Vali İsmet Metin'den bilgi almış, yurttaşlara hitap etmiştir:

"Her zaman söylerim, hep Allah'a şükretmemiz lazım diye. Bize en güzel vatanı bağışlayan Allah'a şükredin. Vatanımızı gözümüz gibi korumalıyız. Bu nimete sahip çıkmamız lazım. Birlik ve beraberlik içinde olduğumuz müddetçe Türkiye'miz ileri gider, her türlü zorluğu engeli aşarız. Gelecek hepimiz için daha mutlu olacaktır."[1112]

Cumhurbaşkanı'nın Mart ayı faaliyetlerinde Ramazan münasebetiyle "iftar davetleri" de yer almaktadır. 3 Mart 1993 Çarşamba günü akşamı Çankaya Köşkü'nde davetlilerinden Erzurum Milletvekili Mehmet Kahraman iftardan sonra kılınan teravih namazını anlatmıştır:

"Bu iftara İslam ülkeleri büyükelçileri davet edilmiş; yirmiye yakın da eski milletvekili ve bakan arkadaşlar vardı. Eski köşkün en geniş salonu sofralarla donatılmış, diplomat misafirlerle bizler karışık bir serpiştirmeyle yerlerimizi almıştık. Ezan beklendi, iftar açıldı. Çorbaları kaşıklıyorduk. O sırada akşam namazını nasıl kılacağız diye kafamdan geçirirken; eski devlet bakanlarından Cemil Çiçek Bey'le bir-iki kişi sofradan kalkarak yan tarafa geçtiler. Namaz için kalktıklarını anlayınca peşlerinden ben de kalktım. Yemekten kalkıp bizi takip edenler de oldu.

Yan salona girdiğimizde salona halılar üzerine beyaz bezler serilmiş, namaz kılmak için uzun bir salon hazır edilmişti. Sayın Cemil Çiçek imam olmuştu. Biz de arkadan cemaate tabi olduk. Daha birinci rekât tamamlanmadan uzunca salon doldu. Rahmetli Cumhurbaşkanı da bizim arkamızdaki safta cemaate katılmıştı. Namaz bitti, İmam selam verdi tam o sırada arkadan Özal'ın sesi duyuldu: 'İmam Efendi, namazın olmadı!' Geri dönen Cemil (Çiçek) Bey biraz da taaccüple, 'Niye Efendim;' dedi. Özal da eliyle göstererek, 'Kardeşim, kıble böyle sen böyle kıldırdın.' Tam doksan derece bir fark olduğunu gösterdi.

Ne yapalım diye ayaküstü bir tartışma başladı. *Türkiye* gazetesi başyazarı Yalçın Özer, Özal'a, 'Efendim, doksan derecelik bir fark var iade edelim' dedi. O sırada bir görevli Özal'a sokularak, 'Yok Efendim, tamam, tamam' dedi. Özal birden celâllenerek, 'Yahu nereden biliyorsun' dedi, Genel

kanaat iade edilmesi şeklinde oluşması üzerine namazı iade ettik.

Sanıyorum Çankaya'da iki defa üst üste namaz kıldıran ilk imam olma şerefi Cemil (Çiçek) Bey'e nasip olmuştu. Bu yolu ilk defa açma ebedî şerefi de hiç şüphesiz Özal'a aitti."[1113]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru) da aynı sahnelerle ilgili başarılı bir tablo resmetmiştir:

"İftar sofrası Köşk'ün havuzdan bozma salonunda kurulmuştu. (Havuzlu Salon) Salonda kurulan büyük masada ev sahibinin yanında konuklar arasında bulunan 10 Büyükelçi oturtulmuştu. Ankara'daki Müslüman elçilerin duayeni Suriye Büyükelçisi Özal'ın sağ yanında idi. Diğerleri de kıdem durumuna göre salona serpiştirilmişlerdi.

Duayen Büyükelçinin teşekkür konuşmasından önce Cumhurbaşkanı Özal kısa bir konuşma yaptı. Müslüman ülkeleri dünyada yeni kurulan düzenin adaletsizliği konusunda uyardı ve katkıda bulunma zorunluluğundan söz etti. Özal, etkili bir İslam Bloku oluşturmanın önemini de vurguladı.

Cumhurbaşkanı Özal, geçen yıl burada siyaset ve bürokrasiden dostlarıyla iftar vesilesiyle birkaç kez bir araya gelmişti. Büyükelçilere verilen iftarı zenginleştirmek için olacak, bu defa son anda aynı dost halkasını da çağırmayı uygun bulmuş. Salonda birçok eski ve yeni milletvekili de vardı. Danışmanları ile eski ve yeni bürokrat tanıdıkları gelmişlerdi. Tabii ben dâhil birkaç gazeteci de çağrılıydık.

Öteki salona yere çarşaflar serilerek namaz için bir yer hazırlanmış. Köşk'ün o bölümünde kıble tartışması oldu. Namazı eski Bakanlardan Cemil Çiçek'in arkasında kıldık.

Daha sonra TRT Dini Musiki Heyeti'nin sunduğu eserler dinlenildi.

Müzisyenler bir ara tekke musikisi sunarken salon tekbir sesleriyle çınladı.

Cumhurbaşkanı Özal da çok etkilenmişti...

Program bitince TRT Dini Musiki Heyeti'nin yanına giderek beş dakikadan fazla bir süre kendilerine teşekkür ve takdirlerini iletti."[1114]

6 Mart 1993 Cumartesi günü Çankaya Köşkü'nde kapalı olarak basınla sohbet toplantısı yapıldıktan sonra aynı gün iftar yemeği için ailesinin bütün üyelerini bir araya toplamıştır.

Kardeşi Korkut Özal anlatıyor:

"Bu iftar basına yansımadı. Orada güzel sohbet ettik, şakalaştık. Yemeğin bitmesine yakın bir ara bana, 'Korkut gel, seninle bir şey konuşacağım' dedi. Bir kenar odaya çekti beni. Ben biliyorum, bir siyasi parti kurmak istiyor. ANAP'tan kopuşu onu çok üzdü. Bazı arkadaşları istifa etti ANAP'tan. Bunu alıp bir siyasi hareket olarak götürecek. Öyle bir şey yapmaya çalışıyor ki hem kendisinin başında görünmesi lazım ama Cumhurbaşkanı iken bu nasıl olacak? Hem de bu siyasi hareketin bir güç olarak çıkması lazım. Yeni değişim diye bir şey konuşuluyor, onu bayrak yapacak. Yani Türkiye'nin yapısal değişimini hedef alan bir hareket.

Kendisi o akşam bana, 'Bu işin başına sen geç' dedi. Bunu bana söylediği tarih 6 Mart 1993'tür, gayet net hatırlıyorum. O güne kadar arada bir bu konuyu konuşuyorduk. Ben kendisine Cumhurbaşkanı olarak kalmasını teklif ediyorum. 'Bu görevi ömrün yettiği kadar götür' diyorum. 'Bu yaştan sonra tekrar siyasete dönmen uygun olmaz' filan diyorum. O akşam bunu söyleyip, 'Sen bu işin başına geç' deyince,

‘Düşüneyim’ dedim. Yani ne evet dedim, ne hayır... Çünkü ben istişaresiz hiçbir şey yapmam. Gittim, istişarelerimi yaptım ve netice olumsuz çıktı. Benim böyle bir işe girmem olumsuz.

Köşk’te kendi yaşadığı kısma bir bilgisayar teşkilâtı kurmuş. Bir odada on tane bilgisayar var, onlarla oynuyordu.

‘Bana bir vazife vermiştin, onun cevabını getirdim’ dedim. Neticenin olumsuz olduğunu söyledim ve şunları anlattım:

‘Böyle bir siyasi hareketin bugün ufku ve şartları yoktur. Türkiye’de yapılması gerekenler başka şeylerdir. Misyon doğrudur. Türkiye’nin bir yapısal değişikliğe ihtiyacı var. Türkiye bu yapıyla götüremez. Ben yeni bir partiyi, doğru işe yanlış yaklaşım olarak düşünüyorum.’

Söylediklerimi saygıyla karşıladı. Ben de onu ikna etmeye çalışmadım. İkimiz arasındaki ilişkiler son derece saygılıdır. Daha sonra Yusuf (Bozkurt Özal) bana; ‘Kabul etmemenden dolayı üzülmüş’dedi.”

Korkut Özal, şunları da ekliyor:

“Turgut Bey bu işte o kadar ciddiydi ki... Hatta Cumhurbaşkanlığını bırakıp o işi yapacak kadar... Vefatından sonra Yusuf (Bozkurt Özal) ile Hüsnü (Doğan) ifade etti. Ağabeyim o kadar kararlıydı ki, ‘Bunun olması için benim istifa etmem şartsa hemen bugün istifaya hazırım’ dedi. ‘Bu işin olmasını o kadar istiyordu’ dediler.”[1115]

Oğlu Ahmet Özal da anı konuda şunları söylemiştir:

“Bana söylediği 19 Mayıs’ta, bir ay sonra, 19 Mayıs bayramı konuşmasını yapıp, istifa ediyordu, Köşk’ten ayrılıyordu.”[1116] Cumhurbaşkanı’nın yeni bir parti kurulması konusunda vefatından önce yoğun görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Cumhurbaşkanı Özal, 1993 yılbaşı civarında önce Aydın Menderes’le görüşmüştür.[1117] 7 Ocak 1993 Perşembe günü de

Çankaya Köşkü'nde Muhsin Yazıcıoğlu'nu davet etmiştir ve kendisiyle iki saat süren bir istişarede bulunmuştur.[1118] Özal, 9 Ocak 1993 günü İstanbul'da Harbiye Orduevi'nde yanında ANAP'tan ayrılan İstanbul Milletvekili Leyla Yeniay Köseoğlu olduğu halde DP Genel Başkanı Hayrettin Erkmen'le görüşmüştür.[1119]

Cumhurbaşkanı, 9 Ocak 1993 Cumartesi akşamı da İstanbul Akgün Otel'de bir soruya karşılık şunları söylemiştir:

"Parlamento insanları değiştiriyor. Bu insan fıtratıdır. Kimseye kırgın değilim. ANAP'la memlekete hizmet ettiğim kanaatindeyim. ANAP bir vasıtaydı, şimdi artık yok."[1120]

Cumhurbaşkanı Özal'ı dinleyen protokolde Yıldırım Akbulut, Abdülkadir Aksu, Hüsnü Doğan, Engin Güner, Naci Ekşi, Leyla Yeniay Köseoğlu ve bir grup eski milletvekili aynı masada oturmaktadır. Hemen yanlarında öteki protokol masasında Ali Coşkun, Galip Demirel, Nuri Gökalp, İbrahim Özdemir ve karşısında da ANAP Milletvekili Gürol Soylu vardır.[1121] Özal, "siyasete dönecek misiniz;" sorusuna; "Memleketimin beni tekrar siyasette görme isteğinin kuvvetli olduğunu görürsem ki, bu ihtimal kuvvetlidir, o vakit uygun bir zamanda, bu göreve gelirim. Tabii ki yapabileceğimi bildiğim için gelirim" cevabını vermiştir.[1122] 7 Şubat 1993 Pazar günü akşam saat 20.00-21.00 arasında Cumhurbaşkanı, Çankaya Köşkü'ne davet ettiği Muhsin Yazıcıoğlu'yla tekrar görüşmüştür.[1123] Güneş Taner de Cumhurbaşkanı'nın yeni bir siyasi oluşum konusunda bazı yakın dostlarıyla bir istişare toplantısı yaptığını doğrulamıştır:

"Yanılmıyorsam Şubat ayıydı. Yani ölümünden 2,5 ay evvel. Bir gün beni telefonla aradı. Dedi ki; 'Bir istişare yapmam lazım' dedi. 'Sen bir ayarla. Yarın akşam İstanbul'a geleceğim.' Onun üzerine Mehmet Barlas'ın evinde Rauf

Tamer, ben, Mehmet Barlas, Ali Koçman... İsmen çağırdı, bir araya geldik. Oturduk, konuştuk. Döndü bize açtı. Dedi, 'Böyle ben siyasete girmeyi düşünüyorum. Etrafımda bir sürü arkadaşlarım da bana bu konuda baskılar yapıyorlar. Siz benim en eski arkadaşlarımsınız. Ne diyorsunuz?' dedi. Rahmetli Ali Koçman dedi ki, 'Önce bakan konuşsun' dedi. Onun üzerine ben dedim ki, 'Efendim, bence çok büyük hata yaparsınız. Zaten epeydir, basında çok görüşülüyor, tartışılıyor. Bürokrasiden de ben bir sürü telefon alıyorum. Aman patrona söyle, böyle bir şey yapmasın. Siz, dedim, Türkiye'de artık âkil kişi oldunuz. Devletin tepesinde oturuyorsunuz, Bu yaştan sonra başkalarının sizi bu şekilde sürüklemesiyle siyasete girmeniz doğru olmaz.' [...] Diğer arkadaşlarım da aşağı yukarı bu gibi laflar ettiler."[1124]

Kâmran İnan'ın günlüğünde de benzer bir not yer almaktadır:

"8 Mart 1993 Pazartesi günü Sayın Cumhurbaşkanı'nı ziyaret ettim. Kendilerini neşesiz, kırgın buldum. Adeta konuşmak istemiyordu. Memlekette dengelerin yine bozulduğunu, işlerin iyi gitmediğini söyledi. Durumun karışık olduğunu, yeni parti kurdurtmasının yanlış olacağını arz ettim. Yeni bir siyasi hareketin büyüme şansının zayıf olduğunu söyledim. Acele etmeyeceğini, yeni bir tertip üzerinde duracağını söyledi. Basın konferansında icabında Cumhurbaşkanlığı'ndan çekileceği şeklindeki ifadesini tekrar etmemesini rica ettim. O sözün siyasi olduğunu söyledi. Tekrar etmeyeceğini belirtti. Her bakımdan rahat olmadığı belliydi."[1125]

Kâmran İnan'ın söylediklerinin Özal'a bir tesiri olmamış ki Cumhurbaşkanı iftar davetlerine katılmakta ve tavsiyelerini var gücüyle sürdürmektedir. 10 Mart 1993 Çarşamba günü

İstanbul Milletvekili Hüsnü Doğan'ın Ankara Atatürk Orman Çiftliği Merkez Lokantası'nda iftar yemeğine 10 kadar eski milletvekili, ANAP'tan istifa eden milletvekilleri, gazeteciler ve baş konuk olarak da Cumhurbaşkanı katılmıştır. Cumhurbaşkanı katılanlara şöyle hitap etmiştir:

"Şuna inanıyorum ki, gönül birliğiyle Allah adına bir işi yapmaya talip olursanız, Allah muhakkak onun icabını veriyor."

Kendi dönemlerinde yapılan işlerin soruşturma ve benzeri işlemlerle gölgelenmeye çalışıldığını anlatan Özal, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Ülkede bir şeyler yapabilmek için öncelikle ekonomiyi sağlıklı zemine oturtmak gerekir. Sonra, insanlar arasında ayrımcılık yapılmamalıdır. Devletin memurunu soruşturma, tehdit gibi konularla rahatsız edip iş yapamaz hale getirirseniz, devlet iş yapamaz hale gelir. Böyle yapan iktidarlar hep kaybetmişlerdir."

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dönüşümüyle Türkiye'nin bir fırsat yakaladığını söyleyen Özal; "21. Asır Türk Asrı olacaksa bu fırsatı kaçırmamalıyız. Daha fazla birlik olmalıyız. Ancak maalesef o da gözükmüyor."

Özal, bu tıkanıklığa çare olarak yeni bir insan kaynağını harekete geçirmek niyetindedir:

"Bugün tahmin edemeyeceğiniz kadar meseleleri bilen insan var. 17-35 yaş grubunda tesir ettiğimiz büyük bir potansiyel var."[1126]

Cumhurbaşkanı, o günlerde yeni siyasi oluşum çalışmalarını yürüten Fevzi Kahraman'la da konuşmuştur:

"Bir Balkan gezisi oldu. Biz yine bu gezide zaman zaman Özal ile yalnız kaldığımızda yeni kuracağımız partiyi, gene bu teşkilat meselesini tartıştık. Zagreb üzerinde uçuyorduk hiç

unutmam, gene sordu: ‘Örgütlenme ne safhada?’ diye. Ben de dedim ki, ‘Efendim, bir tereddüdümüz var, yani size belki kimse sormaz, cesaret edemez, ama biz bir taraftan gazeteciliğimize verin, bir taraftan da patavatsızlığımıza verin’ dedim. ‘Siz hakikaten Köşk’ten inecek misiniz?’ ‘Yoksa böyle bir şey yapıyorsunuz, kamuoyunda ‘gelsin, gitsin’ bu tartışılsın mı diyorsunuz? Hakikaten inecek misiniz, dedim. Bana söylediği şu: ‘Devletin başıyım ben. Ben inmeden bugün ineceğim diye ilan edersem işte filan ay ineceğim, inanın bana dersem, bu doğru olmaz. Devleti felç ederiz. Dolayısıyla ben ineceğim saatte ineceğim, Hepsi bu kadar. Bir an önce kurun örgütü’ dedi. Ayrıldık oradan.”[1127]

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın yeni siyasi oluşuma davet ettiği siyasetçilerden biri de Mustafa Sarıgül’dür. Mısır Çarşısı esnafını ziyaret ettiği gün Harbiye Orduevi’nde buluşmuşlardır. Yanında Arif Yüksel de vardır. Özal: “Sarıgül, cumhurbaşkanlığından aşağıya ineceğim, parti kuracağım. Bu sefer elimden kurtulamazsın, seninle çalışmak istiyorum” demiştir. Sarıgül: “Sayın Cumhurbaşkanım, nasıl olur, ben..” diye başlayınca, Özal: “Ya oğlum bırak bunları, yeni bir şey yapacağız... insanları kesin çizgilerle ayırmayacağız, toleranslı olacağız ve hep beraber olacağız. Sen kimi istiyorsan alabilirsin partiye.”[1128]

1 Nisan 1993 Perşembe akşamı Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı Özal ile Aydın Menderes arasında bir görüşme daha gerçekleşmiştir.[1129]

“Kavga etmeden doğruları söylemek”

16 Mart 1993 Salı akşamı Cumhurbaşkanı bu defa farklı bir entelektüel topluluk önündedir; Ankara Hilton Oteli’nde

İslami Araştırmalar Dergisi tarafından düzenlenen toplantıda konuşmaktadır; şöyle başlamıştır:

"Ben bu değişimin devam edeceğine inanıyorum. Tabii ki sizler, özellikle bu dini konularda, yeni anlayışları getirebilirseniz ve bu işte de hiç korkmadan ve çekinmeden çalışırsanız toplumun birbirine daha fazla intibak etmesine yardımcı olacaksınız. Çünkü hâlâ bu toplumda eskiden gelme, 'Bu dindardır, ayrı bir gruptur. Bu dindar değildir, bu da ayrı bir gruptur' gibi telakkiler vardır. Bizim bu telakkileri yıkmamız lazım. Yani dindar veya değil; toplum bir toplumdur netice itibarıyla. Her toplum da biraz fazla dindar olan olur, biraz az dindar olan olur. Bunları daha fazla birbirinden ayırmak değil, yaklaştırmak lazım. O yaklaştırmanın yolu da bu söylediğim fikri ayırmaya giden bir tefsir ve anlayışa doğru yaklaşmamızla mümkündür. Bunları bilhassa ifade etmek istiyorum."[1130]

Cumhurbaşkanı görüşlerini açıklamayı şu şekilde sürdürmüştür:

"Aslında Kur'an'ın hedef aldığı İslam, en genel anlamda ahlak ve faziletin hâkim olduğu, adalet ve hakkaniyet ilkelerinin geçerli olduğu, her şeyin toplum yararına sağlıklı bir biçimde işlediği toplum nizamına ulaşmaktır. Ben de hakikaten birkaç kere Kur'an-ı Kerim tercümelerini okudum ve birçok kimseden dinledim ki; Kur'an'da hayatla ilgili, yaşama tarzınızla ilgili ferdi şeyler, toplumla ilgili konular var. Çünkü İslam, aynı zamanda yaşama tarzıdır. Ama bir ekonomi, bir iktisat gibi düşünmeyin. Bunlar zamanla değişebilen konular olacaktır; bunlar zamanla kendine göre değişecek ve yeni konular meydana gelerek yeni esaslar belirlenecektir."[1131]

Cumhurbaşkanı'nın yakın gelecekle ilgili analizi şöyle devam etmektedir:

"Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin en önemli konularından birisi de, her şeyin münakaşa edilmesidir. Bu konuların, bugün konuştuğumuz konuların münakaşa edilmesinde hiçbir korku yoktur, hiçbir endişe olmasın. 'Aman şunu söylersek başımıza şu gelir' endişesini yıkmamız lazım artık. Bu tabuyu yıkmamız lazım. Fikirlerde de rekabet gelecektir. Hangi fikir iyidir, hangisi doğrudur, kamu vicdanı bunun eninde sonunda doğrusunu bulacaktır. Belki başta yanlışını da bulur, onu söyleyeyim. Yani bir müddet yanlış gidebilir. Olmuştur da; çok propagandayla birtakım reklamla doğru olmayan bir fikir de piyasada bir müddet geçerli olabilir. Ama eninde sonunda doğru olan fikir hâkim olur. Ve başkaca da yolu yok bu işin. Yani birisi, bunun hangisinin doğru olduğuna karar versin dediğiniz zaman yanlış yaparsınız. Onu yapacak olan gene o fikirlerin pazarıdır. İnsanların tercihidir. Ve tabii şu noktanın çok önemle üzerinde duruyorum. Değişimin temelinde kaliteli insan gücü yatıyor; açıkça söyleyeyim. Yani bugün eğer biz bu noktaya gelmişsek, bugün bazı şeyleri münakaşa edebiliyorsak, bu serbestliğin sayesindedir. Baktım, dikkat ettim, bu münakaşaları yapanlar işte 1950'lerde mezun olanlar, 1960'larda mezun olanlar. Yani Cumhuriyet'in belli bir süresinden itibaren sıhhatli konuşma imkânına veya bilgi birikimine sahip olan nesil vardır.

Şimdi başka müjdeli bir taraf daha söyleyeceğim. Bundan sonra gelen nesillerin, çok daha iyi geldiği kanaatindeyim. Yani bizlerden daha iyi yetişen çok daha iyi bir nesil geliyor. Şahsen benim ümidim o nesiller. Yani tahmin edemeyeceğiniz kadar bu genç nesiller bu ortamı, daha iyi bir ortamı meydana getireceklerdir. Bu bir kültür ortamıdır, bir anlayış ortamıdır.

Hatta bir düşüncem daha var. Şu düşüncede olabilir insanlar, bu düşüncede de olabilir, ama eninde sonunda birbirlerine bir yaklaşma olacağını zannediyorum. Bizim bir zamanlar yaptığımız lüzumsuz münakaşalar –veyahut da kavgalar diyeyim– münakaşalar olabilir, onların da ortadan kalkacağını zannediyorum. Bir zamanlar, oturduk başı örtülü kızlarımızı üniversite kapılarından kovalamaya. Hâlâ da var tahmin ediyorum. Bunlar yanlış işler, Türkiye bu kadar ilkel olmamalı, olamamalı. Meseleyi ben bir inatlaşma meselesi olarak görmüyorum. Açıkça söyleyeyim size, yani bunu daha ziyade bir anlayış, bir insanlara saygı, insanın kararına hürmet diye görüyorum. O kendi inancıdır, o inanca hürmet etmek lazımdır diye düşünüyorum. Onu yaptığınız zaman diğer taraftan başka birisi başı açık geziyorsa ona da karışmayın, ona da bir şey diyemezsiniz. Neticeyi böyle bağlamak lazım...”[1132]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru) bir grup ilahiyat profesörü tarafından gerçekleştirilen bu tarihi oturumun ardından izlenimlerini şöyle yazmıştır:

“Hilton’da toplantı Türkiye’nin nereden nereye geldiğini göstermesi bakımından ilginçti, hem de katılanların çeşitliliği bakımından.

Hissettirmeden saydım her birine 20 kişinin oturduğu masalardan 45 adet vardı. Yani en az 900 kişi.”[1133]

18 Mart 1993 Perşembe akşamı MÜSİAD Ankara iftarında Özal, İmparatorluğun 17. ve 18. asırlardan itibaren aşağı doğru gitmeye başladığını, esas sorgulanması gerekenin bu olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir:

“Cumhuriyet’e geldiğimiz zaman bütün imkânlarını kaybetmiş, varlığı da toz haline gelmiş. 17. yüzyılda yenileşelim mi, yenileşmeyelim mi tartışması başlatılmış.

Tarih yazılırken bu kısımlar üstün körü geçilmiş. Ayrıntılar ele alınmalı. Öğrenmenin yolu sorgulamaktır. Dinin dışında her şeyin sorgulanması gerekir. Ülke niye geriye doğru gider derseniz, sebeplerden birisi doğruların yanlış olarak gösterilmesidir. Cumhuriyet döneminde de bu tür yanlışlıklar var. Devlet bize ne demişse ona inanmışız. Bu dönem de sorgulanmalı. Yeni nesiller doğru ne ise onu öğrenmeli."[1134]

MÜSİAD iftarında Özal'ın vurguladığı konulardan biri de "devr-i sabık" konusudur. Yıllar önce Tahsin Demiray'la Turgut Özal arasında ilginç bir konuşma geçmiştir. Tahsin Demiray, "Demokrat Parti iktidar olduğunda Celal Bayar, 'Devr-i Sabık'a karşıyız' diye bir açıklama yapmıştı. Niçin biliyor musun?" diye sormuştur. Turgut Özal, 'Hayır bilmiyorum' karşılığını verir. Tahsin Demiray devam eder: "Biliyorsun Devr-i Sabık ilk defa 1909'da yani İttihat ve Terakki iktidar olduğunda gündeme gelmişti. İttihatçı kökenli olan Bayar, Devr-i Sabık'ın acı sonuçlarını biliyordu. Ayrıca Bayar, bu sonuçların siyasi rakibi İsmet İnönü tarafından da iyi bilindiğini biliyordu. Celal Bey, iktidar olur olmaz yaptığı bu açıklamayla siyasi hasmına bir bakıma teminat niteliğindeki bu mesajı iletiyordu."

Sabahattin Önkibar, "Bu anekdotu önceki akşam MÜSİAD'ın verdiği iftar yemeğinde Cumhurbaşkanı Özal'dan dinledik" diyor ve Özal'ın devamında şunları söylediğini yazıyor:

"Aslında Celal Bayar'ın ve dolayısıyla DP'nin yaptığı doğrudur. Siyasi iktidarlar mahkemelerde değil, meydanlarda ve seçim sandıklarında sorgulanmalıdır. Devr-i Sabık olayı askeri dönemlerin ürünüdür. İnsanlara rastgele çamurlar atarak siyasi maksatlarla Yüce Divan'a sevk etmek yanlıştır.

Bakın göreceksiniz Yüce Divan'a sevk edilenler beraat edecekler. Siyaset hizmet yarışıdır. Hizmette rekabet edemeyenler böylesine çamurlar atarlar. Bunları yapanlar Türkiye'nin geleceğine kast ediyorlar. Bugün bunu yapanlara gelecekte iktidar olanlar da aynı karşılığı verecekler. Türkiye bu noktalara gelmemeli idi.

Ben Başbakanken, hiçbir ayrım yapmadım. 1983'te iktidar olduğumuzda bizim önümüze geçmiş dönemlerden 280 dosya koydular. Ben bunları kenara iterek hiçbir işlem yaptırmadım. Hatırlayacaksınız sağ-sol yakınlaşması da bizim dönemimizde olmuştur. Ayrıca bir iktidar kendinden öncekileri haksız yere mahkemelere gönderirse, iş yaptıracak, imza attıracak memur bulamaz."[1135]

20 Mart 1993 Cumartesi günü Çankaya Köşkü'nde Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı Özal'ın başkanlığında toplanmıştır.[1136]

Çankaya Köşkü'nde ikinci büyük iftar daveti 20 Mart 1993 Cumartesi akşamıdır ve dost ve yabancı ülkelerin Ankara'da bulunan büyükelçileri çağırılmıştır.

Fehmi Koru şöyle yazıyor:

"Ortada Cumhurbaşkanı Özal var. Hemen sağında Vatikan'ın Ankara Büyükelçisi. Biraz ötede ABD'ninki, daha sonra Fransa'nınki... Daha küçük masalara orta halli ülkelerin temsilcileri düşmüş; en dikkat çekici olanı, Filistinli Fuat Yasin'in, İsrailli Uri Gordon ile aynı masada birbirlerini karşılayacak biçimde oturtulmuş olması... Batı ve Doğu ülkelerinin temsilcileri Çankaya Köşkü'nün Havuzlu Salonu'nda yerlerini almışlar...

İlk bakışta şaşırtıcı gelen, burada toplanmalarının sebebi, İftar... Kadir Gecesi'nden bir gece önce, üç dinden diplomatlar, Cumhurbaşkanı'nın iftar masası etrafında bir

aradalar. 15 gün önce aynı yerde yalnızca Müslüman ülkelerin Ankara temsilcileri vardı; bu defa davet herkese açık tutulmuş; ilginin büyük oluşu –belki de– vesilenin yabancılar için ilginçliğinden...

Turgut Özal, iftar sonrası yaptığı konuşmada, dinler arasında yumuşamanın gerekliliğine işaret etti."

Özal'ın konuşması bitince, Ankara'daki yabancı diplomatların en kıdemlisi Vatikan Büyükelçisi Monsenyör Sergio konuştu ve o da aynı konulara değindi, "hoşgörü" istedi. Ardından Şef Ahmet Hatipoğlu yönetiminde TRT Ankara Radyosu Tasavvuf Musikisi Korosu "ilâhiler" söylemiştir.[1137]

"Mehter'le örs buluştu"

21 Mart 1993 Pazar günü Antalya'da Türk Dünyası Kurultayı gerçekleştirilmiştir.[1138] Kurultayın açılışında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ali Mavsimov e diğer Türk Cumhuriyetleri ve Macaristan'dan Milletvekilleri konuşmuşlardır.

Cumhurbaşkanı Özal, "Bizler bugün burada tarihin derin nefeslerle soluduğu, kritik bir döneme damgasını vuran siyasi ve kültürel bir kimliğin temsilcileri sıfatıyla toplanmış bulunuyoruz. Kutlu ve mübarek olsun" diye sözlerine başlamıştır. Dün şairlerin "Bir şafak vakti sefere çıkacağız doğudan" diye dile getirdiği bir rüyanın bugün gerçek olduğunu ifade eden Özal, Kırgızı, Türkmeni, Özbeki, Kazakı, Tatarı, Azerisi, Gagavuzu ve daha niceleriyle

topyekün ayağa kalkmış olan Türklük âleminin neredeyse her gün Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya sefere çıkmakta olduğunu söylemiştir.

Türk tarihinin yıldızının çok yükseklerde parladığını belirten Cumhurbaşkanı Özal, şöyle devam etmiştir:

"Bu yıldız yalnız milletimizin değil, aynı zamanda fazilete ve âlicenaplığa susamış bütün insanlık âleminin ufkunda parlamaktadır. Bizimle birlikte bütün dünya da gayet iyi farkındadır ki, son birkaç yılın gelişmeleriyle birlikte Türk tarihinde bir dönüm noktasını geride bırakmış bulunuyoruz.

Türk tarihinin sarkacı, Dündar Taşer'in de dile getirdiği gibi inebileceği en alçak noktayı geride bırakmıştır. Bundan böyle artık bütün dünya bu tarih sarkacının yükselişini seyredecek.

Cumhurbaşkanı Özal, Balkanlarda milletlerarası statükonun hangi esaslar çerçevesinde şekilleneceği ve Türklerin oynayacağı rolün önemle üzerinde durulması gereken bir soru olduğunu söylemiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Her ne surette şekillenirse şekillensin Balkanlar'dan, Orta Asya'ya kadar uzanan bölgede oluşacak statüko ve düzenin aslî unsurları ve en mühim parçalar bizler olacağız. Bu bölgede bizim dışımızda oluşacak bir siyasi düzen ve statüko yoktur. Gerek Türkiye ve gerekse Türk Cumhuriyetleri ve diğer Türk Toplulukları olarak bölgemizdeki siyasi ve iktisadi gelişmelerin dışında kalmamaya azami ölçüde gayret etmek zorundayız."

Cumhurbaşkanı Özal'ın konuşması ardından Türklerin Ergenekon'dan çıkışı bir mültivizyonla canlandırılmıştır. Bunun ardından da örs üstünde demir dövme töreni gerçekleştirilmiştir.[1139] Türk Kurultayı'nın düzenlendiği Sirene Oteli'nin lobisinde İsa Yusuf Alptekin'in orada olduğunu öğrenen Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman

Demirel ve Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun birlikte ilerliyorlar; Cumhurbaşkanı Özal, bir ara 93 yaşındaki büyük mücadele adamı İsa Yusuf Alptekin'in kulağına şöyle söylemiştir:

"Rüyalarının bir bölümü gerçek oldu... İnşaallah hepsi de gerçekleşecek İsa Beyciğim..."[1140]

Cumhurbaşkanı Özal, 23 Mart 1993 Salı günü bayram mesajında Türkiye'nin dünyadaki değişikliği 10 yıl önceden görerek bunun icaplarını yerine getirdiğini; bu dönemin çok cesur ve hızlı kararlar alınarak geçirildiğini hatırlatmış ve bunun sonucu olarak da komşularından daha iyi bir noktada bulunduğunu söylemiştir:

"Bir yanda az veya çok bir başarısızlık ihtimalinin riskini göze almak, öte yandan getirilen tedbirlerden memnun olmayanların tezvir, isnat ve hatta iftiralarına katlanmak gerekecektir.

Eğer yeni iktidarlar siyasi rekabetten fayda sağlarız düşüncesiyle bunlara körü körüne arka çıkarlarsa memleket çok zarar görür. 1909'larda görülen ve siyasi tarihimizin çok bilinen Devr-i Sabık hikâyeleri, 1960'larda kıyma makinaları ve rahmetli Menderes, Polatkan ve Zorlu'ya yakıştırılmak istenilen isnatlar, muhataplarını zorlayan ve milletimizin vicdanını yıllar yılı sızlatan acı örneklerdir.

Siyasi iktidarların hesaplaşacakları yerin, seçim sandıkları olduğunu tekrarlayan Cumhurbaşkanı Özal şöyle devam etmiştir:

"Yolsuzluk varsa, bunun üzerine hukuk devletine yakışır bir tarafsızlık, tam bir ciddiyet ve sorumlulukla gidilmelidir. Ciddi delile, belgelere dayanmayan suçlamalara, 'Biz sahip çıkıp yürütelim de, onlar gidip kendilerini temize çıkarsınlar' denemez. Böyle bir tavır isnat veya iftira edeni ispat külfetinden muaf kılar ki, böyle bir düzende her namuslu

politikacıyı lekelemek mümkün ve kolay olur. 1960 mağdurlarının ıstırap ve mağduriyetleri ortada kalmadı mı? Sırf filan devirde hizmet verdi diye, siyaset adamlarını ve üst düzey bürokratları süründürmek, demokrasileri güçsüzleştirir ve memlekete çok ağır zararlar verir.”[1141]

“Yorgunum bakalım tamamlayabilecek miyim?”

31 Mart 1993 Çarşamba günü Özal, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 20. Kuruluş Yıldönümü Töreni’nde konuşmuştur:

“Hukuk devleti olmanın şartı, kendi koyduğu kurallara uymayı şiar edinmesidir. Bunun müeyyidesi ise, idarenin yargısal denetime tâbi tutulmasıdır. Toplumumuzun böyle bir hukuk düzeyine erişebilmek için, ciddi gayretler gösterdiği de bir gerçektir.”

Özal, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’nin varlığının ayrıcalık oluşturduğu düşüncesinin kabul edilemez olduğunu belirterek, “Ordumuzun içyapısının ve disiplinin korunması, hepimizin başlıca kaygısı olmalıdır. Askeri gerekler ve hizmetin özellikleri, hiyerarşi ve disiplin, bu hizmetlerden doğan uyuşmazlıkların ordu içinde yetişmiş ve bu meseleleri en iyi bilecek ve takdir edecek kişilerce çözülmesini gerekli kılar” diye konuşmuştur.[1142]

Cumhurbaşkanı, 2 Nisan 1993 Cuma günü Ankara’da Kara Harp Okulu’nda Harbiyelilere son defa hitap etmiştir:

“Rusya ile tarihi düşmanlığı bir yana bırakalım. Bu ülke ile tarihi düşmanlığı bir yana bırakmak Türkiye’nin menfaatinedir. Karadeniz’de işbirliği, Balkanlarda ve Kafkaslarda kavga ekonomik işbirliği ile sona erer; Türkiye ileri doğru adım atar.”

“Şimdi bir üçüncü cihan harbinin çıkacağını pek sanmıyorum. Böyle bir şey olursa dünyanın sonu olur.

Önümüzdeki harpler bölgesel mahiyette olacaktır.”

Cumhurbaşkanı askeri darbelerin ülkeyi geri bıraktığını söyledikten sonra, Avrupa ve Amerika kadar Uzak Doğu’nun da önemli olduğunu, Japonya, Kore, Çin başta olmak üzere bu bölgenin dünya ticaretinin yüzde 50’sine sahip olacağını; bu nedenle bizim de diğerleri yanında bu bölgeye de yönelmemiz gerektiğini vurgulamıştır.

Cumhurbaşkanı ayrıca, “Harp okullarının dört yıla çıkması fevkalade iyi oldu. Subaylara imkân verilir de üniversitelerde master yaparlarsa çok daha iyi olur” diye konuşmuş ve “Lojman sistemi benim hoşuma gitmiyor; bu kompartıman sistemi sizi toplumdan koparıyor; toplumun içine daha fazla girmelisiniz” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.[1143]

Cumhurbaşkanı o gün Cuma namazını Çankaya Köşkü’nde Muhafız Alayı Mescidinde kılmıştır. Özal’ın yakın mesai arkadaşı ve Cemil Çiçek’in sözüyle “hep yanında bulunan” eski İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu’nun o Cuma namazı sonrası için ilginç bir tanıklığı vardır, önemlidir:

“Rahmetli son Türk Cumhuriyetleri gezisine çıkmadan önceki Cuma, namazı birlikte muhafız alayında kıldıktan sonra mutat ben, Cemil Çiçek ve Mehmet Altınsoy makamına geçtik. Birden bize, ‘Çok ciddi olarak istifa edip yeni kurulacak partinin gelip başına geçmeyi düşündüğünü’ söyledi. Biz üçümüz de hemen heyecanlandık, hem de birazcık panikle; ‘Durun efendim, hele bir seyahate gidip gelin; o zaman oturup bu konu konuşulsun; bu hemen karar verilecek bir konu değil. Sizin burada Cumhurbaşkanı olarak mı, yoksa hemen istifa edip partinin başına geçmeniz mi daha faydalı, bütün arkadaşlar bir araya gelip bunu tartışmamız lazım’ dedik.”[1144]

2 Nisan gecesi Ankara'da şaşırtıcı bir telefon konuşması ve bir doktor muayenesi vardır. Cumhurbaşkanı Özal, Ankara'da GATA ve Gülhane Askeri Hastanesi Komutanı Profesör Ömer Şarlak Paşa'yı bir gece yarısı portatif röntgen cihazıyla birlikte acele Çankaya Köşkü'ne gelip kendisini muayene etmesi için telefonla aramıştır. Profesör Ömer Şarlak Paşa anlatıyor:

"Bir ara araç telefonu çaldı. Telefonu kaldıran Uğur Yarbay yavaş sesle bir dakika kadar konuştuktan sonra telefonu bana uzatırken, 'Komutanım, Cumhurbaşkanı'nı bağlıyorlar' dedi. Telefonu almak için uzanırken bir ara saatime de baktım. 22.15'ti. Telefondaki Cumhurbaşkanı Turgut Özal: 'Şarlak Paşam, dünden beri sağ ayağım ağrıyor. Beni epey de rahatsız ediyor. Size zahmet olacak. Buraya kadar gelirseniz memnun olacağım. Gelirken sizin küçük seyyar röntgen cihazını da getirirseniz bir film çekme de faydalı olur diye düşünüyorum. Teşekkür ederim' diyerek telefonu kapadı.

Bu konuşmadan sonra aracın biraz daha hızlanmasını istedim. On dakika kadar sonra Gülhane'de idik. Doğruca Röntgen Servisi'ne yöneldim ve Köşk'te film çekebilmek için dört tane dolu röntgen kaseti aldım. Portatif röntgen cihazını da aldıktan sonra Çankaya Köşkü'ne doğru hemen yola çıktık.

Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne ulaştığımızda saat 23'00'ü geçiyordu. Binadaki görevli memurun kılavuzluğunda Köşk içinde ilerliyorduk. Emir subayım Uğur Yarbay da dört-beş kilo ağırlığındaki röntgen cihazını taşıyordu. Bir kapı önünde durduk ve nöbetçi memur kapıyı hafifçe vurduktan sonra açtı ve bana, 'Buyurun Paşam' dedi.

Girdiğim oda büyükçe bir oda idi. Bir yerde Semra Hanımefendi bir koltukta oturuyordu ve üzerinde gecelik

kıyafeti ve ropdöşambr vardı. Hanımefendi televizyon seyrediyordu. Turgut Bey ise odanın diğer kapısında birisi ile hararetli bir konuşma içinde idi. Beni gören Semra Hanım ayağa kalkarak, ‘Hoşgeldiniz Şarlak Paşa, sizi bu saatte rahatsız ettik’ dedikten sonra elimi sıktı ve eşine doğru bakarak, ‘Turgut! Turgut!’ diye seslendi.

Turgut Bey duymuyordu. Karşısındaki insanla çok hararetli bir şekilde konuşmaya iyice dalmıştı. Semra Hanım bana, ‘Sağolsun Turgut Bey bir konuya saplanınca kendisini kaptırır, başka hiçbir şeyi gözü görmez’ diyerek Turgut Bey’e doğru yürüdü ve Cumhurbaşkanı’na, ‘Bak, Şarlak Paşa geldi’ dedi.

Bunu duyan Sayın Cumhurbaşkanı ‘Hoşgeldiniz’ diyerek bana doğru yürümeye başladı. Üzerinde eşofman vardı. Sol ayağında terlik, sağ ayağına da tokyo giymişti. Daha uzaktan sağ ayak başparmağının kızarık ve şiş olduğunu görmüştüm.”

Elimi sıkarken kendilerine, ‘Sayın Cumhurbaşkanım, uzaktan bile kolayca fark ediliyor. Ayak başparmağınız şişmiş. Haklısınız çok da ağrıyordur. Sizde gut hastalığı var. Mutlaka ürik asitiniz de yüksektir’ dedim ve bir koltuğa oturan Cumhurbaşkanımızın ayağını muayene ettim. Dışarı çıkarak emir subayımda olan küçük seyyar röntgen cihazı ile de ayağın ve parmakların önden, yandan ve yarı eğik durumda filmlerini çektim.

Turgut Bey ben bu işlemleri yaparken hemen itiraza başlamıştı. Bana, ‘Nasıl olur Şarlak Paşam. Daha birkaç önce laboratuarda kan tetkiklerim yapıldı ve ürik asit değerim de normal bulundu’ diyordu. Semra Hanım’a dönerek; ‘Benim en son kan tetkiklerimi getirsinler’ dedi.

Bir görevli birkaç dakika sonra kan tetkiklerinin raporunu getirdi ve bana verdi.

Önce raporun tarihine baktım. Kan tahlili yaklaşık iki buçuk ay önce yapılmıştı ve ürik asit değeri de normalin çok üstünde idi. Raporu okuyup Cumhurbaşkanı'na verdim. Turgut Bey de kan tetkiklerinin sonuçlarına uzun uzadıya baktıktan sonra, 'Siz haklı imişsiniz Şarlak Paşam' dedi.

Cumhurbaşkanı'na, hemen göndereceğim ilaçları aldıkları takdirde ayağındaki ağrının kaybolabileceğini söyledim. Bu sözlerimden sonra: 'Uzak yerlere uzun sürecek bir geziniz olduğunu biliyorum. Bu seyahatten önce, böylesi bir gut nöbetinden sonra size bir konsültasyon yapılması gereklidir. İzniniz olursa arkadaşlarımı yarım saat içinde toplayabilirim. Köşk'te veya bizim akademimizde bu konsültasyonu gerçekleştirebiliriz. Sizin ayıracağınız zaman yarım saati geçmeyecektir' dedim.

Semra Hanım da bu önerime uygun tavır içinde görünüyordu. Beni dinleyen Turgut Bey: 'Biz bu konsültasyon işini yurtdışından döndükten sonra yapalım. Okuyacağım çok rapor, inceleyeceğim pek çok konu var. Hiç zamanım yok. Geziden döndükten sonra bu muayeneleri daha rahat şartlarda yaparız' düşüncesini ısrarla tekrarlıyordu.

Bütün ısrarım ve çabalarıma rağmen Turgut Bey'i ikna edememiştim. Veda ederken ilaçları ile beraber gut hastalığında ne gibi gıda maddelerinin zararlı olduğuna dair bir diyet listesini ve çektiğim filmleri de göndereceğimi de söyleyerek Semra Hanım ve Turgut Bey'e veda ederek Köşk'ten ayrıldım.

Ertesi günü sabah saatlerinde Köşk'ü telefonla arayarak Cumhurbaşkanımızın durumunu öğrenmek istedim. Kendileri ile maalesef görüşemedim, bana ayak ağrısının kaybolduğu, rahatladığı söylendi. Bütün çabalarım boşa gitmişti ve Sayın

Cumhurbaşkanımızı yapılması gereken bir konsültasyon için ikna edememiştim.

İnşallah Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni kapsayan yurtdışı gezisinden sağlıkla dönecek ve verdiği sözü tutarak geniş çaplı bir konsültasyon için Gülhane'ye gelecekti.

Seyahatinde birlikte olduğu doktoru ve yakın dostu Cengiz Aslan'dan bütün Türk Cumhuriyetleri'nde et ağırlıklı yemeklerin bolca yenildiğini, hatta kendisinin bile üç dört kilo aldıklarını öğrendik."[1145]

3 Nisan 1993 Cumartesi günü saat 13.45'ten saat 15.15'e kadar Çankaya Köşkü Kürt lider Celal Talabani'yi ağırlamıştır. Dışişleri Bakanlığından Büyükelçi Cenk Duatepe ile Talabani'nin Ankara Temsilcisi Serçil Kazas da görüşmeye katılmışlardır. Görüşmeden sonra soruları cevaplayan Talabani, "Gelişmelerle ilgili olarak Sayın Özal'dan duyduğum şeyler beni çok memnun etti' diye konuşmuştur. Abdullah Öcalan ile temas kuracak mısınız sorusuna ise, "Bu Başbakan Süleyman Demirel'le yapacağım görüşmeye bağlı. Çünkü Türk Hükümeti benden herhangi bir istekte bulunmazsa bir şey yapamam; ben bir Irak Kürdüyüm ve Türkiye'nin iç işi olan bir konuya Türk dostlarımdan istek olmadıkça karışmam söz konusu olamaz." Talabani, Özal'dan Öcalan'a bir mesaj taşıyıp taşımadığı sorusuna ise; "Hayır, ancak durum anladığım kadarıyla çok iyi, Öcalan'a barış yolunda, kan ve şiddete son vermesi yolunda ilerlemeyi telkin edebilmek için uygun zemin olacağını sanıyorum' diye karşılık vermiştir.[1146]

Iraklı Kürt lider ve sonrasında Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani *The Özal* belgeselinde Cumhurbaşkanı Özal'ın isteğiyle PKK'nın ateşkes ilanını ve temaslarını şöyle anlatmıştır:

“Oraya gittiğim günün gecesi Öcalan beni görmeye geldi. Ona, ‘Savaşı durdurup barış yapmaya hazır mısın’ dedim. O da, ‘Evet’ dedi. Ben de, ‘Nasıl’ diye sordum. O da, ‘Sen nasıl istersen, ben istekliyim zaten’ dedi. Ben Ankara’ya telefon açıp Erçil Kazaz’a söyledim. O da Sayın Kaya Toperi’ye söyledi ve Kaya Toperi de Cumhurbaşkanı Özal’a söyledi. Özal, bana Toperi aracılığıyla haber yollayıp Öcalan’a bunu kapalı kapılar ardında değil medya önünde de açıklamasını söylememi istedi. Ben bir basın toplantısı hazırladım ve Öcalan da: ‘Ben savaşı durduruyorum. Şu nevruz dönemini barış içinde savaşmadan kan dökmeden geçireceğiz. Ve biz herhangi bir politik çözüm için hazırız’ dedi. Ve daha sonra Özal’ı arayıp arzusunu yerine getirdiğimi söyledim. Özal çok memnun oldu ve beni tebrik etti ve dedi ki: ‘Bu delinin üstüne gitmeye devam et.’ Özal, Öcalan’a deli derdi hep. ‘Bu delinin savaşmaya başlamaması için üstüne git’ diyordu bana.”

“Öcalan’ın hayır hiçbir şartı yoktu. Ve ben [3 Nisan Cumartesi gecesi] Özal ile görüşüp de bu haberi verdiğimde Özal, ‘Celal bu çok iyi bir başlangıç ama Öcalan sadece yirmi iki günlüğüne ateşkes yaptı’ dedi. Ben de bu konuyla ilgili bir şey bilmediğimi söyledim. O da, ‘Git ve onunla konuş, zamanı uzatmaya çalış’ dedi. Ben de, ‘Tamam gideceğim ama benimle birlikte Parlamento’dan birkaç Kürt milletvekili de yollayın’ dedim ve Ahmet Türk de içinde olmak üzere birkaç kişiyi daha önerdim. Özal da, ‘Tamam git ve onları bana gönder’ dedi. Ben de onlarla gidip konuştum ve Özal onların gitmesine izin verdi. Ben gittim ve onlar da benimle geldiler, hep birlikte Lübnan’a Öcalan’ı görmeye gittik ve onu ikna etmeyi başardık. Ve bu sefer de yeni bir basın konferansı düzenlendi, ben, Öcalan, Kemal Burkay, Sayın Ahmet Türk ve diğerleri oradaydı. Ve bu tablo Türk televizyonlarında

defalarca yayınlanmıştı. Bir sürü Türk gazeteci oradaydı ve Öcalan da ateşkes süresini uzattığını ve barışçıl çözüme daha fazla şans tanıdığını açıkladı. Özal da, Asya'daki gezisinden döndüğü zaman asker rütbeli kişilerle ve parti elemanlarıyla bu konu hakkında konuşacağını söyledi. Ve bana da bu Öcalan'la konuşup bu zaman zarfında herhangi bir şiddet gösterisinden uzak durmasını sağlamamı istedi. Ben de Öcalan'la konuştum ve daha sonra Irak delegeleri ile Hacca gittim."[1147]

3 Nisan 1993 Cumartesi gecesi Mehmet Keçeciler de Asya Türk Cumhuriyetleri ziyaretinden bir gün önce Çankaya Köşkü'nde saat 21.00'de Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Cumhurbaşkanı yorgundur. Konya Milletvekili Mehmet Keçeciler kendisine ziyaretini ertelemesi önerisinde bulunmuş; Cumhurbaşkanı şu karşılığı vermiştir:

"Gitmem lazım, ben onlara söz verdim. Gitmezsek daha çok kırılırlar. Gelince rejime başlarız. Azeriler, Dağlık Karabağ meselesinden dolayı çok üzgünler. Yanlarında olmam gerek."[1148]

Yine aynı akşam Servet Kabaklı anlatıyor:

"Nisan'ın 3'ü... Saat 22.05...

Telefonun öteki ucunda Cumhurbaşkanlığı Köşkü santrali... Sevgili dost Ekrem Bey, 'Sayın Cumhurbaşkanımızı irtibatlıyorum Servet Bey' dedikten sonra aradan çekiliyor.

Merhaba Servet, heyecanlı mısın? Geliyorsun geziye değil mi?

Olmaz mıyım Sayın Cumhurbaşkanım? Çok seviniyoruz sizinle beraber olacağız... Az değil mi 12 gün?...

Evet tam 12 gün. Ancak ben kendimi çok iyi hissetmiyorum. Program da çok yüklü... Yorgunum, bakalım tamamlayabilecek miyim?

İnşallah Efendim... Lütfen böyle konuşmayın... Allah sizi başımızdan eksik etmesin...

Bakalım... kaderimizde ne varsa o olur... Hayırlısı...”[1149]

Cumhurbaşkanı yorgundur. Aynı zamanda bir eştir ve babadır.

Eşi Semra Özal anlatıyor:

“Son gece çocukları yanına çağırdı: ‘Ahmet, Zeynep, Efe, üçünüz de gelin buraya’ dedi.

Hatta çocukların işleri varmış geç geldiler eve.

Onları içeri odaya aldı. Beni almadı. Onlarla uzun uzun konuştu. Ben de merak ettim. Sonra beni de çağırdı.

‘Bunlar’ dedi, ‘Benden sonra senin sözünü dinleyecekler, sana sormadan bir şey yapmayacaklar.’

‘Aman’ dedim, ‘Bu saatte, nereden geldi aklına, ne lüzumsuz laflar ediyorsun!’

Hayır, iyi dinleyin. Sen de iyi dinle!’ dedi.

Ama neden yaptı, bu sözleri neyi kastederek söyledi bilemiyorum.”[1150]

Asya Türk Cumhuriyetlerinde

Cumhurbaşkanı, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan’a veda ziyareti için yola çıkmıştır. Asya Türk Cumhuriyetleri’ne ziyareti planlanırken Genel Sekreterine; “Kemal (Yamak) Paşa, sen bu geziye katılma. Burada yetki yasası başta olmak üzere, beklenmedik bazı gelişmeler olabilir. Burada kalıp işlere sahip olmak gerekiyor. İnşallah Uzakdoğu’ya beraber gideriz’ demiştir.[1151]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın aktardığı diğer talimat şöyledir:

“[Türk Cumhuriyetleri ziyaretine] hazırlıklar devam ederken, bir gece saat 01.00 civarında telefonla evden aramışlardı.

Rahmetli, ‘Kemal Paşa, şimdi önümde bazı kriptolar var. Bunlardan öğrendiğime göre, Hollanda’dan alınmak üzere anlaştığımız, 155 milimetrelik topların, modern mühimmatını Hollandalılar vermiyorlarmış. Bu mühimmatın önemli bir aksamı, Almanya’daki ortak bir fabrikalarında üretiliyormuş. Almanlar da Türkiye’ye satılacak bu mühimmata ait bu parçaların çıkışına izin vermiyormuş. Bu paslaşmalar ve engeller hep önümüze sürülüyor. Silahın etkisi ve varlığı mühimmatıyla ölçülür. Bizim bu sıkıntılardan kurtulmamız lazım. Bu aynı zamanda bir milli güvenlik sorunudur. Bu konuyu ilgililer bütün yönleriyle incelesinler. Neyimiz var, neyimiz yok, sıkıntılarımız, ihtiyaçlarımız ve imkânlarımız nedir, ortaya koyalım. Bu ve buna benzer mühimmatı mutlaka kendimiz üretebilecek bir imkân sağlayalım. Bu konuyu Milli Güvenlik Kurulu’nun gündemine de aldıralım. Hazırlıklar biter bitmez görüşmeye alalım. Sen bu durumu ilgililere ilet’ deyip iyi geceler diliyordu.”

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa şöyle devam ediyor:

“Saat gece yarısı 01.00-01.30 arasıydı ve Cumhurbaşkanı bu saatte 155 milimetrelik topların modern mühimmatıyla ilgili olarak genel sekreterine endişelerini dile getiriyor ve talimat veriyordu.

Böyle geç saatlere kadar çalıştıklarını biliyor ve arayabileceklerini dikkate alarak hazırlıklı bulunuyorduk. Ama 155’lik top mühimmatıyla ilgili bu konuşmamız, diğer arayışlarının önüne geçmiş ve beni çok etkilemişti.”[1152]

4-15 Nisan 1993 günlerinde planlanan ziyaretin güzergâhı Ankara, Tahran, Taşkent, Buhara, Taşkent, Bişkek, Almatı, Çimkent, Türkistan, Almatı, Aşkabat, Merv, Aşkabat, Bakü, Ankara şeklindedir. 8. Cumhurbaşkanı’nın refakatinde Türk

Dünyası'na gerçekleştirilen bu yolculuğuna katılan şahsiyetlerin, kurumları, isimleri ve görevleri şöyledir:

Eşi Semra Özal.

Bakan ve Milletvekilleri/ Hikmet Çetin (Dışişleri Bakanı), Salman Kaya (Ankara Milletvekili), Halil Şıvgın (Ankara Milletvekili), Rüştü Kâzım Yücelen (İçel Milletvekili), Leyla Yeniay Köseoğlu (İstanbul Milletvekili), Mehmet Sevigen (İstanbul Milletvekili), Cafer Sadık Keseroğlu (Sinop Milletvekili), İbrahim Halil Çelik (Şanlıurfa Milletvekili).

Cumhurbaşkanlığı Görevlileri/ Remzi Yücebaş (Genel Sekreter Yardımcısı), Kaya Toperi (Sözcü), Aslan Güner (Başyaver), Volkan Bozkır (Başdanışman ve Özel Kalem Müdürü), Mithat Balkan (Dışişleri Başdanışmanı), Can Pulak (Başdanışman), Nuri Kodamanoğlu (Başdanışman), Namık Kemal Kılıç (Başdanışman), Emin Başer (Başdanışman), Altan Tufan (Başdanışman), Ahmet Söylemezoğlu (Danışman), Metin Yalman (Basın Müşaviri), Tuncer Fışkırma (Muhafız Alayı Komutan Yardımcısı), Abdülkadir Göncüler (Yaver), Oktay Vural (Devlet Denetleme Kurulu Üyesi), Musa Öztürk (Koruma Müdürü), Yalçın Demirel (Kanun ve Kararlar Müdürü), Cengiz Aslan (Özel Doktor), Hilmi Özkutlu (Doktor), Yavuz Günal (EBİS Başkan Yardımcısı), Coşkun Çankaya (Uzman), Necati Özdoğan (Özel Kalem Müdürlüğü Şefi), Belgin Birengel (Redaktör), Muammer Kaptan (Uzman).

Özel Refakat/ Bilgin Yazıcıoğlu (Avukat), Enver Altaylı (Tercüman).

Dışişleri Bakanlığı Görevlileri/ Bilgin Unan (Müsteşar Siyasi İşler Yardımcısı), Umut Arık (EKETİB Başkanı), Bilal Şimşir (Genel Müdür), Ömer Ersun (Genel Müdür), Oktay Aksoy (Genel Müdür), Baki İlkin (Bakan Özel Müşaviri), Tevfik

Okyayüz (Genel Müdür Yardımcısı), Kurtuluş Taşkent (Genel Müdür Yardımcısı), Ataman Yalgın (Daire Başkanı), Selim Karaosmanoğlu (Daire Başkanı), Tarık Yalvaç (Büyükelçilik Müsteşarı), Reyhan Akant (Başkâtip), Mehmet Saray (EKETİB Başdanışmanı), Levent Gümrükçü (Üçüncü Kâtip), Hakan Tekin (Üçüncü Kâtip), Kutlan Güneş (EKETİB Uzman Yardımcısı), Tarık Aşkın (İdari Ataşe), Mesut Çevik (Müdür), Satılmış Günal (Memur), Hayati Çetin (Memur), Musa Gölbaşı (Memur), Hakan Seçilmiş (Aday Meslek Memuru), Mustafa Aydınay (İdari Memur), Sedat Sever (İdari Memur), Faruk Çelik (İdari Memur), Ahmet Mennan Karşı (Teknisyen), Hatice Duymaz (Sekreter).

Kuruluş Temsilcileri/ Profesör Şerif Ali Tekalan (YÖK Üyesi), Profesör Günal Akbay (Ankara Üniversitesi Rektörü), Korgeneral Erdoğan Öznal (Genelkurmay Harekât Başkanı), Osman Ünsal (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşar Yardımcısı), Akat Çukurova (TRT Genel Müdür Yardımcısı), Ali Sabit Özen (TPAO Genel Müdür Yardımcısı), Ahmet Kılıçoğlu (EXİMBANK Genel Müdür Yardımcısı), Fatih Öcal (BOTAŞ Genel Müdür Yardımcısı), Yalçın Ertan (Başbakanlık Daire Başkanı), Cengiz Anık (PTT Milletlerarası İlişkiler Daire Başkanı), Kâmil Yüceoral (Başbakanlık Müşaviri).

PTT Görevlileri/ Mithat Kunbul (Teknisyen), Levent Altıntaş (Teknisyen), Ahmet Ağabaşlı (Operatör), Nilgün Karakol (Operatör), Aslıhan Aktaş (Operatör).

Koruma Görevlileri/ Murtaza Aslan (Başkomiser), Hurşit Başkurt (Başkomiser), Hanifi Sambur (Komiser), İ.Erdal Tekin (Komiser Yardımcısı), Muhittin Coşkun (Polis Memuru), Adil Seçgin (Polis Memuru), A. Sami Şehitoğlu (Polis Memuru), Saim Çağlar (Polis Memuru), Mesut Şakar (Polis Memuru).

Basın Mensupları/ Ahmet Çavuşoğlu (TRT, Müdür), Mehmet Alkaş (TRT, Spiker), Ali Doğan (TRT, Muhabir), Yavuz Yorulmaz (TRT, Muhabir), Murat Hızal (TRT, Mütercim), Derya Levent (TRT, Montajcı), Mehmet Deniz (TRT, Kameraman), Ziya Ergun (TRT, Kameraman), Murat Çakmak (AA Muhabir), Caner Gören (AA Foto Muhabiri), Gülfem Emir (HBB, Muhabir), Halit Ziya Demirtaş (HBB, Kameraman), Metin Çorabatır (Kanal 6, Muhabir), Hüseyin Öztepe (Kanal 6, Kameraman), Nurettin Veren (Zaman TV, Genel Koordinatör), Mehmet Ayvacı (Zaman TV, Genel Müdür), Cebrail İldeş (Zaman TV, Kameraman), Mehmet Ali Yula (*Nokta*, Ankara Temsilcisi), Hulusi Gürbüz (*Nokta*, Muhabir), Çetin Gürel (*Gözlem*, Gazete Sahibi), Hadi Uluengin (*Hürriyet*, Yazar), Muharrem Sarıkaya (Hürriyet Ankara Temsilci Yrd.), Akgün Tekin (*Meydan*, Yazı İşleri Yönetmeni), Sami Kohen (*Milliyet*, Yazar), Cengiz Çandar (*Sabah*, Yazar), Şükrü Küçükşahin (*Sabah*, Muhabir), A. Mücahid Ören (Türkiye Genel Müdürü), Yalçın Özer (*Türkiye*, Başyazar ve Ankara Temsilcisi), Altemur Kılıç (*Türkiye*, Yazar), Servet Kabaklı (*Türkiye*, Yazar), Fevzi Kahraman (*Türkiye*, Genel Koordinatör), Alâeddin Kaya (*Zaman*, İmtiyaz Sahibi), Hüseyin Döğme (*Zaman*, Başkan Yardımcısı), Halit Esendir (*Zaman*, Yayın Yönetmeni), Fehmi Koru (*Zaman*, Başyazar).

İşadamları/ Nihat Gökyiğit, Tunç Uluğ, Polat Serdengeçti, Servet Harunoğlu, Nezihi Berkkam, Ahmet Kocabıyık, Mukadder Sezgin, Ahmet Özerdim, Hüsamettin Önanç, Faruk Ekinci, Erol Üçer, Faruk Sarc, Suat Baysan, Sefa Gömdeniz, Meftun Tırpan, Nail Kalemci, Haluk Kabaalioğlu, Uğur Çatbaş, Mustafa Barutçuoğlu, Atıl Saryal, Savaş M. Özaydemir, Temel Kaya, Tevfik Necipoğlu, Özcan Balkır,

Nevzat Özgüvenç, Yılmaz Şanlı, Oğuz Çarmıklı, Abdullah Hamdi Ayan, Mehmet Nazif Günal, Bedri Sever, Ahmet Özköseoğlu, İdris Yamantürk, Eser Tümen, Ünsal Sümer, Ahmet Çalık, Şenol Erdoğan, Davut Kölük, Murat Kölük, Melih Halefoğlu, Ali Rıza Arslan, Cahit Şahin, Hamit Mete Böke, Rıfat Okan Tapan, Seyyar Borançılı, Mehmet Doğan, Metin Balıbey, Haluk Ahmet Gümüş, Ekrem Güvendiren, İnanç Ataç, Jefi Kamhi, Erdal Kabatepe, Suat Sarısoy, Kemal Zorlu, Çetin Yalçın, Duran Yaşar, Hasan Arat, Ahmet Saka, Necati Kurmel, Sait Gönenç, Uğur Şanda, Nuri Akın, Necip Bursa, Tevfik Türel, Önder Bilginer, Kenan Koç, Kamil Alp, Ahmet Özal, Mehmet Altınsoy, Jülide Sıvışoğlu, Erol Yarar, Alaiddin Gazioğlu, Nabi Armutçuoğlu, Orhan Soysal, Zeynel Abidin Erdem, Rızanur Meral, Bekir Okan, Mustafa Aslan, Adil Üstündağ, Necdet Aygün, Ahmet Akyürek, Cengiz İsrafil, Altan Sağanak, Mehmet Hilmi Çil, Engin Günçe, Arnold Hornfeld, Faruk Kardıçalı, Celal Adan, Fatih Tar, Turan Büyükşahin, Lale Büyükşahin, Hayrettin Özaltın, Muhammet Çap, Halit Kara.[1153]

Özel konuklardan Enver Altaylı, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un danışmanlığı da yapmaktadır.

Ziyarete işadamlarının ilgisi yoğundur. Taha Kıvanç (Fehmi Koru)'nun yazdığına göre, "Resmi heyete ek olarak çok sayıda işadamı da –hem de 6 bin dolar ödemek şartıyla– geziye katılmak isteyince çare bu işe iki uçak tahsis edilmekte bulunmuş[tur]."[1154]

"Kademeli af kararnamesi"

4 Nisan 1993 Pazar günü Türk Dünyası'na Özal'ın veda ziyareti başlamıştır. Cumhurbaşkanı, Özbekistan'a giderken

uçakta gazetecilerin sorusuna karşılık verirken Batı'yla çok kararlı konuşmak lazım geldiğini söylemiştir:

"Askeri müdahale ileride daha kötü olacaksa şimdiden bazı şeyler yapmak lazım. Keşke daha evvel yapabilseydik. Bu noktaya gelmeden. Yaptığımızı her yumuşak hareket ters yüz oldu. Dişimizi göstermezsek olmaz."

Ermenistan'ın arkasında bazı güçler olduğuna işaret eden Özal, şöyle konuşmuştur:

"Nereden geliyor bu silahlar? Açız, diyorlar; aç olan insan bunları yapmaz."

Özal, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'e de uçaktan, "İşgal edilen Azerbaycan topraklarının geriye iade edilmesi konusunda Türkiye, Azerbaycan ile birlikte her türlü gayreti sarf edecektir" mesajı göndermiştir.[1155]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru)'nun aktardığına göre Özbekistan yolunda uçakta konuşulan konuların başında Güneydoğu sorunu vardır:

"SHP'li milletvekilleri iki büyük kentten. Ama asıllarına bakıldığında Doğu ile irtibatlılar. Salman Kaya, Malatya'nın Hekimhan kazasındanmış. Özal onların yanından geçerken biraz önce kendisine sorulduğu için bir çengel gibi kafasında asılı duran Güneydoğu Anadolu sorunu ile münasebet kurmadan edemedi: 'Azınlık haklarından bahsedenlere benim söylediğim açık, eğer Kürtleri Türkler'den ayrı bir azınlık gibi görürsek, böyle her ilden seçilip gelme uygulaması durur. Öyle bir ortamda yalnızca bölgeden 30-40 kadar milletvekili gelir, oysa bugün Meclis'te 100'den fazla Doğu kökenli milletvekili var.' "[1156]

Cumhurbaşkanı Özbekistan yolunda gazetecilerin Ankara'da Celal Talabani ile görüşmeler konusunda yönelttikleri soruya karşılık olarak da Talabani'yle neler konuştuğunu

açıklayamayacağını ancak vurgulamak istediği bazı konuların olduğunu söylemiştir:

"Ancak Türkiye'de çok radikal ve sertlik yanlılarında bile bir yumuşama var. Herkes diyor ki bu meseleyi bir şekilde halledebilirsek, kan dökülmeye mani olursak, bir nevi Türkiye'nin entegrasyonunu tamamlarsak, herhalde herkes için iyi olur; herkes teenni ile hareket etmeli.

Başımızda bir Ermenistan, Azerbaycan, Kıbrıs meselesi varken bu meseleyi ortadan kaldırmak politik olarak da doğrudur."[1157]

Özbekistan Cumhurbaşkanı ve eşi, Türkiye Cumhurbaşkanı ve eşi ile uçağın merdivenlerinde sarmaş-dolaş oluyorlar. İki Özbek kızı konuklara ekmek ve tuz ikram ediyor.[1158] Özbek Komutanın Özal'a "Hoşgeldiniz" demesi ve Türk heyetindeki Komutanın da Özbekistan Cumhurbaşkanı'na selam vererek tanışması,; İslam Kerimov'un da "Ata yurdunuza hoş geldiniz" diye konuşması oldukça anlamlıdır. Rus televizyonunun, "Neden Özal'a bu kadar yakınlık duyuyorsunuz" sorusuna Başkan İslam Kerimov'un, "Bizim fikir danıştığımız, fikirlerine hürmet ettiğimiz ve Türk devletlerinin büyüğü kabul ettiğimiz değerli bir insan, dost ve kardeş olan Özal'a ne kadar yakınlık gösterilse az olur" diye karşılık vermesi gerçekten çok duygu yüklüdür.[1159]

Sözcü Kaya Toperi'nin Anadolu Ajansı'na açıklamasına göre, Taşkent'te Cumhurbaşkanı Özal'a Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'in Srebrenica şehrinde halen çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu 50 binden fazla sivilin öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya bulundukları için acil yardım talebi iletilmiş; Özal, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanı ile Pakistan, ABD, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve İngiltere liderlerine, "Bu

insani trajediye ve Sırp saldırılarına bir an evvel son verilmesi için sizlere tekrar çağrıda bulunuyorum” demiş ve bu saldırıların son bulmaması halinde dünyanın gözü önünde cereyan eden “etnik yok etme” kampanyasının durdurulamayacağına işaret etmiş; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin gerekli önlemleri almaması durumunda Bosna’da veya bir başka yerde etkili olunamayacağını vurgulamıştır.[1160]

Havaalanından sonra konukevine geçiliyor ve burada Özal’a altın sırma şeritle süslenmiş sırma kemerli bir Özbek çapanı giydiriliyor. Elinde elişi bir porselen tabak beliriyor, üzerinde Cumhurbaşkanı Özal’ın portresi var. İki el dokuması halı, biri Cumhurbaşkanı Özal’a diğeri eşi Semra Özal’a veriliyor... Konukların portreleri halılara ayrı ayrı işlenmiş.[1161] Daha sonra Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı, ev sahibi Cumhurbaşkanı ile birlikte Ali Şir Nevai Anıtı’na çelenk koymuşlardır. Dostluk Sarayı’nda heyetler arasında görüşmelere geçilmiş ve iki anlaşma imzalanmıştır.[1162] Özbekistan Cumhurbaşkanı’nın, “Türkiye’yi her konuda örnek alacağız, sadece bizde olan ve artık bırakmamız gereken bürokrasi hariç” sözleri gülüşmelere yol açmıştır.[1163]

Bu arada Özal bir yandan da Türkiye’nin iç siyaseti için tasarladığı yeni siyasi oluşum çalışmalarını merak etmektedir. Özal’ın yakın dostu Fevzi Kahraman anlatıyor:

“’Özbekistan’da Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov ile resmi toplantıya katılmışlardı. Biz de gazeteci arkadaşlar ile dışarıda bekliyoruz. Ben gazeteci sıfatıyla gittim o toplantıya zaten. Kerimov ile birlikte heyetlerin önünde geliyorlar. Şimdi burada da Türkiye’de parti kurulması düşünülür mü? Beni gördü uzaktan, işaret etti parmağıyla, gittim yanına, ‘Ne oluyor örgüt’ dedi. Yanında Kerimov şimdi örgütü

anlatacağız! ‘Müsait bir zamanınızda arz edeyim efendim’ dedim. ‘Epey gelişme var’ dedim o kadar. ‘İyi görüşelim bakalım’ dedi.

Özbekistan’a gitmişiz, parti konuşuyoruz orada yani.”[1164]

Öğle yemeği ardından Özal’a Özbekistan Üniversitesi fahri doktoru unvanı verilmiştir. Özal, geleneksel Özbek kıyafetleri içinde bir teşekkür konuşması yapmıştır. İki lider daha sonra Türk-Özbek Lisesi’ni ziyaret ederek 1,5 saate yakın incelemelerde bulunmuşlar; laboratuar ve sınıfları gezmişlerdir. Özal, İslam Kerimov’un elinden tutarak okulu bir çocuk sevinciyle dolaşmıştır. En keyif aldığı olay ise, öğrencilere Türkçe ve İngilizce sorular yöneltip karşılıklarını aldığı andır.[1165]

İşadamı Alâeddin Kaya anlatıyor:

“Özbek Cumhurbaşkanı, bu şirketin adı nedir, dedi. Arkadaşımızın biri, ‘Silm’ dedi. Rahmetli Özal da bunu hemen izah etti: Silm kelimesi İslam’dan gelir, manası teslimiyet demektir. Zamanında bu şirketi İzmir’de bizler kurmuştuk, dedi. Özbek Cumhurbaşkanı bunun üzerine, şu anda bu şirketin sahibi siz değil misiniz, dedi. Rahmetli Özal bu soru üzerine çok mütehassıs oldu ve ‘Evet benim’, dedi. Fevkalâde sıcak ilişki kuruldu. Bizim genç işadamlarımızı onların devlet yetkilileriyle tanıştırmaya ve özel bir gayret sarf ediyor, yol gösteriyordu.”[1166]

Silm Şirketi yetkilileri ile çay içen iki Cumhurbaşkanı bu okulların sayısının arttırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. (İslam) Kerimov, şirket yetkililerine her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağını, hükümet kararnamesi çıkarılarak destek sağlanacağını; yalnız Özal’dan da bu okulları bitiren öğrencilerin Türkiye’de üniversitelerde okumaları sözünü istediklerini söylemiş; bunun üzerine Cumhurbaşkanı Özal,

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'e bakıp, "Tamam, olur" sözünü İslam Kerimov'a vermiştir.[1167]

Başyaver Aslan Güner'in ilk gün izlenimleri şöyledir:

"İlk durak Özbekistan'ın başşehri Taşkent. Devlet Konukevi'nde misafir ettiler. Başkan (İslam) Kerimov sıkı bir Komünist. Ruslardan çok çekiniyor. Ertesi gün ünlü şair Ali Şir Nevai'nin mezarına çelenk koyduk. Resimler çektirdik. *Zaman* gazetesinin organizasyonu ile açılan Özbek-Türk Lisesi'ni ziyaret ettik. Doğrusu bütün heyet şaşırdı. Kur'an Kursu gibi bir şey beklerken Atatürk resimli, bayrağımızın dalgalandığı, milli marşımızı söyleyen aydınlık yüzlü çocuklarla karşılaştık. İftihar ettik. Devletin yapamadığını onlar yapmış."[1168]

5 Nisan 1993 Pazartesi gecesi Taşkent konukevinde çiğ köfte partisi için toplanan özel grupla biraya gelen Cumhurbaşkanı Turgut Özal eşofmanlıdır.[1169]

Taşkent'te çiğ köfte partisi haberini Taha Kıvanç (Fehmi Koru) gazetesine şöyle yazıyor:

"Aslında güzel bir akşamdı. RP Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik'in 'çiğköfte partisi'ne davetliydik. Onun elleriyle çiğköfte yoğurduğu mekân bu olağan işe sıra dışılık kazandırıyordu. Bir Taşkent gecesinde, Cumhurbaşkanı Özal'a ayrılan ikametgâhtaydık. İkametgâhın geniş salonunda yoğurma işlemi yapıldı."[1170]

İşadamı ve *Zaman* gazetesi İmtiyaz Sahibi Alâeddin Kaya elinde bir havluyla çiğköfte yoğuran İbrahim Halil Çelik'in alnında ve yüzünde biriken terleri siliyordu.[1171]

Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik'in usta ellerinden sıkılarak teker teker tabaklara dizilen çiğköfteler yemek salonunda beraberce yenilmektedir. Taha Kıvanç (Fehmi Koru)'ya göre o gece çiğ köfte partisinde kalabalık da

değillerdir: Cumhurbaşkanı ve eşi ile birlikte Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Rüştü Kâzım Yücelen (ANAP), Salman Kaya (SHP), Mehmet Sevigen (CHP), İbrahim Halil Çelik (RP), Halil Şıvgın (Bağımsız) ve Leyla Yeniay Köseoğlu (Bağımsız) adlı milletvekilleri vardı. Özalların doktoru Cengiz Aslan, İşadamı Alâeddin Kaya ve Fehmi Koru...

Taha Kıvanç (Fehmi Koru) daha sonra şöyle devam ediyor:

"Taşkent'teki o gece etrafta bir aile ortamı vardı, zaten sofra kalkıp hanımlar çekilince, Cumhurbaşkanı Özal'ın açtığı muhabbette bir aile sohbeti havasındaydı. Son zamanlarda kafasına takılı bir sorunun çözümünün gerektiğini o sırada yanında olanlara aktarması, bir telkin amacını taşımıyordu. 'Yapılmalı' derken o milletvekillerinin bizzat yapması değildi kastı. Ancak her birinin kendi liderlerine bu mesajı taşıyacağını da umuyordu.[1172]

Orada kafasını kurcalayan en önemli konuyu masaya getirmeden edememişti. Türkiye'nin daha ileriye gideceğinden emindi, büyük bir devlet olacağından da... Ancak bunun için temel şart 'Kürt Sorunu'nun çözülmesiydi. O sorunu çözme yolunda ciddi adımlar atılmazsa, büyümek şöyle dursun, bugünkü konumunu bile koruyamazdı. Türkiye küçülürdü. Sorunu çözmek için kendisi, gerekirse risk almaya hazırdı. Bunları bütün açıklığıyla ifade etti.

Milletvekillerinden hiçbiri sorunun çözümü için ne düşündüğünü, almayı düşündüğü riskin ne olduğunu sormadı. Hikmet Çetin ise bu tür konuşmaları dinlemek istemez gibiydi, sanki duyacaklarının kendisi için bağlayıcı olabileceğini düşünüyordu. Söz çözüme gelince Bakan Çetin araya girip, vaktin geciktiğini ileri sürüp müsaade istedi, hep beraber kalktık. Dışarıda milletvekillerine, 'Neden

sormadınız' dediğimde, 'Nasılsa bir daha buluşacağız, o zaman sorarız' cevabını aldım. Bir daha buluşulamadı."[1173]

20 yıl sonra, eski Dışişleri Bakanı'na o geceyi hatırlattığımda şöyle diyor:

"Türkiye'nin iki sorunu bulunduğunu bunlar çözülmeden, önünün açılmayacağını söyledi. Fehmi Koru arkadaşımız, 'Nedir bunlar' dedi. 'Bir tanesi Kıbrıs, bir tanesi de Güneydoğu veya Kürt konusu, ne derseniz deyin' dedi. 'Bu iki sorun çözülmeden, Türkiye'nin önü açılmaz, Hikmet bunları bilir, Türkiye'ye dönünce Süleyman Bey ve Erdal Bey'in ikna edilmesi için bana yardım edecek' dedi.

Belki de anlatacaktı... Dışişleri Bakanı olarak böyle bir tartışmaya girmek istemedim, bir şeyler söylemem gerekebilir, diye. Anlatacakları hükümetimizin politikasından farklı olabilir ve karşı çıkmam gerekirdi; nezaketimden sessiz kalırsam onunla aynı düşüncede olduğum şeklinde anlaşılır güç durumda kalırdım. 'Efendim, galiba vakit gecikti, Siz yoruldunuz' dedim. 'Doğru doğru' dedi ve kalktı, bir şey söylemedi."[1174]

Dönüşte Ankara'da Cumhurbaşkanı vefat ettikten sonra Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İbrahim Halil Çelik'e "Keşke konuşsaydık" demiştir.[1175]

Benim görüşüm, Özal'ın bu konuyla ilgili planını Cengiz Çandar'a açıkladığı yolundadır. Şöyle ki, Cumhurbaşkanı Özal bu ziyarete başlamadan hemen önce (3 Nisan 1993 Cumartesi gecesi) Celal Talabani'yi Çankaya Köşkü'nde kabul etmiş, ona PKK'nın ateşkesi süresiz ve şartsız uzatması için yardımcı olmasını söylemiştir.

Cumhurbaşkanı Asya Türk Cumhuriyetleri ziyaretine başladığında, farklı kanallardan PKK ile temaslar da sürmektedir. Cengiz Çandar bu temaslar hakkında

Cumhurbaşkanı'nı aracısız bilgilendirmek üzere Aşkabat'ta kendisine ulaştığını, ancak Bakü'den İstanbul'a uçarken kendisine bilgi arz edebildiğini, bu arada Cumhurbaşkanı'nın da daha önce söz ettiği "Kademeli Af Kararnamesi"ni bir kere daha vurguladığını anı-kitabında aktarmıştır:

"Aradan geçen birkaç süre içinde, ateşkes iyi-kötü dayandı ama o arada anlamlı bir gelişme olmadı. Ateşkes süresi dolmak üzereydi. Turgut Özal, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine bağımsızlığını elde etmiş Türk cumhuriyetlerini ziyaret etmek için uzun bir geziye çıktı. Babamın ani rahatsızlığı benim o geziye katılmamı engellemişti ama İstanbul'da kalmış olmam, o günlerde yine Şam'da bulunan Celal Talabani ile yoğun bir telefon trafiği içine girmeme imkân vermişti. Abdullah Öcalan'ın süresi dolduğu gün ateşkesi uzatıp uzatmayacağı merak konusuydu. 16 Mart 1993'teki ateşkes ilanındaki basın toplantısında bulunanlardan çok daha kalabalık bir gazeteci topluluğu Lübnan yoluna koyulmuştu. Özal'ın uzun yurtdışı gezisine çıkmadan önce görüştüğü HEP milletvekilleri, başlarında Ahmet Türk, Hatip Dicle ve Orhan Doğan'ın yer aldığı bir heyetle Öcalan'la görüşmeye gidiyorlardı. Yıllardır İsveç'te sürgünde yaşayan PKK karşıtı Kemal Burkay da, PKK ile bir protokol imzalamış, Şam'a gitmişti.

Celal Talabani'ye telefonda Turgut Özal'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu aktardım ve Cumhurbaşkanı'na manevra alanı sağlaması için ateşkesin uzatılması gerektiğini söyledim. 'Ancak' dedim, 'Türk devlet kültürü, şart koşma ve süre koyma kavramlarından hazzetmez. Ateşkes uzatacak ise, süre ve şart koymadan yapsın. O takdirde, Cumhurbaşkanı Özal'ın çözüm girişimi için eli güçlenebilir.

Aslında ‘Türk devlet kültürü’nün neden hazzedip hazzetmeyeceğini bilebilecek hiçbir bilgim ve deneyimim yoktu. Amacım, Turgut Özal’a, Süleyman Demirel ve askerler önünde, çözüm inisiyatifi alabilmesi için zaman kazandırmaktan ibaretti.

Talabani, kısa süre sonra aradı, ‘Cumhurbaşkanı’na söyleyebilirsin. İstediği olacak. Süre ve şart koymayacak’ dedi; ama ‘yine de onun ne yapacağı belli olmaz, kefil olmadığımı da Dayı’ya söyleyiver’ demeyi ihmal etmeden.

Talabani, ‘Dayı’yı, Turgut Özal için, onun ismini doğrudan anmadığı vesilelerde kullanırdı. Kendisi için, saygı-sevgi karışımı bir anlam yüküyle ‘Mam’ sıfatının isminin önünde kullanılıyor olmasından esinlenmiş olmalıydı. ‘Mam’ın Türkçe karşılığı ‘Amca’ idi. Celal Talabani, Kürtçe ‘Xalo’nun karşılığını Turgut Özal’a sevgi-saygı ifadesi olarak kullanmayı seçmişti.”[1176]

Cengiz Çandar anı-kitabında daha sonra şöyle devam ediyor:

“Talabani’nin kefil olmasa da, Abdullah Öcalan namına adeta bir taahhüt iması taşıyarak verdiği bilgiyi aktarmak için, yola çıktım. Turgut Özal’a Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’ta Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı’nın (Niyazov) onuruna verdiği akşam yemeğinde ulaştım. Sitemle, ‘Nerdesin sen!’ diye paylarcasına karşıladı. Kulağına eğilip, ateşkese ilişkin Talabani’nin Öcalan’dan naklen mesajını söyledim. ‘Bu gece konuşalım. Söyle bizimkilere yemekten sonra bir toplantı ayarlasınlar’ dedi.

Danışmanlarından Can Pulak, Özal’ın kastettiği toplantıyı ya yanlış anladığı, ya da öyle uygun gördüğü için, Cumhurbaşkanı’nı izleyen tüm gazetecilerin katıldığı bir basın toplantısına dönüştürdü. Aşkabat’ta konuşamadık.

Toplantıdan çıkarken Özal kulağıma eğildi, ‘Yarın Bakü’de konuşuruz’ dedi. Turgut Bey, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey’in konuğu olarak bir köşkte konuk ediliyordu. Ben, heyetin diğer mensuplarıyla birlikte Azerbaycan Oteli’nde. Yani, Bakü’de de konuşamadık.

Cumhurbaşkanı’nın Orta Asya ve Azerbaycan’a yaptığı uzun gezi 15 Nisan 1993 Perşembe sabahı noktalandı. Türkiye’ye dönüyorduk. Bir yarım saat kadar uçtuktan sonra, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yanıma geldi ve ‘Cumhurbaşkanı seni istiyor. Ben de arkadaşlarla biraz sohbet edeyim burada’ dedi ve orada kaldı. Uçağın önüne geçtim. Hikmet Çetin’in boşalttığı koltuğa, Özal’ın yanına oturdum. ‘Anlat bakalım’ dedi Özal...

Aşkabat’ta kulağına fısıldadığım bilgiyi biraz ayrıntılandırarak anlattım.

‘İsmet’in (İçişleri Bakanı İsmet Sezgin) falan konuşmalarına bak. Adam ateşkes ilân etti. Bir ayı harcadılar. Gelin Türk adaletine teslim olun falan gibi laflarla vakit harcadılar. Kültür denen şeyden haberleri yok. Bir Kürt’e teslim olun demek, anasına küfretmekten beterdir. Bu çağrılarla vakti öyle boşa harcadılar ki, neden korkuyorum biliyor musun? Eğer terör geri dönerse, misliyle geri dönecek. Kan gövdeyi götürür...’

‘Ne yapmayı düşünüyorsunuz?’

‘Geçen ay sana bahsettiğim o kademeli af planı var ya, inceledim; yasa gerektirmeden ve Danıştay yolu kapalı olabilecek şekilde hükümet kararnamesiyle çıkma imkânı mevcut. Ama soruna çözüm önerisi benden gelirse, Süleyman (Demirel) mutlaka karşı koyar. Çözümün şerefini bana vermek istemez. Bir süre bekleyeceğim, sonra ne pahasına olursa olsun, çözüm önerimi açıklayacağım. Bu, benim

halkıma karşı son borcum, son görevimdir. Bu sorun çözülmediği takdirde hiçbir şey olmaz. Cumhurbaşkanı olarak bu sorunu çözmek benim boynumun borcudur.' "[1177]

Cumhurbaşkanı'nın "kademeli af kararnamesi" konusunda Cengiz Çandar şöyle devam ediyor:

"PKK'lılar için, Abdullah Öcalan'ı da beş yıllık bir süre sonra içine alacak ve tüm siyasal haklarını da kazanabilecekleri kademeli affın, yasa yerine, hükümet kararnamesiyle nasıl çıkarılabileceği konusunda biraz daha konuştuk. Öcalan, iki gün sonra ateşkesi süresiz ve şart koymadan uzatacaktı ama zaman yine de çok önemliydi. Bu adımlar ne zaman, nasıl atılacaktı?

Cumhurbaşkanı Özal'ın ağzından, 'Dur bakalım... Ankara'ya gidince Süleyman'la bir konuşayım...' sözleri döküldü.

Uçak Ankara'ya inişe geçmiş, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin yerine dönüyordu. Özal'la vedalaşarak yanından kalktım. Cumartesi İstanbul'a geliyorum. Öğleden sonra Harbiye'ye bana gel, görüşelim' dedi."[1178]

Cumhurbaşkanı Özal'ın çözüm için birinci adımı, "Kademeli Af Kararnamesi" idi... O Taşkent gecesinde "Hikmet (Çetin) bana yardım edecek" diye konuşması bu yüzdendi... 1982 Anayasası'na göre "Cumhurbaşkanlığı Kararı" yazdıracaktı... Devlet Planlama Teşkilatı'ndan eski mesai arkadaşı Lice'li Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'nün ikna edilmesi için kendisine yardımcı olmasını istiyor ve bunun şartlarını hazırlıyordu... 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanımızın "Kademeli Af Planı" için bizim siyasi hukukumuzda kullanabileceği tek anayasal mekanizma bulunuyordu:

“Madde 105 – Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili Bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tam sayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.”

Bugün de aynı anayasal mekanizma mevcuttur... Yani, anayasanın 105. maddesi umhurbaşkanı ve hükümet işbirliği ile Özal’ın planladığı şekilde Cumhurbaşkanı teklif ve onayı, Başbakan ve Adalet Bakanı (ilgili bakan) imzalarıyla devletin ihtiyacı doğrultusunda “Cumhurbaşkanı Kararı” yolu kullanılabilir...

Şimdi 1000 yıldır hasretini çektiğimiz, ayrıldığımız yere, Buhara’da ve Merv’deki kutsal mekânlarımıza, Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen ilk tarihi ziyarete dönelim:

Buhara’da ilgi Taşkent’ten kat kat fazladır. Türk uçaklarının inebileceği büyüklükte havaalanı olmadığı için Buhara’ya küçük Rus uçakları ile gelinmiştir. Bu nedenle heyete 5 işadamı ile birkaç basın mensubu alınabilmiştir.[1179] Buhara havaalanında Malatyalı işadamlarının açtığı Buhara Hususi Erkek Lisesi öğrencileri her iki cumhurbaşkanının sevgisine mazhar olmuşlardır.[1180]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru)’nun aktardığı ayrıntılar şöyledir:

Şah-ı Nakşibend gibi, İslam'ın temel kaynaklarından *Sahih-i Buha-ri*'nin yazarı da isminden anlaşıldığı gibi Buharalı'dır; Anadolu'nun ve Rumeli'nin İslamlaşmasında en büyük payın sahibi, Horasan erenlerinin atası Ahmet Yesevi de buraların evladıdır; nihayet Orta Asya'yı İslamla tanıştırmak üzere buralara gelip yerleşmiş Ashab-ı Kiram da varlıklarıyla çevreye şeref vermektedirler. Bu nedenledir ki şehir, isminin başına saygınlık sıfatı eklenerek "Buhara-i Şerif" diye anılmaktadır.[1181]

Şah-ı Nakşibend makamından sonra girilen Camide Cumhurbaşkanı mihrabın hemen önünde solunda Mücahid Ören, Fehmi Koru, Alâeddin Kaya, Yalçın Özer, Koruma Müdürü Musa Öztürk... Hepsinin gözleri yaşlı iki rekat namaz kılınıyor.[1182]

İşadamı Mücahid Ören'in "Buhara Günlüğü'nden" izleyelim:

"6 Nisan 1993

Bugün hayatımın en mutlu günü... Bugün çok önemli bir gün... Sabah 9.00'da Taşkent'ten özel uçakla Buhara'ya gittik... Yol boyunca insanlar... Ellerinde bayraklar, yüzleri kavruk... evler, yollar bakımsız... Bunlar da bizim insanlarımız... Soy ve din kardeşlerimiz... Sanırsınız ki bir Anadolu kasabasındasınız...

Ve Kasr-ı Arifan... Şah-ı Nakşibend Hazretleri'nin Kabr-i Şerifi ve Dergâhı... Mıknatıs gibi bizi kendine çekiyor bu manevi iklim... İmam Efendi, Cumhurbaşkanımız, İslam Kerimov, hepimiz o Dergâhta, Kabr-i Şerif'in karşısında dua ettik Yüce Allah(C.C.)'a...

Cumhurbaşkanımız özellikle gazetecilere nasihatte bulundu. Onlara İmam Efendi ile birlikte Şah-ı Nakşibend

Hazretleri'nin felsefesini anlattı. Ve Cumhurbaşkanımızın dilinden Şeriat-Tarikat-Hakikat üzerine o nefis menkıbe...

Ve namaz... Dışarıda insan çok... Ama biz mescitte bir avuç kişiyiz. Omzumdan tuttu Cumhurbaşkanımız, 'Hadi bir şükür namazı kılalım' dedi. O iki rekâtlık namazı hiç ama hiç unutmayacağım... Rükûda, secdede, selamda gözyaşlarıyla yıkanıyorduk hepimiz... Hele, Servet Kabaklı'nın arkadan kucağına uzattığı tespihi çekerken, hele el açıp Allah'a yakarırken, ne mümin, ne imanlı bir görüntüsü var... Ben hiçbir zaman bu kadar ağladığımı ve bu kadar duygulandığımı hatırlamıyorum."[1183]

Profesör Nevzat Yalçıntaş da aynı sahnenin tanıklarındandır:

"İki rekât namazımı kılıp da sağ tarafıma selam verdiğimde onu, gözlerini ve yüzünü gördüm.

Turgut Bey'in gözlerinden yağmur taneleri gibi yaşlar boşanıyor, yüzünden aşağı akıyordu. İçini boşaltırcasına ağlıyordu, göz göze geldik. Sonra kalktık ve omzumu tutup sırtımı sıvazladı."[1184]

Servet Kabaklı daha sonra bir başka ayrıntıyı aktarmıştır:

"Dergâh kapısında yanımda getirdiğim poşete toprak dolduruyorum avucumla... Soruyor:

– Ne yapacaksın o toprağı?

– Bir kısmını Hafize Ana'nın kabrine dökeceğim...

– Allah senden razı olsun... Biraz çok al o topraktan lazım olacak...

– Allah gecinden versin efendim...

Cevap mı? Buruk bir tebessüm..."[1185]

Ankara Milletvekili Halil Şıvgın'ın anlatımında ise başka ayrıntılar vardır:

"Son seyahatte kendisini manevî bakımdan çok farklı gördüm. Mesela Buhara'da Nakşibendî Hazretlerinin

türbesinde dua edişi... Namaz kılışı dikkatimi çekti. Türbeye giren merdivenlerin basamaklarını çıkarken zorlandı. Yanında bulunan koruma görevlileri yardım ettiler. Ben namazımı bitirdikten sonra kendisine yardım etmek için beklemeye başladım. Özal'ın huşu içinde dua ettiğini gördüm. Gözlerinden yaş damlıyordu...

Türbeden ayrılırken Servet Kabaklı'nın davranışları dikkatimizi çekti. Kabaklı'ya ne yapıyorsun diye sorduk. Elinde bir torba ile telaş içinde dolaşıyordu. 'Hafize anamızın mezarına toprak aldım' dedi. Bunun üzerine Özal, 'Çok al, lazım olacak' karşılığını verdi; ne bilirdik o toprağın Sayın Cumhurbaşkanımızın mezarına dökületeceğini. Ahmet Yesevi'nin, Melik Şah'ın türbesini gezerken de aynı duyguları hissettik."[1186]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru)'nun anlattığı bir sahne ise Özal'ın tasavvufla ilişkisini açık olarak ortaya koyuyor:

"Turgut Özal'ın tasavvufa meyilli bir yanı var. Buhara'ya gitmek istemesinin sebebi orada bulunan tasavvuf merkezlerini ziyaretti. Kısa gün boyunca Nakşibendi Külliyesi ile birlikte Mir Arap Medresesi ve Türbesi'ni de gezdi. Buhara hanlarının yazlık ve kışlık saraylarını da gördü.

Şah-ı Nakşibendi'nin türbesi epey kocaman. Tamamen taştan, heybetli bir kabir bu. Biraz ötede çilehane var. Türk Heyeti gelecek diye dışarıda bile yerler halıyla kaplanmış, oturulacak biçime sokulmuş. Oturup uzun dualar ettik. Sohbet de oldu.

Nakşibendi Camii'nin hoşsohbet bir imamı var. Turgut Bey'e, Türkiye'de 8 milyon kadar Nakşi olduğunu söyleyince, 'Ben bunu bilmiyorum, sen daha iyi biliyorsun' cevabını aldı. Bütün dünyadaki Nakşilerin sayısı 20 milyonmuş...

Bir ara bilgi veren Cami Hocası, şeriat, tarikat, hakikat gibi kavramlara girince, Turgut Bey, bu kavramlara açıklık getiren bir hikâye anlattı. İslam Kerimov dahil herkesin dikkatle dinlediği hikâye şu: Bu kavramları soran bir müridine Şeyhi, 'Cami'ye git, şadırvanda abdest alan üç adamın ensesine birer şaplak indir, sonra da gel gösterdikleri tepkiyi bana anlat' demiş. Mürit söyleneni yapmış. Döndüğünde, 'Birinci adam ben şaplak vurunca o da aynıyla bana mukabele etti' demiş. Şeyhi, 'İşte onun davranışı Şeriat'a uygun, yapılana aynıyla mukabele etti' yorumunu yapmış. 'İkinci adam, şaplağı yiyince dönüp baktı ama hiçbir şey yapmadan abdestini tamamladı' demiş. Şeyhin onunla ilgili yorumu da şu olmuş: 'Onunki de Marifet'e uygun, o, şaplağı attıranın kim olduğunu biliyor, ama vasıta olanı da görmeden edemiyor...' Mürit devamla, 'Üçüncü adam ise şaplaktan sonra hiçbir şey yapmadı, abdestine devam etti' demiş. Şeyh, 'İşte onun davranışı da Hakikat'e uygun, hem atanın, hem de attıranın varlığı konusunda kesin bir imanı var' yorumunu yapmış..."[1187]

Özbekistan ziyaretinin ikinci günü İslam Kerimov'un Taşkent Nevruz Restaurant'da Cumhurbaşkanı Özal ve Türk heyeti onuruna ziyafetinde bazı sanatçıların İbrahim Tatlıses'in söylediği "Âşık Oldum" türküsünü ve Sezen Aksu'nun "Şinanay" nakaratlı şarkısını seslendirmeleri de büyük sürpriz olmuştur.[1188]

Özal'ın Özbekistan Cumhurbaşkanı'ndan Azerbaycan'a aktif destek konusunda yeşil ışık alamadığı bilinmektedir:

"Dün resmi görüşmelerden hemen sonra Cumhurbaşkanı Özal ile bir basın toplantısı düzenleyen Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, ancak epey sıkıştırıldıktan sonra Ermenistan'ın yaptığının hoşgörülemeyeceğini

söyledi.”[1189] İslam Kerimov, basın toplantısında Karabağ konusunda Gorbaçov’u ve Azerbaycan’daki iç kavgayı ve dağınıklığı suçlamıştır.[1190] Taşkent’ten Bişkek’e uçarken, Özal’ın aklında sadece Azerbaycan vardır. Gazetecilerin “Ermeni-Azeri meselesinde girişiminiz olacak mı” sorusuna Özal:

“Benim direkt temasım yok. Şimdiye kadar yapılan şeyler fayda sağladı mı” diye karşılık vermiştir.

Özal, bir askeri müdahalenin yararlı olup olmayacağı şeklindeki soruya da:

“Bu dünya siyasetinde risk almadan hiçbir şeyde netice alamazsınız. Filancanın arzusu ile bu işler olmaz. Misalleri var bunun” cevabını vermiştir.

Özal, Kıbrıs barış harekâtını hatırlatmış ve “19 senedir Kıbrıs’tayız. Ne olmuş yani? Hiç çıkmasaydık Kıbrıs meselesi bitmişti” demiştir.

Kıbrıs’a müdahalenin anlaşmalara dayalı olarak yapıldığının hatırlatılması üzerine:

“Hikâyedir anlaşmalar. Mesele ortaya çıkabilmektir. 11 sene çıkmadınız. Sonunda çıktınız. İki-üç sene ambargo uyguladılar. Bir sürü problem getirdiler, ama neticede Kıbrıs meselesine de bir çözüm bulma imkânı ele geldi. Söylemek istediğim şu: Bütün mesele o cesareti gösterebilmek. Oturacaksınız bu meselede satranç oynar gibi oynayacaksınız. ‘Ben bunu alırsam şunu yapar. Buradan ileriye gidilemez. O halde ben bu noktaya gelirim’, derim. Onu da hiç kimseye anlatmanıza lüzum yok.” karşılığını vermiştir.

Cumhurbaşkanı Özal, Ermeni-Azeri meselesinde müzakere yapmanın anlamsızlaştığını, çünkü Ermenistan’a yeni kapılar açtığını ifade etmiş, “Bundan sonra *action* (eylem) var”

şeklinde konuşmuştur. Özal, bundan neyi kast ettiğinin sorulması üzerine şunları söylemiştir:

"Türkiye nereye kadar gidebileceğini çok iyi hesap eder. Farz edin ki Nahçıvan'a iki şeyinizi soktunuz. Bağlantınız da var Nahçıvan için, ne olur? Ermeni hududunda siz ciddi bir manevra yapsanız, iki üç tane de mermi oraya düşse ne olur? Mesele şu noktaya gelir: (Sen fazla gidersen, ben buradayım,) diyebilmek lazım. Çünkü bugün birçok ülke de size bağımlıdır. Mesela Irak'ta yarın ne olacak? Bütün bunlar satranç oyunudur. Kalkıp Bosna'ya hangisi müdahale edebildi? Gelip Türkiye'ye müdahale mi edecekler?"[1191]

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanı Özal'ın Azerbaycan ve Ermenistan ihtilafı hakkında açıklamalarının "tehlikeli" ve "aşırı derecede duygusal" olduğunu söylemiştir.[1192] 6 Nisan 1993 Salı günü *Zaman* gazetesinde yer alan haberler Cumhurbaşkanı Özal'ın Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'na dair pozisyonu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir:

Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye ve Özbekistan liderleri arasındaki ikili görüşmelerden sonra Azerbaycan-Ermenistan arasındaki "son gelişmeler" karşısında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yapmakta olduğu ziyaretin iptalinin "imkân dahilinde" olduğunu "Ermenistan'a destek olanları açıkça ikaz ediyorum, Türkiye bu konuda gereken her şeyi yapacaktır" dedikten sonra sözlerini Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle çok yakın ilişki kurmasının çok tabii olduğunu belirttikten sonra, "Bu konuda karşımıza çıkanlar olabilecektir; ancak bu ilişkileri bozmaya kimsenin gücü yetmeyecektir" diye tamamlamıştır.[1193]

Cumhurbaşkanı, Ermeni-Azeri ihtilafının "Karabağ meselesi" olmaktan çıkıp "Büyük Ermenistan hayali" haline

dönüştüğünü belirterek; “Müzakere yapmanın hiçbir manası kalmamıştır, bu meselede satranç oynar gibi oynamak lazım” demiştir. Türkiye’nin Kıbrıs barış harekâtını hatırlatan Özal, Ermeni-Azeri meselesinde, ‘Sen fazla gidersen, ben buradayım’ diyebilmek gerektiğini söylemiştir. Özal’ın açıklamaları şu şekilde devam etmektedir: “Ermenistan sınırında ciddi bir manevra yapsanız; birkaç merminiz de oraya düşse ne olur? Gelip Türkiye’ye müdahale mi edecekler?”[1194]

Fehmi Koru’nun 8 Nisan 1993 günü yazdığına göre Ermenilerin son işgali “taktik” bir nedene dayanmaktadır. Bu sırada Ankara’da Azeri-Ermeni ihtilafı konusunda iki farklı görüş vardır:

“Ermeniler, Bakü’nün direndiği Laçin Koridoru’na sahip olmak ve Karabağ’ı eski statüsüne kavuşturmak için; Kelbecer Harekâtı’nı başlatmış; müzakere masasında bunu sağlamak için kan döküyor... Türkiye’nin dış politika uygulayıcıları resmen açıklamasalar bile, bu görüşün doğruluğuna bel bağlamış durumdalar. Tabii sonuç herhangi bir müdahale yerine bir şeyler yapıyor görünerek ortalığın yatışmasını bekleyip; Azeriler üzerinde baskıları arttırmak olacak...

Batı’nın da bunu istediği ve bu sonucu almak için teşviklerini artırdığı anlaşılıyor. Hükümetin ‘Bekle-Gör’ politikasına aykırı bir ses, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’dan geliyor. Uçakta yaptığı açıklamada, Cumhurbaşkanı Ermenilere karşı zor kullanımının gereğinden bir kez daha söz etti. Nahçıvan’la olan askeri anlaşmayı bir ortak manevra için kullanmak bir yol; öteki yol ise, 1974’te Kıbrıs’ta yapılan askeri harekâtın benzerini gerçekleştirmek... Turgut Özal, şu sıralar Türkiye’de bulunan Amerikan Kongre Heyeti için,

‘Ermeni yanlısı görüşlerini telkin için gelmişlerdir; ben olsam onlarla görüşmezdim, demekte...”[1195]

“Bu mevsimde Hızır aleyhüsselamı bekliyorduk”

Başyaver Aslan Güner’in Kırgızlar hakkındaki gözlemi şu şekildedir:

“7 Nisan 1993 Çarşamba günü 1 saat 15 dakikalık bir uçuşla Kırgızistan’ın başşehri Bişkek’e vardık. Manas Havaalanı’nda çok sıcak bir karşılama yaptılar. Başkan Asker Akayev, eşi ve Kırgız insanı kadar sıcak, yakın, dost insanlar görmedim.”[1196]

Fehmi Koru da, Kırgızlar için benzer gözlemlerde bulunuyor:

“Mesafe olarak Türkiye’den çok uzakta yaşamalarına rağmen Kırgızlar bu bölgede kendilerini Türkiye’ye en yakın hisseden insanlar.”[1197]

Cumhurbaşkanı ve heyeti Manas Havaalanı’nda Türkiye’den gelen işadamlarının açtığı Özel Bişkek Türk Lisesi ve diğer iki okulun öğrencilerinin de karşılaması herkesi duygulandırmıştır. Özal’ın Akayev’le selamlaşmadan okul öğrencilerine yönelmesi Akayev’i bile şaşırtmıştır. Akayev’in Özal’ı 21 pare top atışıyla karşılaması, büyük hürmet ve sitayişle övmesi, görülmeye değer bir manzara olarak hafızalara kazınmıştır.[1198] Özal, Adapazarı, İzmit ve Bolu’dan gelen Türk müteşebbislerin açtığı Türk okullarının desteklenmesi için Başkan Akayev’den yardım istemiştir.[1199]

Kırgızistan’da basın toplantısında Özbekistan’daki görüşlerini tekrarlayan Özal, Ermeni saldırganlığının Karabağ ile sınırlı olmadığını, Ermenistan’ın topyekûn işgale yöneldiğini, Türkiye’nin oldu-bittilere göz yummayacağını, gerekeni yapacağını vurgulamıştır.[1200]

İkinci gün Özal, Kırgızistan Parlamentosu'nda iki ülke ilişkilerine değinmiş ve Kırgız Türkçesi'yle, "Ata yurdu olarak Orta Asya'yı, Anavatan olarak Türkiye'yi biliyoruz" diye konuşmuş ve Kırgız milletvekilleri tarafından uzun uzun alkışlanmıştır. Özal'a Meclis Başkanı Aladağ manzarası bulunan bir tablo hediye etmiştir. Daha sonra Özal'a Kırgızistan Bilimler Akademisi'nde doktora payesi verilmiş ve akademinin şeref üyeliğine kabul edildiği açıklanmıştır. Özal yaptığı konuşmada Kırgızların çok önem verdikleri Manas destanından bazı hususları anlatmıştır.[1201]

Özal, Kırgızistan Parlamentosu'nda: "Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkisinin 'egemen ve müsavi devlet ilişkisi' olduğunu belirterek, Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi uyarınca münasebetlerimizde pan-Türkist heveslere yer yoktur" demiştir.[1202] Bu törenin ardından Türk-Kırgız ortaklığı ile gerçekleştirilen otel ve deri fabrikası tesisleri ziyaret edilmiştir.[1203]

Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Özal'ın resmi programı şöyledir: Bişkek'te Türkiye Büyükelçiliğinde Ahıska Türkleriyle görüşme, Kırgızistan Bilimler Akademisi onursal doktorluk töreni, Alarça yolunda Akkeme-Pınar Oteli inşaatının gezilmesi, Issıkata Bölgesi'nde Kırgız-Türk deri fabrikasının açılış töreni.[1204]

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev akşam yemeğinde şöyle konuşmuştur:

"Biz bu mevsimde Hızır aleyhüsselamı bekliyorduk. Allah O'nun yerine bize Özal'ı gönderdi."[1205]

Pir-i Türkistan'ın huzurunda

Cumhurbaşkanı Özal'ın ziyaretinde sıra Almatı'dadır.

Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

“9 Nisan 1993 Cuma günü Manas’tan uğurlandık. Kazakistan’ın başşehri Almatı’da Nazarbayev bizi askeri törenle karşıladı.”[1206] Kazakistan’ın Gök Jalavı ile Türkiye’nin al bayrakları herkesin ellerindedir.[1207]

Halit Esendir şöyle yazıyor:

“Gezimizin 3. durağı olan Kazakistan’ın başkenti Almatı’da Nur Sultan Nazarbayev’in Özal’a gösterdiği mesafeli yakınlığı ile karşılandık. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Rus korumaların biraz daha geri çekildiğini gördük. Havaalanında herhangi bir izdiham yaşanmadı. Kazak görevlilerin yakınlığı belli oluyordu.”[1208]

Havaalanı çıkışında Almatı’da bulunan iki Türk kolejinin öğrencileri Özal ile Türkçe konuşurlar. Cumhurbaşkanı’nın Kazakistan resmi programı şu şekildedir: Almatı Camii’nde cuma namazı, Meçhul Asker Anıtı’na çelenk konulması, Çimkent’te Dendropark’ı ziyaret ve “Dostluk Yolunda” ağaç dikme töreni, Türkistan’da Hoca Ahmet Yesevi Türbesi’ni ziyaret, Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi onursal doktorluk töreni.[1209]

Özal, Almatı Türkiye Büyükelçiliğinde Ahıska Türkleri’nin temsilcileri ile görüştükten sonra bir Türk okulunu ziyaret etmiştir.[1210] İzmirli işadamları tarafından Almatı’da yaptırılan Türk-Kazak Lisesi’nde, öğrencilere “Hadi aslanlarım çalışın sizi göreyim, geleceğimizin temel taşlarısınız” diye konuşmuştur.[1211]

Cumhurbaşkanı Özal ve beraberinde bulananlar aynı gün Cuma namazını Almatı Camii’nde kılmışlardır:

“Cuma namazı için avluya taşan cemaat arasından Özal, camiin en ön safına geçti. Cami hocası cemaate hitabını tamamlayarak Özal’ın cemaate hitap etmesini istedi. Caminin mihrabından ayakta yaptığı kısa konuşma anında Kazakça’ya

çevrildi. Konuşmasında en önemli iki nokta şunlardı: İslam dini hepimizin ortak dinidir. Dini öğrenmeliyiz. Ancak dini öğrenirken aşırılıklara kaçmamalıyız. Çünkü İslam dini 'orta yol'dur (vasat)', dedi. (Vasat, ifrat ve tefritlerden uzak olmak). Diğer önemli nokta ise, 'Bizler, Ahmet Yesevi'nin torunlarıyız. Ahmet Yesevi Orta Asya'da İslam'ı yaydığı gibi, müridleri Anadolu'ya gelerek İslam'ı Anadolu'da yaymışlardır', dedi. 'Şimdi ise Rusların baskısı ile, İslam'ı unutmaya yüz tutan Orta Asya halklarına (Kırgız-Özbek-Türkmen-Kazak) Anadolu'dan gelen Ahmet Yesevi'nin torunlarının torunları İslam'ı yeniden bu diyarlarda dosdoğru orta-yol olarak yayacaklarını' ifade etti.

Özal, bu durumun kaderin bir cilvesi olduğunu da ifade etti. Cemaat 'Amin' sözleri ile karşılık da bulundu. Cuma hutbesi Arapça bir-iki ayet okuyarak ve Peygamberimiz ve dört halifeye salavatlarla sona erdi. 10 rekât kılınan namaz Kur'an okunarak ve dua ile sona erdi.

Cuma namazı çıkışında hocalarla ve talebe ve cemaatle görüşen Özal, halkın alkışlamasına eliyle selam verdi."[1212]

Özal'ın Kazakistan Parlamentosu'nda yaptığı konuşma da milletvekillerince büyük tezahüratla alkışlanmıştır.[1213]

10 Nisan 1993 Cumartesi günü Özal ve Nazarbayev, Çimkent'te dostluk fidanlığında 2000 yıl yaşayabilen bir çınar fidanını birlikte dikmişlerdir. Cumhurbaşkanı Özal'a deve yününden bir çapan ve takke ile derisinden astragan yapılan doldurulmuş iki koyun yavrusu hediye edilmiştir. Daha sonra Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesinin bulunduğu (anayurt) Türkistan'a gidilmiştir.[1214]

Başyaver Aslan Güner, o gün Cumhurbaşkanı Özal'ın 66 yıllık hayatının manevi açıdan en duygulu birkaç anından birine tanıklık etmiştir; şöyle anlatıyor:

“10 Nisan 1993 Cumartesi günü önce uçakla Çimkent’e gidip dostluk parkına ağaç diktik. Sonra Türklerin ata yurdu Türkistan’a geçtik. Burada Türklerde İslam dininin yayılmasına öncülük eden meşhur Ahmet Yesevi’nin Türbesi’ni ziyaret ettik. Özal, sanki veda ziyareti yapıyordu. Nur yüzlü, durgun, duygusal. Her gün biraz daha fazla yorulduğunu görüyorduk. Türbede çok uzun kaldı.”[1215]

Taha Kıvanç (Fehmi Koru) ise o tarihi anı izleyememiştir:

“Cumhurbaşkanı’nın programı çok yüklü. Cumartesi günü, Kazakistan’ın Çim ve Türkistan kentlerine gidip orada bazı yerleri ziyaret etti. Epey uzak olan o yerlere yanında yalnızca heyetin bir bölümünü ve TRT ile Anadolu Ajansı’nı götürebildi. Ahmet Yesevi’nin türbesini ziyaret edip sizlere iletememiz bizler için de okuyucularımız için de bir kayıp...

O gün Almatı’da kalıp bir haftalık yorgunluğumuzu, her gece 3-5 saate inmiş uykumuzu bir günlüğüne ikiye katlayarak biraz atabildik biz.

Turgut Bey ise ertesi gün Almatı ve çevresindeki yoğun programına devam etti. Ama yorgunluğu artık fark ediliyor.”[1216]

Aşkabad yolunda Özal, uçakta işadamları ile tek tek ilgilenerek Türkmenistan’da neler yaptıklarını, neler yapacaklarını, ne gibi sorunları bulunduğunu öğrenmiştir. İşadamlarıyla konuşmasında Orta Asya’ya ulaşmak için iki yolun olduğunu, birinci olarak İran üzerinden Türkmenistan’a ulaşarak taşımacılık yapılabileceğini, bu konuda İran’ın çıkardığı problemlerin çözümünü İran Cumhurbaşkanı Rafsancani’den talep ettiğini; ikinci önemli yolun ise, Nahçıvan üzerinden Ermenistan ile anlaşarak Azerbaycan’a geçilmesi olduğunu söylemiştir. Gazetecilerin, bu savaş

ortamında ve Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgal ettiği durumda, 40 kilometrelik Ermeni toprağını (Nahçıvan ile Azerbaycan'ı birbirinden ayıran Zengezur bölgesi) Azerilerin işgal etmesi ile, Nahçıvan'ı Azerbaycan'a bağlamanın tam zamanı demesi üzerine Özal, 'Bak neler söylüyor' diye konuyu geçiştirmiştir.[1217]

Başyaver Aslan Güner'in anlatımı devam ediyor:

"11 Nisan 1993 Pazar günü Türkmenistan'ın başşehri Aşkabat'a geçtik."[1218]

Aşkabad Havaalanında Özal'ı Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sapar Murat Niyazov kucaklamış ve protokolde yer alan kişilerle tek tek tanıştırmıştır. Protokolün sonunda Turgut Özal Türkmen-Türk Lisesi'nin 3 öğrencisi, her iki cumhurbaşkanına çiçekler vermiş ve ellerini öpmüşlerdir.[1219]

Taha Kıvanç'ın (Fehmi Koru) Aşkabad notlarında önemli bir ayrıntı vardır:

"Bu gezinin iki durağında muazzam bir karşılama gördük. İkisi de ülkelerinin başkenti değildi. Özbekistan'da Buhara, Türkmenistan'da Merv... Buharalılar Türkiye'den gelen misafirlerini gerçek bir coşkuyla karşılamışlardı; 120 bin nüfuslu Merv'de ise evde kimse kalmışçasına bir kalabalık yollara dökülmüştü; saatlerce yerlerinde kaldılar; hem giderken hem de dönerken heyeti sevgiyle selamladılar."[1220]

Cumhurbaşkanı'nın Aşkabat resmi tören programı şu şekildedir: Aşkabat'ta Üçgen İnşaat Şirketi'ne ait otel ve ticaret merkezinin temel atma töreni; NORSEL İnşaat Şirketi'ne ait kumaş ve ERTÜRKMEN Fabrikası'na ait çocuk maması fabrikalarının temel atma törenleri; Mir Kolhoz'unda GAP İnşaat Şirketi'ne ait tekstil ve çorap fabrikası temel atma töreni; Yunus Emre Anıtı'nı ziyaret; Aşkabat'ta bir okula "Mustafa Kemal Atatürk" adının verilmesi töreni; Jübile

Caddesi'nin isminin "Ankara Caddesi" şeklinde değiştirilmesi töreni; Bilimler Akademisi'nde onursal akademisyenlik töreni; ALARKO Firması'nın inşa ettiği yeni havaalanı binasını ziyaret.[1221]

Cumhurbaşkanı, Ankaralı işadamları tarafından Aşkabat'ta adına açılan Turgut Özal Türk-Türkmen Lisesi'ni ziyaret etmiştir.[1222]

Taha Kıvanç'ın (Fehmi Koru) yazdığına göre, Türkiyeli işadamları Türkmenistan'a daha fazla ilgi göstermektedir. Belli başlı grupların burada yüklendikleri projeler vardır. Cumhurbaşkanı Özal'ın ilk günü bunların bir bölümünün temel atma törenlerine katılmakla geçmiştir. Otelden sonra bir tekstil ve çorap fabrikasının daha sonra da çorap ve bir mama fabrikasının temelleri atılmıştır Bir kısmına da vakit kalmadığı için gidilememiştir.[1223]

Aşkabat'ta programın sıkışıklığı ve Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü yorgunluğu nedeniyle Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, "Merv'e gitmeyelim" diyor; fakat buna en başta Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, rıza göstermiyor.[1224] Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov, ülkesini ziyaret eden Cumhurbaşkanı Özal'ı Selçukluların çıkış yeri olarak bilinen tarihi Merv şehrinde ağırlamakta kararlıdır. Merv'de Sultan Alparslan ve torunu Sultan Sencer'in türbeleri vardır.

Fehmi Koru, Özal'ın vefatından hemen sonra onun Cumhurbaşkanı sıfatıyla eski Türk devletleri başkanları olan bu iki tarihi kahramanın ve bir din büyüğünün mezarlarında Yasin-i Şerif okuttuğunu yazmıştır.[1225]

"Merv'de Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer'in kabri ziyarete edilirken, 'Haydi birer Fatiha okuyup dua edelim' teklifi ondan gelmişti. Heyette bulunan Mehmet

Altınsoy'un, 'Münasip görürseniz Yasin okuyayım Efendim' teklifini sevinçle karşılamıştı."[1226]

"O bölgedeki [Merv] bir din büyüğü olan Yusuf Hemedani'nin türbesinde bu defa o [Mehmet] Altınsoy'u aramış ve 'Hadi Mehmet Bey, Yasin'i oku bakalım' demişti."[1227]

Daha sonra iki Cumhurbaşkanı 4000 yıllık tarihi olan Merv'de bir doğalgaz santralında incelemelerde bulunmuşlar ve bir obaya konuk olmuşlardır.[1228]

Yazarın Özal'ın vefatından sonra yazdığına göre, Cumhurbaşkanı Özal, Aşkabat'ta gazetecilere basınla ilgili şikâyetlerde bulunmuştur:

"Aşkabad'ta Saparmurat Niyazov'un onuruna verdiği yemekten sonra, bizleri ikametine ayrılan yere çağırmıştı. Orada konuşmasının üçte ikisini basın eleştirisi teşkil etti. Gazetelerin tiraj uğruna gerçeklerin üstüne örtmekten çekinmediğine inanıyordu. Büyük bir ülke olan Türkiye'nin önünü basın kesiyordu. Yanlış ve çarpıtılmış haberler yazılıyor, onlar üzerine kaleme alınan yorumlarla insanlar aldatılıyordu. 'Ben bugün varım; yarın olmayabilirim ama, Türkiye bâkidir, ona göre davranılması gerekir' dedi. Ad da vererek bazı gazetecileri kınadı.

Gezide dikkatimi çeken bir başka nokta da, ısrarla basını gündeme getirmesi olmuştu. Bir gazetede ilk gün sarf ettiği sözler çarpıtılarak verilince kızmıştı. Hikmet Çetin'in olmayan bir toplantıyı terk ettiğine dair asılsız habere de üzülmüştü."

Heyette yer alan ve üçü de Özal'ın takdir ettiği gazeteciler Fehmi Koru, Cengiz Çandar ve Hadi Uluengin Cumhurbaşkanı'nın bu eleştirilerine karşı çıkmışlardır:

“Üçümüz de basına bu şekilde yüklenmesini yanlış bulmuştuk.

Basına eleştiri oklarını son ana kadar sürdürdü. Uçak Ankara’ya inmek üzere iken yanımıza gelmiş ve bir arkadaşımıza gazetesiyle ilgili tarizde bulunmuş, ‘Şimdi seninkiler yine bildikleri gibi yazarlar’ demişti. Benim kulağımda kalan son sözleri basına yönelik bu eleştiriler oldu.

Aşkabad’taki sohbette bir ara bir sol gazetenin de adı geçti, o gazetenin yazarlarını kendisinin ezeli düşmanları biliyordu.”[1229]

İşadamı Alâeddin Kaya’nın aynı konuda anlatımları şöyledir:

“Bir defasında Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin toplantıyı terk etti diye manşetten haber yayımlanmıştı. Öyle bir şey olmamıştı ama, *Milliyet* gazetesinin manşetinde de bu böyle çıkmıştı... Azeri-Ermeni çatışmasının sona erdirilmesi için Ermenistan’a gözdağı verilmesi gerektiği konusundaki beyanları da çarpıtılarak basında yer almıştı. Bütün bunlara çok üzüldü.”[1230]

Altemur Kılıç’ın anlatımı ise hayli dikkat çekicidir:

“Bakü’ya geçmeden önce Türkmenistan’ın başşehri Aşkabat’da gece yarısı yaptığı sohbet öncesinde ‘iflahım kesildi!’ diyordu. Maalesef vefatı ile bu sözleri acı bir şekilde doğrulanmış oldu.

Özal, bu 12 günlük seyahat boyunca olağanüstü yorulmuş, olağanüstü gayret sarf etmişti! Olağanüstü bir gayretle ayakta durduğunu, konuştuğunu, ayakta durduğunu, görevlerini tam manasıyla yerine getirdiğini hepimiz görüyorduk. Ev sahiplerini kırmamak için programını değiştirmiyor; hatta yeni önerileri de kabul ediyordu!.. Ve hayret ediyorduk nasıl dayanıyor diye?

Hele Azerbaycan'daki özel durum Özal'a daha ağır bir manevi yük yüklemişti. Oradaki durumun fecaati ve Türkiye'nin duyması gereken sorumluluğu ve yapılması gerekenleri çok iyi biliyor ama iktidarı zor durumda bırakmamak için duygularını ve gerçek düşüncelerini belirtmemek için özel bir gayret sarf ediyor. Bunun da sıkıntısı vardı üzerinde."[1231]

Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

"13 Nisan 1993 Salı günü son durağımız olan Bakü'deydik. Ertesi günü şehitliği ve mültecileri ziyaret ettik. Özal, çok yorgundu. Saat 23.00 olmuş yemek bile yememişti. 'Başka heyet kalmadı' dedim ve yemeğini söyledim. Zorlukla yürüyordu."[1232]

Şehitler hıyabanında...

1990'ların başında Azerbaycan'da bulunan Türk vatandaşları Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ı karşılamak için Bakü havaalanına gelmişlerdir. Onların özel arabalarına veya kiraladıkları arabalara astıkları Türk bayrakları bu heyecanın bir yansımasıdır.

Fehmi Koru, bir gece önce Aşkabat'ta Özal'ın gazetecilerle sohbetini aktarırken ilginç bazı konulara işaret etmiştir:

"Önceki gece yarısı Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad'ta kendisine ayrılan ikametgâhta bizimle sohbet eden Cumhurbaşkanı Özal, hükümetin Azerbaycan'ı yalnız bıraktığını söyledi. Yola çıktığı gün, 'Ermenistan'a diş göstermek gerektiği' görüşünü açıklayan bunun için gerekirse sınırda tatbikat düzenlemeyi teklif eden Cumhurbaşkanı, bazı çevrelerin tekliflerine gösterdiği tepkinin, o yolları artık geçersiz kıldığına inanıyor. Özal, hükümetin bu tavrının korku ile irtibatlı olduğunu ima etti.

Ermeni tecavüzleri karşısında, Azerbaycan'ın fazla bir şey yapamayacağı zaman içerisinde belli oldu; şimdi merak edilen Türkiye'nin ne yapacağı... Özal'ın ziyaretine özel önem veren yabancı basın bu konuda değişik tahminlerde bulunuyor. Gece yarısı sohbetinde Özal, kafasında nasıl bir plan olduğuna dâhil hiçbir işaret vermedi. Elçibey ise hiç değilse Özal ile baş başa konuşana kadar, kendisini bağlayacak hiçbir şey söylememe gayretinde göründü..."[1233]

Özal'ı Bakü havaalanında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey karşılamıştır.

Özal burada şunları söylemiştir:

"Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı devam eden silahlı tecavüzlerine son vermesini, işgali altındaki Azerbaycan'ın öz topraklarından çekilmesini bekliyorum. Ermenistan'ın bugünkü politikası ve kuvvet yoluyla toprak iktisabı kabul edilemez. Ermenistan idarecilerinin barışçı bir tutum izlemelerinin bölgede istikrara ve iktisadi işbirliğine olduğu kadar, şüphesiz kendi halkıyla birlikte bölge halklarının istikrarına müspet akislerinin olacağın idrak etmelerinin artık zamanı gelmiştir. Barış, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin Kafkasya bölgesindeki ülkelere yerleşmesi ve bölgenin bir barış ve işbirliği havzası olması en samimi temennimizdir. Azerbaycan ve Türkiye'nin bu istikamette ilerleyeceğinden kimsenin şüphesi olmasın."

Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in cevabi konuşmasından sonra büyük araç konvoyu ile misafirini kalacağı mekâna götürmüştür. Azerbaycan ve Türkiye bayraklarıyla süslenmiş caddelerde halk büyük sevgi gösterilerinde bulunmuştur.[1234]

Bakü'de de Özal'ı havaalanında ellerinde çiçekler ve bayraklarla Türk okulu öğrencileri karşılamıştır.[1235]

Cumhurbaşkanı'nın resmi programı şöyledir: Azerbaycan'da Bakü'de Türk Şehitliği'ni ziyaret, Bakü Devlet Üniversitesi onursal doktorluk töreni, Zagulba Mülteci Kampı'nı ziyaret, Klima Cihazları Fabrikası'nı ziyaret, NETAŞ (ULTEL) Fabrikası'nı ziyaret.[1236]

Bakü temasları ardından her gün anaların gözyaşı döktüğü "Şehitler Hıyabanı" ziyaretinde bulunan Özal, Azerbaycan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada; "Eğer Ermenilerin aklı başına gelmezse, Azerbaycan ile giriştikleri mücadelenin sonu hüsran olacaktır, aynen tarihte Yunanlının bizim karşımızda olduğu gibi" diye konuşmuştur. Ermenistan'ın Kafkaslarda istikrarsızlık unsuru olarak devam ettiği sürece başına çeşitli gaileler açılacağını, maddi ve manevi sıkıntılarının artarak devam edeceğini belirten Özal:

"Günümüz dünyasında kuvvet yoluyla toprak kazanılmasına yer olmadığı bütün çağdaş devletlerce vurgulanmaktadır. Umudumuz Ermenistan devletinin ve halkının bu hakikati en kısa sürede görmeleridir. Bir komşu ülkenin topraklarını işgal altında tutularak, kan dökerek saldırganlıkla sağlanan avantajların kalıcı olmayacağı bilinmelidir."

Türkiye'nin Azerbaycan'la tarihten gelen dostluk ve kardeşliğinin sonsuza kadar süreceğini ifade eden Özal sözlerini şöyle tamamlamıştır:

"Biz Türkiye olarak Kafkasya'nın bir istikrar ve barış bölgesi olmasını hedefliyoruz. Türkiye'nin uzun vadeli politikalarında da Azerbaycan'ı incitecek bir politikası olmayacağı malumunuzdur. Ancak, Azerbaycan ile Türkiye'nin ilişkilerinin gelişmesinden rahatsız olan muayyen çevrelerin bazı uygulamalarımızı sizlere saptırarak takdim ettiklerini biliyor ve bundan üzüntü duyuyoruz."

"Türkiye her zaman yanınızdadır ve yanınızda kalacaktır."[1237]

“Şehitler Hıyabanı” ziyaretinde dua eden ve mezarlara kırmızı karanfiller koyan Özal, parlamentoda önce Başkan İsa Gamber ile görüşmüş ve ardından uzun zamandır tam kadro toplanmayan Azerbaycan Parlamentosu’nda milletvekillerine hitap etmiştir. Özal’ın konuşmasını milletvekillerinin yanı sıra Azerbaycan’ın siyasi çevreleri ve yabancı misyon şefleri de dikkatle izlemişlerdir.[1238]

Özal, bir saat süren konuşmasında Ermenistan’ın son tecavüzkârlığı ve bunun bölgede yol açabileceği neticeler ile yeni kurulan Azerbaycan devletinin siyasi, iktisadi ve hukuki yapısının nasıl olması gerektiği meselelerine geniş yer vermiştir. Cumhurbaşkanı, Orta Asya yolunda dile getirdiği, “Ermenistan’ın hakiki yüzü bu son taarruz sonucu bütün dünyanın gözü önünde bütün açıklığı ile sergilenmiş bulunmaktadır. Artık mesele bir Karabağ problemi olmaktan çıkmış, Büyük Ermenistan’ı kurma hülyasına dönüşmüştür” şeklindeki sözlerini burada bir kez daha tekrar etmiştir. Özal’ı dinleyen milletvekillerinin de başlarını “Kabul” manasında sallamalarına yol açan şu sözleri de bölgedeki istikrarsızlık unsurunun tespiti bakımından anlamlıdır:

“Saldırganlıkla sağlanan avantajlar kalıcı değildir. Ermenistan Kafkasya bölgesinde istikrarsızlığın temel unsurlarından biri olmaya devam ettiği sürece, halkının maddi ve manevi sıkıntılarına kalıcı çözümler bulamayacağını, taşıma suyla değirmen dönmeyeceğini bilmelidir.”

Cumhurbaşkanı Özal, bazı gazetelerde yer alan Ermenistan’ın tecavüzkârlığı karşısında Demirel’in “itidalli” olduğu iddialarını yalanlarcasına, Başbakan’ın benzerini ifade ettiği şu sözleri de söylemiştir:

“Bölgede barışın tesisi için Türkiye’nin harcadığı gayretler herkesin malumudur. Ancak Türk milletinin sabrının

hudutları zorlanmamalıdır. Yoksa, Ermenistan da, onu destekleyenler de hüsrana uğrarlar.”

Azerbaycanlı milletvekilleri ve salonu dolduran dinleyiciler tarafından sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında Özal, Türkiye’nin milleti, devleti ve hükümetiyle Azerbaycan’ın dostu ve kardeşi olduğunu, bunun sonsuza kadar böyle kalacağını vurguladıktan sonra, vatanlarının yüzde 10’dan fazlası işgal edilmiş Azerbaycanlı parlamenterlere, Osmanlı’nın son döneminden ve Anadolu insanının yedi düvele karşı verdiği “milli mücadele”den ayrıntılı şekilde söz etmiştir.

Özal öğle yemeğini Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Yazlık Köşkü’nde Elçibey’le beraber yemiştir. Özal’ın bir diğer önemli toplantısını saat 11.30’da Azerbaycan’da yatırım yapan Türkiyeli işadamlarıyla Ebulfeyz Elçibey’in katılımıyla Başbakanlık binasında yapmıştır.[1239]

İşadamı Alâeddin Kaya anlatıyor:

“Gezinin son durağı Azerbaycan’da gazetecileri topladı. Üzgündü. Türkiye’nin büyük bir ülke olduğunu, dışarıdan böyle göründüğünü, ama Türkiye’yi küçük göstermek için özel bir gayret sarf edenlerin olduğunu anlattı. Türkiye’de kendisine yöneltilen eleştirilerin fazla önemli olmadığını, Cumhurbaşkanlığı makamının da kendisi için önemli olmadığını, istediği zaman bırakıp gidebileceğini, ama makamların yıpratılmasının da ülkemize bir şey kazandırmayacağını anlattı. Gayet mahzundu. Bu konuşma orada bulunanlar üzerinde çok etkili oldu. Hatta gazetecilerden biri suçlu edasıyla, ‘Pekâlâ bundan sonra ne yapmamızı tavsiye edersiniz Cumhurbaşkanım, beraberliğimizi sulha dönüştüremez miyiz’, dedi. Rahmetli Özal da, ‘Zor, çok zor’ dedi. Biz buraya bu genç

işadamlarının babalarını getiremezdik, dedi. Bu genç işadamlarına her şeyi anlatmak daha kolay oluyor, dedi. Ben aynı şeyi siyaset için de düşünüyorum, dedi. Sonra şöyle devam etti:

– Ben dâhil, siyasetin başındaki eskiler bırakıp gitmeden, bu ülke huzura kavuşamayacak, dedi. Buna benzer üç-beş ifade daha kullandı."[1240]

Özal'a daha sonra Bakü Devlet Üniversitesi'nde doktora töreni düzenlenmiştir.

Törenin ardından Özal, Elçibey'le beraber Zagulba mülteci kampını ziyaret etmiş ve gözleri yaşarmış, 10.000 dolar yardımda bulunmuştur.[1241] Özal, 14 Nisan 1993 Çarşamba günü saat 20.00'de de muhalefet liderlerini kabul etmiştir.[1242] Taha Kıvanç (Fehmi Koru), Özal ve Türk heyeti için Gülistan salonunda gece verilen ziyafeti şöyle anlatmaktadır:

"Başka bir zaman olsaydı devlet konuklarının ağırlandığı 'Gülistan' adlı salonda saz, dans, caz türü eğlenceler mutlaka olurdu. Ama ülke savaş halinde olduğu için yalnızca yemek sunulmaktaydı. Bir de arka planda mehter marşları. Birden plaktan yükselen ses 'Çırpınırdı Karadeniz' türküsüne dönüşünce Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in ayağa kalktığı görüldü. Türkü boyunca elinde kadeh, ayakta sözlerini tekrarladı Elçibey...

Görülmeye değer bir manzaraydı. Başkalarının bu manzaradan nasıl etkilendiğini anlamak için ayağa kalktım. Çoğu kişi şaşkındı. Cumhurbaşkanı sıfatını taşıyan birinin kendisini duygu seline kaptırması bir o yana bir bu yana sallanarak türkü söylemesi onları hayrete düşürmüştü. Heyette bulunanlar arasında türkünün sözlerini bilenler plaktaki sese iştirak etmekteydiler. Bir de gözlerinden yaşlar

boşananlar vardı. Baktım Kaya Toperi de gözlerini silmekteydi.

Elçibey, Gülistan'daki ziyafette durgundu. Özal ve şeref masasında oturanlar bulundukları ülkenin savaş şartları içinde olduğunu bilerek davranıyorlardı. Semra Hanım masadaydı. Bir-iki Azeri bayan vardı."[1243]

Şeref masasında ve diğer masalarda herkes hüzünlüdür, yaslıdır. Profesör Şerif Ali Tekalan'ın tanıklığına göre, Özal, bir ara Bakü'de, Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ziyaret ettiği Türk okullarını kasıtla "Ben çok güzellikler gördüm. Döner dönmez Hocaefendi ile bir görüşsek ve benim bu isteğim iletilse" demiş ve oradan Hocaefendi aranmış ve Sayın Cumhurbaşkanı'nın kendisiyle görüşme arzusu anlatılmıştır. (Gülen) Hocaefendi telefonda biraz duraklamış, sonra; 'Hele bir dönün de Allah kerim" demiştir.[1244]

Ertesi günü, Cumhurbaşkanı Özal ve beraberindekiler, Azerbaycanlı kardeşlerince Bakü'den Ankara'ya doğru uğurlanmıştır. Servet Kabaklı dönüş yolunda "Kahramanı" ile "son defa" konuşmuş ve "son defa" fotoğraflarını çekmiştir:

"Nisan'ın 15'i...

Uçağımız seyahat dönüşü Türkiye semalarında... O çok yoğun ve yorucu programın son bir saati içindeyiz... Kendisine ayrılan özel bölümde, ceketini çıkarmış, beyaz gömleğinin üzerinde pantolon askıları, masaya yaslanmış öylece oturuyor... Uçağımızın hostesleriyle birlikte hatıra fotoğraflarını çekiyorum. Sonra uçağın hatıra defterine bir şeyler yazıyor ve imzalıyor... Kalın defteri kapatıp ileri doğru itiyor:

Eee Servet memnun musun?.. Çok yorulduk ama nihayet bitiyor...

Evet Efendim, Allah sizden razı olsun, sayenizde bu geziden çok istifade ettik...

Ancak Azerbaycan çok üzüyor beni... Kimseye bir şey anlatamıyorum, dinletemiyoruz... Azerbaycan'ın ve Elçibey'in başarısı Türk Dünyası ile çok alakalı... Elçibey muvaffak olmazsa ne demokrasi ne bütünleşme olur... Adam çok iyi adam... ama yazık ki çok yalnız... Elimden geldiğince destek vereceğim...

Yüzünde gene o buruk ve yorgun tebessüm..."[1245]

Cumhurbaşkanı'nın, Ankara'ya geldiğinin ertesi günü *Zaman* gazetesinde dostu Taha Kıvanç'ın (Fehmi Koru) kendisiyle uçakta yaptığı kısa olarak "son konuşma" notu yer almıştır; elbette o da bunun "Kahramanı" ile yaptığı "son konuşma" diye kişisel tarihinde yer alacağını bilmemektedir; ölümünün ertesi günü ise "son konuşma" notu daha ayrıntılıdır:

"Orta Asya gezisinden dönerken uçakta bizim bulunduğumuz yere gelip meslektaşlarımızın sorularına cevap verdikten sonra yanımdan geçerken elimden tutup nasıl olduğumu sormuştu. 'Ben iyiyim de galiba siz epey yorgunsunuz' demiştim. Cevabı aynen şu oldu: 'Beni bu gezide çok yordular. Olağanüstü yoğun bir programdı. Keyifliydi ama yoruldum işte...' Mukabil olarak uzun sürdüğünü söylediğimde ise, 'Evet, daha kısa tutulabilirmiş' cevabını vermişti."[1246]

Cumhurbaşkanı'nın vefatının ertesi günü çıkan gazetelerde Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan bu yorucu ziyarete katılan bazı gazetecilerin tanıklıkları yer almıştır. Basının saygın kalemlerine ait bu tanıklıklar, Cumhurbaşkanı'nın vefat haberinin yol açtığı büyük şoktan hemen sonradır ve bir

algılama yönetiminin araçları olarak değerlendirilemez. Bu tanıklıklara da göz atmalıyız.

18 Nisan 1993 Pazar günü Hadi Uluengin birkaç gün önce üç arkadaşın kendi aralarında geçen bir konuşmasını yazmıştır; üç meslektaş ardasında yapılan bu konuşma bir tarihi belge niteliğindedir:

“Herhalde geçen Salı akşamı gece yarısından sonra, Aşkabat’taki bir otel odasında geçmiş mahrem ve dost konuşmayı yazabilirim.

Sabah gazetesinden Cengiz Çandar, *Zaman* gazetesinden Fehmi Koru ve benim, Turgut Özal’ın sıhhati hakkında kaygılandığımızı açıklayabilirim.

Cumhurbaşkanı’nı ona eşlik ettiğimiz on iki günlük Orta Asya gezisi sırasında çok yorgun ve çok ihtiyar bulduğumuzu söyleyebilirim.

Bizim dahi pek çok zorlandığımız böylesine yoğun bir programa onun nasıl dayanabildiği sorusunu sorduğumuzu belirtebilirim.

Merdiven inerken dahi nefesinin tıkandığını ve koltuktan ancak Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un yardımıyla kalkabildiğini anlatabilirim.

Fehmi’nin ‘müzmin obur’ diye tanımladığı Özal’a doktorların niye kesin biçimde engel olmadığı için yakındığını kaydedebilirim.

Cengiz’in bir saat önceki basın toplantısında söylediklerini ‘lüzumsuz pot’ olarak yorumladığını; benim de ‘bülbülün çektiği dili belası’ diye bunu teyit ettiğimi vurgulayabilirim.”

Türk basın tarihinin “saygın” isimlerinden Hadi Uluengin, Türkmenistan Cumhurbaşkanı’nın sırf kendi kamuoyunda prim toplamak ve ‘Beni de destekliyor’ havası vermek için

Merv şehrinde Turgut Özal'la birlikte bir 'kalabalık banyosu' yaptığını yazmıştır.[1247]

Diğer önemli tanıklık Muharrem Sarıkaya'ya aittir; o da gözlemlerini "sade" bir "saflık" içinde aktarmıştır:

"Gezimizin ilk durağı Özbekistan'a ulaştığımızda, Cumhurbaşkanı oldukça dinçti. Ancak üç gün süren yoğun tempo Özal'ı yordu. Merdivenlerden inip çıkarken koluna girip çıkan kişilerin yardımıyla adım atabiliyordu.

Gezinin ikinci durağı Kırgızistan'da da durum farklı değildi. Yoğun programın yanı sıra Ermenistan'a bir cephe oluşturmanın mücadelesi Özal'ı bitkin düşürdü.

Kırgızistan'daki basın toplantısında, göz göze geldik. Aramızdaki otuz yaşa rağmen gezinin temposuna ben de dayanamamıştım.

Bir ara gözlerim kapanmıştı. Özal'ın 'işte sen de uyudun' dercesine bana baktığını fark ettim.

Ancak bir dakika sonra kendisinin durumu da benden farklı değildi. Gözleri kapandı ve çenesini ovuşturdu.

Türkmenistan'da tempo biraz daha yükseldi. Gece yarısına kadar süren çalışmalar, Özal'ı nefes nefese bıraktı.

Kazakistan'da ise, Çimkent'e gidiş. Sabahın erken saatlerinde başlayan gezinin temposu değişmedi.

Azerbaycan'a gelindiğinde artık hepimiz bitkindik.

Özal ise ayakta durabilmek için gayret sarf ediyordu.

Fakat yüzü sararmış bir haldeydi.

Gezinin ikinci günü Elçibey'le birlikte Bakü'de düzenlediği basın toplantısında durumunun daha da kötüleştiği açıkça fark ediliyordu.

Yorulduğunu söyleyenlere 'Ben daha gencim' karşılığını verdi.

Uçakta dönerken hepimiz yorulduğumuzu söyledik.

O ise ısrarla yorulmadığını belirtiyordu.

Ama görünüşü bu sözlerini doğrulamıyordu.”[1248]

Özal’ın Bakü’den Ankara’ya dönüş yolunda uçakta Şükrü Küçükşahin yazıya dökene kadar kimsenin dile getirmediği önemli bir konu daha vardır. Şükrü Küçükşahin, 4 Ekim 2010 günü “Özal’ın Son Gezisi ve Ölümü” başlıklı yazısında Özal’ın Bakü’de rahatsızlandığı ve bunun üzerine Okluk Koyu’nda dinlenmesi için uçağın doğrudan Dalaman Havaalanı’na inmesinin bile konuşulduğunu yazmıştır:

“Çok yorgundu, bazı programlarının iptali önerildi, kısaltmayı tercih etti; ancak sona doğru Azerbaycan’da akşam yemeğinin ardından rahatsızlandı.

Dönüş yolunda da uçaktaki tablo hiç farklı değildi; kendisiyle konuşanlar olmasına rağmen zaman zaman ilk kez uyukladığı görülüyordu.

Hattâ, Okluk Koyu’nda dinlenmesi için uçağın doğrudan Dalaman’a inişi de konuşuldu; ama Özal, ‘Bir-iki gün sonra giderim’ dedi. Demek isterim ki, Özal’ın o günlerdeki yorgunluğunu ve Köşk’ten ayrılmak gibi tarihi bir kararın stresinin altında yaşadığını da unutmamak gerek.”[1249]

Cumhurbaşkanı ile birlikte 11 günlük bu yorucu ziyarete katılan Çankaya Köşkü görevlilerinin anlatımlarında da benzer gözlemler vardır. Cumhurbaşkanlığı Basın Başdanışmanı Can Pulak son ziyaret programının olağanüstü zorluğunu Mehmet Akyol’a şöyle ifade etmiştir:

“Özellikle son yaptığı seyahat bir insanın kolay dayanabileceği bir seyahat değildi. Ben onun Başbakan olduğu döneminden vefatına kadar yurtdışı seyahatlerini organize etmiş bir görevlisiydim. Her seyahatten önce gidecek olduğu yerlere gider, hazırlıkları yapar ve ondan sonra seyahate başlardık.

Ben son Türk Cumhuriyetlerine gitmeden 20 gün önce oralara gittim. Sağlığımdan hiçbir şikâyetim olmamasına rağmen o kadar yoğun bir programım vardı ki, ben bile baygın düştüm. Nitekim Türk Cumhuriyetlerine gidişimizde programda bazı değişiklikler yapmak zorundayız, diye söyledim. İtiraz etti. 'Yalnız çok yorulursunuz, Türkmenistan 40 derece, ben bile zorlandım. Çok rica ediyorum bazı yerlere gitmesek de olur' diye ısrar etmeme rağmen, yorgunlukların kendini mutlu ettiğini söyledi. Hatta programdan çıkarmış olduğum iki yer ki bunlardan bir tanesi Ergenekon destanında geçen Issız Göl, orayı da çıkarmıştım programdan. Benimle münakaşa etti. 'Buralara kadar gelmişim, neden oralara gitmeyeceğim, neden mani oluyorsun?' dedi. Evet, Kırgızistan seyahatinde 2,5 saatlik bir uçak yolculuğu sonucu gidilmesi gereken bir yer vardı. Gidilmese de olurdu. Burayı da programdan çıkarmıştım. Benimle münakaşa etti. Buna rağmen gidileceğini söyledi. Gitti. Dönüşünde de beni haklı buldu."[1250]

Cumhurbaşkanı'nın programında ev sahibi ülkelerin cumhurbaşkanları ve heyetler arası görüşmeler ve parlamentolarda konuşmalar yanında özel dini mekânlara ziyaretler, bazı tesislerin açılış veya temel atmaları ve doktora törenleri de vardır.[1251]

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin:

"Giderek fazla kilo aldığını hissediyordum. Yani rahatsızlık olacak şekilde, buna rağmen yemeklerden vazgeçmiyordu. Ve yemekler de belirli bir yaşın ve belirli bir durumda olanların fazla yememesi gereken et yemekleri çoğunluklu. Ve rahatsızlık olacağı belliydi. Nitekim Türkmenistan'da Merv çok önemli bir kent. Yani Türk tarihinde önemli bir yer. Hatta Türklerin çıktığı yer olarak da görülür. Benim tabii dışişleri

bakanı olarak oralara daha önce çok gittiğim için hepsinin cumhurbaşkanlarıyla kardeşçe ilişkilerim, yakın ilişkilerim var.

Başyaver geldi bana dedi ki; ‘Kendisi’ dedi, ‘söyleyemez’ dedi, ‘Doktorla filan da konuştular, bana söylediler. Kendisi söylemez’ dedi. ‘Acaba siz Sayın Niyazov’a söyler misiniz, yani bu Merv seyahati ağır olur. Kendisi söylemez ama siz bunu programdan çıkartabilir misiniz?’ diye bana söylediler. Ben de Sayın Cumhurbaşkanı Niyazov’la görüştüm. Dedim ki, ‘Efendim, böyle böyle yani, söyleyemiyor, ama yani çok yorucu oluyor, acaba Merv’i programdan çıkarabilir misiniz?’ dedim. ‘Olur’ dedi.

O akşam aslında biz devlet konukevinde yemeğe gidecektik, iki cumhurbaşkanı... Beni de çağırdılar yanlarına, yani, ‘Sen de gel bizimle beraber, dağ kısmında yemeğe gidiyoruz.’ Orada biz arabadayken, Niyazov dedi ki; ‘Hikmet bana söyledi’ dedi. ‘Tabii olmayabilir ama yalnız şunu söyleyeyim’ dedi, ‘Çok büyük hazırlık var orada’ dedi. ‘Çok büyük hazırlık yapıldı sizin için’ dedi. ‘Gideyim, gideyim o zaman’ dedi.

‘Efendim’ dedim, ‘yani şey yapmayın, çok yorucu olur.’ Hava da sıcak. Nisan ayı ama hava da oldukça sıcaktı. Fakat Niyazov öyle çok çekici biçimde oranın hazırlıklı olduğunu söyleyince, gidelim, dedi. Ve nitekim bütün insanlar sokaktaydı hakikaten. Yani ben hiç oralarda alışkın olmadığımız bir şekilde, bayraklarla, ama tabii çok yorucu oldu, hakikaten işte çadırlarda yemekler, sadece bir çadırda olsa, neyse, birkaç yerde yemek yendi, dolaşıldı, sıcaktı. Ve yorucu oldu. Yani onun için o seyahat çok yorucuydu. İşte Buhara’ya gidildi. Türkistan’a gidildi. Ahmed Yesevi’ye...”[1252]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi:

“Orta Asya gezisi çok yorucu bir geziydi. Hatta programın çok yorucu olduğunu söyleyip bazı yerlerini değiştirmeyi önerdik. Özal, izin vermedi, ev sahibi ülkelere ayıp olacağına inanıyordu. Gittiğimiz her yerde önümüze yemekler konur. Biz kendimizi geri çeksek bile Özal, her önüne konanı yer, ‘Siz de yiyin ayıp oluyor’ derdi. İcabında uçakla, icabında otobüsle gitti ama programını aksatmadı. Çok yorgun geçen bir seyahatti.”[1253]

Cumhurbaşkanlığı Basın Başdanışmanı Metin Yalman:

“O yorgunluğu Bakü’ye geldiğimiz gece ben işte Türkiye ile ilgili haberleri kendisine götürdüğümde, gazeteleri götürdüğümde yorgunluk gözlerinden okunuyordu. Ama Özal’ın enteresan bir özelliği vardı. Özal hiçbir zaman yorgunum demezdi. Mesela kendisine fazla kâğıt verdiğimizde, biz öyle tabir ederiz, okunacak şey verdiğimizde çok fazla verdiniz diye çevresindeki insanlara söylediği zaman, ‘Yok yok bırak çocuklar işini yapıyor, ben onları okuyacağım; ben istiyorum onları!’ derdi. İlginç kişiliği vardı.

Yüz ifadeleri Bakü’deki son gecesinde yorgun gözüküyordu, gözleri yorgun bakıyordu. Bir de Özal’ın bir özelliği var; Özal iki ameliyat geçirmişti, birisi bypas diğeri prostat. Hatta prostat ameliyatından sonra yakın çevresine ve bizlerin yanında söylediği laf şuydu: ‘Üzerimden sanki tren geçti.’ O yorgunluk, o ameliyat yorgunluğu da üzerindeydi. Onu da taşıyordu rahmetli Özal...

İşte o gece ben yatmadan önce kendisine Türkiye’den gelen haberleri sundum; birtakım gazeteleri tabloid olarak biz kendisine sunardık. Onları götürdüm. ‘Var mı önemli bir şey’ diye sordu. Yakınındakiler dediler ki: ‘Çok geldi mi?’ ‘Yok çok değil’ dedi. ‘Bu sefer hepsine bakacağım’ dedi. ‘Yarın

Ankara'ya gidiyoruz' dedi. Dedim ki, 'İsterseniz ben size birtakım şeyleri özetleyeyim.' 'İyi olur' dedi. Özetledim, aldık kâğıtları ve önünde fındık, fıstık cinsinden şeyler vardı. Bana ikram etti. Kendisi aldı, oradan suya yöneldi. Sanırım madensuyuydu. Ondan içti, 'İyi geceler' dedik ve ayrıldık. Sonra bir gezi işte ertesi gün Ankara'da noktalandı."[1254]

İşadamı Ahmet Çalık:

"Orta Asya'ya bir gezi yapacaklarını ve bu gezide bütün Orta Asya Türk devletlerini gezeceğini ve oraları hayattayken ben, ömrüm vefa etmişken, bir kez daha her tarafı gezmek istiyorum demişti.

Ne kadar uçak ihtiyacı olursa tahsis ederiz, demişti ve belirli bir sayıda genç işadamı arkadaşlarımız da bu geziye katılmıştı."[1255]

İşadamı Zeynel Abidin Erdem:

"Bir fabrikanın açılışında döndük ben ayakkabımı çıkardım ve dedim ki: 'Efendim bakınız tırnağım battı. Siz kendinize haksızlık yapıyorsunuz. Bunu daha çok yumuşak ve rahat yapabilirdik. Dört saat gibi bir zaman orada ayakta kalma iki saat gibi bir konuşma sizin böyle mosmor olan boynunuz ve simsiyah olan bu vücudunuza yazık oluyor. Siz bize lazımsınız.' Sayın Özal çok az azarlardı. 'Ben ne yaptığımı bilirim' dedi. 'Bunları sürdürmek zorundayım ve sürdüreceğim de. Bu neye mal olursa olsun, olması gereken şeyleri yapıyorum' dedi. Türk milletinin bu morale, bu ölçülere ve bu değerlere ihtiyacı var. Bunlar Türk'tür. Bunları biz arkamızdan bir yere götürmek zorundayız. Biz bunlarla bir köprü kurup geçmişteki kaybettiğimiz 70 senenin acısını kapatmak zorundayız.' "[1256]

İşadamı Şerif Egeli:

“Çok yoruldu Orta Asya gezisinde. Çok severdi Orta Asya liderleri Turgut Bey’i. Cidden yani, hem Kazakistan, hem Özbekistan, hem Azerbaycan’da, Türkmenistan’da cidden çok severlerdi ve Turgut Bey geldiğinde aşırı bir ihtimam gösterip, her şeyi göstermeye kalktılar. Yani sabahın 7’sinden gecenin 11’ine kadar program vardı. O türbeye git, buraya git, o konuşmaya git, o konuşmaya git, toplantıya git, orada konuş diye. Bu arada da hep yemek yeniyor. Tabii Turgut Bey’in yanında kontrol olmadığı zaman, anlattığım gibi her şeyi yiyor. Hem yoruldu, hem kilo aldı o seyahatte. Bayağı yorgundu dönerken, yani benim bıraktığımda.”[1257]

Dış politika yazarı Sami Kohen:

“Özal’ın özellikle seyahatin son günlerinde çok yorgun düştüğü artık gözle görülüyordu. Ankara’ya dönmeden bir gün önce Çarşamba sabahı Bakü’de kendisine, ‘Dün gece biraz dinlenebildiniz mi’ şeklindeki soruma gene bir soru ile karşılık verdi: ‘Sen dinlenebildin mi?’

Heyette bulunan yetkililer, işadamları, gazeteciler, zaman zaman bu yoğun programda bizzat bitap duruma düşüyor ve aralarındaki sohbette, ‘Cumhurbaşkanı maşallah buna nasıl dayanıyor?’ diyordu.

Kuşkusuz Özal yoruluyordu. Ama program öyle düzenlenmişti bir kere. Buna uymak zorundaydı. Yorgunluğunu belli etmemek için olağanüstü gayret sarf ettiği de belliydi.

Özel doktoru Cengiz Aslan elindeki ilk yardım çantasıyla devamlı onun yanındaydı veya peşindeydi. O da programın çok yoğun olduğundan yakınıyordu. *By-pass* ameliyatı geçirmiş bir kişi için böyle bir seyahatin ve özellikle böyle bir programın fazla olduğu kanısındaydı.

Seyahatin bitiminde Özal Ankara'ya döndükten ve törenle karşılandıktan sonra, Dr. Cengiz Arslan bize, 'Çok şükür Cumhurbaşkanı iyi dayandı' diyerek rahat bir nefes aldı."[1258]

Doktor Cengiz Aslan:

"Orada hedeflenen Azerbaycan'a bir arka çıkılmasıydı. Orta Asya gezisi de oldukça yorucu bir geziydi. Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan oluşan böyle büyük bir geziydi. Türkmenistan'da ciddi olarak yorgun olduğunu gördük. [...] Biz Türkmenistan'da çok yorgun olduğunu fark ettik. Can'dan yardım istedim. Can Pulak benim en iyi arkadaşlarımdan biriydi. Ne yapalım, yani, Merv diye bir şehre de gitmemiz lazım ve oldukça yorgun.

Lütfen bu Merv gezisini iptal ettirelim, dedik. Biz bunu kendisine söylediğimiz zaman, bizim siyasetten anlamadığımızı, boşuna bu işlere burnumuzu sokmamamız gerektiğini, biraz böyle sert bir üslupla, yani kendisine ısrar edeceğimizi anladığı zaman biraz sert bir üslupla bizi püskürttü. Sonra biz böyle bir kenara çekilip sessiz oturunca gene çağırttı. 'Peki, peki Merv'e gitmeyeceğim' dedi, 'istirahat edeceğim' dedi. Sonra birkaç saat geçtikten sonra tekrar bizi çağırdı ve dedi ki: 'Buraya gitmemiz gerekiyormuş' dedi. 'Programı mutlaka kısacaklar' dedi.

Orada siyaseten gidilmesi gereken bir durum olduğunu anlatmaya çalıştı ve 'Programı çok kısaltacağız.' 'Türkmenistan Cumhurbaşkanı da gerekli her türlü rahatımı sağlayacak, ama buraya gideceğiz' dedi. [...] Yapacak bir şey yok, gene gittik, oraya da gittik. Hakikaten programı kısaltmışlardı."[1259]

Ama onun arkasından Azerbaycan'a gitti. Azerbaycan onun üzüntülerinin doruğa çıktığı bir yerdi. Azerbaycan'da çok üzüldü durumlarına.

Gayret ümitlerini kaybettiklerini, millet olarak bir depresyon içinde olduklarını, silkinmeleri gerektiğini, yani böyle bir duygunun içinde olmadıklarını. Bir sürü şeyler konuştu, işte göç edenler, büyük bir nüfus hareketi vardı o sırada, Azerbaycan'ın çok zor durumda olduğu zamanlardı.

Azerbaycan'da son günümüzde gene bir yorgunluk ve şey mücadelesi oldu. Artık safımıza Semra Hanım da katılmıştı. Büyük bir reaksiyon verdi: Yeter artık bu kadar gece saat 10 olmuş, yemek sofrada bekliyor.' Hâlâ Azerbaycan'da son gecemiz, kabulleri devam ediyor. Bunun üzerine, 'Ben istediğimi yaparım' dedi, 'beni durduramazsınız' dedi.

Ben, son iki randevuyu, Sayın Cumhurbaşkanı artık kabul etmiyor, diye gönderdim. 'Bitti' dediler. Anladı, sesini çıkarmadı. Oturduk sofraya. Biz üstüne böyle 'Yorma, etme' diye gittikçe, o son konuşmalarımızdan biri. Onu ben, söylemeyi bir şey görüyorum. Dedi ki, 'Benim üstüme fazla gitmeyin' dedi. 'Ben Nisanda ayrılırım, bir başka parti kurarım ve siyasi mücadeleye sıfırdan başlarım, Türkiye'nin kötüye gittiğini görürsem' dedi. 'Siz efendim, ne yapıyorsunuz, sakın ha, aman, biz Ekimde Houston'a gideceğiz, bakacağız...' 'Ya kısmet bakalım' dedi. Sonra bu bizim yoruldun, diye ısrar etmemiz karşısında onun da devamlı ben yorgun değilim, iyiyim mücadelesi karşısında tekrar gönlümüzü almak için işte erken yatacağım, şimdi gayet güzel uykumu uyuyacağım, falan, eve de gidince biraz dinlenirim falan dedi. Sonra öğrendik ki hemen aradan bir Cumartesi-Pazar geçecek, Pazartesi gene yurtiçi seyahati başlayacak. Zannedersem Balıkesir, Konya taraflarına falan gidecekti.

Biz artık üstüne gitmedik. Yani ne olacak bundan sonra? El altından etrafındakilere, acaba bu gezinin iptali mümkün mü?

Çok yorgun, üst üste böyle üç dört gezi oldu filan diye, kendi kendimize çırpınıyorduk. Döndük. Döndükten sonra kendisiyle vedalaştık.”[1260]

Başyaver Aslan Güner:

“15 Nisan 1993 Perşembe günü Türkiye’ye döndük. Cumhurbaşkanımız gerçekten çok yorulmuştu.”[1261]

Esenboğa Havaalanı’nda Özal’ı karşılayan daha sonra Perşembe ve Cuma günlerinde kendisiyle bir şekilde yüz yüze veya telefonla görüşen veya yanında görevli bazı şahsiyetlerin tanıklıkları vardır.

Bunlar da sırasıyla şöyledir:

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın havaalanında aldığı bilgiler şu şekildedir:

“Türk Cumhuriyetlerine yapılan gezi bitti. Kafile döndü. Alanda karşıladığımız Sayın Cumhurbaşkanı’nı çok yorgun görmüştük. Refakatindeki arkadaşlarımıza sorduğumuzda, ‘Program çok ağırdı, üstelik gidilen yerlerde programa tekliflerle, birçok yeni ilaveler oldu. Sayın Cumhurbaşkanı’nı zapt edemedik’ demişlerdi. Kısa bir tekmilden sonra yanından ayrıldık.”[1262]

O gün Esenboğa Havaalanında Özal’ı devlet ricaliyle karşılayanlardan Hüsnü Doğan şunları anlatmıştır:

“15 Nisan 1993 günü Orta Asya gezisinden döndü. Perşembe günüydü, öğlen 2 sularıydı. Kendisini devlet ricali karşıladı. Ben de arkadaşlarımla beraber, kalabalık bir heyetle, 80-100 kişi karşıladık. Ben heyetin başındaydım. Resmi heyetten sonra bizim gruba geldi. İlk defa olarak Özal’ın rengini bu kadar kötü gördüm. Bembeyaz bir renk gelmişti. O durumunu kötü görünce, adettir öpülür, biliyorsunuz, ben elini bastırdım öpmemesi için, o anladı, yanağımı şöyle okşadı. Onun sebebi

de öbür arkadaşları da öpmek zorunda kalmasın, yorulmasın diye yapmıştım.”[1263]

O karşılamada ANAP’ın mevcut milletvekillerinden pek az katılım vardır...

19 Eylül 2012 Çarşamba günü TBMM Başkanı Cemil Çiçek Ankara’da kendisini ziyaretimde (daha önce Fatih Uğur’a aktardığı) değerlendirmesini bana da tekrarlamıştır ki üzüntü vericidir.

“Özal’a çok vefasızlık yapılmıştır. Elinden tutup, bilinmez insanken, bilinir hale getirdiklerinin önemli bir kısmı havaalanına karşılamaya bile gitmemiştir. Şimdi Özal’ın büyük bir adam olduğunu herkes kabul ediyor da, son yurtdışı seyahatinden dönüşünde kaç kişi vardı bir bakmak lazım. Ve o gün vefatına takaddüm eden, çok yalnızlık çektiği günlerdir. [...] Onun için rahmetlinin yanında iki tip insan vardı. Yanında olanlar ve yakınında olanlar. Yanında olanlar her şeye rağmen yanında oldular, yakınındakiler ikbali başka yerde görünce rahmetliyi terk ettiler. Bu siyasilere ve liderlere örnek olmalıdır.”[1264]

1980’lerde Turgut Özal ve 1990’larda Mesut Yılmaz ve 2002 sonrası Tayyip Erdoğan iktidarlarının mutemet adamı Yozgatlı mütevazı hukukçu Cemil Çiçek’in bu önemli değerlendirmesi siyasetçiler açısından 24 ayar altın kıymetinde olmalıdır.

Özal her alanda büyük bir stres ve çaresizlik duygusuyla ölüm sürecinde adım adım ilerlemiştir. Bakü’de ziyaret ettiği Azerbaycanlı mültecilerin perişanlığı, Azerbaycan-Ermenistan ihtilafında gelişmeler; Bosna-Hersek’te baş gösteren katliamlar ve elbette kendisini bekleyen PKK sorunu ve Demirel-İnönü koalisyonunun amansız salvoları...

Türkiye’nin iki gün sonra karşılaşılacağı ani ölümün en son tetikleyicileridir...

Cesur ve yiğit sultanımız Alparslan’a olduğu gibi Cumhurbaşkanı Özal’ı da hançerlemek gafletiyle uzanan bir “el” var mıdır? Bu bilin(e)meyecektir... Ancak görünen şu ki Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde karşı karşıya bulunduğu iç ve dış müşkülatları ve müzminleşmiş sağlık sorunları onu adım adım ölüme yaklaştırmıştır.

Özal’ın hasta ve yorgun bedenini son yolculuğuna götüren fiziki ve benzeri zorlukları, olağanüstü başarılı üslubuyla tasvir eden ise hiç kuşkusuz Mehmet Ali Yula’nın Cumhurbaşkanı’nın ölümü üzerine haftalık *Nokta* dergisi özel ekinde “Ve Son Maraton” başlığı altında yayımlanan olağanüstü tanıklığıdır:

“Olmaz ki kardeşim... Hayatta böyle yorulduğumu hatırlamıyorum...

Haklısın valla... Resmi gezi mi, işkence gezisi mi, belli değil. Türkiye’ye dönünce, iki gün yataktan çıkmadan uyusam ancak dinlenebilirim...

İyi de kardeşim, Cumhurbaşkanı nasıl dayanıyor bu geziye? Biz bir yorulduysak o beş yoruldu...

Çok değil, Cumhurbaşkanı Özal’ın Türk Cumhuriyetlerine yaptığı 11 günlük gezinin 4. gününde, heyette yer alan basın mensupları, buna benzer konuşmalar yapıyorlardı.

Aslında; Ankara’da uçağa bindiğimizde ellerimize tutuşturulan program kitapçığı, Türk heyetini nelerin beklediğini gösteriyordu. Ama heyet üyelerinin bilmediği, beklemediği durumlar da vardı. Bunların başında da, insanı gerçekten rahatsız edecek boyutlara ulaşacak olan ısı farklılıkları geliyordu. Taşkent’in sıcağından çarpıldığımızı hissederken, Aşkabat’ta, gölgede 30 derece sıcakta ve koyu

renk kostümler içinde dolaşmak zorunda kalacağımızı bilmiyorduk.

Bu gezi planlanırken kimsenin aklında bile olmayan ama son anda Türkiye'nin başına ciddi bir dert olarak ortaya çıkan 'Ermenilerin Azerbaycan'ı işgali' konusu ise daha Ankara'dan yola çıkılırken gergin bir hava yaratmıştı Türk heyetinde. Cumhurbaşkanı, basın mensuplarıyla yaptığı ilk sohbette, 'Ermenistan'a bir gözdağı verilmesi' fikrini söylemiş ve bu konudaki tutumunu belli etmişti. Taşkent'te Özal'la Kerimov arasında yapılan ilk baş başa görüşmeden sızanlar duyulunca, herkes küçük çaplı bir 'şok' yaşadı. Özbekler, Azerbaycan konusuna neredeyse hiç ilgi göstermiyor, buna karşılık sınır komşuları Tacikistan ve Afganistan'da olaylarla ilgilenip, bu konularda Türkiye'den destek bekliyorlardı.

Heyet üyelerinin yüzlerine oturan acı tebessümlere bakınca, konuya herkesten fazla angaje olmuş görünen Cumhurbaşkanı'nın büyük bir üzüntüye kapıldığını tahmin etmek zor değildi. Gezinin bundan sonraki durağı olan Kırgızistan'da da, ondan sonra gidilen Kazakistan ve Türkmenistan'da da durum farklı olmayacaktı. Evet; özellikle Özbekler ve Türkmenler, Türkiye'ye karşı sıcak duygular besliyorlardı ama kimsenin Azerbaycan işine karışmaya niyeti yoktu. Özal, vakit buldukça basın mensuplarıyla sohbet ediyor ve bu arada kırıldığını belli eder bir havada dile getiriyordu. Söz Azerbaycan'dan açıldığında dudaklarının aşağı sarkmasından, Cumhurbaşkanı'nın ne kadar üzüldüğünü fark edebiliyorduk.

Bu arada Özal'ı gerçekten kızdıran başka gelişmeler de vardı tabii. Uçaktaki sözlerine Amerika ve Rusya'dan gelen tepkilerin, özellikle iki büyük gazete tarafından, gereğinden

fazla büyütüldüğünü düşünüyordu. Ona göre bu davranış, ‘Türkiye’nin çıkarlarına ters düşen tavırlara prim vermek’ olarak yorumlanabilirdi. Başka bir büyük gazetenin, Cumhurbaşkanı ile geziye katılan Dışişleri Bakanı arasında sorunlar olduğu yolundaki iddialarına da çok kızmış, çok üzülmüştü.

Gezinin son durağı ve siyasi açıdan bakıldığında da tepe noktası olan Azerbaycan’a gelindiğinde, Cumhurbaşkanı’nın üzüntüsünün biraz olsun geçeceğini umanlar da yanılmıştı. Gerçi kapalı kapılar ardında nelerin konuşulduğu bilinmiyordu ama bunların Özal’ı mutlu etmediğini görmemek için kör olmak gerekiyordu. Sorunun çözümü konusundaki umutları, hissedilir derecede kırılmıştı. Gidiş yolundaki istekli tutumu kaybolmuş, dönüş yolunda basın mensuplarıyla yaptığı sohbette ise, ‘Bu sorunu öncelikle Azerbaycan’ın kendi başına çözmesi gerekiyor. Biz ancak kısmen yardımcı olabiliriz’ demişti.”[1265]

Mehmet Ali Yula’nın resmi ve sivil törenlerin fazlalığı konusunda aktardıkları da önemlidir:

“Özal’ın son gezisinin yıpratıcılığını dayanılmaz boyutlara getiren başka şeyler de vardı elbette.

Neredeyse tüm ülkelerde birtakım yatırımlar yapan Türk işadamları, bunların açılışlarını ya da temel atma törenlerini, Cumhurbaşkanı’nın gelişine göre ayarlamışlardı. Özal, itiraz etmeden hepsine katıldı bunların. İşadamlarına destek vermek için eline geçen hiçbir fırsatı kaçırmamaya özen gösteriyordu. Bu yüzden; otomobillere doluşup, bir tören yerinden öbürüne, bayıltıcı bir tempo içinde gidilmesine bile itiraz etmiyordu. Bundan gurur duyduğu belliydi. Aşkabat’ta, bir Türk firmasının inşaat sahasına kurulan çardakta otururken, başka bir Türk firması tarafından kurulan telefon şebekesinden

yararlanıp Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak'a telefon ederken tüm basın mensuplarını yanına çağırmış ve yaptığı konuşmayı övünerek bize de dinletmişti.

Bunun yanı sıra; ev sahiplerinin isteklerini de kırmamaya özen gösteriyor, onu götürmek istedikleri her yere gidiyordu. Yalnız bir tek sefer, Türkmenistan'daki ziyaretin son gününde, programı değiştirip, 1 saatlik bir uçak yolculuğundan sonra Merv kentine gidilmesinden vazgeçilmesini istemişti. Çok da haklı bir gerekçesi vardı. Ertesi gün Azerbaycan'a gidilecekti. 9 gündür dünyadaki gelişmelerden koptuğunu düşünüyor ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le baş başa oturup bir taktik saptaması yapmayı arzuluyordu. Ama Türkmenler ısrarcı oldular. Merv'i mutlaka göstermek istiyorlardı.

Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un Amerika'dan yeni getirtilen Cadillac marka limuzininin klima cihazının bozuk olması Özal'ı bunaltmıştı. Camı indirip hava almaya çalışıyordu ama, gölgede 30 dereceyi bulan bir sıcakta bunun ne kadar işe yarayacağı tartışılırdı. İki Cumhurbaşkanı'nın Merv'de bindikleri Volga limuzininin ise kliması zaten yoktu ve sıcaklık 40 dereceye yaklaşıyordu. Özal, sesini çıkarmadan Merv ve çevresinde oradan oraya götürülmesine katlanıyordu ama, koyu renk kostümü ve kravatıyla iyice bunalmış olduğu belliydi. Üstelik programının yüklülüğü yetmezmiş gibi, bir türbe gezilirken, heyettekilerden birinin aklına 'yakınlarda başka bir türbe daha bulunduğu' da geliyor, bir de oraya uğranıyordu. Sonuçta akşam Aşkabat'a geri dönülürken, heyet üyelerinin tümünün pestili çıkmıştı ve herkes, *by-pass* ameliyatı geçirmiş ve kilolu Cumhurbaşkanı'nın kim bilir ne hale geldiğini düşünüyordu.

Gezi sırasında gidilen her ülkede, ev sahiplerinin yalnızca iyi niyetlerle ve geleneksel Türk misafirperverliğinin doğal bir sonucu olan ziyafetleri de ihmal etmemek gerekiyor tabii. Adı üstünde ziyafet sofralarıydı. Çeşit çeşit, ardı kesilmeyecekmiş izlenimi vererek peşpeşe gelen yemeklere boğuluyordu Cumhurbaşkanı. Ne var ki bunların çoğu, hem lezzet hem nitelik açısından değişik, ağır ve yağlı yemeklerdi tabii. Çaresiz hepsinden yemek zorunda kalıyordu. Hele Türkmenistan'da, 8 çeşit yemekten sonra, herkes 'artık tatlı gelir' diye beklerken getirilen mercimek çorbasıyla adeta yeniden başlayan ziyafet, neredeyse bayıltıcı olmuştu.

Özal'ın bütün bunlardan etkilenmemiş olması elbette beklenemezdi."[1266]

Elbette tanıklıkların hepsi bir arada değerlendirilmelidir.

Kaldı ki, bir de Özal'ın duygulu bir insan ve baba ve eş olarak özellikle Bakü'de gördüğü mezalime uğramış çocuklardan, eşlerini yitirmiş kadınlardan, en az Bosna-Hersek trajedisi kadar etkilendiğini, yüreğinin sızladığını vurgulamak isterim. Bütün bunlar onun zihin dünyasını acaba nasıl etkilemiştir? Cumhurbaşkanı Özal, Azerbaycan'ın Ermenistan'la arasındaki meseleyi kendisinin halletmesi gerektiğini belirterek; 'Maddi ve manevi desteğimiz olur; ama onlar için harp edemeyiz' demiştir.

16 Nisan 1993 Perşembe günü *Zaman* gazetesine göre Özal'ın uçakta sorulara karşılıkları şöyledir:

Cumhurbaşkanı, Türk Cumhuriyetlerine ziyaretinin çok olumlu geçtiğini ve bu sayede bilinmeyen birçok konunun öğrenildiğini söylemiştir.

Azeri-Ermeni meselesinde Özal, bir ülkenin savunmasını o ülkenin kendisinin yapması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir memleket savunmasını kendisi yapar. Taşıma suyla değirmen döner mi? Bu meseleyi onların halletmesi gerekir. Azerbaycan hakikaten büyük bir ülke olmak istiyorsa bu işi kendisinin becermesi lazım. Bizim maddi ve manevi desteğimiz olur; o ayrı bir konu. Ama onlar namına harp edemeyiz.”

Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye’nin Nahçıvan’a girmesi, Ermenistan sınırında tatbikat yapmasına ilişkin olarak Orta Asya ziyaretine çıkarken yaptığı açıklamanın hatırlatılması üzerine de meselenin orada savaşmak olmadığını anlatmış ve şöyle konuşmuştur:

“Askerliği bilen insanlar şunu görürler: Bir hareket yaptığınız zaman karşı taraf da ona göre düşünür. Hukuki, ahdi bağlarımız olan Nahçıvan’a dostluk, kardeşlik diye girsek acaba öbür taraftaki harekâtı durdurmaz mı? Köprü de yapmışsın araya, gidip kucaklaşsak ‘korkmayın, geldik buraya’ dersek ne olur? Bir görün bakalım ne olur? Ondan sonra bu işi çözmek üzere Batılılar daha hızlanmazlar mı?”

Söz konusu açıklamasının verilişiyle ilgili basını eleştiren Özal, şöyle devam etmiştir:

“Bizim adamlarımızın kafası da ters çalışıyor. Ne olduğunu da bilmiyorlar. Ne askerlik, ne de siyaset biliyorlar. Gücün nerede kullanılacağının da farkında değiller. Sadece Türkiye’de karışıklık çıkarmak, kavga çıkarmak için çalışıyorsunuz. Bir manşet için bazen birçok şeyleri veriyorsunuz.”[1267]

Cumhurbaşkanı Özal’ı Esenboğa Havaalanı’nda karşılama töreninde TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Başbakan Süleyman Demirel ve bazı bakanlar da hazır bulunmuşlardır.[1268] Özal, basın toplantısında şunları söylemiştir:

“Ziyaretimiz çok güç şartlar altında, bir geçiş dönemi içinde ve oldukça istikrarsız bir bölgede bulunan Türk Cumhuriyetlerine Türkiye’nin maddi ve manevi desteğini bir kere daha teyit etmek bakımından büyük önem arz etmiştir. Orta Asya ülkelerine ve Azerbaycan’a yaptığım ziyaretin fevkalade faydalı geçtiğini söyleyebilirim.”[1269]

Özal, Türkiye’nin Nahçıvan’a girmesi ve Ermenistan sınırında tatbikat yapması konusundaki önerilerinin hatırlatılması üzerine:

“Askerliği bilen insanlar şunu düşünürler. Bir harekât yaptığınız zaman karşı taraf da ona göre düşünür. Hâlbuki ahde bağlılığımız bulunan Nahçıvan’a (dostluk ve kardeşlik) diye girsek. Acaba öbür taraftaki harekâtı durdurmaz mı? Köprü de yapmışsın oraya. Gidip kucaklaşsak ‘Korkmayın geldik buraya’ desek ne olur? Bir görün bakalım ne olur? Ondan sonra işi çözmek üzere acaba Batılılar daha hızlanmazlar mı?”[1270]

16 Nisan Perşembe günü ikindi vakti Özal’ın danışmanlarıyla yaptığı toplantıdan sonra bazı yakın dostları da kendisini ziyaret etmişlerdir. Sadık dava arkadaşlarından Ankaralı Mehmet Akyol arka odaya girmiştir; izlenimlerini daha sonra kendi kitabında şöyle yazmıştır: Cumhurbaşkanı televizyon izlemektedir; zor nefes alıp vermektedir; yüzünde minik sivilceler oluşmuştur; konuşurken sıkıntı çekmektedir, nefes alıp verirken sözü yarıda kalmaktadır.[1271]

“Son Cuma” ve “Son gece”

16 Nisan 1993 Cuma günü sabah vakti Cumhurbaşkanı Koruma Müdürü Musa Öztürk’ü makamına çağırmış ve kendisine son ziyaretiyle ilgili bir talimat vermiştir; şöyledir:

“En son Cuma günüydü. Zaten biz bir gün önce Perşembe günü Azerbaycan’dan gelmiştik. Hatta sabah beni çağırttırdı. Bu bölgelerle ilgili ne yapılması icap ediyor, daha önce söylemişti, şimdi bir bak bakalım ne oluyor, ne bitiyor. Yani senin bakış açın, çünkü bir de insanların fikirlerine son derece önem veren, onun için gururu kibiri olmayan, kendisine itimadı olan değişik bir zattı.”[1272] Cumhurbaşkanı’nın en bilinen özelliğidir. Her meslekten insanın düşüncesini öğrenmek istemektedir, Onların mesleki birikimlerini ve farklı algılamalarını özellikle önemsemektedir.

Cumhurbaşkanı o sabah saat 10.30’da uzun tartışmaların ardından Anayasa Mahkemesi üyesi olarak atadığı Profesör Sacit Adalı’nın yemin törenine katılmıştır. Törenden sonra TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Yüksek Yargı Organları Başkanları ve Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Arif Yüksel’le birlikte Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden’in makam odasına geçmiş ve 45 dakika burada kalmıştır.[1273]

Vefatından sonra 25 Nisan 1993 Pazar günü Yekta Güngör Özden o ziyaretle ilgili şunları söylemiştir:

“Yorgun ama mutlu döndüğünü söylediği dış geziden olaylar ve anılar iletmişti.”[1274]

16 Nisan 1993 Cuma günü öğle vaktinde Cumhurbaşkanı “hep yakınında bulunan” arkadaşlarıyla birlikte Cuma namazını kılmıştır. “Son Cuma” namazını ve sonrasını Emin Pazarcı ilk önce Özal’ın ölümünün ertesi günü yazmış; daha sonra iletişim profesörü Osman Özsoy’a anlatmıştı. Ben de 19 Eylül 2012 Çarşamba günü, makamında TBMM Başkanı Cemil Çiçek’e sordum ve bir kere daha doğrulattım.[1275]

Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 16 Nisan 1993 Cuma günü yakın arkadaşları Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu

ve Mehmet Altınsoy'la Muhafız Alayı mescidinde kıldığı "Son Cuma" namazı ve yaptıkları Güneydoğu konulu sohbetin hikâyesi şu şekildedir:

"Özal'ın vefatından bir gün önceydi. Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu ve Mehmet Altınsoy Çankaya Köşkü'ne çıktılar.

Önce Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın Mescidi'nde birlikte cuma namazı kılındı. Ardından her zaman olduğu gibi sohbet başladı.

Özal, Türk Cumhuriyetlerine yaptığı geziyi anlattı:

Maalesef çok büyük problemleri var gözlerini Türkiye'ye çevirmişler. Türkiye'nin yardımına muhtaçlar. Türkiye bu konuya daha ciddi eğilmeli.

Sohbet Türkiye'nin Güneydoğusu'na da uzandı.

Özal, Abdülkadir Aksu'ya sordu:

'Güneydoğu'da durum nasıl?'

Aksu cevap verdi:

'Ateşkes vesilesiyle şu an bölgede gözle görülür bir sükûnet var.'

Bu cevap Özal'ı memnun etti.'İşte şimdi devlete büyük görev düşüyor.' Ne yapılacaksa çok süratle yapılması lazım.

Sohbete Cemil Çiçek de katıldı.

'Siz Türkiye'de yokken 'Güneydoğu İçin Özal Planı' şeklinde bir plan ortaya atıldı.'

Özal, Çiçek'in sözlerini bitirmesine fırsat vermedi. Anlatmaya başladı:

'Ben hiçbir gazeteye böyle bir açıklama yapmadım.'

'Ama bu bir milli meseledir. Araya başkaları girmemeli. Yabancılar girmeden bu sorunu çözmemiz gerekiyor.'

Özal sohbet sırasında sakindi, rahattı, yüzünde hiçbir yorgunluk belirtisi yoktu. Her zaman olduğu gibi 'babacan'

tavrını takınmıştı.

Bir ara odaya Özal'ın danışmanları girdiler.

Efendim 23 Nisan yaklaşıyor, nasıl bir açıklama hazırlayalım?

Özal talimat verdi:

'Birlik ve beraberlik, sevgi ve kardeşlik konularına ağırlık veren bir metin hazırlayın."[1276]

Eski İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun anlatımı ise şu şekildedir:

"O son Cuma namazında rahatsız olduğunu ben hissettim, terliyordu, durmadan sürekli. Koruma Müdürü Musa (Öztürk) arkada oturuyordu. Hemen havlu kâğıt veriyordu. Ve ayaklarını uzatmak zorunda kaldı Cuma namazında. Ezan ve hutbe okunurken bir rahatsızlık vardı. Ama bitti geldik, resmi programlar başlayıncaya kadar odasında oturur, sohbet ederdi. Günlük olayları değerlendirir ve görüşlerini anlatırdı. Yine rahatsızlığı içinde dedim ki: 'Efendim, burada yabancı yok, ayaklarınızı uzatın.' Çalışan çocuğu çağırdım, buraya küçük bir şey getir, sehpa türü bir şey, rahat olsun, ayağını uzatsın diye."[1277]

Cumhurbaşkanı namazdan sonra saat 15.00'te Başbakan Süleyman Demirel'i kabul etmiş; bir süre görüşmüştür.[1278] Cumhurbaşkanı, saat 16.00'da UNESCO Genel Direktörü Federice Mayor'u kabul etmiştir.[1279]

Hüsnü Doğan:

"Ertesi gün Cuma akşamı Köşk'ten aradım. Sergi açmaya gitti dediler. 19.30 civarında o aradı. Görüşmemiz gerektiğini tekrar söyleyince meseleyi biliyor tabii. Önündeki programına bakıp dedi ki, 'Yarın 5'te gel, o işi bitirelim.' 'Tamam' dedim, kapattım. Aylardır çalışıyoruz tabii parti kurulması için. Yığınla temas oldu. Geçici bir dönemi mi olsun, kendisi mi

gitsin? Ama kanaatimce kendisi gelmeden o iş olmayacaktı. Ve gerçekten Köşk'ten inecekti."[1280]

"Cuma'yı Cumartesi'ne bağlayan gece sabah 4.30'a kadar parti program taslağı üzerinde çalıştım..."[1281] Hüsnü Doğan'ın anlatımına göre Ankara Gaziosmanpaşa Rabat Sokak'ta bir bina parti merkezi olarak planlanmıştır.[1282]

Cumhurbaşkanı, saat 18.30'da Bulgaristanlı sanatçıların Üsküp Caddesi'nde (Çevre Sokak) Armoni Sanat Galerisi'nde açtıkları sergiyi ziyaret etmiştir.[1283]

Kaya Toperi anlatıyor:

"Özal'ın yanında ben vardım, Can Pulak vardı, Başyaver Aslan Güner vardı. Koruma Müdürü Musa Öztürk vardı.[1284] Basın danışmanımız Metin Yalman vardı. Eşim de vardı. Sergiyi gezdi. Konuştu, oturdu bir yere, bir tepside meşrubat getirildi.

Normal bir tepsi, kimsenin tepsiye bakacak hali de yok... Kim gümüş diyorsa yalan söylüyor... Cumhurbaşkanı da aldı, biz de aldık. Ben Coca-Cola aldım, eşim Fruko aldı. Cumhurbaşkanı bilmiyorum, limonata mı aldı. Limonata değil, ama öyle bir şey. Limonata yoktu, gazlı içkiler vardı. Coca-Cola, Fruko, Schweps. Rahmetli Özal da onlardan bir tane aldı.[1285]

Zehirlendiği görüşüne katılmıyorum. Deniyor ki, Bulgar heykeltıraşın sergi açılışı gecesinde bir tepsi içinde meşrubat geldi. Ben de aldım, eşim de. Can Pulak da Cumhurbaşkanı Başyaveri de aldı. Zehir varsa birinden birimizde de olması lazım. Eğer zehirlenmişse Köşk'te olabilir, onu da biz bilemeyiz. Ona da hiç ihtimal vermiyorum. Böyle bir şey olması söz konusu değil. Bana doktorların kesin olarak söylediği kalp krizi. Diğerleri komplo teorisi."[1286]

Cumhurbaşkanı, Bulgar Heykeltraş Vejdi Raşidov'a çeşitli sorular yöneltmiş ve sanat üzerine konuşmuştur.[1287] Cumhurbaşkanı o akşamüstü sergide bir saat kalmış ve Ankara Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nün konserini de izlemiştir.[1288] CHP Ankara Milletvekili Ali Dinçer ve eşinin de hazır bulunduğu sohbetin ardından sergiden ayrılırken Oytun Gökçe isimli çocukla bir süre sohbet etmiştir. Küçük Oytun'a Kanal 6 televizyonunda "Hügo" adlı yarışma programını izleyip izlemediğini sormuş, olumlu yanıt üzerine sevinmiştir.[1289] Çocukların kendisinden imza istemeleri üzerine önce "Ben boş kâğıda imza atmam, sonra beni borçlu çıkarırsınız" diye şakalaşmış ve daha sonra kâğıtları imzalayıp kendilerine vermiştir.[1290]

Kaya Toperi anlatımına devam ediyor:

"Bulgar heykeltıraşın sergisinden çıktık. Umumiyetle, 'Gel sana bilgisayarda bir şeyler göstereyim' derdi. 'Yahu çocuklar ben yorgunum, erkenden yatacağım bugün.' Hatta dedi ki bana, 'Sen de şişmanlamışsın' dedi. 'Yarın kahvaltıya gel, beraber rejime başlayalım senle' dedi. 'Emredersiniz Sayın Cumhurbaşkanım' dedim. Zaten öğleden sonra da Cumhurbaşkanlığı Kupası'na gidilecek. Hatta bilgisayarcılar da geldi. 'Çocuklar siz de gidin, bu akşam yorgunum' dedi. Biz ayrıldık."[1291]

"Ertesi sabah kahvaltıda buluşulacak, o gün öğleden sonra Cumhurbaşkanlığı Basketbol Kupası maçı vardı. Oraya gidilecekti."[1292]

Koruma Müdürü Musa Öztürk anlatıyor:

"Ben gitmedim oraya. Karşıladım kendisini, akşam saat 9.30 gibiydi işte. Dedim ki, 'Efendim, yarınki programınız: Galatasaray ve BOTAŞ basketbol takımlarının Cumhurbaşkanlığı final maçı var, spor salonunda.'

Arkasından da, ben Beşiktaşlıyım, Bursa'yla burada ceza maçı var. Bursa'nın cezasından dolayı burada oynanıyor maç. Dedim ki: 'O maça gidebilir miyiz' 'Gideriz.' Yanımda da Coşkun diye şimdi özel sektörde çalışıyor bir arkadaşımız var. Fizik tedavi ve rehabilitasyon uzmanı. Dedim ki: 'Coşkun'u sabahleyin saat kaçta emrediyorsunuz?' 'Coşkun 11'de gelsin' dedi, '12'ye doğru çıkarız' dedi."[1293]

Cumhurbaşkanı ile Cuma'yı Cumartesi'ne bağlayan gece yarısına doğru son konuşanlardan biri de Çankaya Köşkü Basın Merkezi'nin sorumlusu Basın Başmüşaviri Metin Yalman'dır:

"Birtakım gazete haberlerini, yani önceden akşam kendisi Türkiye'de çıkan bütün gazeteleri, –taşra kalıbı dediğimiz kalıptır– taşraya giden bütün gazeteleri okurdu. İsterdi, gelmesini isterdi, o da saat bazen 1'i filan bulurdu, 1,30'u bulduğu da olurdu, genellikle yarımda tamamlanırdı.

Yarımda kendisine verirdik hepsini. Gazeteleri verdik, onlara baktı, sonra telefon etti: 'Gazetelerde eksiğin yok değil mi?' dedi. 'Evet' dedim, 'Yok efendim, eksiğim.' 'Tamam' dedi. Birbirimize iyi geceler diledik."[1294]

"Son talimat"

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa:

"Cuma gecesi saat 24 civarında, beni telefonla aradılar. 'Kemal Paşa, kriptoları görürken aklıma geldi. Daha evvel konuştuğumuz 155 milimetrelik modern mühimmat konusundaki çalışmalar ne oldu' diye soruyordu. 'Zannederim bu ayki Milli Güvenlik Kurulu toplantısına alınacak. Çalışmaların bitmek üzere olduğunu biliyorum' cevabını verdim. Devam ettiler: 'Yarın sana telefon ederim. Bu seyahatle ilgili olarak biraz konuşmamız lazım' dediler.

Ben, ‘Emirlerinizi bekleyeceğim’ dedim ve konuşmamız bitti.”[1295]

Belli ki zihni gecenin bu vaktinde bile Asya Türk Cumhuriyetleri’nin sorunlarına yoğunlaşmıştır... 15 Nisan 1993 Perşembe günü Esenboğa Havaalanı’ndan Çankaya Köşkü’ne gelen Cumhurbaşkanı burada danışmanlarıyla ilk değerlendirme toplantısını yapmış ve yeni talimatını alt başlıklarla birer birer yazdırmıştır. Cumhurbaşkanı’nın Türk Cumhuriyetleri için son talimatları alınan notlara göre şu şekildedir:

“1- İhtiyaçtan çok sıkıntıları var, para yardımı yapın.

2- Proje bazında destek sağlayın. Müteahhitlerimizi ve işadamlarımızı bu projelere sahip kılarak, destekleyin.

3- Televizyon yayınlarımızı bu devletlere ulaştırın.

4- Telekomünikasyon gelişimini sağlayın, Türkiye’ye bağlayın. Avrupa’ya ve dünyaya açılışlarını Türkiye üzerinden sağlayın.

5- Her alanda, sivil, asker öğrenci kontenjanı verin.

6- Alfabeyi kabul ettirmeyi hedef alın. Bu fikri benimsetin. Yeni alfabeye geçişi sağlayacak çareler bulun, destek sağlayın, matbaa ve daktilo ihtiyaçlarına yardımcı olun.

7- İyi yetişmiş din adamları göndermeye hazır olun.

8- İşadamlarımızın gidişini ve iş kurma, yatırım yapma teşebbüslerini teşvik edin.”

9- Yapamayacaklarınızı sakın vaat etmeyin.

10- ‘Hami devlet’ politikasını sakın benimsemeyin, ‘kardeş devlet’ politikasını geliştirin.

11- Türk-Rus ilişkilerini zedelememeye dikkat edin.

12- Bizim onlardan beklediklerimizi iyi tespit edin. Bunları mümkün olduğu kadar istek olarak değil, destek olarak,

yardımcı olma arzusuyla sunun ve işbirliği sağlayın. Düşünce ve fikrin sizden, isteğin onlardan gelmesine özen gösterin.

13- Uçak seferleri düzenleyin; gidiş geliş kolaylıkları sağlayın.

14- Çok dikkatli ve koordineli bir politika izlenmesi gerektiğini unutmayın.

15- Ayrılma ve çözülmenin zannedildiği gibi kısa sürede ve kolay olacağını da beklemeyin.

16- Alınabilecek her şeyi onlardan almaya öncelik verin.

17- Türkiye'den alabilecekleri her şeyin satın alınabilmesini kolaylaştırın.

18- Çalışmalarınızı uzun vadeli hedeflere göre yönlendirin.

19- Ekonomik ilişkilerin ve bu konudaki gelişmelerin anahtar rolü oynayacağına daima dikkat edin.

20- İlişkilerin esasını tespit edin ve bunlara hepiniz uyun.

21- Bütün bunları koordine edecek, takip edecek ve gereken düzeltme ve düzenlemeleri teklif edebilecek bir çalışma kuruluşu (grubu) kurun."[1296]

Bunlar, Cumhurbaşkanımızın Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler için verdiği "yeni talimatlar"dı. Acaba PKK sorunu ve Kıbrıs sorunu dâhil başka konularla ilgili olarak daha kimlere ne tür "yeni talimatlar" olacaktı?

Kim bilebilir?

1028. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 546.

1029. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 547.

1030. Yalçın Özer, "Senegal'e Yolculuk", *Türkiye*, 10 Ocak 1993.

1031. "Bilal Koçak Dakar'dan Bildiriyor", *Türkiye*, 12 Ocak 1993.

1032. Yalçın Özer, "Dakar Toplantısı Başlangıç", *Türkiye*, 12 Ocak 1993.

1033. *Türkiye*, 14 Ocak 1993.

1034. Yalçın Özer, “Özal Siyasete Dönüyor mu?”, *Türkiye*, 16 Ocak 1993.

1035. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1036. *Türkiye*, 14 Şubat 1993.

1037. “Mustafa Çalık’la Görüşme.”

1038. *Türkiye*, 14 Şubat 1993.

1039. *Türkiye*, 15 Ocak 1993.

1040. *Türkiye*, 16 Ocak 1993.

1041. Türkan Akın, “Kulağımıza Gelenler”, *Türkiye*, 19 Ocak 1993.

1042. *Türkiye*, 17 Ocak 1993.

1043. Tamer Korkmaz, “Özal’lı panel Türkiye’nin fotoğrafıydı”, *Zaman*, 19 Ocak 1993.

1044. *Türkiye*, 20 Ocak 1993.

1045. Mustafa Ünal-Selçuk Yemen, Özal’ın gözdağı turu”, *Zaman*, 14 Ocak 1993.

1046. “Dr. Mustafa Çalık’la Görüşme.”

1047. *Türkiye*, 27 Ocak 1993.

1048. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1049. Servet Kabaklı, “Washington Notları”, *Türkiye*, 28 Ocak 1993.

1050. Ömer Öztürkmen, “Tarihten Bir Miras”, *Türkiye*, 30 Ocak 1993.

1051. Servet Kabaklı, “New York Notları”, *Türkiye*, 5 Şubat 19913

1052. Fehmi Koru, “Zahmet boyuna mı?”, *Zaman*, 5 Şubat 1993.

1053. Servet Kabaklı, “Washington Notları”, *Türkiye*, 29 Ocak 1993.

1054. Fehmi Koru, “Terörün yansıması”, *Zaman*, 30 Ocak 1993.

1055. Servet Kabaklı, “Washington Notları”, *Türkiye*, 29 Ocak 1993.

1056. “Adnan Kahveci’nin Öyküsü”, s. 14-18.

1057. Servet Kabaklı, “Houston Notları”, *Türkiye,* 6 Şubat 1993.

1058. Ömer Öztürkmen, “Özal’ın Hakkını Kim Ödeyecek”, *Türkiye,* 7 Şubat 1993.

1059. Servet Kabaklı, “Kadir Kıymet Bilenim Oy!..”, *Türkiye,* 9 Nisan 1993.

1060. Fehmi Koru, “Doğrular ve yanlışlar”, *Zaman,* 4 Şubat 1993.

1061. Taha Kıvanç, “Her şeyden biraz...”, *Zaman,* 9 Şubat 1993.

1062. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1063. Servet Kabaklı, “Washington Notları”, *Türkiye,* 10 Şubat 1993.

1064. Fehmi Koru, “Sonun başlangıcı”, *Zaman,* 10 Şubat 1993.

1065. Servet Kabaklı, “Boston-New York Notları”, *Türkiye,* 4 Şubat 1993.

1066. “Murat Özçelik”, *The Özal,* s. 626-627.

1067. *Türkiye,* 10 Şubat 1993.

1068. Ömer Öztürkmen, “Elhak En İyi Demagojiyi Sen Yaparsın Başbakanım”, *Türkiye,* 14 Şubat 1993.

1069. *Türkiye,* 15 Şubat 1993.

1070. “Dr. Mustafa Çalık’la Görüşme”.

1071. Halit Esendir, “Balkanlarda Osmanlı Mirası 2”, *Zaman,* 28 Şubat 1993.

1072. *Zaman,* 16 Şubat 1993.

1073. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1074. *Zaman,* 16 Şubat 1993.

1075. Fevzi Kahraman, “Sofya’da Osmanlı Ruhu”, *Türkiye,* 17 Şubat 1993.

1076. *Zaman,* 17 Şubat 1993.

1077. Halit Esendir, “Balkanlarda Osmanlı Mirası 1”, *Zaman,* 27 Şubat 1993.

1078. Halit Esendir, “Sulh için cenk”, *Zaman*, 17 Şubat 1993.

1079. Halit Esendir, “Balkanlarda Osmanlı Mirası 1”, *Zaman*, 27 Şubat 1993.

1080. Kamuran Abacıoğlu, “Son Durak Moskova”, *Türkiye*, 18 Şubat 1993.

1081. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1082. Süleyman Ünal, “Dışişleri’nin Programı 2”, *Zaman*, 1 Mart 1993.

1083. Taha Kıvanç, “Makedonya güneşi sıcak”, *Zaman*, 19 Şubat 1993.

1084. “Özal: Sırplardan hesap sorulacak”, *Zaman*, 19 Şubat 1993.

1085. a.g.y.,

1086. “Halit Esendir Tiran’dan Bildiriyor”, *Zaman*, 20 Şubat 1993.

1087. Kamuran Abacıoğlu, “Safa Geldiniz Erenler”, *Türkiye*, 19 Şubat 1993.

1088. “Özal: Sırplardan hesap sorulacak”, *Zaman*, 19 Şubat 1993.

1089. Taha Kıvanç, “Dinsiz olur mu?”, *Zaman*, 22 Şubat 1993.

1090. Kamuran Abacıoğlu, “Tiran’da Muhteşem Cuma”, *Türkiye*, 20 Şubat 1993.

1091. Taha Kıvanç, “Dinsiz olur mu?”, *Zaman*, 22 Şubat 1993.

1092. “Halit Esendir”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 174 ve 175.

1093. “Özal: Sırplardan hesap sorulacak”, *Zaman*, 19 Şubat 1993.

1094. “Halit Esendir Zagrep’ten bildiriyor”, *Zaman*, 21 Şubat 1993.

1095. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1096. “Halit Esendir Zagrep’ten bildiriyor”, *Zaman*, 21 Şubat 1993.

1097. Taha Kıvanç, “Dinsiz olur mu?”, *Zaman*, 22 Şubat 1993.

1098. “Halit Esendir Zagrep’ten bildiriyor”, *Zaman*, 21 Şubat 1993.

1099. Kamuran Abacıoğlu, “Özal’ı Ağlattılar”, *Türkiye*, 22 Şubat 1993.

1100. Ayhan Katırcıkara, “By-Pass”, *Türkiye*, 27 Şubat 1993.

1101. Fehmi Koru, “Nerede kalmıştık?”, *Zaman*, 20 Şubat 1993.

1102. Fehmi Koru, “Türkiye’ye düşen...”, *Zaman*, 21 Şubat 1993.

1103. Taha Kıvanç, “Dinsiz olur mu?”, *Zaman*, 22 Şubat 1993.

1104. a.g.y.

1105. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1106. “Fevzi Kahraman”, *The Özal*, s. 556-557.

1107. Kamuran Abacıoğlu, “Bosna Özal’ı Bekliyor”, *Türkiye*, 21 Şubat 1993.

1108. *Türkiye*, 5 Mart 1993.

1109. Sabahattin Önkibar, “Özal’ın Basın Toplantısı”, *Türkiye*, 7 Mart 1993.

1110. Ayhan Katırcıkara, “By-Pass”, *Türkiye*, 27 Şubat 1993.

1111. *Zaman*, 27 Şubat 1993.

1112. *Türkiye*, 27 Şubat 1993.

1113. “Mehmet Kahraman”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 43-44.

1114. Taha Kıvanç, “Çankaya Köşkü’nde iftar”, *Zaman*, 4 Mart 1993.

1115. Korkut Özal, *Devlet Sırrı*, s. 59-60.

1116. “Ahmet Özal”, *The Özal*, s. 511.

1117. Sadullah Özcan, “Özal’dan bir sürpriz daha”, *Zaman*, 10 Ocak 1993.

1118. “Servet Kabaklı Yazıyor”, *Türkiye*, 10 Ocak 1993.

1119. *Zaman*, 10 Ocak 1993.

1120. *Zaman*, 11 Ocak 1993.

1121. Servet Kabaklı, “Özal Şenliği, *Türkiye*, 11 Ocak 1993.

1122. *Türkiye*, 11 Ocak 1993.

1123. "Dr. Mustafa Çalık'la Görüşme."

1124. "Güneş Taner", *The Özal*, s. 510-512.

1125. Kâmran İnan, *Siyaset Yılları*, s. 158.

1126. *Türkiye*, 8 Mart 1993.

1127. "Fevzi Kahraman", *The Özal*, s. 543-544.

1128. Mustafa Sarıgül, *Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla*, s. 116-117.

1129. "İkinci Özal-Menderes buluşması", *Zaman*, 7 Nisan 1993.

1130. Ethem Ruhi Fığlalı, "Değişimci Özal ve Değişim Sürecinde İslâm", s. 52.

1131. a.g.e., s. 53.

1132. a.g.e., s. 54.

1133. Taha Kıvanç, "Hilton'da İslam toplantısı", *Zaman*, 18 Mart 1993.

1134. *Türkiye*, 19 Mart 1993.

1135. Sabahattin Önkibar, "Devri-Sabık ve Özal", *Türkiye*, 20 Mart 1993.

1136. *Türkiye*, 21 Mart 1993.

1137. Fehmi Koru, "Yetmiş iki millet", *Zaman*, 21 Mart 1993.

1138. *Türkiye*, 22 Mart 1993.

1139. "Ömer Şahin-Şükrü Yılmaz Bildiriyor", *Zaman*, 22 Mart 1993.

1140. Servet Kabaklı, "Bir Kutlu Kurultay", *Türkiye*, 22 Mart 1993.

1141. *Türkiye*, 23 Mart 1993.

1142. *Türkiye*, 1 Nisan 1993.

1143. *Zaman*, 3 Nisan 1993.

1144. "Abdülkadir Aksu", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 32.

1145. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse*, s. 330-333.

1146. *Türkiye*, 4 Nisan 1993.

1147. "Celal Talabani", *The Özal*, s. 474-475.

1148. "Mehmet Keçeciler", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 53.

1149. Servet Kabaklı, "'Ölüm' Adlı Gerçek", *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1150. Hayrullah Mahmud, *Tonton Zamanı*, s. 148.

1151. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 800.

1152. a.g.e., s. 800-801.

1153. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).

1154. Taha Kıvanç, "Taşkent yolunda", *Zaman*, 6 Nisan 1993.

1155. *Zaman*, 5 Nisan 1993.

1156. Taha Kıvanç, "Taşkent yolunda", *Zaman*, 6 Nisan 1993.

1157. *Zaman*, 5 Nisan 1993.

1158. Servet Kabaklı, "Taşkent'te Bahar, Bakü'de Kahır...", *Türkiye*, 6 Nisan 1993.

1159. Halit Esendir, "Özal'a sıcak ilgi", *Zaman*, 6 Nisan 1993.

1160. "... Ve diplomasi aciz", *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1161. Servet Kabaklı, "Taşkent'te Bahar, Bakü'de Kahır...", *Türkiye*, 6 Nisan 1993.

1162. *Zaman*, 6 Nisan 1993.

1163. Halit Esendir, "Ali Şir Nevai diyarı", *Zaman*, 7 Nisan 1993.

1164. "Fevzi Kahraman", *The Özal*, s. 544.

1165. "Halit Esendir", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 176.

1166. “Alâeddin Kaya”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 95-97.

1167. Halit Esendir, “Ali Şir Nevai diyarı”, *Zaman*, 7 Nisan 1993.

1168. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1169. “Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’le Görüşme.”

1170. Taha Kıvanç, “Esas konunun kıyısında...”, *Zaman* 9 Nisan 1993.

1171. “Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik’le Görüşme.”

1172. Taha Kıvanç, “Esas konunun kıyısında...”, *Zaman* 9 Nisan 1993.

1173. Taha Kıvanç, ‘Bazı anılar”, *Zaman*, 20 Nisan 1993.

1174. “Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’le Görüşme.”

1175. “Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik’le Görüşme.”

1176. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 22-23.

1177. a.g.e., s. 23-25.

1178. Cengiz Çandar, *Mezopotamya Ekspresi*, s. 26.

1179. Taha Kıvanç, “Buhara’da huzur”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1180. Halit Esendir, “Şah-ı Nakşibend diyarı”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1181. Fehmi Koru, “Buhara-i Şerif”, Zaman, 7 Nisan 1993.

1182. Servet Kabaklı, “Gülün Yanında Çamur Olmak”, *Türkiye*, 8 Nisan 1993.

1183. Mücahid Ören, “Sevgili Cumhurbaşkanım!...”, *Türkiye*, 19 Nisan 1993.

1184. Nevzat Yalçıntaş, “Buhara’da Gözyaşları”, *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1185. “Servet Kabaklı”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 91-92.

1186. “Halil Şıvgın”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 27.

1187. Taha Kıvanç, “Buhara’da huzur”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1188. Taha Kıvanç, “Taşkent’ten izlenimler”, *Zaman*, 7 Nisan 1993.

1189. Fehmi Koru, “Bir yıl önce, bir yıl sonra”, *Zaman*, 6 Nisan 1993.

1190. “Aksaklıklar telafi edilecek”, *Zaman*, 7 Nisan 1993.

1191. “Harekât Şart Oldu”, *Türkiye*, 8 Nisan 1993.

1192. *Türkiye*, 8 Nisan 1993.

1193. “Türkiye ne zaman gerekeni yapacak?”, *Zaman*, 6 Nisan 1993

1194. “... Ve diplomasi aciz”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1195. Fehmi Koru, “İki tarz-ı siyaset”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1196. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1197. Fehmi Koru, “İki tarz-ı siyaset”, *Zaman*, 8 Nisan 1993.

1198. Halit Esendir, “Aladağ eteklerinde...”, *Zaman*, 10 Nisan 1993.

1199. a.g.y.

1200. *Türkiye*, 7 Nisan 1993.

1201. Halit Esendir, “Aladağ eteklerinde...”, *Zaman*, 10 Nisan 1993.

1202. “Özal: Orta Asya Süratle Kalkınacak”, *Türkiye*, 9 Nisan 1993.

1203. Halit Esendir, “Aladağ eteklerinde...”, *Zaman*, 10 Nisan 1993.

1204. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).

1205. Yalçın Özer, “Akayev ve de Yağdanlık”, *Türkiye*, 9 Nisan 1993.

1206. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1207. Servet Kabaklı, “Hazret-i Pir-i Türkistan”, *Türkiye*, 11 Nisan 1993.

1208. Halit Esendir, “Orta yol İslam”, *Zaman*, 11 Nisan 1993.

1209. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).

1210. Halit Esendir, “Orta yol İslam”, *Zaman*, 11 Nisan 1993.

1211. a.g.y.

1212. Halit Esendir, “Orta yol İslam”, *Zaman*, 11 Nisan 1993.

1213. a.g.y.

1214. “Özal Kazakistan’da Dostluk Ağacı Dikti”, *Türkiye*, 11 Nisan 1993.

1215. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1216. Taha Kıvanç, “Aşkabad’tayız”, *Zaman*, 13 Nisan 1993.

1217. Halit Esendir, “Mahdum Guli diyarında”, *Zaman*, 13 Nisan 1993.

1218. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1219. Halit Esendir, “Mahdum Guli diyarında”, *Zaman*, 13 Nisan 1993.

1220. Taha Kıvanç, “Türkmenistan notları”, *Zaman*, 14 Nisan 1993.

1221. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).

1222. Bu liseyi daha sonra eski TBMM Başkanı ve Başbakan Yıldırım Akbulut, Milli Eğitim eski Bakanı Mehmet Sağlam ve Hava Kuvvetleri eski Komutanı Orgeneral Halis Burhan ve bir heyetle ben de ziyaret etmiştim (y.n.)

1223. Taha Kıvanç, “Aşkabad’tayız”, *Zaman*, 13 Nisan 1993.

1224. “Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’le Görüşme..”

1225. Fehmi Koru, “O, artık, yok...”, *Zaman*, 18 Nisan 1993.

1226. Taha Kıvanç, ‘Bazı anılar”, *Zaman*, 20 Nisan 1993.

1227. Taha Kıvanç, ‘Bazı anılar”, *Zaman*, 20 Nisan 1993.

1228. *Zaman*, 13 Nisan 1993.

1229. Taha Kıvanç, ‘Bazı anılar”, *Zaman*, 20 Nisan 1993.

1230. “Alâeddin Kaya”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 95-97.

1231. Altemur Kılıç, "'İflahım Kesildi'", *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1232. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1233. Fehmi Koru, "Azerbaycan sınavı", *Zaman*, 14 Nisan 1993.

1234. *Zaman*, 14 Nisan 1993.

1235. "Halit Esendir", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 176-177.

1236. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).

1237. "Halit Esendir Bildiriyor", *Zaman*, 15 Nisan 1993.

1238. Nedim Yalçın, "Bakü'de Özal heyecanı", *Zaman*, 15 Nisan 1993.

1239. a.g.y.

1240. "Alâeddin Kaya", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 95-97.

1241. Halit Esendir, "Şehitler Hıyabanı", *Zaman*, 16 Nisan 1993.

1242. Nedim Yalçın, "Bakü'de Özal heyecanı", *Zaman*, 15 Nisan 1993.

1243. Taha Kıvanç, "Bir yıl sonra Bakü", *Zaman*, 15 Nisan 1993.

1244. "Şerif Ali Tekalan", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 181.

1245. Servet Kabaklı, "'Ölüm' Adlı Gerçek", *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1246. Taha Kıvanç, "Güzel bir ölüm", *Zaman*, 19 Nisan 1993.

1247. Hadi Uluengin, "Artık Yazabilirim", *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1248. Muharrem Sarıkaya, "Ben Daha Gencim", *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1249. Şükrü Küçükşahin, "Özal'ın Son Gezisi ve Ölümü", *Hürriyet*, (4 Ekim 2010).

1250. Mehmet Akyol, *Beni Çok Ararsınız*, s. 362.

1251. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı Ziyaret Programı (4-15 Nisan 1993).

1252. "Hikmet Çetin", *The Özal*, s. 549-550.

1253. “Kaya Toperi”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 168.

1254. “Metin Yalman”, *The Özal*, s. 551-553.

1255. “Ahmet Çalık”, *The Özal*, s. 532-533.

1256. “Zeynel Abidin Erdem”, *The Özal*, s. 553-554.

1257. “Şerif Egeli”, *The Özal*, s. 553.

1258. Sami Kohen, “Protokole dayanamadı”, *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1259. “Cengiz Aslan”, *The Özal*, s. 548.

1260. “Cengiz Aslan”, *The Özal*, s. 548-549.

1261. “Başyaver Aslan Güner’le Görüşme.”

1262. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 801.

1263. “Hüsnü Doğan”, *The Özal*, s. 507.

1264. “Cemil Çiçek”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 114.

1265. Mehmet Ali Yula, “...Ve Son Maraton”, *Nokta Özel Ek*, s. 40-42.

1266. Mehmet Ali Yula, “...Ve Son Maraton”, *Nokta Özel Ek*, s. 42-43.

1267. *Zaman*, 16 Nisan 1993.

1268. *Türkiye*, 16 Nisan 1993.

1269. *Zaman*, 16 Nisan 1993.

1270. *Türkiye*, 16 Nisan 1993.

1271. Mehmet Akyol, *Beni Çok Ararsınız*, s. 307-310.

1272. “Musa Öztürk”, *The Özal*, s. 565.

1273. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1274. “Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden’in Anayasa Mahkemesi’nin 31. kuruluş yıldönümü töreni açış konuşması”, (Ankara, 25 Nisan 1993) daktilo metin.

1275. “Cemil Çiçek’le görüşme.”

1276. Emin Pazarcı, “Özal’ın Ardından”, *Tercüman*, 19 Nisan 1993.

1277. “Abdülkadir Aksu”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 76.

1278. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1279. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1280. “Hüsnü Doğan”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 62.

1281. “Hüsnü Doğan’la Görüşme.”

1282. “Hüsnü Doğan’la Görüşme.”

1283. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1284. Koruma Müdürü Musa Öztürk sergiye gitmemiştir; cumhurbaşkanını dönüşünde karşılamıştır (y.n.)

1285. Faruk Mercan, *Onlar Başroldeydi*, s. 297-298.

1286. “Kaya Toperi”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 170.

1287. *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1288. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1289. *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1290. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1291. “Kaya Toperi”, *The Özal*, s. 559-560.

1292. “Kaya Toperi”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 168.

1293. “Musa Öztürk”, *The Özal*, s. 559.

1294. “Metin Yalman”, *The Özal*, s. 560.

1295. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 801-802.

1296. a.g.e., s. 786-788.

Birkaç avuç toprak

Hava Kuvvetleri Arşivi

Allah’a giden yollar mahlûkatın nefesleri kadar çoktur.

Sufî sözü

Son Cuma günü, akşama doğru Özel Kalem Müdürlüğü'nce sekreterlerimize onların da masalarımıza bıraktığı notun bir özelliği bulunmuyordu. Hafta sonu programı şu şekilde idi:

Sayın Cumhurbaşkanımızın günlük programları	
(17 Nisan 1993 Cumartesi)	
13.15	Cumhurbaşkanlığı Bayanlar Basketbol Kupası (Galatasaray-Adana BOTAŞ) (Atatürk Spor Sarayı)
(18 Nisan 1993 Pazar)	
14.00	Köşk'ten hareket
14.30	Esenboğa Havalimanı'ndan İstanbul'a müteveccihen hareket

Hakikat odur ki, Cumartesi ve Pazar günlerini ve haftanın öteki günlerini de kimse bilemez... Ama uygulama böyledir; bürokrasi işleri düzenler ve elbette gereklidir... Yine aynı gün kendisini ziyaret için bekleyen bir özel heyet vardır: Parti program taslağı üzerinde yaptıkları çalışmaları sunmak üzere Mustafa Çalık, Nabi Avcı, Vedat Bilgin kendisini ziyaret etmek istemektedir.[1297]

Cumhurbaşkanımızın 17 Nisan 1993 Cumartesi günü için "Özel Kalem Müdürlüğü" bilgi notunda yer almayan önemli bir mülakat vermesi de planlanmıştır. Cumhurbaşkanımızın saat olarak da planlanan bu mülakatı yayına yeni başlayacak olan bir televizyon kanalıyla yapılacaktır. TGRT Televizyonu 22 Nisan 1993 günü yayına başlayacaktır. İlk mülakatın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la yapılması planlanmıştır. Kaya Toperi, Yalçın Özer'i aramış ve "Cumhurbaşkanımız, Yalçın saat 4.00'te gelsin, mülakatı yapalım, dediler" diyerek randevuyu haber vermiştir. Yalçın Özer, vefatın ertesi günü "Biz bu programın çekim hazırlıklarına başlarken Köşk'ten çelişkili haberler gelmeye başladı" diye yazmıştır.[1298]

Sabahattin Önkibar da şöyle sonradan şöyle anlatmıştır:

"TGRT'nin yayına geçiş yemeği davetiyesini Çankaya Köşkü'ne götüren Cumhurbaşkanlığı muhabirimiz Metin Özer, telefonda ağlamaklı bir sesle şunları söylüyor: 'Cumhurbaşkanı rahatsızlandı. Ambulansla hastaneye kaldırdılar.' "

Başyaver Aslan Güner yirmi yıl sonra "hayatımın en çaresiz ve en uzun günü" diye tanımladığı o cumartesini anlatırken sık sık sesine ve yüzüne yansıyan o tanıdık acısını bir kere daha hissedecekti:

"17 Nisan 1993 Cumartesi günü Orta Asya ziyaretinin yorgunluğunu atmaya çalışıyoruz. Gündüz program son derece hafif. Sadece saat 13.00'te Cumhurbaşkanlığı Kupası maçı var. Ona gideceğiz. Başyaverlikteki makam odama sabah saat 09.00'da geldim. Birikmiş evraklar var. Onları ayıklıyorum. Daha sonra da yakın gelecekte çıkacağımız Uzak Doğu ziyaretinin hazırlıklarına başlayacağım. Resmi elbiseliyim ancak ceketimi ve kravatımı henüz giymemişim. Gömlek ve pantolonla çalışıyorum.

Saat 10.45'te dâhili hattan santral sorumlusu Polis Memuru Erdal aradı:

– Albayım, Hanımefendi Doktor Hilmi (Özkutlu) Bey'i sordu. Evine baktık. Dışarı çıkmış. Çağrısına not bıraktık, dedi.

– Erdal sorun bakalım. Önemli bir şey varsa Alayın doktorunu çağırayım.

Bir dakika geçmedi Erdal tekrar aradı:

– Albayım, Hanımefendi sizin çok acele GATA'dan doktor çağırmanızı istiyor.

İşin ciddi olduğu belli. O vaziyette fırladım. Ceket ve kravatı Çavuş Erdal[1299] arkamdan koşturdu. Koşarken yolda telsizle

emirler vermeye başladım:

– Ambulans hazır olsun. GATA'ya haber verin. Hazır beklesinler.

10.50'de nefes nefese Köşk'ün üst katına vardım. Salonu yatak odasına bağlayan koridor üzerinde Cumhurbaşkanı yerde hareketsiz yatıyor. Semra Hanım başucunda. O gün nöbetçi olan Deniz Yaveri Remzi Karaca kilitlenen ağzını açarak nefes aldırmaya çalışıyor. Doktor Hilmi yok. Vakit kaybetmek anlamsız. Bu arada ambulans geldi. Sedyeyi getirttim. Koyduk. Ambulansın önünde ben, arkada Özal'ın yanında Başkomiser Turan İnanç ile Polis Memuru Turgay Açıkgöz var. Telsizle merkezi ikaz ettik. 'Yolları açın. Acil durum. Cumhurbaşkanı GATA'ya gidiyor.' Siren öttürerek yola koyulduk. Ceket ve kravatı yolda giydim. Tam gaz gidiyoruz. Bu arada Polis Turgay Açıkgöz, Cumhurbaşkanı'nın nabzını tutuyor. Ben nasıl diye sordukça o da atıyor, diye cevap veriyor. Kızılay'a yaklaşırken Turgay seslendi:"

– Albayım nabız giderek zayıflıyor.

Eyvah, kötüye gidiyor. GATA uzak. Daha yakın bir yere götürelim diye düşündüm. Telsizle öncüye talimat verdim.

– En yakın yere Hacettepe Acil'e gidiyoruz. Orayı uyarın.

Saat 11.05'te süratle Hacettepe Acil'e girdik. Cumartesi olması sebebiyle sadece genç asistan doktorlar var. Ama hepsi içten, heyecanla işe sarıldılar. Hemen şok tedaviye başladılar. Saat 11.20 civarında Doktor Hilmi (Özkutlu) yetişti. Artık komutayı ona bıraktım. Bu arada haber verilen hocalar, profesörler birer ikişer geliyorlardı. Özal'ı acilden yukarı kata yoğun bakım ünitesine aldılar. Aklıma geldi Kemal Yamak Paşa'ya, İstanbul'a Doktor Cengiz (Aslan)'a haber verdirdim. Koridorlar giderek kalabalıklaşıyordu. Semra Hanım da

gelmiş. Bitkin vaziyette bekliyor. Ara sıra başucuna gelerek yapılanlara bakıyor.

Saat 14.30'a kadar bıkmadan uğraştı doktorlar. Ömer Şarlak Paşa, Yüksel Bozer, Kemal Yamak Paşa toplandılar ve artık bir şey yapılamayacağı kanaatine vardılar. Açıklama yazıldı. Kaya Toperi dışarı çıkarak basına okudu. O ana kadar hâlâ ümit ile bakıyordum. Artık gerçeği kabul etmek zamanı gelmişti. Hıçkırarak ağladım. Memleket büyük bir devlet adamını ben de babam kadar sevdiğim Cumhurbaşkanımızı kaybetmiştim."[1300]

Herkes ağlıyordu

Acı haber tez yayılır, her yere ulaşır... Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda yedek subaylık görevini yapan Asteğmen Berat Gül şöyle anlatıyor:

"Vefatını öğrendiğim anlardı. İçime garip bir hüzün çöktü. Tarifsiz duygularla sağa-sola telefonlar ettim. Baktım ki o gün güneş yerine hüzün doğmuş sanki üstümüze. Annemi aradım ağlıyordu, babam ağlıyordu, kardeşim onu hiç sevmezdi, o da ağlıyordu. Teyzemi aradım o da ağlıyordu. Minibüse bindim, yanımdaki genç ve başörtülü kız ağlıyordu, sonra indim minibüsten, baktım gökyüzü bizlere eşlik etmiş o da ağlıyordu."[1301]

Cumhurbaşkanı ölümle pençeleşirken Ankara'da Galatasaray ve BOTAŞ Bayan basketbol takımları da Cumhurbaşkanlığı Kupası'na ulaşmanın mücadelesi içindeydi. İlk yarısı Galatasaray'ın üstünlüğü ile biten karşılaşma, Cumhurbaşkanı'nın ölüm haberi alınınca hemen ertelenmişti.

Acı haber Ankara 19 Mayıs Stadyumuna ulaştığında maçın başlamasına dakikalar kala topbaşı yapmaya hazırlanan Beşiktaş ve Bursasporlu futbolcular neye uğradıklarını

şaşırdılar. Hakem Erman Toroğlu, önce “Bana talimat gelmediği sürece ben maçı oynatırım” demişti. Takımlar orta sahada seremoni yapmış, kale ve top seçimi tamamlanmış, Futbol Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi Ufuk Özerten Erman Toroğlu’nun yanına gelerek, maçın biraz daha başlatılmamasını istemişti. Bu arada seyirciler, Özal’ın ölümünden haberli olmadıkları için, maçın başlamasını geciktiren Hakem Erman Toroğlu aleyhinde müthiş bir tezahürata başlamışlardı. Görevlilerin yaptığı ölüm anonsu ile stad bir anda şoka girmişti.

İstanbul’da Fenerbahçe Kocaelispor karşılaşmasında da aynı yok yaşanmıştı. Tribünde taraftarlar tıpkı Ankara’da olduğu gibi, İstiklal Marşı söyleyip saygı duruşunda bulunmuşlardı. “Özal ölmedin, kalbimizdesin” diye sloganlar atmışlar ve stadın bayrakları matem konumuna getirilmişti.

Galatasaray’lı yönetici Adnan Sezgin başkanı bulunduğu sporcular derneğinin Swiss Otel’deki eğlence gecesini ertelediklerini açıklamıştı. Özal’ın Türk sporunun özerkleştirilmesinde tek pay sahibi olduğunu söyleyen Adnan Sezgin, erteleme kararını bu nedenle aldıklarını söylemişti.[1302]

17 Nisan 1993 Cumartesi günü Özal’ın ölüm haberi ile ilgili herkesin bir hikâyesi vardır.

Ne var ki, bu hikâyelerin hepsi bilinmemektedir. Eşi Semra Özal’ın o sabah başına gelen büyük felaketle ilgili aktardıkları elbette herkesin bilmek istediği en önemli hikâyedir:

“Sabah kalktı. Tıraş oldu, duşunu yaptı, ben de o arada onun kahvaltısını hazırlamıştım. Gittim içeriye. Bizim yatak odasıyla oturma odası arasında küçük bir oda vardır. Orada hem spor aletleri, hem sağlık malzemeleri durur. Gittim, kahvaltı hazır demek için. Gelirken, ‘Biraz yürüyeyim’ dedi. Sonra, ‘Yok yok, şimdi yürürsem, terlerim yeni duş yaptım,

vakit yok’ dedi. Ondan sonra da hazırlanıp İstanbul’a geleceğiz çünkü. Hiç sporunu yapmadan, konuşuyoruz. ‘İşte elbisen, gömleğin hazır’ dedim. ‘Hangi elbisemi çıkardın’ diye sordu. İşte konuşa konuşa yürürken, ben önden yürüyorum, o da arkamdan yürüyor. Birden bir ses. Düştü. Birdenbire düştü, inanılmaz bir şey. Birdenbire düştü. Koştum. Burasından (ağzından kan geliyor) böyle bir şey gelmiş. Baktım atmıyor nabız falan bir şey yok, gitmişti yani. Derhal bağırınca, aşağıda nöbetçi yaverler dururdu 24 saat, onlar koştular. Bir garson koştu ve hemen yukarı kapıda duran araba, makam arabası vardı ve aşağı kapıdan ambulansı bile beklemeden onlar kucaklayıp, makam arabasıyla hastaneye götürdüler.”[1303]

Bu hikâyelerden üç tanesi gerçekten ilginçtir; kalanlar ise tıbbi otoritelerin ve bazı resmi görevlilerin ve gazetecilerin hastane kaynaklarından topladıkları ayrıntılardır; onları da aktaracağım.

Birinci hikâye siyaseten Cumhurbaşkanı Özal’ın Çankaya Köşkü’nde hayatını zindana çeviren Başbakan Süleyman Demirel’e aittir ki sonra onun yerine seçilmiş, dokuzuncu Cumhurbaşkanımız olmuştur; kısa, fakat ilginçtir:

“Ben Aydın’da nutuk veriyordum. Aydın’da halka hitap ediyordum. 17 Nisan günü ve arabanın üzerinde iken bu haber geldi. Ama kalp krizi geçirmiş diye. Konuşmayı kısaca kestim. Vilayete gittik. Vali’nin odasına gittim, oradan Bozer’i aradım. Yüksel Bozer’i. Profesör. Hacettepe’nin Rektörü idi. Ona sordum. ‘Durumu nedir?’ diye. İşte dedi, ‘Çalışıyoruz da, uğraşıyoruz da’ dedi. ‘Hocam, ben başbakanım, cumhurbaşkanının sağlığı başbakandan sorulur, sen bana söyle nedir durum?’ ‘Maalesef’ dedi, ‘Kaybettik’ dedi. Ha! Laf bu. Hemen oradan İzmir Havaalanı’na gittik.

Helikopterlerimiz vardı. Havaalanından uçağa bindik, geldik Ankara'ya. Doğru şeye gittim. Orada da aşağı yukarı aynı bilgileri verdiler. Fevkalade üzüldüm ve gayet tabii ki... *Kur'an-ı Kerim*'de diyor ki: 'Ölümü herkes tadacaktır.' Ama ölüm herkes için bir emrihaktır ve çok üzüldüm."[1304]

İkinci hikâye eski Başbakan ve ANAP lideri Mesut Yılmaz'a aittir. ANAP lideri Mesut Yılmaz acı haberi aldığında Mersin'dedir. Bilindiği gibi ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın son aylarda yıldızı Özal'la hiç barışık olmamıştır; haberi aldığında hissettiklerinin bir de tanığı vardır; Sedat Ergin ANAP liderinin yanındadır ve izlenimlerini ölümün hemen ertesi günü şöyle yazmıştır:

"ANAP'ın seçim otobüsü Petek, Mersin'in dar caddelerinde ağır ağır ilerlerken Mesut Yılmaz'ın kendisine gösterilen sevgiden mutlu olmaması mümkün değildi. Oysa aklı Hacettepe Hastanesi'nde ölüme karşı son mücadelesini vermekte olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'daydı.

Petek otobüsünde bir 'ironi' yaşanmaktaydı. Cumhurbaşkanı Özal'a karşı giriştiği ve kazandığı mücadele kendisini eski lideriyle karşı karşıya getirmişti. Ancak aynı zamanda siyasi kariyerinde geldiği noktayı da [...] Özal'a borçluydu. ANAP 1983 yılında Türk siyasal hayatına katıldığında kendisini kurucu üye yapan daha sonra çeşitli bakanlıklar vererek, yukarı doğru 'önünü açan' Özal'dan bir başkası mıydı?

Son dönemde yolları ayrılmıştı. Ancak Mersin'de Cumhuriyet Meydanı'nı dolduran on binlerce insanın salladıkları ANAP bayraklarındaki petek amblemi, Özal'la Yılmaz arasında en önemli ortak payda, en önemli manevi bağ değil miydi? Kendisi halka hitaben konuşurken bir dönem müridi olduğu Özal'ın can çekiştiğini bilmekte ve karşısındaki petek amblemlerinde belki de onu görmekteydi.

Petek amblemini Özal bulmuştu. Üstünde konuştuğu Petek, yıllarca Özal'ı seçim meydanlarına ve iktidara götüren otobüstü. Yılmaz, aynı platform kurulurken tutuktu, isteksizdi. Karşısındaki kalabalığın coşku dalgasını yakalayamadı. Konuşmasını kısa keserken veda ederken, ağzından çıkan son cümlelerden biri, 'Türkiye'nin geleceği yine Anavatan'dır' oldu.

Yine Anavatan derken hem sahiplenilen, hem de ters düşülen bir mirasın yükü Yılmaz'ın omuzları üzerindeydi.

Yılmaz otobüsün ön tarafına geldikten kısa süre sonra ölüm haberi ulaştı. Haber, Yılmaz'ın çevresinde telaffuz edilmeden sadece bakışlarla aktarıldı.

Berna Yılmaz, gözünde biriken yaşları saklamak için başını cama çevirdi. Petek meydandaki kalabalığı yarmaya çalışırken, dışarıdaki coşku ile otobüsün içindeki sessizlik, acı bir çelişkiyi yansıtmaktaydı. Otobüsten yayılan müzik kesildi.

Özel uçak, bereketli Adana ovasının üzerinde yükselirken, tam karşımdaki koltukta oturan Yılmaz sigarasından derin nefesler çekerek, düşünceli bir şekilde bulutlara bakmaktaydı. Kendisine sordum:

En son ne zaman görüştünüz?

Yanıtı vermeden önce uzun uzun düşündü.

En son gelen yabancı konuğun ziyareti sırasında... dedi.

Ancak bir resepsiyonda gerçekleştiği anlaşılan bu karşılaşmanın tarihi o an Yılmaz'ın hatırlayabildiği bir yakınlıkta değildi.

Duygularını tarif etmesi istendiğinde ise, 'Derin üzüntü duyuyorum, o kadar' demekle yetindi, bulutlara döndü.

Gazeteci olarak durmanız gerektiğini hissettiğiniz ve sustuğunuz bir andı."[1305]

Sedat Ergin'in eski Başbakan Mesut Yılmaz'ın dramını anlatan bu notlarını insani ve değerli buluyorum.

Üçüncü hikâyenin kahramanı da eski akademisyen, bir siyasetçi, eski Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı, CHP lideri Deniz Baykal'dır.

Önemi elbette kendisinin daha önce siyaseten karşı olduğu Cumhurbaşkanı Özal hakkında sarf ettiği bir söz nedeniyledir ve *Hürriyet* gazetesinde ölümün hemen ertesinde yer alan habere göre onun hikâyesi de şu şekildedir:

CHP lideri Deniz Baykal, Özal'ın kalp krizi geçirdiği haberini Silivri yakınlarında Çorlu mitingine giderken almıştır. Bu haberden sonra durumu dakika dakika izleten CHP Genel Başkanı, Çorlu'daki gövde gösterisine dönüşen mitingde hükümet partilerini eleştirirken Cumhurbaşkanı'nın vefatı nedeniyle taraftarlarıyla 1 dakikalık saygı duruşunda bulunmuş ve mitingi keserek derhal Ankara'ya dönmüştür.[1306]

Hastane önünde

Demek isterim ki, o gün Hacettepe Hastanesi önünde Özal'ın vefatı haberinden önce ve sonra toplananların tamamı rahmetli Cumhurbaşkanı ile barış içinde olmamışlardır. Ama ölüm haberi herkesi hastane önünde buluşturmuştur. Muharrem Sarıkaya'nın yazdığı gibi, Özal'ın öldüğü dakikalarda, Ankara'da aniden bastıran sağanak yağış ise sanki gökyüzünün gözyaşlarıdır.[1307] Acı haber ulaşınca bulundukları yerlerden, toplantılarından veya farklı şehirlerden, hatta ülkelerden hızla hastaneye gelebilen şahsiyetler ve aile yakınları şunlardır: *Cumhuriyet* gazetesine göre, Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ın Hollanda'dan diğer çocuklarının da bulundukları yerlerden çağırıldıkları açıklanmıştır.[1308] *Milliyet* gazetesinde yer alan habere göre,

Özal'ın 11.15'te Hacettepe Hastanesi'ne getirilmesinin ardından eşi Semra Özal, Kardeşi Yusuf Bozkurt Özal, Yeğeni Hüsnü Doğan, Basın Başdanışmanı Can Pulak ve eski Özel Kalem Müdürü İstanbul Milletvekili Feyzi İşbaşaran derhal hastaneye gelmişlerdir.[1309] Eski Sağlık Bakanı ve Ankara Milletvekili Halil Şıvgın hastaneye ilk gelenlerdendir. Malatya Milletvekili Talat Zengin hüngür hüngür ağlamaktadır.[1310] Özal'ın doktoru Cengiz Aslan, acil olarak İstanbul'dan gelmiştir.[1311]

Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, hastaneye ilk gelenler Özal'la birlikte parti kurma çalışmalarını yürüten eski ANAP milletvekilleri olmuştur. Daha sonra işadamları Mehmet Nazif Günal ve Ağa Ceylan gelmişlerdir. ANAP milletvekillerinin hastaneye ilgisizliği dikkat çekmiştir."[1312] ANAP milletvekillerinden ilk gelen saat 13.30 Grup Başkanvekili Ülkü Gökalp Güney olmuştur.[1313] ANAP İzmir Milletvekili Kaya Erdem'in milletvekili arkadaşlarına sarılarak hıçkıra hıçkıra ağladığı görülmüştür; Turizm eski Bakanı İlhan Aküzüm de elinde mendille gözyaşlarını silmektedir. [1314]

Sabahattin Önkibar aktarıyor:

"Kapıda Ankara Valisi Erdoğan Şahinoğlu. Akabinde Feyzi İşbaşaran ve Hüsnü Doğan gözüküyor.

Halil Şıvgın, Kemal Akkaya ve Devlet Bakanı Mehmet Kahraman da içeri geçiyorlar.

TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin geliyorlar."[1315]

Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Arif Yüksel, "Bana dün gece gezi beni çok yordu; kendimi iyi hissetmiyorum' dedi, şeklinde konuşmuştur.[1316]

Vefat haberinin ardından Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan

Güreş, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Fisunoğlu, Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun Hacettepe Hastanesi'ne gelmişlerdir.[1317] Devlet Bakanı Mehmet Kahraman, Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin hastaneye gelerek Özal'ın sağlık durumuyla ilgili bilgi almışlardır.[1318] Adalet Bakanı Seyfi Oktay, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Tahir Köse, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Aydın İlter, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz ve HEP'li bazı milletvekilleri de hastanededir.[1319] Ağlayarak hastaneye gelen Yekta Güngör Özden gazetecilere, "Ne söyleseniz duygularınızı anlatamazsınız, çok kötü" diye konuşmuştur.[1320] TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk Özal'ın bulunduğu kata çıkmıştır; Profesör Mehmet Haberal ise Özal'a müdahale yapan sağlık ekibine katılmıştır.[1321]

O gün öğleden sonra Özal'ın ölüm haberi Ankara dışında pek çok ülkenin başkentinde ve bu arada Şam'da da dikkatle izlenmiştir.

17 Nisan 1993 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Özal'ın ölüm haberini Suriye'de Celal Talabani ve bir milletvekili heyetiyle birlikteyken alan şahsiyetlerden dönemin Halkın Emek Partisi (HEP) lideri Feridun Yazar, yaklaşık 19 yıl sonra *A Haber*'de Selin Ongun'a şunları anlatmıştır:

"Özal'ın öldüğü gün biz Şam'daydık. Ahmet Türk ile şu anda Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani'nin aracındaydık. Diğer arkadaşlar da farklı bir araçtaydı. Talabani basın toplantısı sonrası bize Şam'ı gezdiriyordu. Birdenbire şoföre 'Dur' dedi. Radyoda Turgut Özal'ın Arapça haberlerde isminin geçtiğini ve öldüğünü öğrendik. Biz, 'Çok kötü oldu, Kürt sorunun çözümünde ve demokratik reformların yapılmasında Türkiye'nin Özal'a ihtiyacı vardı'

dedik. Talabani hemen ‘Bu işin içinde suikast olabilir mi?’ diye bize sordu. ‘Tahmin etmemiz mümkün değil’ dedik.”

Feridun Yazar şunları da ekliyor:

“O dönemde Şam’da Abdullah Öcalan ile yemek yediklerini ve Kürt sorununu konuştuklarını; Öcalan’ın Suriye’de kalmaktan bıktığını ve Türkiye’ye dönmek istediğini; ‘Sorunun çözümünde demokratik mücadele vermek istediğini’ ve ‘Umarım bu ateşkes süresiz olur’ diye söylediğini vurguluyor.”[1322]

Şair ve Hukukçu Sedat Yurtdaş da Diyarbakır Milletvekili olarak katıldığı bu ziyaret hakkında yıllar sonra bir diğer ayrıntıyı aktarmıştır:

“Yıl 1993. Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL’ın isteği ve Mam Celal’in (Celal Talabani) sürece katkılarının öne çıktığı koşullarda DEP’in (Demokrasi Partisi) heyeti olarak aralarında benim de olduğum 6 kişiden oluşan bir heyetle Şam’a gittik. Ardından uzaktan da olsa görünen ‘Bekaa Vadisi’ni solumuzda bırakarak ‘Bar Elias’a basın toplantısının yapıldığı kasabaya eve gittik. Ralli hızında giden araçlarla.

Yanımızda Öcalan’a hediye etmek üzere, daha önceki ateşkes ilânı yaptığı basın toplantısında giydiği askeri üniformanın yanlışlığına işaret etmek amacıyla bir ‘kravat’ ve bir de silahların tümden susması, yerini siyasete bırakması anlamında altın bir ‘kalem’ götürdük.”[1323]

Saygı Öztürk’ün *Kasadaki Dosyalar* adlı kitabında yer alan bir belgede bu konuda bazı ayrıntılar bulunmaktadır.

16-21 Şubat 1999 günlerine ait ifade tutanağında PKK lideri Abdullah Öcalan ölüm haberini almasını ve ardından yaptığı ilk değerlendirmeyi ve Özal’ın eşine başsağlığı mesajı gönderdiğini şöyle anlatmıştır:

“16 Nisan 1993 tarihinde bir basın toplantısı daha yaptım. Talabani bana olumlu adımlar atılacağını söylüyordu. [...] 17 Nisan 1993 tarihinde Türkiye’den temsilciler gelecekti. Bu aşamadayken aynı gün saat 11.00’de Turgut Özal’ın öldüğünü öğrendim. Turgut Özal’ın ölümünü suikast olarak değerlendiriyorum. Özal’ın ölümünden sonra eşi Semra Özal’a başsağlığı mesajı gönderdim.”[1324]

Oral Çalışlar da vefatın hemen ertesi günü *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan haberinde bu bilgiyi doğrulamaktadır.[1325]

Tıbbi otoriteler, Çankaya Köşkü görevlileri ve hastane kaynaklarından gazeteciler ve son yıllarda televizyon belgeselleri aracılığıyla yansıtılan çeşitli anlatımlar ve tanıklıklar ise asıl büyük hikâyenin yıllardır tartışılan/tartışılacak en önemli tarafını oluşturmaktadır.

Şimdi onları gözden geçirelim. Tıbbi otoritelerin anlatımları şöyledir:

GATA Komutanı Profesör Doktor Ömer Şarlak:

“Tatil günlerinde göreve gitme alışkanlığım nedeniyle 17 Nisan 1993 Cumartesi günü erken saatlerde Gülhane’de idim. Görevli arkadaşlarım ve emir subayım Yarbay Uğur Şengül’le birlikte pek çok klinik ve birimi dolaşmıştım. Önemli hastalarımızın yattığı general-amiral katındaki hastalarımızı da gördükten sonra makam odama döndüm. Kahvemi içiyordum ve saat 10.00 sularıydı. Emir subayım Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nden çok acil olarak arandığımı ve hattı bağladığını bildirdi.

Telefondaki şahıs telaş ve heyecan içinde, ‘Şarlak Paşam, acele yanınıza kardiyoloji uzmanı da alarak köşke yetişin. Lütfen çabuk olunuz’ diyebildi. Konunun ciddiyeti ve vahameti apaçık ortada idi. Hemen odamdan çıktım. Çok

meraklanmıştım ve istenilen yardımı verebilme sabırsızlığı içinde idim.

Acil durumlarda, hastane dışındaki olgularda kullanılmak amacıyla bir çanta hazırlatmıştım. Bu çantanın içinde hayat kurtarıcı, akla gelebilecek her türlü alet, malzeme ve ilaçlar vardı. En zor şartlarda bile aradığımız tıbbi malzemeyi kolayca bulmamızı sağlayacak bir düzen içinde yerleştirilen iki çanta makam aracıma konuldu. Çağrı cihazı ve telefon bağlantısı ile kardiyoloji profesörleri Tuğgeneral Deniz Demirkan ve Albay Ertan Demirtaş'ın çok acele bir şekilde komutanlığa çağrılmaları emrini, telefon mesajından hemen sonra, vermiştim.

Çok sevdiğim ve takdir ettiğim bu iki profesör arkadaşım çok kısa sürede komutanlığa geldiler. Makam arabama acele bindik ve Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne doğru yola çıktık. Arkadaşlarıma kısaca durumu açıkladım. Hiç konuşmadan Çankaya'ya doğru gidiyorduk. 11. Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası yakınlarında iken araç telefonum çaldı. Cumhurbaşkanlığı'ndan arıyorlardı: 'Şarlak Paşam, biz Gülhane'ye geliyoruz. Rahatsızlanan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dır, Ambulanstan arıyorum. Gülhane'ye doğru hareket ettik' dedi. Bu yeni haber durumu daha açık olarak ortaya koymuştu. Biz de aracımızı Gülhane'ye doğru çevirdik.

Acil merkezimizin önünde durduğumuzda iki hocamızla birlikte merkeze girdik. Ambulans girişinden itibaren yoğun bakıma kadar hastamızın oksijenlenmesi ve damar yolundan serum verilebilmesi için yapılabilecekleri gözden geçirdik. Biz bu çalışmaları yaparken idari görevi olan arkadaşlarım da yol ve girişte Cumhurbaşkanı Turgut Bey'i taşıyan ambulansın kolay ve hızlı girişini sağlayacak önlemleri alıyordu.

Biz bu hazırlıklarla uğraşırken tekrar telefon çaldı. Emir subayı Yarbay Uğur Şengül cihazı bana verdi. Telefonla konuşan Cumhurbaşkanı Başyaveri Kurmay Albay Aslan Güner: ‘Komutanım ambulanstan arıyorum. Trafik çok sıkışık, ‘Gülhane’ye de daha çok yol var. Yolumuzun üzerindeki Hacettepe Acil Servisi’ne gireceğiz. Lütfen oraya yetişiniz’ dedi. Ben bu haber üzerine iki hocamız ve emir subayımla birlikte makam aracına binip Hacettepe acil Servisi’ne doğru hızla hareket ettik.”[1326]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa:

“O gün saat 10.00-10.30 arasında [...] birden yanımda bulunan koruma polisinin telsizinde telaşlı konuşmalar başlamıştı. ‘Ne oluyor’ diye sorduğumda, ‘Sayın Cumhurbaşkanı hastaneye gidecekmiş’ cevabını alınca, önce bir hasta ziyareti zannettim. Fakat bu fikri, konuşmalardaki telaşla bağdaştıramayınca, ‘Neyle gidiyor?’ diye sordum. Karşıdan gelen cevap, ‘Ambulansla’ydı.

Telsizlerden Hacettepe’ye gittiklerini takip etmiştik. Hemen oraya koştuk. Hastaneye gideli henüz on dakika olmuştu. Yukarıya çıktım, rahmetlinin duran kalbini çalıştırmakla uğraşıyorlardı. Bu arada hemen Gülhane’den gelen Prof. Dr. Albay Ertan Demirtaş’ı (sonra Tuğamiral) gördüm. ‘Durum ümitsiz’ diyordu. Gidip son durumu görüp bilgi getirmesini istedim. Zaten aynı salondaydık. Gidip geldi: ‘Sayın Komutanım, üzülerek arz ediyorum ki yapılanların hepsi boşuna. Cumhurbaşkanımız rahmetli olmuşlar, bu gerçek kabul edilmelidir’ demişlerdi.

Hanımefendi’nin aşağıda bir odada olduğunu öğrenmiştim. Yanlarına gittim. O kadar zor bir durumdu ki, yanlarından geldiğimi, çabaların devam ettiğini ifade ettim. [...] Bir süre sonra hanımefendi saatine baktı ve ‘Paşam, ben bu tür

olaylarda geçen yirmi yedi dakikanın ne anlama geldiğini biliyorum. Lütfen beni yanına götürün' demişti. Hiçbir şey söyleyememiş, yanına gitmek üzere ilgililere emir vermiştim. O sırada eşim de gelip kendilerine katıldı. Daha sonra öğreniyordum. Aslında hanımefendi 'her şeyin bittiğini' evden ayrılmadan önce öğrenmiş ve görmüş bulunuyordu."[1327]

Büyük hikâyede, buraya kadar anlatılanlar eski Sağlık Bakanı Halil Şıvgın'ın Çankaya Köşkü'nde acil sağlık araç ve imkânlarının yetersizliği hakkında saptamalarını doğrulamaktadır. Özal'ın son ana kadar yakını Ankara Milletvekili Halil Şıvgın'ın benim önemli bulduğum saptaması ise şu şekildedir:

"Sağlık Bakanı olduğum günlerde Cumhurbaşkanı'nın sağlıkla ilgili tedbirlerini görmek için Köşk'e çıktım. Köşk doktoru Hilmi Özkutlu ile görüştüm. Burada bulunan sağlık merkezini gezdim, alınan önlemlerin hiç de yeterli olmadığını gördüm. Bunun üzerine derhal tedbir alınması için uyarıda bulundum. Gerekirse Sağlık Bakanlığı'nın bu konuda çalışma yapabileceğini bildirdim. Hatta bir müsteşar yardımcımı bu konu ile görevlendirdim. Köşk'ün acil bir müdahale gerektiğinde yetersiz kalacağı açıktı. Bu konunun çözümlenmesi için ilgilerle görüştüm. Ancak bize bu konunun Köşk bütçesinden halledilebileceğini, noksanların kısa sürede tamamlanacağını bildirdiler. Ancak görüldü ki, alınması lazım gelen tedbirler alınmamış."[1328]

Bu noktada şunu bilmek gerekir ki, olayların içinde bugün sorumlu gibi görülen Çankaya Köşkü görevlileri o gün mevcut imkân ve araçlarla büyük özveri ve olağanüstü hızlı hareket etmiş ve ellerinden geleni son enerjilerini kullanmak suretiyle büyük fedakârlıkla yerine getirmişlerdir. Çankaya Köşkü'nde sağlık imkân ve araçlarının yetersizliği elbette

birinci âmir makam olarak Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ile eski ve yeni Sağlık Bakanlığı yetkilileri, eski ve yeni hükümetlerle özellikle Cumhurbaşkanlığı bütçesini tartışan/harcama ve yatırım kalemlerini kısarak onaylayan yasama organı TBMM'nin birlikte sorumluluğundadır.[1329]

Adettir, böyle zamanlarda sorumluluk hep memurların, alt kademelerin üzerine yıkılır. Ancak hakikat söylediğim gibidir. Şimdi de tıbbi otoritelerin anlatımlarını ve tanıklıklarını okuyalım.

Hacettepe Üniversitesi Rektörü Profesör Yüksel Bozer:

"Acil Servis'e geldiğimde ilk bilgileri süratle aldım. Sayın Özal Acil Servis'e gelince derhal damara serum takılmış; EKG'nin monitörü ile takibe alınmış, solunum cihazına bağlanmış, dıştan kardiak masaja başlanmış, defibrile edilmiş, gerekli ilaçlara başlanmıştı. Sonra süratle yukarı Kalp Cerrahisi Yoğun Bakım Ünitesi'ne alınmıştı. Kalp Cerrahları, uzman ve asistanları, kardiyologlar, anesteziyologlar, Hilmi Özkutlu orada idi ve elden gelen her şeyi yapmaya çalışıyorlardı. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak Paşa bir oda da, başka odada Semra Hanımefendi, Kaya Toperi başka odada idiler.

Sayın Özal, sabah kahvaltıdan sonra yürüme bandına çıkmış bir süre orada egzersiz yapmıştı. Bunun sonunda birkaç dakika geçmeden yere düşmüştü. Kendisini derhal ambulansla GATA'ya götürmeye çalışmışlar, ancak yolda daha yakın olduğu için Hacettepe Acil Servis'e getirmişlerdi.

Yoğun Bakım Ünitemiz, gazeteciler, milletvekilleri, bakanlar ile doldu. Kalabalık aşırı idi. Kaya Toperi benimle konuşup zaman zaman gazetecilere bilgi veriyordu.

Zaman içinde Sayın Özal'ın kalp pompasına bağlanması gerekti; ayrıca geçici pil konmasına rağmen tansiyonu

tutabilmek için ilaçların dozunu arttırmak durumunda kalınıldı. Saat 13.30 sıralarında ümitler artık iyiden iyiye kırılmaya başlamıştı. Saat 14.00'ü geçene kadar sabırla ve ısrarla tedaviyi sürdürdük. Arkadaşlarla açık kalp masajının yararlı olmayacağını kararlaştırdık. Acaba, 'Artık hiç ümit yoktur, müdahaleyi durduralım' ne zaman kim verecek? İlaçların ve girişimlerin durdurulması kararı önemli idi. Kardiyolog, cerrah ve anesteziyologlarla görüştüm. Birlikte karar verdik, her türlü girişimin durdurulmasını yardımcılarımdan istedim. Zor, sorumluluk gerektiren ve üzücü bir karar. Her şey bitti; Cumhurbaşkanımızı kurtaramamıştık. Semra Hanımefendi'ye durumu izah ettim, çok bitkindi, çocukları ile hastaneyi terk etti."[1330]

Cumhurbaşkanlığı Koruma Müdürü Musa Öztürk:

"Erdal diye bir arkadaş var, Başkomiser'dir, o santrale bakar. Çok da yetenekli bir çocuk. Ağlayarak o arıyor. Dedi ki, Efendim, böyle böyle, beyefendi fenalaştı. Saat 10 veya 10'u 5 geçe. Devamlı da bu tip hadiseler için biz bir 'şok tim' bekletirdik, üst katta.

Geldim baktım, şok timdeki arkadaşlar, şimdi hayatta, Kadir diye, Başkomiser'dir, göz göze geldik. Yani gözle anlaşıyorduk daha doğrusu biz. Maalesef dedi. Yani biz Hacettepe'ye rahmetlinin cenazesini götürdük.

Şok ekibe haber veriyorlar. Şok ekip kapıda bekliyor zaten. Ambulans çağrılıyor. Bakıyorlar çocuklar, çünkü ilk yardım plan kurslarını bilen arkadaşlardı. Hepsi bakıyor nabzına falan, başında da Kadir diye bir arkadaş vardı [...] onunla göz göze geldik. Daha böyle şeyler sorulmuyor bir an için. Çoğu şeyi biz korumalar göz göze anlaşırdık. 'Maalesef' dedi. Yani biz aslında cenaze gitti rahmetlinin Hacettepe'ye."[1331]

Cumhurbaşkanlığı Basın Başmüşaviri Metin Yalman:

“O gün Cumartesi’ydi günlerden; gecenin yorgunluğunu üzerimden atmaya çalışıyordum. Gece saat 02.30 falan civarında yatmıştım. O da işte saat 02 civarında sanıyorum o gece yatak odasına çekildiğini ifade etmişlerdi. Bana sabahleyin evde rahat bir şekilde büroya gitmek için hazırlanırken telefon geldi. Dediler ki: ‘Cumhurbaşkanı Özal hastalandı.’ ‘Hayrola Cem!’ dedim. ‘Ciddi misiniz, geliyorum’ dedim. Atladım büroya doğru. Büroya geldim, ‘Nereden duydunuz’ dedim ‘Özal’ın rahatsızlandığını, hastalandığını?’ ‘Efendim ambulanslar geldi kendisini götürüyorlar şimdi’ dedi. İlk olaya müdahale eden yani rahatsızlandığında ilk onu şey yapan Yaveri Remzi Yarbay, o şey yapıyor Denizci Yaveri işte, ambulans geliyor, ambulansta GATA’ya gitmek üzere Cumhurbaşkanı yola çıkarılıyor. Büroya geldim, dediler ki: ‘Yola çıktı’ ‘Nereye?’ ‘GATA’ya gidiyor. Tabii arkadan biz de o telaş içinde çıktık, GATA istikametine doğru. Sonra telsizlerden öğrendik ki Cumhurbaşkanını Hacettepe’ye yönlendirmişler, Hacettepe’nin acilinden hatta direkt alıyorlar ve çok enteresan bir şeydir. Turgut Özal’ı. Oradaki doktorlar onu ifade ediyordu bize, pratisyen doktorlar, nöbetçi doktorlar. ‘Özal geldi, dalga mı geçiyorsunuz, Özal buraya niye gelsin?’ şeklinde. Aslında acil deyince çocuk acilin oraya, yukarıya götürmüşler, ondan sonra aşağı acile gidiyor. Tabii acilden hemen alınıp yukarıdaki sedye üzerinde yoğun bakım, kalp damar cerrahisi yoğun bakım servisine çıkarıldı ve bir anda hastane ana baba gününe döndü. Ne kadar doktor, nöbetçi doktor varsa, ne kadar dışarıdan gelen doktor varsa, Yüksel Bozer, kalp damar cerrahide. Karşı tarafa bakıyoruz Özal’a devamlı kalp masajı yapılıyor. Elleriyle devamlı bastırıyorlar,

birisi bırakıyor, öteki alıyor. Devamlı bir kalp masajı içinde Özal'ı geri döndürmeye çalışıyorlardı.

Şok gelir gelmez yapıldı, fakat şokun arkasından sonra kalp masajıyla, yani şoktan geri dönmeyince kalp masajıyla döndürmeye çalışıyorlar. Şoka da cevap vermedi Özal. Ardından herkes toplandı, fakat o başındaki doktor çocuklar hiç ümitlerini kesmediler, devamlı kalp masajı yapmaya devam ettiler. Uzun süre devam edildi, yani ben size şunu söyleyeyim, yarım saat, kırk beş dakika, hatta bir saat kadar devam etti.

Bu arada benim soğukkanlı tarafım tuttu, döndüm dedim ki: 'Bunu basına açıklamak zorundayız ama basına açıklamadan evvel, bunu Başbakan'a bildirmek zorundayız.' Başbakan da sanırım seyahatte. Dedik ki, 'Başbakan'a bildirelim.' Birisi görevlendirildi, Başbakan'a Özal'ın hasta olduğu ve hayata veda ettiği ifade edildi. O da sanıyorum gezisini yarıda bırakmış. Biz bu haberi alınca ne yapmalıyız? Kaya'ya dedim ki, Kaya Toperi'ye; 'Sayın Toperi –Kaya Abi diye hitap ederdim kendisine– Kaya Abi sen Sözcü'sün, hayatının en zor işini yapacaksın; git basına açıkla' dedim. Ayrıca servisin kapısına çıktık. Kaya'nın arkasındaydım; Sayın Cumhurbaşkanımız Özal'ı kaybettiğimizi ifade etti."[1332]

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi:

"Santraldeki arkadaş, 'Efendim, Sayın Cumhurbaşkanımızı şimdi hastaneye kaldırdık' dedi. Çekap mı?' dedim. 'Hayır efendim daha ciddi; GATA'ya gidiyoruz' dedi. Ben hemen arabaya atladım. Yolda işte polis şey etti. Güzergâhın değiştiği, Hacettepe'ye gidildiğini söylendi. Biz de Hacettepe'ye girdik. Hatta önümden Semra Hanım girmiş. Semra Hanım oturdu böyle. Şöyle göz göze geldik. Başını salladı Semra Hanım. Ben doğru yukarıya çıktım o yoğun

bakım yerine. İşte herkes orada, doktorlar bir köşede üzerinde çalışıyorlar. Bir ara bizim Doktor Hilmi (Özkutlu) Bey çıktı. ‘Hilmi Bey, nasıl Sayın Cumhurbaşkanı’ dedim. ‘Simsiyah. Nasıl olsun abi?’ dedi, gitti. Yani işin kötü olduğunu anladım. Dua ediyoruz falan, sonra hayati belirtilerinin artık olmadığı anlaşıldı.

İçeride insanlar var. Mesela (Genelkurmay 2. Başkanı) Fikret Küpeli Paşa geldi. (Dışişleri Bakanı) Hikmet Çetin geldi. Sonra ben Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’ya haber göndermiştim o geldi. Ve Başbakan’a haber gönderildi. Ben dedim ki: ‘Ölen cumhurbaşkanı. Bir yerde kamuoyunu hazırlamamız lazım. Ben çıkayım bir şey söyleyeyim.’ ‘Yok’ dediler, ‘Başbakanı bekleyelim’ dediler. Ben yine onları dinledim, aşağı indim. Basına dedim ki, ‘Sayın Cumhurbaşkanımız nabzı sıfıra yakın, çok ağır vaziyette hastaneye getirilmiştir. Durumunda herhangi bir değişme yoktur. Tıbbın bütün imkânları kullanılıyor. Başında uzmanlar var. Daha sonra size tekrar durumu anlatacağım’ dedim.

İçeri gidip yüzümü yıkıyorum, ağlıyorum. Biraz sonra bir daha çıktım. Dedim ki: ‘Durum vahametini artırarak devam ediyor.’ Çünkü orada, yukarıda ölüm raporu hazırlanıyor. Çünkü nihayet ölen cumhurbaşkanı, Özal gibi bir cumhurbaşkanı. Ben kamuoyunu hazırlamak yükümlülüğünde hissettim kendimi. Sorumluluğu kendi üzerime aldım. Sonunda da işte vefatını bildirdik. Sonra da işte Yüksel Bozer’le beraber ben açıklamayı yaptım. Yüksel Bozer tıbbi raporu okudu.

İçeride herkes oturuyor, Başbakan’ın gelmesi bekleniyor. Hatta bir köşede doktorlar Özal’ın üzerinde çalışıyorlar. Öyle gördüm. Öbür tarafta bir kenarda bekliyor herkes ayakta. Yani

garip bir durumdu. Ve anladığım kadarıyla Köşk'teyken herhalde vefat etmiş.

Semra (Özal) Hanım bitkin zaten. Göz göze geldik, şöyle bir başını indirdi. Tevekkülle bekliyordu kadıncağız, ne yapsın."[1333]

Hacettepe Üniversitesi Rektörü Profesör Yüksel Bozer:

"Hemen Ankara Koleji'nde benden beş altı yıl sonraki sınıftan olduğu halde tanıdığım, arkadaşım Kaya Toperi ile yukarıda Kardiyoloji Servisi'nde bir yer ve sekreter bulduk. O kadar üzgündü ki yazamıyordu. Hemen bir Basın Bildirisi hazırladım, ağlayarak okudu. 'Tamam Abi' dedi. Aşağı indik, basına yazıyı okuyarak sonucu bildirdi.

Özal'ın naşını muhafaza için Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanı Ömer Şarlak Paşa ile (GATA) görüştük. Ellerinde Amerikan yapısı güzel bir tabut varmış, gece geldiler. Bir merasim ile naaşı tabuta yerleştirdikten sonra GATA'ya uğurladık."[1334]

GATA Komutanı Profesör Ömer Şarlak Paşa:

"Hacettepe Acil Servisi'ne ulaştığımızda saat 11.15 idi. Merdivenleri koşarak çıktık. Acil durumlarda kullanacağımız çanta da bizimle birlikte getiriliyordu. Yoğun bakım odasının kapısına geldiğimde, odanın sağ köşe yatağında, Turgut Özal'ı gördüm. Çıplak bir durumda yatıyordu ve karın bölgesi ile alt tarafı bir çarşafla örtülü idi. Yüzünde gülümseyen bir ifade vardı. Üzerine eğilmiş iki genç doktor gayretle masaj yapıyorlardı. Genç doktorların göğüs bölgesine her basışlarında, hastaya bağlı olan ve hayati fonksiyonları gösteren monitörde sivri bir dalga oluşuyordu. Kalp masajı yapan el göğüsten kalkınca monitörde sadece düz bir çizgi ortaya çıkıyordu. Bu arada devamlı bir şekilde oksijen veriliyordu.

Kalp masajı amacıyla göğüs bölgesine göğüs bölgesine her basıda monitörde bir dalga oluşması belki yanlıştı ama, bende kalbin tekrar çalışacağı umudunun doğmasına neden olmuştu.

Hacettepe Acil Servisi'ne 17 Nisan 1993 Cumartesi günü saat 11.00 sularında Turgut Özal getirildiğinde, serviste tıpta uzmanlık öğrencisi asistanlar, bir genel cerrahi doçenti ile, tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinden oluşan bir grup varmış. Ben ve benimle birlikte gelen iki kardiyoloji profesörü arkadaşım da saat 11.15 civarında orada olduk. Turgut Bey'in Hacettepe'ye ulaştırıldığında gözbebeklerinin genişlemiş olduğu saptanmış. Bu da beyin ölümünün önemli bir belirtisi idi.

Bizim iki kardiyoloji öğretim üyemiz de kalp masajına katıldılar ama, genç doktorlar daha güçlü ve kuvvetli idiler. Cumhurbaşkanımızı tekrar hayata döndürebilmek için canla başla ve yorulmadan kalp mesajına devam ediyorlardı.

Durmuş kalpleri elektrik akımı şokları ile tekrar çalıştırabilen defibralatör isimli cihaz Turgut Bey'in yattığı karyolaya yanaştırıldı. 200'den başlayarak 360 volta kadar çıkılarak yapılan defibrilasyonlarda Turgut Bey'in şişman vücudu yataktan yukarıya doğru hareket ani hareket ediyor, fakat bağlı olduğu monitörde kalp atımları görülmüyordu. Bu uygulamadan hemen sonra iki genç doktor muntazam, ritmik ve etkin bir şekilde kalp masajı yaparken Turgut Özal'a peys maker ve ayak damarından intraaortik balon uygulaması yapıldı. Damar yolundan serum verilmeye devam ediliyordu. Serumun içine gerekli ilaçların yanı sıra bikarbonat da eklenmişti.

Hacettepe Acil Servisi'nde bulunan bütün tıp mensupları, ellerinden geleni çırpınarak, inanıyorum ki, içlerinden dualarını da yaparak ölüm kalım mücadelesi veriyorlardı. Bu

arada Hacettepe Tıp Fakültesi Kardiyoloji Profesörlerinden Ali Oto ve Kalp-Damar Cerrahisi Profesörü İlhan Paşaoğlu da geldiler. Bu iki değerli öğretim üyesi de yapılan uygulamalara bazı eklemeler yaptılar. Sonuç değişmiyordu. Yüzündeki gülümseme ile Turgut Özal sanki bizleri izliyordu ve bu yüz ifadesi bende, olan bitenden pek de şikâyetçi olmadığı duygusunu uyandırıyordu.

Hacettepe Acil Servisi'ne girerken zemin katta ve merdivenlerin sol tarafında bulunan bir odada Semra Hanım'ı görmüştüm. Teselli edici bir şeyler söylemek için yanına gittim. Büyük üzüntü ve şaşkınlık içinde idi. Bana, 'Şarlak Paşa kurtulabilecek mi?' dedi. Yüzüme dikkatle bakıyor ve iyi bir haber alabilmek, bir umut ışığı sezebilmek istiyordu. Ben de ona gerçeği söylemenin, durumun ümitsizliğini açıklamanın faydasızlığına karar vererek, 'Hanımefendi, lütfen merak etmeyiniz. İnşallah düzelecektir. Çok yoğun bir şekilde gereken her şey yapılıyor. Bağlı olduğu monitörden uygun sinyaller de alınıyor. Bu sinyallerde biraz daha artma olursa düzelmesi umutlarımız da artacaktır' gibi için de umut da olan sözler söylemeye çalıştım.

Hacettepe Üniversitesi Rektörü Profesör Yüksel Bozer de acil servise geldi. Yıllardır tanıdığım bu değerli insan hemen birkaç dakika içinde bütün gelişmelere hakim oldu. Zaten Yüksel Bozer Hoca kalp ve damar cerrahisi profesörüdür ve kalp nakli dahil sayısız *by-pass* ameliyatını başarı ile yapmış bir cerrahtır.

Rektör Yüksel Bozer birkaç dakika sonra Denizli'de bulunan Başbakan Süleyman Demirel'e Cumhurbaşkanı Özal'ın sağlık durumunu açık ve net bir dille iletti. Bu arada ben de Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli'ye telefonla olup bitenleri ve gelişmeleri kısa ve öz bir şekilde sundum.

Telefonumdan yaklaşık yarım saat sonra Orgeneral Fikret Küpeli ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Halis Burhan, Hacettepe Acil Servisi'ne geldiler. Yüksel Bozer Hoca, komutanlar ve ben bir odada gelişmeleri değerlendirdik. Bozer Hoca, Turgut Bey'in by-pass ameliyatı geçirmiş olması nedeniyle açık kalp masajı dahil olmak üzere başka zorlayıcı tedavilere imkân olmadığını konuşmalar sırasında açıkladı. Biraz sonra komutanlar Ankara dışında olan Genelkurmay Başkanı'na bilgileri aktarmak için ayrıldılar."[1335]

Olayları büyük bir heyecan içinde izleyen radyo ve televizyonlardan haber bekleyen milletimize durum hakkında bilgi vermek ve yoğun çabaların devam ettiğini bildirmek amacıyla Profesör Bozer, Genel Sekreter Kemal Yamak ve Büyükelçi Kaya Toperi tarafından basına duyurulmak üzere kesin sonucu ifade etmeyen bir metin hazırlandı. Açıklama Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Kaya Toperi tarafından yapılacaktı.

Açıklamanın söylenmeyen bir maksadı daha vardı. Toplanan ve hastanenin önünde devamlı artan kalabalığı ve milletimizi kesin ölüm haberine resmen hazırlamak ihtiyacı düşünülmüştü.

Turgut Özal'ı yeniden yaşama döndürme çabaları kesintisiz sürdürülürken ben de birkaç kez Semra Hanım'ın yanına inip moral vermeye çalıştım. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak Paşa ve Başyaver Kurmay Albay Aslan Güner de Semra Hanım'ın yanından ayrılmayarak ona destek olmaya çalışıyorlardı.

Sonuçta Azrail galip gelmişti. Saat 14.30'da Profesör Yüksel Bozer, Profesör Ali Oto, Profesör İlhan Paşaoğlu, Turgut Özal'ın Köşk doktorlarından Profesör Hilmi Özkutlu, ben ve

orada bulunan diğer meslektaşlarımızın bulundukları bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya daha sonra Genel Sekreter emekli Orgeneral Kemal Yamak ve Başdanışman Kaya Toperi de katıldı. Toplantının başkanlığını yürüten Yüksel Bozer Hoca herkesin düşüncesini ve kararını sordu. Şimdiye kadar yapılan tedavilerin hiç yararı olmamıştı. Bundan sonra da artık hiçbir şey yapılamazdı. Rektör Profesör Yüksel Bozer toplantıda bulunanlara 'Uygulanan tıbbi tedaviler ve yoğun gayretlere rağmen Sayın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın enfarktüs nedeniyle duran kalbinin tekrar canlandırılamadığı, kalp durmasından sonraki dört saate yakın zaman içinde yapılan kalp masajı ve destek tedavilerine cevap alınamadığı, sonuçta vefat ettiğini' açıkladı. Bu sonuçtan sonra ölüm haberinin resmen duyurulması gerektiği konusu dile getirildi ve bir metin hazırlanarak açıklamak üzere Büyükelçi Kaya Toperi'ne verildi ve kesin ölüm haberini duyuran açıklama böylece yapılmış oldu.

Bir sağlık savaşı daha kaybedilmişti ve Cumhurbaşkanı kurtarılamamıştı. Kalp krizi ile hastaneye geliş esnasında geçen süre oldukça uzun bir zaman dilimi idi. Bu aralıkta her şey bitmişti.

Turgut Özal'a bağlı serumlar, monitör ve oksijen bağlantıları çıkarıldı. Bir süre yatağında kalan rahmetli Turgut Özal daha sonra Hacettepe Morgu'na kaldırıldı ve bizler de oradan yorgun ve üzgün ayrıldık."[1336]

Basına yansıyan taze bilgiler

17 Nisan'da "büyük hikâye"nin hastane sürecinden ertesi gün gazetelere yansıyanlar içinde iki anlatım son derece önemlidir. Bunlardan biri asıl mesleği tıp doktorluğu olan *Türkiye* gazetesi Başyazarı Yalçın Özer'in hastanede bizzat

kendi gözlemleridir. Özal'ın dostu ve hayranı olarak tanıdığım Yalçın Özer bir bakıma "ne oldu?" sorusuna tıbbi bilgilerini de katmak suretiyle açıklama getiriyor:

"Buradaki ilk tespitlere göre Özal'ın durumu kalp adalesi zafiyetine bağlı ileri ölçüde tansiyon düşmesiydi. Bu yüzden beyine yeterli ölçüde kan gelmeyince koma hali ortaya çıkmıştı. Demek oluyor ki Özal'ın By-Pass'lı kalbi dolaşım sistemine kan sevk etmekte yetersiz kalıyordu. Hastane'de bu tespitler yapıldıktan sonra, (kalbe belli aralıklarla otomatik kasılma yaptıran) kalp pili takıldı. Ancak Cumhurbaşkanı'nın durumunda bir değişme olmadı.[1337]

Ve nihayet Özal, saat 14 civarında bu fâni dünyaya veda ederek ebediyet âlemine intikal etti.

Özal'ın kalp damarlarındaki önceden bilinen rahatsızlığı (koroner daralma ve yetmezlik), bu kadar yoğun ve yorucu çalışma temposuna izin vermedi. Bu yorucu tempoya, son zamanlarda meydana gelen ve Özal için son derece üzücü olduğunu yakından bildiğimiz siyasi gelişmeleri de eklememiz gerekli... Hatta bu sebebi ortaya çıkan sonuçta en başa almalıyız.

DYP-SHP Koalisyonu kurulduktan sonra, Cumhurbaşkanı Özal'ın üzerinde çok ciddi tesirler icra ettiğini bildiğimiz iki önemli gelişme oldu. Birincisi Devr-i Sabık meydana getirme yoluna giren Koalisyonun Özal'a karşı başlattığı saldırılar; (indirme manevraları, By-Pass'lar), ikincisi de ANAP yönetiminde meydana gelen Özal'ı dışlayıcı değişme..."[1338]

Diğer çok önemli yansıma ise Tuncay Özkan'ın kendi imkânlarıyla hastane kaynaklarından elde ettiği ve ertesi gün gazetesinde yer alan "hastaneden notlar" başlıklı haber-yazıdır:

“Turgut Özal, 11.14’te acil servisten içeriye alındığında doktorlara göre ölüydü.

Köşk’ten Özal’ı çıkaran korumalara göre de ambulansa bindirilirken kendinde değildi. Hatta bazı korumalara göre ölmüştü.

Gözleri yaşlı Köşk korumalarına göre Özal, kendisini çok yormuştu. Son Türkî Cumhuriyetler gezisinde çok yorulduğunu kendisi bile dile getiriyordu. Korumalar, ‘Biz yorgunluktan bitap düştük ama Beyefendi durmadı, çok yoruldu çok.’ ‘Biz ilk kez kendisini bu gezi sırasında konuşmaları gözleri kapalı dinlerken gördük’ diyorlar.”

Tuncay Özkan o sırada hastanede anlatılan bir anekdotu da haber-yazısına eklemiştir; anekdot şu şekildedir:

“Harbiye Orduevi’nde bir gün prostat ameliyatından sonra Turgut Bey rahatsızdı yine. Asansöre biniyoruz. Semra Hanım arkada kaldı. Turgut Bey, ‘Beni bırakma Semra’ dedi. Bunun üzerine Semra Hanım, ‘Ölünceye kadar seni bırakmayacağım, hep yanında olacağım’ dedi. El ele tutuştular ve asansöre bindiler. Semra Özal, eşinin yanında doktorlarla birlikte olan tek kişiydi. Hastanede onun dışında hiç kimseyi ameliyathaneye almadılar. Semra Özal, eşi ölene kadar elini tuttu, gözleri yaşlı.”[1339]

Hürriyet gazetesinin haberine göre, Cumhurbaşkanı’nın hayati fonksiyonu tamamen sona erdikten sonra vücudunda bağlı bulunan cihazlar çıkartılmış; yüzü açıkta kalacak şekilde beyaz bir örtü örtülmüştür. Semra Özal, çocukları Efe, Zeynep ve damadı Adnan (Güngör) ve gelini Elvan (Özal)’la uzun süre gözyaşları içinde eşini izlemiştir. Özal’ın naaşı başında Diyaneti İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’la Ankara Büyükşehir eski Belediye Başkanı Mehmet Altınsoy birer dua okumuşlardır. Semra Özal, onların dualarından

sonra çocuklarıyla birlikte Özal'ın naaşına sarılmış ve yanaklarından öperek 'Hoşça kal' diye vedalaşmıştır. Bu arada çocukları babalarını öpmüşlerdir. Semra Özal, camlı bölmenin ardından bir süre daha eşini seyretmiştir. Daha sonra Rektör Yüksel Bozer'e 'Diğer hastaları rahatsız ediyor, artık ayrılalım' demiştir. Bayan Özal'ın bir koluna Zeynep Özal, diğer koluna Rektör Yüksel Bozer girmiş; tam bu sırada Efe Özal da gelerek annesinin koluna girmiş ve oradan uzaklaşmışlardır. Semra Özal, arkasını dönüp tekrar eşine bakarken gözlerinden yaşlar süzülmektedir; kendisine ilaç verilmiş ve serum takılmıştır. Kısa tedavi ardından Bayan Özal, çocukları ve damadıyla hastanenin arka kapısından bir araçla Çankaya Köşkü'ne gitmiştir.[1340]

2. Başkan: "GATA'ya götürün"

GATA Komutanı Profesör Ömer Şarlak Paşa şöyle devam ediyor:

"Gülhane'ye döndüğümde kafam karmakarışıktı. Her insanın ölümünden sonra duyduğum üzüntü ve yapılan hayat kurtarıcı çabaların tartışması beynimin bütün fonksiyonlarını etkilemişti. Bunları düşünürken telefonum çaldı; arayan, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Fikret Küpeli idi.

Fikret Küpeli Paşa çok hızlı düşünebilen, yüksek meziyetleri olan bir komutandı. Hal-hatır sormadan sonra bana, 'Cumhurbaşkanı Özal'ın naşını Gülhane Morgu'na getirin, uygun bir tabut hazırlatın ve nakil işlemini gece saatlerinde yapın' emrini verdi.

Cenazenin Gülhane'ye getirilişinden önce Genel Sekreter emekli Orgeneral Kemal Yamak, Hacettepe Hastanesi'nin içinde ve dışında mevcut düzen ve ortamın güvenlik nedeni ile taşıdığı hassasiyeti düşünerek, Sayın Bozer'le istişare

ederek, cenazenin Gülhane'ye alınmasının, bu uygulamanın gece ve habersiz yapılmasının daha kontrollü olacağını düşündüğünü ve bu sonucu teklif olarak ilgililere ilettiğini ifade ettiler.

Gülhane'deki arkadaşlarımla hemen hazırlıklara başladık. Kurmay Başkanı Albay Yılmaz Kurtuluş, Komutan İdari Yardımcısı Kurmay Albay Ayhan Arıkan'la önce morga gidip Cumhurbaşkanı'nın naşını koyacağımız yeri gördük. Nöbet yerlerini saptadık.

17 Nisan Cumartesi günü saat 21.00'de ambulans, güvenlik müfrezesi ve ben, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'ne hareket ettik. Yol boyunca trafik yok denecek kadar azdı ve gece yanan cadde ve sokak lambaları dışında yoğun karanlık her yere hakimdi.

Morgun bulunduğu kapıya ambulansımız yanaştı. Benim makam aracım ambulansın biraz önünde, güvenlik müfrezesinin bulunduğu araç da ambulansın hemen arkasında idi. Morga girip görevlilere rahmetli Özal'ın cenazesini almaya geldiğimizi söyledim. Durumu daha önce Hacettepe Üniversitesi Rektörü Profesör Bozer'e bildirdiğim için görevlilerin durumdan haberli oldukları belli oluyordu. Genel Sekreter emekli Orgeneral Kemal Yamak, Profesör Yüksel Bozer ve diğer bazı ilgililer de biraz sonra morga geldiler.

Cesetlerin konduğu soğutuculu çekmece çekildi. Özal orada çarşafa sarılı olarak yatıyordu. Yüzüne dikkatle baktım. Acilde yattığı gibi gülümseyen ifadesi aynen devam ediyordu. Görevlilerimiz orada bulunanların da yardımı ile, Turgut Özal'ı Gülhane'den getirdiğim özel yapılmış bir tabutun içine yerleştirerek ambulansa taşıdılar.

O esnada Hacettepe morgunun çevresinde büyük bir kalabalık bekleşiyordu. Gecenin yoğun karanlığında bu

insanların sadece çıkardıkları sesleri ve hareketlerini fark edebiliyordum. Bu kalabalık zaman zaman, ‘Allahu ekber. Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber!’ diye bağırıyorlardı. Onları oraya kadar getiren duygu ve ilgi ne idi? Bunu bilemiyorum.

Ambulansımız rahmetli Özal’ı aldıktan sonra Gülhane’ye doğru hareket etti ve saat 22.00’de Gülhane’ye ulaştık. Morgumuzun kapısında tekerlekli sedye ile Özal’ı 5 numaralı soğutuculu dolaba, Hacettepe Üniversitesi’nde sarılı olduğu yatak çarşafı ile yerleştirdik. Ben de bütün bu işlemler yapılırken nezaret ettim ve nöbet yerlerine bir defa daha bakarak binanın içinden makamıma doğru yürüdüm.

Odama geldiğimde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Orgeneral Kemal Yamak, Turgut Özal’ın kardeşi Korkut Özal, oğlu Ahmet ve Efe Özal, kardeşi Yusuf Bozkurt Özal ve yeğeni emekli Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan’ı gördüm. Yanlarına giderek hepsinin ellerini sıkarak başsağlığı diledim ve odama davet ettim.”[1341]

“Sık aralıklarla misafirlerle kahve ve çay ikramı yapılırken daha çok Orgeneral Kemal Yamak Komutanım ve Korkut Özal Bey’i muhatap alarak istedikleri her konuda elimden ne gelirse yardımcı olacağımızı söyledim. Odamdaki misafirlerimizden en çok konuşanı Korkut Özal’dı. Konuşmaları bir yerde noktalamak ve sonuçlandırmak istercesine, ‘Ağabeyim Allah’ına kavuştu. O artık çok mutludur. Ölümünden dolayı üzüntü duyulmaması gerekir’ dedi.

Saat 23.00’e yaklaşmıştı. Ben cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve dini vecibelerin yerine getirilmesi için ne düşünüldüğünü sordum. Bunu sorarken kafamda, ertesi günü, yani 18 Nisan 1993 Pazar günü veya ailenin vereceği karara

uygun bir günde Diyanet İşleri Başkanı veya görevlendireceği bir hoca tarafından yıkanıp kefenleneceğini düşünüyordum.

Düşündüğümün tam tersi bir öneri ile karşılaştım. Korkut Özal, ‘Sizin Akademinin Hocaları bu gece bu görevi yapsınlar. Bence en doğrusu budur’ dedi. Bu görüşe Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa da katıldı.

Odada bulunanların hepsinin yüzüne ayrı ayrı baktım. Hiçbirinden bir itiraz gelmedi. Ben de bu yeni durum üzerine emri subayıma, Gülhane’de hoca ve gassal kadrosunda bulunan Ahmet Murat ve Veli Düzkaya’yı göreve çağırmasını, gasilhanede gereken her şeyin hazırlanmasını, her şey tamam olunca da bana haber verilmesini söyledim.

Yarım saat sonra hazırlıkların tamam olduğu bildirildi. Bunun üzerine ben odamda bulunanlara: ‘İsteğiniz üzerine akademimizin iki imamı hazır bekliyorlar. Rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Bey’in bu gece yıkanıp kefenlenmesini biraz evvelki kararınız gibi gene istiyorsanız buyurun birlikte görevimizi yapalım’ dedim. Hep birlikte morgun bulunduğu yerdeki gasilhaneye yöneldik.

Gasilhanenin ortasında cenazelerin yıkanması için özel olarak yapılmış suyun kolayca akmasını sağlayan olukları bulunan, mermer, yerden 90 cm yükseklikte, bir insanın yatırılabileceği bir gasıl taşı vardı. Ben, ailenin diğer fertleri ve Orgeneral Kemal Yamak Paşa salonun duvarları kenarında yerlerimizi aldık. İmamlar 5 numaralı morg çekmeceli dolabındaki rahmetli Cumhurbaşkanı’nı getirip bu platforma yatırdılar ve hocalar da görevlerini kusursuz olarak yapabilme gayreti ile çalışmalarına başladılar.

Yıkama ve kefenleme aşamasında Korkut Özal kendine özgü gür sesiyle bir dua veya ilahi karışımını okumaya başladı. Bu duruma benzeyen pek çok yerde bulunduğum halde böyle bir

dua veya ilahiyi hiç duymamıştım. Sonuçta kefenlenen Turgut Özal'ı tekrar morgumuzdaki 5 numaralı çekmeceli dolaba yerleştirdiler.

Özal ailesi ve Kemal Yamak Komutan'ı Gülhane'den uğurladım ve ben de evime gittim."[1342]

(Ek bilgi: *Türkiye* gazetesinin haberine göre, Özal'ın naaşı, 12 saat kaldığı Hacettepe Hastanesi'nden alınarak gece saat 22.25'te GATA'ya nakledilmiştir. Askerlerin omuzlarında ambulansa konulurken Koruma Müdürü Musa Öztürk ile Basın Başdanışmanı Metin Yalman da yardım etmişlerdir. Bazı görevliler de dualar okumuşlardır.)[1343]

Fehmi Koru: "Özal Allah'a yürüdü"

Gece, Çankaya Köşkü'nde derin bir matem vardır. Semra Özal, çocukları ve damadı rezidans olarak kullanılan binanın üst katında bulunurken, taziye için gelenlerle mavi salonda Köşk'ün başyaver, yaverler ve özel kalem görevlileri ilgilenmişlerdir. Köşk'ün girişinde basın odasına vatandaşlar için bir taziye defteri ve Köşk'ün içinde de ikinci bir defter açılmıştır. Bayan Özal, TBMM Başkanı, başbakan, başbakan yardımcısı, siyasi parti genel başkanları dışında kimseyle görüşememiş; taziye amacıyla Köşk'e gelenler alt salonda bulunan defteri imzalamışlardır. Saat 20.30'dan sonra Köşk, taziye ziyaretlerine kapatılmıştır.[1344]

Kaya Toperi anlatıyor:

"İşte o akşam Köşk'te Semra Hanım oturuyor, herkes başsağlığı taziyeye gelenler var. Biz de yukarıdaydık. Çok duygulandım. Doğan Güreş Paşa geldi. Selam verdi Semra Hanım'a, yanında komutanlar da vardı. 'Cumhurbaşkanımız buradan sonra bizim sorumluluğumuz altında siz hiç merak etmeyin' dediler. Cenaze töreniyle ilgili. Sonra Süleyman

Bey'le Erdal Bey geldiler. Hatta Erdal Bey önden geldi, Süleyman Bey'in gelmesini bekledi. Beraber yukarı çıktılar. İşte Süleyman Bey, Semra Hanım'a sarıldı. Nazmiye Hanım Semra Hanım'a sarıldı. Erdal Bey de işte ellerini sıktılar."[1345]

18 Nisan 1993 günü *Zaman* gazetesinde "Özal Allah'a Yürüdü" manşeti altında Fehmi Koru'nun bir tezkiye yazısı yer almıştır. Bu yazı önemlidir çünkü yazar pek çok kere kendisiyle beraber olmuş ve son Orta Asya ziyaretinde de Cumhurbaşkanı'nın heyetinde yer almıştır ve bu nedenle yazdıkları değerli bir tanıklıktır.

Fehmi Koru tezkiye yazısında şöyle diyor:

"Türkiye'de Çankaya Köşkü'ne giden yol oldukça kaygan. Oraya doğru yola çıkanların her adımda ayağa diken batmasını, kaymayı, yalpalamayı göze alması gerekiyor. Bu bakımdan siyasilerin anlık fotoğrafları gerçeği tam yansıtmayabiliyor. Önemli olan siyaset adamının son icmalde 'artı not' alabilmesi... Yaptıklarının bir bölümüne kızsak, bazı sözlerini tasvip etmesek, onun yerinde olduğumuzda başka türlü davranacağımıza emin olsak bile, hayatının tümünü değerlendirdiğimizde, Turgut Özal, ülkeden ve bizden 'alacaklı' gitmeyi başardı."[1346]

Fehmi Koru'nun Taha Kıvanç imzalı taziye evi izlenimleri ise bir gün sonra yine aynı gazetede şu şekilde yer almıştır::

"Çankaya Köşkü'nde Özal ailesinin yaşadığı ikinci kattayım.

Cumartesi ve Pazar günleri öğleye doğru kalkma âdetindeymiş. O gün daha erkence ayaklanmış. Kendini iyi hissetmiyormuş. Semra Hanım, 'Biraz sonra gel' deyip kahve yapmak üzere mutfağa gitmiş. Gelmediğini görünce bakmak üzere odasına döndüğünde Turgut Bey'in kapının önüne yığıldığını fark etmiş. Çankaya Köşkü'ndeki en son görüntüsü

bu. Birçok kişi, Cumhurbaşkanı Özal'ın hayatını daha o an kaybettiği kanaatinde. Hastanede nafile bir uğraş verilmiş...

Etrafıma baktım, gecenin bir vaktinde kapıdaki denetimi aşarak buraya ulaşarak koridorları doldurmuşlardı. Ailenin fertleri ve Köşk'te çalışanlar ile birlikte herkes üzgündü. Semra Hanım gün boyu taziyeleri kabulden bitkin düşmüş, karşıdaki bir odaya çekilmişti. Korkut Özal ile Yusuf Özal, büyük salonda gelenlerle sohbet ediyorlardı. Ahmet Özal apar topar Fransa'dan gelmiş, annesine destek olma gayretindeydi.[1347]

ANAP'ı beraber kurduğu, her zaman yanında olmuş siyaset arkadaşları oradaydılar. Bürokraside kendisiyle beraber çalışmış dostları da... Anayasa Mahkemesi'nden, Sayıştay'dan, Başbakan'lıktan, YÖK'ten bazı isimler sessizce eski anıları paylaşıyorlardı. Bir ara CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, yönetici arkadaşları Uluç Gürkan ve Eşref Erdem'le gelip taziyetlerini bildirdi, bir süre de oturdu. RP Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik, Orta Asya gezisi sırasında yakınlaştığı Özal için ağlayanlar arasındaydı. Işın Çelebi, Güneş Taner gibi ANAP'lılar eşleriyle gelmişlerdi. Bir ara Mesut Yılmaz da gelmiş, 15 dakika oturup gitmişti. İki de gazeteci: Cengiz Çandar ve ben..."[1348]

Tahnit yapılıyor...

GATA Komutanı Profesör Ömer Şarlak Paşa devam ediyor:

"Daha sonraki günlerde rahmetli Cumhurbaşkanı için yapılacak töreni basından öğrendik. İstanbul'a götürülecek ve orada hazırlanmaya başlanan anıt mezara defnedilecekti.

Ölüm olayı 17 Nisan'da olmuştu. Biz o gece dini usullere göre kefenlemeyi yapmıştık. İstanbul'a götürüleceği gün olarak 22 Nisan Perşembe bildirilmişti. Rahmetli beş gün

Gülhane'de bekleyecek, tören yapılacak, uçakla İstanbul'a taşınacak ve orada defnedilecekti. Pek çok yerden bu uzun bekleme sonucu cesette kokuşma olabileceği uyarıları alıyordum.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi Patoloji Anabilim Dalı Başkanı Profesör Albay Rıfkı Finci ve orada görev yapan değerli arkadaşlarımla konuyu görüştüm. Rıfkı Hoca, o dönemde Doçent olan Ömer Günhan bana geçici tahnit yapılması gerektiğini bildirdiler. Bu düşünce ve kararı Kemal Yamak Paşa ile görüşüp ailesine, Semra Özal Hanımefendi'ye ve Korkut Özal'a ulaştım ve durumu açıkladım. Geçici tahnit yapılırken aileden isteyenlerin de bulunmasını dilediğimi söyledim. Aldığım cevap: 'Şarlak Paşa, biz size güveniyoruz. Bizim adımıza siz bulunun ve ne gerekiyorsa yapınız' oldu.

19 Nisan 1993 Pazartesi günü Gülhane'de görevli bütün General arkadaşlarımı çağırdım. Tuğamiral Profesör İnal Ülgenalp, Tuğgeneral Levent Karaca, Tuğgeneral Fahrettin Alpaslan, Tuğgeneral Sabri Devecioğlu, Tuğgeneral Nusret Aras, Tuğgeneral Şakir Tanındı, Tuğgeneral M. Ali Gündoğan, Tuğgeneral Çetin Harmankaya, Tuğgeneral Hikmet Tanboğa, Tuğgeneral Deniz Demirkan'dan oluşan grup hep birlikte otopsi salonuna gittik.

Kefenli olarak rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal sedye ile otopsi masasına yatırıldı ve kefeni açıldı. Patoloji Anabilim Dalındaki görevliler formol solusyonları ve büyük enjektörler hazırlamışlardı. Profesör Albay Rıfkı Finci, Doçent Yarbay Ömer Günhan ve otopsi teknisyeni Mustafa Okumuş gerekli tahnit işlemini gerçekleştirdiler. Bu işlemde vücut boşluklarına, yağ ve kas dokularının yoğun bulunduğu bölgelere formol dolduruldu veya 50-100 cc'lik enjektörlerle

enjekte edildi. Yüzeysel kokuşmayı önlemek için de vücut yüzeyine, deriye formalin sürüldü ve tekrar kefenlendi.

Daha sonraki günlerde rahmetli Özal için yapılan törenlerde, İstanbul'a uçakla nakledilişinde ve İstanbul'da mezarına konulması esnasında yakınındakiler formol kokusunu yoğun olarak hissettiklerini ifade ettiler."[1349]

Nöbetçi tabip subayın tanıklığı...

2012 yılında ilk defa haftalık Aksiyon dergisinin ulaştığı GATA'da nöbetçi subayın el yazısı notlarında anlatılanlar da o sabahın olayları ve Özal'ın naşının Hacettepe'den GATA'ya nakledilmesi ve orada yapılan tıbbi ve dini işlemlere biraz daha açıklık getirmiştir:

"17 Nisan 1993 günü Nöbetçi Amiriydim. Saat 11.00 civarı Komutanımız Acil Servis'e bir ekiple hızla gitti. Ben Genelkurmay 2. Başkanı Fikret Küpeli gelecek sanıyordum. Oysa 15 dakika sonra Cumhurbaşkanlığından 'Ben Komiser Hamza' diye bir telefon aldım. Cumhurbaşkanımızın rahatsızlandığını ve Hacettepe'ye götürüldüğünü, acele GATA Komutanı ve ekibinin Hacettepe'ye gelmesi gerektiğini söyledi. Ben hemen araba ile acil servise gittim. Komutanımız benden önce ayrılmıştı. İlerleyen saatlerde Fikret Küpeli geldi. Sedat Celasun'u ziyarete gelmişti. Biz Turgut Özal'ın sıhhati ile ilgili sağlıklı haber alamıyorduk. 14.30 civarında bir telefon aldık ve birinin 'Turgut Özal öldü' demesini işittik. Bir anda çok şaşırmış ve inanamamıştım. Hemen TV kanallarını dolaştım. Gerçekten haber doğruydu ama ben inanmak istemiyordum. Bayrakların yarıya indirilmesi için Genelkurmay Vardiya Amirliği'ne müracaat ettim. Onlar da Genelkurmay Nöbetçi Amirliği ile görüşmemi istediler. Oradan da konuyu bize sonra bildireceklerini söylediler."

Tanık Mustafa Sarsılmaz'ın "Özal'ın ölümü kendi notumdan'' başlığını verdiği notlar bu satırlarla başlamaktadır. GATA'da o gün nöbetçi subay olan Tabip Binbaşı (Mustafa) Sarsılmaz, 17 Nisan'da tarihî bir olaya şahitlik yapacağını elbette bilmemektedir. Bir gün önceden kendisine Cumhurbaşkanı Özal'ın rutin sağlık kontrolü için hastaneye geleceği haber verilmiştir. Nöbeti devralır almaz, gerekli hazırlıkları yapmış ve Özal'ı beklemeye başlamıştır. Ancak dakikalar ilerlemekte ve Özal'dan haber çıkmamaktadır. Saat 11.00 civarı Cumhurbaşkanlığı'ndan Özal'ın rahatsızlandığı ve acilen Hacettepe'ye götürüldüğü haberini almıştır. 14.30'da öldüğünü öğrenmiştir. 22.30'da GATA'ya Cumhurbaşkanı'nın cenazesi getirildiğinde (Mustafa) Sarsılmaz, nöbetçi amir olarak duruma vaziyet etmektedir. O sabahtan itibaren GATA'da olan bitenleri sonradan el yazısı ile notlar haline getirmiştir. İlginç isimler ve ayrıntılar da düşmüştür notların içine. Özal'ın vefatını araştıran Devlet Denetleme Kurulu, çok sayıda tanık gibi Profesör Mustafa Sarsılmaz'ı da dinlemiştir. Profesör Mustafa Sarsılmaz, o ana kadar kimse ile paylaşmadığı notları DDK'ya sunmuştur.

Peki, altı sayfalık notlarda neler vardır?

Haftalık *Aksiyon* dergisi başarılı bir gazetecilik örneği vermiş ve Profesör Mustafa Sarsılmaz'ın DDK'ya verdiği orijinal notlara ulaşmıştır.

Emekli Tabip Binbaşı Profesör Mustafa Sarsılmaz'ın notları aynen şöyledir:

"Bu esnada TV'de maçlar iptal edilmiş ve bayraklar yarıya indirilmişti. Bunu da görünce Des. Kıt.dan tören kıtasını çağırttım. Saygı duruşu ile bayrağı yarıya indirdim. Emrimdeki okulları aradım, meğer onlar benden önce yarıya

indirmiş. Tahsin Şahinkaya geldi. ‘Başınız sağ olsun’ dedim. Önce inanmadı. Sonra dönüşünde gülümseyerek GATA’dan ayrıldı.

Kur. Bşk. telefonla Özal’ın naaşının GATA’ya nakledileceğini, bu haberin duyulmamasını istedi. Ben de İmamı evinden aldırdım, teknik hizmetlere boya-badana yaptırdım. Elektrikleri gözden geçirttim.

22.30 civarı GATA’ya merhumun naaşı getirildi, morga aldık. Ahmet Hoca yıkama ve dua işlemlerini yaptı. Sadece akrabaları GATA Komutanı, F. Kocabalkan ve iki hoca yıkanma esnasında mevtanın yanında bulundu. Dualar yapılarak morga kondu.

Gece devriye dolaşarak emniyeti gözden geçirdim. Komutanımız ayrılmadan önce bizlere tek tek sarılarak, yanaklarımızdan öptü ve teşekkür etti. ‘Vicdanımda iki şey için sıkıntı duyuyorum. Biri, keşke bütün bunları video’ya alsaydık. İkincisi ise niçin Diyanet İşleri Başkanı’nı yıkama ve dua için çağırmadık’ dedi.

GATA’da yıkama esnasında bulunanlardan tanıyabildiklerim, Kemal Yamak, Aslan Güner, Yusuf Bozkurt Özal, Korkut Özal, Garnizon Komutanı, Dr. Mustafa Özer, Fikri Kocabalkan, hocalar, özel kalem, ihtiram nöbeti tutan askerler vardı. Basından (Kanal 6) Can Okanar oradaydı.”

Profesör Mustafa Sarsılmaz’ın el yazısı notları şöyle devam ediyor:

“19.04.1993 Pazartesi günü:

Patoloji’den Ömer Günhan beni arayarak tahnit konusunda yardımcı olmamı istedi. 1990 yılı literatürünü bularak personel Mustafa Cebelik ile vakumlu aletimiz ve aspiratörle otopsi salonuna gittik. Rıfkı Finci Hoca, Komutan’dan ‘Anatomistlerden birisi bulunabilir mi?’ diye müsaade almış.

Saat 14.30'da otopsi salonunda hazır bulundum. 15.00'e kadar hazırlıklar tamamlandı. 10-20 ve 50 cc'lik enjektörlere formalin çekildi. Hazır beklendi. Patologlar yeşil giymişlerdi. Benim beyaz önlükle kalmamı istediler. 'Sadece aspiratöre gerek duyulursa devreye girersin' dediler.

15.15'te Komutan geldi. Diğer Generallerin de hazır bulunmasını istedi. I. Hariciye ekibi, Fahrettin Alpaslan'ın emrinde hazırdı. Komutan, Genelkurmay II. Başkanı'ndan ve Cumhurbaşkanı'nın ailesinden ve de Kemal Yamak'tan izin alındığını söyledi ve tahnit işleminin yapılmasını istedi. Bizim anladığımız anlamda tahnit yapılmasına ailesinin müsaade etmediğini, yüzünün veya vücudunun yaralanmasına razı olmayacaklarını söyledi. Bu nedenle Patologlar intratorakal, intraabdominal ve intramuskuler formalin enjeksiyonlarını yaptılar. Cerrahlar, bilhassa Fahrettin Alpaslan nasogastrik sonda ile aspirasyon yaptı ve ardından formalin verdi. Mesaneden sokulan sonda ile formalin verdi. Bizim vakum aletini çalıştırdık. Nasogastrik bölgeden aspirasyon yapıldı. Sırtından da formalin verildi. Rektal yol temizlenmeye çalışıldı ama muvaffak olunamadı.

Bütün bu işlemlerde ekip başı Patolojiden Prof. Dr. Rıfkı Finci ve yardımcıları; doçentler, Ömer Günhan ve Bülent Celasun'du. Cerrahiden ekip başı, Fahrettin Alpaslan, İsmail Arslan ve Köksal Öner'di. Gözlemciler arasında: Prof. Dr. Şakir Tanındı (General, Çocuk), Prof. Dr. Nüzhet Aras (Gen. Cildiye), Prof. Dr. M. Ali Gündoğan (General Dahiliye).

Prof. Tbp. Tuğg. Çetin Harmankaya (Üroloji), Prof. Tbp. Tuğg. Sabri Devecioğlu (Cerrahi), Tümg. Ömer Şarlak, Prof. Tbp. Tuğg. Levent Karaca (Biokimya), Prof. Tbp. Tuğa. İnal Ülgenalp (Kad. Doğ.), Prof. Tbp. Kd. Alb. Nurettin Bayhan (Anesteziyoloji), Prof. Dr. Fikri Kocabalkan (Dahiliye,

Baştabip Yrd. raporu bu hocamız tuttu) ve Başhemşire Şennur Ay bulundular.

İşlem bittikten sonra, Komutanımız yeniden kefene sarılmasını ve dua yapılmasını istedi. O zaman İmamlar içeri alındılar. İbrahim Hoca duasını yaptı. Kara çörek kondu, gül suyu döküldü. Fatihaları okuduk. Sedyeye alınırken ben de yerimden fırladım. Komutanımızın hoşuna gitti. 'Sarsılmaz devam et' dedi. Özal'ın vücuduna elimin değmesini istiyordum. Eldiven kullanmadım. Sırtını kaldırırken elim değdi. Vücuduna uzun uzadıya baktım. Başı çok genişlemişti. Boyun görülmeyecek kadar küçülmüştü. Vücudun bazı yerlerinde ekimozlar (morarma) vardı. Ama genel olarak vücudu tertemiz ve bembeyazdı. Göğsü göbeği ve kollarının büyük kısmı seyrek kıllıydı. Meme bölgesi ile kol üst kısımları, deltoid kas bölgeleri kılsızdı. Çok tonton ve tatlı vaziyette yatıyordu. Korku verecek görüntüsü yoktu. Ayak parmakları başparmaktan küçük parmağa doğru kısalarak eğimli uzanıyordu. Göbeği çok şişkince idi. Boyu kısaydı.

İşte, çok sevdiğim, düşünürken gözlerimi yaşartan, soluk borumda tıkanıklık yapan, sesimi titreten, kalbimin atışını hızlandıran 'O Yürekli Büyük' Rabbine yürümüştü. Allah gani gani rahmet etsin. Günahlarını affetsin. Cennet ve Cemalullah şerefiyle şerefyab etsin, amin."

Şifa Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Tıp Fakültesi dekanlığını yürüten bu notların sahibi Profesör Mustafa Sarsılmaz Aksiyon dergisinin sorularına da şu karşılıkları vermiştir:

"*Aksiyon* – Özal GATA'ya getirildiğinde göreviniz neydi?

Gülhane'de binbaşı rütbesinde doktorum. Nöbetçi amirliği diye bir görev var, Komutan adına nöbetçi olmak demek. Komutan Ömer Şarlak'tı, Tümgeneral. Cumartesiydi. Sabah

görevi aldım. En ilginç kısmı burası, hep atlanıyor. DDK'nda da dile getirdim. Nöbeti 09.00'da devraldığımda Komutan dedi ki, ''Cumhurbaşkanımız Orta Asya'dan döndü. Chek-up'a gelecek. Uyanık olalım, etrafı temiz tutalım.' Komutan adına nöbetçiyim. Denetleme yaptım 09.00'da. Bekliyoruz Cumhurbaşkanı gelecek. Saat 11.00 gibi haber yok. 2 saat olmuş nöbetteyim. Bunları tuttuğum günlüğüme kaydettiğim için söylüyorum. İsmi 'Hamza' olan ve Polis olduğunu beyan eden biri nöbetçi amirliğini aradı, DDK'ya 'böyle bir polis memuru var mı araştırılmalı' dedim. 'Özal Gülhane'ye değil, Hacettepe'ye gidiyor' dedi. 'Rahatsızlandı, yönünü çevirdik, Hacettepe'ye gidiyor.' Tablo bu.

Aksiyon – Yani o anda Özal yaşıyor mu?

Bakın çeşitli tanıklar konuşuyor, 09.00'da vefat ettiğini söyleyen var, 10.00'da vefat ettiren var. Bana gelen haber, 11.00'de hareket hâlinde, henüz ölmediğine dair bir telefon konuşmasıdır.

Aksiyon – Neden aramış olabilir sizi polis memuru?

Ön bilgidir, takiptir. 'Yönümüzü değiştirdik, beklemeyin' manasındadır.

Aksiyon – Sonra?

Hacettepe'ye geçti, bilgi almaya çalışıyoruz. Gelen bilgiler 'durumu iyi değil' şeklinde. Televizyonlardan, 14.00 gibi, vefat ettiği söylendi. Beklentimiz var, gelecek, check-up yapacağız; kafamız iyice karıştı. Bize teslim edecekler. Bayraklar yarıya inecek. Herkes faaliyet içine girdi. Cenazesi geldi. İmam refakat eder, morga alınır. Ben işin başındayım. Nöbetçi Amirliği'ne teslim edilmek zorunda, benim sorumluluğumda. Nöbetçi Amiri olarak cenazeyi aldık.

Aksiyon – Neden size gelmiyor da Hacettepe'ye gidiyor?

Anormallik burada başlıyor. Bize gelmesi gerekirken yönü değiştiriliyor. Yön değiştirildiği bize 11.00'de haber veriliyor.

Aksiyon – Hacettepe'de müdahale oluyor mu?

Etrafındaki insanlar konuşuyor ve bunlar da güven vermiyor. 'Kendi hâline bırakıldı' gibi şeyler var. Saatler tutmuyor.

Aksiyon – Nasıl geldi? Tabut içinde miydi?

Hayır, üstünde bir örtü ile getirildi. Biz onu morga koyduk. O zaman hafif yollu bir sıcak var, bozulabilir. Komutan katafalka kaldırılacağını söyledi. Duyan geliyor, almıyoruz içeri, yasak. Basından tek Can Okanar vardı. Bir tek ona izin verildi Komutan tarafından.

Aksiyon – Pazartesi günü?

Komutan dedi ki tahnit yapılması lazım. Bu işlemdeki görevim bir Anatomist olarak tahnit işlemine katılmaktır. Tahnit damarlardaki kanın alınması ve yerine formaldehit sıvısının konulmasıdır. Bu sıvı dokuların kokma ve bozulmasını önlüyor. Cesetler üzerinde böyle çalışıyoruz. Bozulmasın diye. İşlemi yaparken kullanacağımız bir pompalı cihazımız vardı. Basınçla çalışıyor o damarları patlatır diye içime sinmemişti. Korkut Özal, 'Hayır, ben bunu istemiyorum, kardeşimin vücudu bozulmasın' dedi. Ben buna sevinenlerdenim.

Aksiyon – Ne yaptınız peki?

10-20 cc'lik enjektörlerle formaldehit çektik; karın, göğüs ve eklem boşluğuna bunları enjekte ettik. Bu heyet hâlinde yapıldı. Orada kimlerin bu işe karıştığını Komutan not aldı. İmzalarımız alındı. Etrafta kim var hepsini yazdı, not aldı. Bende de var bunun notu.

Aksiyon – Siz de bu süreci not aldınız değil mi?

Evet, çok etkilendim. Duygusal anlamda. Sevdiğiniz bir insan yani. Tahnit işlemi bitti, bu sefer kefenlenmesi,

yıkanması lazımdı. İmamlar geldi. İbrahim Hoca vardı yaşlı bir hoca. O yıkarken sağa sola çeviremez diye ben öne atıldım. Yardımcı oldum. Orada onunla ilgili bütün hususiyetlerini bir anatomist gözüyle yazdım.

Aksiyon – Ne gördünüz? Şüpheli bir durum var mıydı?

Darbe mi, itme mi, yumruklama mı var? Neden dolayı vefat tetiklenmiş düşüncesiyle inceledim. Bundan çıkardığım sonuç şu; kesinlikle bir darbe yok. İtekleme yok. Güzel, pembe, tombul bir insan. El parmaklarından ayak parmaklarına kadar hepsini tek tek yazmışım.

Aksiyon – Neden vücuttan bir kan, kıl örneği almadınız?

Basiretimiz bağlandı, birkaç saç teli çekebilirdim.

Aksiyon – Vücutta darbe olmaması ölümün normal olduğunu gösterir mi? Bir problem var mı?

Fiziki anlamda yok ama ben diyorum ki, kesinlikle bir olumsuzluk var. Çünkü durup dururken neden aniden vefat ediyor. Çok hızlı. Bu anlamda yapılmayanlar beni rahatsız ediyor. Niçin otopsi yapılmıyor? Hacettepe'de yok, GATA'da kesinlikle yok.

Aksiyon – Hiç gündeme gelmedi mi o esnada?

'Aile istemiyor' gibi bir tutum sergilendi. Buna şahit olduğum vaka ailenin tahnit yapılmasında kullanılacak pompalı cihazı istememesiydi. İkisi birbirine karışmasın. Bunun otopsi ile bir ilgisi yok. Bir canlı televizyon yayınında bizzat Semra Özal'a "Otopsi yapılmasını istemeyen siz miydiniz?" diye soru yönelttiğimde, "Hayır hayır böyle şey olur mu, tamamen iftira" diyen kendileri oldu. Üstelik stüdyoda o yıllardaki GATA Komutanı Tümgeneral Ömer Şarlak ve Hacettepe Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Yüksel Bozer'in bulunduğu esnada dedi bütün bunları.

Aksiyon – Otopsi olsaydı ne olurdu?

Kıl köklerine, derisine, karaciğerine bakıp zehirlenme var mı ortaya çıkarılırdı. Uzun süreli zehirlenmeler olabiliyor. Çünkü tarihte örnekleri var. İç çamaşır hediye ediyorlar devlet başkanlarına, giyiyor bir müddet sonra ölüyor, arsenik zehirlenmesi. Budur anlamında demiyorum ama böyle şeyler tarihte çok olmuştur. Şüpheli kısımlar bunlar. Bir cumhurbaşkanı, ne diye vefat etmiş? En azından vücudundan bir örnek alıp araştırılmalıydı.

Aksiyon – Kim buna karar verecek?

O devlettir. Aileye bırakılmaz. Devletin sahiplenmesi lazım. En azından Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık makamlarının sahiplenmesi lazım. Cumhurbaşkanı bir yere gidince Meclis başkanı vekâlet etmiyor mu? Tablo fazlaca karışık.

Aksiyon – Ölüm sebebi ne?

Kalbi sıkıştı diye gidiyorlar Hacettepe'ye, kurtaramıyorlar. Görünen bu.

Aksiyon – GATA'da dosyası var mıydı?

Yoktu. Bize ölü olarak geldi, ölümün nasıl olduğuna dair bir bilgi ve belge bizde bulunmuyordu. Onu doktoru yapacak. Devlet büyükleri bir seyahatten sonra GATA'ya gelir, sistem böyle çalışıyor. O seyahati yapmış bir Cumhurbaşkanı elbette bir sağlık kontrolünden geçirilmeliydi. Bu rutindi.

Aksiyon – Başka rutin olmayan şeyler var? Doktor yok, ambulans bulunmuyor?

Bir devlet başkanını bozuk araba ile götürüyorsunuz. Askeriyeden bildiğimiz her şey sürekli kontrole dayalıdır. Cumhurbaşkanının etrafındaki koruma, onun nakli, bütün bunlar sistematik olarak karar altındadır, rastgele olamaz. Herkes bellidir. Sorumluluk bellidir. Kimin nereye kadar götürüleceği bellidir. Köşk'ün doktoru var; onun için oradadır. Onu orada tutmak için oraya tayin ederler. Maaş

verirler. Doktoru var, yine asker olan doktor vardır. Bir doktor üsteğmen komutasında hemşire ve sağlık görevlileri, ambulansı her şeyi vardır. Ambulansın olmaması, bu doktorların olmaması izah edilemez. Bunların yüzde yüz olması ve çalışması gerekir.

Aksiyon – Sizin kanaatiniz ne?

Devlete, millete çok hızlı hizmet etmiş bir insanın ortadan kaldırılmasına yönelik bir faaliyet gibi duruyor, bu devletlerarası da olabilir. Profesyonellik içinde ortadan kaldırmış olabilirler. Zamana vabeste olan zehirlenmeler var. Zehir vücutta birikiyor, 10 ay sonra ortaya çıkıyor. Adam onu yavaş yavaş ölüme götürüyor. Verdiği madde ne ise onun sonucu yıllar, aylar alabilir. Şüphe duyuyorum. Ambulansı çalışmıyor, ortada kalmış, yönü değişmiş, otopsi yapılmamış; bu oldubittiler insanı ürpertiyor.

Aksiyon – Direkt Gülhane'ye gelseydi?

Müdahalesi yapılırdı. Diyelim yine kurtarılamadı, morga kaldırılır ama kesinlikle otopsisi yapılırdı. Hastanedeki prosedür şudur: Devlet büyüğüdür, Başkomutan'dır Cumhurbaşkanı; otopsisi yapılmak zorundadır. Bu her hastane için de geçerli bir kaidedir."[1350]

Koruma görevlisi "ölüm günü'nü anlatıyor

Saygı Öztürk'ün *Sözcü* gazetesinde 22 Kasım 2012 günü yer alan uzun mülakatının başlığı ise "büyük hikâye"nin o gün koruma binasında görevli bir emniyet mensubu gözüyle anlatımıdır ve elbette öteki tanıklıklar kadar ve belki bazı açılardan daha ayrıntılıdır ve gerçekten önemlidir:

"17 Nisan 1993 günlerden Cumartesi.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın programı belliydi; bayanlar arası voleybol kupası maçını izlemek için Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'na gidilecekti. Tatil günü olduğu için Köşk

sakindi. Köşk'ün doktoru da Seyranbağları semtindeki pazara gitmişti.[1351]

Korumalar, kendi aralarında mesleki anılarını anlatıyorlardı.

Koruma binasına bir haber geldi, 'Özal rahatsızlandı' diye. Daha kestirmeden ulaşabilmek için Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün üst kapısı olarak bilinen ve mutfağa açılan kapısına koşarlarken, bir yandan da Köşk'ün emektar hasta nakil aracı hazırlanıyordu."

Turgut Özal'ın korumalarından biri o andan itibaren yaşananları Saygı Öztürk'e ayrıntılı şekilde şöyle aktarıyor:

"Köşk'ün üst kapısından giriş yapıp spor salonu olarak kullandığı yatak odasının yakınındaki koridora girdiğimizde, Cumhurbaşkanımız bisikletin yanında eşofmanlı olarak yerde yatıyordu. O bölüme garson hariç kimse giremezdi. Hepimiz büyük bir şok yaşıyorduk. Bizden önce nöbetçi Yaver Remzi Bey'e haber verilmiş, o da anında başyavere durumu bildirmişti.

Cumhurbaşkanımızın yüzü, gördüğümüzde simsiyahtı. Yıllardır yanında olmama rağmen onu hiç böyle görmemiştim. Hiç canlı olduğuna ilişkin bir emare yoktu. Kendisini hasta nakil aracına götürdüğümüzde hepimiz büyük bir endişe içinde idik.

Araçta, Başyaver Aslan Güner ve Başkomiser Turan İnanç da vardı.

Doğrudan Hacettepe'ye götürdük.

Koruma eğitiminde bize acil durumlarda en yakın hastaneye götürülmesi öğretilmişti. Yola çıkarken Başyaver GATA'ya yani Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesi'ne götürülmesini istedi. Ancak, kendisine 'Bize en yakın yer Hacettepe Hastanesi' dediğimizde gideceğimiz yer belliydi. Biz hareket ederken bir taraftan da Trafik ekipleri yolları

açıyor, Hacettepe Hastanesi'ne de 'Acil bir durum var, Sayın Cumhurbaşkanımız Hacettepe'ye geliyor' denildi.

Bugün, Özal'ı hastaneye götürürken zaman kaybedildiğini, hatta önce GATA'ya götürüldüğünü, oradan Hacettepe'ye getirildiğini bile söyleyenler var. Bunun doğru olmadığını belirteyim. Bizim, Cumhurbaşkanlığından Hacettepe Hastanesi Acil Servisi'ne gidişimiz 7-8 dakika sürdü. Yollar açıldığı için olabildiğince hızlı gidiyorduk.

Hastaneye giderken, Sağlık Bakanlığı'nın, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin önünden geçtik. Fakültenin sağındaki ara yolu kullanıp oradan Hacettepe'ye yöneldik. O kadar hızlı hareket ediyorduk ki, yolun karşısına geçmek için kavşağa bile gitmeden yol ortasındaki tretuvarı geçtik.

İlk gittiğimiz yer çocuk hastanesinin kapısı oldu. Siren çalarak Hacettepe hastanesine geldiğimizde, Cumhurbaşkanımızın hasta ziyaretine geldiğini düşünüldü. Yetkililer de bizi hemen orada karşıladılar. Onlar da Özal'ın ziyaret için değil, rahatsızlandığı için getirildiğini orada öğrendiler. Hastanenin acil kısmına geçişe de refakat edenler oldu.

Acil servise geldiğimizde Özal'ın hasta nakil aracından indirilişine, o anda yaşananlara orada bulunanlar tanık oldu. Acil servisten girildiğinde, Özal'ı beyaz boyalı küçük bir odaya götürdük. O an yanındaydım. Bayan bir doktor göz kapağını kaldırdığında 'Eyvah' dedi."

Doktorun bu sözü üzerine biz de panikledik. Doktor hanıma 'Kötü bir şey mi var?' diye sorduğumda doktor soğukkanlılığını korumaya çalışarak, 'Yok... Yok' sözleriyle karşılık verdi. Hemen ardından Özal, ikinci kata çıkarıldı. Bu arada hastane yetkililerinin de önemli bir bölümü oraya gelmişti. Doktorların kendi aralarındaki konuşmalarından da

Özal'ı hastaneye getirdiğimizde vefat etmiş olduğunu anlamıştık."

Emniyet mensubunun Saygı Öztürk'e anlatımları şöyle devam ediyor:

"Cumhurbaşkanımız bir yere gideceği zaman 'Çeşnicibaşı' olarak nitelediğimiz 'öncü ekipte' bir arkadaşımız bulunurdu. Onun önemli görevi de garsonla beraber bulunur yiyecek-içecekleri önce o içer-yerdi. Köşk'te bulunan personel zaten belli ve hepsi de güvenilir kişiler olduğu için orada yemeklerin önceden Çeşnicibaşı tadılması uygulaması yoktu.

Özal'ın yatak odasının hemen yanında bulunan spor aletlerinin bulunduğu bölüme sadece Nesrin Hanım girebilirdi. O sabah eğer Özal'a bir şey verildiyse bilen odur. Özal'ın vefatından sonra iki yıl Semra Özal'ın yanında kaldı, daha sonra evlenip yurtdışına gitti. Özal'ın zehirlenmiş olduğuna hiçbir zaman inanmadık, böyle bir şeye ihtimal vermedik.

Özal ölmüştü. Akşam cenazesini GATA'nın morguna götürdük. Orada ilaçlama yapılırken iki arkadaşımız onu bir kez daha görmek istedi. Yanlış hatırlamıyorsam Turgay Bey ile Kadir Bey içeriye girdiler. Çıktıklarında, Özal'ın yüzünün bembeyaz olduğunu söylediler. Hepimiz ağlıyorduk. Morgda rahmetli Özal'ı kardeşleri Korkut (Özal) (ve) Yusuf (Bozkurt) Özal yıkadı.

Korumaların çoğu Özal'la birlikte çalışıyordu. Onun ölümü onları da inanılmaz bir biçimde sarstı. Hele hele, 'Zehirlendi' iddiaları karşısında sanki görevlerini yapamamış gibi kendilerini suçlu hissetmeye bile başladılar. O günleri anlatırken parmağından vurulduğunda da akan kanı koruma Bekir Bey'in mendiliyle durdurmaya çalışmışlardı. O mendil şimdi hatıra olarak saklanıyor..."[1352]

Her mesleğin bazı cilveleri vardır. Özal'ın özel doktoru Cengiz Aslan maalesef 17 Nisan 1993 sabahı Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı'nın yanında olamamıştır. Asya Türk Cumhuriyetleri ziyaretinden dönüşte Ankara'da inmeden İstanbul'a devam etmiş ve ailesinin yanına gitmiştir. 1982 yılından beri Özal'ın doktorluğunu yapan Cengiz Aslan'ı hastasının ölüm haberi İstanbul'da bulmuştur; acı haberi alır almaz derhal Ankara'ya Hacettepe Hastanesi'ne koşmuştur ama çok geç olmuştur. Doktor Cengiz Aslan daha sonra şöyle konuşmuştur:

"Ben en azından şöyle ümit ediyordum. Biz Ekime kadar dayanırız. Ekimde gider doğru dürüst bir çekaptan geçeriz. Muhtemelen ikinci bir baypas ameliyatı bahis konusu olur, diye düşünüyordum ve o sırada bacak damarlarına da müdahale edilmesi gerekir, diye düşünüyordum. Edilecek diye düşünüyordum. Bunu kendisiyle konuştuk. İlk başbakan olduğu zaman defibrilatör aldım yanıma. Defibrilatörü almak istediğimizi söyleyince, ama dedi, Kenan Paşa'ya da bir tane alın, şimdi bende defibrilatör, onun ekibinde olmaması olmaz, bir portal defibrilatör aldık, Siemens marka. Bir de Sayın Kenan Evren'e götürüp hediye ettik. Yani, Turgut Bey tarafından hediye edilen bir aleti götürdük, verdik. Turgut Bey'le bununla boş zamanlarda, bir suikast olduğu zaman, işte kalbi ani durursa neler yapacağımızı, meraklı olduğu için uzun uzun konuşurduk. Ondan sonra, 'Peki üç beş dakika geçerse ne olur?' derdi. İşte, 'Beyin ölümü olur' filan derdik. 'İnşallah bunları kullanmaya Allah bizi muhtaç etmez' derdi. Yanında yoktum ölümü esnasında."[1353]

Sekizinci Cumhurbaşkanı Özal'ın öldürüldüğü iddialarında benim ciddi bulduğum tek senaryo Profesör Sevil Atasoy tarafından ortaya atılmıştır:

2013 yılında popüler eserinde Özal'ın ölümü çevresinde baş gösteren iddiaları ve yirmi yıl sonra kabrin açılması ve otopsi bulgularının yayımlandığı "Adli Tıp Kurumu Raporu"nu bilimsel literatüre göre değerlendiren ünlü adli tıp uzmanımız "Atenolol" adlı ilaçla zehirlenmenin mümkün olabileceğini yazmıştır.[1354]

Özal 17 Nisan 1993 Cumartesi günü eceliyle mi veya bir başka yoldan mı öldüğü ya da öldürüldüğü kamuoyunda ebediyen tartışılacaktır.

Tıpkı, Fatih Sultan Mehmet Han gibi...

Hocam Profesör İlber Ortaylı, "ölümüyle kaos başladı" dediği Fatih Sultan Mehmet'in vefatı hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

"1481'in 3 Mayıs'ında [...] bütün zamanların en entelektüel mareşali ve hiç şüphesiz Rönesans döneminin en bilgin hükümdarı Gebze sahrasında öldü. Öldüğü zaman hekimlerin ilk yaptıkları, görkemli fatihin nefes alması için kaftanını çıkarıp kesmek oldu.

Son nefesini verişi, torunlarından Kanuni Sultan Süleyman'ın şiirine hak verdirir: 'Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.' Cihan padişahı son nefesini zor aldı. İtalyan hekime Venediklilerin rüşvet vererek kendisini zehirlettiği söylendi. Yeniçerilerin sevmediği fakat geniş halk kitlelerinin medreseler ve tarikat ehlinin bayıldığı Şehzade Beyazıt'ın adamlarının bu işi yaptırdığı söylendi. Hünkârın ölümü bir sır; deniz mahsullerine çok düşkün olduğu için bir türlü gerekli perhizi uygulamadığı gut hastalığı dışında ani öldürücü bir hastalığı yoktu."[1355]

Harput hoyratı: "örtüldü, tahtalandı..."

Yakın dostu Cengiz Çandar 20 ve 21 Nisan 1993 Çarşamba ve Perşembe günlerinde Ankara'da ve İstanbul'da düzenlenen cenaze törenlerine halkın katılımını değerlendirirken bir gazeteci olarak Özal'a karşı basının pozisyonu hakkında ilginç bir saptamada bulunmuştur; şöyle yazmıştır:

"İstanbul'da yaşanan sadece bir cenaze töreni değildi. Bir büyük 'toplumsal deprem'di ve bu depremin sarsıntısı sismik etkilerini siyasi geleceğimize kaçınılmaz olarak yayacaktır. Ama genel çizgileri itibarıyla basının bunu kavraması mümkün değildir.

Niçin değildir?

'Sırça Köşk'lerden çıkamadığı için. Son günlerin manzarası ile basının son yıllarda Özal'a ilişkin tutumu arasında büyük bir uçurum bulunduğu anlaşılıyor. Toplum meğerse Özal'ı böyle benimsemişken, basının bilinen tavrı hatırlandığında, bu işte bir yanlışlık olmalı...

Toplum ile basın buluşamamış...

Özal ile ömrü boyunca itişip kakışan, onu çarpıtan veya anlamayan, onunla didişmeyi mesleki performans haline getiren kesim, bir-iki övgü ve saygı makalesinin ötesinde, 'Özal olgusu'nun gerçek boyutlarını yakalayamadı. Ülkenin yepyeni sosyolojik ölçülerini haliyle göremezler...[1356]

Ankara ve İstanbul'da birbiri ardına yapılan cenaze törenleri şu şekilde olmuştur.

Birinci olarak Özal, Cumhurbaşkanı olarak resmi değil dini bir tören istemiş ve Ankara'da bir yerde değil, İstanbul'da kendisinin belirlediği yerde gömülmek istemiştir.

Yakın dostu, işadamı Ali Coşkun, Turgut Özal'ın ölüm haberini İstanbul'da Sabahattin Zaim ve Nevzat Yalçıntaş'la bir toplantıdayken almıştır. Bu şok haberin ardından ilk yaptığı şey, Özal'ın kendisine ilettiği vasiyetidir. Özal, 17

Eylül tarihinde Adnan Menderes'in kabri başında hatim duası okunurken Coşkun'a haber gönderir. Ali Coşkun, Cumhurbaşkanı'nın yemek davetine katılmak üzere Çırağan Sarayı'na geçer. Menderes'in defnedilişi konuşulurken Özal birden durur ve Ali Coşkun'un gözlerine bakarak; 'Ali, sen bir gün bir şey söylemiştin. Bu ölüm marşı Şopen'in bestelediği; köpeği ölmüş yeise kapılıp o duygularla bestelemiş, diye. Beni devlet merasimiyle nakletmeyin. İslami usullerle defnedin' 'ayrıca cenazem Ankara'daki devlet mezarlığına da gömülmesin; mümkün olursa, İstanbul'da Adnan Menderes'in mezarı yanındaki müsait bir yere defnedilsin... Fatih Sultan Mehmet'in manevi ruhaniyeti altında bulunmak istiyorum' diye konuşmuştur.[1357]

İşadamı Ali Coşkun şöyle devam etmektedir:

"Hemen muhterem eşlerine faks çektim. Semra (Özal) Hanım'la irtibat kuramadım. Özel Kalem Müdürünü buldum. Telefonla görüştüm; sonra da faksı geçtim. Korkut (Özal) Bey'e, Yusuf (Bozkurt Özal) Bey'e, Hüsnü Doğan Bey'e faksı iletmelerini söyledim. Sonradan Hüsnü Doğan Bey'den duyduğuma göre, benim mesajımı bakanlardan oluşturulan cenaze komitesine de ulaştırmışlar ve bunu dikkate almışlar. Başbakan Süleyman Demirel'in de olurunun alınmasıyla, rahmetli Özal'ın vasiyetinin aynen yerine gelmesine vesile olduk. Sonradan öğreniyorum ki, buna benzer vasiyeti, son ameliyatından önce kardeşi Korkut Özal Bey'e de yapmış. Bana, yazılı olarak vasiyetimi hazırlıyorum demişti; demek buna fırsat kalmadı."[1358]

Başyaver Aslan Güner, ABD'ye, prostat ameliyatı için Houston'a gittiklerinde Özal'ın gömülmek istediği yer konusunda daha önce kendisinin tanık olduğu bir konuşmasını şöyle anlatmıştır:

“21 Nisan 1992 Salı günü saat 14.00’te Ankara’dan kalktık’ diye söze başladı Orgeneral Aslan Güner ve ameliyat öncesi 1 Mayıs Cuma günü Pakistanlı Müslümanların devam ettikleri bir camide namaz kıldıklarını ve yolda kardeşi Korkut Özal’ın bir ara konuyu ölüme getirdiğini ve:

“– Vasiyetini Süleymaniye’ye yap. Annemin yanına gömülürsün, dediğini, fakat Cumhurbaşkanı’nın cevabının çok kısa olduğunu:

– Daha güzel bir yer var ve yeri orada söyledi. Şimdiki gömüldüğü yeri tarif ediyordu.”[1359]

Bu sırada Ankara’da da resmi cenaze töreni hazırlıklarıyla ilgilenilmektedir. Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa’nın anlatımı şöyledir:

“Her şeyin kontrollü olması için, Genelkurmay Başkanlığı’na cenazenin GATA’ya naklini teklif ettim. Uygun bulundu. Merasimi de oradan başlatacaktık.

Sayın Cumhurbaşkanı Vekili’yle (Hüsamettin Cindoruk) görüştüm. Defnedilecekleri yer ve merasimle ilgili, Hanımefendi ve ailenin düşüncelerini, isteklerini ve kendi düşüncelerimi arz ettim. ‘Ne gerekiyorsa ve nasıl isteniyorsa, yapılmasını rica ediyorum’ dediler. Ankara ve İstanbul’daki törenler, özellikle asker arkadaşlarımın çok büyük ilgi, destek ve yardımlarıyla rahmetli cumhurbaşkanının şanına yakışır şekil, ölçü ve düzen içinde çok güzel oldu.

Özellikle İstanbul’da mezar yeri tespit ve mezar hazırlama konusunda o günlerde İstanbul Belediyesi’nde görevli olan, Sayın Tuğrul Erkin’in gayret ve çabaları için, daha önce yaptığım teşekkürü burada yeniden tekrarlıyorum.”[1360]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa şöyle devam ediyor:

“Halkın her iki şehirde, kortejin geçtiği her yere, yola ve camilere koşmasını, korteje eşlik etmesini, ilahilerle takip

etmesini, rahmetliye beslenilen sevgi ve güveni coşkuyla sergilemiş olmasını, benim gibi unutmayanlar çoktur. Ama içinde yaşayarak unutmamak bambaşka bir duygudur.”[1361]

Ankara ve İstanbul’da yapılan bu cenaze törenlerinin ayrıntıları hakkında Başyaver Aslan Güner’in anlattıkları yeterli değildir:

“21 Nisan Çarşamba günü Ankara’da devlet töreni yapılmasına, 22 Nisan Perşembe günü de İstanbul’da dini törenle toprağa verilmesine karar verildi.[1362]

22 Nisan Perşembe günü öğle namazından sonra Anıt Mezar’da ellerimizle toprağa verdik.”

Ve eklemiştir:

“O gülen yüz solmuş, o düşünen beyin durmuştu. Aramızda uzun vadeli programları tartışırken Allah’ı kastederek bize hep şunu söylerdi: ‘Unutmayın yukarıdakinin de bir kompütürü var. O da hesaplar, programlar yapıyor ve asıl olan onun yaptığıdır.’”[1363]

Cenaze töreninde Ankara’da Bilkent Üniversitesi’nden 50 öğrenci, İstanbul’da da İstanbul Üniversitesi’nden bir grup öğrenci yakalarında Özal’ın fotoğrafıyla yer almaktadır. Cumhurbaşkanı Özal tarafından daha önce seçilen ve imzalanmış fotoğrafından oluşan yaka kartları ki bunlar 100’er bin adet basılarak dağıtılmak üzere ilgililere verilmiştir.[1364]

Ankara’da cenaze töreni şu şekilde yapılmıştır:

Fehmi Koru’nun anlatımıyla cenaze kaldırılırken Ankara’da hava “bir kapanıp yağmur yağıyor, bir açıp bozkır güneşi gibi ısıtıyordu.

Ankara’nın bulvarları, caddeleri, sokakları, ‘tekbir’ sesleriyle inledi. İnsanlar hiçbir yerden davet almadıkları

halde, ona sevgilerini göstermek için ölümünü vesile bildiler.”[1365]

Sekizinci Cumhurbaşkanı Özal için ilk resmi tören TBMM’de düzenlenmiştir.

TBMM’de verilen resepsiyonda “mini zirve” yapan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey ile Ermenistan Cumhurbaşkanı Ter Petrosyan daha sonra Büyük Ankara Oteli’nde buluşmak için randevulaştılar. İlk görüşmede her iki liderin samimi şekilde el sıkıştıkları görüldü. Başbakan Süleyman Demirel resepsiyonda Petrosyan’a hitaben, “Niye kan dökülsün? Bir araya gelin, anlaşın. Biz öyle istiyoruz, dünya öyle istiyoruz” diye konuşmuştur. Saat 17.15’te otelde bir araya gelen Elçibey ve Petrosyan yaklaşık yarım saat baş başa görüşmüşlerdir. Petrosyan görüşmenin ardından, “Karabağ meselesine AGİK çerçevesinde yol bulmaya çalışacağız” demiştir.

Başbakan Süleyman Demirel de Başbakanlık Konutu’nda Ermenistan Cumhurbaşkanı Ter Petrosyan’la 1,5 saat görüşmüştür.[1366]

22 Nisan 1993 günü *Türkiye* gazetesinde “Rahmet” başlığı altında yer verilen Ankara ve İstanbul’da düzenlenen cenazelerle ilgili izlenimler şöyledir:

“Rahmet

TBMM önünde yapılan ilk töreni, sonra Kocatepe Camii’ne kadar devam eden korteji ve camideki töreni hiç bu kadar yerli ve yabancı basın mensubu, televizyoncu da takip etmemişti.

Kortej güzergâhındaki insanlar akın akın Kocatepe Camii’ne akıyordu.

Tekbirler getirerek.

Allah-u ekber... Allah-u ekber...

Yer gök inliyor tekbirden...

Bir vatandaşa soruyorum; Özal'ın cenaze töreni için Kastamonu'dan, ötekisi Erzincan'dan, bir başkası Van'dan, Ağrı'dan gelmiş bir grup arkadaşı ile. Saatlerdir yollarda imişler.

Buradan da İstanbul'a gideceğiz.

Müslüman Türkiye diye bağıran gençlerin ellerinde taşıdığı pankartlara bakıyorum. 'Dindar Cumhurbaşkanı'. Bir başkası da 'Sivil Cumhurbaşkanı', onun yanındakine ise bir kelime daha eklemiş gençler 'İnançlı, Sivil Cumhurbaşkanı.'

Kortejin geçtiği yerde geniş güvenlik tedbirleri var.

Polisler, askeri birlikler ve halk.

Gözleri yaşlı, yaşmaklı, başörtülü, eşarplı ve başı açık hanımlar, kolkola, yan yana yürüyor Özal'ın arkasından... 80 yaşını aşkın iki nine ve dede ellerinde Türk bayrağı tekbir getirerek Mithatpaşa yokuşunu çıkıyor Kocatepe'ye varmak için.

Yokluğuna zor dayanacağız diyor bir grup.

Cenaze için Erzurum'dan gelen son model minibüs nasıl olmuşsa yasak yola girmiş, Elazığlıların otobüsü gibi.... Polis durduruyor ve oraya park ederek yolcuların kortejle birlikte Kocatepe'ye çıkabileceğini söylüyor... Onlar da öyle yapıyor... Soruyorum kendilerine 'Sizi cenaze törenine gelmeye kimse zorladı mı?' 'İki elimiz kanda olsa dahi Cumhurbaşkanımıza karşı bu tarihi görevimizi yapmak üzere yaya bile yollara düşer gelirdik... Sen ne diyorsun bey? Turgut Bey Çankaya'dan bizim sesimizdi, benim sesimdi.

Sonra da ağlıyor, dualar okumaya başlıyor...

Trafik polislerinin telsizlerini dinliyorum... Bütün yollarda akın akın otobüslerle halkın Ankara'ya cenaze için hâlâ geldiğinin bildirildiğini duyuyorum.

Sonra da bir dikkat çekiliyor... Arabalar, otomobiller cenaze töreninden sonra Turgut Özal'ın Fatih Camii'nde kılınacak cenaze namazı için İstanbul'a gidecekler...

Anlaşılıyor ki tedbir anonsları TEM için...

Kocatepe'de sabahın erken saatlerinden beri Kur'an okunuyor. Çoğu camide de selâlar varildi.

Tekbirler getirildi.

Özal'ın cenazesi camiye getirildiğinde tekbirler daha da fazlalaştı. Öğle ve cenaze namazı sadece camide değil, avlularda, bahçelerde, yollar, caddelere kâğıtlar, naylonlar serilerek de kılındı.

Cumhurbaşkanımızın naaşı musalla taşından alınırken caddelere koşan insanlar, yine tekbirlerle, dualarla Özal'a olan son görevlerini yerine getirmenin hazzını yaşıyordu.

Tâ ki İstanbul'a yolcu edene kadar..."[1367]

Fethullah Gülen Hocaefendi de Kocatepe Camii'ndeki cenaze törenine katılmıştır.[1368]

Yine *Türkiye* gazetesinin yazdığına göre, Özal'ın naaşı THY Dicle uçağıyla saat 16.50'de İstanbul'a getirilmiştir. Cenaze Özal ailesi, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu, I. Ordu Komutanı İsmail Hakkı Karadayı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen, İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir ve diğer protokol tarafından karşılanmıştır.[1369]

Kaya Toperi, Faruk Mercan'a Özal'ın naaşını taşıyan Dicle uçağıyla İstanbul istikametine uçarken eşiyle birlikte gördükleri inanılmaz bir sahneyi şöyle anlatmıştır:

"Uçakta gidiyoruz, tabutun başında nöbet tutuyoruz. Eşim dürttü. Baktık sağda iki tane F-16 gidiyor. Sola baktık iki tane F-16 gidiyor. Ankara'dan İstanbul'a kadar ikisi sağda, ikisi solda F-16'larla gittik. Özal'ın Türkiye'de övündüğü üç şey

vardı: F-16'lar, GAP ve otoyollar. Ve F-16'lar Özal'ı İstanbul'a kadar götürdüler. Çok duygulanmış, ağlamıştım."[1370]

23 Nisan 1993 günü *Zaman* gazetesinde yer alan izlenim haberlerine göre Cumhurbaşkanı Özal'ın naşını getiren kortej saat 10.45'te Fatih Camii'ne ulaşmıştır. Naaşı taşıyan askeri araca 20 motosikletli Polis eşlik etmektedir. Askeri araçtan alınarak camii avlusunda hazırlanan özel katafalka konulan naşın iki ucunda 1'er General saygı nöbeti tutmuştur.

Özal'ın naşını takip eden kortejle çocukları Ahmet Özal ve Efe Özal, kardeşleri Korkut Özal ve Yusuf Bozkurt Özal, yeğeni Hüsnü Doğan da camiye gelmişlerdir. Camide bulunanlar Özal ailesine başsağlığı dilemişlerdir. General ve amirallerin 5'er dakikalık nöbet tuttukları Özal'ın naaşı başına gelen çocukları ile kardeşleri dua etmişlerdir.

Naaşın katafalka konulması ardından öğle namazına kadar hatimler okunmuştur.

ANAP lideri Mesut Yılmaz, eşi Berna Yılmaz ile birlikte saat 11.30'da camiye gelmiştir. İstanbul Süryani Kadim Cemaati Ruhani lideri ve Patrik Vekili Filukssinos Yusuf Çetin'in de bulunduğu cami avlusuna daha sonra İşadamı Sakıp Sabancı, Eski Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri Tahsin Şahinkaya ve Nejat Tümer ile çok sayıda sanatçı da hazır bulunmuştur.

Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü Cumhurbaşkanı Özal'ın cenaze namazına katılmak için saat 12.50'de Fatih Camii'ne gelmişlerdir. Demirel ve İnönü ile birlikte Devlet Bakanları Ekrem Ceyhun, Cavit Çağlar, Akın Gönen ve Şerif Ercan, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ile Tarım ve Köyişleri Bakanı Necmettin Cevheri de Fatih Camii'ne gelmişlerdir.

Başbakan ve bakanlardan önce RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, YDP Genel Başkanı Hasan Celal Güzel, siyasi partilerin TBMM Grup Başkanvekilleri, eski Başbakan Bülend Ulusu, YÖK eski Başkanı İhsan Doğramacı, Türkiye Hahambaşısı David Asseo da Camii'de hazır bulunmuştur.

Cenaze namazına katılmak isteyen yüz binlerce vatandaş, sabahın erken saatlerinden itibaren camii avlusunu ve çevresini doldurmuşlardır. Cami avlusundaki kalabalık sebebiyle zaman zaman izdiham yaşanırken, yapılan anonslarda bayılanların olduğu ve halkın bulunduğu yerden hareket etmemesi istenmiştir. Camii içerisinde protokol için ayrılan bölümde güvenlik görevlilerince güvenlik koridorları oluşturulmuş; polis helikopterleri de havada güvenlik uçuşları gerçekleştirmiştir. Camii avlusunda ve çevresinde, "Eserlerinle Yaşayacaksın", "İlkelerini Sen Olmasan da Yaşatacağız", "Ardından Bir Ulus Ağlıyor", "Dindar ve Sivil Cumhurbaşkanımız" yazılı pankart ve Cumhurbaşkanı Özal'ın posterleri yer almıştır.

Musalla taşının arkasında Özal Ailesi, İstanbul Valiliği, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Türk Silahlı Kuvvetleri ile çeşitli kişilerin ve kuruluşların çelenkleri yer almıştır. Naaş, Fevzipaşa Caddesi'nden Fatih Camiine götürülürken, tekbir getiren bir grup vatandaş cenazeye yaklaşmak istemiş; kol kola girerek koridor oluşturan güvenlik görevlileri bu gruba engel olmuştur. Naaş Fatih Camiinden alındıktan sonra bandonun Chopin'in cenaze marşını çalması vatandaşlar tarafından protesto edilmiştir. Ancak bando söz konusu marşı çalmaya devam etmiştir.

Güzergâh üzerinde de 'Türk Milleti İçin Var Oldun", "Türk Milleti İçin Yok Oldun", "Sizi ve Yaptıklarınızı Hiçbir Zaman Unutmayacağız", "Ardından Bir Ulus Ağlıyor" yazılı

pankartlar dikkati çekmiştir. Cenaze namazı ardından Özal'ın naaşı, bir manga asker tarafından omuzlara alınmış ve Zincirlikapı ağaçlı yoldan taşınarak, top arabasına konulmuştur. Burada vatandaşlar hep bir ağızdan tekbir getirmişlerdir. Özal'ın naaşı Fatih Camiinden çıkarılırken büyük izdiham yaşanmıştır.

Cumhurbaşkanı Özal'ın naaşı Fatih Camii'nden alındıktan sonra, Aslanhane Sokak, Macar Kardeşler Caddesi, Horhor Caddesi, Atatürk Bulvarı, Aksaray Adnan Menderes Bulvarı, Lunapark kavşağı güzergâhıyla defin yerine doğru büyük güvenlik tedbirleri arasında Anıt Mezar'a getirilmiştir. Yol boyunca yüz binlerce insan tekbir getirmiş, Özal lehinde sloganlar söylemiştir.

Tören kortejinde öncü, eskort, bando, tören sancağı ve taburu, din görevlileri ve çelenklerin ardında naaş bulunan top arabası yer almıştır. Top arabasının ardında bir general, merhum Özal'ın fotoğrafını taşımaktadır. Ardından iki oğlunun desteğinde eşi Semra Özal ve kızı ile ailenin diğer üyeleri yürümüşlerdir. Kortejin arkasında bu güzergâh boyunca toplanan vatandaşlar, Cumhurbaşkanı Özal'a karşı vazifelerini yerine getirmişlerdir. Birçok vatandaşın binaların ve ağaçların üzerine çıktıkları görülmüştür. Anıt Mezar'ın yanına önceden hazırlanan mezara getirilen Cumhurbaşkanı Özal'ın cenazesini saatlerce bekleyen yüz binlerce vatandaş tekbirlerle karşılamışlardır.

Kortej eşliğinde mezara getirilen naaş, Medine ve Malatya'dan Cumhurbaşkanı'nın babasının kabrinden getirilen topraklarla mezara konulmuştur. Özal'ın mezarı için başta Malatya olmak üzere Türkiye'nin çeşitli illerinden toprak getirilirken; Erzurum ANAP il teşkilatı tarafından Erzurum'daki sahabe Abdurrahman Gazi Hazretleri'nin

türbesinden de toprak alınmıştır.[1371] Mezarı başında okunan Yasin-i Şerif sonrası, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz Türkiye genelinde okunan bütün hatimler için hatim duası yapmıştır.[1372]

Yine *Zaman* gazetesinin haberine göre, İstanbul Fatih Camii'nde dini törende cenaze namazını Şeyh-ul Kurra Abdurrahman Gürses kıldırmış; Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz duasını yapmış; cenaze namazına devlet protokolü yanında Fethullah Gülen Hocaefendi, Es'ad Coşan Hocaefendi, Mahmud Ustaosmanoğlu Hocaefendi, Osman Demirci Hocaefendi ve Şeyh Nazım Kıbrısî Hocaefendiler de katılmışlardır.[1373]

Servet Kabaklı 23 Nisan 1993 günü *Türkiye* gazetesinde "Güzel Ölüm" başlıklı duygu ve haber değeri tartışmasız çok güçlü anlatımıyla Özal'ın defin ânını kayıt altına almıştır; şunları aktarmıştır:

Oğulları Ahmet Özal, Efe Özal, kardeşleri Korkut ve Yusuf Bozkurt Özal, yeğeni Murat Özal ve Sabri (Korkut Bey'in damadı) ve Servet Kabaklı mezara hep birlikte inmişlerdir.

Naaşın yüzü kıbleye dönük olarak mezara konulmasından sonra Korkut Özal'ın özel olarak getirttiği Kâbe örtüsü göğüs üzerine yerleştirilmiştir. Ahmet Özal, Hacı Mehmet Özkan'ın gönderdiği Kâbe duvarından yontulmuş taşları döküvermiştir örtünün üzerine... Medine-i Münevvere'den getirilen toprak ile Bahaeddin Nakbişend Dergâhı eşiğinden getirilen toprak da "ak kefen üzerine iman nakışları gibi" saçılmış ve bir Harput hoyratında söylendiği gibi, "Örtüldü, Tahtalandı..."[1374]

Oğulları ve kardeşlerinden sonra sırasıyla Başbakan Süleyman Demirel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey, ANAP lideri Mesut Yılmaz, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin de mezara toprak

atmışlardır. Okunan Kur'an-ı Kerim ve dualardan sonra da vatandaşlar Özal'ın kabrini ziyaret ederek çiçeklerle donatmışlardır.[1375] Sonradan Anıt Mezar yapılacak yere defnedilen Turgut Özal'ın mezarı dini törenin ardından vatandaşlara açılmıştır.[1376]

Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa'nın 8. Cumhurbaşkanı'nın cenaze töreni ardından uçakla döndüğü Ankara'da son bir görevi daha vardır. Cumhurbaşkanı için açılan taziye defterine onunla ilgili düşüncesini aktarmak... Genel Sekreter Kemal Yamak Paşa taziye defterine şunları yazmıştır:

"Baş başa yaptığımız bir sohbette: Atatürkçülüğün sadece devrimlerinin ilkelerini sıralamaktan ibaret olmadığını, asıl olanın onun ideallerini gerçekleştirmek olduğunu bunların da, 'Dışta her yönüyle bağımsız, güçlü ve saygın, içte her yönden hür, mutlu ve müreffeh' bir Türkiye yaratmak olduğunu, bunu kendilerinin 'muasır medeniyet seviyesine ulaşmak' hedef ve idealiyle ifade ettiğini ve Cumhuriyet'i gençlere emanet ederek ideallerinin böyle bir dinamik yapı içinde gerçekleşebileceğine olan inancını göstermek istediğini belirterek, donmuş düşünceler, kalıplaşmış görüşler ve oluşturulmuş tabular arasında bunu mümkün görmediğinizi, yaptıklarınızı ve yapmak istediklerinizi bu hedef ve ifade içinde aramak gerektiğini, bir takip politikası ve uygulamasıyla 'muasır medeniyete ulaşma'nın mümkün olamayacağını, çağın gerçeklerine ve geleceğin gereklerine göre bazı atlamalar, sıçramalar ve cesaretli atılımlar yaparak çağı yakalamanın ancak mümkün olabileceğini vurgularken, yüz ifadelerinizdeki anlaşılamamış olmanın veya geç anlaşılmanın üzüntüsüyle birlikte, henüz yaşayamadıklarınızın bir gün gerçekleşeceğine olan inanç ve

cesareti görür gibi oluyor ve bugün dahi o günün heyecanını yaşıyorum.”[1377]

Özal’ın yakın dostu Fehmi Koru cenaze törenini şöyle anlatmıştır:

“Cumhurbaşkanı Özal’ın cenaze törenine kaç kişi katıldı? Onbinler, yüzbinler, milyonlar... Herkes keyfine göre bir rakam verse de son yolculuğuna çıkarken Özal’ı uğurlayanların milyonun üzerinde olduğu belli. Bir milyondan fazla insan sağlığında bastırmak zorunda kaldığı, doya doya gösteremediği sevgisini, ona sunmak üzere yollara dökülmüştü.”[1378]

Zamanımızın seçkin kalem üstatlarından saygıdeğer insan Beşir Ayvazoğlu, Özal’ın cenazesine katılanları “kalabalık” olarak değil “millet” diye adlandırıyor ki hayli anlamlıdır:

“Ankara ve İstanbul’da merhum Cumhurbaşkanı Özal’ı samimi gözyaşlarıyla uğurlayan milyonları ‘kalabalık’ kelimesiyle tarif etmek herhalde çok yanlıştır. Televizyonlarda tüylerimiz ürpererek seyrettiğimiz muhteşem insan topluluğu ‘millet’in kendisiydi’ kelimenin tam anlamıyla ‘millet’...

Yedisinden yetmişine, din adamından pop şarkıcısına, kara çarşaflısından blucinlisine, sağcısından solcusuna, Türk’ünden Kürd’üne kadar, her yaştan, her görüşten, her kesimden yüzbinlerce insanı bir araya getirebilmek kolay kolay ulaşılabilecek bir büyüklük değildir. Bu inanılmaz hadiseyi bizzat katılma imkânı bulamayıp da, televizyonlarından seyredenlerin de –muhalefetlerini kin duygusuyla perçinleyen iflah olmaz fanatikler hariç– aynı duyguyu, aynı acıyı paylaştıklarından eminim.

Özal’ın cenaze törenindeki manzara Türk toplumunun son on yıl içinde büyük mesafe aldığını göstermesi bakımından

ayrı bir önem taşıyordu. Karşımızda dini, fikri ve etnik farklılıkları kavga vesilesi yapmayan, aksine bu farklılıkları zenginlik olarak kabul eden, olgun, hoşgörülü, belli noktalarda mutabakata varmış, en azından bu yolda önemli adımlar atmış bir toplum vardı ve bu toplumun hem devleti, hem de aydınları aştığı açıkça görülüyordu. Asıl birlik ve beraberliğin ve asıl manasında 'millet' oluşun ve farklı fikirlerin, farklı inançların, farklı kültürlerin bir arada, birbirine saygı duyarak, birbirine tahammül ederek yaşaması olduğunu anlamış, kimsenin kendi doğrularını başkalarına zorla kabul ettirmeye hakkı olmadığını öğrenmiş bir toplum..."[1379]

Yine zamanımızın "makul" ve "sakin" münevverlerinden değerli dostum Ahmet Turan Alkan'ın muhteşem anlatımıyla, Özal, millet ile devlet arasında "en sıcak rabıta" olmuştur ve büyük toplulukların akın akın cenaze törenine katılımı bu açıdan değerlendirilmelidir:

"Millet, kendisiyle devlet arasındaki en sıcak rabıtayı kaybettiğini fark etmişti. Bir başka cemiyette pek âlâ yadırganacak iki pankart, resmi kortejin göremeyeceği kadar gerilerde ama dirilerin, ölüler üzerindeki son vazifesini ikmal etmek üzere orada bulunan 'cemaat'in hissiyatını ifade edercesine dalgalandı: 'Sivil Cumhurbaşkanı, Dindar Cumhurbaşkanı.' Top arabasının üstünde Kocatepe Camii'ne doğru ilerleyen naaş, cumhuriyet tarihi boyunca milletle devlet arasındaki en sıcak ve samimi irtibat noktasını şahsında temsil etmiş bir semboldü.

Turgut Özal, –pek bayıldığı tabirle– bir 'transformasyon' mühendisi olarak kazandığı başarının yanı sıra devletin ve sistemin en güler yüzlü ama en etkili muhalifi olarak hatırlanmalıdır. Mühendis mantalitesine fazlaca itibar etmesi,

onu zaman zaman eklektik görünmeye mahkûm etse de, sistemi içerden ve yumuşak etaplarla değiştirme hususunda kararlığını etkilemedi. Bu kararlılık, ilan edilmiş ve programlanmış bir parti siyasetinden ziyade onda hiç de çelişik durmayan bir şahsi siyaset şeklinde tecelli ediyordu. Özellikle devlet başkanlığına rastlayan yıllarda artık iyice hissedilen adımlarla uygulamaya geçtiği şahsi siyasetinin samimiyeti ve sıcaklığı, 'millet' tarafından hemen algılandı. Millet, asırlardan beri kendi arasında tedavülde tuttuğu 'yerli değerler'i paylaşan, anlayan ve onunla amel eden birinin, 'içlerinden birinin' devletin en yüksek katında bulunduğunu fark etti. Devlet başkanı ile millet arasında formel saygıya ihtiyaç göstermeyen bir sıcaklığın belirmesi böyle başladı ve bu sempati Turgut Özal'ın beklenmeyen ölüm haberi yurda yayıldığında zirveye ulaştı: Acı haber, yakın tarihimize millet-devlet yakınlaşmasının sıcaklığını hissettiren özel parantezin kapanması anlamına geliyordu. Millet, derin insiyakiyle neyi kaybettiğini derhal kavradı ve bir milletin, temsilcisine gösterebileceği azami hürmet ve sevgi nümayişiyle onu son yolculuğuna uğurladı.

Kadri, seng-i musallada bilindi."[1380]

Ey Rabbim... Ne müthiş tevafuk oldu:

Kamerî yıl 354 gündür; bu takvimde kandil vb. özel anmalar her yıl 11 gün geriye kayar ve her 33 yılda birde 365 günlük Şemsî yıla, yâni Güneş yılına bir tam tur atar ve ikisi aynı güne gelir...

Mevlid doğum anlamındadır.

Rebîülevvel'in 12. gecesi Hz. Peygamberimizin doğumu olarak bilinir...

Bugün, 12 Ocak 2014 Pazar ve yine akşam oluyor; bu gece Mevlid Kandili...

Süleyman Çelebî'nin 1409 yılında tamamladığı "fâilâtün, fâilâtün, fâilün" veznindeki uzun manzum ve Türkçe eseri terennüm edilecek...

Saat: 17. 22.

Şu dakikada sekizinci Cumhurbaşkanı Özal'ın benim için "sürpriz" olan bir kararnamesiyle atandığım "Son Başdanışmanı" olarak nöbetimi tamamladım...

Bilgisayarımı kapatıyorum...

Anne ve babasına kandil tebrikine giden eşime telefon edeceğim...

Kahramanmaraş'ta annemi, kardeşlerimi de aramalıyım...

Mevlid kandili kutlaması için...

Kaynakça

8. Cumhurbaşkanı'nın birinci vefat yıldönümünde 1994 Nisan ayında, iletişim bilimci Osman Özsoy'un *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları* adlı çalışması yayımlanmıştır. Prof. Dr. Özsoy'un bu çalışmasında Turgut Özal'la uzaktan veya yakından teması olduğu bilinen şahsiyetlere ulaşılmaya gayret edilmiş; bir kısmıyla yüzyüze görüşülmüş bir kısmının da basın-yayın organlarında ve televizyon kanallarında yer alan anlatımları aktarılmıştır. Bu kaynak, araştırmacılar için bir hazineden daha değerlidir ve bazı vasıflarıyla da konunun tanıklarıyla yapılmış ilk sözlü tarih çalışmasıdır.

Yine Kutlay Doğan'ın *Turgut Özal Belgeseli*, adlı çalışması da ölümünün Birinci yıldönümünde yayımlanmış ve onun yaşam öyküsünü anlatan hayli ayrıntılı ve başarılı bir eserdir.

2001 yılında Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'ın yayımladıkları *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, (İstanbul,

Doğan Kitap) adlı eser de, Turgut Özal'ı tanıyan ve onunla çalışan şahsiyetlerle, kardeşi, eşi ve oğlunun kendisi ve yaşamının önemli olayları hakkında 66 kişinin tanıklıklarını bir araya toplayan vazgeçilemez bir kaynak oluşturmuştur.

Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'ın "önsöz"de yaptıkları değerlendirme ise bu tür anlatımların işlevi ve güvenilirliği hakkındadır ve önemlidir:

"Bir kişinin anılarına ne derece güvenilir?

Zaman, kişiyi değiştirdiği gibi olaylara bakışı da değiştirebiliyor.

Çoğu araştırmacı anı kitapları pek güvenilir bulmaz.

The Özal çalışmasına anı kitap denilebilir mi? Özal'ın yaşam kesitlerinde ona yakın olmuş 66 tanığın anlatımından oluşmaktadır. Aynı olay birkaç tanığa sorulmuştur. Görülmüştür ki, farklı anlatımlar vardır. Her tanığın anlatımı, 'gözleri bağlı kişilerin bir fili, dokunduğu yere göre tanımlamasına' uygun düşüyordu.

Anlatıcıların kimi kendini ön plana çıkarmak istemiş, kimi olayları süsleyerek anlatmıştır. Tabii çok nesnel olanları da vardı.

Bu kitap daha çok anlatıcıların Özal'ı ve olayları nasıl gördüğüyle ilgilidir. Her tanığın bir hikâyesi vardı ve her tanık Özal'ı kendi tanıdığı kadarıyla anlattı. Bize düşen, parçaları birleştirip resmi (yani filin bütününü) tamamlamaktı."

Fatih Uğur'un *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011) adlı çalışması da bu alanda yine önemli tanıklıkları bulunan şahsiyetlerin anlatımlarını bir araya getiren ve ilgili literatüre gerçekten bir zenginlik sağlayan orijinal bir eserdir.

Fatih Uğur'un bu kitabı, 2009-2010 yıllarında Samanyolu Televizyonu ve TRT'de yayınlanan "Yeni Türkiye'nin Mimarı" belgeseli kapsamında Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği'nin katkısıyla genişletilen ve *Aksiyon* dergisinin 645. sayısında (16 Nisan 2007) bir kısmı yayımlanan tanık anlatımlarından oluşmaktadır.

1994 Nisan ayında birinci vefat yıldönümünde yayımlanan diğer önemli bir eser, Mehmet Barlas'ın *Turgut Özal'ın Anıları* adlı muhteşem kitabıdır. Mehmet Barlas'ın bu eserinin, Turgut Özal'ın düşünce dünyasını ve siyaset felsefesini anlamak için en önemli kaynaklardan biri olduğunu düşünüyorum. Bilindiği gibi Mehmet Barlas, anılarını bizzat kaleme aldığı kahramanını iyi tanımaktadır ve ayrıca yakın dostudur; bu durum eserin hazırlanmasında kendisine büyük bir kolaylık sağlamıştır. Kitapta, Turgut Özal tarafından yazara doğrudan aktarılan bu anıların anlatımında yapılan yüz yüze görüşmeler, 1991 Yazında Okluk Koyu'nda başlamış; daha sonra 1991-1992 kışında İstanbul'da ve Ankara'da farklı mekânlarda sürdürülmüştür.

Mehmet Barlas'ın bir defasında; "Bunları anlatıyorsunuz... Ben de notlar alıyor, teypler dolduruyorum. Ne zaman yayınlayalım bunları?" sorusuna karşılık Turgut Özal gülmüş ve:

"– Ona sen karar vereceksin... Herhalde ben öldükten sonra yayınlarsın... Ama herhalde benim Cumhurbaşkanlığım sırasında çeşitli polemikler yaratmam doğru olmaz" diye konuşmuştur.

Toplam 166 sayfalık anlatımların ekinde yine Turgut Özal'a ait ve onun düşünce dünyasını ve programını açıklayan (5'i bilinen) 6 adet yazılı doküman da yer almıştır.

Profesör Davut Dursun'un *12 Eylül Darbesi*, (İstanbul, Şehir Y., 2005) başlıklı çalışması ise dönemin kimi önemli aktörleri ve tanıklarıyla yapılan ve daha önce basılan *27 Mayıs Darbesi* (İstanbul, Şehir Y., 2001) ve *12 Mart Darbesi* (İstanbul, Şehir Y., 2003) konulu üçlemesinin son kitabıdır. Yine Profesör Davut Dursun'un, *Ertesi Gün Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, (İstanbul, İşaret Y., 2000) başlıklı incelemesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Aynı şekilde Faruk Mercan'ın, *Onlar Başroldeydi*, (İstanbul, Doğan Kitap, 2010) adlı ve gerçekten çok başarılı çalışması da Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde önemli tanıklardan Büyükelçi Kaya Toperi'nin kimi anlatımlarını kapsamaktadır.

Günal Kansu'nun, *Planlı Yıllar*, (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2004) adlı gerçekten çok başarılı sözlü tarih çalışmasının, "Özal Planlaması (1967-1971)" ve "Tükenişe Doğru...(Veya Ekonomik Liberalizmde Planlama) (1979-1984) başlıklı bölümlerinde, Turgut Özal ve çalışmaları hakkında hayli ilginç tanıklıklar yer almaktadır.

Gülistan Gürbey'in *Arızalı Demokrasilerde Dış Politika*, (Ankara, ODTÜ Y., 2010) başlığı ile Türkçeye kazandırılan akademik çalışması ise "1983-1993 Özal Döneminde Türkiye'de Toplumsal Talepler ve Karar Süreçleri" konusunda önemli bir akademik araştırmadır ve yazarın özgün analizleri yanında çok sayıda uzman kişinin değerlendirmelerini de kapsamaktadır.

Erkal Zenger'in *Siyaset Cambazhanesinin Cazgırı*, (Ankara, Ümit Y., Nisan 1993) adlı kitabı da sekizinci Cumhurbaşkanı hakkında yazarın mizahi üslupla anlatımlarını içermektedir.

Turgut Özal yaşarken yaşam öyküsü sürükleyici bir roman üslubuyla gazeteci Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu* (1992) tarafından yayımlanmıştır.

Turgut Özal'ın mesai arkadaşlarından anıları yayımlananlar şunlardır:

Başbakan Yıldırım Akbulut, "Ben Başbakanken" *Hürriyet* gazetesi (1994).

Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Engin Güner (2003).

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri emekli Orgeneral Kemal Yamak (2006).

Devlet Bakanı Kâmran İnan (2006).

Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin (2008).

Ulaştırma Bakanı Ekrem Pakdemirli (2013).

Devlet Bakanı Işın Çelebi (2013).

Özel görüşmeler

Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi, 14 Mayıs 2012 Pazartesi, Saat 11.00-13.00 ve 19 Eylül 2012 Çarşamba, Saat 18.30-19.00 Gaziosmanpaşa-Ankara.

Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın emekli Başyaveri Orgeneral Aslan Güner, 5 Temmuz 2012 Perşembe, Saat 14.30-18.30 ve 7 Temmuz 2012 Cumartesi, Saat 08.30-12.30 Harp Akademileri, İstanbul.

TBMM Başkanı Cemil Çiçek, 19 Eylül 2012 Çarşamba, Saat 16.00-17.30, TBMM, Ankara.

Başbakanlık emekli Müsteşarı ve Milli Savunma emekli Bakanı Sabahattin Çakmakoğlu, 19 Eylül 2012, Saat 14.30-15.00, TBMM, Ankara.

Başbakanlık emekli Özel Kalem Müdürü ve Ankara emekli Milletvekili Tevfik Ertürk, 08 Aralık 2012 Cumartesi, Saat 10.00-15.00, Çay Yolu, Ankara.

Türkiye Günlüğü Dergisi Genel Yayın Müdürü Dr. Mustafa Çalık, 25 Aralık 2012 Salı, Saat 17.30-22.30, Tunus Caddesi, Ankara.

Milli Savunma emekli Bakanı Hüsnü Doğan, 26 Aralık 2012 Çarşamba, saat 15.00-17.00, Nurol Holding, Ankara.

Dışişleri emekli Bakanı Hikmet Çetin, 19 Haziran 2013 Çarşamba, saat 14.30-16.30, Or-an, Ankara.

Şanlıurfa emekli Milletvekili İbrahim Halil Çelik, 22 Haziran Cumartesi, saat 14.00-18.00, Simon Bolivar Caddesi, Çankaya-Ankara.

Emekli Başbakan Yıldırım Akbulut, 27 Aralık 2013 Cuma, saat 11.00-13.00, Kuloğlu Sokak, Çankaya-Ankara.

Bu görüşmeler bazı konulara açıklık kazandırılmasında bana yardımcı olmuştur.

Her birine ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Başyaver Aslan Güner'e çok teşekkür borçluyum...

Büyükelçi Kaya Toperi'ne de...

Avukat Bilgin Yazıcıoğlu'na da...

Özal'la ilgili anılarını kaleme alanlardan İstanbul Milletvekili Engin Güner şöyle demektedir:

"Amacım, sadece benim bildiğim kadarıyla Özal'a ilişkin hususları ve olayları, tarihçilere bir nebze de olsun ışık tutması amacıyla yayımlamak.

Bildiklerimin hepsini yazabildim mi?

Şüphesiz ki hayır. Bildiklerimi önce bir süzgeçten zorunda hissettim kendimi. Bunu yaparken çok hasis davrandım ve sadece üç kıstas koydum: Bir kısmını devlet sırrı olduğu için, bir kısmını insanları yaralamamak için, bir kısmını da çok özel ve mahrem oldukları için kendime sakladım. Bunların dışında bildiklerimi tarafsız ve olduğu gibi aktarmak amacıyla özel çaba harcadım." (s. 2).

Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Engin Güner'in *Özallı Yıllarım* (2003) adlı eseri, merhum Cumhurbaşkanı'nın 1990-1991 yıllarına ait ilk dönem devlet ziyaretlerini kapsamaktadır ve gidilen başkentlerde binaları, tarihi mekânları birer sanat eseri (tablo) titizliğiyle anlattığı için aynı zamanda bir seyahatname klasiği olarak anılmayı hak etmektedir.

Emekli Orgeneral Kemal Yamak hem mesleki hem de Cumhurbaşkanı Özal'la birlikte üç buçuk yıllık yoğun mesaisini anlattığı kitabında şöyle demektedir:

"İşte ben, sağlığımda bana sorularak cevap bulunan sorulara, daha sonra sorusu olan ve cevap arayanlara bir mehaz [kaynak] olmak üzere bu anıları yazmak istiyorum." (s. 7).

Bununla birlikte Kemal Yamak'ın kitabının sonunda yer alan şu satırlar da aktardığı olayların kapsamı ve yeterliliği için son derece önemlidir:

"Bilmem dikkatinizi çekti mi? Rahmetli Cumhurbaşkanı Özal'la ilgili anılarda beklenilenin aksine bir yoğunluk bulunmuyor. Bunu daha önce de belirtmiştim. Makam ve mevkiler yükseldikçe, sorumluluklar arttıkça ve devlet işleri ile yaşam birbirine karıştıkça, her şey yazılamıyor. Yazılabilecekleri ile yazılamayacakların ayrılmasında güçlükler başlıyor. Sonuç ise bu yükselişlere paralel olarak, yazılamayacakların eğrisi yukarı doğru tırmanıyor ve yazılabilecekler azalıyor.

Aslında rahmetli Cumhurbaşkanı Özal'ı bizzat konuşmaları ve bantlarıyla ele alıp yazanlar bile yansıtamıyor. Belki de aynı güçlükler orada da yaşanmış olabilir, diye düşünüyorum.

İnsan olarak yapılmış hatalar, etkisinde kaldığı veya kıramadığı bazı kimselerin zorlamalarıyla meydana gelen

yanlışlar, her devirde olduğundan ne daha çok, ne de daha az olmuştur. Bu konuyu münakaşa etmek bizlere düşmüyor.

Açıklığı, cesaretli karar ve süratli icraat ve uygulamalarıyla aldığı riskler bile, ya bir gün yeniden gündeme gelen, gelebilecek olan veya bu yanlışlardan ders alınacak derecede toplumda yer etmiş hususlardı. Bu nedenle onunla ilgili hatıralar, kendi bant konuşması da olsa, onu aksettiremiyor ve belki bir kesit oluşturuyordu.” (s. 831-832).

Emekli Orgeneral Kemal Yamak şöyle devam ediyor:

“Ben ne ‘ilmi eser’, ne de bir ‘ebedi eser’ yazdım. Ben hatta tam olarak, bir ‘anı’ da yazmadım. Yazdıklarımı belki, bir ‘hatıralar dizisi’ diye tanımlamak mümkündür.” (s. 846).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın yurtdışı ziyaretlerine ve özellikle biyografisinde ayrı bir bölüm tutan Balkanlar ve Orta Asya ziyaretlerine (ki bu Cumhurbaşkanı’nın veda ziyaretleri olarak tarihe kaydolunmuştur) tanıklık eden şahsiyetlerden “gazeteci dostları” diyebileceğimiz Fehmi Koru, Cengiz Çandar, Halit Esendir, Fevzi Kahraman ve Servet Kabaklı muhteşem ve dikkatli anlatımlarıyla adeta söz konusu devlet ziyaretlerinin birer ruznamecisi olmuşlardır.

Bilindiği gibi; “Hafız Ömer Faiz Efendi” 1867 yılında Sultan Abdülaziz’in Avrupa ve İngiltere ziyaretini bize aktaran “Ömer Faiz Efendi Ruznamesi”nin yazarı bir değerli gözlemci ve kalem erbabıdır. Bu şahsiyetlerin her biri günümüzün “Hafız Ömer Faiz Efendisi” olarak anılmaya layıktırlar.

Resmi dokümanlar ve yayınlar

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ABD’yi ziyaret programı, (16-27 Ocak 1990).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Fransa'yı ziyaret programı, (13-14 Şubat 1990).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İran İslam Cumhuriyeti ve Japonya ziyaret programı, (10-16 Kasım 1990).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni ziyaret programı, (11-16 Mart 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret programı, (22 Mart – 1 Nisan 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Hollanda'yı ziyaret programı, (8-9 Nisan 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Singapur, Yeni Zelanda, Avustralya ve Malezya'yı ziyaret programı, (2-12 Mayıs 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Fransa'yı ziyaret programı, (4-6 Haziran 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Romanya ve Çekoslovakya'yı ziyaret programı, (18-22 Eylül 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 6. İslam Zirvesi münasebetiyle Senegal'e yapacakları ziyaretin programı, (8-13 Aralık 1991).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ECO Zirvesi Münasebetiyle İran İslam Cumhuriyeti'ni ziyaret programı, (15-18 Şubat 1992).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret programı, (2 Nisan – 2 Mayıs 1992).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı ziyaret programı (4-15 Nisan 1993).
Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, (Ankara, Cumhurbaşkanlığı Y., 29 Ekim 2005).

Yabancı basında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü, (Haz. Ekrem Pakdemirli), (Ankara, 1993).

Demeçler-konuşmalar-söyleşiler

"Turgut Özal: Bütün Dünya Yan Sanayiniz", Söyleşi: Necla Zarakol ve Soli Özel, *TÜSİAD Görüş*, Sayı 5 (Eylül 1992).

"Turgut Özal: Politika Tehlikeli Bir İştir", Röportaj: Seçkin Kır ve Neyyire Özkan, *Hayat*, Sayı 42 (17 Ekim 1983).

12 Eylül Harekâtının 4. yıldönümü dolayısıyla Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e gönderilen kutlama mesajı, (12 Eylül 1984).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın 2. Olağan Büyük Kongre kapanış konuşması, (19 Haziran 1988, Ankara).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın ABD Houston'dan Anavatan Partisi grubuna mesajı, (Houston, 10 Şubat 1987).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi I. Olağan Kongresi'nde konuşması, (13 Nisan 1985, Ankara).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan grubunda TRT ile ilgili değerlendirme konuşması, (Ankara, 11 Ekim 1988).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi II. Olağan Kongresi'nde açılış konuşması, (Ankara, 18 Haziran 1988).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi II. Olağan Kongresi'nde kapanış konuşması, (Ankara, 19 Haziran 1988).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi TBMM grubunda konuşması, (Ankara, 7 Nisan 1987).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi TBMM grubunda konuşması, (Ankara, 30 Eylül 1986).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi Marmara Bölgesi İlleri Toplantısı konuşması, (İstanbul, 31 Mart 1986).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi I. Olağan Kongresinde teşekkür konuşması, (Ankara, 13 Nisan 1985).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın referandumla ilgili televizyon konuşması, (18 Eylül 1988, Ankara).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın referandum sonucuyla ilgili Anavatan grubunda yaptığı değerlendirme konuşması, (Ankara, 27 Eylül 1988).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Anavatan grubunda konuşması, (Ankara, 29 Mart 1988).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın TOBB Mersin Bölge Toplantısında konuşması, (Mersin, 6 Ocak 1987).

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın Türkocağı konuşması, (Ankara, 29 Mayıs 1986).

Başbakan Turgut Özal'ın 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle 67 ilden gelen öğrencileri kabulünde konuşması, (18 Mayıs 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın ABD'de Houston'da *Hürriyet* gazetesi muhabiri Esen Ünür'ün sorularına verdiği cevaplar, (17 Ağustos 1985).
Başbakan Turgut Özal'ın Almanya'da yayımlanan *Die Zeit* gazetesi muhabirinin sorularına verdiği cevaplar, (26 Nisan 1985).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Genel Merkez Binası açılış konuşması, (16 Ekim 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubu Toplantısında konuşması, (13 Haziran 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubunda konuşması, (16 Şubat 1988).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubunda konuşması, (2 Ağustos 1988).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubunda konuşması, (28 Mart 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubunda konuşması, (31 Ekim 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grubunda konuşması, (9 Şubat 1988).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (10 Ocak 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (14 Şubat 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (28 Şubat 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup konuşması, (31 Ocak 1989, Ankara).
Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup toplantısı konuşması, (10 Ekim 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup toplantısı konuşması, (11 Eylül 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP grup toplantısı konuşması, (17 Ekim 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP İl Başkanlarını kabulünde konuşması, (21 Nisan 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP İstanbul İl Divan toplantısında konuşması, (10 Mart 1989, İstanbul).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Marmara Bölge toplantısında konuşması, (24 Nisan 1989, İstanbul).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP MKYK toplantısı konuşması, (16 Ekim 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP MKYK toplantısı konuşması, (30 Ekim 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın ANAP Yüksek İstişare Kurulu Üyeleri ve 17. dönem milletvekilleri onuruna verdikleri yemekte konuşması, (27 Ekim 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın Anavatan Kongresi'nde kendisine yapılan silahlı saldırı sırasında yaralananları hastanede ziyaretinde yaptığı açıklama, (19 Haziran 1988).

Başbakan Turgut Özal'ın bazı Anavatan Partisi milletvekillerine verilen yemekte konuşması, (1 Kasım 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın Cezayir Havaalanı'nda verdiği demeç, (5 Şubat 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile haftalık görüşmesinden çıkarken yaptığı açıklama, (15 Şubat 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Kenan Evren onuruna verdiği yemekte konuşması, (28 Ekim 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i ziyaretten sonra basın mensuplarına açıklaması, (28 Ağustos 1984).

Başbakan Turgut Özal'ın *Cumhuriyet* gazetesi muhabirinin sorularına verdiği cevap, (2 Ekim 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın *Cumhuriyet* gazetesinden Mert Başarır'la yaptığı mülakat, (9 Kasım 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın Davos'ta Avrupa Sevk ve İdare Toplantısı delegelerine verdiği resepsiyonda yaptığı konuşma, (3 Şubat 1985, Davos).

Başbakan Turgut Özal'ın Ermeni problemi ile ilgili gazeteci Oktay Ekşi'ye açıklaması, (13 Şubat 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Fransa'da yayınlanan *Liberation* gazetesinin muhabirinin sorularına verdiği cevaplar, (14 Kasım 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Galatasaray Kulübü yönetici ve futbolcularının kabulünde konuşması, (23 Mart 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın gazeteci Taha Akyol'un sorularına verdiği cevaplar, (11 Kasım 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın Güneri Civaoğlu ile yaptığı mülakat, (30 Ağustos 1986).

Başbakan Turgut Özal'ın *Hürriyet* gazetesi yazarı Ertuğrul Özkök'ün sorularına verdiği cevaplar, (29 Ağustos 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın *Hürriyet* gazetesi yazarı Oktay Ekşi'nin sorularına verdiği cevaplar, (14 Nisan 1986).

Başbakan Turgut Özal'ın *Hürriyet* gazetesi yazarı Uğur Dündar'ın sorularına verdiği cevaplar, (5 Ocak 1988).

Başbakan Turgut Özal'ın IDEA 2 Savunma Sanayi Fuarı'nın açılışında konuşması, (2 Mayıs 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın ilk Türk F-16 uçağının hizmete girmesi dolayısıyla konuşması, (20 Ekim 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 216. yıldönümünde konuşması, (2 Haziran 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın İstanbul Teknik Üniversitesi'nin açılış töreninde konuşması, (5 Ekim 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın İstanbul Üniversitesi'nin 1988-1989 öğretim yılı açılış konuşması, (3 Ekim 1988, İstanbul).

Başbakan Turgut Özal'ın İzmir'den Ankara'ya dönerken *Hürriyet* gazetesi muhabirinin iki sorusuna verdiği cevaplar, (9 Ekim 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Malatya Doğanşehir ilçesinde halka hitabı, (Doğanşehir-Malatya, 22 Temmuz 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın *Milliyet* gazetesi yazarı Yener Süsoy'un sorularına verdiği cevaplar, (28 Ocak 1986).

Başbakan Turgut Özal'ın muhalefet liderleriyle yaptığı görüşmeden sonra yaptığı basın açıklaması, (8 Şubat 1988).

Başbakan Turgut Özal'ın Ottawa Türk Büyükelçiliği'ne yapılan silahlı saldırı ile ilgili olarak Moskova'da verdiği beyanat, (14 Mart 1985).

Başbakan Turgut Özal'ın Paris'te yaptığı basın toplantısı, (30 Kasım 1988, Paris).

Başbakan Turgut Özal'ın Pütürge'de halka hitaben yaptığı konuşma, (Pötürge, 23 Temmuz 1989).

Başbakan Turgut Özal'ın Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Ortadireğin Güçlendirilmesi Sempozyumu"nda konuşması, (17 Mayıs 1989, Ankara).

Başbakan Turgut Özal'ın TBMM'de hükümet programı üstündeki tenkitlere verdiği cevaplar, (28 Aralık 1987).

Başbakan Turgut Özal'ın *Tercüman* gazetesi Genel Yayın Müdürü Taha Akyol'un sorularına verdiği cevaplar, (1

Ocak 1987).
Başbakan Turgut Özal'ın TRT'de konuşması, (23 Eylül 1988).
Başbakan Turgut Özal'ın Van'da muhtarlara ve ilçe teşkilat başkanlarına hitaben konuşması, (23 Ocak 1989, Van).
Başbakan Turgut Özal'ın Zürih'ten Cezayir'e giderken gazetecilere yaptığı açıklama, (5 Şubat 1985).
Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hükümeti kurma görevinin verilmesini takiben basın mensuplarına yapılan açıklama ve sorulara verilen cevaplar, (7 Aralık 1983).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "2000'li Yıllara Doğru" konulu konuşmaları, (28 Mayıs 1990 Bilgisayar Kongresi, İstanbul).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı olacak konulu konuşmaları, (22 Mayıs 1991, Çelik Palas, Bursa).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı konuşmaları, (29 Ekim 1991, Ankara).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Atatürk'ü Anma Günü münasebetiyle yaptığı konuşma, (10 Kasım 1989, Ankara).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın basınla sohbet toplantısı, (6 Mart 1993, Çankaya Köşkü, Ankara).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı devir-teslim töreninde yaptığı konuşma, (Ankara, 9 Kasım 1989).
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Değişim Sürecinde İslâm" toplantısında konuşması, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4.
Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 eğitim ve öğretim yılının açılış töreninde

yaptıkları konuşmaları, (6 Ekim 1992, Diyarbakır).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dünyadaki yeni dengeler ve Türkiye konulu toplantıda yaptıkları konuşma, (17 Kasım 1991, President Otel, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademileri'ndeki konuşmaları, (15 Şubat 1991, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın III. İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmaları, (4 Haziran 1992, İzmir).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İstihdam Haftası'nın açılışı nedeniyle yaptıkları konuşma, (20 Mayıs 1991, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı'ndaki konuşmaları, (2 Ekim 1992, Conrad Otel, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirvesi açış konuşması, (25 Haziran 1992, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın KOSGEB I. Genel Kurul Toplantısı'nda yaptığı konuşma, (28 Kasım 1990, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Körfez Krizi konusunda basın mensuplarıyla yaptıkları sohbet toplantısı, (18 Ağustos 1990, Çankaya Köşkü, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Manisa Gazeteciler Cemiyeti'nde yaptıkları konuşma, (5 Mart 1991, Manisa).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki konuşmaları, (16 Ekim 1992, The Marmara Oteli, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Mevlana'nın 716.ı Vuslat Yıldönümü anma törenleri vesilesiyle yaptıkları konuşma, (17 Aralık 1989, Konya).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TBMM'de yemin töreninde yaptığı konuşma, (Ankara, 9 Kasım 1989).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18. Yasama Yılının Açılışında Yaptıkları Konuşma, (1 Eylül 1990, TBMM, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Kurulundaki konuşmaları, (22 Kasım 1990, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'miz, Dünya ve Gelecek konulu konuşmaları, (21 Mayıs 1990, Büyük Efes Oteli, İzmir).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" konulu uluslararası sempozyumun açılışında yaptıkları konuşma, (5 Kasım 1991, The Marmara Oteli, İstanbul).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yeni yıl dolayısıyla yayımladıkları Mesaj, (31 Aralık 1989, Ankara).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yeni yıl mesajı, (I Ocak 1992, Ankara).

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın II. İzmir İktisat Kongresi açılış oturumu konuşmaları, (2-7 Kasım 1981, İzmir).

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın II. İzmir İktisat Kongresi Kapanış Oturumu Konuşmaları, "Geleceğe Bakış", (2-7 Kasım 1981, İzmir).

Hürriyet gazetesinin sorularına verilen cevaplar, (30 Mart 1984).

İmam-ı Azam Türbesi'ndeki hatıra defterine yazılan yazı, (28 Mayıs 1984).

İstanbul'da işadamları ve basın mensuplarıyla yapılan toplantıdaki konuşma ve sorulan sorulara verilen

cevaplar, (16 Eylül 1984).

İstanbul'da işadamları ve basın mensuplarıyla yapılan toplantıdaki konuşma ve sorulan sorulara verilen cevaplar, (16 Eylül 1984).

TBMM'de okunan hükümet programı, (19 Aralık 1983).

Turgut Özal'ın hükümeti kurma görevini üstlendikten sonra basın mensuplarıyla yaptığı ilk görüşme, (6 Aralık 1983).

Ülkemizi 12 Eylül'e getiren sebepler ve Türkiye üzerinde oynanan oyunlar seminerinde yapılan konuşma, (15 Eylül 1984).

Yeni Asır gazetesinin sorularına verilen cevap, (20 Mayıs 1984).

Anılar-sözlü anlatımlar, akademik ve diğer yayınlar

"Abdülkadir Aksu", Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

"Alaattin Fırat", Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

"Ali Coşkun", Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

"Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden'in Anayasa Mahkemesi'nin 31. kuruluş yıldönümü törenini açış konuşması", (Ankara, 25 Nisan 1993).

"Asım Kocabıyık Kitabı"90'a Yaklaşırken, (Söyleşi: Esra Üstündağ Selamoğlu), (İstanbul, T. İş Bankası Kültür Y., 2011).

"Cemil Çiçek", Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

"Engin Güner", Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

“Gündüz Aktan”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Güngör Uras Kitabı” Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu, (Söyleşi: Haşim Akman), (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2012).
“Halil Şıvgın”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Halit Esendir”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Hasan Celal Güzel”, Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, (İstanbul, Şehir y., 2005).
“Hasan Celal Güzel”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Hüsnü Doğan”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Kaya Toperi”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Kenan Evren”, Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, (İstanbul, Şehir y., 2005).
“Korkut Özal”, Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, (İstanbul, Şehir y., 2005).
“Korkut Özal”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Mehmet Altınsoy”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Nüzhet Kandemir”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Sait Yazıcıoğlu”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Semra Özal”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

“Şerif Ali Tekalan”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
“Zeynel Abidin Erdem”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
Adam Gibi Devletler mi? Devlet Gibi adamlar mı? Adam Gibi adamlar mı? (İstanbul, Köprübaşı Derneği, 2004).
Akat, Asaf Savaş, “Esas Mimar Özal’dı”, *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Akman, Nuriye; “Mesut Yılmaz’la Röportaj 1-2-3”, *Sabah*, (8-9-10 Ekim 1994).
Aktan, Coşkun Can, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, 1980-1990 Türkiye Deneyimi*, (İstanbul, AFA Y., 1992).
——. *Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye*, (İstanbul, Milliyet Y., 1999).
——. “Turgut Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili”, *Türkiye Günlüğü*, 40(Mayıs-Haziran 1996).
Aktürk, Yıldırım, “Bürokrasisiz Ekonomi”, *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Akyol, Mehmet; *Beni Çok Ararsınız*, (Ankara, Akçağ Y., 2000).
Akyol, Taha, “Özal’a Saygı”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Alkan, Ahmet Turan, “Kadrini Seng-i Musallada Bilip”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Alptemoçin, Ahmet Kurtcebe; *Özallı Yıllar Bir Rüyanın Ardından...* (Söyleşi, Semra Topçu), (Ankara, Gökçe Ofset, 2008).

Aral, Berdal, “Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik ya da Kopuş”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).

Ataman, Muhittin, “Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Ed: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).

Atasoy, Sevil, *Yeraltındaki Melekler Yerüstündeki Şeytanlar*, (İstanbul, Doğan K., 2013). Özellikle bkz. “Turgut Özal’ı Öldüren İlaç”, Adli Tıp Uzmanı Sevil Atasoy, “Atenolol” adlı ilaçla zehirlenmenin gerçekleştirilmiş olabileceği görüşündedir. (s. 214-259).

Axelrod, Alan, *Patton Liderlik Üzerine*,(Yy. ve yt. yok).

Ayvazoğlu, Beşir, “Turgut Özal İçin Bir Portre Denemesi”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).

Bağcı, Hüseyin; “Bir Devlet Adamı Olarak Turgut Özal ve Dış Politika”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).

Barlas, Mehmet; *Rüzgâr Gibi Geçti*, (İstanbul, İnkılâp Y., 2005).

——. *Turgut Özal’ın Anıları*, (İstanbul, Sabah K., 1994).

Bayar, Atılgan, “Turgut Özal ile ölümünden önce yapılan son röportaj ‘Demokratik Açılım Taslağı’ gibi!”, *Akşam*, 26 Ocak 2010.

Bayraktar, Mehmet; *Özal’ın Günah Galerisi*, (Ankara, Rehber Y., 1989).

Baytok, Taner; *Dış Politikada Bir Nefes*, (İstanbul, Remzi K., 2005).

Bilâ, Fikret, *Komutanlar Cephesi*, (İstanbul, Detay Y., 2007).
Birand, Mehmet Ali – Yalçın, Soner, *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, (İstanbul, Doğan K., 2001).
Birsel, İsmet, "AB'ye Giden 'İnce Uzun Yol'da", *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Bozer, A. Yüksel; *Yaşadıklarım Gördüklerim Düşüncelerim*, (Ankara, Ajans Türk M., 1997).
Bozkurt, Veysel, "Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Özal", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Bölükbaşı, Deniz; *Dışişleri İskelesi*, (İstanbul, Doğan K., 2011).
Buğra, Ayşe; *Devlet ve İşadamları*, (Türkçesi, Fikret Adaman), (İstanbul, İletişim Y., 1995).
Cemal, Hasan, *Özal Hikâyesi*, (Ankara, Bilgi Y., 1989).
Cevizoğlu, M. Hulki, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, (İstanbul, Form Y., 1991).
Ceyhun, Ekrem, *Erzurum'dan Ankara'ya*, (Ankara, İl-Tek AŞ., 2004).
Çalış, H. Şaban, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler Neo-Osmanlılık Özal ve Balkanlar*, (Konya, Çizgi K., 2001).
Çandar, Cengiz, "Dış Politikada Özal", *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
——. *Mezopotamya Ekspresi*, (İstanbul, İletişim Y., 2012).
Çankaya, Erol; *İktidar Bu Kapağın Altındadır*, (İstanbul, Boyut Y., 2008).
Çekirge, Fatih, *İktidar Oyunu*, (İstanbul, Simavi Y., 1992).

Çelebi, Işın, *Türkiye'nin Dönüşüm Yılları*, (İstanbul, Alfa B., 2012).
Çetiner, Yılmaz, *Son On Yılın Perde Arkası: Mesut Yılmaz*, (İstanbul, Milliyet Y., 1994).
Çiğdem, Ahmet, "Turgut Özal: Resmiyetin Çöküşü", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Çölaşan, Emin, *12 Eylül ve Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, (İstanbul, Milliyet Y., 1984).
——. *Turgut Nereden Koşuyor?* (İstanbul, Tekin Y., 1989).
Dağı, İhsan, "İnsan Hakları, Demokratikleşme Tartışmaları ve Avrupa Birliği", *Kim Bu Özal? Siyaset*, *İktisat*, *Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
——. "Özal'ın Avrupa Topluluğu Politikası ve İnsan Hakları Hukuku", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Doğan Kutlay, *Turgut Özal Belgeseli*, (Ankara, THA Y., 1994).
Doğan, Hüsnü, "Pek Çok Tabuyu Yıktı!", *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Doğan, Yalçın, "Devlet Uçağından Üç Enstantane" *Hürriyet*, (1 Aralık 2012).
Duman, M. Zeki, *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, (Ankara, Kadim Y., 2010).
Dursun, Davut, *12 Eylül Darbesi*, (İstanbul, Şehir y., 2005).
——. *Ertesi Gün Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, (İstanbul, İşaret Y., 2000).

Dündar, Can, *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan...*, (İstanbul, Can Y., 2012).
Erdoğan, Mustafa, "Türk Politikasında Bir Reformist: Özal", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
——. "Türk Politikasında Bir Reformist", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım*, (İstanbul, Milliyet Y., 1994), 2 Cilt.
Fığlalı, Ethem Ruhi, "Değişimci Özal ve Değişim Sürecinde İslam", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
——. "Değişimci Özal ve Değişim Sürecinde İslam", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Fırat, Turhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye", *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
——. "Yunanistan'la Yaşanan 1987 Mart Krizi", *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Gençkaya, Ömer Faruk, "Özal ve Güneydoğu Sorunu: Demokrasi ve Entegrasyon", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Gençkaya, Ömer Faruk, "Turgut Özal'ın Güneydoğu ve Kürt Sorununa Bakışı", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).

Gökmen, Yavuz, *Özal Sendromu*, (Ankara, Verso Y., 1992).
Göle, Nilüfer, "80 Sonrası Politik Kültür", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), (İstanbul, ALFA Y., 2000).
——. "Küçük Rüyalar ve Tarih", *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Görmez, Kemal, "Turgut Özal: Merkezi Bürokrasiye Yenilen Reformist", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Gözen, Ramazan, "Özal ve Körfez Savaşı: İdealler/Gerçekler Açmazında Dış Politika", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Gözen, Ramazan, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Ankara, Palme Y., 2009).
Güldemir, Ufuk, *Texas Malatya*, (İstanbul, Tekin Y., 1992).
Güner, Engin, *Özallı Yıllarım*, (İstanbul, Babıali Kültür Y., 2003).
Günuğur, Haluk, "Turgut Özal ve Avrupa Birliği", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Gürbey, Gülistan, "Özal Dönemi Dış Politikası", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
——. "Özal'ın Dış Politika Anlayışı", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
——. *Arızalı Demokrasilerde Dış Politika*, (Ankara, ODTÜ Y., 2010).

Hristidis, Şengün Kılıç, *Hayatım Mücadeleyle Geçti: Kemal Kurdaş Kitabı*, (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2010).
Ilıcak, Nazlı, *12 Eylül Kazanında Bir Gazeteci*, (İstanbul, Doğan K., 2012).
İlhan, Cem, "Özal'ın Rüyası", *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
İlhan, Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, (Ankara, Bilgi Y., 2005).
İnan, Kâmran; *Siyaset Yılları*, (İstanbul, Timaş Y., 2006).
——. *Siyasetin İçinden*, (İstanbul, Milliyet Y., 1995).
İnce, Hakan, *Özal Suikastı*, (İstanbul, Zaman K., 2003).
Kalaycıoğlu, Ersin, "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), (İstanbul, ALFA Y., 2000).
Kalemli, Mustafa, *Kalemli'nin Kaleminden*, (İstanbul, Doğan K., 2002).
Kamhi, Jak, *Gördüklerim Yaşadıklarım*, (İstanbul, Remzi K., 2013).
Kansu, Günal, *Planlı Yıllar*, (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2004).
Kara, Abdulvahap, *Turgut Özal ve Türk Dünyası*, (İstanbul, IQ Y., 2012).
Karaosmanoğlu, Attila, *İzmir Karşıyaka'dan Dünya'ya...* (İstanbul, T. İş Bankası Y., 2005).
Kayra, Cahit, *'38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler*, (İstanbul, İş Bankası Y., 2010).
Kazdağlı, Hasan, "Özal'ın İktisadi Reformları", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).

Kazdağlı, Hasan, “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Keskin, Yıldırım, “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Başvurusu”, *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Kıraç, Can, *Anılar Olaylar*, (İstanbul, Apa Y., 2004).
Kocabıyık, Asım, *Tazılar Köyünden Borusan’a*, (İstanbul, Doğan K., 2004).
Koç, Vehbi, *Hayat Hikâyem*, (İstanbul, 1973).
Koru, Fehmi, *Terör ve Güneydoğu Sorunu*, (İstanbul, Beyan Y., 1992).
Kozlu, Cem, *Bulutların Üstüne Tırmanırken*, (İstanbul, Remzi K., 2007).
———. *Liderin Takım Çantası*, (İstanbul, Remzi K., 2009).
———. *Türkiye Mucizesi İçin... Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, (İstanbul, T. İş Bankası Y., 1994).
Laçinok, Nevra Yaraç, “Turgut Özal”, *Türk Dış Politikasında Liderler,*(Haz. Ali Faik Demir), (İstanbul, Bağlam Y., 2007).
Mahmud, Hayrullah, *Tonton Zamanı*, (İstanbul, Alfa Y., 2001).
Mehmet Keçeciler”, Fatih Uğur, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).
Mercan, Faruk, *Fethullah Gülen*, (İstanbul, Doğan K., 2012).
———. *Onlar Başroldeydi*, (İstanbul, Doğan K., 2010).
Morgil, Orhan, “Turgut Özal ve Ekonomi Politikaları”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).

Oral, Yalçın, “Bulgaristan’da Göreve Başlarken”, *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Önhon, Candemir, “1990 Körfez Savaşı Başlangıcında Kahire Kulisleri”, *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Özal, Korkut, *Devlet Sırrı*, (İstanbul, Yakın Plan, 2010).
——. *Tarih ve Miras*, (İstanbul, Yakın Plan, 2010).
Özbudun, Ergun, “Özal ve Demokratikleşme”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Özdemir, Hikmet, “Değişimin Kıyısında”, *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Özdemir, Hikmet, “Montesquieu ve Turgut Bey”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Özdemir, Hikmet; *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri*, (İstanbul, Remzi K., 2007).
Özel, Soli, “Zirveye Çıkış”, *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Öztürk, Saygı, *Kasadaki Dosyalar*, (Ankara, Ümit Y., 2003).
Özsoy, Osman, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, (İstanbul, TÜRDAV Y., 1994).
Öztuna, Yılmaz, “Turgut Özal”, *Türk Tarihinden Portreler*, (İstanbul, Ötüken Y., 1998).
Paşaoğlu, Ahmet, “Turgut Özal’ın Kalıcılığı”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Sağdıç, Ozan, “Sivil Cumhurbaşkanı”, *Zaman*, 14 Nisan 2013, Pazar Eki.

Sak, Hüseyin, “Özal’la Demokrasimizi Düşünmek”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Sak, Hüseyin, “Webergil ‘Karizmatik Otorite Tipolojisi’ Çerçevesinde Özal ve Demokrasimiz”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Sarıbay, Ali Yaşar, “Özal’ın Toplumu, Özal’ın Sağı”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Ed.: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Sarıgül, Mustafa, *Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla*, (İstanbul, Remzi K., 2013).
Sav, Ergun, *Cumhuriyet Bebeleri*, (Ankara, Bilgi Y., 1998).
Saydam, Ali, *Algılama Yönetimi*, (İstanbul, Remzi K., 2012).
Sedes, İzzet, *Siz Türk Müsünüz!*, (İstanbul, Doğan K., 2005).
Sezal, İhsan ve Dağı, İhsan (Ed.), *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (İstanbul, Boyut K., 2001).
Sezal, İhsan, “Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Bir Devrim”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
——. “Bir Toplumsal Barış Mimarı: Turgut Özal”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Şarlak, Ömer, *Kışladan Kampüse*, (İstanbul, Alfa Y., 2004).
Şener, Nedim, *Uğur Dündar: İşte Hayatım*, (İstanbul, Doğan K., 2010).
Sönmezışık, Büşra, “Hüseyin Aksoy: Özal Kalp Krizinden Ölmedi”, *Yeni Şafak*, (27 Ekim 2012).

Tacar, Pulat, “1984-1987 Döneminde Türkiye’nin Avrupa Parlamentosu İle İlişkileri”, *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
Tayyar, Şamil, “10 Yıllık Sır”, *Sabah*, (7 Kasım 2001).
Tenker, Nejat, “Özal Döneminde Mali Gelişmeler”, *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Tokatlı, Orhan; *Kırmızı Plakalar: Türkiye’nin Özal’lı Yılları*, (İstanbul, Doğan K., 1999).
Torumtay, Necip; *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, (İstanbul, Milliyet Y., 1996).
——. *Orgeneral Necip Torumtay’ın Anıları*, (İstanbul, Milliyet Y., 1993).
Torunlu; Lamia; “Özal ve Kürtler”, *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Turgut Özal (1927-1993), (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Turgut, Mehmet, *Hatıra Nev’inden Notlar,* (İstanbul, Boğaziçi Y., 2000).
Türenç, Tufan; “İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu Turgut Özal’ın Gizli Talimatını Açıkladı”, *O Manşetler: Yazanların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü*,(Haz. Tufan Türenç ve Sefa Kaplan), (İstanbul, Doğan Ofset, 2006).
——. “Yıldırım Akbulut’un Anıları: Ben Başbakanken”, *Hürriyet*, 7-16 Ağustos.
Türk’öne, Mümtazer, “Özal Neyi Değiştirdi?”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Tüzün, Çiğdem – Muratlı, Sühan, *Şarık Tara Sınırların Ötesinde*, (İstanbul, Doğan K., 2013).
Uğur, Fatih, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, (İstanbul, Zaman K., 2011).

Ulagay, Osman, *24 Ocak Deneyimi Üzerine*, (İstanbul, Hil Y., 1983).
Uluç, Doğan, *Kupa Ası*, (İstanbul, Doğan Kitap, 2009).
Yalçıntaş, Nevzat, *Hatıralarım*, (İstanbul, İşaret Y., 2012).
Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, (İstanbul, Doğan K., 2006).
Yayman, Hüseyin, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, (İstanbul, Doğan K., 2011).
Yavuz, Turgay, *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli: Özal'ın Mirası*, (İstanbul, Ufuk Y., 2013).
Yavuzalp, Ercüment, "Dışişleri Bakanı Seçimi", *Dış Politikamızın Perde Arkası*, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005).
——. *Liderlerimiz ve Dış Politika*, (Ankara, Bilgi Y., 1996).
Yayla, Atilla; "Liberal Siyaset/Liberal İktisat: Özal Çizgisi", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Ed. İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Yayla, Atilla, "Özal: Reformcu Lider", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Yayman, Hüseyin, "Özal ya da Milletle Barışmak", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Yazıcıoğlu, M. Sait; "Manevi Cephesiyle Turgut Özal", *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, (İstanbul, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Y., 1996).
Yazıcıoğlu, M. Sait, "Özal'ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükler", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).

Yerdeş, Güngör, *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım*, (Ankara, Ümit Y., 2006).
Yetkin, Barış; *Popülizm ve Özal-Erdoğan*, (Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Y., 2010).
Yılmaz, Aytekin; "Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Yılmaz, Bahri, "Özal'ın Dışa Açılma Politikaları ve Gerçek İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi: Güney Kore Deneyimi", *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Editörler: İhsan Sezal ve İhsan Dağı), (İstanbul, Boyut K., 2001).
Yılmaz, Turan, "Muzaffer Başkaynak: Baba, Çiller'i Kıskanıyor", *Hürriyet*, 28 Mayıs 1995.
Yula, Mehmet Ali, "...Ve Son Maraton", *Turgut Özal (1927-1993)*, (İstanbul, Nokta Özel Ek, 1993).
Zenger, Erkal, *Siyaset Cambazhanesinin Cazgırı*, (Ankara, Ümit Y., 1993). Bu kitap daha sonra yazarın tercihiyle *Thencere Ghottin Khara, Özal-Demirel ve Siyasiler*, (Ankara, 21. yüzyıl Y., 2000) adıyla genişleterek yayımlanmıştır.
Zeybek, Namık Kemal, *Türk Dünyası Deyince*, (İstanbul, Doğan Kitap, 2013).

1297. "Dr. Mustafa Çalık'la Görüşme."

1298. Yalçın Özer, "Milletimizin Başı Sağolsun", *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1299. Çankaya Köşkü'nde o sırada polis memuru Erdal'dan ayrı bir de askerlik görevini yapan Çavuş Erdal vardır. (y.n.)

1300. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1301. “Berat Gül”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*, s. 185-186.

1302. “Statlar Yasa Büründü”, *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1303. “Semra Özal”, *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 39-40.

1304. “Süleyman Demirel”, *The Özal*, s. 564-565.

1305. Sedat Ergin, “Yılmaz’a meydanda gelen ölüm haberi”, *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1306. *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1307. Muharrem Sarıkaya, “Ben Daha Gencim”, *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1308. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1309. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1310. Tamer Korkmaz, “Turgut Özal’ın Ardından”, *Zaman*, 18 Nisan 1993.

1311. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1312. Tuncay Özkan, “Hastaneden Notlar”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1313. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1314. *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1315. Sabahattin Önkibar, “Özal’a Ağlıyoruz”, *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1316. *Milliyet*, 18 Nisan 1993.

1317. *Tercüman*, 18 Nisan 1993.

1318. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1319. *Zaman*, 18 Nisan 1993.

1320. *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1321. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1322. http://www.sondakika.com/haber/haber-talabani-den-ozal-a-suikast-olabilir-iddiasi-4126212/

1323. Sedat Yurtdaş, “Xwîn dinuqute ji ‘Rojava’yê dilêmin!”, *Radikal,* 29 Temmuz 2013.

1324. Saygı Öztürk, *Kasadaki Dosyalar,* s. 151-152.

1325. Oral Çalışlar, “Apo Başsağlığı Diledi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1326. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse,* s. 334-335.

1327. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* s. 802.

1328. “Halil Şıvgın”, *Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları,* s. 27.

1329. 1993 Cumhurbaşkanlığı bütçesinin dönemin DYH-SHP Koalisyon hükümeti tarafından nasıl budandığını ve TBMM görüşmelerinde de iktidar grubu milletvekillerinin mantık dışı eleştirilerini Cumhurbaşkanlığı görevlisi olarak şahsen biliyorum. (y.n.)

1330. A. Yüksel Bozer, *Yaşadıklarım Gördüklerim Düşüncelerim,* s. 218-219.

1331. “Musa Öztürk”, *The Özal,* s. 565-566.

1332. “Metin Yalman”, *The Özal,* s. 561-562.

1333. “Kaya Toperi”, *The Özal,* s. 563-564.

1334. A. Yüksel Bozer, *Yaşadıklarım Gördüklerim Düşüncelerim,* s. 219-220.

1335. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş o sırada yurtdışında Kore yolundadır; acı haberi alınca ziyaretini iptal etmiş ve Ankara’ya dönmüştür. (y.n.)

1336. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse,* s. 335-340.

1337. Profesör Ali Oto başkanlığında bir ekip tarafından kendisine kalp pili takılmıştır (*Türkiye*, 18 Nisan 1993).

1338. Yalçın Özer, “Milletimizin Başı Sağolsun”, *Türkiye*, 18 Nisan 1993.

1339. Tuncay Özkan, “Hastaneden Notlar”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1993.

1340. *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1341. GATA’da Eskişehir Milletvekili Hüseyin Aksoy da bulunmuştur. (y.n.)

1342. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse*, s. 341-343.

1343. *Türkiye*,(18 Nisan 1993).

1344. *Hürriyet*, 18 Nisan 1993.

1345. "Kaya Toperi", *The Özal*, s. 564.

1346. Fehmi Koru, "O, artık, yok...", *Zaman*, 18 Nisan 1993.

1347. Taha Kıvanç, "Güzel bir ölüm", *Zaman*, 19 Nisan 1993.

1348. a.g.e.

1349. Ömer Şarlak, *Kışladan Kampüse*, s. 344-345.

1350. *Zaman*, 14 Haziran 2012.

1351. Abidinpaşa olmalı, Seyranbağları ve Küçükesat pazarları Pazar günleridir. (y.n.)

1352. Saygı Öztürk, "En Yakınındaki İsim Ölüm Gününü Anlattı", *Sözcü*, 20 Kasım 2012.

1353. "Cengiz Aslan", *The Özal*, s. 567-568.

1354. Sevil Atasoy, Yeraltındaki Melekler Yerüstündeki Şeytanlar, bkz: "Turgut Özal'ı Öldüren İlaç", (s. 214-259).

1355. lber Ortaylı, "İki Kıtanın Hükümdarı", Milliyet, 1 Mayıs 2010.

1356. "Cengiz Çandar", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 255-256.

1357. "Ali Coşkun", *Özlenen Demokrat Turgut Özal*, s. 108-109. ve "Ali Coşkun", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 66-67.

1358. "Ali Coşkun", *Ünlülerin Turgut Özal'la Hatıraları*, s. 67.

1359. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1360. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 803.

1361. a.g.e., s. 803.

1362. "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme."

1363. a.g.e.

1364. *Zaman*, 21 Nisan 1993.

1365. Fehmi Koru, “Dualarla, tekbirlerle...”, *Zaman*, 22 Nisan 1993.

1366. *Türkiye*, 22 Nisan 1993.

1367. “Rahmet”, *Türkiye*, 22 Nisan 1993.

1368. *Türkiye*, 22 Nisan 1993.

1369. a.g.y.

1370. Faruk Mercan, *Onlar Başroldeydi*, s. 303.

1371. *Zaman*, 21 Nisan 1993.

1372. *Zaman*, 23 Nisan 1993.

1373. a.g.y.

1374. Servet Kabaklı, “Güzel Ölüm”, *Türkiye*, 23 Nisan 1993.

1375. *Türkiye*, 23 Nisan 1993.

1376. *Zaman*, 23 Nisan 1993.

1377. Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, s. 804-805.

1378. Fehmi Koru, “Çok bilmişler”, *Zaman*, 24 Nisan 1993.

1379. Beşir Ayvazoğlu, “Bir öyle ömr geçir ki..”, *Türkiye*, 26 Nisan 1993.

1380. Ahmet Turan Alkan, “Kadrini Seng-i Musallada Bilip...”, s. 14-15.

Özal'ın, 1927'de başlayıp 1993'e kadar süren 66 yıllık yaşam öyküsü... Bu öykü, Türkiye'nin zorluklar, krizler, başarılar, darbeler, iniş-çıkışlarla dolu ve hayli karmaşık devlet-ordu-toplum-ekonomi-dış ilişkiler, siyasi partiler ve demokrasi kültürünün bir başka açıdan yazımıdır aynı zamanda.

Özal'ın biyografisi, yirmi birinci yüzyıl Türkiye'sinin iç ve dış siyasetini ve daha iyiyi arama çabasını "süreklilik" ve "değişim" eksenlerinde düşünmek isteyenler için de keyifli bir okuma olacaktır.

Prof. Dr. Hikmet Özdemir, muhafazakâr mühendis Özal'ın liderlik portresini, başarılarını ve yanılgılarını, onun Türkiye tezlerini bilen isimlerden biri olarak sorumlu bir tarafsızlıkla anlatıyor.

DK DOĞAN KİTAP